This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

Scan 6020.1

Harvard College Library.

FROM THE

MARY OSGOOD LEGACY.

"To purchase such books as shall be most needed for the College Library, so as best to promote the objects of the College."

Received 17 August, 1893.

Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Bidrag til den

danske Literaturs Historie

af

N. M. Petersen.

V.

Oplysningens Tidsalder.

1750—1800.

Første Afdeling.

Anden Udgave
ved Cand. mag. C. E. Secher.

Kjøbenhavn.
Fr. Wøldikes Forlag.
1870.

Digitized by Google

~~IV, 4117~~
Scan 6020.1

HARVARD COLLEGE
AUG 17 1893
LIBRARY.

Mary Osgood fund

København. I. Cohens Bogtrykkeri.

Digitized by Google

Indhold.

Oplysningens Tidsalder. (1750—1800.)

Første Afdeling.

Side.

§ 1. Overgang til den danske Literatur i det attende Aarhundrede, efter Holberg. En tysk-fransk Kolonis Nedsættelse i Danmark 3

2. Tysk Indvandring för og under Bernstorf. Brødrene Schlegel. Klopstock. Cramer. Basedow. Oeder. Kratzenstein. Sturz. Münter. Berger. Callisen. Tode. Hennings. Heuermann. Scheel. Geuss. Trant. Janson. Büsching. Lork. Fabricius. Abrahamson. Krebs. o. fl 12

3. Fortsat Indvandring indtil omtrent 1790 og dens Indflydelse paa Literaturen. Manthey. Moldenhawer. Sander o. fl. Schmettow. Hennings (Olavides). Buchwald (Cahier). (Fabricius). Eggers. Krohne o. fl. Pallini. Overgang til Tyskeriet 37

4. Tyskeriet eller Kampen mod de Tyske i Danmark. Stille Uvillie under Bernstorf. Misnöjets Udbrudd efter Struensees Fald 1772. Evalds Harlekin Patriot: Al vor Fortred er Tysk. Kinderspiele og Tyge Rothe. Fleischer mod Oeder. Pallini, Sevel Bloch og Schack Staffeldt. Hwiids Dagbog og Cramer. Hovedudbruddet 1789—90. Holger Danske og Holger Tyske. Ausrufungen. Riegels. Abrahamson. Folkets Røst om Tyskerne og de derved fremkaldte Skrifter. Om Holstenerne. Prams Afhandling. Anfald mod Schulz. P. A. Heiberg. . . . 48

5. Tyskeriet efter 1790. Fortsat Indvandring. Udfald mod Tyskerne. Forhaanelse mod de Danske (Urian und die Dänen). Dansk Tyskhed. Indflydelse paa Undervisningsvæsenet og Folkeoplysningen: Hertugen af Augustenborg. Christiani. (Bonstetten. Hennings.) Fremblik 67

6. En fransk Koloni i Danmark omtrent 1750—70. Des Roches de Parthenay. De la Beaumelle. Mallet. Roger. Reverdil. Senere fransk Indflydelse. Bemærkning om andre fremmede, Engelske og Svenske 79

7. Overgang til den ny Literaturudvikling. Sorø Akademi. Professorer i Sorø. Jens Schelderup Sneedorf Jens Kraft. Andreas Schytte 88

Digitized by Google

Side.

§ 8. Filosofi og Spekulation för Kant. Johan Ernst Gunnerus. (Carstens. Arboe.) Børge Riisbrigh. Tyge Rothe. (Herman Ruge. Kristian Ernst Vilberg Schulze. Peder Godzen Debes) 112

9. Kantisk Filosofi. Kristian Horneman. Johan Erik v. Berger. Anders Sandøe Ørsted. Anders Gamborg. Johannes Boye. Mikael Gottlieb Birckner. Overgang til det ny Aarhundrede ved Conrad Friedrich von Schmidt-Phiseldeck og Niels Treschow 135

10. Religion, Theologi og Rationalisme. Kirkens Stilling. Theologer og Præster. Erik Pontoppidan. Peder Rosenstand Goische. Peder von Haven. Ove Høegh-Guldberg. Johan Nordal Brun. Nikolaj Edinger Balle. Kristian Bastholm 154

11. Rationalismens Fuldendelse. Osto Horrebov. Malte Møller. Angreb paa Præstestanden. Gejstlighedens Tilstand. Anvendelse paa Psalmedigtning og Prædiken. Andagtsliteratur 192

12. Bevægelser i Literaturen med Hensyn til Folkeoplysning og Folkefrihed. Udgang fra materielle Interesser: Statsøkonomi, Landøkonomi og Reformer. Erik Pontoppidan. Frederik Lütken. Bondestanden. Landhusholdnings-Selskabet. Kristian Martfelt. Didrich Didrichsen. Tidsskrifter. Niels Prahl. Hans Holck. Kristian Gormsen Biering. Emanuel Balling. Johan Klemens Tode. Johannes Zoega. Provinspressen. Norske Ugeblade. Hans Ström. Klaus Fasting. Oversættelser. Trykkefrihedsperioden (1770—73). Jakob Kristian Bie. Guldberg og Martfelt. Sören Rosenlund og Rosentorne. Josias Leopold Bynch o. s. v. Guldbergs Azan. K. P. Rothes Lovtale over Skobørsten o. s. v. Modvirkning (1773—84). 219

13. Oplysningens Fuldendelse (1784—1800). Forvæntning og Patriotisme. Pressen og Pressesager (Nyerup og Aabye o. fl.). Bondesagen. Kronprinsen (Tronfølgeren i Gondar). De jyske Jorddrotter og Indtoget. Oplysningen og dens Færd. Strids- og Nidskrifter. Opdragelsen og Börneskrifter. Foreninger. Skoler. Tidsskrifter. Oversættelser. Enden. Folkeskribenterne Kristen Pram, Knud Lyne Rahbek, Peter Andreas Heiberg, Malte Konrad Bruun 243

Digitized by Google

Oplysningens Tidsalder.

(1750—1800.)

Digitized by Google

Jag finner en utmärkt och naiv tafla af det i sitt kall gående, det under ålagd pligt (utan afseende på pligtens högre rättmätighet) sig subordinerande, det i jordisk mening värdiga, det ordentliga, stadiga, maxim-enliga, medelåldriga. Betrakta denna oxe, som står framför dig och idislar —

Törnrosens bok.

Frihet derstädes afbildad står,
det är skada att foten har black.
Sanning står äfven, dock synes mig galet,
att hon predikar från hospitalet.

Tegnér.

---

1. Overgang til den danske Literatur i det attende Aarhundrede, efter Holberg. En tysk-fransk Kolonis Nedsættelse i Danmark.

Et nogenlunde fuldstændigt Billede af Holberg have vi forsøgt at give, for at det kunde vise sig hvad der i den ny Literatur ved ham var grundlagt og kunde grundlægges, altsaa tillige hvad der, med ham for Öje, kunde gjöres og fuldendes. Thi den naturlige Gang vilde have været, at den følgende Literatur sluttede sig til ham, som sin Ophavsmand, og traadte i hans Fodspor. Men det første Særskue, der møder os efter Holberg, er just den Maade, hvorpaa Literaturen ikke sluttede sig til ham, men forlod ham.

Havde Holberg maaske selv vist de andre Vejen? Havde han ikke søgt sin Ungdoms og Manddoms Næring i fremmede Literaturer, ikke i den tyske, thi den gav intet Udbytte, men i den franske? Havde han ikke vist Forfatterne bort fra det gamle, fra alt det foregaaende danske, som noget forligget og ubrugbart, og lige til sine sidste Dage, da der gik et Lys op for ham, drevet Spot med det oldnordiske? Ikke desmindre havde han dog angivet en ny Vej, paa hvilken man kunde og borde tilegne sig den almindelige Kultur, og tillige som Literaturens dybeste Væld bevare og frede om det folkelige, det hjemlige, vort eget. Ved at fremdrage og dyrke Modersmaalet havde han ligesom af ny skabt en dansk Literatur; med hvilken Glæde have vi ikke set hans Glæde over, at det nu, ved Frederik den femtes Hof, var kommet til Hæder og Ære. Ved at

Digitized by Google

bearbejde Landets Historie paa en ny og tiltrækkende Maade havde han gjort den til en almindelig Folkelæsning. Fremfor alt havde han, paa en hidtil utrolig og utænkelig Maade, givet Forstandspoesien sin höjeste Yttring i Viddet; og uagtet hverken dyb Granskning eller inderlig Følelse, Spekulation og Lyrik, vare hans Sag, havde han dog givet Vink om, at her vare ny Veje, der skulde gjennembrydes. Hvorledes var det da muligt, at man isteden for at fortsætte ham, satte ham aldeles til Side? Forgjæves leder man i den følgende Tid, i Guldbergs, i Tyge Rothes, i Jakob Badens Sprog efter noget, som kunde kaldes Holbergs; men det kunde endda være, thi den Sprogforandring, som han fandt baade unødvendig og latterlig, m a a t t e gaa for sig. I den religiøse Fritænkning, som han paa sin Vis begyndte, fandt han ingen Efterfølger, i det mindste ingen, der støttede sig til ham, thi det var en anden Tidsalders Kilder, af hvilke de øste; ogsaa det kunde endda være, thi hans Tvivl vare hverken klare eller fuldstændige i Tanke eller Fremstilling. Men hvorledes kunde det være nødvendigt, eller endog ikkun forsvarligt, at de næste historiske Værker, om Landet og dets Konger, i selve Folkets Skjød bleve forfattede af en Franskmand (Mallet) og af en Tysker (Schlegel)? hvorledes, at ikke en Gang et Ugeskrift kunde udgives, med mindre det havde et tysk Ugeskrift til Forgjænger? at en Ode ikke kunde digtes, uden at fyldes med tyske Floskler? Og var Nøden i Danmark virkelig saa stor, at selv den exakte Videnskab ikke kunde blive til paa dansk Grund, förend den dèr var foredragen af fremmede? Selve det danske Tungemaal, som fremmede dog ikke kunde uddanne, maatte det have Tyskere til Talsmænd, Franske til Forsvarere?

Og dog var det saa. Derfor er der, strax naar vi træde ind i Literaturen efter Holberg, Splid i vore Fornemmelser af dens Indtryk. Vi ane allerede, og det stadfæster sig, at der nu sker en betydelig Fremgang henimod os, imod vor Tid; vi vide, og der er et visst Behag i denne Fornemmelse, at ikke alt, saaledes som för, er rykket saa langt tilbage, at vi næppe kunne skjelne dets Træk, men ligger os saa nær, at vi næsten allerede nu bevæge os i Nutiden; som forgangent staar det stille, og lader sig i Ro beskue, men som stadig fremskridende kommer det os altid nærmere, og vi kunne med Sandhed sige, at det, der nu bliver til, ret for Alvor forbereder og griber ind i Nutiden, saa at vi allerede nu føle os hjemme; og en rig Literatur, i Forhold til Folkets Större1se endog en meget rig og frugtbar, med fremtrædende Skribenter, staar for os. Derimod studse vi ikke uden Grund ved, at den Indvandring af fremmede, som vi i andre Forholde ere vante til, nu ogsaa finder

Digitized by Google

Sted i Literaturen; at nogle af vore første Forfattere efter Holberg dyrke og skrive i fremmede Sprog, Tysk eller Fransk, förend de gaa over til Modersmaalet. Naar denne Indvandring varede ved, naar de Æmner, ofte meget betydelige, der bleve Gjenstand for Behandling, indførtes af fremmede, eller af os selv optoges fra dem, og ikke udgik af Folkets eget Skjød, hverken af dets Evner eller Tilböjelighed, vil da ikke det vække nogen Frygt for, at vor Kultur ikke er vor egen? Om vi end med en naturlig Følelse af en viss Fortrydelse (thi det er ikke aldeles, ikke helt igjennem sandt) modsætte os Steffens' Paastand, „at Danmark ingen ejendommelig Literatur har, for saa vidt nemlig den samlede, ogsaa den höjeste, Aandsretning ikke lader sig fremstille adskilt fra den tyske,“ [1]) saa maa vi vel dog tilstaa Nødvendigheden af, i den filosofiske Granskning, i de religiøse Bevægelser, i Poesiens Endemaal, ja endog i Sprogets Fremgang, næsten i enhver Krog i Literaturen, for ikke at tilegne os hvad der oprindelig ikke er vort, at have Öjnene med os, fordi vi overalt se to Strömme, der mødes og brydes, skilles og forenes, förend Kulturströmmen endelig dannes; og maaske vi endelig ikke faa andet ud, end at der virkelig i det, som vi med saa megen Iver have dyrket, til allersidst kun bliver en smal Golfström tilbage, i hvilken, ligesom i hin paa Atlanterhavet, det fremmede ikke vover sig ind og ikke kan trives. I alt Fald vil denne blandede Beskaffenhed, der visst nok vanskeliggjör Behandlingen af Literaturens Historie, tillige give den en særegen Interesse; thi denne Stilling er ikke almindelig, og det vil være fornødent, jo mere afsluttet denne Golfström er, des opmærksommere at befare de store Have, at følge deres Strömninger og at sænke sig ned i deres Dybder, for at komme efter dens Omfang og Beskaffenhed.

Hvorledes lader denne Tilstand sig forklare? Havde den sin Grund i Folket eller i ydre Omstændigheder? Var den selvforskyldt eller paatrængt? Det ligger nær, at vise hen til Folkekarakteren, til dens Blødhed, dens Eftergivenhed, dens Savn af Selvstændighed, ja dens Higen efter det fremmede, dens Ligegyldighed imod egne Frembringelser. Igjennem hele Literaturen gjentages denne Anke fra Tid til Tid, fra Slægt til Slægt, og vi finde den udtalt selv af de stærkeste Aander. Hvor længe, siger f. Ex. Nordmanden Nordal Brun endnu ved Aarhundredets Slutning (1794), hvor længe skulle vi dog være den elændige Slægt, der altid hykler for fremmede Narrestreger og Daar-

---

[1]) Se Steffens, Die gegenwärtige Zeit, og Bemærkningerne om dette Skrift i Athene, 8. B. Maj og Juni 1817.

Digitized by Google

skaber ved at efterligne dem? Hvori noget Folkeslag i Europa spiller første Parti, dèr skulle vi strax sekundere, enten det er galt eller klogt, Dyd eller Last. En Gang er der Tysk Snit paa alle Ting, en anden Gang Engelsk, en anden Gang Fransk. Naar skulle vi dog faa Indføds-Patent for en egen Karaktér, vort Sving i Videnskaber, vor Tone i Skrifter! Naar skal dog alt dette iføres stadig National-Dragt, saa at man kunde sige: Dette er Dansk.“[1]) Men hvis der i selve Folkets Karaktér laa noget, som fremmede udenlandsk Indflydelse, saa forbandt sig ogsaa ydre Omstændigheder dermed, som lettede den og gjorde den overvejende. Paa den Tid, da den store Vending i Literaturen skulde gaa for sig, var der, strax efter Holberg, ingen stærk nok til selv at frembringe noget stort; begjerlige efter at efterligne alt, især det, der laa lige for Haanden, gave Forfatterne Styrelsen fra sig, og overlode Herredömmet til dem, der vilde tage det, hvorved de selv blive uskikkede til at vælge og fuldbyrde hvad Tiden krævede; og i over tredive Aar fandt Literaturen ingen heldig Fremmer i Regjeringen.

Først blev den afhængig af tysk Alsidighed, derpaa af dansk Ensidighed. I to og tyve Aar (1750—1772) var Udviklingen næsten aldeles overgiven i fremmede Magthaveres Hænder og til dem, som de indkaldte eller banede Vej for. Det, som de vilde udbrede og udbredte, var visst nok Selvtænkning og Frihed, men begge sete igjennem tyske Glar og med tyske Udsigter for sig. Naar Thiers med Rette siger, at en Nations Styrke ikke alene bestaar i dens Udstrækning (territoire), men i dens Historie, dens Fortid og dens Minder (mais dans son histoire, son passé et ses souvenirs), saa kunde det kun lidet nytte med disse fremmede at tale om Fædreneminder, og alt hvad de kunde bringe med sig, maatte mere svække end styrke Folkefølelsen. Da den Magt, der tilsidst maatte have endt med en fuldført Fortyskning, saaledes at det tyske Sprog blev Danmarks höjere Sprog, at dansk Literatur blev indlemmet i den

---

[1]) Slutningen af en Smule Dramatico-Politicum, i Folkevennen Nr. 29. Det danske Folk har imidlertid, selv af sine gode Venner, maattet høre værre end det. De sige, at det fattes Livsalvor og at dets höjeste Attraa er Vellevnet. M. K. Bruun taler om Vanskeligheden ved at være Skribent i Danmark: „Enten er deres Æmne for tört, for alvorligt, og det oplyste Publikum vil sove derover, thi for de Danske skal jo Alting være morsomt. Om det er en Tragedie, om det er en moralsk Tale, saa kommer jo Abderiterne anstigende med det enfoldige: Er det morsomt? o. s. v. — Frihed! „Ja var det Ædefrihed! Maven! Det er det store Foreningspunkt for National-Interesse og vor public spirit.“ (Fluesmækken, S. 97.)

Digitized by Google

nordtyske, da denne Magt ved underfundig Overraskelse var styrtet, anvendtes omtrent tolv Aar (1772—1784) paa at fremdrage og hæve alt hvad Dansk var, men saaledes at Regjeringens Omhu tillige gik ud paa, at indskrænke Friheden, der nu, set med danske Öjne, blev kaldet Töjlesløshed. I to Henseender blev ogsaa denne Regjering ikke fremmende men hemmende; den gik tilbage, men ikke langt nok, den vilde gaa frem, men ikke langt nok. Det var den religiøse Anskuelse, der gjorde Udslaget, Bevaringen af den gamle lutherske Kristendom, der i Grunden dog ikke var andet end en ældre Fase af tysk Kultur, som havde faaet Hjem i Danmark, og som nu stillede sig imod den ny Kulturfase, der havde udviklet sig i Tyskland og ligeledes hos os vilde have Hjemstavn. Der var siden Holberg lidet eller intet oprundet hos det danske Folk, som kunde byde disse modsatte Anskuelser Spidsen, den luthersk-tyske og den frityske, og som en skarp Kile kunde have splittet dem ad til begge Sider. Der attraaedes Fremgang, men saaledes, at Enevælde og Magtsprog, ikke alene i Religionen, men ogsaa i Statens Sager, stillede sig som en uoverstigelig Mur imod Folkefrihed og Tankeudvikling. Denne Slags Danskhed var ikke ægte, thi den var ufri, ikke selvbestemmende, men paabudt; og det viste sig allerede nu, at Forbindelsen med Hertugdömmerne, det vil sige Holsten (thi Sønderjylland var indlemmet deri), var en evindelig Hemsko paa den danske Statsvogn. I de sidste sexten Aar (1784—1800), da en frisk Luftning endelig strömmede hen over Folket, gik dog næsten alt op i det materielle; Folket blev, første Gang kunde man vel sige, virkelig dansk, men Efterveerne af den forrige Tilstand varede ved.

Den Vending i Literaturen, som vi nu for det første skulle betragte, indtraadte i Holbergs sidste Dage. Nogle Aar för sin Død maatte han se fremmede komme ind i Landet, der toge Ordet og forkyndte en ny Tid. Vi have ingen Yttring af ham, det Forf. mindes, om hvad man kunde vænte sig deraf, hvortil det kunde føre. Fremmede i Danmark var jo en dagligdags Ting, Indvirkningen var endnu saa umærkelig, at han kunde dø i Ro. Men næppe havde han lukket sine Öjne, förend dens Følger kom aabenbart tilsyne. Thi Tyskland, som jo ogsaa Holberg havde medvirket til at vække, havde imidlertid selv skredet fremad, det traadte ind i en ny Udviklingsperiode; og næppe var det kommet til Bevisthed derom, förend de Videnskabsmænd, der ikke kunde trives i Hjemmet, søgte derhen, hvor der aabnedes dem Adgang til Udkomme, til Velvære, til Hæder. Tyskland, der udvidede sig, ikke for at trykke, men for at vinde Plads, optog sine Naboer i sig. Hertil var intet Land mere bekvemt end Danmark, og heller intet mere modtageligt. Tysk-

Digitized by Google

heden havde jo allerede, uden Modsigelse, sat sig fast i Slesvig, og den havde jo længe været ligesom hjemme i Danmark selv. Ved Siden af Holbergs Iver for at udbrede dansk Læsning i alle Stænder fandtes et Hof, hvor det tyske Sprog udelukkende havde fundet Indgang. Den Forkjærlighed for det hjemlige, som derpaa yttrede sig ved Hoffet, den Yndest det danske Sprog havde vundet under Frederik den femte, var kun en flygtig Tilböjelighed, og det tyske Sprog maatte selv da komme det danske til Hjælp. „Naar Holbergs Komedier opførtes, blev der i den kongelige Loge lagt en tysk Oversættelse, til Hjælp for dem, der ikke kunde forstaa den danske Holberg.“[1]) Kristian den syvende talte Tysk eller Fransk. I Danmarks Hovedstad taltes fremmede Sprog i alle höjere Kredse, Tysk endog jævnlig i Borgerstanden, saa at tyske Forfattere, der tilfældigvis kom hertil, og vilde nytte sit Modersmaal, fandt en tilstrækkelig Læsekreds for sig. Magthaverne, der ingen Forestilling havde om Folket indentil, og kun havde Öje og Smag for Tyskland, maatte jo tro at gjöre vel, naar de meddelte Danmark, det fattige, hjælpeløse, og i det mindste for dem aandløse Danmark, noget af den Velsignelse, der selv for Tyskland var saa ny, saa frugtbar og aldrig för anet, og hvilken de nu selv satte saa höjt.

For Nationalitet havde denne Tids Statsmænd ingen Tanke. Det kom jo slet ikke an paa, at have Agt for og at bevare et Folks Tungemaal, at holde Hævd over dets Sæder og Skikke, men overhovedet kun at fremme dets Velstand og Velvære, at gjöre det delagtigt i den almindelige Oplysning. I den aandige Verden, hvo spørger dèr om Landsmandskab? og gjælder ikke det samme om Embeder? Dygtigheden er det afgjörende, og det er den rette Statsvisdom at tage den, hvor den findes, naar man kan faa den, til alle betydelige Poster at indkalde de mest udmærkede Mænd, og lade de indfødte være for det de ere. Saa behøver Folket ikke at uro sig, ikke at være bekymret for Landets bedste; ovenfra bliver Alting givet det, og Videnskaber og Kunster blomstre, uden at Folket har nogen Ulejlighed dermed; det er nok, naar det forhværver og ernærer. Var det ikke saaledes man tænkte?

Endnu mindre tænkte man sig det danske Folk som noget væsenlig forskjelligt fra den tyske Nation. De Danske vare jo Goter; og den Mening, som vi i vore Dage saa jævnlig og stærkt finde udtalt hos vore Slægtninge imod Syden, at Danmark, navnlig Jylland, og dets Sprog hører Nordtyskland til, var en gammel Forestilling, som allerede Leibnitz med Fynd

[1]) Overskou, D. Skueplads, 2, 11—12.

Digitized by Google

har udtalt paa samme Maade som Jacob Grimm. „Alles auch, siger han, was die Schweden, Norwegen und Isländer von ihren Gothen und Runen rühmen, ist unser, und arbeiten sie mit aller ihrer zwar löblichen Mühe vor uns, massen sie ja vor nichts anders als Norddeutsche gehalten werden können, — mit ihrer Sprache auch selbst nicht anders zu Tage legen, sie mögen sich krümmen und wenden wie sie wollen“.[1]) Der kunde jo saaledes fra tysk Side ingen Anmasselse være i, at anse en Ansættelse i Danmark for noget helt uskyldigt, de toge kun hen til sit eget; snarere maatte det betragtes som Maadehold fra deres Side, naar de, omgivne af et uafhængigt Folks levende Mæle, ikke faldt paa at sætte sit isteden, men nærmest attraaede materielle Goder, ikke en aandelig Erobring.

Indvandringen var begyndt för Bernstorf; det var ingen ny Vending i Folkeforholdene, kun en Fortsættelse. Haandværkere, Handelsmænd, Læger, Apothekere, Kunstnere o. s. fr. vare i en lang Tidsrække forud komne ind fra Tyskland og havde haft en afgjörende Indflydelse paa det danske Folks Fremskridt i flere Retninger; Videnskaber og Kunster i Danmark vare blevne fremmede ved Mænd, der umiddelbart kom fra Tyskland eller stammede fra tyske Slægter; og dette var Tilfældet lige ned til den Tid, da Bernstorfs Ministerium i Forbindelse med Adam Gottlob Moltke stempledo Tyskhedens Nedsættelse i Landet til en gangbar Mynt, der havde den höjeste Kurs. Her vare jo tyske Præster, som Wienken, Handelsmænd, som Wessely; Billedhuggeren Wiedewelts Farfader var som Murmester kommen ind fra Meissen; Berlin fra Memel blev Organist i Throndhjem, siden Medlem af det norske Videnskabers Selskab; Kapelmesteren Scheibe kom ind fra Leipzig, Kunstdrejeren Spengler fra Schafhausen, Kobberstikkeren Preisler fra Nürnberg, i Aarene mellem 1740 og 1750; noget tidligere blev Historieskriveren Scheidt indkaldt fra Göttingen. Den grunddanske Suhms Slægt stammede fra Pommern; den Kallske Slægt, der nærmest kom til os fra Flensborg, stammede oprindelig fra Berlin; Carstens, hin indflydelsesrige Kunstdommer, der havde studeret ved tyske Universiteter, var Sön af en Lübecker, der kom ind som Kammersekretær hos Prinds Karl. o. s. fr. Hvor vi end vende os

[1]) Unvorgreifliche Gedanken betreffend die Ausübung und Verbesserung der teutschen Sprache, i Leibnitz's Deutsche Schriften, Herausgeg. von Guhrauer, 1, 465. Jfr. Grimm, Gesch. der deutschen sprache, 2. Aufl. 1853, Tilegnelsen til Gervinus. Prutz's Ludwig Holberg, Indledningen.

Digitized by Google

hen, i eller udenfor Literaturen, møde vi ældre og yngre, oprindelig tyske Slægter: Adeler, Ahlers, Aphelen, Arendt, Aspach, Brünnich, Bärens, Buchwald o. s. v. hele Alfabetet igjennem. Men med Bernstorf begyndte Indvandringen at antage en mere bestemt Karaktér; den fik Udseende af en overlagt Plan, hvilket den dog ingenlunde var. Den sprang ligefrem ud af Tidsforholdene. Til at tilfredsstille den levende Higen efter Fremskridt, der ikke længer lod sig holde tilbage, behøvedes aandige Kræfter. Danmark havde dem ikke, i det mindste saa Bernstorf dem ikke. Han spurgte ikke, om det maaske kunde udvikle dem med Tiden, naar man gav det Stunder dertil. Der var ingen Tid at give bort. Han tog de bedste Videnskabsmænd, han kunde faa, og ansatte dem i de vigtigste Embeder. Hvorfor skulde de just være Danske? Vare hans Landsmænd ikke ligesaa gode, og dem var der nok af, de vare at faa strax, i Dusinvis, om det skulde være. Naar han, den fremmede, styrede det hele Rige, og styrede det godt, var det ikke da at formode, at den aandige Verden ligeledes maatte være vel tjent med hans Landsmænd? Fra denne Side have i det mindste senere Betragtere, som P. A. Heiberg, set Bernstorfs Ministerium, uden derved at ville kaste den mindste Skygge paa Mandens Karaktér. „Troede ikke selv den store Bernstorf, og viste han ikke i Gjerningen, at det var hans Tro, at man hos Danske og Norske ikke kunde eller maatte vænte saa store Talenter, saa megen Kundskab og Duelighed, som hos hans Landsmænd, hvor det gjaldt om at forestaae et af Statens vigtigste Embeder.“ „Jeg vil ikke sige, at han altid mistroede danske Talenter, men næppe gjorde han sig synderlig Umage for at finde dem. Sine Landsmænd vidste han derimod at finde, og blev desto værre altfor ofte narret af dem.“[1])

Den egenlige Kjærne i den Koloni, der nedsatte sig i Danmark, bestod af Tyske; men ved Siden af dem dannede en mindre sig af Franske. Den franske Literatur stod nemlig endnu i sin fulde Glorie i Tyskland selv. De første havde dog

---

[1]) P. A. Heiberg, Politisk Dispache (For Sandhed 1798). Ligesaa med Fabrikker og Handel: „Bernstorf forskrev Franske og Tyske og understøttede alle fremmede, havende det samme sörgelige Princip, som saa mange i vore Dage: at Nationen selv er uskikket dertil. Fabrikkerne bleve ubetænksomt anlagte i Hovedstaden, de antagne Personer vare uduelige Vindmagere, der foragtede Nationen, gjorde Opbud og løb bort med store Summer, naar Landets Börn fik intet.“ Herpaa anføres nogle indlysende Exempler. Anmældelse af Skriftet: Aarsagerne til Danmarks Aftagende o. s. v. i Lærde Efterretninger 1790, Nr. 18.

Digitized by Google

afgjort Overmagten. Det var dem, som trak de andre med sig, og det var dem, der atter sendte dem bort, naar de bleve til Ulejlighed eller til Byrde. Vi i vor Troskyldighed toge dem begge til Forbilleder, og saa ikke noget ondt i deres Komme, hvad der jo heller ikke var, naar kun vi vare deres Herrer og de ikke vore.

Vi saa maaske med nogen Forundring paa, at de ikke toge af, men til, at de betragtede vort Land som sit eget, saa længe det behagede dem, og atter vendte det Ryggen, naar de ikke fandt sig tilfreds. Vi saa, uden just at finde noget paafaldende deri, hvorledes nogle af dem skreve i sit eget Sprog, for at blive læste af os Danske, som om deres Modersmaal tillige var vort; hvorledes andre lagde sig efter det danske Sprog, og skjöndt det i deres Haand blev til en Plejel, hvormed de sloge sig selv paa Øret, alligevel vilde forbedre og uddanne det; hvorledes atter andre, der ikke kunde komme igjennem efter Ønske, igjen fortrak, nogle brummende, de fleste med Mindet om et godt Land og et velvilligt, godmodigt Folk. Skjönnede vi ikke paa Landets Goder, de gjorde det, selv naar de skjældte paa det.

Hvad sagde Folkets Røst dertil? Yttrede den sig ikke, eller blev den ikke hørt? Fra først af tav den, den var endnu næppe til, og tillod sig i det höjeste en lille Spøg. Kom den til Orde for Alvor, saa maa det have været i Krogene; men hvad der hviskedes i Krogene, kom næppe til Bernstorfs Kundskab, endsider kunde han tage noget Mærke deraf. Der kom intet dansk Ord over hans Dörtærskel. Først efter at det fremmede havde sat sig fast hos os, da det rykkede os ind paa Livet, ja, godt og vel, om det ikke tog Pladsen fra os, først efter at det i den Struenseeske Katastrofe havde vist hvad det førte i sit Skjold, kom den store Afstand tilsyne, det svælgende Dyb, kunde man gjerne sige, der var imellem Folkekaraktererne, og det blev notorisk, at disse Folk vare ikke skabte for hinanden. Paa den ene Side Godmodighed, Beskedenhed, Savn af Selvbevidsthed, stille Uvillie, der trak sig tilbage, naar den havde begyndt at yttre sig og ikke blev ænset, uforbeholdne, stundum ogsaa raa Udbrudd, naar det endelig gik for vidt; paa den anden Side Selvtillid, Fordringsfuldhed, og naar disse bleve trængte tilbage, heftig Vrede, Overmod, ja Hovmod og Frækhed.

Denne skjærende Modsætning imellem to Nationer, der skulde forliges, men ikke kunde, gav sig tilkjende i en altid voxende Fejde, der naaede sit höjeste, da det endelig blev de indfødte klart, hvorledes de fremmede vovede at haane det Folk, af hvis Marv de levede. Danskheden sejrede, Spliden syntes for en Tid at være hævet, Fornærmelsen at være glemt, Over-

Digitized by Google

modet stækket; men Indvandringen vedblev under en mildere Form, og vi vendte os, frivillig, af egen Drift, dèr hvor vi stode med tomme Hænder, til det, vi nys havde forskudt, og blandede, det kan nok ikke nytte at fragaa det, Avnerne af det, som vi fandt i de fulde fremmede Lader, imellem vor egen hjemmegjorte Sæd.

Literaturen vedblev at være en Blanding. Dette opfordrer os til vel at skjelne imellem det fremmede og det ejendommelige, og det, som kom frem af begge; at fæste Opmærksomheden paa det fremmede, som vi ikke havde bedet om, men som kom af sig selv, paa det fremmede, som vi selv søgte, skyede og atter søgte, og paa det egne, det i Sandhed danske eller norske. Maaske det første er det, som i manges Öjne giver vor Literatur Værd og Anseelse som en Parcel i den store europæiske Literaturskov; det sidste, det vi havde af os selv, det der gjenklinger i ethvert nordisk Hjærte, knytter os til Norden som vor rette Hjemstavn.

2. Tysk Indvandring för og under Bernstorf. Brødrene Schlegel. Klopstock. Cramer. Basedow. Oeder. Kratzenstein. Sturz. Münter. Berger. Callisen. Tode. Hennings. Heuermann. Scheel. Geuss. Trant. Janson. Büsching. Lork. Fabricius. Abrahamson. Krebs. o. fl.

Til Slægten Schlegel hørte tre Brødre, af hvilke den mellemste, Johann Adolph, er bekjendt som tydsk Digter; den ældste og den yngste nedsatte sig i Danmark, og døde dèr.

Den ældre af disse Brødre, Johann Elias Schlegel (født i Meissen 1718), var en af Gottscheds meget lovende Lærlinge, og havde i hans Rednergesellschaft, først i Form af en Tale, siden som Afhandling, omtrent fire Aar för Batteux, udviklet sin Theori om Kunsten som Naturens Efterligning (Von der Unähnlichkeit in der Nachahmung og Von der Nachahmung); og efter den Norm, som han deri var kommen til, skrev han, för han kom til Danmark, sine Tragedier. Da han forlod Universitetet i Leipzig, fulgte han som Privatsekretær med v. Spener, der var udnævnt til Minister ved det danske Hof, og kom med ham til Kjøbenhavn (1743), hvor han strax fik Adgang til Gram. Holbergs Ven H. P. Anchersen forsynede ham med Bøger om dansk Sprog og Historie; og da han med megen Iver lagde sig efter det danske Sprog, bragte han det (i det mindste i sine egne Tanker) inden to Maaneder saa vidt, at han kunde udtrykke sig forstaaelig deri. Til Holberg skaffede han sig ogsaa Adgang; men da „Holberg ikke var saa let tilgjængelig og ikke gjerne indlod sig med fremmede, samt lidet

Digitized by Google

agtede og kjendte den tyske Literatur, og at komme med en Anbefaling til ham kun lidet vilde have hjulpet", saa valgte Schlegel en anden Vej, han skrev til ham, og anbefalede sig selv. Og Holberg satte snart saa megen Pris paa hans Flid i dansk Sprog og Historie, at han endog efter Indvielsen af Sorø Akademi foreslog ham til en Lærerplads derved. Da denne Plads allerede var bortgiven, blev han dog først i næste Aar (1748), efter Berkentins og Moltkes Forslag, ansat som overordenlig Professor i den nyeste Historie og Statsret. Sorø høstede ingen Frugt af hans Kundskaber; thi han døde Aaret efter (i August 1749).

Den Theori af den dramatiske Kunst, som Schlegel havde dannet sig i Tyskland, førte han med sig til Danmark. Nogle Sætninger deraf kunne tjene til at oplyse Kritikkens daværende Standpunkt. „Efterligningens Öjemed", siger han iblandt andet, „er enten at undervise, det er Historie, eller at fornöje, det er Kunst. Erfaringen lærer, at denne Fornöjelse (Vergnügen) er det virkelige Endemaal for Kunstnernes Efterligning." Af denne Grundsætning gjör han en Anvendelse, der fører os midt ind i den franske Tragedies Théori og Praxis. „Der er jo indlysende at man ikke kan fornöje sig ved noget, som man ikke bemærker, iagttager. Dersom nu de, som man vil fornöje, have en anden Forestilling om Forbilledet, end hvad det virkelig er, saa maa Kunstneren (Digteren) rette sig derefter og ikke indrette sit Billede efter Sagen selv, men efter deres Begreber. I vore Tider have vi saaledes en ny Achill, en ny Hippolyt, aldeles ny Helte, som have meget af de stores Væsen paa vor Tid (intet, borde han have föjet til, af de gamle Heltes), og kun ere iførte gamle Navne." Blandt hans dramatiske Værker, der skulde anskueliggjöre denne Theori, er Tragedien Canut, som han skrev 1746 (oversat af Jakob Graa under Titel af Kong Knud 1747) mærkelig for Æmnets Skyld; men den tilfredsstiller ingenlunde Theoriens Hovedmaal at underholde, da den er ligesaa kjedelig som alle de øvrige; hans Lystspil kunde heller ikke være noget for os, der havde Holberg, og de vare intet i sig selv; Lessing siger om dem: „In seinen Lustspielen herrscht das kälteste, langweiligste Alltagsgewäsch, das nur in dem Hause eines Meissnischen Pelzhändlers vorfallen könne."[1]) Heller ikke vidner det for hans gode Smag, at han kunde falde paa at sammenstille Shakspeare med den tyske Lystspildigter Gryphius (Vergleichung Shakspeares und Andreas Gryphius). Derimod

[1]) Eichendorff, Zur Gesch. des Dramas, S. 120.

Digitized by Google

yde hans Tanker om Theatret (Gedanken über das Theater und insonderheit das dänische) og Ugebladet Der Fremde vigtige Bidrag til vor Literaturs, Sædernes og Sprogets Historie. I den første Afhandling anviser han den Gang, som Lystspillet skulde tage og virkelig tog. Han tager saa varsomt som muligt paa Holberg; men hans Tendens er dog at føre det danske Theater over til den franske Smag: „man maatte se at stige opad, først fra den simple Almue til Middelstanden, saa fra den til Hoffet. Saa naaede man Toppen.“

Ugebladet Der Fremde, hvoraf der udkom ett Bind (52 Nummere, fra 6te April 1745 til 5te April 1746) vil altid bevare Johann Elias Schlegels Navn i den danske Literatur. Det er snart belærende og oplysende, snart ironisk-skjemtende, næsten altid underholdende. Adskillige Nummere ere saa net udførte, at de kunne læses med Fornöjelse. Da Forfatteren selv ikke kjender noget höjere Formaal end dette (das Vergnügen), kan man heller ikke give hans Skrift större Lov. Nogle Stykker, f. Ex. Udenlandsrejser (Nr. 1), Selskabslivets Tomhed (Hr. Wortreichs Glossotaraxisophia, Nr. 2), den nylig opfundne Greneskat, en Efterligning af Niels Klim (Nr. 11), de vittige Hoveder og de vittige Penne (Nr. 13), Sladdersøstrene (die Auslegerinnen aller menschlicher Handlungen, Nr. 18), Sammenligning imellem Kvindens Klædebon og Stilen (Nr. 21), Studeringerne (Nr. 47) o. s. v. føre os med pikante Skildringer midt ind i det daværende Liv i Hovedstaden. Fædrelandets Historie kalder han død, naar den ikke véd andet, end Navne, Aarstal og Feltslag, og han holder det for de lærdes Hæder at skrive i Modersmaalet. Bedömmelsen over de danske Digtere vækker endelig vor Beundring over, at han kunde læse og forstaa dem og tilegne sig Sprogets Ejendommeligheder i den Grad, at hans Bemærkninger endnu idelig efterses og citeres af alle, der lægge sig efter vor Poesis Historie.

Men især ere baade hin Afhandling om Theatret og Ugebladet der Fremde mærkelige ved sin Stilling til Modersmaalet. Ugebladet er skrevet om os og for os, det er et dansk Blad, undtagen at det er skrevet paa Tysk. Naar et saadant Blad, bestemt til Almenlæsning og Underholdning, med intet andet end danske Interesser for Öje, kunde udkomme i Danmarks Hovedstad i et fremmedt Tungemaal, saa maa dette have været meget almindeligt dèr og vel antaget. Dette udtaler han ogsaa med en Bestemthed, der ikke kan modsiges, baade i sine Tanker om Theatret og i Ugebladet selv. Det er just den Omstændighed, at „det tyske Sprog næsten almindelig (fast durchgängig) ikke alene forstaas, men ogsaa tales i Hovedstaden (an diesem Orte), der har opmuntret ham til at skrive i sit Modersmaal, i

Digitized by Google

en By, hvor man for störste Delen hører Folk tale Tysk, saa godt som i Tyskland selv (wo man grösstentheils eben so gut, als in Deutschland, Deutsch sprechen hört)." Han giver os Danske det gode Lov: „De fleste Folk man træffer, forstaa baade Tysk og Dansk;" og „de Danske tale meget godt Tysk, naar de ville gjöre sig lidt Umage". Her var der altsaa gode Udsigter til, at det kunde afløse Modersmaalet, og at den store Besværlighed at have to Sprog, der begge omtrent vare lige gjængse, kunde lykkelig blive overvunden. Helt naturlig, dog uden at uddrage Konsekvensen deraf, foreslaar han ogsaa, at ligesom man jo för havde Komedianter, der spillede baade paa Fransk og Dansk, skulde man nu tage de samme Aktører til vexelvis at spille baade danske og tyske Komedier; „man behøvede ikke at tage nogen Tysker dertil, i det höjeste kun en fra først af," til Tingen kom i Gang. Hvorfor fulgte det danske Folk ikke dette særlige Raad? Da de danske Komedieforfattere næppe vilde blive saa frugtbare, som de tyske, vilde disse snart blive de raadende, og saa kunde man strax øse af Kilden selv, og undvære de elændige Oversættelser, foruden hvad det videre kunde føre til.

Schlegels sidste Skrift er en historisk Afhandling paa Latin,[1]) et Forsøg paa at forlige Olaf Tryggvesens Saga med Frankernes Annaler, ikke synderlig grundig, men dog altid et Vidnesbyrd om Tyskernes Opmærksomhed for vor Historie og en Slags Indledning til Broderens historiske Arbejder.[2])

I denne Mand staar Tyskheden paa sit første Trin; den forsøger ikke at indgaa Forbindelse med dansk Tungemaal og Literatur uden som Tilskuer. Anderledes forholder det sig med den yngre af Brødrene, Johann Heinrich Schlegel (f. i Meissen 1726), der kom herind (1748) som Hovmester for Stiftamtmand i Fyn Grev Kristian Rantzaus Sönner, med hvem han fulgte til Sorø, medens de studerede dèr, og omtrent fra samme Tid (1758) havde han Adgang til Bernstorf. Han lagde sig strax efter Landets Historie, som han skrev i sit Modersmaal, siden efter det danske Sprog og skrev i det og om det. Ved de Stillinger, han efterhaanden indtog, havde han tilstrækkelig Lejlighed til at vise, hvor vidt en fremmeds literære Virksomhed lod sig forene med vor egen. Han blev (1760) Sekretær i det

[1]) Coniectura pro conciliando veteris Danorum historiæ cum Germanorum rebus gestis consensu. Facta in Academia Regia Sorana. Hafn. (1749). 4.

[2]) J. E. Schlegels Werke, herausgeg. von J. H. Schlegeln; hans Levnet i 5. Del. Fr. Thaarups Biografiske Efterretninger om Familien Schlegel, i Genealogisk og biografisk Arkiv, 1. D.

Digitized by Google

danske Kancelli, og holdt Forelæsninger ved Universitetet, var Sekretær i Selskabet for de skjönne Videnskaber, blev udnævnt til efter Møllmanns Død at være kongelig Historiograf og Bibliothekar, men Møllmann gjorde ham længe nok af det, da han først døde 1778; han stiftede det Typografiske Selskab (1771); i sine sidste Aar var han Medlem af Konsistorium (fra 1776). Efter en Rejse til Pyrmont udgav han, i Anledning af nogle kritiske Angreb, Betragtninger over Journaler (1779), og døde Aaret efter (1780).

Da Grams Udgave af Slanges Kristian den fjerdes Historie var udkommen, foretog han sig at omarbejde dette Skrift; thi „hvem, der har nogen Smag, siger han, maatte strax formærke, at Slanges Værk, i Hensigt til Stil og Methode, ikke med Anstændighed kunde oversættes paa Tysk saaledes som det var.“ Han tilföjede desuden vigtige Anmærkninger.[1])

Portrætterne af den danske Kongestamme, der udførtes af Lode og Preisler, skulde ledsages af en historisk Text; Planen dertil blev overleveret til Moltke, og antagen af Kongen, men Bernstorf ønskede den udvidet. Dette var Anledningen til Schlegels historiske Værk om de Oldenborgske Konger, hvis Begyndelse Bernstorf selv skal have gjennemlæst.[2]) De Undersøgelser, som Schlegel kom til at foretage ved Udarbejdelsen af dette Skrift, gav Anledning til Udgivelsen af hans historiske Samlinger.[3]) Hans Bidrag til den danske Literaturs Historie ere vel just ikke betydelige[4]); men han var dog den, der som Bibliothekar (1780) foreslog Anlægget af et særskilt nordisk Bibliothek. Föjer man hertil hans Afhandling om danske Landkort, saa vare hans Fortjenester af Landets Historie saa betydelige, at de ikke borde overses.

Et Prisspørgsmaal gav Anledning til Schlegels Afhandling om det danske Sprogs Fordele og Mangler i Sammenligning med

---

[1]) Denne Omarbejdelse med Forkortelser og Tilsætninger udkom i tre Kvartbind 1757. 59. 71.

[2]) Geschichte der Könige von Dänemark aus dem Oldenburgischen Stamme mit Bildnissen. 2 B. Fol. 1769. 77. Som en Slags Indledning dertil kan det af Schlegel udarbejdede Afsnit om Danmark anses, der findes i Bossuet, Einleitung in die Geschichte der Welt und der Religion, fortgesetzt von J. A. Cramer. 5. Th. 1. B. Leipzig 1762. S. 620, nemlig Ueber das dänische Reich von den historischen Zeiten an bis auf den Oldenburgischen Stamm. (Se Fortalen).

[3]) Sammlungen zur Dänischen Geschichte etc. 1771. 76.

[4]) De statu rei literariæ in Dania sub Rege Christiano V. et sub Rege Friderico IV., i Acta litteraria Univ. Hafn. 1778. 4.

Digitized by Google

det tyske og franske Sprog (1763); den vandt ikke Prisen, men viste dog, at han ikke uden Held lagde sig efter Sproget. Samme Aar blev han, der dog nok ikke kunde siges at være det danske Sprog fuldkommen mægtig, Sekretær i Selskabet for de skjönne Videnskaber, og var det i sytten Aar indtil sin Død. Det var et Misgreb. Hans Kald dertil kan næppe have været grundet uden paa Forbindelser og hans Agtelse for Poesiens moralske og intellektuelle Nytte; hans Trosbekjendelse var nemlig, at „gode Poeters følsomme Læsning er ett af de bedste Midler til at forbedre Hjærte og Forstand, og for saa vidt har Poesien en mægtig Indflydelse paa grundige Videnskaber.“ Meget Arbejde havde han ogsaa, især ved den vidtløftige Brevvexling, med det typografiske Selskab, der efter Abraham Kalls Forslag blev noget forandret, og især gik ud paa, at fraværende Forfatteres Arbejder kunde blive anstændig trykte, ikke alene med omhyggelig Korrektur, men tillige, naar Forfatteren tillod det, med kritisk Behandling af Indhold og Stil.[1])

Da denne Mand gjennemlevede de vexlende Perioder, og endda ikke de værste, i vor Literaturs Historie, kan hans Liv være et Exempel paa, hvor mislig Tyskernes Stilling blev, naar de forlode sit eget Standpunkt. Han kærer selv derover. Sine Forelæsninger begyndte han for et talrigt Auditorium; „uden nogen tænkelig Grund fra hans Side“ sank de ett Par Aar efter i Omdömme, saa at han maatte læse for 4 til 5 Tilhørere, i det höjeste 10. I 13 til 14 Aar læste han over Landets egen Historie; men næsten ingen vilde høre ham, tilsidst slet ingen. Støttet af de tyske Magthavere var han en agtet og begunstiget Skribent, hvis tyske Skrifter over dansk Historie ovenfra fremkaldtes og beskyttedes; da det danske Sind atter begyndte at røre sig, bleve han, hans Skrifter (foruden hans Historie, især hans Observationes criticæ et historicæ in Cornelium Nepotem) og hans Virksomhed som Sekretær i de skjönne Videnskabers Selskab udsatte for altid större og heftigere Angreb, som et fremmedt indkommet Legeme, man ikke længer have Brug for.

Hans Sön var vor navnkundige lovkyndige J. F. V. Schlegel.[2])

---

[1]) Se Planen i Bibliothek for nyttige Skrifter 1772, Nr. 33. Fortegnelse over de af dette Selskab besörgede Skrifter fra 1771—78 findes i Schlegels Betragtninger over Journaler S. 91. Deriblandt vare Vorms Lexikon, Halfdan Einarsens Hist. literar. Isl. og adskillige naturvidenskabelige Skrifter. Jfr. Efterretninger om det typografiske Selskab, i Berlingske Tidende for 1781 (da det ophævedes) Nr. 58 og 88.

[2]) Se Thaarups nysnævnte Efterretninger om Familien Schlegel;

Digitized by Google

Med Bernstorf kom Klopstock, og saa stor var hans Indflydelse paa den danske Poesi, at ogsaa han maa omtales her, skjöndt han ikke kan henføres til de danske Forfattere. Messiadens tre første Sange (trykte i Bremische Beyträge 1748) vakte i Tyskland ualmindelig Opsigt og Beundring. Bernstorf, som den Gang var i Paris, blev af en tysk Kabinetspræst gjort opmærksom paa dette Epos, og anbefalede, da han (1750) var kommen til Kjøbenhavn, Digteren, der endnu ingen Levevej havde, til Grev Moltke, og Moltke til Kongen. Frederik den femte, som Gottsched nylig (i en Tilegnelse af hans Gesammelte Reden 1749) havde besunget, indbød Klopstock til Danmark, for at han dèr med en aarlig Indtægt kunde leve for sit Digt og for Poesien. Digteren modtog Indbydelsen og levede i Danmark fra 1751 til 1770, da Bernstorf fik sin Afsked. Han forlod Danmark med sin Velgjörer, opholdt sig i nogen Tid paa hans Godser, og tog endelig fast Ophold i Hamborg, „den mest udanske By han kunde finde", men i Virkeligheden det bedste Sted han kunde vælge, naar han vilde udøve den störste Indflydelse paa Tyskland; thi netop fra denne By, der i nogen Tid blev ligesom Midtpunktet for en ny Kulturudvikling, udbredte dens Radier sig til alle Sider, Danmark medregnet. Det ny Regimente i Danmark krænkede ham, da han havde forladt Landet, med det Spørgsmaal: Nach welchen Verdiensten und aus was für Ursachen er eine Pension habe? og han var i Færd med at ville frasige sig den; men Sagen blev jævnet, og han oppebar indtil sin Død (1803) en aarlig Pension af den danske Regjering (efter Jördens 400 Daler, efter J. Baden 600 Daler).[1])

Under sit Ophold i Danmark boede Klopstock i Bernstorfs Hus som Lem af Familien, om Vinteren i Kjøbenhavn, om Sommeren med Hoffet i Fredensborg, og Moltke førte ham ofte til Kongen. Hoffet var ikke hans rette Hjem; men feiret, hædret, elsket, forgudet, holdt han næsten udelukkende Omgang med sine Landsmænd, paa hvem det aldeles ikke skortede. „Stundum boede han i hele Uger i Lyngby; paa Lyngby Sø løb han helst paa Skøjter, og Skoven gjenlød endnu længe efter af hans

---

Schlegels egne Betragtninger over Journaler, hvori han omtaler sig selv og sine Skrifter. Da Forf. ikke har kunnet overkomme hans Skrift Om historiske Forelæsninger (1778), véd han ikke, om yderligere Oplysninger forekomme deri. Om hans Fortjenester af det Kgl. Bibl. se Suhm til Luxdorph i Luxdorphiana S. 496, og Werlauffs Bibliothekshistorie.

[1]) Jördens Lexicon etc. J. Badens Svar paa Beskyldningerne imod Selskabet for de skjönne Vidensk. 1789. S. 62.

Digitized by Google

udødelige Ode Der Eislauf.“ „Messiaden blev forelæst i fornemme danske Kredse, f. Ex. hos Grevinde Holck“, og det var netop dèr, i de kvindelige Kredse, de „still erhabenen Stellen der Empfindung“ gjorde mest Lykke. For Kvinden blev han, der sang saa henrivende om Englene, selv en Engel, og „naar den unge hvidklædte Mø i Tusmørke strøg forbi ham paa Gangen, kyssede hun i Flugten hans Haand.“[1]) Denne serafiske Begejstring kom dog ikke langt udenfor hine Kredse; simple Folk holdt mere af Gellert.[2]) Den tyske Kritik har tilfulde udhævet som denne Digters ypperste Fortjeneste, at han var tysk i Sind og Skind[3]); for det danske Folk var han intet, og det var intet for ham; han ydede den danske Konge Hyldest, men skyldte ham ingen uden som Beskytter af den tyske Poesi. Dansk blev han aldrig, og det faldt ham aldrig ind at gjöre nöjere Bekjendtskab med dansk Sprog og Literatur eller med danske lærde. „Uagtet han fornemmelig levede af Danmark, levede han dog ikke for det, og forgjæves leder man i alle hans udødelige Værker om noget Spor af egenlig dansk Begejstring.“

Klopstock og hans bekjendte Digtervenner fremkaldte en ny Epoke i den tyske Poesi, der gjorde Ende paa det Gottsched-Bodmerske Uvæsen. Hans Værker bleve modtagne med Henrykkelse, og deres Virkning gjennemtrængte en hel Slægt. Det var noget nyt og noget uhørt, noget usigeligt, hvorpaa man endnu aldrig havde tænkt. Fra den forstandige Træefterligning løftedes Poesien op i den skabende Fantasis Regioner. Men, som det gjerne gaar, for at give Pendelen denne Bevægelse, maatte han slaa stærkt til, og den fór over til en Yderlighed, der i nogen Tid gav den en extravagant Gang. Ikke alene hans Messias, men ogsaa hans Oder („sind's Oden, sind's Pagoden?“), hans Bardietter (Hermanns Schlacht), hans Brug af den tyske

---

[1]) Friederike Brun, geb. Münter, Wahrheit aus Morgenträumen und Idas ästhetische Entwickelung. Aarau 1824 S. 65. Klopstock in Kopenhagen hos Gelzer, Die neuere deutsche Nationalliteratur. Leipzig 1858. 1, 212.

[2]) Oehlenschlägers Moder „holdt ikke meget af ham, han var hende for overspændt; Gellert tiltalede meget mere hendes Hjerte“. Oehlenschlägers Erindringer (i Begyndelsen af 1. D.)

[3]) F. Ex. Vilmar, Gesch. der deutschen Nationalliteratur 2, 122: „Klopstock war vor allem seinem innersten Kern und Wesen nach deutsch, deutsch an Ernst und an Tiefe, deutsch in Familiensinn und Vaterlandsliebe, deutsch in Einfachheit und Wahrheit, deutsch in der Stärke des Naturgefühls und der elegischen Stimmung, die von dem deutschen Natursinne unzertrennlich ist“. osv. osv.

Digitized by Google

(nordiske) Mythologi, hans ejendommelige Sprog, hans rimfri klassiskformede Vers vidne om hans ejendommelige Fortjenester og Lyder. Det falder os ikke ind at bestride, hvad den tyske Æsthetik tillægger ham, „die innigste Durchdringung des nationalen, des antiken und des christlich-religiösen Elementes.“[1]) Men det gode lader sig ikke gjöre efter, det slette frister til Efterligning; derfor maa vi især dvæle ved hans Lyder: hans Brist paa Tanke, Handling og Daad, „zu viel Gerüst und zu wenig Gebäude, zu viel Rede und zu wenig Handlung“, hans overspændte Føleri, eller med den tyske Kritiks Udtryk (thi sligt lader sig ikke saa godt sige paa Dansk), hans „leidenschaftliche Angegriffenheit“, hans „lyrische Ueberschwenglichkeit“, hans „Schwimmen in Empfindungen“, hans „weinende Augen“, („er arbeitet immer mit Thränen in den Augen“, skriver Meta 1755); hans „geistige Genusssucht“ („sein Leben ist ein beständiger Genuss“, skriver en af hans Venner), hans „weichliche Abhängigkeit von seinen Jugendempfindungen“, hans Brist paa „markiger Arbeitslust und Spannkraft innerer Entwicklung“, o. s. v., med ett Ord hans Koketteri. Men just denne Pragt uden Farve, disse dejlige Ord uden Mening, denne dybe Følelse uden Bevidsthed imponerede den uerfarne, den udannede, den fromme, for hvem det uklare var noget helligt.[2])

Hvilken Virkning maatte alt dette gjöre paa et Folk, der netop skulde til selv at danne sig en Lyrik og et Drama? Rimløse Vers, tvangfri Fodmaal, lyriske Udraab uden Tanke, dramatiske Udgydelser uden Handling[3]) o. desl. vare lette at

---

[1]) Sidst hos Carriere, Aesthetik 1859. 2, 566.

[2]) Man har da heller ikke forsömt at skildre Messiadens Virkning paa de søde enfoldige Sjæle, — paa en Kammerpige, der ellers ogsaa græd sine modige Taarer over Müllers Liebeskuss og Arnd's Wahres Christenthum. „Ach, sagde hun, das ist gar ein scharmantes Buch! — Warum denn? — Es kömmt immer so viel von Lichtstrahlen und Sonnen und andern hübschen Sachen darinne vor; die lieben Engelchen steigen da aus dem Himmel und in den Himmel, mir nichts, dir nichts, ich kann mir das so recht vorstellen; und wenn die Närrchen anfangen zu beten, ach, sie beten gar zu hübsch! — Versteht sie denn auch alles? — Was ich nicht verstehe, lass' ich weg. Das ist freilich nicht hübsch, dass so viele schwere Worte drinnen sind, man kann sie mannichmal gar nicht zusammen buchstabiren. Wenn ich auch das meiste nicht verstehe, es ist doch ein scharmantes Buch. Und dann gefällt mir das auch so wohl, dass die ganze Passion darinne ist.“

[3]) Karakteristik er Klopstocks Forsvar for Hermanns Schlacht imod den Beskyldning, at der ingen Handling er deri: „Die Personen

Digitized by Google

efterligne, og de fandt sin Hjemmel i ett af de mest ansete Mønstre. For at forstaa den danske Poesi, maa man derfor have Klopstocks levende i Minde.

F. Ex. i Messiaden hine Karrikaturer af det hellige, som Spotterne vilde kalde den hellige Alliance:

Dir nur ist es bekannt, mit was für Einmuth wir damals
Du, mein Vater, und ich und der Geist die Erlösung beschlossen.
In der Stille der Ewigkeit, einsam und ohne Geschöpfe,
Waren wir bei einander. Voll göttlicher Liebe
Sahen wir auf die Menschen, die noch nicht waren, herunter (etc.)

Eller hine lyriske Tomheder, som

Selmar und Selma.

— Selma, du stürbest nach mir? Den Schmerz soll Selma nicht fühlen,
Dass sie sterbend mich sieht. Selma, du stirbst nicht nach mir!
Selmar, ich sterbe nach dir! Das ist es, was ich vom Schicksal
Lang mit Thränen erbat. Selmar, ich sterbe nach dir!
Ach, wie liebest du mich! Sieh diese weinenden Augen!
Fühle diess bebende Herz! Selma wie liebest du mich!
Meine Selma! du stürbest nach mir? du fühltest die Schmerzen,
Dass du sterbend mich sähst? Selma, wie liebest du mich! (etc.)

Der Erbarmer.

O Bewunderung, Gottes Bewunderung,
Meine Seligkeit!
Nein, wenn sie nur bewundert,
Hebt sich die Seele zu schwach!

Erstaune! Himmelfliegendes Erstaunen!
Ueber den, der unendlich ist!
O du der Seligkeiten höchste,
Ueberströme du meine ganze Seele

Mit deinem heiligen Feuer!
Und lass sie, die Seligkeit,

---

in Hermanns Schlacht handeln nicht in der Schlacht, sondern ausser der Schlacht, in Absicht auf der Schlacht.“ (Aus Herders Nachlass, Herausgegeben von Düntzer und Herder. 1856. 1,203.)

Digitized by Google

So oft und so hoch die Endliche kann,
Aufflammen in Entzückungen!

Du warest! du bist! wirst seyn! du bist! wie soll ich
dich denken?
Meine Seele stehet still, erreicht es nicht!
Vater! Vater! So soll meine Seele dich denken,
Dich empfinden mein Herz, meine Lippe dich stammeln.
Vater! Vater! Vater! (etc.)

Klopstocks Oder ville endelig tilfulde oplyse, ved hvilket Folk hans Hjærte hang (Unsre Sprache, Mein Vaterland); og de iblandt dem, der ligefrem skylde Danmark sin Oprindelse (Friedrich der Fünfte, Die Königinn Luise, Für den König, Die Genesung des Königs, Rothschilds Gräber) ere saa almindelige, at de ligesaa godt kunde været digtede for ethvert andet Land, om enhver anden Konge, der var „König und Christ, die Ehre, die Wonne der Menschlichkeit" eller ogsaa ikke var det.[1])

Til at oplyse denne Digter og hans Indflydelse medvirker Johann Andreas Cramer, en Præstesön fra Erzgebirge (f. 1723), der for Religionen omtrent blev det samme som Klopstock var for Poesien. Han havde allerede begyndt sin Fortsættelse af Bossuets Indledning til Verdens- og Kirkehistorien, og var (1750) bleven Overhofprædikant i Quedlingburg, da Klopstock gjorde Bernstorf bekjendt med hans Skrifter, hvorpaa han blev indkaldt til Danmark som tysk Hofpræst (1754). Flere Samlinger af Prædikener, en poetisk Oversættelse af Psalmerne og nogle strængere theologiske Arbejder[1]) gave ham et anset Navn som Theolog. Som Hofpræst forberedte han Kronprinsen (Kristian den syvende) til Konfirmation og konfirmerede ham (1765), paa

---

[1]) Se, foruden Herder (Zur schönen Literatur und Kunst), Hegel (Aesthetik), Danzel (Lessing), Thiess (Klopstock), Gervinus, Vilmar, Gelzer o. fl., Tiecks udførlige Dom over Messiaden (Köpke, Ludwig Tieck 1855. 2,180.). Hos os har Baggesen givet en interessant Skildring af Klopstock i Labyrinthen, 1. D. 1792, S. 130. 144. (under Hamborg); jfr. Schack Staffeldts Besøg hos ham i Hamborg, i Uddraget af hans (tyske) Rejse, S. 72. Ogsaa Rahbek har skrevet Om Klopstocks Forhold til den danske Literatur og hans Indflydelse derpaa, en Tale holdt ved Klopstocksfesten 1819 (i Hesperus); men det er kun Rahbeks gamle Lirumlarum. Om Pragtudgaven af Messias, 1 Th. se Büschings Nachrichten 3,205.

[2]) En meget udførlig Erklärung des Briefes Pauli an die Ebräer. Kopenh. und Leipz. 1757. 4.

Digitized by Google

Tysk naturligvis. Samme Aar blev han Professor i Theologien ved Universitetet. Men Stemningen ved Hoffet efter Frederik den femtes Død var ikke efter hans Sind, og i sine Prædikener talte han med Fynd derimod. Hans Venner skjælvede for ham, han ikke." Omsider maatte han dog opgive sit Embede, og blev Superintendent i Lübeck (1771); men heller ikke her kunde han ret trives, thi i disse Omgivelser var han som Theolog for fri. Nogle Aar efter (1774) blev han Professor i Theologien og Prokansler, siden (1784) Kansler, ved Universitetet i Kiel († 1788).[1])

Hans Sönner vare: Karl Friedrich Cramer, Prof. i Kiel, der blev afsat 1794; og Friedrich Ernst Cramer, der blev ansat i Kjøbenhavn, men forlod Danmark 1784. Begge ere bekjendte ved tyske Oversættelser af Evald.

Denne Mand havde betydelig Indflydelse paa Literaturen, Smagen og Sæderne i Danmark, som Hofpræst, Universitetslærer og Æsthetiker, ved sin Indflydelse i Selskabet for de skjönne Videnskaber og ved sit Ugeskrift Der nordische Aufseher (1758—1761).[2]) Det var det andet tyske Tidsskrift. Brugen af det danske Sprog laa endnu fjærnere end för, Sprogene vare allerede lige gode. Han mener, at det ene ikke borde være skinsygt paa det andet.[3]) Saa ubillige vare vi da heller ikke, og Tyskerne vare igjen saa billige at finde sig i, at vi skreve paa Dansk. Der var kun den Forskjel, at vi læste deres, de ikke vores. Det meste af Ugeskriftets Indhold var af Cramer selv; nogle Stykker om Sprog, Poesi og Kunst ere af Klopstock, et Stykke om Moderne af Fru Klopstock, om Musikken og nogle enkelte andre af Gottfried Benedict Funck, der (1756) var Informator for Cramers Sönner; Basedow ydede Indholdet til et Stykke om de moralske Loves Almindelighed, men Bearbejdelsen var af Cramer.[4]) Ugeskriftets Öjemed var at fremme Dyden

---

[1]) Cramers Levnet i Høsts Clio, 2,71, og af J. Møller i Nyt theol. Biblioth. 3. B. Flere Kilder hos Nyerup.

[2]) Stück 1 af 5. Januar 1758. Stück 193 af 8. Jan. 1761. Tre B. 4.

[3]) I Slutningen af første Stykke siger han: Ich schreibe in der deutschen Sprache. weil ich ihrer mächtiger bin, als der Sprache meines zweyten Vaterlandes. Unterdess sind die Dänen und die Deutschen so sehr verwandte Völker, dass billig keine Sprache auf die andere eifersüchtig seyn muss.

[4]) Forfatterne til de enkelte Stykker angives i Fortalen til tredie Bind. Om dette Ugeskrift og Basedow jfr. Lessings Sämtl. Schr. von Lachmann und Maltzahn 6,117. 220. Samt G. E. Lessing. Sein Leben und seine Verke. Von Adolf Stahr. 1859. 1,178.

Digitized by Google

og forbedre Smagen. Han vidste nok, at man bebrejdede ham Törhed („Ein wenig Galle, mein Herr! hedder det, und viel Salz! Dieses wird Ihren Blättern mehr gefälliges geben“); men han trøster sig med, at der i en By som Kjøbenhavn vil findes Læsere nok for moralske Betragtninger. Kun i enkelte Stykker findes en satiriserende Ironi.[1])

Den danske Poesi kommer her mindre til Omtale, end i Der Fremde, egenlig kun i Cramers Stykke om Tullins Majdag. Derimod giver dette Ugeskrift en væsenlig Oplysning om det Omsving, der nu foregik eller maaske rettere allerede nu var foregaaet i den religiøse Tænkning. Ved Siden af den gamle Orthodoxi stillede sig ny Anskuelser, der tildels i det mindste fra denne ny Indvandring udbredte sig, først i den dannede Mellemstand, derefter igjennem alle Klasser. Den ene af disse Anskuelser er den, at betragte den hellige Skrift, hin overnaturlige Indblæsning, som en moralsk Bog, hvis Formaal var at danne retskafne dydige Mennesker. Denne trivielle Betragtningsmaade tillagde Camer en Vægt, som man maa undre sig over. I et nyere Skrift havde han læst den Sætning: at Aabenbaringen ikke blev given for at danne retskafne Mennesker, thi dem forudsatte den, men for at løfte Menneskene op til höjere Indsyn. Det véd han slet ikke hvad han skal gjöre med, hvad han skal kalde: „Einen Irrthum? freylich ein falscher Satz; eine Meinung? einen Einfall?“ „Eine Ungereimtheit“ er det.[2]) Den anden Anskuelse er den, at betragte den hellige Skrift som et Smagsværk, dens Læsning som en æsthetisk Nydelse og denne Nydelse som en ny Art Andagt. Det var for de mere opvakte i Aanden. Fritænkerne, siger han, foragte Skriften; men naar de nu en Gang vilde læse den som et Smagsværk, hvor vilde ikke da deres Foragt forvandle sig til Beundring! Hvis de ikkun betragtede den med Longins Öjne, hvilke Skjönheder vilde de ikke opdage deri! Med Hensyn til Stil og Smag kappes for ham den hellige Skrift om Fortrinnet med alle andre hellige Skrifter; og især naar Psalmerne og Profeterne undersøges med kritisk (det vil sige æthetisk) Aand, vil man finde större poetiske Skjön-

---

[1]) F. Ex. Stück 45, om Kvinderne; St. 49, Brev fra Myiosobes (die Schmeissfliegen der Gesellschaft); St. 62, Hvad Cidalinde skal tage sig for Aaret igjennem? St. 111, Brev fra Polly Mull, at man skulde uddele Titler og Rang til ugifte Kvinder. (Jfr. Holbergs Epist.) Der findes ogsaa Oplysninger om adskillige historiske Mærkeligheder; f. Ex. St. 116—117 om Inokulationen; St. 187 (December 1760) om Anlægget paa Alheden (Ahlheide).

[2]) Der Norddische Aufseher, St. 138.

Digitized by Google

heder dèr, end hos nogen menneskelig Digter. Undertiden sysselsætter han sig med den hellige Skrift just i det Öjemed; han anser denne Art af Betragtning som Viddets og en regelret Indbildnings Andagt (als die Andacht des Witzes und einer regelmässigen Einbildung), og hvor megen Fornöjelse finder han ikke i at bemærke, hvorledes disse vore Sjælekræfter (Viddet og Indbildningskraften) finde ligesaa megen Næring deri, som Fornuften og Hjærtet."[1]) Her have vi Nöglen til den Klopstockske Poesi; her se vi den som Udgangen, Forløsningen, fra den törre Dogmelære, som Indgangen, Forførelsen, til det skjulte Fritænkeri, til det som den netop mindst vilde være. Protestantismen var bleven til Is, alt hvad der kom i dens Nærhed, frøs til. Der var kun to Udveje til at komme ud af denne Kuldens Region: man kunde vorde Fritænker eller Katholik. Men det var Yderligheder. Nu aabnede der sig en tredie Udvej: man kunde følge Enthusiasmens Kald, og dog blive i Protestantismen. Naar man ikke vilde opgive Trosartiklerne, og heller ikke kunde udholde deres Tørke, saa kunde man forvandle dem til Poesi. Forsøget maatte gjöres, det blev gjort; men det lykkedes ikke. Det viste sig, at til Poesi duede de ikke, Poesien maatte digtes til. Og just derved kom det for Dagen, hvor magre, hvor indholdsløse disse Trosartikler i sig selv vare, hvor lidet de vare i Stand til at sætte Livets Løftestænger, Lidenskaberne, i Bevægelse, hvor afmægtige de vare til som Aerostater at løfte Mennesket op i en höjere, finere, renere Atmosfære. Dogmet blev liggende som tört Straa paa Jorden, Digteren flöj igjennem Skyerne som en løsreven Ballon uden Ladning. Gervinus har allerede bemærket dette store Omsving.

Som Universitetslærer vandt Cramer megen Anseelse. Som fremmed var han ikke hildet i den nedarvede Universitetsgang. Han „vovede endog som Tysker en og anden Gang at foredrage Kirkehistorien. Hvad blev hans Straf andet end Studenternes Foragt. To besøgte kun tilsidst hans Kollegium over Kjætter-Historien, og af dem var hans egen Sön den ene."[2])

Endnu en Mærkeliged ved denne Mand! Det var ham, der paa sin Gaard Sandholm først indførte Kartoffelavlen, ham, siger Friederike Brun, der siden udstrøede saa megen aandig Sæd i Skoler og Seminarier![3]) Hun skulde ikke have sammen-

---

[1]) Der Nordd. Aufs. St. 57. Ueber die Lectüre der Bibel.

[2]) Philomususes Lykønsknings Brev til Balle. Kbh. 1772.

[3]) „Cramer hat auf seinem Bauergütchen Sandholm zuerst den Kartoffelbau eingeführt. Er, der später so viel Saamen der geistigen

Digitized by Google

lignet dem, man kunde let tænke paa, hvor kraftløs Næringen er. Kartoflerne vandt langsom Fremgang, man ansaa dem for Svineføde; og endnu i Slutningen af Aarhundredet var en Kartoffelmark et sjældent Syn i Sælland.[1]) Den anden Føde slog lettere Rødder.

Dennne Kartoffelagers første geniale Dyrker var ogsaa en Tysker, „Pædagogikkens Mirabeau“, Johann Bernhard Basedow (f. i Hamborg 1723). Han studerede i Leipzig, og blev (1749) Huslærer hos Geheimeraad von Qvaalen paa Burghorst i Holsten, hvor han allerede begyndte at anvende sin ny Undervisningsmethode. Ved denne Mands varme Anbefaling blev han, efter at have taget Magistergraden i Kiel, Professor i Moralen og de skjönne Videnskaber i Sorø (1753). I Begyndelsen sluttede han sig til Klopstock og Cramer, der toge ham for god Vare; Bernstorf blev hans Velynder. Hans første betydelige Værk (Die praktische Philosophie für alle Stände, 1757—58) regnedes af Cramer „unter die Originalgemälde der menschlichen Verhältnissen und Pflichten“; man bemærker deri „einen Geist, der überhaupt zu urtheilen nicht selten in seinen Gedanken neu ist, ohne sonderbar zu seyn“, og om Manden hedder det, at han „so wenig er auch seine Hochachtung gegen die Vernunft verbirgt, doch eine weit grössere Ehrerbietung gegen die Offenbarung zeigt.“[2]) I Begyndelsen lod man ogsaa i Sorø denne forstyrrede Mänd, der selv levede og tillige behandlede de unge Mennesker paa Akademiet paa den mest hensynsløse Maade, holde Forelæsninger over Theologi; men da Grev Frederik Danneskjold-Samsø blev Overhofmester (1760), hin bekjendte Forfatter til Morgen- og Aftenbönner (Sorø 1775), en Mand af den gamle Skole og af den gamle Tro, blev dette ham strax forment; og da han i sine Forelæsninger vedblev at udbrede sine vrange Meninger, blev han fjærnet. Danneskjold skyldte ham for, at han „ej alene lærte Socianisme, og banede Vejen dertil ved den abominable Lærdom, at Börn ikke bör lære Kristum at kjende som Gud, förend de faa fuldkommen Indsigt, det er aldrig; men han lærte endog Materialisme, og tilegnede Sjælen formam, figuram et extensionem.“ Basedow blev nu sendt til Altona, hvor han antoges at være mere uskadelig, og ansat ved Gymnasiet dèr som Professor i Moralen (1761); men den Mængde Skrifter, han vedblev

---

Nahrung in Schulen und Seminarien niederlegte!“ Friederike Brun, Wahrheit aus Morgenträumen, S. 23. Se ogsaa om Cramers Oder S. 151, og Beskrivelsen over ham S. 152.

[1]) I Følge K. V. von Bonstetten, Neue Schriften 1,32.

[2]) Der Nordisehe Aufseher, 24. Stück.

Digitized by Google

at udgive, alle i samme Aand, fra hans Philalethie (1764)[1]) til hans Hauptprobe der Zeiten (1767), satte Grev Danneskjold i saa stor Bevægelse, at han, som det hedder, paa ny gjorde Paastand paa, at han skulde fjærnes, og fik ham fjærnet (1768), skjöndt det næppe var særdeles fornødent; Livet i Altona og hans egen Uro og Rejselyst vilde nok af sig selv have drevet ham derfra. Nu vendte Basedow sig til Tyskland, og begyndte sin store Revolution i Opdragelsesvæsenet, der har gjort ham ligesaa berömt som berygtet og ligesaa berygtet som berömt. Allerede samme Aar som han forlod Altona, hvor han for længere Tid siden havde holdt op med sine Forelæsninger, udstædte han sit første Manifest: Die Vorstellung an Menschenfreunde über das Elementarwerk, hvori Prænumerationen derpaa gjordes til den helligste Menneskepligt; og skjöndt han teede sig som en Torveraaber, havde den, anbefalet af Lavater, Iselin o. fl., overordenlig Fremgang. Paa nogle faa Aar havde han samlet 15000 Rdl., og frabad sig mere Prænumeration for den Gang; men Gaver vilde han nok modtage. Mislykkedes Foretagendet, haabede han, at de velhavende Givere lode ham beholde hvad han havde faaet. Schlözer, som traadte op imod ham, udæskede han „sich mit ihm auf den Mantel zu schiessen.“ Ved hans Datters Daab havde hans Kone og Præsten ondt med at faa ham fra at lade hende døbe med Navnet Prænumerantia Elementaria Philanthropia. Han var raa, halvdannet, endog drikfældig; men han besad den Evne at gjöre Opsigt, aldrig at blive træt, aldrig at trække sig tilbage, altid at imponere ved Frækhed. Da hans bekjendte Philanthropin, som Fyrsten af Dessau mod en Pension[2]) indbød ham til at oprette, blev aabnet uden at begynde, udstædte han uforsagt en Opfordring om 10000 Dukater, som han inden en viss Tid maatte have, hvis Anstalten skulde bestaa. Han kunde ikke selv komme afsted med den, og maatte endelig afstaa den til andre. Derpaa flakkede han om indtil sin Død (i Magdeburg 1790). Men han blev Menneskehedens Heros indtil det sidste; hans sidste Ord vare: „Ich will secirt seyn zum Besten meiner Mitmenschen.“ „I sine kolossale Skrifter, siger en tysk Kunstdommer, blev han ved at gjentage, at opkoge, drøvtygge og variere det samme, saa at man, efter hans eget Yndlingsudtryk, at man kunde rumme alt

[1]) Imod denne udkom: Eines Mitgliedes des denkenden Publici Anmerkungen über des Kön. Dän. Professors Herrn Basedows Philalethie. Hamburg 1764. 4. (Af Christ. Paulsen, Præst i Wedel i Holsten.)

[2]) Af den danske Regjering havde han en Pension paa 800 Rdl.

Digitized by Google

det materielle, hvoraf Jorden bestaar, i en Nøddeskal, endnu lettere kunde indslutte dem i et Sedezbind.“ Gervinus tillægger ham dog „en stor Fortjeneste, som man næsten aldrig har lagt Mærke til: Skolens Emancipation fra Gejstlighedens Indflydelse.“ Det var denne Mand, der begyndte Campes, Salzmanns og de andre tyske Edukationsraaders Gjerning, der naturligvis heller ikke blev fremmed for Danmark.[1])

En Ven af den flyvende Reform, men af en ædlere Art, var Georg Christian v. Oeder (f. i Anspach 1728), der som Hallers Lærling havde studeret i Göttingen, og dèr taget den medicinske Doctorgrad (1749), da han som Læge kom til Byen Slesvig. General Grev Schmettow, som laa dèr med sit Regiment, anbefalede ham til Bernstorf, der efter at have raadført sig med Haller, kaldte ham til Kjøbenhavn (1752). For at kunne blive ansat ved Universitetet, maatte han disputere, og valgte et medicinsk Æmne, Hallers Lære De irritabilitate[2]); men Haller var ikke rigtig fornöjet med Udførelsen, og Forsvaret var uheldigt. Der var iblandt Opponenterne en, Dr. Eichel (siden Fysikus i Fyn), som besad en langt större Færdighed i at disputere. og en anden, Rottbøll, der i det mindste ikke veg for ham i Kundskab. Det var især Latinen det skortede ham paa, saa at der ved Universitetet kunde siges: „Gud forlade dem, som føre os fremmede Doctores i Landet, der ikke her kunde blive Studenter en Gang.“[3]) Da hans Ansættelse ved Universitetet ikke strax fandt Sted, kom den botaniske Have, hvis Anlæg blev ham overladt, og ved hvilken han blev ansat som Professor, heller ikke ind under det; men han forestod den alene under Moltkes Overbestyrelse. Dette paadrog ham ogsaa mange Fiender. To Aar efter (1754) blev han dog Professor ved Universitetet, og næste Aar begyndte han sine Rejser, for at samle til Flora Danica. Det var især Norge han gjennem-

---

[1]) J. B. Basedows Leben, Charakter und Schriften von J. Chr. Meier. Hamburg 1—2. Th. 1791—92. I anden Del findes Fortegnelsen over hans Skrifter, i Tallet 70. Grev Dauneskjold mod Professor Basedow i Luxdorphiana S. 22. Et Omrids af hans Levnet af Sander findes i Minerva, Februar 1801. Se fremdeles Schlosser, Geschichte des achtzehnten Jahrh. 2,612, Gervinus o. fl., Erdman, Geschichte der Philosophie, 2. Bd. 2. Abth. o. fl.

[2]) Disputatio medica de Irritabilitate, præs. G. C. Oeder, respond. P. Ascanio. Hafn. 1752. 4.

[3]) Se Steffens, Was ich erlebte 2, 36. Tillæg til Oederiana i Langebekiana S. 334: Anchersens Indberetning til Grev Holstein om den Oederske Disputereakt. m. m.

Digitized by Google

rejste (1755—59), og de Rejseberetninger, han sendte til Bernstorf og Moltke, vidne om, at han tillige henvendte sin Opmærksomhed paa Landets og Folkets Tilstand og dens Forbedring. Efter hans Hjemkomst begyndte (1762) Udgivelsen af Flora Danica, et Værk, der, fortsat af vore ypperste Botanikere, O. F. Müller, Wahl o. fl., er en af vor Literaturs Prydelser. Behøvedes der en Udlænding til at begynde det? Stampe, der for Resten har al Respekt for Oeder, mener, at han „som en fremmed, der i Begyndelsen ej en Gang skal have forstaaet Sproget, derved muligt har forefundet langt mere Vanskelighed, end nogen anden", og at Tycho Holm og Ascanius, „begge i Henseende til visse Poster havde adskillige Fordele for Doctor Oeder."[1]) Det er imidlertid „det første danske botaniske Værk med tro Afbildninger"; og i de Hæfter, hvis Udgivelse Oeder har forestaaet, „er Naturen fremstillet med en Sandhed og en Skjönhed, som til den Tid i botaniske Værker var næsten mageløs, og som de efterfølgende Udgivere havde Vanskelighed med at opnaa"; dertil medvirkede især de fra Nürnberg forskrevne Kunstnere, Blomstermaleren Roesler den yngre og Kobberstikkeren Roesler den ældre, „der con amore anvendte al den Flid, som Oeder ønskede." Oeder var en Idémand, og det var en stor Idé, som fremkaldte det hele Værk, „den nemlig ved mægtige Regjeringers og kyndige Botanikeres Forening at frembringe en samlet Flora over Europa eller saa at sige et botanisk Kort over denne Verdensdel", saaledes at hvert Land ydede sit, men efter en fælles Plan.[2]) En baade smuk og stor Idé, en Indledning til den sammenlignende Plantekundskab!

Endnu en anden, en stor Folke-Sag gjör Oeder udødelig i Danmark. Hærens Forbedring drog Tanken hen paa Bondestanden, hvis Forfatning blev ett af Dagens vigtige Æmner. Moltke, der var bleven Formand i Landvæsenskollegiet, opmuntrede ham til at stille denne Sag i sit rette Lys, og han forfattede sit berömte Skrift om Midlerne til at forskaffe Bondestanden Frihed og Ejendom. Men Moltke, siger Reverdil, glemte at sige ham, at det var imod Bondefrihed han skulde skrive, ikke for den; og han var derfor saa lidet tilfreds med Besvarelsen, at

---

[1]) Efterretning om Flora Danica med en Prøve udkom i Kjøbenh. 1. Maj 1761. Fol. Der var för nedsat en kongelig Kommission (den 4. Febr. 1757) til at undersøge Oeders Plan. Dens Betænkning, hvoraf ovenstaaende Yttring er tagen, er opsat af Stampe, og findes i Stampes Erklæringer 2,534.

[2]) J. W. Hornemann, Historisk-kritiske Bemærkninger over Flora Danica i Skandinav. Liter. Selsk. Skr. 1809. Jfr. Lettres sur le Dannemarc, t. 2, lettre 19.

Digitized by Google

han søgte at trække sig tilbage ved at tilbyde Forfatteren 100 Dukater. Oeder vilde hverken modtage denne eller overhovedet nogen Pengegave, men omarbejdede sin Afhandling, og udgav den i Trykken med en Tilegnelse til Kongen (Kristian den syvende), dog uden Navn. Dette Skrift, der danner det første Gjennembrudd til den danske Bondefrihed, vakte den höjeste Utilfredshed hos Ejerne af de store Godser; thi Grundtankerne deri vare: Ophævelse af Livegenskabet, Afskaffelse af Hoveriet og Indførelse af Selvejendom ved en ligeligere Fordeling; kun derved kunde Friheden vindes. Dog skulde det ikke ske paa e n Gang, men efterhaanden. Ett af de Midler, han foreslog, var Udstykning af Herregaardene (Zergliederung der Haupthöfe). Den store Godsejer skulde nemlig selv beholde et maadeligt (mässiges) Stykke af Ager og Skov, og aftræde andre Stykker til frivillige Bebyggere imod en Afgift, ikke i Penge, men i Jordens Frugter. Hvilket politisk Fritænkeri! Hermed, sagde Jorddrotterne, vilde jo hele Statens Forfatning opløses. Ved Livegenskabet var Bonden deres Tjener, og hørte ikke Staten til uden igjennem dem; men ved dette Baands Løsning vilde jo Herskabet (Herredömmet) over Bonden gaa umiddelbart over til Regjeringen, Godsejernes Indflydelse svækkes eller aldeles tilintetgjöres, og det hele Landvæsenssystem omskiftes. Ja der vare nogle, som gjorde selve Undersøgelsen om Forholdet imellem Herremand og Bonde til en Forbrydelse imod Enevælden. Dette Skrift var jo et underfundigt Forsøg paa at forvandle Riget til en Republik af lige mægtige Ejere. Oeder skrev derfor (1770) nogle Tilsætninger, hvori han meddelte dels Oplysninger, dels Forsvar for den danske Bonde. Dette Tillæg, der udkom næste Aar, ansaa han selv for det bedste af sine Skrifter.[1])

Vi forbigaa Oeders Fortjenester i administrativ Henseende, hans Forslag til Folketællingen, Planen til en almindelig Enkekasse, Oprettelsen af Finanskollegiet, o. desl. Hans Dygtighed

---

[1]) Disse Skrifter hedde: Bedenken über die Frage: Wie dem Bauernstande Freyheit und Eigenthum in den Ländern, wo ihm beydes fehlet, verschaffet werden könne? Frankf. und Leipz. 1769. Oversat af B. J. Lodde. Zusätze zu dem Bedenken (etc.) Frankf. und Leipz. 1771. Der udkom en Mængde andre Skrifter i denne Anledning 1769 og 1770. Deriblandt: P. E. Lüders, Näheres Bedenken über den Gebrauch der Erde, wenn Freyheit und Eigenthum, wo ihm beydes fehlet, bey dem Bauernstande sollte eingeführet werden. Flensburg 1770. O. D. Lütken, Anmærkning over et af Lodde oversat Skrift: Betænkning (etc.) Kbh. 1771, der atter fremkaldte flere danske Skrifter: Anhang til Anmærkningen; Andet Anhang til O. D. Lütkens Anmærkning. o. fl.

Digitized by Google

i at opfinde Reformer, der tilvisse vare fornødne, og des mere velkomne, jo mere gjennemgribende de vare, var vel især Grunden til, at han ikke forlod Danmark med Bernstorf, men som en af de brugbareste Mænd blev ansat af Struensee. Efter dennes Fald kunde han hverken som en af hans Tjenere eller som radikal Bondeven trives, og Regjeringen vidste næppe, hvor den skulde gjöre af ham. Man udnævnte ham til Stiftamtmand i Throndhjem, men gav Embedet til en anden. Han skyndte sig til Kjøbenhavn, for at anke herover hos Juliane Marie, og den Gang, da han atter (i Juni 1773) forlod Byen, var det, at Schack-Rathlou sagde ham lige i Öjnene, at han havde været en skadelig Mand for Danmark. Efter paa ny at have omarbejdet sin Plan til en Enkekasse efter en ny Theori, tilbød han Guldberg sin Tjeneste, men fik Afslag. Endelig blev han Landfoged i Oldenburg, og han, „der heller studerede Projekter til ny Love, end virkelig gjældende Retssystemer“, maatte nu lægge sig efter den positive Ret; han spøgede selv med sit ny Kald og sin Lovkyndighed. „Jeg maa endda prise mig lykkelig, sagde han, at de ikke have gjort mig til Superintendent.“ Da Bondefriheden efter Guldbergs Fald atter kom paa Bane, udgav han paa ny sine Bedenken med Zusätze (Altona 1786), og ved Stavnsbaandets Løsning (1788) blev han atter kaldt til Danmark, men modtog ikke Indbydelsen. († 1791.)[1])

Blandt de indkaldte Videnskabsmænd var ogsaa Maleren Kratzenstein Stubs Morfader, Christian Gottlieb Kratzenstein (f. i Wernigerode 1723), en grundlærd Mand, der var Professor i Fysikken i Petersborg, da han (1753) blev kaldet hertil som Professor i Fysik og Medicin, og lagde Grundlaget til den nyere Naturlæres Studium, dels ved Forelæsninger, dels ved Skrifter. Tingens Nyhed, Interessen for de ny Opdagelser, hans noget overfladiske Behandling og hans Experimenter skaffede ham en Tid lang mange Tilhørere ved hans „fornemme“, „sehr besuchtes Kollegium“, især blandt hans Landsmænd, for hvilke man vel kunde sige han ligesom var indkaldt, hvorimod andre bleve kjede deraf, „bleve borte, og sendte ham sine Penge.“ Han læste over alle Fysikkens Dele og gjorde mange Experimenter.[2]) Siden læste han for Studenterne til anden Examen, og „her var der ofte skjönne Rariteter at se, og der forekom Löjer og

---

[1]) Andenken an Oeder von Halem, Altona 1793. Oederiana Schlesw. und Leipz. 1792. Høsts Clio, 1,84. Struensée, Mémoires de Reverdil, Paris 1858. Side 196.

[2]) Det ses af hans Vorlesungen über die Experimental-Physik in einem kurzen Auszuge entworfen. Cph. 1758.

Digitized by Google

Hanswursteri.“ Det danske Sprog blev han aldrig ret mægtig, endskjöndt han har leveret en Række (af andre paa Dansk oversatte?) Afhandlinger i Videnskabernes Selskabs Skrifter, og Traditionen har endnu bevaret sig om hans pikante Sprogblanding, som han imidlertid delte med mange andre. (Naar han fortalte, hvorledes Studenterne behandlede ham, sagde han iblandt andet: und de schede mich met Påperskögler.) En Gang (1783) indjog han det halve Kjøbenhavn en dødelig Rædsel, da han havde spaaet, at en frygtelig Orkan med Jordskjælv vilde ödelægge Byen og brænde Jorden op Klokken fire paa en viss Eftermiddag; men Klokkeslættet gik lykkelig over, og de modløse droge atter Aande.[1]) Ved hans Død (1795) hædrede ingen hans Minde uden Frankenau med et Vers, hvori det endda hedder:

Ubegrædt, uhædret fór han heden.[2])

Atter, som det synes, et Offer for Ligegyldighed mod Nationaliteten, en Mand, der maaske hjemme kunde have udrettet noget stort, men i en fremmed Jordbund ikke kunde udvikle sig naturlig, og kun stod i Vejen for dens egne Væxter.

Der var ogsaa andre Mænd, som, uden at gribe mærkelig ind i den danske Literatur, i den tyske have vundet et hædret Navn, som H. P. Sturz, der var Privatsekretær hos Bernstorf (1762, † som Regjeringsraad i Oldenburg 1779). Han deltog iblandt andet i Trykkefrihedsskrifterne ved sine Gespräche zweier Müssiggänger (Kph. 1771.)[3])

Der havde altsaa begyndt en Indvandring för Bernstorfs Tid, hvilken under hans Ministerium tiltog, og der begyndte med den en Behandling af Æmner, som siden skulde sysselsætte Literaturen: en Poesi af en ny Art, en ny æsthetisk-moralsk Betragtning af den hellige Skrift, en hensynsløs fritænkersk Filosofi, ny Grundsætninger for Opdragelsen, Meddeling af Naturvidenskabernes nyeste Opdagelser, Bondens Frihed fremstillet som en Lære og anvendt i en paradox Praxis, ja selv Kritikken og Litera-

---

[1]) Baggesens Biografi, 1,33.

[2]) Nekrolog for Aaret 1795 i Fallesens Magazin 6,692. Dass til Suhm (Suhms Saml. Skr. 15,193) om det fornemme Collegium Physicum, som Kratzenstein holder. Hans sehr besuchtes Collegium omtales af Fr. Brun, Wahrheit aus Morgenträumen, S. 90; jfr. Steffens, Was ich erlebte, 2,21. Rektor i Slagelse B. Møllers Yttringer om Kratzensteins Forelæsninger til anden Examen, i Molbechs Hist. biograf. Samlinger, 2. H. S. 234.

[3]) Se Sturz's Schriften, der udkom i to Samlinger 1779 og 1782, ny Udg. 1786.

Digitized by Google

turens Historie bleve Gjenstande for disse fremmedes Behandling, just fordi de betragtede sig som hjemme, og for en stor Del beherskede dem.[1])

Det blev imidlertid ikke derved; der var mange andre Omstændigheder, som fremmede Indvandring, og man skulde, for at faa et Begreb om dens Omfang, en Gang samle sig en Fortegnelse over de tyske Slægter, der dels allerede vare her, dels kom ind efterhaanden, bleve staaende som halv fremmede eller i sine Efterkommere bleve naturaliserede, tilligemed de Æmner, hvori deres Virksomhed især er kommen tilsyne: Præster, Læger og Kirurger, Krigere, Embedsmænd i Kollegierne, Sekretærer, Huslærere, ja selv Skrive- og Regnemestere. Derved vil det tillige findes paafaldende, hvorledes de have stimlet sammen fra næsten alle Tysklands, især Nordtysklands, Egne, tildels fra Holland, Kurland og Sweiz. Fra Holland kom de Meza, fra Kurland Geografen Stender. Ved Petri, Garnisons og tysk reformert Kirke fandtes tyske Præster, Rhon fra Wilster, Resewitz fra Berlin, Hauber fra Würtemberg, Giese fra Wernigerode, Rathike fra Brandenburg, Brummer fra Celle, Colsmann, født i Kjøbenhavn, blev kaldet hertil fra Bremen; i Helsingør Konkyliologen Chemnitz, i Bergen Büttner og Schönfeldt. Slægten Münters Stamfader Balthasar Münter, f. i Lübeck, var Superintendent i Tonna ved Gotha, da han efter Haubers Død (1765) blev valgt til Præst ved Petri Kirke.[2]) Den som Huslæge tidligere indkomne Erichsen fra Mansfeld blev lönnet for at holde fysiske Forelæsninger (1767). Lægen J. J. von Berger blev indkaldt af Bernstorf, og blev efter C. J. Bergers Afgang til Kiel kongelig Livlæge. Callisen fra Preetz kom hertil for at studere Kirurgi, og gjorde siden Epoke i Videnskaben; ligesaa Tode fra die Vierlande ved Hamborg, der blev en af vore frugtbareste Forfattere. Wilh. Hennings fra Glückstadt blev Generaldirektør for Anatomien, G. Heuermann Professor i Medicinen. Bekjendte Læger ere ogsaa Wernecke fra Rostock, der kom hertil som Apotheker;

---

[1]) De Danske vilde ikke gjerne tilstaa det. „Ich wurde neulich, siger Scheibe, mit einem jungen Dänen so vertraut, dass er mir endlich gestand, dass sie den Ausländern, und vorzüglich den Deutschen, das mehreste zur Aufklärung der Wissenschaften zu danken haben. Diess Geständniss legen sie sonst sehr ungern ab, so wahr es immer seyn mag. — Es ist in der That merkwürdig, dass drey der grössten Dichter und eben so viele Redner Deutschlands sich hier aufhalten." etc. (Anekdoten eines reisenden Russen. Zweyte Aufl. (Lübeck 1771. 12. Brief.)

[2]) Se Dr. Balth. Münters Forskrifter for hans Sön Fred. Münters Undervisn. og Opdragelse 1772, ved P. W. Becker, i Danske Saml. 3,351 fgg.

Digitized by Google

Ferdinand Martini fra Rendsborg, hvis Briefe (Sorø 1768) gjorde Opsigt;[1]) Pflug fra Wetzlar, der udgav Ein poetisches Wochenblatt;[2]) Hempel fra Eisleben o. fl.[3]) Fra Hæren udgik mange oprindelig tyske Slægter, og de mathematiske Videnskaber behøvede fremmede Lærere: som Clasen fra Mecklenburg, von Born fra Schwerin, Døderlein, Lærer ved det norske militære Institut, von Scheel fra Rendsborg, Forfatter til Krigens Skueplads (oversat af Th. Thaarup 1785), Geuss fra Wilstermarsch, siden Prof. i Mathematikken. Til denne Tid henhører ogsaa Brugen af det tyske von foran uadelige Officerers Navne.[4]) Nogle af disse fremmede, der bleve indsatte dels i Kollegierne, dels ved Universitetet, stege efterhaanden op til de mest ansete Embeder, og fik betydelig Indflydelse, som Trant, der blev Medlem af Kommissionen for Universitetet og de lærde Skoler, Janson, Universitetets bekjendte Prokansler. Paa den anden Side gjorde ogsaa Huslærere sig bekjendte i Literaturen, som Lange (Huslærer hos Cramer), Silber, Yelin,[5]) men især Büsching (Huslærer hos Grev Lynar), Udgiveren af de bekjendte Nachrichten von dem Zustande der Wissenschaften und Künste in den dänischen Reichen und Ländern (1754—57), fortsatte af Lork; ja, danskfødte Huslærere skreve paa Tysk, som Fr. Arboe (Huslærer hos Schulenburg). Ogsaa tyske Boghandlere virkede i Literaturen, som Mengel (Philander von der Westritz) fra Schlesien.

Slesvigerne eller Sønderjyderne vare endnu at betragte som Tyskere, fra Begyndelsen af helt, siden halvveis. De studerede sædvanlig ved Universitetet i Kiel eller ved andre tyske Universiteter, og ansaa i Almindelighed det tyske Sprog for sit Modersmaal; de benævnedes ofte Holstenere (Holsati), ja meget langt hen i Tiden regnedes Hertugdömmet Slesvig til Kongens tyske Lande, og i den mest udbredte Bog, der fandtes i enhver Hytte, blev en Del af dets Stæder af de Danske selv lagt under Holsten.[6]) Vi maa altsaa til de indvandrende Tyskere föje

---

[1]) Se Langebekiana, S. 403.

[2]) Der Einsame 1765, anført hos Nyerup. Det fandtes ikke.

[3]) Nyerup anfører en Holstener Stöhr, der studerede her ved Universitetet, og disputerede under Kratzenstein, men hvis Disputats (1767) blev undertrykt.

[4]) Werlauffs Antegnelser til Holbergs atten Lystspil, 1858, S. 261.

[5]) Forfatter til Ein Handvoll Studentenhaber. Kbh. 1788.

[6]) Endnu i Almanakkerne fra 1797—1805 anføres i Fortegnelsen over Markederne Haderslev, Kliplev, Sønderborg under Holsten (Allen, Det d. Spr. Hist. i Slesvig, 1,361—362).

Digitized by Google

endnu ett Sæt, i hvilket der findes nogle af vor Literaturs ypperste Fremmere: Cramers Ven, Josias Lork, Præst ved den ny tyske Frederikskirke paa Kristianshavn, Forstander for en Skole til Tjenestetyendes Dannelse,[1]) Forfatter til religiøse Skrifter, af Bidrag til den danske Kirkehistorie, Büschings Medarbejder og Fortsætter, alt i det tyske Sprog; den tyske Digter von Gerstenberg, Forfatter til Briefe über Merkwürdigkeiten der Literatur (1767) og Deltager i de Sorøske Samlinger;[2]) samt Eichel (Landfysikus i Fyn 1754, † 1817), Bluhme, G. Nielsen, Kronprinsens Informator, Fabricius, Abrahamson, J. Zoega, Krohn, Krebs, Breding[3]) o. fl.

Det maa heraf være indlysende, at man ikke kan forestille sig denne Indvandring som en sædvanlig Indkaldelse af enkelte Videnskabsmænd, der fandt og finder Sted overalt, eller som en af sig selv opstaaet naturlig Strömning, ved hvilken det ene Folk gjensidig møder det andet. Følgerne og det langt frem i Tiden vare ogsaa större, end de nogle Mænds og Slægters Nedsættelse kunde have. Den tyske Koloni, der paa Bernstorfs Tid dannede sig i Hovedstaden, havde et Grundlag forud at støtte sig til, blev stadig øget ved ny Indvandringer efter Bernstorfs Fald, og blev forstærket ved mangehaande Forbindelser. Den fandt Beskyttelse ovenfra hos selve Regjeringen, hos den mægtige tyske Adel, og stod tildels endog i nöje Forbindelse med tyske adelige Slægter, som Stolbergerne (Forældrene til hine bekjendte Digterbrødre), der levede afvexlende paa sine Godser i Holsten og i Sælland, og som vare de første, der paa Dronning Sofie Magdalenes til Hörsholm hørende Gods skaffede Bonden Frihed og Ejendom.[4]) Hvor de tyske Slægter ellers saa sig omkring, fandt de Landsmænd, dels ældre, dels ny indvandrede, og det af alle Stænder; ikke alene i Hovedstaden, men ogsaa udenfor

---

[1]) Se Der nordische Aufseher. 184. Stück. Fruentimmer-Tidenden og Fredags-Selskabet 1767 Nr. 9—10.

[2]) Gerstenbergs Vermischte Schriften von ihm selbst gesammelt. 1—3. B. Altona 1815—16. (Tändeleyen 1759, Ugolino 1768, Minona 1785.) Sönnen blev dansk militær Forfatter.

[3]) Breding udgav Der nordische Sitten-Freund, eine moralische Wochenschrift (ikke Monathschrift) auf das Jahr 1767, kun mærkeligt som endnu ett Forsøg paa at virke paa denne Maade i Hovedstaden. Det bestaar af 52 Nummere, og indeholder Blandinger og Vers. Bagved findes et andet, bestaaende af 4 Nummere, et Modskrift under det (fingérede) Navn Helmstädt.

[4]) Fr. Brun, Wahrheit aus Morgenträumen, S. 22. 163. jfr. W. von Bippen, Eutiner Skizzen. Weimar 1859. Slægten Stolberg, S. 52.

Digitized by Google

endog i Norge. Naar de udgave Skrifter, kunde de være visse paa at finde en Læsekreds, naar de fremsatte nye Idéer, vare de visse paa at finde Mænd, der vare modtagelige for dem, ogsaa blandt Danske. Der havde, hele Landet over, i dets bedste og frugtbareste Egne, dannet sig en ligesom adspredt, paa enkelte Hovedpunkter derimod koncentreret, tysk lille Stat i den danske, som altid korresponderede med det store Fædreland. Tyskere, der søgte Lykke, svævede om imellem Danmark og Tyskland, for at finde Levebrød; den bekjendte Digter Claudius f. Ex. kom som Sekretær hos Grev Holstein (1764) til Kjøbenhavn, og blev indført i den Klopstockske Kreds, men vendte næste Aar tilbage til Rheinfeld.[1]) Hvis man saa Frimureriets Historie efter, vilde man maaske finde, at ogsaa det var tysk. Georg Nielsen holdt eine Rede in der Loge Zorobabel (1746), Logen St. Martin havde tyske Taler og Sange.[2])

Tidens Minder kunne heller ikke være saa udslettede, at der jo, medens det endnu er Tid, af en kyndig Historieskriver lod sig give en Skildring af de mest ansete tyske Familier i Hovedstaden, deres Omgang indbyrdes, deres Forbindelser med danske Slægter, deres Indflydelse paa Livet i Kjøbenhavn o. desl., og det var nok værdt at forsøge derpaa, om ikke for andet, saa for at oplyse de literære Forhold. De tætsluttede tyske Kredse synes fra først af at have dannet ensomme Oaser; saa opdyrkedes noget af den golde danske Jordbund efterhaanden, ved Efterligning og af Skamfuldhed; selv naar de vedbleve i sit inderste Væsen, stundum ogsaa i sine ydre Former, at være tyske, var deres Indflydelse stor, naar de enten havde Magt eller Rigdom, i det mindste ydre Dannelse. De oprindelige Danske, som fra først af næppe havde nogen Anelse om, at det var værdt at bejle til deres Yndest, kunde ikke undvære dem. Skuffede af sine egne Landsmænd, maatte de dog ty til dem, naar de vilde blive til noget. Deres Selskabelighed blev Forbillede for den senere danske. En Tid lang maa Klopstock, Cramer, Sturz, Trant, Münter, Resewitz o. fl. have dannet en Slags afsluttet Kreds; de havde et afholdt Samlingssted hos Lægen von Berger, der om Sommeren boede i Bakkehuset. Denne Familie, „der Sammelplatz der guten Gesellschaft von Kopenhagen“, som Friederike Brun[3]) uden Betænkning og uden Sidetanke til de danske

---

[1]) Gelzer, Die neuere deutsche Nationalliteratur. 1858. 1,270.

[2]) Lærde Efterretninger 1753, Nr. 2, jfr. Wilses Rejseiagttagelser. 3,205.

[3]) Wahrheit aus Morgenträumen, S. 167.

Digitized by Google

halder den, dette Hus var saa at sige Forbillede for senere danske Huse, der bleve literære Centralpunkter. Men ikke det alene. Paa denne Tid lagdes Grunden til den uophørlige Blanding af hinanden modstræbende Elementer, der hemmede en fri og frank organisk Udvikling, og til den bittre Nødvendighed for danske Mænd, at hænge sig fast ved det fremmede, der med Ret eller Uret havde en i Öjne faldende Overvægt. Selv for den danske Guldberg var Evald intet; hvad vilde han have vordet uden Klopstock og Carstens? Vilde Rahbek ikke have søgt sin Lykke i Tyskland? Hvad vilde Baggesen, der tiggede Subskribenter, Dör for Dör, paa Regensen, have vordet uden sine grevelige tyske Velyndere, Schimmelmann og Reventlow og de andre? Have vi ikke set Oehlenschläger selv lede Fru Bruns Æsel i Frederiksdals Skove? „Der er gjentagne Gange, siger Allen, gaaet tyske Strömninger over Danmark; naar en Ström efterhaanden tabte sig, og det Danske atter dukkede op, væltede en ny frem.“ Den sidste var den værste, set med danske Öjne, thi det er den vi stærkest føle; og Tanget, den førte med sig, ligger endnu uudryddeligt over Land, Regjering og Folk.

3. Fortsat Indvandring indtil omtrent 1790 og dens Indflydelse paa Literaturen. Manthey. Moldenhawer. Sander o. fl. Schmettow. Hennings (Olavides). Buchwald (Cahier). (Fabricius). Eggers. Krohne o. fl. Pallini. Overgang til Tyskeriet.

Indvandringen hørte ikke op med Bernstorf og Struensee. De Aarsager, der havde fremkaldt den, varede endnu ved, og hvor stærkt de virkede, viser sig især derved, at Indfødsretten (Januar 1776) maatte anvendes som et Middel til at standse Strömmen; men Forbindelsen med Holsten og Holstens med Slesvig vedbleve, saa at der fra dem var en naturlig Overgang. Hvis Strömmen aftog i Omfang, saa synes Indflydelsen at have vundet i Styrke, fordi de vigtigste Æmner, politiske og religiøse, just nu ved Trykkefriheden vare givne til Pris for fri Undersøgelser, og hvorfra skulde Stødet nærmest komme uden fra Tyskland? Den Skikkelse, hvori den saakaldte Oplysning kom tilsyne, viser just hen dertil. „Lyset gjör ingen Stöj“, siger Bulwer etsteds (i Min Novelle), „hvorledes kan da Oplysningen være saa larmende?“ Men naar Tyskere skulde forkynde den, hvorledes kunde det da ske uden Stöj, uden Trompetstød, og det stærke? Navnet Germaner kommer jo af et keltisk Ord, der betyder Skrig.

Der indkom Præster, som Manthey fra Glückstadt, Maurenbrecher fra Düsseldorf, Feddersen, Schmitto (for Hollænderne paa Amager); og „det theologiske Fakultet havde“,

Digitized by Google

som man i det mindste den Gang noget spydig sagde, „en besynderlig Prædilektion for Tyskere“;[1]) Moldenhawer fra Königsberg gik fra Kiels Universitet over til Kjøbenhavns; der kom Stats- og Finansmænd, som Kirstein fra Stettin (Privatsekretær hos Schimmelmann) og Eggers fra Itzehoe; Kirurger og Botanikere, som Schröder fra Rendsborg, Schumacher fra Glückstadt; Skovdyrkere, som Brüel fra Hannover; Pædagoger, som Sander fra Itzehoe, Kloppenburg fra Ditmarsken; Sproglærere, som Reisler fra Ziebingen; Bogtrykkere og Boghandlere, som Schröder, Krögen; Huslærere, som Reichel fra Leipzig; Kobberstikkere, som Lahde fra Bremen; og især høre hertil vore berömteste udøvende Musici og musikalske Skribenter: Grönland fra Wilster, Kunzen fra Lübeck, Schulz fra Lüneburg, Weyse fra Altona, der ved Prof. K. F. Cramers Foranstaltning (1789) blev sendt til Kjøbenhavn for at uddanne sig hos Schulz. Midlertidig deltoge ogsaa nogle i Pressens Virksomhed, som Baron Mezburg. Blandt Slesvigerne møde vi ogsaa bekjendte, tildels berömte Navne, som Hinmark, Wöldike (Præst til Vallø), Zahle (Huslærer hos Manthey, siden tysk Præst til Vemmetofte), Adler, Gutfeld, Clausen; Boie (Huslærer hos Carstens), Ekkard, F. G. Öye; Kroymann og Didrichsen, bekjendte af Landvæsens-Skrifter, Viborg og Herholdt, Rahlff; Syngemesteren Zinck; Tetens, Waltersdorff o. fl. Ved en stor Del af disse iagttager man en nu paafaldende Overgang fra det tyske Sprog til det danske, i det mindste en Blanding (Zahle og Eggers). Regjeringen vedblev ogsaa at understøtte fremmede lærde; ligesom den allerede havde pensioneret Dusch fra Zelle, gav den nu den bekjendte Forfatter til Siegfried von Lindenberg og flere komiske Romaner, Müller fra Itzehoe, en Pension til hans Død (1828).

Der var, som vi have set, foregaaet en Omvæltning i Poesien, Historien og Videnskaben ved de Mænd, som Bernstorf havde indkaldt, og de vedbleve at eftervirke i den følgende Tid. Nu fandt ny Fritænknings- og Frihedsidéer, og i Almindelighed den ny Oplysningstheori, der snart skulde raade over næsten hele Literaturen, sine ivrige Tolke, dels i Mænd, der allerede vare her, dels i Mænd, der nu vandrede ind. Ved at betragte nogle af dem vil man overtyde sig om, baade hvor stærkt den tilbageholdte Frihed allerede nu brød frem, og med hvor liden Skaansel disse fremmede hudflettede hinanden; baade hvor hensynsløse de i den bedste Mening tilbøde sig selv som Reformatorer, og som Æventyrere ved Lögne og Frækhed fremkaldte Forfølgelsen imod sig eller Tyskeriet.

[1]) Malte Møllers Repertorium, 1., 171.

Digitized by Google

Hermann Woldemar, Greve af Schmettow eller Schmettau fra Dresden var kommen som Generalmajor til Danmark, var i nogle Aar kommanderende General i Norge, men afgik, efter hvad han selv siger, som Offer for en Kabale, og boede siden i Plön, hvor han udgav sine Skrifter. Han anses, uden Tvivl med Rette, for Forfatter til det første og „eneste“ rigtig ugudelige Skrift, der fremkaldtes ved Trykkefriheden: Blätter aus Liebe zur Wahrheit; han havde nemlig givet Bogtrykkeren Manuskriptet og korrigeret det, men det var ikke, som der foregaves, blevet falbudt eller solgt.[1]) Skriftet blev angivet af Generalsuperintendent Struensee som et Angreb paa Religionen, og undertrykt; men Sagen imod Forfatteren blev standset ved en kongelig Resolution igjennem Arveprins Frederik (1773).[2]) Det er, baade naar man betragter Manden og Tiden, et kuriøst Skrift: en General, der er Theolog, og staar paa samme Trin som Strauss, der har naaet et historisk-kritisk Standpunkt, hvilket sagtens alle, der ikke vare Kulsviere, indtoge, men som ingen udtalte. Efter at have hævdet Sandhedens Ret (fra Voltaire havde han ikke sin Visdom, og yndede ham ikke), minder han om, at man aldrig vil faa Bugt med Jøderne, förend man berøver dem det gamle Testamente; undersøger, om Satire ved slige Ting er tilladt, betragter Forholdet imellem Fritænkerne og Theologerne, og knytter dertil en kritisk Undersøgelse af Ezekiel 4, 12 (Ezechielis Butter-Brodt). Fra Profetierne i det gamle Testamente gaar han over til dem om Kristus: „Das Reiten auf dem Esel und dem Füllen, die dreissig Silberlinge, der Töpfer-Acker, das Loosswerffen über die Kleider, und dergleichen mehr, sind alle von derselben Gattung. Der Legendenmacher hat entweder das meiste erdacht um seine jüdische Belesenheit anzubringen, oder es sind ohnehin solche geringe Umstände, die selten oder nimmer einer historischen Gewissheit fähig sind, von deren Zuverlässigkeit demnach unmöglig die allerwichtigsten Wahrheiten abhangen können. Wenn man also gegen dergleichen Dinge Zweifel aufwirft, wenn man wahrscheinliche Hypothesen, ja nur eine Möchlichkeit entdecken kann, wie solche Erdichtungen, falsche Anspielungen, Mährchen von Wunderthaten und erfüllten Prophezeyungen, haben entstehen können, so ist

---

[1]) Blätter aus Liebe zur Wahrheit geschrieben, med Motto: Le devoir du soldat est la subordination et la bravoure, Celui du philosophe est Lamour de la Verité. 1—5. Stück, det sidste ej fuldendt. Trykt i Plön 1771 (ikke 1772) för Reskriptet af 18de Oktober 1771.

[2]) Se den udførlige Efterretning i Luxdorphiana S. 49.

Digitized by Google

solches zureichend, den ganzen Tand über den Hauffen zu werffen, und dergleichen wunderbaren Geschichten allen Werth und alle Glaubwürdigkeit abzusprechen, die ihnen bloss eine lange Verjährung blinder, einfältiger, leichtgläubiger Zeiten verschafft hat.“ „Man thut schon mehr als billig verlangt werden kann, wenn, man eine wahrscheinliche Hypothese angiebt, auf welche Weise die alte Legenden, die von der Theologie für eine göttliche Offenbarung gehalten werden, haben entstehen und Anfangs geglaubt werden können.“ Herefter giver han en historisk-kritisk Betragtning over den ældste Kirkes Historie („Papias, einer der ältesten Legenden-Sammler“), over Evangelierne, deres Oprindelse og Modsigelser, og betragter blandt andet „die Auferstehungs Geschichte, eine Sammlung unauflöslicher Widersprüche“, til hvis Oplysning han anfører Simons Sönners Opstandelse efter Evangelium Nicodemi og nyere Historier. o. s. v. Hvad han angriber, er ikke Præsterne, men Theologien, „die Schliche, Kniffe und Gauckeley der Theologie, ich sage mit Fleiss die Theologie und nicht die Theologen, denn diese halte ich, grösstentheils, bloss durch ihre Zauberkunst für verblendet, dabey aber für aufrichtig“. Den bekjæmper han derfor „Alles in der guten, reinen, treuen Absicht, dadurch zur Ausrottung vieles Uebels, zur Verbesserung der Menschen, zur Beförderung ihrer grösserer Vollkommenheit und Erlangung mehrerer Glückseligkeit etwas beyzutragen; denn auf den schlechten Grund von Fabeln und Legenden kann nie etwas Gutes gebaut werden, wenn gleich solche Legenden hin und wieder mit etlichen guten Lehren sich vermischt finden. Die moralischen Wahrheiten — geben kein Recht die dogmatischen Unwahrheiten zu vergöttern.“ „Man wird die Menschen nicht rechtschaffen und tugendhaft machen, so lange man ihnen abgeschmackte Vorurtheile, unnütze, unbegreifliche, verworrene Begriffe von an sich selbst falschen Dingen einprägt, die besten Jahre der Jugend mit solchen schädlichen Unterweisungen verschleudert, die Kräfte ihres Verstandes mit wahnwitzigen Vorstellungen verdirbt“. o. s. fr. Dette var noget andet og mere end Gamborgs Nysa.[1])

Senere kom Schmettow ved sine Patriotische Gedanken, hvori han omtaler Officérstandens mislige Tilstand og Savn af Dannelse, i en Fejde med Friedrich Mansbach, der ligeledes

[1]) Ved Underfortællingerne omtaler han (S. 49) „Erdichtungen wie die Zadecksche“, man tillægger ham derfor ogsaa: Merkwürdige Prophezeyung über die gegenwärtigen Zeiten von dem berühmten Martin Zadeck (etc.) Gedruckt nach dem Baseler Exemplar 1771, saavel som de to Skrifter, der anføres i Luxdorphiana S. 57, og endnu haves; de have samme fritænkerske Tendens.

Digitized by Google

var indkommen som Officér. Mansbach bebrejdede ham især hans „hämische Ausfälle“ imod Prins Karl af Hessen; og Schmettow, der nu navngav sig, kaldte Mansbachs Skrift et aabenbart Nidskrift.[1]) Man skulde dog en Gang læse disse Skrifter, for at se, hvorledes disse fremmede „hinter dem Schirme der Anonimität stehen“ og hinanden „anspeyen“.[2]) Det lærte vi da ogsaa.

August Adolph Friedrich Hennings fra Pinneberg besøgte Gymnasiet i Altona, og maa dèr have haft sine Tanker henvendte mod det gamle Norden, da han ved Afgangen derfra (1763, ikke 1765) skrev en dertil hørende Afhandling.[3]) Efter at have studeret i Göttingen kom han 1768 til Kjøbenhavn, og blev ansat i det Tyske Rentekammer, derefter brugt i Legationer, indtil han ved Enden af Aaret 1776 blev Kommitteret i General-Landøkonomi- og Kommercekollegiet. I Anledning af Udstillingen paa Charlottenborg gav han paa Fransk et for Kunsthistorien ikke uvigtigt Overskue over Kunstens Tilstand i Danmark.[4]) Vigtigere for Literaturen i Almindelighed ere hans fritænkerske Skrifter. Da han forlod Göttingen og var temmelig medtagen af Studeringer, henlevede han nogen Tid i sit Hjem med at læse

---

[1]) Patriotische Gedanken eines Dänen über stehende Heere, politisches Gleichgewicht und Staatsrevolution. Zweite Aufl. 1793. Blandt de politiske Yttringer forekommer den: at Sverrig ikke vil høre op för det har erobret Norge. Det handler ogsaa om Bondens Frihed og den franske Revolution. (Mansbach) Gedanken eines norwegischen Officiers über die patriotischen Gedanken eines Dänen. Kph. hos Schulz (1793). Schmettow, Erläuternder Commentar zu den Patriotischen Gedanken eines Dänen (etc.) 1793. Se ogsaa de første Nummere af Ugebladet Folkevennen.

[2]) I Mansbachs Skrift S. 5 er Forkortelsen Cr. Cramer i Kiel, og H. Hennings i Plön.

[3]) De legibus Danorum antiquissimis atque consuetudine judiciali, præmissis quibusdam de ortu Danorum et Odino non Asiatico. Altonæ 1763. 4. med en Tilegnelse paa Fransk til Grev Moltke. Det mærkeligste deri, er den Yttring, at Odin og Aserne ikke ere fra Asien. Den røber i øvrigt ikke lidet Kjendskab til det gamle Norden; han kjender ikke alene de ældre og yngre Forfattere, men ogsaa Edda og Snorre.

[4]) Essai historique sur les arts et sur leur progrès en Dannemarc. Publié à l’occasion du Sallon de l’Académie Royale de Charlottenbourg. à Copenhague 1778. Tilegnet Mademoiselle Julie Baronne de Schimmelmann, og derunder Navnet Auguste Hennings. Han indskrænker sig til at angive Epokerne og de mærkeligste Mænd (Monumenterne i Roeskilde og Karl von Mandern; Tapetfabrikken i Kjøge, og Schenelly, bekjendt ved la broderie à l’eguille; Cesar Lamoureux, Lambert von Haven, Henrik Krogk,

Digitized by Google

Rousseau, Voltaire, Plutark og Locke; og medens han var ved Legationen i Berlin, havde han daglig Omgang med Moses Mendelsohn, Sulzer og franske lærde. Frugten heraf var Skriftet Ueber die Vernunft (Berlin 1778)[1]), en mere begejstret end sindrig Lovtale over Fornuften og dens Herlighed; samt Philosophische Versuche (1—2. Th. 1779—80), hvis Indhold viser, hvor greben han var af de ny Idéer. I første Del giver han i lutter Smaastykker en Analysis der Tugend und der Wahrheit, Afhandlinger om Bewusstsein, Allgemeinheit der Wahrheit, Menschenliebe, Einsamkeit, og meget udførlig Tidens Grundtanke: Toleranz. Anden Del indeholder efter en Tilegnelse til Moses Mendelsohn en udførlig Untersuchung der Frage: Ob Vorurtheile nützlich oder wohl gar nothwendig sind, den Menschen zur Tugend zu führen? samt et Digt Gott og en Tilskrift til Campe; Slutningen er: Natur og Aufklärung. Hennings var saaledes en af Oplysningens ivrigste Talsmænd; men han skulde tillige i selve Hovedstaden fremkalde det første stærke Uvejr i den theologiske Verden. Efter en Rejse i Jylland, paa hvilken han havde gjort mange vigtige økonomiske Bemærkninger (thi Økonomien forsömtes ikke over Oplysning og Dyd), brød Striden ud (1780) i Anledning af hans Skrift Olavides (mit einigen Anmerkungen über Duldung und Vorurtheile, Kopenhagen 1779), et Skrift, som mange af denne Bogs Læsere vel nu næppe kjende af Navn; men i Aarene 1800 læstes det endnu af opvakte Skoledrenge. Skriftet selv er et episk Digt i Hexametre om den bekjendte Opdyrker af Sierra Morena. De meddelte Erläuterungen handle især om Tænkefrihed og Tolerance, og Etwas über unerkannte Tugenden (Mod, Frihed, Ære). Hovedöjemedet var aabenbart at prise Tolerance; men Bogen blev betragtet som et Angreb paa Statens Religion. Anmælderen Dr. Schönheyder vilde ikke nævne Forfatteren; han ønskede, at Bogen aldrig mere maatte vorde omtalt, men sörgede for at den blev det, i det mindste maatte han fralægge sig den Beskyldning, at han gik om ved Hoffet for at hværve Fjender mod Hennings. Alle Penne kom i Bevægelse. Ogsaa Balle opløftede sin Røst imod de tvende (forførende) Visdomsregler, som denne ny Fi-

---

Jean Salomon Wahl fra Saxen, Miniaturmaler Rasch, Billedhuggerne Petzold og Le Clerc, Historiemaler Miani, Maler, Graveur og Arkitekt Touscher, samt Sally, Pilo, Preisler, Jardin, Bauernfeind, Stanley, Als og Akademiets daværende Medlemmer).

[1]) Tilegnet Emilie Freifrau von Schimmelmann, gebohrne Gräfin von Rantzau. Under Fortalen: Kopenhaven d. 27. April 1777.

Digitized by Google

losofi prædikede: Følg Naturen og den alene! og din Sjæl hæve sig op over Mængdens Fordomme! „Skjönne Lærdomme!“ sagde Balle, „Saa lifligen de klinge i Øret!“ Hvorledes? At følge Naturen og give Slip paa Guds Ord, det vover man at raade os. Se paa Naturen! Se hvor den er ond! og gaar ind, mine andægtige, i eders slette Tilböjeligheder! Et sandt Argument ad hominem! Saaledes svævede en Tid lang Striden For og Imod, i det hver fra sin Side rev Naturen til sig, nogle for at elske den, andre for at hade den, indtil denne Sag ogsaa tabte sig iblandt saa mange andre.[1]) 1787 gik Hennings som Amtmand til Holsten.

Ogsaa i politisk Henseende er de fremmedes Indflydelse af stor Betydning, ikke alene for saa vidt de historisk oplyse den politiske Stilling, som Grev Lynars Statsschriften[2]), der indeholde Bidrag til Skandinavismens Historie[3]), eller de, som Scheibe, yde Bidrag til Sædernes Skildring; men ogsaa som

---

[1]) Olavides og Skrifterne derom findes samlede i det Kgl. Bibl. af Luxdorph i fire Tomer: Anmældelsen i Almindelig dansk Literatur-Journal 1779, S. 466 (af Schönheyder), jfr. Anmældelsen i Lærde Efterretninger 1779, Nr. 52. August Hennings, Beantwortung der im allgemeinen dänischen Literatur-Jurnal vom Jahre 1779 gegen ihn gerichteten Inquisition, 1780. Atter besvaret i Alm. dansk Literatur-Journal 1780. Betænkninger over hvad Dr. Schönheyder og Etatsraad Hennings have sagt i Anledning af Bogen Olavides, 1780, af Lars Smith. Hennings, Antwort auf das Bedenken des Herrn Prof. der Philosophie Lars Smith, 1780. Det endnu Fornødne om Bogen Olavides fra Dr. J. K. Schönheyder 1780. Min Mening om Stridighederne angaaende Bogen Olavides. —? 1780 (jfr. Anmældelsen deraf i Lærde Efterretn. 1780, Nr. 18.). Noget om Bogen Olavides og dens Skiebne, 1780. Promemoria i Anledning af Bogen Olavides, 1780. Balles Fornødne Advarsel imod visse sig udbredende forføriske Grundsætninger i en Beslutnings-Tale ved Confirmationen i Christiansborg Slotskirke den 5te April 1780. Texten af Ordsprogene: Mit Barn, naar Syndere lokke dig, da følg dem ikke! Fremdeles: Sammlung aller Streitschriften, so das Buch Olavides in Dänemark veranlasst hat. Eine Beylage zum Olavides. Kopenh. 1780. (En Del af de nysanførte danske Skrifter oversatte.) Den 4de Tome af denne Samling indeholder: Christendommens Forsvar, samt Udkast til en christelig Philosophs Religion ved Dr. G. F. Seiler. Kbh 1780. (Oversat i Anledning af at Forf. til Olavides bedömmede dette Skrift meget ufordelagtigt. Oversættelsen er af H. V. Riber.). Se ogsaa Hennings' korte Selvbiografi hos Vorm 3, 323.

[2]) Des Grafen zu Lynar Hinterlassene Staatsschriften. 1—2. B. Hamburg 1793. 97. 1,93. 229. o. fl. St.

[3]) Af Grev Lynar haves ogsaa et Skrift: Der Sonderling. Hannover 1761, „hvori der findes satiriske Skildringer af danske Hof-

Digitized by Google

Forberedelse til den store Omvæltning efter 1784. Bondefriheden fandt blandt dem stærke og djærve Talsmænd. I Danmark kunde Guldberg hemme Bevægelsen, men ikke i den tyske Presse. Et Skrift af J. K. Fabricius (den Gang i Kiel) Von der Volksvermehrung (1781) medvirkede til at fremkalde Kammerherre, Amtmand Friedrich v. Buchwalds „mærkelige og besynderlige“ Skrift: Cahier aus meiner Portefeuille (Hamburg 1782), der atter var Forløber for den heftige Bevægelse i Bondesagen.[1])

Et endnu mere paafaldende Særskue møder os, i det man fra Kiel i selve det tyske Sprog drager den forgangne Periode (för 1772) frem og revser den strængt, ja anfalder hin Indströmning af fremmede som en af Kilderne til Danmarks Svaghed. I det nysanførte Skrift omtaler Fabricius Kolonierne paa de jyske Heder (1759—60), og oplyser, hvorledes man bar sig ad dermed. Kommissionæren i Frankfurt fik Lov til at give en Louis d'Or for hver Kolonist; han tog hvad han kunde faa, Skorstensfejere og Saxeslibere. Bønderne vare mest fra Pfalz, ett af de frugtbareste og bedste Lande i Tyskland, og man skildrede dem de Egne, de kom til, som et Paradis. Man overilede Sagen, „man wollte alles gleich haben“, man slæbte en Hoben elændige sammen, uden at noget var indrettet til dem. Der behøvedes især gode Opsynsmænd; „wir wählten zum Aufseher einen deutschen Windbeutel, der in seinem Leben kaum einen Pflug gesehen.“ Kolonisterne vare foragtede og forhadte af de andre Beboere.[2]) Paa andre Steder siger han: „Wir haben zu lange und zu sehr die Einrichtungen und oft die Unter-

---

folk (Höflinge).“ Efter en Skildring af en Konge, som han skulde være, fortælles om en Prins, der hver Aften tog fra det ene Selskab til det andet for at pudse Lysene og stikke Lysesaxene til sig, og som ikke kunde gaa rolig til Sengs nogen Aften, uden han var kommen hjem med alle sine Lommer fulde af Lysesaxe, hvis Fordeling til de rette Ejermænd næste Morgen gav Hoffolkene nok at bestille. En Statsmand var indbildt syg, og frygtede blandt andet för at han havde en Hvedemark i sin Mave. o. s. v. (Den danske Oversættelse er anmældt i Fortegnelse over Trykkefrihedsskrifterne 2,472.) Der findes ogsaa Skrifter, som oplyse de unge Hoffolks sædelige Tilstand, f. Ex. Aufrichtiges Geständniss eines jungen Menschen bey Hofe. Kph. 1774. (af Kammerjunker von Haxthausen).

[1]) Se den udførlige Efterretning om dette Skrift i Luxdorphiana, S. 346.

[2]) J. C. Fabricius Von der Volks-Vermehrung insonderheit in Dännemark. Hamb. und Kiel 1781. S. 50. jfr. Mallings Optegnelser i Nyt Hist. Tidsskr. 4,205.

Digitized by Google

drückungen der Fremden gefühlt. Wir haben sie als die Häupter der mehrsten Collegien unsres Landes gesehen, und ihnen insonderheit schreibt Dännemark einen Theil seiner itzigen Schwäche zu." „Wir unterstützten alle Gelehrte weit und breit, der König schenkte ihnen ansehnliche Summen zu der Ausgabe ihrer Werke, und wir zogen selbst eine Menge fremder Gelehrte zu uns herein; allein alles dies hatte wenig Einfluss auf die Gelehrsamkeit unsres Landes. Diese Gelehrte lebten unter sich, bildeten einen kleinen Cirkel, aus welchem sie auf jeden Eingebohrnen, als auf halbe Grönländer, wenigstens herabsahen. „Unsre Gelehrten mussten nothwendig muthloss, unsre Genies unterdrückt werden, wenn sie alle Fremde im Sonnenschein des Ministers sich ausschliessend wärmen sahn. So musste Holm Oedern weichen, der ihm damals gewiss an botanischer Kenntniss, wenn gleich nicht an Genie, weit nachstand. Oeder ward erst in Norwegen Botanikus, und Holm ward genöthigt seine Lieblingswissenschaft, der er sein ganzes Leben gewidmet, mit einer andern zu vertauschen, von der er nichts verstand, und die er erst erlernen musste; aus Ueberdruss und Unmuth ward er krank, und starb als ein Märtyrer der Nation für die Fremden in der Blüthe seiner Jahre." Efter at have nævnet en Del ansete danske Forfattere vedbliver han: Unter andern Umständen wäre ihr Anzahl gewiss grösser gewesen. Jetzt hatten sie selten Vortheil, oft Schaden, manchmal Verdruss von ihrer Mühe, und viele Schriften wurden völlig unterdrückt, weil es an Unterstützung fehlte, die wir an Ausländer verschwendeten." Efter at have rost Indfødsretten tilföjer han: „Viel stilles Verdienst ist bey uns vom Deutschen und Französischen Winde verweht worden, welches itzt vermuthlich einen festeren Standpunkt erhalten wird."[1])

Modsætningen imellem de indkomne med sine fra andre laante eller selvskabte, sædvanlig höjtflyvende, Idéer og de indfødte, der kun havde en fattig Literatur for sig, var endnu den samme. Til de moderate hører endda Christian Ulrich Detlev Eggers, Professor i Kammeralvidenskaberne ved Universitetet, der, med hele Menneskehedens Lyksalighed for Öje, og fuld af Frihedsidéer til at iværksætte den, i sine Forelæsninger ikke kunde undlade, ved at gjennemgaa vore Forfattere i Statsviden-

[1]) Sst. S. 77, 80 fgg. jfr. Oeders Antwort auf J. C. Fabricius Zudringlichkeit in seiner Schrift über Volks-Vermehrung. Oldenburg 1781 og Oederiana 1792. Samt Aftrykket med Anmærkninger i Georg Bruyn's Prüfung der Gedanken des Herrn Fabricius über die Volksvermehrung etc. Altona 1782.

Digitized by Google

skaberne at oplyse, hvor langt vi endnu stode tilbage. Hos dem kan man ikke vænte at finde Bidrag til „eine Geschichte der Menschheit“ eller Sætninger som disse: „Die Naturanlagen des Menschen, und keine äussere Umstände, bestimmen seinen Werth und sein Glück, auch in dieser Welt. Der Grundsatz der Erziehung wird nicht, Leute für diesen oder jenen Stand, sondern Menschen zu bilden. Die Wissenschaften sind mehr oder minder wichtig je nachdem sie sich auf das Wesen der Menschen nach allen seinen Verhältnissen beziehen, oder je nachdem sie blosse Zufälligkeiten betreffen, vom Ketzermachen an bis zu Untersuchungen über die Farben der Priester-Peruqven.“ Filosofi kjendte de jo ikke til, ikke heller til systematisk Behandling. Selv „Schytte udmærkede sig mere ved en lykkelig Lethed i Begreberne og Forestillingsmaaden, end ved grundig Kundskab og Skarpsindighed. Døden overilede ham, förend han kunde fuldføre sit System.“[1]) Men i Brugen af det danske Sprog var der dog sket en betydelig Fremgang. „Endskjöndt mange af os, siger Eggers, forstaa det tyske Sprog, saa er jeg dog ved min egen Erfaring overbevist om, at et Skrift bliver langt mere læst, naar det er dansk, selv i de höjere Stænder.“[2])

Der fattes heller ikke Exempler paa, hvorledes disse fremmede dels forberedte sit Komme til Landet, dels efter nogle faa Aars Erfaring, af pure Taknemmelighed for de modtagne Velgjerninger, troede at borde og kunne ophjælpe Landets Tilstand. J. W. Fr. Freyherr von Krohne, der kalder sig Kön. Polnischer geheimer Rath, des rothen Adlers Ordens Gross-Kreutz-Herr, vilde, förend han kom herind (1776) komme den til en Skolereform nedsatte Kommission til Hjælp; „han ønsker ivrigst Danmark Hjælp, det er den eneste Aarsag;“ og man ser allerede nu de ny Grundsætninger i Undervisningen foreslaaede: Ved den første Sprogundervisning skal alle Gramatikker fjærnes; der begyndes med Dansk, derpaa følger Latin, umiddelbart derpaa Fransk, saa Tysk og Engelsk, endelig Græsk. o. s. v.[3])

---

[1]) Skizze und Fragmente einer Geschichte der Menschheit in Rücksicht auf Aufklärung und Volksfreiheit. Erster Band. Flensburg und Leipzig 1786. Oprindelsen dertil fortæller han i sit Skrift om Rousseau; men dette har Forf. ikke set. Om den danske Statskundskab og danske politiske Skrifter. Tre Forelæsninger. Kbh. 1786. fra S. 30.

[2]) Fortalen til de Tre Forelæsninger, S. XIII.

[3]) Vorschläge wie Gelehrsamkeit und Wissenschaften in den lateinischen Schulen im Königreich Dännemark am besten können aufgeholfen werden. Hamburg 1775. Tilegnet Kristian den

Digitized by Google

Efter flere Aars Ophold i Landet giver han nogle Forslag til dets Opkomst, som han indleder med en Tilskrift „An die verehrungswürdige Dänische Nation. Du hast mich Fremdling bey Dir mit Gütigkeit aufgenommen, Du hast mir nun seit acht Jahren, die ich unter Deinen Bürgern und Patrioten gewohnt, häufige Wohlthaten erwiesen; Dir schenke ich aus Dankbarkeit meine unmassgebliche Gedanken.“ etc. Her ser man Forskjellen fra andre Lande, og hvad Adelen vilde have det til: „I alle andre Lande besidder Adelen næsten alle Godser, i Danmark, hvem ejer dem dèr? for det meste Bønderkarle, Forvaltere, Forpagtere, som have forarmet sine Herrer og beriget sig selv, Folk, som „der Amtmann mit einem Ihr ruft, und zuweilen mit dem Namen Kerl belegt.“ „Kann man Lust bekommen durch Ankaufung eines Landguths ihr Mitgesell zu werden?“ o. s. fr.[1]) Andre og det helt unge Sjæle forestillede i Systemer de dybeste og vigtigste Statssager, „opblæste og raa Hjærnefostre, hvis Hensigt var ved Skryderi at nedtrykke vor Nation og at blænde Öjnene paa dem, der kunde hjælpe disse Vejrhaner op paa et forhöjet Sted,“ saaledes som J. L. Gosch fra Preetz.[2]) Eller de gjengave Floskler, der ogsaa i vor Literatur bleve Mode, som A. F. von Mengershausen, hvis Elegien (1789) give Exempler paa fri Poesi uden Rim og Versmaal, og paa poetisk Prosa, der kun behøver at stilles i Række for ogsaa at gjælde for Poesi. I et andet Skrift sammenstiller han Sokrates og Kristus, og siger blandt andet om denne: „Sein Vortrag var gründlich und schön, sein Ausdruck voller Süssigkeit, und Beredsamkeit herrschte in seinen Reden, in dem sein edles Gefühl in Thätigkeit überfloss.“[3]) Gutfeld kunde ikke have gjort det bedre. Til disse forløbne Tyskere hörer ogsaa en J. C. v. Gritsch fra Regensburg, Huslærer hos Kammerherre Lüttichau, der lod ham sætte i Slutteriet, hvor han døde 1786.[4]) Den mærkeligste er imidlertid en viss Hermann fra Lausitz, efter sin Fader, der af-

---

syvende, Juliane Marie, Kronprinsen, Arveprinsen etc. Hamburg d. 6. Febr. 1775.

[1]) Wohlgemeinte Vorschläge eines Fremdlings an die Dänische Nation zur Aufnahme und Verbesserung des Landes. Hamburg und Altona 1784.

[2]) Se hans Skrifter hos Nyerup og de dèr anførte Anmældelser.

[3]) Einige Charactristische Züge aus dem Leben und dem edlen Betragen des sterbenden Weisen von Nazareth. Kph. 1789.

[4]) Graf Struensee am Rande seiner irdischen Vernichtung, der findes i Luxdorphs Saml. af Trykkefrihedsskrifterne, er kun et indholdsløst Vers.

Digitized by Google

rettede Egerner, kaldet Eichhörnl, Kanonér og Desertør, Magister i Wittenberg, ordineret luthersk Præst, foregiven Professor i Petersborg, Friherre von Mortczinni o. s. v. Under Navnet Pallini, alias Paillafini, kom han hertil 1786, og blev understøttet af de herværende Frimurerloger, indtil hans Snyderier røbedes, og Masken reves af ham; han flygtede, men blev fra Korsør ført tilbage til Kjøbenhavn, hvor han endnu levede 1790, og havde sit Udkomme ved at undervise i Religioner, „thi han foregav at han kunde undervise og opdrage i alle tre kristelige Religioner." Hvor længe og hvor han siden har levet, vides ikke.[1]) Denne Æventyrers Uforskammenhed var ett af Signalerne til Kampen mod de Tyske i Danmark.

4. Tyskeriet eller Kampen mod de Tyske i Danmark. Stille Uvillie under Bernstorf. Misnöjets Udbrudd efter Struensees Fald 1772. Evalds Harlekin Patriot: Al vor Fortred er Tysk. Kinderspiele og Tyge Rothe. Fleischer mod Oeder. Pallini, Sevel Bloch og Schack Staffeldt. Hwiids Dagbog og Cramer. Hovedudbruddet 1789—90. Holger Danske og Holger Tyske. Ausrufungen. Riegels. Abrahamson. Folkets Røst om Tyskerne og de derved fremkaldte Skrifter. Om Holstenerne. Prams Afhandling. Anfald mod Schulz. P. A. Heiberg.

Langt tilbage i Tiden findes der Yttringer af Harme over den stærke Indströmning af fremmede og den Yndest de nøde fremfor Landets Börn. Kort för Bernstorfs Tid föjedes der til Oversættelsen af en fransk Vaudeville (som Forf. endnu har hørt synge) et originalt Vers:

Naar fremmede til Danmark komme,
Man med Forundring høre kan,
Hvor pralende og frække somme
Tör prise deres eget Land,
Og her har ingen Ting den Ære
At være dennem til Behag.
Men hvorfor vil de her da være?
Ja — dette er en anden Sag.[2])

Under Bernstorf fremkom vel enkelte Yttringer af Misnöje hist og her i Smug som den i et Brev af 1767: »Alting

---

[1]) Se Meusel, Lexicon verstorbener Teutscher Schriftsteller, 9. B. Anmældelsen af Der Mystagog i Lærde Efterretn. 1789, Nr. 39.

[2]) Se Vaudevillen i D. Digtek. under Frederik den femte, S. 32—34.

Digitized by Google

kunde være godt; men danske Folk maa ej høres;"[1]) men i Literaturen syntes de ny Anskuelser og Former, endog ved den Forbauselse de vakte, at opfordre til Efterligning og at fremkalde en Begejstring paa anden Haand. Det fremmede maatte først ødelægge sig selv, saa vovede de indfødte ogsaa at gjöre et Tag med; og det ødelagde sig selv. Den ene tyske Minister styrtede den anden, og led selv et endnu frygteligere Fald ved en tyskfødt Dronning. „Das dänische Blutgerüst," der maatte vække Afsky i Europa, som endnu ikke var vant til slige blodige Scener for alles Öjne, maatte fremkalde Forbittrelse i Tyskland, der ydermere, især ved Loven om Indfødsretten, saa Adgangen til Danmark, om ikke spærret, saa hemmet. Saa løstes ogsaa den danske Tunge.

Begyndelsen var noget raa. En af de mangfoldige slette Forfattere, som Trykkefriheden fremkaldte (det var Martini Brun) lagde sine Udfald i Munden paa gamle Holberg imod „de lange slunkne og forsultede Karle," „der kunde lukte (lugte) det kjære danske Brød indtil de mest forsultne Egne," og med Utak lönnede „de Danskes Godtroenhed og exemplariske Artighed," og „hvorledes man nu var færdig at bygge et Babel i Danmark; thi man manglede ikke paa Arbejdere af alle Nationer, og man hørte allevegne et Miskmask af alle Sprog, som de ægte Danske rødmedes ved, naar de selv saa sig nødt til at snakke deres Pemaal, for ikke at forjages af de rare Selskaber." o. s. fr.[2]) Ved Indførelsen af danske Kommandoord for den danske Hær gaves der ogsaa Lejlighed til, og det med Fynd, at omtale „den Skam, der længe havde overgaaet Danmark, at dets Krigshær skulde anføres i et fremmed Tungemaal, medens alle andre europæiske Rigers Tropper bleve anførte i deres eget Lands Sprog; og det danske Sprog var dog hverken mindre bekvemt dertil eller et i sig selv foragteligt Tungemaal."[3]) Nu, efter Struensees Fald, vendte Angrebet sig ogsaa personlig imod de ansatte tyske Embedsmænd. Waisenhuset blev nedlagt, og i dets Sted blev en Realskole oprettet. „Ret godt, hedder det; men Kjøbenhavn

---

[1]) Langebekiana S. 29.

[2]) Den fordum bekiendte Holbergs muntre og Artige Skrivelse til en af sine Fyenske Venner angaaende den nærværende nye Tids-Punkt udi Danmarks Historie. Kbh. 1772. (Skriftet findes i den Luxdorphske Samling af Trykkefrihedsskrifter i det 12te Bind af Rækken paa 25 Bind.)

[3]) En Dansk Patriots Betenkning over de ved Trykken udgivne Kommando-Ord for den Kongelige Danske Armee. Viborg 1773. (I samme Samlings 23de Bd.)

Digitized by Google

er Hovedstaden i Danmark, og Hoved-Indbyggerne i Kjøbenhavn ere og bör blive Danske; men den for Realskolen bestemte Rektor (J. M. Geuss) og den udvalgte Inspektør (Bernhard Dragun) ere begge Tyskere, og forstaar vel lidet eller intet Dansk. Det var ellers ikke at undre over, da Direktøren, Pastor Resewitz, er Tysk, og dens Patron var Struensee." [1])

Hvor stærk Bevægelsen har været allerede strax efter Struensees Fald, oplyses især af Evalds Harlekin Patriot (1772), som man først lærer at paaskjönne, naar man sætter sig ind i hin Tids modsatte og bølgende Stemninger. Det er for saa vidt et mesterligt Folkedigt. Scenen imellem Puff, Gert og Harlekin [2]) gjengiver ypperlig disse Stemninger. Den tyske Barbér tysker:

Ej, Huten skuddrer en,

og siger om det danske Sprog:

Den vil ej flide mig; som jeg Dem sige schal,
Min Hoved eller og den danske Sprog er gal.

Harlekin.

Ej, sprekken Sie kun væk! Der' Sprog ist Ære vært,
Da ich kun var saa höj, hab' ich schon Tysk gelært.

Pantejøden Puff ivrer for Modersmaalet:

— og om han ellers vænter
Taalmodighed af mig med hans forfaldne Renter,
Saa Dansk med danske Folk! —
En stolt og dum Foragt for Sproget og for Landet
Er væmmelig.

Harlekin.

Ej fy, hvor stinker den forbandet! —
Ja, en, som kommer med sit: „Das ist Quark, men draussen,
Da solltet Ihr kun sehn! Bey mir in Sachsenhausen,
Da dreyt man Halsen um auf's lumpne danske Kram",
Ja, den Landstrygere, sy Munden til paa ham!

---

[1]) Struensees Levnets-Beskrivelse og Skiebne. Kbh. 1772. S. 83. (I samme Samlings 3die Bd.)

[2]) Thaarups Udgave ved Liebenberg, 4,132 fgg.

Digitized by Google

Den deutske Patriot, som lod sig gut betalen,
For at forvirren Folk, at fressen und at pralen,
Og dog af Dovenskab ej gider lært vort Sprog,
Ja, du har Ret, slaa Laas for Munden af det Drog!

Puff.

At tale Tysk, og selv at høre Tysk er Skam.
— Tysk er en Gift for Landet,
Al vor Fortred er Tysk.

Nogle antage, at Evalds Öjemed ikke var at angribe Tyskheden, men kun „at latterliggjöre den ved Skrivefriheden indbragte Epidemi, at ville reformere Staten, i Forening med det blinde og bornerede Had imod alt Tysk og udenlandsk", [1]) hvilket Forf. dog ikke tror, især naar han tænker paa Evalds Venskab med Abrahamson; (sin virkelige Mening har han vel udtrykt senere i Digtet Det nye Aar (1779) i Ønsket

At andre se vor Glans, og at vi selv maa lære
At elske fremmede — og ej at savne dem.)

Men selv om saa var, Skildringen er ikke desmindre saa træffende, at Tyskheden i den fik et dødeligt Saar, og fra den Tid af har det lydt som et Harmskrig over Landet: Al vor Fortred er Tysk.

Fra Tyskland fremkom man med Forhaanelser mod det danske Folk i det Stolbergske Vers og de saakaldte Kinderspiele. „Nun, noch eins zu guter letzt! siger Læreren, Welch Volk will uns zum Possen nicht klug werden?" og Lærlingen raaber: „Die Dänen, die Dänen!" Læreren: „I wie kommen Sie denn mit einem mal auf den Einfall? Ich dachte Wunder, was ich für ein schweres Räthsel aufgegeben hätte." Lærlingen: „Ich habe mir ein Blumengelese gemacht, da stehn ein paar Verse drinn auf die Dänen, die fielen mir eben ein." Læreren: „Lassen Sie doch einmal hören!" Lærlingen:

Bescheiden, feurig, stark und rein
Ist deutscher Geist und deutscher Wein.
Des Franzen Wein und Geist ist leicht:
Voll Schaum ist jener, dieser seicht.
Den Dänen, sey es Gott geklagt,
Ward Wein und Geist zugleich versagt.

[1]) Molbechs Forelæsninger over den nyere danske Poesi, 1,211.

Digitized by Google

Læreren: „Ey, das ist ein arges Ding! Von wem ist es denn?“ Lærlingen: „Ich habe mir's abgeschrieben, ich weiss selber nicht mehr von wem.“ Læreren: „Nun gut! Aber wie ist denn das zu verstehen, wenn ich sage, die Dänen wollen uns Deutschen zum Possen nicht klug werden?“ Læreren: „Ja das weiss ich nicht.“ Læreren: „Das hängt so zusammen: Seit der unglücklichen Geschichte mit Struensee und Brand haben die Dänen auf uns Deutschen einen ganz gefährlichen Hass geworfen, und da haben sie nun in der ersten Hitze das Gesetz abgefasst, dass kein Ausländer jemals wieder in Dännemark ein Amt oder eine Beförderung haben soll. Nun sind die Dänen in Künsten und Wissenschaften noch weit zurück! Wenn sie nun durchaus von keinen Ausländern was lernen wollen“ — Lærlingen: „Ach, da schlägts schon!“ Læreren: „So werden sie auch immer und ewig zurück bleiben!“ [1]) Imod Stolbergs Vers skrev Sporon Tre Sange (1776—78) i Adresseavisen; [2]) ogsaa den fredelige Jacobi gjorde et Vers over Tyskernes Overmod; [3]) men ivrigst tog Tyge Rothe sig af os i et Brev og Bön til vore Skribentere (1778). Indeklemt imellem Fædrelandskjærlighed og skjult Erkjendelse af det fremmedes Overmagt, gjorde han kun en svag Modstand, og i det han opfordrede de Danske til at oppe sig, blev hans Forsvar næsten til en Fornærmelse, og Tyskerne fik derved Medhold i at vi vare langt, langt tilbage. Han anfører nogle Yttringer i en Familie om Skriftet Kinderspiele, og opfordrer Skribenterne til at sige de Danske, hvad de skulle tænke ved at høre den tyske Mands Tale. Det er deres Pligt. Det bör revses. „At Tydsken, der dömte os al Geist fra: at andre Tydske, hvilke qvæde i National-Hovmodens tunge, skrydende Tone, at de maatte faae en Snert: at den Snert giorde Ridse i Huden: at i Ridsen kom Salt, saa de maatte hveene sig, det ville vi være bekiendt at kunne mores ved. Men fiint Salt, ei af det grove!“ Men os, der skulde salte dem, spørger han: „Hvorfor vi Danske og Norske ikke gaae hastigere frem mod det stolte Rygte for Geist og Smag? Hvad standser Originalitets-Driften iblandt os? Hvad feiler,

---

[1]) Kinderspiele und Gespräche. 1—3. Th. Leipzig 1776. 77. 78. Første Del er tilegnet von Rochow, anden Weisse, tredie Engel. Slutningen af første Del er Das Geographische Spiel, og heri findes vedkommende Sted S. 284.

[2]) De findes i Dansk Muse-Almanak for hvilket Aar man vil. Kbh. 1781. (Af N. K. Wiborg.)

[3]) Til Beltet i Jacobi's Saml. Skr. ved Liebenberg, S. 211; men det vides ikke, til hvilket Aar det hører.

Digitized by Google

siden Geniemændene ei hænge hardt ved det, hvortil deres Evner ere stemte?“ Kunde denne Brøst afhjælpes ved taabelig Smiger, saa fattedes den ham ikke. „Man hørte (i hin Familie) nævne Christian og Juliane, den Lands Moder, og begge vores Frideriker. Nu foer den tappre Dreng op med et höit, længe, længe leve! Den lille gode Pige hviskede Moderen i Øret, at hun vilde kysse vor kostelige Kronprinds for Dansk han er. Jo, I tydske Mænd: Vi have Geist, vi kunne blive varme ved at føle“. o. s. v. Hvad Tyskerne ikke havde lét för, saa maatte de gjöre det nu, hvis de ellers læste disse Ting. [1])

Der synes at have indtraadt en Slags Stilstand, saa at den ulmende Uvillie nærmest yttrede sig imellem Mand og Mand og ved enkelte personlige Udfald. Der mentes, at Indfødsretten ikke blev overholdt. „Tyskheden tager til, hedder det i et Brev fra Kjøbenhavn 1778, og Patriotismen af, og ihvor meget om Indfødsretten blev sjunget, ere Rigets indfødte gamle Undersaatter ikke mere agtede end en Havre-Avn. [2]) Af lutter Iver syntes nogle danske Forfattere endog at ville give Indfødsretten tilbagevirkende Kraft; de grebe i det mindste de Lejligheder, der tilbøde sig, til at bebrejde de fremmede, selv dem, der vare blevne uskadelige, at de i sin Tid vare blevne foretrukne for Landets Börn, og at lade dem høre alt det onde, de havde afstedkommet. Til Oeder sigter Esaias Fleischer, naar han i sin Strid med T. Baden, „der ved Magtsprog og Indgreb i Proprietærernes tilkjøbte Rettigheder og Ejendom vilde tvinge dem“, iblandt andet siger: „Man kjender jo Tyskeren, hvorfra alle disse Krumspring begyndte; og Rygtet har sagt, at saa prægtige Løfter, som han gjorde paa Papiret om at afskaffe Hovedgaardene og indføre Frihed og Ejendom, saa dog, da et anseeligt Jordegods blev ham tilbudet til Foræring kvit og fri, alene paa Vilkaar, at han dèr skulde paa egen Bekostning fuldføre sin Plan, torde han ikke tage derimod. Den nederdrægtige! om Rygtet er sandt.“ [3])

[1]) T. Rothes Svar paa Kinderspiele omtales ogsaa i Nyerups Skrivelse til Prof. Ole Vorm om nogle Forhaanelser imod de nordiske Oldsager i en tysk Bog, kaldet Erholungen (i Skandin. Museum 1802), der i øvrigt handler om en senere Strid med Tyskerne, den oldnordiske.

[2]) Hwiids Dagbog, S. 125.

[3]) Fleischer, Begiering til et upartisk og Dansk tænkende Publikum at dömme imellem ham og Hr. Kammerraad Baden. Kbh. 1786. S. 38. 41. Jfr. Oeders Appel an das Dänische Publicum i Oederiana.

Digitized by Google

Ett Par Aar efter maatte atter en Æventyrers ublu Uforskammenhed og et Indhug fra Kiel paa en Mand, der ved sin Rejse var kommen i et visst Ry, atter sætte Gemytterne i Bevægelse. Æventyreren Pallini, der skrev om Frimureriet, og vilde selv oprette en Frimurerloge, hvilket dog ikke lykkedes, drev det endelig for vidt. Sevel Bloch afslørede ham, og ligesaa gjorde den bekjendte Digter Schack-Staffeldt, der, da Tyskerne fandt sig fornærmede ved nogle af hans Udtryk, forsvarede sig i et Stykke: Til alle retsindige Tyskere her i Landet. Han, som „bar en Ærbødighed for den tyske Nation, der gik over i Prædilektion", var dog kommen til at sige: at Pallini „havde det tilfælles med en Del fornemme tyske Embedsmænd her i Landet, at han med stor Behag nød det danske Brød, men med stor Mishag hørte det danske Sprog". o. desl. [1]) Andreas Kristian Hwiid, der paa offenlig Bekostning havde gjort en Udenlandsrejse, og efter sin Hjemkomst (1781) var bleven Provst paa Regensen, udgav sin Dagbog (1787), og fortalte iblandt andet en Del om sit Ophold i Kiel, som dèr maatte vække Mishag: I Bibelkritikken, som var hans Yndlingsfag, havde Bibliotheket saa godt som intet. Ett Sted siger han: „jeg hørte Cramer i Dag læse over Polemikken; vi vare sex Auditores. Kjedsommeligt var det." Over denne Bog udkom der i Kiel en Kritik, hvori først Heinze ligefrem karakteriserer dens Indhold som noget, hvori der er „weder Geist, noch Geschmack, weder Menschenkenntniss, noch Gelehrsamkeit", kun „mageres, elendes und unverdautes Geschwätz" (hvori han desværre havde Ret), hvorefter Cramer ironisk forsvarer Hwiid imod Heinze, og ikke uden Held parodierer hans Flauser, samt berører Fejden imellem de Tyske og Danske. Udgivelsen af Hwiids Dagbog standsede, og Kritikken i Danmark fik atter en Lejlighed til at fortsætte Striden. [2]) Nu behøvedes der kun ett

---

[1]) Se Stykket: Plagiat af N. H. S. Bloch i Ugeskriftet Samleren 1788, Tillæg til Nr. 52. Sevel Blochs Spørgsmaal angaaende Pallini- eller Mortcziniaden i et Brev til Sekretær Gudenrath og dennes juridiske Svar, samt nogle mindre Sager, og Schack-Staffeldts Meddelelser, ligeledes i Samleren. De sidste ere aftrykte i Liebenbergs Udgave af Schack-Staffeldts Digte og Biografi under Artiklen Polemik. Pallinis Skrifter fandtes ikke.

[2]) A. C. Hwiid, Udtog af en Dagbog holden i Aarene 1777—80 paa en Reise igennem Tyskland, Italien, Frankrige og Holland. (I det Exemplar, der har tilhørt denne Bogs Forfatter, findes nogle egenhændige Linier af Hwiid, som have det paafaldende, at han skriver Navneordene med smaa Begyndelsesbogstaver.) S. 29 taler han om plain good common sense, hvortil der sigtes i Modskriftets Titel: Hwiids Reise durch Deutschland. Ein

Digitized by Google

stærkt Vindstød til, for at drive Skyerne sammen til det Skybrudd, der i Aarene 1789—90 vedblev at styrte ned over Tyskeriet.

Baggesen skrev Holger Danske (1789), Prof. Cramer i Kiel oversatte den; Heiberg, der parodierede den i Holger Tyske, indflettede i sin Parodi noget af Cramers tyske Oversættelse, hvilket gjorde en löjerlig Virkning, [1]) og Kritikken angreb denne Oversættelse. Den var ikke heldig. Versene vare uden Rim; triller oversatte han ved zaubert (som om der stod tryller), og der var mange andre Ting, som Anmælderen tog skarpt fat paa. [2]) Cramer, en underlig forvirret Mand, havde dog ment det saa godt. I Fortalen, der er stilet An Wieland, havde han ikke alene rost Baggesen, hans andre Skrifter og hans Oper, men ment, at Wieland vilde dele hans Forundring over, at et Sprog, der endnu ikke taltes af to Millioner, i et Land, hvor Forfatterne kun havde en Hovedstad o. s. v., stod paa samme Punkt af Renhed, Adel, Böjelighed (Gewandtheit) og Rigdom, som deres (det tyske), ja, det var endog, som Schultz havde sagt ham, meget musikalsk, om end, som egen Erfaring havde overtydet ham om, det daglige Sprog ikke var behageligt, om end „der latschigte, gätschigte Ton des dänischen gemeinen Jargons beleidigt". o. s. v. [3]) Den hele Behandling, at Baggesen, der havde gode Venner blandt Tyskerne, og de selv med i Cramers Oversættelse bleve forhaanede, parodierede, vakte en stærk Røre i Tyskernes Lejr; og Fru Fr. Brun, født Münter (gift med Brun 1783) kunde ikke længer tie. Hun gav i sine Ausrufungen et Indlæg i Sagen, der er vel forsynet med Tankestreger, men ingen sunde Tanker. „Welch ein Geist der Gährung, saaledes begynder hun, ist plötzlich entstanden? Welche unbegreifliche Wuth hat die schönen Gei-

---

Turnier zwischen Heinze und Cramer in Kiel, gehalten vor dem plain good sense Og good humor des copenhagener Publicum.

. . . . . melius non tangere! clamo;
Flebit, et insignis tota cantabitur urbe!
Hor.

Kiel 1788. Anmældelsen i Lærde Efterretninger 1789, Nr. 7.

[1]) Anmældelse af Holger Tyske i Lærde Efterretninger 1789, Nr. 43. (af H. J., det er Abrahamson).

[2]) Anmældelsen af Cramers Oversættelse i Lærde Efterretninger 1789, Nr. 42 (ligeledes af H. J.).

[3]) Holger Danske. Eine Oper. Nach dem Dänischen von Carl Friderich Cramer. Kiel. (Trykt i Kbh. hos Schultz paa Oversætterens Bekostning).

Digitized by Google

ster, Gelehrten, Patrioten ergriffen? Was ist denn geschehen? Warum stehen sie alle so blass da? Warum ist der Staat erschüttert? Warum sind die Sitten beleidigt?" „Ein dänischer Dichter hat eine Oper gedichtet! Die Gränzen der Mittelmässigkeit sind überschritten! Aber das ist nicht alles. Ein deutscher Gelehrter, von edlem unbefangenen Enthusiasmus getrieben, hat ihn und die Nation und ihre Sprache gelobt!" Derpaa fremstiller hun „die Lehrer des Volks", hvorledes de overlægge med hinanden at nedrive, at tilintetgjöre, at angribe ham, som om han var en fremmed, at raabe, saa det kan høres fra Nord til Syd, hvor uforsonlige Fiender de ere af det tyske Navn, af ethvert tysk Ord, hver tysk Lyd, at de ikke ville taale, at en dansk Stavelse nogensinde bliver fortysket. De ville herefter kun hylde Middelmaadighed og Mørke: „Was ist öffentliche Glückseligkeit, was ist Bruder-Bürger-Liebe, sige de, wenn wir verdunkelt würden? Gieb sie uns lieber zurück, o Schicksal! die ägyptische Finsterniss und die Treiber dazu, dass die Mittelmässigkeit allein siege, allein herrsche, dass wir ruhig leben unter dem Schutze dieser allgewaltigen Göttin!" „Jeder zu erhabene Verdienst soll uns fremde, soll uns ein deutsches Verdienst seyn." Ja, om Tyskerne end ville række dem Hænderne, ville gaa i Døden med dem, saa ville de vende sig fra dem, „sie zurücklächeln und Tydsker, Tydsker sagen." „Ihr blosser Name soll ihnen dennoch ein ewiger Vorwurf seyn." [1]) Skriftet var anonymt; men man havde i det mindste Formodning om at det var af en Dame. Abrahamson siger i Slutningen af sin Anmældelse: „Nærværende Udraabsmand (eller Kvinde, thi paa mange Steder ere Tanker og Udtryk lidt femininske)"; Schack-Staffeldt taler om „Tyskeren (for ikke altid at sige Manden, især da man ikke bör opkalde enhver Ting efter en Mand)." Kritikken slog ikke desmindre løs paa „dette usle Smöreri, en slig Skribler, dets pygmæiske Forfatter, denne Markskriger, som paa Tysk har behaget at opvarte os med sine schöne Rariteten", „en Excretion, som en fortörnet Tysker har givet af sig, fordi Holger Tydske spøgede med Holger Danske." [2])

---

[1]) Ausrufungen veranlasst durch Holger Danske und Holger Tydske. (Med Motto:) Lasst uns die Mayblumen nicht versäumen; Lasst uns Kränze tragen von jungen Rosen, ehe sie welk werden. Weisheit Salomonis Cap. 2. v. 7 und 8. Copenhagen 1789. Tre Blade.

[2]) Anmældelserne af Ausrufungen i Kritik og Antikritik 1789, Nr. 32, og i Lærde Efterretninger 1789, Nr. 44; den sidste af H. J. det er Abrahamson.

Digitized by Google

Kritikken mente, at man næppe kunde være bekjendt at svare paa saadant Gods; men Tyskeren Schack-Staffeldt optog Handsken og udgav (ligeledes anonymt): Om den Ting, kaldet Ausrufungen og om andre Ting (Kbh. 1789. Til de andre Ting høre især hans Betragtninger over Operaen og dens Natur). Den vordende Digter, der næppe selv kan skrive Dansk (han skriver Vatersucht, og siger, at Baggesen har forklaret, d. e. verherrlicht, Wieland) kalder Danmark „et Farcetheater for Tyskeri", „et Land, hvor Tyskere til Trods og Haan for de indfødte endnu sidde øverst ved Bordet." „O det griber den danske Mand som en Dommedag, naar Landets Love aabne Smuthuller, naar Tyskere have Fortrinet, naar Landets Börn staa tilbage og siden skulle tigge af Udlændingens Haand hvad Udlændingen ysyrperede." Han ønsker, at „flere Mænd, udrustede med Sarcasmus og Lune, vilde træde sammen og udgive et periodisk Skrift, der som et Rivejern langsom og uafladelig rev paa Tyskheden, indtil intet var tilbage uden Støv, man kunde bortsende med ett Pust." „Naar man udbryder i Vrede mod Tyskere, da er det mod dem, der aabne sig Veje gjennem de Danske, og, haansmilende til begge Sider, stige op til Landets Isse; mod dem, der altid foretage Sammenligning imellem det Land, de forlode, og det de tyede til, for at lade os føle det Offer, de af bare Menneskekjærlighed og Begjerlighed at ophænge nogle Lamper i vore mørke Hjærneskaller, bragte os; mod dem, der ikke erkjende, at Danske kom dem imøde med Venlighed og Gjæstfrihed, mod dem, der næsvise og kaade tro, hver Dansk er et Nødanker for deres Lune og Persiflage; mod dem, der ere forvovne nok at bilde sig ind, at vi endnu skulle takke dem for den Ære, de gjöre os, naar de paa os, som paa Trapper, stige til Vejrs; mod dem, der offenlig tör vove at kalde os en Republik af Abderiter og Idioter; med ett Ord: mod den forvorpne Tyskhed, der i Tysklands Afglans staar og lader Haan af det velvillige Folk, der har for megen Ærbødighed for andre Folkeslag, og for liden for sig selv." — „Os, Danske. Alle indfødte ere ikke Danske. De skamme sig ved deres Fædreneland!" [1])

Striden blev fortsat med altid större Bitterhed og Alvor. Riegels talte i Kjøbenhavns Skilderi om den ækle Smag, der fra Jyllands Heder trækker op over os. Man har vel för hørt i de store Kredse, at kuns Hundene logre, naar man taler Dansk

---

[1]) Se ogsaa Artiklen Polemik i Liebenbergs Udgave og: Schack-Staffeldt. Et biografisk Udkast af Molbech. (Jfr. Schack-Staffeldt hos Erslew).

Digitized by Google

til dem. De Danske nødes vel at træde i Tyskernes Fodspor, for paa deres Maade at gjöre Lykke. Snart ville Frederik den førstes rædselsfulde Dage omkringspænde vores kjære Fædreland, og man vil da, som den Gang, staa forgabede over, at de, der saa lidet kjende Landets Tarv og Mangler, just vælges til at synge Vuggeviser for Guderne (Kongerne), ja værdiges at drikke Nektar med dem, og herved faa Ret til at træde Nationen under Fødder, „dog Sommerfugle træde ikke haardt, men som Orme gnave og fordærve meget." „Haver man ikke længe i Forgemakkerne set de enkelte Skyer, der, i et Vejr sammenpakkede, omsider vil slaa ned over vore Hoveder? Igjennem det forfaldne Universitets Sprække trækker denne Lynild læt, Landets lætte Penge og Modløshed kan ikke imodstaa den, og Hofmændenes bange Natur falder næppe paa at udhænge Afledere." ¹)

Det er ikke ett af de mindste blandt Tidernes Tegn, at der nu ogsaa, om end kun hos nogle af Sønderjyderne og selv hos dem, hvis Modersmaal var tysk, vaagnede en levende Tanke om, hvilket der var deres rette Fædreland, og at netop en Slesviger skulde vorde den nidkjæreste, sindrigste og skarpeste Forkjæmper imod Tyskeriet. Werner Abrahamson, født af tyske Forældre, fandt paa Landkadetakademiet i Kjøbenhavn (1758) sit tyske Modersmaal som herskende Sprog, da Dansk ikke dèr maatte tales, og skrev selv paa Tysk; men efter Struensees Fald, og da han (1772) blev den første Lærer i Modersmaalet i Forening med det tyske Sprog, blev han dets utrættelige Talsmand. Ogsaa hos Magthaverne søgte han at virke for det, hvilket ses af følgende, hidtil ukjendte, Uddrag af en Skrivelse fra Abrahamson til daværende Marskalk hos Kronprinsen, Joh. Bülow, den 9. Oktbr. 1787:

„Paa Landcadet-Academiet skal just nu holdes det sædvanlige offentlige Examen, og jeg skal derved atter fremstaa som Taler. Ihvor ubilligt det er, at slige overordentlige Arbejder altid lægges paa en og den samme, og det endda paa en Lægmand, medens der ere fire studerte Lærere, saa har jeg dog ikke undslaaet mig for det; men det synderlige derved er, at mig er paalagt at bruge det tydske Sprog til denne Tale. Anderledes end ved Forestillinger at sætte imod denne Anordning, lod sig ikke gjöre; jeg kommer da til at tale tydsk i en Stiftelse, bestaaende mest af dansk Ungdom, bestemt til Officerer

¹) Riegels, Kiøbenhavns Skilderie. Tredie Aargang. Februar til Julii 1789. S. 138.

Digitized by Google

i den danske Armee, midt i Hovedstaden af den danske Stat og for den danske Kronprinds."

„Det fejler ikke, at Hs. kongel. Höjhed jo vil lægge Mærke til denne Inconsequence, der i det mindste har et Slags Skin af Nationalsprogets Ringeagtelse."

„Min ærbødigste Begjæring er da, at Deres Höjvelbaarenhed vilde vise den Bevaagenhed at forsvare mig mod en ublid Bedömmelse, da jeg saa ganske mod Lyst og Villie seer mig nødt til at vige for Overmagten og at handle mod Overbevisning." [1])

Ligesom han havde været med at stille die Ausrufungen i det rette Lys, vedblev han under Stridens Hede at meddele de kraftigste Indlæg. I Minerva, November 1789, lod han uden Navn indrykke: Svar til Ø. fra Z. Oversat, hvori han under den mest bidende Ironi sagde den bittreste Sandhed. Det er en fortrinlig Satire, hvis Mage han nok aldrig har skrevet, og som maa læses i sin Helhed. Han lader en Tysker forsvare Tyskerne; alt hvad man skylder Tyskerne for, alt hvad man bebrejder dem, er ikke deres Skyld, men de Danskes egen. „De ere höjlig at undskylde, naar de, medens de leve blandt os, vise en Adfærd, som det i deres Fædreland ikke er Skik at bruge blandt smukke Folk." „Deres egne Landsmænd, siger Tyskeren, ere selv Skyld i alle de Fejl, de tillægge os," og „han haaber derfor, at de Danske ikke mere ville klage over os (Tyskerne), men lade os i Fred oplyse dem med vore Indsigter, og mætte os med Landets Fedme." „Jeg gaar til det andet Klagepunkt, vedbliver han, at vi indtrænge os i Embeder, til Forfang for Landets indfødte. Indtrængelsen nægter jeg aldeles, thi aldrig har nogen endnu med væbnet Haand sat sig i Besiddelse af et Levebrød. Vi komme herind, vi lade vort Lys skinne, vi aagre med vort Pund, Lod eller Qventin, alt efter Evne, og se, man giver os, hvad man dog vel bör vide, ikke at kunne saa godt røgtes af den indfødte, især naar han hverken har lagt sig efter at skinne eller at aagre. Er det nu ikke Deres egen Skyld? kalder De det Indtrængelse? Er det ikke lovligt at kaldes? Og er det ikke ogsaa egen Skyld, naar Lyset under Skjeppen ikke giver Skin, og Pundet i Jorden ikke giver Rente? Langtfra at have indtrænget sig, ere endog endel af os indkaldede. Ja, min Herre, indkaldede. De have forladt Slægt og Venner, Hus og Ejendom og det dulce natale solum,

[1]) Meddelt af den afd. Prof. Kall Rasmussen efter de Bülowske Papirer i Geheimearkivet.

Digitized by Google

for at bøde paa deres Folks Mangel, der havde Ingen, plat Ingen, i alle dets Landemærker, der kunde due til det, vor Landsmand kaldtes til. Ja, siger De, Den, der kaldte dem, var selv ingen Indfødt eller vilde ikke være det. Hvad kommer det mig ved? hvi gave I ham Ret at foreslaa til Embede? Nok er det, vi kaldes og trænge os ikke ind. At vi saa tit konkurrere med Dem, og da min Landsmand antages, og Deres forkastes, det vil De dog ikke kalde Indtrængelse?“ Paa et andet Sted siger han: Tale vi ikke Deres Sprog, gjöre vi os ikke en Gang den Umage, at kunne forstaa det, saa spørg Deres egne Landsmænd om Aarsagen. De kan med det samme spørge dem: hvorfor deres Modersmaal ikke læres grammatikalsk i nogen Skole?“ Det er ikke Tyskerne, der dadle det danske, det er de Danske selv: „Ingen Franskmand kan tale ynkeligere om sit Lands nærværende rædsomme Forfatning, end Deres Herrer og Damer tale om Deres Land. Naar de nu ikke kan nægte, at dette er Tonen, hvad vil man da fortænke os saa meget, at vi stemme i med, og at vi som Genier gaa lidt videre, og finde Fejl, hvor De selv endnu ingen fandt?“ Bittrere endnu falder Slutningen: „Man tvinger sig aldrig uden for Personer, man agter. Síg nu De mig, kan jeg agte det Dyr, der slikker den Fod, der træder det paa Halsen, selv kaster sig hen, for at trædes paa? Naar et Folk i lang Tid ringeagter, ja foragter alt sit eget: Mennesker, Naturprodukter, Skikke, Sprog, Arbejde, kort: Alt uden Undtagelse; higer i alle disse Dele og i titusende andre efter idel fremmed, fra Kareten til Tobaksdaasen, fra Kjolknappen til Skospænderne, fra Frisøren til Huslæreren, fra Staalnarreri til Florsnarreri; naar det er og vil være et evigt Blandingsgods af forskjellige andre Nationers Art og Væsen; taber derved sin Selvstændighed, sin Nationalfølelse; favner med Griskhed hver fremmed, der lader sig se, og taaler af ham Forhaanelser, der i enhver anden Nation vilde trætte en Martyrs Taalmodighed; naar et Folk gjör saa, hvad Rettighed har da De eller en anden enkelt Mand af samme Folk at klage, naar man tilsidesætter al Agtelse, og behandler dem som Spartanerne fordum deres Heloter?“

Et i Aarets Løb udkommet Skrift: **Folkets Røst om Tyskerne** (1789) fremkaldte adskillige andre, og trak Striden over i det følgende Aar. Forfatteren er ukjendt. [1]) Han er

---

[1]) Det har til Motto:
Furorne coecos, an rapit vis acrior,
An culpa?
Horatius.

Digitized by Google

ikke ubillig; han berömmer Schulin og Tode, og udtaler sig udførlig og levende om de falske Patrioter, der nære eller fremkalde et ubesindigt Had til fremmede og uden Forskjel nedsætte fremmed Fortjeneste. Men „man bör ikke laste Nationen, om den nu ikke længer vil tilbede alt hvad der er fremmed. Længe nok ere Danske og Norske tilsidesatte for Udlændinger. Har man ikke set de vigtigste Embeder i deres Hænder lige siden Kristian den femtes Tid? Hos os have de opnaaet Rigdom, Ære, Magt. De have takket Nationen ved at foragte den, fordi den er stille og beskeden.“ „Og hvad have de udrettet, disse sjældne Sjæle? De have indført fremmed Overdaadighed, den, der ikke passer til vort Klima, til Oldtidens gode Sæder. De have mest tænkt paa at berige sig, deres Paarørende og Kreaturer; saa maatte de lukke Öjnene for Misbrug og Uretfærdighed, for ikke at opvække Fiender. De have foragtet Landets indfødte Börn, nedtrykket Nationalskhed, standset Nationens Fremgang i Videnskaberne, da de ikke opmuntrede uden fremmede lærde. Sandelig! De have höjligen fornærmet Nationen, de have stor Skyld i, at vi ikke ere det, vi kunde være og borde være.“ Derefter udvikler han, at „en Nation bör føle sin Styrke, sin Nationalskhed,“ at der allerede er sket megen Fremgang i Literaturen siden 1777, flere Originalværker ere komne tilsyne, og endnu mere siden 1784; men jo mere vi selv skride frem, des mindre taale vi fremmede Indgreb. „Jo mere vi stræbe at blive fuldkomnere, jo mere blive vi opbragte, om nogen ikke skjönner paa det vi have gjort, ikke paa det vi ere i Begreb med at gjöre. Dèr kommer en ung Holstener (Eggers), og vil lære os, at vi ikke have Indsigt i Statsvidenskaberne, skjöndt han ved mangfoldige Skrifter maa overbevises om, at vi dyrke dem med Flid og Frimodighed. Han vil laste Sproget, som han ikke forstaar, og tilbyder sig at berige det ved Oversættelser. Skulle vi med Taalmodighed høre paa slig Tale?“ Mange Holstenere og fremmede, som have Embeder i Kjøbenhavn, gjöre ikke det mindste for at vinde Nationens Yndest. De lære ikke Sproget. De studere ikke vores Literatur. De vise stor Tillid til deres Landsmænds Indsigt, og ingen til de Danskes og Norskes Duelighed.“ o. s. fr. [1])

S. 24 siger Forfatteren til den Mand, som han fingerer at skrive til: „Hvi fattede du i en satirisk Lune det slemme Forsæt at udgive din Essai sur la littérature et le goût en Dannemarc?“ Til Slutning staar en Undskyldning for mulige Trykfejl, da han som fraværende ikke selv kunde besörge Korrekturen, og derunder H.

[1]) I dette Skrift omtales ogsaa T. Rothes Brev og Bön, og der gives et Uddrag deraf.

I Minerva, Januar 1790, indførtes i Anledning af det foregaaende Skrift: Til Forfatteren af Folkets Røst om Tyskerne. Her antages Forfatteren af Folkets Røst for en Nordmand: „Du ædle norske Mand, hedder det, thi Sproget, dine fyndige, følsomme, sanddru Ord ere mig Borgen for, at du er det.“ Men i Folkets Røst er der noget, som Nidinger kan misbruge. „Vi bör alle være ett Folk, alle Dannerrigets Mennesker.“ „En den store Slægt.“ „Vi ere alle Mennesker, saa Borgere.“ „Vi skulle altid stige i Fuldkommenhed, endelig naa höjt henud, sætte Hæderlighed i Vidskab, hvorfor da begynde med Bebrejdelse, min Ven?“ „Hvorfor blande Holstenerne med fremmede?“ For Resten findes her en hel Del om Skatter, Lotterier o. desl., og naar alt kommer til alt er det hele en Anbefaling for Tyskerne og deres Fortjenester. [1]) Paa dette Forsvar fulgte tre Svar. Der udkom som særskilt Skrift: Tanker i Anledning af det i Minerva for Januar 1790 indeholdte Stykke: Til Forfatteren af Folkets Røst om Tyskerne (Kbh. 1790). Forfatteren i Minerva forsvarer Tyskerne, og finder de andre Klager over ny Skatter o. desl. ugrundede; men der er Ret i Klagerne. Det forholder sig saa: „at de tysktalende Mænd trænge sig dagligen ind i alle Embeder; at Indfødsretten ofte er krænket; at næsten alle Embedsmænd se igjennem tyske Briller eller Forstörrelsesglas paa de nærværende og igjennem tyske Kikkerter paa de tilkommende Ting;“ „at de danske Mænd fortrænges ved vort Universitet af Tyskerne, og at Begyndelsen hermed fornemmeligen er gjort ved det theologiske Fag; at det ligeledes er sket i de höjere Cirkler og Kollegier, hvor enten Tyskere eller Tysktalende danske Mænd bestyre Sagernes Gang; at det danske Sprog tilligemed Folket er blevet til Foragt, og at det er Tyskernes mindste Bekymring at lære det, men de gjöre endog Paastand paa tysk Tiltale; at man kan nævne tyske Mænd, som have været 40 Aar og derover i Danmark, have fortæret meget af Landets Fedme, og dog næppe kunne forstaa Sproget, mindre tale det.“ Fremdeles: „Ufordrageligt er det at se de tysktalende Mænd ligesom ved en indbyrdes tiltrækkende Kraft klynge sig sammen; ufordrageligere, naar de ved denne Kraft drages ind i Embeder, hvortil de ere uduelige; men ganske afskyeligt, naar de Danske og Norske Mænd godvilligen søge at hænge sig fast ved dem, i det de krybe og sledske for de mægtige Tyske.“ Han anfører derpaa Exempler (Bernstorfs Valg

---

[1]) Hvis Forfatteren ikke er en Tysker, kunde man med Hensyn til det vide Gab og Sproget tænke paa Tyge Rothe; men det det anføres ikke iblandt hans Skrifter.

Digitized by Google

til Formand og en tysktalende Huslæges Optagelse til Medlem i Videnskabernes Selskab). De hykkelske Minervister raabe: Her er Fred og ingen Fare; men det er ikke saa, det hænger over Hovedet. Det andet Skrift: Anmærkninger til Stykket i Minervas Januar, kaldet: Til Forfatteren af Folkets Røst om Tyskerne (Kbh. 1790) bærer Abrahamsons tydelige Mærke, det sammenstøbte m, og han tog her Bladet fra Munden, hvis han ikke för havde gjort det. „Forfatteren til hin Afhandling er en tysktalende Mand; thi hans Maal røber ham, da han tysker ikke alene i Ord, men ogsaa i Meninger og Foredrag.“ „Ilde var det, nok og tilgavns, om disse Udanske i deres egne Cirkler beklikkede Nationen og Landet, hvor de lide saa vel; men utaaleligt er det, naar de til denne Ufornuft og Uskjönsomhed föje den Grovhed, den ublu Grovhed, uden al Sky og Skam at deklamere deres ensidige Nedsættelse af alt, hvad vi ere og have, i Overværelse af Danske, stolende paa den mageløse Beskedenhed og Høflighed, som hindrer disse i at besvare Grovhed med Grovhed.“ Ret levende fører han os ind i disse fremmedes Kreds ved at meddele nogle af deres Talemaader: „Das ist ja hier nicht anders, hier sind ja die Strassen nie rein; Sie wissen ja wie die dänischen Frauenzimmer sind; Pfui, das ist ja ein dänisches Gericht; Sind die Leute denn hier gar rasend vor Brodneid; Ohne die Deutschen können die Dänen mit nichts zurecht kommen; Das ist ja wunderlich hier, draussen bei mir ists ganz anders, og tusende andre.“ Samt (i Anmærkningen) dette: „Ich glaubte hier angesetzt zu werden, aber es ist kein Ankommen, wo man kömmt ist es überall so voll Dänen.“ „Og det høres, ikke af en forløben Burs eller af unge uforstandige Mennesker, men af satte Folk, der have bygget og boet iblandt os i mange Aar, af Stands- og Rangspersoner, af Damer til Damer, af ellers gode Venner til Venner; det er da som Natur-, som Karaktérsprog. De ere grove uden at vide det, og hvorfor? fordi vi Danske ere saa beskedne, aldrig at lade dem føle deres Grovhed.“ Og de Holstenske Brødre, de, lader det til, ere endnu de værste: „al den Uskik Krontyskerne lade se, den vise de allerfleste af dem ogsaa, al den lumpne Ringeagtelse mod Danskhed“. o. s. v. [1])

Holstenerne! For at tage dem i Forsvar fremkom et Stykke i Minerva, Marts 1790: Om Holstenerne. Ved de forhaanede Tyskere, mener Forfatteren, kan der efter Indføds-

---

[1]) Det tredie er et mindre betydende Skrift: Blunts Betænkninger over Brevet til Forfatteren af Folkets Røst om Tyskerne. Kbh. 1790. Dette Forfatternavn findes ikke hos Nyerup.

Digitized by Google

rettens Indførelse ikke forstaas andre end dem. Men man maa sætte al lavere Lidenskab tilside. Og han faar da ud, at Danmark er mest favoriseret, Norge og Hertugdömmerne staa langt tilbage; „deres Overflod gydes i en Afgrund, hvorfra den aldrig kommer tilbage til sin Kilde; og, skulde man tro det? de tilbagesatte Börn yttrede aldrig nogen Klage, nogen Murren, stille og beskedne saa de paa det medforbundne Folks Fortrin“. Med hvasse Ord og med klare Tal oplyser han derpaa den Uret, Holsten og Norge have lidt, og hvorledes Danmark altid har haft Fordelene. Efter denne Mand er den hele Strid fremkommen ved Bortgivelsen af et Professor-Corpus, hvortil Tyskere bleve bragte i Forslag; „men naar fortjente Danske ikke sættes tilside, saa kommer det her ikke an paa Sproget. Animositet imod en eneste Mand er Skylden; men en femdobbelt Kroning af den preussiske Lovkommission giver dog nogen Adkomst til Agtelse“. [1])

Endelig søgte Pram ved sin Mægling at bringe nogen Ro i de ophidsede Gemytter, nemlig ved sin Afhandling i Minerva, April 1790: Er der nogen Grund til den Uvillie der skal være imellem Danske og Tyskere? Først viste han, at Spliden var faktisk, dernæst udviklede han udførlig dens historiske Oprindelse, endelig mæglede han imellem de stridende ved at gjöre dem lige gode. Uvillien var tilstede, den indeholdt „Misundelse eller Foragt eller Had eller noget af disse tre smukke Egenskaber tilsammen“. „Hos os var det blandt alle Klasser af Folket almindeligt, ikke at mene Mængden af de Tyskere, der levede iblandt os, vel; og det var Tonen i den tyske Provins, der staar under Regjering med os, ikke at lide eller tale godt om hvad der var dansk“. I Følge den historiske Udvikling maatte det saaledes komme. Lybekkerne, understøttede af Slesvigere og Holstenere, tvang de Danske til at antage Kristian den tredie til Konge. Ved Reformationen forfuskedes det allerede forhen med Tysk blandede nordiske Sprog. Kongerne hentede sig Brude i de smaa tyske Fyrstefamilier; de bragte liden Brudeskat, men et Slæng af fattig Adel. Tysk var og blev Hofsproget. „Bernstorf havde gjort sig det til Grundsætning, under lige Omstændigheder at ansætte indfødte som Diplomater; var det hans Fejl, at den danske Adel var saa ringe i Antal? Hvo kan undre sig, at Landets Börn holdt sig tilbage

---

[1]) Jfr. et Stykke i Minerva fra Januar: Om det er raadeligt at, inddrage Professorernes Corpora. Til Trant. (Hos Nyerup under Balthasar Münter.) Og Trants Svar i Minerva for Februar.

Digitized by Google

fra den Ministers Forgemak, hvor, indtil Løber og Sveitser, alle vare fremmede". Og trængte ikke Tyskheden ned indtil selve Mellemstandens Navne: Schmidt, Schuster, Schneider, Müller o. s. fr. Hvad var der under saadanne Forholde at gjöre, uden at godtgjöre, at „Danske og Tyske, hver med sine særegne berömmelige Egenskaber og en agtværdig Nationalitet, intet have at misunde hverandre, intet at ringeagte hverandre for."

Hvorledes kunde saa almindelige humane Yttringer bane sig Vej igjennem et løsladt Folkehad? Der blev sendt Pram nogle anonyme Ord til Svar paa hans Afhandling; han svarede kun med at indrykke dem i Minerva, Juni 1790; dèr staa de endnu: „Pæte, non olet. Forfatteren tog det Skarn op, hvormed hans Forgjængere havde overstænket Tyskerne, overstænkede dem dermed paa ny store og smaa, skaante ikke en Gang det Kongelige Hus, og raabte heltemodigen: Brødre, det stinker ikke!" En Skrivelse fra Altona, den 9. Mai 1790 [1]), gav Tyskland et kort Referat af „die lächerliche literarische Fehde gegen die Deutschen in Kopenhagen", just ikke med den störste Troskab; Forf. beklager ogsaa, at denne Afhandling, der jo vilde stifte Fred, kom for Lyset. Saadant noget kan han ikke finde sig i. „Das ist doch eine arge Thorheit", siger han til Slutning, „wenn dieser Schriftsteller (Nordmanden Pram) sich mit lächerlichem Selbstdünkel gegen die Deutschen aufblähet; wenn er in allem Ernst zu beweisen sucht, dass die Dänen im Grunde den Deutschen in keinem Fache nachstehen; wenn er meynt, dass der minder brauchbare Eingeborne bey Besetzung der Staatsbedienungen nicht dem geschickteren Fremden überhaupt, sondern nur dem Fremden nachstehen müsse, der sich durch ein ganz überwiegendes Talent über die Eingebornen erhebt. Wer übersieht nicht bey einigem Nachdenken die gefährlichen Folgen einer solchen Abwägung des Verdienstes, welche das sicherste Mittel ist eine nicht sehr zahlreiche Nation in ewiger Mittelmässigkeit zu erhalten, ja, wohl gar, durch Abschneidung einer der wirksamsten Triebfedern der Nacheiferung in die Barbarey zurückzuführen. Ueber die Vergleichung der Literatur beider Nationen und der Mittel zu einem grösseren Fortschritt kann man nur lächeln; man weiss ja, wie es dem geht, der einen Spiegel so lange anhaucht, bis alle Umrisse unkenntlich werden." Hvilken ædel Kjærlighed, maa man vel sige, til det danske Folk besjælede ikke disse Mennesker! Hvad vedkom det dem, om de Danske vare middelmaadige eller sank tilbage i Barbari?

[1]) Indført i Allgemeine Literatur-Zeitung 1790. Intelligenzblatt Nr. 113, d. 8. Sept.

Digitized by Google

Hvilken ren Begejstring drev dem til at tage Brødet af Munden paa de indfødte! Kunde de ikke blive i sit eget Hjem, hvor der var saa herligt at være? Hvo gjorde dem til vore Tugtemestere? — Vi selv?

Det kunde næppe undgaas, at nogle fremmede ved Fejlgreb droges ind i Fejden; retsindige danske Mænd toge dem i Forsvar. Kapelmester Schulz havde i sine Gedanken über den Einfluss der Musik auf die Bildung eines Volks (Kph. 1790) dadlet Musikkens slette Tilstand i Danmark. Han fremførte et Faktum, og havde fuldkommen Ret. Desuagtet blev han haardt anfalden i et lidet Skrift: Aarsagen, Hensigten og Virkningen (Kbh. 1790).[1]) Men hverken havde Schulz trængt sig ind eller tillistet eller tilpralet sig noget. Han blev forsvaret i et Stykke i Minerva, Maj 1790: Nogle Noter til Texten: Aarsagen, Hensigten og Virkningen (af Gulddaasens Forfatter, O. Kr. Olufsen), og i Minerva, Juni 1790, af P. A. Heiberg: Ett Par Ord i Anledning af Skriftet: Aarsagen o. s. v.[2])

Den samme Skribent, der tog en sagesløs Mand i Forsvar, P. A. Heiberg, var imidlertid den, der fra Stridens Begyndelse til dens Slutning tvættede Tyskerne af i den skarpeste Lud, hvoraf han altid havde et godt Forraad. Disse Angreb, i Rigsdalersedlens Hændelser[3]), Komedien Virtuosen Nr. 2 med dens Fortale[4]), ere mere kjendte, og vi ville kun minde Læseren

---

[1]) Hos Nyerup under P. A. Heiberg tillægges dette Skrift Abrahamson; men det findes ikke nævnet blandt hans Skrifter, og Molbech siger, at „han ikke vedkjendte sig det“.

[2]) Adskillige af de til Tyskeriet henhørende Skrifter ere samlede i ett Bind i det Kgl. Bibl. Jfr. Anmældelserne af Folkets Røst o. fl. i Lærde Efterretninger 1790, Nr. 31, og af Stykket Om Holstenerne Nr. 51, S. 811. Se ogsaa Molbech i Abrahamsons Levnet (i Historisk-biografiske Saml. 3,428) og samme Forf. Schack-Staffeldt.

[3]) Begyndt den 1. Marts 1787 (Anmældelsen i Lærde Efterretninger 1790, Nr. 49). Der findes ogsaa Udgaver, hvis Titel har Aarene 1789. 1793.

[4]) Alting skal jo have sin Grund: En Tradition (meddelt af Fabricius) siger, at Heiberg skrev Stykket, fordi han vilde optages i Holsteinischer Verein, men faldt igjennem; jfr. Fortalen. Efter Molbech i Schack-Staffeldts Levnet S. 16 skulde Pallini være Forbilledet; men der sigtedes nok höjere. Der fandtes virkelig flere tyske Kolonier i Landet, som kunde fremkalde Satiren. Paa en af disse saltede en tysk Inspektør Høet for Kvæget, der tilsidst næppe kunde hænge sammen. Der gjordes Forsøg paa, om Mennesket ikke kunde leve af Græs. o. desl. Man maa bemærke disse, næsten utrolige, men samtidige paalidelige Traditioner, for at indse, hvor berettiget Satiren var.

Digitized by Google

om dem ved et Uddrag af de velkjendte Forelæsninger: „Vi ville in Dag, mine Herrer! afhandle det Spersmaal de emigratione cifium“. „Vi hafe nu her i Dannemark den forvynskté Drikkefrihed“ (Trykkefrihed). „Der er to bacta (pacta): „bactum unionis et bactum defensionis“. „De forestille Dem, mine Herrer, at en Del Europæiske gultiverte Mennesker gomme vet Skibbrud eller paa anden Maade paa en Ei, hvor de vil sette dem net og bo. Paa denne Ei ere nu i Forvejen en Del vilde Mennesker, som have hjemme dèr. De gultiverte Mennesker beginde nu at bigge dem Huse og Værelser, og saa leve de tilsammen. Se, det er bactum unionis. Derpaa gommer de vilde Mennesker, som ikke hafe set saadant för paa Eien, og vil kigge ind til de guldiverte Europæiske Mennesker. Saa jager de guldiverede Mennesker de vilde Mennesker bort, und wann de denn gommer anden Gang, saa slaar de guldiverte Mennesker dem ihjel. Se, det er bactum defensionis.“ Dertil Anmærkningen om det ubillige deri: „Med langt större Ret kunde de kultiverte Danske slaa Vildtyskerne ihjel, der saaledes som nu sker i Hobetal, trænge sig ind paa vores Ø, eller dog i det mindste kunde vi jage dem Fanden i Vold.“ Og saa Samtalen imellem samme Professor og en Mand, der gik til ham efter Forelæsningen: „Jeg skal denn sige Dem, da jeg kom dil Dannemark, vare alle Ding i Staten i den iderste Confution; Embetsmændene und alle Collegie-Herrerne vidste ikke self, hvorledes de vare vendte i Dingene.“ En af hans Landsmænd, et Geni, „har opfundet en Salfe at smere Bønder met, saa at de bære Uld, und kan klippes et Par Jank om Aaret. o. s. fr.

5. Tyskeriet efter 1790. Fortsat Indvandring. Udfald mod Tyskerne. Forhaanelse mod de Danske (Urian und die Dänen). Dansk Tyskhed. Indflydelse paa Undervisningsvæsenet og Folkeoplysningen: Hertugen af Augustenborg. Christiani. (Bonstetten. Hennings). Fremblik.

Var nu denne Kamp mod Tyskerne kun Skud med løst Krudt, der for Öjeblikket skræmmede Kragerne og andre slemme Fugle bort fra Marken og Frugthaven, eller var det skarp Ladning, hvorved de bleve liggende paa Stedet? De bleve næppe skræmmede, mindre tilintetgjorte. Danmarks Uddannelse var bleven saa nöje forbunden med Tysklands, at de ikke kunde rives fra hinanden. Grundskylden, som baade Abrahamson og Pram havde søgt i selve det danske Folks Higen efter fremmed Gods, blev ikke hævet. Indvandringen varede ved; men Tysk-

Digitized by Google

ernes Indflydelse, der ikke var liden, hemmedes noget ved den voxende Danskheds tiltagende Udvikling.

Det tyske Sprog var endnu det raadende i höjere Kredse. Adelens Huslærere, Privatsekretærer, ja Tjenere, vare tyske, og bleve tildels, naar de havde Talent, danske Embedsmænd, som L. Meyer og Dankwart hos Schimmelmann. Det tyske Kancelli vedblev at hente Embedsmænd fra Tyskland, som Heinzelmann; Rentekammeret behøvede dem ogsaa, som Salchow. For dem var det tyske Sprog det naturlige Organ, selv om de vare fødte i Danmark, og det vedblev at være det, naar de ansattes i Hertugdömmerne. Hæren vedblev paa Grund af sin blandede Natur at bevare og optage tyske Elementer, som Lindenfels, Binzer, Ries. De tyske Menigheder maatte have sine tyske Præster og Lærere, som Gehren, Massmann (Stifteren af Søndagsskolerne), Marezoll, Göricke, J. N. Basedow. D. J. W. Olshausen fra Hannover, der var kommen hertil som Huslærer, tog Doktorgraden, disputerede for theologisk Embedsexamen ved Kjøbenhavns Universitet (1791—94), og udgav en Kritik aller Offenbarungen (1791). Tyskere brugtes som Missionærer, saaledes Stegmann fra Marburg. Læger kom endnu hertil, som Paul Scheel fra Itzehoe. Ligeledes Malere, som Grosch fra Lübeck, J. L. Lund fra Kiel. Æventyrere blandede sig i Politikken, som Steineck fra Brunsvig, Udgiveren af Folkevennen. Nogle midlertidige Gjæster vare der ogsaa, som den østerrigske Generalkonsul Bozenhard, Mecklenborgeren Amsberg, „den ædle Sveitser“ Bonstetten. Hvo vil forfølge de tyske Slægters Udbredelse i mangfoldige andre Retninger? deres Indflydelse paa Literaturens höjeste, Poesien? den tyske Literaturs Gjentagelse i matte Efterligninger? Selv det bekjendte Middel til Læsnings Udbredelse, Læse- eller Lejebibliotheker, var en tysk Opfindelse. [1])

Udfald mod Tyskerne varede naturligvis ogsaa ved, men mere enestaaende eller som forbigaaende Hjærtesuk dannede de ikke hele Skrifter. „Saa var det altid i Danmark, siger Malte Møller. [2]) Fremmede vare altid vore Formyndere i Literaturen og saa meget andet.“ „Alle Samlinger af Danske maa, om det

[1]) Det første Lejebibliothek i Kjøbenhavn blev oprettet af en Tysker Wennighausen, der kom hertil som Tjener, men holdt af Læsning, og ved efterhaanden at laane sine Bøger ud, bragte han det til et Lejebibliothek paa 8000 Bind, hvoraf der daglig udlejedes 5 til 600 Bøger. (Det var endnu til 1808.) Siden kom Heidner, hvis Lejebibliothek kjøbtes af Stadthagen. (Schellenbergs Bemerkungen über Kopenhagen, 1796. S. 141.)

[2]) Malte Møllers Repertorium (1795) 1,130.

Digitized by Google

skal due, have en Tysker til Anfører", siger M. K. Brun. [1]) Og P. A. Heiberg taler i Politisk Dispache om de fremmedes Indbrænding paa en eller anden fed Græsgang. Disse Kæremaal hørte da aldrig op. [2])

Den Heftighed i Gemytterne, som Tyskeriet havde fremkaldt og næret, den Opmærksomhed, som derved blev henledet paa fremmedes Ansættelse i Almindelighed, medvirkede formodenlig ogsaa til at skjærpe Sagen imellem Hollænderen eller Friseren Gadso Coopmans og Abraham Kall, der i sine Forelæsninger havde angrebet hans politiske Færd. Coopmans skulde være Professor i Medicinen eller efter Kratzenstein i Fysikken; derved mente man, at Indfødsretten vilde krænkes. Han blev Professor i Kemien (1791), der ikke var hans Hovedæmne. [3])

Trykte Forhaanelser mod det danske Folk høre til Sjældenheder i Landet selv, skjöndt de langt senere forekomme. [4]) Derimod mente man, at der endnu fra Holsten sendtes os Stikpiller. Den bekjendte Wandsbeckerbothe, Matthias Claudius, bönfaldt i en original Skrivelse Kronprinsen, da denne tiltraadte Regjeringen, om en Understøttelse, og fik den (1785, en aarlig Pension af 200 Thaler). [5]) Ikke desmindre skrev den naive og rettroende Asmus sit Digt: Urians Nachricht von der neuen Aufklärung oder Urian und die Dänen [6]), hvori han lader Urian forkynde Menneskerettighederne, Fornuften, Friheden, og lader die Dänen synge Omkvædet paa hvert Vers:

Urian.

Ein neues Licht ist aufgegangen,
Ein Licht, schier, wie Carfunkelstein!
Wo Hohlheit ist, es aufzufangen,
Da fährts mit Ungestüm hinein.

---

[1]) Fluesmækken 1797: Om de store Mænd. En Dröm.

[2]) Endnu 1824 siger G. L. Baden: „Vi svede al Dansk ud, jo flere Tyskere vi saaledes indkalde.“ (Bidrag til Historien om Prækeners Misbrug, i Østs Arkiv for Psykologi 2,341.)

[3]) Se Lærde Efterretninger 1793, Nr. 29. 30. 32. 33. En Beretning om denne Sag i Minerva, August 1791 (Artiklen Literatur, S. 281) og de andre hos Nyerup nævnte Kilder. Jfr. Steffens, Was ich erlebte 2,274.

[4]) F. Ex. af en Fru Elise von Burgwedel 1813—14. Se Anmældelsen af der Aeronaut i Athene, September 1814, S. 190.

[5]) Wilh. Herbst, Matthias Claudius, der Wandsbecker Bothe. Gotha 1857. S. 181.

[6]) Det findes i Wandsbecker Bothe, 6. D.

Digitized by Google

Es ist ein sonderliches Licht;
Wer es nicht weiss, der glaubt es nicht.

Die Dänen.

Erzähl Er doch von diesem Licht!
Was kann es? Und was kann es nicht?

Urian.

Erst lehrt es Euch die Menschenrechte.
Seht, wie die Sache Euch gefällt!
Bis jetzo waren Herr und Knechte,
Und Knecht und Herren in der Welt.
Von nun an sind nicht Knechte mehr,
Sind lauter Herren hin und her.

Die Dänen.

Sind also keine Knechte mehr!
Sind alles Herren hin und her! —

Urian.

Vernuft, was man nie läugnen musste,
War je und je ein nützlich Licht.
Indess was sonsten sie nicht wusste,
Das wusste sie doch sonsten nicht.
Nun sitzt sie breit auf ihrem Steiss,
Und weiss nun auch was sie nicht weiss.

Die Dänen.

Das macht sie gut — auf ihrem Steiss —
Und weiss nun auch was sie nicht weiss. o. s. v.

Det kan nu tages paa to Maader. Sangen var imod „die Fasler“, og saaledes tager han det selv (i Fortalen): „Die Nachricht ist gemacht, unsre brausende und übertreibende Schriftsteller am Ermel zu zupfen, und rechtliche und loyale Gesinnungen zu befördern.“ Andre troede, at der var en Bismag deri: det tyktes, at Hulheden her var tillagt de Danske, et dumt Folk, der ikkun kunde snakke efter, og hvem der ikke levnedes anden Ros end Kjærlighed til Kongen. Saaledes blev det opfattet og revset af A. H. (Hennings) og af en Photophilus

Digitized by Google

Danus, der skrev en, men mat, Parodi: Wir Dänen an Asmus.[1])

Danskheden var kommen til Bevidsthed. Det Danskes Ret til at være, Modersmaalets Ret til at være Herre, havde vundet Godkjendelse; og denne Overgang fra Modersmaalets Tilsidesættelse til dets Agtelse, dets udelukkende Hævd og dets fuldendte Sejr skrider gradvis frem fra 1790 og langt ind i det næste Aarhundrede. Men fra denne Tid kommer ogsaa en dobbelt Tyskhed for Alvor tilsyne: „den absolute Tyskhed og den danske Tyskhed“ [2]), Tyskheden under dansk Flag. Og ved denne sidste blev Faren vel endog större, end da begge Nationaliteter stode skarpt imod hinanden.

Hvorledes blev denne danske Tyskhed eller tyske Danskhed til? Hvorved blev den fostret og næret indtil den stod som fuldvoxen Mand, der ikke mer lod sig vise tilbage? Gik det maaske dermed som med Sproget, der fyldte sin bristende Ordfylde med tyske Elementer, som det gav dansk Præg? Skete det derved, at Folkets Dannelse, dansk Dannelse, byggedes op paa tyske Grundlag? Saa meget er i det mindste visst, at Indflydelsen er særdeles kjendelig i tvende Grundretninger: Undervisningsvæsenet og Folkeoplysningen.

Det er noksom kjendt, hvorledes Bestyrelsen af det lærde Undervisningsvæsen overgaves til Hertugen af Augustenborg, der selv var en tyskdannet Mand, og som nu samlede tyske og danske Mænd, maaske halvt af begge, omkring sig, for at udføre de store Reformer. Der søgtes endnu især efter dygtige tyske; der var f. Ex. (1791—92) Underhandlinger om, at Reinhold, der siden kom til Kiel, af Hertugen skulde indkaldes til Kjøbenhavn, for at ansættes saa eller saa, ved Universitetet eller paa anden Maade.[3]) De der havde den störste Indflydelse paa Undervisningsvæsenet, de der udkastede Planerne og satte dem i Værk, vare en Tid lang Tyskere, som Trant og Moldenhawer; de danske Deltagere lode sig ydmygst nöje med underordnede Roller.

De første Forstandere for de danske Skolelærerseminarier vare Tyskere: J. C. G. Clausen (fra Kiel, paa Blaagaard 1790),

---

[1]) Ikke: Wir Dänen an Urian. Se Der Genius der Zeit. Ein Journal herausgeg. von August Hennings. I 10. Th. Altona 1797, Februar, findes Stykket af A. H. og Parodien i März s. A. Jfr. Sejdelins Besøg hos Claudius med Maleren Runge i Sejdelins Læsendes Aarbog for 1799. S. 105.

[2]) Malte Møllers Repertorium 1,140.

[3]) Baggesens Briefwechsel mit Reinhold und Jacobi, 1,15—19.

Digitized by Google

J. F. Oest (fra Angel, af en aldeles tysk Slægt, paa Brahetrolleborg 1795); fra deres Anskuelser udgik den reformerede Almueskole i sin første Skikkelse. Denne Dannelse havde (Forf. kan forsikkre det) en vammel Smag.

Ydermere: Kjøbenhavn, hvor Borgerdydskolen ved et privat Selskab var bleven oprettet 1787,[1]) fik nu af en Tysker et andet, sit første store, vigtigste og mest ansete Institut. Christoph Johann Rudolph Christiani (f. i Landet Svansen 1761) blev tysk Hofpræst 1793, og oprettede sit Opdragelsesinstitut udenfor Vesterport 1795. Der næredes, som man ser af hans egne Bemærkninger, nogen Frygt for at Eleverne midt i Danmark skulde for meget (noget kunde vel ikke undgaas) blive opdragne som Tyske, og ikke noksom skulde dyrke sit Modersmaal; men han forsikkrede, at denne Frygt var aldeles ugrundet: han lod dem ved en egen Lærer (Bramsen, en tyskdannet Seminarist, der fra Christiani's Institut gik til Petri Pigeskole) undervise i det danske Sprog, en Lærer, der havde dannet sit skriftlige og mundlige Udtryk efter Hr. Ribers Anvisning (nemlig paa Blaagaard); og flere (mehrere, ikke alle) Videnskabsæmner bleve foredragne paa Dansk. Ikke desmindre udgik Skrifterne fra og om dette Opdragelsesinstitut paa Tysk, og disse Skrifter tör antages for ikke lidet virksomme Bidrag til at fremkalde og styrke den Stemning, som Institutet hos de dannede Klasser vilde vække og fremme. De kaldtes med stærkt lovende Ord, ikke Oplysninger om et Institut (hvad havde det at betyde?) men Bidrag til Menneskehedens Forædling, og lærte iblandt andet: „Opdragelsens Hovedöjemed er Uddannelsen af Menneskets sædelige Anlæg til at fremkalde en ren og virksom Dyd. Derved kan der ikke spørges om, at opdrage Danske eller Tyske; „Dänen als Deutsche erziehen“ eller omvendt, det Udtryk forstaar han slet ikke (det var jo som om man vilde gjöre Forskjel paa at opdrage Piger og Drenge); Opdragelse er noget almindeligt, og hører ikke udelukkende til nogen Nation; og man kan ikke nægte Tyskland den Fortjeneste, at det tidligere end Danmark har baaret Omsorg for en god Opdragelse. Og hvad Religionen angaar, „muss es in der Religion immer beym Alten bleiben?“ „Ved Religionsundervisningen læres først den rene Fornuftreligion, derpaa Kristendommen i sin oprindelige Simpelhed og Renhed. Theologiske Læresætninger, som fra Begyndelsen af indtil nu vare tvivlsomme, læres kun historisk

---

[1]) Molbechs Hist. Biograf. Samlinger 2,234. Slesvigeren H. K. Hammelef oprettede et Institut 1799, med tyske og danske Skrifter.

Digitized by Google

(det vil sige, som Meninger) og adskilte fra Religionsundervisningen." Kan der være Tvivl om, at dette Exempel, givet af en Hofpræst i en af de mest ansete Skoler, har været frugtbart til Efterligning? Og ikke det alene; ved at gjennemgaa dette og lignende Skrifter skulde man vel kunne finde, hvorledes de ved at afhandle allehaande folkelige Æmner vare Forløbere for de samme Æmners Behandling og Udbredelse i Modersmaalet.[1])

Det var dog ikke alene Ungdommens Opdragelse, som disse fremmede begejstrede os for, det var tillige Folkeopdragelsen, die Volkserziehung; og naar man har gjort sig bekjendt med eller vil gjöre sig bekjendt med, hvor vidt vi have drevet det i dette Tidens og alle Tiders vigtigste Æmne, saa er det godt ved Siden af vor Literaturs Resultater at stille den tyskes, der saa godt som gaves os lige i Hænderne. „Hidtil, saa omtrent lære de, hidtil har man søgt Menneskets Forædling i Videnskaberne; men Videnskaben, hver for sig, haster kun sit Lys paa et eneste Fag, paa nogle enkelte Regioner af höjere og videre Forholde. Den lærde fejler derfor ofte; thi han er næsten altid noget ensidig. Oplysning, Folkeoplysning, die Aufklärung des Volks, die Nationalaufklärung, er noget fra Videnskaben aldeles forskjelligt. Den maa, som et Resultat af alle lærde Kundskaber, være almindelig, den omfatter alle, og gaar ikke ud fra Tankens Theori, men fra de specielle Forholde, som Erfaringen giver. Oplysning bestaar netop i den rette Kundskab om sine Forholde.[2]) Hovedsagen er Moralen; men til Grund for den maa først lægges de individuelle Forholde. For en Bonde er det væsenlige det,

---

[1]) Se Christiani, Beytrage zur Veredlung der Menschheit, herausgeg. aus dem Erziehungsinstitut bey Kopenhagen. 1—2. B. og Anhang, 1796—99. Især Einige Bemerkungen, meine Erziehungsanstalt betreffend; Ueber den Hauptzweck der Erziehung. o. s. v. Man finder ogsaa heri Afhandlinger Ueber die richtigste Benutzung der Geschichte für den moralischen Zweck der Erziehung; Ueber die Aufklärung. Pastor N. Oest i Neukirchen meddelte Ueber die Veredlung der Dienstbothen (et Æmne, der siden behandledes af Amtsprovst Vedel), og hans Sön J. F. Oest sin den Gang berömte Afh. Ueber Eintheilung der Schulen in Klassen, hvori han gjennemgaar hele Undervisningsmaaden i Almueskolen. Det smaa blev den Gang behandlet som det allerhöjeste, netop hvad der siden gjentog sig i den Indbyrdes Undervisning.

[2]) Aufklärung beim Menschen ist die richtige Kenntniss aller seiner Verhältnisse. Der ist aufgeklärt, der weiss was er an seiner Stelle zu thun hat, und der Verhältnisse so hell einsieht, dass keine Leidenschaft ihn blenden noch irre leiten kann.

Digitized by Google

at han plöjer godt, holder godt Hus, kjøber og sælger godt. Først naar han har faaet Indsyn i disse sine første Forholde, kan Ordene Pligt og Skyldighed faa nogen Mening for ham. Hvo der ikke betænker sit eget Gavn, vil heller aldrig opfylde det. [1]) I Moralen gjælder det saaledes først og fornemmelig om vore Forholde og om den Klarhed, hvormed vi indse dem. De gode Love udgaa fra den individuelles Harmoni med det almindelige bedste. Den første moralske Kraft har sin Kilde i Statsforfatningen, den anden derimod i Oplysningen. Skal Fornuften, og det betyder her det tydelige Indsyn i vore Forholde, tvinge Lidenskaberne, saa kommer Alting an paa Begrebernes Tydelighed og Styrke. Hvilken Kundskab er mere oplivende og tiltrækkende, end den, der gjör vort Kald fuldkomnere! Den störste Nydelse bestaar i vor Eftertankes Overensstemmelse med vor Gjören og Laden. Den oplyste Bonde vil drive sin Ager med Lidenskab, og opdrage sine Börn vel. Og naar et Folk var som en slig enkelt Mand, saa vilde der raade Fred, Industri, Orden, Livsnydelse og almindelig Lyksalighed med den störste Sædelighed. Der vil ingen Tid og Tilböjelighed være til de sædvanlige Laster. Egennytte er Moralens Drivefjeder, ikke dens Død. Enhver Handling er individuel og bliver især bestemt ved det individuelle. I det virksomme Liv kan ingen handle efter almindelige Forskrifter. Erfaringen er den bedste Vejleder.“ [2]) Kort, thi det er Meningen:

---

[1]) Es ist wohl zu bemerken, dass die Sittenlehrer das Gewebe ihrer Moral zu früh auf allgemeine Resultate, auf abstracte Ideen bauen, ohne zuvor die individuellen zum Grunde gelegt zu haben. Die Quelle aller Moral bei dem Bauern wäre, dass er wohl pflügte, wohl seine Wiese bestellte, gute Rechnung halte, gut kaufe und verkaufe, dass er lieber in seinem Garten bei Kohl und Bäumen als in der Schenke verweile, dass seine Kinder dieses sein Thun und Lassen ihm ablernten etc. Erst wenn er alle diese seine ersten Verhältnisse wird überschauet und eingesehen haben, würde das Wort Pflicht und Schuldigkeit in seinen eingesehenen Verhältnissen einen Sinn finden. Wer seinen Nutzen gar nicht einsieht wird ihn nie befolgen.

[2]) Eigennutz ist die Triebfeder, nicht der Tod der Moral. Jede Handlung ist individuell, und wird meist durch das Individuelle bestimmt; nur in der Ausnahme können allgemeine Vorschriften leiten. Im thätigen Leben die Blicke von unsern Verhältnissen wegwenden, um nach allgemeinen Vorschriften zu greifen, wäre so gut als sich die Augen ausstechen um besser seinen Weg zu finden. Jede Vorschrift ist falsch, die nicht aus unsern Verhältnissen entsteht, und je mehr der Mensch von der Bahn der Erfahrung abweicht, desto mehr läuft er Gefahr; die Natur allein ist die untrügliche Leiterinn der Menschheit. Nur

Digitized by Google

Hig ikke efter idéel Sandhed, thi det er kun Vind; det sande, det er det nyttige, det gode, det er det egennyttige og det almennyttige. [1]) Og nu, Læser, tænk hvilken Slægt der kunde komme af de Forældre, som vendte Kristendommen om, og idelig indprentede sine Börn denne Lærdom: Higer først efter denne Verden og dens Retfærdighed, da skal alt det øvrige meddeles eder!

Naar denne almindelige Anskuelse af Folkeoplysningens Natur overføres f. Ex. paa Kunsten og de forskjellige Virksomheder i Staten, saa følger umiddelbart, at Kunsten heller ikke har noget Formaal i sig selv. „Al skjön Kunst maa have et moralsk Öjemed. [2]) Og hvilke af Statens Embedsmænd man end betragter, Theologen, Lægen, Juristen, Officeren, saa arbejde disse Mennesker kun negativt paa det almindelige bedste; Hæren bekæmper Fjenden, Lægen Sygdommen, Theologen Synden, Juristen Uretfærdigheden; Landmanden, stor eller liden, er den eneste, der forskaffer, frembringer, skaber.“ [3]) Altsaa, ikke den grublende Videnskabsmand, ikke den skabende Digter, ikke det höjere overskuende Indsyn, der former og vedligeholder Staten og Kirken, men de, der frembringe og forarbejde det meste legemlige Stof, allerhelst Gjødning og Mög, ere de vigtigste i Staten. Denne aldeles hensynsløse Hylding af det materielle giver just vor Literatur fra hele denne Tid sit mest aabenbare aandløse Præg.

Naar alle Begreber forrykkes, naar der vendes op og ned paa alt, saa faar Folkeoplysning en anden Mening; der menes Almuens Oplysning, det vil sige, Almueskolerne blive de første og vigtigste Dannelsesanstalter, og utallige Kræfter sættes i Bevægelse, for at give dem og deres trivielle Indhold en Form,

---

in der Moral des wohlverstandenen Eigennutzes wird der Mensch die grosse Harmonie finden, die ihn zu immer grösseren Vollkommenheiten antreibt.

[1]) Ueber Volkserziehung, tilegnet Prof. Münter, og andre Afhandlinger i Neue Schriften von Karl Victor von Bonstetten. Kopenhagen 1799.

[2]) Alle schönen Künste sollen einen moralischen Zweck haben; sie sind die Blumenkette, die die Phantasie an die Vernunft bindet.

[3]) Aertzte, Theologen, Juristen, Officiere haben ihre gebrochene Bahn; doch arbeiten diese Menschen nur negatif am allgemeinen Beste: die Armee treibt den Feind, der Artzt die Krankheiten, der Theolog die Sünden, der Jurist die Ungerechtigkeit; nur der Landmann, gross und klein, erschafft. Ueber die Gartenkunst i Neue Schriften von Bonstetten. 2. Th. 1800.

Digitized by Google

der svarer til Tidens Forventning. Disse og andre ny Idéer, der vendte op og ned paa Verden, gik fra Frankerig til Tyskland, og derfra til os som dets Lærlinge. Hvad Campe og Salzmann virkede i Tyskland, modtoges enten middelbart fra de Tyske i Danmark eller umiddelbart fra Kilden selv. Man maa ogsaa her lægge tilbørlig Vægt paa Tyskernes Indflydelse, og gjöre sig kjendt med deres Skrifter, for at forstaa vore egne, følge med dem ikke alene i deres moralske forstandige Anskuelser, men tillige i deres Skolefantasier og Skoleidyller. En saadan haves af Kammerherre Hennings, en af de filanthropinske Drömme om en „Landsbyskolemester, som han bör være (omtrent som Robert oder der Mann wie er seyn sollte) for at danne den vigtigste og talrigste Menneskeklasse til gode, nyttige og lykkelige Mennesker.“ „Religionen læres ikke i denne Skole; den er en Følge af udviklede Følelser.“ „Men Luthers Katekismus tjener den fornuftige Lærer til at danne hans Ungdom til fornuftige, sædelige og religiøse Mennesker, til at opdrage gode Husbonder, gode Tyende, gode Ægtefolk, gode Fædre, gode Statsborgere af dem.“ „Om der udkræves mere til at være en Kristen, véd jeg ikke, siger Hennings, men jeg tror at kunne sige, at den, der kræver mere, ingen god Kristen er.“ [1]) Paa en slig Tid, da der ingen Lidenskaber maatte raade, ingen Poesi være til, er det artigt at læse en idyllisk Skildring over det mest prosaiske Liv i Verden, hvori Ingredienserne ere Beckers Nød- og Hjælpebog, Hovedregning, Skolegang o. desl. Hvo der af egen Erfaring kjender noget til denne Tidsstemning, vil føle det komiske i, at en i sig selv aldeles simpel og saare agtværdig Gjenstand skrues op til at være en hel Slægts Formaal og hele Menneskeslægtens Frelse. [2])

---

[1]) Skolen, et Phantasiemalerie efter Sandhed, i Minerva, Juli 1797.

[2]) For at stille den hele Betragtning for sig, er det naturligvis gavnligt at begynde forfra, og at følge med Udviklingen til Enden. Man maa derfor efterse det bekjendte Skrift af Justus Möser, Patriotische Phantasien (Neue Auflage 1778, men de fleste fra 1768—69); f. Ex. „Reicher Leute Kinder sollten ein Handwerk lernen.“ „Die Tugend ist die Taugsamkeit.“ (Det individuelle Liv har ingen Betydning uden som nyttigt.) Det hellige selv skal gjöre Nytte: „Ist es doch ein Beweis von dem Genie einer Nation, wenn sie den Kirchthurm mit zur Windmühle gebraucht.“ „Die Vortheile einer allgemeinen Landesuniform.“ „Gedanken über die Abschaffung der Feyertage.“ „Seit zehn oder zwanzig Jahren ist für die Huren und ihre Kinder mehr geschehen als in tausend Jahren für alle Ehegatinnen.“ o. s. v. Men Möser har endnu ikke naaet Höjden; han siger endnu: „Die ganze philosophische

Digitized by Google

Ved denne Vandring igjennem en Del af vor Literatur, som man hidtil har ydet altfor liden Opmærksomhed, fra Aarhundredets Midte til dets Slutning, kunne vi ikke undgaa at vedkjende os det ydmygende Resultat i Rahbeks skarpe Udtalelse, som han lægger en Tysker og Trop tard i Munden: „Dette Land er jo en Del af, en Provins i det store tyske Rige"; „Tysk, det er jo en Kundskab, som alle fødes med her i Landet, ligesom med Arvesynden." [1]) Men for at fuldende denne Skildring af Tyskeriet, det absolute og det danske, maa man dog ikke blive staaende ved Aarhundredets Ende, men kaste sit Blik over i det næste. Hvad blev Enden paa denne Folkeblanding? Hvortil førte den? Uagtet alt hvad Tyskerne vilde og kunde, uagtet de Danske saa gjerne vilde gaa op i dem, — de kunde ikke. Uagtet den nöje Forbindelse med Hertugdömmerne, uagtet det fremmede Sprogs Anvendelse i den danske Presse, uagtet den næsten haarde Nødvendighed for danske Forfattere at bruge det i og udenfor Landet, uagtet Oprindelsen fra tyske Slægter, saavel i Anskuelser som i Sprog, skred Folket fra 1784 af frem i altid större og större Danskhed. Baade slesvigske og tyske Slægter samlede sig om det danske Modersmaal, ja det Særsyn skulde vise sig, at netop af de mest og nærmest tyske Slægter udsprang som ved et Trylleslag, stundum i den første umiddelbare Generation (vi behøve jo ikke at nævne dem) de mest ægtedanske Mænd, gamle Danmarks stærkeste Støtter og mest veltalende Ordførere. Hos intet Folk, Folk sige vi, vil man finde en större Djærvhed, en stærkere Udholdenhed, en ædlere Opoffrelse. Hvorfor varer Spliden da ved? Fordi Regjeringen, travl nok i det smaa, i det store var kraftløs. Fordi Fortyskningen fra dens Standpunkt næsten uafbrudt har varet ved. Fordi den politiske Stilling tvang den ind i to stærke, hinanden modstridige Strömme, af hvilken den ingen kunde magte. En eneste Gang gjordes der, ved F. H. Guldberg og Kronprinsen, et fortvivlet, meget udraabt Forsøg paa at hæve Striden ved at fordanske Holsten (1806). Dette Indfald gjorde megen Skade, fordi det var absurdt. Den modsatte Vending, at fortyske Danmark, og Lysten til at fortyskes, maa have haft noget særdeles tiltrækkende og indbydende; thi det er den, som igjennem alle Tider dukker op; til alle Tider, under alle Forholde, med Bevidsthed eller uklar, bliver den ved, og herpaa er der ingen

---

Moral scheinet mir eine Hafersuppe zu seyn." „Die Leidenschaft, diese edle Gabe Gottes, führet den Menschen sicherer als die aufgeklärteste Vernunft."

[1]) D. Tilskuer, 1796, Nr. 36 og 37. 1799, Nr. 25.

Digitized by Google

Ende at se, heri ingen Selvstændighed at vinde. Under Kristian den femte gjordes der et i Fødselen kvalt Forsøg paa at indføre tysk Prædiken for de danske Menigheder i de mindre Kjøbstæder. [1]) Under Kristian den sjette havdes det flygtige Hof-Indfald, at indføre Tysk i Landsbyskolerne. Saa kom Klopstock med hele sit Følge. „Siden, siger Molbech, fik vi først vor lærde Skole- og Universitets-Reform ved en tysk Theolog; noget længer hen flyttede efterhaanden den tyske Realisme ind i det danske Skolevæsen; og endelig, midt under den danske Nationalitets stærkeste Eruptioner, har man indsat det tyske Sprog til Grundvold for den danske Ungdoms Sprogdannelse i vore Skoler eller Gymnasier.“ [2]) Regjeringen udtalte først (1845) det ønskelige, „desværre ugjörlige“, at faa Disciplene i de lærde Skoler til at tale Tysk, og maatte ved Forordningen selv (1850) lade sig nöje med at indføre det tyske Sprog til i Forbindelse med Modersmaalet at danne det første Grundlag for Sprogundervisningen. Paa samme Tid, som hele Folket stod op for at møde det slesvigholstenske Oprør, gjorde Regjeringen selv dette aldeles ufornødne Attentat paa Modersmaalet. I den gamle Latinskole var det forbudet at tale Dansk; nu skulde Latinen ud og Modersmaalets Bevidsthed vækkes og styrkes ved paa det inderligste at forbindes med det Tungemaal, der allerede havde fordærvet og lettest kunde fordærve det. Hvilken Glæde for Tyskland! [3])

---

1) Allen, Det d. Spr. Hist. i Slesvig, 1, 371—372.

2) Molbech, Schack-Staffeldt. Et biografisk Udkast. S. 20. Anm.

3) Der yttredes blandt andet derom: „Das Herz von Deutschland klopft mit hörbarem Schlage, alle seine Adern schwellen an und brechen überall knospend wieder auf, der Blutumlauf geht wieder rasch und voll vom Herzen bis zu den äussersten Gliedern. Wann sonst erheiterte Deutschland an seinen äussersten Grenzen ein so tiefes und reges deutsches Schwellen und Leben als gegenwärtig? Schleswig-Holstein, herzumschlungen (sic) — welcher Deutsche ist nicht stolz und eifersüchtig auf dieses theure Bundesland?“ Dertil en Anmærkning, hvori det hedder: „Von allen fremden Literaturen findet die deutsche gegenwärtig in Skandinavien den bei weitem grössten Eingang, und selbst in Dänemark hat man seit Kurzem angefangen, der hochdeutschen Sprache gewissermassen den Vorrang vor der lateinischen in den Schulen einzuräumen, wenigstens insofern die Schüler früher mit der deutschen als mit der lateinischen den Anfang machen sollen.“ Vlämisch-Belgien von Gustaf Höfken. 1847. 2,280—281.

Digitized by Google

6. En fransk Koloni i Danmark omtrent 1750—70. Des Roches de Parthenay. De la Beaumelle. Mallet. Roger. Reverdil. Senere fransk Indflydelse. Bemærkning om andre fremmede, Engelske og Svenske.

Næst efter det tyske Sprog var det franske det almindeligste i de höjere Kredse, som gjorde Krav paa Dannelse. Det var især Damernes Sprog. Franskmænd kunde derfor ogsaa finde Indgang; men deres Indflydelse trængte som Følge af Sprogenes Forskjellighed ikke dybt ned i Folket. Nogle have dog efterladt sig varige Minder.

Jean Blaise des Roches de Parthenay, en fransk Adelsmand fra Rochelle, kjende vi allerede som Forfatter til en Histoire de Danmarc, hvoraf der udkom en ny Udgave 1755, og som Udgiver af en Ordbog over danske Ordsprog, forklarede paa Fransk (1757). Han udbredte desuden Kundskaben om vor Literatur ved sine Oversættelser. [1])

Laurent Angliviel de la Beaumelle (f. i Languedoc 1727) var kommen hertil som Huslærer hos Overjægermester Gramm, og udgav et Ugeskrift La spectatrice Danoise (1749), [2]) antoges derefter som Professeur des belles lettres, og aabnede (1751) sine franske Forelæsninger paa Charlottenborg for nogle unge Adelsmænd og nogle af de kongelige Pager. Indledningstalen udgav han. [3]) Men hans usædelige Levnet, hans

---

[1]) Nemlig af Holbergs Moralske Tanker, v. Havens Efterretninger om det russiske Rige, Egedes Grönlands Perlustration.

[2]) La spectatrice Danoise ou l'Aspasie moderne. Ouvrage hebdomadaire. À Copenhague. Au dépense de l'Auteur. 1749. Den første Tome er inddelt i Amusements 1—60, skrevne i en Dames Navn. Efter Adieu au Public findes endnu: Réponse au Plaidoye de la Spectatrice Danoise en faveur des Francs-Maçons (som findes foran) par Philotée. Den anden ulige mindre Tome kaldes ogsaa: Essais sur divers objets. Et Stykke deraf paa Dansk findes i Odin Wolffs Journal for Politik 1812, 2,72: Udtog af en Herremands Dagbog: Torbeksturen og Assembléerne for nogle og tresindstyve Aar siden, hvilke kunne tjene som Exempel paa Sædernes Skildring. Striden om Frimureriet, hvori Holberg deltog, og i hvilken Sveitseren M. skrev imod Beaumelle, oplyses af Rahbek i de af ham udgivne Nytaarsgaver for Murere: Metis, 5823 (Holberg og La Beaumelle), og St. Johannes, 5824 (Hvorledes her dömtes om Frimureriet i første Halvdel af forrige Aarhundrede).

[3]) Discours prononcé à l'ouverture des leçons publiques de langue et des belles lettres françoises. à Copenh. 1751. 4. Ogsaa indført paa Fransk i Lærde Efterretninger 1751, Nr. 5. Den indeholder Berömmelse over den franske Literatur; han indbyder

Digitized by Google

stormende Fremfærd, hans ublu Skrivemaade, hans djærve Angreb paa rodfæstede Misbrug, især i Mes Pensées (1751), [1]) fremkaldte en Klage over ham til Kongen. Der var intet Udkomme med ham. Han brød sig kun lidet om Censor (H. P. Anchersen); hvad denne slettede ud, skrev han atter ovenover (og Sætteren satte det i den Tanke, at det var Censors Rettelse) eller han skrev det om i mildere Udtryk, skjöndt Meningen blev den samme. o. s. v. Han beraabte sig blandt andet paa Kongens Ord: Je ne veux point, que le génie soit contraint dans mon païs. Regjeringen fandt det raadeligst at skille sig af med ham, og gav ham til Rejsepenge 300 Rd.; men han indgav et Krav for de kongelige Pager, der havde været blandt hans Tilhørere, og for to af Grev Moltkes Sönner, saa at Moltke endnu maatte rykke ud med 120 Rd. Fra Danmark drog han (1751) til Berlin, hvor han fortsatte sin literære Virksomhed, og tog Del i Striden imellem Voltaire og Maupertuis, derfra til Paris (1753), hvor han to Gange blev sat i Bastillen. († 1773.) [2])

Denne forløbne Mands Skrifter have dog en viss Interesse: dels fordi vi af dem se hans Krumspring med Censor, og hvor lidet denne fik Bugt med ham, hvorledes han allerede nu i Tankerne saa det, som Struensee satte i Værk, [3]) hvorledes

---

de studerende ved Universitetet, den unge Adel og alle Elskere af den franske Literatur til at høre disse Forelæsninger, der holdtes fire Gange om Ugen.

[1]) Mes Pensées. A Copenhague 1751. Avec approbation. Under Tilegnelsen kalder han sig Gonia de Palajos, hvorpaa følger Titelen: Reflections Politiques et Morales par M. Gonia de Palaye. Qu'en dira-t-on?

[2]) Wolffs Histor. Ordbog. 2. D. Fr. Sneedorfs Saml. Skr. 3. D. 2. B. S. 429. Rahbek, Holberg som Lystspildigter, 1,184. Haandskrevne Efterretninger i det Kgl. Bibliotheks Exemplar af Mes Pensées.

[3]) Han skal først have skrevet: Il est heureux pour les princes, que le peuple ignore, qu'il est gouverné par sa reyne, la reine par son confesseur, le confesseur par son laquais. Dette forandrede han til: Il est heureux pour les princes, que le peuple ignore, qu'il est gouverné par des laquais, qui le sont par des servantes. „Her (hedder det i de haandskrevne Efterretninger) har Autor, som havde sit dyrebare Hoved kjært, givet Censor Ret, og forandret det.“ Nu staar der (Mes Pensées S. 332 nederst): Les grands n'ont sur nous que l'ascendant que notre bassesse leur donne ou que notre foiblesse leur permet. — I Slutningsarket skal iblandt andet have staaet: „at han kun ønskede at være Konge i Danmark i 2 Gange 24 Timer, saa vilde han ophæve al Rang, al Distinktion, gjöre alle lige af

Digitized by Google

det endnu ikke var tilladt at tale aabenbart i Danmark om Bondens Frihed;[1]) dels fordi vi lære at kjende de Moder og Unoder, som vare herskende, og som vi Danske maaske tildels lærte af ham at angribe, f. Ex. den herskende Lakejisme.[2]) Men især se vi her Deismen offenlig bragt til Torvs og de deistiske Skrifter falbudne, ja man kunde falde paa at selve Præsterne udbredte Vantroen ved sine hyppige Prædikener imod den: „Præsterne ere Deismens frygteligste Fiender; der er nogle, som uophørlig bringe denne Materie paa Prædikestolen, saa man skulde tro, at hele deres Menighed bestod af bare Deister."[1])

Værdighed og af Rigdom, og saa vælge Folk til Betjeninger. Saa maatte hele Verden dömme, om der har været nogen större og kristeligere Konge til."

[1]) Han havde et Sted skrevet: Il faudroit detruire l'esclavage de la glèbe, comme on l'a si heureusement pratiqué en France, en Angleterre, en Hollande. Ces païs seroient plus peuplez, l'industrie et l'agriculture seroient encouragées, le prince plus puissant. (etc.) Un roi, qui affranchiroit ses sujets de la servitude du vassallage, s'acquerroit plus de véritable gloire, que par la prise de cent villes et le gain de vingt batailles." Alt sligt blev udstrøget paa dette Sted; men paa et andet Sted findes indført: Voiez combien l'esprit de paradoxe aveugle. Ce Bohemien, on voit bien qu'en etoit un, me disoit: Si j'etois roi de Boheme, je détruirois l'esclavage de la glèbe; par là j'augmenterois tout à la fois et le nombre des interets et le nombre des citoiens. Comme s'il etoit fort nécessaire d'augmenter le nombre des citoiens et des plaideurs; y eut-il jamais de plus abominable herésie? Demandez le à sept ou huit cens propriétaires; ils tiendront pour la simplicité des loix, et crieront si fort, que vous n'entendrez pas les soupirs et les pleurs de quatre ou cinq millions d'esclaves.

[2]) F. Ex. om Rangsygen i La Spectatrice Danoise, t. 1, amusement 47, S. 401; om Bibliomanien, amusem. 53, S. 450; om Projektmagere, Mes Pensées, S. 10. 24; om fremmede S. 60. 64; om Lakejismen S. 334: Il peut y avoir de l'honneur dans un païs, où les laquais s'élevent; mais il n'y a ni principe, ni ombre d'honneur dans tout païs, où le laqueisme élève. — Que des laquais obtiennent des emplois de finances: il est bon que ces emplois soient exercez par des gens chargez de la haine et du mépris publics. Qu'ils s'emparent des emplois de la douanne: il est souvent très bon que les droits du roi soient fraudez. Mais du moins qu'ils soient exclus de ces charges, qui demandent de la noblesse dans les sentimens, de la droiture dans la conduite. N'accordez jamais des honneurs à qui n'a pas de l'honneur.

[3]) Les prêtres sont les adversaires les plus redoutables qu'aît le Déisme. Ils déclament sans cesse contre l'incrédulité. Vous en voiés, qui portent si souvent cette matière en chaire, que vous

Digitized by Google

Fremdeles tildrager han sig vor Opmærksomhed ved sit Forsvar for Holberg, ved sine venlige Udtryk om vort Sprog, dets naturlige Simpelhed og Blidhed, der er et Udtryk af Folkets naturlige Velvillie, og ved sine Yttringer om Theatret: Man skal høre op med at oversætte franske Farcer, som Oversætterne flittig yde for 10 Rdl. Stykket; der fattes Tragedier. Det hedder, at Sproget ikke duer dertil; men er det troligt, at et Sprog med saa kærende og rørende Toner ikke skulde kunne udtrykke det pathetiske?[1]) Med alle sine Overdrivelser har han ogsaa gode Indfald, og det er ikke usandsynligt, at denne franske Frihed i Behandling og Lethed i Stil kan have medvirket til at vække en og anden blandt vore egne til Efterligning. Et Sted siger han: M. de Fontenelle a dit: le naïf est une nuance du bas; la Fontaine auroit dit: le naïf est le sublime du naturel.[2]) Endelig se vi her Materialismen i sin Anvendelse paa Industrien: Man udsætter Belönninger for videnskabelige Opgaver, for Poesi og Veltalenhed, ingen tænker paa Belönninger for bedre Agerdyrkning, for bekvemmere Maskiner. Der skal ikke forløbe to Tiaar, förend man ogsaa for Alvor tænker derpaa.[3])

---

diriés, que leur paroisse est toute déiste. (La spectatrice Danoise, Amusem. 56: Reflexions sur l'incrédulité, S. 471.)

[1]) La (langue) Danoise est douce, naturelle, simple; cette douceur et cette simplicité viennent de notre caractère; nous sommes naturellement bons, lader han La spectatrice Danoise sige, Amusem. 1, S. 5. Le theatre Danois sera imparfait tant qu'on n'y joûra pas des tragédies; ce sera, pour ainsi dire, un theatre boiteux. Quelques uns accusent leur langue de n'être pas propre au tragique, mais est-il croiable qu'une langue dont les tons sont si plaintifs et si touchans ne puisse pas rendre le pathêtique et les sentiments? D'autres prétendent que le caractère de la nation y repugne; mais est-il concevable qu'une nation fière, noble, généreuse ne puisse pas avoir des auteurs qui traitent de grands intérêts, qui connoissent le coeur humain, qui sçachent manier les passions? Si les Danois n'ont point de tragédies, ce n'est ni faute du génie, ni celle de la langue; c'est la faute des circonstances, la scene ne fait que de naitre, et parmi eux le langage des poetes n'est pas encore le langage des dieux. Quoiqu'il en soit, on n'aura jamais d'excellentes comédies, qu'on n'ait des tragédies, du moins mauvaises. Mes Pensées S. 297 fgg.

[2]) Mes Pensées, S. 383.

[3]) Les académies ont fondé des prix pour la solution d'un problème, pour la meilleure ode, pour le discours le plus éloquent; aucun état n'en a fondé pour le cultivateur, qui feroit la plus abondante recolte, pour l'ouvrier, qui porteroit le plus loin

Digitized by Google

Da Beaumelle var rejst, føltes der en viss Tomhed. Bernstorf, der havde levet i sex Aar som Sendemand i Paris, havde faaet Smag paa den franske Literatur, der i det hele endnu af Tyskerne sattes over deres egen, og der skulde jo tænkes paa en Lærer for Kronprinsen. Der fandtes en anden Mand dertil, der var kommen til Danmark som Hovmester for en Sön af Lord Bute, Sveitseren Paul Henri de Mallet (f. i Genéve 1730), som nu (1752) blev Professor i de franske belles lettres og Informator for Kronprinsen i det franske Sprog. I Forbindelse med Des Roches udgav han Tidsskriftet Mercure Danois (1753—58)[1]), hvori han meddelte Udlandet Efterretninger om vore Tilstande. For at kunne skrive Landets Historie gjorde han paa kongelig Bekostning en Rejse til Norge og Sverrig (1755)[2]), og gjorde virkelig, til liden Opbyggelse for vore egne lærde[3]), det første Forsøg paa en ordnet Fremstilling af Edda og den nordiske Mythologi, samt Nordens ældste Tilstand i Introduction à l'histoire de Dannemarc (1755) og Monuments de la mythologie et de la poësie des Celtes et particulièrement des Anciens Scandinaves (1756), samt en af Carstens omhyggelig gjennemset Danmarks Historie (Histoire de Dannemarc, 1758—77. Tre Tomer. 4.)[4]) Han forlod Danmark 1762, og vendte tilbage til Sveits († i Genève 1807).

André[5]) Roger (f. i Bern) blev kjendt med A. P. Bern-

---

l'industrie, pour l'artiste, qui inventeroit une machine plus simple ou plus commode. Mes Pensées, S. 158.

[1]) Jfr. Büschings Nachrichten, 1,229.

[2]) Se hans Voyage en Norvège i 4de Tome af hans Oversættelse af Will. Coxe, Voyage en Pologne etc. Genève 1786.

[3]) Rektor Dass taler i sine Breve til Suhm med megen Ringeagt om Mallet og hans Skrifter, „denne nybagede Fransos". Efter at have gjennemgaaet Introduction, siger han: „Skjönne Decouverter, som fortjene at publiceres paa kongelig Bekostning!" „Den hele Edda er næsten extraheret, og dog vil Forfatteren give os en ny Del, som skal blive hele Edda Ord for Ord oversat i Fransk." Efter at have talt om Mallets Rejse, siger han: „Naar han kommer tilbage, faar vi nok en ny fransk Beskrivelse over Norge og Sverrig." (Suhms Saml. Skr. 15,197. 201. 212.) Heller ikke de franske Skribenter betragtedes med gunstige Öjne.

[4]) Senere Udgaver, tilligemed Introduction og Monuments udkom i Genève i 8 og 9 Oktavbind. Danmarks Historie ender med Souverænitetens Indførelse 1661. Den engelske Bearbejdelse af Eddalæren: Northern Antiqvities. London 1770, var i lang Tid et Hovedværk.

[5]) Hos Vorm staaer intet Fornavn, hos Nyerup Urban.

Digitized by Google

storf, da denne studerede i Genève, og af ham anbefalet til Ministeren Bernstorf, der (1752) antog ham som sin Privatsekretær. Bernstorf sendte ham i et diplomatisk Ærende til Holland; men han omkom paa Vejen i Nærheden af Hamborg ved Rejsevognens Væltning (1759). Ved Bernstorfs Gavmildhed blev han sat i Stand til i sit Ugeblad Le traducteur (1753—57) at meddele Uddrag af de ny engelske Tidsskrifter, hvis Öjemed synes at have været at virke paa de höjere Stænder i Danmark.[1]) For fremmede skrev han derimod Lettres sur le Danmarc, første Tome (1757)[2]), hvis anden Del (1764) sluttedes af Reverdil.

Elie Salomon François Reverdil (f. i Nion i Pays de Vaud 1732), der havde studeret i Genève og dannet sig til at vorde Præst, kom hertil, anbefalet af Genferne Roger og Mallet; efter Nyerup var han i Boghandleren Philiberts Boglade, men blev 1758 Lærer i Geometri ved Akademiet for de skjönne Kunster. Isteden for Mallet blev han (i Oktober 1760) Kronprinsens Lærer, og havde da Lejlighed til at meddele sin Lærling sine fri Idéer, især med Hensyn til Bondestanden. Efter Kristian den syvendes Tronbestigelse (1766) blev han Lektor og Kabinetssekretær. I September 1767 kom han til Stampe, og meddelte ham „Kongens Villie at frigive Bønderne i Danmark“. I Oktober blev Landkommissionen nedsat, og Reverdil blev Medlem deraf. Dagen efter at han havde været i dens Møde, fik han sin Afsked, og tredie Dagen derefter (den 21. November) fik han ved Kongens Yndling Grev Holck Befaling inden fire og tyve Timer at forlade Kjøbenhavn; den 22. forlod han Danmark, og rejste til Sveits. Han blev atter kaldt hertil, 1771, af Struensee (den faldne Bernstorf raadede ham selv til at modtage Indbydelsen); men han blev bitterlig skuffet, thi Struensees Öjemed var egenlig, isteden for Grev Brandt, der var kjed af Bestillingen, at gjöre ham til den vanvittige Konges Paapasser. Ved Struensees Fald fik han i nogle Dage Stuearrest, og reiste tilbage 1772 († 1808). Det var en Mand „af en elskværdig Karaktér og jævne Sæder“; han lærte Dansk. Som hans Omgangsvenner nævnes Fru Mazar-Roqves, de Coninck, de la Calmette, Courtonne, Mourier'ne, Spengler, Jessen,

---

[1]) Le Traducteur ou Traduction de diverses feuilles choisies, tirées des papiers periodiqnes anglois. à Copenh. 1753—57. 4 voll. 4. Af de engelske Blade: Adventurer, Rambler, World, Connoisseur, Gray's Inn Journal, Scourge. Jfr. Büschings Nachrichten, 2,54.

[2]) Paa Titelen staar Genève; men den er trykt i Kjbenhavn. Reverdil begynder i t. 2. lettre 21.

Digitized by Google

Schlegel, Sneedorf. Hofintriguerne og deres Forbindelse med Bondestandens Frihed høre til den verdslige Historie; vi maa mærke os, at det var nu anden Gang og ved en fremmed Mand, at denne Sag blev ført frem; begge Gange maatte den endnu falde. Reverdil fortsatte den af Mallet begyndte Mercure Danois (fra 1758 til 1761), hvori han tillige meddelte sin franske Oversættelse af Luxdorphs Digt om Karl Gustavs Tog over Bæltet (i Mercure 1758). Han konkurrerede for en i Berlin udsat Pris i sin Afhandling Sur l'influence reciproque des opinions sur le langage (1760).[1] Ved hans Memoirer, der først for faa Aar siden ere udgivne, oplyses det danske Hofs Tilstand för og under Struensee, denne Mands Færd og Forhold til Dronningen, med en saa ren Sandhedskjærlighed, at alle Tvivl om de virkelige Forholde, hvis nogen endnu maatte nære dem, aldeles maa forsvinde.[2]

Omtrent i en Snes Aar (1750—1770) var der saaledes ved Siden af den tyske Koloni et mindre Anlæg af franske Slægter, der dels øgedes ved indkaldte Kunstnere, som Saly (1753—1774), Jardin (1755—1771), dels fik Indgang ved den i de höjere Stænder, især i den kvindelige Verden, raadende Forkjærlighed for det franske Sprog og dets Anvendelse i det daglige Liv til Brevvexling og Konversation. Tilböjeligheden dertil var endog saa stor, at en indfødt, v. Aphelen, ved videnskabelig Behandling deraf (omtrent fra 1754) kunde gjöre sin Lykke. Senere dannede de Franske eller andre, der skreve paa Fransk, kun en adspredt Koloni, der ikke havde nogen betydelig Indflydelse paa Literaturen. (Gallomanien udeblev ikke; men den kom udenfra.) Denne Koloni, der ogsaa stammede fra nogle tidligere Slægter, som Fontenay, fandt især sit faste Hold ved reformert Kirke, og befolkedes af og til af andre indvandrende, der tildels kom ind over Holland og Tyskland, og bosatte sig eller opholdt sig i Forbigaaende, som Krigere, Læger,

---

[1]) Michaelis vandt Prisen; Reverdil fik Accessit. Afhandlingerne findes i: Dissertation qui a remporté le prix proposé par l'Académie Royale des sciences et belles lettres de Prusse sur l'influence réciproque du langage sur les opinions et des opinions sur le langage. Avec les pièces qui ont concouru. à Berlin 1760 (ikke 1761). 4.

[2]) Se om Reverdil: Biografiske Efterretninger om ham i Iris og Hebe, April, Maj, Juni 1809. Luxdorphiana, S. 263. Stampes Erklæringer 5,444. 451—452. Struensée ou la cour de Copenhague 1760—1772. Mémoires de Reverdil. Précédés d'une courte notice sur l'auteur et suivis de lettres inédites. Par Alexandre Roger. Paris 1858.

Digitized by Google

Handelsmænd, og endelig af enkelte Emigranter (Mourier, Broca, fransk Præst 1783—1793, Dalgas; Delgast, d'Aubert, Bertouch, Briand, Duplat, Marien, Butty, Descampeaux, Bonnevie, Æventyreren Marsillac, von der Nath [1]), de Coninck (fra Haag), Villaume (fra Berlin); Drevon, Emigranterne La Coudraye, Ducret, Dejugé, Séréne d'Aquéria, Begna (fra Dalmatien), St. Simon; Brødrene Desaugiers, den franske Minister Grouvelle o. fl.) Ogsaa her viser sig en Overgang til Sammensmætning med det danske Folk, i det de fleste franske Ætter, der især i det ny Aarhundrede træde frem i Literaturen, vare naturaliserede og skreve paa Dansk, og de, der udgave Skrifter i det franske Sprog, have ikke udøvet nogen mærkelig Indflydelse paa Literaturen i det hele (Bonnier, Bretton, Bournonville, Bidoulac, Larpent, den tyskfødte Lindenfels, le Maire, Marville, du Mesnil, Raffard, Vilsoët o. fl.).

Imedens den franske Indflydelse især i Tidsrummets Begyndelse var kjendelig, den tyske derimod stadig overvejende, findes de Literaturer, der kunde have dannet en naturlig Modvægt, den engelske og den svenske, kun at have liden Indvirkning. De engelske Slægter, som Bertram, Stanley, Collet, danne ikke nogen egen Gruppe i Literaturen. Heller ikke har svensk Tungemaal og Literatur nogensinde haft nogen höj Stjærne i Danmark. Naar Svenske kom hertil, skete det mest tilfældigvis, som Baron Frederik Vilhelm Hastfer, der kom hertil 1755 og døde her 1768; Ole Søderberg, der efter Rigsdagen 1756 forlod sit Fædreland, og opholdt sig en Tid lang i Kjøbenhavn, hvor han udgav et moralsk-satirisk Ugeblad Den danske Parti-Gænger (Nr. 1—21) [2]); Erik Wrangel, der flygtede til Kristiania, og dèr udgav et svensk Skrift (1756); Karl Mannercrantz, der levede her som engelsk Sproglærer, og fulgte med Sofie Magdalene som hendes Lærer i Svensk til Sverrig. Dyrkningen af Naturvidenskaberne drog nogle Danske

---

[1]) Mes opuscules. Par le C. W. de D..... (von der Nath). Copenh. 1792, der kun indeholder nogle smaa, hist og her ikke altfor fine, franske Vers, kan være Exempel paa, hvor lette disse franske Skrifter ofte vare. Fransk var Undervisningssprog for de unge Damer, og man har ogsaa deslige Udarbejdelser, f. Ex. Maximes adressées à Mademoiselle de B *** par une Demoiselle de 13 ans. Elseneur 1772. (i Luxdorphs Saml. af Trykkefrihedsskr. 10. D. i Rækken paa 25 Bd.)

[2]) Kbh. 1758. 4. I et Exemplar paa det Kongelige Bibl. har Langebek tilskrevet en Bemærkning om Forfatteren. Nyerup anser ogsaa Svend Gradmand for Svensk af Fødsel; han oversatte det store Værk: Derham's Astro-et Physico-Theologie 1759. 4.

Digitized by Google

til Uppsala, og **Forskål** blev dansk Professor (1760). Kun faa opholdt sig her saa længe og under saadanne Omstændigheder, at de kunde deltage i Literaturens Fenomener. Til dem hører Matthias **Werner**, Forf. til Skriftet om Lig- og Uligheden imellem det danske og svenske Sprog (1766), den forviste Præst K. A. **Kierrulf**, Svedenborgianeren F. G. von **Walden**. Den mest kjendte er dog nok Karl Ingman, der antog Navnet **Manderfelt**, en Æventyrer, som flygtede fra Petersborg over Sverrig, hvor han tabte sin Borgerret, til Norge, blev Sekretær hos Grev Danneskjold-Laurvig, levede nogen Tid i Kjøbenhavn,[1]) og fik under sit antagne Navn Titel af Landraad; han fik sin svenske Borgerret igjen, vendte tilbage til Sverrig, og døde i Venersborg (1813) med et tvetydigt Rygte.[2]) De bekjendte svenske

---

[1]) Her udgav han to Pjecer imod uindskrænket Trykkefrihed: Er det Klogskab og Retfærdighed at sætte Grænser for Trykkefriheden? Den af Kongen forordnede Kommission tilegnet. Kbh. 1797. og imod Heiberg: Fornødne Oplysninger ved Herr Heibergs Draabe i det store Hav. Sandheden helligede. Kbh. 1798. Samt: Falsk Politik og slette Administrationer kappes med Tidernes Fordærv at ødelægge Stater (etc.), med Forfatterens Navn, men uden Aar og Trykkested. (Ogsaa paa Fransk, og paa Svensk Stockholm 1790.) Deraf udkom kun første Afdeling, hvori han deklamerer imod de slette Regenter, Finansernes Ødelæggelse, de staaende Hære, imod den franske Filosofi og dens Affødning, den franske Revolution. S. 35—36 foreslaar han, til Fredens Tilvejebringelse, Oprettelsen af en **Nationalret**, hvortil Europas Regenter og polerede Nationer skulde sende Medlemmer. (I den danske Original paa det Kgl. Bibl. er indlagt en Antikritik i Anledning af Bogens Anmældelse i den Berlingske Literaturtidende. Den franske Oversættelse haves ogsaa, men ikke den svenske.) Vil man tro hans egne Breve, saa har han været en vigtig Mand: han havde fortrolig Omgang med Bernstorf, han var „le seul étranger ici, à qui ce Ministre parle à coeur ouvert;“ Kronprinsen selv brugte ham til at modvirke Prinsen af Hessens Indflydelse (1790—91): „Je ferai une revolution dans le système politique ici, que personne pourra faire dans ce moment sans moi, tant je suis assuré sur mon ascendant sur le Prince Royal et le Comte Bernstorff.“ o. desl. I en Subskriptionsindbydelse paa et dansk Fjerdingaarsskrift: Bibliothek for det nyttige og interessante, som L. H. Bøgh vilde udgive 1791, og som tillige skulde gaa ud paa nöjere **at forene den svenske og danske Literatur**, nævnes Manderfelt ved Siden af Suhm som **en** af dets Fremmere; „et Skarn, siger Pram, som Sverrig har forkastet af sit Skjød som et raadent Medlem af Staten.“

[2]) Se Atterbom, Svenska siare och skalder, 5, 13—15 (i Thorilds Levnet) og Manderfelts Levnet af Atterbom i Palmblads Läsning för bildning och nöje. årg. 1848, S. 314 og Tillæg S. 772. Schinkels Minnen, utg. af Bergman, 2,162. E. Malmström,

Digitized by Google

Flygtninge K. F. Gyllembourg eller Gyllenborg (Ehrensvärd) og Grev K. F. Horn nedsatte sig (1792) i Danmark, og udgave her nogle svenske Skrifter. [1])

7. Overgang til den ny Literaturudvikling. Sorø Akademi. Professorer i Sorø. Jens Schelderup Sneedorf. Jens Kraft. Andreas Schytte.

J en Literatur af saa lidet Omfang, et Sprog, der hverken læstes eller kunde vænte at blive læst af fremmede, i et Land, hvor de fleste dannede Læsere søgte Føde for Aanden i fremmede Skrifter, og kastede Vrag paa Folkets egne, hvor der vare faa Yndere af danske Skrifter, endnu færre Kjøbere og næsten ingen Forlæggere, maatte gode Skribenter have langt större Vanskelighed med at vinde Fremgang end i andre Lande, hvor de virkede under langt bedre Vilkaar. [2]) Endnu mere Paaskjönnelse fortjene de, naar fremmede tillige strömmede ind i Landet, og kappedes med dem om Brødet og Lönnen, saa at ogsaa Tullin kunde sande: „Naar jeg ser en udenlandsk at dedicere en Bog til Kongen af Danmark, tör jeg strax sværge paa, at den Mand har stor Lyst til at sætte sig ned her i Landet, hvis han kunde faa Levebrød.“ [3]) Naar fremdeles den ældre Literatur var saa godt som lagt hen, naar der i henved et halvhundrede Aar kun fandtes en rigtig god og frugtbar Skribent i Modersmaalet, maa man vel undre sig over, at der i det næste halve Aarhundrede kunde udfolde sig en Literatur, der var bestemt for et Par Millioner Mennesker, men efter sit Omfang vilde være stor nok til at lyksaliggjöre tyve.

Hvorledes gik denne Udvikling for sig? Hvorledes skete Overgangen fra de fremmede til vore egne? Hvilken Indflydelse havde paa dem det fremmede Stof og de fremmede Sprog?

Grunddragen af Svenska vitterhetens historia, 2,465. Prams Rejse over Sundet 1791 i Nyerups Magazin for Rejseiagttagelser, 4,390. Ogsaa af M. K. Bruun (Fluesmækken S. 89) omtales den svenske Landraad, der „har Pantophobie og vil udbrede den.“ I Nordske Intelligenz-Sedler 1783 Nr. 19 findes et Avertissement af ham fra Carls-Roe ved Laurvigen; deri kalder han sig Ingeman Manderfelt, Chargé d'affaires og Legations Secretaire. Se ogsaa: Konung Gustaf den tredjes danska politik af J. Hellstenius, Nordisk Universitets-Tidsskrift, 7. Aarg. 4. Hæfte, S. 39—41.

[1]) Jfr. Schinkels Minnen, 3,28.

[2]) Jfr. Tullins Bemærkninger: Skribenter, Skrifter, Boghandel, i hans Samtl. Skr. 3,191.

[3]) Sst. S. 199.

Digitized by Google

Naar de, som der kunde væntes, i Begyndelsen uddannede sig selv ved fremmede Literaturer, hvorledes reve de sig efterhaanden løs, saa at der kunde udvikle sig en selvstændig dansk Literatur?

Fra Kjøbenhavns Universitet kunde Udviklingen ikke udgaa. Fjærnet fra det og fra Hovedstadens Paavirkning, paa et mere afsides Sted, midt i en yndig Natur, skulde Forsøget gjöres, skulde der fremstaa en dansk Planteskole.

Men Sorø Akademi blev, naar man antager dette for dets Formaal, ikke helt hvad det borde og kunde have været. Det skulde forebygge hine Udenlandsrejser, der ansaas for skadelige, og aabne den danske Ungdom en Adgang til Dannelse, der kunde træde isteden for dem; men Udenlandsrejserne bleve dog ved. Det skulde have været borgerligt, men blev kun adeligt. De første Overhofmestere vare Tyskere: Grev Heinrich af Reus og von Reitzenstein; Modersmaalet lød ved Akademiets Fester, men ved Siden af det baade det tyske og det franske Sprog. De første Lærere vare en Blanding af fremmede og indfødte; og Ansættelsen i Sorø synes for nogle kun at have været en foreløbig Overgang til andre Stillinger. Anlægget blev saaledes det første Udgangspunkt for den danske Literatur, men ikke dens varige Sæde.

Efter hinanden fulgte Theologerne P. von Haven, Hans Grams Broder Lars Gram, K. M. Rottbøll, J. K. Pingel, J. L. K. Pontoppidan;[1]) Juristerne J. A. Cold og Islænderen Jon Erichsen, der begge gik over i andre Stillinger. K. F. Wadskiær var prof. historiarum og efter ham prof. eloquentiæ Kr. Lysholm. Ove Guldberg var kun tre Aar i Sorø (1761—64). Af Tyskerne J. E. Schlegel og Basedow gik den sidste til Altona.[2]) Ingen af disse Mænd have, saaledes som de tre følgende, givet Modersmaalet en ny Udvikling.

Jens Schelderup Sneedorf (f. 1724 i Sorø, hvor hans Fader, Mag. Hans Sneedorf, var den sidste Rektor ved Skolen, förend den blev til et Akademi) blev Student 1739, og var i sit 22. Aar Magister og Dekanus paa Kommunitetet. Paa Borchs Kollegium udgav han fire Disputatser af filosofisk Indhold (1744—46), og studerede derefter i Göttingen. Under Vejledning af J. de Colom lagde han sig især efter Diplomatien og

---

[1]) Af ham haves en Udgave med latinsk Oversættelse og Anmærkninger af Fulminum Synagogicorum in Sectam Schabtai Zewi trias. (1764.)

[2]) Holbergs Danske Stat, 1762, S. 275.

Digitized by Google

det til den hørende franske Sprog. [1]) Han udgav en Prøvesamling paa deslige Skrifter; [2]) men da hans Lærer forestillede ham, at dette vilde blive for vid en Mark, og at han heller skulde udgive en Theori for Behandlingen af Statsskrifter i Almindelighed, hvorved han tillige fik Lejlighed til at henvende Opmærksomheden paa Sproget og Stilen i Særdeleshed, saa udarbejdede han et saadant Skrift, hvilket Colom gjennemsaa, og som man har sammenlignet med Mosers Von den Europäischen Hof- und Staatssprachen. [3]) Sneedorf ydede altsaa det franske Sprog fortrinlig Opmærksomhed, og han skrev i det, f ö r i M o d e r s m a a l e t.

Da Sneedorf efter sin Hjemkomst (1751) var bleven prof. juris et politices ved Sorø Akademi, synes nogle Aar at være hengaaede med Forberedelse til en Virksomhed, der nu alene skulde indvies til Fædrelandets Tarv. En ydre Aarsag virkede med til at han udgav Skrifter: „en Bogtrykker, (Jonas Lindgren) skulde leve i Sorø, og der var kun fem Mænd til at ernære ham;“ [4]) men hans væsenlige Öjemed var at virke ved Skrifter i Modersmaalet, med de dannede Læsere for Öje, der hidtil kun havde læst fremmede Skrifter, i den Formening at der i danske ikke fandtes noget efter deres Smag; altsaa ved Værker i Modersmaalet at drage Læselysten over fra fremmede Literaturer til vor egen. Begyndelsen gjorde han med et Skrift Om den borgerlige Regjering (1757), hvori han i klar og almenforstaaelig Fremstilling skildrer Staten og dens Forfatninger, for at ogsaa vi, ligesom andre Nationer, kunde have en for alle tilgjængelig Skildring deraf. „Montesquieu følger han i mange Ting, og han havde i ham ikke den sletteste Vejleder;“ men Bearbejdelsen er uafhængig og selvstændig. [5]) Dette Skrift kan

---

[1]) „Passionné pour la Politique il s'exerçoit dans la langue françoise et particulièrement dans le stile des cours,“ siger Colom.

[2]) Recueuil de lettres, mémoires et autres pièces de notre siècle. à Gottingue 1750.

[3]) Essai d'un traité du stile des cours ou reflexions sur la manière d'ecrire dans les affaires d'Etat, contenant des maximes à ce sujet, tirées des lettres, mémoires et actes publics de notre siècle et éclaircis par des exemples. à Gottingue 1751. Skriftet bestaar af to Afdelinger: om Statsskrifter i Almindelighed, deres Indretning, Skrivemaade o. s. v. og om de enkelte Statsskrifter (jfr. Büschings Nachrichten 2,156). Ny Udgave, revu et corrigé par I. de Colom. à Hannovre 1773, med Fortale af Colom, der oplyser Forholdet imellem ham og Sneedorf.

[4]) Sneedorfs Breve, det 1ste Brev.

[5]) Suhms Saml. Skr. 7,401. Suhm udhæver som ypperlige Af-

Digitized by Google

betragtes som Indledning til et större politisk Værk, der ikke fulgte, thi det laa ham endnu nærmere og var for vor Literatur endnu vigtigere at gaae nöjere ind paa dens Tilstand og den Udvikling, hvortil den trængte. Oversættelsen af Voltaires Babues Syn [1]) og Memnon (1758) var kun en Indledning til: Fortsættelse af Babues Syn, hvori han under opdigtede Navne skildrer danske Forholde (Skythien er Danmark, Celtopolis Kjøbenhavn, Persepolis Paris, Egypter Tyskere o. s. v.) Imod dette Syn skrev Ragne (Tyge Rothe) sine: Breve til Babue, hvorpaa Sneedorf lod følge: Babues Svar og: Videre Fortsættelse af Babues Breve. Ligefrem og uden Omskrivning fortsatte Sneedorf derpaa Skildringen af vor Tilstand i sine: Breve (1759, Sorø uden Aar med latinske Typer), hvis Anmældelse gav ham Anledning til: Betænkning om det danske Sprog, [2]) hvori han nöjere gjorde Rede for: „hvad der er i Sproget, som behøver Forbedring og hvori den skal bestaa?“ og oplyser Nødvendigheden af at forlade de Gamles (de ældre danske Skribenters) „Tænkemaade og Smag,“ hvortil han vælger Exempler af gejstlige Taler, og hvorledes vi selv ved denne Smagløshed have standset vor Fremgang. Da Niels Randulf With (Præst paa Amager, † 1787) i Anledning heraf skrev: Patriotisk Betænkning over det danske Sprog, [3]) tilföjede Sneedorf endnu: Et Brev til Forfatteren af den patriotiske Betænkning, hvori han fremdeles undersøger, hvor vidt vi til Sprogets Uddannelse maa nytte de ældre eller nyere Skrifter. Ogsaa ved andre Lejligheder, f. Ex. i Fortalen til den danske Oversættelse af Margrete Klopstocks Breve (1760), udtalte Sneedorf sin levende Overbevisning, at ingen Nation kan uddannes uden i sit eget levende Sprog. [4]) Endelig gjorde han i Ugebladet Den patriotiske Tilskuer (1761—63) [5]) en praktisk Anvendelse af sine theoretiske Grundsætninger, og kom derved i den mærkelige Strid med Jens Kraft

---

snittene om Ære i Monarkier (3. B. 25. Kap.) og om Religionen (3. B. 26. Kap.) Se ogsaa Sneedorfs egne Bemærkninger om dette hans Skrift i hans Breve, det 37. Brev.

[1]) Babue, ikke Babuc, efter hans egen Bemærkning i Fortalen til Babues Svar.

[2]) Indført i de Berlingske lærde Tidender 1760, Anhang til Nr. 16.

[3]) Indført i samme Lærde Tidender 1760, Anhang Nr. 33.

[4]) Breve fra døde til levende af Margareta Klopstock. Oversatte af det Tyske. Sorø 1760. Sneedorfs Navn staar under Fortalen, der ogsaa er trykt i hans Samtl. Skr., 9. Bd.

[5]) Den patriotiske Tilskuer. Et Ugeblad. Sorø. Fra Januar 1761 til December 1763.

Digitized by Google

om de grundige Videnskabers Anvendelse og de skjönnes, hvilken Strid kan anses som Slutningen af den Sorøske Indledning til den ny Literaturudvikling.

Sneedorfs Skrifter ere næsten glemte, og høre næppe til dem, der i vore Dage ere almindelig kjendte, endsider læste; men uden dem kan der ikke vindes Indsyn i Literaturens Stilling og Omskiftelse efter Holbergs Død, og de indeholde mange Skildringer, der, snart spøgende snart med Alvor, sætte os ind i Tidens Brøst og give Forslag til dens Forbedring. I Fortsættelsen af Babues Syn finder den fremmede det sælsomt, at det Sprog, som Skytherne talede ved deres Krigsøvelser ikke var Landets eget, ja, at alle Krigssager bleve forrettede paa Egyptisk (Tysk), og at den tappre Skythiske Nation ikke kunde bringe saa mange Folk tilveje, som den behøvede til at forsvare sit eget Land; at et fornemt Lig havde Ret til at staa tre Uger inde, og derpaa, fulgt af en Skare sorte Vogne, blev kjørt igjennem Gaderne, som det fyldte med Stank;[1]) at Dommerembeder bleve givne til frigjorte Slaver (Lakejer); at de fornemmes Stole i Templen vare tomme; at der kom Indianske Eunucher til Byen for at synge, at Egyptiske Gjøglere havde slaaet en Bod op paa Torvet, for at vise Kunster. o. s. v. Og de lærde kastede Vrag paa Holberg. „En lærd Mand viste ham nogle Skrifter, som vare fulde af sund Fornuft, og som vare skrevne paa Celtisk af en Mand, som nogle lærde bagtalede efter hans Død, fordi han havde givet alt sit Gods til det almindelige, og fordi de ikke kunde skrive saa vel som han.“ Læseværdige ere ogsaa endnu Sneedorfs Breve, om hvilke selv knarvurne lærde maatte tilstaa, at Forfatteren til disse Breve „fører en behagelig Stil, og mange af hans Tanker ere ret artige at læse;“ [2]) f. Ex. Bemærkningerne om Holberg (6. og 24. Brev), om Videnskaberne (12. Brev), om Musik, Operaer og Skuespil (18., 19. og 20. Brev), om de offenlige Tidender, især de lærde (23. Brev), hvor han iblandt andet gjör den træffende Bemærkning, hvor „meget artigt det i sig selv er, at en Avisskriver, nogle faa Postdage efter at et Skrift er kommet fra Trykken, afsiger sin Dom om det, som Forfatteren har arbejdet

---

[1]) Man havde, tilföjer han, en Gang sendt Bud efter en egyptisk (tysk) Læge, der skulde have balsameret ett af disse Lig, men han kom for silde, hvilket var meget ilde; thi han beviste med mange Ord, som ingen forstaar, at dersom han var kommen fjorten Dage för, var den syge ikke død.

[2]) Dass til Suhm 1759 i Suhms Saml. Skr. 15,280; jfr. Suhms Yttring sst. 7,374: Sneedorfs Breve „føre til Dyden,“ og ere vel og behageligen skrevne.

Digitized by Google

paa i tyve Aar.“ o. s. fr. Men det, som her i Særdeleshed ligger os paa Hjærtet, er de imellem Sneedorf, Tyge Rothe og With vexlede Tanker om Literaturen og Sproget.

At Tingen, saaledes som den var, ikke var god, derom vare i Grunden Sneedorf og Tyge Rothe enige; men Tyge Rothe mente, at man ikke maatte dadle sine Landsmænd, og viste dem hen til svulstige Forhaabninger, Sneedorf derimod lagde ingen Skjul paa Smagens og Modersmaalets Brøst; i selve disse Brøst fandt han en Spore. Den Sprogforandring og Sprogdannelse, der allerede var i fuld Gang, og til hvilken han selv var en af de vigtigste Ophavsmænd, maatte fremmes: „Vore Tunger ere endnu ikke øvede nok til at forklare de fineste af Hjærtets Følelser. Sproget har tilligemed dets gamle Anseelse tabt meget af den Rigdom og Böjelighed, som vore gamle Skjaldre gave det ved den dristige og skabende Gejst, som gjorde dem værdige til at besynge Heltenes Bedrifter. Vi have vant vore Ører til en Klang, som betager os Agtsomheden paa de höjere Skjönheder, der bestaa i Tankernes og Ordenes Fynd. Det har været vore Digtere længe nok tilladt ustraffede at krybe og at forringe de værdigste Materier med vanskabte Tanker og uædle Ord. Lad os ikke være altfor strænge til at dadle dem, som have Dristighed til at betræde en Vej, der endnu ikke er banet nok til at undgaa alle Anstød. Lad os ønske, at den overflødige Anledning, som vi have til at prise Forsynet fremfor andre Folk, ikke maatte misbruges til nedrig Skjemt, men frembringe Værker, som fortjene at nævnes af fremmede og af Efterkommerne med Beundring!“

Dette Maal kunde ikke naas, hverken ved det Sprog, som nu var, heller ikke ved den Smag, som fra den nærmeste Fortid var overleveret; det Sprog, som nu var, var kun fra det daglige Liv, for Pøbelen; den Smag, som den ældre Literatur havde lagt for Dagen, maatte vige for den nyere Uddannelse igjennem de levende Sprog. Dette vedbliver Sneedorf paa mangehaande Maade at udvikle og at klare, saa at man med Rette kan anse ham for den nuværende Literaturs første veltalende Ordfører. Med skarp Ironi skildrer han Modersmaalets Tilstand og den Foragt, hvori det var sunket: „Vore egne Landsmænd mene, at man enten ikke bör skrive i Sproget, eller, om man endelig vil gjöre det, da lade det blive som det er, uden at vove nogen Forandring enten i Ordene eller i Stilen. Et Sprog, sige de, som ikke er bekjendt udenfor Grænserne af Skythien, som i Landet selv ikke er brugt uden af Almuen, som de lærde ikke meget have dyrket, og som den ædle og smukke Del af Folket foragter, et Sprog, som ikke bruges i vore höje Skoler, og som ikke tales i vore store Forsamlinger,

Digitized by Google

skulde det være skikket til de höje og smukke Videnskaber? Var det ikke bedre, at vore Druider talede Græsk?" „Er der nogle iblandt os, som ikke forstaa Græsk og dog have Lyst til at læse? Perserne (de Franske) og Egypterne (de Tyske) have jo skrevet nok, som kan fornöje vore Fruentimmer, og disse læse heller fremmede Sprog end deres eget. For hvem, sige de, skulle vi da skrive i vort eget Sprog, uden for den vankundige Pøbel, som ikke kan læse hvad der er skrevet paa andre? For at forstaas af dem, maatte vi lempe os efter deres Begreb, og for at behage dem, rette os efter deres Smag. Ingen höje og dristige Tanker, ingen fin Skjemt, ingen korte og dybsindige Meninger, ingen udsøgte Ord, ingen usædvanlige Vendinger i Stilen maatte findes i saadanne Værker." Maa man ikke „med flere ret gode Patrioter hjærtelig le af en af vore Landsmænd (Tyge Rothe), som nylig i et Skrift har forsikkret: at den Tidspunkt nu var kommen, da store Gejster skulde opstaa, da de skulde føle deres Arts Værdighed, og være stærke nok ved sig selv til at vige fra de banede Veje, for at blive Værkers Skabere, i hvilke intet uden Naturen var efterlignet, og som skulde blive beundret endog af de sildigste Efterkommere. Om hvilket Folk i Verden siger han dette? Til hvem taler han? Han siger det om sine Landsmænd, han taler til Skytherne. Have de da ikke Ret til at belé ham? Værker, som fortjente Beundring, skulde blive skabt i et Sprog, som ikke har haft ett Ord til at udtrykke denne Sindsbevægelse? Man skulde være stærk nok til at vige fra de banede Veje i Skrifter, som ikke læses uden af Pøbelen? Man skulde driste sig til at ligne Naturen selv, da man ikke en Gang tör eftergjöre dens Kopier, og da en Tanke, laant af Plato, et Ord, taget af Homer, er nok til at gjöre en Forfatter latterlig?" — „Nej, jeg har besluttet ikke at bruge mit Modersmaal uden til fortrolige Brevvexlinger og i daglig Omgang med dem, som ere saa vankundige, at de ikke forstaa andre Sprog. Jeg finder for megen Smag i Grækernes og Persernes Tænkemaade til at læse vore gamle Forfattere, og jeg er altfor patriotisk til at tænke, som vore ny Skabere (Sprogskabere), paa at forandre Sproget. Jeg vil tale Græsk med vore Druider, Persisk med vore Fruentimmer, Egyptisk med vore Helte, og Skythisk med vor Pøbel."

Saaledes var Tilstanden: Latin for de lærde, Fransk for Damerne, Tysk for Hæren og Dansk for Pøbelen. Men det er naturligvis ikke hans Mening, at det saa skal blive ved: „Dersom vore lærde Demosthener og vore smukke Aspasier vilde dyrke det Sprog, som Naturen selv har lagt i deres Munde, skulde det da ikke snart blive værdigt til at tales i Athenen? Skulde det ikke blive bekvemt til at udtrykke baade de höjeste

Digitized by Google

Tanker og de fineste af Hjærtets Følelser? Hvis Skyld er det, at Pøbelen alene taler det? Hvis Skyld er det, om Sproget endnu ikke har Forraad nok af ædle Ord til at udtrykke deres Begreb, som tænke og føle mere end Mængden? Alle Sprog i Verden have de ikke til en Tid haft samme Skjæbne? Skulde der ikke have været samme Forskjel imellem det Sprog, som Demosthenes talede, og det, hvorpaa han læste Thesei Love indgravne i Stene, som der er imellem det Sprog, vi nu tale, og det, som findes i vore gamle Lovbøger? Vore Fædre have altsaa lige indtil vore Tider dristet dem til at forandre Sproget, og denne Frihed skulde just nu have ophørt? Paa en Tid, da man i Videnskaberne har opdaget saa mange Ting, som vare vore Fædre ubekjendte, da andre slebne Folk ved en stræng Kritik og et nöjagtigt Valg saaledes have omskabt deres Sprog, at de ikke uden Væmmelse mere kunne læse deres gamle Forfattere, dèr skulle vi være det eneste Folk, som ikke torde gaa videre? Hvo har dannet det Sprog, som vi tale? Er det ikke Folket i de vankundige Tider? Er det ikke Pøbelen? Den Ret, som de have haft til at skabe, den skulde have ophørt ligesaa hastig, som Sproget begyndte at dyrkes af de lærde, at bruges i Videnskaber og tales i de store Forsamlinger? Den udødelige Landsmand, som er den første, der har skrevet vor Historie saaledes, at den kan læses uden Væmmelse, i hvilken Tilstand fandt han Sproget? De sildigste Efterkommere bör med Taknemmelighed ære hans Ihukommelse. Men vi vare ikke værd at have haft saadan en Medborger, dersom vi af Dovenskab eller af Nederdrægtighed vilde tro, at der var intet mere for os at gjöre, og at han havde udrettet saa meget, at Frihed til at danne Sproget var opkommen og uddød med ham.“

I denne Behandling af vort Sprog skulde vi da efterfølge de øvrige dannede Nationer i Europa og høste samme Fordele deraf, almindelig Dannelse: „Alle vittige Folk i Europa have længe været enige i at anse det for en (sic) af vore Tiders störste Fortrin, at Videnskaberne, som för vare skjulte i de døde Sprog, foredrages nu i de levende. Det sande og nyttige er derved aabnet for alle Stænder og Kjön. Det er ikke mere en død Skat, med hvilken nogle faa lærde prange og aagre. Myndighed, Alder og Stand ere nu ikke de Vaaben, med hvilke Vildfarelser og Laster bestrides. Den sunde og fra forudfattede Meninger rensede Fornuft har faaet den Ret igjen, som den havde i Athenen og Rom til at dömme om de lærdes Arbejder. Den har udfejet af Videnskaberne, ligesom af Kunsterne, alle de Gothiske Zirater, med hvilke de lærde saaledes p y n t e d e paa Romernes Sprog, at man i deres Efterlignelser næppe kunde kjende Mønstrene og Naturen igjen. Jeg mener alle de tomme

Digitized by Google

og barbariske Kunst-Ord, alle de barnagtige Sprøsmaal, alle de unyttige Ord-Krige, al den taabelige Skjemt, alle de vidtløftige og uskjönsomme Afhandlinger om ubetydelige Ting, med faa Ord: alt det Akademiske Spilfegteri, hvormed man fordærvede baade Videnskaben og Smagen, og som ikke kunde udryddes, förend Sandhederne igjen bleve foredragne i levende Sprog saaledes, at de kunde fattes og dömmes af alle, der havde en sund og øvet Fornuft." [1])

Heri var han enig med Holberg. Men naar vi paa denne Maade efterfulgte de andre Literaturer, skulde vi da opgive vor egen? Uden Tvivl. Den duede ikke til det ny Öjemed: „De Gamle (danske Forfattere) havde Videnskab og Vittighed, men de brugte dem ikke i deres Moders Maal. De dyrkede alene de lærde Sprog. Isteden for at forbedre det Danske blev man i Skolerne meget mere vant til at forvende Sammensætnings-Maaden efter det Latinske, som i vores Sprog er unaturlig. Sproget blev ikke meget brugt entén i den lærde eller artige Verden. De andre levende Sprog i Europa vare enten endnu ikke dyrkede eller begyndte først at dyrkes. De bleve sildig bekjendte iblandt vore lærde, som længe troede, at Videnskaberne, de som skjærpe Forstanden og Opfindelses-Kraften, vare endnu ikke bragte til deres Höjde. Hukommelsen var den af alle Sindets Kræfter, som blev mest øvet, og de Gamle havde af Mangel paa Hjælpemidler ikke altid Skjönsomhed og Smag nok til at gjöre et lykkeligt Valg af det, som de lærte selv og foredroge andre. Heraf maatte nødvendig følge, at om de end havde besiddet större naturlige Gaver og anvendt mere Flid end vi, maatte der dog findes store Mangler, ikke alene i deres Stil, men og i Sproget og i Tænkemaaden." „Tænkemaaden (Udtrykket mener han vel) var tör og mat. Man talede vidtløftig om Ting, som vare bekjendte eller ubetydelige. Beskrivelserne vare lange og overflødige. Bevisernes Mængde blev mere anset end deres Styrke. I deres Fornuftslutninger bekymrede de sig mere om Formen end om Materien. Deres Tale- og Tænke-Kunst smagede mere af Skolen end af den sunde Fornuft. De forstode lidt at bruge Kunsten, men ikke at skjule den. Den mindste Lighed imellem Ordene eller Begreberne var nok til at sammenblande i en Tale de mest uvedkommende Ting, og dette kaldte man Vittighed; ligesom de Tiders Lærddom bestod i en Færdighed til at tale med andres Ord og i at anføre Mængde af Vidnesbyrd for Sætninger, som enten ingen Bevis behøvede eller og borde bevises af Grunde." „Stilen var ligesaa

[1]) Fortalen til Margrete Klopstocks Breve fra døde til levende.

Digitized by Google

mat som Tankerne. Det lod, som man paa de Tider satte den hele Veltalenhed i en overflødig Stil, som ved Mængde af Ord, lange Perioder, vidtløftige Sammenbindelser og idelige Igjentagelser ikke alene trættede Læseren og gjorde Meningen uforstaaeligere, men og ofte satte Forfatteren i Modsigelse med sig selv. Det höje bestod ikke i fine, ædle, korte, udsøgte og sindrige Ord, men i forvovne Talemaader, unaturlige Lignelser, i frække og myndige Bekræftelser og i selvgjorte Ord, som uden Fornødenhed og ofte for et Rims Skyld bleve sammensmedede for at udtrykke Tanker, der ofte vare ligesaa vanskabte som Ordene. En Mængde af ubekvemme, nedrige og plumpe Talemaader beviser, at de ikke have kjendt det, hvori Kjærnen af Veltalenheden og Styrken af Stilen bestaar, Valg af Ord. Man kan læse mange Sider af deres Skrifter uden at finde nogen Forandring af Vendinger. Den Kunst i Sammenbindelsen, som gjör velklingende og flydende, endog naar den læses uden Aktion, var dem lidet bekjendt; og dette er uden Tvivl Aarsagen, hvorfor berömte Mænds Taler, som hørtes med Forundring, tabe saa meget af deres Pris, naar de læses; de ere saa at sige døde tilligemed deres Forfattere, hvis Tunger gjorde dem til Mesterstykker." „Sproget skulde altsaa være det eneste, hvorfor vi skulde læse disse gamle Skrifter; thi baade Videnskaberne og Smagen læres uden Tvivl bedre af andre." Til dem maa man ty. „En Dansk, som forstaar sit Moders Maal saa vel, som det kan læres af Øvelse ved Tale og Skrifter, og som har Videnskab og Geni, skal lære mere af Horats og Plinius, af Boileau og Fenelon, af Pope og Addison, end af alle vore gamle danske Skribenter." Men med Hensyn til Sproget ere de gamle danske Skrifter dog særdeles vigtige Kilder? Heller ikke det. Vi maatte læse dem „for at bringe de gode gamle danske Ord for Lyset, som have ligget skjulte i Forglemmelsens Mørke, og for at lære den rette og naturlige Sammensætnings-Maade; men ett er at dyrke et Sprog for at forklare de gamle Love og Sæder og andre til Alderdommen hørende Ting, et andet at gjöre det i den Hensigt at forbedre Smagen. Om man end kunde læse de Gamle, som have skrevet i de mørkeste Tider, saa nöje, som den første Hensigt udkræver, kunde det da ske uden at forsömme andre Ting, som have en vigtigere Indflydelse i Sprogets Forandring, end nogle Snese gamle Ord, som maa bruges med stor Skjönsomhed, dersom man ikke vil forfalde til det Pedanteri, som en af vore egne ny Forfattere (Helt) skjemter med:

„Et gammelt afslidt Ord, en gammel vissen Glose,
Som han til Lykke fandt udi en Islandsk Hose."

Digitized by Google

„Naar saadanne Ord enten ere uforstaaelige eller uædle, er det fornuftigere at gjöre selv ny, enten ved bekvemme Sammensætninger af vore egne bekjendte Stamord, eller ved at indlemme fremmede i Sproget.“ „De Gamles Vendinger og Maaden at sammenbinde deres Tanker ere ikke Mønstre.“ [1])

Altsaa, det er nu klart, det er ligefrem og uforbeholdent udtalt: Staven er brudt over det gamle. Den Ting er afgjort. Hvad enten det laa i en Brøst hos Sneedorf og hans samtidige eller det var grundet i Virkeligheden, de vare ikke i Stand til, i det gamle, i de foregaaende Aarhundreders travle Virksomhed, at finde noget, som kunde være en Gjenfødelse værd; den forrige Literaturs Smagløshed havde saaledes formørket deres Syn, at de kun tænkte paa fremmede Mønstre, efter hvilke visst nok Smagen, men dog vel ikke det danske Maal kunde uddannes. Besjælede af den rigtige Grundsætning, at Videnskaberne, der för vare skjulte i de døde Sprog, nu skulde foredrages i de levende, vendte de sig bort fra alt det døde, selv om det, som her virkelig var Tilfældet, indeholdt Spirer til Livet. Eftersom det nu var afgjort, at Dansken som et saadant levende Sprog, hverken til videnskabeligt Foredrag eller til filosofisk og poetisk Brug endnu var bleven til, saa blev det for dem og deres Efterfølgere en Opgave, at give det Liv og Tilværelse i en ny Literatur; og Maaden, hvorpaa de løste denne Opgave, uheldig eller heldig, er uden Tvivl det vigtigste Særskue i Literaturens Historie. Hidtil blev det lidet ænset.

Det første Forsøg af större Omfang, som skulde gjengive den forandrede Retning i Sprogbehandling og Smag, er Ugebladet Den patriotiske Tilskuer. Det kan betragtes som en Forsættelse af Der nordische Aufseher, og blev saaledes anset af Cramer selv; det var som den en Efterligning af den engelske Tilskuer (se Nr. 1), [2]) og blev selv et Forbillede for følgende

---

[1]) Betænkning over det danske Sprog og Svar til Forf. af den patriotiske Betænkning.

[2]) Allerede i Nord. Aufseher, 140. Stück, i Marts 1760, anbefales Sneedorfs Fortsættelse af Babues Breve, og der meddeles Uddrag deraf. I det sidste Nummer, 193. Stück, den 8. Januar 1761, forkyndes Den patriotiske Tilskuer: In die Stelle des Aufsehers wird ein patriotischer Zuschauer treten, von dem ich weiss, dass es einem guten Genealogisten nicht schwer fallen sollte, seine Abstammung von dem Grossbrittanischen Zuschauer noch glücklicher herzuleiten, als ich bewiesen habe, Arthur Ironside (hans eget Blad) sey ein Sohn von Nestor Ironsiden (se første Nr. af Nord. Aufseher). Cramer anser det for et

Digitized by Google

danske Tilskuere. Det afhandler, ikke sjælden med Skjemt og Vidd, allehaande moralske, almennyttige, videnskabelige, æsthetiske Gjenstande, men anbefaler især den store Omvæltning, der nu skulde gaa for sig ved at lade den gamle Studeremaade afløse af de levende Sprog og de smukke Videnskaber. Naar man bebrejdede Forfatteren, at han foragtede Filosofien, og ikke gik tilbage til Grundsandhederne, svarede han, at det var just den ny Behandling han vilde indføre (den populære). Han optog derfor selve Almuesmandens Skjærv. [1])

I de sidste Nummere har han meddelt et Overskue over Ugeskriftets Indhold, ordnet efter Sammenhængen; derfor maa det her være nok at udhæve: Bemærkningerne om de levende Sprog, Studeringer, Videnskaberne og Veltalenheden (Nr. 7. 29. 45. 159 og 160. 170. 193. 194. 200. 219. 222. 241 og 242. 260 og 261), Historien (Nr. 35. 48. 257 og 258), Sproget (Nr. 113), Forelæsninger (Nr. 121), Fritænkere (Nr. 173), Tillæg til Morten Scriblers Skrifter (Nr. 24. 40), rimfri Vers (Nr. 10. 15. 40), Theatret (Nr. 30. 123), Romaner (Nr. 80), Bidrag til den danske Ordbog (lig P. A. Heibergs Sproggranskning, Nr. 79. 195 og 196), Intet (Nr. 106), [2]) Niels Klims Haandskrifter (Nr. 156), Dyrene (Nr. 171), Ny Tidender for skikkelige Folk (Nr. 176), Almanak for skikkelige Folk (Nr. 205), Rangordning for Skjönheder (Nr. 37), et nyt Slags Paalæg (eller Skat), som alle ville betale med Fornöjelse (Nr. 265). Her forekomme ogsaa Tidsforholde, som Hans von Hansens Brev om Arméen (Nr. 6); „han havde endnu en stiv Arm til Erindring af en demelé med en fremmed Officér som havde den Uforskammenhed at sige i et offenligt Selskab, at det Danske klingede som Plat-Tysk“;

---

stort Held, at en indfødt Forfatter nu skriver i Modersmaalet, og ønsker, at den ny Tilskuer maa tjene til at opbygge de retskafne, beskjæmme og forbedre de lastefulde, udbrede den gode Smag i Skrifterne, men især paa Theatret, og derved give Nationens Ære en ny Glans.

[1]) I Nr. 163 optog han en Haandværksmands Betænkning om den sande Ære (ikke om Lagene); dertil nyttede han et Brev af Knud Birch, Parykmager i Kjøbenhavn, om hvilket han siger, at det indeholder „mange patriotiske Tanker i en meget enfoldig Stil.“ Knud Birch udgav siden: Prøve af danske Tanker og Ord. Skrevet i Andledning af den Tydske Bonasse af Haandverksmanden i Den patriotiske Tilskuer Nr. 163. Kbh (ikke Aalborg) 1771. Det handler om Haandværkslagene, og han lider ikke fremmede Ord, som Autor, Vagabund o. desl. (Dette Skrift findes i det Kgl. Bibl. i Luxdorphs Samling af Skrifter fra Trykkefrihedsperioden, Rækken paa 20 Bind, i 7de Bd.)

[2]) Jfr. en Artikkel med samme Overskrift i Rahbeks D. Tilskuer.

„han er ikke saadan en Nar, at han skulde tro, at man kunde kommandere paa Dansk, og rekrutere Arméen med indfødte“; „han finder det meget godt, at man taler Tysk ved Arméen, at man hværver Soldater og forskriver lærde Folk fra Tyskland, men ingen Officerer. I det mindste bör de ikke avancere uden efter ancienneté.“

Men hvad der især bör tildrage sig almindelig Opmærksomhed, er den allerede nu aabenbare Forkyndelse af Skandinavismen, ligefra først af og derpaa gjentagne Gange med altid större Overbevisning. Uden Forbehold udtaler han, hvorledes vi dele eller borde dele Lod med de Svenske (jfr. Nr. 87), og at begge Folks Udvikling beror paa den fælles Dyrkelse af begge Sprog og de nordiske Sprogs Forening: „Ved fælles Bestræbelser i at dyrke de Sprog, som endnu have meget tilfælles, kunne begge Nationer visst gavne hinanden mere, og indlægge dem selv en sandere Ære, end ved at gjöre Dag-Registre af deres gamle Feltslag“ (Til Læseren). „Sprogets Almindelighed er af alle Midler det bekvemmeste til at opvække en Nation og give den en friere og mere uindskrænket Tænkemaade. Intet Ønske kunde derfor være mere patriotisk, end om det var muligt at give Nationen et Sprog, der var saa almindeligt som det Franske og Tyske. Ved Forandringen i Religionen havde det maaske ikke været vanskeligere at indføre det Höjtyske her i Landet, end det var i Nedersaxen, hvor Mængden taler et Sprog, som næsten er ligesaa adskilt fra det Höjtyske som vores. Men da dette ikke mere er muligt, ønskede jeg til de Nordiske Nationers Ære, at vi kunde finde saadant et Middel til at forene det Danske og Svenske Sprog, at Indbyggerne i de tre Riger udgjorde kuns ett Selskab i Henseende til Videnskaberne. Hvor store Fordele kunde ikke baade Sproget og Videnskaberne vænte sig ved saadan en Forening, og skulde det ikke være Umagen værd, at de, som arbejde i begge Nationers Sprog og Historie, gave os en Fortegnelse af de Ord og Egenskaber, som adskille begge Sprogene, tilligemed et Forslag, hvorledes det ene Sprog kunde uden at tabe noget lempe sig efter det andet og berige sig med dets Overflødighed. Mig synes, at næst et oprigtigt og bestandigt Venskab imellem begge Nationer, som er grundet paa fælles Fordele, kunde der ikke optænkes noget, som var bekvemmere til at sætte dem i Ligevægt med andre slebne Folk.“ (Nr. 32).

Endelig udhæve vi den Maade, hvorpaa han udtaler sin Virksomheds Maal og Modsætningen til den gamle Dannelse: „For at sige noget, der kan fornöje eder, vil jeg aabenbare eder, at der snart kommer en Tid, da vore Adelsmænd skulle forfatte

Digitized by Google

Historier, Skuespil og Heltedigte, da vore Præster paa Landet skulle skrive Forsvarsskrifter for Religionen, rørende Taler og Kirke-Sange, og vore Fruentimmer læse alle disse Bøger. Men derpaa følger igjen en bedrøvelig Tid: Vore Poeter skulle mere sjælden rime, den mathematiske Læremade skal afskaffes, de offenlige Stridsskrifter ophøre, de lærde ikke mere tale Latin, og det Barbari, som allerede har taget Overhaand i Frankerige, Tyskland og England, skal trænge sig ind i Norden. Dersom vore lærde vidste dette, skulde det lidet trøste dem, om de fik at vide, i hvad Aar Paven og Tyrken skulde forgaa". (Nr. 50)

Naar man nu læser dette Ugeskrift med nogen Opmærksomhed paa Sproget og Stilen, saa vil man lettelig mærke, at der med dem er foregaaet en stor Forandring. Det er hverken Sproget og Stilen för Holberg, det er heller ikke Holbergs. Man siger, at det nuværende Sprogs Grundvold allerede var til i Holbergs, man vil nu se, at det ikke er aldeles sandt, det er egenlig først blevet til hos Sneedorf og nogle af hans samtidige. Holbergs med sine stive latinske Vendinger og sin Overfyldning af fremmede Ord er forsvundet. Den Mand, der skriver dette Sprog, har dannet sin Stil efter den franske; den var naturligere for vort Sprog, og passede med den oprindelige nordiske simple Bygning, der er modsat den latinske og tyske. Sætningerne ere kortere, Perioderne ikke saa sammenslyngede. Konstruktionerne ere endog ligefrem franske (ligesom hos vore nuværende Oversættere). Ordene ere for en stor Del ny, selvdannede eller efterlignede; han tog Del i den almindelige Sprogrensning. Han ønsker, f. Ex. at Ordet vorder igjen maatte optages i Sproget; det er endnu ikke gaaet af Brug i Kancellistilen, hvorfor skulde det ikke bruges almindelig? Han ønsker, „at det maatte gaa dette Ord, som de Ord beundre, besynge, der i et helt Aar fornöjede nogle lærde og nogle Fruentimmer saa meget, at de hver Dag opfandt en ny Maade at bruge dem paa"; at „det Ord Vorder snart maatte blive saa brugeligt iblandt os, som det Ord Beundre, hvilket han ser nu at være antaget af dem, som i Begyndelsen opholdt dem allermest derover". (Nr. 28). Han har derfor paa sine Steder udmærket dette Ord Beundring, thi det var endnu noget helt nyt.

Naturligvis er imidlertid Sneedorfs Sprog endnu ikke aldeles det samme som det nuværende. Erfarenhed er endnu ikke blevet til Erfaring, Sindsbevægelser ikke til Lidenskaber; adskillig og forskjellig adskilles ikke (Smagen er adskillig); for Publikum bruger han det almindelige, endnu ikke Almenheden; for Hensigt eller Öjemed bruger han oftest Öjemerke; Öjekreds sætter han for Synskreds (Horisont); han taler om de levende

Digitized by Google

og nymodige (nymodens) Sprog, om at mønstre Ord og Sammenbindelser (Konstruktioner); han bruger nedrig for lav: Smagen og Følelsen ere de nedrigste af alle Sanser; motvillig for overlagt (at anse alle Fejl for motvillige), Fortællelse for Fortælling, Inseler for Øer, Folkenes Formerelse for Folkeformerelse o. s. v., ikke at tale om særegne, tildels gamle, Former, som Templen; han siger Skjaldre, Straffer; Fædernelandet og siden Fædrenelandet, Tidepunkt o. desl. Endelig møde vi allerede hos Sneedorf Overgangen fra de stærke Datider til de svage paa tre Stavelser, endog i den Grad, at vor Tid, der er tilböjelig til denne Overgang, ikke har optaget dem, som stridede for stred, lydede for lød. Uden just at have haft nogen tydelig Forestilling om Sprogforandrigen i hele dens Sammenhæng har Odin Wolff fældet den rigtige Dom om Sneedorfs Sprog: „Han staar paa en heldig Overgang ganske isoleret fra sine Forgjængere i den danske Prosa, der, mere tildannet og tilslebet af ham, hæver hans Skrifter til en höj Rang i vor Literatur.“ Ved Sammenligning med Tyge Rothe vinder Sneedorf; begge vilde samme Vej, men Tyge Rothe gik paa Stylter, Sneedorf vandrede fremad rolig og besindig, skjöndt nidkjær.

For tidlig blev Sneedorf bortreven fra sin Virksomhed; han blev Informator for Prins Frederik (1761) og døde 1764, kun 40 Aar gammel. [1])

Jens Kraft (f. i Frederikshald 1720) mistede tidlig sin Fader, Anders Kraft, der var Kaptejn ved det norske Infanteri, og blev opdragen hos sin Farbroder, Major Jens Kraft til Rostrupgaard i Thy [2]) († 1751). Ved privat Information blev han Student (1739). Da han havde været Alumnus paa Borchs Kollegium, hvor han udgav ett Par Disputatser, der røbede hans mathematiske Dygtighed, og Dekanus paa Klosteret, blev han Magister (1742) og rejste udenlands. Efter sin Hjemkomst blev han Prof. i Mathematikken ved Sorø Akademi (1746), men dyrkede tillige Filosofien; thi „hele den protestantiske Verden kunde man (siger han i Fortalen til Ontologien) fast inddele i Wolffianer og Antiwolffianer“; og de Skrifter, som almindelig brugtes, især i vore Lande, förend de Wolffiske bleve bekjendte,

---

[1]) Odin Wolffs Histor. Ordbog, 10. D. Dansk Digtek. under Frederik den femte, S. 152. 159. 171. Sneedorfs Samtlige Skrifter. Kbh. 1775—77. Ni Dele. Supplement dertil er: Samling af Prof. Sneedorffs smaa Skrifter. 1—2. D. Sorø 1770. Trykt og bekostet af Jonas Lindgren. Deri findes Disputatser, Taler og nogle mindre Skrifter, som ikke ere optagne i hans Samtl. Skr.

[2]) Jfr. D. Atl. 5,495. Odin Wolff har Restrupgaard.

Digitized by Google

„have været af en saa elændig og bedrøvelig Art, at alle fornuftige Folk, med en Slags god Aarsag, have holdet for, at man hellere studerede sig Forstanden fra end til“. I sin Ungdom sagde han, at han „ikke vilde bortbytte det han vidste for al Grams Lærddom“, og „alt hos ham svarede til hans Navn“. [1]) Kraft og Fynd vise ogsaa hans Manddoms Skrifter. Efterhaanden udgav han nogle korte Lærebøger (udkomne i Kjøbenhavn „til Sorøe Ridder-Academies Nytte“ paa Autors egen Bekostning) „i et rent, kraftfuldt, sammentrængt og med ny Kunstord beriget Sprog“ [2]), nemlig en Logik, Ontologi (1751), Kosmologi, Psykologi (1752), Naturlig Theologi (1753). Han var vel en Wolffianer og en varm Tilhænger af den mathematiske Methode, men tillige en selvstændig Tænker. „Man kan (siger han i Fortalen til Ontologien) ikke nægte, at jo de Wolffiske Skrifter bör holdes for at være meget tydelige, fornuftige og akkurate i de fleste Stykker, men maa ikke desto mindre tilstaa, at mange Ting i dem ikke ere blevne udførte, ofte de ikke en Gang nævnede, som man helst ønskede at vide.“ Derom haaber han at overbevise Læseren saavel i dette Skrift, som i de efterfølgende Dele af Filosofien; „thi uagtet de ikke bestaa uden af faa Ark, har han dog det Haab, at de ikke skulle indeholde en mindre Mængde af beviste Sandheder, end de mest vidtløftige Skrifter af samme Slags.“ I Kosmologien afviger han ogsaa fra Wolff, nemlig i Theorien om de naturlige Tings Kræfter; dèr „har han hazarderet tværtimod den store Mængde af contraire Meninger at etablere den Newtonske Hypothese og derimod at forkaste den Cartesianske; med saameget större Tillid, som han holder det for fuldkommen bevist, at denne sidste er umulig“. I Fortalen til Psykologien gjör han Undskyldning for, „at han har sammensmæltet den experimentale og theoretiske Del, da han iblandt alle de theoretiske Decouverter om Sjælen ikke har fundet uden faa af Vigtighed“. I Naturlærdommen om Gud eller den naturlige Theologi, som han anser for „den vigtigste og ædleste af alle menneskelige Videnskaber“, afhandler han Læren om Gud og Forsynet. [3]) Ligesom disse Lærebøger ere de første af Betydning i den nyere Filosofis Behandling, indeholde ogsaa hans ufuldendte Forelæsninger over Mekanikken og de dermed slægtede Grene af den anvendte Mathematik den første viden-

---

[1]) Suhms Saml. Skr. 10,25.

[2]) J. Møller, Mnemosyne, 4,128.

[3]) Jfr. om disse Lærebøger Büschings Nachrichten. 1,402. 477. 2,153. 154. 334.

Digitized by Google

skabelige Behandling af disse Gjenstande i et ypperligt Sprog, der næsten er ligt det nuværende. [1])

Naar disse rent videnskabelige Skrifter ikke mere blive læste, fordi Videnskaben ikke længer behøver dem, ville Granskere i Literaturen ofte vende tilbage til Krafts Kritiske Breve [2]) og hans Strid med Sneedorf. Den Sprogstrid, der allerede var i fuld Gang, drejede sig for största Delen om enkelte Ord og Udtryk. Denne Strid udarter let, og bliver for simple Sjæle kun en Kilde til Spøg og Moro eller endog dumme Löjer. Ved at gaa over i disse Mænds Hænder, fik den et höjere Formaal, Behandlingen af selve Sprogets Indhold, ikke alene Udtrykket, men selve Methoden, og selve Princippet, om Behandlingen af videnskabelige Æmner skulde holdes indenfor den strænge Methodes Omkreds, eller om selve Videnskaben kunde gjöres populær og Behandlingen blive skjön-videnskabelig. Sneedorf havde i sin Patriotiske Tilskuer allerede ved at omtale de nyere Sprog fremhævet de smukke Videnskaber (Nr. 7), og derpaa, for at forsvare dem, ligefrem angrebet „den ordenlige og grundige Læremaade, hvorved man forstaar den Mathematiske“ (Nr. 14). Han vedblev at skrive mod denne Lærddom, som han kaldte Mundhuggerier, og undtog ikke „en Mathematicus, som tænker, at der er ingen Videnskab til uden hans egen“ (Nr. 29), ja han tillod sig endog at persiflere denne mathematiske Methode i sin Pynte- eller Stads-Kunst, hvor han opstiller Betragtninger over Klædedragten i Grundsætninger og Korollarier (Nr. 30). Han

---

[1]) Forelæsninger over Mekanik med hosföiede Tillæg. Sorø 1763. 4. Forelæsninger over Statik og Hydrodynamik med Maskin-Væsenets Theorier, som den anden Deel af Forelæsningerne over Mekaniken. Sorø 1764. 4.

[2]) Kritiske Breve til Videnskabernes Fremvext og Smagens Forbedring.

. . . . Fecitque cadendo,
Omnia ne caderent.

Kbh. 1761. (Uden Forfatters Navn). Indeholder 10 Breve.

Fortsettelse af de Kritiske Breve til Videnskabernes Fremvext og Smagens Forbedring.

. . . hominem pagina nostra sapit.

Sorø 1761. Indeholder 11—16. Brev.

(Tillæg) Korte Anmerkninger over et Svar paa de 10 Kritiske Breve.

— tantæne animis cælestibus iræ.

Det er det siden henlagte Tillæg til Nr. 56 af Den patriotiske Tilskuer, som indeholder ett Brev til den Patriotiske Tilskuer i Anledning af nogle Breve mod Smagen og de skjönne Videnskaber, nedenunder helt igjennem ledsaget med Krafts Anmærkninger.

Digitized by Google

vovede at nedsætte den Methode, at bevise Alting af almindelige Sætninger, af Tingenes Begreber (Definitioner), demonstratio a priori (Nr. 47), ja at spaa om den bedrøvelige Tid, da den mathematiske Methode skal afskaffes, og de lærde ikke mer tale Latin (Nr. 50), og at sammenligne de filosofiske Systemer med Ædderkoppernes Spind, hvor længe end „Ædderkopperne med de lange Ben, som gjöre lutter mathematiske Skridt“, havde været i Moden (Nr. 62).[1]) Herimod (allerede imod Nr. 14) tog Kraft alvorlig til Gjenmæle i sine første ti Kritiske Breve: Hvad er det vigtigste i en Stat, enten det grundige i Videnskaberne eller det, man i dem kalder det smukke? „De smukke Videnskaber maa ufejlbar være noget besynderlig stort, siden ofte de, som i dem arbejde, tillægge sig det Navn af höje Gejster, og paastaa, at de alene ere Folk af Smag“. Han „foragter ikke Prydelsen, alt er i sin Orden elskværdigt og godt, men han maa beklage, at hans Smag er ikke fin nok til at finde Modens Figurer paa Tingene prægtigere end deres uforanderlige Substans.“ Hvad kunne da de smukke Videnskaber udrette? „Vi ville forestille os en Stat, som staar i sit dejligste Blomster, men i et Blomster, som en sig nærmende Fiende vil brække af. Send alle höje Gejster med alle deres Lovsange og flyvende Blade, med alle deres skjemtefulde, gejstrige Indfald og skjærpede Moraler, denne Fiende imøde; det vilde forundre mig, om Ordenes uovervindelige Kraft drev de skarpe Vaaben tilbage eller hindrede de mange tusende Kugler i at dræbe. Vel sige de store Poeter, at Ord og Vers kunde (kunne) trække Maanen ned af Himmelen, og Kabbalisterne, at deres hemmelige Ord kunde gjöre de skarpeste Sværd stumpe og den modigste Fiende ligesaa fej som frygtsom; jeg vil aldrig tro, at Smagens Elskere i vore Tider tillægge de skjönne Videnskaber saa uvæntelige Kræfter, men tværtimod i min Enfoldighed holde for, at det blev ikke mindre latterligt at ville fægte med Ord, end at ville vinde Hjærter med Vaaben“. „Kunde dog en Orpheus leve op igjen, han som haver været en sin Tids meget höj Gejst, hvad blev det ikke et indtagende Syn, at se efter hans Sang, stemmet i Kap med Lirens englesøde Toner, Formerne at danne sig selv til vore Kanoner, og Metallen ligeledes at støbe sig, Fæstningsværkerne at rejse sig af sig selv omkring de beængstede Byer, og Stykkerne uden at stilles at træffe hvad de skulle, alene fordi man sang til deres Berömmelse, eller fordi man med den Bitterhed, som aldrig mangler höje Gejster, skammede dem ud.

[1]) Jfr. ogsaa nogle mindre Sidehug i Nr. 40. 43. 47. 54. o. fl.

Da skulle (skulde) man se vore Krigsskibe strax at staa bygte, udtaklede og sejlfærdige, alene at man sang til Søfartens og til Søhelternes Ære. Men saa længe til en saadan Orpheus kommer, bliver det vel bedst at betjene sig, som sædvanligt, af Mathematik i alle disse Tilfælde, og at lade alt komme an paa den Methode, som nogle Smagens Elskere saa gjerne saa afskaffet.“ Ligesom de smukke Videnskaber ikke gjöre nogen Nytte ved Arméen, Flaaden, Fæstningsværker, saa gjöre de ikke heller nogen i Handelen, „om end de Ord à vue, per saldo o. desl. bleve indrettede efter Smagens skjönneste og mest rørende Regler. o. s. v. Men en Vandring til vore Kunstneres Værksteder og deres Maskiner oplyser, og alt dette, der udretter saa meget, gaar ud fra simple mathematiske Sætninger. (1—2. Brev.) En nöjere Betragtning af de skjönne Videnskaber oplyser, ikke uden Bitterhed, hvor meget deres Værd overdrives: „Smagens Elskere vide et besynderligt Middel, uden Læsning, uden Möje at forstaa alt. Deres skjönne Videnskaber igjennemvandre, uden at man selv mærker det, alle Hjærter og Hjærner. Ungdommen finder i dem sin Mælk, den voxne Alder derimod sin faste Føde; Fruentimmeret opbygges mer ved dem, paa Komedier og ved de Blade, som opvarte dem ugenlig ved deres Natbord, end de studerende i deres smagmanglende Skoler og Akademier; indtil Bønderne selv, da kunde (kunne) de dannes ved Viser af Smag og ved store Modeller af deres Stand, optagne i Smagens Selskab“. (Han mener Bonden i Den patriotiske Tilskuer.) Theologien er Statens Hovedstøtte; dens Vel beror paa gode Love. De smukke Videnskaber behøve selv Filosofien, og de ere selv kun en ringe Del af Smagen. De bör dyrkes, men kun for at bane Vejen for det grundige. (3—6. Brev.) Og nu de Gamle og Latium! „Skal det dog være evig sandt, at Frænde er Frænde værst, siden i vore Tider nogle Smagens Elskere saa offenlig erklære sig imod den Romerske Veltalenhed, at de tale om det latinske Sprog som om det, næst efter den sorte Pest, var det farligste for Landet. Jeg for min Del haver altid ment, at det ene Slags Veltalenhed var det andet værd, og at det var en ulige lettere Kunst at skrive vel i sit eget Sprog end i et fremmed. Vi lære saa længe vi leve, man vil sige nej, at skrive sit Modersmaal skal nu være det tungeste, jeg er fast færdig selv at sige ja.“ Og nu falder han med al sin Kraft over de ny Sprogskabere: „Torde jeg gaa imod de vores Artes Fordomme, som beskjæftige Hoben, da vilde jeg med Rundhed besynge en Diogenes uden at forstumme, og beundre det Indfald, at han med Lygten om höj lys Dag søgte efter Mennesker, mine Drage-Midler ere dertil ikke faa, de ere alle tagne af det

Sældskabeliges Lidelser.“ (Alt dette sigter til Tyge Rothes Sprog.) „Maaske vil De spørge mig, höjstærede! hvad det er for et Sprog jeg skriver i? Det er tilforladeligt nyt Dansk, saaledes som vore store Sprogforbedrere i höjeste Smag have fundet, at Sproget bör skrives. Er det da ikke vanskeligt at skrive Dansk? Man maa søge hvert Öjeblik efter ny Ord, ligesom Diogenes efter gode Mennesker. Aldrig haver Veltalenhed kastet et saa umildt Öjekast hen paa noget Folk, som paa os. Aldrig var noget Lands Tungemaal saa fattigt som vores.“ — „Uden Tvivl gjorde man paa Akademierne overmaade ilde, om man vilde lægge det latinske Sprog ned; thi om det græske og hebraiske vil jeg ikke en Gang tale, siden de blive vel ligesaa længe nødvendige, som Religionen.“ — „Intet i Verden er saa stor Forandring underkastet som de levende Sprog, da de endog kunne fordærves ved Sprogforbedrerne selv. Ett som det latinske bliver derimod altid det samme; just fordi det er et dødt Sprog, bliver det hvad det er.“ — „Et almindeligt Sprog, som det latinske, gjör det ikke, at alle vel oplærte Europæer forstaa hinandens Tanker uden at forstaa hinandens Sprog? En Grammatik bör af studerende fornemmelig læres i Mangel af den almindelige, hvorfor ikke den latinske?“ Endelig slutter han med et skarpt Anfald mod Adelsmanden i Den patriotiske Tilskuer, der angriber de akademiske Øvelser. (9—10. Brev.) Paa disse ti Breve svarede Sneedorf med sit Tillæg til Nr. 56 (i Den patriotiske Tilskuer); men Svaret er ikke synderlig grundigt, og han har selv tilbagekaldt det.[1]) „Det er en Virkning af Nødværge, og jeg ønsker derfor intet mere, end at Tillægget til det 56. Nr., som noget, der ikke henhører til Tilskueren, maa blive henlagt paa det Sted i Forglemmelsens Tempel, hvor jeg allerede længe har gjemt baade de ugrundede Beskyldninger og ufine Talemaader, med hvilke man har angrebet mig.“ Kraft skrev sine Anmærkninger dertil, og at han ikke tog lempelig paa sin Modstander, vil den sidste af disse Anmærkninger vise: „Her have vi da Enden af en forvirret Rhapsodi, som er rig paa Ord, fattig paa Mening, hvori alt er bagvendt, intet besvart; som indeholder falske Slutninger, grove Talemaader, ubevislige Beskyldninger, Bitterheder og Usandheder uden Ende, Tanker som Tongværk, Styrke som Spindelvæv, Turer, som et forvildet Dyrs, hvilket i Omveje søger ængstelig Frelse, latterlige Spring, latterligere Fald, Veltalenhed som Gammelstrands zirligste Indfald. Gjemmer vel dette dejlige Palladium, alle I som paastaa, at de

[1]) I Fortalen til Den patriotiske Tilskuer (Samtl. Skr. 1. D. Bladet b 4).

Digitized by Google

Kritiske Breve ej ere blevne skrevne for at forbedre Smagen! Forvarer det vel i den falske Vittigheds Tempel! Faa vi fler deslige Svar, da maa det være for Smagens Synders Skyld, og for at vise, at det er muligt i ett Par Ark at forene alle de latterlige og uheldige Fejl, som kunne flyde ind i de hidsigste Penne." I Fortsættelsen af de Kritiske Breve vedblev Kraft at forsvare Mathematikken og dens Methode, Filosofien og grundig Videnskabelighed; han skrev dem ikke mod Smagen, men mod dens Misbrug, fordi han troede, at mange gjorde sig en falsk Tanke over de grundige Videnskabers Nytte, og Ungdommen begyndte at sætte den sande Kundskab i at skrive et Brev, og det, der behøvedes til Fædernelandets Tjeneste, i en løs Indsigt af alle andre Videnskaber. „Derfor ere de Kritiske Breve blevne skrevne, og langt fra ikke for at finde Fejl i en enkelt Persons Blade, som man for Resten heller roser end dadler."

I disse tvende Mænds Skrifter stillede altsaa begge Yderligheder sig imod hinanden; i sig selv vilde Sneedorf jo ikke angribe den ægte Lærddom, men Pedanteriet, Kraft ikke den gode Smag, men dens blinde Foragt for Grundighed. Allerede ved Tidsrummets Begyndelse traadte de tvende, siden saa ofte gjentagne, Modsætninger op imod hinanden, hvis eneste Forsoning: Grundighed og dog med Smag, Smag og dog grundig, yderst sjælden har vist sig i Literaturen.

Den mathematiske Methode, som Kraft agtede saa höjt, var dog ogsaa en Ensidighed; han maatte forlade den, da han gav sig til at behandle et historisk Æmne, der maa have haft noget tiltrækkende ved sig, siden det ogsaa længer hen var et Yndlingsæmne: de vilde Folks Forfatning. [1]) Noget i dette Skrift angaar ikke alene Menneskeheden i Almindelighed, men viser hen til Norden: under Skrivekunsten behandles ogsaa Runerne, under Gudsdyrkelsen ogsaa Edda og dens vigtigste Myther. Det ender med Troen paa Sympathi.

I Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter har Kraft meddelt adskillige Afhandlinger, der oplyse hans Lærddom og Spekulation. I Betænkninger over Newtons og Cartesii Systemata tilligemed Anmærkninger over Lyset bestrider han Cartesius. I Overensstemmelse imellem visse Principia af Fysik og Metafysik behandler han Rummet og Tiden. I Anmærkninger over Træernes Natur tjener en Iagttagelse paa et knækket Træ til at oplyse, at Blomster, Blade og Frugt bero næsten alene paa Barken, der

---

[1]) Kort Fortælning af de vilde Folks fornemmeste Indretninger, Skikke og Meninger, til Oplysning af det Menneskeliges Oprindelse og Fremgang i Almindelighed. Sorø 1760.

Digitized by Google

er en Fortsættelse af Roden (mon deri ligger en Tanke om Gøthes Plantemetamorfose?). Den artigste er imidlertid Afhandlingen om Sjælens Udødelighed.[1] Hvo skulde ikke ønske at kjende en mathematisk Filosofs og en filosofisk Mathematikers tilforladelige Svar paa Spørgsmaal som disse: „Hvorfor forbindes Sjælen med Legemet? Af hvad Nytte er Legemet, siden det ikke tænker? Hvorfor kunde vi ikke have nok i Sjælen alene? Hvorfor maa Legemet være af en saa overmaade dejlig Bygning?“ Naar han har lært os, i det han altid bestrider Materialismen, at „Aarsagen, hvorfor Sjælene ere blevne satte i Forening med Legemerne, er ingen anden, end for at hæve deres væsenlige Indifference til klare Tanker (thi i og for sig betragtet har hver menneskelig Sjæl den samme Kapacitet til at tænke det, som er og sker her hos os, som det, der sker i Italien, Indien eller hvad andet Sted man vil nævne, og omvendt“); naar han fremdeles har oplyst os om, at „Sjælene efter Legemets Død beholde deres klare og tydelige Tanker, saavel som at de erindre sig selv“ (bevare Personligheden), hvo vil ikke da tillige vorde ræd for sig selv, naar han erfarer, at i Følge de krumme Liniers Koordinaters Natur kan ogsaa det modsatte være muligt. Thi hvo siger os, til hvilken krum Linie netop vor Sjæl hører? hvilken Lov den følger, om Loven for Hyperblen eller Parablen, som Englenes? eller om den hører til „den krumme Linie med Blade,“ som er den sædvanlige Hypothese for Menneskesjæle? eller om vor Sjæl bevæger sig i en „pur Oval?“ thi i sidste Tilfælde voxe Tankerne med Koordinaterne, aftage med dem, „hvorefter i al Evighed ikke nogen Tanke mere kunde blive til i den Sjæl.“ „Da nu pure Ovaler ere mulige, er det ogsaa muligt, at der kan være Sjæle, som efter en viss Tid blive dødelige, og siden aldrig mere komme igjen til klare og tydelige Tanker.“ Er ikke Mathematikkens Anvendelse her bleven til en Tankeleg, der i det höjeste kan more, men hverken vække Tro eller Tillid?

Sprogelskerne bede vi om, at gjöre en udførlig Sammenligning imellem Sneedorfs Sprog og Krafts. Det vil stadfæstes, at begges endnu betydelig afviger fra det nærværende; han siger f. Ex. den første Tilfælde (der Zufall), Evne eller Formue (facultas, Sjæleevne), de bevægende Aarsager (Bevæggrunde), Medvidenhed med sig selv (Bevidsthed). o. s. v.[2])

---

[1]) Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter, 6. D.

[2]) Se om Kraft foruden de hos Nyerup anførte Steder: Odin Wolffs Histor. Ordbog 7. D. Dansk Digtek. under Frederik den femte, S. 161. En Monografi om denne mærkelige Mand savnes endnu.

Digitized by Google

Den tredie i det Sorøske Kløverblad er Andreas Schytte (f. 1720 i Uggerslev i Fyn, hvor hans Fader Rasmus Schytte var Præst). Han blev dimitteret fra Odense Skole (1744), tog theologisk Attestats, og opholdt sig ved Sorø Akademi med sin Elev, en Hofjunker Caspergaard, med hvem han derpaa rejste udenlands i tre Aar. Efter sin Hjemkomst (1759) vendte han tilbage til Sorø, hvor han blev prof. juris publici et politices (1761). I en lang Aarrække udgav han kun (1763—74) fire Taler (hvoriblandt om Videnskabernes Nytte 1765) [1]), men derpaa fulgte strax efter hinanden hans Skrifter om Staten: Staternes indvortes Regjering (Kbhvn. 1773—76, 5 Dele) og Staternes udvortes Regjering (Sorø 1774—75, 2 Dele). Endelig begyndte han paa Danmarks og Norges naturlige og politiske Forfatning (Kbh. 1777, første Del), men døde i samme Aar (1777).

Nogle Yttringer i disse Skrifter, som tildels bleve misforstaaede, saasom: at Naturen er os imod i vore økonomiske Forretninger, og at Retfærdigheden maa vige for Nytten, tildrog ham en Fejde med F. A. Pflueg og O. D. Lütken, som han svarede i et lille Stridsskrift. [2]) „Nej, I Godtfolk, siger han, nu blive I mig altfor nærige (nærgaaende). Taalmodigheden forgaar mig, jeg maa have fat paa Skrubbe-Kosten.“ Og saa skrupper han dem: Hvilke Fuldmagter have de til offenligen at skjælde skikkelige Folk ud i deres Flyveblade? Han holdt Hr. Lütken sin Iver og Nidkjærhed til gode, hvor meget den end lugtede af Postillen. Hvad kan han for, at Tingene forestilles anderledes i Lütkens Öjne end i Schyttes. At en Præst ikke tænker i Stats-Videnskaberne, som en Professor i Politikken, det har længe kommet ham ganske naturligt for. o. s. v.

Med Hensyn til Stil og Tankestyrke, Klarhed, Lethed og Ynde indtager Schytte en fortrinlig Plads blandt de danske Prosaister; og paa hin Tid, da politiske Undersøgelser endnu ikke vare almindelige, var han et ligesaa stort Særsyn med Hensyn til Undersøgelser om Statsudviklingen, som Kraft var for Filosofien og Sneedorf for den populære Behandling. Indholdet i disse Skrifter maa i Følge dets Natur for en Del være forældet; men Behandlingen vil beholde næsten al den Ros, som

---

[1]) Videnskabernes Nytte i Kirken og Staten (etc.) Sorø 1765. 4.

[2]) Alethophilus og Sincerus i Anledning af Veiviseren ved Schyttes Lære over adskillige Grene i den danske Stat, især Agerbruget, Handelen, Manufaktur- og Fabrik-Væsenet. — — — et adest resonabilis Echo. Trykt i Sorø 1775. (To Ark.) Vejviseren er af Pflueg. Lütken havde udgivet Anmærkninger ved Schyttes Sætning (etc.). Odense 1774.

Digitized by Google

den fik, da de udkom. „Næppe skulde nogen, hedder det om første Del af Staternes indvortes Regjering, paa en mere behagelig, indtagende og tillokkende Maade kunne foredrage Statskunsten.“ Forfatteren, hedder det paa et andet Sted, „var en af de vittigste og veltalenste Mænd. Alt hvad han træder paa, bliver til Roser; og Sproget har under hans Pen en Glans, Lethed og Zirlighed, som noget slebet Sprog i Europa.“ [1])

Med Schytte kan den ny Sprogudvikling anses for fuldendt. Sneedorf og Kraft traadte op som Modsætninger, i Anskuelser og i Tendens. Det er en Bemærkning, der ofte er gjort og endnu oftere kan gjöres i Literaturens Historie, at Naturen, naar den vil udrette noget, gjerne lader Kontraster staa op imod hinanden; naar Modsætningerne fattes, staar Fremgangen i Stampe eller gaar kun ensidig for sig. Efter at Gjæringen har sat sig, følger den klare Drik, som har udviklet sig deraf. Dette var ogsaa her Tilfældet, og Akademiet i Sorø fremkaldte første Gang Skrifter med et vægtigt Indhold i det nuværende Sprog, forskjelligt fra Holbergs, med Liv og Vidd og Smag som Holbergs og dog uendelig vidt forskjellige fra hans, med objektiv Afgjörelse og levende Resultater af en i sin Begyndelse forvirret Bestræbelse for Sprogets Dannelse.

Ved Siden af större videnskabelige Skrifter virkede Sorø fremdeles ved det levende Ord. Det blev, som Molbech bemærker, [2]) „det første Sted i Danmark, hvor det danske Sprog dannedes til verdslig Veltalenhed,“ og „lagde for en Del Grunden til den sildigere hen udviklede danske rhetoriske Prosa.“ Fra først af lød vel baade det latinske og de nyere Sprog ved Siden af Modersmaalet; men det vandt Sejr i en Række af Taler af Kraft, af Sneedorf, af Erichsen, af Guldberg, af Schøning, af Kongslev o. fl. Et Udvalg af disse Taler vilde være et vigtigt Bidrag til vor Veltalenheds Historie.

I Forbindelse med Sorø staa ogsaa andre Skrifter, der ikke nærmest skylde Akademiet sin Tilblivelse. Hertil høre: Sorøske Samlinger af Fleischer, Gerstenberg og Kleen (1765), og de af Gerhard Schøning i Sorø udgivne Skrifter (1769—81). Jon Erichsen udgav her H. Einarsens Kongespejl (1768); L. L. Kongslev Den danske og norske private Rets første Grunde med en Lovhistorie (1781—82).

Kun i tyve til tredive Aar var Sorø i Flor. Hvilke For-

---

[1]) Odin Wolffs Histor. Ordb. 10. D. Anmældelserne i Kritisk Journal 1778, Nr. 5. Sorøske Samlinger, 3. Stykke. Kritisk Fortegnelse over Trykkefrihedsskrifterne, 3,401. Literaturens Paketbaad 1778, Nr. 5 og 6. o. fl.

[2]) I Indledningen til Dansk Ordbog.

Digitized by Google

tjenester end de følgende Lærere kunne have, i Literaturen have de ikke vundet nogen særdeles Navnkundighed: Theologen K. M. Holst udgav nogle hellige Taler; Juristen K. V. Steenstrup nogle Programmer, Taler og Recensioner, H. N. Nissen nogle juridiske Efterretninger. K. L. Pelt, Prof. i Økonomien og Handelsvidenskaberne, udstædte (1792) Subskription paa en Handelslære, der først senere udkom. Bogtrykkeren J. Lindgren udgav flere (statistiske) Handelsspejl. Mathematikeren Jeremias Wøldike, der gik til Kjøbenhavn 1787, er kun bekjendt af nogle Disputatser. K. A. Borch, prof. eloqventiæ et historiarum 1775 († 1805), og Nordmanden J. K. Molbech, Prof. i Filosofi og Mathematik 1787 († 1824) have meddelt Oplysninger om Akademiets Forfald, som vi i Indledningen til det attende Aarhundrede have omtalt; i den sidste ser man Tidsaanden i fuld Gang ogsaa i Sorø: blandt hans Skrifter findes ved Siden af en Tale Om Kjærlighed til Fædrelandet et Prisskrift om Ølbrygning.[1]) Ogsaa Gottsche Hans Olsen, Prof. i Moral og de skjönne Videnskaber 1791—94, udtalte sig aldeles i Tidens Smag i sit Program om Selskabsglæderne, samt nogle ubetydelige Poesier (1791) og en Tale om Opdragelsesvæsenet (1794). Farven var strøgen af Sommerfuglens Vinger.[2])

8. Filosofi og Spekulation för Kant. Johan Ernst Gunnerns. (Carstens. Arboe.) Børge Riisbrigh. Tyge Rothe. (Herman Ruge. Kristian Ernst Vilberg Schulze. Peder Godzen Debes.)

I det forrige Tidsrum have vi set den Wolffske Filosofi indført her til Lands af lovkyndige, Stampe og Kofod-Ancher; den spekulative Granskning tildels selvstændig forsøgt af Eilschov, hvis Hovedformaal dog var Filosofiens populære Anvendelse. Begge Bestræbelser fortsattes nu, men under andre Forholde. De filosofiske Grundsystemer foredroges, som vi have

---

[1]) Vi ville ingenlunde hermed udtale nogen Dadel over Prisskriftet. Om det saa var Nyerup, gav han sig ogsaa af med Ølbrygning. (Se Nyerup under H. Muus og H. G. Ziervogel.) Men disse Studier kunde næppe fremme Akademiets Öjemed.

[2]) Jfr. Efterretninger om Akademiet i Sorø (1754) i Büschings Nachrichten 2,346. 521. Nyerup, Min Pilegrimsrejse til Sorø i August 1806 etc. i Iris og Hebe 1807, og de i Indledningen anførte Skrifter.

Digitized by Google

set, i Sorø af Jens Kraft. [1]) I Kjøbenhavn forbandt Filosofien sig med Theologien i Gunnerus, hvis Discipel Riisbrigh i lang Tid indtog den filosofiske Lærestol, medens andre, især Tyge Rothe, paa egen Haand anvendte filosofisk Granskning paa Staten, Naturen og overhovedet paa Menneskeheden. Viste der sig i den spekulative Granskning nogen Originalitet? Næppe; den bevægede sig uden Tvivl frem og tilbage i de tyske Læreres Kreds. Udviklede der sig noget filosofisk Sprog i Modersmaalet? Hvorledes var det muligt i latinske Lærebøger? I Filosofiens Anvendelse gjordes der vel et endog storartet Forsøg derpaa, men med lidet Held, saa at man atter her maa mindes: le langage, c'est l'homme.

Johan Ernst Gunnerus (f. 1718 i Kristiania, hvor hans Fader var Stadsfysikus) udmærkede sig allerede i sin Skolegang (i Kristiania 1729—37) ved sin klassiske Lærddom, og hans latinske Stil blev ved Examen artium for dens Ypperlighed sendt til Universitetets Patron Iver Rosenkrands og henlagt i Arkivet. Derimod havde han i Skolen skaffet sig Fritagelse fra at lære de dèr brugelige filosofiske Lærebøger, som vare ham utaalelige og ufordöjelige. Med kongelig Understøttelse rejste han (1742) til Halle, hvor han, foruden mangfoldige andre, hørte Baumgarten, af hvem han især lærte Filosofiens Anvendelse paa Theologien, og til Jena, hvor han blev Adjunkt ved det filosofiske Fakultet. [2]) Efter sin Hjemkomst holdt han Forelæsninger, og kaldtes (1754) til extraordinær Professor i Theologien, samt til Lektor i Theologien og Sognepræst i Herlufsholm, men tiltraadte ikke denne Stilling, da han næste Aar blev beskikket til Provst ved Kommunitetet og Biskoppens Vikar ved Universitetet. [3]) I de faa Aar indtil han blev kaldet til Biskop i Throndhjem (1758) falder især hans filosofiske Virksomhed ved Universitetet; han læste nemlig ikke alene over theologiske Discipliner, Dogmatik og Kirkehistorie, men tillige over Filosofi og Mathematik, „og gav ved sin mageløse Fiid og

---

[1]) Jfr. med Krafts Logik Prima Elementa Logicæ brevissime delineata per M. Sinnelium Lange. Hafn. 1752. Tilegnet J. L. Holsteins Sön, Grev Kristian.

[2]) Hertil hører formodenlig hans Diss. philosophica continens cavssam Dei vulgo Theodiceam ratione originis et permissionis mali in mundo habita. Jenæ 1754. 4. (Hjelmstjernes Saml. 1733, 4.) som ikke findes hos Nyerup.

[3]) Til denne Tid hører Dass' Bemærkning, at „Prof. Gunnerus er Snak og Fabel, eftersom han har ophævet sin offenlige Forlovelse med Jomfru Hagen, Fru Kratzensteins Søster“. (November 1755. Suhms Saml. Skr. 15, 227.)

Digitized by Google

sin kraftige Karaktér Videnskabeligheden ved Universitetet et stærkt Fremstød.“ I Throndhjem var han Biskop i tretten Aar, stiftede dèr i Forening med Suhm og Schøning det Throndhjemske eller det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, og fik ved sine jævnlige Embedsrejser Lejlighed til endnu yderligere at udvide sine store Kundskaber i Naturkyndigheden. Af Struensee blev han kaldet ned for at reformere Universitetet, men vendte efter dennes Fald tilbage til Norge, hvor han kort efter døde paa en Visitatsrejse i Kristianssund (1773). Han var lige dygtig som Theolog, Filosof og naturkyndig. Dog bestaa hans filosofiske Skrifter kun i ett Par Lærebøger paa Latin: Ars heuristica intellectualis (Lips. 1756) og Metaphysica (Hafn. 1757), der vel i længere Tid have været nyttede, og en dansk Afhandling om den verdslige visdoms nytte i de smukke videnskaber. [1]) Blandt hans Disciple og Tilhørere nævnes Riisbrigh og Tyge Rothe. [2])

Medens Skolen i det höjeste nyttede Logikken eller noget af den som et Hjælpemiddel til Sprogundervisningen, [3]) og Universitetet, hvor den filosofiske Dannelse mentes at høre hjemme, kun tarvelig behandlede Filosofien efter nogle latinske Lærebøger, møder man i andre Kredse enkelte Forsøg paa, dels med, dels uden Hensyn til Theologien, at give en filosofisk Udvikling af Grundsandheder og at hævde Filosofiens Vigtighed for Videnskaben. A. G. C. (Carstens) gav i en tysk Afhandling Bevis for, at der er et selvstændigt Væsen, at der er kun ett selvstændigt Væsen, og dette ene selvstændige Væsen er Gud. [4]) Friedrich Arboe (Hovmester hos Grev Schulenburg) viste, ligeledes paa Tysk, den nødvendige Forbindelse imellem Videnskaberne i et Skrift, [5]) der røber en Del filosofisk Læsning, og

---

[1]) Fortale til Kasten Vorms og Martfelts Overs. af Boileaus Satirer. Kbh. 1757. Med smaa Begyndelsesbogstaver.

[2]) Kilderne hos Nyerup, samt Büschings Nachrichten 2,630. J. Møller Om Filosofiens historiske Udvikling, i Histor. Kalender, 2,167.

[3]) Jfr. J. F. Licht's Program An Logica in Scholis inferioribus sit tractanda (etc.). Slesuici 1753. 4. (Büschings Nachrichten, 2,144.)

[4]) Neuer Erweis des Daseyns eines einigen Gottes und Schöpfers aller Dinge, der vernünftigen Welt zur Prüfung vorgelegt. In den Druck gegeben von E. D. Hauber. Kph. 1751. (Büschings Nachrichten, 1,314.

[5]) Versuch eines ausführlicheren Beweises der Nohtwendigen Verbindung der Wissenschaften. Kph. 1752. Tilegnet Johann Ludewig von Holstein. Under Tilegnelsen staar Forfatterens Navn. Jfr. Höjbergs Holbergiana, Fortalen n 2.

Digitized by Google

netop til sin Tids Fordomme regner han „eine Polyhistoriephobie, ein terror panicus für die Vielwissenheit"; den nöjeste Kundskab til de logiske Regler kræver han ikke mere, men fremhæver derimod de skjönne Videnskabers Indflydelse paa den filosofiske Tænkning; »und durch seine Schreibart beschämt er viele geborne Deutsche selbst unter den Gelehrten." [1])

Et senere Skrift gaar ud paa at oplyse Sjælens treenige Natur. Den bestaar hverken af mere eller mindre end de tre Evner: Forstand, Villie og Magt, og „disse ere i dem selv et væsenligt og uadskilleligt ett, en hel Aand, en fuldkommen Kraft-Substans", saa at „Sjælen er i sin Treenhed som Guds Billede." Om de to, Forstanden og Villien, ere alle Filosoffer enige, men den tredie, Magten? „Magten, det er Gjerningernes Kraft, Slutnings- eller Fuldkommelses-Evnen og Enden paa den ganske Sjæl." [2])

Børge Riisbrigh (f. 1731 i Vejlby i Fyn, hvor hans Fader var Præst), dimitteret fra Fredericia Skole (1749), blev Dekanus paa Klosteret (1760), og begyndte omtrent ved denne Tid at holde offenlige Forelæsninger, for hvilke han lagde Gunneri Ars heuristica til Grund; »han havde stort Tilløb, fordi han læste godt over et Favoritstudium." [3]) Efter en Udenlandsrejse (1762), hvori han besøgte de tyske Universiteter og Paris, blev han (1767) extraordinær og derefter (1773) ordinær Professor i Logik og Metafysik ved Universitetet. Hans Skrifter ere snart talte. Foruden nogle latinske Disputatser og en akademisk Lærebog Prænotiones philosophicæ (1775) [4]) udgav

---

[1]) Büschings Nachrichten 2,675.

[2]) En kort philosophisk Afhandling, Hvorudi Gud og Sielen tillegges efter Naturens ufeylbare Lys en sand og fuldtydelig Treeenhed, Samt et mærkværdigt Brev til en meget stor og lærd Adels-Mand. Kbh. 1764. Tilegnet Deres Excellence (uden Navn). Forfatteren kalder sig Agathophilus. Der er ogsaa et Skrift af H. M. Seehus, kaldet: Paragenis, en Grækers og Hedensk Philosophs, Gudelige Undersøgelse. Første Part. Kbh. 1763, tilegnet Otte Thott; men det kan snarere betragtes som et gudeligt Skrift, hvis Öjemærke er at svække Vantroens Støtter.

[3]) Philomusus Om Stiftelser, S. 8. Forf. véd ikke, hvorfra han har det, at Riisbrigh just vilde være Prof. i Filosofien, fordi han til anden Examen fik n. c.

[4]) J. Badens Anmældelse i Kritisk Journal 1776, Nr. 5 og 6, hvorpaa Riisbrigh svarede i Nr. 9 og 10, anker paa, at Bogen næsten ikke er andet end Definitioner: „I det ny Compendium fører man Lærlingen bus ind i Materien ved en Definition, hvor man, for at sætte det givne Begreb i Sikkerhed mod alle mulige Exceptioner, har pakket saa megen Holdmaterie i Definitionen,

Digitized by Google

han en Undersøgelse om sand Filosofi først i vore Dage er bleven til, og fuldendte en Oversættelse af Diogen Laërtses filosofiske Historie.[1])

Men ved det levende Ord virkede han næsten i et halvt Aarhundrede (1760—1803) ved Universitetet, „vedligeholdt ved Höjskolen den Forening, som sund Filosofi og liberal Theologi allerede havde indgaaet under Gunneri Auspicier"; og naar man fra alle Sider hører berömmelige Vidnesbyrd om hans Forelæsninger og deres Virkning, maa de, uden just at have været Frugter af en selvstændig Spekulation, have været næsten de eneste Midler til at holde Tankerne i Bevægelse. „Uberegnelig, siger J. Møller, er den Udbredelse af sund Tænkning, som han befordrede iblandt Danmarks og Norges Embedsmænd;" og den Dag i Dag mindes „den ærlige Børge Riisbrigh."[2]) Steffens hørte ham (omtrent 1790), og giver et ret levende Billede af Manden som han den Gang var: „Det var en gammelagtig Mand, af et noget enfoldigt, men aldeles godmodigt Udseende; han var ubeskrivelig betænksom i alle sine Bevægelser, talte meget langsomt og monotont, og lagde dog en helt ejendommelig Vægt paa hvert Ord. Han læste over Metafysik, Logik og Psykologi; og da han var den eneste, der paa den Tid ved Universitetet sysselsatte sig med filosofisk Dybsind, nød han stor Anseelse. Hans Metafysik var tildels den Wolffske, tildels den Baumgartenske, en af de mange Afarter, der uddannede sig efter den Leibnitzske Filosofis aandløse Adsplittelse. Da alt maa gaa ud fra en rigtig Definition, saa begyndte hans Filosofi med en Definition af Definitionen. Naar det nu som Indledning var tilstrækkelig oplyst, saa begyndte hans egenlige Metafysik med en Definition af Modsigelsen. Saa oplyste han: Modsigelsen maatte være samtidig, thi (etc.); den maatte være udtalt af det samme Menneske, thi (etc.); den maatte handle om den samme Sag, thi (etc.). Med en saadan Exposition kunde han tilbringe en Time. Og saa fulgte der vel en hel Uge igjennem en Snak om Forskjellen imellem Muligheden og Virkeligheden. Med uendelig Bredde udviklede han de gamle Sætninger: Ab

---

at der hører den mest øvede Forstand til at fatte den; og af saadanne Definitioner er den ene dynget oven paa den anden, uden at tillade Sjælen nogen Hvile eller Vederkvægelse." Men det var jo netop Filosofi og hørte netop til Lærebogen.

[1]) Efter hans Død udgiven af B. Thorlacius. Kbh. 1811; 2det Bd. 1812 indeholder Anmærkningerne. Malthe Møller, der afskrev Haandskriftet, har paa enkelte Steder haft Del i Oversættelsen.

[2]) Höyen, Malerierne paa Frederiksborg. (Fædrelandet, Januar 1860.)

Digitized by Google

esse ad posse, a non posse ad non esse valet consequentia (etc.)." Med megen Agtelse for Manden forbandt Steffens Ringeagt for hans Filosofi: „I sin barnagtige Naivetet viste han sin Glæde, naar han ret troede at have udviklet en Sætning i klar logisk Sammenhæng. I hans Filosofi var der kun et caput mortuum af en uddød Spekulation; og skjöndt metafysiske Gjenstande bleve afhandlede, skete det paa en saa tör og formel logisk Maade, at der var ingen Fare for en levende Spekulation". En lignende Forestilling vil man faa om Manden ved at læse hans nysnævnte Afhandling[1]), hvori han, mindre selvopfindsom end modtagende og gjengivende, oplyser, „at Filosofien selv, om end ingen ægte Metafysik", har været til för Kant, men de forrige Filosofer synes ikke noksom at have erkjendt „Foreningen imellem Erfarings- og Forerfaringsfilosofien"; „Forenings Punktum imellem begge er det höjeste Godes Virkeliggjörelse eller Bestræbelse for at virkeliggjöre det i og ved Mennesket; skal dette kunne ske, saa maa begge Filosofiens Dele være forenede i den sande Filosof, dog i mange Ting med den spekulerende Fornufts tilbørlige Underordning under den moralsk-praktiske. Har Kant, som det synes, først lært os denne Forening, saa er her igjen en Nyhed, som stemmer overens med Tingenes Natur og har Fornuftens fulde Bifald". Riisbrigh, der var en af de faa, som kunde tilegne sig Kants Filosofi, viser sig ogsaa her mere refererende og beskedent bifaldende, end som selvstændig og skarpsindig kritiserende Tænker. I en Alder af over 70 Aar søgte han sin Afsked (1803), og fik Treschow til sin Eftermand. I Bombardementet 1807 brændte hans Bibliothek og haandskrevne Samlinger, et Tab, som han bar med Hengivenhed: „Borde ham ikke at lide, ham som Gud havde givet saa meget". Hans sidste Arbejde var en Hymne til Guddommen, som han næsten blind nedskrev med vaklende Haand, og ved hans Død (1809) lød som enstemmig Røst over Danmark, at det havde mistet en af sine ædleste Mænd.[2])

Medens disse metafysiske og logiske Tankeøvelser i det höjeste kun tjente til at holde nogen Bevægelse vedlige, men i sig selv vare uden Udbytte, maa dette søges i den filosofiske

---

[1]) I Vidensk. Selsk. Skrifter for Aarene 1801 og 1802. 2. Bd. 1803.

[2]) J Møller i Histor. Kalender, 2. Aarg. (Filosofiens Historie.) Steffens, Was ich erlebte, 2, 15. Nekrolog i Literaturtidenden 1809 Nr. 12, af P. E. Müller (ogsaa i Fallesens Kvartalsskrift). Jfr. F. Hammerich, Ett Par Smaatræk af Livet i Skolerne og ved Universietet, i Barfods Tidsskr. Folke, 1. Bd. 3. H.

Digitized by Google

Gransknings Anvendelse. Den mærkeligste Mand i denne Henseende er Tyge Rothe.

Tyge Jesper Rothe, Broder til K. P. Rothe (f. i Randers 1731, samme Aar som Riisbrigh), hvis Fader var kommen ind med de danske Tropper, der tjente i den spanske Sucessionskrig, men hvis Moder var dansk, kom tidlig, i sit trettende Aar, fra Slagelse Skole til Universitetet, og tog, efter sin Faders Bestemmelse, theologisk Attestats (1747); men hans Hu stod mere til Historie og de nyere Sprog. Sin Kundskab om det gamle Norden lagde han ogsaa for Dagen i en Disputats De gladiis veterum, imprimis Danorum (1750). Efter at have levet som Huslærer i den store Verden, i nogen Tid ogsaa i Sorø, skrev han, for at faa Midler til en Udenlandsrejse, nogle Breve paa Fransk, hvilket Sprog han talte med Færdighed, og overgav dem til Bernstorf. De vandt Ministerens Bifald. Siden vandt han ogsaa Moltkes Gunst, thi han havde „en egen Gave til paa en fin Maade at kunne rose Fuldkommenheder hos andre; og ved disse Mænds Yndest var hans Lykke snart gjort."

Rejsen var ham tildels foreskreven; han skulde opholde sig et halvt Aar i Genève, förend han tog til Frankerig. I Göttingen studerede han Kirkehistorie, Fysik og Filosofi; derefter dyrkede han især de skjönne Videnskaber, Historie, Lovkyndighed og Statsvidenskaben. Men derhos besøgte han jævnlig Kunstneres og Haandværkeres Værksteder, og gav især Agt paa Folkenes Ejendommeligheder. Medens han var i Sveits og Frankerig, udkastede han Planen til sit Skrift: Tanker om Kjærlighed til Fædernelandet, som han efter sin Hjemkomst udgav (1759). Det var hans første danske Skrift[1]), hvilket han dog selv kun betragtede som et Ungdomsarbejde. Det besidder mere Ungdoms Friskhed og en jævnere Stil, end hans følgende Værker. Montesquieu var hans Mønster. Stilen, der bevæger sig næsten i lutter korte, enkelte Sætninger, var, ligesom Sneedorfs, en Efterligning af den franske. Som dansk Undersaat forsvarer han naturligvis Monarkiet; og adskillige Idéer om Folkefrihed, som han siden gjorde til sit Formaal at udbrede, komme allerede her tilsyne.[2]) Endnu förend hans Rejsetid var udløben, blev han (1757) hjemkaldt for at ansættes som Lærer for Arveprins

---

[1]) Det findes i hans Adspredte Skrifter, 1. D.

[2]) Dass skriver derom til Suhm, den 3. Febr. 1759 (Suhms Saml. Skr. 15,281): „Mr. Tycho Rothe har udgivet et Skrift, kaldet Tanker (etc.) Orthografien er ny, Stilen og Tankerne ere franske og udførte med al den Veltalenhed og Zirlighed, som kunde tilvejebringes." o. s. v.

Digitized by Google

Frederik (1758). I Anledning af J. S. Sneedorfs Babues Syn skrev han sine (ni) Breve til Babue 1759)[1]) hvori han, under Navn af Ragne, tager Skytherne (sine Landsmænd) i Forsvar, og, medens han gjentager den gamle Anke over Rangsygen og tilföjer den ny over Embedsmændenes Tilvæxt, dog udhæver den daværende Tidsalders Fortrin for den forrige ved Kvindens Dannelse, Ungdommens Undervisning, Kunsternes Indførelse og overhovedet en bedre Smags Udbredelse under Merkurs (Frederik den femtes) Regjering. Derved forekomme adskillige, tildels nu dunkle, Hentydninger til de fremmede, Cramer o. fl., der endnu altid omtales med Ros som Fremmere af Danmarks ny Udvikling. Af denne Brevvexling imellem Sneedorf og Rothe ser man tillige, at disse Mænd forenede sig med de fremmede, for tilligemed dem at udbrede en bedre Smag i Poesien. Deri tog især Rothe levende Del. Paa Fransk skrev han et Brev til Ros for Tullin i Mercure Danois (1758), deltog i Stiftelsen af Selskabet for de skjönne Videnskaber (1759), ja traadte selv op som Digter ved sin Ode efter Kongens Sygdom (1760), der fremkaldte en hel Række af Parodier.[2]) Rothe var for sin Utaalmodigheds og Strængheds Skyld kun lidet skikket til at være Ungdomslærer, og forblev heller ikke længe i sin Stilling. Han blev (i April 1761) Kommitteret i General-Toldkammeret; men da han var nederst i Kollegiet, var der heller ikke her megen Lejlighed til Virksomhed eller frit Raaderum for hans Aand. Han giftede sig med Karen Björn, fik med hende en stor Medgift (over 80,000 Rdr.), kjøbte Tybjerggaard i Sælland, opgav sit Embede, flyttede ud til sin Gaard (1762), og levede i adskillige Aar som praktisk Landmand. Dog blev han Vicelandsdommer i Sælland (1765), og atter Kommitteret i General-Toldkammeret (1768), men uden Gage og med Tilladelse til at være fraværende saa ofte han vilde. Da Struensee havde begyndt sine Reformer og Kjøbenhavns gamle Magistrat gik af,

---

[1]) Disse Breve ere aftrykte i J. S. Sneedorfs Samtl. Skr. 8. D.

[2]) Dass skriver til Suhm 1760 (Suhms Saml. Skr. 15,284): „I Anledning af Prof. Rothes Ode over Kongens Svaghed ere her udspredte saa mange satiriske Oder over hans Odemageri og nybagede Sprog, at man snart ikke véd Tal derpaa. De fleste ere meget skarpe og derhos klygtige, saa jeg tror ikke, at den gode Mand kommer dèr saa hastig igjen. Prof. Sneedorf har nylig skrevet en Fortsættelse af Babues Breve, som skal være Forsvar for Rothes Ode; men man synes, at han derved har kun indlagt sig liden Ære, thi status controversiæ forandres deri aldeles, og man supponerer Data, som ere imod Erfaring.“ Se Videre Forts. af Babues Breve, 1—2. Brev i Sneedorfs Samtl. Skr. 8. D. Han forsvarer Odens Indhold, ikke Poesien.

Digitized by Google

fik den ny Overpræsident Holstein Befaling til at foreslaa Embedsmænd i den ny; Tyge Rothe blev da (i April 1771) uden Ansøgning første Borgemester. Et af C. D. Biehl stadfæstet Sagn fortæller, at der ved dette Valg fandt en Fejltagelse Sted: Struensee havde ment Tyge Rothes Broder, de vare begge Landsdommere, Holstein tog fejl, og kaldte Tyge isteden for Kaspar Peter. „Struensee beholdt ham, da han fandt ham ærlig og arbejdsom.“ Da Finans-Kollegiet strax efter (i Maj 1771) blev oprettet, blev Rothe tredie Deputeret, og fik Landvæsenet under sin Bestyrelse. „Han var yderlig stræng, især mod Adelen, og var derfor ikke elsket.“ Da Struensee faldt, sendtes Rothe som Amtmand til Segeberg (i April 1772); men forinden hyldede han den ny Regjering (Juliane Marie og Arveprins Frederik), og sparkede til sine tidligere Medarbejdere i Digtet Om Dagen den 17. Januar 1772 og i Brevet til Suhm. Begge Mænd synes at have været grebne af samme Svimmel; de saa i den ny Regjering en Morgenrøde, der snart tabte sit lysende Skin; men imedens Suhms Brev til Kongen røber en öjeblikkelig Aandsforvirrig, forekommer Oprindelsen til Tyge Rothes Digt os mere dunkel. Der staar paa det: Efter Befaling trykt.[1]) Havde Gulberg befalet Manden at synge, stakkels Mand? Eller havde Rothe i den første Overraskelse sendt det ind, og Guldberg paalagt ham at lade det trykke? Han maatte høre meget ilde derfor, og Digtet er virkelig ligesaa aandløst som hjærteløst. Guldberg lod ham blive i sin Stilling i nogle Maaneder, og sendte ham derpaa til Segeberg. Men her blev Rothe de samme Grundsætninger tro, som han i Kjøbenhavn havde delt med Oeder, med Struensees Broder, med Reverdil: „han forsvarede sit Amts Bønder imod Statsadel og Prokuratorer; han indførte den för forhadte Indkobling med Embedsmyndighed.“ Han kunde ikke trives. Aaret efter (i Januar 1773) fik han, uden at han ønskede eller attraaede det, sin Afsked med en Pension af 700 Rd., som han forgjæves søgte at faa forhöjet, og levede fra nu af, efter at han 1784 ligesaa forgjæves havde søgt paa ny at komme ind i Kammeret „som Forstander for Agerdyrkningen,“ for det meste paa sin Ejendom Tybjerggaard uden nogen offenlig Ansættelse, uafhængig og fri som Tænker og som Borger.

Dette Overskue over Tyge Rothes Levnet tjener til at oplyse hans Skrifter. Som ung Mand havde han draget igjennem Tyskland til Frankerig, og studerede Voltaire og Montesquieu; som Herremand havde han af Erfaring lært at kjende

---

[1]) Om Dagen den 17. Januar 1772 ved T. R. Efter Befalning trykt.

Digitized by Google

Bondestandens Kaar; som Embedsmand havde han hyldet de ny Idéer i Folkets materielle Udvikling. Kjærlighed til Menneskeslægten og til Fædrelandet vare stadige, uudslettelige Grundtanker i hans Skrifter. De dele sig især i tre Grupper: adskillige mindre, fremkomne ved allehaande Lejligheder, især af patriotisk Indhold; andre, der bevæge sig om almindelige Idéer, med Anvendelse paa det danske Folks politiske Udvikling, især Bondestandens, og tilsidst Skrifter, der gaa ud paa Menneskehedens höjeste Interesser. Fremtrædende ere i denne hans literære Virksomhed især to Afsnit i hans Liv: en historisk-politisk fra 1774—1786, og en almenfilosofisk fra 1786 til hans Død.

Han havde længe samlet Materialier til et Skrift om Kristendommen. Da han stadig læste med Pennen i Haanden og ikke skyede Folianter, men anbefalede dem, havde disse Samlinger voxet betydelig endnu för han kjøbte Tybjerggaard; som Landmand og langt fra de literære Hjælpemidler i Hövedstaden havde han givet Afkald paa literære Undersøgelser; nu, da han var vendt tilbage til sin Gaard, vendte han tilbage til denne kjære Syssel, og udgav efterhaanden sit omfattende Skrift: Kristendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa (1—2D. 1774—75), der i Abrahamsons tyske Oversættelse „vandt et lydeligt Bifald i Tyskland, men her hjemme kun fandt et ringe Tal Læsere. Foredraget, der var sammentrængt, kjærnefuldt og rigt paa Idéer, syntes nyt og vanskeligt at fatte, og man fandt det lettere at opsøge Ufuldkommenheder, usædvanlige Udtryk eller Vendinger i Stilen, end at gjennemtænke det dybsindige Indhold."

Dette Værk fortsatte han efterhaanden, og udgav Fortsættelsen under særegne Titler: Udsigt over det frankiske Monarki, 1776 (at betragte som tredie Del); om Hierarkiet og Pavemagten (to Dele, 1778—79, at betragte som fjerde Del). Disse tre Dele fandt ogsaa en besynderlig liden Afsætning. Han standsede derfor i nogen Tid, for at kunne give sine Landsmænd en Læsning, der angik Gjenstande, som laa dem nærmere. Endelig sluttede han med Europas Lensvæsen (1 D. 1783, at betragte som femte Del); men ogsaa denne Afhandling blev lidet læst og søgt. Uagtet sin tiltagende Alder samlede han dog til Fortsættelsen, der skulde handle om Middelalderens Municipalvæsen, men denne (sjette) Del udkom ikke, og han efterlod kun Materialier dertil.

Meningerne om dette dybsindige Værk ere temmelig forskjellige; den almindelige er nok, at betragte det som et skarpsindigt Forsvar for Kristendommen, hvilket det kun betingelsesvis er. Hvad Tyge Rothe vilde, var ikke at oplyse Kristendommens Sandhed, men dens Virkning. Sandheden var given i

Digitized by Google

dens overjordiske Idéer; Virkningen svarede ikke dertil. Værket oplyser, hvorledes den uægte, fordærvede Kristendom ved sin Bevægelse holdt Tankekampen vedlige; den sande vilde have gjort en helt anden Virkning. Bogens Resultat er lige det modsatte af Öjemedet. Thi Manden raaber stadig paa Kristendommens Herlighed; men han viser stadig i Fakta den faktiske Kristendoms Fordærvelse.

Medens han syslede med dette omfangsrige Værk, gaves der Anledning, saa vel indre som ydre, til at fremkalde Yttringer af Patriotisme. Der var blevet sunget om Indfødsretten. „Höjt, siger han, have Digterne sjunget, den gang var jeg ej med. Jeg sad stille, og tænkte, og hørte, og følte.“ „Nu: jeg sang ikke med; men her er Skjærven min, den jeg lægger i Guds Kiste.“ Denne Skjærv var en Afhandling om Indfødsretten (1777).[1]) „Dobbelt Glæde har der været for Tænkeren iblandt os. Først den Glæde over Begivenheden, hvilken han (Tænkeren) følte som god Mand og god Kristiansk. Det Ord staa her, for i Tanken at gjöre ett af det ene Folk, de Danske, Norske og Holstenske (Fællesstaten). Dernæst havde denne gode Mand, denne Kristianske, naar han ellers, som jeg sagde det, var med blandt Tænkerne, en anden Lyst, og det en ædel, en blid Lyst, ved at se, hvor godhjærtet dette Folk er, hvor det hænger ved sin Konge og sin Kongeslægt, og hvor gjerne det glæder sig over den. End mere har Tænkeren set sig til Lyst: jeg mener, hvorledes Følelserne karakterisere sig hos os Nordiske; stærke ere disse Følelser, men jævne i Styrken: derfor vedholdende, derfor antydende, at vi som Nordiske ere bekvemme til at handle, til at føle efter gjennemtænkte Grunde, og da varigen, og ensformigen, ej saaledes at sværmerisk Ild brænder i Hjærtet, vel höjt, og stundum med skjön Lue, dog snart forrygende — ej saaledes; men varigen, ensformigen, saa der gjennemtænkes, eller i det mindste er baade Evne og Villie til at gjennemtænke, hvad det er der føles og hvorfor det føles.“ Naar han skal besvare det Spørgsmaal: men hvorledes komme vi da ud af det uden fremmede? omtaler han saavel ældre, som dalevende Forfattere, Kunstnere, Handelsmænd og andre Borgere. Ogsaa Sproget omtaler han. „Hvorfor skulde ikke vort Sprog have gammel oprindelig Karaktér, og hvorfor skulle vi ikke søge at vedligeholde den, saa meget Velklang og de mange tilkomne ny Idéer og ny Syns- med Følelses-Maader det tillade?“ Snorres og Saxes Oversættere ere ham klassiske Skribentere; saa søger han til Vorms og fleres Sörgetaler, saa til Almuesmanden i Landsby.

[1]) i Adspredte Skrifter 2. D.

Digitized by Google

„Der er Vejvisning, men hvo den foragter, og hvo der ej vil lade det være mer at udfinde Sprogets Væsen og Karaktér, end at samle Ord, han skaffer kun lidet til Veje; thi ej udgjöres Sprogene ved de enkelte Ord, men ved Ords Sammenbindelse og Talens Vending, derfor blive filosofiske Grammatikker de rette sprogkyndige og Sprogforbedrere; men de, der samle Ordene, og ej gjöre mere, de blive kun som hines Haandtlangere, vel saare nyttige, men dog underordnede hine.“ Det har han för sagt, det siger han igjen, „at vi have stærk Sjæleevne, og vi have godt, heldigt Sprog, naar vi kun ej ville forvende dets Karaktér, saa vi opofre Kraft, Lys og Jævnhed for Blødheden.“

Da Rothe samlede Materialier til sit Skrift om Lensvæsenet, vendte han tillige sin Opmærksomhed hen paa de nordiske Rigers Forfatning, og derved kom han til at udarbejde en anden Række af Skrifter, hvis Indhold nærmere vedkom Danmark og dets politiske Udvikling. En Samling af enkelte Stykker, der Tid efter anden vare oplæste i Videnskabernes Selskab, udgav han under Titel af Nordens Staetsforfatning: för Lehnstiden, og da Odelskab med Folkefriehed — I Lehnstiden, og da Birkerettighed, Hoverie, Livegenskab med Aristokratie (to Dele, 1781—82). I Tilegnelsen til Kronprinsen siger han derom: „At Nordens Folk have i den gamle Tiid, og siden fortfrem viist sig som herligen ædle: at gammel Tiids Nordiske Constitution holdte det i sig, hvorved vort Europa blev Ærens og Frieheds Landet her paa Kloden: fremdeeles, at kun Tiders uafværgelige Beskaffenheder, men ingenlunde almindelig Feyhed hos Folket, og end mindre Skielven for fremmed Erobrere skaffede Afvigelse fra Oldfædrenes Hæderlighed og deres borgerlige Hæld: det vilde jeg viise i denne min Bog.“ Der var især to Ting, som herved synes betænkelige: at overføre Europas Lensvæsen paa Norden, og at overføre de andre nordiske Rigers, især Norges, paa Danmark, thi de danske Kilder vare meget utilstrækkelige. For at kunne forklare de senere Tilstande, gjaldt det om at oplyse Jordejendommens Ejere i forrige Tider, Hærmændene og deres Forhold til Bonden, Trællestanden og Overgangen fra Trældom til Vornedskab og Livegenskab, og nærmest den danske Bondestands Forfatning. Men her mødte lutter dunkle, hidtil lidet oplyste, Ord og Tilstande: Bonde, Bryde, Leding, Stud, Inne o. s. v. Da han ikke selv ret kjendte disse, saa digtede han sig en Tilstand, saaledes som den maatte have været, naar der nu skulde være Brug for den til at hævde Frihed, og uden Tvivl gavnede han mere ved de Fejltagelser han begik, end ved de Sandheder han oplyste. Ved denne Fantasi om en fordum herligere Tilstand vakte han, i det

Digitized by Google

mindste hos nogle, i Aarene lige för 1784, en mere modtagelig Stemning for Friheden som en ældgammel Folkearv. Men hvor aldeles uklare hans Forestillinger vare, viser især hans Afhandling om Bryder.[1]) „En Gang, fortælles der, kom Carstens og Rothe paa Tale om vor Landbos, især Fæsterens Kaar. De havde, mente Rothe, ikke ved nogen Lov, men ved taalt Brug mistet den fri Borgers Ære og Rettigheder. Bryden, det er Fæstemanden, havde ingen Del haft i Statsforvaltningen, skjöndt han var fri Mand. Bryden var ringere end baade Bonde, Landbo, Bolagsmand, men hverken Svend eller Tjener, ikke heller Vordned, saaledes som dette Ord blev forstaaet i Lensvæsenets eller Aristokratiets Tid. Med al den Indsigt Carstens besad i den danske Historie og Literatur, fattede han dog ikke strax de af Rothe for disse Sætninger førte Beviser. Derfor skrev Rothe sin Afhandling.“ I denne misforstod han Ordets oprindelige Betydning. („At være til Deels med Bonden, det var at være hans Bryde, ligesom det at være til Deels med Ægtemanden var at være hans Brud,“ o. s. v.), og allerede deraf lader det sig formode, at han ikke vilde være i Stand til at oplyse Brydens historiske Forhold, der her gjordes identisk med en Fæsters. Uagtet deslige Fejltagelser førte dog Betragtningen af disse Forholde til en nöjere Undersøgelse om Forholdet imellen Jorddrotten og Bonden i den nyere Tid, hvilken han meddelte i: Dansk Agerdyrkeres, især den til Hovedgaard hæftede Festebondes Kaar og borgerlige Rettigheder, for saa vidt samme ere bestemte ved Lovene, eller vort Landvæsens System, som det var 1783, politisk betragtet (1784). „Denne Sag udgjorde, som han selv siger, vort vigtigste Statsanliggende.“ Ved at skildre det trykkende i Tilstanden saaledes som den var, viste han hen til de eneste Udveje, der gaves, Ophævelsen af Fællesskabet og Hoveriet, og vendte sig, for at opnaa dem, til Regjeringen og de store Jordejere, paakaldte deres sunde Sans, deres Ædelmodighed og deres egen Nytte, men „hans Meninger vare ny, og for de fleste uvante. Mange vare de forhadte, og af nogle bleve de anseete som fordærvelige for Landet.“ Hvad rørte det dem, naar han udbrød: „Da først, mit Fædreland! naar Jorddrot har troefast Sind til at leede Bonde fremad, og naar Bonde har troefast Sind til at lade sig leede, da først skal dit Landvæsens System vorde dig en Styrkes, Rigdoms og Lyksaligheds Kilde! Men er det saa, at kun saadan dine Sönners kierlige Eening kan virke Hældet, hvad giöre da de dine andre Sönner, hvilke bryde den Eening, uden hvilken endog det ærligste

[1]) I Vidensk. Selsk. Skr. Ny Saml. 2. D. og i Adspredte Skr. 2. D.

Digitized by Google

Stræben maae blive til Aands og Krafts Fortærelse." Først igjennem en heftig og langvarig Kamp kunde Friheden blive til. To Aar efter blev Landbokommissionen nedsat. Rothe skulde have været Medlem; men Schack-Rathlou hindrede det. „Ogsaa det, skrev Rothe, regner jeg blandt min Löns Dele, at jeg blev forskudt fra at arbejde med. Nok har jeg ydet, nok af Torne, Sting og Stød har jeg følt, og nu vilde Gud, at jeg skulde skaanes i den Fald."

Atter maa vi endnu sige det samme: Tyge Rothe træffer ikke det Maal, hvortil han sigter. Han raaber i Nordens Statsforfatning stadig paa den nordiske Friheds Hèrlighed, men faktisk skildrer han Monarki, Aristokrati og Trældom.[1])

Dette var Rothes sidste Skrift af denne Art. Fra theoretisk Granskning over Europas Tilstand havde han vendt sig til de nordiske Rigers, og endte med et Forsøg paa at anvende de vundne Idéer til praktisk Gavn for Fædrelandet. Denne Virksomhed havde ydet liden Lön. Nu gik han over til de höjeste Æmner, til Menneskehedens höjeste Problemer, til „en Virkekreds udenfor Politiks Gebietet," og endte sin literære Virksomhed med Skrifter om Gud og Naturen. Det første var: Philosophies Ideer til Kundskab om vor Art og til Glæde over den (To Dele, 1788—89). I Tilegnelsen til A. G. Moltke siger han om Bogen, at „den bestaaer af idel Tanker, hver og een udflydende fra Tanken om Gud, og hver og een henledende til Tanken om Ham, men derved til Tanken om vor Artes uforrykkelige Lyksaliggjörelse ved Ham." Der er i den „blevet tenkt over det og handlet om det, hvilket i sig selv er större, end Politiks Objekterne, og hvilket, som rekkende ud over vores for fremad ubegrendsede Tilværelse, er anderledes vigtigt, end Beskaffenheden af de Dage, dem vi her tilbringe under Menniskers Regimente, og blandt Menniskers Systemer, Anleg, Partier, Cabaler, Omveltninger." Han stiller sig „med Taler i Munde om hvad der for enhver, hvilken redeligen udtiente sin Menniske-Tieniste her blandt Klodens Ting, kan være som sød harmonisk Indbud fra Guds Himle til at nyde prægtige Lön for troe Tieniste." Det vil sige, han anvender filosofisk Granskning paa at begrunde Deismen og Eudæmonismen, den rene Gudslære og Lyksalighedslæren.

Naar deslige Undersøgelser første Gang skulde fremstilles i det danske Sprog, maatte der nødvendig opstaa to Vanskeligheder, Opfattelsen af selve Idéerne og deres Udtryk i Sproget.

---

[1]) Se N. M. Petersen: Bonde, Bryde og Adel, i Annaler for Nord. Oldkynd. og Historie, 1847, S. 228—327.

Digitized by Google

Ofte vender han ogsaa tilbage til disse Vanskeligheder; han har levende følt dem. „Spørsmaalet: Hvad Mennisket er, siger han, fører til flere Betenkninger, end de hidtil angivne, og det skal vel erfares, naar man overskuer Anliggendet med saa höi Alvor, som det fortiener. Ja det skal vel paatvinge os Alvorlighed, dette Spørsmaal; thi sandeligen, dets Opløsning maa udfalde for os, enten saaledes, at vi stemmes til at være stolteligen höimodige, og til at have livelig Fryd: eller vi fra Mismodighed, der omgriber os, maae gaae over til fuld Mishaab. Er da Materien, hvilken her fremsettes, saaledes og i den Grad vigtig, saa kan vel ikke fordres, at hvo der taler over den, som over en Menniskelighedens den störste Sag, at han skal skaffe bløde Roeskab; og mon han fortiener haard Bebreidelse, naar han indbyder til anstrenget Tenken? Dette skal Læseren have i Erindring, naar han maaskee stunddom finder sig at vorde trettet, ved at følge een eller anden Tankerad, hvilken fremlegges for ham. Derhos skal han overveie tvende andre Punkter, för han afsiger, at Foredraget her i Bogen er til Bebreidelighed tungt og mørkt: disse Punkter nemlig: om han, den Læsere, er bevant med Sproget, i hvilket Pfilosofies Ideer bör fremlegges, hvis de skulde beholde Vægt og Styrke, men ikke ved udstrakt Omskrivning vorde slappe, og tabe Kraft til at vekke villig Opmerksomhed. Dernest, bör den Læsere og overveie, om vort Landssprog allerede har naaet den for hvert Sprog herlige og hældige Epoke, at Pfilosofies og Menniske-Kundskabs Nomenklaturen er indført i det, og at altsaa Tenkeren og Metafysikeren kan gaae sin Gang, uden at synes synderlig i sin Tale. Det kan siges, at først ved Plato blev Pfilosofien indført i Grækernes almeen Sprog: det kan siges, at hvert Sprogs höieste Fuldkommenhed bestaaer deri, at det tydeligen udtrykker fiine, abstrakte, indholdsfulde, sammentrengte Ideer. Kommer Pfilosofien i Sielene, den kommer vel i Sproget, og Sproget faaer nye Form; men hvad bedre kan ønskes et Folk, end at reene Pfilosofie, det er opvakte Menniske-Fornuft, men ikke Skoelepfilosofie, maae vidt og bredt og frieligen yttre sig iblandt det, og maae stemme det til at overveie Menniskenes de stoere Anliggender."

Om Rothes Stil kan man allerede heraf danne sig en Forestilling. Et Sted endnu kan oplyse, hvorledes han skriver, naar han rives hen og taber sig i sin Gjenstand. Saaledes skriver han greben af Udødelighedstanken: „Ja! ved at skue det Usammenhengen: det under ingen fast Plan henførlige: det paa hinanden brydende: det vor Lyksaligheds Forliis aarsagende, der viiser sig i vore Kræfters samlede Virkninger: ved at skue dette klarligen: ved at føle den Forlegenhed, hvilken, naar vi

Digitized by Google

skue det omtalte, maae overkomme Fornuften, skulle vi vel leedes til Tanken, at det maae staae anderledes til med os, end de blotte Tilsyneladender medføre. Det skal saaledes vorde os til Gavn, at vi forvirres ved Undersøgelsen om hvad vi ere; den Forvirring skal vekke i os Følelse af Trang; men Trangen skal kunne afhielpes. I Steden for Jordkloden, skal Universum vorde vor Syns Horizont: i Steden for vort mødige Omvanken her paa Kloden, skulle vi faae i Tanker en Flugt, saa let, at end ikke fiineste Æther kan fortøve den: i Steden for Materiepartikler, dem vore Organer ved Henmuldelsen skaffe til Formeleer for den bildende Naturkraft, skulle vi faae Idee om en os iboende Liv og Kraft, der er uforvisnelig, som den er udannelig til at vorde Legeme. O den søde Lyst, saaledes at faae den skidenfarvede, klumpede, heslige Puppe at see, som forvandlet til lette, skiönne, med himlisk Morgenrødes Farve prangende Nymfe."

Tyge Rothe danner ved dette Skrift den bevidste Begyndelse til den fri Tænkning eller Fritænkningen, hvad man vil kalde den. „Opstaaer, siger han, i enkelt Menniskes Siel en Tanke, og den føder andre Tanker, og de Tanker kiede sig sammen, og de blive en Theorie, et System, en Lære, hvilken leeder til Begreeb om Gud, værdigere end det, hvilket för havdes, da er her en Guds Oekonomie: her er en Aabenbaring til os" (en indre Aabenbaring). „Hvorfor ville vi i denne Fald binde Guds Velvillie og vor Fremhielpelse eene ved den Omstændighed, at Bog og Skrivt skal flyes os: eller at Læreren skal sige: det har jeg hørt som Guds Tale til mig." „Dersom ikke Moses: dersom ikke Christus havde talet: hvad da? Saa havde dette ei været nødvendigt i Guds Plan med os; men Gud havde ligefuldt været den Algode." „Vi skulle ikke grunde Tanken om Menniskers Ulyksalighed paa den tilfældige Omstændighed, at de mødte nogen, der forelagdes dem et Traditions-System, og at det forelagdes dem saaledes, at de kunde tage ved det." Hans Ønske er „at kunne ærligen og fornuftigen fremlegge det, hvilket den christne Tradizions Forkyndere have meddeelt os, som almindelig Religion: som almindelig Menniske-Philosophie." Dertil kræves, at det temporære deri udskilles. „Mange ere de, hvilke urigtigen giennemtænke det christne Tradizions System, og bedømme det urigtigen. Det i Systemet, hvilket ikkun er en for nogen Tiid gieldende Lov, eller Raad, og hvilket altsaa kun gielder for nogle faa Mennisker i den deres særegne Fdrfatning: det fordreies til at skulle angaae alle Mennisker, og til at være en almeen Lære for hele vor Art." Hvorledes dette Akkommodationssysten skal anvendes, hvor Grænsen er imellem det temporære eller lokale og det

Digitized by Google

almengyldige, det afhandler han ikke; men af Yttringerne om enkelte Troslærdomme kan man slutte sig til, hvor meget han vil have draget ind i denne Kreds. Naar han betragter Treenighedslæren, siger han om Ordet: „Den christne Tradizion siger: at Ordet fra Evighed af var hos Gud: var i Gud. Men hvad er et Guds Ord? Kan det være andet end Symbol for os Mennisker paa Guds Kraft: Villie: Virken?“ Fremdeles lærer han: „Hedningerne skulle alle vorde salige“. Og der er intet Naturonde: „Han, der kaldte sig Guds Sön, Han, hvis Symbol Offerlammet var for de til Mosaisk Religionssprog vante Mennisker: han vilde ikke ansees, som den der var kommen paa Kloden for at skaffe Fordömmelse.“ Ydermere: „Efter sin Natur er Mennisket got — ved Konst og Konstighed vorder Mennisket det, hvilket vi kalde at være Ondt.“ Ligesaa klart som han forhen har gjort Lyksalighedslæren, Eudæmonismen, til sin Grundlære, ligesaa tydelig fornægter han her den kristelige Dogmelære. Systemet er omtrent samtidigt med Bastholms Rationalisme.

Denne Filosofi, der grunder sig paa Naturreligion, gjorde ham det mer og mer indlysende, af hvilken Vigtighed og Betydning Naturens Studium maa være; og han lagde sig nu i sine sidste Leveaar efter Naturvidenskaberne med en saa mageløs Flid og saa stor Nidkjærhed, at han derved, forsikkres der, forkortede sine Dage. Frugten deraf var hans Skrift: Naturen betragtet efter Bonnets Maade (Sex Dele, 1791—94). Aarhundredet havde skredet langt frem, der var virket meget i videnskabelig og materiel Retning; han vender nu Tanken til Naturen, „den stoere, den sande, fattelige, frydende, forædlende, til al reene Höymodighed henledende Aabenbaring“, til Gud, der aabenbarer sig i sine Gjerninger. Der er en Vidskab, som nu skal meddeles alle. I denne Naturens Betragtning er Bonnet hans Vejleder, ligesom Montesquieu var det ved politiske Gjenstande. Han vil meddele „Tanker om heele Naturen, saa vidt vi kunne naae ud i den med vor Begrebs Evne; han seer ud i Alverdenen, fordi han ønsker at vekke höye Følelser i Siele; han vil vekke den Følelse, der kan igiennemfylde os, saa den opsluger hver anden: den søde Følelse, at Gud er os nær.“ Fra Tanker om Alverdenen gaar han over til Tanker om Himmelrummene, om vort Solsystem, vor Klode og dens enkelte Naturting. Indledningen er metafysiske Betragtninger; Grundtanken, hvorom alt drejer sig, er endnu den samme: Lyksalighed. „Levenhed er Lyksaligheds Meddeelelse.“ En af Bevæggrundene til hans Skrifter har samme Udspring: „Sysselsathed hører til mit Livs Lyksalighed.“ Men „Aarsagen og Hensigten“ er tillige, ved „som en glad Lærling af herlige Mestere“ at sprede

Digitized by Google

Tvivl og befæste Sandhed, at gavne sine Medborgere: „Og nu: mon det ikke er ønskeligt, at man kan, og ret, at man vil gribe Snakkeren: rive ham hen med sig til de over Naturen philosoferende Astronomer, Physiker, Chemiker; stille sig for de ypperlige blandt disse: holde Snakkeren, naar han vil liste bort fra den ærværdige Domstol: bede Mesterne at lade høre Viismands Sprog, og derefter i Stilhed spørge sig selv, om man beholdt sin Sieles Roe og höymodige Fryd? Man kunde da lade Voltærianeren fare, som han den lette, og til Fornufts Brug ubevante det vilde: man kunde lade ham flane om, for at glemme den Viisdoms Skoele, i hvilken han for et Bluun havde været tvungen til at opholde sig udi.“ Nu, til at bevare for Letsindighed er denne Stil visselig tung nok.

Det var hans sidste betydelige Værk. Nogle mindre Skrifter vise den Del han tog i andre politiske eller videnskabelige Sager. Kræfterne aftoge, men „altid rede til at reise over i Sielehiemmet“ fortsatte han sin Granskning, og meddelte dens Udbytte i: Jorden efter kiendelig lagt Plan, en Verden for levende vellidende Væsener, Fortsettelse af Bogen: Naturen betragtet efter Bonnets Maade. Han udgav dette Skrift hæftevis (1—2. H. 1795) „paa det at, naar Livets Aftenklokke lød for ham, han da ei skulde henhælde Hovedet over Noget, hvilket han ønskede at have faaet Tid til at fuldføre.“ Sorg og Død overraskede ham, saa at Skriftet blev ufuldendt. Det indeholder ogsaa mere Udbrudd af Følelser end ordnet Granskning, og bestaar af mange Brudstykker. Hvad han end har tænkt om Kristendommen, dens velgjörende Indflydelse paa Menneskehedens Udvikling fastholdt han til det sidste: „Man tenke saa eller saa om Christendommens Rigtighed! Man dömme over den, om man vil, efter de Lögnagtigheder hvilke man har satt til den, og alle de stygge Pialter man har behengt den med, saa skal dog ikke nogen, uden at haane sin Fornuft, kunne negte, at den har havt indre synderlige Kraft til at vekke philosofisk Geist hos Menneskene, og til at føre stoere, frugtbare Philosofies Ideer i hastigt Omløb.“[1])

I Januar 1795 døde hans Hustru Karen Björn. Om Sommeren tog han ud til Frederiksberg, og anvendte sine sidste Kræfter paa sit Skrift: Karen Björns Minde. Samme Dag som det blev anmældt, døde han (den 19. December 1795). Han blev begraven paa den offenlige Kirkegaard udenfor Byen.[2])

---

[1]) Tyge Rothes Excerpter, for störste Delen til Fortsættelse af Kristendommens Virkning, Nordens Statsforfatning og Naturens Betragtning, bleve kjøbte til det Kongel. Bibl. 1804. (Werlauffs Bibliothekshist. S. 286.)

[2]) Paa Mindestenen angives hans Fødselsaar urigtig.

Digitized by Google

T. Rothè blev af sin Samtid og den nærmeste Eftertid hædret ikke alene som en Ven og Forfremmer af Frihed og Oplysning, men tillige som en af Danmarks ypperste Skribenter. Til hans Omgangsvenner hørte Cramer, Oeder, Reverdil, Sneedorf, Carstens; til hans Beundrere Suhm og Abrahamson. Rahbek giver ham det Eftermæle, at han besad „en dyb granskende Aand, en vidt udstrakt Kundskab, et ædelt og höjt Borger- og Menneskesind, der fremlyser i det flygtigste Blad, som i det mest udførte Værk“;[1]) nogle af hans Skrifter, især det om Kristendommens Virkning, indeholde ogsaa hist og her dybsindige Tanker, der endnu fortjene Opmærksomhed, og Naturen efter Bonnet tækkedes mange.[2]) Det kan næppe heller nægtes, at han var en af de første Tænkere hos os, der lod Aabenbaringen ligge bagved sig, og som søgte og saa Gud i Historien og i Naturen, der altsaa ad Granskningens Vej medvirkede til at fremme den Oplysning, som Tiden søgte; en af de første, der igjennem Pressen[3]) forberedte den Folke- og især Bondefrihed, som blev ett af Tidens kjæreste Formaal. Hvorfor fandt hans Skrifter da, den Gang de udkom, saa faa Læsere, og hvorfor ere de endnu en Rædsel for mange? Grunden dertil kan ikke ene og alene ligge i hans usædvanlige Sprog, Manden selv maa have haft noget haardt, strængt, knudret og frastødende i sit Sind; der maa have været mere Villie hos ham, end genial Evne, mere Lyst til at søge Sandheden, end Evne til at finde den, mere Higen efter at vinde Tanken, end Evne til at faa den udtrykt. Følelse giver han mere tilkjende, end han virkelig besidder; han folder den nemlig ud i den ene Sætning efter den anden, stadig gjentagende sig selv; han lægger den for Dagen igjennem idelige Udraab, det ene ovenpaa det andet, hvilke, istedenfor at vække Medfølelsen, kun indbyrdes svække hinanden. Han lover saa meget, men holder saa lidet, i det han hverken klarer Tanken eller formaar at henrive og bevæge. Uden Fantasi kunde han heller ingen ren Sans have for Formen og Indholdets Sammensmæltning med den. Derved trætter han Læseren, som maa arbejde sig igjennem mange Ord, förend han finder den korte Mening. T. Rothe er derfor mere et Særskue i Literaturen, end han kan siges ved sine Skrifters Virkning, i

---

[1]) Rahbek, D. Tilskuer, 5. Bd. 1795, sidste Nummer.

[2]) Jfr. Steffens, Was ich erlebte 2,223, hvor han ogsaa skildrer Manden.

[3]) Ikke i Gjerningen, sige hans Modstandere: „der var ikke större Bondeplager og elændigere Bønder i hele Landet, end han og hans.“

Digitized by Google

Forhold til deres Mængde og Störrelse, at have fremmet dens Udvidelse og Berigelse. Historien maa en Gang oplyse, hvor vidt dette staar i Forbindelse med hans Handlinger, og klart udtale sig om den samtidige Yttring: „Det er ligesaa besynderlig en Mand, som hans Stil, og Gud alene maa vide, hvordan hans Hjærte var."

Et Særskue er han tillige i sit Sprog, og skjöndt „flere Særheder og mislykkede Bestræbelser ikke kunne behage, bliver det dog interessant at kjende det, selv kun betragtet som Forsøg." Det er höjst forskjelligt; i hans tidligere Skrifter er det bedre, men jo længer han skrider frem i Tænkningens Dybde, des værre og værre bliver det. Sammenlignet med det nuværende er det næsten utaaleligt. For ikke at gjöre Manden Uret, maa man heller ikke anstille denne Sammenligning, men dömme det i Forhold til dets Omgivelser. Sprogbrøden bliver endda stor nok. Han bemærker selv, at „et Sprog, der har haft saa slet en Skjæbne, som vores, maa dyrkes længe, för det naar den Fuldkommenhed, at det ikke behøver mere at skabes, og det maa være dem, som vove de første Forsøg, tilladt at vige noget fra de banede Veje, for ikke at følge andres Fodspor, end deres, som ere blevne ny Værkers Skabere, ved at tage Naturen alene til Mønster." Han faldt ind i Sprogrensningens Tid; og i den splittede Forsøgene sig til alle Sider, hver i sin Retning. Deri ligger hans Undskyldning; men han fejlede deri, at han ikke fulgte sin egen Lov, at tage Naturen til Mønster. Vilde han følge det danske Sprogs Natur eller vilde han udføre Sprogrensningens Grundtanke, at omdanne tyske Ord til danske efter Overgangslovene? Ingen af Delene. Meget kan derfor i sig selv have været ligesaa godt som det der kom i Brug, eller endog bedre, som omgribe (for omfatte; gribe er nordisk, fatte er tysk), Særvæsen (Enkeltvæsen, Individ; sær er nordisk, enkelt er tysk), men meget er ikke andet end Særhed, uden Regel og uden Smag. Han skriver efter Udtalen Monteskiø, Sylli; han bortkaster Endelsen i rommerske Navne, som Tacit (for Tacitus, hvor Tonen falder paa første Stavelse); han sætter det bestemte Kjendeord foran paa tysk Vis (han, den Læsere, der Leser); han bruger Tillægsordet i bestemt Form, hvor det skal være ubestemt og omvendt (rene Filosofi for ren Filosofi, Grækernes almen Sprog for almene); han lader Navneord paa —n, der dannes af Navneformen, paa tysk Vis være Intetkjön (et Stræben, et Omvanken); han afleder Ord paa tysk Vis uden nogen tænkelig Grund, som himlisk (for himmelsk), paa samme Tid som han synes at ville forkaste en tysk Forbindelse som ufornøden (Merksomhed, Mindskelse, for Opmærksomhed, Formindskelse); han bruger ja for jo (dog

Digitized by Google

at vi ja bruge det fornuftigen [1]). o. s. v. Man har af hans Skrifter samlet en stor Mængde Ord, og kan let samle endnu flere, der den Gang stødte Læserne fra ham, og tildels endnu afskrække os, som Spendefjedre (Drivefjedre), Væsenhed og Levenhed, Roeskab (Morskab), Virkelse (Virkning), Verksag, Flydighed, Sædevæsen eller Kiim [2]) Faustret, Vunderbygning, Alsamfundighed, Tingenes Indskatterthed, beskaffengjort og Beskaffengjorthed, at vorde svindlig, at grylle frem. o. s. v. [3]) Det var imidlertid ikke alene i de enkelte Ord han havde noget frastødende, ogsaa i Sætningernes Dannelse gaar han fra den yderste Simpelhed, der tilsidst trætter ved Gjentagelsen af samme Tanke, over til indviklede Forbindelser, der overanstrænger Læseren. Exempler ere lette at finde.

Til at fuldende Skildringen af T. Rothe tjener endelig hans poetiske Forsøg. Han siger etsteds om sig selv: „Aldrig tog jeg Harpen, uden naar den var mig i Haand, för jeg fast ej vidste det.“ [4]) Man skulde altsaa tro, at her var uvilkaarlig Begejstring. Men ogsaa her blev han kold og stiv, formløs og smagløs; i hans större populære Digtsamlinger gaar det endda nogenlunde an, men naar han ved enkelte Lejligheder ret vilde udgyde sine patriotiske Tanker eller sin overvældende Følelse, yttrede han dem ikke alene i knudrede rimfri Jamber, men fandt tillige paa at digte, ikke alene uden Rim, men ogsaa uden Fodmaal. Et Exempel paa Mellemslagsen tage vi af Trøsteskrift til Suhm i Anledning af dennes Söns Død:

Vi eie Manden Suhm — Ham med de Drifter
I Siel, at Patriot ham ei bortskifter,
Om end — dog hvad; jeg Lignings Maal ei veed
Til ædel Mand med Sieles Kraftighed. —
Saadan er Suhm
Og nys paa Huset Hans med rædsom Vælde
Blev Stød: — da Stødet var stærkt til at fælde
Ham heel: Ham dybt — Han sank ved Vælden ned:
Og o den Qvael, den Han, som Fader leed! —
Der laae Du Suhm,
Og om og om

---

[1]) Naturen betragtet efter Bonnets Maade, 1,93.

[2]) Se Anm. i Naturen betragtet efter Bonnets Maade 1,68.

[3]) Se ogsaa Bemærkningerne om hans Sprog i Genealogisk og biografisk Arkiv 1840. 1,66.

[4]) Om Indfødsretten. Adspr. Skr. 2,13.

Digitized by Google

Var sorte Nat: var Vee og Graad:
Troefastes Graad. —
Du elskelige, Du! ja du har sieldne Venner,
Og ved din bliide Siel, hvor Du dit Hæld fortiener!
Saadan er Suhm:
Og om og om
Ham trængte Sorg — Ham qvæget Venners Graad.
Forbarmeren, vor Gud, gav Trøst og Raad.
End meer — bestormet hardt af sammenknyttet Smerte
En Moder böies ned — Hun — Qvinden med det Hierte,
Reent, höit, saa kun i ædle Dyd
Hun vil sig finde Livets Fryd;
Reent, höit. saa kun ved Christen Færd
Hun vil sig have her sin Værd —
Vor Gud han styrke dig — Du Moder! o det føles
Af Mødre kun: maaskee af Elskere,
Hvordan det er, henrevet bort at see
Det eene, det der var vort Haabets Glædes Fylde:
Da troe at vi ved Haab kun Tiid og Kraft forspilde:
Dog føle det, at saa skal længe dvæles hen
Endnu blandt Sorg, og Sorg igien (etc.).[1])

T. Rothe kan, da hverken Gunnerus eller Riisbrigh have efterladt större Arbejder, stilles i Spidsen for en Fremstilling af Danmarks filosofiske Literatur. Den svenske Kritik mener, at han har fuldkommen Ret dertil. Han var i alt Fald „såsom tänkare ett äkta individuum; blott och bar anhängare var han hvarken af någon skola eller någon tidsopinion. Han var i sanning en djupsinnig man, grundlig som Möser, skarpare än Herder och lärdare än Bonnet.“ „Likafullt verkade han på sina samtida obetydligt. Men når, efter någon tids förlopp, hans skrifter äro så gamla, att man lätt förlåter dem alla deras egenheter, äfven de minst berömliga: då skall han i Danmark blifva vördad såsom en dess literaturs Patriark.“ Vi, som altid have fundet, at det höjeste er det simpleste, bekjende ved Siden heraf med en Slags Undseelse, naar vi i ett Ord skulle samle det Indtryk, vi have modtaget af hans Skrifter, at Tyge Rothe uden Tvivl havde noget eget, noget karakteristisk, men i Retning af Karikatur, og mene derfor, at ligesom han gjorde lidet Indtryk paa sin Tid, endnu mindre i Begyndelsen af det ny

[1]) Literaturens Paketbaad 1778, Nr. 33 og 34. Man kan ogsaa læse hans Udsigter over Menneskets Bestemmelse. Kbh. 1779, eller Prøverne deraf i Lærde Efterretninger 1780, Nr. 18. 21.

Digitized by Google

Aarhundrede,[1]) vil han heller ingen fornyet Virkning have paa Fremtiden. Der gives to Slags Udødelighed. [2])

En anden Vending tog Filosofien hos nogle i sig selv ubetydelige Forfattere, der anvendte den paa allehaande frugtesløse Grublerier. Herman Ruge, Præst til Slidre i Valders (f. 1706, † 1764) var „en Tilhænger af den af mange forhadte og fordömte philosophia Leibnitio-Wolfiana,“ havde „i to Gange syv Aar og derover boet i en af Norges Fjæld-Dale, været uden al, end sige lærd, Konversation og eneste anvendt Tiden paa at prædike for Bønder og katekisere med en raa Ungdom;“ han anvender ogsaa paa sig selv „det gamle Norske Ordsprog:

Syv Aar jeg i Jord-Hougen sat,
Viser og Eventyr jeg forgadt.“

Kuriøse ere hans Undersøgelser, anbragte paa alle Slags kuriøse Ting, [3]) f. E. om der gives underjordiske, hvis Mulighed ikke kan nægtes, om der gives Gjengangere, hvis Virkelighed han oplyser. „Det er saa urimeligt, at have Afsky for disse Gjengangere, at man snarere maa glæde sig ved disse Naturens Phænomena, ja, om det var muligt, omfavne og kysse dem, som naturlige Vidner paa det levende Haab Kristus har givet os“. Kuriøse ere ogsaa hans „Theologiske Pensées“ og ett af hans Breve, der som forargeligt blev undertrykt, om Ægteskabs Ulovlighed med Fruentimmer over 50 Aar, hvilket dog siden blev udgivet. o. s. fr. Videre endnu gik Kr. E. Vilberg Schulze en Præstesön fra Norge (siden Klokker i Kragerø 1790). Som,

---

[1]) „Han er, siger Rahbek, ikke Skribent for vort Old eller maaske rettere for vort Dögn.“ (D. Tilskuer 1806, Nr. 79.)

[2]) Se, foruden Kilderne hos Nyerup, især J. Møller Om Filosofiens historiske Udvikling, i Hist. Kalender 2. Aargang. Det svenske Tidsskr. Svea 1832, 14. H. eller Ny följd. 2 H. (Uddrag i Kjøbenhavnsposten 1833, Nr. 116.) Forerindringen til T. Rothes Adspredte Skrifter, samlede af A. B. Rothe. 1799. 1—2. D. T. Rothe af Konrad Rothe, i Genealogisk og biografisk Arkiv, 1. H. 1840. T. Rothes Breve til H. S. Sneedorf (1777) og Carstens (1780—81), i Hist. Tidsskr. 4,332. Ogsaa disse Breve oplyse hans Stemning og Stil. Et udførligt Brev fra C. D. Biehl til Joh. v. Bülow af 17. Oktober 1784 i de Bülowske Papirer, meddelt af Overlærer Bang i Sorø, og flere Bidrag i samme endnu unyttede Samling. Søster Dorthe advarer her imod T. Rothe, og opløfter Schack-Rathlou til Skyerne. T. Rothes Bestallinger findes i det Kgl. Bibl. Ny Kgl. Saml. Nr. 1381, b. fol.

[3]) Fornuftige (hos Nyerup urigtig: Fornöjelige) Tanker over adskillige Curieuse Materier, udi XI Breve afhandlede til gode Venner (etc.) Kbh. 1754, 4. jfr. Büschings Nachrichten, 2,549.

Digitized by Google

Student studerede han J. Kraft, hørte Rottbøll i den botaniske Have, og fandt i det grönne sin eneste Fornöjelse i ensomme Betragtninger over Planterne; Frugten deraf var et Skrift, som han bragte i Pennen „til sin egen Nytte og Fornöjelse,“, hvori han oplyste, at Planterne havde en Sjæl.[1] Löjerlig blev han tilsidst i sine Fysikalske Grublerier, hvori han antager tre selvstændige evige Ting: Rummet, Aanden (Gud) og Elementarilden; han tror ikke paa Mirakler, men anser Mareridt for en Aabenbarelse af Aandeverden, og indfletter mange Fortællinger om sig selv. En Gang f. E. forekom ham „ufrivillige og uimodstaaelige Representationer, ligesom han maatte opsluge Skeer, Asietter og Fade; og Imaginationen voxte til den Höjde, at han indbildte sig at opsluge Vogne, Baade, Huse og Skibe, hvilket (som man da let kan forestille sig) foraarsagede ham en sand smertelig Ömhed i hans Kindben.“ o. s. m.[2]) Til deslige Skrifter, der røbe en Slags nysgjerrigt, forfejlet Grubleri, hører ogsaa ett af Nordmanden Peder Godzen Debes,[3]) der foruden det grove Legeme antager et subtilt, som varer ved efter Døden, og grunder det paa Skriften.[4])

9. Kantisk Filosofi. Kristian Horneman. Johan Erik v. Berger. Anders Sandøe Ørsted. Anders Gamborg. Johannes Boye. Mikael Gottlieb Birckner. Overgang til det ny Aarhundrede ved Conrad Friedrich von Schmidt-Phiseldeck og Niels Treschow.

Det kunde jo ikke slaa fejl, at Kants Filosofi ogsaa maatte komme til Danmark, hvor den har øvet sin Indflydelse endog langt ind i det ny Aarhundrede, men ikke fundet nogen selvstændig Behandling. Begyndelsen gjordes af en ung elskværdig Mand og grundig Tænker, Kristian Horneman (f. i Viborg 1759), der rejste (1791) til Jena, for at studere Filosofi under Reinhold, og efter sin Hjemkomst holdt Forelæsninger over

[1]) Tanker om Planternes dyriske Liighed. Til andres Eftertanke, Undersøgelse og Fornöyelse. Kbh. 1772, jfr. Fortegnelse paa Trykkefrihedsskr. 2,399.

[2]) Physikalske Grublerier eller de første Tings Philosophie af Fornuftslutninger og Erfaringsgrunde. Kbh. 1803.

[3]) Tanker om den Platoniske Meening, at Mennisket skulle have tvende Legemer. Kristiania 1785.

[4]) Iblandt de latinske Disputatser (der findes adskillige, af L. Sahl, P. von Westen, F. K. Holberg Arentz, H. J. Høxbroe, o. fl.) mærkes som Kuriositet ett Par af K. M. Marcusen (a Marco eller Marci): Philosophia Scholastica, 1773. 8. Philosophia spiritualis. 1776. 4. Titelen paa begge begynder med: In Nomine Benedicto Domini, Jesu Christi, og den sidste er tilegnet Domino Deo triuni Patri, Filio et Spiritui Sancto, Æterno, Incomprehensibili, Omnipotenti et Misericordi.

Digitized by Google

den Kantiske Filosofi; men Sygdom nødte ham til at begynde senere, end han agtede, og de afbrødes ved Sommerens Komme. Næste Høst døde han (den 23. Oktober 1793). Efter hans Død bleve hans Skrifter ordnede af Johan Herman Spleth (f. i Odense 1768, † 1801), og udgivne med en Fortale af J. F. V. Schlegel. [1]) De indeholde, foruden nogle mindre Stykker, sexten Forelæsninger over det spekulative Studiums Værd og Fortrinlighed, hvori han fremstiller, oplyser og forklarer Kant; men med første Del af Kritikken over den theoretiske Fornuft ende Forelæsningerne. Blandt de mindre Stykker er ett imod det Mendelsohnske Bevis a priori for Guds Tilværelse; og et Brev til P., om Kants Lære, at den fysiske Verden lader os i fuldkommen Uvisshed om et höjeste moralsk Væsens Tilværelse, der kun kan udledes af Bevidstheden om de moralske Loves Nødvendighed og Gyldighed, hvis lovgivende Kraft dog paa ingen Maade beror paa et sligt Væsens Tilværelse, og af denne Bevidstheds Gjenstand, Harmonien imellem Sædelighed og Lyksalighed. For en ensidig Anvendelse af denne Lære var det, at P. Collet, fire Aar efter, maatte miste sit Embede.

Ved samme Tid gjorde, efter Rahbeks Erindringer og andre samtidige Vidnesbyrd, en helt ung Mand, megen Opsigt, og satte i det mindste flere Kredse i Kjøbenhavn i en stærk Bevægelse. „Machiavellisterne og de Ypperstepræster opløftede et Skrig, som om Statsforfatningen og Religionen vare i Fare.“ [2]) Johan Erik v. Berger, Sön af General v. Berger (f. i Faaborg 1772, senere Ejer af Seekamp i Holsten og Prof. i Kiel, † 1833) udgav et lidet Skrift, som han kaldte Dagens Anliggende (1794).[3]) Med en Slags Begejstring griber han den „Fornuftfriskhed“, som den Kantiske Filosofi forkyndte. „Frankerigs politiske Gjenfødelse og det fra Tyskland udgangne store Fornuftevangelium ere de tvende Hovedstraaler, hvis velgjörende Strömme udbrede Lys og Varme over saa stor en Del af det kultiverede Europa.“ „Det fornuftige Væsen er sin egen Skaber.“ „Hold hine sløvgjörende Systemers gangbare Mod-

---

[1]) Chr. Hornemans Efterladte philosophiske Skrifter. Kbh. uden Aar. Med Forsøg til Forfatterens Karakteristik (der, efter Erslew, er af Jens Bindesbøll, Præst til Ledöje, † 1830). C. Hornemanns Philosophische Schriften, aus dem Dänischen übers. von C. R. Boie und C. F. Sander mit einer Zugabe des Herrn Prof. Reinhold in Kiel. Altona 1796. Jfr. Minerva, Oktober 1793. S. 126. Steffens, Was ich erlebte, 2,222.

[2]) Malte Møllers Repertorium, 2,33.

[3]) Dagens Anliggende, et Ord til Danmarks selvtænkende Mænd. γνῶθι σεαυτόν. Kbh. 1794 (ikke 1795.)

Digitized by Google

sætning: „Gjör Dig lykkelig! ved Siden af det store Himmelbud, som den vise af Kønigsberg fandt optegnet i Sandhedens Helligdom: Det fornuftige Væsen er alle sine Handlingers sidste Hensigt.“ „Kun ved udvortes Frihed og ved Tankens indre Oprigtighed kan Menneskeslægten vandre stadig frem til det gode. Det ere de oplyste og selvtænkende Mennesker, der skulle bringe den videre.“ „Det er et vanærende Ord: vi ville tage Verden som den er. Nej, det ville vi ikke. Vi ville gjöre Verden til det, hvad den skal være, eller Verden er ikke længer for os, og vi ikke længer for Verden. „Dagens Anliggende,“ det er, „hvad vi ved vor egen Kraft i dette Öjeblik skulle virke.“ „Vore kirkelige og borgerlige Forfatningers Forbedring er den myndige Tænkekrafts første Gjenstand.“ Skal den arvede Statsforfatning og dens Vogtere standse vort Løb? Nej, „vor Løsning er Ret og Pligt.“ „Vi ere Borgere og Undersaatter ene og alene i Følge vores Villie“. o. s. v.

I dette lille Skrift have vi i kort Begreb den hele Oplysning for os med dens Anvendelse og dens Følger: „Mennesket i sin oprindelige Nøgenhed,“ „almindeligt Broderskab,“ „praktiske Idealer,“ Kirken og Staten, og de almindelige selskabelige Anliggender: Opdragelsen, Fattigvæsenet, Tyendevæsenet, som han ogsaa har behandlet i et eget Skrift, Religionslærerens Forhold til sin Stand i Selskabet, som han gjorde til Gjenstand for en Afhandling (1795). o. s. fr.

Den Kantiske Filosofi fandt imidlertid ikke saa let Indgang; nogle, som Rahbek, dreve endog Spot med den Bevægelse, den vakte i Literaturen. Om den end som System var fortrinlig, hvorledes kunde den opfattes hos os, der ingen forberedende Dannelse havde til at modtage den, og hvilke Vanskeligheder maatte ikke selve det filosofiske Sprog føre med sig. Rahbek var ogsaa falden paa at studere den Kantiske Filosofi, „for hvor man kom, og hvem man fandt, saa var det Kant paa hver en Kandt, og det var ikke andet, end Darstellungen af Kant og Erlaüterungen over Kant;“ og han „spurgte, om den Mand da ikke kunde darstellen og erlaütern sin Mening selv, siden han jo levede endnu, og bedst selv maatte vide hvad han mener, men der var han nær kommen ret an.“ Efter at have talt om Vindfilosofi, Vindindustri, Vindlærddom, Vindpatriotismus, Vindliberalitet, Vindfrihed, Vindorthodoxi og Vindrigdom og hvad til Dagens Vindmageri videre hører; efter at have talt om de Landvinde, der raadede nogen Tid i vor Literatur, og om hin Følsomhedsvind, der kom fra det indre Tyskland, men omtrent i Aaret 1784 gik over igjen, vedbliver Rahbek: „Og vi havde skjön ren Luftning her i nogle Aar (den patriotiske), til vi be-

Digitized by Google

gyndte at faa nogle franske Sydvestvinde" (Indflydelsen af den franske Revolution), „men hvordan det var eller ikke, saa var de dels ved at fare over Tyskland blevet forvanskede, dels stødte de imod her paa saa mange Hjörner og Kanter, saa vi i Grunden ikke fik andet end stærk Blæst, der fyldte os Öjnene fulde af Støv, og ikke sjælden nogle slemme Hvirvelvinde. Nu omstunder synes det i vor Literatur at blæse op ad en Sydost, saa omtrent fra Kønigsbergkanten. Hvad Følger det vil have, drister jeg mig ikke til at yttre noget om, da jeg hidtil, sandt at sige, ikke har mærket til stort andet end Vind." „Tag Lönnen bort, og snarlig mister Dyden sine Gjæster, siger rettelig Baggesen; og skulde det formenes nogen at glæde sig til sin Gjernings Frugter?" Endelig endte det dog med en „Fredstraktat imellem Fyrstinden af Kantianien og Fichtenrige, og Fyrstinden af Wolferland, Leibnitien og flere Stater. De have sluttet Fred efter Gudinde Fornuftens Paakaldelse." [1])

Hvad Rahbek her udtalte, var uden Tvivl den almindelige Mening hos alle dem, der ingen Rede kunde finde i disse ny Forestillinger og Udtryk, der syntes at skulle tilintetgjöre hele den hidtil raadende Tro og det sædvanlige Sprog. Kantianerne følte Nødvendigheden af ved et Tidsskrift, der ikkun skulde være for Filosofi, og hvis nærmeste Formaal var at forsvare den Kantiske Filosofi imod dens Angribere, at virke paa den almindelige Mening. Hans Guldberg Sveistrup (f. i Ringsted 1770, Translatør, Notarius publicus i Bergen, † i Slagelse 1824) forbandt sig med Collin og Høst, for at udgive Filosofisk Repertorium, hvoraf der dog kun udkom ett Bind (1798). Sveistrups Bidrag er ikke af nogen Betydning: han priste i Fortalen den ny Filosofi. „Det er til Forundring overraskende, siger han, naar man hører Ikkekantianere beskylde Kant for at nedrive Erfaringen, ham, hvis Filosofis Resultat det just er, at vi udenfor Erfaringen slet ikke vide noget." „Det er just en af Kants störste Fortjenester, at han har indskrænket de synthetiske Sætningers Prioritet alene til vor egen Tænkeevne og Loven for dens Funktioner, og derved tilendebragt den uendelige Stridighed om Guds Tilværelse, Beskaffenhed, og Verdens Evighed, Sjælens Tilværelse, Friheden. Han har bevist: at al Viden om disse Ting var blot Praleri. Hvilken Afbræk for alskens Sværmeri, Grubleri og Overtro! Hvilken Lykke deraf for Menneskeheden!" Paa et andet Sted siger han: „Spørg en Mand af nogenledes kultiveret (ikke skoleret)

---

[1]) Rahbeks D. Tilskuer 1797. Nr. 40. 1798. Nr. 6 og Nr. 19. 1799. Nr. 4.

Digitized by Google

Fornuft, hvad han holder for, d. e. véd om Verdens Skabelse, Guds, Sjælens, Fribedens Tilværelse, Udødeligheden, og han vil svare slet intet (her tales ikke om at tro og mene). Spørg ham paa den anden Side, om han i et givet Tilfælde bör handle saa eller saaledes, og han vil strax afsige Dommen. Men dette er ogsaa Resultatet af den kritiske Filosofi: meget lidt, men fast Viden, og megen Gjören." [1]) Collin og Høst fratraadte Redaktionen, og i deres Sted kom Brødrene Ørsted. Den ene af disse, A. S. Ørsted, gav den kritiske Filosofi i Danmark sit første faste Grundlag.

Nogle Aar efter at J. F. V. Schlegel, der allerede 1789 var bleven prof. juris, havde lagt sig efter Kants Filosofi og derpaa grundet sine Forelæsninger over Naturretten, især paa Kants Lære om Moralloven, [2]) vandt Anders Sandøe Ørsted (f. i Rudkjøbing 1778), der var bleven Student 1794, Universitetets Guldmedaille for sin Afhandling Over Sammenhængen imellem Dyds- og Retslærens Princip (1798), og i dette og næstfølgende Aar oplyste han den kritiske Filosofi ved Afhandlinger i Filosofisk Repertorium og i Minerva, især ved Polemik imod dens Angribere. I en af disse: Bidrag til at hæve en Misforstand mod Kants Moraltheori, tilligemed Anmærkninger over den kritiske Filosofis Skjæbne hos os, [3]) bemærker han: „at der er saare faa, der kjende Kants Filosofi. Blandt Kants Foragtere er der kun en eneste, der prætenderer noget Bekjendtskab med Kants Skrifter, nemlig Rektor Boye; thi Gamborg og Treschow høre langtfra ikke til den Klasse, skjöndt de have erklæret dem imod nogle Hovedsætninger i det Kantiske System." Derpaa oplyser han: „Lyksalighedsprincipets Falskhed som Pligternes Kundskabs Princip betragtet." Men især gav Udgiveren af Jesus og Fornuften (Horrebov) ham Anledning til, dels i Udførlig kritisk Revision af Religionsbladet Jesus og Fornuften, [4]) dels i Minerva, [5]) at lægge Horrebovs Uvidenhed for Dag-

---

[1]) Sveistrups Deduktion af Trykkefriheden efter aprioriske Grundsætninger, i Minerva, Juli 1797, indeholder paa ett Par Blade kun almindelige Sætninger i en systematisk Ordning. For Resten var Sveistrup en af Frihedssværmerne. Det var nemlig (efter Borch) ham, som Rahbek sigter til, naar han i sine Erindringer 4,385 taler om „den Drömmer, som gjorde sig til af den visst nok rasende Idé, en smuk mørk Midnatsstund at nedrive Ærkearistokraten Ulfeldts Skamstøtte."

[2]) Naturretten eller den almindelige Retslæres Grundsætninger, 1—2. D. 1798. Anden Udgave 1805, jfr. Fortalerne.

[3]) Philosophisk Repertorium, Nr. 14 fgg.

[4]) Philosophisk Repertorium, Nr. 18, fgg.

[5]) Ørsted i Minerva, April 1799. Jesus og Fornuften. 1800, Nr. 12—17. Ørsteds Breve til Horrebov i Minerva, Juni 1800.

Digitized by Google

en og sin egen Styrke i Kant og Fichte. Denne Styrke bestaar især i at anvende Steder af deres Skrifter, og at uddrage Resultater deraf; f. Ex. dette (i andet Brev til Horrebov): „For den konsekvente Spekulation er den hele sanselige Verden ikke andet end Produktet af vore Forestillinger. Det eneste, der binder os til den sanselige Verden, er det, at der er den os anviste Sfære, hvori vi have at realisere Moralloven.“

For saa vidt som Ørsteds Bemærkninger theoretisk vedkomme Kants System, have de for vor Tid liden, i alt Fald kun historisk, Interesse; derimod skulle vi ved et Exempel oplyse deres Indflydelse paa de religiøse Forholde, og den Fortolkningskunst, hvortil de maatte føre. I Betragtningen af Symbolet [1]) undersøger Ørsted „hvad Methode der maa bruges, for at virke almen religiøs Oplysning. Den kan ikke være anden end den moralske Fortolkning, som Kant har bragt i Forslag, det er, at man stedse tyder Symbolet til en Mening, som stemmer overens med Fornuftreligionens Grundsætninger. Symbolet er ikke andet end Betegnelse af det oversanselige, og maa derfor nöjere bestemmes. Dog vilde Fornuftreligionen ikke være berettiget til det øverste Fortolkerembede, hvis ikke de anstillede Undersøgelser om en Aabenbaring havde betrygget den et afgjort og ufortabeligt Primat; thi først i Følge det erklærer den med Rette alt hvad der ikke indeholder noget gavnligt for Moraliteten eller endog virker dens Drivefjedre imod, for ikke at være guddommeligt, og fordrer, at al guddommelig Skrift skal have en til Menneskets moralske Forbedring sigtende Mening.“ Det ser nu altsammen meget smukt ud, men hvad følger saa deraf? „Om den formentlige Aabenbarings Forfattere virkelig have forbundet en saadan Mening dermed eller ej, er et blot lærd Spørgsmaal, der kan interessere Granskeren i den menneskelige Forstands Historie, men ingenlunde et religiøst Spørgsmaal, der maa interessere ethvert Menneske som Menneske. Man spørger altsaa ved den moralske Fortolkning ej, hvad Skriftforfatterne virkeligen have tænkt, men kun hvad de burde have tænkt, hvis deres Lære skal have Guddommeligheds Præg. Kant kalder desaarsag denne Fortolkning med et saare passende Navn den authentiske; thi da den kommer fra Lovgiveren selv (den praktiske Fornuft), saa har den praktisk Gyldighed, om den end ikke skulde træffe de fortolkede Forfatteres Mening“. [2]) Det er dog, som enhver kan se, aabenbart utilladeligt, at lægge

---

[1]) Philosophisk Repertorium Nr. 23. S. 360 fgg. jvfr. Tyge Rothes Anskuelser her foran.

[2]) Naturligvis stadfæstes dette ved Citater af Kants Rel. innen d. Gränzen d. Vernunft.

Digitized by Google

en anden Mening i Ordene end den de virkelig have, for at de saaledes kunne vedblive at være Guds Ord eller guddommelige, selv efter at deres virkelige Mening er pustet ud af dem; og det er endda glædeligt, at det ikke har gjort mere ondt end det kunde. Derhos anmærker han, at „den af ham foreslaaede Skriftfortolkning stedse er bleven iagttaget af oplyste og veltænkende Folkelærere.“ „Grækernes og Romernes Moralfilosoffer fulgte denne Maxime.“ „Endog Muhamedaner og Inder skulle vide at bringe en fornuftig Mening ud af deres Alkoran og Vedas.“ Og nu de kristne Præster? „De nyere saakaldte modererte Theologer have og visst følt, at den fornuftige Mening, de overalt ville finde i Bibelen, ej er den hermeneutisk rimeligste.“ Og saa et Exempel paa denne authentiske Fortolkningskunst: „Med vor Bibel gaar det naturligvis bedre an, end med andre Folkeslags for hellige ansete Bøger. Saaledes kan Bibelens Treenighedslære bringes i den bedste Harmoni med Fornuften, naar den ej forstaas efter Bogstaven, som her slaar ihjel. Man bör nemlig ej forstaa denne Lære om en tredobbelt fysisk Personlighed (numerisk Forskjellighed), men om en mystisk (indlagt?) Personlighed. · Gud, som den moralske Verdens Overhoved, forener nemlig i sig tre specifik forskjellige Kvaliteter, Lovgiverens, Regentens og Dommerens. I enhver jordisk Stat bör disse tre forskjellige Kvaliteter adskilles, fordeles til forskjellige Subjekter, — ellers bliver Statsformen et Despoti.“ „I Guds ethiske Stat kunne vi vel ikke tænke os forskjellige Væsener som deltagende i Bestyrelsen; men vi maa dog tænke os disse tre Kvaliteter som forskjellige, og bestemme dem ved specifik forskjellige Egenskaber. Som Lovgiver maa vi nemlig tillægge Gud Hellighed, som Regent Algodhed, og som Dommer Retfærdighed. Tre Egenskaber, der indeholde i sig alt, hvorved Gud bliver til Gjenstand for Religion, og som ikke kunne identificeres uden Skade for den ægte Religion.“ „Selv de speciellere Udtryk i Bibelen harmonere besynderlig vel med denne Fortolkning. At Sönnen f. Ex. snart sættes ved Siden af Faderen, snart underordnes ham, kan meget let forklares heraf; thi Regjeringen (den exekutive Magt) er Souverainen (den lovgivende Magt) fra et visst Standpunkt koordineret, fra et andet subordineret. At den hellig Aand siges at udgaa fra Faderen og Sönnen, harmonerer og med at forestille ham som Dommer; thi den dömmende Magt er en Udflydelse af den lovgivende og den udøvende tillige.“ Paa denne Maade hører altsaa den bibelske Treenighedslære ogsaa til den almindelige Fornuftreligion (Kant har jo desuden vist, at „den ikke er den kristne Tro egen, men ogsaa findes i alle andre kultiverte Folks Tros-

Digitized by Google

bekjendelse"); og hvis Gud ikke var treenig, — saa vilde han være en Despot.

Ørsteds Overlegenhed slog endog dem, der, som Rektor Oluf Vorm, allermindst havde Sans for den ny Læremaade. „Ørsteds Prisskrift (nemlig om Dyds- og Retslærens Princip), skriver Vorm til Nyerup, er en nydelig Ting; jeg benndrer denne unge Forfatters Lærddom og Fortrolighed med den Kantiske Filosofi. Men den har lige saa lidet overbevist mig som alle de andre. Jeg finder deri de samme for mig uforstaaelige Ting, de samme Postulater uden Bevis, blot støttede paa Kants Autoritet. Hans Dyst med Boye kunde jeg godt lide, thi denne Karl holder altfor stærkt paa Paradoxen." Han troede imidlertid ikke paa Varigheden. „Sært er det, vedbliver han, at den gamle Riisbrigh paa sine gamle Dage er bleven saa kantiansk; ellers mærkeligt nok, hvor snart og almindeligt filosofiske Systemer kunne blive Mode, men Erfaring har og lært alle Moders Skjæbne." [1]) I sine sidste Skrifter taler ogsaa Ørsted selv om denne sin første Forfattervirksomhed, udhæver den gavnlige Virkning af Kants rene og kraftfulde Moral, men bemærker tillige, at det ikke varede længe, förend han frigjorde sig fra dette Systems Lænker; „disse hans første Arbejder kunde ikke være af noget blivende Værd, ligesom han ogsaa forlængst har opgivet dem." [2])

De øvrige Forfattere, der hidtil enten som Tyge Rothe fængsledes i Lyksalighedslæren eller efter tyske Filosoffers Exempel forbandt Lyksalighed og Dyd i adskillige Kombinationer, bleve efterhaanden dragne ind i den Kantiske Filosofis Kreds, som de snart anvendte, snart bestrede. „Tænkningens Formaal var nemlig, efter en Bemærkning af Birckner, Dyden og Lyksaligheden, og man var kun uenig om, hvilken der skulde sættes først."

Anders Gamborg (f. i Kirke-Hvalsø i Sjælland, hvor hans Fader var Præst, 1753), blev, efter en fleraarig Udenlandsrejse, Provst paa Regensen (1788) samt overordenlig Professor i den praktiske Filosofi, og ordenlig Professor i Filosofien (1796). Paa Grund af Tilsidesættelse fik han et Anfald af Sindsforvirring, „i hvilken han nær havde dræbt sig selv", men som ophørte, da han fik sin Afsked (1803); derefter levede han i Roeskilde, indtil han atter drog til Kjøbenhavn, hvor han døde (den 11., ikke den 4. September 1833). Efter nogle Arbejder henhørende dels til Moralfilosofien (Forskjel mellem Dyd og gode Handling-

---

[1]) Oluf Vorms Brev til Nyerup 1798, i J.Møllers Nyt theolog. Bibl. 19,180.

[2]) Af mit Livs og min Tids Historie, 1,35. Om den danske Stats Opretholdelse i dens Helhed, S. 5.

Digitized by Google

er 1783) dels til Tidens Anliggender (Betragtninger over Vornedskabet 1786), vakte han i den theologiske Verden en stor Opsigt ved sit Skrift Nysa, der først udkom i en tysk Oversættelse, derpaa samme Aar paa Dansk (1790). Fortællingen i Genesis om Syndefaldet var hidtil forklaret paa adskillige Maader; ingen af dem vare tilfredsstillende, hverken Jerusalems eller de kjætterske. Nu havde han fundet det. Fragmentet i Genesis indeholder en Slags Forklaring over en ægyptisk Hieroglyfe, det er en, men ravgal, Fortolkning af en ægyptisk Billedskrift. Hverken Hetzel eller Rosenmüller eller hvo der ellers have fortolket det, have truffet det rette. „Det støder saa aldeles imod alle fornuftige Begreb om det höjeste Væsens Egenskaber, at selv de ivrigste Tilbedere af de jødiske Skrifter have maattet erklære den bogstavelige Mening for Galimathias.“ Men herved var det en uheldig Omstændighed for Gamborg, at han ikke havde nogen virkelig ægyptisk Billedskrift for Öje; det lod sig ikke bevise, at den hos Norden virkelig havde givet Anledning til Forklaringen i Genesis. Nu skulde der altsaa konstrueres en Billedskrift eller et Maleri, som kunde passe dertil, og dets oprindelige Betydning udfindes. Derved faldt det hele i Stykker for ham, og Kritikken (af L. Smith, H. J. Birch og J. H. Rørbye) havde let ved at stemple Nysa som ufilosofisk Tant, dumme Urimeligheder o. desl.; men den gik videre, den skyldte ham for et uudslukkeligt Had til Kristendommen, og kaldte ham en ægte Broder til Voltaire og Bahrdt. Han forsvarede sig i et Anhang til Nysa.[1]) Herved kom det

---

[1]) Nysa oder philosophisch-historische Abhandlung über Gen. II. III. Nach einem dänischen noch ungedruckten Original. Eleutheropolis 1790. Nysa eller Filosofisk-Historisk Undersøgelse over Gen. II. III. Eleutheropolis 1790. Tilegnet Prof. J. Baden. Anhang til Nysa, anlangende Kritikerne over samme. Svar paa Bedömmelsen af Nysa, i Kritik og Analyse, Nr. 21—24 (af Tode). Fremdeles: Rezensionen over Nysa. Andet Oplag. Med lærde og dybsindige Randglosser. Kbh. den 24. August 1790 (Aftryk af Recensionen med nogle Udraab imod den). Hieroglyphiske Oplysninger over de lærde og dybsindige Randglosser, som ere tilföiede det andet Oplag af Recensionen over Nysa. Kbh. 1790 (Randslosserne med Figurer til hver). Beskrivelse over den höiere Kritik. Udgiven efter Tidernes Leilighed i Anledning af Nysa. Kbh. 1790 (ikke 1799) (af J. W. Bentzon. Det er en Oversættelse af en tysk orthodox Afhandling om den saakaldte höjere Kritik som et Middel til rent at tilintetgjöre det Gamle Testamentes guddommelige Anseelse, hvilket man vel ogsaa snart vil forsøge paa det ny. o. s. v.) Den menneskelige Forstand i Svøb. Et Pendant til Bogen Nysa i Anledning af den over samme i Nr. 40 af Kritik og

Digitized by Google

Spørgsmaal til Undersøgelse, hvor vidt deslige Skrifter borde skrives paa Latin, for at undgaa Forargelse. Skjöndt denne uden Tvivl blev vakt, maaske endnu mere ved Theologernes Nidkjærhed end ved Bogen selv, som Lægmand jo ikke kunde forstaa noget af, fandt ingen Tiltale Sted fra det offenliges Side.

Efter flere moralfilosofiske Afhandlinger (Undersøgelser om hvad der er Pligt, 1794, Om Selvmord, 1796, som han ansaa for en Sygdom) gjorde Gamborg atter Opsigt ved Jesu Moral (1799) som „en overspændt Kantianer"; og Idéer om et almindeligt Sprog, men især Læsekunsten, Legologien eller den Kunst at lære Börn at læse, sysselsatte ham, med nogle Islæt af andre almennyttige Undersøgelser, meget og længe, lige til hans Død (1797—1833). Der er ingen Tvivl om, at han derved har udrettet adskilligt godt, om end i snævre Kredse.[1] Men i Almindelighed gik hans Idéer saa vidt, at de stødte fra. Som dybere Tænker og et levende Aftryk af sin Tid kunde han ikke blive staaende ved Menneskene og de menneskelige Indretninger. Naturen selv maatte vorde bedre; man maatte ikke alene forskjönne, men ogsaa forbedre den. Det udførte han i et Forslag til at forbedre Fuglenes Sang i vore Skove.[2] Ligesom man var kommen under Vejr med, at Mennesket ingen medfødte Idéer haver, men modtager alt igjennem Sanserne, ved Opdragelse og ved Erfaring, saaledes havde Englænderen Barrington[3]) oplyst ham om, at heller „ingen Fugl har nogen medfødte Idéer af de Noder (den Sang), som ere egne for dens Art, men enhver lærer sin Arts Sang af sin Fader." Kanarifugle have derfor i Grunden ingen Sang, det ligger i Faderen og Opdragelsen, og

---

Antikritik indførte Resension. Kbh. 1790 (efter Nyerup af J. B. Møinichen: Mandens gode Villie fortjente ikke at lönnes med Forhaanelser. Moses og de hedenske Skribenter have rimeligvis deres første Idé om Verdens Oprindelse fra Ægypterne. En ægyptisk Hieroglyfe har givet Anledning til det første Kap. i Genesis; hvorfor da ikke til det andet og tredie?) Christian Hansens Liv og Levnet, samt korte Reflexioner over Religionen, Historien, Kongen af Preussens Skrivter og Hr. Prof. Gamborgs Nysa. Kbh. 1791. (Noget løs Snak S. 275). Udtog af Hr. Prof. Gamborgs Nysa med Bemærkninger af J. J. Friis. 1792.

[1]) Det gaar især ud paa at lære Börn at læse uden at stave, hvilket ingen Lykke gjorde, men jo nu er optaget i Skolen, og i Forbigaaende paa Retskrivningen. Han skriver f. Ex. „Græker og Romere have lært deres Börn at læse uden Staven. Hvorfor skulde vi ikke også kunne göre ligeledes?" Se hans Afh. om Læsekunsten, Minervas Stavelsesbog, Syllabarium Minervæ. o. fl. Smaaskrifter.

[2]) Skandinavisk Museum 1800, 1. Bd.

[3]) I en Afhandling i Philosophical transactions for 1773.

Digitized by Google

overladte til sig selv vilde Fuglene lige saa lidet synge, som Menneskene tale. „Barrington havde set to, der vare bragte lige fra de kanariske Øer; de sang ikke. De fleste Kanarifugle, som komme fra Tyrol, ere opdragne af Forældre, hvis Stamfader havde været oplært af en Nattergal.“ Ligervis, kunde man vel sige, som visse Folks Börn af en fransk Gouvernante lære en bedre Udtale, der visselig kan forplantes igjennem Slægten. Gamborg havde altsaa fuldkommen Ret til at slutte videre: „Kan Spurven lære at synge og forplante den lærte Sang paa sin Afkom, hvad er da lettere end at lade Spurveunger lære forskjellig Slags Sang og saa sætte dem i Frihed. Læg Spurvenes Æg under Kanarifugle, og lad Ungerne opdrages af dem! Da de her lige fra Fødselen ikke høre uden Kanarifugles Sang, saa vil de naturligvis ogsaa lære samme til Fuldkommenhed. Naar man saa lader disse Spurve flyve, saa vil de naturligvis forplante deres Sang paa deres Unger.“ „Ved saadan Forædling torde vore gemene Graaspurve med Tiden stikke Kanarifuglen ud.“ Og paa lignende Vis kan man ved „en mangfoldig Omvexling af forskjellige Slags Fugles Æg frembringe en uendelig Forskjellighed i en og samme Skovfugls Sang“. o. s. fr. Thi Enden er ikke endda, hvilket man kan læse sig til i Afhandlingen selv. Heldigere var han, da han, som Botaniker, paa Nörrebro avlede ny Arter af Nelliker, hvis Afkom „endnu lever trindt om i Kjøbenhavns Forstæder.“

Gamborg foredrog den praktiske Filosofi. Steffens havde hørt ham. „Foredraget var et løst Raisonnement, en Blanding af Naturret og Sædelære, en Komposition af Drift og moralsk Forpligtelse. Den lette Behandling gav Foredraget en viss Interesse. Han syntes at leve stille, ensomt og indesluttet i sig selv, og talte i sine Foredrag mere ind i sig selv end ud af sig.“ [1])

Gamborg var en ren og dyb Natur, der gik til Grunde i sine Omgivelser, i materielle Næringssorger [2]) og Tidens aandige Anskuelse. Den Mand, der tænkte sig til, at „Nydelse af sin Tilværelse er den höjeste Lyksalighed“, havde i sit virkelige Liv kun Savn, Gjenvordigheder og Lidelser, og den Trøst, at man efter Døden kan blive lykkelig, „i det mindste, naar denne ingen ubehagelige Erindringer har bragt med sig fra denne Verden.“ [3]) Ved denne Filosofi maatte Tilværelsen sønderrives.

---

[1]) Steffens, Was ich erlebte 2,19.
[2]) Man maa huske, hvorledes Embedsmænds Kaar vare den Tid, da „en Fjerding Smör kostede 500 Rd.“
[3]) Se Kilderne hos Erslew, deriblandt Brudstykket af Gamborgs

Digitized by Google

Lyksalighedslæren sattes i System af Johannes Boye (f. i Kjøbenhavn 1756, Rektor i Nakskov 1783. † 1830.) Efter nogle Afhandlinger om Skolevæsen og Oplysning (i Minerva 1791) nedlagde han Frugten af sin Spekulation i Statens Ven (1792), og stillede sin Lyksalighedslære imod Kants Dydslære. „Ved udvortes Frihed, siger han i Tilegnelsen, har han forskaffet sig den indvortes. Sluppen ud fra Censurens, Hierarkiets og Skikanernes Aag fik han Mod til at trænge sig igjennem Mørke og Fordomme frem til Naturens solrige Tempel. Her fandt han Oplysning at spadsere Haand i Haand med Rolighed. Her fandt han Lyksalighed, som i saa mange Aarhundrede var af gejstlige og verdslige Tyranner forjaget fra det menneskelige Kjön, længselfuld at sukke efter igjen at forenes med de borgerlige Selskaber. Her saa han den veloptugtede Kunst at iføre sig Naturens lette Klædning. Udvortes fri følte han først, hvor lyksaligt det kultiverte Menneske kan blive." „Han har, siger han i Fortalen, gjort det, som enhver bör gjöre, der ikke vil lade sin Ungdoms Undervisning være blot Fordom: han har begyndt med at tvivle om alt. Han har gjort sig selv urolig efter Sandhed, og ej holdt op, för han igjen blev rolig. Saaledes er det hans egne Beroligelser, han fremlægger. Det er kun hans private Meditation. Men det er hans faste Overbevisning, at de Lærdomme, han lærer, naar de kraftigen bibringes, vil give Menneskene ædle Begreber om sig selv, gjöre dem til rolige og dulige Borgere i Staten og til lyksalige Indbyggere i Verden." Hvad maa man da først komme ud over? Er det at spørge om? Alle Kristendommens Fordomme: ingen Arvesynd, og ingen evige Helvedstraffe. Det vilde være en dejlig Lyksalighed. Og da man rev ham i Næsen, at eftersom Kants System var sandt, maatte hans være usandt, saa maatte han ogsaa bestride det. Han fremsætter det; det er nok. Naar Boye har Ret, saa maa Kant have Uret. „Tydelig Fremstillelse af det usande har större Kraft end stykkevis Gjendrivelse." Og Boye har Ret, Præsterne maa saa sige, hvad de ville,[1]) han appellerer til Menneskets, til al-

---

Selvbiografi (Ad vitam nostram, 9 x. br. 1821) i Østs Materialier Nr. 90 (1836) og Nekrolog i Nr. 95 og 96. (Rasks Brev til Gamborg, den 29. Juli 1824, om Modersmaalets Optagelse i Læsebogen, i Nr. 92.)

[1]) Der gaves, som man ser, endnu Præster, „der ansaa Boyes fortræffelige Bog for en kjættersk farlig Ting, fordi der staar: Ingen Arvesynd, og en viss Mand i Standen, som dog hverken manglede Geni eller et Slags Erudition, har kaldt den Satens Ven isteden for Statens." Ett Par Ord for Landsbypræsterne, i Minerva, Oktober 1793. Jfr. Schellenbergs Bemerkungen über Kopenhagen, S. 97.

Digitized by Google

les naturlige Følelse: „Lyksalighed er Maalet for alle Bestræbelser. Der er uimodsigeligt intet, hvori alle Mennesker uden Undtagelse ere mere hinanden lige, end i Bestræbelse for at gjöre sig lykkelige. Og i al Lyksalighed er Fornöjelse det væsenlige, eller rettere: Lyksalighed er kun Udsigt over en varig Række af Fornöjelser. I alle vore Bestræbelser for Velstand, Lykke og timeligt Vel er det, naar vi komme til Enden, dog ikke andet end Fornöjelse, vi eftertragte, og hvad der ej lover os den, det foragte vi som udüligt til vor Lyksalighed. Et Liv tomt paa Fornöjelser er uudstaaeligt. Det er Mangel af rigtig Kundskab og Smag paa Fornöjelser, som gjör Menneskene ulykkelige her i Verden." „Der er to Arter af Fornöjelser: de sanselige og de aandelige, og en tredie Art blandet af begge. De have deres Sæde i Sjælen, hvad enten nu Sjælen er en ulegemlig Substans eller ikke, det er en uopløselig Sag, der ej vedkommer vor Undersøgelse." „Det almindelige i alle Sjælens Handlinger er en uophørlig Bestræbelse efter at tænke." Herfra udgaa de intellektuelle Fornöjelser. „Dyd bestaar i Færdighed og Smag paa moralske Fornöjelser; den kaldes dydig, som finder Fornöjelse i at befordre ligesaa vel Næstens Lyksalighed som sin egen." „Vor Lyksaligheds Evner kan aldrig blive mættede. Have nu alle Mennesker immervarende Evner til Lyksalighed, saa have vi ogsaa alle til alle Tider Rettighed til Lyksalighed. Enhver Evne er ligesom en af Skaberen given Anvisning. Den er en Fordring paa Naturen, som vi maa søge at gjöre os betalt." „Naturen kan ikke synde. Har den givet mig Drift til en Ting, saa synder jeg ikke, om jeg følger denne Drift. Jeg bör alene se til, at jeg følger den rigtigt efter de mekaniske Love, som ere foreskrevne alle Kræfter." „Man kan ikke bevise, at den, som har en medfødt Drift, er pligtig at opoffre noget af denne Drifts Tilfredsstillelse for en andens Skyld. Det var at handle imod sig selv og mod Naturen." „De timelige Lovgivere have vogtet sig for at modsige denne Grundlov. Ikke mindste Fordring have de vovet at gjöre paa Velvillie mod Næsten. I ingen oplyst Stat befatter man sig med disse Godhjærtigheds Handlinger at foreskrive. Man har kaldt dem ufuldkomne Pligter, som ikke kan aftvinges. Jeg er mig selv nærmest, er et Svar, som ligger færdigt i alles Munde, naar man forlanger mindste Aftrædelse. Der handles efter denne Grundsats overalt. Stoiker og Epikuræere, Kristne og Hedninger, unge og gamle følge troligen denne Sats, saavel i ældre som nyere Tider. Der kan altsaa ikke være Tvivl om dens Rigtighed." Men der gives dog noget, som kaldes Opoffrelse? Ja, „den höjere Dyd er Opoffrelse", og havde Kristi Lære været fulgt, saa havde visst nok

Digitized by Google

Folkeslægten i den kristne Verden (det nægter han dog ikke) været större og ædlere. Men „Dyden viser sig deri, at man kan føle Fornöjelse i at begaa Opoffrelse til Næstens Vel. Kan Mennesket ikke finde Fornöjelse i at være dydigt, saa er han visst heller ikke forbundet dertil.“ Selv Troen paa Udødelighed og Forsyn ere ham intet uden som fornødne til vor Lyksalighed. Endelig betragter han „Oplysning nødvendig til Lyksalighed. Den kultiverte Dyd er Menneskets höjeste Lyksalighed, og det er Oplysning, der kultiverer Mennesket til Dyd, indvortes Frihed og Oplysning. Den, der ikke har Frihed, men er undertrykt af uselskabelige Lidenskaber, kan hverken sympathisere med det offenlige Vel, heller ikke kan han begaa nogen (borgerlig) Opoffrelse. Og Oplysning, Forjagelse af Vankundighed, Fordomme o. s. v. er det eneste, som kan bringe et fordærvet Folk tilbage til Storhed.“

Til visse er der foregaaet en stor Forandring. För, men det er rigtig nok længe siden, vilde man være salig, og mente at blive det ved Troen paa Jesus og hans forløsende Blods Kraft; Verden var en Jammerdal. Nu vilde man være lyksalig; Herligheden skal allerede begynde her, og Vejen til den er Oplysning.

Og den skal skride fremad, og Eftertiden skal forbavses over vor Daad. „Vore Tider ere tilmed saa udviklede, at en for hele Europa vigtig Katastrofe kan ikke være langt borte. Explosionen vil snart døve vore Øren. Alle Sjæleevner, de spekulative og de virkende, ere satte i Gang; man vover at sætte det i Værk nu, som man næppe för torde tænke.“ „Lærerige og vigtige ere Dagene vi leve udi. Efterkommerne ville rejse sig i Vejret, naar de tale om vore Tiders store Bedrifter. Af vore Dages Krönnike vil de tage Stof til deres sublimeste Tragedier, og vore store Mænd vil ofte træde frem paa Efterslægtens Theatre og omspille deres Rolle.“ Som det hos Shakespeare hedder:

How many ages hence
Shall this our lofty scene be acted o'er
In states unborn and accents yet unknown.[1])

Dette Skrift bör ikke overses. Der gives næppe noget

---

[1]) Statens Ven, 1. Bd. 1792. Om den private Lyksalighed. Andet Oplag. Øget og Bedret 1796 (med latinske Typer). — 2. Bd. 1797 Om Rets og Stats Ophav. 3. Bd. 1814 Om Næringsveje, Folkemængde og Rigdom. Se, foruden Kilderne hos Erslew, Svea, 14. H. eller Ny följd 2. H. (Uddrag i Kjøbenhavnsposten 1833, Nr. 118).

Digitized by Google

klarere Bevis paa, hvor sønderreven Tiden var, end at denne Bog, hvis Stil den Gang ansaas for klassisk, en „högst ytlig bok“, siger den svenske Kritiker, en „framställning af Evdämonismens lära, utan nyhet, utan skärpa och utan qvickhet“, en dumdristig Selvforgudelse, der ender med Tidens Forgudelse, kunde gjöre saa stor Lykke. Sidste Del (1814) „sank fuldkommen obemærket till Lethes botten.“

Til at udbrede filosofisk Dannelse virkedes der ogsaa af J. Collin, J. Thomsen, J. H. Spleth, [1]) K. G. Limkilde, samt til Brug ved Undervisning af L. Smith. Men imedens Spekulationen i sin abstrakte Form kun vandt faa Yndere, blev Kantianeren Birckner maaske den navnkundigste Mand paa sin Tid ved Filosofiens Anvendelse paa de politiske Forholde.

Mikael Gottlieb Birckner, „efter en bekjendt Uskik kaldet den danske Garve“ (f. i Kjøbenhavn 1756), mistede som Barn sine Forældre, og blev antagen i Söns Sted af en Borger i Kjøbenhavn, Adolf Reersløv. Efter at have været Kapellan ved en tysk Menighed paa Vesterlands-Før, blev han (1792) residerende Kapellan i Korsør († 1798). Han var opdragen med en Broderdatter af Reersløv, der siden ægtede Johannes Boye, og var gift med en Søster til Kr. Horneman. Megen Sensation vakte han allerede ved sine frimodige Afhandlinger om Adelen (Skal man undertrykke Adelen? i Minerva 1791) og om Trykkefriheden (i Minerva 1791), samt ved Besvarelsen af det Spørgsmaal: Hvorfor tale Menneskene i deres Selskaber saa lidet og sjælden om Gud og Religionen? [2]) (i Minerva 1792); men en næsten utrolig Virkning gjorde han, just paa den Tid, da Trykkefrihedens Indskrænkning var Gjenstand for alles Frygt, ved sit berömte Skrift Om Trykkefriheden og dens Love (1797) og Videre Undersøgelse om Trykkefriheden og dens Love (1798) [3]).

---

[1]) Der gjordes Forsøg paa at udgive en Samling, mest Oversættelser: Philosophiske Afhandlinger til Sandheds, Dyds og Smags Udbredelse. Første Saml. Kbh. 1798, hvori der findes Oversættelser af ovennævnte og en Afh. om Eftertryk af K. Fr. Lassen, efter det Kantiske Retsbegreb. Ogsaa N. Schow lagde sig efter Filosofien (se hans Afh. om den nuherskende Skepticisme eller Kritik i Philosophien, i Vidensk. Selsk. Skr. for 1801 og 1802).

[2]) Et af en Privatmand udsat Prisspørgsmaal, som ogsaa blev besvaret af F. L. Bang, der vandt Prisen, og N. R. Suhr. Det blev ogsaa behandlet af P. Paludan (i Magazin for lidende.)

[3]) Det sidste især imod Schlegels Erindringer imod Birckners Skrift (i Astræa), samt Anmældelserne af Collet (den, hvorfor han blev afsat) og J. Baden. Schlegel havde faaet Ark for Ark af Bircknerss Skrift, efterhaanden som det blev trykt, med det Maal for Öje at bestride det.

Digitized by Google

De hidtil gjældende Love vare utilstrækkelige og modsigende; denne Undersøgelse var historisk. Trykkefriheden maatte være uindskrænket, Regjeringsformen og dens Forandring, Regjeringens Handlinger, den herskende Religion og Religionen overhovedet, Embedsmandens Færd og Borgerens Ære, alt maatte overgives til fri Undersøgelse; det var Sætninger, som ingen endnu havde udtalt med saa megen Alvor, saa inderlig Overbevisning. Hvo skulde tro, at det i Danmark ikke med Omsvøb og skjult, men aabenlyst torde siges, at Revolution, Forandring af Statens Forfatning, maatte begyndes og fuldføres, om end helst ovenfra, fra Regjeringen, der jo ingen anden Forpligtelse havde paa sig end at bevare den uindskrænkede Magt; at det er langtfra ingen strafværdig Forbrydelse at sige, at den indførte og bestaaende Konstitution ikke er bleven indført paa en retmæssig Maade; at det forudsættes som noget, der ikke nu behøver at bevises: at herskende Religion og herskende Kirke i og for sig selv er en Fornærmelse mod Menneskeforstanden; at et fornuftigt moralsk Væsen kun kan forpligtes af sin egen Fornuft og sin egen Villie? Det vil da ikke være paafaldende, at han med samme Frihed anbefaler andre Reformer, f. Ex. taler om ciceroniansk Pølsesnak og sirlig Nonsens, at det latinske Sprogs Skrivning nu næsten maa regnes iblandt de unyttige Kunster, som i det daglige Livs Sysler ikke kan anvendes, og hvis hele Brugbarhed indskrænker sig til dem, hvis Kald eller andre Omstændigheder nøder dem til at skrive Disputatser og Programmer; at han, som e n af Statens første Fornødenheder, krævede en kort, bestemt Lovbog, saa at man ikke i hundrede Bind maa eftersøge hvad der er Ret og Uret, og at Retten maatte forvaltes uden Betaling, at Dommere og alle til Rettens Pleje fornødne Personer blive salarerede af Statens Kasse; at han raader til Nedlæggelsen af store Seminarier, og anbefaler Oprettelsen af Præsteseminarier. o. desl. Det Mod, hvormed han stillede sig imod Regjeringen, uden Djærvhed, men af et oprigtigt Sind, just da alle Sjæle vare fulde af Frygt for den ny Trykkefrihedslov, der som et truende Sværd hang dem over Hovedet, omgav ham paa den Tid med en Slags Martyrglans, som det ingenlunde kan være Eftertidens Öjemed at berøve ham; men for os er han dog især kun mærkværdig som den fuldendte Rationalismes Afbillede. Der er kun e n Tanke, som fylder hans Sjæl, ett Maal, han har for Öje: Moralloven; han stirrer, som Schlegel bebrejder ham, kun paa ett Punkt; han er ligesom besat af Moralloven. Den verdslige Lov, Retfærdigheden, er den almindelige Villie, ikke de manges, ikke de flestes, men den almindelige; Publikum er ikke Per eller Povl, men den almindelige Fornuft. Man skulde tro, at han

Digitized by Google

var forrykket, forrykt, det er han ikke, han er kun Kantianer. Saa dyb Følelse han end bar i sit Hjærte, saa fornægter han den, for at hylde Forstanden, ene og udelukkende; for denne Stemning er Kjærlighed intet og Venskab intet og Kunsten intet. „Kjærlighed til Fædrelandet er en Følelse, og det en Følelse, der, lig alle vore andre Følelser, er udsprungen af Egenkjærligheds Rod; naar man vil tale bestemt, kan den aldrig fortjene at kaldes en Dyd og endnu mindre en af de ædelste og ypperste Dyder; den er ikke skikket til at være Objektet for nogen moralsk Befaling.“ Heller ikke Venskab, „saa hellig end denne Følelse altid er for ethvert godt Menneske; det höjeste den kan frembringe, er Legalitet.“ „Hensigten af Kunstens vittigste og skjönneste Produkter kan kun være Fornöjelse.“ Saa kan da „Jesu Bud (Jesus hedder han altid, ikke Kristus, Messias): Elsk Gud, ikke rettelig forstaas, förend det forvandles til: Lyd Gud!“ [1]) „Den kritiske Filosofi er et stort Værn imod Vantroen (man skyldte den just for at være selv Vantro), ved den bliver Kristendommen først til hvad den bör være. Naar Forsoningslæren bliver rigtig forklaret og afklædt sine, Kristendommen uvedkommende, jødiske Billeder, saa indeholder den en Sandhed, som ingenlunde er anstødelig for Fornuften. Man maa lade Hovedforestillingen staa urokket, men substituere en uskadelig symbolsk Handling, og overhovedet modificere det hele saaledes, at alle de gamle, for Guddommen uværdige, for Moraliteten skadelige Følger ved den ny Modifikation falde bort, skjöndt han ikke dermed vil paastaa, at de første Kristendommens Bekjendere har tænkt sig alt dette ved Jesu Forsoningsdød saa tydeligt, som han har fremsat det.“ „Religionslæreren er forpligtet paa de Symbolske Bøger ved sin Embedsed, men han begaar ingen umoralsk Handling, fordi han forklarer en Lærebygning, endskjöndt den efter hans egen Overbevisning er vildfarende, og han er kun forpligtet til at foredrage de moralske Lærdomme i Forbindelse med visse en bestemt positiv Religions Lærepunkter, under den Betingelse: saa vidt disse Lærepunkter findes grundede i Bibelen, og — saa vidt som det kan stemme overens med hans Bestemmelse at være Almuens Lærer.“ [2]).

Saaledes kan selv det reneste Gemyt, den ærligste Sjæl ved en ensidig Forstandsforvildelse forvandle den simpleste na-

---

[1]) Afhandlingerne Om Kjærlighed til Fædrelandet og Om Kristendommens höjeste Moralprincip, i Saml. Skr. 4. D.

[2]) Videre Undersøgelse om Trykkefriheden og dens Love, i Saml. Skr. 2. D. Jfr. om Mirakler, Spaadomme og Troen paa Bibelen, i Afh. Om den gejstlige Stand, i Saml. Skr. 4. D.

Digitized by Google

turlige Sandhed til Falskhed og Lögn; og en utallig Flok af Tidens Lærere fulgte ham ad denne Vej, fordi de ikke havde nogen anden Udvej. De havde et uopnaaeligt Hværv, at forbinde Kristendommens Dogmer med Tidens Oplysning; deres Stilling var fortvivlet, og man truede med rent at afskaffe dem. Saa maatte ogsaa Birckner selv oplyse, hvorlunde de protestantisk kristelige Præster, just ved deres Lærdoms Aand, der er aldeles praktisk, gjöre virkelig Nytte, de fremme Oplysningen.[1]) Kristendommen selv var banlyst.

Længe efter sin Død beholdt Birckner det Ry, han havde vundet ved sine Skrifter; længe æredes han som en mandig, tænksom, sandhedskjærlig, frimodig Mand, som han virkelig var; han var efter den svenske Kritik „tillige begavet med et visst harmonisk Maadehold, som man sjælden træffer hos Skribenter, der eje ikkun Skarpsindighed, men hverken Lærddom eller Fantasi.“ Kun meget enkelte Stemmer hævede sig imod ham. Oluf Vorm skrev til Nyerup (1804): „Den store Birckner har jo demonstreret, at Fædrelandskjærlighed er en barnagtig, umoralsk Ting. O over denne Kosmopolitisme!“ „Hvor længe vil man dog blive ved at indbilde os, at denne visst nok agtværdige Mand og gode Hoved var en stor Tænker og grundig Filosof. Denne hans Afhandling (om Kristendommens Moralprincip) er i höjeste Grad overfladisk og fuld af skjæve løse Tanker, og han skal sættes over Garve! Rahbek var og her den første, som stødte i Basunen, og den dröner endnu. Der har i mange Tider ikke været mindre selvstændig Tænkefrihed i at filosofere end i de sidste to Decennier; hvad man ser, saa bærer det den Kantiske Kritiks Præg, bygger paa hans Hypotheser, forudsætter hans Postulater, er formet efter hans Læst. Si Kant non cantasset, Ceteri non saltassent.“[2])

Skjöndt Vorm ogsaa mente, at Schlegel tydelig havde vist det grundløse i Birckners Skrivefrihedssnak, vil dennes Navn dog altid bevares i Trykkefrihedens Historie. Ogsaa som dansk Stilist vil han mindes, om end J. Møllers Udsagn, at han „i Udtrykkets Klarhed og Stilens Ynde overgik Tyge Rothe og alle ældre“, ikke hjemler ham Ret til for den tilkommende Tid at være et Mønster. Det ensformige og yderlig bornerte i hans Tankestof berøvede ham Adgang til Stilens Rigdom, og ikke i denne magre Tankeregion, kun i Idéernes Fylde, findes den sande Ynde. Det bedste, man kan sige om hans Stil, og det

[1]) Afh. Om den gejstlige Stand.
[2]) Vorms Brev til Nyerup 1804, i J. Møllers Nyt theol. Bib, 19,201.

Digitized by Google

gjælder endda kun om enkelte Partier, er det samme, som nogle have fremhævet som Kants Særkjende, at den besidder en glinsende Törhed, „eine glänzende Trockenheit“. Martyr for den gode Sag, hvilket hans Venner og han selv frygtede, blev han ikke. „Jeg kan, sagde han til Rahbek, da de sidste Gang talede sammen, læse for Börn, og min Kone gjöre Fruentimmerarbejd, og altsaa selv give Slip paa Kapellaniet, hvis jeg ikke forflyttes.“ Under trange Kaar og med en ved Arbejde nedbrudt Helbred sad han i et lidet Kald, og var netop bleven forfremmet til et bedre, da Døden bortrev ham. Rahbek gav ham det Vidnesbyrd med i Graven:[1]) „Ingen blandt vore Skribenter har forenet skarpere og lysere Tænkning med mandigere Veltalenhed, ædlere Frimodighed med elskeligere Beskedenhed, været paa en Gang renere for Menneskefrygt og for Personligheder og Beskhed, nidkjærere for det almene Tarv og uegennyttigere for sit eget.“ Ved sin Karaktér fortjente han denne Hæder.[2])

Den Kantiske Filosofi gjorde først i Begyndelsen af det næste Aarhundrede sin fulde Virkning paa Videnskaben, Kirken og Staten, og i Forbindelse med det maa de Mænd nöjere betragtes, hvis Virksomhed nu begyndte. Conrad Friedrich von Schmidt-Phiseldeck (f. i Brunsvig 1770) var kommen til Kjøbenhavn som Huslærer hos Const. Brun, og vilde paa Latin give en Fremstilling af Kants Filosofi; han udgav en Conspectus (1794) og en Expositio systematica (1796 og 98). Med Niels Treschow (f. i Drammen 1751), atter en Nordmand, blev Filosofien først til i Danmark, og der begynder i dens Historie et nyt Afsnit, da han efter Riisbrigh blev Prof. i Filosofien ved Universitetet (1803), maaske for at værge Danmark imod Naturfilosofien, hvormed den fødte Nordmand og „tyske Doktor“, Henrik Steffens, til Forfærdelse for alle oplyste Mænd oprørte den danske Ungdom. Efter flere Afhandlinger (fra 1772—89) gik Treschow ind paa den Kantiske Filosofi ved sit Forsøg om Guds Tilværelse (1794), sine Aforismer (1797) og endelig ved sine Forelæsninger over den Kantiske Filosofi (1798—99). Han var den Gang Rektor i Kristiania. Da Norge intet Universitet havde, forsøgte nogle Mænd paa egen Haand at afhjælpe dette Savn; Anker læste over Fysikken, Treschow over den Kantiske Filosofi (1796—97). Bogen kom ogsaa ud paa Tysk

---

[1]) Rahbeks D. Tilskuer 1798, Nr. 94.

[2]) Kilderne hos Nyerup. Birckners Samlede Skrifter, 1—4. D, 1797—1800. Fjerde D. er udgiven af Ørsted med en Forerindring af Gutfeld om Birckners sidste Dage. Samt Tidsskr. Svea.

Digitized by Google

og blev rost i Tyskland, „den Gang den mest uigjendrivelige Attest om Fortræffelighed, som en nordisk lærd kunde faa.“ Han staar imidlertid endnu „helt og holdent“ paa Lockes Standpunkt, og bestrider fra det Kant; men et Moralprincip maatte han dog have, ligesom alle de andre, en stor Lykke for Theologerne, indtil han, „den gamle Skolemester, selv gik i Skole hos Spinoza og Schelling“, og skabte det første filosofiske System i Danmark (Identitetssystemet).[1])

Naturlige Anlæg og særegen Tilböjelighed til Spekulation fandtes aldrig hos det danske Folk. Det søgte, som vi jo nu have set, at tilegne sig og at anvende fremmede Tænkeres Idéer: Leibnitz, Wolff, Montesquieu, Kant. Selvgranskningen tabte sig gjerne i ufrugtbare, undertiden latterlige, Grublerier. Selv naar Filosofi attraaedes, blev den gjerne staaende ved Begyndelsen, Definitionen. Naar man kunde definere Moralprincippet, saa havde man Moralen; naar man kunde definere Guds Tilværelse, saa havde man ham; og hvorledes kunde man tænke paa at leve uden en Definition paa Livet? Som Livsmaal kom man endnu ikke længer, end til ett af to: enten at opnaa Lyksalighed eller at praktisere Moralloven. Men disse Tankebevægelser vare ikke aldeles ufrugtbare; igjennem dem alle, hvor dunkle de end vare, gik der en lys Stribe, der vakte Haab og Raab om Frihed. Var det Religionen, hvorfra dette Lys udgik, eller blev ogsaa den formørket?

10. Religion, Theologi og Rationalisme. Kirkens Stilling. Theologer og Præster. Erik Pontoppidan. Peder Rosenstand Goische. Peder von Haven. Ove Høegh-Guldberg. Johan Nordal Brun. Nikolaj Edinger Balle. Kristian Bastholm.

Af den filosofiske Gransknings Beskaffenhed lader sig formode, hvilken Vej de religiøse Anskuelser vilde tage. Den gamle Kristendom gik over til Rationalisme. Saa længe Kirkens, det vil sige alles, Tro (thi ingen var udenfor Kirken) var afhængig af Theologernes Exegetik og Dogmatik, saa længe Troens Forklaring var et Prærogativ for Præstestanden, saa længe var Kirken tryg og uantastelig. Saa snart Oplysningen havde kastet sig over det opløftende i at tænke selv og at tænke frit, og var kommen til den Overtydelse, at enhver i Følge sin egen medfødte Fornuft har Ret til at tro om de guddommelige Ting, hvad han vil efter sin Samvittigheds Vidnesbyrd, maatte der opstaa Splid imellem Kirken og Menigheden.

---

[1]) Svea, 14. H. eller Ny följd, 2. H. S. 272. (Uddrag i Kjøbenhavnsposten 1833, Nr. 125.)

Digitized by Google

Allerede længe havde en Adskillelse i Troen fundet Sted, og i Kirkens Skjød havde der dannet sig en stor Hob, der begyndte med Tvivl om Kirkens Lære, og endte med Vantro; i alle de höjere Kredse, i hele den saakaldte dannede Klasse, var der uden Tvivl et stort Flertal, som dels af Letsindighed, dels af Ligegyldighed, dels af virkelig Overtydelse, havde tabt Tilliden til den raadende Lære; men Spliden blev først farlig, da Tvivlen traadte ind i Kirken selv, da der iblandt Theologerne opstod hin exegetiske og dogmatiske Gjæringsperiode (omtrent fra 1760), som, mere og mere gjennemtrængt af Oplysningen (omtrent til 1780), endelig fremviste en Kirke, hvis Natur og Væsen aldeles var omskiftet (1790). Den ydre Form var stadig den samme; Kirken havde som för sine Bisper og Provster og Præster, men dens indre Skikkelse var aldeles forandret.

Dette Særskue, hvor lidet opbyggeligt det end er i sig selv, er for alle følgende Tider særdeles lærerigt. Det røbede uden Tvivl en Svaghed i Kirken selv. Den maatte dog vide, at hvis dens Enhed skulde bevares, maatte det ske ved en diktatorisk Magt, hvad enten denne dannedes ved Koncilier med en Pave, eller ved en Bispesamling med en Konfession som Pave. Opgivelse eller Bortforklaring af Konfessionen, Tænkefrihed, maatte nødvendig medføre ikke alene Oplysning, men ogsaa Opløsning. Naar Theologerne, der jo dog vidste, at de ingen Tænkefrihed havde, tilstode alle andre den, maatte de jo betænke, at deres Magt var brudt. Men det var just det de gjorde. De vilde hæve Spliden, de følte Trang dertil, og den bittre Nød tvang dem. Kirken blev angreben, den maatte bruge Nødværge for at forsvare sig, og greb til de samme Vaaben, som dens Fiender: til Fornuften og Modersmaalet. Det var farligt, det vidnede om Frygt, og Frygten vidner om Svaghed. Denne Eftergivenhed fra Kirkens Side, denne Stræben efter at beholde sine Faar i Fred for Ulven eller at kalde de forvildede tilbage, vidnede om, at Folden ikke var forsvarlig og Hyrderne ikke paalidelige.

Heller ikke alle gik ind derpaa; Modersmaalet maatte de bruge, men Fornuften kunde ingen paatvinge dem, og disse Kirkens Piller opnaaede derved, at den gamle Kristendom en Tid lang bevaredes baade ved Universitetet, paa Prædikestolen og hos den store Masse af Folket. De havde selv, og de værnede om den samme urokkelige Tro, som fordum var Kirkens Eje, Troen paa Dogmer og Mysterier, der netop skulde tros og hverken forstaas eller indses, men just hente deres Styrke af deres Ubegribelighed; den samme exegetiske Deduktion, der bliver

Digitized by Google

staaende indenfor Testamentets afsluttede Kreds, uden Hensyn til Historien, Naturen og Livet; den samme faste Formening, at en Tvivler eller Fritænker ikke kan være nogen retskaffen Mand, men straffes her i Livet, om ikke för, saa ved et fortvivlet Endeligt, og hisset ikke kan vorde salig; kort, at „kristelig Sædelighed og Salighed udgaar fra og hviler i Troen paa den menneskeblevne Gud, der har forløst den faldne Menneskeslægt ved sit Blod.“ Disse Mænd hadede Oplysningen, og bekjæmpede den med det eneste Vaaben, de havde og kunde bruge, Guds Ord, som aldrig kunde sløves.

Men andre havde af Oplysningen lært, at dette Sværd var rustet, og maatte slibes til. De gnede og gnede paa Pletterne, og da de ikke vilde vige, trak de en Fernis over dem, og bildte Folk ind, at nu var der ingen. De svang Sværdet i Oplysningens Skin, og forlystedes over dets Glans. Det var hverken af ond Villie, eller af Egennytte, ikke en Gang med Overlæg, at de grebe til dette Middel; Oplysningen og dens Tilhængeres store Flok rev dem med sig. Uden at betænke hvad de gjorde, berøvede de den gamle Dogmelære sin Fasthed og Konsistens, og formede den om efter den ny Fornufts Bydende. Kirken maatte jo dog bestaa, og her var en Udvej; naar den selv opgav hvad den ikke længer kunde forsvare, naar den selv blev vantro med de vantro, saa var der Fred. Denne Udvej var Rationalismen, et mangetydigt Ord, der omfatter næsten alt hvad det skal være, undtagen den blinde Tro. Bastholm lavede et mageligt Sæde tilrette for den i Kirken; og udenfor løftede Spotten sit Skrig, da den paa Sællands Bispestol i Balle fik en Personlighed, imod hvem den kunde stile sine Angreb. Som Ormene ved Yggdrasils Træ borede fri Tænkning og Fritænkeri sig dybere og dybere ind, indtil de endelig sade og gnavede paa selve Religionens Rod. Træet faldt, og det knuste mange stakkels svage Sjæle i sit Fald; men Kirken varede ved. Der var et lidet Sidekapel, hvor de gammeldags troende sade og holdt Gudstjeneste for sig; men den rationalistiske Kirkes höje Hvælvinger, hvoraf gjenløde de? af den forbarmende Guds Naade? af Anger og Bod? af Forsoning og Syndsforladelse? af den hellig Aands Forjættelser? af Korsets Efterfølgelse? Det var jo altsammen borte.

Men i enhver Ting maa der dog være noget. Da det forkyndtes höjt, at nu var Kristendommen egenlig bleven til, nu var den aabenbaret, paa ny, for Fornuften, i sin sande Skikkelse, maatte ogsaa den have noget Indhold; og var der i den selv intet, som kunde fylde Hoved og Hjærte, saa maatte den udenfra hente sit Indhold. Den forbandt sig med Moralen, erklærede den for Kristendommens rette Væsen, men forkyndte

Digitized by Google

den nærmest kun i Skikkelse af Borgerdyd. Den forbandt sig, for at friske paa denne Törhed, med Rhetorikkens og Æsthetikkens klare Vande, og endte med at strø Blomster, visne eller eftergjorte, paa Kirkegulvet og paa Graven. Den forbandt sig med Pædagogikken og Gymnastikken; Kirken, den höje Taarnbygning med de stærktlydende Klokker, skulde igjennem den lave Skolehytte og de larmende Peblinge øve sin ypperste Virkning. Den forbandt sig med Økonomien, det nærmeste og legemligste Middel til Folkets Velstand; Præsten var jo ikke alene Folkelærer, men Værkmand. Fremfor alt var han Embedsmand, det til Alting brugbare Redskab i Regjeringens Haand til umiddelbar Virkning paa Folket. Den havde to staaende Hære, en med de røde Kjoler og en med de sorte; og den sidste var ikke mindre villig til at adlyde Kommandoordet fra Kabinettet eller Kancelliet. Kirken var ikke uvirksom, men den virkede i verdslige Öjemed; den var ikke tom, men hul; den døbte og konfirmerede og viede og kastede Jord paa Lig, altid med en viss Salvelse, stundum med Ynde; den holdt nöjagtig Bog over fødte og døde og Landsoldater, og fremmede Inokulation og Kartoffelavl; den havde sine Tjenere, der alle ved Haandspaalæggelse vare blevne delagtige i den hellig Aand, men de betragtede sig selv mere som Folkets Tjenere end som Herrens. Ordet lød, men Guds Ord var taget ud deraf, og Verdens Lov og Pris sat isteden. Og det var Jesu Kristi Kirke, altid den samme.

Hvorledes den samme, naar dens Forkyndelse idelig følger Verdens Strömning, og fra det ene Tiaar efter det andet assimilerer sig med den? Pontoppidan regnede den gamle fromme Jersin iblandt de danske Fritænkere, og optog selv Fornuften. Da Balle skulde være Doktor i Theologien, vilde den gamle theologiske Professor, Peder Holm, ikke kreere ham, „jeg vil ikke lægge min Haand paa den Kjætter", sagde han; og Kjætteren Balle stod tilsidst alene som den eneste rettroende i den rationalistiske Kirke, hvis offenlige Lærer, K. F. Horneman, paa sine Forelæsninger brugte det ny Testamentes Underfortællinger til at vække sine Tilhøreres Latter. Med den gamle Dogmatik bortkastede Granskningen tillige Religionen, med Mysterier og Mirakler bortlagde den, som et forslidt Klædebon, selve Evangeliet. Verden, mente den, skulde omdanne Evangeliet efter sig, isteden for at det, ikke i sine Tilfældigheder, men i sin Aandsfylde, skal gjennemtrænge og beherske Verden. Det er den store Forstandssynd, som denne Tidsalder begik, det er Rationalismens Vederstyggelighed, deri ligger Lögnen. Naar Kirker kunne te sig saaledes, og dog nyde Agtelse og Hævd, saa fristes man til at spørge: mon ikke dog disse Kirker, som

Digitized by Google

bære Verdens Stempel paa sin Isse, til syvende og sidst ere at ligne med Hoteller[1]), hvis tilpudsede Tjenere opvarte deres Gjæster med Retter, der ere i Mode og hvori de finde Smag; saa fristes man til at antage, at den sande Kristendom ikke længer var til uden i den enkeltes fromme Sind og i det Liv, der opoffrer sig selv og dør bort fra Verden.

Den lærde Theologi stadfæster den i Kirken foregaaende Forandring. Hos de tre første theologiske Professorer, P. Holm (1746—77), der „ansaa sit dogmatiske Kollegium for den ufejlbare Vej til Salighed" [2]), H. O. Bang (1754—64), der behandlede Dogmatikken paa Latin og ivrede imod de engelske Deister[3]), P. Rosenstand Goische (1749—69), der i Modersmaalet bekjæmpede Fritænkeriet, var Dogmesystemets Behandling fremherskende; hos den fjerde, J. E. Gunnerus (1755—58) Filosofien. Med L. Harboe (tillige Biskop i Sælland, 1757—83) viser sig Forkjærligheden for historiske Æmners Behandling. Medens K. B. Studsgaard (1769—73, da han blev Præst i Aalborg), og den lærde Græker L. Ancher (1773—75, da han blev Stiftsprovst i Fyn) kun ere kjendte af nogle Disputatser, og Dogmatikken under N. E. Balle (1772, og fra 1783 tillige Biskop i Sælland), kjæmpede i Modersmaalet, fik Universitetet en stærk tysk Islæt ved J. A. Cramer (1765—71), der tillige virkede praktisk ved at oprette et Prædikeselskab for de studerende[4]); H. F. Janson (1774—88, da han blev Biskop i Aarhus, 1786 Prokansler); D. G. Moldenhawer (1783—1805, da han blev Medlem af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler), Forfatter til Tempelherrernes Historie; Orientalisten J. G. K. Adler (1786—88);

---

[1]) Tanker mødes. Atterbom har tilladt sig en lignende Sammenstilling i Minnen från Tyskland och Italien. 1,61.

[2]) Om Holms strænge Orthodoxi, Stivsindethed i økonomisk Bestyrelse, Iver imod Forvanskning af Fundatser, Djærvhed imod Guldberg, og hvor nødvendigt det var at høre hans Forelæsninger for at faa Kommunitetet („Man skulde høre mans Kollegier, sagde han, saa kunde man nok selv hjælpe dem til Stipendier"), se J. Møller, Balles Levnet, S. 13, og Peder Holms Karakteristik i Nyt theol. Bibl. 3. D.

[3]) Om Bang se Büschings Nachrichten 2,275. Partic. I. af hans Introductio in Historiam criticam Theologiæ systematicæ, speciatim Dogmaticæ udkom 1758. 4. (ikke 1748.) Der haves af den ogsaa et Aftryk 1763. 4. med en Tilegnelse til Otte Thott til Gavnø og en ny Fortale. De engelske Deister bestrider han han efter Leland, det synes som han ikke har læst dem selv.

[4]) Uagtet han her hverken kunde bruge sit Tysk eller Latin, og om han end forstod Dansk, dog „talte det maadeligt". Cramers Levnet af J. Møller i Nyt theol. Bibl. 3. D.

Digitized by Google

F. Münter (1788—1808, da han blev Biskop i Sælland), berömt ved sine kirkehistoriske Værker og sin antikvariske Lærddom. Fritænkningen aabenbarede sig efterhaanden paafaldende i K. F. Horneman (1776—1830). P. E. Müller, der 1801 blev Prof. i Theologien, udgav sit første lærde historiske Skrift 1797, men levede i de sidste Aar af Aarhundredet udenlands.[1])

Lærde Bidrag til den hellige Skrifts Textkritik udgav: H. Treschow (Prof. i Theologien 1773—74), der beskrev nogle Codices i Wien til det N. T. (1773); A. Birch († som Biskop i Aarhus 1829), der kritisk behandlede og udgav Haandskrifter til det N. T. især Evangelierne (1798—1801)[2]); W. F. Engelbreth (Præst i Lyderslev i Sælland, resignerede 1858), der som Frugter af sin Udenlandsrejse og Ophold i Rom (1791—94) udgav koptiske Fragmenter af Bibelen (1811).

Deslige lærde Arbejder bleve dog sjælden fortsatte. De fleste Skrifter paa Latin ere Disputatser eller andre kortere Afhandlinger, hvis Forfattere derefter gik over til theologiske, religiøse eller aldeles heterogene Æmners Behandling i Modersmaalet; og jo mere man nærmer sig til Tidsrummets Ende, des mere almindelig vorder Modersmaalets Brug, ogsaa til aandelig Digtning, Skolevæsen, Økonomi o. desl.

Derom vil man let overtyde sig ved at betragte Forfatternes Skrifter. Forfatternes Tal udgjör omtrent 400. Blandt de tidligere forbigaas her adskillige; derimod gives der vel nogle, som kunne have Fornöjelse af at kjende de sildigere, for ved Eftersyn at faa et Overskue over hvad de have virket for Literaturen. Naar de tillige vare Poeter, gives der dem en Stjærne for, naar de tillige vare Økonomer, en Stjærne bag; og naar de have virket i andre Retninger, betegnes tildels disse.

Omtrent fra 1750—1769: P. E. Friis (Topogr.), *J. Muus, F. Nannestad* (Biskop), R. Garboe, L. Gram, *S. von Haven, K. Langemach Leth (gudelig), *G. Treschow, H. P. Gudme, H. Mossin (Bogtrykkeri), T. Bloch (Biskop), F. Qvist (Slotspræst),

---

[1]) Jfr. Fortegnelse over de theologiske Professorer af J. Møller i Nyt theol. Bibl. 5. D. Det maa være urigtigt, naar Andreas Birch, der fik Prædikat af Professor i Theologien 1792, anføres blandt dem (1792—96).

[2]) Han foretog sin Rejse „paa egen Bekostning", ikke med kongeligt Stipendium. Af den sidste Udgave af Quatuor Evangelia Græce. Havniæ 1788. brændte næsten hele Oplaget i Ildebranden 1795. Se: Fr. Sneedorff-Birch, Et Bidrag til den danske Literaturhistorie. Randers 1856.

Digitized by Google

H. V. Kaalund (Lejlighedsdigter), E. G. Begtrup*, K. K. Plesner, A. Reiersen (Hist., Topogr.), H. Gerner (Hernhutter), *O. D. Lütken*, F. Monrad (supprimeret Katekismus), P. Egede (Grönland), N. R. With*, Th. Horrebov (gudelig), T. G. Krog, K. F. Treu, *K. Selmer, *N. S. Bøgh, P. L. Hersleb, *P. Tetens (Biskop), *P. K. Steuersen, O. Holmbo*, G. Heiberg (i Bergen), P. Rön (Hans Tausen), R. Edsberg, *J. J. Lund. P. M. Bildsøe (Biskop), N. Jonge (Geogr.), N. E. Nannestad. J. Møller (Topogr.), J. Höyer (Grönland), *A. B. Poulsen, M. Dyrhof (gudelig), *J. A. Dyssel*, M. Rynning. S. Gudme, *H. Pontoppidan, J. Kirkerup*, K. M. Rottbøll (Biskop), D. Schiøth*, L. Boesen (gudelig, Topogr.), K. Fabricius, E. Hagerup (Biskop), P. Saxtorph, H. Steenbuch (Norges Beskr.), J. Hee (Biskop), J. P. Juul (gudelig), J. H. Krarup*, H. Treschow, *O. Støedt, B. K. Lund (gudelig), S. Bugge (gudelig), A. K. Faber*, N. G. From (Topogr.), P. Rhode (Topogr.), *M. Hammer (Præstepoem), H. S. Kragelund (tysk og dansk Præst paa Vallø), Th. Møller*, H. H. Neuchs (gudelig), O. Tidemand (Biskop), K. G. Seydlitz, *M. P. Tuxen, L. Næraae*, P. H. Hertzberg*, N. Hurtigkarl*, A. Trojel, R. Gjelleböl (Topogr.), H. Ström* (Topogr.), A. J. Rehling (Slotspræst), S. Friedlieb (Biskop), J. A. Krog*. T. S. Heiberg* (Stub), O. Irgens (Biskop). J. L. K. Pontoppidan, N. H. Tyrholm*, L. Wittrup*, J. K. Bloch (Biskop), J. K. Schønheyder (Biskop), J. F. Horster (gudelig), R. Fleischer (Philomusus), P. K. Petersen, (Recensent), H. Ussing (Tremarksmand), J. Windfelt, P. Føns (tysk Præst paa Kronborg), H. Hammond* (Rugdrik for Kaffe), *F. K. Krag, B. Krøll (Waisenhuset), M. S. Arentz, Th. Melbye (Literator), J. K. Trojel*, *P. Olrog, *J. Sandøe, J. Vandal (Bogtrykkeri), J. N. Wilse (Rejseiagtt.), H. J. Gottschalk, J. Reimer*, N. R. Suhr, E. G. Vieth (Kingo), P. Hansen (Biskop), R. P. Langhorn.

Omtrent fra 1770 til 1789: L. Muus*, *S. Møller, P. Thun* (Originale Tanker), J. S. Monrad, P. Vogelius (Lovtaler), J. Rosenstand-Goiske, K. M. Holst, J. E. K. Kingo, H. Egede Saabye (Grönland), *F. K. Scheffer, N. K. Friis (Naturhist.), H. K. Glahn (Grönland), J. K. Grave, H. J. Birch, L. Jæger, J. F. Phister, Th. Hee, N. K. Clausson*, S. Salling, P. Sinding, J. W. Skjelderup, J. Danæus, J. P. Winding, J. Bech, J. Kullerup, H. H. Müller, J. Østrup, K. G. Fleischer, R. Giessing, K. Schrøder, B. Sverdrup, J. D. W. Westenholtz*, *P. S. Bang, *L. J. Benzon, K. Holst, A. Møller, A. K. Smith* (Topogr.), J. Stauning, P. K. Steenvinkel (Almuens Oplysning), J. H. Rørbye (Recensent), E. Werdel (Oversætter), J. Grundtvig, K. F. Hagerup (i Throndhjem), I. D. Just*, J. K. Pingel (i Odense), L. Smith (i Kjøbenhavn), H. H. Tybring, H. Clementin, *J. E.

Digitized by Google

Heilman, E. Jæger, A. K. Krog (Topogr.), P. Ê. Monrad (Drakenberg), J. K. Tønder, N. Zeuthen, P. H. Friedlieb, W. Borchsenius (Katekismus), F. K. von Haven, M. Schnabel (Topogr.), *D. B. Clementin, T. K. Wirth, A. Scheeby, J. R. Schjøth, P. Baagøe, F. K. Lange, J. K. Melbye (Spillebog), St. Middelboe (Biskop), F. Skov, R. H. Volqvartz, M. K. Horn, J. von der Lippe, *K. Friman, G. Sandberg (Lappisk), J. W. Bentzon, M. Christensen*, K. Kraft, F. Randrup, M. G. Sabroe, *F. Seidelin, J. M. Weinreich (i Smyrna), H. Arentz (Topogr.), *F. K. Hjort, H. Kampmann (Lovtaler), J. L. Munthe, M. Smith, F. Astrup, M. Rasmussen, K. Bredenberg, J. Seidelin, D. Grönlund (Hexeri i Ribe), *P. Brandt, O. Fabricius (Grönl. og Naturhist.), K. Seidelin (i Odense), K. K. Birch (i Brahetrolleborg og Assens), *P. D. Bast (i Kjøbenhavn), P. N. Hesselberg (Topogr.), P. Estrup, F. K. Hwiid, J. G. Halling, E. K. Unger, M. A. Helm, *K. K. Brorson, L. Hasse, E. Helm*, K. Ramus, H. K. Zahrtmann*, M. Bredsdorf (Naturhist.), F. Hansen, K. Praem, B. P. Kofod (i Kjøbenhavn), S. M. Beyer (Topogr.), K. Nyholm (i Nyborg), J. L. Paludan, *J. Ramus (Biskop), L. K. Dan, L. Satterup (i Laaland), *H. H. Thaulov, E. K. von Haven (Kunsthist.), J. Junge (Den nordsællandske Landalmue), *L. M. Wedel (Indenlandske Rejse, Topogr.), *H. K. Bunkeflod, J. M. Klem, K. Knudsen, K. S. Andresen (i Vissenberg), H. Beckmann (Kommunitetet), M. Naschou, *J. Bindesbøll, J. Paludan*, P. Dalhof (lat. Poet), E. Hammond, P. O. Bugge (Biskop), J. Holst, *O. R. A. Sandberg, M. Galthen (Topogr.), R. Lassen (i Kverndrup), J. Halling, *K. Lund, *Kl. Lund, H. P. Sandal, P. Paludan (Topogr.), T. Rasmussen, H. F. Hjorthöj (Topogr.), A. Wulfsberg*, *M. P. Kruse, O. Ottesen*, H. J. Wille* (Topogr.), S. B. Budde (Finmarken), *J. Rein, *H. Hvas, F. L. Thanch (Bondestanden), J. B. Hee (Epiktet), K. M. Leganger (Topogr.), E. K. S. Randrup, R. Balslev, R. Møller (i Laaland), E. Hagerup (paa Nordmøre), M. G. Birckner, N. Hegelahr, *J. Zetlitz, D. N. Blicher, *M. F. Liebenberg (Confessionarius), D. Klauen, K. J. Bredsdorf (til St. Jörgens), *F. Schmidt, *F. K. Gutfeld.

Fra 1790 til 1800: J. H. Schive, V. S. Bull, D. P. Faber (i Jungshoved), K. Garman (Finmarken), F. L. Mourier (fransk reformert), P. A. Wedel (i Skaarup), *V. K. Hjort (Biskop), H. J. Høxbroe, *F. Plum (Skolevæsen, Biskop), K. K. Fabricius (paa Langeland), J. Hornsyld (i Assens), F. J. Bech (Skolevæsen, Biskop), E. Olsen*, E. G. Schytte (Naturhist., Landskabsord), K. G. Zahle (tysk og dansk Præst til Vemmetofte), *F. Rasch, *H. G. Bechman, B. F. Rönne*, J. Bloch (Biskop), K. Clausson*, P. B. Lakjer, U. K. Boesen (i Faaborg),

Digitized by Google

L. N. Fallesen (i Kjøbenhavn), K. W. Hertel, *N. Hertzberg, K. Pawels (Biskop), St. Tetens (Biskop), H. J. Grøgaard, E. S. Hammer*, J. E. L. Luplau (f. i Brunsvig), F. D. Mellerup, J. H. Pohlman, J. A. Monrad, N. Blicher (i Randlev, Topogr.), K. F. Ingerslev, A. P. Meden A. Pihl*, J. K. Svitzer*, H. G. Clausen (Stiftsprovst), J. Lund, *J. Smidth, H. I. K. Høegh, R. F. Lassen, P. W. Lütken*, *H. Seidelin, K. Sörensen (Biskop), P. O. Boisen (Biskop), H. Laub, A. Schonning, C. W. Heber, P. H. Mønster, J. Stockholm, K. L. Ström, K. Teilman*, A. K. Holm, N. B. Krarup, J. Neuman (Rejseiagtt.), H. E. Støren, G. Abel, *K. G. Limkilde, J. Paludan Müller (Biskop), E. L. Grüner (Bogtrykkeri), J. N. Tileman, P. Hount (f. paa Als, ikke i Norge), L. M. Lund, J. Borch, K. Holst (Hexeri paa Modum), E. Gad, B, L. Junghans, *S. Kildal, J. P. Købke, N. Wulfsberg (Bogtrykkeri), K. Aagaard (Topogr.), J. Landt (Topogr.), G. J. Bröndsted, J. H. Leth, P. R. Duus, P. Thonboe, J. Frechland, *J. J. Garnæs, N. S. Fuglsang (Tamulisk).

Til de dogmatiske Forfattere hører ogsaa F. K. Friess (eller Friis), hvis Skrift om en guddommelig Forløsers Fornødenhed 1763 fremkaldte en Fejde.[1]) Exegetiske Skrifter haves af U. F. Torm, H. K. Bytzow, P. O. Bugge. Af P. M. Bildsøes Commentatio in Lucæ XVI. blev en Udgave supprimeret. P. G. Beyer gav Evangelisk Harmonie 1772, R. Gjellebøl De fire Evangelisters Christologie 1773. Af J. Buch haves Anmærkninger over enkelte Steder i det gamle og nye Testamentes Bøger 1773, af A. T. Rachløv De ældste Tildragelsers Udvikling efter Mose Skrifter 1788, af J. L. Brabrand Oversættelse af Profeterne 1777, af A. Heins Job 1790, af N. Schyth Höjsangen 1796. o. s. v. H. M. Sommer, Assessor i höjeste Ret, udgav Undersøgelse om det Nye Testamentes danske Oversættelse 1778. Over Kirkehistorien gav Gjellebøl en Synopsis 1768, og P. B. Gjørup Synoptiske Tabeller 1778—79; O. Thorning en Bibel- og Kirkehistorie 1772, Th. Lillelund Danmarks Kirkehistorie 1773. („Ubegribelige Fadaiser over Danmarks Kirkehistorie“.)[2]) Til vor Kirkes Historie høre desuden: flere Skrifter af L. Harboe og Anhanget til E. Pontoppidans Hyrdebreve (1753), samt D. G. Zwerg (Siællands Cleresie 1754), J. Haas (Siællandske Biskopper 1761), H. Gerner (Mærkværdigheder 1772), A. Hatting (Bergensk Præstehistorie 1774), Th. Melbye (Fyensk Præstehistorie 1783), H. Ussing

[1]) Priisskrifter efter en Patriots Indbydelse i Aaret 1761. Sorø 1763. Sören Bugge besvarede ogsaa Spørgsmaalet.
[2]) Fastings Skrifter ved Sagen, S. 271.

Digitized by Google

(Danmarks Kirkeforfatning 1786), H. Hammond (Nordisk Missionshistorie 1787), J. K. Bloch (Fyenske Geistligheds Historie 1787), P. Paludan (Magazin for Lidende 1790), L. N. Fallesen (Magazin for Religionslærere 1793).

Til vort Öjemed hører det ikke at give nogen Fremstilling af Theologiens videnskabelige Udbytte; men Kirkekampen og dens Overgang til Rationalisme skulle vi forsøge at gjöre anskuelig ved at betragte de Kirkens Mænd, igjennem hvilke den klarest kommer til Syne.

Erik Pontoppidan kjende vi som en af de gammeldags gudelige, stive, pedantiske Kirkens Mænd, der hvile trygge i Troen, men sætte stor Pris paa Verdens Hæder, hvilken de modtage som en skyldig Tribut; de staa uantastelige i sit Embeds Myndighed, i sin Selskabsrang, i sin Anstandsdyd, og enhver Overtrædelse af denne ydre Kreds, ligesom af deres indre Troskreds, er en stor Forgribelse imod dem.[1]) Han var, som vi have set, kommen ned til Kjøbenhavn som Prokansler ved Universitetet, og udgav efterhaanden den Række af Skrifter, der kan anses som det andet og sidste Stadium af hans literære Virksomhed. Den er af tredobbelt Art, theologisk, historisk og naturkyndig; han har i flere Henseender gjort Fremgang. Til de theologiske høre især: Ældgamle og eenfoldige Christendom (1755), der begynder med den naturlige Religion, indeholder (68) kristelige Hovedsætninger med tilhørende Bibelsprog (dog kun af det Ny Testamente) og omfatter tillige den kristelige Sædelære.[2]) Det er en populær Dogmatik i Modersmaalet. Vantroen maa bekjæmpes, den styrkes af Tvedragten i Kirken. Skriftens Troværdighed bevises; thi Fornuften er ikke tilstræk-

---

[1]) Vi have allerede set Exempel paa, hvorledes Skjæbnen driller netop disse aldeles brave og skyldfri Mænd. Der findes et andet i Sagen mod Viceborgmester Garboe i Bergen, der ved et Provsteforhør i Jylland lod indføre et Rygte om Pontoppidan i Protokollen. Pontoppidan kærede, og der gik Ordre til at udslette dette Sted af Protokollen. (Stampes Erklæringer 1, 175.) Sagen selv findes i Wivets Höjesteretssager, 2. D. 2. H. I Universitetsbibliothekets Exemplar er der indhæftet nogle hertil hørende Breve, deriblandt ett af Pontoppidan til Biskop Brorson. Rimeligvis har Garboe villet hævne sig ved at drille Pontoppidan selv. Efter Dass' Brev til Suhm (Suhms Saml. Skr. 15, 191) søgte Pontoppidan at udvirke en kongelig Befaling, at ingen maatte understaa sig at nævne hans Navn i Garboes Sag.

[2]) E. P. Ældgamle og Eenfoldige Christendom Eller det Væsentlige i de Christnes Troe og Pligt, Fremsat alene ved Jesu

Digitized by Google

kelig; Middelet maa være en skreven Bog. o. s. v. Afhandling om Verdens Nyhed (1757), stilet imod de vantroende, der heller tro paa en evig Verden, end paa en evig Gud. Beviserne ere naturlige og historiske: første Part indeholder dem, der grunde sig paa Elementerne og Naturens Orden; anden Part de historiske: Mosis Skrifter o. s. v.[1]) Journalisterne toge noget haardt paa denne Afhandling, og angrebe hvad der nok var en af Forfatterens ömmeste Sider, det geologiske og naturvidenskabelige deri; men Pontoppidan lod heller ikke dem dø i Synden, og stoppede Munden paa dem.[2]) Af Sandheds Kraft til at overvinde Vantro (1758) ser man, at nu, nogle Aar efter Holbergs Død, vare Fritænkerne vel bekjendte for Theologerne, som fandt det fornødent at bekjæmpe dem. Det kunde lettest lade sig gjöre ved at bevise historisk, hvilke slette Mennesker de nødvendig maatte være og virkelig vare. Intet kunde mere afskrække fra Vantro, end naar man saa for sine Öjne, at den uden videre førte til Fordærvelse og til en Ende med Forskrækkelse; thi enten plages de i Dødsstunden af Tvivl, da Sygdommen sender dem saadanne „urolige Damper i Hovedet", eller de blive Selvmordere. o. desl. Dertil bestemte han denne Samling af Tvivleres Levnetsbeskrivelser, ikke danske (den eneste er den hypokondre Jersin), men udenlandske, og som den første iblandt dem især Tyskeren Edelmann; men det hele er i Grunden kun en uhistorisk og upsykologisk Kompilation, at ligne med vor Tids Traktater.[3]) Efter Det Væsentlige af de Christnes Troe og Pligt i nogle Prædikener (1759) fulgte endelig en velskreven og populær Traktat om Sjælens Udødelighed (1762), hvori Guds Ord og Fornuften som gode Venner

---

Christi og hans Apostlers egne Ord uden Blanding af Menneskelige Tilleg eller Forklaringer. Kbh. 1755. Tilegnet Dronning Juliana Maria „med en rørende Tilskrift." Jfr. Büschings Nachrichten, 2,463.

[1]) Afhandling om Verdens Nyehed eller Naturlig og Historisk Beviis at Verden ikke er af Evighed, Men maa for nogle tusende Aar siden have taget sin Begyndelse, Tienlig til Bestyrkelse for de Christnes Troe om den bibelske Histories Sandhed. Forelæst i det Kongel. Videnskabs Societæt Anno 1755. Kbh. 1757.

[2]) (Lillies) Lærde Efterretninger 1757, S. 346. Dass til Suhm (Suhms Saml. Skr. 15,273) fortæller, hvorledes der kom et Brev fra Patronen til Prokansleren, at denne skulde kalde Journalisterne for sig, og give dem en Advarsel. Journalen hørte op med næste Hæfte.

[3]) Sandheds Kraft til at overvinde den Atheistiske og Naturalistiske Vantroe, Forestillet i adskillige historiske Exempler paa saa-

Digitized by Google

række hinanden Haand; „der er ingen sand Stridighed imellem Skriften og Fornuften, som begge ere af Gud."[1]) Indtil sin Død (1764) virkede han saaledes for den gamle Kristendoms Bevaring, umærkelig ved Siden af Skriften optagende Fornuften. I en Stilling, i hvilken alles Öjne vogtede paa ham, just ikke velvillige, nedslog han enhver Modstand med Magten, naar det gjordes nødig, ligesom senere Guldberg; men hans Skrifter ligge for fjærnt fra vor Tid til nu at kunne vække synderlig Deltagelse.[2])

Peder Rosenstand Goische, en Præstesön fra Aalborg (f. 1704), „hvis Navn, Agtelse og Yndest gik i Arv til hans vittige og lærde Sönner",[3]) tænkte endnu tidligere end Pontoppidan paa at bekjæmpe Fritænkeriet i sine Billige fri Tanker over ubilligt Fritænkeri (1753). Han vilde ikke alene møde Modstanderne i Modersmaalet, men flytte Kamppladsen over i Mængdens Midte, ved at føre Striden i et Ugeblad, et voveligt Forsøg, naar man betænker Materiens Alvor og den daværende Theologis Törhed. Det kunde jo næsten se ud som et Forsøg paa endnu mere at udbrede de Meninger, der bleve bestridte, iblandt Folket. „Heller ikke, siger Rahbek, vilde Skriftet for Censuren have faaet Lov til at komme for Lyset, havde ikke Forfatteren grebet til det sælsomme Husraad, selv at sætte Imprimatur derpaa."[4]) Forfatteren kunde heller ikke naa sit Maal; han vilde udgive et Ugeblad, men skrev en Afhandling; det skulde være et populært Blad, og blev til en Lærebog. Fortalen gjör Rede for Öjemedet og Behandlingen. Han skriver for alle, „til den fornuftige Læser" (ikke alene den troende).

---

danne Religions-Spottere, som enten have vendt om og givet Gud Ære, eller og taget en Ende med Forskrækkelse. Kbh. 1758. Jfr. om Edelmann (f. 1698, † 1767), der fra Orthodoxerne gik over til Pietisterne, og derpaa blev en fuldendt Fritænker: Joh. Chr. Edelmanns Selbstbiographie. Geschrieben 1752. Herausgeg. von Dr. C. R. W. Klose. Berlin 1849, og i Fortalen dertil Uddrag af hans Trosbekjendelse 1746.

[1]) Tractat om Sielens Udødelighed samt dens Tilstand i og efter Døden, stadfæstet ved Guds Ord og den sunde Fornuft. Vivimus morituri, morimur victuri. Kbh. 1762.

[2]) Jfr. Pontoppidans Levnet og Karakteristik i J. Møllers Tidsskr. for Kirke og Theologi, 4. Bd.

[3]) Nyerup, Universitetet, S. 361.

[4]) Billige frie Tanker over ubillig Fritænkerie. Kbh. 1753, uden Navn, men med: Imprimatur. P. R. Goische D. Samt Fortsættelse af billige frie Tanker (etc.) i tvende Stykker, uden Aar. Kbh. paa C. P. Rothes Bekostning.

Digitized by Google

„For fornuftige ville de alle anses at være; de kristelig sindede ere det og. Men nogle ville have Anseelse af „kristelig Væsen“ som en Dragt ej længer end den er i Moden, ej uden som nogle bruge sorte Klæder visse Tider og i visse Tilfælde, for en udvortes Anstændigheds Skyld, eller som en Maske og en Maskeradedragt.“ „Det er nu til alle, som ere eller ville anses at være fornuftige, man skriver heri, enten de ere kristelig sindede eller ej. Man ønsker vel, at alle Læsere maa være eller blive det; men om de ej ere det allerede, har man dog noget at sige dem, som fornuftige Læsere. Det eneste, man forud vil betinge, er, at de skal have og bruge sund Fornuft.“ „Det er en falsk Indbildning, naar man mener, der skulde være Strid imellem den kristne Lærdom og den sunde Fornuft, saa at man enten for Kristendommens Skyld skulde bortlægge Fornuften eller omvendt. Sandheden ligger imellem disse tvende udsvævende Meninger.“ „Det gaar dem, der holde det rette Middel mellem begge Vildfarelser, som dem, der bo i det mellemste Stokværk, og blive foruroligede med Røg af den nederste, og med nedkastet Vand eller anden Uhumskhed fra øverste Etage; dette er en Lignelse, som af en sindrig Skribent er anbragt.“ Skriftet menes „ej at være overflødigt eller unyttigt, fordi det skrives (ikke paa Latin, men) paa Dansk og for danske Læsere“, „fordi man agter at behandle Sagen paa en anden Maade, nemlig med Beviser, som uden stor Skarpsindighed, uden en ved Studeringer samlet Lærddom, uden mange Bøgers Læsning kan fattes, og med saadanne Ord, som uden Hovedbrudd kan forstaas.“ „Der bliver derfor heller ikke lettelig brugt andre Ord, end de, der, uden andre, ene ved vor Sprogs Kundskab kan forstaas, ej andre Beviser, end de, der uden Videnskabers og Kunstords Forstand kan fattes; ej heller Henvisning til mange Bøger og Skrifter.“ Det vil sige, dette Ugeblad skulde være et aldeles populært Skrift. „Vil nogen vide, hvem dette skal skrives imod, da er det mod alle den kristne Lærdoms Fiender, særdeles de stolte Spottere, af hvilke mange skyvle sig under det Navn af Fri-Tænkere. Disse ere som de omstrejfende, saa kaldede Tatere eller Zigeuner, en Blanding af mange Slags Mennesker“. o. s. v. „Disse Religionsspottere ere som Væggelus, der snart kan formeres, men ej saa let fordrives; der er i mange Folkes Hjærter og Hjærner de tomme Aabninger, hvori disse Daarligheder ligge, som Væggelus i Sprækker kan ligge skjulte og forborgne at yngle, indtil de ved givne Lejligheder kan komme ud og krybe frem; det er til at dæmpe dette Utöj og dets Formerelse dette Skrift sigter“. o. s. v. „Skulde det blive fortsat og fuldført, bliver der omsider af de samlede Blade et dansk theologisk Systema“; og det blev der:

Digitized by Google

et System inddelt i Paragraffer, det, som det netop ikke skulde være. Hvorledes har han i Skriftet selv løst denne vanskelige Opgave? I Ugebladsform ere kun 17 Nummere eller Ark; Fortsættelsen udgav han samlet og paa en Gang, og den blev til en hjærtelig tör, næsten uigjennemtrængelig Lærebog. Han vilde skrive paa Dansk, men der var endnu ingen theologisk Terminologi til, og hans Vej „falder derfor igjennem en tör, ufrugtbar og ubehagelig Mark"; thi han anvender ikke mindre end henved fyrretyve Paragraffer (§ 18—56) paa i en logisk Fremstilling at forklare Forstand, Bevislighed, Bevisligheds Klarhed, hvad det er at dömme etc., og naar han derpaa „vil følge Fritænkerne i Hælene", vender han atter tilbage til Ordforklaringer, Forstand og Bevislighed, Indsigt og Forholdsdomme, troværdig Bevislighed og Rigtigheds-Klarhed etc.; men naar han vil forklare Treenigheden (§ 30 fgg.), maa han dog ty til latinske Kunstord (substantia completa et incompleta, suppositum o. lign.); „hvorledes Personerne ere i hinanden", lod sig dog ikke begribe paa Dansk. „Efter Skriftets Öjemed har han heller villet skrive Alvor med noget Skjemt, end Skjemt med noget Alvor iblandt"; men hans alvorlige Beviser gaa ikke ud over Tidens Tarv. Naar han f. Ex. taler om den bibelske Histories Sandhed, saa kommer han (§ 182) frem med de sædvanlige Kjendemærker paa en troværdig Historie: naar den skrives af dem, der med Visshed kan vide det, naar man ingen rimelig Formodning kan have om deres Uredelighed etc. Til saa megen historisk Kritik var man ikke, i det mindste ikke han, kommen, at historiske Skrifter skulle have en indre Sammenhæng med sig selv og med sine ydre Omgivelser. „Man har erindret ham om, at der mod nogle Fritænkere kunde udrettes mere ved komiske og satyriske Vaaben"; „det komiske mener han ogsaa, han har anvendt paa adskillige Steder", men Vidd og Skjemt er noget andet end Skjældsord; han gjör det ikke af med Fritænkerne ved at kalde dem Væggelus og Spyfluer; og naar han selv mener, at „det er ej med Harehavl disse Vildbasser, Ulve og Udyr skal nedlægges", saa borde han betænke, at det visselig heller ikke lader sig gjöre ved Hyldebøsser og Kugler af logisk Blaar.

Denne Mand, der var saa oprigtig en Ven af Kristendommen og en saa alvorlig Fiende af Fritænkeriet, som endog omvendte Advokat Schade i Altona, en arrig Fiende af Aabenbaringen, maatte i disse allerede nu næsten fortvivlede Tider (1759—60) se sig selv mistænkt for Deisme, og indgive Klæremaal til det danske Kancelli over, at man i Hamborg havde ladet et Skrift af ham brænde af Bøddelen. Det oplystes imidlertid, at hans Gjendrivelse af Schades Religion der Adepten

Digitized by Google

var bleven bortskaaren, førend Skriftet selv blev brændt. Schade blev efter kongelig Resolution (igjennem Bernstorf) ført til Kristiansø.[1])

Rosenstand Goisches Forsøg var ikke tilfredsstillende; endnu havde man ingen fuldstændig Theologi i Modersmaalet. Peder von Haven i Sorø skrev derfor sit Skrift Om Theologien (1756), og gav deri „ikke alene det første theologiske System paa Dansk, men tillige det besynderligste"; thi det Indtryk, det maaske ellers kunde have gjort, svækkede han ved sine underlige historiske Hypotheser. Danmark sammenlignede han med Dans Stamme. „Dan var som en Pile-Slange, der løber sammen igjen, naar den hugges over, og som lader sig aldrig træde paa Hovedet; Danmark, som en Pile-Slange uovervindelig, delt i saa mange Riger og Lande, at ingen Fiende kan paa en Gang bemægtige sig den". o. m. desl.[2]).

En dansk Theologi blev dog skreven, og det af en Mand, der en Tid lang var den mægtigste i Danmark, og som tillige med Theologien forbandt æsthetisk Dannelse. Ove Guldberg eller Ove Høegh-Guldberg (Søn af en Bedemand i Horsens, f. 1731)[3]) uddannede sig som fattig Student ved Selvstudium. Han tog theologisk Attestats (1754) med anden Karaktér, og begyndte strax efter, da Hammerslagene i hans Bolig hos en Smed paa Kristianshavn forstyrrede hans Læsning, at uddanne sig som

---

[1]) Se den udførlige Efterretning om denne Sag i Luxdorphiana S. 4.

[2]) Om Theologien, Først den hellige Historie, Dernæst Troens Artikle, Og endelig Lovens Lærdom. Kbh. 1756. Jfr. Betænkning og Anmerkninger over Efterretningerne om nye Bøger i Danmark for September-Maaned 1756. Om Dr. P. v. Havens Theologie. Sorø 1757. Dass til Suhm (Suhms Saml. Skr. 15,259) raillerer over Udledelsen af de Danske fra Dans Stamme og Jyder fra Jøder. Om Skriftets Ydre bemærker Forf., at hans Efterretninger om Rusland tryktes med Latinske Bogstaver, „dette med Danske, fordi han saa kunde faa bedst Aftræk derpaa hos andre".

[3]) Faderen hed Jörgen Høegh, med hvis Handel det gik tilbage, „en retskaffen, men fattig Kræmmer", der siden blev Bedemand (efter Nyerup og Giessing). Efter sin Morbroder, Dines Guldberg, der var Præst i Gylling i Aarhus Stift, og som holdt ham til Bogen, antog han Tilnavnet Guldberg, der skal hidrøre fra Landsbyen Guldbjerg i Skovby Herred i Fyn. I Horsens Skoleprotokol kaldes han Ove Jörgensen Høegh, og siden Ove Guldbjerg eller Guldberg (Bendz. Bidrag til Horsens Skoles Historie. Program 1848, S. 59). Hans Broder, Hans Jörgen Kristian Høegh, der blev Præst i Gjentofte, beholdt Faderens Tilnavn.

Digitized by Google

Skribent. Han havde allerede Kaldsbrev som residerende Kapellan i Ringsted, da han blev kaldet til prof. eloquentiæ i Sorø (1761); uviss, hvilken Vej han skulde vælge, raadførte han sig med Oversekretæren Grev Holstein, der raadede ham til at vælge Professoratet. Men ogsaa som Skribent havde han flere Veje for sig. Som Æsthetiker syslede han med den hellige Poesi, og var Medstifter af Selskabet til de skjönne Videnskabers Fremme; som grundig og kjærnefuld Historiker har han vundet et uforgjængeligt Navn; som Theolog virkede han ikke alene ved Skrifter, men ogsaa som Magthaver; dermed begyndte og endte han. Hans første Skrift: En omvendt Fritænkers Levnetsbeskrivelse (1760) beskriver en virkelig Omvendelse; det var en Mand, der uden at have læst Skriften fordybede sig i Fritænkernes Skrifter, men blev omvendt ved Rosenstand Goisches Forelæsninger, ved hvilke han tabte sin Forkjærlighed for Friskrifterne, og lærte at indse Naadens Nødvendighed.[1]) Det mærkeligste er uden Tvivl den Lethed, hvormed Omvendelsen gik for sig. Til dette Skrift slutter sig: Breve over vigtige Sandheder (1761), hvortil Rosenstand Goische skrev en Fortale om populære Skrifter imod Fritænkerne. Det er et Forsvar for den hellige Skrift, en Forklaring over Troen og Vantroen, og hvorledes man skal læse Fritænkernes Skrifter. Disse Skrifter vare som en Forkamp. Derpaa gik han over til en systematisk Udvikling i: Den naturlige Theologie som Indledning til den aabenbarede (1763). Han gaar virkelig ind i denne, da han behandler Læren om det onde, Synden, Guds Naade, den aabenbarede Religions Nødvendighed, de hellige Skribenters Kjendetegn o. s. v.[2]) Da Guldberg blev Lærer for Arveprins Frederik (1764), fik han Lejlighed til at give Fortsættelsen i sin omfangsrige Lærebog: Den aabenbarede Theologi eller den

---

[1]) Manden nævnes ikke; men han var født den 7. September 1730, kom til Akademiet 1748, og døde den 5. September 1754. Hvem var det saa?

[2]) Atheist forklarer han som den, der nægter Gud, Deist som den, der nægter Forsynet, Naturalist som den, der anser den naturlige Religion for tilstrækkelig. I øvrigt ere Meningerne om dette Skrift noget delte: Grundtvig (i Kort Begreb af Verdenskrön. 1812) siger: „at han isteden for de latinske spidsfindige Sætninger, som gjemte de lærde Skolers Kristendom, skrev en naturlig Theologi, der ved Klarhed, Dybsindighed og hjærtelig Varme maatte begejstre den ufordærvede Ungdom og visselig lede til den aabenbarede“; J. Møller (i Hist. Kalender, 2. D.), at Bogen er „uden filosofisk Aand og i en saa dogmatisk Form, at den kun fortjener sin anden Titel: Indledning til den aabenbarede Theologi.“

Digitized by Google

Hellige Skrifts Hovedlærdomme (1773), der kun var bestemt for Lærlingen („For Dem selv og Dem alleene blev det til“, hedder det i Tilegnelsen), mere uden Tvivl, end Prinsen kunde fordöje.[1]) Da han efter Regjeringsforandringen var bleven Stiftamtmand i Aarhus (1784), endte han sin Virksomhed som Skribent med: Tidsbestemmelse af det nye Testamentes Bøger (1785), der kan betragtes som Indledning til: Oversættelse af det nye Testamente med Anmærkninger (1794), „et herligt Mindesmærke, siger Grundtvig, om Guldbergs Lærddom, Flid og urokkelige Kristendom“; men, tilföjer han, „hvo, som er bleven fortrolig med Kraften og Sødheden i Luthers Ord, kan ikke ynde den“. Da Guldberg, 72 Aar gammel, havde nedlagt sit Embede (1802) og levede som Landmand og lærd paa sin Gaard Hald ved Viborg (hvor han døde den 8. Februar 1808), vedblev han, som för, at styrke Balle i Kirkens Kamp mod Fritænkeriet, selv glemt af Verden eller af den ny Tid forskudt, og kun med oprigtig Hengivenhed mindet af sin levende Beundrer Rektor Oluf Vorm, der holdt ham for „ett af de ædleste og bedste Mennesker, som gaa paa Guds Jord“, og med Rette fremhævede hans „grundige Lærdoms Fylde og klassiske Erudition“. „Det kommer mig for, skrev han til Nyerup (1804), at du har et hemmeligt Nag til Guldberg. Er det, fordi han er orthodox? Er det, fordi han ikke er Ven af uindskrænket Skrivefrækhed?“; og ikke uden Bitterhed skriver han efter Guldbergs Død (1811), da et Mindeskrift over Guldberg blev indsendt til Selskabet for de skjönne Videnskaber, og gav Anledning til et Skisma i Selskabet: „Sært nok, at nogen endnu mindes denne Mand, da det dog er saa mange Maaneder siden han døde. Ved hans Dødsfald lod sig ikke ett Kvæk høre uden mit.“[2])

Som Skribent er Guldberg Statsmanden lig; sjælden let, men fast, grundmuret er hans Stil, aldrig overvældet af Følelse og Fantasi, men stundum veltalende, fordi den udgaar fra en urokkelig Overbevisning. Stræng Klassicitet, forhværvet ved

[1]) Man kan dermed sammenligne den korte Lærebog, som B. G. Sporon udarbejdede for Kronprinsen: Den Christelige Religions Hovedlærdomme. Til Kronprindsens Brug 1779. Den var ligeledes alene for Prinsen, og der blev kun trykt nogle faa Exemplarer. Som det første större Værk af denne Art, „har dette Skrift kostet megen Möje“, og han siger i Fortalen nogle Ord, der vel kunne komme flere til gode: „I saa adskillige Ting at holde stedse sin Hukommelse, Varsomhed og Undersøgelse lige levende, er vel næsten umuligt.“ „Dette véd jeg, at man for at finde mine fleste Fejltrin bör vandre den tornede Vej, jeg nu har forladt.“

[2]) Vorms Breve til Nyerup i J. Møllers Nyt theol. Bibl. 19,115. 203. 212.

Digitized by Google

grundigt Studium, stræng Orthodoxi, der ikke afviger en Haarsbred fra Guds Ord og ikke taaler andres Afvigelse, stræng Alvor, der ved afgjörende Vendepunkter ikke udelukker en viss Kulde og Beregning, og vel vogter sig for at lade sig henrive,[1]) og en aldrig svækket Iver for det danske Folks Integritet, ere Hovedtræk i hans Karaktér, let gjenkjendelige i hans Skrifter og Gjerninger.[2])

Endnu stærkere Forening med Æsthetikken, endog Theatret, bevirkede efterhaanden en fremskridende Udvikling af den gejstlige Veltalenhed. Johan Nordal Brun (f. paa Gaarden Höjem ved Throndhjem 1745), en ægte norsk Fjeldnatur, der var indskreven som Skiløber, og blev Præst, danner Overgangen. Selvfølelse og Kappelyst vandt han allerede i Skolen, og som Skoledreng bejlede han paa Vers.[3]) Som Student øvede han sig i at prædike, „hvortil han snart følte sig som født og baaren". For at faa Attestats, læste han i tre Maaneder Nat og Dag uden Manuduktør[4]), og fik non contemnendum. Da han var vendt tilbage til Throndhjem, optraadte han som Lejlighedsdigter i ett Par Vers, der kun er rimet Prosa.[5])

Da Gunnerus af Struensee blev kaldet til Kjøbenhavn, fulgte Brun med som hans Amanuensis, og digtede (1772) Sörgespillene Zarine og Einer Thambeskjælver. Guldberg modsatte sig det sidstes Opførelse, og den misfornöjede Digter ønskede at komme bort. Da skaffede Luxdorph ham Kapellaniet til Bynæsset ved Throndhjem, og lovede, at han snart skulde faa noget bedre. Mod sit Ønske blev han ogsaa ett Par Aar efter (1774) Præst til Korskirken i Bergen, hvor han ingen kjendte; men efterhaanden udviklede han i en altid större Kreds en mangfoldig

---

[1]) Reverdil (Struensée, S. 326. 344) udtrykker sig saaledes: Dissimulant une ambition profonde sous les dehors de la piété et de l'humilité — il était dévot ou plutôt cafard.

[2]) Se, foruden de bekjendte historiske Skrifter, Guldbergs Breve til Balle (1782—1806) i Balles Levnet af J. Møller, og hans Breve i Hist. Tidsskrift 4,321 fgg. (1771—90.)

[3]) 17 Aar gammel trolovede har sig med en Pige paa 16. „Versene vare kun daarlige, sagde han siden ofte, men de lönnede sig bedre end de mere udarbejdede siden".

[4]) En tilbød at manuducere ham gratis. „Gud velsigne Dem, min Far! svarede Brun, spild mig bare ikke min kostbare Tid! Naar jeg først har Attestats, vil jeg finde Fornöjelse og Undervisning af at tale med Dem en hel Dag."

[5]) En öm Faders Betragtning ved sin dødfødte Söns Ligsten. Throndhjem 1770. Naturens Navnedag for at lykønske Biskop Gunners Hjemkomst fra sin Nordlandske Rejse. Trondhj. 1770. 4.

Digitized by Google

Virksomhed som aandelig Taler, aandelig og verdslig Digter (Evangeliske Sange 1786, Jonathan 1796, Mindre Digte 1791), som norsk Patriot og som politisk Dramatiker (Republikken paa Øen 1793); som djærv Mand blev han ogsaa udsat for paskvilagtige Angreb[1]); og her endte han, frugtbar paa Taler, Digte, Börn og Börnebörn, som Biskop sit kraftige Liv (1816).

I Nordal Brun forenedes en kraftig Forstandsnatur med æsthetiske Anlæg; hvad der gjorde ham til aandelig Digter, gjorde ham tillige til gejstlig Taler, maaske den ypperste, som denne Tid har frembragt. Da han (1791) besøgte Kjøbenhavn, og prædikede dèr med overordenligt Tilløb, omtaltes hans Prædikener offenlig som udmærkede „ved Genialitet, ved rhetorisk Vidd og en mimisk Deklamation, hvortil selv de, der havde hørt Herder, Reinhard og Sintenis, ikke kjendte Lige.“ De ere udgivne dels enkelte, dels i Samlinger (Hellige Taler, Bergen 1797—98 o. fl.). Vi, som ikke have Indtrykket af den udvortes Veltalenhed, kunne dog ved Læsningen føle, hvilken Virkning denne simple og dog kraftige, kjærnefulde Fremstilling, der forkaster alle kunstige Smykker, maa have gjort paa Tilhørerne. Han forsmaaede ikke verdslige Anledninger, f. Ex. til Talen over den Text: Dine Ord ere fundne, og jeg haver ædet dem, der i et trykt Skrift blev sendt ham med Posten. Selv politiske Hentydninger undveg han ikke; f. Ex. i Prædiken paa første Søndag i Advent, ved Raabet: korsfæste! korsfæste! siger han: „Man gjör i vore Dage saa meget Væsen af Folke-Meninger, Folke-Stemme, den almindelige Villie eller Gud véd hvad man kalder det. Her er et stort Bevis paa, hvor lidet den siger, hvor meget den vakler.“ Fuldkommen orthodox i alle Maader viser han os Rettroenheden i sin Overgangsform, ikke som en blind Tro eller som en from Overlevering, men vunden igjennem Forstanden som en tiltænkt Overbevisning.[2]) Indholdet var givet, det skulde forsvares og det kunde forsvares; der er endnu ingen Tanke om, at opgive noget deraf. Et eneste Hul revet deri, og snart hænge Lapperne ikke mere sammen. Det eneste,

---

[1]) Luxdorphiana S. 489.

[2]) Se Bruns udførlige Trosbekjendelse i Fortalen til hans Hellige Taler (ogsaa i tredie Udgave, Kristiania 1841). Naar Forklaringen er kilden, og han ikke finder det passende at give den paa Dansk, bruger han Latin: In pane et vino credo veram, non materialem præsentiam etc. Datur inter verum et materiale pretium distinctio. Og det oplyser han spidsfindig nok ved en Sammenligning med Bankosedler, hvis sande Værdi ikke er den materielle. Var Sedlernes sande Værdi da en uforanderlig Störrelse? og skulde Dogmet ogsaa være underkastet Kursen?

Digitized by Google

hvorved han maaske kunde tænkes at have jævnet Vejen for Rationalismen, er det verdslige Livs Indblanding i det hellige. Selv denne Forbindelse kan bringe Troen i Fare. Han følte det, og forsvarede sig imod det Rygte, at han var Deltager i det i Bergen (1794) stiftede dramatiske Selskab; „han var ikke Medlem, han bivaanede ikke deres Skuespil"; at være Stiftsprovst og tillige en apocryphisk maitre des plaisirs stod ikke godt sammen". Som Politiker var han ligeledes stræng orthodox, og stod, hyldende det bestaaende, med Folkevennen, imod de revolutionære Frihedsmænd.[2])

I Danmark stode imidlertid Orthodoxi eg Heterodoxi ved Siden af hinanden, uforenelige og dog taalende hinanden, indtil den sidste sejrede. De Mænd, i hvilke de stærkest komme til Syne, høre (forunderlige Modsigelse!) til Kirkens mest hædrede.

Nikolaj Edinger Balle (en meget fattig Degnesön fra Laaland, f. 1744) fik ved Biskop Harboes Yndest Stipendier ved Universitetet, og tog theologisk Attestats (1765) med Karakteren laudabilis cum distinctione. Peder Holm, hvis Kjærlighed han vandt ved den Færdighed i Latin, som han under Rhud havde vundet i Slagelse Skole, skaffede ham Stipendier til en Udenlandsrejse, hvorpaa han studerede i Leipzig og Gøttingen (1766—70). I Gøttingen, hvor friere dogmatiske Anskuelser havde fundet Indgang, blev han ikke aldeles fri for nogle Anfægtelser og Tvivl; men han betænkte sig ikke paa at afslaa det Professorat, som blev ham tilbudt. Efter sin Hjemkomst holdt han nogen Tid Forelæsninger over Kirkehistorie og Latin, men søgte derpaa et Landsbykald, og giftede sig med en Datter af Præsten Ole Grundtvig. Han blev kun syv Maaneder i dette Kald; thi strax efter Struensees Fald (1772) kaldte Guldberg ham til Universitetet. Ved denne Lejlighed fremkom et Skrift, der, med Stiklerier paa Professorerne Holm og Studsgaard, udtalte Forvæntning om, at der med Balle, efter hans Ophold i Gøttingen, vilde indtræde en friere Behandling af Theologien[3]); og en lignende Frygt udtalte sig, da Peder Holm ved den store Promotion i Anledning af Arveprinsens Bryllup (1774) ikke vilde kreere ham til Doktor i Theologien, men

---

[1]) Bruns Levnet af Zetlitz i Lahdes Saml. og nyere udkomne i Norge. En Smule Dramatico-Politicum ved J. N. Brun i Folkevennen Nr. 28. 29. Samt hans Politiske Trosbekjendelse.

[2]) Philomusus, Lykønskningsbrev til sin Velynder og Ven, Mag. Balle 1772. (Af J. H. Tauber.) Uddrag i Balles Levnet af J. Møller, S. 67. jfr. Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 2. Aarg. Nr. 271.

Digitized by Google

Biskop Dr. Hagerup fra Norge maatte forskrives dertil. Efter en forudskikket Indledning[1]) foredrog han næsten alle Theologiens Dele; og at Vantroen ingen Magt havde vundet hos ham, vise saavel hans Lærebog: Theses theologicæ (1776) „den sidste latinske Dogmatik, der fremkom i Danmark", som de gudelige Taler han udgav efter at han (1774) var bleven dansk Hofpræst[2]), hvori han, dog ikke med Skarphed, angreb dem, der uden Tro hylde Dyden. Men de vantro havde allerede Öje paa ham. Da han efter sin første Hustrus Død ægtede en Datter af Biskop Harboe (1782), og blev ham adjungeret som hans tilkommende Eftermand, ligesom Harboe för var bleven Herslebs, skildrede Vittighedsjægerne Aarons Sorg over, at Ypperstepræstedømmet var blevet arveligt paa Spindesiden. Som virkelig Biskop og tredie Prof. i Theologien (indtil 1798), og melankolsk af Temperament, hvilket var en Arv efter hans Moder, og udsat for hadefulde Angreb, var han nærved at blive modfalden, og standsede i nogle Aar med sin literære Virksomhed. Han udgav kun Pauli mindre Breve (1784—85) som, efter hans egne Ord, „i sit Slags er det første i Danmark", men forberedte andre Arbejder, der alle sigtede til at bevare Kirketroen (Pastoraltheologie 1790, Evangelisk Lærebog 1791, indført i Skolerne 1794. o. fl.). Andre havde især Hensyn til det præstelige Embede og hans Embedsførelse (Vei til Hæderlighed for Geistlige 1785, Pligtankeret 1793);[3]) og de bleve især udsatte for Angreb.[4]) I de for Kirkens Tilværelse saa farlige Aar virkede han tillige ved det levende Ord, og holdt i over ti Vintre Bibellæsning hver Søndag Aften, først i Waisenhuskirken paa Gammeltorv (1793—95) og efter dens Brand i Garnisons og Helliggejstes. Mange opbyggedes; men det varede ikke længe för Tidens letsindige Raahed og siden selve Letfærdigheden trængte ind i Kirken.

---

[1]) Fem Taler ved theologiske Forelæsningers Begyndelse 1772. Jfr. Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 3. Aarg. Nr. 5.

[2]) Den Christelige Troes Hellige Lærdomme, foredragne i offentlige gudelige Taler. 1776—80.

[3]) Om hans lærde Skrifter, blandt hvilke Tres orationes etc. 1782 ogsaa høre til den danske Literaturs Historie, se hans Levnet af J. Møller.

[4]) Se A. Kalls Anmældelse af Vei til Hæderlighed i Lærde Efterretn. 1785. Vnkelig Substitutskrig over otte hedenske Sviins Indbrud i Kirkens Viingaard. En Tale holden paa Substithousernes Jubelfest af Jesper Trækholt. Kbh. 1785. (Efter Luxdorph af Riegels eller Gunnerus). Breve imellem tvende Venner angaaende Balles Vei til Hæderlighed. 1785 (hos Nyerup under Riegels).

Digitized by Google

„Der blev stöjet, saa at man næsten ikke kunde høre Biskoppens Ord, ja man talede op til ham paa Prædikestolen, og fornærmede ham ved upassende Spørgsmaal.“[1]) I nogle af de mørke Gange holdtes Stævnemøder, og visse Folk fandt en Glæde i at digte og udbrede Rygter om Uordener; han formaaede derfor nogle agtede Borgere til vexelvis at føre Tilsyn i Kirken, og vedblev Bibellæsningen endog med större Held. Trykt udbredtes den (Bibelsk Søn- og Helligdags-Læsning 1793—1804) i mange tusende Exemplarer, og selv hans Modstandere kunde ikke nægte ham deres Agtelse.[2]) Saa nidkjær han var, kunde han i en stærkt bevæget Tid ikke undgaa Tilrettevisning af sine foresatte (Kristian Colbjörnsen?), hvilket, i Forbindelse med de hensynsløse Forfølgelser han maatte lide, fristede ham til (1796) at modtage en Indbydelse fra Udlandet; men Guldberg styrkede hans Mod,[3]) og han fortsatte ufortrøden Kampen mod Malte Bruun, Horrebov og Malte Møller, især ved Ugeskriftet „Bibelen forsvarer sig selv“ (1797—1802). Tidens Ligegyldighed svækkede ikke hans Iver: För Bombardementet 1807 „kjørte han med det store alvorlige Ansigt under den mægtige puddrede Allongeparyk om paa Volden, fra den ene Flok til den anden, for at holde Trøste- og Opmuntringstaler, som kun faa vilde høre paa.“[4]) Efter Ansøgning fratraadte han sit Embede som Biskop (1808); men Confessionarius, som han var bleven efter Bastholm, vedblev han at være til sin Død (den 19. Oktober 1816).

Balle var lærd Theolog, men ikke spekulativ, nidkjær som Biskop, men dog fordragelig, skarpsindig som Tænker og ikke uden Vidd. Naar J. Møller siger: „det er visst, at han var en Mand uden Genialitet“, uden poetisk Bevægelighed og uimodtagelig for Tidens Fremskridt[5]), saa er jo netop denne faste

---

[1]) Fru Mangors Tante Cousine, S. 82.

[2]) Horrebov, Jesus og Fornuften, 3. Aarg. Nr. 5, S. 73.

[3]) Guldbergs Brev til Balle i Balles Levnet af J. Møller (Brevvexlingen S. 40). Paa et andet Sted (Nyt theol. Bibl. 3,75) siger J. Møller, at Balle selv, af Kummer over Vantroens Fremgang, skal have fremkaldt denne Indbydelse fra Dresden.

[4]) Overskou, Fra Kjøbenhavns Bombardement, i Danmarks illustrerede Almanak 1859. S. 42.

[5]) „Han blev meget for tidligen enig med sig selv om sit dogmatiske System, og var i Fremtiden ej i Stand at foretage nogen Forandring dermed, saa lidet som at fælde en sikker Dom om hvad der i det rationalistiske System er sandt og foreneligt med den Ærbødighed, som skyldes den guddommelige Aabenbaring.“

Digitized by Google

Overtydelse om Guds Ords Uforanderlighed Balles Særkjende. Under ulykkelige Familieforhold, og saa melankolsk af Naturen, at han, som Vidne til Kirkens Undergang, „i sine sidste Leveaar frygtede for at gaa fra Forstanden“, stod han ikke desmindre uomskiftelig under al Kirkens Forvirring, urokkelig i sin Tro under dens gejstlige og verdslige Anfægtelser, forfulgt og forhaanet, og dog mild og kjærlig som en sand Martyr. Hvo skulde tro, naar man betragter hans Embedsvirksomhed og Skrifter, at en Mand kunde udrette alt dette; men mange have været lærde, mange have været Bisper, mange have været Talere, ingen har lidt og stridt som han, og derfor staar han som den eneste i sin Art i over et halvt Aarhundrede.[1])

Hvorledes kunde en Kirke, der havde saa nidkjære Forsvarere, gaa over til Rationalisme? Hvorledes kunde Troens Fornægtelse, der för stod udenfor Kirken og bestred den, vorde optagen i den og forkyndt som dens rette Værge? Derved at en Mand, troskyldig kunde man næsten sige, optog og med Talent virkede for Tidens Retning. Selv, ikke henreven, thi om Enthusiasme var der ikke længer Spørgsmaal, men følgende Strömmen førte han Kirken med sig. Hvor svag maa den da have været! Det var en Holberg, men en mindre Holberg i Aarhundredets anden Halvdel.

Kristian Bastholm (f. i Kjøbenhavn 1740) maatte som Student selv sörge for sit Udkomme, og dyrkede med Forkjærlighed Naturvidenskaberne og Filosofien (han hørte Kratzenstein over Fysik, Horrebov over Astronomi). Imod sin Tilböjelighed skulde han, efter sin Faders Ønske, studere Theologi; fra sit tidlige Hang til Tvivlesyge helbrededes han ved Rosenstand Goisches Forelæsninger, de eneste han hørte; og efter en meget kort Forberedelse tog han theologisk Attestats med bedste Karaktér (1761). Strax derpaa vendte han tilbage til sine Yndlingsstudier, i det Haab at faa en Ansættelse i det filosofiske Falkultet. Theologien var ham kun, som han ligefrem selv tilstaar, „en Vej til Levebrød“, ingen Hjærtesag.[2]) Rosenstand

[1]) Balles Selvbiografi i Lahdes Samling. Levnet og Fortjenester af J. Møller i Theol. Bibl. 12. Bd. og særskilt med Bilag og Brevvexling, 1817. Flere Kilder hos Erslew.

[2]) Han forfattede ogsaa sin første Disputats, som han skrev for Kommunitetet (De Jona, typo Christi 1751), over det Æmne, kun fordi Typologien den Gang var Møde, og Kommunitetsprovsten, Mag. Schiøning, der havde gjort den til sit Hovedstudium, med ubeskrivelig Glæde saa, at de studerende øvede sig deri. Om hans øvrige Disputatser og besvarede Prisspørgsmaal og deres Skjæbne, se hans Selvbiografi. Den giver en ret god Skildring af Forholdet imellem de theologiske Professorer.

Digitized by Google

Goische, med hvis Datter han trolovede sig, foreslog ham at gaa til Smyrna som Præst ved den derværende tyske Menighed; og da Præses i Missionskollegiet, Grev O. Thott, nogle Aar efter, da han havde udgivet ett Par mindre Skrifter, der vandt Bifald[1]), tilbød ham denne Stilling, modtog han Tilbuddet, saa meget mere som „han maaske ved at støde denne Mand for Hovedet kunde tillukke sig selv Vejen til Befordring for Fremtiden.“ Som Præst i Smyrna (1768—71) levede han under mange Savn i en vanskelig Stilling; men han søgte og fandt sin Trøst og Styrke i Stoikernes Filosofi, thi „han havde ganske indsuget Stoikernes Lære om Skjæbnen, og forenede den saaledes med de Kristnes Lære om Forsynet, at han aldrig ganske tabte sin Standhaftighed.“ I Smyrna skrev han ogsaa paa Tysk sin Lovtale over Messias[2]), en Frugt af hans ledige Timer; og hvo der vil læse den, vil strax kunne se, hvor Manden vil hen. Klopstock havde forfattet et episk Digt om Messias, nu skulde man have en Lovtale. Det var Mode. Frelseren skulde ikke tilbedes, men berömmes og hædres som en stor Mand. Han fortjener det, hvo er större? „Har ellers nogen fortjent en Lovtale, da har unægtelig denne himmelske Lærere og en falden Verdens Oprettere den billigste Ret dertil.“ „Her findes ikke de Anstødsstene, som møde andre Lovtalere.“ „Vi tör kun opregne de mærkværdige Optrin i hans Liv, og de ere jo alle mærkværdige, strax er Lovtalen færdig; og ved Kunstens möjsommelige Vendinger at ville laane samme en fremmed Glans er at fordunkle dem.“[3]) „Visst nok, siger J. Møller om dette Skrift, kunde ikkun faa danske Talere paa den Tid have leveret et saadant Pragtværk i gejstlig Oratorie; dets Hovedfejl er Ordrighed og en overdreven Stræben efter Pathos“. Denne Dom er for mild; det er et Foster af Tidens Vanart; selve Idéen er jo absurd, og naar han anfører hine „mærkværdige Optrin“, saa gjör han det kun for at udpynte dem, og berøver dem derved hele deres Virkning. End ikke den, der kun holder Kristus for et Menneske, den ypperste blandt Lærere, kan føle andet end Modbydelighed for disse intetsigende Floskler, der for hans Liv ere uden Betydning, og uden Følelse af Ærbødighed. Naar Klopstock brugte sit Englemaskineri og

---

1) Vor billige Glæde over Christi Opstandelse, 1766. Vor billige Glæde over Christi Komme i Kjødet. 1767.

2) Lobrede auf Messias. Zürich 1770. Med Tillæg af Forfatteren oversat paa Dansk af J. H. Birch. Kbh. 1772. Jfr. Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 2,458, hvor den faar sin vedbørlige Ros.

3) Tilegnelsen i den danske Oversættelse.

Digitized by Google

sine Begrædelser, saa stiller Bastholm sig op paa sine rhetoriske Styller, og fylder sin Lovtale med upassende, fra Nutiden hentede Trivialiteter.

F. Ex. Efter Fristelsen i Ørken (S. 48) vedbliver han: Vor Messias kom sejrrig tilbage af Ørken; en stor Mand kan ligesaa lidet være en Eremit, som en Eremit kan være en stor Mand. Öjemedet af hans Ensomhed var opnaaet, nu fordrede Öjemedet af hans Tilkommelse, at han levede i Verden; thi han skulde være Verdens Lys og en Profet for hans Brødre. Men hvor skulde han nu oprette sin Bolig? Maaske i Hovedstaden, hvor Fortjenester forglemmes og Laster belönnes, naar de kun ere fornemme og sindrige; i Hovedstaden, hvor de sanselige Fornöjelsers vilde Glæde bedaarer Fornuften, og Forfængeligheders Larmen døver Sandhedens Stemme; i Hovedstaden, hvor den tomme Røg af stolte Titler tildækker Sjælens Nøgenhed og forædler Lasterne, blander den ægte Storhed med den uægte, og gjör Menneskene ukjendelige for sig selv; i Hovedstaden, hvor Redelighed er Grovhed, Dyd Enfoldighed, Visdom Grubleri, Retfærdighed Menneskehad, Nidkjærhed Raseri, og det sande Fortrin en utilgivelig Forbrydelse." Og saaledes er det hele.

Ogsaa i dogmatisk Henseende gaar han allerede nu i Anmærkningerne til dette Skrift aabenbart ind paa den brede Vej. Han bruger f. Ex. „endnu den typologiske Anvendelse af det gamle Testamentes Skikke paa Kristi Historie" (Spaadommene, Paaskelammet o. s. v.); men han bruger dem kun som Talemaader, som rhetoriske Vendinger, han tror ikke selv paa dem, og kan derfor uden Betænkning gaa videre.

I en Anmærkning (S. 14) oplyser han f. Ex. at „de gamle Nationer have erkjendt og æret (dyrket) den forjættede Messias som Verdens Frelser. Det er (Grækernes og Rommernes) Apollo, Jovis eller Jehovæ Sön, der stred med Python (Slangen); det er Ægypternes Orus, der blev sendt ned paa Jorden af sin Fader, for at slaa Typhon, der rimelig er den samme som Python; det er de gamle Persers Mithras, Midleren; det er Indiernes Brama, Kinesernes Kiuntsé. Vi kan vel næppe tvivle, at jo alle disse Nationer under disse forskjellige Navne have dyrket Jødernes Messias og de Kristnes Jesum." Derfra er jo kun ett Skridt til at slette Messias ud; er han overalt, saa er han jo ingensteds, er han en hedensk Mythe, saa er han jo ikke mere de Kristnes Gud end de andres, og Alting gaar ud i en Guddommelighed.

Digitized by Google

Efter sin Hjemkomst søgte Bastholm forgjæves flere Kald; „det var hans Skjæbne, aldrig at faa hvad han søgte, og aldrig at have søgt hvad han fik.“ Præsteembedet i Kastellet, der krævede en Mand, som var lige færdig i det tyske og danske Sprog, blev ledigt; Luxdorph tilbød ham det, han modtog det, skjöndt det kun var lidet (1772, samme Aar som Balle blev Prof. ved Universitetet), og blev snart navnkundig ved sin Veltalenhed. Med den gejstlige Veltalenhed stod det den Gang kun ilde til. Skrevet derom havde saa godt som ingen.[1]) De unge studerende fik i Almindelighed ingen Anvisning dertil, og havde ingen Øvelse deri, men valgte sig gjerne en eller anden Præst til Mønster. Det var aldeles vildt; Prædiken var uden Orden, Udførelsen uden Kunst. Bastholm hørte ofte Münter, den tyske Præst, der för hans Afrejse til Smyrna var kaldet til Petri Menighed, og dannede sig efter ham et løst Ideal, som han tog med til Smyrna. Han studerede tillige tyske og franske Taler (f. Ex. Saurins), tænkte derover, og udarbejdede og udgav endelig sin Gejstlige Talekunst (1775)[2]), det første og eneste Skrift i sin Art i den danske Literatur, og i sin Art ypperligt. Oversat paa Tysk, blev den af Kejser Joseph indført ved alle offenlige Læreanstalter i hans Stater, saa at vi gave det, som vi havde modtaget fra Tyskland, udført og forædlet tilbage. Ved Bedömmelsen kommer det kun an paa en Ting: om det gejstlige Foredrag skal være skjær Natur eller det skal være Talekunst, en ved Studium forhværvet Færdighed, det vil sige, om Præsten, ligesom Skuespilleren, men naturligvis som et höjere og ædlere Væsen, skal udføre en Rolle, som han selv har skrevet (eller laant) og tillige har studeret. Derom var man nu bleven saa temmelig enig, og Frankerigs Veltalenhed havde givet Mønsteret og Anvisningen. Den raa vilde Natur maatte forædles ved Kunsten, og Kunsten, der ved Øvelse var bleven til Færdighed, skulde vende tilbage til Naturen. J. Møller bemærker om dette Skrift som dets Hovedbrøst: „at den kristelige Begejstring er sat i Skyggen og de gammeldags oratoriske Figurer næsten allevegne fremtrukne som det oplivende Princip og som Veltalenhedens egenlige Kilder, da de dog kun ere i sig selv døde Former.“ Naturligvis, Bogen er en Lærebog, og af dem lærer ingen Be-

[1]) Der findes et ældre Skrift af N. M. Frimodt: Diss. philosophica. De eloqventia formanda scopo oratoris convenienter Partic. 1—4. Hafn. 1745–48. 4. Men det handler om Veltalenhed i Almindelighed, mest efter de Gamle.

[2]) Den Geistlige Talekonst, tilligemed en Bedömmelse over en af Saurins Taler (om det sande Heltemod). Kbh. 1775.

Digitized by Google

gejstring; men som en saadan Vejledning er den fortrinlig, og udmærker sig ved Omhu i Valg og Klarhed i Fremstilling. Her læres næsten alt hvad der kan læres, de Brøst, der skulle undgaas, de Fortrin der skulle opnaas, Talens Anlæg, Deling, Udførelsen, Anvendelsen, det lidenskabelige og det tropiske, Stilen og hele den udvortes Veltalenhed. Forfatteren kan ikke lære nogen Natur; men han kan gjöre opmærksom paa, at dette og hint skal være ukunstlet; han kan ikke indblæse nogen Følelse, men han kan gjöre opmærksom paa, at her og dèr, netop paa disse og hine Steder, gjælder det om at bevæge og røre, og ligesom tage Tilhørerne med Vold, „gjöre den sidste Vold paa hans Tilhøreres Vanart“, hvorledes han her og dèr kan gjöre Effekt, og hvilken god Virkning Afbrydelse gjör, „naar Taleren føler sig i en heftig brændende Affekt, der ligesom gjör ham maalløs, besynderlig dersom han afbryder i et stærkt Udtryk, som røber hans Følelse“; han kan ikke indgive Præsten, der træder frem for Guds Aasyn, hin religiøse Ydmyghed i den troendes Hjærte, men han kan gjöre ham opmærksom paa, „hvor vel det klæder en Taler at træde op med nedslagne Öjne,“ „hvorledes han derved røber en Slags Undseelse, der er smigrende for Tilhørerne,“ og som „tillige viser, at hans Sjæl er beskjæftiget med vigtige Betragtninger;“ dog maa han ogsaa vogte sig for at blive for længe ved med det, at han ikke skal „røbe Mangel paa Opdragelse, et sky og barnagtigt Væsen, som vil sætte ham i Miskredit;“ han kan ikke drive ham Taarerne op i Öjnene, men han kan dog gjöre opmærksom paa, hvor det er, „hæsseligt, naar Taleren væder en tör og kold Betragtning med varme Taarer.“ Man maa tilstaa, at han ikke har forsömt eller glemt noget. Hvo tænker just paa, at Præsten skal huske paa sin Næse, men han maa hverken fnyse eller nyse eller ofte rense Næsen, og „begge disse Fejl kan nogenledes forebygges, naar man, förend man træder op, vel renser Næsen, og afholder sig nogen Tid i Forvejen fra Tobakkens Brug,“ hvis man nemlig bruger Snustobak. Kort, naar Præsten ikke selv er fuld af Guds Aand, saa kan han her lære at undgaa alle de Fejl, som røbe „enten Mangel paa Ærbødighed mod Forsamlingen eller Mangel paa Opdragelse,“ og at naa det, som er Talekunstens Formaal, at vinde sine Tilhøreres Bifald. Det er Maalet, „det maa han vinde, for at kunne virke paa deres Hjærter.“ Mange gode Bemærkninger findes der ogsaa om Sproget og Stilen;[1]) og naar, som han selv siger, ikke faa unge Stu-

---

[1]) F. Ex. Om Vellyd, S. 290 den Bemærkning: at flere enstavede Ord kunne følge paa hinanden, naar Følelserne derved blive

Digitized by Google

denter begyndte at danne sig efter denne Bog, saa maa uden Tvivl megen Raahed være forsvunden fra Prædikestolen, og mange smagløse Unoder være aflagte, uden at det religiøse Sind, naar det virkelig var tilstede, just derved kunde tabe.

Derpaa foretog han sig at omarbejde den jødiske Historie, der allerede var begyndt langt tidligere, og udgav den (1777) med historiske, geografiske og kronologiske Oplysninger, siden fortsat til vor Tid.[1]) Det var en Bearbejdelse, som Tiden trængte til, eftersom Møllmans og Holbergs hidtil vare de eneste. Det er „i dette Fag hans Hovedværk,“ og „Guldberg erklærede ham paa Grund af det for den første danske Prosaist.“ Men om end han endnu „ingen Myther antager i det Gamle Testamente,“ saa fortolker han dog de overordenlige Begivenheder „som Filosofemer paa Jerusalems Vis.“ Guds Ord maatte blive forstaaeligt for alle: Guds Aand, der svævede over Vandene, var en stærk Blæst; Slangen i Paradis var Djævelen, der iførte sig Slangens Skikkelse, for at efterligne de gode Aander. o. s. v. Mirakler nægtes ingenlunde, men nogle forklares naturlig: Dyrene i Noæ Ark kunde have Føde nok, naar de sattes paa smal Kost, og da de vare indesluttede, aade de heller ikke saa meget, som naar de vare i fri Luft og Bevægelse; der er ikke saa mange Arter af Dyr til, som man tror, Arken kunde nok rumme dem, ett af vore Orlogsskibe vilde kunne det; denne Samling af Dyrene i Arken var meget formaalstjenlig, Noe maatte nødvendig faa „en vidtudbredet Kundskab i Naturhistorien,“ hvilken let kunde forplantes paa hans Efterkommere; derimod er det næsten umuligt at forklare, hvorledes Dyrene fra Amerika kom over, Dovendyret f. Ex., der behøver en hel Maaned for at komme fra den ene Gren til den anden, nogle maatte jo blive gamle og graa, förend de naaede Arken; der er ikke andet for, end at der ingen maa have været uden i Asien, Adam havde jo ogsaa givet dem alle Navne, og han kunde da ikke give dem Navne, der var ovre i Amerika. Abraham trakterede Englene paa godt Arabisk; men hans Gjæster kan ikke virkelig have ædet af disse Retter, thi saadant kunde ikke stemme overens med disse Væseners Natur; de maa have opløst de Ting, som bleve anrettede for dem, i deres første

---

stærkere, f. Ex. Frygt, Skræk, Angst, istedet for Forskrækkelse, Forfærdelse, Beængstelse“ (Det hænger nöje sammen med Sprogets etymologiske Udvikling og Sprogrensningens Brøst; jo længere Ord, des mindre Ælde.)

[1]) Den Jødiske Historie fra Verdens Skabelse til Jerusalems sidste Ødelæggelse. 1—2. Bd. Kbh. 1777. Den Jødiske Historie fra Jerusalems sidste Ødelæggelse indtil vore Tider. 3. Bd. Kbh. 1782.

Digitized by Google

Elementer, og Abraham, som saa en Formindskelse i Maden, maa have troet, at de spiste. Loths Hustru blev til en Saltstøtte, det vil sige, hendes Legeme blev omgivet og gjennemtrængt af Asfalt; det samme skete i Cärnthen 1348. Mose Mirakler og Udgangen af Ægypten bevise hans guddommelige Sendelse, men Alting gik for Resten helt naturlig til (se Forklaringen i Bogen selv). Jobs Historie er en gejstlig Roman, ligesom Salomons Höjsang er et Hyrdestykke. o. s. v. En Provst i Jylland udgav en Pjece imod Bastholm, fordi han forklarede adskillige saakaldte Mirakler af naturlige Aarsager, men Bastholm vilde ikke fremme dens Afsætning ved at besvare den, og saaledes faldt den strax tilbage i det Mørke, hvorfra den var kommen. Rationalismen havde allerede sejret; og da han, efter at have overrakt Herskabet paa Fredensborg nogle Exemplarer af sine nylig udkomne Gejstlige Taler, havde faaet Haab om noget bedre, end Præstekaldet i Helsingør, som han kun beklædte et halvt Aars Tid, og var bleven første Hofprædikant (1778, tillige Confessionarius 1782), da han ved en idelig fortsat Række af Prædikener,[1]) og et hidtil mageløst Foredrag, selv om „hans udvortes Foredrag nu og da var mere Talekunst end Veltalenhed, og han stundum søgte Veltalenheden, som om han ikke havde fundet den,“[2]) havde draget Hovedstadens Kirkegjængere til sig, nægtede ingen ham den Hæder, at der i den gejstlige Veltalenhed begyndte en ny Epoke. I andre Skrifter,[3]) især i den Kristelige Religions Hovedlærdomme (1783), „hvis Mage man, efter J. Møller, længe skal søge forgjæves“, „den ypperste populære Dogmatik, som den Gang havdes i noget Sprog,“ gav han en smagfuld Behandling af de religiøse Sandheder. Som Dogmatiker stod han endnu paa Overgangen, afveg ikke fra de kristelige Grunddogmer, og gav i det mindste ingen Forargelse.[4]) Parallel med denne sin kristelige Virksomhed

---

[1]) Aandelige Taler 1777, over Evangelierne 1779, Geistliche Reden 1781, Ny Saml. 1788, over Lidelseshistorien 1800.

[2]) Rahbek, Tilskueren 1819, Nr. 2.

[3]) Oversættelsen af det Ny Testamente udkom 1780. Udvalgte Stykker af det Gamle Testamente først 1791. Den første fremkaldte en dogmatisk Fejde med L. Smith, der anonym blev persifleret af J. Ph. Rosenstand-Goiske.

[4]) J. Møller bemærker ogsaa: „Kapitlet om Jesu guddommelige Höjhed er saa fortræffeligt, at det er blevet mig en psykologisk Gaade, hvorledes den Theolog, som har udarbejdet det, kunde 13 Aar derefter indlade sig paa Mæglingsforslag med Naturalisterne.“ Kan Gaaden maaske løses ved den Bemærkning, at han endnu blev staaende ved den Tanke: „vi behøve ikke at

Digitized by Google

gav han sig endnu hen til den gamle hedenske Filosofi, med hvilken han ogsaa endte;[1]) og Grundtanken i hans Sjæl, Religionens Forbindelse med Filosofi, udførte han dels i en filosofisk Afhandling, Betragtning over Selvmord (1787), der i det mindste frelste en Mand for denne Synd, dels i det populære Skrift, der fremfor alle øgede hans Navnkundighed, Philosophie for Ulærde (1787, andet Oplag 1794), der gaar ud fra, at „Naturen er ligesaa vel Guddommens Bog som Aabenbaringen,“ og indeholder en almenfattelig Betragtning over Himlen og Jorden med dens Skabninger, og Anvendelse deraf paa Guds Kundskab og Menneskets Sindelag, „et Mesterstykke i sit Slags i Henseende til Materiernes Valg og Indklædning.“

Naar Bastholm i ett og andet afveg fra den raadende dogmatiske Lære, saa knurrede vel en eller anden Præst og Provst i sin Afkrog, men det vakte ingen Forstyrrelse i Kirken; men da han tillige angreb Kirkens Ydre, da han erklærede Gudstjenesten og de kirkelige Indretninger for forældede, og krævede, at Forbedringen maatte omfatte, ikke alene Theorien, men ogsaa Formen, da følte alle, at han nu gik dem for nær, og satte sig imod, snart som Hesten, der styres ind paa en anden Vej, end den, som den nu i saa mange Herrens Tider har vandret, snart som Løven, der tryg i sit gamle Leje ikke lader sig jage fra sin Hule; og for Kirkens Fiender frembød sig en velkommen Lejlighed til at falde over den og dens Brøst. „Jeg indsaa, siger han, og mange indse det nu (ved Aarhundredets Slutning) med mig, at vore Kirkeskikke ere aldeles ikke indrettede efter Menneskets Natur, og at Kirkeformularerne ere hel maadelige, undertiden anstødelige“; han udgav derfor sit Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste (1785 i tre Oplag i samme Aar). Nu kan det vel ikke nægtes, at en Forbedring i mange Ting kunde være ønskelig, at forældede smagløse Formularer i et knudret og udansk Sprog vare lidet opbyggelige, o. desl. og at Kristendommens Væsen ingenlunde laa i den indførte Ceremonitjeneste; men for Almuesmanden var det i Almindelighed det samme som den gamle Kristendom, og naar en Forandring skulde gjöres, maatte den udgaa ovenfra og ikke overgives til alles og enhvers Diskussion; i alt Fald maatte Forslaget ikke tilsidesætte den religiøse Følelse, for at

---

begribe“ Dogmet, men „vi behøve at vide det til vore Hjærters Roliggjörelse“?

[1]) Den naturlige Religion som den findes i de hedenske Philosophers Skrifter (1784), tilegnet det Svenske Selskab pro fide et christianismo, hvoraf han var bleven Medlem.

Digitized by Google

hylde Dögnet og dets Unoder. Der kunde være noget i, at de forordnede Texter ikke havde Indhold nok til gjentagne Prædikener, at de fleste, som ere tagne af Evangelierne, kun indeholde Kristi Undergjerninger o. desl.; men om Kirkesangen havde han dog helt underlige Forestillinger. Den skulde ikkun indeholde Glæde; dogmatiske, moralske og historiske Sange vare noget unaturligt noget — og kjedsommeligt. „Förend man (i Kirken) begynder en Psalme, vender man sædvanlig Bladet om, for at se hvor lang den er, og finder man den for vidtløftig, saa begynder Kjedsommeligheden tilligemed Psalmen." „Mange gaa først i Kirke ved den Tid, da Præsten gaar paa Prædikestolen." Men nu „at bede og synge paa en Gang, er det naturligt? Kommer et Barn syngende til sin Fader, naar det vil bede om noget? Kommer det ikke snarere grædende?" „At bede i Rim er allerede unaturligt; men kommer der endnu Musik og Takt og Triller til, hvad maa det ikke saa blive til?" Præstens Bön för Prædiken, den opbygger jo heller ikke. Hvor mange er der, som bede med? De allerfleste „beskjæftige sig med ganske andre Tanker, og vaagne først op som af en kort Slummer, naar de høre Amen." „Den ene taler imidlertid med sin Sidemand, den anden betragter sin Nabos Pynt; den ene tager sig en Pris Tobak, den anden aftörrer sine Briller; den ene lader Öjnene spadsere omkring i Pulpiturerne, den anden er beskjæftiget med at opkaste den næste Psalme, som skal synges; og den, som synes roligst og andægtigst, sidder i Tanker, med andre Ord, han tænker aldeles intet." Hvorledes kan man raade Bod paa dette Savn af Andagt? Ved ikke at lade hver blive i hvilken Stilling han vil, hele Menigheden skal gjöre Knæfald. „En anden Skrøbelighed er, at Mennesket ikke længe kan vedligeholde sin Opmærksomhed og Andagt; vil man afhjælpe det, saa maa Gudstjenesten dels være kort, dels maa den være interessant." „Den tredie Skrøbelighed er en viss Dorskhed, som alle, mere eller mindre, føle til aandelige og gudelige Øvelser. Det er upaatvivleligt, at de fleste med mere Munterhed bivaane et Bal, en Koncert, en Komedie, end en Gudstjeneste. Vil man raade Bod paa denne Dorskhed, saa maa vor offenlige Gudstjeneste have disse tvende Egenskaber: den maa være afvexlende." Paa en Koncert spiller man ikke ett og samme Stykke, paa et Bal danser man ikke altid samme Dans. „Det synes man nu ogsaa at have indset, og derfor forordnet den saakaldte Messe, — men det er endnu kjedsommeligere"; Messen maa rent afskaffes. — Heraf kan man saa omtrent se Mandens Manér, og naar det ikke var den forstandige höjærværdige Bastholm, maatte han vel antage, at han havde faaet en Skrue løs, og at de ikke kunde være meget klogere, der

Digitized by Google

vilde indlade sig med ham. Enkelthederne svare dertil; har han end Ret i noget, saa bruger han denne Ret paa en overdreven Maade: I Velsignelsen er næsten hvert Udtryk hebraisk, den bör være dansk. Korsets Betegnelse ved Daaben skal bort; Spørgsmaalene til det nyfødte Barn ere unaturlige; Gud bevare din Indgang og Udgang skal bort, det er hebraisk-dansk. Formularen ved Nadveren sigter alene til at „bestride Calvinisterne, og det er dog vel ikke det rette Sted dertil." (Hør!) Ved Brudevielsen siges: Hun skal føde med Smerte, „man kan ikke uden Modbydelighed sige det til en Brud, som er over sine halvhundrede Aar"; han skal æde sit Brød i sit Ansigts Sved, „hvorledes passer det sig til Folk, som leve af deres Rentepenge?" o. s. fr.

Dette Forslag fremkaldte en Sværm af Skrifter. Smukt og fyndig forsvarede Nordal Brun de gamle Kirkeskikke. [1]) Balle gik det i Møde i Pastoralskrivelsen i hans Vej til Hæderlighed; T. Bloch gav et udførligt: Votum udi Sagen; P. K. Steenvinkel Forslag og Ønsker. o. s. v. Bastholm fandt sig ikke overbevist, og tog til Gjenmæle; han havde længe overtænkt sit Forslag, og fandt det „opbyggeligere og mere overensstemmende med Menneskets Natur end den nuværende Indretning." [2]) Men der fremkom tillige saa mange dels ynkelige dels forargelige Skrifter, at man allerede nu kunde skjönne, hvorledes Kirken gik sin Undergang i Møde, og med Rette kunde Fr. Sneedorf udbryde i et Brev til Nyerup [3]): „Tak for dine Efterretninger om den fuldendte liturgiske Fejde. Gid Rygtet om den aldrig maa komme paa denne Side af Elven! Den vanærer vor Literatur og bestyrker fremmedes Fordomme om vort Norden." [4])

---

[1]) Vore gamle Kirkeskikke forsvarede mod Bastholm. Bergen 1785. Mod ham skrev igjen: Obel. Informator paa Waisenhuset. Stille Lyd fra Danmark fremblæst ved den stærke Røst fra Norge (ej hos Nyerup); og Ett og andet etc. i Minerva, August 1785 er ligeledes imod ham.

[2]) Anmodning til Publikum, at de, som have læst hans Forsøg, ogsaa ville læse følgende Besvarelse paa de derimod gjorte Indvendinger. 1785.

[3]) Breve fra Gøttingen i hans Samlede Skr. 1,57.

[4]) Anmældelse af en stor Del af disse Skrifter findes i Lærde Efterretninger 1785, Nr. 8 9. 10. 11. 14. 15. 18. 19. 21. 35. 36. 37; 1786, Nr. 3. 4. 5. De nummererede ere af Mag. O. Vorm, Nr. 18 og 19 for 1785 at A. Kall. Samlede findes de i det Kgl. Bibl. i en Samling af Luxdorph i 8 Bind. Ikke alene Theologer, men ogsaa Lægmænd, som Diderik Thurah, toge Del i Striden. Der er adskillige, som Nyerup ikke har kjendt. Imod Bastholms Forslag at Menigheden skulde knæle, skrev Tode: Er det usundt at ligge paa Knæ? Kbh. 1785, og gjör Tingen

Digitized by Google

Næppe havde denne Strid lagt sig, förend en ny var nær ved at udbryde. Isteden for den autoriserede Lærebog, Pont-

---

aldeles triviel ved at tale om frugtsommelige Koner og dem der have Brok. En Lægmands oprigtige Ønsker i Anledning af Bastholms Forsøg etc. Kbh. 1785 blev ogsaa tillagt Tode. En erfaren geistlig Mands uforgribelige Tanker etc. udgiven af J. W. Bentzon, er af Otto Fabricius; her ankes blandt andet over Udtrykket: Borger i Jesu Kristi Rige, det forstaar Bonden ikke, han tænker paa en Kjøbstadsmand; man skulde sige: vil du være Undersaat i Jesu Kristi Rige. Derpaa fulgte: En verdslig Mands Raisonnement over den erfarne Mands Tanker (etc.) af J. Ph. Rosenstand-Goiske; og Tanker i Anledning af den erfarne geistlige Mands uforgribelige Tanker, af N. P. Sommer. Forfatteren var L. K. Knap (paa hvis Ansøgning om at blive Etatsraad Kristian den syvende skrev: Knap Justitsraad, mindre Etatsraad, og som siden kom paa Munkholm). Kr. Nyholms Forslag til Religions-Kundskabens Udbredelse paa Landet, Sorø 1785, giver en Skildring, hvor elændig Gudstjenesten er paa Landet: Præsten selv prædiker kun, naar han skal tage imod Offer; i Kroerne tale Bønderne om Bibelen med den störste Foragt; Kirkerne se mange Steder ud som Røverkuler, med deres aabne Tage, rystende Stole, ukalkede Vægge, ujævne Gulve o. s. v. H. P. Sandals Vigtige Spørgsmaal med hosföiet kort Undersøgelse angaaende det som synes at kunne hindre eller fremme Religion og gode Sæder hos Landmanden, Kbh. 1785, omtaler Kandidaterne, Kaldsretten, Præstegaarden, Avlingen og en hel Del andre Gjenstande, og foreslaar iblandt andet lige Lön for alle Præster, saa at de ej skulde forflyttes. Tanker til höiere Eftertanke i Anledning (etc.) Kbh. 1785 (Luxdorph anfører ingen Forfatter) vil have Messehagel, Pibekrave med Vinger og Bonet afskaffede, „Præster ere jo dog ikke Hamborger Raadsherrer“; Prædikestolen vil han helst have bort, „Hyrden staar bedst blandt sine Faar paa Kirkegulvet“; af Gudstjenesten giver han en sörgelig Skildring. Hans Ström (af hans Tilskuer paa Landet) udgav: Om Kirkeskikke. Tilligemed Besvarelse af Spørgsmaalet: Om det er tilladeligt, at de Folk træde i Ægtestanden, som ere over den Alder, i hvilken de kan avle Börn? Kbh. 1785. Blandt de andre mærkes: Liturgiskt af Mag. R. Nyerup, hvori han angiver Aarsagen til, at han i saa mange Aar har holdt sig fra Kirke og Skriftestol. Til mine Medborgere i Anledning etc. Kbh. 1785 af Kristian Bunkeflod anføres ej hos Nyerup. Bedömmelse over Bastholms Forsøg i Danmarks literariske Progresser, 3. Bd. Nr. 17 og 18 er af Prof. G. Seydlitz. Hr. Provst Donnerwetters og Hr. Gottfreds Tanker over Bastholms og Steenvinkels Forslage (etc.) Indsendt til Præsteklubben: Det arkadiske Selskab, Odense 1785, tillagdes Iversen selv. Af M. Hallager er: Correspondence imellem Asmus og hans Fetter om det af Bastholm udgivne Forslag (etc.) og Endnu en Nævfuld fra den virkelige Asmus (etc.). Kbh. 1785. Rollof Greve (Skræder i Bergen) i Tanker til nærmere Eftertanke, Kbh. 1786, og flere i Bergen udkomne Skrifter 1786 og 87, forkaste de indførte Kirkeskikke: „man skal ikke efter sildigere For-

Digitized by Google

oppidans Forklaring, vilde Bastholm give Forældrene en bedre, mere skikket efter Tiden, og tillige „en mere ordenlig og grundig Lærebog end Luthers Katekismus“, og udgav sin Religionsbog for Ungdommen (1785). I den første Udgave meddelte han nogle Bemærkninger om en slig Lærebogs Beskaffenhed. Den maatte være kort, thi Börnene skulde jo ogsaa lære andre Ting, „de skulde ikke alene opdrages til gode Kristne, men ogsaa til gode og nyttige Borgere.“ Den maatte være fattelig, og derfor undgik han „den store Mængde hebraiske Ord og Udtryk, som ere komne ind i vore Religionsbøger, f. Ex. Igjenfødelse, Fornyelse, Guds Billede, Omvendelse, Retfærdiggjörelse. Hvorfor kunde man ikke ligesaa vel tale Dansk?“ Han lagde, som man kan se i Bogen, disse Ord for det første ned i Anmærkningerne, for at de efterhaanden kunde falde bort. Men slettede han ikke derved selve Kristendommen ud? Det kunde tykkes saa, og i Et Par Ord fra en erfaren geistlig Mand (Otto Fabricius) blev han skyldt for falsk Lære; men med hans Besvarelse (1786) bortfaldt Striden.

Bastholms første Hustru var død (1777), og han havde i elleve Aar levet som Enkemand, da han atter giftede sig med Tyge Rothes ældste Datter (1789). Efter sin Svigerfaders Opmuntring øgede han sine Philosophiske Breve over Sjælens Tilstand efter Legemets Død (1790) med: Jesus Christus Udødelighedens Lærer (1792). Hvad han hist havde bevist af Fornuften, stadfæstede han tillige ved Aabenbaringen. Under indre Lidelser og ydre Tab (ved Kjøbenhavns Ildebrand 1795 mistede han sin Bogsamling og sine Excerpter, Frugten af tredive Aars Læsning) gik han nu, ligesom Balle, den store Kamp i Møde med Fritænkeriet; men han optog den ikke paa samme Maade, og bestod den ikke med samme Hæder; thi han stod jo allerede selv paa Grænsen, og vandrede ad en Vej, der gik parallel med selve Fritænkernes.

---

valteres Indretning lade os give en Oblat i Munden, men følge Stifteren og sende Brødet og Vinen om til enhver“. o. s. v. Reisers Moralske Betragtninger over den nu grasserende Pennestrid, Kbh. 1785, er paa Vers. Selv Kvinden lagde man Ordet i Munden, som F. K. Hjorts Brev fra et Fruentimmer paa Landet. o. s. v. Se ogsaa: Riegels, Justinus, Celsus (etc.) glæde sig over at den danske Geistlighed sagtnes og vinder Tid baade at synge Palinodier og til at giendrive følgende Indvendinger, hvorimod oftere er gisøet, end grundig og sagtmodig talt, Kbh. 1785. o. fl. En Gang begyndt fortsattes den liturgiske Reform til Slutningen af Aarhundredet. K. Nyholm udgav Forandring ved den offentlige Gudstjeneste, Sorø 1799, som Forf. ikke har set.

Digitized by Google

Fra to Sider kan denne Kamp betragtes; den angik baade Kirkens ydre Tilstand og dens indre Lære; i begge Henseender gav Bastholm efter. Kirkeskikkene havde han allerede berøvet deres dogmatiske Ærværdighed: nu skulde den gejstlige Stand blive en verdslig Del af Statens Embedsmænd. I Korte Tanker til nærmere Eftertanke over den geistlige Stand (1794) foreslog han en Reform, som han endnu i sin Selvbiografi (1806) ikke har taget tilbage. Bogen bestaar i en Indledning og sex Kapitler. Gejstlighedens Stilling er bleven helt forandret; den anses nu „for byrdefuld, unyttig, skadelig“; han vil vise, hvorledes den kan blive nyttigere, Imod Ordet Præst ivrer han som ubibelsk, men han kalder Præsten Folkelærer: „en Folkelærer, en Mand, hvis Bestemmelse er at udbrede baade religiøse og i det menneskelige Liv almennyttige Kundskaber blandt sine Medmennesker, hvorved de dannes til dydige Kristne, nyttige Borgere, og følgelig til lykkelige Mennesker.“ Disse Folkelærere deler han, efter den Kundskab de maa eje, i to Klasser: for Kjøbstæderne og for Landet. Deres Stilling og Virkekreds kræve en forskjellig Dannelse. De i Kjøbstæderne skulle underkaste sig en lærd Examen, som hidtil; men Dogmatik, Kirkehistorie, Exegese, er det noget for den rette Folkelærer? „Den unge studerende har her lært meget, som han aldrig bruger, og snart igjen glemmer, fordi han aldrig bruger det.“ Folkelærerne paa Landet skulle derfor ikke examineres i Bibelens Grundsprog og paa Latin, men derimod aflægge en Prøve i Fysik, for at Overtroen endelig kan faa en Ende; i Kemi med Hensyn til Jordarternes rette Behandling, Farveri, Brygning, Bagning, Kjærning; i Naturhistorie til Anvendelse i Ager-, Skov- og Havedyrkning, nyttige Insekters Brug og skadeliges Udryddelse, i Veterinærvidenskaben for den rette Behandling af Husdyrene; i Mathematik, for at kunne være til Vejledning ved Opmaalinger, Vands Afledning o. desl.; kort, Folkelæreren paa Landet skulde aflægge Prøver i Landøkonomien, og skulde han han have Rang og Titel, saa foreslaar han en Doktorgrad i Landøkonomi. Skal Dragten afskaffes eller vedblive? Det er en Antikvitet, som man, hvis den endelig skal bevares, kan hænge op iblandt andre Oldsager. Religionslærerne i vore Dage paastaa ingen udvortes Hellighed fremfor andre; de kjøre og ride og søge offenlige Selskaber, spille Kort, gaa paa Koncerter; skal deres Hellighed da alene bestaa i Klæderne? I en Dragt, der har alle de Fejl, som kan være ved en Dragt? Den er baade „ubekvem, usund og uskjön.“ [1]) Og Ordinationen, er

[1]) Det er bekjendt, at Balle yttrede en anden Mening. Frederik

Digitized by Google

den nødvendig? er den nyttig? Det er jo Kongen, der giver Præstekaldet. I sig selv er den ikke mere nødvendig ved Præsten, end ved enhver anden Embedsmand; men for Folks Skyld bör den dog ikke rent afskaffes. Saaledes skulde da Pontoppidans og Grams og Holbergs paatænkte Reformer, drevne til det yderste, træde virkelig frem i Livet, men ingenlunde paa nogen tækkelig Vis. Og i Sproget hvilken Omvæltning vilde der ikke dèr have fundet Sted! En Hofpræst, skulde man nu afskaffe ham eller kalde ham Hoffolkelærer? Planten Præstekraver, skulde man kalde dem Folkelærerkraver eller endog forklare Navnet som en Antikvitet? o. s. v. Ikke uden Grund kunde Malte Møller betragte Bogen som en Satire, „en Ironi over vore Dages hyperpolitisk-økonomiske Projektmagerier", og mene, at „naar den gejstlige Stand ikke paa anden Maade kunde regenereres end ved at vorde Tusendkunstner, saa maatte den jo för jo heller gjöre et salto mortale." [1]) Med endnu stærkere Udtryk giver han sig hen til Rationalismen i et senere Skrift, hvilket han just vilde opstille som Værn imod den tiltagende Skrivefrækhed imod Religionen: Tanker om vor Tids Fremgangsmaade for at befordre den religiøse Oplysning (1796). Det er en Gjæringstid, i hvilken han ikke frygter for Sandhedens, men for Moralitetens Undergang; Maalet er hans Medmenneskers Sinds Rolighed. De religiøse Mennesker kunne, ligesom de verdslige, efterhaanden gaa frem til större Lys. „Vor Kristus kunde umulig hos det Folk, blandt hvilket han opstod, gjöre alt"; hans Lære maa altsaa fremskridende reformeres, og det ved at tale til Forstanden; „han kjender i det mindste ingen anden Vej." Men man maa gaa frem med Sindighed og Overlæg, ikke med Spot. Man maa være varsom med at nedrive Skriftens Autoritet, indtil Fornuften har naaet den Grad af Kultur, at den kan vejlede sig selv. Naar den Tid kommer, hvis den kommer, at Folket er oplyst nok, saa skulde „Regjeringen nedsætte en Kommission, for at gjennemgaa de religiøse Meninger, og af Lærebøgerne lade udslette de Lærdomme, som efter nöje upartisk Undersøgelse bleve befundne at være baade fornuft- og skriftstridige." Han vil altsaa møde

---

den sjette spurgte ham en Gang, om man skulde afskaffe den lange Kjole? Balle svarede ham ved at løfte sin Præstekjole op, under hvilken han om Vinteren kunde bære sine tykke Filtes Benklæder. Frederik den sjette var en praktisk Mand, og fandt Argumentet tilfredsstillende.

[1]) Malte Møllers Repertorium, Indledningen 1,37; jfr. 2,6. 2,25 og de derved fremkaldte Skrifter, f. Ex. Strøtanker af Palæophilus, 1795, der nævnes 2,28.

Digitized by Google

Spotten og Frækheden ved at udsætte Forbedringen; man maa først oplyse Folket, saa kan man tage Troslærdommene fra dem; for Öjeblikket er det farligt, da de behøve dem til deres Sinds Ro.[1]) Men han, for hvem Moralitet er alt, mærker aldeles ikke, at han løber lige i Hænderne paa fromt Bedrageri. Han siger f. Ex. om Forsoningslæren: „Naar andre Lærere anvende den til deres Medkristnes Roliggjörelse, saa er det enten fordi de selv føle sig overbeviste om dens Sandhed, eller de anse denne Lære for en Vildfarelse, og anvende den dog til deres Medmenneskers Roliggjörelse, fordi de indse, at de trænge til den, at den gode Kristen ikke kan undvære den. Det er en Sjælelægedom, hvortil han nu en Gang er vant. Man skadede ham, om man berøvede ham den. Bör disse Lærere nu dadles som Bedragere? Eller bör de ikke meget mere roses som kloge Kristne?" Og det vover han at sammenligne med den erfarne Læges Færd, der bruger Patientens Fantasi til at helbrede ham. Ja, ikke alene det, de som danne Religionslærere (Professorerne) skulle just indskjærpe denne Klogskab; de skulle formane sine Lærlinge til „at gaa frem med Sindighed, og i Stedet for at gaa aabenbar til Felts mod religiøse Meninger, som ere Folket hellige, skulle de heller altid med Tavshed forbigaa dem, aldrig tale om dem, at de efterhaanden kunne glemmes." „Naar derimod Sandhed og Vildfarelse ere blandede i en religiøs Mening, da skulle de som kloge Lærere altid forestille den fra den sande og for Hjærtet frugtbare Side, og skjule den anden." „Ved saadan klog Fremgangsmaade skulle Vildfarelser efterhaanden uden Tummel og Opsigt og Forargelse gaa i Forglemmelse og omsider af sig selv ganske forsvinde." F. Ex. Kristi Nedfart til Helvede, „som ogsaa begynder at gaa i Forglemmelse, og maaske allerede var glemt, naar den ikke stod i vore Tros-Artikler." „Naar en af Kirkens ypperste Skribenter kunde tale saaledes, saa begriber man da let, at Guds Ord, der jo skulde bringes i Forglemmelse. ikke mere

---

[1]) Det mente naturligvis Nyhedsjægerne ikke; for dem var Tiden allerede nu kommen, og det, forsikkres der, var ogsaa mange Præsters Mening. Den franske Revolution havde drevet Tiden stærkt frem. Se (F. K. Wedel-Jarlsbergs Skrift:) Den geistlige Stand bör afskaffes. Frimodig Svar paa C. Bastholms offentlig fremsatte Spørgsmaale. Kbh. 1795—97. „Den gejstlige Stand er ikke grundet i Naturen; sunde og faste Grundsætninger trænge ikke til Fortolkning." „Statens Grundlove skulle fortolkes, og der er en Ting endnu, I Folkelærere, bliver tillige Fredsdommere!" I 3. H., der er tilegnet Balle. ender han med den franske Folkesætning: Den almindelige Villie er Lov — saa længe den varer.

Digitized by Google

lød i Kirkerne, og at den bedste Maade, hvorpaa det kunde undgaas eller bortforklares, forkyndtes fra de theologiske Lærestole; men det er jo ligefrem indlysende, at hele denne Lærdom, efter hvilken Moralitet er Livsklogskab og Præstens Stilling en Klogskabsstilling, fører til det afskyeligste Hykleri. Rationalismen havde naaet sit sidste Maal; den var, imedens den higede efter den höjeste Klogskab, bleven lav og lumpen. Alle ærlige Sjæle, som følte Afsky for at mene ett og forkynde et andet, maatte vende sig fra den.

Herefter er det ikke fornødent, udførlig at betragte de Skrifter, der nærmest vedkomme Læren selv: Den Hensigt, som den christelige Religions Stifter havde med sine Bestræbelser for Verden (1793), Viisdoms og Lyksalighedslære (1794), Alle Jesu Christi Taler med Forerindringer og frie Omskrivninger (1797), Forsynets vise Foranstaltninger til Menneskeslægtens Forædling ved Jesu Religion som et Beviis for Jesu Christi Komme fra Gud (1798). Det første Skrift var færdigt til Trykken, förend den danske Oversættelse af Reinhards bekjendte Versuch über den Plan, den der Stifter der christlichen Religion zum Besten der Menschheit entwarf, var anmældt, saa at det handler om „en Materie, over hvilken der endnu ikke var skrevet i Modersmaalet." Behandlingen kan man let slutte sig til: „Kristi Plan har været Guddommens Plan, og haver derfor haft Guddommens ganske besynderlige Understøttelse." „Mere forlanger han ikke, at man skal udlede af hans Betragtninger, og naar dette ikkun deraf udledes, saa bliver Afhandlingen et Bidrag til vor Overbevisning om den kristelige Religions Sandhed." Hvad var Jesu Plan? „Den sigtede til ikke mindre end til at oplyse, forbedre og roliggjöre Mennesket", netop det som Bastholm ansaa for det höjeste. Han vilde „ophæve Farisaismen, afskaffe Offerdyrkelsen, indføre Troen paa en Gud og Sjælens Udødelighed"; „om Pligterne har han ikke lært andet, end de hedenske Filosoffer. o. s. v. Hvor uforsvarlig bære ikke Fritænkerne sig ad! „Man forkaster ham ikke alene som Forsoner, men vil endog vanære ham som Lærer", ham, om hvem „endog de, som nægte hans guddommelige Höjhed, maa tilstaa, at han var vor Jords störste Mand og vor Slægts störste Velgjörer". o. s. fr. Paa denne Maade stillede han sig imod Religionsspotterne, tilfreds med i det mindste af Religionsstifterens Hæder at kunne frelse saa meget, at han var en stor Mand. Religionen selv skylledes bort i Rationalismens Vande.

Angreben af en Nervefeber (1798), der bragte ham Døden nær, led Bastholm af Svimmel, især paa Prædikestolen, og søgte sin Afsked (1800). Med Aarhundredet endte han sin kirkelige Virksomhed. Han drog til sin Sön i Slagelse, og

Digitized by Google

fuldendte dèr sin Historisk-philosophiske Undersøgelse om de ældste Folkeslags religiøse og philosophiske Meninger (1802). I Fleischers Bogsamling fandt han en stor Mængde Rejsebeskrivelser, og hentede fra dem sine Historiske Efterretninger til Kundskab om Mennesket i dets vilde og raa Tilstand (1803—4). Med Moralen for Öje, som al Religions Kjærne, vendte han atter tilbage til den hedenske Filosofi, og oversatte Antonins Leveregler (1805). Under Krigen 1807 flyttede han til Kjøbenhavn, og endte sine religiøse Betragtninger med en Undersøgelse om de nyere Stoikeres Lærdommes Forhold til de Christnes (1807), og en systematisk Ordning af Stoikernes (Senecas og Epiktets) moralske Tanker (1808.) Med en Deltagelse i Jødefejden (1813) sluttede han sin literære Virksomhed. († den 25. Januar 1819.)

Siden Holberg var ingen dansk Skribent saa frugtbar, og blev ingen saa meget læst, som Bastholm. Næsten alle hans Skrifter bleve oversatte paa Svensk, nogle paa Islandsk. Som Tidens Foster stillede han sig i Spidsen for dens Grundbevægelse, og øvede en stærk og varig Eftervirkning. Indenfor Rationalismens Kreds var han en aandrig og smagfuld Forfatter, den ypperste; udenfor denne Kreds er han liden, og hans Berömmelse daler, jo mere Religionens Inderlighed faar Vægt og gjennemtrænger Literaturen.[1])

11. Rationalismens Fuldendelse. Otto Horrebov. Malte Møller. Angreb paa Præstestanden. Gejstlighedens Tilstand. Anvendelse paa Psalmedigtning og Prædiken. Andagtsliteratur.

Med Bastholm var Rationalismen grundfæstet. Fuldendes maatte den ved den franske Revolution og den Kantiske Filosofi, der enten ophævede eller antoges at ophæve den raadende Kristendom. Fornuftens Herredömme ansaas for vundet. „Det er besynderligt, sagde iblandt andet Sveistrup, at man har set Guds Villie forandre sig næsten hvert Aar tilligemed Fremgangen af den menneskelige Fornuft, og dog ikke förend nu er falden paa, at søge den ene og alene i Fornuften.“ [2]) Denne Anskuelse gjorde sig gjældende hos en stor Hob udenfor Kirken, og traadte frem i Literaturen ved to Mænd, der hverken vare udmærkede ved Lærddom eller store Aandsgaver, men førte almindelig udbredte Tanker til Torvs.

[1]) Bastholms Selvbiografi i Lahdes Saml. Hans Levnet i Fallesens Magazin, 2. D. Hans Levnet, Karaktér og Fortjeneste af J. Møller i Theol. Bibl. 16. Bd. Flere Kilder hos Erslew.
[2]) Philosophisk Repertorium 1798. S. 12.

Digitized by Google

Otto Horrebov (f. i Kjøbenhavn 1769), hvis Fader var en Brodersön af Prof. Peder Horrebov den ældre, deponerede fra Odense (1785) og tog theologisk Attestats (1793). Ligesom flere forbandt han æsthetisk Dannelse (især Tilböjelighed til Læredigtet og Satiren) med den theologiske; og ved selve det theologiske Studium gik det op for ham, at meget af det, der foredroges som en Trossag, var falskt. I det han overtydede sig om, at just „ved Troen (den blinde Tro) formørkes Fornuften,“ at „vi baade efter Fornuftens og Jesu Lære maa anse og bedömme Bibelen som en blot menneskelig Bog,“ o. desl., følte han tillige, at Theologen som ærlig Mand maatte give Sandheden Ære, og ikke foredrage ett, naar han mente noget andet. Ved at udtale dette, navnlig mod Bastholm,[1]) vakte han allerede en Bevægelse, der øgedes, da han, for at føre sine fri Meninger ud iblandt hele Folket, udgav Ugebladet Jesus og Fornuften (1797—1801), som i Følge J. Møllers Vidnesbyrd ogsaa vandt Adgang „i saadanne Huse, hvori Religion og gode Sæder agtedes.“ Den ukjendte Forfatter (Forlæggeren kundgjorde ikke hans Navn, för i Begyndelsen af Aaret 1799) viste sig fra først af moderat; han brugte hverken Spot eller hadefulde Angreb imod sin Modstander Balle, skjöndt denne forsvarede Bibelen med Ukvemsord: „Mig, sagde Horrebov, kalder han Adramelech, et Navn, som Klopstock har givet en af sine Djævle. Min Adfærd kalder han Nidingsdaad.“ Og ligesom han afskyede Atheismen, yttrede han ogsaa megen Ærbødighed for „Philosophen“ Jesu Karaktér,[2]) indtil Balle eggede ham, da fandt han ogsaa i den Brøst og Lyder.[3]) Bladets Anseelse tabte sig efterhaanden, især efter at Ørsted havde oplyst, hvilken Sinke han var i den Kantiske Filosofi, hvorpaa Horrebov ikke svarede, thi „Ørsted, sagde han, erklærer sig ligesaa tydeligt imod al Aabenbaring, som jeg;“ men ved dette Angreb førtes Sagen over fra Folketinget til den filosofiske

---

[1]) Beviis, at det er den retsindige Theologs Pligt offentlig at fremsætte hvad han efter langsom og redelig Granskning dömmer om Bibelen og dens Lærdomme, 1795 (ikke 1794), taler endnu i Almindelighed; men i en anden Pjece: Er det en christelig Lærers Pligt at lyve for Almuen? Et Spørgsmaal Dr. Bastholm helliget, 1796, angriber han Præsterne i Almindelighed og Bastholm i Særdeleshed, naar de indskjærpe visse herskende Religionsmeninger, som de selv anse for urigtige, for at berolige Mængden, saaledes som Bastholm gjorde med Forsoningslæren. (Jfr. Bastholms Vor Tids Fremgangsmaade for at befordre den religiøse Oplysning.)

[2]) Jfr. Philosophen Jesu Bjergprædiken i Samleren.

[3]) Jesus og Fornuften, Fortalen til 2. Aargang.

Digitized by Google

Domring. Interessen tabte sig, saa at Bladet lige som af sig selv hørte op, og der findes nu kun faa fuldstændige Exemplarer deraf, som uden Tvivl have endnu færre Læsere. Selv den Gang var der maaske kun faa, som med Oluf Vorm glædede sig over Spliden i Vantroens Rige.[1]) For den franske Deisme blev han Talsmand i: Voltaires Domme om Religion og Bibel, med Voltaires Levnet af Condorcet (1798), et Skrift, der paa Grund af sin Rigdom paa fransk Vidd og Veltalenhed vitterlig har haft sin Eftervirkning langt ind i det næste Aarhundrede. Paa nogle Overdrivelser nær, naar han f. Ex. paa sin Fransk foreslaar, at forandre Kirkens tre Hovedfester, at gjöre Julen til en Fest for Guddommen, Paasken for Udødeligheden, Pinsen til en Dydens Fest,[2]) viser han os det Rationalismens Standpunkt, som flere af Kirketroens Forkyndere nu gjerne vilde have stillet sig paa. Mange kunde nok gaa ind paa hans Bestemmelse af Religionens Væsen: „Al Religions Væsen og Indhold er Moralitet;“ og i sit stille Sind delte uden Tvivl mange hans Ønske, at Balle, isteden for sin Kristelige Lærebog, havde givet: en Haandbog i den naturlige Religion, en Haandbog i Moralen, en Exempelbog og en Undervisningsbog imod Almuens nedarvede Fordomme.[3]) De gik frem og trivedes, Horrebov havde forspildt sin ydre Lykke, og døde, efter Deltagelsen i Jødefejden og en Strid med Blok Tøxen, som Dekanus (1823) uden ved sine egne Skrifter at have gjort nogen varig Virkning.

Mere dyb end Horrebov, men maaske just derfor mere greben af det tyske Forstandssvimleri var Malte Møller (f. i Helsingør 1771), der blev dimitteret fra Helsingør Skole af Niels Treschow (1788), og ikke underkastede sig theologisk Embedsexamen, men rejste til Tyskland (1792), og studerede i Gøttingen og Jena. Efter sin Hjemkomst udgav han Repertorium for Fædrelandets Religionslærere (1795—97), og foregav at være Præst. Balle opfordrede ham derfor til at nedlægge sit Embede, da han ellers vilde gjöre Brudd paa sin Embedsed.[4])

---

[1]) „Saa er da nu Heterodoxiens Rige blevet uens med sig selv, saa har da den djærve Kantianer og doctor irrefragabilis A. S. Ørsted ad oculum demonstreret, at O. Horrebov er en usel bitte Mide i Filosofi, og det var denne Horrebov, som med Filosofi vilde rive Bibelen og Bispen af Pinden,“ o. s. v. skrev Oluf Vorm til Nyerup 1799. (Se hans Brev i J. Møllers Nyt theol. Bibl. 19,182.)

[2]) Jesus og Fornuften, 3. Aarg. Nr. 28.

[3]) Jesus og Fornuften, 1. Aarg. 2. Bd. Nr. 29; 3. Aarg. Nr. 5.

[4]) Se Balles Svar til Repertøren 1796 i J. Møllers Balles Levnet 1817, S. 183.

Digitized by Google

Men denne Gang var det blind Allarm, Møller aflagde sit Incognito, og var ikke Præst. Med des större Oprigtighed kunde han sige sin Mening, og han gjorde det uden Tanke om Spot over Religionen eller Gejstligheden, endog med en viss Ærbødighed mod Balle, som man ikke var vant til. „Gjenvordighed var hans Opdrager. Som haabløs Skeptiker var han en af de første i Danmark, som begyndte at studere den kritiske Filosofi. Efter mange Debatter med sit System fandt han omsider i den Sandhedens höjeste Princip." „Der gives kun en eneste Oplysning, og den bestaar i at forsage Fordomme, i den Maxime at tænke selv og søge Sandheden ved sin egen Fornufts fri Virksomhed." „I sin hele Fylde aabenbaredes Sandhedens Aand (den ny Helligaand), som Verdens evige Lærer en Gang forjættede dem, der skulle forkynde hans himmelske Lære, i sin ypperste Repræsentant. Immanuel Kant var Manden. Filosofien blev ved ham Videnskabernes Videnskab. Af Menneskets aandelige Natur udviklede han det store Thema, som Jesus fordum opstillede, og opfyldte hans Forjættelse: han skal tage det af mit og forkynde eder." Af denne Begyndelse, der gjör den filosofiske Spidsborger Kant til den hellig Aand, kan man slutte, hvorledes Anvendelsen maatte blive: „Det er overhovedet en Taabelighed at spørge: fordrager sig Sandheden med de Symbolske Bøger? Man bör vende Spørgsmaalet om: fordrage sig de symbolske Bøger med Sandhedens fri Undersøgelse, der er Menneskets medfødte Ret, og da vil man finde, at Sandheden er en Ærkefiende af denne aandelige Tortur." „Kristi Guddom er en theologisk Spidsfindighed; der er Forskjel imellem Kristendommens hellige Aand og den tredie Person i Guddommen, hvis Nullitet han overhovedet paastaar; i det höjeste Væsen er hverken Trinitet eller Binitet, men Unitet. Kristus har selv opfyldt Spaadommene, de ere ikke paa ham blevne opfyldte; Mirakler lade sig naturligen forklare; deres Mulighed endog indrömmet kunne de aldrig blive Beviser for en Religions Sandhed." o. s. fr. „Kristendommens hulde, Dyden humaniserende Tro paa en hellig, alvidende og altforbarmende Gud", hvis „Plan det var ved Jesus Kristus at udbrede og omsider grundfæste ren symbolisk Theismus paa Jorden", det er Summen af Repertoriets Lære. Naar han tænker paa, at han nu tör sige dette og mere, som han ikke kunde sagt för Aaret 1784, saa bliver han helt begejstret: „Lykkelige Fædreland! Levende føler jeg i dette Öjeblik den Totalitet, som Navnet af din Borger giver min Tilværelse." [1]) Ligesom Hor-

---

[1]) Indledningen til Repertoriet. Nathanael, Anhang til Reperto-

rebov især var et Ekko af den franske Deisme, holdt Malte Møller sig nærmest til den tyske bornerte Rationalisme, hvis Ynkelighed giver sig tilstrækkelig tilkjende, f. Ex. i Forklaringen over Miraklerne (Jesu Gang paa Havet), som han meddeler og bifalder. Naturligvis vil han ogsaa fremme mange ydre Forbedringer, f. Ex. af Skolelærernes Lön. Hans Virkning var större end Horrebovs. „Noget mørk og indsluttet i sig selv besad han en usædvanlig Magt til at drage Ungdommen til sig, at holde den fast og ligesom tyrannisk at beherske den.“ [1]) Ogsaa for ham var Livets ydre Lykke forspildt; han fik (1813) Tilladelse til at disputere for theologisk Attestats, men nyttede den ikke, og fik sit Udkomme ved allehaande literære Arbejder. Ved sin Død (1834) efterlod han hos sine jævnaldrende Venner et kjært og agtet Minde.

Til Religionens Angribere hørte ogsaa de politiske Fritænkere, især P. A. Heiberg og M. K. Bruun, hvis Aristokraternes Katekismus ogsaa anfaldt den positive Religion, og med dem en stor Flok af Dagens Skrivere og Poeter.

Med Ligegyldighed eller Foragt for Religionen forbandt sig Anfald paa den gejstlige Stand, der afklædt sin forrige Hellighed og Uantastelighed truedes med at miste ikke alene sine Indtægter, sit Klædebon og sin Stilling, men at forvandles til en verdslig Stand eller aldeles at ophæves.

Dette Angreb begynder med selve Trykkefriheden, og fortsættes næsten uafladelig indtil, som en af den gejstlige Stands Forsvarere udtrykker sig, Præsterne bleve „den frugtbareste Gjenstand for vore unge Herrers bidende Vidd og Fritænkernes matte Spotteri“. Den berygtede Philopatreias (S. K. Bie) gjorde i sine Trende Anmærkninger (1770) ogsaa Gejstlighedens Indtægter til en Skive for de kaadeste Anfald. De havde det for godt. „Derfor, siger han, ser man ved de tvende Terminstider saa mange gejstlige Rentenerer af Landsbypræster, om hvilke man kan sige med Asaph: Deres Öjne blive borte for deres Ansigtes Fedme.“ Andre, som Martini Brun (Jeg ligger for Døden, kom og beret mig, 1771) gjorde deres Færd og Vandel og hele deres Embedsforhold til Gjenstand for kaade Beskyldninger, der i Almindelighed dreje

---

riet. 1802. Heri omtaler han ogsaa Modskriftet: Tanker om Repertorium og Repertøren af tvende Venner P. og C. 1796, og dets „infame Udgiver“.

[1]) Efter Steffens, Was ich erlebte 2,267. „Er war ein etwas düsterer verschlossener Mensch, gewiss nicht ohne Kentnisse, am meisten aber in den literarischen Klatschgeschichten bewandert.“ o. s. v.

Digitized by Google

sig om, „at de kun søge Kaldet for at have magelige Dage og gode Indtægter“. Derfra gik man over til en Plan til en aarlig staaende Pengelön for Præsterne overalt paa Landet i Danmark (af Comphilopatreias 1771[1]); og endelig fandt en af Philopatreias' Efterfølgere det bedst: „At afskaffe Gejstligheden rent og overalt indføre verdslige Præster, eller at formindske Gejstligheden og afsætte den störste Del Præster, eller at klippe Gejstlighedens Indkomster og ophæve Præsternes Tiende“ (1772)[2]. Den Samling af Skrifter og Modskrifter, som denne Strid, i hvilken ogsaa ansete Mænd deltoge, fremkaldte, udgjör en særegen lille Literatur, hvis Forfattere snart skreve under sit Navn, snart under paatagne Navne: Rosenstand-Goiske, Sporon, N. R. Suhr, H. Hofman, P. B. Gjørup, Philalethes (Jakob Baden), Philodaneias (L. Jæger), F. K. Scheffer, J. F. Phister, Misokakias (F. G. Resewitz), Philander (J. A. Dyssel), Sandsigeren (Kristian Thura). o. s. v.[3] At der iblandt disse Skrifter ogsaa vare personlige Angreb og aabenbare Paskviller, flere end vi nu kunne erkjende, følger ligefrem af Forfatternes Vanart;[4] og ligesaa bleve Religionens Lærdomme Gjenstand for Besudling.[5] Hvad nu Smudspressen havde begyndt, Angrebene paa Troen og dens Forkyndere, steg efterhaanden nedenfra opad, og blev tilsidst fortsat i bedre Kredse. En Grund dertil laa ogsaa hos Regjeringen og Gejstligheden selv, i den Maade, hvorpaa de (Guldberg og Balle) forfulgte irreligiøse Skrifter, i den Smagløshed, hvormed Præster forsvarede sin Stilling. Kabinetsordren imod T. K. Bruuns Fritimer (1783) og dens Udførelse[6]) vakte paa en Gang Rædsel, Harme og Latter. Imod

---

[1]) Anført hos Nyerup under L. Jæger.

[2]) Tre Forslage og Planer til det Geistlige Reformations-Verk, som ikke kom i Stand i Struensees Tid. 1) Om at afskaffe Geistligheden reent (etc.). Til Bestyrkelse for de Philopatreianske Sætninger. Kbh. 1772. (I Luxdorphs Saml. af Trykkefrihedsskr. det 15. Bd. af Rækken paa 25 Bind.)

[3]) Nogle skreve ogsaa paa Vers, f. Ex. Præstens Læredigt i Anledning af Philopatreias' Anmærkning om Geistlighedens Indkomster. Nullibi 1771, med vidtløftige Noter. (En stor Del af disse Skrifter findes i Luxdorphs Saml. af Trykkefrihedsskr., i 1. og 2. Bd. af Rækken paa 20 Bd.)

[4]) Af Martini Brun var f. Ex. Forsøg til en billig Erindring og Taknemmelighed imod den Höiærværdige, Elskværdige og Mærkværdige Gunnerum (etc.), hvori han ironisk bringer Gunnerus Tak fra sig selv og enhver ædelsindet akademisk Borger.

[5]) F. Ex. Vor Salig Beste-Mamaes Evaes Natklokke med en nye Historie om Syndefaldet i Lommen sammenflikket af Galimathias. 1771. Den er efter Luxdorph af Jos. Leopold Bynch.

[6]) Luxdorphiana, S. 87.

Digitized by Google

saa skarpe Vaaben værgede man sig med skjærende Spot. Morten Hammers ved Bondesagen fremkaldte Præstepoem (1787) antoges som tilstrækkeligt Vidnesbyrd om den Brist paa Dannelse, der overhovedet var Standen egen. Ogsaa i Fyn vakte en temmelig mat og plump Satire, Præsteklubben, nogen Bevægelse (1784).[1] Unge aandrige Forfattere fulgte Strömmen, gik ind i Dagens letsindige Tone, og der dannede sig imellem den yngre letfærdige Slægt og de ældre rettroende Mænd en skarp Modsætning; et lille uskyldigt Ord satte de sidste i et Oprør, der ikke forbedrede Sagen. I et Bryllupsvers havde Baggesen sagt:

Saa længe man kan flytte Modgangs Bjerge
Med Troens lillebitte Senopskorn.

„Det Vers spildte en Bryllupsaftens Glæde. Biskoppen og en Del gejstlige tabte Maal og Mæle“, og Luxdorph „blev maaske fremfor andre straffet for sin Uforsigtighed, da han havde de bedste Tanker om Forfatteren, og troede ham at være en Kristen; men vel, at hans Lillebitte advarede ham, at han er en Spotter over vor kjære Frelsere“.[2] Da endelig den franske Præsteforfølgelse havde gjort sin Virkning, bleve ogsaa de danske Gjenstand for Forfølgelse i Prosa og Vers, i Sange og Satirer (F. K. Wedel-Jarlsberg, Den geistlige Stand bör afskaffes 1795, O. Horrebovs Harlekinpræst 1796, o. s. v); og selv de, der toge dem i Forsvar, gave Fordommen imod Standen Medhold ved at undskylde dem.[3] Saa hed det, at „de ere saa hjærtens dovne og dumme“, saa sang man om Orthodoxer, „som blir betalt, at de skal tro til Trods.“ o. s. v.[4] Ved denne

[1]) Tilligemed Bonde-, Borger- og Militærklubben indført i Iversens Fyens Stifts almindelige Aviser for 1784, Onsdagen den 5. Maj til Onsdagen den 29. December. Iversen fralagde sig Forfatterskabet, som hos Nyerup tillægges B. B. Kynde: Ett Herreds Præster samlede sig under Forsæde af Provsten, Hr. Donnerwetter, en af Præsterne hed Gottfred (jfr. Iversens Skrift ved Bastholms Forsøg), en anden Pferdmann, der var Svinehandler, en tredie Døsig. o. s. v. Prof. Seydlitz skrev for den (Alethophili Tanker om Præsteklubben, Odense 1784), Biskop Ramus imod den (Anmerkninger over Alethophili Tanker etc. Odense 1784) og Kr. Seidelin (Svar paa Alethophili Tanker. Odense 1784).

[2]) Luxdorphs Bemærkning foran Tanker ved Hr. Bentzons Ægteforening med Mad. Weile. 1786, i Luxdorphiana S. 135.

[3]) F. Ex. Et Par Ord for Landsbypræsterne, i Minerva, Oktober 1795.

[4]) Et mindre kjendt Vers findes i Samleren 1788 Nr. 47: Skal han være Præst eller Bager? Faderen siger til Sönnen:

Digitized by Google

Lejlighed maatte ogsaa Præstekjolen, der langt tidligere havde været Gjenstand for Betragtninger,[1]) ydermere holde for. I Fortællingen Féen La Sottise og hendes Sönner indførte f. Ex. M. K. Brun „den höjærværdige Hr. Hængøre Fornuftsky, som i en Bog havde underrettet Verden om, at en viss Stand vilde tabe al Orden og Sædelighed, naar dens Medlemmer ikke gik med en Sæk om Livet, et Hjul om Halsen og Vinger, som man ikke kan flyve med, paa Skuldrene.“ [2]) Med Ringeagt for Præstestanden indtraadte naturligvis tillige Ligegyldighed mod Kirken og dens Ydre; da man isteden for Troen ikke havde andet at holde sig til end Almenvellet, faldt de Skranker bort, som havde opretholdt Ærbødigheden for det nedarvede. „Kirken, siger Tilskueren (1799), har nu kun liden Betydning. Ingen sætter Pris paa Sangklokkerne; næppe vil nogen give 100 Rdlr. for at faa alle Klokker til at ringe over sit Jordefærd. Hvo klæder nu Altere og Prækestole og Præsterygge i rødt Flöjel med brede Galoner? eller giver til Kirken Voxstokke med Skildter og Flor?“ o. s. v. [3])

Men Præsterne! Hvor vel rustede vare de til at staa imod disse Angreb? Hvo kan tvivle om, lad os strax minde om det! at ogsaa paa Landet, skjult for Verden, lidet ænset af den, mangen from Præstemand har virket til megen Velsignelse i sin Menighed; men, hvis man kan tro mange sammenstødende Vidnesbyrd, saa har den store Hob af Præstestanden været lidet skikket til dens Kald. Enten havde de aldrig haft nogen höjere Dannelse, eller de havde sat den til paa Landet, hvilket endog var Tilfældet med dem, der ved Universitetet havde glimret; og hos dem, der fulgte med Tiden, bestod Udviklingen ofte i at følge den fritænkerske Retning. Med en mekanisk og mangelfuld Skoledannelse kom de fleste til Universitetet, løb saa anden Examen igjennem, der kun var lidet vækkende; i et halvt eller helt Aar hørte de flittig theolog-

---

— Strax lever magelig,
For Snak han Penge faar, ham hver Mand ærer —
Ja, du skal være Præst.

Da Moderen mener, at han skal være Bager ligesom hans Fader, siger Faderen til hende:

Hør, Kone, har du din Forstand?
Han Bager? han — den Dumrian.

[1]) Tullin (Samtl. Skr. 3,142) anbefaler den. Hwiid (Dagbog, S. 51) taler (1777) om „de grimme Kammerdugs Hjul, man bærer i Kjøbenhavn, men som Theologerne i Gøttingen ikke vide af at sige.“

[2]) Fluesmækken 1797, S. 82.

[3]) D. Tilskuer 1799, Nr. 32.

Digitized by Google

iske Kollegier, og gik saa op efter at være lavede tilrette af en Manuduktør. Manuduktøren, siger en samtidig, havde en Bog, som indeholdt 600 af Professorernes Spørgsmaal. „Disse Manuduktørers skjændige Hvespereder, udbryder han, maa forstyrres.“ Examen var paa Latin, Indholdet altsaa tillært; og ved den skriftlige Examen skal det have gaaet underlig til: „Kandidaterne kunde fylde Lommerne med Bøger og Kollegier“ o. s. v. For at kunne leve, informerede Theologerne saa, mange i en lang Aarrække, indtil det lykkedes dem at faa et Kald, stundum ved Gunst, stundum ved Giftermaal. Naar de kom i Kaldet, kom de dèr sædvanlig med stor Gjæld, og det varede længe, förend de kunde tænke paa Bøger. Og nu hele Rusticiteten! „Saadant og mere har gjort, at vore Landsbypræster ere som de ere, og Gud ske Lov, at de ikke ere værre! Gid de maatte blive bedre!“ siger en af deres Forsvarere.[1]) Blandt de videnskabelige Præster stod Bastholm ingenlunde alene. För og efter ham skrede de frem med Oplysningen, indtil de endelig gik op i den. Om de end ikke afvege fra Kirkens Lære, saa var der dog mange andre Æmner, stemmende med Tidens hele Fremgang, som fængslede deres Opmærksomhed, og den rette indre præstelige Virksomhed drog sig mere og mere tilbage for det almennyttige, det æsthetiske, almindelige filosofiske Betragtninger o. desl.

Dette stadfæstes, naar man gjennemgaar nogle af disse Mænds Levnet og Skrifter. Selv opvakte Mænd modtoge i sin „lykkelige Ungdom“ Indtryk, der vare uudslettelige for hele Livet;[2]) andre fulgte Selskabsströmmen. P. D. Bast (tilsidst Stiftsprovst i Sælland) havde tidligere end Bastholm vendt sig til Stoikerne (Stoikernes Tanker om Skjæbnen og Forsynet, 1782), og øvede sig paa samme Tid i Folkepoesier. Den som Taler og Folkeskribent berömte Lars Smith samlede i flere Aar (1789—91) sin Virksomhed til det fortjente Værk om Dyrenes Natur og Bestemmelse og Menneskets Pligter imod Dyrene, maaske blandt alle Theologernes Skrifter det, der i Fremstilling og Aand har den största Lighed med Bastholms. M. G. Birckner, den store Birckner, forsvarede Præstestanden i sit Skrift Om den gejstlige Stand; men temmelig uheldig taler han i samme Aande-

---

[1]) Et Par Ord for Landsbypræsterne, i Minerva, Oktober 1793. Samleren, 3. Bd. 1790, Nr. 77. Schellenbergs Bemerkungen über Kopenhagen, S. 100.

[2]) Hwiid siger i sin Dagbog, S. 186, i Anledning af Rousseaus Død: „Fik jeg end Nestors Alder to Gange, glemte jeg aldrig det Indtryk, hans Profession de foi du vicaire savoiard gjorde paa mig, da jeg var i min lykkelige Ungdom.“

Digitized by Google

dræt om Lagsvæsenet; og aldrig traadte vel Modsigelsen imellem den kristelige Lærers og Folkelærerens Kald skarpere frem, end hos ham: Der vare nogle positive Sætninger og nogle Ceremonier (Sakramenterne), som det var befalet Præsten at forkynde og udøve; dem (thi det er jo Meningen) maatte han se at lempe og lave, saa at de ikke skadede hans egenlige Kald som Religions- og Moralitetslærer; som saadan og som Ungdomslærer og som Statens Embedsmand var han uundværlig, ellers ikke. Kristian den syvendes Diebroder, P. Hansen († som Biskop i Fyn), en hul og opblæst Prælat, rivaliserede med Bastholm i ett Par Smaaskrifter (Om en Religions-Lærers Gravitet, 1795; Tanker over Dagens Religionsliteratur, 1797),[1]) og forsvarede Præstens lærde Dannelse; thi „ved Kundskab om Verdens Begivenheder, ved Bekjendtskab med Naturens og Kunstens Værker, bör han danne sig til en underholdende og nyttig Selskabs-Mand, der er i Stand til ved hver Lejlighed at arbejde til Menneskets Forædling, uden at binde dette sit Arbejde til de enkelte og ofte mindst nyttige offenlige Taler fra Talestolen.“ „Hans vigtigste Prydelse skal være sand og ægte Forstandens Opklarelse;“ og imedens han med Hensyn til Forlystelser maa iagttage vedbørlig Anstand, og f. E. ikke være tilstede ved „Dans, den fineste Forlystelse for det moralske Væsen,“ uden i Familieselskaber, anbefales ham derimod Skakspil, da det kræver Forstand, thi „det giver en god Fordom til hans Fordel, at hans Forlystelser og Otium ikke bestaa i Ørkesløshed, og at det at tænke er bleven ham til Natur og Vane.“ Derimod skal han ikke give sig af med at være Recensent, thi „intet kan lettere bringe hans moralske, som og Embeds-Karaktér i Collision med andre“. o. s. v. Klaus Pawels har selv beskrevet sit Levnet og derved givet os Indblik i de æsthetiske Præsters Dannelse. Indkaldt ved Universitetet (1785) oplevede han sit Livs sörgeligste Periode. Syg laa han paa Hospitalet, da han en Dag fik Nordal Bruns Einer Thambeskjælver; Præsten, der havde kjedet ham ved sit Præk ved Sygesengen, tog Bogen, men lagde den med hellig Gysen fra sig, da det ikke var en Andagtsbog, men et Skuespil. Han kom hjem til Norge, og holdt sin første Prædiken (1786); Præsten Bugge havde væntet

---

[1]) Om en Religions-Lærers Gravitet eller hvorledes han har at forholde sig, for at vedligeholde sin Stands Værdighed og at fremme dens Nytte. Kbh. 1795, en fri Bearbejdelse af en tysk Afhandling Über die theologische Gravitet. Til det andet Skrift var den nærmeste Anledning en Udæskning i Samleren for November 1796. Jfr. Malte Møllers Repertorium 2,30.

Digitized by Google

noget mere om Lammets Blod. Nu forsøgte han ved Herslebs, Mosheims og Bastholms Prædikener at danne sig; „skjöndt Bibelens Ord vare ham hellige, var det allerede nu hans Ønske, saa godt som han kunde, at bringe dem og Fornuften i gjensidig Harmoni." Efter anden Examen (1787) gik det for Alvor løs paa Æsthetik; som Rahbeks ivrige Beundrer hørte han dennes Forelæsninger, og gik ind i et æsthetisk Selskab, hvormed Klubforlystelser skulde forbindes; men da det ikke kunde faa Baden til at indtage Forsædet, blev det ved Klubben (Rekreationen). Hans første poetiske Forsøg var komisk, det kom tilbage med Protest; men saa kastede han sig over det elegiske, og hans Ode over Natten „satte Abrahamson i en saadan Henrykkelse, at han spaaede at Pawels' Navn snart vilde blive ett af de berömteste paa det danske Parnas." I noget over ett Aar læste han til Attestats, og fik et meget godt Laud (1789); men „det egenlige lærde theologiske Studium havde kun liden Interesse for ham." Til denne Ligegyldighed medvirkede især „de eudæmonistiske Populærtheologers, især Salzmanns, Skrifter, der blev hans Yndlingslekture." „Uden at have læst dem, uden at have hørt Adler og Maurenbrecher var han nok aldrig indtraadt i Lærerstanden med saadan Enthusiasme." Om Vinteren (1790—91) blev han Medlem af Borups Selskab, og som ung Digter fejret og berøget af de ældre; og efter sine Venners Opmuntring besluttede han sig endelig at lade sig høre til Höjmesse i Helliggejstes Kirke. Præsten, nys omtalte Prof. Hansen, havde nær givet ham Afslag, men endelig overlod han ham sin Prædikestol. Æmnet var Religionens Trøst i Lidelser, thi der herskede just en Mæsling-Epidemi; og Rygtet om denne Prædiken og den ny Prædikant gik snart som en Løbeild over hele Byen. „Selv Hansen, der nys havde været saa uartig og mistroisk, bad ham, da han selv blev syg til Pinse, at prædike for sig, og da han bød Pawels Betaling, og denne ikke modtog den, saa var han snart en ligesaa dyrebar Person i hans Öjne, som i Prams og Abrahamsons." „Fra en obskur Kandidat var han ophöjet til en af Kjøbenhavns mest yndede Prædikanter, saa at ikke en af Byens Sognepræster eller Kapellaner, Prof. Smith undtagen, havde det Tilløb som han, hver Gang hans Navn stod i Avisen." Den Herlighed varede ett Par Aar. Han er saa beskeden at tilstaa, at disse Taler dog ikke vare andet end passable Prøvestykker. „Et rent, hist og her skjönt, Sprog, sunde Religionsbegreber og megen Følelse var deres Hovedfortrin." Men han var jo ogsaa „den Gang endnu inddysset i sin Ungdoms søde Drøm om Menneskets voxende Forædling, og levede i det Haab, at ogsaa denne Times Arbejde skulde bidrage til at fremskynde den forventede Guld-

Digitized by Google

alder, til at opføre hin Bygning, som han troskyldigen haabede inden faa Aar vilde fuldendes". Bittert skuffet i sit Haab udbryder han: „Gud styrke kun min Tro paa den hellige Trias: Gud, Dyden og Udødeligheden, som jeg da anpriste". Det var nu den unge Modepræst. En ny Scene i Pawels' Liv aabner sig for os, da han efter Gutfeld blev Præst i Hörsholm (1796). Dèr fandt han ingen Tilhørere, men en Gang (i November) samledes hos ham Claesson (den forviste Grev Horn), Rahbek og Malte Bruun, der havde listet sig fra Hven til Sælland; og ved Maaltidets Ende drak de med en Tegning for Öje, hvor Krone og Scepter og alle Despotismens Symboler vare dyngede sammen paa ett Baal, en Skaal, som Rahbek „med den Höjtidelighed, han saa ganske havde i sin Magt", udbragte. Som Deltager i Sandhedsselskabet lærte han at kjende P. A. Heiberg, og skrev ett Par Linier i hans Stambog, ett Par Linier, „som Generalfiskalen muligens kunde have tiltalt ham for, og citerede til Slutning Luc. 22, 52. 53, hvis sidste Ord: Denne er eders Time og Mørkhedens Magt, aldeles udtrykte hans daværende Stemning og Dom over Tidernes Tegn". Det var Præsten som modern Politiker. Saa finde vi ham atter som theologisk og æsthetisk Recensent, som Anmælder af Bahrdts Haandbog i Moralen og af Horrebovs Jesus og Fornuften. „Den grove Bahrdtske Eudaimonisme gav han da ubetinget Medhold." Som æsthetisk Recensent ragede han tilsidst uklar med Oehlenschläger, og opgav denBestilling.[1]) Denne Fordannelse, Brist paa grundig theologisk Lærddom, Svæven imellem alle Tidens irreligiøse og forrykte Tendenser, tildækket med en æsthetisk Fernis, det var altsaa, hvor utroligt det end kan synes, en Vej til Bispestolen. Gud véd, der gaves ogsaa andre Veje. Om F. K. Gutfeld siger Pawels: „Gutfeld, der i kunstig Deklamation og legemlig Veltalenhed er mig uopnaaelig, var en godmodig, jovialsk sanssouci, der ganske satte sig ud over det sanselige, naar kun Aanden fandt behagelig Næring". „Den skjöntalende, underholdende, indgode" Gutfeld, som Rahbek kalder ham, „skinnede, efter Høst, som en Stjærne af første Störrelse". Der gives maaske dem, som mindes ham fra de Ædegilder, der vare Mode ved Begravelser, men alle kunne i alt Fald lære at kjende ham af hans Taler. Gud, Forsyn og Udødelighed, Sandhed, Dyd og Lyksalighed, det var Æmner, som han kunde indhylle i Skjönsnak, som Mængden gjerne vilde høre. „Hvor stor en Lyk-

---

[1]) Uddrag af Biskop Klaus Pawels' Autobiografi i Langes Norske Tidsskrift, 4. Aarg. 1850. Dette Skrift er fuldstændig udgivet af K. P. Riis, Kristiania 1866.

Digitized by Google

salighed er det for Mennesket at følge Jesu Lære! Lyksalighed, hvad Navn virker mægtigere paa dødeliges Hjærte? hvad Ønske flammer mere levende i deres Barm? end at opnaa dette deres Drifters og Handlingers og Bestræbelsers höjeste Maal," o. m. desl. om det og om dem, „som med faste stadige Skridt opklavre paa Ærens glinsende, men stejle Trappe, og, lig Örnen blandt Solstraalerne, se med foragtende Smil ned paa den Flok af ringere, der vandrer Livets alfare bestøvede Veje". o. s. v.

Som Slægten er, saa ere dens Præster, eller vare den Gang. Landvæsenet skulde fremmes, saa opstode der Landvæsenspræster, Skolevæsenet skulde forbedres, saa opstode der Skolepræster, Exercitsen skulde drives, saa opstode der militære Præster [1]), Skjönsnak blev Mode, saa snakkede de skjönt. Men hvad de mindst agtede, det var hine gjennemgribende Ord: Mit Rige er ikke af denne Verden. Ved Aaret 1795, mener J. Møller, vel endog noget tidligere, var den gamle Dogmatik saa godt som forsvunden af Kirken; og man var nu kun forlegen med, hvorledes man uden at falde under Lovens Hammer kunde forene den med Fornuftreligionen, Deismen, Eudæmonismen, Rationalismen og hvad de videre hedde.[2]) Gejstligheden ilede frem til samme Maal som Hertugen af Augustenborg med den lærde Skole, hvor Indførelsen af Campes Ledetraad første Gang blev hindret af Balle, da „den kun indeholder Deisme under kristeligt Firma", men dog siden gik igjennem. Og naar Præsterne kun ansaa sig for Embedsmænd, forsömte Regjeringen heller ikke at tage dem paa Ordet ved at overlæsse dem med alle de verdslige Forretninger, den ikke havde andre til at udføre; med denne deres Embedsførelse førtes der Kontrol, efter den bestemtes deres Forfremmelse.

Kirken var kun til af Navn, og da selve Gejstligheden var bleven verdslig, maatte Levningerne af den gamle Kirke blive til Pris for Letsindigheden. Der gik en Gang en Ansøgning om blandt

---

[1]) Karakteristisk er et Stykke i Samleren, 3. Bd. 1790 Nr. 77—78: Skjönt Foretagende af en sjellandsk Præst, jfr. næste Aarg. Nr. 22. Præsten Lakjer fremstilles som et Bevis paa, at hele Præstestanden dog endnu ikke er fortabt. Hvad har han da gjort? Han har oprettet Spindeskoler og — militære Skoler. Kronprinsen har besøgt dem, og har sendt ham Penge ved Bülow. Vidunder af Præstemand, som frelser Standens Ære!

[2]) Se Afhandlingerne om de Symbolske Bøger, Hvorledes man skal tale til Almuen om Miraklerne, Om Dogmatikkens Revision o. fl. desl. i Fallesens Magazin, 6. Bd. 1797, samt Fortalen til samme Bind: Hvad vil Enden da blive?

Digitized by Google

Borgerne i Kjøbenhavn, hvori de bade Kongen at tage sig af Bibelen. Det var Vand paa Tilskuerens Mølle. „Nogle ærlige Borgermænd, siger han, klage over, at man i lang Tid ikke har villet lade dem beholde deres Arvesynd, har slukket dem den evige Ild, eller i det mindste forbudt den at brænde evig, at man ikke vil tilstæde dem at fristes af Djævelen, ja endog har lagt an paa, ganske at forvise ham af Verden.“ Og med hvilken Haan ser han ned paa Præsternes verdslige Færd, deres Sammensmæltning med de verdslige Stænder. „Præster baade med og uden Ret til Flöjelsmaver, har ikke taget i Betænkning at besøge Skuespil og andre syndige Forlystelser, ja vel endog gaa paa Baller og selv danse med, item ride i atfarvede Klæder og gule Skindbuxer. Ja, vi vide endog med Visshed, at der selv i den gejstlige Stand gives saadanne, der ønskede baade Præstekjole og Pibekrave og Vinger og Bonnet og Samarie og Messehagel og Skriftestol afskaffede, der ikke tænke paa mindre, end at udparcellere deres Præstegaards Avling til Huslodder, attraa Tienden og Offeret ombyttet med en staaende Lönning“. o. s. v.[1])

Kirketroens Forandringer give sig naturligvis ogsaa tilkjende i Gudstjenestens Organer, Psalmen og Prædiken, og begge dele Poesiens Omskiftelser. De gamle Psalmers Formbrøst kunde ikke længer taales; deres simple Indhold maatte afløses af höjere Poesi. De historiske Psalmer maatte udelukkes; thi hvilken Urimelighed var det ikke at ville udtrykke Historie i Sang, og den hellige Historie var jo desuden et Æventyr. „Man udslettede Helvede, uden at kunne tilintetgjöre det“, som Grundtvig siger; men hvorfor skulde man ikke, mener J. Møller, udelade deslige „bibelske Benævnelser som Djævel og Helvede, der let kunde misforstaas, naar man kunde udtrykke Begreberne paa en anden Maade.“ Derhos maatte Psalmerne indrettes efter Almuens Tarv, da denne blev endog selve Poesiens höjeste Öjemed. „De gamle Psalmer vare for lange, for höje og for dunkle; nu fik man dem korte, lette og tydelige“, men kolde som Is.

At der tidlig tænktes paa en Reform af Psalmerne, ses af

---

¹) D. Tilskuer 1797, Nr. 18 og 19, jfr. P. Hansens Tanker over Dagens Religionsliteratur, S. 26. og T. K. Bruuns Særsyn (1797):

Men jeg saa, lig Verdens Luxer,
  Selv den Kjøbenhavnske Præst,
Iført graa Manchesters Buxer
  Og vanhellig farved Vest,
      Saa til Bunds i Synden gaa,
      At han red med Sporer paa.

Digitized by Google

P. Olrog's Afhandling om Psalmernes Fornødenhed (1768), hvori en Anmærkning handler om de slette Psalmers Forbedring: „Sangen bör luttres for alt hvad der støder og er hinderlig for Opbyggelsen, følgelig bör uværdige Udtryk om Gud omskiftes med værdige og bibelske; ufine Talemaader, alt nedrigt og hvad der falder hen i det latterlige, maa forvises fra Helligdommen, og det som passer sig til de lærde Stridsskrifter, henvises til behørige Steder.“ „Latinske og græske Ord maa oversættes, med mindre de allerede have faaet Borgerret hos os; isteden for Ord, som ere komne af Brug, maa man betjene sig af andre, som forstaas; Ord, som ere fordærvede for Rimets Skyld, maa gives igjen de Bogstaver og Endelser, som tilhøre dem“. o. s. v. Blandt de ældre, mente han, at man med Kingos vilde have mindst Möje; thi nogle af dem vare meget gode, og behøvede kun ligesom de gamle Monumenter at poleres.

Man lod det imidlertid ikke blive ved denne, i sig selv meget betænkelige Rensning, man vilde ogsaa have ny Psalmer i den forbedrede (Klopstockske) Smag, og der opstod en ny aandelig Digterinde, Birgitte Kathrine, gift Hertz, siden Böye, kjendt under Navnet Madam Böye (Boye). Selskabet for de skjönne Videnskaber udstædte (1773) en Indbydelse til at digte i den hellige Poesi, og foreslog ti Prøvesange; Madam Hertz, der allerede tidligere havde uddannet sig paa egen Haand, indsendte tyve. Da hendes Mand ved Salget af de kongelige Domæner i Vordingborg Amt til private mistede sit Levebrød, henvendte hun sig til Guldberg, og meddelte ham sine Digte, deriblandtYoungs Parafras over Jobs Bog. Guldberg opfordrede hende til at forfatte, omarbejde og oversætte Psalmer til den paatænkte ny Psalmebog. Senere oversatte hun Davids Psalmer (1781—85). Samtiden roser hendes „ægte poetiske Gejst, fine rensede Smag, det höjtidelige og dybsindige i hendes Poesi. Men mange af hendes Sange ere skrevne for den private Andagt, for Elskere af höje Tanker og dem, der kan følge Digterinden i hendes Flugt, thi mange nærme sig snarere til Odens höje Sving end til Psalmedigterens simple Tone.“ [1])

Den ny Psalmebog, den saakaldte Guldbergske Psalmebog, besörget af Guldberg og Harboe, udkom 1778. Af Madam Böye ere 120 Psalmer, af Guldberg de Morgen- og Aftenpsalmer han (1770) havde ladet trykke til Arveprinsens Brug. Der findes ogsaa nogle af Sporon. En Del af Kingos og enkelte af Brorson ere optagne uden synderlig Forandring. Men

[1]) Mad. Boyes Levnet i Birchs Billedgalleri, 1. D.

Digitized by Google

den raadende Tone i denne Psalmebog var, efter Fenger, „ikke dansk, men nymodens tysk, og havde sin Styrke i Udraab, oftest kolde, tit svulstige Beskrivelser, kunstige Vendinger og höjtravende Ord.“ Selv Madam Böyes Psalmer kunde ikke holde sig i den tilsigtede Höjde, og sank fra stadselige Omskrivninger, som

Naturen sov ved tændte Natte-Fakler,
Ved Millioner skinnende Mirakler,
Som fra den lange Nat først tindred' ud,

ned til trivielle Sætninger, som

I Fred og Ro kan Mennesket forrette
Sin Gjerning nu, og Rejser trygt fortsætte.
Hvormange er Herrens Gjerninger!

Denne Psalmebog udbredte sig ogsaa kun i Kjøbstæderne, medens man næsten overalt paa Landet beholdt den Kingoske, saa at der selv i Psalmebogen aabenbarede sig en Adskillelse i Smag og Kultur.

Den Guldbergske Psalmebog blev først autoriseret for Kjøbstæderne 1783; men den var allerede da ikke stemmende med Tidens Fremskridt, og Kirkesangen blev paa ny Gjenstand for Undersøgelse ved den liturgiske Fejde. Blandt de Skrifter, hvortil den gav Anledning, er især ett mærkeligt: Forslag til Kirkesangens Forbedring, udgivet af A. (1785), der tillige handler om Kirkemusik i Almindelighed.[1]) Trangen til en ny Psalmebog blev følelig; Bastholm ankede paa, at Psalmerne i den Guldbergske vare for höjtravende og for lange; man maatte have „fattelige moralske Sange“ for Almuen. Balle holdt igjen i nogen Tid, men maatte endelig give efter, og indgav Forslag til en ny Revision (1790). Der blev nedsat en Kommission til at besörge „en Samling af aandelige Sange, som kunde være fattelig for Almuen og i Særdeleshed tjene til Brug paa Landet“. Den bestod af Ove Malling, Abrahamsom, Storm, Rahbek og Riber. Balle førte Protokollen, men tog ingen Del i den poetiske Behandling. Rahbek, der formodenlig tit blev overstemt, tog saa liden Del deri, at der kun, efter at han var udgaaet af Kommissionen, blev optaget en Ligpsalme af ham, den han

---

[1]) Det findes i Luxdorphs Samling af Liturgica, 5. Bd. Forfatteren er ukjendt. Hos Nyerup under Forfatterne paa A. anføres det ikke. Et lignende er af N. Schiörring.

Digitized by Google

digtede ved Samsøes Død (Nr. 423); men den poetiske, eller rettere den upoetiske, Behandlingsmaade, vil ett Exempel, som han selv meddeler, tilstrækkelig oplyse. Brorsons herlige:

Om Jordens Konger gik paa Rad
I deres Magt og Vælde,
De mægted ej det mindste Blad
At sætte paa en Nælde

var altfor poetisk for denne prosaiske Tid. Rahbek stred for at beholde det. Han vilde, som Abrahamson sagde, ikke give Slip paa sin Nælde, heller ikke paa det maleriske i Jordens Konger, der gik paa Rad. Abrahamson kunde derimod „ikke miskjende det koncinnere i en foreslagen, uden Tvivl Mallingsk, Variant“, der omtrent lød saaledes:

Om Jordens Konger end fremgaa
I deres Magt og Hæder,
De faa ej skabt det mindste Straa,
Som Kvægets Fod nedtræder.

Denne Læsemaade blev dog heller ikke antagen. I Psalmebogen staar nemlig:

Og kom end alle Kongerne
I deres Pragt og Vælde,
Ej mindste Straa frembragte de,
Et Vink dem selv kan fælde.

Nælden kom lykkelig ud, og Vægten blev lagt paa selve Kongernes Forgjængelighed, ikke paa deres Savn af Skabekraft. Frugten af denne Forhandling var den Evangelisk-kristelige Psalmebog, der blev autoriseret 1798. Den kjende da alle.[1])

Til at oplyse Psalmebogen vil en Betragtning af de Aandelige Sange, hvoraf der haves adskillige Samlinger, ligeledes være tjenlig, saavel som de aandelige Digte af bekjendte Digtere: saasom Hegelahr, Wemmelöv, Allerup, Siverud, P. Rhode, J. J. Lund, Heilman, Ramus, Tyge Rothe, Tuxen, Nordal Brun,

---

[1]) Se D. Psalmehistorie i den D. Psalmedigtn. 2. D. J. Møller i Balles Levnet, S. 168. Rahbeks Erindringer, 4,170. 173. 175. Jfr. Fortalen til Fengers Udg. af Kingos Psalmer. At Rahbeks Ligpsalme er Nr. 423, er tilföjet i Borchs Exemplar af Rahbeks Erindringer.

Digitized by Google

Hvass, K. Friman, S. Møller, Storm, Th. Thaarup, Kampmann, Riber, Bunkeflod, Zetlitz, V. K. Hjort, Gutfeld, J. F. Boesen.

Ligesom vi have faaet en Psalmehistorie, skulde der ogsaa tænkes paa en Prædikenhistorie; thi ogsaa den vilde være som et aandeligt Vejrglas for Kirkens Tilstand. Nogle Idéer dertil har Rahbek givet, nemlig en Slags Overskue over de forskjellige Prædikemethoder; [1]) men der behøves en udførligere Fremstilling. Man kan i kortere Tid end et halvt Aarhundrede tælle i det mindste syv Prædikemaader, og naar de bleve satte ud fra hinanden og bleve oplyste hver især med de tilbørlige Læsestykker til Øvelse og Exempel, kan der næppe være Tvivl om, at det maatte blive en baade lærerig og underholdende Bog; om den tillige altid blev opbyggelig, tör man ikke svare for. Det har flere Gange foresvævet Forf., at han maatte forsøge derpaa; men den overordenlig rige Literatur og, som en Anmælder udtrykker sig: „Prædikanternes gamle Hævd paa at sige en Ting mere end en Gang“ [2]) gjorde uovervindelige Krav paa hans Taalmodighed. Dertil kommer, at i de trykte Prædikener kommer vel hist o · her Tidsaandens Kjendetegn tilsyne; men det ret karakteristiske og malende gik sædvanlig forbi som et Mundsvejr, uden at efterlade sig tydelige Spor i Pressen. Man maatte tillige have en levende Tradition for sig.

Den gammeldags Prædiken med sin Textforklaring, sine Afdelinger og Underafdelinger, sine Bibelsteder, der ligne de lærde Citater, sin strængt orthodoxe Tone, sin Bredde og Længde[3]), behøver man ikke længe at søge efter. Som Exempel kan man tage Præsten ved Holmens Kirke, Grev Brandts Omvender, Jörgen Hee.[4]) Oplysningen førte det med sig, at denne strængt bibelske Methode formildedes ved at medtage Fornuften og Livet, som i Peder Olrogs Hellige Taler (1769): Guds Godhed imod os i det legemlige, Guds Godhed imod os i det aandelige. Deslige Prædikener vedbleve hele Tiden igjennem under mangehaande vexlende Udvigninger, men

---

[1]) D. Tilskuer 1803, Nr. 44.

[2]) Anmældelse af Glatveds Prædiken: Vor Nyaarsdag som den allerhöjeste Guds Söns hellige Navnedag, i Fortegnelse over Trykkefrihedsskrifterne 2,439.

[3]) „Biskoppen (i Ribe), hedder det et Sted i Grönlands Dagbog, prædikede (ved en Jubelfest) i tre Timer, da en Katarh hindrede ham at præke længer.“

[4]) Jesu Christi Lidelses, Døds og Begravelses Historie. Udi endeel derover forfattede Prædikener, 1758—66. Tre tykke Kvartbind. Med Fortale af Prof. theol. Peder Holm, der ogsaa særskilt er udgiven under Titel: Nogen Anledning til Jesu Christi Lidelsers nyttige Betragtning, 1758.

Digitized by Google

med samme Grundtone, og bleve tilsidst udsatte for stærk Forfølgelse. En Udartning, som man kunde kalde den lærde, var Grundtextens Forklaring ved Hjælp af det fornødne Sprogapparat, „Græsk og Hebraisk, der for större Tydeligheds Skyld end videre blev oplyst af det kaldæiske, syriske og arabiske Sprog“; eller apologetiske Forsvar for de hellige Skrifters Ægthed og Authenticitet. I Aaret 1787, siger en samtidig, hørte jeg en ordenlig exegetisere over det Ord Mammon, og 1793 en snakke om et Komma, et ulykkeligt Komma, som i den danske Oversættelse var sat paa urette Sted.“[1]) Modsat den lærde er den enfoldige Prædiken, som Præsten „afpassede efter Tilhørernes Fattelse-Evne“. Det var den farligste Vej, paa hvilken Prædikanten, naar ham fattedes Smag og Dannelse, ofte blev udsat for enten at synke ned i det lave og platte, eller at gjöre Foredraget aldeles meningsløst. Lignelser skulde oplyse, og deres Djærvhed skulde være luthersk. Da Rahbek gik i Herlufsholms Skole, hørte han Præsten ligne Naaden med en Skopudser; „thi ligesom denne daglig mere og mere stræber at faa Snavs og Urenlighed af vore Sko og Stövler, saaledes stræber Naaden daglig mere og mere at tage Synden af vore Sjæle.“[2]) Hans Mossin lignede, efter et velkjendt bibelsk Forbillede, Synderen med et Svin: „Det er med Mennesket i Verden, ligesom med et Svin, deres största Fornöjelse er at vælte sig i Skarnet. Jo mere Skarn de kan komme udi, jo hellere vil de, og saaledes er Synden ligesom det Element, i hvilket Mennesket vil leve, og saadanne mange Svin maa Gud desværre føde i Verden“.[3]) Et Exempel paa deslige enfoldige, ofte meningsløse, Prædikener, ere Kinapræsten R. P. Langhorns. Til en af dem er Texten: Jesus som det bedste Brød mod den haardeste Hunger; en anden, Den störste Billighed i Hjærtet at huse Jesum, begynder saaledes: „Er det Fred? Lande-Fred er kaastelig, ofte meget kaastbar, kjøbes ikke sjælden dyre, med manges Blod. haarde Forskrivninger: Hus-Fred er ønskelig, kan ej altid faas, ofte naar man har en Nabal til Hus-Vert ej stedse beholdes; Sjæle-Fred er umistelig, Sjæle-Fred er erhværvet alle Mennesker, søges, Gud bedre det! af saa faa; Er det Fred? En afbrudt Tale i sit Sprog, hvilken

---

[1]) Et Par Ord for Landsbypræsterne, i Minerva, Oktober 1793.

[2]) Rahbeks Erindringer, 1,170.

[3]) Fortegnelse over Trykkefrihedsskrifterne, 3.244. Jfr. Bastholms Geistlige Talekonst, 27. Kap. om Lignelser: en Postilprædiken over de Ord: Salige ere de, som ikke se og dog tro, hvor Kristus lignes ved den aandelige Tobak, Troen ved Piben, og Ilden ved den Hellig Aand.

Digitized by Google

røber en henrivende Sinds Bevægelse blandet med Forundring, Tvivl og Frygt hos den spørgende: Anledning til Ordene, opdækker Sammenhænget, gav Jehu uventede Nærværelse, En ugudelig Mand skiöndt et Ris i Herrens Haand til at tugte og udrødde Achabs og Jezabels stinkende Familie, hvormed han allerede havde gjort Begyndelsen paa Joram Jezabels Sön, som læses i det foregaaende 24de Vers: Er det Fred? Kommer du i et fredeligt Öjemærke? Har du Freds Tanker med din uventede Komme? Spaar og lover din Nærværelse noget godt eller stikker et Forræderi derunder? Sigter den til at yppe Urolighed, stifte Ufred, forstyrre Freden? Er det Fred? Et vigtigt Spørsmaal; men Skade! Et Spørsmaal paa en Fred-løs Kvindes Læber".[1]) Provst Andreas Mølleskou maatte ogsaa høre meget ilde for den Ligtale (det eneste han har ladet trykke), som han holdt i Ledreborg Kirke over Grev Holsteins Sön, der „i sin Alders tyvende Aar, formedelst en ulægelig Byld ved sit Luftrör i Halsen maatte, ellers frisk og sund, forlade Verden ved Døden til stor Sorg og Følelse", som det hedder i Titelen paa hans Klage-Prædiken.[2]) Naar han i Talen selv rører ved denne ulykkelige Byld, kommer han ogsaa galt fra det: „Vel skal alle dø, siger han, men ved et Tilfælde af ringe Betydenhed, som hver Barbérdreng i vore Tider kalder Bagateller, det maa visselig være bittert, især for den, som vil leve, og Livet giver Forjættelser om Sødheder og gode Dage." Var det Tidens Had til Præstestanden, der digtede, eller var det, som det udgives for, en virkelig Tildragelse, hvad der fortælles om en Præst, der havde faaet sin Faders Kald: „han behøvede just ikke at arve salig Papas Forstand; thi han havde, foruden Kaldet, arvet en Del Penge og Prækener for hele tredive Aar. Den første han holdt, var en af Faderens sidste, og han havde lært Alting udenad." Uden at mærke Uraad sagde han: „med mine grædende Taare gjentager jeg eder i Dag, hvad jeg nu i otte og tyve samfulde Aar haver sagt eder. Min Tid bliver ikke meget længer hos eder, Alder og Svaghed sige mig det noksom."[3])

Ved Aarene 70 synes en Forandring at have foregaaet. Allerede fra denne Tid begyndte maaske Naturbetragtninger at

---

[1]) Langhorns Hellige Taler, holdte for Herrens Menighed i Schien i Norge. Kristiania (1769). 4. Aandelige Taler etc. Kristiania (1769). 4. Jfr. Fortegnelse over Trykkefrihedsskrifterne 3,386: Anmældelsen af hans Modgift.

[2]) Klage-Prædiken, holden i Ledreborg Kirke 1789 etc. Kbh. 1790.

[3]) Prædikanten. En virkelig Tildragelse. (Samleren, 3. Bd. 1790. Nr. 69.)

Digitized by Google

gjöre sig gjældende,[1]) og Tidsomstændighederne førte politisk Indblanding med sig, stundum til Forsvar for Regjeringen,[2]) men oftere til Angreb. En ældre Methode (thi det er jo bekjendt, at ældre Præster, som Morten Reenberg, „ved flere Lejligheder brugte en hvas Mund paa Prædikestolen") vendte tilbage, en Maade, som man efter dens Variationer kunde kalde den strænge, den revsende eller den stiklende eller, med Rahbek, Tordenmoden eller den tordnende. Iveren imod Tidens Synder og imod Magthavernes Ryggesløshed yttrede sig med en Djærvhed, der hverken skaanede Omstændigheder eller tog Hensyn til, imod hvem den stiledes. „Da, siger Rahbek, vare Johannes og Herodias idelig paa sommes Læber, og de dristede sig endog til at udpege Personer." „Da Matroserne ved en fuldgyldig Anledning havde faaet Befaling at arbejde om Søndagen, holdt en af Præsterne en Prædiken mod Struensee." Heller ikke vare de kræsne i Valget af Argumenter; den lange strænge Vinter 1771 fremstillede de som en Straf for vedkommendes Synder.[3]) Selve Kongens Udskejelser og Hoffets Forlystelser bleve af Münter angrebne i en Prædiken i Anledning af en i Nærheden af Slottet opkommen Ildebrand; han fik en Irettesættelse derfor, men vandt Bifald hos den strænge og devote Del af Nationen.[4]) Lige det modsatte af den tordnende Methode var den krybende. Den kom især for Dagen ved Struensees Fald, og yttrede sig, efter Guldbergs Forbillede, i en uværdig Smiger for Juliane Marie, Arveprinsen og Guldberg selv. Tyge Rothe sang efter Befaling, og Præsterne prædikede efter Befaling; nogle af de bedste gjorde det med kjendelig Undseelse, andre af egen Drift og med stærkere Iver. Det er utroligt, hvor fin denne gejstlige Smiger kunde være: Enkedronningen, „Lands-Moderen", hed ikke Juliane Marie, men blot Marie, hvorved der ligesom af sig selv kom et Helgenskin om hendes Navn.[5])

Efter denne Udtömmelse fulgte „et angenemt Stille". „Det

---

[1]) Der haves en Oversættelse af Tysk: Chr. S. Ulbers Den retskafne Naturalist. Kbh. 1770, Afhandlinger over Søndags-Evangelierne, hvori der anvendes en Slags Naturbetragtninger.

[2]) Saaledes forstaar i det mindste en Anmælder i Fortegnelse over Trykkefrihedsskrifterne 3,245 Provst Windings Forsvars-Tale for Forordningen af 15. Juni 1771, angaaende Straffens Eftergivelse i Leyermaal, oplæst og holden i Vestervig- og Ager-Kirker. Aalborg 1771.

[3]) Rahbeks Erindringer 1,83.

[4]) Struensée. Mémoires de Reverdil. S. 74—75.

[5]) En Samling af disse befalede Prædikener, af Harboe, Balle, Hee,

Digitized by Google

blev Mode, siger Rahbek, at forkynde Ordet i al Enfoldighed.“ Man ansaa det for Popularitet, i trivielle dagligdags Talemaader at meddele de höjeste Idéer, eller efter Rahbeks Udtryk „at vaase hen i den allertrivielleste Hverdagssnak, og höjt nu og da at sætte en liden mystisk Sauce derpaa“, ligesom Peber paa Østers. Ovenpaa disse mystiske Snakkere fulgte som Modsætningen dertil, Demosthenesperioden „med höjtravende og svulstige Talemaader, Akker og Haer“, eller Prædikens Evaldisme. Da vare krampagtige Bevægelser, rullende Öjne og hule Sukke Summen af den aandelige Veltalenhed.“ Forgjæves søgte Bastholm i sin Gejstlige Talekunst at arbejde denne Smag imod; baade för og efter den har Rahbek hørt slige Prædikener. Derfra var Overgangen atter let til den pathetiske Periode, der svarer til Poesiens Wertherperiode eller Atalaperioden, „da det var en begrædelig Mode at græde over Alting. Den Gang græd Modeprædikanterne baade over deres Menighed og over sig selv, de græd af Glæde og af Vemod, de græd af Andagt og af mismodig Tungsindighed, og overalt snakkede de saa evindelig om deres Hjærte, at der nu og dà opkom adskillige Tvivl om deres Hjærne.“ Endelig afløstes Føleriet, ved en naturlig Overgang, af Kulde og Blæst. Den pathetiske Periode gik under i „Revolutionsprædiken, da den store franske Revolutions Friheds- og Lighedsidéer, der afhandledes i alle Samkvem, ogsaa blev en rig Talekilde, endog for Landsbypræster; og af den Kantiske Periode, da Prædikanter, naturligvis især de unge, opbyggede Kirken med filosofiske Kunstord, som de næppe endnu havde faaet halv fordöjet.“

En Hovedtype, hvorunder disse jo ogsaa kunne henføres, har Rahbek ikke dvælet ved, thi da han levede midt i den, mærkede han den næppe; man kunde med et almindeligt Navn kalde denne Type den rationalistiske. Den havde to Hovedmænd, først Bastholm, tilsidst Clausen; i den moralske Prædiken, Prædiken over Pligterne, var Bastholm et Mønster, som den fuldendte Oplysnings Prædikant var Clausen det. Guds Ords Forkyndelse blev stadig mere og mere ubibelsk og overfladisk, men hvo kan beskrive alle dens Underarter? Snart kunde man sige: den Prædiken var meget fornuftig og vel gjennemtænkt, snart: det

Münter, Janson, H. H. Müller (Et angenemt Stille efter et stormende Uveir), F. Randrup, J. Østrup (Herrens visse Hævn Guds Folk til Advarsel og Trøst), N. Nannestad i Odense o. fl. findes i 1. Bd. af Luxdorphs Samling af Trykkefrihedsskrifterne, den paa 25 Bind. Et andet Bidrag til Prædikens Historie fra denne Tid er Den homiletiske Journal, Nr. 1—5. Kbh. 1772 (af J. L. Bynch), eller Kritik over Præsternes Prædikener udi Kjøbenhavns Kirker, i samme Rækkes 17. Bd.

Digitized by Google

var ret en underholdende Tale; snart: hvilket Billedsprog har ikke den Mand, snart: hvilken Patriotisme laa der ikke i den Tale; men aldrig kunde man sige: dette er Jesu Aand og oprindelige Lære. En Egenskab havde den, som behagede alle: den var ikke for lang, thi en lang Gudstjeneste var bleven til en sand Taalmodigheds-Prøve. Gudstjenesten er dog ogsaa altfor lang, sagde Bastholm; ja, sagde en anden. hvo kan udholde med Opmærksomhed at bede og synge i to til tre Timer?[1]) Dens gamle Navn beholdtes vel endnu; men ligesom Præsten hed Folkelærer, kaldtes Prædiken ogsaa Kirketale.[2]) Ett Kjendemærke havde den: Oplysningens. Der maatte prædikes Fornuft, da ingen brød sig om Bibelsprog, der maatte vælges moralske Themaer, da ingen vilde høre noget om Mirakler. Da de bibelske Texter vare foreskrevne, maa der have hørt en viss Kløgt til at prædike over dem og at tale om noget helt andet; men denne Forbindelse tog man sig i Almindelighed meget let. Derimod maa man ingenlunde tro, at de gode Prædikanter toge sig sin Gjerning let, de vare tro Arbejdere i Oplysningens Tjeneste; de dannede sig efter franske, engelske, tyske Mønstre, Saurin, Doddridge. Marezoll o. lign., og de talte stundum med en Begejstring, som de virkelig følte. Fra den törre Lære om Pligterne hævede man sig til verdensborgerlige eller borgerlige Æmner, Familieforholde, Opdragelsen,[3]) Naturen: Den bedste Kristen er den bedste Verdensborger, Fædrelandskjærlighed, Naturglæder, Efteraaret som et Billed paa Alderdommen, Sande Vinterglæder, Religionslærerens Embede fra sin behagelige og ubehagelige Side, Hvor vigtigt det er at avle sunde Börn, hvor lærerigt og velgjörende Mindet er om de svundne Dage, Dydens Natur, Haabet, Venskab, Advarsel imod Læsesygen, o. s. v. det er nogle af disse Prædikeners Indhold. Ofte var der her god Anledning til rørende Tiltale, Tiltale til Oldinge, til Fædre og Mødre, til Ynglinge, til rige, lidende, fattige, sædvanlig igjennem megen Skjönsnak og lutter Almensætninger, efter Melodien: Og du, o Yngling, eller Og I, o rige! Afhandlinger, Krier, omtrent af den Slags, som man nu opgiver til Behandling i Skolerne. Om Jesu Navn nævntes til Slutning for Sömmeligheds Skyld, saa var det godt, nødvendigt var det ikke. Religion og Kristendom nævntes med, men kun som Sandhedens og Dydens og Oplysningens Følgesvende: „Sædelighed, Dyd og sand Kristendom“ hedder

[1]) Hwiids Dagbog, S. 54.
[2]) F. Ex. Kirketaler af Købke, 1799.
[3]) Allerede 1785 bragt paa Prædikestolen af Th. Rasmussen; se Luxdorphiana S. 136.

Digitized by Google

det hos Clausen; om Tilhørerne: „det höjeste Væsens Tilbedere, Jesu Bekjendere og Dydens Venner“; om Præsten: „Religionslæreren, Religionens og Dydens offenlige Talsmand“. Med Iver prædikede disse Mand mod Vantro, hvad var deres egen Tro? „Gud, Forsyn, Udødelighed“; „Oplysning, Dyd og borgerlig Velstand“. De „holdt det for nyttigere at foredrage sine Tilhørere en sund fornuftig Pligtlære, end at føre dem ind i en Labyrint af ubegribelige Troshemmeligheder og tomme Spidsfindigheder“. Ingen borde miskjende dem derfor. De forklarede, „hvor skadeligt det er i Religionssager at hænge ved Bogstaven“. o. s. fr.[1]) De vare Oplysningsmænd. I en Prædiken (Vil Religionen tabe eller vinde ved den fremskridende Oplysning) begynder Clausen med de Ord: „Natten! Uvidenhedens Nat, er forbigangen, Dagen, Oplysningens Dag, er kommen nær“. Og hvilken Oplysning var saa det! I en anden (Hvorfor Religionen ikke er mere agtet og elsket) taler han et Sted om Indvendingerne mod Kristendommen, hvorledes mange finde, at dens Læresætninger hverken ere grundede i Fornuften eller Skriften, men Fremgang er der dog sket: „Hvor meget vandt ikke Religionen baade i det indvortes og udvortes ved Reformationen? Er ikke i. de senere Tider Konfirmationen bleven anordnet, Besværgelsen ved Daaben afskaffet, det aabenbare Skriftemaal kommen af Brug, Festdagenes Antal indskrænket? og arbejdes der ikke nu hos os paa en ny Psalmebog, hvoraf der alt er kommen en Prøve for Lyset, der vidner om, at den forfattes i den mere rensede Kristendoms Aand“. Han sigter til Prøven af den evangelisk-kristelige Psalmebog. Man maa naturligvis læse nogle af disse Prædikener i deres Helhed, for at overtyde sig om, hvor hule de ere, og hvorledes den gamle Kristendom aldeles var udfejet af Kirken; f. Ex. Gutfelds: „Hvor rig en Anledning Jesu Fødselsdag giver os til sand og ædel Glæde“, sammensat af Gud, Forsyn, Udødelighed og skjön Snak; eller „Nogle af de sædvanlige Fordomme, der endnu ere herskende blandt de Kristne i Hensigt til Jesu Nadvere“; nogle anse den som noget hemmelighedsfuldt og aldeles ubegribeligt, andre faste forud. o. s. v. „Det er Jesu Kristi Ihukommelses-Maaltid.“

Enkelte Taler kunne ogsaa oplyse Rationalismens Udskejelser og Anstød. Forstanden stødte an imod Ubegribeligheden: den „for sine Prædikeners fornuftige Klarhed og aandige Omfang berömte“ Bastholm satte en Gang Steffens i svar Uro ved

---

[1]) Se de velkjendte Prædikener af Maurenbrecher (Das glückliche Dänemark hører ogsaa hertil), af Marezoll (fordanskede af Liebenberg), Clausen 1795, 1800, Gutfeld 1790, 1799 o. fl.

Digitized by Google

en af sine Prædikener. „Han søgte ved en geografisk Detail efter den Tids Maade at anvende verdslig Lærddom paa Theologien, at godtgjöre, at naar alle Sjæle, der havde levet, paa den yderste Dag stode op igjen, vilde der ikke være Plads for dem paa Jorden“. „Jeg hørte store Tal, siger Steffens, en omtrentlig Beregning af de Sjæles Tal, der vilde komme tilsyne, en Sammenligning, imellem dette Tal og det hele beboede og ubeboede Rum af Landene paa Jorden, og en Undersøgelse, hvor mange Kvadratfod et Menneske vel behøver for bekvemt at kunne bevæge sig“. Det vilde ikke slaa til; da var en tysk Tænker heldigere i at løse det gamle Problem, hvorledes man skulde „faa et Lokale til denne anseelige Forsamling“; han beregnede, at „da de alle, som billigt er, maatte staa op i Dommen, vilde et Fladerum som Kongeriget Bøhmens være tilstrækkeligt“.[1]) Rationalismen og de borgerlige Forholde fortrædigede hinanden: I Aaret 1793 gjorde en Brudevielse megen Opsigt, den blev modsagt og forsvaret med megen Heftighed. Det var en Slags Afhandling, hvori der, saa vidt mindes, ikke forekom ett Ord om Gud, og Præsten betragtede Handlingen som et borgerligt Ægteskab. Den gjorde den Virkning paa Brudeparret, at det under Handlingen gik bort, og først opsatte nogle Punkter af en Ægteskabskontrakt, „der i alt Fald kunde tjene til, noget at formilde det herskende, det uopløselige i Ritualforbindelsen“, og lod sig siden i al Stilhed vie.[2]) Paa denne Tid at ville tale om Jesu Undfangelse og Fødsel, vilde have vakt almindelig Forargelse; Pawels mente dog, at han i en Prædiken borde foreholde sine Medkristne: Det syndige i Kjönsdriftens uordenlige Tilfredsstillelse (1800); men han vakte Forargelse, al Frihed uagtet var der dog endnu en Sömmeligheds-grænse, som den raadende Licens-Moral ikke upaaanket torde overtræde. Der holdtes ogsaa Prædikener mod Kjøbenhavns Forlystelser; men de ledes ikke. Menneskets Lov var over Guds Lov. Clausen blev en Gang anklaget for Yttringer om Søndagens Vanhelligelse ved usædelige Forlystelser.[3]) Præsten stod ogsaa under Politimesteren!

Ett af Tidens naturlige Börn var endelig den økonomiske

---

[1]) Steffens, Was ich erlebte, 2.175. Jfr. Strauss, Die christliche Glaubenslehre in ihrer geschichtlichen Entwicklung und im Kampfe mit der modernen Wissenschaft. Tübingen 1840—41. Jüngstes Gericht i Slutningen af 2. D.

[2]) En Brudevielse og I Anledning af Brudevielsen, i Minerva, Februar og Maj 1793.

[3]) Se J. Møller, Balles Levnet, S. 254. H. G. Clausens Eftermæle. Kbh. 1840. S. 33.

Digitized by Google

Prædiken. Præsten, der havde saa lidet at gjöre med Guds Rige, maatte som Menneske og Borger ved det levende Ord fremme det almindelige bedste, hans egen Menigheds Tarv krævede det; og da Tiden satte alle sine Kræfter til paa det almennyttige, maatte han som dens Organ jævnlig tale om Kartoffelavl og Staldforing, Vexeldrift og Koppeindpodning. Cramer havde indført Kartoffeldyrkning; men den havde meget og mange imod sig, „det blev anset som Tegn paa Liberalitet og fordomsfri Tænkemaade, naar man tilstod, at Kartofler som Føde for Svin og Fjederkræ hunde have sin Nytte;" [1]) Regjeringen maatte lade Afhandlinger skrive for at anbefale dem som Menneskeføde.[2]) Var det ikke Præstens Kald at bekjæmpe denne Fordom? Hvor mange fattige maatte ikke velsigne de veltalende Ord, der udgik af hans Mund! Vaccinationen havde sine meget store Vanskeligheder: man frygtede for „at faa noget dyrisk i sig af Giften", og Regjeringen havde megen Umage med at faa den indført. Var det ikke nærmest Præstens Kald at bekjæmpe denne Fordom? Hvor mange Menneskeliv har han ikke derved medvirket til at frelse! Det er Skade, at man ikke nöjere kjender disse Prædikener. Det er gaaet dem, som saa meget andet, der i sin Slags var noget ypperligt; det gjör sin Virkning og bliver kastet bort.[3])

Naar man en Gang vil prøve sig selv, om man har det oprigtig kristelige fromme Sind, som de mange maa have haft, der hørte og læste hine Samlinger af Prædikener og Postiller i Tidsrummets første Halvdel, saa kan man forsøge, om det er muligt, ikke paa en Gang, men med Mellemrum at læse dem; vil man derimod forsøge, om man har den sande Oplysning og fordomsfri Tænkning, saa maa man tage dem fra Tidsrummets Slutning. Kan man ingen af Delene holde ud, saa paatrænger sig tilsidst det Spørgsmaal, om hele dette Prædikevæsen, drevet saaledes som en Prædikenfabrik, ikke i Grunden er, ikke alene en aandløs, men en ukristelig Gjerning, allerede ukristelig, fordi den er aandløs. Det store og hellige Kald, bluedes de ikke ved at modtage det, de mange, der kun havde lært hvad de havde lært for at faa et Levebrød, der havde lært saa meget, at de

---

[1]) Rahbeks Erindringer, 1,65.

[2]) Jfr. Afhandlinger om Potatos af Krist. Hammer og J. K. Trojel; Skjulte Fordele til Landets Vel ved Kartoflers Formerelse, af N. Rosted 1790. o. fl.

[3]) Hos Erslew nævnes af J. L. Hertel: Om Kokopperne. En Prædiken holden i Rönnebek og Olstrup Kirker (han blev Præst dèr 1792). Kbh. 1803. Det er det eneste Manden har udgivet; men Forf. har ikke kunnet overkomme den, og har kun haft godt af Titelen.

Digitized by Google

kunde forklare en tör Katekismus, og dele en Prædiken i Stykker, og for Resten levede det samme trivielle dagligdags Liv i Handel og Vandel som andre, eller værre? bluedes de ikke, de, den verdslige Lovs ubetingede Tjenere, ved at udgive sig for hans Efterfølgere, der var, hvad de aldrig havde været og aldrig kunde vorde, Himlens Vidne, Verdens Martyr og Synderes Ven? Disse Ord ere for haarde, vil maaske nogen indvende; Forf. véd det; men for hine Præster og hin Tid vilde de have været mere, aldeles ubegribelige og meningsløse.

Hvo der ikke er bleven træt, kan derpaa fordybe sig i den mer end overflødige Del af aandelig Literatur, der sigter til at vække og nære Andagt, snart efter den gamle Kirkes Lære, snart efter mere eller mindre fanatiske Sekters. Blandt de hertil hørende Forfattere [1]) ere de mærkeligste uden Tvivl de, der oplyse, at den gamle Kristendoms Bekjendelse endnu havde holdt sig i de höjere Stænder; saasom Diderik Thurah, [2]) Fr. Danneskjold-Samsø, fremfor alle Fr. Lütken,[3]) samt to andre Sømænd, Kommandørerne H. M. Bille og P. Selmer, og Professor i Medicinen F. L. Bang. Som Modsætning dertil borde man ikke undlade at læse nogle af de Skrifter, der i Slutningen af Tidsrummet, efter at Religionen var sat tilside, i meget forskjellige Retninger skulde tjene til at oplyse Almuen, for at gjöre sig kjendt med Andagtens anden Side: den oplyste Andægtighed eller den andægtige Oplysning.

12. Bevægelser i Literaturen med Hensyn til Folkeoplysning og Folkefrihed. Udgang fra materielle Interesser: Statsøkonomi, Landøkonomi og Reformer. Erik Pontoppidan. Frederik Lütken. Bondestanden. Landhusholdnings-Selskabet. Kristian Martfelt. Didrich Didrichsen. Tidsskrifter. Niels Prahl. Hans Holck. Kristian Gormsen Biering. Emanuel Balling. Jo-

---

[1]) Som J. Hegelahr, H. Mossin, K. L. Leth, M. Dyrhof, Enevald Evald, Lyder Höyer, M. Langhorn, M. Holmboe, A. Kierumgaard, F. Kr. K. Krag, J. Rosenkilde, J. F. Boesen o. fl. Henrik Gerner, Mette Kyhnel, G. Seeberg, H. N. Hauge, Johan Madsen o. fl. (jfr. Skrifter om Fanatikere af J. Windfelt, K. K. Fabricius, P. Brøchner, J. Walter, E. Gad; R. Lassen.) Samt en Del Oversættelser, som Thomæ Securii Aandelige Myrrhebusk, oversat af F. B. (Boye). Kbh. 1758. o. lign.

[2]) Samling af lærerige og opbyggelige Materier. Tre Aargange 1768—70, og Anhang 1776. „Det saare læseværdige, men nu aldeles glemte Ugeblad“. (Rahbek, D. Tilskuer 1799, Nr. 103.)

[3]) Hellige Opmuntringer i mødige og tankefulde Stunder, 1764. Sjette Oplag 1847. Opbyggelige Tanker og Sprog, udg. af J. H. Paulli, 1850.

Digitized by Google

han Klemens Tode. Johannes Zoega. Provinspressen. Norske Ugeblade. Hans Ström. Klaus Fasting. Oversættelser. Trykkefrihedsperioden (1770—73). Jakob Kristian Bie. Guldberg og Martfelt. Sören Rosenlund og Rosenlorne. Josias Leopold Bynch o. s. v. Guldbergs Azan. K. P. Rothes Lovtaler over Skobørsten o. s. v. Modvirkning (1773—84).

Langsomt og igjennem mange raa ufuldkomne Forsøg danner den skabende Tanke og dens Produkt, Opfindelsen, sig Vej, indtil der endelig staar en fuldendt Gjerning. Med Oplysningen, hvad man kalder saa i den hele Menneskeheds eller et enkelt Folks Udvikling, er det samme Tilfældet; men det Punkt, hvorfra den gaar ud, bestemmer allerede det Maal, hvortil den sigter, og de Veje, lige eller krumme, igjennem hvilke den bevæger sig, bestemme dens endelige Natur. Udgangspunktet og Maalet sigte til hinanden. Oplysningen forkynder sig selv tydelig nok; den har givet Afkald paa Himlen og det himmelske Rige, og sætter sig som Maal Menneskehedens, Statens, Stændernes, Familiernes, Individernes jordiske Velvære; den bygger dette Velvære paa Bevidstheden, ikke om Gud, men af Menneskeværd og Menneskefrihed. Vi tro derfor ikke at fejle ved at lade dens Yttringer begynde med materielle Interesser; først naar de varetages enkeltvis, kan der af det hele blive en almindelig jordisk Lyksalighed.

Til Oplysningens Fremme kræves Forbedringer, Reformer, ikke i ett, men i alt, dog især, at alle de Baand, der ligge som trykkende Lænker paa den forhværvende Del af Folket, blive løste, saa at den frit kan bevæge sig. „Intet Folk kan blive oplyst, med mindre det er frit“; denne Sætning se vi idelig stillet i Spidsen, saa at der er to Ting, som Oplysningen nødvendig maatte ville: at gjöre Folket, fra oven af til den nederste Almue, til et frit Folk, og derpaa at oplyse det, eller omvendt at oplyse det, for at det saa selv kan gjöre sig frit. Midlerne dertil vare kun svage, Hindringerne store. Man maa levende forestille sig disse, Statens indre Brøst og ydre Svaghed, for at kunne forsone sig med hine og med den Maade, hvorpaa det, som vi i vore Dage se fuldført, endelig blev opnaaet. Man maa betænke, hvorledes Kongerne vare (naar Frederik den femte „kun havde Kvinder og Vin, saa brød han sig ikke om andet“, siger Reverdil), hvorledes Ministrene skiftede („den hyppige Forandring af Ministerier“ nævnes netop som en af Tidens Ulykker [1]), hvorledes Bonde-

[1]) Anmældelse af (A. H. Stibolts) Atter ikkun Tanker i Lærde Efterretninger 1790, Nr. 18.

Digitized by Google

standen var fortrykt, saa at Frygten for paa en Gang at løse dens Lænker ikke uden Grund ansaas for en farlig Statsrevolution, hvorledes Næringsvejene vare spærrede, hvorledes Statsgjælden voxte, hvorledes Finanserne misbrugtes, hvorledes Offer paa Offer maatte bringes de fremmede Magter, hvorledes Trykkefriheden bradt blev til Töjlesløshed og Skridt for Skridt maatte tages tilbage. o. s. v. Alt dette vil, om ikke retfærdiggjöre, saa dog undskylde Literaturens uordenlige, snart afmægtige, snart overgribende Bevægelser, der endte med uopfyldte Krav paa Frihed og Lighed.

Atter møde vi Erik Pontoppidan. Denne Mand er overalt, hvor noget nyt og gavnligt skal fremmes. I Følge hans Indflydelse udgik der, paa Frederik den femtes Fødselsdag 1755, en kongelig Indbydelse til alle, uden Hensyn til Rang eller Stand, at indsende almennyttige, økonomiske og fysiske Afhandlinger til Grev Moltke, hvilke derpaa, med en Belönning til Forfatteren og uden Omkostning fra hans Side, naar de dertil fandtes værdige, vilde blive udgivne i Trykken.[1]) Af de indkomne Skrifter samlede Pontoppidan et udførligt Værk: Danmarks og Norges Økonomiske Magazin i otte Dele (1757—68. 4.). Deri optraadte mange ny Forfattere, og der gaves Stødet til en ny Literaturgrens Fremkomst.[2]) Ja, Iveren gik saa vidt, at de studerende, der havde nydt Kommunitetet i to Aar, bleve (1761—62) forpligtede til at høre de offenlige økonomiske Forelæsninger i Modersmaalet fire Timer om Ugen.[3]) Pontoppidan selv udgav derhos i sin Økonomiske Balance „det første Forsøg paa at fremstille ikke den offenlige Økonomi, men den private, at give enhver Patriot et rigtigt Begreb om Fædrelandets Produkter og Afgrøde, hvad der deri ved Kunst og Flid forhværves imod det, som Landet behøver og daglig forbruger af fremmede Landes Vare.“ Det var ikke hans Öjemed at tale om de fornødne Forbedringer, han vilde kun gjöre opmærksom paa Tilstanden: Befolkningen, de aarlige Produkters Mængde,

---

[1]) Höjbergs Holbergiana, Fortalen, Bladet d. 5. Stampes Erklæringer, 5,609. Büschings Nachrichten 2,454.

[2]) Til disse Forfattere høre: Otto Diderik Lütken (Broder til Frederik Lütken, Præst i Fyn), hvis Undersøgninger angaaende Statens almindelige Oeconomie. Sorø 1760. To Dele. 4. bragte ham i en Fejde med Andreas Schytte, Præsterne N. R. With, Th. Møller. P. N. Dalhof, K. Lang, J. Kirkerup, N. Hurtigkarl, J. A. Dyssel, E. G. Begtrup; samt N. Ryberg, D. Heitmann, H. J. Dahl, J. R. Schumacher, Frederik Bagger, den vindskibelige, til Julskov, J. Lange til Rødkilde, J. J. Hertel, K. K. Plüer, F. Hofman, K. P. Sandgaard. o. fl,

[3]) H. Beckman. Communitatis reg. Havn. hist. S. 94.

Digitized by Google

Kornets Anvendelse og Udsendelse, Handelen o. desl.; men ved at gjöre sit Skrift til en Slags historisk Indledning gav han det tillige en særegen historisk Interesse, i det han sammenlignede de forrige Tiders Husholdning og Levemaade med de daværendes, hines Tarvelighed med disses Luxus.[1])

Med Forbedringer for Öje skrev Frederik Lütken, hvem vi kjende som opbyggelig Forfatter, sine Økonomiske Tanker (1755—61).[2]) I en ædel jævn Stil, med ligesaa megen Frimodighed som Beskedenhed („temmelig frit, men derhos noget pedantisk i sin Stil", mener Dass) meddelte han Bemærkninger om allehaande Gjenstande til Landets Ophjælp, for saa vidt Censuren vilde tillade det: om Menneskers Formerelse (Befolkningens Fremme), Manufakturers og Haandværkers Undertrykkelse ved fremmede Varers Indførsel, deres Opkomst ved Præmier, om Handelens og Handelsskibes Befragtning, Pengevæsen, Skatter, Hæren, Kapere, de jyske Heder og meget andet; derimeltem blandede han andre frimodige Betragtninger, f. Ex. om Lotterier, om Sandhed, samt literaturhistoriske Meddelelser, ikke alene om økonomiske Skrifter [3]), men ogsaa om Tidsskrifter [4]), ja endog Romaner, samt om Skriveri og Bogtrykkeri. Dette Skrift besidder vel ikke Mösers Vidd og Klarhed, det indeholder mere gode Ønsker end gjennemgribende Fremstillinger; men det var baade i sig selv og ved den Opsigt det gjorde, den Modstand det led („mange ønske nu, at han med alle ville rent ophøre", siger Dass 1760) en ypperlig Vækker og en sand Prydelse for sin Tid.

Fra den almindelige Statshusholdning vendte Opmærksomheden sig i Særdeleshed til Bondestanden. Reformen begyndte

---

[1]) Eutropii Philadelphi Oeconomiske Balance eller Uforgribelig Overslag paa Danmarks Naturlige og Borgerlige Formue Til at giöre sine Indbyggere lyksalige, saavidt som de selv ville skiönne derpaa og benytte sig deraf. Kbh. 1759. Tilegnet Kong Frederik den femte.

[2]) Oeconomike Tanker til höjere Eftertanke, ni Dele 1755—61. Andet Oplag i to Dele 1777. jfr. de paa Grund af Censuren udeladte Steder i Suhms Ny Saml. og Dass' Breve til Suhm (Suhms Saml. Skr. 15,258. 260. 284).

[3]) Deriblandt Oeconomisk Journal eller (som Titelen fuldstændig lyder) Maanedlige Samlinger af udvalte practiske Afhandlinger til at forbedre Huusholdnings-Kunsten, Land-Væsenet, Manufacturer, Handelen og alt hvad under det Navn Oeconomie i allervidtløftigste Meening pleyer at befattes. (Ogsaa Forstvidenskab og Havekunst) Januar til December 1757. (S. 544 omtales Jens Rostgaards Skraa, S. 826 den Norske Prim-Stav.)

[4]) Drömmeren, Antidrömmeren, Sandsigeren, Spionen, Partigængeren.

Digitized by Google

under Frederik den femte med Kommissionen til Fællesskabets Ophævelse (1757) og den delvise Ophævelse af Hoveriét paa Hörsholm Amt og Bernstorfs Gods (1761 og 64), og fortsattes under Kristian den syvende ved Landkommissionen (1767), der gik over til et kongeligt Kollegium under Navn af General-Landvæsens Kollegium (1768). Derpaa fulgte Forordninger om Landvæsen og Bondefrihed.[1]) I Literaturen begyndte en ny Række af Skrifter med denne Kommissions Forhandlinger, Meddelelser af dens Medlemmer og Prisskrifter indtil dens Ophævelse (1773).[2]) Atter en Række af Skrifter fremkaldtes ved det til Landhusholdningens Fremme stiftede Selskab, Landhusholdnings-Selskabet. Den første Idé dertil gav Kapitain K. F. Hirschnach.[3]) Grev Bernstorf blev dets første Præsident. Det fik Patent som kongeligt (1776). Kristian Martfelt (f. i Odense 1728, † 1790), der efter at have studeret i Kjøbenhavn under Gunnerus og i Sorø under Sneedorf, ved Grosserer Rybergs Understøttelse havde foretaget en Udenlandsrejse, blev efter sin Hjemkomst Selskabets bestandige Sekretær (1768), og udgav en Plan for dets Virksomhed (1769).[4]) Didrich Didrichsen (en Bondesön fra Angel, f. 1752), der kom til Kjøbenhavn 1774, blev Selskabets Fuldmægtig og derefter dets Sekretær (1787—1802). Som saadan skrev han Selskabets Historie, og udgav en Række Skrifter hørende til dets Öjemed.[5])

Foruden enkelte andre Forsøg paa at oplyse Statsøkonomien i Almindelighed, f. Ex. Grev F. L. Moltkes Breve om Overdaadighed (1758),[6]) eller at anvende Naturlæren, især Kemien, paa Agerdyrkningen, som P. Randulfs Anledning til Agerdyrk-

---

[1]) Se Stampes Erklæringer, 5. og 6. D.

[2]) Skrifter af M. H. Höyer, F. A. Pflueg, A. C. Teilmann til Nörholm, N. K. Clausson, J. D. W. Westenholtz o. fl.

[3]) Grundregler for det danske patriotiske Præmieselskab. Kbh. 1768. Se Nyerup under Hirschnach og Theiste, og som Idéens første Ophavsmand Biskop Birchs Fader, Mineralinspektør Birch, i Østs Materialier, Nr. 76.

[4]) Se: Fr. Barfod, Kristian Martfelt, i Et Tilbageblik ved det kgl. Landhusholdnings-Selskabs Hundredaarsfest (1869) S. 19—54.

[5]) Selskabets Historie i det Kongelige Danske Landhuusholdnings Selskabs Skrifter, første Række 1—6. D. og Tillæg i Norske Vid. Selsk. Skr. i det nittende Aarh. Magazin for Næringsstanden, otte Bd. 1796—1801. Samt Nyt Magazin, og Tillæg af Johan Werfel, fire Bd. 1798—1801. Nachricht von der Kön. Dän. Landhaushaltungs Gesellschaft und ihren Preismedaillen i J. H. Schlegels Samml. zur Dän. Gesch. Schlegel har ogsaa udgivet Oeconomiske Priisskrifter 1774. Jfr. Forfatterne L. Muus, M. Falch, J. L. Lybecker. o. fl.

[6]) Se ogsaa om dette Skrift under Dansk Sprog.

Digitized by Google

ningens Forbedring, grundet i Naturlæren (1757), fremkom derved den af Landkommissionen, Landhusholdnings-Selskabet og lignende Selskaber i Provinserne (f. Ex. det nyttige Selskab i Bergen [1]) fremkaldte Bevægelse adskillige andre Skrifter, dels om Bondestanden, dels om Agerdyrkning, Handel, o. desl. för Regjeringsforandringen 1784.[2]) Hertil høre ogsaa historisk-økonomiske Efterretninger og Beskrivelser over enkelte Egne og Steder.

Den i Holbergs sidste Dage opvakte Læselyst og Almuens voxende Begjerlighed efter at deltage i almennyttig Kundskab i Forbindelse med Underholdning og Morskab fremkaldte en anden Art af Folkeliteratur: Tidsskrifterne. Dagpressen udvidede sig til Ugeblade, Ugebladene til Maanedsskrifter. Denne Industrigren næredes ved Trykkefriheden, men vedblev ogsaa efter dens Indskrænkning, indtil den endelig blev en staaende Form i Literaturen.

Bornholmeren Niels Prahl havde allerede begyndt den.[3]) Andre fulgte hans Exempel;[4]) men den voxte især, da Dagens Fornødenhed forenede sig med den ved Oprettelsen af Adressekontorer. Patriarken i denne Literatur blev derved Agenten Hans Holck (f. i Nyborg 1726), der var Kjøbmandskarl i Kjøb-

---

[1]) Se Nyerup under F. A. de Fine.

[2]) Til Bondestanden og Landvæsenet høre Skrifter af F. Bleching-berg (Husbygningen i de danske Landsbyer 1765), Torkild Baden, E. Fleischer, H. Kroymann, F. W. Greve af Wedel-Jarlsberg, S. Kleestrup, N. Hammelef, J. J. Hertel, K. W. von Munthe af Morgenstjerne, Friderik Buchwald, A. L. Moltke o. fl. Om Hederne i Jylland: S. Thestrup, J. H. G. von Justi, J. A. Schiøt o. fl. Biavl: D. Schiøth, A. Bøtter, J. R. Petinati, H. Næraae, E. Fleischer. Faareavl: F. V. Hastfer, P. Volqvartz. Höravl: F. Dræbye, der ogsaa oversatte Smith Om Nationalvelstand, 1779. Havevæsen: K. Gertsen (Tobakkens Dyrkning), J. K. Trojel (Kartoffel- og Humleavl), K. F. Schmidt, N. Wamberg. Fiskerier: E. Hagerup, N. K. Friis o. s. v. Handelstidenden begyndtes af F. E. Ehrhardt 1782 og fortsattes af U. F. Cortin. I Bibliothek for nyttige Skrifter 1772. 4. Nr. 63. S. 499 findes en Artikkel: Hvorledes plukkes levende Gjæs? saa at B. F. Rönne er ikke den første, der har anbefalet denne Industrigren; der spørges ogsaa, om man kan gjöre det samme med Ænder.

[3]) Den skiemtende Avis 1751. 4. Actricen 1758. 4. Maanedlig Skialdtidende 1761—66. 4. Kjøbenhavns Allehaande 1772—75. Adresseavise for Börn 1779—80. 4.

[4]) F. Ex. Spionen 1757 (af K. A. Thielo.) Den danske Partigænger („er moralsk og satyrisk, munter og ej saa ubillig skreven".) Den danske Contrapartigænger („er paa Vers og ej saa ilde skreven.") Dass til Suhm 1758 (i Suhms Saml. Skr. 15. D.) Jfr. Søderberg ved de indkomne Svenske. (§ 6.)

Digitized by Google

enhavn og i Forening med Jens Andersen oprettede det kongelig privilegerede Adressekontor (1759). Han blev Grosserer, og gik fallit, men fortsatte sin literære Virksomhed til sin Død (1783.)[1]) I hans Sold arbejdede Kristian Gormsen Biering (f. i Hjallese ved Odense), Fuldmægtig ved Kjøbenhavns Adressekontor, indtil han nedsatte sig som Bogtrykker i Odense (1771),[2]) og Emanuel Balling (f. i Præstø), der anlagde et Bogtrykkeri og Adressekontor i Helsingør (1767), men tog til Kjøbenhavn (1771), og fortsatte dèr sin literære Virksomhed indtil sin Død (1795).[3]) For Resten var Holck en driftig og i flere Henseender fortjent Mand; han stiftede adskillige Indretninger for de fattige, fik Skoler oprettede, modtog Gaver til Spise- og Sygekasser, udgav komiske Heltedigte og Æventyr paa Vers (Svend Tomling) o. s. v., og selv den Moro, hvortil hans Foretagender gave Anledning og Digternes (Evalds og Vessels) Skjemt med „Sygekassens Patriark“ [4]) og de slette Vers i Aftenposten, gjorde ham til en anderledes navnkundig Mand end de fleste andre Forfattere.[5]) At gjennemgaa denne Literatur nöjere, lönner sig ikke. Fruentimmer-Tidenden [6]) f. Ex. handler næsten om alle mulige Ting: Börneopdragelse og Kjøbstadnæring, Præstestandens Nødvendighed og Forslag til Trolovelsers Afskaffelse, Kogekunst og alleslags Husraad, Efterretning om den ny Vaske-Maskine, Morgentanker og andre slette Vers. Disse Holckske Blade kunne derfor betragtes som sande Forløbere for Trykkefrihedsperioden. Det mest indbringende skal have været Kjøbenhavns Vejviser (begyndt 1770). Den 17de Januar 1772 var saa mærkværdig en Dag, at han, for at lokke Nysgjerrigheden, med den begyndte Kjøbenhavns Aftenpost, der indtil Holcks Død bar hans Navn, men blev redigeret af Emanuel Balling. Publikum skuffedes i sin Forventning, heri at faa daglig Underretning om Dagens Begivenheder, den indeholdt kun „törre moralske Tanker, stjaalne Hi-

---

[1]) Kiøbenhavns Magazin 1773—74. Flyvebladet 1774. Maanedsskriftet Den politiske Mercurius 1774. o. s. v.

[2]) Thebordet 1762. Patrollen 1765—67. Den danske Argus 1771, fortsat i Odense 1772. 4.

[3]) Aftenposten 1772. fgg. 4. fortsat af hans Sön Emanuel Balling, o. fl. Søndagsbladet 1774. Literaturens Paquetbaad 1777—79. 4. Patrioten 1782. 4.

[4]) Rahbeks D. Tilskuer. Anden Aarg. Nr. 25. S. 196.

[5]) Agent Holcks Levnet af N. Prahl. Kbh. 1783.

[6]) Fruentimmer-Tidenden og Fredags-Selskabet i Kiøbenhavn. Første Aarg. 1767. 4. Udg. fra Adresse-contoiret. Fortsat under Titel af: Fruentimmer- og Mandfolke-Tidenden. Anden —Fjerde Aarg. 1768. 69. 70. 4.

Digitized by Google

storier, „Bysnak" o. desl.[1]) Publikum fandt imidlertid Smag i den, og den blev fortsat i en lang Aarrække. Fra 1796—1802 blev den redigeret af T. R. Thiele.

I Trykkefrihedsperioden maatte naturligvis Dagpressen især misbruges af Forfattere, som Martini Brun, J. L. Bynch, J. K. Bie o. a., til Forsøg, der vare lige saa kortvarige som usle.[2]) Men fra denne Tid begyndte dog ogsaa Johan Klemens Tode sin blandede Virksomhed,[3]) og der gjordes andre Forsøg paa at forbinde det videnskabelige med det almennyttige.[4]) Selv i det franske Sprog udkom enkelte eller Samlinger af slige Skrifter.[5])

Snart voxte endelig den ugelige Næring og jævnsides med Ugeblade opstode bindstærke Maanedsskrifter af det mest blandede Indhold: Gudslæren, Lovkyndigheden, Lægekunsten, Naturhistorien, Husholdningsvidenskaben, de skjönne Videnskaber, Levnetsbeskrivelser, lærde Efterretninger og Anmældelser af ny Bøger, alt det blev i det mindste lovet, og naar det ikke længer vilde gaa, endte det hele med Fortællinger, Digte og allehaande Morskabslæsning.[6])

---

1) Kritisk Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 3,126.

2) F. Ex. Den danske Democrit-Heraclit 1771, 6 Nummere, af Martini Brun Den paaseende Bias 1772, 7 Nummere, af Bynch. Den ifra Maanen hiemkomne Politicus 1772, 5 Nummere, af Bie. Samt: Den Kiøbenhavnske Læse-Sahl 1772, 2 Nummere. Det Kiøbenhavnske muntre Borgerselskab, 3 Nummere. Andfin Amundsens Ugeblade, 5 Nummere. Forsøg til et Ugeblad uden Titel, 1 Nummer. De Kiøbenhavnske Lögnere, 2 Nummere. Dagrunden, 4 Nummere. (Se Fortegnelsen over Trykkefrihedsskrifterne 1,163. 2,475—477. 3,64. 108), Tobaks-Discourserne 1772, 3 Nummere. o. fl.

3) Den medicinske Tilskuer 1771. Blandinger 1772. Sundhedstidende 1778 o. s. v.

4) Magazin for Patriotiske Skribentere, hvori Politiske, Moralske og Historiske Materier uden Bekostning indføres. Begyndt med Skrivefriheden. Første Aarg. 1771. Udgivet fra Adresse-Contoiret i Kbh. 4. Der loves Fortsættelse under Titel af Bibliothek for gode Skribentere. Om dette Magazin hedder det, at det stod aabent for alle Lögnere, Bagvadskere og Bedragere. (Lögneren i Roeskilde helbredet ved Sandhed i Kiøbenhavn 1771.) Fortsat i Bibliothek for nyttige Skrifter 1772, 4. hvoraf der kun kom en Aargang, redigeret af Johannes Zoega o. fl.

5) Le Moucheron Danois (etc.) Feuille hebdomadaire. à Copenhague (af M. Brun) (Luxdorphs Saml. af Trykkefrihedsskr. i det 18. Bd. af Samlingen paa 20 Bd.). Choix de nouveaux opuscules, sur toutes sortes de sujets interessans et amusans, par une Societé Danoise. T. 1—5. A Copenhague chez Philibert 1771—72.

6) Den nordiske Europæiske Tilskuer, Nr. 1—16. Januar til Maj

Digitized by Google

Den fra Hovedstaden udströmmende Oplysning udbredte sig fremdeles, i Forbindelse med allehaande stedlige Interesser, igjennem Provinspressen ved Anlæg af Bogtrykkerier og Adressekontorer: Johan Vandal (f. i Vindinge i Fyn), der nedstammede fra Biskop Hans Vandal, kjøbte (1765) Bogtrykkeriet i Aalborg, hvor han havde været Præst.[1]) I Odense fulgte efter Biering og hans Enke Peder von Westen, der var Læge og Apotheker i Odense 1779—82, da han i Fredericia oprettede et Adressekontor for Ribe Stift, Frederik Seidelin (f. i Gamtofte i Fyn) 1783—91, Sören Hempel (f. i Faaborg) 1797. Kristian Iversen (f. i Kjøbenhavn) havde nedsat sig som Bogtrykker i Odense 1779, og udgav Fyns Stifts Avis, samt större literære Tidsskrifter.[2]) Imellem ham og Hempel førtes en levende Fejde.[3])

I Norge opstode ligeledes (foruden de ældre Presser i Kristiania, Throndhjem og Bergen) [4]) Adressekontorer: i Throndhjem ved Martinus Nissen (1767), i Bergen ved Ole Brose og Knud Geelmuyden (omtrent fra 1770), i Kristianssand ved Andreas Svane (1780). o. s. v. Og der udkom adskillige for Norge især

---

1779, handler dels om en Grammatik i det danske Sprog, dels om Regjeringskunsten, dels om Undervisningen, samt Reformer i Kirken, Handelen. o. s. v. Ett Nummer er paa Latin. For at udbrede Læsning foreslaas Oprettelsen af et almindeligt Bibliothek tilfælles for et lærdt Læseselskab i hvert Stift, et Fruentimmerselskab, hvori Kvinderne skulde bestemme Moderne, virke for Huslighed. o. s. v. Det almindelige Danske Bibliothek, et Maanedsskrift. Kbh. 1778 i fire Bind, 1779 i tre Bind, 1780 i tre Bind (med blaat Omslag, den blaa Bog). Det blev udgivet af Proft; de første Redaktører vare Emanuel Balling og Fuldmægtig (F. E.) Cramer; i deres Sted kom et Selskab: Abrahamson, Vandal, Vadum, Bast, Trojelerne, Wemmenhøg og flere af det danske Literaturselskabs Medlemmer, samt P. N. Nyegaard, ved hvem Pram og Rahbek bleve indbudne som Medlemmer. (Rahbeks Erindringer 1,255.)

[1]) Nyttige og fornöjelige Jydske Efterretninger 1767—74. 4., som derpaa gik over til Aalborg Avis.

[2]) Almeennyttige Samlinger, 1780—99. 40 Bd. Danmarks literaire Progresser 1781—89. 4 Bd.

[3]) F. Ex. Pasqvillanterne S. Hempel & Comp. i Moralitetens Gabestok, af Kristian Iversen. Odense 1798 (i 15. D. af Allehaande i det Kgl. Bibl.). Derved er dog at mærke, at Fiendskabet, der fra først af var alvorlig ment, siden blev et Middel til at vække Læselyst og vinde Afsætning. Man saa dem gaa fortrolig sammen, og hørte dem overlægge, hvilke Ukvemsord de maatte bruge om hinanden. Publikum bed paa Maddingen.

[4]) De norske Bogtrykkerier i Langes Norske Tidsskrift, 3. Aarg. 1849. S. 202.

Digitized by Google

bestemte Blade, blandt hvilke de ypperste ere af den lærde naturkyndige Præst Hans Ström (f. i Borgund i Søndmør)[1]) og den populære Raadmand Klaus Fasting (f. i Bergen).[2]) Adskillige mindre ere næppe nu at overkomme.)[3])

Et andet Middel til at udbrede Oplysning er Oversættelser af fremmede Sprog, hvoraf tillige kan skjönnes, hvorledes den strömmede ind udenfra, og i hvilket Forhold den fremmede stod til vor egen. De, der her især komme i Betragtning, ere Skrifter om Religion, Opdragelse, og overhovedet Udbredelse af fri Tænkning. Deres Indflydelse paa Smagen og Sproget er saa meget större, som Tankens Udvexling fra det ene Sprog til det andet er noget af det vanskeligste, og forudsætter en Selvdannelse, som kun faa besade. Ikke desmindre voxe Oversættelserne i Mængde, jo mere Tiden skrider frem. Den ypperste vedblev B. J. Lodde at være. De fremmede Literaturer, som man tyede til, vare især den engelske: Spectator, Addison, Hervey, Derham, Young, Gibson, Doddridge; den franske: Montesquieu, Goguet, Batteux, Fénélon, Vernet, Rousseau; den tyske: Gellert, Haller, Jerusalem, Zimmermann, Dusch, Reinhard, Michaelis, Niemeyer o. fl., og der begyndtes med Oversættelser af Rochow, Campe og Salzmann.[4])

---

[1]) Tilskueren paa Landet. Kbh. 1775. To Dele, indeholdende religiøse og naturvidenskabelige Æmner, populært behandlede, Betragtninger over Historien, over Studeringer paa Landet o. desl. Deriblandt om Kongespejlets Havgufa, og Søormen (Midgaardsormen) i Edda.

[2]) Provinzialblade. Bergen 1778—81. Provinzialsamlinger, 1. H. Bergen 1791.

[3]) F. Ex. Johan Whitte, Morgenposten. Bergen. Hildebrand Mejer, Den bergenske Borgerven 1764. Hans Andersen, Tankefortolkeren. Bergen 1782.

[4]) Se Fremmedes Tanker eller Forsøg til Udbredelse af læseværdige og nyttige Oversættelser. Kbh. 1771, hvori Stykker af Montesquieus Persiske Breve, og et Stykke om Agerdyrkningsskoler. Valgte Stykker af den engelske Tilskuer, Kbh. 1778, og Oversætterne: B. J. Lodde (Bikuben eller Andres Tanker 1754—59 o. fl.), H. A. Borch, N. Prahl, S. Gradmand, P. de Günthelberg, St. Heegaard, K. U. von Westen, P. T. Vandal, J. Hvass, P. B. Gjørup (Pierre du Moulin), M. Hallager, Johanne M. Weide, M. W. Kall, Th. Hee (Gibsons Hyrdebreve), J. Bech, M. Schiøtte, H. J. Birch (Salzmanns Bibliothek for Ungdommen), J. E. Heilman, St. Middelboe, P. N. Nyegaard, J. K. Pingel (Rochows Börneven), M. Christensen (Campes Sædelære), K. L. Rahbek, H. V. Riber, N. Zeuthen (Hallers Usong), H. M. Berg. o. fl.

Digitized by Google

Hvad der saaledes var begyndt, fik sit stærkeste Gjennembrudd i Trykkefrihedens Periode (1770—73). Naar Pram anser Frihed, Bondefrihed, Næringsfrihed, Handelsfrihed o. s. v. for Virkninger af Skrivefriheden, og mener „at vor offenlige Lyksalighed saaledes for en stor Del er en Virkning af vort literariske Pamfletskriveri,“[1]) saa kan det paa den anden Side ikke nægtes, at den Fremgangsmaade, hvorved dette fremkaldtes, var baade vrang og uklog, umoralsk og smagløs. Formaalet helliger ikke Midlet. Ingen Regjering skal indbyde enhver Usling til at besudle Pressen, enhver Kjeltring til at støde sin Snigmorderdolk i Hjærtet paa en gjæv Mands Ære. Ingen vil antage, at det bedste Middel til at rense Luften, er at røre op fra Bunden af i de stillestaaende Vandes Mudder, eller tillade nogen at gjöre det. Kierkegaard udtaler, at „Pressen overhovedet som repræsenterende den abstrakte, upersonlige Meddelelse, især da Dagspressen, rent formelt, uden Hensyn til, om det er sandt eller usandt hvad den siger, bidrager enormt til at demoralisere; at Anonymiteten, det höjeste Udtryk for Abstraktionen, Upersonligheden, Angerløsheden, Ansvarsløsheden, er en Grund-Kilde til den moderne Demoralisation.“ [2]) Dette stadfæster sig i det mindste her. Naar den ydre materielle Frihed paa denne Maade opnaaedes, saa gav den tillige Folkets indre Karaktér et ædedrende Saar, der aldrig kunde læges.

Da Struensee ved Reskriptet af 14. September 1770 ophævede Censuren, var Meningen uden Tvivl ikke, tilligemed Censuren at opløse alle Baand paa Trykkefriheden, at ophæve alt Ansvar; men paa Grund af selve Regjeringens indædte Slethed blev Friheden i Virkeligheden til Töjlesløshed. Det var en nødvendig Følge af Tingenes hele Stilling. Regjeringen, der ikke selv ovenfra nedad kunde faa reformeret nok, og kunde faa reformeret hurtig nok, indbød nu hele Literaturens Udskud til at reformere nedenfra opad, saaledes som Evald aldeles rigtig i Harlekin Patriot har truffet Situationen, naar den tyske Statsbarbér, i det han trækker sit Papir op af Lommen, siger:

Hvor sturt! Ven, obenfra curirt man nicht den Stat!
Hier hab' ich ein Clystier, das sich gewaschen hat.

De Forfattere, der først traadte frem, hyldede, som Luxdorph bemærker, det ny Ministerium, dadlede den forrige Re-

---

[1]) Prams Rejse over Sundet 1791, i Nyerups Magaz. for Rejseiagttagelser, 4. D.

[2]) S. Kierkegaard, Synspunktet for min Forfattervirksomhed. 1859.

Digitized by Google

gjering, angrebe de afskedigede Ministre, indgave ny Projekter imod alle Statens forrige Indretninger; de virkede altsaa i Struensees Aand, og smigrede ligefrem Struensee, Gähler og Rantzau. De vare velkomne, og Regjeringen lod dem derfor have uindskrænket Frihed til at skrive hvad de vilde. Anfaldt de nogen privat Mand, fandt nogen sig fornærmet ved deres Paskviller og uforskammede Skriveri, saa stod det rigtig nok enhver frit for efter Loven at sagsøge dem; men det havde sine Vanskeligheder at finde dem. Thi ingen af Forfatterne nævnede sig, det behøvede de ikke, og i Begyndelsen vidste man heller ikke hvem de vare; heller ikke Bogtrykkerierne satte sine Navne paa Skrifterne. Skjöndt Satiren kunde være tydelig nok, nævnte Forfatterne heller ikke den Mand ved Navn, som de vilde tillivs. Angrebet var forblommet, gjort bagfra, ikke Aasyn til Aasyn. Kjendte man Angriberen, saa fandtes det derhos, at disse Forfattere i Almindelighed vare berygtede Folk, som ingen ærlig Mand vilde give sig af med, efter Ordsproget: Vinco aut vincor, semper tamen maculor; og hvo kunde overhovedet have Lyst til at være til Moro for Publikum, ja for den laveste Del deraf? Bryggerlaget i Kjøbenhavn betjente sig af sin Ret til at anlægge Sag imod Kristian Bagges Skrift, [1]) ingen fulgte dets Exempel. Ved at give Navnløsheden frit Spil udsattes tillige gode og ærekjære Forfattere for vanærende Rygter. Efterhaanden fik man at vide, hvem de Forfattere vare, der skreve under visse Firmaer; men udkom der nu et Skrift, som ikke bar noget kjendt Stempel, saa begyndte Publikum at gjætte, saa paa denne, saa paa hin; ingen var sikker. Man gjættede, efter Rahbek, ved saadanne Lejligheder „paa en gammel Student Kirchhoff, der var bekjendt fra en meget omtalt Sag for en foregiven Prætendentinde til Grevskabet Bregentved, der endte i Møns Tugthus“, men man gjættede ogsaa „paa Johannes Evald, fra hvis Pen der ingen saadan Tøddel nogensinde er kommen.“ Saaledes gik det da, godt for Pressen, men ikke for skikkelige Folk, indtil 1771, da, som Luxdorph vedbliver, Forandringen paa Rentekammeret gav Anledning til at saa mange mistede sine Embeder, da Struensee blev Greve og Geheimekabinetsminister med uindskrænket Myndighed, da Holmen og hele Marinen kom i Uorden og Bevægelse. Da vendte Bladet sig,

---

[1]) Formeenentlige Aarsager til de mange paa en vis Tid arriverede Fallisementer ved Bryggerlauget her i Staden (1770). Efter Luxdorph var Bagge ogsaa Forf. til Den skadelige Borger, af Anders Sand, og til Den saakaldede nye Autor-Igle, begge fra 1771.

Digitized by Google

og der udkom de skarpeste Satirer imod Struensee, Gähler og hans øvrige Tilhængere. Følgen deraf var Reskriptet af 7. Oktober 1771, hvorved det indskjærpedes, at Forfatteren var ansvarlig, og at Bogtrykkeren skulde hæfte for ham. Men for dette Tryk hævnede Pressen sig atter, da Struensees Fald i Januar 1772 paa ny kaldte hele den skrivende Pøbel frem af sine Huler, og den ny Regjering, der gjerne saa, at den styrtede Minister og hans medskyldige bleve overdængede med alt tænkeligt Dynd og Skarn, lukkede Öjnene til for Utérligheden.[1] Regjeringen begik en stor Brøde.

Forfatterne begik en större. Indholdet af den utallige Mængde Smaaskrifter, som Pressen gav af sig, vidner om den Ukyndighed, Umodenhed, Tankeløshed og Ryggesløshed, hvormed de gik til sin Gjerning. Ingen kan holde ud at læse disse Skrifter, og det er allerede vanskeligt nok at faa et Overskue over dem. Thi med Anker over det bestaaende, Kritikker over Regjeringens Foretagender, Forslag til Forbedringer, for det meste raa og ufordöjede Produkter, forbåndtes allehaande Paskviller, selv om Dronningen. Der blev skrevet en Snes Pjecer imod Helligdagenes Afskaffelse, over en halv Snes imod Forordningen om Ophævelsen af Lejermaalsbøder, en halv Snes eller flere mod Tallotteriet. Vigtige Gjenstande for Forbedringer, ofte behandlede med den yderste Raahed, som: Kjøbenhavns Universitet og de lærde Skoler, Præsterne og deres Indtægter, Hæren og Officererne, Agerdyrkningen og Bonden, Hoveriet og Landvæsenet, Norge og dets Bjergværker og et Universitet i Norge, gik jævnsides med mangfoldige andre i en uendelig Blanding: om Handelen og Banken, om Lagene, om Tobakshandel, om Hamborgs Handel, om de dyre Tider, de fattige, Klædedragten, Prokuratorer, Brændevinslag og Kroer paa Landet, Helvedes Evighed og Arvesynden, Extraskatten, Waisenhuset, Assistenshuset, Rettergang og Dommere, Smör, Gadelygter, Pebersvende, Komediehusets Nytte, Brødbagning og Magasinrug, Bryggerne, Hospitaler og Fattighuse, Ligenes Begravelse, publikke Værksteder, fattige Enkemænd og Enker at sidde i uskiftet Bo, Kvindekjönnets Ret til at sy Klæder, Afskaffelse af Snörlivet, Renholdelsen af Kjøbenhavns Gader, Oprettelsen af Realskoler, Skobørster og Lakejer. o. s. v. Mange af disse og andre Ting ere tillige mængede sammen i en Pjece; Jæppe Vægter[2]) f. Ex. vil ikke have saa mange Studenter, for at de kunde være lidt vissere paa Levebrød; vil, at alle Lag skulde ophæves, at

[1]) Blandede Optegnelser om Trykkefrihedsskrifterne 1770—71 i Luxdorphiana, S. 510. Rahbeks Erindringer 1,87.

[2]) Jæppe Vægters Betragtninger 1771.

Digitized by Google

akademiske Forelæsninger skulde holdes paa Dansk, at alle Religioner bör taales, men Brændevin forbydes, at ingen maatte studere, uden han havde Midler, og at ingen maa foragtes, fordi han er et uægte Barn. Da Forfatterne, baade de kjendte og de obskure, skreve uden Navn eller under falske Navne, flere endog under det samme Navn, saa er det ofte vanskeligt, ja umuligt, for Literatoren at angive hvem de vare.[1])

Den første i Rækken i denne Perspektivkasse er en elændig og yderst fattig Mand, Jakob Kristian Bie (f. i Throndhjem, Student omtrent 1760). Han blev Prokurator, og fik for et studst Skrift en Irettesættelse, udgav nogle Moralske Fabler (1765), som bleve undertrykte, og en Del andre Lejligheds-vers og slette Poesier; han holdt en Prædiken i Hvidovre Kirke, hvori han til Slutning bad for adskillige navngivne offen-lige Fruentimmer i de saakaldte Smaagader i Kjøbenhavn, og blev af Höjesteret (1771) dömt til Rasphuset; han begik Falsk ved at udstæde et Privilegium med Kongens Navns Underskrift, og blev dömt til at have forbrudt Haand, Ære og Boslod; be-naadet kom han til Vestindien, og døde endelig som Officér i engelsk Tjeneste i Bengalen.[2]) For en slig Mand var Indførelsen af uindskrænket Trykkefrihed en heldig Begivenhed. Under Navnet Philopatreias udgav han (1770) sine Trende Anmærkninger[3]),

---

[1]) Philodanus er Guldberg, men ogsaa Ole Pind; Philocosmus er Martfelt; Philokalus er Sporon; Philalethes er J. Baden; Philander er J. A. Dyssel; Philomusus er R. Fleischer, men ogsaa J. H. Tauber; Misokakias er Resewitz eller Trant; Philonorvagus er Even Hammer, Philodanonorvagus er G. Strömbo; Orthophilus er R. Buchhave; Philopatreias er J. K. Bie; Junior Philopatreias er S. Rosenlund, men ogsaa J. K. Grave; Philodaneias og Comphilopatreias er L. Jæger; Sandsigeren er Kristian Thura; Rosentorne er P. K. Abildgaard; Danophilus skal være en Anders Christensen (ej hos Nyerup). Desuden forekomme: Sincerus, Philadelphus, Comphilopatreias Minor, Philocleresias, Philopolis, Philantropos, Philagreias o. fl. Hvis nogen en Gang vil skrive en Skrivefrihedens Statistik, maa mærkes. at Forfatterne her og ovenfor ikke ere udtömte. Der findes endnu en Prokurator K. G. Schytte, to Klokkere, H. Lund og K. R. Ferslev (hvis Fritanker, Sorø 1771, imidlertid ere nogle uskyldige slette Vers), en M. Hallager, en H. Hansen, en Nordenzon. o. fl.

[2]) D. Digtek. Hist. under Frederik den femte, S. 188, under Kristian den syvende, S. 6. Stampes Erklæringer 5,547.

[3]) Philopatreias Trende Anmærkninger, 1. om de dyre Tider og Handelens Svaghed, 2. om Rettergang, 3. om Geistlighedens Indkomster. Skrevne i Kbh. 1770. Rothes Forlag. Ved Enden staar: Sorø hos Lindgreen.

Digitized by Google

skrev derpaa selv for dem og imod dem[1]), og fremkaldte en stor Mængde, vel henimod 50, Modskrifter, især om Præsterne.

Medens saa mange toge Præstestanden i Forsvar, troede Philodanus (Ove Høegh Guldberg) ogsaa „for de andres, for de enfoldiges Skyld, at de ikke skulde misledes“, at borde tage til Gjenmæle imod de øvrige Anmærkninger[2]); men derved fandt et ildevarslende Sammenstød Sted imellem ham og Philocosmus (Kristian Martfelt). „Det var en Skam, mente Philocosmus, at læse Philopatreias, og en större nogensinde at besvare ham“; aldrig havde han set „noget saa ubestemt, saa forrykt og saa uordenligt; allevegne viser Philopatreias, at han ikke besidder den mindste Gnist af politisk Indsigt, ikke en Gang lidt Kjøbmandsvidd, ikke at tale om et Hjærte, der synes saa tvetydigt og saa forblummet af Natur, at det er vanskeligt at henregne ham til de redelige Borgere.“ Ham „vilde det være umuligt at gjennemgaa hans Meninger, excerpere hans forrykte Satser og besvare dem.“ Om Philodanus siger han i Almindelighed, at „dersom Danmark ikke just behøvede Begyndelses Elementer i den økonomiske Politik, blev Philodanus en umærkværdig Forfatter i hans Öjne. Han siger os jo ikke andet end det enhver god Borger bör vide, som ikke vil passere for rent fremmed i Landets Økonomi og Kommerce.“ [3]) Det var ingenlunde smigrende Ord for en tilkommende Statsminister; og endskjöndt der ikke er nogensomhelst Grund til at antage, at Guldberg bar Nag, kunde han dog heller ikke med Velvillie betragte en Mand, der saa hensynsløst saa ned paa ham.

En anden Pokurator, Sören Rosenlund (f. paa Falster,

---

[1]) Anti-Philopatreias Trende Anmærkninger over de Trende Anmærkninger, 1770 (er efter Luxdorph af Bie). Philopatreias første Fortsættelse, indeholdende fire Anmærkninger, 1. om Handelen, 2. om Krigsstanden, 3. om Tingsvidners Førelse, 4. om Videnskabernes Opkomst 1771. Philopatreias alvorlige Palinodie eller Poenitentze-Prædiken over hans trende Anmærkninger. 1771.

[2]) Philodani Undersøgelse af Philopatreiases Anmærkninger. 1770—71. To Hæfter.

[3]) Philocosmi Betænkninger over adskillige vigtige Politiske Materier i Anledning af Philodani Undersøgelse (etc.) 1771. (460 Sider.) Philocosmi Indfald ved Gjennemlæsning af Philodani Undersøgelse Philopatreias angaaende, 1771. Philodani Tanker over Philocosmi Betænkninger, 1771. Philocosmi Brev til Philodanus, som Svar (paa forrige) 1771. Kr. Martfelt, Forslag til en Kongelig Reformasions-Kommission (etc.). Kbh. 1771. (I Luxdorphs Saml. af Trykkefrihedsskr. det 3. Bd. i Rækken paa 20 Bd.)

Digitized by Google

† 1775) kaldte sig Junior Philopatreias, og fyldte Pressen med en stor Mængde usle Pjecer. [1]) Literaturen sank med ham ned i lutter Smuds, og det kan ordenlig gjöre en ondt at se dannede Mænd tage Del deri. Imod Rosenlund skrev Rosentorne (Dr. P. K. Abildgaard). [2]) En ligesaa berygtet Mand er Poeten Josias Leopold Bynch (Student, † som Korporal i Næstved 1779), Forfatter til en hel Del Uselheder i Vers og Prosa, hvori Ondskab er blandet med Smiger. Da han i Statsmanden gav sig til at rose Struensee efter hans Fald, maatte han sidde paa Vand og Brød i fjorten Dage; i Fængslet skrev han et Digt om Friheden, som Rosentorne parodierede i et Digt om Gulerødder. o. s. v. [3]) Frugtbar var fremdeles en Student,

---

[1]) Danmarks Dommeres Skilderie. Det danske Ophir, indleveret til Bernstorf. Jødernes Rænkers Aabenbaring, og en hel Del andre (1770–72) i Luxdorphs nysnævnte Saml. 4. Bd. I Suhms Saml. Skr. 15,435 omtales et Brev fra Sören Rosenlund til Suhm 1774, hvori han giver Bidrag til Efterretningen om Cyprianus: han har hos en Forpagter paa Laaland fundet en Bog, kaldet: Ret hellig og aandelig Tvangsbaand, hvorved alle Helvedes Aander kan tvinges. Jfr. Sybrianus, P. P. P. Paa nye oplagt efter Originalen. Malmø 1771 etc. i Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 2,380.

[2]) Et velmeent Brev og Erindring til alle de Østersers, Hummers, Krabbers, Torskers, Barders, Helleflynders, Skrubbers, Hornfiskers, Skallers, Sandskrubbers, Anciovesers, Negenogeners og Ulkers Sielesörger (etc.). Junior Philopatreias (etc.) Hans i Trykken udgivne Gallimathias (etc.) skrevet paa den almindelige Fornufts Vegne af Rosentorne. (Derunder ett Par Briller). Kbh. 1771. Det begynder med et Vers:

Jeg gik mig en Gang udi Rosenlund
Peteheia!
Der mødte mig Junior Philopatreias den galne Mand
Polemeia (etc.).

I Bogen selv afbildes han som et Svinehoved. (Luxdorphs nysn. Saml. 4. D.) Hos Nyerup under P. K. Abildgaard er dette Skrift slaaet sammen med et andet: En sandfærdig og tilforladelig Beretning om Junior Philopatreias Død og paafulgte Begravelse (etc.), ligeledes af Rosentorne. Kollekolle 1771.

[3]) Af Bynch er: Evas Natklokke. Den skinhellige Skoflikker. Den homiletiske Journal. Ugebladet Statsmanden, Nr. 1—2 og Antistatsmanden, Nr. 1–3. Ugebladet Den politiske Kandestøber Nr. 1 (jfr. Fastings Skrifter ved Sagen, S. 271). De Retsindiges Kritik over Suhms Moraler til Kongen, Af en Veldömmende. Brev til Kongen paa alle Underdanernes Vegne, af B. (Efterligning af Suhms.) Følelser paa Kong Christian den Syvendes Fødselsfest den 29. Januar 1772 (til Juliane Marie og Prins Frederik). o. s. v. (Luxdorphs Saml. paa 25 Bd., i 10. Bd., 17. Bd. o. s. v.)

Digitized by Google

Martin eller Martini Brun[1]) (fra Nyborg, † 1774), foruden en stor Mængde anonyme Forfattere.

Medens Mænd som Langebek og Suhm paa sin Vis nyttede Trykkefriheden, Langebek ved sin Ny Prøve af Skrivefrihed, Suhm ved sit Brev til Kongen, gik andre over fra Præstestandens og Bondestandens Kaar[2]) til Krigsstanden[3]), Officerernes Stilling og Lön, Marinen, Justitien o. desl. Da det nu var blevet Mode at tage Bladet fra Munden, fremkom der tillige tildels vigtige Skrifter om Universitetet, Skolerne og om Studeringerne overhovedet af J. Baden, Philokalus (Sporon), Philomusus (R. Fleischer), S. Salling[4]), samt om Lægevidenskaben og Kvaksalvere.[5]) Heller ikke Norge blev glemt af

---

[1]) Samtale i de Dødes Rige imellem den gamle Erke-Bisp Absalon og en nyelig afdød Dansk Historicus. (Luxdorphs Saml. paa 20 Bd. i det 14. Bd.) Det för nævnte Skrift imod Gunnerus (i 16. Bd.) o. m. fl.

[2]) Hyæne-Jagden. Komedie i fem Handlinger, oversat efter Marquis de saint Mirabelles: Les gros mangent les petits. Kbh. 1771 (af Major Pflueg). Og et Efterstykke til Hyæne-Jagten 1772. Bonde-Plageren eller Danske Fogders og Forpagteres Skilderie, Skreven af Ladefogden paa Gaarden: Christen 1771. Baronen af Brattingshöi og Sælskab 1771, samt en stor Mængde om Fællesskabet, Hoveriet, Tiende, Kornpriser, Tjenestefolk paa Landet. o. s. v. (i 6. D. af Luxdorphs Saml. paa 20 Bd.)

[3]) Adskillige Tanker, som Skrivefriheden har givet Anledning til. Kbh. 1771 (af Kammerherre Winterfeldt). Breve om det forrige og nuværende Krigssystem 1771 (af Major Pflueg) o. s. v.

[4]) Upartisk Undersøgelse om de academiske Examina ere Videnskaberne og Lærdommen til Gavn eller Skade. Kbh. 1771 (af J. Baden). Philokalus Om Studeringers nærværende Tilstand og bedre Indretning. I Anledning af Upartisk Undersøgelse etc. 1771 (af Sporon). Raisonnemens over Kiøbenhavns Universitet, Af Forfatteren af Upartisk Undersøgelse etc. Helsingør 1771 (af J. Baden). Nærmere Betragtninger af Philokalus, Om Studeringers nærværende Tilstand og bedre Indretning, I Anledning af Raisonnemens etc. Kbh. 1771 (af Sporon). Imod dem: Philomusus Om de Academiske Examina ere Videnskaberne og Lærdommen til Gavn eller Skade. Kbh. 1771 (af R. Fleischer, ej hos Nyerup). Forslag til en forbedret Indretning ved de latinske Skoler. Kbh. 1771 (af R. Fleicher, ej hos Nyerup). Studenternes Skiæbne, Sic fuit in fatis. Kbh. 1771 (af hvem?). Ny Plan til Forbedring i Studenternes Vilkaar, forestillet i Breve til Hr. Raadvild. Kbh. 1771 (af S. Salling, ej hos Nyerup). (Luxdorphs Saml. paa 20 Bd. i det 12. Bd.)

[5]) F. Ex. Orthophili Tanker om Lægevidenskabens nærværende Tilstand og nødvendige Forbedring. Philantropos Om Qvaksalvernes Skadelighed.

Digitized by Google

Suhm, Philonorvagus (Even Hammer) o. fl.[1]) Frimodige Undersøgelser om Trykkefriheden, Videnskabernes Tilstand og Folkets Sæder, nogle tildels virkelig trykte udenlands, fremkaldte Modsigelser.[2]) Om Statsgjælden udgav J. R. Schumacher en Betænkning, hvis egenlige Ophavsmand, efter Reverdil, var Grev Rantzau Ascheberg: en Regent, mener han, ejer ikke sit Rige, Gjælden skal betales, naar den er gjort af uundgaaelig Nødvendighed; men en slet Regent skal ikke have Ret til at forøde ti Aars Indtægter, og den Gjæld er hans Eftermand ikke pligtig at betale; til at afbetale Gjælden foreslaar han, at Kongen skulde bortforpagte sine langtfraliggende Lande og sælge Kronens Regalia.[3]) Derimod skrev Guldberg sin Fortælling

---

[1]) Suhm Om Oeconomien, særdeles Norges. 1771. Philonorvagi velmeente Tanker til veltænkende Medborgere. Udgivne i Trykkefrihedens første Aar. Undersøgelse, hvorvidt de Aarsager kan gjælde, der anføres som Hindringer for et norsk Academies Oprettelse, anstillet af en Nordmand. Kbh. 1771 (af Ove G. Meyer). Tanker i Andledning af en Nordmands Undersøgelse etc. 1771. Det frivillige Slaverie eller kort Begreb om Sølvværket Kongsbergs nærværende Tilstand 1771 (af J. F. Voss) og Modskrift af G. K. Schwingel o. fl. Illustration over Bispevisitatserne i Norge. Kbh. 1771 anker paa, at en Bisp paa sine Visitatsrejser „viser sig mere som Naturalist end Ecclesiastique og lader sit fornemste Ergon være Naturalhistorien isteden for Theologien.“ (Luxdorphs Saml. paa 20 Bd. i det 11. Bd. Efter Nyerup af N. K. Friis.)

[2]) Samlinger, Udgivne af P. F. Suhm. 1. Bd. 1. St. Kbh. 1771. hvori om Skrivefrihed. Derimod: Et Brev til Forfatteren af de Kiøbenhavnske Samlinger, angaaende Skrive-Friheden 1771, og atter samme Skrift med Anmærkninger. Voltaires Brev til Kongen angaaende Trykkefriheden, Tilligemed nogle Afhandlinger af slægtet Indhold. o fl. (Suhms) Essai sur l'etat present des sciences etc. par un Anglois. Friebourg 1771, og samme Skrift med gjendrivende Anmærkninger af K. F. Hellfriedt. Anekdoten eines reisenden Russen über die Staatsverfassung, Sitten und Gebräuche der Dänen, in Briefen an seine Freunde. Herausgegeben von K. Lübeck 1771. Under Vorbericht staar: Lübeck im December 1770. Michael Adam K*lb. Zweyte verbesserte und vermehrte Auflage. Lübeck 1771. (Luxdorph angiver ingen Forfatter, hos Nyerup under Scheibe.) Derimod: Briefe eines Dänen an den Verfasser der Anekdoten eines angeblichen reisenden Russen. 1—2. Stück 1771. (Hos Nyerup under Hellfriedt.) Sendschreiben eines Russen aus St. Petersburg an den Russen aus Deutschland, der Dänische Anecdoten zum Gebrauch der Gewürzkrämer sammlet. 1771. Den vildfarende Russers Veyviiser, anstillet i nogle Breve til Ham selv. 1771. (Luxdorphs Samling paa 20 Bd. i det 13. Bd.)

[3]) Betænkning, hvorvidt en Efterkommer i Regieringen er for-

Digitized by Google

Azan eller den fra Gjæld udfriede Fyrste (1771): Samvittigheden forpligtede til Gjældens Afbetaling. [1]) En anden Udvej fandt O. Lütken (Sön af F. Lütken. † som Amiral 1835) i Kvindekjönnets Tarvelighed. [2]) Folkets Velstand, hver især ikke at glemme, maatte derhos fremmes paa utallige andre Maader, ligefra Tallotteriet[3]), der som Landets Ødelæggelse maatte afskaffes, og Folkeformerelsen, der kunde fremmes ved at afskaffe Pebersvendene[4],) og lige ned til Indskrænkning af Brændevinsbrænding[5]) og bedre Kjøb paa Fisk.[6])

Tjenere gik ofte over i Embedsstanden. Imod denne Uskik skrev K. P. Rothe sin velkjendte Lovtale over Skobørsten (1770), hvorpaa der fulgte en Sværm af lignende og endnu slettere Skrifter.[7]) De havde en Kabinetsordre til Følge (af 12. Febr. 1771), at ingen Domestik maatte forfremmes til kongeligt Embede. Nogle af disse Skrifter vare ligefrem Paskviller.[8])

---

bunden at betale sin Formands Gjæld. 1771. (Luxdorphs Saml. paa 20 Bd. i det 9. Bd.)

[1]) Reverdil kalder dette Skrift: une diatribe aussi solide, qu'ennuyeuse.

[2]) Fruentimmerets Magt til at ophjelpe Staten 1771.

[3]) O. D. Lütken, Beviis at Lotteriets Fremgang er Europas Fald og Staternes Ødelæggelse 1771. o. fl.

[4]) Philets (Evalds) Forslag om Pebersvendene 1771. Klage og Formaning til Egteskab af en gammel Frøken 1771 (af Kapit. P. Schiønning). Skrivelse fra et Fruentimmer til Stadens Ædle, Höyædle og Velbaarne Samtlige Elskere af Pebersvendene 1772.

[5]) Aftens Promenader eller Samtale imellem Prudentius og Simplicius om Forbud imod at brænde Brændeviin af Rug og Byg i to Aar. Saufhalses Trøst til Brændeviinslauget som et Beviis at det er utroeligt, at Regieringen vil forbyde at brænde Brændeviin. o. s. v.

[6]) Eines Greisen und deutschen Bürgers Traum und Gedanken am alten Strande etc. 1771.

[7]) Lovtale over Skobørsten, holden som en Indvielses-Tale ved Skobørste-Templens Oprettelse i gammel Grönland etc. Derimod: Den levende Skobørstes Lovtale over Bygmesteren af Skobørste-Templet i Grönland 1771. Børsternes Endeligt 1771, beskreven af Jens Gaardskarl. o. fl. — Til denne Lakejliteratur hører ogsaa: Et Skrift uden Titel (etc.). A quatre Couleurs (etc.) Givet til Friskolernes Nytte 1771 (af K. W. Goebel, der „trækker vel meget paa det Tyske“; han var efter Luxdorph Lakej hos Livmedicus Berger; Nyerup har ham ikke).

[8]) En saare mærkværdig Tildragelse som er skeet i den Stad Ant-

Digitized by Google

Endelig findes der, og det giver denne Periode sit karakteristiske Præg, en stor Mængde Smaaskrifter, usle i Indhold og Stil, Produkter, hvis Maal og Mening allerede den Gang, da de kom ud, for selve Anmælderne vare uforstaaelige. [1]) En ikke liden Del af dem vare Nidskrifter og Smudsskrifter. [2]) Ikke uden Modbydelighed ser man, at nogle af disse Forfattere siden bleve Præster. Stundum tyede de til Oversættelser, som de selv parodierede. [3]) Hertil høre da især Skrifterne om Struensee og hans Regimente, hvilke faa en historisk Betydning derved at de oplyse, hvorledes den yderste Foragt for Regjeringens Handlinger og Tilsidesættelse af den Ærbødighed, der altid klæber ved kongelige Personer, havde trængt ned til den

---

werpen med et forhexet Drengebarn der var en Nisse men omskabte sig til en Skobørste med mere som Historien fortæller. Først skrevet i Hollandsk ved Heer de Calmyusen og i det Danske oversat ved Claus Lille, fordum Sogne-Degn, og nu til Trykken befordret ved Caspar Ebletoft, samt hosföiet en Lovtale over Skobørsterne. Kbh. 1771. Det var en personlig Satire imod Etatsraad Viceborgemester Nikolaj Nissen, der tog sin Død derover. Dertil hører: Pro Memoria til den vanartige Æbeltoft eller Forfatteren af det forhexede Drengebarn, sammensat af Tiener-Lauget 1771, og et alvorligt Forsvar for Nissens Minde: Æreminde over Salig Hr. Etatsraad Nissen, 1771 (af H. J. Birch). (Disse Skrifter i Luxdorphs Saml. paa 20 Bd. i det 16. Bd.)

[1]) Nogle Titler kunne give Læseren en Slags Begreb om dem: Bierg-Mandens Speyl i Skaane, proberet og beskreven af Simon Skoeflikker. Den forunderlige og over al Verden berömte og navnkundige Drömme-Sahl i Nörre Skotland, beskreven af Sören Mahler-Svend. Samtale imellem Kaffekanden og Thepotten, samt Kammerpotten. En splinter nye Samtale imellem Vindues-Ruden og Blyet. Den forhexede Side Flesk, som efter at den var deelt i trende Dele lærte at snakke Eller Samtale imellem Fleske-Bøsten, Mellem-Flesket og Skinken om en Taxt for Spekhøkerne, Skreven af Nihil og til Trykken befordret af Nemo. Den Gierriges Urtepotte, Sammenskrevet af Claus Klompe og til Trykken befordret af Christopher Langkaal, Forsendt med Posten fra Randers den 12. Januarii 1771. o. m. fl.

[2]) F. Ex. det Gevaudanske Dyr i Danmark etc. 1771. Pilati Livs- og Levnetsbeskrivelse (etc.) oversat af F***** 1771 (Efter Luxdorph af Scheffer, men ej nævnet hos Nyerup). Merkværdig, sandfærdig og tilforladelig Beretning om den bugede Ræv, som var bleven Proviant-Forvalter i Niels Klims Rige 1771. En Fastelavns-Bolle til de Nysgierrige (etc.) 1772 (om Bogtrykker Svare, som man kaldte Fastelavns-Bageren). o. s. v. (Luxdorphs Saml. paa 20 Bd. i det 16. Bd.)

[3]) F. Ex. F. K. Scheffer, der oversatte Inoculation de bon sens i: En almindelig Recept, som af Grunden helbreder skrueløse Hjerner etc. 1770, og siden skrev en Parodi deraf.

Digitized by Google

allerlaveste Del af Folket. Man kan finde nogen Undskyldning for den unge Dronnings Forblindelse, men ingen for ham, der efter saa mange og tydelige Advarsler paa Tryk og i Skrift[1]) ikke greb til Midler imod et saa let forudseeligt Fald. Man angreb aabenbart ikke alene hans Person, og at en Læge skulde være Statsmand, men besudlede selve de kongelige Reskripter og hans Forhold til Dronningen. Historien er saa ubarmhjærtig, at den kræver i det mindste ett Bevis paa at den taler Sandhed. Slutningen af en Fabel (Hoppen og Koen) lyder saa:

En Rideknægt just derpaa kom,
Og sig i Sadelen opsvinger.
Han Hoppen lystig tumler om,
Og med det gyldne Bidsel tvinger;
O, raabte Koen, med din Slægt,
Med al din Stads og gyldne Toppe,
Saa er du dog en Ridehoppe,
Saavel for Herren, som hans Knægt.[2])

---

[1]) Der findes i 3. Bd. af Luxdorphs Saml. paa 25 Bd. to Haand-Skrifter: en Plakat, hvorved Struensee erklæres fredløs, og der loves 5000 Rd. til den, der dræber ham; og Auctions Plakat over Medailler og Skilderier, General Gähler tilhørende. Luxdorph bemærker, at de begge virkelig bleve uddelte för den 17. Januar.

[2]) Exempler paa disse Skrifter ere: En Afrikansk Historie om Strudsen og Storken etc. 1771. Ole Smedesvends Begrædelse over Rissengrød (i Anledning af Helligdagenes Afskaffelse). Liigenes Besværing over Jerusalems Forstyrrerne, Trykt i de Elysæiske Marker. Erfaringer i Rosenborg-Hauge, den Dag de opsatte Forfrisknings-Telter. De danske Skriveres ulyksalige Skiæbne som en Følge af hemmelige Lands-Forræderes Intriguer etc. De danske Skriveres Skiebne ved Skrivefrihedens Indskrænkelse, skreven af Philomathes den 10. October 1771. En norsk Matroses Tanker over den Vanskelighed at faae Kongen i Tale. Patriotens billige Klagemaal over utæmmet Horeries farlige Virkning i en Stat. Et Par Ord om vore Tiders Hoerkoner. En Samtale imellem Religion og Fornuften etc. (hvortil er föjet:) Et mærkværdigt Brev fra en Broder til sin Søster (af Kr. Thura). Betragtninger over det Spørgsmaal: Kan en Kones Boelere være hendes Mands oprigtige Ven og troe Raadgivere? Naar Manden tager ham til sin Fortroelige, hvad bliver da Følgerne for dem alle tre og Börnene? 1771. Hiertet er min Dievel, Croesus er min Slave Eller et Par Ord til Dannemark, Saa og fire Fabler (Den forvandlede Havfrue, Forsoningsoxen, Den kaade Höne, Hunden og Plukkefisken). Første Brev til Løven fra Cameleon, Andet Brev til en Storvizir fra en Muselmand, og Tredie Brev til den Tyrkiske Mufti

Digitized by Google

Selve den 17. Januar affødte derpaa en Sværm af elændige, tildels gudelige, Vers om Struensee, Brandt og Dronningen, om Frøken-Kontorernes Ruin, og Frydesange over Faldet indtil Vartovkonernes;[1]) samt Jubeltaler, ogsaa udenfor Kirken.[2]) Og medens Regjeringen igjennem sin Kammeradvokat ligesom indbød til at kaste Skarn paa Forbryderen, benyttede ogsaa Pressens forsultne Hunde sig af denne Lejlighed til at bringe alt det Smuds den havde til Torvs. En Landsbypræst gjorde af Struensees Navn et Ordspil: Struens og Ruens; man kaldte ham den „forhenværende Barbér,“ „den store nordiske Tyv,“ „Apollion eller den store Drage,“ „en Forræder, for hvis Ondskab Strikke, Sværd, Svovel og Tjære langtfra ere tilstrækkelig Lön,“ foruden mangfoldige andre Uselheder.[3]) Denne Del af vor Literatur, der svarer til den blodige Katastrofe selv, vil altid staa som et Skjændselens Mindesmærke; men dens Modsætning, den lurvede Smiger, som ydedes og vedblev Aar for Aar at ydes Juliane Marie, Arveprinsen, „saa dydig en Herre og saa uskyldigt et Menneske,“[4]), og Guldberg, vil heller ikke hverken

---

fra en Christen Slave, alle 3 oversat af Tyrkisk, Saa og trende Fabler (Løven og Ræven, Hoppen og Koen, Hyrderne og Faarene) 1771. o. s. v. (Luxdorphs Saml. paa 20 Bd. i det 14. og 15. Bd.)

[1]) F. Ex. En ny Vise (etc.) til Melodie Og der gaaer Dands paa Riber-Gade. Den gyldne A. B. C.

A, A, A, Nu tegner alting brav (etc.)
B, B, B, Hvor gaaer det Struensee? (etc.).

Frøken Contorernes udødelige Navnes ynkelige Ruin, under den Melodie De Røvere skulle at stjæle gaae, saa langt i fremmede Lande. Med Fortsættelse. (Efter Nyerup af J. K. Grave) o. s. v. (Luxdorphs Saml. i Rækken paa 25 Bd., i det 4., 5., 6., 7., 8. Bd.)

[2]) Guds besynderlige Forsyn for sin Salvede. I Anledning af Kongens Frelse, holdt paa Kongens Fødselsdag paa Horsens latinske Skole af Peter Tetens, Skolens Rector, Kbh. 1772.

[3]) F. Ex. Den forrige Barberer og Kabinetsminister Struensees mærkværdige Liv og Levnet, skrevet paa Tysk af Biersaufenfreund Mag. Philos. fra Krainwitz. Siden oversat paa Dansk af Christen Nielsen Jyderop, Mag. fra Aars. Kbh. 1772. En Sverm af udenlandske Siele, som har været tilstæde ved et höitidelig Møde paa Bloksbierget, hvor de har resonneret og disputeret om alle Mands Struensee (etc.) af Abram Skardeski og god Bekiendt af Struense. Kbh. (Sproget er en slet Efterligning af Jøde-Tysk) o. s. v.

Der findes dog ogsaa ett velskrevet og paalideligt Skrift: Struensees Levnetsbeskrivelse og Skjæbne udi de sidste Aaringer. 1772. (I 3. D. af Luxdorphs Saml. paa 25 Bd.)

[4]) Danmarks og Norges Skyldighed imod H. K. H. Arveprinds

Digitized by Google

for Regjeringen eller for det danske Folk være nogen Hæder. [1])

Det værste for et Folk, der har gjennemgaaet en saa voldsom Revolution, som denne, er maaske ikke Begivenheden selv saa meget som dens Følger. Hvo der ikke har gjort sig kjendt med Pressens daværende Tilstand, kan ikke med Retfærdighed bedömme det følgende. Der maatte indtræde en Standsning, for at i det mindste noget af Mudderet kunde løbe af, og den sande Frihed, Friheden i sin ædlere Form, kunde bryde frem. Men ve den Mand, der under Kongens Vanvidd skulde fortsætte Regjeringen ved selvskrevne Kabinetsordrer, der,. med den dybeste Foragt for den saakaldte Folkevillie,[2]) skulde føre det oprørte Folk tilbage til Orden og Ro ved Magtsprog, der skulde tilintetgjöre Bondens Friheds-Dröm som farlig for Staten. Var der andet for ham at gjöre, end at simulere eller vige?

Guldberg veg ikke; han havde en dobbelt Vej for sig; han indskrænkede Trykkefriheden (ved Reskriptet af 20. Oktober 1773), men opsatte tillige Bondefrihedens Indførelse (ved Landvæsenskommissionens Ophævelse 1773); han kaldte Danskheden tilbage, fornyede den ved at tilbagekalde Fædrenes Minder, og gav den ydre Styrke ved Lovgivningen. Derom drejer Lite-

---

Frederik, deres Talsmand og Skyts-Engel. Aalborg 1773. o. s. v.

[1]) Oplysning om Trykkefrihedsskrifterne findes, foruden i de Blandede Optegnelser i Luxdorphiana S. 510, i: Fortegnelse paa alle de Skrifter, som Trykkefriheden har givet Anledning til (etc.), senere kaldet: Kritisk Fortegnelse (etc.) Kbh. 1771—73. Tre Aargange. (Af J. Wadum, P. K. Petersen, S. Gyldendal o. fl.) Critisk Journal over alt hvad der er skrevet i Anledning af den 17. Januarii. 1—2. H. 1772. (Luxdorphs Saml. paa 25 Bd. i det 18. Bd.) Skrifterne selv findes i de tilnævnte Samlinger af Luxdorph i det Kgl. Bibl., den ene paa 20, den anden paa 25 Bd.; i en Samling af Trykkefrihedens blandede Skrifter i Universitetsbibl., i en, efter Overlærer Krags Fortegnelse, meget betydelig Samling i Odense Kathedralskoles Bibl. o. fl. Til Kritikken kan man ogsaa henregne Bie's Den poetiske Gartnerkniv at beskiære Trykke- og Skrivefrihedens Skrifter med. Skrevet for det smukke Kiön. Januar—Maj 1771. Pseudo-Apollo, Comedie i een Akt. Opført første Gang paa Kiøge Skueplads. Kbh. 1771, hvori Personerne ere en Del af denne Tids Skribenter, ogsaa Philodanus, Philalethes o. s. v. Samt en alvorlig: Afhandling om overdrevne Satirer eller indklædte Skandskrifter. Kbh. 1771. o. fl. Se ogsaa Kjøbenhavns Adresseavis for disse Aar.

[2]) „Hvad er Publikum? Et Intet, svarte en Magthaver.“ Rahbeks Erindringer, 5,163, nemlig Guldberg. (Borchs Exemplar.)

Digitized by Google

raturen sig. Og med eller uden hans Medvirkning maatte ligefrem af sig selv Ærefrygt for Religionen føres tilbage hos Folket.[1]) Men alt var kun midlertidigt.

Det første Offer for Trykkefriheden var Sandsigeren, en theologisk Kandidat, Kristian Thura, en af dem, der optraadte imod Philopatreias, og som i andre Skrifter havde ivret imod Hoffets Usædelighed. Förend Trykkefriheden var bleven indskrænket (1771), vare ni Ark trykte af hans Patriotiske Sandsiger,[2]) men den blev først færdig efter Struensees Fald. Det er et fanatisk Skrift imod Struensee, som han kalder „dette dumdristige dumme Menneske,“ og Forfatteren, der offererede de fire første Exemplarer til Hoffet, haabede vel endog at faa Tak derfor. Men han havde angrebet Kongemagten og Kongeloven, og blev ved en Kommissionsdom (1773) dömt fra Ære og Gods. Benaadet ved en kongelig Resolution blev han hensat paa Munkholm paa Kongens Naade, og fik 1779 Lov til at opholde sig paa Bornholm. Da Dommen var falden, tog Niels Prahl sig for at sammenligne Thuras Skrift med Suhms Brev til Kongen og Langebeks Ny Prøve af Skrivefriheden;[3]) for hvilken Næsvished han fik en Irettesættelse og Advarsel.[4])

Statsøkonomi og Bondefrihed vare saa kildne Sager, at de helst maatte lades uberørte, og først henimod 1784 brød Bondesagen atter frem med Magt. Med Martfelt havde Guldberg allerede stødt sammen; paa Martfelts Skrift om Kornhandelen var Trykningen begyndt 1774, men det blev undertrykt, og kom først ud efter Regjeringsforandringen. Niels Friborg havde ligeledes Uhehageligheder af sit Skrift om Tallotteriets onde Følger. o. s. v. Hvad kunde der da behandles uden ett og andet uskyldigt Æmne, ligesom för blandet i Hob, men nu med andre ligesaa uskyldige, som i hine Venskabelige Breve, „der af Patriotisme opfyldte vor Literaturs Huller og Mangel

---

1) F. Ex. D. Husfeld, Fornuftige og Moralske Breves Første Hefte om Religionen i Staten. Kbh. 1773. (Bestemte for menig Mand.)

2) Den Patriotiske Sandsigers Første Deel. Indeholdende: Religionen, dens Sammenhæng med Regieringen, de Geistlige Personer og Embeder, og de Anstalter, som sigter til at vedligeholde Religionen og at danne Geistlige. Kbh. 1771. (Nyerup har 1772.)

3) Den patriotiske Sandsigers Bedrifter, Bedömmelse og Dom. Kbh. 1773.

4) Se Luxdorphiana, S. 157. 169.

Digitized by Google

ved at bøde dem med originale Klude;"[1]) eller allehaande smagløse Skriverier, som Hungeren fremkaldte og ingen Politimester kunde hemme, Viser trykte i dette Aar og deslige Uselheder;[2]) eller, hvad der især vidner om en forfærdelig Art af Oplysning, usædelige Skrifter, der enten, som Morpionaden (1774)[3]) vare personlige Nidskrifter, eller almindelige Smudsigheder, som T. K. Bruuns Fritimer (1783), hvis Forfatter var ublu nok til i Fortalen at sige, at „der ikke i dem alle findes et Ord, som jo i Skjemt kunde anføres i ethvert anstændigt Selskab," uagtet de kun ere slette Vers af det laveste Indhold. Samtiden var ikke af den Mening; den ansaa Forfatteren for „et Geni af stor Rang," og betalte den konfiskerede Bog, der oprindelig kostede 3 Mark, med 10 Rdlr. Regjeringen antog eller lod som den antog, at den var en Følge af Forfatterens Savn af Undervisning i sin Kristendoms første Grunde, „hvorved, mere end ved noget andet, Guldberg gjorde

---

1) Venskabelige Breve. Skrevne af tvende Danske Venner. Kbh. 1780. Tilegnede Dronning Juliana Maria. (Af J. K. Tønder og E. Balling.) jfr. Anmældelsen i Lærde Efterretninger 1780, Nr. 6. „Man kan ret kalde dem Venskabets Kjærnehus," men der er ogsaa „Et Venskabs Brev, hvori en Beretning om Porcelains-Fabriqven i Kiøbenhavn," og først og sidst (ikke at glemme) „en Fritænkers Karakteer" og „Skilderie af en døende Fritænker."

2) F. Ex. Synge-Tanker om Börne-Skuffen ved Friderichs Hospital, som skal lukkes den 30. April 1774. Vise om Nissen i Nærheden af Kiøbenhavn 1774. Mettes Vise i Blaa Taarn, o. desl. Supplicanten. En Tragi-Comoedie i fem Optoge 1774. Poschernes Triumpf og Fiskebeensskiørternes Landflygtighed 1775. o. s. v.

3) Morpionade. Et Helte-Digt. Khh. 1774. Til Jomfrue Karoline Halle. Se Luxdorphiana, S. 152. Hos Erslew hedder det under Pram: „Han anses for at være Forfatter til Morpionade," men i de Skrifter, til hvilke Erslew henviser, findes ikke det mindste om, at Pram er Forfatteren. I Bogtrykker Thieles Brev hos Luxdorph S. 154 hedder det, at han for Politiretten har opgivet Forfatterens Navn og Opholdssted. Forf. havde derfor haabet af dens Protokoller at faa paalidelig Oplysning; men ogsaa det glippede, thi alt hvad han ved velvillig Meddelelse fik at vide, var, at der „hverken i Politirettens eller Politikammerets Arkiver findes Protokoller eller Dokumenter ældre end 1776." Ere de ældre brændte eller komne andensteds hen? Heller ikke Thieles Avertissementer i Adressekontorets Efterretninger 1774 Nr. 134 og 137 oplyse noget, i dem indkaldte han kun Forfatteren, og da Autor ikke indfandt sig, solgte han Skriftet for 6 Sk. Dog er det en temmelig almindelig Mening, at Pram er Forfatteren. Werlauff har faaet denne Underretning af Bogtrykker Thieles Sön, og i en Samling Pjecer i tre Bind, tilhørende Hr. Rudolf Petersen, staar ligeledes i den skrevne Fortegnelse: Morpionade (af K. Pram).

Digitized by Google

sig foragtet og forhadt," men den gjorde derved tillige Religionen og dens Tjenere til Gjenstand for Latter. Det skulde man have troet, at Balle og hans Præsteskab maatte have modsat sig.[1]) Naar Werthers Leiden, som Nyegaard havde begyndt at oversætte (1776), efter det theologiske Fakultets Betænkning blev anset „som et Skrift, der bespotter Religionen, besmykker Lasterne, og kan fordærve gode Sæder",[2]) saa stod ogsaa det meget tilbage i Oplysning. Fra den Side var der af denne Regjering intet at vænte.[3])

Derimod blev der lagt en god Grund til det, uden hvilket alt det øvrige var intet, til den Kjærlighed til Fædrelandet, der udtalte sig i Indfødsretten (1776), i Mallings Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere (1777), hvis Indledninger tillægges Guldberg selv, i Mindesmærkerne paa Jægerspris og Vandals Levnetsbeskrivelser (1781), i den store Udgave af Snorre Sturlesens Heimskringla (1777), i Jakob Badens Ansættelse ved Universitetet (1774) og hans derved fremkaldte Forelæsninger over det danske Sprog. o. s. fr.

13. Oplysningens Fuldendelse (1784—1800). Forvæntning og Patriotisme. Pressen og Pressesager (Nyerup og Aabye, o. fl.) Bondesagen. Kronprinsen (Tronfølgeren i Gondar.) De jyske Jorddrotter og Indtoget. Oplysningen og dens Færd. Strids- og Nidskrifter. Opdragelsen og Börneskrifter. Foreninger. Skoler. Tidsskrifter. Oversættelser. Enden. Folkeskribenterne Kristen Pram, Knud Lyne Rahbek, Peter Andreas Heiberg, Malte Konrad Bruun.

Alle ere enige om, et der omkring Aaret 1784 begynder en ny Afdeling i Literaturen. Grundtvig og Nyerup fremhæve, den ene 1783, den anden 1785; og de mene, at der dannes Epoke ved Balles Udnævnelse til Biskop i Sælland, ved Bastholms kristelige Troslærdomme, Suhms Historie af Danmark, Thomas Bruuns Fritimer, Jens Vorms Lexikon sluttet, Baggesens komiske Fortællinger, Prams Stærkodder, Rahbeks prosaiske Forsøg, Badens danske Grammatik, Bastholms Liturgi og Scheels

---

[1]) Mine Frie-Timer eller Fortællinger efter Bocaccio og Fontaine ved Bruun. Kbh. 1783. Se Luxdorphiana S. 87. Prams Rejse over Sundet i Nyerups Mag. for Rejseiagttagelser, 4,367. Schellenbergs Bemerkungen über Kopenhagen, S. 196.

[2]) Se Luxdorphiana, S. 258.

[3]) Se i øvrigt Eggers Om Trykkefrihedens Historie i Danmark. Kbh. 1791.

Digitized by Google

Krigstheater, af hvilke de sidste udkom i „det Aar, da de af Regjeringen fra 1784 Pressen tilstaaede Friheder allerede yttrede sig, det Aar, da Prams og Rahbeks Minerva tog sin Begyndelse.“ [1]) Det ser broget ud; men broget var ogsaa Literaturen.

Aldrig var nogen Forvæntning större og aldrig bedre grundet. En ung Fyrste, i alle Forhaabningers lyse Vaar, omgiven af ældre, dygtige og trofaste Raadgivere, og hilset af et Folk, der med Jubel modtog ethvert Forsøg paa Fremgang, ethvert Vidnesbyrd nok saa lidet om Danskhed (Han, en dansk Kronprins, skrev sit Navn paa Dansk, ikke, som för, Friedrich, men Frederik, hvilken Indrömmelse!); de allerede forberedte tilligemed ny Regjeringshandlinger ad Frihedens Vej: den under Kristian Reventlows Forsæde nedsatte Kommission for Bondesagen (1784), Kommissionen til Forbedring af Bondestandens Kaar (1786), Stavnsbaandets Løsning (1788), Forbuddet imod Negerhandelen (1791), Landets Glæde derover og den afmægtige Modstand; Kronprinsens Privatliv, Hoffets Danskhed, Haab om en smilende Fremtid, Harmens og Misundelsens Nidskrifter, hvilken Næring for Literaturen! Og i hele sex Aar udøvedes der ingen betydelig Tvang paa Trykkefriheden; ja ydre heldige Omstændigheder fremmede Skribenternes altid stigende Kappelyst. „Den store Ildebrand syntes ubegribelig hurtig forvunden; Driftighed i Handel og Vandel virkede til alle Sider; levende Interesse for Dagens politiske Anliggender frembragte en hidtil ukjendt Læselyst; man behøvede kun at fremkomme med Forslag til et Tidsskrift, et Blad, hvad man faldt paa, man kunde være sikker paa at finde redebonne Hænder til at entreprenere og honorere, vel endog forud.“ [2])

Gjennemstraalende Literaturen og atter reflekteret fra den viser sig derfor ogsaa Forvæntningen om Frihed i Tænkning, Frihed i Forholde, og Glæden derover, Jubel over Danmark. Nu er det Tid, mener Tyge Rothe, „at modstaae ængstlige Theologer, der meene, at Christendom skal forsvinde, naar frieligen tenkes over symbolisk Bog og over liturgisk Skik: eller over nogen Punkt af den vedtagne Dogmatiks Sammenvæv, der er saa langt, og er saa umueligt for andre end Cathedrets Mænd

---

[1]) Grundtvig, Kort Begreb af Verdenskrönniken 1812, S. 335. Nyerup i Baggesens Levnet (Lahdes Saml. af Portræter 3, 7—8).

[2]) Rahbeks Erindringer, 5, 25—26.

at finde Reede i." [1]) Og paa et andet Sted, ja paa flere Steder, lovpriser han i sit Sprog „den Pressefrihed, den Publicitet, den Tolerants, det modige Sandsigerie i Statens og Kirkens Sager", der nu skulde vorde det danske Folks Ejendom. „Ei længer har Britten exclusiv Ret at tænke og tale frit; vi have det og, vi andre; og hvo der kan undvære Mægtiges Yndest" (paa dem var man dog endnu ikke aldeles viss) „han kan tale Folkesag saa raskeligen, som stod han i brittisk Parlament." „Dette attende Aarhundrede, o den herlige Alders Oplysning" lignede han ved en veldædig Ström, der fremskyller over törre og „traurige" Egne, og opvækker Liv, og opvækker Fødekraft i Jorden; ved Alherrens Soel, der drager kiempeligen op paa Horizont; Natteverkerne belyses, Fangegrav og Hilde kiendes", o. s. fr. Preussen fremstilles som Mønster, og hvor mørk end Skildringen er af Danmarks Tilstand, tages dog Udsigten til den kommende Herlighed til Indtægt, næsten som om den allerede var færdig og en let Sag for Regjeringen at iværksætte.[2]) Forgudelsen af den ny Regjering som denne Fremgangs ypperste Forfremmer, og den glødende Patriotisme, der ved sin Overdrivelse svækker sig selv, kan ingen bedre lære os at kjende, end Rahbek, der endnu paa sine gamle Dage ikke kunde glemme den Melodi, han saa tit havde kvædet i sin Ungdom. Naar han taler om Kommissionen for Bondefrihed [3]), saa finde vi ham omgiven af „dannesindede Venner", saa ophöjer han „Dannerdigteren Thaarups Dannersange", saa udstøder han „et Dannesuk for, at slige Dannerfeste maatte finde Dannerkredse, hvor de nydes med Dannerfryd, paaskjönnes med Dannertak, og vise sig virksomme til at vække Danneraand, Dannerdaad og Dannerfærd." Hvor ulige ere hine Hyl imod Kongemagten i Epokens Slutning!

Pressen, der nu vinder et Omfang, som den aldrig för har haft, gjör sig til Herre over alle Æmner fra de höjeste til de laveste, Menneskehedens vigtigste Sager, Religionens dybeste Mysterier, Statens politiske Forholde og enhver Dagens Begivenhed, fra Kronprinsens Levemaade til en Skomagers Illumination, Pressen selv er naturligvis det nærmeste Anliggende for dens egne Bedrifter. Ogsaa for den væntede man ikke

---

[1]) Om Preussens Kong Frederik med Hensyn paa monarkiske Regiering og paa den Danske Staet. 1786.

[2]) T. Rothe, Tanker i Anledning af Hertzbergs Tale (etc.). Kbh. 1786.

[3]) Rahbeks Erindringer, 3,122.

Digitized by Google

uden Grund en större Frihed, da baade Kronprinsen selv og Bernstorf yndede den; men Kollegierne, især det danske Kancelli, vaagede endnu over Politimesterens og sin egen Myndighed. Det viste sig strax fra første Færd imod al Formodning i Sagen mod Thomas Aaby, Fuldmægtig i Rentekammeret, og Rasmus Nyerup, den Gang Magister og Amanuensis ved det kongelige Bibliothek. Generalfiskalen Uldal beraabte sig som Grund til den Strænghed, som her ikke kunde undlades, paa de forrvirrede Begreber om sand Ære, der i den senere Tid havde taget Overhaand, og den Frækhed, som deraf maatte følge. Da imidlertid begge de saggivne erkjendte sin Forseelse „som et Overilelses Fejlskridt, en Ungdoms Uforsigtighed“, og bade ydmyg Kancelliet ikke at ødelægge deres timelige Velfærd, blev Tiltalen hævet, og de slap med en offenlig Irettesættelse.[1]) Saa nær var det ved at Nyerup havde gaaet tabt for Literaturen. Friheden blev heller ikke udvidet, men indskrænket (1790—99), og Pressen svedte under en utallig Mængde af Skrifter om Presseforseelser, Angreb paa Trykkefriheden og Forsvar for den. Ubetydelige Forfattere, som V. Stephanson og J. H. Lund, Oprørsmænd eller Folkevenner, som Kancelliraad Hans Holm og Mikael Brabrand, Birckners Skrift og Collets Afsættelse, og Tidsaandens glubske Fortolkere, Riegels, Heiberg og Bruun, saavel som dens beskedne Velyndere, Rahbek og Nyerup, store og smaa, Abrahamson, Bærens, Gudenrath, Hempel o. s. v. satte Almenheden i idelig Bevægelse.

Et ligesaa frugtbart Æmne vare Reformerne, der nu træde ind i det andet Stadium. Bondestanden og Landvæsenet vare den vigtigste Gjenstand, men ogsaa Finanserne, Handelen og ligesom för alle mulige Ting, fra de kongelige Domæner ned til Degnejorden, bleve behandlede, og hvo der vil gaa ind i det enkelte, vil i Skrifterne fra denne Tid se Begyndelsen til den nuværende Udvikling.[2]) Men ikke alene over Tingene gjorde

---

[1]) Ved en anonyms Brev fra Z til U om det asiatiske Kompagni (hos Nyerup tillagt Fr. Buchwald) fandt en Mand sig fornærmet, og Politimesteren dömte Bogtrykkeren Schultz i en Mulkt; Nyerup meddelte Dommen og nogle Bemærkninger om den i For Publikum; han vilde forsvare Schultz, men fornærmede Politimesteren, og fik efter Kancelliets Ordre en Irettesættelse i Konsistorium. Saa skrev Nyerup: Brev fra N. til A., og Aabye: Svar fra A. til N., hvori de bleve endnu mere kjephöje og fornærmede Kancelliet. Se Luxdorphiana S. 183.

[2]) Se om Bondevæsenet Skrifterne af Tyge Rothe, Gamborg, Fleischer, K. A. Fabricius, Trojel, Graah, O. L. de Bang, og, i Anledning af hans Skrift, Kammerherre K. H. Adeler og F. Brabrand; Fr. Buchwald, Schydtz, Haagen, Mandix, Høegh

Digitized by Google

Pressen sig til Herre, ogsaa over Personerne. Nationen delte sig ligesom i tvende Hobe; og selve Kronprinsens Person blandedes ind i Forhandlingerne. Abrahamson udgav Tronfølgeren i Gondar, hvoraf der i ett Aar udkom to Oplag (1787). Det var kun tre Aar efter at den ny Regjering var begyndt, og allerede da, ser man, at „en Del skjulte nederdrægtige ikke undsaa sig for at udsprede Anekdoter om Kronprinsen, som skulde gjöre ham ringeagtet og latterlig i Folkets Öjne; at Ubluheden endog gik saa vidt, at man selv offenlig solgte Paskviller paa denne sjældne Prins, Paskviller, som vel vare dumme og usle, men dog kjøbtes med Begjerlighed for uforskammet höj Betaling.“ Disse Nidskrifter tillægges „Hyklerne og Monopolisterne og de bangegjorte mægtige og Trældomselskerne“, som lejede „forsultne Smörere, Tegnere, Kobberstikkere, der vare glade ved at fortjene en Skilling til Hjælp til Brændevin og Krøltobak ved at udøse andres Ædder paa Papiret.“ Og dette Uvæsen næredes af Publikum, „der paa en Del Aar havde faaet en utrolig Lyst til alt det der kaldes Ondskab imod Folk, det er at sige, til bittre Anmærkninger over andre.“ „De bedste lærerigste Bøger, hedder det, ligge hen, næppe en Snes Exemplarer sælges, og de fleste gode Forfattere maa arbejde uden Gjengjæld for deres Arbejde. Men et Skrift, hvor uselt for Resten, naar det kun indeholder to, tre Stænk af Bitterhed mod en enkelt Person, kjøbes med den mest rasende Begjerlighed.“ [1]). Större endnu blev Bevægelsen ved Kronprinsens

---

(Guldbergs Broder), Lemvig, Teilmann, J. Bang, Degnen Hjort, Kammerherre Juel o. fl. T. K. Bruun, der samlede alle Særsyn i sit Særsyn, synger blandt andet:

Jeg har set Domainer sælges,
Som Bestyrelsen opaad,
Og Udfejnings-Midler vælges.
Som det mest bekvemme Raad;
Ja, skjöndt buden kun en Slik,
Var man glad man noget fik.

En mærkelig og fornöjelig Samtale imellem Michel Sognefoged og Mads Skolemester 1787 afhandler det Spørgsmaal, hvor vidt det var gavnligt, at Degnene bleve afskaffede og Skoleholderne fik Degneindtægterne. (Lærde Efterr. 1789, Nr. 12) o. s. v.

[1]) Tronfølgeren i Gondar. Fortælling med Undersøgelser. Anden Tryk. Kbh. 1787. I Ved Leilighed af Fortelningen om Tronfølgeren i Gondar 1787 med Motto af Virgil: In libertatem ruebant, „gav ogsaa T. Rothe sin Besyv“, og dængede Kronprinsen over med Ros, hvilket vel heller ikke kunde være behageligt.

Bryllup 1790, ved de jyske Jorddrotters Tillidskrift eller rettere Klage, og ved Indtoget. De to jyske Afsendinge Kammerherre von Beenfeldt til Serritslevgaard og Kammerherre von Lüttichau til Aakjær rejste med sin af 103 Godsejere undertegnede Klage til Slesvig for at fremføre sine Lykønskninger til Kronprinsens Giftermaal (ikke paa Bryllupsdagen den 31. Juli, men den 18. August); den første holdt en Tale paa Dansk til Kronprinsen og Kronprinsessen, den anden paa Tysk til Kronprinsessen og Prins Karl; „Kronprinsessen svarede først i en tysk Tale de Deputerede, og dernæst i pyntelig og ret godt forstaaelig Dansk tiltalede dem.“ Denne Klage fremkaldte en hel lille Literatur.[1]) Endnu mere stöjende blev denne, da den tog fat paa Brylluppet selv og Indtoget, Bruden og hendes Medgift, Alliancen med Rusland. o. s. v. Paskviller sloges op og reves ned, og saa skreves der om dem og om de forrige Paskviller eller „Schartekker“; og saa blev der skrevet og sunget om Illuminationen og de forrige Illuminationer, hvorledes

Tre Aftners Glædes Ild og Stöj
Bær Vidne om Professoren löj,[2]) og

Tre Dages Glædes Ild og Stöj
Bær Vidne om, at Gondarbogen löj; o. desl.

Endelig sang Heiberg i en fortrolig Forsamling, saa at han kom

[1]) Se Klagen og Anmærkninger dertil i: Betragtninger i Anledning af endeel jydske Jorddrotters Klage til Hans kongelige Höihed Kronprindsen over deres Eiendommes Krænkelse, ved Forordningen om Bondestandens Frigivelse fra Stavnsbaandet til Godserne, og de flere udkomne Lovgivelser, om Böndernes Rettigheder og Pligter. Helligede den oplyste Menneskelighed, den borgerlige Frihed og det danske Folk af Kristian Colbiörnsen. Kbh. 1790. (Lüttichau's) Svar til Forfatteren af Rigsdaler-Sedlens Hendelser i Anledning af Pherisiternes og Canaaniternes Gesandtskab til deres Lehnsherre. Saa og til Forfatteren af Skrivtet Noget om Formælingen og den Jydske Ambassade. Andet Oplag. Kbh. 1790; og andre Skrifter af Lüttichau (jfr. Gespräche zweyer reisenden Dänen, 1769 i Luxdorphiana, S. 256), Beenfeldt, P. H. Aagaard, A. Lassen. Jens Benzen, K. A. Fabricius. o. fl. Jfr. Anmældelserne af Skrifterne i denne Anledning i Lærde Efterretninger for 1791 Nr. 8. 9. 20. 21. 25. 50.

[2]) Transparent i Prof. Schønheyders Vindue paa Nörregade den 9. December 1788.

Digitized by Google

under offenlig Tiltale.[1]) Fra nu af, efter al denne Stöj, greb Politikken alle, fra Grever og Baroner ned til Degne og Skoleholdere, og de skreve og skrege, paa Tysk og paa Dansk, for at reformere Regjering og Folk.[2]) Naar man lader denne Tid vederfares fuldkommen Ret, kan man, næsten alle samtidige bevidne det, dog ikke tilegne denne stöjende Presse Æren for det gode, der skete; det skyldes de ophöjede Statsmænd, der styrede Tingenes Gang. Den eneste Fortjeneste, man kan tillægge den, er den vækkende Bevægelse, den fremkaldte i alle Stænder; men den gjorde det med en Raahed, der lidet vidnede om Oplysning og politisk Dannelse.

Lad os forsøge at give nogle Strøg af denne Literaturs Ejendommeligheder! Oplysningens Udbredelse i alle Klasser og Stænder krævede flere Undersøgelser og flere til at gjöre dem; med Æmnerne voxte Skribenternes Tal, og omvendt, med Skribenterne voxte Æmnernes. Meget i Landet var brøstfældigt; og nu skulde alle Brøst føres frem til offenlig Omtale, gjöres vitterlige for alle; alt hvad man ellers stille, hver i sin Kreds, havde søgt at raade Bod paa, skulde nu drøftes med fælles Overlæg. Den almindelige Oplysnings Natur bestod i, som det hedder, at gjöre hver Mand dygtig i sin Haandtering, og gjöre alle til retskafne Mennesker og til nyttige Borgere. Tanken blev derved dragen ned i Livets materielle Sfærer, og dvælede dèr, endog i de laveste. Om det almennyttige lod der sig skrive i alle Hjörner og Kanter; og følte nogen, at han sagtens ikke kunde skrive stort derom, vilde han dog lægge sin Omhu for det almene bedste for Dagen ved at meddele sin Skjærv. Der lagdes en Vægt paa denne Gjerning, som den ikke fortjente. Da saaledes Præsten Niels Blicher i Randlev havde forfattet sine Encyklopædiske Hustabeller for den hæderlige Landalmue, og „de vandt kompetente Dommeres Bifald“,

---

[1]) (Riegels) Friemodige Tanker over Indtoget. Kbh. 1790. Aftvungen Erindring til Forfatteren af frimodige Tanker (etc.) 1790. Grundede Overbeviisninger og Giendrivelser til Pasqvillanterne over Hans kongelige Höihed Kronprindsens Giftermaal 1790. Kritiske Betragtninger over de nylig udkomne Grundede Overbeviisninger (etc.) 1790. Nöiere Betænkning eller Svar paa de Kritiske Betragtninger (etc.) 1790. Et Himmelbrev fundet i en Spekhøkers Lomme ved Tallotteriets Trækning, indeholdende noget til Trøst og Husvalelse for den indsigtsfulde Mand, som skrev Overbeviisninger og Giendrivelser til Pasqvillanterne med et satirisk Kobberstikke til Mandens Minde. Trykt med Svares Skrifter 1790. (Kobberstikket fandtes ikke deri.) Aandernes grundige Betænkninger over Stridsskrifterne (etc.) o. fl.

[2]) Se iblandt andre Skrifterne af Grev Ahlefeld-Laurvig og Baron Wedel-Jarlsberg.

Digitized by Google

gik han over til det ulige vigtigere Forsøg til en Moraltabel for den danske Almue, hvorom han selv siger, at „aldrig omskrev og omkalfatrede han noget saa ofte, og aldrig kostede et halvt Arks Fuldskriven ham saa langvarigt og saa meget Arbejde som denne Tabel.“ [1]) Alle offenlige Foranstaltninger maatte drøftes, hvor ubetydelige de end monnne være, f. Ex. Vaabenøvelserne om Søndagen. [2]) Og man vilde jo vise liden Velvillie imod sine Medborgere, naar man ikke med dem delte sine huslige Bekymringer, og i den fælles Nød igjennem Pressen søgte fælles Trøst. Saaledes udgav Præsten Wedel i Skaarup sin Undersøgelse, hvorfor det er saa vanskeligt at holde Tjenestefolk og hvorledes kan dette daglig voxende Onde bedst afhjælpes, hvilket derpaa fik en nöjere Drøftelse i Minerva. [3]) Det var uskyldigt; men man skulde jo tro at være kommen ind i en af de usleste Kjøbstedflækker, naar man ser „Landets Literatur trukken ned til den momentane Bysladder“, naar elændige personlige Stridigheder fik en aandsdræbende literær Betydning“, naar „de bedre Skribenter bleve trukne ind i en Kreds, der maatte indskrænke enhver höjere og friere Sans (om det end ikke aldeles gjaldt om Rahbek, saa sysselsatte dog slige literære Kampe ogsaa ham mere end tilbørligt)“; [4]) naar disse Fejder idelig afløste hinanden, og hvor usle de end vare, udgjorde Almenhedens ypperste Moro, saa længe det varede (samme Aar som hin store liturgiske Fejde, som Bastholm fremkaldte, sysselsatte alle Penne, oprørtes Tyge Rothes Patriotisme imod Prof. N. Abildgaard, der i sit Maleri havde ladet Nationen knælende overrække Kronen til Kristian den tredie, knælende, hvilken ufri Aand!) [5]); naar endelig Flyveskrifter af den laveste Art, stundum den mest oprørende, idelig med Patriotismens Præg paa Panden, blændede Mængden og hilstes med Jubel. [6])

---

[1]) Minerva 1800. Se ogsaa: Et Brev fra Præsten N. Blicher til Udgiverne af Repertorium for Fædrelandets Religionslærere, ved Kr. Bruun, Danske Saml. 2,91 fg.

[2]) Minerva, Maj 1800.

[3]) Wedels Skrift, Odense hos Hempel 1799, anført hos Erslew. Minerva, August 1799, Maj 1800.

[4]) Steffens, Hvad jeg oplevede, 2,121.

[5]) T. Rothe, Til Publikum om Selskabet for Borgerdyd. N. Abildgaard, Til mine Landsmænd (etc.). begge 1785.

[6]) Riegels, som vi omtale ved Historien, er en af disse fremtrædende Skribenter, hvis Skrifter ere fulde af Stiklerier, men uden Vidd. Da de imidlertid indeholde nyere Idéer, naar han f. Ex. taler om den Tid, da „Regjerings-Forvaltnings Regnskabet skal

Digitized by Google

I dette almindelige Opbud tavnede tilsidst de, der havde Kald og Evne. „De fandt det uværdigt at blande deres Røst med den politiserende og polemiserende Tone, der enten allerede var eller snart blev eneherskende.“ De kunde ikke finde sig i, at stille Skrifter af ædelt og spekulativt Indhold ved Siden af de „Strid- og Nidskrifter, hvoraf det mylrede“, ved Siden af alle disse „Opfordringer til menig Mand“, disse „Kiel- og Valbyfejder“, disse „Drömme og Skilderier“, disse Bibelryttere og hvad det videre hed, dette vor Literaturs øvrige Ukrud.“ Saa lærer Rahbek os. Og naar han lægger sine Tanker i Munden paa en Mand, der vil holde Forelæsninger over den literære theoretiske Uforskammenhed, lader han ham iblandt andet sige: „Jeg har set Taaber uden Vidd og Geni le kloge Folk lige op i Öjnene; jeg har set somme Folk erhværve sig Agtelse blot ved at angribe andres. Den sande literære Demokratisme er for Dören. Nu skal Authoritet, Bogmændenes oligarkiske Scepter, brydes i Stykker. Skomager-

gjennemses af Folkets udvalgte Mænd“, bör man ikke overse dem. Dem alle har Forf. ikke kunnet overkomme. Som politisk Demagog udgav han især: Maanedsskriftet Kiøbenhavns Skilderie (fra November 1786). Julemærker fra Landet om Landmandens nærværende og kommende Tilstand, fremsatte i tvende Breve 1786. Andet og med et nyt Brev forøget Oplag 1787. En angergiven Præsidents Brevvexling. Oversat af det Franske 1789. Fortsættelse af den angergivne Præsidents patriotiske Brevvexlinger. Oversat af det Franske, mest efter den tydske Version, 1790. Brev fra Mads Bager til Udgiveren af Minerva 1789 (anføres hos Nyerup). Bager Madses Brevtaske 1789. (Hertil hører: Brev fra David Landsbyeskolemester til Mads Bager, 1789, og Nyt fra Landet i et Brev fra A. til P. 1789.) Jfr. Rahbeks Erindringer 4,57: „Mads Bagers lumpne Brevtaske“, hvis Forf. han ikke kjendte, men han gjættede (efter Borch) paa Eggers. (Til Jakob Skoemagers Indfald om Finants-Regnskab 1789 hører:) Brev-Vexling imellem en Landmand og Kiøbenhavns Borger om det af Commissionen udregnede Forraad af Korn i Byen, Samt om Jakob Skoemagers Indfald om Finantz-Regnskab, 1789. Fremdeles: Julemærker fra Landet og Byen, Samlede i tvende Breve, for, om muligt, at slutte sig til de kommende politiske Aarbøger, 1790. (Heri ogsaa om Literaturen: „Naar vi undtage Prof. Wahls Værk ere jo alle udkomne Skrifter næppe indrettede til at leve et Dögn.“ „Marks-Piecerne ere bedst passende til det læsende Publikums Tid og til dets Pung, efter at Forlystelsers og Overdaadigheds Nødvendigheder ere besörgede“.) Oplysning for en halv Skilling i Haarkrøller 1791. 4. Fornuftens og Menneskehedens Rettigheders Archiv, 1795. Tvende Breve til Heiberg, 1797. Nymodens Kortspil, indeholdende satyrisk-politiske Spørgsmaale og Svar efter vore Tiders Tarv, 1798 (Spørgsmaal med Svar, der staar paa Hovedet).

Digitized by Google

drengenes Stövler skulle blive ligesaa gode og varige. som Oldermesternes. Se, det er Sublimatet af min Beskuelse over vore Dages nyeste Literatur." „Folk, siger han paa et andet Sted, Folk, som man mindst skulde vænte det af, blive Skribenter nutildags. Skræddere ombytte den timelige Naal og Sax med den aandelige, og lappe paa Troen, isteden for paa Tröjer og Buxer. Vintappersvende skjænke Vin i for Publikum, som de imidlertid efter gammel Vane ikke have glemt at spæde med Vand. Bogtrykkersvende [1]) opdage den Hemmelighed at blive Skribenter uden at skrive; de sætte frisk væk ud af deres eget Hoved hvad der falder dem ind. Endog Bønder tærske Kjættere og vantroende isteden for at tærske Korn i deres Lader; ja, selvbestalte Digterinder give os hemmelige Efterretninger om Theaterdirektionen i Konstantinopel". o. s. v.[2]) Sneedorf den gamles Ønskers Maal var endelig naaet; men Opmærksomheden vendte sig derved bort fra den höjere Literatur. „Hvor uskyldigt, ja naivt, siger Steffens, var ikke det literære Liv i min Ungdomstid. Den populære Naturvidenskab bestod i nogle faa Afbildninger af Dyr og Planter, hvormed man søgte at fornöje Börn. Men de populære Skribenters almindelige Stræben var at fremme Sædeligheden. Man skrev imod Luxus, man vilde indføre et simplere, mere husligt Liv. Alt skulde være höjst dydigt og rosværdigt. Ikke saa meget Staten, som især Familierne, skulde indskrænke sig, og under lydelige Formaninger stemmede man sig, om end forgjæves, imod den tiltagende Trangs og Forlystelsernes rullende Hjul."

Medens Slægten selv sukkede, satte den sit Haab til Eftertiden, og Enthusiasmen samlede sig om en Opdragelsesliteratur, der for længst er forsvunden, men som dreves med en Nidkjærhed, man næppe kan gjöre sig Forestilling om. Endnu i Begyndelsen spottede man vel hist og her med Genferens (Rousseau's) fromme Fantasier og Dessauerens (Basedows) elskelige Drömme [3]); men det varede ikke længe, för der indtraadte en almindelig Vandflod. Den kom ind over os fra Tyskland, og fandt sin största Næring i Campes, Salzmanns, Pestalozzis o. fl. Skrifter. Derhos søgte man selv at kopiere dem i det smaa, og endelig sendte man Folk ud, for umiddelbart et øse af denne Kilde til Menneskehedens Forædling og Frelse. Hele

---

[1]) Stephanson, Borup, Kiær.

[2]) D. Tilskuer 1797, Nr. 56. 59. 1798, Nr. 7. 1799. Nr. 73.

[3]) K. V. Steenstrups Tale om den offentlige Opdragelses Nytte. Sorø 1784.

Digitized by Google

Literaturen blev skiftet om, vendt nedad isteden for opad, og omsat, ligesom i Tyskland, for Börn. Hvad man ikke allerede havde för, det fik man nu: Verdenshistorier for Börn, Lommebøger for Börn, Adresseaviser for Börn, Nytaarsgaver til Börn, Gavnlig, item Uskyldig, Tidsfordriv for Börn, Astronomisk Börneven, Lommebog for Fædrelandselskere og deres Börn, Fortællinger for Börn, Skuespil for Börn, hele Bibliotheker for Börn, Mærkværdige Börns Levnet (lig Berömte Mænds) o. desl., „alles, siger Gervinus træffende, alles für die grossen Kinder noch weit wichtiger als für die kleinen"; og vor Literatur fulgte ogsaa heri den tyskes Hang til „sich gemein zu machen und dadurch gemein zu werden." Börn og Almue gik Haand i Haand med hinanden, og man ser derfor de samme Forfattere sysle med begge paa en Gang; ja endog med Oplysnings- eller Mønsterromaner og Fortællinger til Overtroens Udryddelse (Thiemes Godmand og Elise eller Mønstret for Koner; Campes Ledetraad og Wagners Spøgelsehistorier)[1]). o. s. v.

For Almuen, for Efterslægten og for Oplysning i Almindelighed virkedes der fremdeles ved Foreninger, ved Oprettelser af Selskaber: Selskabet for Borgerdyd, for Efterslægten (eller som Rahbeks Fader plejede at sige, Efterslætten)[2]), Det skandinaviske Selskab, For Sandhed, Det ny literariske Selskab, indtil Frygten for revolutionære Idéers Udbredelse ogsaa standsede eller i det mindste for nogen Tid hemmede denne Virkemaade.[3])

---

[1]) En af de første Selvtænkere var formodenlig Præsten Thomas Rasmussen i Grevinge, der i sin Christelige Börneopdragelse 1785 forkastede Luthers Katekismus og Pontoppidans Forklaring. Laurids Hasse oversatte Almuens Lærer for at hjælpe paa Bønderbörnenes slette Undervisning; Nyerup gjorde opmærksom paa hvor nødvendigt det var at faa en Oversættelse af Beckers Nød- og Hjælpebog; Hasse oversatte ogsaa den, og den blev gjennemset af Riber og Rafn; og saa varede det ved indtil Ström og Torlitz. Se om disse Börne- og Almueskrifter Forfatterne: E. Balling, P N. Nyegaard, M. Hallager, L. Hasse, E. K. S. Randrup og K. J. Bredsdorff (Campe og Salzmann), H. J. Birch, F. Ekkard, J. Werfel (Campes Revisionsværk), J. F. Bergsøe, L. Reistrup, J. P. Prahl (Gumal og Lina), M. Tøxen, P. Handrup, P. Poulsen, L. Kruse, B. F. Rönne, P. Villaume. o. fl.

[2]) Rahbeks Erindringer 3,108.

[3]) Af disse Selskaber har det sidste, det ny literariske Selskab, faaet politisk Betydning. Sander, der vilde skaffe en Mand Udkomme ved at aabne en Klub, indbød til at oprette et Selskab til Oplysnings og Forædlings Udbredelse, for det første ved at udgive en almindelig Fædrelandstidende efter tysk Mønster. Selskabet indviedes ved en Tale af P. H. Mønster 1799, og ind-

Digitized by Google

Deslige Selskaber udgave Folkeblade som Borgervennen eller stiftede Skoler; og Nidkjærheden for disse, Oprettelsen af Skoler i allehaande Retninger: Almueskoler, Realskoler, Borgerskoler, Handelsskoler, Haandværksskoler, Søndagsskoler og endelig Pigeskoler, Døttreskoler, krævede naturligvis ogsaa sin Gren af Literatur; fra denne Tid begynder ogsaa ret Skoleliteraturen, Videnskabens Affald. Hvor meget Rahbek end yndede dette Væsen, kan han dog ikke bare sig for at bemærke om Døttreskolerne, at en Ting endnu kunde have gjort disse for det meste undværlige, nemlig Mødreskoler[1]); naar Pigebörnene skulde prøves og luttres i saa mange Prøver, maanedlige, halvaars, aarlige, borde det jo have endt med en Embedsexamen i Husmoder- og Moderpligter. Undervisning i fremmede Sprog udgjorde naturligvis en vigtig Ingrediens i disse Pigeskoler, og Gamborg fulgte konsekvent Tidens Retning, naar han, som vi have set, vilde forbedre Fuglenes Sang i vore Skove ved at oprette Instituter for Lærkeunger, ligesom Instituter for Piger, og gjöre Nattergalene, der havde den perfekte Udtale, til deres Gouvernanter. Ved Seminarier til Skolelæreres Dannelse søgte man endelig at knytte et Net af Lærere, som kunde kastes ud over hele Landet til at fiske Mennesker; men ogsaa det gik til sædvanlig Overdrivelse. Der var en Modsætning imellem de ny Lærere og de gamle Præster, der bevægede Clausen, Forstanderen paa Blaagaard, til at yttre, „hvilken Ynk det var, at skulle sende disse udmærkede, oplyste unge Mænd ud som gamle uvidende Præsters undergivne." Dannelsen gik op i Hovmod.

Ligesom man i Livet troede at virke kraftigst ved Foreninger, ja endog at fremme Livets Nydelse ved Klubber, søgte man fremdeles i denne Periode ved Sammenskud at fremme og udbrede Literaturen. Indholdet fører altid sin Form med sig, og der udviklede sig en karakteristisk Form for Kundskabers Meddelelse, som den forrige Tid havde arbejdet paa, men ikke kunde bringe tilveje i det store. Nu lykkedes det, indtil den ny Presselovgivning ogsaa deri gjorde en Standsning. „Denne Periode, siger Rahbek, kan med Föje siges at være Ugebladenes og Tidsskrifternes, der mylre frem, som Dögninsekter om Som-

bød blandt andre Kristian Reventlow, hos hvem Sander havde været Huslærer; men han meddelte dem, hvorledes dette Foretagende blev udlagt, at det nemlig skulde være en Jakobinerklub, hvorpaa Medlemmerne mældte sig ud. (Se Rahbeks Erindringer 5,378. Mønsters Forsvar i Iris og Hebe, August 1799. Sejdelins Læsendes Aarbog for 1799 S. 75. 81.)

[1]) D. Tilskuer 1800, Nr. 45 og 46.

Digitized by Google

meren" [1]); de bleve nu til en staaende væsenlig Del af Literaturen, og man kan igjennem dem se dens Gang. Fra Samlinger af allehaande, som den forrige Periode havde været saa rig paa, gik de mere og mere over i politiske Tendenser. I Spidsen staar Minerva fra 1785 af Pram og Rahbek; dermed overgaves Tidens vigtige og uvigtige Spørgsmaal til Almenheden, og naar man bedömmer det mildt, kan man, „endskjöndt det har en aldeles uvidenskabelig Bestemmelse, og kun saare faa Bidrag (nu) have en almindelig Interesse, anse det for ett af de første i Europa og for et hæderligt Mindesmærke om den danske Literaturs Middag", men dömmer man med nogen Strænghed, kan man heller ikke saa lige underkjende en nyere Dom, at „et Tidsskrift, hvis fornemste Indhold er Taler ved alskens Lejligheder, en mylrende Bisværm af Smaadigte og Viser, lange Uddrag af Avisernes svulmende Blade, Oversættelser af franske og svenske Smaadigte, Kritikker over Skuespillere, og andet mere, som staar og falder med det Aar det trykkes i, kan ikke være Grundlag for en Literatur eller et glædeligt Tegn paa den religiøse og videnskabelige Dannelse, der udgjör et Folks sande og varige Lyksalighed"; og at netop det, „Maanedsskriftet Minerva, indeholder de fornødne Data til en Fremstilling af denne Tids skjæve og materielle Tænkemaade." [2]) Morgenposten af S. Poulsen, der udgik som Ugeblad fra 1786, fortsattes af Odin Wolf i Journal for Politik, Natur- og Menneskekundskab, indeholdende Oversættelser af al den Mangfoldighed, der kunde optages under denne vidtomfattende Titel. Samleren, begyndt 1787 af Erasmus Gunnerus, fortsat af L. H. Bøgh og F. Ekkard, samt Iris, begyndt af S. Poulsen 1791 og fortsat i Iris og Hebe, med mange Medarbejdere, yde ligeledes Bidrag til Tidens Skildring og Literaturens Tilstand. Saa greb især Politikken stærkt ind i Politisk og physisk Magazin, et Maanedsskrift af R. Buchhave fra 1793, hvortil ogsaa Riegels og Heiberg gave Bidrag (fortsat af Boeck); og i det af alle Frihedselskere forhadte Ugeblad, Folkevennen 1794, udgivet af Tyskeren Steineck (eller Meier, som han kaldte sig) [3]), og hvori kun en eneste Medarbejder har navngivet sig, og det var J. Nordal Brun. Desforuden skulde andre Dagens Fornødenheder, f. Ex. Theatret, tilfredsstilles, hvormed

---

1) D. Tilskuer 1797, Nr. 16.

2) (Peder Hjorts) Reflexioner over Literaturen, i Athene 8,179. 9,76.

3) Suhms Saml. Skr. 15,419.

Digitized by Google

J. K. Høst forenede de skandinaviske Sympathier, og Tode slog Hygæa og Muserne sammen. [1]) Hvo der ikke har kunnet undgaa at læse en stor Del af disse Skrifter, vil sande, at uagtet en frodig Bladliteratur har sine Fordele, vidner om Bevægelse hos Folket og er grundet i den, har denne Form paa Grund af sin flygtige Natur ogsaa sine Brøst. Den var rigtig nok heldig for Udgiveren, der isteden for at tænke selv kunde fylde sit Blad med andres Tanker, den var ogsaa heldig for Læseren, der i kort Tid, i nogle ledige Öjeblikke, kunde faa meget at vide, uden ved Spekulation eller Anstrængelse at forstyrres i sin daglige Færd; den tiltalte alle. Men for Skribenternès egen Dannelse og for al videnskabelig Undersøgelse var den næsten dræbende. For Skribenten var dette Samleri og Skriveri et Levebrød; det begyndte, naar han trængte til Penge, og hørte op, naar han havde nok, eller, da dette vel sjælden var Tilfældet, naar Afsætningen standsede. For Læseren var det ligesom en Forelæsning i Stumper og Stykker, ofte kun en Adspredelse, en af Dagens Fornødenheder, en Nødvendighed for at kunne følge med Tiden, i alt Fald for at have Æmne til Samtale om Aftenen i Klubben. Det nærede den halvvidendes Indbildning om den Kundskab, han havde indsamlet, fremkaldte ubeföjede Dommere over alt, fremmede til begge Sider Sløseriet, og mangt et Udsagn kunde vel, som Schlegel mener, røbe et Hjærte, som under Arbejdet blev fordærvet.“ Rahbek selv, der mere end alle andre fremmede denne uvidenskabelige Færd, følte tilfulde dens Tomhed. „Mængden af Tidsskrifter, siger han, er vor poetiske Literatur, som maaske hele vor Literatur i Almindelighed, ligesaa meget til Skade, som de første enkelte blandt disse vare den til Gavn. Tidsskrifterne, der til en viss Tid skulle afgaa, og ikke som den agende Post kunne gaa fulde og tomme, men maa have deres vedbørlige Læs, opmuntre Snarskriveriet og Megetskriveriet, og, hvad deraf følger, Sletskriveriet.“ [2]) Men forberedende Indledning vare

[1]) Jfr. Høsts Nordia 1.83 Andre ere: Bogtrykkersvenden Kr. Borup, Prosit die Mahlzeit 1785. H. K. Meinig, Borgervennen 1788, udgivet af det af A. Hvid stiftede Selskab. K. F. Primon, Middagsposten 1793. J. Werfel, Folkefienden 1794. Bundtmageren Ph. Bremer, Borgerlig Tidsfordriv 1795. K. von Haven, Bondevennen 1796. K. H. Sejdelin, Politivennen 1798 — indtil N. K. Østs tildels beslaglagte Blade, og J. P. Tønders Gammelt og Nyt. Hertil kommer endnu Provinspressen og de i Norge udgivne Blade af J. Landmark, B. Børrezen, M. K. Peterson, Birgitte Kühle, K. Vithamer, af hvilke Forf. dog ingen har set.

[2]) Se J. H. Schlegels Betragtninger over Journaler 1779, S. 23—65. Rahbeks D. Tilskuer 1797, Nr. 70.

Digitized by Google

disse periodiske Tidsskrifter og Dagblade til den Tid, da Dagliteraturen kaldte sig selv Pressen, og ansaa Statens Vel og Folkets Fremgang for at være lænkede til dens Spalter.

Som Tidsskrifterne voxte ogsaa Oversættelserne. Til de forrige kom ny Oversættere, især den frugtbare Odin Wolf (Dekanus ved Kommunitetet) med et ofte søgt, snart gammelt, snart nyt Sprog og paafaldende Former; og ikke at tale om Romanerne (som Carl von Carlsberg), der gjengave Tidsaanden, ser man den ogsaa trænge frem i andre Skrifter af Forfattere, der nu vare i Mode, som Campe, Salzmann, Sintenis (Hallos lykkelige Aften), Lavater, Jerusalem, Zimmermann (Om Ensomhed), Knigge (Om Omgang med Mennesker), Hufeland (Kunst at forlænge Livet), Kant (Om Sindets Magt), Bahrdt, Rousseau, Condorcet, Bolingbroke (Om Patriotisme), Thorild. o. fl.[1])

Maalet var naaet; Læselysten havde taget til, og Selskabet for de skjönne Videnskaber belönnede Tode med sin store Guldmedaille, tildels fordi han saa meget havde udbredet den,[2]) men den voxte sig selv over Hovedet. Meget var Skraal, og i Nødens Dage svigtede Modstandskraften. Omtrent fra 1797, efter Bernstorfs Død, begyndte Trykkefrihedskampen, og da den franske Revolutions Virkninger udbredte sig hos os, som i hele Europa, kom der til Tyskeriet en, om end kun i kort Tid, gjennemgribende Gallomani. Begge Udskejelser persiflerer Rahbek dels i et Brev fra en tysk Windbeutel, Phantasmagoreus Oldfux, der iblandt andet foreviser: Elskov til Fædrelandet, Oplygtelsen, Trikkefriheden, de liberale Grundsætter, Gemeenaanden, dels i et Stykke om Franskhedsaberne, der med Marseillerhymnen og Pyrenæermarschen paa Læberne ere Despoter i private Forholde og Krybere i offenlige.[3]) Friheden var ikke at vinde, og det höje Formaal sank ned i en midlertidig Aandløshed, der i Fortvivlelse over ikke at kunne komme med, gav sig til at synge den gamle Vise: Nöjsomhed og Tilfredshed med Tingen, som den nu en Gang var. Jordiske Formaal og Öjeblikkets Nydelse fængslede næsten alle. „De kristelige Livsens Ord i deres ejendommelige Kraft og Tone, siger Sibbern med Föje, havde tabt næsten al Virkning. Skulde man holde dem

[1]) Se Oversættelserne af E. Gunnerus, P. Poulsen, K. K. Pflueg, K. J. Bredsdorf (Salzmann og Campe), Pram, Odin Wolf, L. Reistrup, D. F. Staal, L. Hasse, P. H. Haste, J. K. Høst, F. K. Wedel-Jarlsberg, St. Heger, A. Albertsen, J. Werfel, J. Borch, K. H. Sejdelin. o. fl.

[2]) D. Tilskuer 1794, Nr. 4.

[3]) D. Tilskuer 1797, Nr. 4. 5.

Digitized by Google

ud, maatte man prosaisere dem. Men paa Humanitet beflittede man sig; Velvillie og de velvillige Drifters Uddannelse var ett af de Livets Ord, som gik om blandt alle.“ „Al höjere Sans, ja selv Udødelighedshaabet, gik til Grunde, og den bekjendte Sang:

O venlige Grav, i din Skygge bor Fred,
Din tavse Indvaaner af Sorgen ei véd

var paa alles Læber.“ [1]) Denne Misère, der næsten er at læse paa hvert Blad, gjennemtrængte ligeledes de Sange og Viser, hvori disse Oplysningsmænd udtalte sit Livs Formaal. Hvorledes omsatte de Horatses kjærnefulde Integer vitæ i Tidens Tungemaal? Man kan se det af følgende:

Og ved al den Kummer, jeg ser,
Det mig trøster, at ej du forlader
Nogen Skabning, at alt det som sker
Vis du styrer, o Menneskets Fader!
Ja, den Fred, som opfylder mit Bryst,
Pligtbestræbelsens hellige Gave,
Mig forkynder med lydelig Røst:
Der er Liv blandt de retskafnes Grave. [2])

Hvad var deres Liv og dets Formaal? Man kan se det i Zetlitz's Ønsker:

Saa meget Guld, at Bollen tör ej bliver,
Den Magt, at jeg kan sige: fyld mit Glas!
Den Ære, som oprigtigt Venskab giver,
Og Musens Bistand til uskyldigt Fjas.
Op, Venner, op og klinker! — thi mutatis
mutandis er Jert Ønske netop mit:
Mens den, der nöjsom er, har Alting gratis,
Held den, der er tilfreds og glad med lidt!

Og i Rahbeks:

Nu bort med Avisskrig og al Polemik,
Og hver en ufredelig Frase!

---

[1]) Sibbern, Udaf Gabrielis' Breve.

[2]) Adjunkt ved det juridiske Falkultet M. H. Bornemanns Integer vitæ og Nil admirari, i Minerva April 1800.

Digitized by Google

Vi vende tilbage til Fædrenes Skik,
Og synge og drikke in pace. [1])

Saaledes levede disse Mænd, Statens og Literaturens Haab, indtil de istemmede det attende Aarhundredes Svanesang:

Hurra, Sekul, til din Ære
Kvæde, drikke, rave vi;
Hurra, Vin og Fjas og Glæder,
Sekler, Sang og Poesi!" [2])

Ja, Poesien, netop den, de sige det selv, var gaaet til Grunde: „Den Versemagerepidemi, der er kommen over Folket, bærer vor Tidsalders Stempel. Frivoliteten er et Hovedsymptom hos alle de anstukne. Længere Værker ses og høres aldeles ikke; man flyver med Sommerfuglevinger imod Udødeligheden." [3]) Og omtrent saa skildres hele den literære Tilstand ved Enden af Aaret 1799: „Videnskabernes Selskabs Skrifter skal have 25 Subskribenter, af Bibellæsning trykkes 35000 Exemplarer. Man skriver om Hexametrer, [4]) man oversætter Romaner; de periodiske Blade vegetere, Hykleskrifter, Hyklesange florere, videnskabelige Værker stagnere. Poesi finder kun Bifald, jo mere den nærmer sig Prosa." [5])

Og Oplysningen mistvivlede endelig om sig selv, og saa Tiden vende tilbage til Mørket; selv Prædikestolen sukker derover. „Udsigterne for Religionen i Fremtiden (han mener Rationalismen), siger Tidens ypperste Taler, synes at mørknes, alt eftersom vort Aarhundrede haster imod Enden. Den skjönne Dag, man væntede der skulde oprinde for Oplysningen med det ny Aarhundrede, taber sig i Nat og Skygge. Endnu hviler Mørket over Jorderiget. Oplysningen er kommen i Vanrygte, fordi dens Befordrere ikke altid brugte den fornødne Klogskab og Sindighed. Man tror at være gaaet for vidt i at forkaste de gamle Former, og begynder derfor efterhaanden at optage dem igjen. Folkene og deres Styrere ere blevne bange for Oplysningen." o. s. v. [6])

---

[1]) D. Tilskuer 1797, Nr. 98.

[2]) D. Tilskuer 1801, Nr. 16.

[3]) D. Tilskuer 1792. Nr. 16.

[4]) Niels Blicher f. Ex.

[5]) Sejdelins Læsendes Aarbog 1799, S. 108.

[6]) Fortalen til Clausens Prædikener holdne i Frue Kirke i København, 1. Bd. 1800.

Digitized by Google

Det blev Enden paa en Tidsalder, der havde forgudet sig selv som Fuldkommenhedens og Lysets, og knælede ned og tilbad, under Oplysningens Navn, den materialistiske Anskuelse af Verden, „et vidunderligt Træ, siger Tegnér, med hul Stamme og ormstukne Frugter, i hvis Top der tilsidst som en blodrød Krone viste sig den franske Revolution. Min Sjæl væmmes ved denne Menneskelighedens Prosa, ved denne Stækken af Aandens Vinger, ved denne ædru og dog falske Kalkul, hvori man, ligesom i Differentialregningen, for at faa Regningen rigtig, bortkaster Uendeligheden.“ Det kommer der ud af, at skyde det religiøse til Side for det almennyttige, det ideale for det reale, det uendelige for det endelige. Det store gaar bort, og det skjönne falmer. Thi det er den menneskelige Tænknings evige Formaal, i det endelige at søge det uendelige.

Flere fremragende Skribenter give levende Billeder og Aftryk af Tidens Færd: Riegels, Suhm, Nyerup, Høst o. fl., hvilke dog nærmest henhøre til andre Grene af Literaturen; andre deltoge deri eller fremkaldte Reformer, som Bærens, Eggers, Stibolt, Tønder Lund. Men der er især fire Oplysningsmænd, som her kunne omtales: Pram og Rahbek som dens fredelige Talsmænd, hver med sin egen dominerende Retning (Rahbek glemte aldrig sit Theater, Pram aldrig sine Beregninger); Heiberg og Malte Bruun, der som politiske Fritænkere med Satire og Spot, med Bitterhed og Haan, angrebe alle Statsstyrelsens Misbrug og Öjeblikkets Fataliteter, dreve Tingen til det yderste, og sprængte Friheden i Luften. Alle vare de Digtere, hver paa ejendommelig Vis.

Kristen Henriksen Pram (f. 1756 i Gudbrandsdalen, hvor hans Fader var Præst) var af en dansk Æt, der midlertidig var gaaet til Norge; Farfaderen stammede fra Skjelskør, og hans Fader vendte (1765) tilbage til Sælland, hvor han døde som Præst i Slagslunde (1800). Prams Dannelse fuldendtes saaledes i Danmark, og han blev Student i Aaret 1772, hvis politiske Begivenheder maa have gjort et stærkt Indtryk paa ham, da han faa Aar efter begyndte sin poetiske Virksomhed med at indklæde disse Begivenheder i græsk Klædedragt i en Tragedie Philotas, der aldrig har set Lyset. Det lod til, at han nu skulde gjöre sin Lykke som Digter, især da han havde vundet Carstens' Yndest ved sin Heroide Philippa til Erik (1779); men da han anbefalet af Schimmelmann var bleven Fuldmægtig i Økonomi- og Kommercekollegiet (1781), fik Poesien en mægtig Medbejlerske i Økonomien, og fra denne Tid blev hans Virksomhed delt imellem begge. I samme Aar som han vandt Berömmelse ved Digtet Emilies Kilde (1782), hvori han i skjönne Vers fejrede Schimmelmanns Sølyst, begyndte han Udgivelsen af Handelstidenden

Digitized by Google

(1782—87), og da han giftede sig paa en lav Lön, maatte han skaffe sig Indtægter ved literære Arbejder, hvori begge Tendenser vedbleve at gaa Haand i Haand med hinanden. Thi samme Aar som Digtet Stærkodder udkom (1785), begyndte han med Rahbek Udgivelsen af Maanedsskriftet Minerva. Stærkodder, „det første originale danske Epos,“ hvis poetiske Indhold vi en anden Gang skulle omtale, var et ret levende Udtryk af Tidens Smag og Anskuelser. Det se vi af Tidens Kunstdommere (Luxdorph, Suhm, Rahbek). Det mythiske var for dem en lukket Kjæmpehöj, som ingen endnu havde aabnet. De vilde have en Historie, hvoraf man kunde uddrage en höj og sindrig Moral; og kunde denne moralske Tendens nu tillige paa en eller anden sindrig Maade gribe ind i Borgervel, saa havde Digteren naaet det höjeste man krævede af ham. Det var ikke Idéernes Verden, hvori han skulde bevæge sig, men Borgerdydens. Og det var just det, som Digteren under alle Poesiens Fortryllelser saa mesterlig havde udført, hvorlunde „sandt Almenvel, virkeligt Vellevnet, ægte og almen Velstand, ædel Veltænkenhed og Velvillie, og moralsk Forædling ere de Frugter, hvorpaa man skal kjende den Jord, der vædes af Oplysningens Væld, der udspringer under klog og kjærlig Regjerings Ly.“ o. s. v. Det var heller ikke Evigheden han besang, men Freden i Graven, i „Stærkodders smæltende Gravsang,“ som han og hans Samtid beundrede. [1])

Just fordi han som Digter lod Oltiden ligge bagved sig for det den var, og aldeles levede i Tiden, kunde han saa let gaa ind i Rahbeks Idé om Udgivelsen af et Tidsskrift. Paa sin Udenlandsrejse havde Rahbek allerede syslet med Tanken om et Ugeblad, der skulde være en Mellemting mellem Merciers Tablean de Paris og den engelske Spectator. Da han var kommen hjem og havde udgivet det første Bind af sine Prosaiske Forsøg (1785), og fandt Ebbe i Pungen, tog han atter den Idé frem, og talte med Pram derom. Pram fandt, at et Halvark var altfor indskrænket, og udkastede Planen til et Maanedsskrift, som de i Forening skulde udgive. Rahbek tænkte sig det som et Tidsskrift omtrent som Wielands Mercur eller Deutsches Museum, især helliget til Muserne, til Poesi, Æsthetik, Kunst og Literatur; men Pram anviste det „en langt hæderligere og gavnligere Bane som liberale og patriotiske Idéers frimodige Organ,“ og paa sin Maade, „paa sin genialske og sangvinske Maade“, udviklede han i lange Beregninger hvad de maatte

---

[1]) Rahbeks D. Tilskuer 1800 Nr. 25 og 26. Rahbek i Supplementbindet til Prams Digteriske Arbejder, S. LXXI.

Digitized by Google

tjene paa et Skrift, „som alle Mennesker maatte have.“ [1]) Saaledes blev Minerva til. Pram begyndte det med Juli 1785. Det er ret mærkeligt, at det første Stykke er (Indsendt) Undersøgelse om ikke almindelig Oplysning er en farlig Sag, der tildels er holdt i en ironisk-satirisk Tone; thi man skulde af denne Ironi om Videnskabernes Unytte (hvortil nytte de lærde Sprog? Præsterne præke ret godt uden Qvinctilian) have væntet, at det hele vilde gaa i en anden Retning.

Det blev udgivet af Pram og Rahbek i Forening til 1789, af Pram alene 1790—91, [2]) derefter var Rahbek ene Udgiver. Prams Bidrag vise den Mangfoldighed, hvortil han var saa vel oplagt: mindre Poesier, lunefulde Fortællinger, Afhandlinger af politisk, kameralistisk, statistisk, økonomisk Indhold; især bleve nogle af hans komiske Fortællinger (John Thral, Hans Kruskop, Sminken), som Rahbek kalder „Mønstre paa Satirer med Braad uden Gift“, meget vel antagne, og medvirkede til at skaffe Minerva Yndest; og nogle satiriske Afhandlinger eller en Slags Krier med satirisk Tendens (f. Ex. Om Naade; Hvad det er at leve) „høre til de Ting, som gjorde, at Minerva blev læst af hele Verden,“ og „ere Mindesmærker om, hvorledes man den Tid skrev og hvad man den Tid læste.“ Man vil altsaa gjöre vel i at læse dem, for at se, hvorledes den tammeste Satire kunde virke paa en Del af den Tids nöjsomme Sjæle.

Saaledes som Pram havde begyndt, vedblev han, ved Siden af större og mindre Digte og en Række af Skuespil, at fortsætte sin almennyttige Virksomhed. Tre Gange vandt han Prisen for deslige Æmner (Om en Husmoders Pligter 1787; Forsøg om Dragten eller om Nationaldragt 1793; Om en Höjskoles Anlæg i Norge 1796); og udgav en stor Mængde andre Afhandlinger især af økonomisk Indhold (f. Ex. Om det daglige Brød i Norden, med Noter af Thorkelin). Som Medudgiver af Borgervennen (1796—1804) skrev han deri for Almuen (Om Moden, om Opdragelsen, om Flittighed, om Brødtyve, om Uhøflighed og Høflighed, om Udenlandsrejser, om Tidsfordriv o.s.v.) Noget karakteristisk ved disse Arbejder er dels den öjesynlige Lyst til at drage det aandige ned til det nyttige, for at underkaste det en materiel Beregning, f. E. hans Beregning af de Holbergske Komediers Nytte, og hvor mange Timers Glæde de have tilvejebragt; dels den Maade, hvorpaa alt inddrages under økonomiske Undersøgelser, stundum

---

[1]) Rahbeks Erindringer, 3,48. 55.
[2]) Det led i Aaret 1791 en politisk Anfægtelse, da det blev angivet for Kronprinsen som et farligt Skrift, hvilket Pram selv fortæller i Rejse over Sundet i Nyerups Magazin for Rejseiagttagelser 4,393.

Digitized by Google

endog til Grænsen af det fantastiske, f. Ex. hans Undersøgelse om Hundes Tal i de danske Stater og Anvendelsen af Pudeluld, hans Afhandling om Brød af Halm. Det sidste var en officiel Undersøgelse; der var en Mand i Norge, som indgav dette Projekt, der unægtelig maatte have en utrolig Nytte, hvis det lod sig udføre; Regjeringen overlod til Pram og Kemikeren Manthey at prøve det, og det blev det da, theoretisk og praktisk; Pram overtog Theorien, Manthey den kemiske Analyse. Det maa vel ikke have vist sig mere frugtbringende end det Reventlowske Forsøg at spise levende Græs, som der dog var nogen Saft i, men Iudfaldet er dog rosværdigt efter det gamle Ordsprog: in magnis voluisse sat est.

Efter offenlig Foranstaltning foretog Pram en Rejse til Bornholm (1798—99), for at undersøge Stenkullene; og til Norge (1804—6) især med Hensyn til Fiskerierne; hans Beretninger, som indeholde Udbyttet af den sidste Rejse, udgjöre ti Bind, der ikke bleve udgivne. Han afgik fra Økonomi- og Kommercekollegiet 1816; for at forbedre sit eget Pengevæsen drog han til Vestindien, hvor han blev Toldforvalter paa St. Thomas (1819), men i en saa höj Alder kunde han ikke taale Klimaet, og døde kort efter (1821).[1])

Efterverden vil, ligesom hans Samtid, studse over denne Mands utrolige Virksomhed, over denne Blanding af Poesi og Økonomi, der gjensidig maatte forstyrre hinanden. Som Digter havde han en livelig Fantasi, i Emilies Kilde raader en viss blid og venlig Ynde, i flere af hans Elegier en hjærtelig simpel Naturlighed, i nogle af hans Fortællinger og Satirer muntre Anlæg, men alle røbe mere Lethed, end Dybde. De indeholde en aandig Næring, der nærmest kun passede for en næringsløs Tid. Disse poetiske Anlægs Overførelse til økonomiske Æmner medførte ny og djærve Idéer, der stundum gik til Overdrivelse, men just dette forklarer den Hæder, der i lang Tid omgav hans Navn, som endnu længe vil mindes.

Knud Lyne Rahbek (f. i Kjøbenhavn 1760) har i sine sidste Dage meddelt Erindringer af sit Liv, om hvilke det vel i Almindelighed maa mærkes, at han var bedre, end han selv har skildret sig deri. De yde mangfoldige Bidrag til Tidens Historie og literære Færd, men om Manden selv ikke alene Oplysninger om hans lange og daadrige Liv, men ligesaa mange

---

[1]) Prams Digteriske Arbejder, udgivne af Rahbek. Supplementbindet indeholder Bidrag til hans Levnet af Høst o. fl. samt Udtog af hans Testamente om hans literære Arbejder, der ogsaa er trykt i Læsning i blandede Æmner, m. m. Prams Selvbekjendelser i Østs Materialier Nr. 30 og øvrige Kilder hos Erslew.

Digitized by Google

Vidnesbyrd om den ofte hule og svulstige Patriotisme, det ofte løse Selskabs- og Venskabssløseri, som han delte med mange, den altfor jævnlige Nedsænkning i Tænkningens materielle Egne, som han delte næsten med alle, uden anden Uendelighed end Vrøvlens, hvormed han efter Molbech endte.

Rahbek blev født i Kristen-Bernekovstræde. Hans Fader Jakob Rahbek, en Sön af velhavende Bønderfolk i Rabekby i Riber Stift, tjente sig op fra Skriverdreng i Ringkjøbing til Toldinspektør i Kjøbenhavn; da han var bleven Konsumtionsskriver ved Kjøbenhavns Toldbod, ægtede han Johanne Riis (om hun var i Slægt med den danske Sandemand Jörgen Riis, vides ikke), og deres Sön fik Navnet Knud Lyne efter Faderens Morbroder (formodenlig fra Landsbyen Lyne i Riber Stift), der som Dreng kom i Tjeneste hos „den navnkundige Kjøbmand Severin“, og gjorde sin Lykke ved Handelen. Rahbeks Moder døde ett Aar efter hans Fødsel, saa at han fik sin første Opdragelse af sin Farmoder, en Gaardmandsenke, der levede til sin Død i Faderens Hus. Faderen passede sine Forretninger, og Barnet bar Frygt for ham, hvortil han vel kunde have Grund, thi da han tre Aar gammel, endskjöndt det hed sig, as han skulde til Bogen og være Professor, ikke vilde lære at læse, tog Faderen ham fra hans Bedstemoders Arme. bar ham ind i sin Stue, og gav ham en „alvorlig Produkt Ris“. Resens Frederik den andens Krönnike, som var iblandt Faderens Bøger, vakte især ved Kobberne deri hans Læselyst. Da Faderen kjøbte sig en Gaard paa Hjörnet af Amalie- og Blankogaden, hvorfra han fra Vinduerne kunde se ud i Haven, i hvilken han dog aldrig maatte komme, „lagdes derved det første Sædkorn hos ham til den Kjærlighed for Mark og Skov og Eng, der siden har været en Hoveddrift i hans Sjæl.“ Hvor kejtet han var som Barn eller, hvis man heller vil det, hvor genial, kan ses af Fortællingerne om hans Barndom. En Gang havde han faaet en ny Kjole af en af Faderens gamle, den var „rød med gule toppede Knapper, Modedragten i Frederik den femtes Tid“, og han vidste nok, at det ikke vilde gaa ham vel, hvis han smurte den til; for nu at prøve, om han kunde smöre sig paa Hjulet af Vognen, gik han hen og satte Ryggen op derimod; men for den Tjæreplet, han fik paa Ryggen, gav Faderen ham ett Par dygtige paa Øret. Da han Stifmoder, en dannet Kone, og mild og kjærlig Moder, døde (1768), inden han havde fyldt sit ottende Aar „udkom ved hendes Jordefærd det første trykte Vers under hans Navn, men det var forfattet af Johannes Evald.“ Faderen giftede sig tredie Gang Aaret efter med en Datter af Klaus Olrog (en Søster til den smukke Fru Schiønning), og derved fik denne Mand, der havde kjendt Tordenskjold, Holberg og flere Mænd fra Frederik

Digitized by Google

een fjerdes Dage, ved sine Fortællinger om dem megen Indflydelse paa Drengens Udvikling; ligeledes den gamle Kommandør Thurah, Udgiveren af Ugeskriftet Læsning i lærerige og opbyggelige Materier, der nærede den Forkjærlighed for deslige Blade, som allerede tidlig var bleven vakt ved den danske Oversættelse af den engelske Spektator. Vers havde han naturligvis tidlig gjort;[1]) men Skuespil havde han ingen Sans for eller Lyst til, før Byen blev fuld af Kristian den syvendes ypperlige Spil som Orosman i Zaire; og da Informatoren Adzer var en gammel Ven af Evald, saa at dennes Arbejder saa hurtig som de kom ud, kom i Huset, saa lagde Drengen Beslag paa alle sine Kyndinge, uden Hensyn til Stand, Alder eller andre Forhold, for at faa Rolf Krage opført. Det lykkedes imidlertid ikke, da alle Rekvisiter dertil fattedes. En Ting kunde han aldrig lære, hvor lidenskabelig han end elskede det, det var Dans (det er et velkjendt Ord, som hans Venner sagde om ham, at han dansede som et Skab i Jordskjælv), og Musik ikke heller (det et ligeledes velkjendt, hvor meget Operaen altid har været ham imod).

I Herlufsholms Skole, hvor han gik i tre Aar, lærte han først at lege og at sværme i Mark og Skov; ved en Forestilling af Jean de France, som Disciplene gave for Byens Honoratiores, traadte han første Gang op som Pierre, fordi han kunde noget Fransk. Blandt hans Meddisciple var K. F. Horneman, der var Rektorens Stolthed, T. K. Bruun, som Rektoren „for Ven og Uven gjorde sig til af“. Her vare altsaa tre Mænd samlede, der snart paa meget forskjellige Maader skulde træde frem i Literaturen. Som Student (1775) forenede han med Examensfagene Studiet af de skjönne Videnskaber, og gik ind i en Forening af ældre studerende, kaldet den filologiske, hvis Öjemed var Øvelse i at skrive Dansk. Da Raden kom til ham, anmældte han — et Forsvar for Catilina. Nu blev ogsaa noget af ham trykt, som han virkelig havde forfattet, men til Lykke kun til Husbehov, ikke udgivet. Klaus Olrog døde nemlig, og der skulde

---

[1]) Han omtaler ett til en Husfælles Stefan Gertsens Navnedag; man havde sagt ham, at et saadant Vers skulde indeholde en Sammenligning imellem Dagens Helgen og Versets Helt, og da denne just den Dag var noget upasselig, saa vandt følgende meget Bifald i Huskredsen:

Stephanus en Martyr var,
Gertsen Mavepine har;
Stephanus Himlene aabne saa,
Gertsen udi Sengen laa.

Digitized by Google

til Jordefærden trykkes et Ligvers over ham.[1]) Da det alvorlige ikke ret vilde gaa for ham, saa øvede han sig tillige i den satirisk-komiske Poesi, og havde især travlt med at fordanske og efterligne Boileau. Han besøgte Theatret, og holdt formelig Dagbog over alt hvad han saa paa Skuepladsen. Da han fik fat paa Racine, blev han overordenlig indtagen af ham, men over Emilie Galotti harmedes han, saaledes som Virginias Historie dèr var bleven behandlet, og gav sig til, efter Livius, selv at forfatte en Virginia i fem Akter, dog kun i Prosa; men da Livius slap, stod ogsaa hans Forstand stille, og han søgte forgjæves at faa fat paa en Publius Syrus eller Valerius Cato, til, paa sin Fransk, at tage Sentenser af. Han blev indført paa det Neergaarske Kaffehus, hvor der ellers ikke let taaltes Russer, og indgik Forbindelse med Kierulf og Pram. Efter anden Examen skulde han tage den nylig oprettede Store Philologicum, hvortil han med flere forberededes af Abraham Kall, Professor i det græske Sprog; han tog den samme Dag som P. A. Heiberg (1777). Nu begyndte han at studere Theologi, men kaldte sig dog kun ett Aars Tid studiosus theologiæ, og hørte saa juridiske Forelæsninger, hvilket heller ikke varede længe. Isteden for de gamle Klassikere hengav han sig til Læsning af Tidens Skjönskrifter, hvortil Bekjendtskabet med P. N. Nyegaard, der var en Frænde af hans Fader, især medvirkede. Klublivet tog meget af hans Tid, og Theaterlysten blev stadig större. Det førte ham to Gange paa en Afvej. Allerede medens han studerede til Store Philologicum, havde han begyndt at blive Spiller, for at tjene Penge; thi da hans Lommepenge vare knappe, maatte han se at vinde saa meget, at han om Aftenen kunde gaa paa Komedie, men det var kun afbrudt. Nu tog det en mere regelret Gang, saa hans første Udflugt om Morgenen Klokken ni var til det Neergaardske Kaffehuus, hvor han med sine visse Folk spillede Piket, ikke som för for at kunne bestride Dagens løbende Udgifter, men for at samle saa meget, at han om Eftermiddagen kunde indlade sig i en mere indbringende L'hombre. Til Lykke varede denne Forvildelse ikke længe. Men Theaterlysten voxte, Rosing gik til Theatret (1778),[2]) hvilket gjorde overordenlig Opsigt; Rahbek yttrede en Gang det Ønske, at han kunde gjöre det samme, hvorfor Rosing søgte hans Venskab; og da Rosing

---

[1]) Det begyndte meget bedrøvelig saaledes:

Ak, han er død, min Ven, min Fader,
At elske ham jeg ei aflader.
Det jeg ej kan.

[2]) Almind. D. Bibl. 1 Bd. 3. H. S. 98.

Digitized by Google

siden giftede sig med Jfr. Olsen, fandt Rahbek her et Vennehus, der naturligvis endnu mere drog ham til den Side. Han vilde imidlertid ikke alene nyde, men selv spille Komedie, og gik ind i et dramatisk Selskab,[1]) der tillige havde literære Øvelser, sigtende til at fremme en korrekt Skrivemaade i Modersmaalet, „som den Tid, endog hos ikke uansete Forfattere, var en sand Sjældenhed.“ Kierulf og Samsøe kom ogsaa ind, og her fik han især som Følge af de mesterlige Fremstillinger Smag paa Holberg. Som Bidrag til dette Selskabs literære Øvelser skrev han „en tragisk Tragedie“, Cato af Utica i tre Akter og i Prosa, for en ikke liden Del stjaalen af Rolf Krage, og for et andet Medlem skrev han „for Betaling“ en Originalkomedie, Adelsmanden som han er eller Hovmesterpladsen, tagen af Rabeners satiriske Breve. Disse Stykker bleve haardt medtagne. Endelig traadte han offenlig, men uden at nævne sig, frem som Forfatter med et Stykke om de offenlige Skuespillere,[2]) men den Ros, han rundhændet havde tildelt dem, blev paaanket i et Par Noter, som han optog meget ilde. Dette Forsøgs slette Modtagelse førte ham imidlertid netop paa den Tanke at skrive Breve fra en gammel Skuespiller til hans Sön, det første af Rahbeks Arbejder, der endnu kan læses med Interesse,[3]) især med Hensyn til Tidens Skildring. Han havde deri saa godt vidst at ramme den gamle Skuespillers Tone, og holdt sit Incognito saa vel, at Publikum blev skuffet, saa at endog e n af det D. Bibliotheks Udgivere sagde: Stykket om de danske Skuespillere er af Rahbek, derfor er det Snavs; Brevene ere gode, altsaa ere de ikke af Rahbek. Men en ivrig Modstander fandt disse Breve i den Dramatiske Journals Udgiver Rosenstand-Goiske, hvis Sarkasmer derover gik fra Mund til Mund. Den Grundsætning, hvorpaa de ere byggede, er det Yndlingsthema, som han saa tit har varieret: den nødvendige Forening imellem Menneskeværd og Kunstnerværd. Men den Maade, hvorpaa han udfører det, er ret karakteristisk. „Elsk Dyden!“ lader han den gamle Skuespiller sige, „dette er den første Regel, jeg har at give dig og enhver Skuespiller.“ Vil Skuespilleren virke, vil han forbedre, da maa han være dydig.“ „Dydens Ros maa forkyndes af

---

[1]) Rahbek var dette Selskabs Ordfører paa dets Halvhundredeaarsfest den 23. Juli 1822 (Erindringar 1,242); det var altsaa oprettet 1772, og var, efter Anmærkningen hertil i Borchs Exemplar af Rahbeks Erindringer, det saakaldte Skindergadens Selskab.

[2]) I Almind. D. Bibliothek, 1. Bd. 3. H.

[3]) Først indrykkede i Alm. D. Bibl. 2 Bd. 1. H. siden omarbejdede og øgede, Kbh. 1782.

Digitized by Google

rene Læber.“ „Vær dydig! Dette bliver da den fornemste Regel for hver Skuespiller, som aldrig nok kan indskjærpes.“ Ligesaa overensstemmende med Tidens ny Anskuelser er Behandlingen af andre Æmner, som Sammenstillingen af Præstestanden og Skuespillerstanden. Et andet hermed slægtet Arbejde, han havde for, var Plan til en dramatisk Planteskole; det var altsaa en tidlig Morgendröm, som han først over tredive Aar efter fik realiseret. Paa samme Tid fortsatte han sin poetiske Virksomhed. Sommeren 1778 begyndte han paa en Tragedie i rimede Alexandriner, Axel og Valborg. Han omskrev sit Arbejde i det mindste to Gange, og arbejdede derpaa tre fulde Aar og derover, indtil hans Udenlandsrejse nødte ham til at lægge det hen. 1779 skrev han Skuespillene Den unge Darby [1]) og Sophie Brauneck; Sommeren 1780 arbejdede han paa en Roman, Pauline Rinteln, som han selv forkastede. Derhos høre adskillige af hans Ungdomsdigte og Viser til denne Periode. Allerede i Russeaaret var han bleven kjendt med Werther, og naturligvis indtagen deraf. Den har, siger han, haft „en ubeskrivelig Indflydelse“ paa ham, og han gik altid med den i Lommen. Nu blev han da som en ægte Wertherianer ogsaa forelsket, i en gift Kone, forstaar sig (Mad. Rosing [2]) og platonisk, naturligvis. Föje vi nu hertil, at han var med at stifte det dramatiske literære Selskab, og at han blev Frimurer, saa have vi den unge Mand for os, som han gik og stod, som han var og omtrent altid vedblev at være. Der var nylig stiftet et dramatisk Selskab, som havde det usædvanlige, at Kvinder spillede med; der kom Splid i Selskabet, rimeligvis just derved, hvorpaa en Del Medlemmer endnu samme Eftermiddag i Kongens Have bleve enige om at oprette et lignende. Det var det dramatiske literære Selskab, der bestaar endnu, skjöndt det har hørt op at være baade literært og dramatisk.[3]

---

[1]) Dagen efter Opførelsen læstes i Adresseavisen:

Efter Comedien: Den unge Darby.

Held dig, Du unge Mand! træd stolt i Gøthes Spor,
Din Klygt lad hele Verden læse!
Skriv höjt, og bliv som han, tiltrods for Misgunst stor
Udi dit rette Fag — — —!

De fleste troede det var velment, og han selv med, indtil han fik at vide, at de tre Streger vare for det daværende Modeord: Fadaise. Rahbeks Erindringer, 1,316. Verset var af Fru Sofie Elisabeth Bruun, Thomas Bruuns Kone. (Borchs Ex.)

[2]) Rahbeks Erindringer 1,276. (Borchs Ex.).

[3]) Det er mest kjendt under Navn af det Borupske Selskab. Det regner, siger Rahbek, sin Stiftelse fra 1780, skjöndt det først i det følgende Aar egenlig traadte i Virksomhed.

Digitized by Google

Foruden Rahbek vare blandt Stifterne Th. Thaarup, K. A. Hwiid, Elvig, Prof. Andresen og flere. „Kvinder, siger Steffens, vare udelukkede, og derved undgikkes en hel Del ubehagelige Forviklinger.“ „Det var for Rahbek et Middel, der forbandt Livet med aandig Syssel. I dette Selskab var han Herre og Mester; han bestemte Stykkerne, han fordelte Rollerne, og skjöndt det havde Udseende af, at en Raadslagning fandt Sted, fandtes der paa Steffens' Tid næppe nogen Opposition imod han Villie. Sysselsættelsen med de Stykker, der skulde opføres, var et sandt Studium, og i de sidste Dage för Opførelsen af et Stykke, kunde man ikke tage sig noget andet for; men der spilledes dog nok kun e n Gang om Maaneden, og ikke i Sommertiden.“ „Rahbek selv spillede gjerne, ja med Lidenskab, men hans Stemmes skjærende Ejendommelighed var ham meget i Vejen.“ [1])

Rahbek blev Frimurer (1781), uagtet han ikke havde den lovfaste Alder, ved Wivets formaaende Indflydelse hos sin Morbroder Höjesteretsadvokat Boll. Vejledning fik han af Abrahamson. Maaske hans Optagelse ogsaa skete med Hensyn til hans forestaaende Udenlandsrejse, men han var eller blev snart en ivrig Murer. Forenede sig ikke ogsaa her det theatralske med de kjære Udgydelser om Fuldkommenhed og Dyd?

Der havde allerede været talt en Del om, at han skulde rejse; selv ønskede han det ikke. Allerede medens han var i Herlufsholms Skole, havde Knud Lyne ved sin Død [2]) testamenteret ham en Kapital af 12000 Rdr., hvilke han dog først skulde nyde efter Enkens Død; men hun levede endnu, og det kongelige Stipendium, han attraaede, blev først ledigt om ett Par Aar. Tingen lempede sig imidlertid, da Guldberg lovede, at han ved sin Hjemkomst skulde faa Pengene, naar Stipendiet blev disponibelt. Han holdt hos sig selv et Gilde til Farvel; det bestod af en Omgangskreds, der kaldte sig de Tolv, og hans Fader var ogsaa med. Man ser af hans egen Fortælling, hvorledes det den Gang gik til, selv ved de alvorligste Lejligheder. Rosing listede sig bort noget för de andre; men Folk saa dog saa visst efter ham paa Gaden, da han (uden Tvivl i en Slags Fornemmelse af indvortes Fugtighed) i klart Maaneskin gik hjem med udslaaet Paraply, ja endog, da han ved sin Port slog den ned, strøg Regndraaberne af den. Wivet klavrede paa sin Vej op over Jærngitterporten ved Frederiks Hospital, og kom vel fra det; i ædru Tilstand havde han ikke trøstet sig til at vove det. Faderen selv var heller ikke fri.

[1]) Steffens, Hvad jeg oplevede, 2,79. 81.

[2]) I Adresse-Contoirets Efterretninger 1775 Nr. 73 findes: Tanker ved Hr. Consumtionsskriver Knud Lyhne's Død den 5. Maj af H. H.

Digitized by Google

Rejsen tiltraadte han i Slutningen af Juli 1782.[1]) Vi ville ikke følge ham paa den, i hvis Begyndelse han dog opholdt sig i Universitetsstæderne og studerede; thi i Grunden har den ikke stor Betydning for vor Literatur. Det vigtigste er, at han paa denne Rejse „blev kjendt og yndet af Prinsen af Augustenborg," som tilligemed sin Broder studerede i Leipzig. For Resten er Skuespil fremfor alt, af den Slags som Tyskland da havde, Anekdoter om Drikkelag, Venskabet med Jünger, Schrøders Ophold i Wien, Skuespillerinden i Wien Josepha Müller, o. desl. de Minder, han endnu mange Aar efter har bevaret deraf. Han skrev et Efterstykke, Den fortrolige, paa Tysk. der blev begyndt i Prag og opført i Mannheim, og som drejer sig om det yndede Æmne: en falden Pige;[2]) ja han tænkte paa, ikke at vende hjem, men at leve som tysk Skribent, og at optræde som Skuespiller i Tyskland. Dette Væsen havde fængslet hele hans Sind, for ikke at sige besat ham.

Han kom hjem i Slutningen af Oktober 1784. Faderen, der saa paa det solide, vilde nu have ham ansat ved Toldvæsenet, men det kunde han da ikke indlade sig paa, og det gamle Liv begyndte igjen. Han skrev og digtede, gjorde Lystrejser om Sommeren, blev optagen i Drejers Klub, kom tilfældig ind i det norske Selskab. o. s. v. Om Vinteren blev hans Skuespil Den fortrolige opført, ikke uden Bifald; og af Prosaiske Forsøg udkom første Bind (1785), der fandt en gunstigere Modtagelse, end han havde væntet, især af Hensyn til Fortællingen Wahlheim. Men Indtægten var kun to Rdr., og saa vare endda Bindene til de bortgivne Exemplarer ikke tagne med i Regningen. Saa maatte vel Planen til Maanedsskriftet Minerva være velkommen. Heri udgjorde de historiske Artikler et stadigt Tillæg til de mangfoldige Afhandlinger, som andre meddelte ham. Han havde tillige for Skik, naar han eller andre havde et Arbejde for, at indlede det ved at meddele en Anmældelse eller en Prøve deraf. Foretagendet havde, som man véd, god Fremgang, og kun hist og her hævede sig en Stemme i Eurum imod ham, og det først i en meget senere Tid.[3])

---

[1]) Samsøes Skrifter, i Samsøes Levnet. S. XXXII.

[2]) Samsøes Skrifter i Samsøes Levnet S. XLV. Den fortrolige i Prosaiske Forsøg, 1 D.

[3]) Rektor Oluf Vorm skrev til Nyerup 1806 om det Afguderi, som Rahbek drev med Evald som med saa mange andre: „Det gaar virkelig ofte til det væmmelige og selvfornedrende. E. gr. naar han forleden sagde om to Linier i en Vise af Th. Bruun, at han aldrig selv havde skrevet noget, som han torde ligne med

Digitized by Google

For at jævne sig Vej til en offenlig Ansættelse skrev han en Magisterdisputats, men Universitetspatronen (Schack-Rathlou, eller Prokansleren Janson?) satte sig imod hans Forfremmelse, og der aabnede sig først gunstige Udsigter for ham, da hans „hulde Velynder og Beskytter, Musageten Augustenborg“ blev Patron for Universitetet (1788). Men da han attraaede at ansættes som extraordinær Professor i Æsthetikken, nævnte man en anden, der allerede havde vundet Hertugens Naade (Baggesen); og ikke uden Uvillie taler Rahbek om, hvorledes han nu ydermere kunde være forvisset om, at den Mand, der nu (1789—90) flöj igjennem Tyskland, Sveits og Frankerig, ved alle Lejligheder vilde blive ham foretrukken. „Med Hertugens Tilladelse“ holdt han imidlertid æsthetiske Forelæsninger (1788, de første, der bleve holdte i Danmark) for et meget talrigt Auditorium. Til Grund lagde han Eschenburgs Haandbog. Grubers Wörterbuch zum Behuf der Aesthetik anbefalede han som en Mesterskildring. Man søgte den Gang det skjönne i Empirien, ikke i Idéen; hans Foredrag var derfor eklektisk-empirisk, og bestod i det væsenlige i allehaande anthropologiske, især psykologiske, Iagttagelser; og man kan gjöre sig en Forestilling om det Trin, hvorpaa han stod, naar man lægger Mærke til, at Schillers første Tragedier (Die Räuber, Fiesco, Kabale und Liebe) vedbleve at være hans Yndlinge, og bleve foretrukne for Don Carlos og Schillers höjere poetiske Udvikling. Men paa denne Tid maa disse Forelæsninger have gjort en utrolig Virkning. Nogle af hans Tilhørere oprettede et Privattheater i Nyhavn hos Lundby; han blev Medlem, og her først ret kjendt med Heger, Mynster, Laub, Pawels, F. W. Schmidt, Mangor o. fl. Til dette Tidsløb (1782—89) høre ogsaa adskillige literære Smaafejder, med Tode, med Riegels, med Baggesen o. s. v. De hørte jo til Dagens Stemning, og holdt Liv i Literaturen, men svandt naturligvis ligesaa hurtig som forbigaaende Meteorer.

Rahbeks ydre Forhold vare ikke glimrende; hele hans Eje var tilsidst sunken ned til 5 Rdlr. Da døde i rette Öjeblik Tante Lyne, og han arvede nu de 12000 Rdr. (1788). Det var det Aar, siger han, da vi efter 70 Aars Fred endelig fik Krig, da Slaget stod ved Qvistrum Bro, og den hjemkomne Tronarving modtoges med „Almenjubel og Nationalhöjtid i Theatret,“

dette, og nu i sidste Minerva viser han hen til en Tale af Gutfeld som til et novem musis cælatum opus, som dog ikke var andet end skjön Snak og bare Deklamation. Jeg ønskede ham noget mere Selvstændighed.“ (J. Møllers Nyt theol. Biblioth. 19,207.)

Digitized by Google

„hvortil Danmark aldrig har set, og kun faa Nationer kan fremvise Mage.“ Det var en ny Lejlighed til Begejstring, og det var hans Forsæt, naar Krigsbasunen kaldte paa ny, at mælde sig som frivillig. Han, der i al sin Gjerning var saa uhjælpsom, udbryder: „Fra Barndomsaar gjennemtrængt af den Overbevisning, at Mandemod er den ypperste blandt alle Mandens Egenskaber, stedse higende efter at overbevise mig, at jeg ikke smigrede mig uden al Föje ved at tiltro mig denne, ene, ledig, ikke synderlig levekjær, hvad skulde afholde mig fra at prøve, om ikke Kleists skjönne Gravskrift, der fra aarle Aar havde saa lokkende tilsmilet mig, ogsaa kunde blevet min: Han leved for Muserne, og faldt for Fædrelandet.“ Dertil var der imidlertid ingen Anledning, og Livet for Muserne var der ogsaa et Om ved. Temmelig vaklende og usikker i sine Forsætter og Formaal viser han sig for os i sin egen Skildring. Hans Forelæsninger gik ofte bedst, naar han havde sværmet Natten forud med sine Venner. Af dem havde han en Skok, og fik stadig flere; men Mængden maatte udelukke al Dybde i Venskabet. Og hvad sysselsatte ham for Resten? Kommers og Drikkeviser og Privattheatre og literære Kjævlerier. Interessen for Minerva tabte sig snart; han hævede de 600 Rdr., som den indbragte, og lod gjerne andre sörge for, at den kunde komme ud. Kjed af de literære Stridigheder vilde han snart studere Jura og blive Advokat, snart Theologi og blive Præst. Endelig greb han til endnu en Rejse til Tyskland, „der skulde blive Indledningen til en stadig Bortgang fra hans Fædreland.“ Ingen kan gjöre sig kjendt med dette mærkelige Afsnit af hans Liv, uden at tænke med Vemod paa, hvorledes de Mænd vare, til hvem Fædrelandet skulde sætte sit Haab; saaledes vare jo flere. Han, der havde Munden saa fuld af Dannersind, var totalt led og kjed af Danmark. Han følte det usle i „at arbejde uden Maal, uden Lön, uden Hensigt; at lade sig fodre af Minerva, som han var höjst unyttig for; at tragte efter et Professorat i de skjönne Videnskaber, som han hverken attraaede, fortjente eller kunde forestaa.“ Og tillige vilde han være Herre over sine Penge, vilde „komme ud af Familiens sekvestrerende, han vilde sige, administrerende Hænder, og være Herre over de sörgelige Levninger af sin Formue.“ „Hvad godt, vedbliver han, har jeg mere i Danmark at vænte? Min Rolle er ude, min Bestemmelse er opfyldt, og det var saare godt, om jeg gik.“ „Jeg var da, siger han i et andet Brev, ude af det Vrøvl, som martrer mig, var fri for det Hofpak, som jeg ikke kan udstaa.“ Hoffet, som han jo ikke kom til, Literaturen, hans Stilling og Slægt, alt var ham imod.

Rejsen var kun kort, han rejste i Juli 1789, og kom til-

Digitized by Google

bage i November samme Aar. For sit Mismod fandt han da Trøst hos Schrøders i Hamborg, og han lagde atter den Plan at danne sig til tysk Skribent. Theatervæsenet drev han igjen; det var endnu det samme Kram, den borgerlige Komedie og den begrædelige Tragedie, og foruden Schrøder var Iffland hans Mand, Han begyndte ogsaa paa et originalt Sörgespil (Forføreren), hvis Sceneri Iffland var særdeles tilfreds med, men som først 25 Aar efter kom for Lyset, og blev uvenlig modtaget; thi da kom det ikke paa den belejlige Tid. Mere og mere blev det hans Alvor at bosætte sig i Tyskland; han vilde træde i en Slags Forbindelse med Iffland, og oversætte Theaterstykker for ham, for Schrøder o. a., og da han rejste hjem, forudsatte de, at han kun gjorde det for at ordne sine Sager, og saa for altid vilde vende tilbage til Tyskland. Da han var kommen hjem, averterede han sine Forelæsningers Begyndelse til Slutningen af Maaneden; men det var endnu hans faste Forsæt at tage til Tyskland og bosætte sig i Mannheim, hvor Iffland var; han fratraadte ogsaa Minerva, men uden at kundgjöre det. Han svævede altsaa dog endnu imellem begge. Da „kastede endelig en anden hans Livs Lod;“ det var en Mand „af hans Bekjendtskab“, Sekretær Kristian Björn (formodenlig ham, som nævnes hos Nyerup), der forestillede ham, hvor uoverensstemmende det var med det Borgersind, hvori han altid havde sat en Ære, hvor uerkjendtligt imod et Fædreland, som han i saa mange Henseender havde saa meget at takke; det var overalt noget, som han hverken kunde være bekjendt eller forsvare; saa at Rahbek endelig skammede sig, gik i sig selv, og besluttede at blive. Under denne Krisis kom der ogsaa et Brev (af 20. April 1790) fra Hertugen af Augustenborg, „saa fuldt af hans ædle Hjærte og herlige Aand,“ at ogsaa det maa have befæstet ham i hans Beslutning. Men hvad sagde hans tyske Venner til det? Schrøder skrev ham et kort og fyndigt Brev til: „De er en uordholden; for at lade Dem det vide, skriver jeg Dem til. Og naar man igjen skuffer Dem, er De en Daare.“ Men Rahbek föjer hertil i sine Erindringer kun Ovids: Erat in fatis, og indlader sig ikke videre paa sin daværende Stemning og Forholdet til sine tyske „Busenfreunde“.

Den 14. Maj 1790 blev han udnævnt til extraordinær Professor i Æsthetikken ved Kjøbenhavns Universitet. Lönnen var 200 Rdr. Naar man til Bestallingens Indløsning[1]) lagde Rangskat, Udgift til Lys og Brænde ved Forelæsningerne, saa blev Nettoindtægten

[1]) Faderen vidste ikke, at han efter indgiven Ansøgning vilde have faaet Bestallingen aldeles gratis eller med betydelig Eftergivelse, og løste den i sin Glæde, for at overraske ham, med 163 Rdr.

Digitized by Google

af Professoratets første Aar netop saa meget, som første Bind af de Prosaiske Forsøg havde indbragt, 2 Rdr. dansk Courant. Udnævnelsen skyldtes naturligvis Hertugen af Augustenborg. For ham var denne Hertug „en af Fædrelandets og Menneskehedens ædleste Sönner,“ og han anvender paa ham:

He was a man, take him for all in all,
I shall not look upon his like again.

Det er derfor artigt nok at se, hvorledes Hertugen, efter at have lært at kjende ham nöjere, tænkte om ham. Hertugen skriver til Baggesen den 10. December 1793: „Rahbek hält Vorlesungen über die Aesthetik. An einer gewissen Stärke und Schärfe der Denkkraft scheint es ihm zu fehlen. Daher erkläre ich mir auch die Vorurtheile, deren er noch so viele hat. Sein Kopf verliert sehr leicht das Gleichgewicht. Er ist zu leidenschaftlich, und dies oft auf eine kleinliche Weise.“ [1])

Den Tid han var Professor (1790—99), danner en frugtbar Periode i hans Liv. Vinteren för sin Udnævnelse havde han allerede kastet sig ind i Adspredelseslivet, og det blev han ved med næste Sommer og Vinter. Nu besøgte han især Norske Selskab, og „man skulde næsten tro, siger han, jeg havde gjort mig det til Leveregel: nulla dies sine cantilena potatoria.“ I de forskjellige Kredse, hvortil han hørte, var det blevet en Art Mode, naar han blev indbuden til et muntert Lag, at tilföje: „Saa kommer du, Rahbek, og bringer en Vise med.“ Han boede allerede den Gang tilleje paa Bakkehuset; men ofte holdtes disse muntre Samlag paa Skydebanen, som Rosings ældste Sön paa 4 til 5 Aar derfor i sin Uskyldighed kaldte Rahbeks andet Hus.

Paa Rejsen i Tyskland og ved det muntre Selskabsliv hjemme havde Rahbek nu ikke alene tilsat sin Formue, men gjort Gjæld til. Hans Ven P. K. Zeuthen (Assessor i Hof- og Stadsretten fra 1782 til 89, da han blev Ejer af Herregaardene Tølløse og Sonnerup) havde forstrakt ham og forstrakte ham med endnu mere, men erklærede ham tillige oprigtig, at han dog her vovede mere, end han med Hensyn til sin Familie kunde forsvare. Og da Rahbek „pukkede paa sin Kraft i Sjælen“, sagde Zeuthen: „Nu, saa vis da din Kraft, og gjör noget for dig selv!“ Da besluttede Rahbek sig til at udgive den Danske Tilskuer, og trak sig tildels ud af Klublivet. Han gik ud af Enighedsklubben, men det var tungere at forlade Dreiers Klub; til Lykke opstod der en Splid i den, hvoraf han tog Lejlighed til at mælde sig ud. Hvilket af de to drama-

[1]) Baggesens Biografi, Tillæg 2,26.

Digitized by Google

tiske Selskaber han kunde undvære, kunde han ikke blive enig med sig selv om förend i Slutningen af 1791.

Den Danske Tilskuer begyndte 1791, og udkom uafbrudt med et Halvark om Ugen indtil 1808. Maaden, hvorpaa den blev til, lader sig skjönne af Bladet selv og hans Yttringer derom. Han fik allehaande Idéer dertil af sine Venner, eller søgte dem i fremmede Tidsskrifter,[1]) anvendte dem paa Dagens Sager, og skrev saaledes, sædvanlig i en Kjøre, en lille alvorlig eller spøgende, ironisk eller satirisk, vel ogsaa huslig-idyllisk Afhandling i de gængse Former, der ere noksom kjendte af ældre Tidsskrifter. Han fortæller selv, hvorledes han i to Vintre skrev Tilskueren ved Lys om Morgenen; Klokken 9 var sædvanlig Bladet færdigt og Lyset slukket. Hans overordenlige Belæsthed satte ham i Stand til at forsyne sit Blad med et dobbelt Motto, et latinsk eller græsk og et dansk. Nogle af de originaleste Bidrag skyldes Samsøe, der „med Geniets og Venskabs Gavmildhed skjænkede ham gehaltige Guldstuffer, og overlod ham efter Tarv og Lejlighed at forarbejde dem selv." Ham tilhører saaledes hele Opfindelsen af Sigurd Snogöjes Troldlygte, der i Begyndelsen af Aaret 1794 tilvandt Bladet saa meget Bifald, Idéerne i det senere Brev fra Sigurd Snogöje om den nymodens Hovmester, den vittige Idé om videri- og esse-Børsterne, Edvard Youngsters første Brev om Pseudokantianeren og de demokratiske Abekillinger, Brevet fra Cimber om Levemaaden, og de tvende Syner fra Misenus." [2]) Bidrag fik han desuden af mange andre: Abrahamson, Baggesen, begge Bruunerne, Guldberg, Heiberg, Kierulf, Liebenberg, S. Monrad, Olufsen, Pram, Pawels, Rein, Riber, Sander, Storm, Sveistrup, Thaarup, Zetlitz[3]) o. fl.

Upaatvivlelig høre de ældste Aargange af Danske Tilskuer (1791—1800) til vor Literaturs mærkeligste Frembringelser, maaske endda ikke saa meget med Hensyn til Behandlingen selv, som for de Æmner, der behandles, og det Indblik, som derved vindes i Tiden og dens Færd. Rahbek stod som Tilskuer og saa paa alt hvad der foregik, og hans Medarbejdere hjalp til at skjærpe hans Syn. Politikken, Literaturen, Sæderne

---

[1]) I D. Tilskuer 1793 Nr. 24, jfr. Slutningen af Nr. 27, findes f. Ex. en Dröm af den, der drömte han var paa Parnas, hvortil Idéen er tagen af det engelske Ugeskrift The connoisseur. Det samme Æmne er behandlet i den Patriotiske Tilskuer, Nr. 191.

[2]) D. Tilskuer 1796 Nr. 4, jfr. Udg. af Samsøes Skrifter, i hans Levnet S. LXII.

[3]) D. Tilskuer 1798, Nr. 61. Forfatterne og Forklaring paa deres Mærker findes i hans Erindringer 4,340.

Digitized by Google

og Dagens Begivenheder behandledes her eller omtaltes i det mindste, mangen Gang i blotte Hentydninger, som vi desværre nu ikke altid forstaa, men hvorved Opmærksomheden bliver vakt paa Ting, der saa andensteds fra maa udfyldes. Og han red ikke her paa sin gamle Kjæphest, Theatret. Det var, som han selv bemærker, en stor Fordel, at der i det, som han lovede, ikke kom til at staa Theaterartikler, „thi de vilde sikkert have voxet alt det øvrige over Hovedet.“ Det var Wadum, som han kunde takke derfor; thi ved en Samtale i Dreiers Klub advarede denne ham derimod, „da kun faa brøde sig om Kritikker over Aktører og Aktriser.“ Det var ogsaa en stor Lykke, at Bladet ikke blev til en Avis, der paa en Gang skulde tilfredsstille Dagens materielle Fornødenheder og de höjere aandige Krav, men udelukkende holdt sig til disse. Derved naaede det i sine bedre Dage sit Formaal at vække Eftertanken og tillige at underholde. Heller ikke blev det til et politisk Fejdeblad imod Regjeringen; da vilde det snart være blevet standset. Tværtimod gik der igjennem hele Bladet en fredsommelig Tone, ikke alene i politisk, men endog i æsthetisk Henseende, og her som overalt møde vi hans glimrende Epitheta: „den godmodige Tode, ædle Suhm, retskafne Heiberg, ejegode Balle“. o. s. fr. „Vel forekom der ofte, siger Steffens, politiske Yttringer, men til de egenlig djærve Skribenter hørte Rahbek ingenlunde; overhovedet var han i hele sit videnskabelige og æsthetiske Væsen en Eklektiker, og vovede ikke let at lægge sig ud med nogen.“ „Naar nogen omtaltes i Bladet, skete det med mange sirlige Omskrivninger, og ved Bestræbelsen for, endog i de betænkeligste Tilfælde at undgaa ethvert Anstød, ved enhver Yttring at vogte sig for en altfor afgjort Mening og give alt sin tilbørlige Indskrænkning, kom der overhovedet noget løst, noget bredt og ubestemt ind, der i det mindste for Steffens var höjst frastødende.“ Men saaledes var det ikke for de andre; dette Maadehold og denne Eftergivenhed maatte jo netop for den Tid være paafaldende, og for det godmodige Folk havde det noget elskværdigt ved sig. Bladet blev derfor ogsaa meget udbredt; der var næppe nogen læsende Familie, noget Selskab, hvor det jo fandtes, og væntedes med Begjerlighed; det havde tillige saa „megen Indflydelse, at hvor meget Forfatteren end blev angreben, beholdt han dog altid blandt Folket og i de höjere Kredse en afgjort Anseelse.“ „I Steffens' Kreds (og uden Tvivl i mange flere) gjaldt det endog for en stor Udmærkelse, naar man torde yde et Bidrag til Tilskueren, ja naar man ikkun blev nævnet deri.“ [1]) „En venne-

[1]) Steffens, Was ich erlebte 2,137.

Digitized by Google

huld Dommer, siger Rahbek selv, har givet de ældre Blade det Vidnesbyrd (det samme som Oehlenschläger siden anvendte paa Holbergs Komedier), at dersom de, efter en Tid lang at være forsvundne af Jorden, faldt en sildigere Efterslægt i Hænde, vilde denne ved dem faa en ligesaa spejltro Forestilling om Forfædrenes Levemaade, Sæder og Daarligheder, som Eftergravningerne i Herkulanum og Pompeji have givet Latiens nyere Beboere om de ældre.“ Da man efter Kjøbenhavns Ildebrand beklagede det store Tab, Schultz havde lidt, Tabet af to Gaarde, Trykkeriet o. s. v., sagde Samsøe: Det faar han sandfærdig snart igjen, men var Rahbek brændt for ham, saa kunde han gaa Gade op og Gade ned, og spørge, hvor skal jeg faa mig en Rahbek?[1]) Det vilde imidlertid have været et Underværk, hvis Bladets Dygtighed og Anseelse havde holdt sig usvækket i en saa lang Aarrække; mere og mere maatte det fyldes med allehaande, og Friskheden deri blev sløvet. „I Førstningen, siger Grundtvig[2]), efter at have talt om de periodiske Blade, og at vi maa takke Gud for at den Literatur var periodisk, i Førstningen var hans Öje ikke udygtigt, mangen Daarskab udspejdede han, og snærtede den følelig med sin fine Svøbe; men jo længer han stod som Tilskuer, des stærkere blev Taagen, og Stadet sank synlig under ham, indtil han omsider roste alt hvad der skyggede paa Parnas fra Fod til Top.“

At den danske Tilskuer indeholder mangfoldige Bidrag til Literaturens Historie, kan allerede ses af den Maade, hvorpaa den her saa ofte er nyttet, f. Ex. ved den Kantiske Filosofi, Religionen, og herefter vil den ligeledes nyttes til Poesiens Historie. Adskillige Bidrag ere ogsaa mærkelige som Efterligninger og Supplementer til Tidens satiriske Øvelser, som En etymologisk Undersøgelse om fremmede Ord, der kan jævnføres med den Patriotiske Tilskuers Forsøg af en ny dansk Ordbog[3]) og Heibergs Sproggranskning. Andre vise hen til visse Yndlingsmaterier, som han altid vender tilbage til, i hvilke især den moralske Tendens trænger sig frem, Anbefalinger af det huslige Liv, og Hug til Tidens Sæder, som han vilde holde Bog med og forbedre.[4]) Af og til faar man at vide de Smaaforsøg, Fri-

---

[1]) Erindringer 4,129. 368.

[2]) Kort Begreb af Verdenskr. 1812. S. 408—9.

[3]) Den Patriotiske Tilskuer, Nr. 79 og Fortsættelsen i Nr. 195 og 196. D. Tilskuer 1795, Nr. 24. 36.

[4]) De ridende Damer vare ham især (altsaa hans Samtid) en Vederstyggelighed. Da Damerne brugte kort Liv, der ikke var rynket, skrev han om den Kunst at forlænge Livet (D. Tilskuer

Digitized by Google

heden gjorde paa at gjennembryde de Skranker, som Politiet og Vagterne havde smaalig nok stillet op, samt Tilstanden med andre Indretninger. [1]) Men hvad der for os er det vigtigste, dette Blad lærer os at kjende hvad Resultatet var af denne Slægts Virksomhed. Ligesom Minerva begynder denne almennyttige og retskafne Tidsalder, saa slutter D. Tilskuer Aarhundredet med „Uddrag af en Tale, der var holdt i et Selskab af Danmarks ypperste Taler" (han har saa mange ypperste, at det er vanskelig at sige, hvem det var) „over et Æmne, der med Föje kan anses for Summen af al Sædelære og al Levevisdom, for en kort Rekapitulation af alt hvad Tilskueren i ti Aar" (hele dens Levetid indtil da) „i Alvor og Spøg, under forskjellige Former, har haft til Formaal at indskjærpe." Og hvad handler saa denne Tale om? „At sand Retskaffenhed og intet uden den giver Mennesket sin Hæder." For at komme til det behøvedes der da ikke store Anstrængelser. Taleren udhæver „den Klasse af oplyste, af kloge, af tænkende Borgere, hvis Dom bestemmer Personers, Handlingers, Monumenters Værd blandt medlevende og efterlevende." Hvad ser da den paa, denne Klasse af Borgere, og hvad higer den efter? Paa „Orden og Ret, Pligters Udøvelse, Menneskevelfærds, Dyds, værdige Sæders Udbredelse; dette ser den paa, derefter afgjör den Menneskets Værd og bestemmer dets Rang, dets Borgerhæder paa denne Side Graven og paa hin." Borgerhæder paa hin Side Graven! Værdig ender da Talen, som man maatte vænte, med en Lovtale over vore Konger, Kongesönner o. s. fr. „disse kostbare Mænd i Raadsalene, paa Kamppladsene", og „den glade Ærbødighed, der ulmer i vort Bryst for disse." [2])

Paa Udgiverens Skrivemaade og Stil havde dette Blad ingen gavnlig Virkning. Han siger selv, at han „ikke vil undersøge, hvor vidt det ikke blot paa hans Stil, men overalt paa hans

---

1797, Nr. 22), og med endnu större Föje ivrer han imod den Uskik, at de stoppede sig ud, og saa ud som frugtsommelige, saa at man endog, siger han, kunde se, hvor mange Maaneder de vare komne hen i Svangerskabet. Naar han taler om Forlystelsessværmeriet, som havde grebet om sig, nævner han „de hyppige Skilsmisser mellem forlovede, som man allerede kan henføre med under de offenlige Forlystelser." (D. Tilskuer 1797, Nr. 13.)

[1]) F. Ex. Det Spørgsmaal, som han opkaster: Er det forbudet at gaa ved en Vagt imellem Skilderhuset og de saakaldte Finchenetter, hvor Geværerne staa? (D. Tilskuer 1797, Nr. 18—19.) Der var den Gang ingen Telegraffer i Nyborg, Korsør og paa det forhexede Sprogø. (D. Tilskuer 1799, N. 5.) o. s. v.

[2]) D. Tilskuer den 25. December 1800. Nr. 102 og 103.

Digitized by Google

hele Skrivemaade, med Hensyn til större og vigtigere Arbejder tör have haft en ikke fordelagtig Indflydelse;" han følte det nok. Fra en simpel og naturlig Stil, der undertiden endog havde en viss Ynde, gik han efterhaanden over til en bred, slæbende, indviklet og svulstig Skrivemaade, en ligefrem Følge af det, som han sildigere kalder sit „evigvarende og sløvende Slid." [1]) Man har, som velkjendt, undertiden i vor Prosa fundet enkelte Tirader, der helt uskyldig ere blevne til Vers; [2]) men noget saa fuldendt af den Slags finder man næppe, som i Suhms Minde,[3]) hvor Prosaen er omtrent bleven til elegiske Vers, uden at Forfatteren, Rahbek selv, synes at have haft nogen Anelse derom.[4])

Et andet Organ havde han i Morgenposten, hvori han lod indrykke sine Dramatiske, det vil sige, dramaturgiske Breve,[5]) men hvor han tillige „havde for Skik at expectorere sig om enhver Ting, der laa ham paa Hjærte." Prosaiske Forsøg fortsattes i samme Smag som för, og hans Forkjærlighed for den kan endnu ses af hans Erindringer. Af Bibliothek for det smukke Kjön udgaves nemlig fjerde Bind i Forening og con amore af ham og Kierulf, og han udhæver det „som det Skrift mellem alle mine, hvorefter jeg som Menneske vel allerhelst ønskede at dömmes. Dueligere, kyndigere, mere øvet Skribent tör jeg sikkert i senere Arbejder, helst fra min bedre Tid, have vist mig; men jeg siger med min gamle Yndling; Ak, hvad jeg véd, kan enhver vide, mit Hjærte har jeg alene." [6])

---

[1]) Erindringer 4,71. 5,424.

[2]) I Thortsens Metrik anføres nogle Exempler af Kofods Historie.

[3]) D. Tilskuer 1798, Nr. 69.

[4]) Det gaar omtrent igjennem det hele, saa man behøver kun at afdele det i Verslinier, f. Ex.

Hører mig, Musernes Venner! hører min sorgfulde Tale!
Daniens Hæder og Pryd, Musernes Yndling er død.
Fjærnt fra besneede Nord, mod Østen og Vesten og Sønden,
Hvor Pieriderne kom, høres den klagende Røst;
Almenberömt var hans Navn, almenelsket hans Rygte,
Ingensteds nævnedes han uden med sjældneste Ros. (o. s. v.)
Smilende gjennem sin Graad, lig ædle, men kjærlige Moder,
Naar hendes fældede Sön prises sit Fædrelands Helt,
Ömt rakte Clio sin Haand til sin elskte Söns Priserinde,
Trykte Melpomenes Haand længe og kjærlig og tavs (o. s. v.).

[5]) Morgenposten 1790—92 og Tillæg 1792—93.

[6]) Bibliothek for det smukke Kjön (1784—90 hos Gyldendal) indeholder især oversatte Fortællinger, Fragmenter af Rousseau om Ægteskaber, Campe om Opdragelsen, Oversættelse af Meiners, Qvindekiönnets Historie, o. desl. Det Rahbek sigter til, maa være hans Meddelelser i 4. Bd. (1786): Til Forfatteren af de pro-

Digitized by Google

Rahbeks Fader døde, ikke, som man havde væntet, i gode Omstændigheder, og Sönnen trolovede sig med sin Kamma, Karen Margrete Heger, en Datter af Hof- og Stadsretsassessor, siden Konferensraad, Heger. Hans Tanker droges derved for en Del bort fra de Bevægelser i Literaturen og Politikken, som han ellers saa trolig havde fulgt med. I nogen Tid fandt han et Fristed paa Strandmøllen (hos Drewsens), og hver Aften tilhørte han, i det mindste tildels, sin trolovede. Da foregik der bradt en Forandring i hans Stilling, som uindviede ikke kunde forklare sig: han søgte sin Afsked. Man forklarede sig det som en Følge af den Udbredelse, den Kantiske Filosofi fik, og at han ikke kunde følge med, eller som en Magnat leende sagde til ham, fordi han ikke kunde komme tilrette med den.[1]) Men den virkelige Grund fortæller han selv:[2]) Slutningen af den historiske Artikkel i Minerva, April 1798, var kommen til at tale om Skibe, der førtes af Kapitainer med engelske Navne, hvilket sigtede til nogle „Uborgere", der indrettede sine Skibsdokumenter saaledes, at Skib og Ladning skulde antages for neutrale. Derpaa fik han en Kancelliskrivelse, hvori han paa det haardeste blev irettesat for sin uoverlagte og strafværdige Skrivemaade, og som endte med, at denne Sag skulde staa ham aaben, hvis han oftere handlede mod god Borgers og tro Embedsmænds Skyldighed. Dette Kancellibrev blev ikke offenliggjort, men det var det, som bevægede ham til at tage sin Afsked. Dog vilde han først fuldende de i Forening med Nyerup bebudede Forelæsninger over den danske Poési i Middelalderen; hvilket han ogsaa gjorde i næste Semester (Vinteren 1798 –99). Hans Ansøgning om Afsked blev først bevilget i April 1799.[3]) Han vedblev at være Medlem og Sekretær i Kommissionen for Universitetet og de lærde Skoler.

Under denne vaklende Stilling førte Rahbek sin Brud hjem (i August 1798[4]) til Bakkehuset, hvor han havde haft fast

saiske Forsøg, hvori en Dame beskriver sin Trolovelses Fataliteter („Jeg er forlovet, min Herre! og det er min Ulykke!" o. s. v.) med Svar, hvori han trøster hende, samt tre Tillæg til foregaaende Fortællinger, om unge Pigers Læsning, Omgang med unge Mennesker, dramatiske Selskaber, om Skrifter, der ere skikkede til Fruentimmerlæsning, og til Slutning et Stykke, hvori Husholdning, Hussysler og Haandarbejde med Varme anbefales, og som vel især er det han mener.

[1]) Erindringer, 5,339.

[2]) Erindringer, 5,221. 233.

[3]) Jfr. Sejdelins Læsendes Aarbog for 1799, S. 73.

[4]) Rahbeks Erindringer, 3,107. Samling af Skrifter til Erindring om Rahbek, S. XXII.

Digitized by Google

Bopæl fra 1787, og som 1802 blev hans Ejendom. Vielsen fandt Sted i Frederiksberg Kirke, efter de trolovedes Begjering af Marezoll (paa Tysk?). Rahbek blev sig selv lig: Han betalte to Præster (Stiftsprovsten og Præsten paa Frederiksberg) for ikke at vie dem, men glemte at betale den tredie, som virkelig viede dem. Ved Bryllupsbordet vare kun Forloverne, hans Svigerfader og Collet, tilstede, men de vare begge Vanddrikkere. Da han silde om Aftenen fulgte dem tilvogns, traf han en Huslærer, der vilde bringe ham sin Lykønskning (det var Dauw, siden Præst i Ljunge)[1]), og ham nødte Rahbek til at gaa op med paa hans Værelse, saa det lykkedes ham dog paa sin Bryllupsdag at faa sin og sin unge Kones Skaal ordenlig drukket.

Da Christiani's Institut den Gang var noget nyt, og omtaltes saa meget, tænkte han paa at oprette et lignende paa Søbakken. Men Christiani, som maa have faaet Nys derom, besøgte ham uvæntet, og foreslog, at de skulde forene sig. Saaledes blev han Lærer i Historien ved Christiani's Institut (1799—1805), og denne Tid ansaa han for nogle af de lykkeligste Dage i sit Liv. Han mente selv, at han havde mere Anlæg til Skolelærer, end til akademisk Docent, „i det mindste i mit Fag“, siger han, og han „betraadte aldrig Kathedret, uden at det bekjendte Quid dem? quid non dem? stod med Ildbogstaver for ham.“ [2])

Hvad Rahbek var, vedblev han at være. Fortsatte grundige Studier kunde under disse Forholde ikke let finde Sted, og en höjere Anskuelse af Livet heller ikke vindes. Tiden efter 1800 skred saa rask fremad, at han maatte blive tilbage; den skred ogsaa frem i Kaadhed, saa at han, som mange andre, havde først sin Misundelses Tid, og siden tillige sin Forfølgelses- og Ydmygelsestid. Imidlertid fortsatte han trolig Minerva under forskjellige Titler (Ny Minerva 1806, Dansk Minerva 1815, Hesperus 1819, hvis Slutning ogsaa hed Læsning i blandede Æmner, Tritogenia 1828) samt Den danske Tilskuer (Ny danske Tilskuer 1807, Sandsigeren 1811, Tilskueren 1815, Tilskuerne 1823), og han vendte tilbage til Theatret og Universitetet.

Et varigt Minde i Literaturens Historie satte han sig i de i Forening med Nyerup udgivne Bidrag til den danske Digtekunsts Historie (1800—1808, Under Frederik den femte 1819, Under Kristian den syvende 1828), hvori han overtog den æsthe-

---

[1]) Efter Tradition derfra.

[2]) Udførligere i Erindringer, 5,337.

Digitized by Google

tiske Del og udførte den paa sin Maade, med mere Bredde end Fylde, og med utilbørlig Ros selv over det maadelige.

Blandt hans Skoleskrifter har hans Danske Læsebog (1799) især udøvet gavnlig Indflydelse, det er det første anvendelige Overskue over Literaturen ved Uddrag deraf, saa og det ypperlige lille Skrift Om den danske Stil (1802) med velvalgte træffende Exempler.

Længe havde han tænkt paa en Udgave af Holbergs Skrifter. Hertugen af Augustenborg havde endnu för han blev Patron for Universitetet (1788) „af sin kongelige Svogers og sin Gemalindes Kasse“ udvirket ham en Understøttelse til at udgive Holbergs Komedier.[1]) Af Kjærlighed til Holberg viste en uliterær Mand, Wuldem, Faktor i det asiatiske Kompagnis Tjeneste, ham en sjælden Opmærksomhed ved til en Udgave af Holbergs Skrifter at forstrække ham med en ikke ubetydelig Sum, paa hvilken han tilsidst opgav alt Krav.[2]) Men Foretagendet blev dog først fuldført ved Udgaven af Holbergs udvalgte Skrifter (1804—14), paa en Tid, der var meget trykkende for Literaturen, saa at det var forbundet med Tab baade for Forlægger og Udgiver. Derved fik han tillige Anledning til et endnu ikke overgaaet Skrift om Holberg som Lystspildigter (1815—17).[3])

Ved Udgaver af mange andre danske Forfatteres Skrifter (Samsøe, Wessel, Riber, P. A. Heiberg, Th. Thaarup, Pram, H. K. Sneedorf o. fl.) frelste han meget fra Glemsel, om end Boye har Ret i noget af sin Dadel, at disse Udgaver i det hele vare „skjødesløse og ukritiske“;[4]) og under meget trykkende Forhold udbredte han Kjærlighed til den ny Literaturs Frembringelser, der uden ham og hans Navn næppe havde set Lyset. Endelig er der næppe nogen, der har fyldt Literaturen med saa mange Oversættelser, som denne Mand, uagtet han i mange af dem, der bære hans Navn, ikke har haft den mindste Del.

Den gamle Idé til en Theaterskole fik han endelig opfyldt

---

[1]) Erindringer, 3,191.

[2]) Erindringer, 5,248. 249.

[3]) Recensionen af første Del i Athene 6. D. 1816 har ikke forsömt at samle hvad den kunde finde til Dadel over hans Skrivemaade, hans Lyst til at fortælle, til at tale med andre æsthetiske Dommeres Ord, til uden Plan at ile fra det ene til det andet, til at citere o. desl. Men det er altid lettere at udkaste en løs Plan end at udføre noget selv.

[4]) Samling af Skrifter til Erindring om Rahbek og Karen M. Rahbek. Kbh. 1831. Om Rakbeks Skrifter af Boye.

Digitized by Google

ved Oprettelsen af den kongelige dramatiske Skole, ved hvilken han tilligemed Rosing blev Lærer (1805—16), og hvis Elever spillede om Søndagen paa Hoftheatret. For dem udarbejdede han en Række af nationale Dramaer, indrettede efter dette Theaters Tarv (1806—9); de udkom først særskilt, siden samlede (1809—13). For denne Skole holdt han Forelæsninger, som han udgav i sit underholdende Skrift Om Skuespillerkunsten (1809). Som Medlem af den kongelige Theaterdirektion (1809) fik han endnu större Lejlighed til at udvide sin dramatiske Virksomhed, og udgav ved Theatrets hundredaarige Jubilæum Bidrag til den danske Skuepladses Historie (1822).

Der havde dannet sig et nyt Studium, det islandske Sprogs; ved at lægge sig efter det, fandt han ogsaa heri et nyt Middel til Folkeskrifter i Nordiske Fortællinger (1819—21), i hvilke han i en ret artig og ejendommelig Stil oversatte Brudstykker af de islandske Sagaer.

Han vendte tilbage til Universitetet, i det han (1816) blev Professor i Æsthetikken samt dansk Sprog og Literatur, hvorpaa han efterhaanden blev Prof. ordinarius (1817, med Anciennitet fra 1814), Medlem af Konsistoriet og Universitetets Rektor (1826—27).[1])

Rahbek var en i mange Henseender ejendommelig Mand. Steffens, der lærte at kjende ham i Vaaren 1793, da Rahbek var 32—33 Aar gammel og Steffens 20, omtaler hans paafaldende Ydre (Pram lignede ham med en brændende Fakkel), hans Kortsynethed, og den Skik han havde, medens han talte, at holde

———

[1]) Han udgav ogsaa Frimurerskrifter, hvori han meddeler sine egne Taler, thi han var i mange Aar Taler i □ Z. t. N., og allehaande Efterretninger, mest oversatte, om Frimureriet. Dette Broderskab tilvejebragte en inderlig Forbindelse imellem ham og Abrahamson, der var Stormester, men „imedens han endnu levede, leverede Hammeren til en anden.“ Disse Skrifter, f. Ex. Theano, Nytaarsgave for Murere 5821, tilegnet Prins Karl, Ordenens Generalstormester, vise hvad Selskabets Formaal var for ham, og hvor aldeles det stemmede med Tidsaanden: „Murere, det er Mennesker forenede ved en hellig Pagt til at udbrede Sandhedens, Visdommens, Dydens og Fredens Rige paa Jorden“; „det menneskelige er den frimurerske Broderforenings egenlige Öjemed og Aand“; „Menneskehedens Forædling, som maa begynde med Selvforædling:“ det samme, som han idelig forkynder i andre Skrifter. I sine Frimurertaler, Kbh. 5816, hvor der ogsaa findes en Mindetale over Abrahamson, vælger han til Text for en Sörgetale det velkjendte: O Grav, du er Maalet o. s. v. O venlige Grav, i din Skygge bor Fred o. s. v., hvis enkelte Linier han derpaa gjennemgaar, omtrent som Texten til en Prædiken.

Digitized by Google

begge Hænderne nær til Ansigtet, og med den höjre Tommelfinger at gnide den indre Flade af den venstre Haand, saa at han syntes at tale ind i Haanden.[1]) Tonen af hans Stemme var meget höj, og grænsede til Fistelen. „Sangstemme havde han egenlig slet ikke; der var kun den Forskjel fra hans Tale, at Fisteltonen blev höjere, mere skjærende og skarp. Han talte som de fleste Danske langsomt og betænksomt, og hans noget brede Ansigt udmærkede sig ikke ved paafaldende Træk, men hentydede paa en höjere Dannelse, Forstand og megen Hjærtensgodhed.“ [2])

Han besad en „mangesidig Sans for Videnskab og Kunst, forenet med sjældne Kundskaber“. „Alle Digtere i de gamle og nyere Sprog vare ham bekjendte, men han elskede fortrinlig den literære Virksomhed, der levende sysselsatte sig med Nutiden.“ „Hans Forstand var ikke skarp, hans Aand var ikke dyb, hans Fantasi ikke flammende“, ja, han siger vel med Föje om sig selv „at hvad man i strængeste Betydning kalder Fantasi (den romantiske Skoles) er ikke hans Sag“. Med en viss „sentimental Henrykkelse“ gik han over til alt, hvad der pirrede Tiden, fra den Ny Heloise til Werther o. s. fr., men selv blev han gjerne staaende i dens lavere Sfære. [3]) Sin störste Tilfredsstillelse fandt han ved Theatret som en Dydens Skole. men han, der stillede Kunstnerværd ved Siden af Menneskeværd, oversatte Figaros Bryllup uden at ane dets usædelige Tendens, og har endnu i sine Erindringer ikke glemt Cherubins „himmelske Scene med Grevinden“, og har endnu ikke sporet den lurende Gift, der under Morsomhedens og Overgivenhedens Maske fra Baggrunden sniger sig igjennem det hele. Heller ikke kunde han, selv efter at Oehlenschläger var fremtraadt, forlade sit gamle Standpunkt, de kjære Ifflandske Livsskildringer. Ligesom det var ett af hans Yndlingsudtryk om andre: „Min alle Alderes Ven“, var han selv en Ven af alle Aldere, og sluttede sig i Livet let til alt, „især til Ungdommen.“ „Der levede vel næppe, siger Steffens, i noget Land et Menneske, der havde saa mange Dusbrødre, som han; han fandt ret Behag i dette umaadelig udbredte Broderskab, og kunde opregne sine Brødre i nogle Familier indtil i fjerde Generation, thi han var paa en

---

[1]) Denne paafaldende Grimace maa være bleven ham til en Vane, thi han havde den endnu, da Forf. henimod en Snes Aar sildigere hørte nogle af hans Forelæsninger.

[2]) Steffens, Was ich erlebte 2,83. 139.

[3]) Jfr. Oehlenschlägers Erindringer, 4,62. D. Tilskuer 1805, Nr. 70 og 71 om Oehlenschlägers nys udgivne Poesier.

Digitized by Google

Gang Dus med Bedstefaderen, med Faderen, med Sönnen og med Sönnesönnen.“ Men just derved dannede han en Modsætning til „det forstenede Universitet og de gamle, for det meste ynkelige, Professorer“; thi han var „ikke alene den fjærntstaaende Lærer, men ogsaa den fortrolige Ven, som man uden Sky kunde meddele, endog sine Daarskaber og sine Tvivl, der hjalp hvor det behøvedes, reddede hvor Nøden trykkede.“ [1])

Overhovedet var Rahbek en nødvendig Ingrediens i Tiden, ligesom han var dens naturligste Frugt; og deraf kommer det, at han var, uden Sammenligning, sin Tids navnkundigste Skribent. Endskjöndt han var en anset Embedsmands Sön, levede han dog stadig et frit Studenterliv; i en By, som Kjøbenhavn da var, vakte det Opsigt, lige fra den Tid, da han som Student, for ikke at forstyrre Husroen, hver Aften slog en Rude i Stykker, for at komme ind, saa at Omboerne, naar de hørte Glasset klirre, sagde: nu kommer Rahbek hjem, indtil den, da han hjemførte som Brud Datteren af en anset Familie, som mange misundte ham. Ved Alting var han paafærde; han tog Del i alle politiske og literære Stridigheder, i det mindste ved Yttringer om dem, og han var Ven med alle Partier, i det mindste aldrig Fiende. Omtalt, navnkundig, ja udsat, om endog uforskyldt, for Regjeringens Opmærksomhed, maatte han blive læst i langt höjere Grad, end andre, hvis Skrifter vare af langt större Værd, men kun læstes i snævrere Kredse. Den Berömmelse, som den tidligere Samtid ydede ham, og som Eftertiden, endnu i hans levende Live, saa ubarmhjærtig vilde tage fra ham, har derfor sin Gyldighed, naar den føres hen til sin rette Begrænsning. Skjöndt hans Velvillie mod alle og alt gik for vidt, have hans periodiske Skrifter medvirket meget til, om ikke just med driftige Grunde at forsvare, saa dog at sætte fri Idéer i Omløb; skjöndt hans Æsthetik ikke kan bestaa, har han dog udbredt æsthetisk Sans i mange Kredse, hvor den hidtil var fremmed; skjöndt hans Begejstring for Theatret var ensidig, har han dog

---

[1]) Som Patriot og Studenterven var har Lieutenant à la suite, thi „til Gemeen duede han ikke“, ved Kronprinsens Livkorps 1801; som Kapitain ved Kongens Livkorps havde han Vagt paa Universitetsbibliotheket under Bombardementet 1807; da han blev afskediget (1828), søgte han selv om at blive staaende som Kapitain à la suite. Studenterforeningen höjtideligholdt den 16. Juli 1825 hans halv-hundredaarige Studentjubilæum (jfr. J. L. Heibergs Sang, Bakkehuset, og Povl M. Møllers til K. L. Rahbek i denne Anledning). Steffens anvender ogsaa paa ham Udtryk af det tyske „Burschen“sprog. Man gjorde ham tilsidst (1828) til virkelig Etatsraad; han „vilde heller have været Major.“

Digitized by Google

særdeles medvirket til at give Skuespillernes Stilling höjere Anseelse og Agtelse i Samfundet; de större og mindre Bidrag, han har givet til vor Literaturs Historie, ere vel for en stor Del adspredte og ikke sammenarbejdede, men uden dem vilde den næppe kunne skrives; og af egenlig poetiske Arbejder har han efterladt os nogle udødelige, som skyldes hans gode Natur, hans naturlige Vidd,[1]) hans milde elegiske Gemyt, hans selskabelige muntre Sind og hans øvede Versifikation.

Dèr, hvor Rahbeks Indflydelse hørte op eller absorberedes af det travle Liv, traadte endelig hans Kamma til, og gav det literære Liv en höjere Beaanding. Derfor maa Literaturens Historie gjentage og bevare hendes Minde. Hun var ung, femten Aar yngre end Rahbek, og opdragen i et fornemt Hus. Hendes Fader var en Tusendkunstner, og hun delte hans Yndlingstilböjeligheder, studerede Astronomi med ham og Botanik, fremmede Sprogs Grammatik, Havekunsten og Forfærdigelsen af Paparbejder. Hun lærte Latin til Husbehov, senere endog noget Græsk. Yndig og gratiøs i sine Bevægelser, opfattede hun det pudsérlige hos andre i alle dets Former, og forfulgte det med sine komiske Indfald. Inderlig glad i sin Sjæl og sine Studier hadede hun alt det trivielle. Hun besad den Aand, som Rahbek fattedes. Bortreven fra et livfuldt Selskabsliv levede hun ensomt, ofte overladt til sig selv i de lange Vinteraftener, medens han i ethvert Vejrligt og Føre, indtil sin Alderdom, besøgte Kjøbenhavn. I den forfaldne Bolig, hvor Stjærnerne stundum skinnede igjennem Taget, kunde hun, som hun spøgende sagde, studere Astronomi. Sjælden kom hun i store Selskaber, ja, et helt Aar igjennem var hun ikke i Kjøbenhavn, men „Kjøbenhavn drog ud til hende"; og disse Besøg, hvor unge Talenter vaktes, forfriskedes eller uddannedes, ere blevne navnkundige. Bakkehuset dannede ved hende sit eget Selskabssprog. Uagtet Rahbek og Kamma vare totale Modsætninger, hun en Elskerinde af Nethed og Elegans, han nonchalant og skjødesløs, hun med en dyb Aand, der selv i den simpleste Konversation lagde sin Overmagt for Dagen, han uselvstændig og böjende sig efter alle Indvirkninger, levede de, uden Börn, et lykkeligt Ægetskab indtil hendes Død (i Januar 1829).

---

[1]) Om Rahbeks öjeblikkelige Indfald haves flere Anekdoter. Det var de velkjendte Bladudgivere Thomsen og Liunge, der førte Oehlenschläger over til Tegnér. Da man fortalte Rahbek det, sagde han: Ja. det er ganske rigtigt, det er ligesom i de tyske Komedier· Saa kommer Kejseren med to Trompetere foran sig. (Meddelt af Jusitsr. Fabricius.)

Digitized by Google

Ved Kammas Død blev hans Liv ensomt, og hans Lyst til Livet var forsvunden. Han levede, sagde han, kun for at betale Gjæld, for at fuldføre det begyndte. Ligesom Theatret havde fremkaldt hans Skribentvirksomhed, sluttede han ogsaa dermed. Det sidste han lod trykke, var en kort Karakteristik af Skuespiller Gjelstrup,[1]) omtrent tre Uger för hans Død (i April 1830), da han endnu ikke havde fyldt sit 70. Aar. Han er begraven paa Frederiksberg Kirkegaard. Hans Støtte staar ved Bakkehuset.[2])

Naar Literaturens Historie ikke kan forbigaa fremtrædende politiske Skribenter, hvis Navn med en viss overleveret Glans er kommet til vor Tid, maa den opgive en udtömmende tilfredsstillende Fremstilling, dels fordi alle Meddelelser fra rette kyndige endnu ikke ere komne for Lyset, dels fordi Nutiden ikke tilfulde kjender den forrige Tid, hvis Historie fattes sin kritiske Behandling, og næppe kjender sig selv. Det er derfor meget muligt, at Eftertiden vil se adskilligt i et andet Lys, end det, hvori det hidtil har staaet, og hvad der for Tiden især kan attraas, er Meddelelse af Fakta; efter Fakta lader sig bedst dömme. Peter Andreas Heiberg (f. 1758 i Vordingborg, hvor hans Fader Ludvig Heiberg var Rektor) fuldendte med Hæder sine Studeringer (store Filologikum tog han, som nys er bemærket, samme Dag som Rahbek 1777), og udgav en Oversættelse af Mendelsohns Phædon (1779)[3]), der ikke lader noget ane af hans tilkommende Virksomhed. Siden drog han til Bergen (1783), og levede som Sön i Huset hos sin Farbroder Joakim Heiberg,[4]) Klokker ved Nykirken, og derefter som Informator hos Provst

---

[1]) I Kjøbenhavnsposten 1830, Nr. 80.

[2]) Kilderne hos Erslew, samt Rahbek og Bakkehuset, et Bidrag til vor Literaturhistorie, af P. L. Møller i Gæa 1817. J. P. Mynster, Meddelelser om mit Levnet, S. 231. Et Brev fra Rahbek er aftrykt i Østs Materialier Nr. 28, men er af ingen Betydning. I det Exemplar af Rahbeks Erindringer, som tilhørte Borch, og nu ejes af Lægen Hr. Schiødtz i Roeskilde, ere nogle Oplysninger tilskrevne „efter Rahbeks eget Opgivende"; deri er ogsaa indhæftet et egenhændigt Brev af Rahbek. Et andet Skrift om Rahbek, som velvillig er Forf. meddelt fra samme Haand, og som Erslew ikke har nævnet, er: Den fuldendte Broder K. L. Rahbeks Murerminde. Fremsagt i d. r. o. f. St. Joh. □ Z. t. N. af Ove Thomsen. Kbh. 5831, men uden Værd.

[3]) Udkommen i Kjøbenhavn, trykt i Sorø.

[4]) Stammoder til den i Norge vidt udbredte Heibergske Slægt skal det bekjendte Pigebarn Rypen (Rjúpa) have været, der blev ene tilbage i Justedalen efter den sorte Død. (Antegnelser om Bergen i Urda, norsk Tidsskrift, 1,163.)

Digitized by Google

Krogh. Indført i de bedste Huse, f. Ex. hos J. Nordal Brun, gjorde han sig snart yndet ved sine Lejlighedsvers. Han digtede Viser ved Nordal Bruns Aftensmaaltider, som denne:

Philosofiens Skaal! God Taar;
Hver sit Glas nu tömme!
Verten tomme Flasker faar;
Deraf han kan dömme,
Om ej, trods den Vise, vi
Vacuum har funden.
Hurra! vor Philosofi
Laa paa Flaskebunden;

og en Vise om en norsk Jean de France, som man kaldte den pæne Mand, der begyndte med:

Omsider kom han den pæne Mand
Fra Kjøbenhavn med en Hob Attester,
Med nye Moder, brodérte Vester,
Med Komplimenter og lidt Forstand

„gjorde en ubeskrivelig Lykke." I Bergen skrev han ogsaa Forvandlingerne, som Nordal Brun gjennemlæste, og gav sit Bifald; [1]) men han udgav i Bergen kun ett Par Lejlighedsdigte (1783). [2]) Da han var kommen tilbage til Kjøbenhavn, udgav han Eusebius eller den Frugt man høster af Dyden i vore Tider, en Oversættelse af et fransk Skrift, Efterligning af Voltaires Candide. Han tilegnede Rahbek det, denne anmældte det, og der udspandt sig en literær Fejde, i hvilken han iblandt andet bebrejdede Rahbek, at denne i Iversens Nytaarsgave havde anmældt og rost nogle af sine egne Digte. o. s. v. [3])

---

[1]) Han sendte dette Skuespil til Theaterdirektionen i Kjøbenhavn, men hørte i flere Aar ikke noget dertil. Tre Aar i Bergen, Autobiografisk Episode af P. A. Heiberg. Drammen 1829. Jfr. om dette Skrift Kjøbenhavnsposten 1829, Nr. 157. 159. 160.

[2]) Det stjaalne Kys, et Fragment af et Heltedigt i to Sange paa min Viis, med Motto af Storm og i Alexandriner. (Et Bryllupsvers, sex Blade.) Ode i Anledning af at et Skib løb af Stabelen (optrykt i D. Tilskuer 1803, Nr. 85—86).

[3]) Eusebius o. s. v. Kbh. (ikke Bergen) 1787. (Originalen udkom i Amsterdam 1785). Tilegnelsen staar bagerst: „Den velædle Hr. Knud Lynow Rahbek, Candidat i Philologien og Skuespillervidenskaben"; og „han tilstillede ham et Mæcenatexemplar indbundet i rødt Saffian og dekoreret med en forgyldt Harlekin med en Brix eller med en Dolk." Beviis at Hr. Rahbek ikke

Digitized by Google

Det var en egen Begyndelse til fortroligt Venskab. Venskabet var ogsaa stadig vaklende; nu vare de Zetlitzske Epistler i Vejen, nu Tilegnelsen af Charis; og Heiberg, der saa godt kunde se alle andres Lyder og aldrig skaanede dem, sagde ogsaa sin dyrebare Ven Sandheden: „Frygt og Svaghed, skrev han til ham (i September 1795), samt Bestræbelse at yndes af alle Partier, forfører dig ofte til at modsige dig selv, og at arbejde imod den Frihed, som du foregiver at ynde. Betænk dog, at den, der vil være Ven af alle, bliver Ven af ingen.“ [1])

Ogsaa med Tode havde Heiberg en Fejde. De vare Medbejlere som Skuespildigtere. Tode havde recenseret Ralf Patriot, og ophöjet den langt over Heibergs Mikkel og Malene, samt dadlet andre af Heibergs Stykker, f. Ex. Heckingborn. Saa lod Heiberg, som om Forfatteren til denne Recension ikke var Tode selv, men hans Sön. [2]) Dette optoge de andre (Tode og Gutfeld) for en Vanærelse af det „unge Menneske, som derved kom i Folkemunde“, og Striden brød løs. Under denne bebrejder Tode Heiberg: hvorledes „han fornærmer Personer og gjör Udfald paa enkelte Mænd“ (navnlig anker han paa Skumlerier over afdøde Drewsen), „hvor begjerlig han opsnapper Byrygter, hvor taknemmelig han sluger Anekdoter, og hvor livlig en Honning han véd at lave deraf.“ „Hvad det er for en Karl, der fortæller ham noget, det bryder han sig ikke mere om, end en anden Skarnager lægger Mærke til de Piger, der kaste Snavs paa hans Vogn; naar det kun er Snavs, er han tilfreds.“ Heiberg viser Tode hen til Lovens 6. Bog, 21. Kap., hvor han kan læse sin Dom. [3])

---

besidder de fornødne Egenskaber enten til at være Recensent eller Oversætter, med Rahbeks Recension og Heibergs Ultimatum, 1787. Rahbeks Erindringer 3,151, og Svar paa det første literære Produkt af Morthorsts Presse (Heibergs Ultimatum), hvor ogsaa det Svar findes, hvormed Rahbek sendte Exemplaret tilbage.

[1]) Rahbeks Erindringer, 4,377. 5,11.

[2]) „Den Forsigtighed en Dramaturg brugte, der selv overvældet af utallige Forretninger lod sin Sön, et ungt haabefuldt Menneske paa ti Aar, hver Aften gaa paa Komedie med Bogen i Haanden, for at samle kritiske Subsidier.“ Rigsdalersedlens Hændelser (1789—93), 1,280.

[3]) De hertil hørende Skrifter findes paa Universitetsbibliotheket i ett Bind kaldet Stridigheder paa det danske Parnas 1789 og i ett Bind Heibergiana i det Kgl. Bibl. Nemlig: Af Heiberg: Formaninger til den unge Tode: Om Hr. Prof. Tode; Til Hr. Prof. Tode. Af Gutfeld: Heiberg for Publikum i Anledning af hans seneste Stridsskrifter. Af Tode: Til Forfatteren af Skriftet Hei-

Digitized by Google

Fra deslige personlige Kjævlerier, som Literaturens Historie ikke vilde have skjænket nogen Opmærksomhed, hvis de ikke medvirkede til at skildre disse Mænd og deres Færd, vendte Satiren sig til offenlige Sager, hvis Behandling (da Heibergs Viser og Komedier i øvrigt høre til Poesien) i de dertil hørende Skrifter vi nu skulle forsøge at oplyse. Den Mand, der ikke skyede personlig Satire, og skjöndt uden Grund vilde forsvare den med Holbergs Exempel,[1], der gjerne opsøgte Fejl og Daarskab hos alle de Personer, med hvem han kom i Berøring, ja stiklede paa private eller offenlige Personers Brøst, endog tilfældige og naturlige,[2]) hævede sig til en höjere Sfære, i det han med samme Svøbe revsede Tidens Skrøbeligheder og dens store Lyder. Begavet med usædvanligt Vidd, med træffende Fremstillingsevne, stadig med Sandhed som det höjeste Maal for Öje, om end ikke altid naaet, med hele sit Sprogs Styrke og en stolt Sjæls overmaadige Fylde, støttet af den store Hobs umaadelige Bifald, gjorde han, selv dreven fremad ved de franske Frihedsidéer, Lovenes Brøstfældighed og Forfatningens Uholdbarhed til Dagens vigtigste Æmne. Forunderlig vel skikket var denne Virksomhed til at sætte i Bevægelse, til at oprøre. Ved at anfalde nu det ene, nu det andet, alt tilhobe imellem hinanden, snart med lette Hentydninger, der vakte Latter, snart med stærke Slag, der rammede, ofte paa det allerömmeste Sted, maatte han vække de sovende af deres Døs, og for hele den yngre Slægt blive Forkynder af den ny Friheds Morgenrøde, der gav sig til at dæmre paa det kommende Aarhundredes Himmel. For den blev han derfor Frihedens Martyr, og for os staar han saa endnu.

I Rigsdalersedlens Hændelser, der udkom nummervis (fra 1.

---

berg for Publikum; Et andet Brev til Forfatteren af Skriftet Heiberg for Publikum. Af Heiberg: Til Sigvard Lycke den Anden eller den Høeckiske Anonym (Gutfeld). Af Gutfeld: Ulykkelige Hændelser eller Heibergs syge Muse. Af Heiberg: Rettelser i Prof. Todes dramatiske Tillæg (imod Todes Recension over Heckingborn). Samt Ralf Patriot. En Oper i een Scene. Parodie efter Heibergs Maade af van Quoten den yngre. Kbh. 1789. Ogsaa aftrykt i Heibergs Formaninger. Den var ikke af Baggesen, men kommen fra Grönland. (Jfr. Fortalen til Holger Tyske.)

[1]) Han beraaber sig paa Holbergs Komedier, Peder Paars og Niels Klim i Læsning for Publikum Nr. 15, S. 233, Nr. 20, S. 319. Se derimod hvad der för er bemærket ved Holberg, og Steffens Om Holbergs Komedier i Hvad jeg oplevede 2,68.

[2]) Se Rakbeks Erindringer 3,155.

Marts 1789[1]) er Idéen laant af et engelsk Skrift Chrysal or Adventures of a guinea,[2]) men kun Idéen, ikke Indholdet, der bevæger sig om allehaande literære og politiske Misgreb og Uordener, og heller ikke forsmaar i Forbigaaende at tage med, hvad der laa paa Vejen. Klubber og Brændevinsbrænden, Toldbetjente og Lotteri, Forelæsninger af tyske Professorer (v. Eggers) og Kjøbmands Katekismus (i Katekismus' Form), Rendestensbrætter og Bevægelser i Literaturen, Udfald paa Aftenposten og Anfald paa kjendte Forfattere (Tode, Baggesen),[3]) Skrivesygen og de fremmedes Overmod (Pallini), Bondens Trældom o. s. v. forbinde sig med skarpe Satirer over Danmarks Tilstand (det russiske Manuskript, Kortet over det forjættede Land), og over Begivenheder, som sætte Folket i Bevægelse (Pheresiternes og Cananiternes Gesandtskab til deres Landsherre). Alt dette tildrog ham dels private Fejder, dels offenlig Tiltale.

Den første offenlige Tiltale traf ham for en Replik i Komedien Virtuosen.[4]) I trettende Scene sagde næmlig Forvalteren Töraf: „En anden Affaire var det, om det gik saadan som ved Holmen, hvor min Broder er Tømmermand, for han siger, at de dèr hugger gode Flag og Sejl i Stykker, naarsomenstid de vil have dem indcasserede, for at de kan faa ny igjen. Ja gjör de saa." Dette „uforsigtige Udtryk, der for Resten, som han siger, var den nøgne Sandhed" vilde han slippe fra ved i et følgende Nummer at korrigere det som en Trykfejl (der skulde isteden for Holmen læses Holmien), hvilket det naturligvis ikke var. Det hjalp heller ikke, og han maatte bøde „to hundrede rene Rigsdaler."[5])

---

[1]) I Lærde Efterr. 1790 Nr. 49 staar 1787.

[2]) Der findes ett Par ældre lignende Skrifter: Overkjolernes forunderlige Hændelser. En Roman. Kbh. 1770, af K. G. Biering, der atter er et Sidestykke til Saloppernes forunderlige Hændelser. (Luxdorphs Saml. af Trykkefrihedsskr. Rækken paa 20 Bd. i det 17. Bd.) De have intet med Heibergs at gjöre.

[3]) „Findes der en enkelt god Poet, saa fordærver Adelen og de fornemme ham. Fra den Tid da de store ophørte at holde Hofnarre, toge de Poeter i deres Sted, thi noget maatte de have at more sig med. Den idelige Omgang med de fornemme Folk fordærver Talentet i Bund og Grund." Rigsdalersedlens Hændelser (1789—93), 1,306.

[4]) Rigsdalersedlens Hændelser, 2,140. 250.

[5]) Jfr. Læsning for Publikum, Nr. 6, S. 95. Replikken findes ikke i Rahbeks Udgave af Heibergs Skuespil, derimod staar dèr endnu Törafs Bemærkning, at „man borde vænne Bønder til at æde Hø." Man maa overhovedet nytte den ældste Udgave af Hei-

Digitized by Google

I Rigsdalersedlens Hændelser var de jyske Herremænds Ambassade bleven medtagen, og Lütticbau havde svaret derpaa; men det var intet imod det Røre, der fremkom ved det höje Brudepars Indtog i Kjøbenhavn. Det medførte nogen Afvexling i det ensformige Kjøbenhavnslivs Tomhed; alt svömmede i Glæde. Heiberg forherligede selv Höjtiden med en Folkesang, hvoraf der gratis uddeltes 14000 Exemplarer, og som for Resten kun indeholdt den sædvanlige Røgelse for Frederik og Marie.[1]) Men „nu traf det sig, at Heiberg af et Selskab, der om Sommeren maanedlig samledes paa Skydebanen, blev anmodet om en Vise til deres sidste Samling i Slutningen af September" (den 25. September 1790). Der kunde jo intet være i Vejen for, at man først jublede over Landets Lykke for aabent Hus, siden morede sig over Regjeringen og hele Stadsen for lukkede Döre. Og Selskabet sang, man kan tænke sig under hvilken Henrykkelse, Heibergs Vise:

Hver Mand i Byen om Indtoget taler,
Om Transparenter og Danserens Gang,[2])
Dekorationer og Porte man maler,[3])
Synger hvad elleve Muser besang.[4])
Alle beglo'de,
Faa kun forstode
Digterens Fingal og Frode.[5])

---

bergs Skuespil fra 1792 med Fortalerne, som Rahbek har udeladt. Jfr. ogsaa om Sagerne mod Heiberg K. Schifters Maanedlige Bekjendtgjörelser etc. fra 1790, og Høsts Beretninger i Geschichte der dänischen Monarchie unter der Regierung Christian VII.

[1]) Se Rahbeks Erindringer 4,49, hvor der ogsaa findes en Sang for den Kjøbenhavnske Ungdom, og Sangene i Politiforhøret.

[2]) Danseren, den Hest, som den første Staldmester Kammerherre Hauch red paa ved Indtoget. Den var afrettet til at danse, hvilket vel symbolsk skulde udtrykke Folkets Glæde.

[3]) I Biskop Balles Port var der opsat en Obelisk m. m., der tilsammen skal have taget sig ud som en Skov.

[4]) Toget til Templet blev modtaget med en Sang af ni Sangerinder, klædte som de ni Muser; men ved Indgangen til Templet stode tillige Thalia og Melpomene in effigie, de vare altsaa in duplo, og der var i alt elleve.

[5]) Fingal og Frode, Prams heroiske Skuespil, der blev opført, da Kronprinsessen første Gang besøgte Theatret, og i hvilket man søgte Hentydninger til Hoffet. I en Parodi af Heibergs Selskabssang, den 28. September 1790, hedder det:
Tosser begloede,
Kloge forstode
Digterens Fingal og Frode.

Digitized by Google

Og saa kom Digteren, som Rahbek meget naivt udtrykker sig, „for at faa et Rim paa de Mallinger, Suhmer og Rother," til at sige:

Ordener hænger man paa Idioter,[1])
Stjærner og Baand man kun Adelen gi'er,
Men om de Mallinger, Suhmer og Rother
Man ej ett Ord i Aviserne ser.
Og har man Hjærne,
Kan man jo gjerne
Undvære Orden og Stjærne.

De to næste Vers vare mod Adelen og Herremændene:

Rigdommen voxer i Adelens Bleer,
Og, som en Skomager[2]) nylig har sagt,
Ene de van'er og von'er og de'er
Holder Fortuna og Plutus i Agt.
Har vi ej meget,
Er det vort eget,
Som ej fra Staten er sveget.

Her man despotiske Satser ej lærer,
Lighed blandt Mennesker drive vi paa,
Og ej, som Jydernes Proprietærer,
Ønske os Slaver og Bønder at flaa.

Jfr. Rahbeks Erindringer 4,47. „Man gjorde Ulvilde til Luise." (Borchs Exemplar). Luxdorphs Samling om Kronprinsens Formæling og Indtoget. I Fortegnelsen over Schous juridiske Samling paa Universitetsbibliotheket, S. 44, tillægges en Parodi, trykt hos Simmelkjærs Enke, Kirchhoff; det er den samme Parodi, der er trykt i Heibergs Skrift Politiforhøret og Kjendelsen i Sagen angaaende Visen: Hver Mand i Byen om Indtoget taler. Kbh. 1790.

[1]) Adskillige bleve benaadede med Ordener i Anledning af Brylluppet. De anføres i Adresseavisen 1790 Nr. 210, og iblandt dem vare visst nok flere ubetydelige Mænd. I Parodien hedder Slutningen:

Folk uden Hjærne
Ville nok gjerne
Prydes med Orden og Stjærne.

[2]) Hos en Skomager i Kjelderen 103 i Pilestræde var i Vinduet sat følgende Vers:

Jeg ejer ej Skilling og næppe et Brød,
Min Kjole er lappet, Krediten er død,

Digitized by Google

Selv vi os føde;
Agerens Grøde
Vi ej som Dosmere øde. [1])

Denne Vise blev uden Forfatterens Vidende trykt af Poulsen i Morgenposten, og særskilt eftertrykt af Popp. Forfatteren blev indkaldt af Politimesteren, da man fandt: „at ved ermældte Sang saavel Regjeringen dadledes, som tillige der paa en fornærmelig Maade taltes dels om Adelsstanden i Almindelighed, dels i Særdeleshed om Mænd, som Hans Majestæt Kongen havde bevist Naade.“ Efter Heibergs Forsvar frafaldt Politimesteren Anklagen angaaende Adelen; men Ordener hænger man paa Idioter vilde han ikke lade gaa. Forgjæves beraabte Heiberg sig, med Hensyn til sit Sindelag, paa hine patriotiske Sange, forgjæves forestillede han, at han jo ikke havde sagt andet, end hvad mange andre havde sagt för (navnlig Zetlitz og Baggesen), at han ikke havde sagt, at alle de, der fik Ordener, vare Idioter, at Idioter, hvorved han forstod „enfoldige Mænd, om hvis Kundskaber man kunde tvivle,“ derfor gjerne kunde være brave og retskafne Mænd;[2]) forgjæves, Politimesteren fandt, at der i disse Ord skumledes over Regjeringens Handlinger, og indeholdtes ikke alene en Fornærmelse mod dem, der fik Ordener, men tillige en dumdristig Kritik over Regjeringens Uddeling af Ordener. Forfatteren blev idömt

---

Fortuna, den Frue, er gjerne saasaa,
Hoffærdig hun nærmer sig sjælden os smaa;
Kun Van'er og Von'er og La'er og De'er
Den naadige Frue sin Yndest beteer.
Jeg hende vel bad om ett Lys eller to,
Men knibsk hun paa Næsen slog Rynker og lo.

[1]) Slutningen var:

Stormanden svirer, og glemmer den arme,
Kan ham med kold Ligegyldighed se;
Vi ere Smaafolk, og føle med Varme,
Midt under Sviren, Elændigheds Ve.
Hungriges Mave
Fordrer en Gave.
Giver! og Tak skal J have.
Selskabets Skaal.

[2]) Naar Heiberg i Suum cuique vender tilbage til denne Sag, siger han blandt andet: „For at anføre ett Exempel skulde jeg meget miskjende Overfalkenérmesteren Ridderen Calmette og hans bekjendte elskværdige Beskedenhed, om jeg ikke troede, at han frivilligen vilde erklære sig for en Idiot i Sammenligning med en Prof. Fabricius.“

Digitized by Google

en Bøde af 150 Rdr., Udgiveren af Morgenposten, der havde aftrykt Sangen, af 50 Rdr., og Bogtrykker Popp, der paa egen Haand havde aftrykt den til Salg, af 20 Rdr. Nogle af det Selskab, hvori Sangen var bleven sungen, sammenskjød strax og sendte Heiberg Beløbet af den Mulkt, han var idömt; men han vilde ikke modtage det, og sendte det tilbage med et Brev (af 15. November 1790), hvori han yttrede, at „hvis han var dömt retfærdig, hvorom han ikke kunde eller borde tvivle, saa kunde hans Venner ikke være bekjendte, at de havde villet understøtte en Forbryder imod Loven; var Dommen uretfærdig, saa var den Bevidsthed, at være bleven et Offer for Sandheden og den gode Sag, saa behagelig, at han ikke vilde dele denne Lykke med noget Menneske i Verden.“ [1]) At Politimesteren ikke paa egen Haand afsagde denne ubesindige Kjendelse, er rimeligt. Rahbek fortæller ogsaa, at en af Landets allerførste lovkyndige (nemlig Kristian Colbjörnsen) fandt Grundene for Dommen saa ufyldestgjörende, at Politimesteren til disses yderligere Bestyrkelse fremkom med en petit Billet fra en den Tid meget formaaende Mand (nemlig Brandt), og spurgte, om han kjendte det Navn? o. s. v. [2])

„Jydernes Proprietærer“ vare ogsaa komne for Orde i Visen. Det kunde Kammerherre Lüttichau ikke tie til; og han spurgte Heiberg, om ikke Visens

Her man despotiske Satser ej lærer o. s. v.

borde forandres saaledes:

Det jeg har skrevet, gjör mig ingen Ære;
Momus forførte mig, som den gjör fler';
Jydernes Bönner retfærdig jo ere,
For hastig jeg dömte, jeg gjör det ej mer.

---

[1]) Høst. 2,249. Rahbeks Erindringer 4,49 fgg. Politiforhøret og Kjendelsen i Sagen angaaende Visen: Hver Mand i Byen om Indtoget taler. Kbh. 1790. Af tredie eftertrykte Oplag, Carlsruhe 1790. 4. med Aftryk af Visen, nogle Rim af Baggesen og et Epigram af Rahbek, bleve kun faa Exemplarer trykte, af hvilke han sendte Suhm ett. (Se Heibergs Brev til Suhm, af 3. Januar 1791, i Hist. Tidsskr. 4,358.) Visen m. m. findes ogsaa i Husposten især for Kjøbenhavn og Kristianshavn 1850, Nr. 14. 15.

[2]) Rahbeks Erindringer 4,54. Navnene ere tilskrevne i Borchs Exemplar. Deri skulde da ligge, at Brandt havde sendt Politimesteren maaske endog en Paamindelse; Colbjörnsen derimod misbilligede Kjendelsen.

Enhver vil dem hade,
Enhver vil der' Skade,
Paa Kongens Retfærdighed de sig forlade.

Og han beraabte sig dernæst paa sin retfærdige Sag:

Om alle vil tie, kan Kongen erfare,
Hvorledes i Landet det monne staa til?
Hvorfore mishandles de Jyder, som vare
Saa redelig, de ham det mælde vil?
Jeg tie maa her.
Og siger ej mer,
Da Enden skal prise enhvers Gjerninger.[1])

Heiberg kunde da i sin Vise:

Verden af Krig og af Fejde er fuld[2])

med Föje bruge til Omkvæd:

Enten man ta'r det paa langs eller tværs,
Löjerligt er det som Lüttichau's Vers.

Ingen kan gjöre sig nogen Forestilling om, hvilken Virkning disse Heibergske Viser gjorde paa hin Tid, da Gemytterne vare saa modtagelige, saa meget mere, som de havde kun liden forfriskende Nydelse. Ved den Moro han vakte i mange andre Retninger, f. Ex. ved Laterna Magica, ved de jævnlige Sammenstød i andre Viser med Politimesteren, som Visen: Henslængt i Krogen min Harpe staar, med Anmærkninger (1791), gav han tillige den politiske Kamp saa meget mere Udbredelse i alle Klasser; og Viser af denne Natur glemtes ikke saa let, som de trivielle Ting hver Dag fødte af sig. En af de pikante er: Min politiske Omvendelse, Hymne til Folkevennen:

Jeg skrev saa tit med vanhellig Pen,
Min ringe Geist var i Satans Eje;
Tak ske dig, ærede Folkeven,
Der mig omvendte fra Syndsens Veje (o. s. v.).

---

[1]) Lüttichau, Fuldkommen Beviis at Hr. Etatsraad Colbjörnsen ved sine Betragtninger over de jydske Proprietairers Tillidsskrift har fornærmet den oplyste Menneskehed. (etc.) Kbh. 1791, S. 58.

[2]) Trykt i D. Tilskuer 1791, Nr. 26.

Digitized by Google

hvori der ogsaa forekommer:

At den er skyldig i Mytteri,
  Som denne Sandhed i Tvivl tör drage,
At Folk er Kongers Hollænderi,
  Hvis Ost og Smör de har Lov at tage,
    Og som desuden
    Maa ligne Studen,
    Naar en Forpagter faar Lyst til Huden,
    Det véd jeg nu.[1])

Ligeledes var Virkningen fra Theatret naturligvis saa meget större, naar Opførelsen blev forbuden, hvorved Stykket og Forfatterens Navn kom i des större Ry. Saaledes f. Ex. De Vonner og Vanner (opført første Gang i Januar 1792), hvis Opførelse paa Grund af „den rygtbare Replik i første Akt" efter tredie Forestilling blev forbuden. „Stykket fik derved Ry, og blev til et Mesterstykke."[2])

Den franske Revolution skred imidlertid altid videre fremad i Frihed og Lighed, og Norden laa saa fjærnt, at det kunde overgive sig til Sværmeri for Idéerne, som Magthaverne ikke kunde gaa ind paa under de virkelige Forholde. Denne uhyggelige Stemning yttrede sig ikke alene hos os, men ogsaa i Nabolandet Sverrig. Revolutionsidéerne sattes i Forbindelse med Gustav den tredies Mord. Frihedssværmeren Thomas Thorild sendte Hertug-Regenten sit Skrift Ärligheten, blev fængslet og landsforvist, medens Ungdommen i Uppsala ved höjlys Dag holdt et Fakkeltog, og begrov Trykkefriheden. Over Kjøbenhavn drog han (1793) til Hamborg.[3]) Var det en Advarsel eller en Opmuntring? Ogsaa Danmarks politiske Stilling blev stadig mere spændt; især med England som Frankerigs Fiende voxte Spændingen, og Regjeringens Ømtaalighed over Pressens Drillerier tog naturligvis til, og med den tillige Angrebene. Da maatte Lidenskaber nødvendig blande sig ind med; og det er især her,

---

[1]) Just derfor maa man, for at gjöre sig den politiske Indflydelse levende, allerede nu gjöre sig kjendt med nogle af disse Viser. Laterna Magica findes i J. Smidth's Lommebog for Historie og Selskabelighed. Kbh. 1795 og i Dansk Parnas, udg. af A. E. Boye, 1840. Min politiske Omvendelse i Folkevennen Nr. 18 (Juli 1794) og i samme Lommebog for 1796.

[2]) Efterskriften Til Læseren i Rahbeks Udgave af Heibergs Skuespil, 4. D.

[3]) Se Atterbom, Svenska Siare och Skalder, 5,78.

Digitized by Google

man for at forstaa Literaturen under disse Forviklinger maa skaffe sig det nöjeste Indblik i de historiske Forholde, saaledes som de virkelig vare.

Det franske Konvents Kommissær, Ph. Grouvelle, kaldte sig den franske Republiks befuldmægtigede Minister ved det danske Hof. Derom fandt en Notevexel Sted i Aaret 1793 imellem Bernstorf og den engelske Minister Hailes, som ankede derover, og som allerede för mundlig havde forestillet Bernstorf det ubehagelige i sin Stilling i Danmarks Hovedstad. Heiberg stod i venskabeligt Forhold til Grouvelle, og sendte under Simon Sandrues Navn Rahbek et Brev, som denne indrykkede i Danske Tilskuer (1794, Nr. 21). Brevkriveren fortalte, at man om Aftenen ved Slotsbranden havde lagt Mærke til to Personer, som talte et fremmed Sprog, og af hvilke især den ene havde yttret en djævelsk Glæde over Branden, og lyste efter denne Skurk, der ved flere Ting var gjort kjendelig. Den engelske Minister, der almindelig blev nævnt som den, man sigtede til, havde virkelig været tilstede og havde brugt en lignende Yttring, som den, der angaves: at for de Millioner, der nu gik op i Flammer, kunde Danmark i flere Aar have taget Del i Krigen mod Frankerig; men han havde ingen Glæde yttret over Branden. Han indgav en alvorlig Anke til Bernstorf, og paakaldte Folkeretten og de danske Love. Den hadske Stemning, der tillagdes ham, kunde vel endog overføres paa det engelske Folk. Kancelliet lod anlægge Sag. Rahbek vilde ikke nævne Forfateren, saa at Heiberg blev udenfor Sagen. Rahbek, der altsaa overtog hele Ansvaret, tog sig Tingen meget let; han kjendte Assessoren, og sad under Forhøret og skar Penne. Da han erklærede „under Tilbud af Ed“, at det med hans Vidende ikke var den engelske Gesandt, der sigtedes til“, frikjendte Hof- og Stadsretten ham (i Juni 1794), og Ministeren lod Sagen falde. Rahbek indsaa siden sin Ubesindighed, og hvilke Fortrædeligheder han havde foraarsaget Bernstorf; men „han tabte ved denne Sag ikke blot Bernstorfs Bevaagenhed, men ogsaa hans gode Mening.“[1])

Heiberg digtede atter en Vise (den 2. Juni 1794): Vor Klub er dog en herlig Sag, hvori det femte Vers lød:

King George han spiller höje Spil;
En Satan fik ham nylig til
At rive Folkets Klubber ned
Sig selv til stor Fortred.

---

[1]) Høst, 2,259 fgg. Rahbeks Erindringer, 4,272. Steffens, Was ich erlebte, 2,309. Ørsted, Af mit Livs og min Tids Historie 1,249 nederst.

Digitized by Google

Han tror ej Britten mukke tör,
Hvor galt han endog Sagen gjör.
Tror I, godt Folk, slig Politik
Kan længe holde Stik?

Otte Dage efter stod Sangen i Danske Tilskuer (Nr. 43). Nummeret blev strax konfiskeret, og Fiskalen fik Ordre til at tiltale baade Heiberg og Rahbek for „det uanstændige, dumdristige og haanende Angreb paa Kongens Svoger, Kongen af Storbritannien.“ Schønheider, der var Heibergs Forsvarer, indsatte Forfatterens Forklaring, at Ordet han i det paagjældende Vers gik paa Satan (Forføreren, Pitt), saa at Kong George selv gik skudfri; men Hof- og Stadsretten vilde ikke skifte Subjekt, og dömte Heiberg i en Bøde af 300 Rdr. (November 1794). Rahbek blev frikjendt.[1]) Denne Vise var imidlertid ikke den eneste Udæskning imod Englands Konge eller Minister.

Altid alvorligere rykker Tiden frem. Skal det blive til noget eller ikke? Skal Forfatningen træde ind i en ny Skikkelse, antage en mere folkelig Form, eller vil det bestaaende hævde sin nedarvede Ret? Skal Pressen gives fri eller indskrænkes? Dette sysselsætter alle, og det sidste Spørgsmaals Afgjörelse anses for afgjörende for det første. I denne Bevægelse griber Heiberg ind, alles Öjne vogte paa ham, og utaalmodig ser den store Mængde i hans Skjæbne Regjeringens Svar paa dens Forventning. Hans Ord, hans Sange, hans Skrifter blive ligesaa mange Gjenstande for „trykte Debatter og for Konversationen næsten i alle Selskaber, især i dem, hvor man bekymrer sig noget om den offenlige Mening“.[2])

Paa den anden Side sættes frygtsomme Gemytter i Uro ved de Selskaber der stiftes, det ene efter det andet. Ved det skandinaviske Selskabs Stiftelse (1796) var Heiberg bleven forbigaaet; han, Collet og nogle flere indbøde Rahbek til at deltage i Stiftelsen af et nyt Selskab: For Sandhed. „En anonym Angivelse, der, for at gjöre Sagen endnu mer bevægelig, var skreven med rødt Blæk, blev leveret Politimesteren; Medlemmerne betragtedes deri som et Slags fratres clerici for et större Samfund, Samfundet for Sandhed og Ret, der maatte være en formelig Jacobinerklub.“

---

[1]) Høst, 3,16. Rahbeks Erindringer, 4,289. Procedure og Dom i Sagen. udg. af Heiberg 1795. Heibergs Læsning for Publikum, Nr. 18. 23. Ørsted, Af mit Livs og min Tids Historie, 1,252.

[2]) Jfr. Læsning for Publikum, Nr. 11, S. 175.

Digitized by Google

Skjöndt der blandt Medstifterne vare meget lojale Mænd [1]), hed det dog, at „saakaldte mægtige Mænd advarede unge Mænd. som de vilde vel, for at være Medlem; Selskabet varede derfor heller ikke længe, men sov hen af sig selv uden at opløses.“ [2]). Under disse og lignende Gnidninger fremkom Heibergs Skrifter.

Heiberg var Translatør (fra 1788), og søgte om Embedet som Notarius publicus, hvilket han saa godt som ene i det mindste i syv Aar havde styret for den forrige Notarius Schmidt, der var sygelig. H. G. Olsen blev ham foretrukken, og Stridsskrifterne mod hans begunstigede Medbejler medførte atter Udfald imod Regjeringen. [3])

Trykkefrihedskommissionen blev nedsat, og den Frygt, denne Regjeringshandling fremkaldte hos Folket, satte alle Penne i Bevægelse. Heiberg udgav En Draabe i det store Hav af Skrifter om Skrivefriheden (1797), Bærens Nok en Draabe o. s. fr. Heiberg vilde med Alvor oplyse, at Angreb paa Religionen og Staten kun vilde blive værre, naar man indskrænkede Friheden; det var beföjede Ord, men ogsaa Stedet i dette Skrift vakte Anstød. Han dadlede Collets Afsættelse, fandt Brøst ved Forfatningen. o. s. v.

Selskabet for Sandhed udgav Skriftet af samme Navn, hvis første Bind ikke syntes at gjöre synderlig Lykke [4]); men i andet Bind indførtes Heibergs Politisk Dispache og Sproggranskning. Maalet blev derved fuldt, og han blev sat under Generalfiskalens Tiltale.

I Politisk Dispache, med det bekjendte, siden saa tit gjentagne, Motto: Something is rotten in the state of Denmark, gaar

---

[1]) Blandt Medstifterne nævnes: Sejdelin, Horrebov. Sveistrup, men ogsaa M. F. Liebenberg, der blev Selskabets første Formand, og H. G. Clausen.

[2]) Rahbeks Erindringer, 5,87. Jfr. Pawels' Autobiografi, S. 31. fgg.

[3]) Heibergs Suum cuique, Til mine Medborgere 1797. Olsens Audiatur et altera pars 1798. Heibergs Si tacuisses, philosophus mansisses 1798. Nyerup nævner et Skrift af Translatør K. M. Kjønig, Neminem læde, Til Translatør Heiberg 1798; det fandtes ikke i det Kgl. Bibl.

[4]) Hertil medvirkede efter Rahbek „mere end man maaske torde forestille sig, den ubetydelige Omstændighed, at det, ligesom Skandinavisk Museum, tildels med Hensyn til den oprindelige, men aldrig iværksatte Idé at vinde Medarbejdere i Sverrig, blev trykt med latinske Bogstaver“. En aldrende Søofficér forlangte det hos Schultzes, men da han saa de latinske Bogstaver, vilde han ikke have det; forgjæves forsikkredes der ham, at det var paa Dansk, han blev ved sit: Det er Latin. Rahbeks Erindringer, 5,333.

Digitized by Google

Heiberg, efter en stræng Revselse af de fremmedes Indflydelse, ud fra den ligesaa velkjendte Revolutionssætning, at „Regenten, Statens første Embedsmand, lönnes af Nationen", og det han har foresat sig at vise, er, „at den Nation just ikke er den bedst bestyrede, der betaler sin Regent eller sine Regenter bedst." I det Öjemed gjennemgaar han Danmarks Finanser, og sammenligner dem med andre Landes. Adkillige skarpe, men ofte uden Tvivl velgrundede Anker, f. Ex. Misbrug af Kassen ad usus publicos, forekomme hist og her, og skjöndt fejlagtige Angivelser umulig kunde udgaas, da Kundskaben om Finansernes Tilstand var saa utilgjængelig, maa hans Tendens unægtelig kun have været den rene Sandhed, uden hvilken den gode Sag nødvendig selv maatte lide;[1]) men Sammenligningens Resultat var rigtig nok lidet smigrende, og Fremstillingens Udtryk for en enemægtig Konge noget nærgaaende: „Naar Danmark kunde reglementere sine Statsudgifter paa samme Maade som Frankerig (om hvilket han dog foran yttrer, at det isteden for en Konge fik 755 Tyranner), saa vilde Nationen i Skatter og Paalæg betale i det allermindste 16 Tønder Guld mindre end hidtil." „Kongen fik foruden fri Bolig 124,630 Rdr. aarlig." o. desl. Imidlertid havde det ikke været af Vejen, hvis Regjeringen havde undersøgt og kundgjort den virkelige Tilstand, og lagt sig Afhandlingens Slutning paa Hjærte, saavel som hans veltalende Tilraab til Regenterne: „Med stærke Skridt nærmer sig den Tid, da det skal komme for Lyset, som nu er skjult i Mørket. Hertil hører i Særdeleshed Forvaltningen af en Stats Finanser. Ogsaa synes den sunde Fornuft at tilsige, at en Nation har den fuldeste Ret til at vide, hvortil de Skatter anvendes, for hvis Tilvejebringelse den störste og bedste Del af Nationen maa trælle surt nok." „Jo mere Oplysningen forøges, jo mere fremkunstler man Mørke; jo mere den unge Frihed, efter Naturens ordenlige Gang, tiltager i mandig Styrke, jo stærkere Lænker smeder man til den."

Sproggranskningen er ett af de tidligere forsøgte Vittighedsværker, der i sig selv er noget spag, men som bliver skarp, naar Forklaringen eller Fordrejelsen bliver spydig, og den overrasker, enten ved sin Springfærdighed eller endog stundum ved sin næsten töjlesløse Djærvhed, især den store Hob. Just heri havde Hei-

---

[1]) Alle vare ikke af den Mening. Oluf Vorm skrev til Nyerup 1799: „Synes dig, det var smukt af Heiberg i sin Dispache, at lade som han ikke vidste andet, end at Øresunds Told gik i Kongens partikulære Kasse, og derved faa 9 Tønder Guld ud; er det at skrive for Sandhed? Nej, det er at skrive af Avind, af Hævngjerrighed og krænket Egenkjærlighed." (J. Møllers Nyt theol. Bibl. 19,181.)

Digitized by Google

berg sin Styrke; hvad Baggesen var i Poesi, var han i Prosa. Regjeringen, Kirken, alle Dagens Begivenheder toges i den med, og just disse adspredte Pile, der vare udskudte af et fuldt Kogger, og rammede til alle Sider, hver med en giftig Spids, tiltalte Mængdens Fatteevne og Lysten til at fryde sig over andres Lyder.

F. Ex. Konge. En Mand, der er saa skikkelig, at tage Skylden paa for hvad hans Ministre gjöre (etc.) Majestæt. Et Skjermbræt, bag hvilket Skjelmer drive deres Spil ustraffet. Souverain. En, der maa danse efter andre Souverainers Pibe. Throne. Et Møbel, som paa den danske Skueplads altid sættes i en Krog (etc.). Absolut. Saaledes hedder den största Juvél i den danske Konges Krone. NB. Det er ikke den, som Struensee beskyldes for at have solgt; thi den Juvél, hvorom her tales, skal være betroet til ett eller flere af de Kongelige Kollegier; og at den ikke er udfejet, men virkelig findes, derom tvivler ingen. Farlig. En Mand, der ikke knæler for Dumhed og Nidingsværk. Det er en farlig Mand, siger man om den, der vover at fortælle, at en eller anden Excellence stræber efter at gjöre sig selv til Souverain. Æsthetisk skjön kaldes en Forordning, hvis Indledning handler om Frihed og Texten om Lænker.

Oplysning. De Lys, der brænder i Kirkerne ved Froprædiken. Hører med til den Hellig Aands Naadevirkninger. Al anden Oplysning er Mørkhedens Gjerning. Djævel. En af de flere i disse Tider dethroniserede Konger. Præsterne holder paa ham, som paa de andre; men det hjælper ikke. Bibellæsning. Et aandeligt Balparé. Man paastaar, at Guds Börn begaa de samme Utérligheder i Bibellæsningen, som Verdens Börn paa Balparé. Præstekald. En Sax til at klippe Faar med (etc.).

Officeer. En Embedsmand, der maa kunne bande og prygle. Kan han noget mere, skader det ikke. Professor. En Lilje paa Marken, der spinder ikke, og dog klæder hans himmelske Fader ham. Hvad en Professor egenlig bör profitere, er det, at ingen maa profitere af ham, men han profitere af alle.

Dansk. En Plet paa et velopdraget Menneske, som gjör ham uduelig til et vigtigt Embede i Danmark. Kan vel nogenlunde afvaskes, men kun i udenlandsk Vand, og efterlader sig altid en Skjold. Superb. Hverdags-Gods, i Følge hvad en Tysker en Gang sagde: Sie wissen, was man in Deutschland mittelmässig nennt, das nennt man in Dänemark superb. Satire.

Digitized by Google

Betyder Vittighed, naar den gaar løs paa andre, men Ondskab, naar den træffer os selv.[1])

Denne Sproggranskning havde meget betydelige Følger. Ved en Artikkel deri anfaldt Heiberg Kristian Colbjörnsen, som derfor fik Sag anlagt imod ham, og atter, endnu bittrere fornærmet, for at faa ham dömt, besörgede Forordningen af 27. September. Det er Sagen, naar man tager den fra den værste Side: Heiberg i sin Iver for Sandhed blev en Martyr for en mægtig Mands Hævn. Set fra denne Side, stiller Sagen sig saa:

Netop paa den Tid, da Heiberg arbejdede paa sin Sproggranskning, indtraf en Hændelse, der efter hans Mening „ikke gjorde saa megen Opsigt som Sagen fortjente, fordi ingen vovede at tale höjrøstet derom.“ Den ogsaa af Folkefrihed höjlig fortjente og mægtige Mænd, „Nationens Öjesten og Folkets Afgud,“ den i det Danske Kancelli mest formaaende, Generalprokurøren Kristian Colbjörnsen ejede et Teglværk ved Nærum, og vilde anlægge en Vej, der gik over Kromanden Jokum Jensens Mark, men Kromanden vilde ikke finde sig deri, og Colbjörnsen tabte Sagen imod ham; Kromanden blev derfor, for ulovligt Krohold, i en imod ham inkamineret Sag dömt fra sit Privilegium; men Colbjörnsen, der til sit Teglværks Drift, efter Kroens Ophør, ikke kunde undvære en Kro for sine Folk, udvirkede et nyt Privilegium, som han overlod til en anden. Heiberg indførte da i sin Sproggranskning følgende Artikkel:

Privilegier. Et Ord, der er sammensat af de to latinske Ord: privantia legibus. Man finder allerede Spor dertil i det gamle Testamente. Naboth havde Privilegium paa at holde Kro i Samaria, Achab fik Lyst til dette Privilegium; og den skammelige Maade, hvorpaa han som en mægtig Mand erhværvede sig det, kan læses i Første Kongernes Bog, ett og tyvende Kapitel. Af denne Historie er der, efter Sigende, skrevet en Tragedie, der skal være spillet paa et Theater nær ved Kjøbenhavn.

Denne Artikkel gav den lidet kjendte Sag „en overordenlig Publicitet“ (alle skulde jo nu vide hvad det var); den maatte forbittre Colbjörnsen, som nu blev Heibergs Fiende, og da der i Sproggranskningen fandtes andre Artikler, hvorpaa der kunde bygges en Tiltale (ved denne var der jo intet at gjöre), saa fik Generalfiskalen Skibsted Ordre til at anlægge Sag imod Forfat-

[1]) De Artikler, for hvilke han blev tiltalt, gjennemgaas i Læsning for Publikum, Nr. 21—27.

Digitized by Google

teren; og da Heiberg under sin Tiltale udgav Akterne i Sagen mod Kromanden, og „her nu hele den lumpne Sag laa aabenlyst for Publikums Öjne, og Colbjörnsen ikke længer havde den Trøst og Udflugt, at benægte mine (Heibergs) Beskyldninger som ubeviste", og „han muligen frygtede for lignende Offenliggjörelser", saa maatte Skrivefriheden opoffres, og Colbjörnsen „sammenjaskede" Forordningen af 27. September.[1]) Saaledes er Heibergs Anskuelse. Det er en fix Idé hos ham, som han bevarede og gjentog tredive Aar efter.[2])

Men man vil ingenlunde ubetinget kunne fæste Lid til en Fortælling, der vidner om en lidenskabelig Opfattelse og en mangelfuld Hukommelse (den viser sig ogsaa i andre Ting som uefterrettelig). Begivenhedernes Sammenhæng kan gjerne have været helt anderledes, end han tager det. Vejsagen, som han taler noget mystisk om i Forordet til Akterne i Sagen mod Kromanden, og som ikke er videre oplyst, behøver slet ikke at hænge sammen med Sagen mod dennes Privilegium, der blev anlagt efter Kæremaal fra Præsten til Rentekammeret (1795), og af Kammeradvokat Schønheider ført for Höjesteret, der dömte Kromanden fra sit Privilegium (1797). Heiberg siger ogsaa selv i Fortalen til Akterne: „at Kromanden har forbrudt sig og fortjent sin Straf, det maa man antage for afgjort." För han fik disse Akter, kjendte han ikke noget til Sagen uden af Snak, „efter Sigende", og Akterne indeholde naturligvis ikke det mindste om Colbjörnsen. Förend Akterne bleve udgivne, tog Schønheider, der för havde været Heibergs Defensor, Colbjörnsens Forsvar, og kunde det end have været bedre, gav han ham dog det samme Vidnesbyrd, som Brevskriveren i Iris (Bærens), at „aldrig var Plutus han Gud, og Egennytte aldrig hans Fejl". Det er Skade, at Heiberg ogsaa til dette Forsvar véd en Grund, der uden Bevis kaster Skygge paa anden Mand.[3]) Endelig følger

---

[1]) Dens Brøst har han udviklet i sit Skrift: Enevoldsmagtens Indførelse i Danmark. Drammen 1828, S. 170.

[2]) Heiberg, Erindringer af min politiske, selskabelige og literære Vandel i Frankerig. Kristiania 1830. Første Kap. Jfr. Enevoldsmagtens Indførelse i Danmark, S. 172.

[3]) „Sagen var, siger han i sine Erindringer, at Schønheider just den Tid trængte til Penge, og havde indgivet til Regjeringen en Ansøgning om et Laan af ett Par tusende Daler; aldrig saa snart var hans lille Skrift averteret til Salg i Aviserne, förend Laanet blev ham bevilget." Om det nu end er sandt, at Schønheider fik et Laan, saa følger dog ikke deraf, at han skrev sin Bog for at faa det eller fik det til Lön derfor. Siden beretter Heiberg, at Ørsted var en af hans Dommere, det var han ikke,

Digitized by Google

det jo ikke, at fordi Colbjörnsen fik et Marketenderi ved sit Teglværk, der ikke kunde bestaa foruden, det derfor var ham, som fik Kromanden berøvet sit Privilegium. Ett er en Handling, et andet dens Motiv, og ved dette maa der anvendes den samvittighedsfuldeste Undersøgelse, hvilket ikke her har været Tilfældet. Der fattes aldeles Beviser for, at Colbjörnsen i denne Sag har handlet som en lumpen Mand; saa længe de fattes, skal ingen lade denne Plet blive siddende paa hans blanke Skjold; en Modstanders maaske aldeles forudfattede Meninger (han havde flere af dem) og Vidnesbyrd i egen Sag kunne ikke være gyldige. [1])

Kancelliet gav Ordre til Sags Anlæg imod Heiberg den 26. Februar 1799. [2]) Tiltalen skulde ikke alene gaa ud paa hans Sproggranskning, men ogsaa, ved en „cumulatio inepta," paa Suum cuique, Politisk Dispaché, Svaret til Olsen, Draaben og Fortalen til Komedien Hofsorgen; Virtuosen blev dragen frem paa ny. [3]) Han var sin egen Advokat, og udgav Akterne arke-

---

og han har selv rettet Fejlen; men hvad gjör man saa med det tillagte Motiv til at Ørsted skiftede Mening: „den ene Haand vasker den anden", og at Ørsteds hurtige Forfremmelse stod i Forbindelse dermed. Her maa Motivet jo nødvendig være falsk, eftersom selve Handlingen slet ikke er til.

[1]) Schønheyder, Noget til Oplysning for Publikum angaaende Translateur Heibergs Fortælling om den Nedrighed og Underfundighed. som af C. C. skal være forøvet mod J. J. med tilhørende Bilage. 1799. Akterne i Sagen mod Kromand Jokum Jensen i Nærum. 1799. Artiklen Peter Andreas Heiberg (af Ploug) i Fædrelandet 1841, Nr. 531, 535, 53?, og den derved fremkaldte Artikkel: I Anledning af Artiklen P. A. Heiberg i Fædrelandet Nr. 535 (af Ørsted), i Berlingske Tidende, Nr. 126. 127. (ikke 26 og 27) 141, 142. samt Ørsted, Af mit Livs og min Tids Historie, 1,72.

[2]) Der gik et Rygte, „der fortælles, at Colbjörnsen skal meget heftig have modsat sig denne Sags Anlæggelse, men at han endeligen har maattet give efter for Kronprinsens Villie". (Læsning for Publikum, Nr. 11, Anm. S. 167.) „Det er en Fabel", siger Ørsted (Berlingske Tidende 1841, Nr. 126). Schellenberg (Freie Bemerkungen über Kopenhagen, S. 257), der ikke gjen giver andet end Rygter, siger derimod, at Kronprinsen bar over med Heibergs Skuespil og Satirer: „Der Kronprinz pflegt stets, wenn ihm eine von Heibergs Schriften vorgelegt wird, zu sagen: diess muss man ihm zu gute halten, denn es ist ein grober Mann."

[3]) Læsning for Publikum, Nr. 1. Generalfiskalens Indlæg. Nr. 4. fgg. Cumulatio inepta, se Nr. 15, S. 230. Nr. 27, S. 425. Om Virtuosen, som Bogtrykker Holm allerede var dömt for, se Kancelliets Ordre, Nr. 1, S. 8. Generalfiskalens Indlæg Nr. 5. S. 66.

Digitized by Google

vis under Titel af Læsning for Publikum [1]), for hvilken han fik „det i Danmark uden Tvivl uhørte Honorar, 25 Rdr. for Arket." Han kjendte sit Publikum; det var ikke de nøgne Akter; strax paa det første Blad, i den første Anmærkning, kaldte han Colbjörnsen en Skurk, forblommet, men saaledes at ingen kunde tage fejl af Meningen, og at vedkommende dog heller ikke kunde paatale det. [2]) „Slige forklædte Æresangreb, siger Ørsted, have altid i höjeste Maade oprørt mit Inderste." „Selv naar jeg havde nogen Tro til, at de antydede Beskyldninger ikke vare usande, fandt jeg en saadan Maade fordömmelig, fordi den nedværdigede Literaturen, og gav enhver god Mands Ære til Pris for letsindig og ondskabsfuld Bagvaskelse." [3]) Deri maa jo enhver retsindig Mand være enig [4]), at denne Fremfærd, idelig og idelig gjentagen i Blade og Brochurer og i allehaande Kredse, maatte vække Harme, er saare naturligt. „Upaatvivlelig, siger Ørsted,

---

[1]) Læsning for Publikum, Nr. 1. o. s. v. det første med Motto:

Syng höjt enhver, der endnu frygter mig:
(Fuld vel jeg véd, jeg er af ingen agtet)
„Den Mand, jeg har saa længe eftertragtet,
„Triumph! Triumph! Se han har hildet sig!"
C. C.

Bogtrykkeren nævnes ikke. Bladet standsedes, da Forordningen af 27. September udkom, „ved det 42. Nr.", hedder det i Heibergs Erindringer; var der maaske saa mange Numre trykte? Nyerup angiver kun 37, og flere findes der ikke i de to Exemplarer i det Kgl. Bibl. og i det Exemplar, der har tilhørt denne Bogs Forfatter. Det sidste, Nr. 37, indeholder et Indlæg af 16. September og Begyndelsen af et Første Continuations-Indlæg. Af dette ser man (S. 589), at det sidste af Heiberg fremlagte Bilag havde Nr. 42.

[2]) Bogstavet N. har beklaget sig, det har nu tjent saa længe og er blevet misbrugt til at betegne en eller anden ubenævnt Person, som det meget ofte skammer sig ved. Den Lumpenhed har N. N. begaaet. N. N. er en Skurk. — Ved at sige C. C., der udtales Se! Se! fordrer man Opmærksomhed. — Herefter bruger han C. C. isteden for N. N. (Med stadige Hentydninger i det følgende: S. 5. 71. 116. 121. (om J. J. og C. C.) 145. 161. 182.)

[3]) Ørsted, Af mit Livs og min Tids Historie, 1.68.

[4]) Heiberg siger selv: „Dersom en moralsk Overbevisning" (der let kan være en Indbildning) „af nogen Mand, han være hvo han vil, ja endog saa mange som de ville, skal kunne gjælde for juridisk Overbevisning for nogen Domstol" (eller uden at kunne rammes af Loven, offenlig skal kunne udtales forblommet), „saa existerer ikke en Gang Skyggen længere af Tænke-, Tale- eller Skrive-Frihed". Læsning for Publikum, Nr. 20. S. 313.

Digitized by Google

har hin Adfærd opvakt en levende Uvillie hos Colbjörnsen." [1]) Men om denne Harme blev til Handling, om den staar i nogen Forbindelse med Forordningen af 27. September, om denne alligevel som en Følge af mange andre Tidskonjunkturer vilde være udkommen, det maa Historien endnu oplyse, det er en Undersøgelse, som vi overgive til den. Malte Bruun blev jo ogsaa tiltalt og dömt, og her var ingen personlig Grund tilstede. Indskrænkningen var allerede paatænkt ett Par Aar tidligere, og da havde Colbjörnsen forhindret den; med eller uden Harme udførte han nu det Arbejde, der hørte hans Embede til. [2])

Endelig faldt Hof- og Stadsrettens Dom: „Translateur Heiberg bör forvises Kongens Riger og Lande." Den blev afsagt en Tirsdag, Juleaften den 24. December (1799). „Der maatte iles for visse Aarsagers Skyld", siger Heiberg; „i de første Dage i det ny Aar skulde en ny Præsident tage Sæde i det Danske Kancelli, Fr. Moltke, om hvis Sindelag Colbjörnsen ikke var fuldkommen forsikkret." Det er en Fejltagelse. [3]) Han blev fældet „for Overtrædelse af Lovens 6—4—9, for at have talt ilde om Regjeringen; Lovens Straf var paa Ære og Gods; [4]) men det ny Lovbud blev anvendt paa Straffens Bestemmelse;" den nylig givne Lov fik tilbagevirkende Kraft. Han ønskede ikke Dommen appelleret til Höjesteret, og udtalte, at „han vilde anse det for en Forhöjelse af Straffen, hvis han blev holdt længer i Uvisshed om Sagens Udfald." „Blev Dommen bekræftet i Höjesteret, havde han jo heller ikke Ret til at erklære den for vrang." „Det var let at forudse, siger han, at Retfærdighedens Vægtskaal

---

[1]) Af mit Livs og min Tids Hist. 1,69. 71—72. Schønheyder siger, at Colbjörnsen ved Heibergs Angreb „var af kjendelig Nervesvækkelse syg."

[2]) Undersøgelsen vil blive vanskelig nok. Selv Ørsted siger sst.: „Om i øvrigt Harme over det Forhold, Pressen havde vist imod Forordningens Koncipient virkelig har haft nogen Del i selve Forordningen, er noget, som jeg hverken tör bekræfte eller benægte." Jfr. S. 75—76.

[3]) Moltke var allerede udnævnt til Præsident i Kancelliet den 19. Oktober 1799, og tiltraadte strax; der findes Anordninger underskrevne af ham under 25. Oktober. (Ørsted i Berlingske Tidende 1841, Nr. 142, jfr. Af mit Livs og min Tids Hist. 1,179 om det spændte Forhold imellem Colbjörnsen og Moltke.)

[4]) Jfr. Læsning for Publikum, Nr. 5, S. 76. D. L. 6, 4, 9. Taler nogen ilde om Kongens Regjering, have forbrudt Ære og Gods. Jfr. Kancelliets Ordre, Nr. 1, S. 8. Stævningens Crimen læsæ majestatis, S. 15. Generalfiskalens Paastand: i det mindste Lovens 6—4—9, Nr. 3, S. 70, og deres Trætte om Udtrykket Regjering, S. 439. 478. 544. 581.

Digitized by Google

ikke vilde komme til at hælde til min Side;" „ett Par af Assessorerne vare bekjendte som hans Venner, og vilde træde ud; de andre havde Colbjörnsen til Venner eller Skinvenner." Atter det samme: summum jus var summa injuria. Et Bidrag til Selskabet For Sandhed, som var under Trykken, blev standset, fordi han ikke længer var aktiv Borger. [1])

Den landsforviste drog til Frankerig; Afrejsen fandt Sted Fredagen den 7. Februar 1800. Den sidste Aften blev tilbragt i en Familie- og Vennekreds. Klokken ti kom Wedel-Jarlsbergs Vogn; men da de vilde stige ind, var der samlet en stor Menneskevrimmel i Store Kongensgade, og der fandt en Slags Opløb Sted. De antoge Rahbek for Rettens Betjent, og vilde have ham ud, „for at give ham et Livfuld Hug paa Embeds Vegne." Rahbek var helt forknyt. Heiberg opfordrede dem til Ro, og det var desuden skikkelige Folk (det er det jo altid), som Vægtere og Vagter ikke lagde nogen Hindring i Vejen, eller vel endog hilste med Huen paa Morgenstjærnen. Ved Porten var det nær blevet til Alvor; men Vagten lod Hoben passere, og ved Frihedsstøtten sagde den Farvel. Siden drog den forbi Colbjörnsens Hus, og kastede nogle Stene ind ad hans Vinduer. Rahbek og hans Kone fulgte Heiberg til Frederiksberg Bakke, Baron Wedel-Jarlsberg til Roeskilde. I Odense besøgte han sin Broder. Over Hamborg drog han videre. [2])

---

[1]) Høst, 3.48. Heibergs Erindringer, 1. Kap. Rahkeks Erindringer, 5,334. 383. 389. Sejdelins Læsendes Aarbog for 1799, S. 70. 101. for 1800, S. 175. I første Hæfte af Juridiske Samlinger for 1826, udgivne i Kristiania af Munthe af Morgenstjerne, Lassen og Hjelm, findes af Morgenstjerne Sagen imod Heiberg afsagt af Hof- og Stadsretten 1799, med Anmærkninger: „En yngre formildende Straffelov anvendt paa ældre Lovovertrædelser." Jfr. Ørsted i Jur. Tidsskrift XV. B. 164 og Berlingske Tidende 1841, Nr. 127.

Der gives adskillige hertil hørende Smaaskrifter. De vigtigste ere: P. K. Koefods Brevvexling imellem tvende Brødre, 1799, hvori Sveistrup havde Del. Koefod blev dömt; jfr. Sejdelins Læsendes Aarbog for 1799, S. 98. Samtale imellem C. C. og Generalfiskalen, 1799. Noget til Publikum, som læser Heibergs Blade og Samtalen imellem C. C. og Generalfiskalen, 1799. Fragment af et Brev fra en Aristokrat i Hovedstaden til en Demokrat paa Landet om vor nærværende Skrivefrihed og Kammeradvokat Schønheyders Sandheds Kjerlighed. Østs Literatur-, Kunst- og Theater-Arkiv, Nr. 3 og 4, September 1799. o. s. v.

[2]) Heibergs Erindringer, 1. Kap. Ett Par Blade af P. A. Heibergs Stambog, medd. af D. H. Wulff, i Danske Saml. 2,93—94. Rahbeks Erindringer, 5.406—7. Wedel-Jarlsberg. Til Berigtigelse af en liden Hentydning paa mig i Rahbeks Erindringer,

Digitized by Google

I Paris blev Heiberg ansat som Translatør i det udenlandske Departement under Talleyrand. Frisprog var her ikke at tænke paa; men han samlede en Mængde Anekdoter, som han nedlagde i sine Erindringer (1830), der tillige give et livagtigt Billede af Manden. Om hans Liv i Paris efter hans Afskedigelse (1817) henvise vi til dem, og mærke kun nogle Yttringer af andre. De falde temmelig forskjellig ud efter den, der meddeler dem. Steffens fandt ham „gütig, gastfrei, wohlwollend“ [1]); men H. Wergeland, der kalder sig selv et Brushoved, og som besøgte ham i Paris, maatte timevis høre paa alle hans Historier og Anekdoter, som han ikke ansaa for paalidelige. De skiltes ikke som Venner, og han siger om Heiberg: „Han tilgav mig aldrig, han var en Grav, som gjemte paa Alting, en gammel Æske, fuld af Snurrepiberier og Nag“; „han bagtalte mig siden ved hver Anledning for mine Landsmænd.“ [2]) I sine sidste Aar var han blind. Literaturen var ham naturligvis stadig en Aandsfornødenhed, og han vedblev i sine Skrifter at hylde sine fri politiske Meninger og at meddele andre dem. Han „opdyngede Manuskripter i Læssevis“; nogle franske Afhandlinger bleve trykte i Paris; af sin Oversættelse af Churchill's Digt Selvstændighed, der var trykt i For Sandhed (1798), gav han en ny Udgave. [3]) Adskillige större og mindre, især politiske Skrifter lod han trykke i Norge (1817—1830). [4]) I dem er Stemningen imod Danmark

---

Kbh. 1830. er nogle Breve til Oplysning, hvorfor han ikke fulgte Heiberg til Korsør, hvorpaa Rahbek undskyldte sin Fejltagelse i Tritogenia, Januar 1830. Plougs Artikkel P. A. Heiberg i Fædrelandet 1841, Nr. 536. F. N. Pelt, Noget i Anledning af Translatør Heibergs Afrejse fra Staden. Kbh. 1800 (men deri findes intet om Afrejsen uden den første Linie: Fredagen den 7. Februari 1800 forlod Translatør Heiberg Kjøbenhavn; Resten er Hvishvas om hans Skrifter og om hvad han kunde have skrevet). To egenhændige Breve fra Heiberg til Rahbek og Fru Rahbek, skrevne paa Rejsen, oplyse hans frejdige Stemning og indeholde andre mærkelige Yttringer.

[1]) Steffens, Was ich erlebte, 2,253—266. (Om Heiberg og Malte Bruun.)

[2]) Wergeland, Hasselnødder med og uden Kjærne, dog til Tidsfordriv plukkede af min henvisnede Livsbusk. Kristiania 1845. S. 103. 134. jfr. S. 108.

[3]) Independence. Poem by Charles Churchill. Selvstændighed. Oversættelse af P. A. Heiberg. Paris 1828. (Engelsk og Dansk.) Tilegnet Rahbek af hans halvhundredaarige Ven.

[4]) Se Skrifterne hos Erslew. Deriblandt Politiske Aphorismer. Kristiania 1826. (Skrevet 1814.) Han skrev paa Fransk en Sammenligning af de skandinaviske Sprog, som Forf. forgjæves

Digitized by Google

og for Norge, den Heibergske Æts gamle Fosterland, hvis Frihed han saa virkeliggjort. Derimod siger Molbech, at Heiberg, „skjöndt utilfreds med Danmark og den danske Regjering, aldrig kunde ophøre at være Dansk fra Grunden af, i Sprog og Tale, i gamle Erindringer og gammel Satire, men ogsaa i en uforandret og uforanderlig Godmodighed, Venlighed og Tjenstvillighed imod alle de Landsmænd, der nærmede sig til ham.“ [1]) Af Danmarks Frihedsbevægelser oplevede han kun Begyndelsen. († den 30. April 1841.)

Naar man nu ser tilbage fra denne Mand til Literaturen fra 1770—72, hvilken Fremgang er der da ikke sket, hvilket Omsving i Satiren! Fra Raahed og Plumphed har den hævet sig til Smag og Vidd; Hanget til Personligheder har vel endnu ikke kunnet aflægge sin skjæmmende Maske; men det har forbundet sig med en kraftfuld Enthusiasme for Menneskehedens höjeste Sager, Frihed i Tanke overført til Frihed i Staten; og i den Urtegaard, hvis frodige Sæd spirede op efter Heibergs skarpe Satirer og træffende Viser, fremskjød Frihedens Træ. Ingen menneskelig Virksomhed, der har nogen Energi, er forgjæves.

Enthusiasmen i en anden Skikkelse, ikke som en mandig Færd, men som en Ungdomsrus, møde vi i Thyboen Malte Konrad Bruun (f. 1775), hvis Farmoder var Frederik Rostgaards Datter Konradine. För han blev Student, yttrede han hvad han vilde blive. En Gang, da der i hans Familie taltes om, hvad der skulde blive af Malte, udbrød han: O Moder, det skulde gjöre mig meget ondt, hvis jeg ikke en Gang skulde komme til at staa ved Siden af Heiberg. [2]) Udmærket som Student (1790) og i gode Kaar (hans Fader, Justitsraad Bruun, var Ejer af Ulstrup i Thy) begyndte han paa en Gang en mangfoldig literær Virksomhed, dels for Kritik, Theater og Poesi, dels for religiøs og politisk Frihed. Beskeden og tilbageholden i Livet, var han som Digter fyrig og ildfuld, og naar Frihedsidéerne luede op for ham, maatte han bryde løs. Steffens taler om, hvorledes Bruun ogsaa plagede ham med sin demokratiske Snak. Hermed

---

har efterspurgt. Selv flere af hans i Norge trykte Skrifter findes ikke her, uagtet de henhøre til en saa ny Tid.

[1]) Kr. Molbech, Dansk poetisk Anthologi IV. 1. 266. Det bör ej heller glemmes, at Heiberg under den franske Occupation af Hamborg, da Davoust gjorde sig til Herre over Bankens Midler, frelste en Kapital, som indestod dèr for den Povl-Fechtelske Stiftelse i Kjøbenhavn, ved at gjöre opmærksom paa Besidderens danske Karaktér. (Efter velvillig Meddelelse.)

[2]) Familietradition. (Tilligemed det nedenfor anførte Brev velvillig meddelt af hans herlevende Slægt.)

Digitized by Google

vilde han ingen ilde, hverken Personer eller Religionen eller Staten; men han skaanede ikke heller nogen. [1]) I Vækkeren vilde han give et Blad for menig Mand, for „de Medborgere, som ikke havde Tid at læse store Bøger;“ de skulde „indse, at alle Mennesker ere efter Naturen og efter Guds Anordning fri og have lige Ret til at leve et lykkeligt Liv paa Jorden, Ret til at bruge deres Kræfter til alt det, hvormed de ikke gjöre andre Skade.“ Igjennem deslige i sig selv uskyldige Ligheds- og Friheds- og Oplysningstirader saa Regjeringen et forblommet Forsøg paa at vække Oprør, og satte det i Forbindelse med en Gjenstridighed af Tømmersvendene, der ikke vilde arbejde, fordi ett Par af Tømmermester Hallanders Folk vare satte paa Vand og Brød, og med et Opløb, der maatte standses ved væbnet Magt. [2]) Bogtrykkeren forsikkrede, at Manuskriptet over en Maaned i Forvejen havde været i hans Eje, og Defensor Klingberg oplyste, at Forfatteren jo erklærede „Laug for en Virkning af Forfædrenes Vankundighed, der skader Vindskibelighed og Velstand,“ og altsaa ikke havde talt Mængden efter Munden. Da Forfatteren ikke var nævnt, maatte Bogtrykkeren staa til Ansvar. Det var Svares Enke og hendes Faktor Vinding; en tilfældig Forbindelse med dette Hus medvirkede, efter Rahbek, til at føre Bruun ind paa denne Vej. Dommen beraabte sig paa, at det Danske Kancelli i sin Ordre om Tiltale sagde om Ugebladet Vækkeren, at det „aabenbar tilkjendegiver en oprørsk Hensigt,“ og Retten fandt „det klart, at Forfatteren havde tilsidesat de ham paaliggende Pligter ved at give Almuen, under Skin af at oplyse den, Anledning til at fatte urigtige Forestillinger om dens Vilkaar og Forhold til Staten,“ og anførte nogle Sætninger, om hvilke „det er indlysende, at de kunde virke hos Almuen Misfornöjelse med dens Kaar, Mistro til Øvrigheden, Misundelse mod Medborgere og den imod alle Statslove stridende Forestilling, at den ej bör lyde den Lov, som den efter sit Omdömme tror at være uretfærdig, eller den Øvrighed, af hvem den

---

[1]) For at forstaa Situationen, maa man huske, hvilken Dæmon der havde grebet Ungdommen den Gang, f. Ex. den „kleinen Wütherich“ i Neergaards Kaffehus (Kjøbenhavns Jakobinerklub), som Steffens omtaler (Was ich erlebte 2.258). I Lund udvoterede de den ene Aften Guds Tilværelse, og indvoterede den Aftenen efter, i Følge hvad de havde spurgt fra Paris. (Schinkels Minnen, 3,291 efter Wieselgren.)

[2]) Jfr. Schellenbergs Freie Bemerkungen über Kopenhagen 1796. S. 173. Beviis, at Hr. Tømmermester Hallander ikke tilstrækkeligen har retfærdiggjort sig. o. s. v. Kbh. 1794. og et Skrift af L. Splid hos Nyerup.

Digitized by Google

anser sig forurettet.“ Kunde, siger Dommen, men som bare Luftbilleder gjorde de det ikke. Straffen blev dog en Bøde paa 200 Rdr. Höjesteret stadfæstede Dommen in terminis. [1])

Vejen var brudt, og imedens Sagen stod paa, udkom fra samme Bogtrykkeri Jerusalems Skomagers Rejse til Maanen, hvori Kancelliet saa en skjult Gjentagelse og Fortsættelse af Vækkeren. Her brugte han Krumspring med Trykfejl; men med eller uden Trykfejl kunde Generalfiskalen nok læse deri hvad han mente, og dog — blev Bladet frikjendt. [2]) Imidlertid fortsatte han sit politiske og fritænkerske Skriveri i Blade, Satirer og Viser, [3]) og fejdede tillige med Heiberg, Falsen [4]) o. a.

---

[1]) Vækkeren. Et Blad for menig Mand. Kbh. 1794. Nr. 1—3. Samt Akterne og de andre Skrifter, nævnte hos Nyerup og Høst. I Anledning af Vækkeren udgav J. E. von Berger: En Borger-Stemme i en Sag af Vigtighed. Kbh. 1795, der ikke nærmest er noget Forsvar for Bruun, men for Trykkefriheden i Almindelighed. (Dette Skrift findes ikke hos Nyerup, Erslew har det, men med Aaret 1825.)

[2]) Jerusalems Skomagers Rejse til Maanen og efterladte Papirer. Samlede i ett Bind 1796, Rejse til Maanen Nr. 1—36, Efterladte Papirer Nr. 1—16 (de sidste ere af Horrebov). I Rejse til Maanen Nr. 1 beskrives Rejsen og Ankomsten til Kongeriget Adinas Hovedstad Anifah. I Nr. 2 er rettet som Trykfejl: Adina (Dania) læs Alina; Anifah (Hafnia) læs Anafa. Indholdet er den gamle Vise: Statsforfatning, Trykkefrihed, Konfiskation og Oplysning. „Regenten er ukyndig i Videnskaberne og koldsindig mod Sandhed og Sandhedens Venner.“ „Trykkefriheds-loven er aldeles ubestemt og ufuldstændig.“ „Man tager ligefrem Forfattere ved Hovedet, som mishage vedkommende, undertrykker Bøger uden videre Omstændigheder ved Magten“. o. s. v. Der er ogsaa Udfald mod Religionen og Præsterne, f. Ex. i Nr. 18: Religionen paa Falderaldera; Beskrivelse paa Himmelspretfesten. I Mr. 31 og 32 findes Sendebrev fra salig Folkevennen til Kapellanen Zetlitz. (At de Norske ligesaa vel som Tyskerne, haanede de Danske, og kaldte dem „dumme enthusiastiske Abekatter.“)

[3]) Oprørs-Snuserne. Et Forsøg i den Stolbergske Satyre. Kbh. 1795. Tilegnet Prof. Rahbek i September 1795. (I femfodede rimfri Jamber.) Patrioten. Et Ugeblad for Hvermand Nr. 1—10. 1795. Om Menneskerettighederne. o. desl. Nordisk Friheds-Sang og Orthodoxernes Vise, i Smidths Lommebog for Historie og Selskabelighed 1796.

[4]) Ved Dyvekefejden (en Strid om hvem der skulde spille Dyvekes Rolle) kom han uklar med Heiberg, og de skjældte hinanden som bedst. (Heibergs) Ett Par Ord til Publikum angaaende Hr. M. K. Bruuns Forhold i disse senere Tider (uden Aar). (Bruuns) Afskedskomplimenter til Hr. P. A. Heiberg 1796. o. s. v. E. Falsen havde i Festen i Valhal ladet Hermoder sige:

Dèr (i Danmark) Tankens Yttring er som selve Tanken fri.

Digitized by Google

Men stærkest fortsatte han sine Angreb paa Religionen og den arvelige Enevælde i Aristokraternes Katekismus. [1]) I den rimede Fortale siger han blandt andet:

Og det er dog en aabenbare Sandhed
At naar man vover først at røre ved
Den hellige Treenighed,
Undfangelsen foruden Mandhed,
Cum ceteris
Ecclesiæ mysteriis,
Saa falder baade Religionen
Og Tronen.

Bogen selv gaar ud paa at fremstille Aristokratiet med alle dets Misbrug og de aristokratiske Skrifter i en ironisk, for Resten lidet vittig, Satire; men det hele har han givet den frivole Form af en Katekismus, der gjör Bogen saa meget mere modbydelig.[2]) Angreb paa det arvelige Monarki fremkomme kun derved, at han lader Aristokraterne ophöje det, saa at ogsaa det faar Udseende af at være ironisk eller forhaanende. Balle angav Skriftet for det danske Kancelli, ikke for Angreb paa Religionen, men paa Statens Forfatning, i Følge Danske Lovs Bud, at „hvo der har Kundskab om Forseelser mod Kongens Höjhed, skal strax aabenbare det.“ [3]) Forfatteren skjulte sig. Hans Venner

---

Det kaldte Bruun Smiger eller Lögn (jfr. Svada Nr. 13), og saa mundhuggedes de derom. Falsen, Ett Par Ord til Publikum, item til Hr. Malte Konrad Bruun. Februar 1796. Bruun, Til Publikum og Hr. Assessor E. Falsen (1796).

[1]) Aristokraternes Catechismus, eller kort og tydelig Anviisning til den aleene saliggjörende politiske Troe. Med et Anhang af aristokratiske Psalmer. Til Troens Bestyrkelse hos de Eenfoldige og de Vantroendes Omvendelse. Kbh. 1796. Med et Titelkobber, der forestiller, hvorledes „Sultan Selim d. 3. lader Demokratiske, Svermeriske og Forargelige Skrivter opbrænde“ (Paine, Cramer, Kant. o. s. v.) Samt Erklæring til Publikum angaaende Aristokraternes Catechismus fra dennes Forfatter. Jfr. Rahbeks Erindringer 4,455—56. Den Hædersmand, han ikke vil nævne, er Jonas Collin (i Hermoder). — Efter en Meddelelse af Justitsraad Fabricius, menes der, at Bruun ogsaa havde Del i Jesus og Fornuften, der standsede fra Enden af Marts 1796 til Januar 1797.

[2]) Der findes et ældre Skrift i samme Form (med Buddene, Sakramenterne, Bönnerne, Troens Artiklene) nemlig: Skoemager-Catechismus. Bergen 1791. Dette gaar ud paa, at „vi skulle dyrke og elske Næring fremfor alle Ting.“

[3]) Jfr. om Balles Indberetning, Balle og Birckner: Balles Levnet af J. Møller, 1817, S. 187.

Digitized by Google

raadsloge om hans Flugt. En fandt det nødvendigt at forsyne ham med Pistoler; men hans Frygtsomhed var saa kjendt, at Rahbek raabte: For Guds Skyld, vil I give hans Fjender Vaaben i Hænder? [1]) Endelig flygtede han i April fra Nyerups Skorsten over til Hven. [2]) Hans Modstanderes ironiske Lovtaler fulgte ham. [3]) Medens han opholdt sig paa Hven, døde Bernstorf, og han digtede sin skjönne Ode ved Bernstorfs Død, som bevægede dennes Slægt og Kristian Colbjörnsen til at virke for hans Benaadning. Han indgav Ansøgning til Kancelliet, at Tiltalen mod Aristokraternes Katekismus maatte hæves, saa at han kunde vende tilbage til sit Fædreland. Det skete ved en kongelig Resolution (af 5. September 1797) i Betragtning af hans Ungdom, og i Forventning af, at han for Fremtiden gjorde bedre Brug af sine Evner end tilforn. [4]) Overhovedet havde den unge talentfulde Forfatters Skjæbne vakt megen Opmærksomhed, og Professor Horneman, der stod i nöje Forbindelse med ham, maatte høre Bebrejdelser for, at han ikke ved sin Indflydelse havde afholdt ham fra hans ufornuftige og frække Færd. [5])

---

[1]) Steffens, Was ich erlebte, 2,259.

[2]) Det var Sveistrup og en Student Albertsen, der roede ham over til Hven. Rahbeks Erindringer, 4,461.

[3]) Lovtale over Hr. Malthe Conrad Bruun, som til Videnskabernes store Tab forlod sit Fædreneland. Kbh. 1796 (Den 28. April 1796). B***ns Afskeeds Skrivelse til sine Venner 1796. Malthe Conrad Bruun for første Gang actioneret ved Videnskabernes Domstol til hans meer end videnskabelige Venners Forfærdelse, 1796. (Bruuns Oversættelse i D. Tilskuer 1796, Nr. 71 af Horatses 15. Epode, „en plum Paraphrase", sammenstilles med J. Badens.)

[4]) Rahbeks Erindringer 5,64, hvor ogsaa Ansøgningen er aftrykt.

[5]) En Dröm om Professor Horneman og Malthe Conrad Bruun. Kbh. 1796. C. F. Horneman, Offentlig Erklæring i Dagens Anliggende, i Tale holdet af Dr. C. F. Horneman ved Forelæsningernes Begyndelse i October 1793. Kbh. 1796. Han havde personligt Kjendskab til M. K. Bruun som Student; Bruuns politisk-religiøse Skrifter kunde han ikke bifalde, han har ved enhver given Lejlighed modsagt dem; men derfor ophæver man dog ikke selskabelige Forbindelser. Brev til Prof. Horneman, i Anledning af hans offentlige Erklæring, Kbh. 1796. Brevskriveren γ spørger, hvorfor han ikke har nyttet sin Indflydelse paa Bruun til at afholde ham fra sligt, og hvorledes han kan staa „i mer end sædvanlig videnskabelig Forbindelse med den, der fræk med Hat paa Hovedet og Rendestensskarn i Næven haaner Musernes udkaarede Yndling (J. Baden), og træder de humane Videnskaber under Fødder? Jfr. Rahbeks Mening om Bruun i Rahbeks Erindringer, 4,387. I Anm. S. 390 bemærker

Digitized by Google

I hans Fraværelse udkom Fluesmækken (1797), en Blanding, dels af alle Slags Udfald imod Tidens Færd (f. Ex. det rimede Brev til Forfatteren af den salig Supplik imod Trykkefriheden), dels af Kritikker (f. Ex. imod J. Baden), og han udgav i samme Aar ett Par andre Skrifter. Men det, der især sysselsatte ham, ligesom alle, var den frygtede Indskrænkning af Trykkefriheden, og nu, da han efter sin Hjemkomst skulde vinde sine Velynderes Yndest og Regjeringens Naade, udkom Tria juncta in uno (1797), et Skrift, der bestaar af tre Stykker, af hvilke det første: Et Par Ord til Troens Qvaksalver (Prof. F. L. Bang) er af P. H. Mønster,[1]) og kun af Forlæggeren forbundet med de to andre; disse ere af Bruun, nemlig: Beviis, at de som forfølge Gudsfornægtere, ere selv de störste Gudsfornægtere eller Kong Ptolomæus og Philosophen Hæmon, og En besynderlig Trykkefrihedslov i Abyssinien i Afrika. For disse to Stykker blev Bruun atter sat under Tiltale, og Fiskalaktionen imod Aristokraternes Katekismus atter sat i Kraft. Han undveg, og afgav fra Malmø (den 6. December 1797) en Erklæring, at han var Forfatter til begge disse Stykker; men det ene var en Oversættelse fra Græsk, hvortil han imidlertid ingen Original angav, og begges Formaal var kun at udbrede de tvende Sætninger: at Tyranni vækker og retfærdiggjör Opstand, og Trykkefrihedens Love bör ikke være tvetydige og arbitrære. Nu sloge selv hans forrige Talsmænd Haanden af ham. Hof- og Stadsretten frikjendte ham dog for de to Stykker, da han ikke havde gjort nogen umiddelbar Anvendelse paa den danske Regjering; men for Aristokraternes Katekismus dömte den ham fra Ære og Gods. Kancelliet appellerede Sagen, og Höjesteret viste den ved en Kjendelse (den 3. Januar 1799) tilbage til en ny og lovlig Behandling. Imidlertid kom et nyt under hans Landflygtighed forfattet Skrift til, for hvilket Bogtrykkeren Sejdelin paatog sig Ansvaret: Beviis, at i en monarkisk Stat Embeder ikke bör bortgives efter de Søgendes Duelighed (1798). Höjesteret dömte Sejdelin (den 16. Januar 1799) til en Bøde af 300 Rdr.[2])

---

han, at det unge Menneske, som Baggesen omtaler i sine Breve (i Liunges Hertha 1827, 1. Bd. S. 298) ingenlunde var M. K. Bruun, men en endnu levende höjst ædel Mand og Skribent. Det var nemlig (efter Borch) J. E. von Berger.

[1]) Navnet er ogsaa tilskrevet i Borchs Exemplar af Rahbeks Erindringer, 5,75. Jfr. Mønsters Erklæring i Lærde Efterretninger 1797.

[2]) Rahbeks Erindringer 5,73. Høst, Gesch. Christian des VII, 3,46.

Digitized by Google

Skriftet Tria juncta in uno har ved sin Titel faaet en politisk Betydning endog i vore Dage, som slet ikke tilkommer det.[1]) Det indeholder intet om Forbindelsen imellem de tre nordiske Riger; men de udbredte Rygter om en slig Forbindelse have vel forledet dem, der aldrig selv have læst Skriftet, ikke en Gang set Titelen, til at antage det. Medens Bruun var under Rettens Forfølgelse i Danmark, blev han (i Marts) forvist fra Lund og Sverrig. Høst har under sit Ophold i Stokholm aldrig kunnet faa Aarsagen at vide, og heller ingen i Kjøbenhavn vidste noget derom. Men i nogle tyske Blade og Journaler fortaltes, at der skulde have dannet sig et hemmeligt Samfund, kaldet de forenede Skandinaver, hvis Formaal var at danne en føderativ Republik af de tre nordiske Riger; at Bruun efter nogles Sigende, havde været denne Forenings Hoved, efter andre dens Sekretær; at han endog havde tilforordnet sig tolv Apostle, som han lod rejse om i Norden, for at udbrede hans Lærdomme, og disse Rygter skulde faaet saa megen Bestand, at de formaaede ett Par nordiske Hoffer til officielt ved deres Sendemænd at begjere Nordens Jakobinere kuede og revsede. Dette sættes nu atter i Forbindelse med Kejser Pauls Note, at vor Presse var en Revolutionsfokus. o. desl.[2])

Hof- og Stadsretten fældte atter Dom i Sagen mod Bruun (den 5. August 1799) for Aristokraternes Katekismus, Tria juncta in uno og det nys nævnte Bevis. Dommen lød som för paa Tab af Ære og Gods. Sagen stævnedes for Höjesteret; men Höjesteretsdommen faldt først henved ett Aar efter Heibergs, den 19. December 1800: Student M. K. Bruun bör for sine formastelige

---

Sejdelins Læsendes Aarbog for 1799, S. 66. 69. Jfr. Bærens' Breve i Iris og Hebe, Nov. Dec. 1798.

[1]) Lallerstedt, Skandinavien, dess farhågor och förhoppningar. Stockh. 1856. S. 266: „En af Danmarks mest utmärkte män, den berömde geografen Malte-Brun, utvecklade mot slutet af förra århundradet på ett förträffligt sätt denna idé (den skandinaviska enhetsidéen) i en skrift, som genom sin titel: Tria juncta in unum tydligt tillkännager det mål hvartill han kommer.“ Jfr. Schinkels Minnen 4,313 Anm. om Malte-Bruns velkjendte Skrift Tria juncta in unum, som Bevis paa at Tanken om Nordens Forening var temmelig gammel.

[2]) Rahbeks Erindringer 5,75—79. I Schinkels Minnen menes, at en Fraktion i Norge, der vilde gjöre det til en Republik, kunde være en Levning af det Selskab, som Malte Bruun stiftede 1799 under Navn af det förenade Skandinavien (det Sanderske eller ny literariske Selskab?) Er det Historie?

Digitized by Google

Udtryk i samtlige paaklagede Skrifter forvises Kongens Riger og Lande." [1])

För Dommen faldt, var Synderen allerede fra Sverrig over Hamborg rejst til Paris. Steffens traf ham i Leipzig 1799, da han var paa Vejen dertil. Faa Aar efter lød hans Berömmelse fra Frankerigs Hovedstad over Europa. Hans Kundskaber og Talent banede ham en ny Vej. I Frankerig var Revolutionen forbi og Pressen ufri. „Han, der som Demokrat, ja næsten Demagog havde forladt Danmark", blev Journalist, „en Tjener for Napoleons Politik." Selv siger han, at han under „den Usikkerhed og Uro, som alle Franske delte med ham, da en Plads, en Forretning hvilkensomhelst dependerede af en Ministers Fald", maatte paatage sig mere Arbejde end han kunde overkomme. [2]) Heiberg kunde ikke udstaa ham og hans politiske Vendekaaberi, „diese Gesinnungslosigkeit, die einem Manne von stark befestigten Grundsätzen, wie Heiberg, empörend war," siger Steffens. „Heiberg hasste diesen schwachen Menschen, Malte Brun schien seinen Landsmann zu fürchten, sie sahen sich nie." Venner havde de jo heller aldrig været. Bruun giftede sig, og foretrak Opholdet i Paris for hvilkensomhelst glimrende Stilling; han fordybede sig i Videnskaben. De Franskes Uvidenhed i Geografien var næsten utrolig; „de vidste nok, siger Heiberg, at Danzig ikke var Hovedstaden i Danmark, men det var dog en af dets betydeligste Byer." [3]) Nu vakte Bonapartes Krigstoge deres Opmærksomhed for andre Lande. Bruun, der kunde nytte den rige tyske Literatur, kunde uden Vanskelighed overflytte den og dens Resultater til Frankerig, og han gjorde det med Omhu, Frihed og Smag. Der dannede sig geografiske Foreninger, og Bruun blev „der anerkannte Mittelpunkt dieser Unternehmung". Som Medstifter af det geografiske Selskab i Paris (1821), og dets virksomste Medlem vandt han under Navnet Malte-Brun en uforgjængelig Hæder i den franske Literatur.

---

[1]) Sejdelins Læsendes Aarbog for 1799, S. 97, 1800, S. 204, og de hos Høst anførte Indlæg og Domme.

[2]) Se: Et Brev fra M. K. Bruun til Prokurator Niels Kristian Bierring, medd. af Werlauff i Danske Saml. 1, 108—110. Egenhændigt Brev til hans Søster Mariane Bruun (uden Aar, men för Kejserens Fald). Han vedbliver: „Jeg har villet benytte mig af Öyeblikket; jeg har, mens jeg er i Skuddet, som man siger, foretaget mig saa mange Arbeyder, at jeg ikke kan overkomme det Halve; men ifald det gaaer godt dette Aar og tvende andre, vil jeg høste en lille Summa som Frugt for min Flid."

[3]) Heibergs Erindringer, S. 352.

Digitized by Google

Skilt fra sit Fædreland, glemte han det ikke, og tænkte idelig paa at vende tilbage;[1]) han besang sine Landsmænds Tapperhed 1801, og fulgte med den skjönne Literaturs Fremgang i Danmark.[2]) Höjesteretsdommen blev endelig hævet ved kongelig Resolution den 18. Januar 1826; men han døde midt under sin utrættelige Virksomhed samme Aar i Paris (le jeudi 14. décembre 1826). En af hans Sönner fortsætter hans Gjerning.[3])

---

[1]) I Brevet til sin Søster Mariane siger han: „Da min Broder (Urban) bliver her i en Maaned, saa vil vi faae Tid nöyere at tale sammen om alt hvad er forefaldet hiemme og jeg vil kunne bestemme mig om det er nyttigt for mig at giöre noget Skridt, men det er ikke at formode at jeg kan bytte fornuftigviis min Stilling her mod den, som man kunde skaffe mig. Det eeneste væsentlige for mig, det er at have et Beviis i Hænder hvormed jeg kunde godtgiöre for hele Verden at jeg stod mig vel med mit Fædrenelands Regiering; jeg vilde gierne have i Danmark en sikker Retraite. Men jeg vil paa den anden Side ikke udsætte mig for at være anseet i Frankerige som afhængig af Danmark, da man ikke kan vide hvorlænge Venskabet varer, eller rettere sagt, da jeg veed, at der intet sandt Venskab existerer, og for at sige Tingen reent ud, det er et Fortrin i de Magthavendes Öyne her at ikke staae i noget Sammenhæng med en fremmed Stat. Denne forviklede Stilling nøder mig til at stille mig an her som om jeg aldeles var fremmed for al Eindring om Danmark. Og, dog min kiære Søster, om jeg havde den Lykke at samle noget som jeg kunde leve af, vendte jeg paa Öyeblikket hiem.“ (Brevet ender med nogle Ord paa Fransk af Eléonore Malte Brun).

[2]) Résistance des Danois le 2 avril 1801, med dansk Oversættelse i D. Tilskuer 1801, Nr. 42. Udsigt over den ny danske skjönne Literatur i Udtog i Lærde Efterretninger 1801, Nr. 46. Se ogsaa Malte Bruuns interessante Brev til Feldborg fra Paris 1825 i Østs Materialier Nr. 5.

[3]) Skjöndt Malte-Bruns franske Arbejder ligge udenfor den danske Literatur, gjöre vi dog opmærksom paa de hos Erslew anførte Skrifter: Géographie mathématique, physique et politique de toutes les parties du monde, par Mentelle et Malte-Brun. Paris 1803—7. Précis de la géographie universelle. Paris 1810—29. (Han døde under Trykningen af syvende Bd.). Mélanges scientifiques et literaires de Malte-Brun, par Nachet. Paris 1828. Se ogsaa Efterretningerne om hans Skrifter i Anmældelsen af Cortambert's ny Udgave af Géographie universelle, ved V. A. Malte-Brun, i Nouvelles Annales des voyages, de la géographie, de l'histoire et de l'archéologie par M. V. A. Malte-Brun. Décembre 1858. Se i øvrigt Kilderne hos Erslew og Fædrelandet 1867, Nr. 24—25 (af J. Rée).

Digitized by Google

Efterskrift. Det vi nu have endt, er den ene Halvdel af Literaturen fra 1750 til 1800. Der vil i den være meget at tilföje, at forbedre og at overveje paa ny; thi Kilderne vare lidet bearbejdede, og Livsanskuelsen i dem indskrænket. Det Indtryk, den gjorde paa os, var derfor frastødende. Have vi udtalt det i stærke Udtryk, saa vil det være let at formilde dem, uden at Indtrykket derved bliver bedre.

Denne Livsanskuelse, der indkom udenfra, have vi først betragtet efter dens Oprindelse, Literaturen i sit Forhold til det fremmede, der fortrængte hvad der var tilbage fra för af, og i Forbindelse med de indfødtes Efterligning dannede Literaturens Grundlag. Stærkest var Tyskheden, der blev stærkt bekjæmpet, men ikke overvunden, heller ikke i det dansk-franske Sorø, som efterhaanden sygnede hen.

Da der næppe kan være Tale om filosofisk Granskning, ere Udviklingens Hovedfaser kun trende, som alle udgaa fra samme Grundtanke, det menneskelige, der aabenbarer sig som borgerligt: det økonomiske (Velstanden), det religiøse (Tilfredsheden), det politiske (Friheden).

Det økonomiske var virkelig noget nyt, og Formaalet noget gjævt: at give hvert Medlem af Staten Midler til ved sin egen fri Virksomhed, ved sin egen uhemmede Velfærd at fremme hele Statens. Men alt, endog det aandelige, lagdes paa den økonomiske Balance. Naar dette irriterede os, have vi undertiden været for stræng, og visst nok har meget af det gode undgaaet vort Blik. Vor Undskyldning er vor Ukyndighed. Thi vi forstaa os ligesaa lidet paa, at drage det meste Udbytte ud af en Kapital, som at behandle en Brakmark, eller at bedömme hvad der er bedst, Randsko eller omvendte.

Ved det religiøse fandt vi det forvovent, næsten forvorpent, at ville gjöre selve Religionen til Økonomiens Følgesvend, og ikke at ville erkjende nogen anden, end den borgerlige Freds og Tilfredshedens Religion. At Arvesynd og Forløsning og deslige fra den mosaiske Gjengjældelsesret udgangne Former opgaves som ikke fornødne og overflødige, kunne vi nok indse; men det forekommer os dog altfor ædrueligt, naar Præsten forklarede sine Konfirmander Himmelfarten ved at lade Jesus gaa ned paa den anden Side af Bjærget. Vi ville ikke nu gaa ind deri, men have ofte tænkt paa, hvorledes Kirkens nuværende Tilstand er udgaaet fra den gamle Kristendom og den fri Religionsøvelse i Forening. Det er uden Tvivl et Fejlgreb.

Digitized by Google

Skrivefriheden og den politiske Frihed, hvilket rigt Æmne til Eftertanke! Alt er endnu kun negativt, Nedrivning og Opløsning, og de have nødvendig noget mangelfuldt, noget uhyggeligt ved sig. Nu, da vi staa midt i det positive, have vi Lejlighed til at veje Kampen mod Enevælden og den Tid, da Folket regjeres af sine udvalgte Mænd, hvorledes de udgik fra hinanden, og hvortil det har ført.

Det ligger i Æmnets Natur, at den anden Afdeling af Literaturen vil være noget forskjellig fra denne, og rimeligvis tiltale flere. Thi, foruden nogle korte Omrids af den strænge Videnskab, vil den omfatte det bedste vi have: Historien, Sproget, Veltalenheden og Poesien.

Digitized by Google

Bidrag til den

danske Literaturs Historie

af

N. M. Petersen.

V.

Oplysningens Tidsalder.

1750—1800.

Anden Afdeling.

Anden Udgave
ved Cand. mag. C. E. Secher.

Kjøbenhavn.

Fr. Woldikes Forlag.

1871.

Digitized by Google

I. Cohens Bogtrykkeri.

Digitized by Google

Indhold.

Oplysningens Tidsalder

Anden Afdeling.

Side.

§ 1. Tilknytning. Betragtning over forrige Del. Behandlingen af den exakte Videnskab 1

2. Lægevidenskaben. Lægerne Berger, Saxtorph, Bang, Tode o. fl. Kirurgerne Callisen, Winsløv, Herholdt o. fl. Kemikeren Tychsen o. fl. 6

3. Mathematik, Astronomi og de dermed slægtede Discipliner. Thomas Bugge. Naturvidenskaberne. Forhold til Universitetet. Økonomi. J. T. Holm. Ascanius. Brünnich. Den botaniske Have. Johannes Zoega. Friis Rottbøll. Sorø. A. Schytte. Th. Holm. Norge. Gunnerus. Ström. Epoke dannes ved O. F. Müller, P. K. Abildgaard, O. Fabricius. Andre naturkyndige. Overgang til næste Aarhundrede. Wad. Wahl. Viborg Rafn. Hornemann. Ørsted. Hauch o. fl. Behandling ved Oversættelser. H. v. Aphelen. Rejser og Beskrivelser. Eggert Olavsen og Bjarne Povelsen. Olav Olavius. Kristoffer Hammer. Wilse. Behandling for alle. Tyge Rothe. Esaias Fleischer. Foredrag for menig Mand. Ulrik Green 9

4. Lovkyndighed. I Sorø og i Kjøbenhavn. Forfattere i dansk Lovkyndighed og i Veltalenhed for Skranken. Kofod-Ancher. Henrik Stampe. Kristian Reventlow. Kristian Colbjörnsen 25

5. Historie. Historieskrivningens Overgang fra Holberg til Brødrene Schlegel. Guldbergs Verdenshistorie. Nordisk Historieskrivning. Langebek. Schøning. Suhm. Blandede historiske Arbejder fra Klevenfeld til Moldelhawer. Historieskrivningen paavirket af Forfatternes og Tidens Stemning. Riegels. Høst (Det skandinaviske Selskab).

Digitized by Google

Side.

G. L. Baden. Universitetet. Abraham Kall. Fred. Sneedorf. Kierulf. Statistik. Topografier. Tidsskrifter og Memoirer 40

§ 6. Sprogene udenfor Modersmaalet. De Østerlandske (Semitiske). De nyere Sprog. De Klassiske Sprog og Universitetet og de lærde Skoler. Oldnordisk Sprog og Literatur 82

7. Dansk Sprog. Sprogrensningen: K. P. Rothe. Priebst. Höjberg. Sorøske Samlinger. C. D. Biehl. Sneedorf. Höjsgaard. Bemærkninger om Sprogrensningen. Det videnskabelige Sprogs Rensning: Rosenstand-Goische. v. Aphelen. Sprogets Ydre, Skriften og Retskrivningen. Grev Moltke. Den danske Proteus. C. D. Biehl. Fasting. De latinske Skoler. Sproglæren: Jakob Baden. Werner Abrahamson. Enstydige Ord: Fleischer. Sporon. Den danske Ordbog: Ström. Ehlert. Weinwich. Nyere Forfattere om Retskrivningen: Kølle. Boye. Baden. De lærde Skoler; om Sproglærere og Sproget: Werfel. Bøgh. Ekkard. K. F. Dichman. J. Collin. Almindelige Bemærkninger om Sprogtilstanden 101

8. Literatur og Kritik. Kritiske Blade. Enkeltheder af Gunnerus. Friman. Sporon. Thorkelin. Bogelskere og Bogsamlere. Literaturhistoriske Skrifter af Jens Vorm. Rasmus Nyerup. Samlinger af Øst 158

9. Dansk Poesi og Veltalenhed. Sproget. Kritik og Æsthetik. Luxdorph. Carstens Guldberg. Sporon. Første Afdeling (1750—65): Den gamle Skole. Prahl. Poulsen. Bjering. Dyssel. Wivet. Flensborg. Schierman. Lund o. fl. Klopstockianere. Nannestad. De skjönne Videnskabers Selskab. Oder. Stenersen. Tyge Rothe. Tullin og hans Efterlignere. Læredigt, Idyl, Vise. Dramatisk Poesi. Oversættelser. Bredal. C. D. Biehl. Veltalenhed 165

Anden Afdeling (1765—85): a) De skjönne Videnskabers Selskab. Det norske Selskab. Det danske Literaturselskab. Digtere i dette Tidsrum. Læredigt. Bull. Abrahamson o. fl. Digte om Indfødsretten. Ode. Sandøe. Benzon. Beskrivende Digt. Stenersen. Stockfleth. Brødrene Friman. Colbjörnsen. Pram. Lyrisk Poesi, Hymne, Ode, Idyl, Elegi (Sentimentalitetens Periode), Heroide, Romance, Vise. J. N. Brun. Fasting. Brødrene Trojel o. fl. Tode. Komisk Heltedigt. Storm.

Digitized by Google

Side.
Satire. Luxdorph. Trojel. Fortælling. Stockfleth. Epigram. Fasting. Theatret. Rosenstand-Goiske og Bredal. J. N. Brun. (Zarine og Einar Thambeskjælver) Malling o. fl. Veltalenhed. Jacobi. Vogelius. Kampmann o. fl. Prosaisk Fortælling og Roman. Suhm. C. D. Biehl. Oversættelser. Charlotte Baden 210
b) Johannes Evald. Johan Herman Vessel 252
Tredie Afdeling (1785—1800): a) Digtere i dette Tidsrum. Læredigt og beskrivende Digt. Lyrisk Poesi. Pram. Rahbek. M. K. Brun. Rein. Zetlitz. Lund. Smith. Haste. Frankenau. Guldberg. Sneedorf o. fl. Satire. P. A. Heiberg. Horrebov. Wivet. Rasch. T. K. Brun. Almuesange. T. Rothe. Bunkeflod. K. Friman. Hjort. Kildal. Epos. Prams Stærkodder. Theatret. Opera. Baggesen. Thomas Thaarup. P. A. Heiberg. Guldberg. Tode. Pram. Falsen. Komedie. Oversættelser. Wivet. Tode. Rakbek. Pram. Heiberg. Olufsen. Kruse. Tragedie. Oversættelser. Samsøes Dyveke. Sanders Niels Ebbesen. Prosaisk Fortælling. Samsøe. Pram. Rahbek. Kruse. Roman. Oversættelser 317
b) Jens Baggesen 361
Slutning 425

Digitized by Google

Digitized by Google

Oplysningens Tidsalder.

Anden Afdeling.

Digitized by Google

Digitized by Google

1. Tilknytning. Betragtning over forrige Del. Behandlingen af den exakte Videnskab.

Nærværende Del slutter sig umiddelbart til den foregaaende, og begge maa betragtes som et sammenhørende helt. Men den foregaaende stiller sig maaske for nogle Læsere ikke saa klart, at nogle Bemærkninger jo derom endnu maa være at gjöre. Tyskheden og Tyskeriet og Fortyskningen indtager i den en saa stor Plads og er bleven saa stærkt fremhævet, at Forf.s Recensent i Evangelisk Ugeskrift[1]) har fundet og udtalt som noget aldeles utvivlsomt, at „hvad der er Tysk er ham modbydeligt, ligesom en Dødsens Lugt, kun undtagelsesvis lader han det passere; hele den femte Del af hans Værk er tillige en Philippika imod Tyskheden." Denne Beskyldning kommer Forf. noget uventet. Hvorledes skulde han tænke sig den mulig, da han vidste med sig selv, at han fra sin Ungdom af, i sine tidligere Aar, de Aar, i hvilke Sjælen leder efter sin Bestemmelse, i hvilke, skjöndt de for Verden synes tabte, Grunden bliver lagt til hele Livets indre Attraa og Sysler, ikke alene havde vendt sin Hu imod Norden, men uafladelig søgt at tilegne sig Tysklands ældre og yngre Forfattere, havde idelig og idelig læst og saa godt han kunde studeret de ypperlige, havde især igjennem de tyske, ofte fortrinlige, Oversættelser tilegnet sig andre Literaturers Mesterværker, og til visse, da han begyndte paa at samle til nærværende Skrift (i Oktober 1847), med det bestemte Formaal at ville gjennemgaa hele vor Literatur, var langt bedre hjemme i den tyske Literatur, end i den danske. En saadan Opmærksomhed plejer man næppe at vise en Literatur, der er en modbydelig som en Dødsens Lugt. Den lærde Recensent omtaler Forf.s danske Stil, og hvad han siger om den, er ham noget af det kjæreste, der kunde siges ham; men hvis der er noget deri, er det til visse ikke nogen Frugt af hans danske Læsning; thi hvilken dansk Mands Stil skulde han have dannet

[1]) A. G. Rudelbach, i Evang. Ugeskr. 2den Række. 4,337—60.

Digitized by Google

sig efter? maaske efter Vedels eller Holbergs eller Guldbergs eller Tyge Rothes eller Rahbeks, eller senest efter vor i sin Tid berömteste og just som Stilist altid berömte Molbechs? Ingenlunde, dem skylder han i denne Henseende intet; men hvad der udenfra kan komme nogen til gode, skylder han (foruden sin tidlige og idelig gjentagne Læsning af sine franske Yndlingsforfattere, Rousseau og Bernardin de Saint-Pierre) Lessing og Gøthe, de med Hensyn til Indholdets og Stilens Sammensmæltning og ved aldeles ualmindelig Klarhed ypperste Forfattere, han kjender. Hvor skulde det da falde ham ind at slaa Vrag paa den tyske Literatur? Hvad han i sin Bog har slaaet Vrag paa, er ikke Tyskheden i sig selv, men Tyskheden i Danmark, og han har givet et, med alle sine Brøst, saa troede han i det mindste, historisk tro Referat af hvad den var og hvilke Følger den havde for os. Skjöndt Tyskheden begyndte tidligere, hvilket enhver jo véd, saa træder den nu først frem som en Magt i Literaturen; det er derfor heller ikke uden Betydning, at Forf. i Spidsen for Perioden har stillet den tysk-franske Koloni, og den skal blive staaende dèr, saa længe den staar i Historien og alle og enhver kan se dens historiske Indflydelse. Isteden for denne Beskyldning væntede han og frygtede han lige den modsatte; at nogen dansk Mand skulde finde det ilde, at han dadlede den danske Tyskhed, anede han ikke. Tværtimod frygtede han for, at den femte Del skulde, og ikke uden et visst Skin af Grund, bevæge mange til at sige, at han vilde Danskheden tillivs, og bringe nogle til at skrige Ak og Ve over, at hele hans Fremstilling jo gik ud paa at vise, at Danskheden, som man saa meget havde raabt paa, naar man saa noget nöjere til, i sig selv ikke havde stort at betyde. Han følte nemlig dybt i sin Sjæl, at en bitter Stemning, da han studerede Skrifterne selv, indtraadte isteden for det lyse Haab han nærede, at han, nu da han endelig var kommen ud over Holberg, ud over al denne uendelige Raahed, der jo ikke kunde være anderledes, men dog maatte giennempllöjes, da skulde finde et Stof for sig, der kunde bringe den Friskhed og det Liv, som han følte i sit Indre, til med Kjærlighed at røre sig. Men allerede det, at han maatte stille den tysk-franske Koloni i Spidsen, var jo ingen kjær Fornemmelse; at den danske Literatur ingen Selvstændighed havde, at den udviklede sig igjennem en ofte mat eller ufuldendt Efterligning, ikke heller. Hvilket Indtryk maatte det gjöre, naar den kom tilsyne i en Filosofi uden Spekulation, i en fremmed trælagtig Theologi og et höjst elændigt Præsteskab, i en uhyre Masse af Smudsskrifter og en Hob af, i en saa liden, i politisk Henseende saa ubetydelig Stat, kun ved sine Skraal mærkelige, revolutionære Angrebsskrifter. Hvad skulde Læseren vel tro om hans

Digitized by Google

Danskhed eller hans „Modbydelighed for alt Dansk,“ naar han maatte sige om den store Tænker, Tyge Rothe, at han var en affekteret, opskruet Skribent, hvis Skrifter ingen i Længden kan holde ud at læse, som ogsaa den Gang kun faa læste og nu ingen; naar han i P. A. Heiberg, den höjt fejrede Frihedskjæmpe, saa en Skribent, der borde dömmes som Tremarksmand, da han teede sig som Paskvillant ved uden Bevis offenlig at tillægge sagesløs Mand infame Handlinger og i en mere end tydelig Omskrivning kaldte ham en Skurk, og heller ikke forsmaaede ved Fordrejelser og ubeviste Invektiver at fremkalde den udannede Hobs hujende Bifald „lige ned til i alle Kjeldrene“; naar den kjære velsignede K. L. Rahbek i det hele var ham en enorm Literaturkræmmer og en aldeles uendelig Vrövler, saa at han i höj Grad medvirkede til at øge Literaturens Masse, men i en forholdsvis liden Grad fremmede dens gode Aand. o. s. v. — Alt dette ligger i hans Bog, hvorledes kunde han da, i denne Stemning, af en saadan Begyndelse vænte en stor og god Literatur, hvilken vi jo dog efter vore Forholde virkelig have? Hvorledes kunde han som en god dansk Mand forsvare, at han isteden for at kaste et Slør over slige Ting, om de end vare ren og skjær historisk Sandhed, endog syntes at ville drage den frem, naar den var bitter? Dette, tænkte han, kunde maaske en og anden falde paa at sige. Forf. skulde have ladet sit Arbejde henligge, indtil den hele Periode var færdig, saa vilde ikke alene hin bittre Stemning have sat sig, men ved fortsat Granskning skulde han tillige med större Klarhed have kunnet skildre Literaturens Modsætninger, Tyskheden og Danskheden, Orthodoxien og Fritænkeriet, Herremandspartiet og Bondefrihedens Forfægtere o. desl. Saaledes, tænkte han, kunde maaske nogen mene. Nu maa han bede Læseren med Velvillie at tage imod hvad han har givet; der er dog adskilligt draget frem for Lyset, og det har ikke været saa aldeles let at gjöre det. Det er heller ikke nogen ny Erfaring, at jo mere en Forfatter med sit hele Sind giver sig hen til sit Stof, des stærkere paavirkes hans Stemning deraf.

Hvorledes man end betragter den foregaaende Del af dette Skrift, saa meget ser man, at der i det attende Aarhundrede laa en ophöjet Tendens, en ædel Stræben, der endnu ikke havde fuld Bevidsthed om de rette Midler til at naa det store Formaal. For den opvakte Fantasi svævede ligesom i en gylden Sky ved et forunderligt Fantasmagori en paa Forstand opført materiel Verden som Menneskets og Borgerens Bestemmelse; men Kravene vare paa en Gang for store, og i sig selv saa lidet rimelige, at Produkterne maatte blive langt tilbage i Forhold til dem. Det var derfor nødvendigt at standse, ja endog

Digitized by Google

at vende tilbage, for efter de dyrebare Lærdomme, man havde godkjendt, med de kostbare Erfaringer, man havde gjort, med de i Sandhed store Fremskridt, man havde vundet, efterhaanden i det ny Aarhundrede at træde ind paa en ny Bane.

Hvad der her er yttret om det attende Aarhundrede, vil tildels stadfæste sig i de Dele af Literaturen, vi endnu have tilbage at betragte; men her er ingen videre Grund til at forstemmes eller endog sörge. De have i Almindelighed alle ett at gjöre, uden at vende tilbage stadig at skride fremad. I den exakte Videnskab møder man en stadig Fremgang imod Videnskabens theoretiske Idéer, forbunden med en overvejende Bestræbelse efter at anvende det allerede vundne ad den praktiske Vej, men især idelig og næsten overalt at vinde ren videnskabelige Erfaringer og gjöre ny Opdagelser i det enkelte. At samle dem til Idéer hører det næste Aarhundrede til. I Historien vil man se den nordiske bryde op, som en stor Elv, der længe har været skjult af Klipper, men nu ligesom paa en Gang styrter frem for Dagens Lys, og igjennem sine to store Forbilleder, Schøning og Suhm, viser den hen paa en lys straalende Vej, som de have aabnet og deres Efterfølgere kun have at følge. I Sproget vækker det oldnordiske Tungemaals Dyrkning en, om end endnu kun dunkel, Anelse om et for hele Norden fælles Sprogliv, og i Modersmaalet i Særdeleshed danner der sig, under en stærk Brydning imellem den klassiske Filologi og de nyere Sprog, der begge gjöre sin Indflydelse gjældende, en ny udviklet Sprogform, der tilsidst, især i Poesien, men ogsaa i Prosaen, tydelig viser sine to Ansigtsformer, den tyske og den nordiske, forenet til ett Janusaasyn (Jens Baggesen). Og endelig i Poesien selv svinger den forrige trivielle og ubehövlede Spidsborgereskadron af Poeter om, præsenterer statelig Gevær ved sin Bortgang, for at afløses af en ny Hærtrup af Nordmænd og Danske, der er ulige bedre exerceret, og i Haandgreb og Svingninger langt mere øvet, men som næsten kun synes at være til, for at der ligesom midt iblandt dem kan opstaa tre aldrig för anede Anførere (Evald, Vessel, Baggesen), der jævne Vejen for det næste Aarhundrede, for ham, der paa ny optog Nordens tragiske Æmner (Oehlenschläger) og for ham, der iførte Komedien Sydens musikalske Maske (J. L. Heiberg).

Vi begynde med den exakte Videnskab, først med det kroppslige, som Svensken siger, alle og enhver véd, at det er ikke at foragte. Men Forholdet er noget anderledes nu, end det för var. För, i hine Tider, da der i Anatomien og lignende Videnskaber i Norden gjordes store Opdagelser, der som straalende Ildkugler skinnede for hele Europa, kan enhver let skjönne, at vi ikke vilde lade den exakte Videnskab fare, fordi det var

Digitized by Google

en Tilfredsstillelse for os at kunne omtale Tyge Braher, Bartholiner, Stenoner, og Kilderne dertil fløde rigelig. Nu vil næppe nogen Fagmand i sin egen Videnskab søge Oplysninger i en Bog som denne. Videnskaben gaar ikke længer, i det mindste sjælden i dette Tidsrum, ud fra os; vi modtage den i Almindelighed fra andre, og søge at anvende den paa vore Forholde. Glansen af en Videnskabsmands Navn rækker sjælden ret langt ud over Landets Grænser, ofte kun i almindelige Talemaader (vi tale ikke her om den nyeste Tid). Kilderne ere temmelig tarvelige, de rinde kun sparsomt, ere ofte törre Levnetsomstændigheder, der intet oplyse; og naar man ser efter hvad Fagmændene have ydet til Oplysning om sin Videnskabs Historie för denne Tid, saa bestaar det ofte af Brudstykker, der som enkelte Brokker kun af en fuldkommen sagkyndig Mand kan kittes ind i Videnskabens Historie i det hele. Vi anse derfor Videnskabens senere Udvikling i Danmark som en Biting til vort Öjemed, og behandle den kun med noget större Udførlighed, naar den enten har haft en væsenlig Indflydelse paa Folkets Udvikling, som Naturvidenskaberne, eller naar den, som Lovkyndigheden, er aldeles fornøden for at fatte vor Tilstand, men især for saa vidt den virkelig er Kjød af vort Kjød og Blod af vort Blod. Derved vil da ogsaa den Kundskab, vi have kunnet opnaa, komme i Betragtning, og vor Lyst eller Ulyst til at dvæle ved hint eller dette. Ligesom vi ere bundne til det vi kunne, saa ere vi fri i det vi ville. Thi man maa sige hvad man vil, saa er der Forskjel paa en Literaturhistorie og Bidrag til en Literaturs Historie, og det er en besynderlig Vanart, stadig i sin Anmældelse at omtale et Skrift, som om det var et andet. Den Mand, der giver en fattig Mand en Gave (og fattig kan man vel kalde vor Literaturs Historie, hvis den ikke har andet end det Forf.s lærde og kyndige Recensent anfører: Thortsens velkjendte Skolebog, Bröndsteds Bidrag hos Eichorn, og Rec.s egen Artikkel hos Ersch und Gruber, om hvilken han siger, at den „i Grunden kun er en ikke udfyldt Ramme“), den altsaa, der giver en fattig Mand en Gave, saa stor som han har den, kan det ikke nytte at forepræke det, hvorom han ingen Oplysning behøver, at den nødlidende trænger til en langt större; skjöndt, hvis den fattige selv, hvilket ikke skal være noget usædvanligt, ser med Haan til Gaven, saa er det jo naturligvis langt værre. Giverens gode Villie kan det imidlertid ikke forstyrre; han vedbliver at yde hvad han formaar. En Ramme uden Maleri ynde vi just ikke; men det er dog altid godt at have Rammen, saa kommer maaske en Gang Maleriet. Lad det da blive ved nogle Rammer! Lad os nævne Mændene, saa kan en anden siden sige os nöjere, hvad de have gjort, og skildre os Videnskabens Tilstand i det

Digitized by Google

hele! Her skulle vi jo dog kun have en almindelig Forestilling om hvad der er, og en udførligere Fremstilling af det, som stærkest griber ind i Folkets Liv. Naar vi nævne Videnskabsmændene, kan en Læser, der ellers interesserer sig derfor, efter Anvisningerne hos Nyerup selv skaffe sig nöjere Kundskab om de enkelte Mænd og derved om selve Videnskabens Fremgang. Med et Lexikon alene kan han ingen Vej komme.

2. Lægevidenskaben. Lægerne Berger, Saxtorph, Bang, Tode o. fl. Kirurgerne Callisen, Winsløv, Herholdt o. fl. Kemikeren Tychsen o. fl.

Lægevidenskaben griber, naar ikke andre Omstændigheder komme til, ikke saaledes ind i den øvrige Literaturs Dele, at den for deres Skyld skulde tildrage sig fortrinlig Opmærksomhed. For dens eget Vedkommende er dens Udvikling endnu ikke saa fuldendt, at en Skildring efter de tilgjængelige Kilder for en Lægmand kan blive tiltrækkende. Forholdet imellem dens Dele, Medicinen, Kirurgien, Anatomien, Kemien, synes ikke endnu at have ordnet sig, og det ligger, i det mindste ikke uden for Fagmanden, for Dagen hvad der er tilkommet udenfra og hvad der er fremkommet ved egne Opdagelser. Videnskaben maatte igjennem mange Kampe arbejde sig frem til den Udvikling, den nu har naaet. Savn af Enhed og Samvirkning giver sig ofte tilkjende. Kirurgien havde i lang Tid Overvægt til praktisk Brug, og blev foragtet af den lærde Mediker. Epoke dannes ved Stiftelsen af det medicinske Selskab 1774 (kongeligt 1782) og ved det kirurgiske Akademis Oprettelse 1785. Til Professorerne høre især: G. Heuermann (f. i Oldeslo, en Fysiologi og andre Skrifter paa Tysk), K. J. Berger (1761 Prof. i Fødselsvidenskaben)[1]) og hans Efterfølger M. Saxtorph og dennes Sön J. S. Saxtorph. Fremdeles: F. L. Bang (1782, tillige bekjendt ved religiøse Skrifter), J. K. Tode (tillige bekjendt ved Skjönskrifter), O. H. Mynster og A. B. Ranøe.

I Kirurgien gjordes Epoke ved H. Callisen (fra Preetz), der uden at være Student underkastede sig en examen medicum rigorosum paa Latin, stiftede det medicinske Selskab tilligemed Abildgaard, Tode, Saxtorph, Schønheyder o. fl., og efter Hennings blev Generaldirektør for Kirurgien. (Institutiones chirurgiæ

[1]) Kristian Johan Berger, en literær-historisk Skizze. Program af K. E. Levy 1856.

Digitized by Google

1777.)[1]) Første Prof. ved det ny kirurgiske Akademi blev F. K. Winsløv, og ansete Kirurger vare tillige J. D. Herholdt, J. Colsman og M. A. Thulstrup, der 1814 gik til Norge, samt den siden som Skribent frugtbare J. K. V. Wendt.

Med Kirurgien forbandtes Anatomien, der tillige fremmedes af Professorerne J. Bang og M. Horrebov.

Kemien forbandtes med Farmacien ved N. Tychsen, G. Becker og J. G. L. Manthey (Sön af Præsten Manthey til St. Petri); G. Coopmans (fra Franeker) blev Prof. i Kemien ved Universitetet 1791, og fremkaldte en heftig Fejde,[2]) men gik 1793 til Kiel.[3])

Navnkundige Læger, tillige bekjendte ved Skrifter, vare Livlægen J. J. von Berger, K. E. Mangor (Landapothek 1768), U. B. Aaskov, A. N. Aasheim (1796 Prof. i Fysikken), J. H. Schønheyder og R. Frankenau (tillige bekjendte som Digtere).[4])

Hvo der har Lejlighed til at gaa dybere ind i disse Mænds Stilling og i enkeltes Levnet, vil ikke savne Stof til vigtige og

---

[1]) Jfr. Stridsskrifterne af F. Martini og Riegels.

[2]) Se Skrifterne hos Nyerup under Coopmans og A. Kall.

[3]) Ved sine Oversættelser af Fourcroy er tillige bekjendt K. L. Schiødt. Apothekere vare ogsaa: M. Mackeprang, J. F. Cappel, K. Günther, M. K. Eilschov (Strid med Hellfriedt), samt P. von Westen (Ejer af Adressekontoret og et Bogtrykkeri i Odense).

[4]) Af Lægernes Mangfoldighed hensættes nogle Navne: J. Paulli, J. G. Erichsen, N. N. Storm, L. Clausen, N. Arboe, S. T. de Meza, Blumenthal, Junge, Pape, Lesser, Whitte, Eichel, J. K. Lange, Wernecke, H. Møller, Garboe, Fr. Seidelin, M. M. Martini, Spierling, F. Martini, Ellius, Garmsen, P. Müller, Friborg, Fries, Støhr, Cron, Seeman, F. V. P. Fabricius, R. Buchhave, H. Flensborg, Silchmüller, Lafont, Hinze, Tonning, Thorstensen, J. Z. de Metza, Fridsch, Kølpin, Guldbrand, Sibbern, M. W. Kall, Seip, Capito, Rogert, Schrøder, Salholt, Hempel, Lindeman, J. Nielsen, Büchner, J. Gislesen (De medicina veterum Septentrionalium 1779), J. K. Friman, Koch, K. N. Carstens, Goldt, Høfding, K. J. T. de Meza, Fischer, Salomonsen, H. Smith, H. A. M. Zetlitz, H. J. Horn, L. Wivet, Rosted, Holtermann, Baumgarten, L. Monrad, Mumsen, Stræt, J. Müller, Gløerfeld, J. Koefoed, H. Deegen, Thomas, Boe Boyesen, S. Jacobsen, Tandlægen Fränkel, Nelle, v. Prangen, P. Scheel, v. Saldern, J. Smith, Ewald, Mühlenpfordt, Ström, Ørslef, Klein, Mathiesen, Walther, Roos, J. D. Tode, A. Lund, N. Jacobsen.

Endelig maa som en literær Kuriositet betragtes Præsten Anders Agerbech fra Varde. (Den philosophiske Læge 1754. Den philosophiske Apotheker 1764.)

Digitized by Google

tildels underholdende Bemærkninger. Er det ikke artigt at betragte Forholdet imellem de tyske og danske Læger, hvorledes de faa Distriktskirurger kom ud af det med sine altfor store Distrikter, hvorledes de kom ud af det med Almuen og med de kloge Mænd og Koner, hvorledes Skarprettere quasi ex professo tillige vare Kirurger, hvorledes Inokulationen og Vaccinationen bleve modtagne. o. m. desl. Hvo skulde ikke gjerne dvæle ved slige Mænds Levnet som Callisens og Herholdts, og for Literaturens Skyld tillige ved deres, som paa höjst forskjellig Maade med sit Lægekald vidste at forbinde andre Gjenstande, f. Ex. Politikken behandlet af den glubske Buchhave og den godmodige Tode, Theologien af den gudfrygtige Bang. Der er imidlertid ingen, der har gjort saa store Greb ind i den øvrige Literatur, som Tode; ham ville vi derfor med nogle Ord omtale, for saa vidt hans Skjæbne som Læge angaar.

Johan Klemens Tode (f. paa Tollenspieker in den Vierlanden, hvor hans Fader var Tolder, 1736) fik sin første Dannelse i den latinske Johannisskole i Hamborg; sine Ungdomsaar levede han i Tønder i „Dansk Holsten“, hvor hans Søster var gift med en Kirurg Schrøder, en Lærling af Wohlert; og efter at have tjent i Rendsborg som Eskadronskirurg (1756), kom han til Kjøbenhavn (1757), hvor Wohlert tog ham i sin Tjeneste. Sex Aar efter blev han Rejsekirurg ved Hoffet, hvor han fandt flere Velyndere, og Kongen selv, der godt kunde lide hans Munterhed, tilbød ham et Rejsestipendium. Efter en Udenlandsrejse (1765—1768) søgte han Ansættelse som Kirurg; men da han ikke kunde opnaa det, lagde han sig efter Medicinen, tog Examen, Doktorgraden, og blev Læge ved Vartov (1770). Først mange Aar efter opnaaede han fast Ansættelse ved Universitetet som Prof. ordinarius (1793). Han var en af Stifterne af det medicinske Selskab. Ligeledes var han en af de vigtigste Stiftere af Selskabet for Borgerdyd (1785); men da man ikke vilde følge hans Idéer, gik han ud af det og stiftede Aaret efter Selskabet for Efterslægten.[1]) Blandt hans meget talrige medicinske Skrifter ere adskillige skrevne paa Tysk, og han vedblev ufortrøden at virke i denne Retning til sin Død (1806). Men desforuden er han vidt og bredt kjendt i Literaturen, ved Nellikerodsfejden med Buchhave, Fejder med Rahbek, Heiberg o. s. v. Udgiver af Sundhedstidenden (1778—1781), Forfatter til mange, tildels medicinske Viser, Theater-

[1]) Det blev, efter Rahbeks Tegnelser i Minerva, stiftet af Tode den 4. Marts 1786. Jfr. Rahbeks Erindringer 2,108.

Digitized by Google

digter o. s. v. Ogsaa om hans huslige Stilling (han giftede sig med en dansk Pige) har man adskillige Fortællinger.[1])

3. Mathematik, Astronomi og de dermed slægtede Discipliner. Thomas Bugge. Naturvidenskaberne. Forhold til Universitetet. Økonomi. J. T. Holm. Ascanius. Brünnich. Den botaniske Have. Johannes Zoega. Friis Rottbøll. Sorø. A. Schytte. Th. Holm. Norge. Gunnerus. Ström. Epoke dannes ved O. F. Müller, P. K. Abildgaard, O. Fabricius. Andre naturkyndige. Overgang til næste Aarhundrede. Wad. Wahl. Viborg. Rafn. Hornemann. Ørsted. Hauch o. fl. Behandling ved Oversættelser. H. v. Aphelen. Rejser og Beskrivelser. Eggert Olavsen og Bjarne Povelsen. Olav Olavius. Kristoffer Hammer. Wilse. Behandling for alle. Tyge Rothe. Esaias Fleischer. Foredrag for menig Mand. Ulrik Green.

Mathematikkens Forbindelse med Filosofien og den mathematiske Methode tabte sig efterhaanden som en Modesag, og de mathematiske og astronomiske Discipliner fulgte Tidens praktiske Retning. Astronomer vare Peder Horrebovs Sönner, K. Horrebov og P. Horrebov, der skulde have været hans Efterfølger, men i hvis Sted kom Th. Bugge. Professorer i Mathematikken vare: K. Hee, J. M. Geuss, J. Wøldicke, J. Wolf, og den særdeles lærde Polyhistor K. F. Degen begyndte sin Virksomhed (1791).

Astronomiske Skrifter haves ogsaa af J. S. Augustin, den af sine musikalske Skrifter bekjendte J. D. Berlin, F. Artzt, A. N. Aasheim, H. F. Schlegel, Observatorerne R. Janson (siden Biskop i Aalborg) og P. Søborg, H. Gallschiøt (siden Vicelandsdommer i Sælland) og Provst A. Pihl, der fra 1785 var astronomisk Observator i Norge. Mathematiske af A. H. B. Brunchman, Selvlærlingen D. K. Fester (ogsaa mærkværdig ved sit Levnetsløb)[2]), F. K. Holberg Arentz

[1]) Kilder: Riegels' (ukritiske Skrift) Forsøg til Kirurgiens Historie 1786. De fatis faustis et infaustis Chirurgiæ 1787. (Jfr. Urtegaardsmanden N. Bache, Ett Par Ord til Publikum om den botaniske Have 1787.) G. L. Baden, Udsigt over Kirurgiens Tilstand i Danmark til det kirurgiske Akademis Oprettelse, 1822. Lægevidenskabens Historie. Kristiania 1823. Skielderups Universitetsprogram fra 1811. Scharlings fra 1857 (Bidrag til at oplyse de Forhold, under hvilke Kemien har været dyrket i Danmark.) Fortegnelser over Læger, som have taget Doktorgraden: A. Kalls til 1771 og Hundrups. Saa og de enkelte Forfattere hos Nyerup.

[2]) Se hans Levnet af ham selv i Iris og Hebe 1804. Han begyndte som Tjener hos Wadskiær og døde i Sorø 1811.

Digitized by Google

(Lektor og Konrektor i Bergen), A. N. Aasheim, O. N. Bytzow, F. D. Flor, N. K. Bechman, M. S. Døderlein og P. von Hirsch (i Kristiania), M. T. Wegner, H. J. Krebs, F. G. H. Mourier, J. N. Tetens (Prof. i Kiel til 1789), H. K. Linderup.

Skrifter om Navigationen haves især af Navigationsdirektøren K. K. Lous, samt af H. J. Schram, A. A. Viborgh, J. H. Schultz, Ph. V. Schultz (dömt til Munkholm), K. K. Petersen (fra Bornholm). Om Søvæsenet overhovedet af K. Höyer, Fabrikmesterne E. V. Stibolt, F. H. L. Hohlenberg, Amiralerne P. de Løvenörn, K. F. de Fontenay. Om Landmaaling af N. Morville, K. Wessel (Broder til Digteren), A. Svendsen. Om Krigsvidenskab overhovedet af K. H. G. Greve af Moltke, H. J. Krebs (K. F. von Heusner), K. Clasen, E. G. Mechlenburg, J. H. Rawert, H. Lönborg, D. v. Hegermann. (Den norske militære mathematiske Skoles Historie i Kristiania 1796.)[1])

Blandt disse Mænd udhæve vi Thomas Bugge (f. i Kjøbenhavn, hvor hans Fader var Proviantsforvalter, 1740), Professor i Astronomien fra 1777 til sin Død 1815, fra 1801 Sekretær ved Videnskabernes Selskab, en ved sin Legemsdannelse, Urbanitet, Utrættelighed og Lærddom lige mærkelig Mand. Fra sin tidlige Ungdom følte han sig tiltrukken af de mathematiske Videnskaber (desuagtet tog han siden theologisk Attestats), og fik sin første Undervisning i dem af den senere som Rektor i Roeskilde bekjendte H. K. Saxtorph, Forfatteren til Memoria Schnabeliorum, der ogsaa har skrevet mathematiske Programmer. Efter adskillige Forøvelser gav han som Astronom Danmark Hæder og Anseelse hos fremmede, i England og Frankerig, ved sine mange Iagttagelser og tildels ny Opdagelser, og han øgede dem og sine egne Kundskaber ved personligt Ophold i disse Lande og Bekjendtskab med de dalevende störste Astronomer (Brevet hos Luxdorph fra 1777, og Rejse til Paris 1798—99). Hjemme blev han „den geografiske og økonomiske Landmaalings Fader.“ Den, der begyndte, var Professoren ved Odense Gymnasium Peder (de) Kofod, der 1757 indgav et Forslag til Videnskabernes Selskab om en almindelig Opmaaling af hele Landet, og med hvem Bugge øvede sig i Sommeren 1759 ved Optagelse af et Kort

[1]) Om adskillige af disse Forfattere findes ogsaa Oplysninger i Vidensk. Selsk. Hist. af Molbech, jfr. især Prof. K. Jürgensens Bemærkninger dèr S. 237. Forf. véd ikke, om det kan interessere nogen (selv for Navnets Skyld), at der i Aarene 1753—55 paa Valkendorfs Kollegium levede en Student Johannes Ørsted, der foruden andre Kuriosa gav sig af med Algebra.

Digitized by Google

over Roskilde Amt; men da Kofod kort efter døde [1]), gik Hværvet over til Bugge. En Beskrivelse over Opmaalingsmaaden gav han 1779, og omtrent fra 1780 forestod han den geografiske og trigonometriske Maaling under Videnskabernes Selskab, og den økonomiske (Jordskiftningen) under Rentekammeret ved at udarbejde Instruktioner og oplære Landmaalere. Observatoriet fik under ham en Ombygning og ny Instrumenter; at selve Rundetaarn ikke havde nogen god Grund og Beliggenhed, kan ikke tilregnes ham. Föjer man hertil, hvor megen Kundskab han udbredte ved sine med mangen spøgefuld Vending ledsagede (naar han f. Ex. ved Maanen oplyste, at de lærdes Godser ligge i Maanen), men meget klare og instruktive Forelæsninger, ved sin kostbare Bogsamling og sine sjældne Instrumenter, der vare tilgjængelige for alle, saa er det klart, at Efterverden vil mindes ham med Hæder; og hvis man i hans levende Live, naar man spurgte efter Thomas Bugge, i Almindelighed blev vist hen til den i Kjøbenhavn ulige navnkundigere Kræmmer Thomas Bugge paa Østergade, saa skal hans Navn nok nu overstraale alle Kræmmernavne og al Kræmmeraand. [2])

Langt större Indflydelse paa Folkeudviklingen fik disse almindelige og abstrakte Discipliner ved Forbindelsen med Naturvidenskaberne. Naturhistorien og Naturlæren havde hidtil været et Tillæg til Medicinen, ligesom Arkæologien til Historien, og deres Dyrkning bestod især i Samlinger af adspredte og usammenhængende Enkeltheder, der endnu ikke havde ordnet sig til Videnskab. Begyndelsen til den videnskabelige Udvikling hører til denne Tid, og yttrede allerede nu sin omformende Kraft, paa Theologiens ældre System ved Udbredelsen af sunde Forestillinger om Verdenssystemet, paa Folketroen ved sundere Begreber om hele Natursammenhængen, Naturtingenes virkelige Forholde til hinanden og de faste uforanderlige Naturlove; i Folkelivet maatte de ved ny Opfindelser og tildels overraskende ny Opdagelser, selv i de mindste Skabningers Liv og Livsyttringer, efterhaanden bevirke en næsten total Omvæltning i Anskuelser og Betragtningsmaader. Naar endelig Filosofien kastede sine Lysstraaler ind i disse, kunde der ikke være langt til ny Forestillinger om det legemliges og aandiges Væsen, til ny Anelser om Forholdet imellem Gud og Verden.

---

[1]) Der er Afvigelse i Angivelsen af Aarene. Efter Collins Mindetale indgav Kofod sit Forslag 1754 og døde 1760, efter Videnskabernes Historie af Molbech indgav han Forslaget 1757 og døde 1761.

[2]) Kilder: Foruden de ved de enkelte Forfattere hos Nyerup anførte, maa især efterses Videnskabernes Selskabs Historie af Molbech.

Digitized by Google

Danmarks Fremskridt i Videnskab og Kunst havde hidtil modtaget det förste Stød fra Syden. Denne Gang kom det fra Norden, fra Linné i Sverrig, hvis ny Systemer og Berömmelse udbredte sig over hele Europa. Den første Bevægelse hos os udgik fra Prof. i Medicinen Buchwald, der indgav et Forslag til Regjeringen, hvorpaa der faldt en kongelig Resolution (i April 1750), at der maatte sendes en ung Mand til Sverrig, for under Linné at studere Medicin og Botanik. Valget faldt paa Jörgen Tycho Holm (en Præstesön fra Korup i Fyn), der var Alumnus paa Borchs Kollegium. Han besøgte to Gange Sverrig (1750 og 1754), og blev Doktor i Medicinen i Uppsala (1757). En Nordmand Peder Ascanius (en Præstesön fra Nordmør) studerede ligeledes i Uppsala. En ung Theolog, Niels Björn Tødsleuf (fra Aalborg), Dekanus paa Klosteret (1751) var bekjendt som Fysiker. Henrik Tonning var Hører i Throndhjems Skole, da ogsaa han rejste til Uppsala, hvor han blev Doktor i Medicinen (1768).

Det skortede saaledes ikke aldeles paa indenlandske Kræfter, paa unge Mænd, der med Tiden kunde blive til noget; men denne Fremgang var Magthaverne for langsom. „Man greb derfor til, som Nyerup siger, at betjene sig af Drivhusvarme, og indkaldte fremmede.“ Oeder blev indkaldt 1752 og blev Professor i Botanikken, Kratzenstein 1753 og holdt Forelæsninger over Experimentalfysikken, og det blev en Slags Mode for den fornemme Verden at høre disse Forelæsninger.

Naturvidenskaberne fandt imidlertid Beskyttere, ikke alene i Bernstorf, men ogsaa i Greverne Moltke, Thott og Holstein; og man forsøgte at gjöre dem frugtbringende igjennem de studerende. Hvad Gram allerede havde tænkt paa, og Pontoppidan i Fortalen til Norges naturlige Historie (1752) havde lagt an paa, vilde Grev Holstein se udført. Han foreslog (1753) Videnskabernes Selskab at indgaa med en Forestilling til Kongen, at alle studerende, der vilde søge Præstekald, skulde lade sig examinere i Fysik og Botanik, og at denne Prøve skulde have Indflydelse paa deres Forfremmelse. Der blev nedsat en Kommission, i hvilken Hjelmstjerne og Stampe vare for dette Forslag; men Luxdorph mente, at i slige Ting, der angik Sjælene og det aandige, vare de theologiske Medlemmer, Harboe og Holm, de eneste kompetente Dommere. Harboe mente, at det theologiske Studium allerede var saa omfattende, at en Studiosus theologiæ ikke tillige kunde give sig af med Fysik; og til ham sluttede Peder Holm sig paa tre Ark. Sagen faldt bort.[1])

[1]) Dass til Suhm 1755. J. Møller, Mnemosyne 4, 60. Jfr. Nyerup, Universitetet, S. 315.

Digitized by Google

Heller ikke vilde det lykkes Regjeringen at drage de naturvidenskabelige og økonomiske Studier ind under Universitetet. Der udgik (1756) Paabud til Professorerne at udfinde en Fond til en oeconomiæ docens ved Universitetet, „men jeg tror, tillægger Dass skalkagtig, at de endnu ikke har kunnet hitte paa noget." Kratzenstein fik da Ordre, at han tillige skulde læse over Økonomien. „Vi komme da vel til, siger Dass, at holde Hus paa Tysk." Men det vilde heller ikke gaa. Saa maatte man da, som Nyerup siger, „lade Universitetet blive i udelukkende Besiddelse af sin gamle Dialektik, Skolastik og Polemik", og for ny Studier søge andre Udveje. Ligesom den botaniske Have blev anlagt paa Amalienborg under Oeder (1754), uden at høre under Universitetet, oprettede man et Amphitheatrum oeconomico-naturale, et Natural- og Husholdningskabinet, paa Charlottenborg (1759)[1]. Tycho Holm blev ansat derved som Professor i Økonomien, Peder Ascanius i Dyrehistorie og Mineralogi. Holm havde en Rejse for til England, men døde samme Aar. Ascanius, som derefter forestod det hele, gjorde naturhistoriske Rejser i Norge (1768—71) og blev siden Berghauptmand (1776—88. † 1803)[2].

Der gjordes endnu flere Forsøg paa at oprette et Professorat i Økonomien ved Universitetet; efter Nyerup blev Nordmanden Ole Stockfleth Pihl, som vi kjende fra Eilschov, Professor i Økonomien ved Universitetet 1762, men var det i alt Fald kun ett Par Aar; saa Tingen havde først Fremgang, da Naturalsamlingen paa Charlottenborg og de ved den ansatte Professorer gik over til dette (1772). Johan Kristian Fabricius, der var udnævnt til prof. oeconomiæ (1770), holdt Fore-

---

[1]) Nyerup, Universitetet, S. 330.

[2]) Om Holm haves: Rygtet over Georg Tycho Holm ved K. H. Biering. Imprimatur Wadskiær. Kbh.; men det er kun nogle slette Vers. Om Ascanius fortæller Steffens (Was ich erlebte 2.34) en styg Anekdote: Man fortalte ham, at et aldeles uvidende Menneske, en viss Ascanius, havde faaet Professoratet i Zoologien. Han havde skaffet sig Adgang til en Gang paa Slottet, som Frederik den femte lönlig sneg sig igjennem, naar han besøgte en viss Dame. Kongen gik forbittret imod ham, spurgte hvad han vilde dèr, og gav ham ett Par dygtige Ørefigen. Det var just det han ønskede. Han anstillede sig helt fortvivlet over Kongens Unaade, og for at trøste ham, gjorde den godmodige Konge ham til Professor i Zoologien. Men hans Udulighed var altfor i Öjne faldende. Nogle faa Aar efter blev han sendt med en Pension til sit Fødested Bergen. (Men Bergen var ikke hans Fødested, og Medisancen har nok haft sin Del i Anekdoten.)

Digitized by Google

læsninger paa Dansk „for ganske faa Tilhørere," men udgav sin Lærebog paa Tysk,[1]) og gik (1775) som Professor til Kiel († 1807). Morten Thrane Brünnich (f. i Kjøbenhavn), der var bleven Professor i Naturhistorien (1769), blev derimod „Naturvidenskabens Senior i Danmark." Han gik til Norge (1784) og blev Overberghauptmand, kom tilbage til Kjøbenhavn (1814) og døde i en meget höj Alder (1827). De store Forventninger, han som Zoolog havde vakt, tilfredsstilledes ikke aldeles; dog fortjene nogle af hans Skrifter (som Ichthyologia Massiliensis (1768) endnu Opmærksomhed, og han gav gode Bidrag til Naturvidenskabernes Literatur (Literatura Danica scientiarum naturalium, 1783), der ogsaa her ere nyttede.[2])

Ogsaa den botaniske Have gik ind under Universitetet. Oeder fik til sin Medhjælper Johannes Zoega, en Præstesön fra Tønder Amt, der var kommen til Kjøbenhavn (1762) og i ett Par Aar havde studeret i Uppsala under Linné[3]); men da den botaniske Have blev henlagt til Universitetet (1770), gik Zoega ind i Finansvæsenet; og en ny Udsigt til, at han skulde blive Docent i sit Yndlingsæmne, tilintetgjordes ved Struensees Fald. Det var en ædel, retsindig Mand af mild Karaktér og utrættelig virksom; hans Skrifter (om Handel, Mynt og Vægt) høre til den strænge Videnskab († 1788). Oeders Medbejler, Kristen Friis Rottbøll (hvis Fader var Forvalter paa Hørbygaard i Sælland), traadte op imod Oeder ved dennes Disputats, „og skal aldeles have tilintetgjort ham", men saa sig sin Udsigt i Livet berøvet ved Oeders Ansættelse. Han gjorde en Rejse til Sverrig for at høre Linné, og derefter til Tyskland, Frankerig og Italien, kom hjem 1761; men først 1776 blev han Professor i Medicinen. Han fik Bestyrelsen af den botaniske

---

[1]) Anfangsgründe der oeconomischen Wissenschaften zum Gebrauch academischer Vorlesungen, 1772. Se Kritisk Fortegnelse over Skrivefrihedsskr. 3,25.

[2]) M. T. Brünnich, Naturvidenskabens Senior i Danmark, et biografisk Omrids af Nyerup, i Hesperus 1819, S. 193. Kröyers Bemærkninger i Vidensk. Selskabs Hist. af Molbech, 1, 236. Steffens (Was ich erlebte 2, 36) siger om ham: „Ascanii Efterfølger Brünnich, der ogsaa foredrog Mineralogien, var ikke stort bedre. Han blev Berghauptmand ved Kongsberg, hvis Ruin begyndte med hans Bestyrelse." Er denne Anke grundet?

[3]) Han studerede dèr tilligemed Fabricius, denne især Insekter Zoega især Mosarter. Linné skal en Gang spøgende have sagt: Quando Dominus Fabricius ad me venit cum insecto et D. Zoega cum musco, tunc ego pileum detraho et dico: magistri mei estote vos. (Zoegas Levnet i Minerva, Maj 1789.)

Digitized by Google

Have, hvor han holdt Forelæsninger (Botanikkens udstrakte Nytte, foredraget i et Indbydelses-Skrift til Forelæsningerne i den botaniske Have 1771), og endnu tidligere (1766) ydede han en Afhandling til Videnskabernes Selskab: Beskrivelse over sjældnere Planter fra Island og Grönland, der især ved sit Tillæg om Urtelærens Tilstand i Danmark har historisk Interesse ved Meddelelser om Havedyrkningens Tilstand i Danmark i ældre Tider (Klaus Urne, Povel Klingenberg, Prins Jörgen). Han har ogsaa beskrevet andre Planter, deriblandt dem, der vare samlede i Indien af den ogsaa ved sit Ophold i Island bekjendte Botaniker Johan Gerhard König (fra Polsk Liefland); og de ny af ham bestemte Slægter og Arter have for största Delen holdt sig. († 1797.)[1])

I Sorø gav Andreas Schytte en veltalende Skildring af Naturvidenskabernes Indflydelse paa Menneskets Sind;[2]) og Theodor Holm (f. i Nyborg), der var ansat som Læge, blev efter Grev Frederik af Danneskjold-Samsøs Forestilling tillige ansat som Professor i Medicin, Naturhistorie og Botanik (1762—65). Han forlod Sorø, blev Kabinetssekretær hos Juliane Marie, adlet Holmskjold († 1793). Hans vigtigste Skrift er om Svampene (Beata ruris otia fungis Danicis impensa 1790).

I Norge stiftede Biskoppen i Throndhjem Johan Ernst Gunnerus det Norske Videnskabersselskab (1760), i hvis Skrifter en stor Del af hans mangfoldige især zoologiske Afhandlinger nedlagdes. Der udviklede sig fra dette Selskab en overordenlig Travlhed i Iagttagelser og Beskrivelser, især over Dyreriget.[3])

Endnu tidligere, paa egen Haand, næsten fjærnet fra alle Hjælpemidler, lagde Hans Ström (en Præstesön fra Borgund i Søndmør, og selv Præst i Søndmør) en usædvanlig Kjærlighed til Naturbetragtninger for Dagen, dels ved sine fysiske og økonomiske Landsbeskrivelser (over Søndmør 1762; over Eger 1784), og dels i det Norske, dels i det Danske Videnskabers Selskabs Skrifter ved Beskrivelser over ny Dyrarter, tildels ny Slægtformer, og meddelte sine egne Iagttagelser over Dyrenes

---

[1]) Foruden i de af Nyerup anførte Kilder omtales han ogsaa hos Steffens, Was ich erlebte, og i Vidensk. Selsk. Hist. af Molbech med Bedömmelse af Schouw.

[2]) Staternes Indvortes Regjering, 4, 207.

[3]) Det Throndhjemske Selskabs Skrifter Kbh. 1761. fgg. Jfr. Ole Irgens' Tale, da han blev Selskabets Vicepræses 1774. Flere Forfattere forekomme i Selskabets Skrifter, f. Ex. den af sin Samling af Landskabsord bekjendte Præst Erik Gerhard Schytte.

Digitized by Google

Levemaade; „hans Arbejde over Purpursnækken var i lang Tid den eneste udførlige anatomiske Undersøgelse af et Bløddyr.“ Denne Mand er desuden vel kjendt af sine Forsøg paa at udbrede Kjærlighed til Naturkundskab (Nytten og Fornødenheden af Naturens Kundskab o. s. v. i Alm. D. Bibl. 1778) og af andre Skrifter, der især oplyse Norges Tilstand († 1797.) [1])

Men det var især et Trekløver af Mænd, der for altid grundlagde Naturvidenskabernes Studium i Danmark. Otto Friedrich Müller (f. i Kjøbenhavn, hans Fader var en Tysker), der gjorde en Udenlandsrejse med Grev Schulin, og var i kort Tid offenlig ansat (1771), synes i Begyndelsen at ville have gaaet andre Veje, men henvendte derefter sin Virksomhed paa Naturstudiet i en lang Aarrække indtil sin Død (1763—84). Det var en ny Vej han gik ved sine mikroskopiske Undersøgelser, der satte ham i Stand til at yde et klassisk Værk over Infusorierne (Animalium infusoriorum etc. succincta historia, 1773. Animalcula infusoria, udgivet efter hans Død af O. Fabricius, 1786). Ogsaa andre Dele af Dyrenes Historie berigede han (Zoologiæ Danicæ prodromus 1776; Zoologia Danica 1779), deriblandt Insekternes (Fauna insectorum Friderichsdalina 1764); samt Botanikken (Flora Friderichsdalina 1767; Flora Danica Fasc. 10—15) og blandt andet „maa den historiske Fremstilling af Befrugtningen hos Konferverne begynde med hans Opdagelse af Kopulationen hos Conferva jugalis.“ Desforuden har han ved utallige Afhandlinger, tildels i udenlandske Samlinger, hævdet sit Navn som Linnés Medbejler. „Det oplyste Europa, siger T. Rothe, kaldte ham med Ærbødighed Linneen i Kundskab om Ormene, ligesom den Kielske Fabricius Linneen i Videnskaben om Insekterne.“ [2])

Peder Kristian Abildgaard (Sön af Aktivtegner Sören Abildgaard, f. i Kjøbenhavn) studerede udenlands Veterinærvidenskaberne (1763—66), oprettede efter sin Hjemkomst Veterinær-

[1]) Se om Gunnerus og Ström, foruden Kilderne hos Nyerup, især Kröyers Bemærkninger i Vidensk. Selsk. Hist. af Molbech 1, 114.

Maaske her ogsaa bör nævnes:

Sören Abildgaard (f. i Flekkefjord), der fulgte Langebek paa hans antikvariske Rejse (1753 - 54), og derpaa som Arkivtegner (1755) rejste om i Danmark for at aftegne Mindesmærker, udgav Stedsbeskrivelser (over Stevns Klint 1759; over Møns Klint 1782, † 1791).

[2]) Jfr. T. Rothe, Fortalen til Naturen efter Bonnets Maade. Kröyer i Vidensk. Selsk. Hist. af Molbech 1, 115. Kr. Vaupells Disp. Iagttagelser over Befrugtningen hos en Art af Slægten Oedogonium 1859. S. 8. En Biografi savnes.

Digitized by Google

skolen paa Kristianshavn (1770) og blev Professor ved den (1773). Han var Stadsfysikus i Kjøbenhavn (1775—82). Efter at have grundlagt Dyrlægevidenskaben, fremmede han Studiet af Naturvidenskaberne ved Stiftelsen af Naturhistorie-Selskabet (1789). Han foretog 1793—94 en Rejse til Tyskland, Italien og Spanien. († 1801.) Foruden Veterinærskrifter meddelte han, i mangfoldige medicinske og naturvidenskabelige Afhandlinger, Iagttagelser, der tildels vare helt ny; han „anstillede det første Forsøg, som Videnskaben har at opvise med Indvoldsormens Overførelse fra det ene Dyr til det andet.“ Vi kjende allerede hans Deltagelse i Trykkefrihedsskrifterne. Han var i fem Aar Sekretær i Videnskabernes Selskab til 1801, og holdt 1797 Mindetalen over Bernstorf. [1])

Otto Fabricius (en Præstesön fra Rudkjøbing), der allerede som Barn var bleven kjendt med Egederne, indviede sig tidlig til Missionsvæsenet og lagde sig i Grönland (1768—73) paa egen Haand efter Naturvidenskaberne, men overvandt alle Vanskeligheder dels ved egen Flid, dels ved Brevvexling med O. F. Müller. Efter sin Hjemkomst var han Præst paa flere Steder i Norge og Danmark, og fuldendte sin Fauna Grönlandica (1780). Andre Beskrivelser over enkelte Dyrarter meddelte han i sine Zoologiske Bidrag. Til Beskrivelsen over Grönlænderne gav han to Monografier af videnskabeligt Værd. For det grönlandske Sprogs Skyld blev han kaldet til Kjøbenhavn (1783), og blev endelig (1789) Præst til Vor Frelsers Kirke paa Kristianshavn. Ved sit Embedsjubilæum fik han Titel af Biskop († 1822). Det var en utrættelig, nöjagtig og omhyggelig Gransker, hvis Navn ogsaa er bevaret i en vidt udbredt Slægt. [2])

Blandt de Samlinger, Fabricius efterlod sig, var ogsaa en betydelig Del Konkylier. Som Konkologer maa ogsaa nævnes Lorenz Spengler (1769 Kunstkammerforvalter, † 1808) og Johann Hieronimus Chemnitz (f. i Magdeburg, Sognepræst til Garnisonskirke 1772—1800). Disse Mænd havde ogsaa Del i

[1]) Om Stiftelsen af Naturhistorie-Selskabet, hvis første Idé ogsaa tillægges T. Rothe, se Suhms Fortale til Skrivter af Naturhistorie-Selskabet, 1. Bd. 1790; jfr. Rothes Breve i Høsts Clio 2,149. Selskabets Skrifter udkom i 6 Bind, det sidste 1810. I 1. D. findes Abildgaards Afh. om Indvoldsorme, i 3. Bd. om Infusionsdyr. Jfr. Steenstrup Om Hundestejlens Bændelorm, i Oversigt over Vidensk. Selsk. Forhandlinger 1857, Nr. 7. November, S. 187. Vidensk. Selsk. Historie af Molbech.

[2]) Foruden Kilderne hos Nyerup: J. Møller, Nyt theol. Bibl. 8,314. Vidensk. Selsk. Hist. af Molbech.

Digitized by Google

Kobberstikkeren F. M. Regenfuss' tysk-franske Konkylieværk (1758. fol.).

I Naturhistorie-Selskabets Skrifter forekomme naturligvis endnu flere Forfattere, som Niels Tønder Lund (en Præstesön fra Throndhjem, Deputeret i Generaltoldkammeret, † 1809), Peder Kofod Ancher Schousboe (f. i Rönne), der 1791 foretog en botanisk Rejse i Spanien og Marokko, Jens Rathke, (f. i Kristiania), der lod sig examinere af Selskabet og derpaa foretog Rejser mod Syd og Nord (1810 Prof. i Zoologien i Kjøbenhavn, 1813 ved det norske Universitet), D. K. Daldorf, H. S. Holten o. fl. Bekjendt er ogsaa M. C. G. Lehmann fra Holsten ved sine naturhistoriske Skrifter paa Latin og Tysk. N. Mohr fra Thorshavn udgav sin Islandske Naturhistorie 1786.[1])

Skjöndt Universitetet ingenlunde forhastede sig med at forsyne den strænge Naturvidenskab med offenlige Lærere, saa at Professoratet i Naturhistorie (Zoologi og Mineralogi) efter Brünnichs Afgang (1784) i lang Tid ikke var besat, men Undervisningen blev besörget af et Privatselskab ved Forelæsninger i Modersmaalet af Wahl og Schumacher, og Forelæsninger over Botanikken i nogen Tid besörgedes af Veterinærskolen (hvorom man kan læse mere hos Nyerup om Universitetet og hos Steffens), saa ordnede Sagen sig dog efterhaanden; hvor Universitetet ikke vilde, grebe andre Mænd til, og i Slutningen af dette Tidsrum lagdes Grundlaget til det, der nu har bragt Danmark saa megen Velsignelse og Hæder. Mineralogien, der især havde været dyrket for Bjærgværkernes Skyld, f. Ex. af Jens Esmarch i Kongsberg, fik ved Universitetet sin overordenlige Lærer i Gregers Wad (f. i Viborg), tillige Professor i Zoologien (1795). Rotbølls Efterfølger i Botanikken var Martin Vahl (f. i Bergen), der studerede i Uppsala under Linné, og siden blev Lektor ved den botaniske Have (1779—1784) og endelig Professor ved Universitetet (1801 til hans Død 1804). Lektor ved den botaniske Have og Professor ved Universitetet var og-

---

[1]) Desuden forekomme hos Nyerup: F. Raben, K. K. Kramer (Insectologia Danica, 1760), J. P. B. von Rohr, E. Rosted, G. Wiedemann, N H. Tyrholm, J. D. Petersen, K. Møller, F. K. Mahling, N. D. Gunnerus, Islænderen J. Svendsen, D. Wesenberg, J. Parelius, O. Lie, Morten Bredsdorff, Præst i Vester-Skjerninge i Fyn. var ligeledes en bekjendt naturkyndig, især Botaniker. Og Fynboen Hans West († 1811), først bekjendt ved sine poetiske Oversættelser, siden ved Beskrivelsen over St. Croix (1793) og ved sin Malerisamling, kan vel ogsaa nævnes her, da Wahl opkaldte en Plante efter ham.

Digitized by Google

saa Veterinærskolemanden, Sønderjyden Erik Viborg; og Botanikken fandt mange andre Dyrkere: Henrik Steffens (Wildenows Botanik med en historisk Indledning 1794), Karl Gottlob Rafn (Plantefysiologi og Plantelære 1796), Jens Wilken Hornemann, Broder til Filosoffen K. Horneman (Plantelære 1796), Niels Hofman-Bang o. fl. Naturlæren endelig gik ved Kratzensteins Død (1795), for hvem Lægen N. Bötcher i nogle Aar havde vikarieret, over til A. N. Aasheim (1796—1800), der imidlertid ikke har virket ved Skrifter; og imedens H. K. Ørsted forberedte og begyndte sin Virksomhed (1799), fandt den adskillige andre tildels udmærkede Dyrkere, især i Hofmarskalken A. W. von Hauch (1793), J. Saxtorph og Fr. Saxtorph.[1]) Alle disse Mænds Virksomhed knytter sig til Fremgangen i det næste Aarhundrede.

Medens Videnskaben i sin strængere Behandling efterhaanden mere og mere vandt Fodfæste, fremmedes Naturkundskabens Udbredelse ogsaa paa mangehaande andre Maader, ved Oversættelser, ved Rejsebeskrivelser og Beskrivelser over Lande og Egne, ved mere folkelige större Værker og mindre Lærebøger, og endelig ved Foredrag for Almuen.

I Begyndelsen, da egen selvstændig Granskning var vanskelig, og adskillige dog attraaede enten en Slags Overskue over Videnskaben eller nogen Kundskab om de ny Opdagelser, søgte man ved Oversættelser at vække og nære denne Interesse. Til disse tidlige Oversættere hører: Johan Frederik Schrøder, Byskriver i Rudkjøbing, der imidlertid skrev paa Tysk (Neue Anmerkungen über alle Theile der Naturlehre 1753.)[2]) Mere bekjendt er Hans von Aphelen (f. i Nærø i Nummedalen den 27de Oktober 1719). Hans Farfader var flygtet under Trediveaarskrigen fra Tyskland, hans Fader var Skoleholder og Klokker. Selv søgte han i sin Ungdom at samle sig allehaande Kundskaber, og tog, 22 Aar gammel, til Bergen for at finde en Levevej, derfra til Holland, hvor han blev Student i Leiden, og for det franske Sprogs Skyld til Frankerig, hvor han i nogle Aar i Tjeneste hos en Vinhandler havde det godt. Da han

---

[1]) Jfr. foruden Kilderne hos Nyerup Vidensk. Selsk. Hist. af Molbech, og om Hofman Bang Oversigt over Selskabets Forhandlinger 1855 Nr. 5 og 6. Om Botanikken Hornemanns Afhandlinger i Kröyers Naturhist. Tidsskr. 1. D.

[2]) Deraf udkom kun 1. Th. aus dem Französischen. Kph. und Leipz. 1753. Det er Begyndelsen til Oversættelse af Pater Bougeant og en ukjendts Observations curieuses sur toutes les parties de la physique, extraites et recueillies des meilleurs mémoires, Paris 1730. 3 voll. (Büschings Nachrichten, 1,162.)

Digitized by Google

var kommen tilbage til Danmark (1749), banede han sig ved sine Skrifter over det franske Sprog en Vej, og blev Professor ved det filosofiske Fakultet (1759), hvorpaa han (den 14. Marts 1760) ægtede Helene Dorothea Schiønning (f. den 19. Maj 1726). Han blev Lærer for Kronprinsen (Frederik den sjette) i det franske Sprog (1774) og døde den 31. Juli 1779.[1]) Ligesom han ved sin franske Ordbog gjorde Epoke i de nyere Sprogs Dyrkning, virkede han, tildels ogsaa sproglig, for Naturvidenskaberne ved Oversættelsen af Bomares Naturhistorie (1767), der er mere end en blot Oversættelse, da han dertil nyttede mange andre, ogsaa danske, Forfattere, og det var, som han siger i Fortalen, „den første Bog, vi paa Dansk have af dette Slags," som nemlig omfattede hele Naturhistorien. En lignende Chymisk Dictionaire (1771) maa, fordi Sproget savnede Kunstord, have været et endnu vanskeligere Arbejde, men især for Kunstnere og Haandværkere et nyttigt og let tilgjængeligt Hjælpemiddel.[2])

Oversættere af mindre Skrifter vare: J. D. Breckling Brandt, en Præstesön fra Langeland, A. K. Hammer, en Præstesön fra Norge. Frederik Hansen (Sön af Rektor Jens Hansen i Horsens og Martha Lous) oversatte Raffs Naturhistorie 1784, der i mange Oplag var en yndet Börnebog, om hvilken Steffens, naar han vil oplyse, hvor langt man stod tilbage, siger, at det var næsten det eneste, man kjendte og brugte af Naturhistorie.

Nordens Rejse til Ægypten havde i lang Tid sysselsat Videnskabernes Selskab. Nu vendte man sin Opmærksomhed til den modsatte Side, til Island, der var saa mærkværdigt ved sin fysiske Beskaffenhed. Niels Horrebov var bleven sendt derover for at foretage en fysisk-økonomisk Rejse i Landet (1747—51). Da han var kaldet tilbage, valgtes Eggert Olafsen og Bjarne Povelsen til at berejse Landet og udgive en Beskrivelse derover (1752—1757). Frugten af denne Rejse var en Samling af Naturalier og en Beskrivelse, der i mange

---

[1]) Hun døde efter 13 Aars Enkestand den 19. Juli 1792. De havde to Börn, en Sön og en Datter. Den sidste, Helene Dorothea, første Gang gift Krejdal, anden Gang Lund, Forf.s Svigermoder, fulgte med Kjærlighed hans begyndende literære Virksomhed, og har ved sine Fortællinger fra hendes Ungdom ogsaa givet Bidrag til nærværende Skrift (hun var født 1761, altsaa ved sin Faders Død omtrent 18 Aar gammel), og Forf. har derfor tilladt sig her at nævne hende.

[2]) Odin Wolffs Hist. Ordbog. Kritisk Fortegnelse over Trykkefrihedsskrift. 1,285.

Digitized by Google

Henseender endnu læses med Interesse (udkommen i Sorø 1772 i to Dele. 4.). Endelig berejste Olav Olavius paa ny Island (1775—1777) i økonomisk Henseende. (Økonomisk Rejse o. s. v. 1780 i to Dele. 4.)[1]) Han gav ogsaa en Økonomisk-fysisk Beskrivelse over Skagen (1787), og hertil slutte sig da de mangfoldige andre Arbejder, dels Rejser, dels Beskrivelser og økonomiske Afhandlinger af Kristoffer Hammer (en Præstesön fra Gran i Hadeland), Jakob Nikolaj Wilse (fra Lemvig), en af de frugtbareste af denne Art Forfattere. (Rejseiagttagelser 1790—1798) o. fl.

Til dem, der behandlede Naturvidenskaben, ikke alene for Fagmænd, men for hele Folket, hørte, som vi vide, T. Rothe ved sine Philosophies Ideer og Naturen betragtet efter Bonnets Maade, samt Jorden, en Verden for levende og vel lidende Væsener (1788—1795); men han skrev nærmest for den höjere Del af Folket, og var stundum for uforstaaelig og tung, stundum for höj og dunkel, til selv af den ret at kunne nydes. En anden Mand, ligeledes en af Danmarks mærkelige Mænd, der i flere Henseender kan stilles ved Siden af Tyge Rothe, er Esaias Fleischer (f. 1732). Slægten skal have været slesisk Adel, hvoraf en Sidestamme gik til andre Lande under Navnet Fletchier. Hans Fader var Præst i Egidslevmagle i Sælland; han gik i Roeskilde Skole under Rektoren Mag. Bernt Schnabel, og forsøgte som fattig Student forskjellige Veje. Først lagde han sig efter de orientalske Sprog; men da Orientalisten Kall mindede ham om, at der ved dem ingen Forfremmelse var at vinde, tog han theologisk Attestats og gik Skolevejen (en Frugt deraf var hans Oversættelse af to Bøger af Ovids Metamorphosis). Derpaa studerede han Kirkehistorie og udgav Pavedömmets Historie og Pavernes Levnets Historie (1757—67. 3 Dele. 4). Haab om Forfremmelse slog fejl. Han giftede sig, og for at faa Livets Ophold, arbejdede han selv som en Daglejer og Tærsker og studerede Agerdyrkning, for at kunne drive sin Jord bedre. Imidlertid gik den ene Ansøgning om Præstekald forgjæves ind efter den anden, og Hørerbestillingen var ham utaalelig; saa lagde han sig efter Jura, og tilkjøbte sig endelig (1764) Regimentskvartérmesterembedet ved det sællandske Dragonregiment i Næstved under Oberst v. Eichstädt. Det var, siger han, hans lykkeligste Tid, i hvilken han tillige studerede Naturvidenskaberne. Da Eichstädt 1771 fik Ordre med sit Regiment at komme til Kjøbenhavn for at gjöre Tjeneste som Livgarde, fulgte han

[1]) Se det udførlige om disse Rejser i Vidensk. Selsk. Hist. af Molbech.

med, „og her forefaldt, for at bruge hans egne Ord, en Kasus, hvorved der gaves ham Lejlighed at vise Prøve paa den uforsagte Troskab, som enhver redelig Undersaat, endog med sit eget Livs og Blods Hazard, er det kongelige Hus skyldig.“ „Han fik ingen Belönning derfor, men fik Lejlighed til af det kongelige Hus endog personlig at blive kjendt.“ Da han i Februar 1772 var kommen tilbage til Næstved, fik han Brev fra en Herre, „hvori blev paaberaabt Ordre fra et höjt Hoved“ (Guldberg og Arveprinsen), at det ikke skulde gaa rigtig til med Inspektør Torkild Badens Udvisning i de Vordingborgske Skove; han skulde derfor „ganske uformærkt“ tage derned, efterse Skovene saa vidt han kunde, og om Udvisningens Beskaffenhed indgive sin Beretning. Han gjorde det efter sin Samvittighed „efter Befaling“ (os tykkes dog, at dette Spionvæsen „efter Befaling“ ser noget uhyggelig ud), men paadrog sig derved Badens Fiendskab. Dette var Begyndelsen til en lang og heftig literær Fejde. Det vil let skjönnes, at der bag denne lidet interessante Strid ligger noget höjere og nogle höjere: Bernstorf, Badens Patron, og Guldberg, Fleischers, Forsvarerne og Modstanderne af Bondens Frihed. I Fællesskab med Beringskjold kjøbte han Nygaard (Marienborg) paa Møn; men herved fik han ogsaa Fortrædelighed, da Beringskjold selv tog til Møn og væltede sig i Strid med Møsting. Efter General Eichstädts Afgang fra Regimentet, tog ogsaa han sin Afsked, det vil sige, han solgte sit Regimentskvartérmesterembede, og blev (1774) af Arveprins Frederik udnævnt til Inspektør paa Jægerspris. Efterhaanden steg han i Værdigheder, og vandt ved sine Skrifter Hæder inden- og udenlands (Agerdyrknings-Katekismus, efter Landhusholdnings-Selskabets Indbydelse og kronet med dets første Guldmedaille, besörget oversat paa Svensk af Videnskabernes Akademi i Stokholm, af hvilket han blev Medlem). Ved sin Bog om Skovene kom han ind i den Sorøske Skovsag, blev Overforstinspektør over disse Skove, og fik derved en Strid med Overhofmesteren v. Reitzenstein. Endelig blev han (i Januar 1781) „efter Arveprinsens Indstilling“ Amtmand over Korsør og Andvordskov Amter og Konferensraad, og skrev sin Havebog. Men uventet fik han (i August 1785) sin Afsked med sin fulde Gage i Pension; og „var nu 53 Aar gammel næsten terræ inutile pondus.“ „Han søger allevegne, siger han, Grunden til sin Afsked, og finder ingen“ (det var da let at begribe, da han var en af Guldbergs). Han udgav nu sin Levnetsbeskrivelse (1785), der fremkaldte en hel Del andre Stridsskrifter. Hovedöjemedet af Bogen var at vise, at han havde faaet sin Afsked uden nogen Brøde fra sin Side; som en ivrig, djærv, stræng arbejdsom Mand ser han sig omgiven af Fiender og Forfølgere.

Digitized by Google

Hvo der vil gaa ind i Bondesagen, maa ogsaa gjennemgaa denne Mands og de dertil hørende Stridsskrifter.[1]) Her har han faaet Sted, tildels med Hensyn til hans mindre naturhistoriske og økonomiske Skrifter (det ældste er Afhandlingen om Bier 1772), nærmest for hans Forsøg til en Naturhistorie (1786—1804, 10 Dele i 26 Bind), en værdig Frugt af hans Otium, i hvilket han, som Tyge Rothe, ogsaa vendte sig hen til religiøse Betragtninger (Jesu Christi Religions Sandhed, 1789—99 i to Dele). I Naturhistorien vilde han være almennyttig. De fleste Skrifter, siger han i Fortalen, ere Lærebøger eller lærde Afhandlinger, han har Hensigt til de ukyndige, og vil forbinde begge Dele, at lære og fornöje. Noget nyt kan han ikke foredrage. Det er dog, siger han i Fortalen til anden Del (om Naturhistoriens Nytte) ikke alene Iagttagelser, han vil anføre, men ogsaa Betragtninger derover, hvormed Buffon først begyndte. o. s. v. Formen er hos ham endnu stræng, som Lærebogens, og det underholdende i Betragtningen kan næsten kun anses som indblandet; men Vanskeligheden ligger jo netop deri, at være virkelig grundig og tillige underholdende. Han begynder omtrent som Tyge Rothe: efter en Indledning om Tidsregningens Ælde og Nationernes første Oprindelse følger Skabelsens og Syndflodens almindelige Naturhistorie, Himmelens Naturhistorie, Jordens. o. s. v. Fleischer døde i Slagelse 1804.[2])

Naturkundskabs Udbredelse ved mundlige Foredrag for menig Mand begyndtes af en Mand, hvis Liv blev et Offer derfor. Ulrik Green (f. i Skeen 1720) gik i Sorø Skole under Rektor Sneedorf, lagde sig under sit Ophold ved Sorø Akademi efter Naturhistorie, Mathematik og Mekanik under Kraft, tog theologisk Attestats, og var i nogen Tid Klokker og Skolelærer ved Næs Jærnværk. Derpaa tog han juridisk Examen. Men da han forgjæves i mange Aar havde søgt Ansættelse, samlede han hele sin Formue, omtrent 50 Rdr., og drog til London (1760) for at forberede sig til de fysiske Diskurser, som han længe havde pønset paa. Efter sin Tilbagekomst aabnede han dem med nogen kongelig Understøttelse, og holdt dem uden

[1]) F. Ex. Fleischers Skrift imod Baden: Begjering til et upartisk og Dansk tænkende Publicum 1786, og Oeders Appel i Oktober samme Aar.

[2]) Esaias Fleischers Liv og Levnetsbeskrivelse af ham selv skrevet og udgivet. Kbh. 1785, og de dertil hørende Skrifter. De findes samlede i ett Bind i Universitetsbibliotheket. Se ogsaa hos Nyerup Artiklerne: Torkild Baden, Medlem af Landvæsenskommissionen F. A. Pflueg, Præsten J. A. Monrad.

Digitized by Google

Betaling for en talrig Blanding af Tilhørere, mest Haandværksmænd (Januar 1765 til Sommeren 1766). Han vilde virke ved det levende Ord. „De døde, siger han, tale vel godt, men de levende bedre. En halv levende Stemme har mere Eftertryk, end ti døendes Raab, udført ved Bogtrykkere.“ Förend han begyndte en Forelæsning, gik han omkring og talte saa med den ene, saa med den anden af Tilhørerne; derpaa talte han om og fortalte dem forskjellige Materier, som Lejligheden bedst faldt, om Gud, Forsynet, Sjælens Natur, Solsystemet, Luften, Jorden, Mineralierne, Bjærgværkerne, Planter, Gifter, Dyr og Mennesker, Handel og Økonomi. En Gang brøde nogle Studenter ind og forstyrrede Forelæsningen, „thi ulærde borde ikke høre saadanne Ting, som alene skulde være for studerende;“ han maatte da, ligesom Balle ved Bibellæsningen, skaffe sig et Politi ved at formaa fire unge Lagsmestre til at holde Vagt ved Indgangen, saa at ingen kom ind uden Billet. Da han søgte om Tilladelse til at fortsætte disse Forelæsninger, kom en mere beskyttet Mand ham i Vejen. Dr. Erichsen fra Bergen, der var sat til Inspektør over Kolonianlæggene i Nörre- og Sønderjylland, fik Befaling at rejse til England for at faa Kundskab om de engelske Kolonianlæg, og blev udnævnt til efter sin Hjemkomst at fortsætte disse Forelæsninger med en Lön af 800 Rdr. aarlig, det dobbelte af den Understøttelse, Green havde faaet. Da Erichsen var død (1767), forsøgte han at vedblive uden Understøttelse, og indbød til Forelæsninger for Betaling; der tegnede sig omtrent sexten, for det meste Kjøbmænd; men da Forelæsningerne begyndte, „bleve de uenige om Rang og Sæde.“ Saa maatte Green anse det for en Lykke, at han som Lærer i Engelsk ved Søkadetakademiet (fra 1765) dog kunde leve i tilbagetrukken Ro. Den 17. Januar 1772 blev hans Bolig under det velkjendte Folkeopløb ved en Fejltagelse forstyrret, og han døde næste Aar (1773). Han efterlod et kjært Minde hos sin Samtid, som Eftertiden lige indtil vore Dage har fornyet.[1])

---

[1]) Indbydelse til physiske Discourser i Adressekontorets Efterr. 1764, Nr. 132. 141. 146. 1765, Nr. 9. 52. 92. Indledning til physiske Discourser, 1764, og Afskedstale, 1766. H. J. Birch, Æreminde over Ulrich Green, i Minerva, Januar 1788. Gjentaget i E. L. Thaarups D. Penning-Magazin.

Digitized by Google

4. Lovkyndighed. I Sorø og i Kjøbenhavn. Forfattere i dansk Lovkyndighed og i Veltalenhed for Skranken. Kofod-Ancher. Henrik Stampe. Kristian Reventlow. Kristian Colbjörnsen.

Ved Lovkyndigheden træde vi endnu nærmere til Folket. Den hører til de Æmner, der finde sit ældste, ægte og nærmeste Udspring i Hjemmet, og den fjærner sig des mere fra dette, jo mere fremmed Lov og Ret faar Indgang. Indholdet, og i Følge deraf Behandlingen, er imidlertid dobbelt. Lovkyndighedens Foredrag ved Universitetet som en Brødvidenskab, for saa vidt det nemlig nærmest gaar ud paa at danne juridiske Embedsmænd, Professorernes Ustadighed, om man saa maa sige, i det deres Stilling ofte kun danner en Overgang til andre höjere Statsembeder, selve Foredragets Natur, hvis nærmeste Fuldendelse er Lærebogsformen, dette og mere giver Studiet en saa speciel Karaktér, at vi her, hvor vi især have Öje for det almindelige, ikke udførlig kunne behandle det. Men Lovkyndigheden griber ogsaa ind i det almindelige, dels fordi den ved Lovhistorien historisk og sproglig medvirker til at oplyse Folkeudviklingen i Fortiden, som den knytter til den senere Tid, dels fordi den, især som Lovgivning og Lovfortolkning, ligefrem udsprungen af Statsöjemedet, støttet af det og i sin endelige Tendens fremmende det, indeholder de historiske Motiver og Midlerne til den Folkefrihed og Folkelykke og overhovedet det Folkeliv, der fremskridende udvikler sig eller til visse Tider hemmes.

Lovkyndigheden, der ved at forbinde sig med Filosofien var traadt ind i et nyt Stadium, fik to Planteskoler: foruden Kjøbenhavns Universitet tillige Sorø Akademi; og den greb ind ikke alene i de strængt juridiske Fag, men paa den ene Side tillige i Modersmaalets Behandling og det oldnordiske Tungemaal, paa den anden i Statsvidenskaben, i Stændernes Forholde og især i Bondens Frigjörelse.

Naar vi sætte vort Overskue i Forbindelse med det foregaaende Tidsrum, saa kjende vi som Disciple af Höjer:[1]) H. Stampe (Prof. ved Universitetet, Generalprokurør, 1784 Statsminister, † 1789), og P. Kofod-Ancher. En tredie Mand af samme Skole var Nordmanden J. A. Cold (Sön af Præsten J. Cold i Frederikshald), der blev prof. juris i Sorø ved Akademiets Oprettelse (1747—1759). Som Skribent var han ikke

[1]) Hans Statsret blev oversat af P. Bredsdorff 1783.

Digitized by Google

frugtbar;[1]) men „han var den første, der udarbejdede et fuldstændigt Kollegium over den dansk-norske Ret paa Dansk.“ Her virkede ogsaa, som vi allerede have bemærket, Islænderen Jon Erichsen (1759—1771) og Laurids L. Kongslev (en Præstesön fra Thy, 1772—1783).[2])

Ved Kjøbenhavns Universitet møde vi en Blanding af Professorer: Kofod-Anchers Svoger og Discipel, F. K. Sevel[3]) (en Præstesön, f. i Kjøbenhavn); B. G. v. Obelitz (ligeledes en Kjøbenhavner), især nidkjær som Docent. I en Tid af syv Aar var han den eneste, der holdt juridiske Forelæsninger. Samtidig med ham var nemlig Martin Hübner (f. i Hannover, opdragen i Danmark, 1759 prof. juris), tidligere bekjendt som Forfatter til et af Kofod-Ancher fordelagtig omtalt Skrift,[4]) men som Universitetslærer uvirksom.[5]) Throndhjemmeren J. B. Dons (1768) udførte ved Kjöbenhavns Universitet det samme som hans Landsmand Cold havde gjort i Sorø; han var nemlig „den første, der foredrog den danske Lovkyndighed i systematisk Orden, adskilt fra den rommerske Ret.[6]) Kofod-Anchers ypperlige Discipel, den ældste af tre udmærkede Brødre, Nordmanden Jakob Edvard Colbjörnsen (f. i Romerige, 1770 Advokat i Höjesteret, 1773 prof. juris) „fuldendte de danske og norske Loves Foredrag i videnskabelig Form,“ „foredrog Kriminalretten som en egen for sig bestaaende Del af Lovkyndigheden,“ og „rensede Processystemet fra de rommersk-tyske Be-

[1]) Han udgav egenlig kun en Disputats. Til hans andre i Sorø forfattede Skrifter hører: Höjesterets Instruxer, hvis Offenliggjörelse blev standset.

[2]) Forf. til den danske og norske private Rets første Grunde. Sörø 1781—82, med en dansk og norsk Lovhistorie i Indledningen.

[3]) Jfr. om ham Büschings Nachrichten 3,175.

[4]) Essai sur l'histoire du Droit Naturel. A Londres 1757—1758. Tilegnet Kongen af Danmark. Forfatterens Navn findes hverken paa Titelbladet eller under Tilegnelsen. Jfr. Kofod-Anchers Anvisning for en dansk Jurist, 1777, S. 40.

[5]) I Fallesens Magazin 6, 691 hedder det om ham: „Som bekjendt holdt han aldrig Forelæsninger, og i de sidste tyve Aar lod han, saa vidt mig er vitterligt, heller ikke noget trykke, undtagen sit ubetalelige Volente Deo! i Lektionskatalogen, og faa Dage för sin Død en Gravskrift over sin Ven Carstens.“ Jfr. Nyerup. Se ogsaa Danske Samlinger, 4,297—309.

[6]) Forelæsninger over den danske og norske Lov, oversatte og udgivne af Hedegaard, 1780—81.

Digitized by Google

greber, der endnu klæbede ved det;“ [1]) men hans Forelæsninger bleve ikke udgivne. C. U. D. v. Eggers (f. i Itzehoe), en af de frugtbareste tyske Skribenter i Danmark, forbandt Lovkyndigheden med Kammeralvidenskaberne (1785), medens den egenlige Lovkyndighed foredroges og tildels i Skrifter afsluttedes af K. M. Th. Cold (f. i Sorø, Sön af J. A. Cold), L. Nörregaard (f. i Kjøbenhavn), [2]) F. Th. Hurtigkarl (f. i Sorø) og K. B. Brorson (f. i Ribe). [3]) J. F. V. Schlegel begyndte Anvendelsen af den Kantiske Filosofi. [4])

Enkelte Æmner fandt ogsaa udenfor Universitetet sine Bearbejdere. Krigsretten f. E. bearbejdedes af Auditørerne L. J. Krohn og P. Rosenstand-Goiske (1799). [5]) P. H. Graah er bekjendt af Skrifter om Statistik og Landbolovgivning. Om Politivæsenet skrev K. F. Klarup (1777), om Inkvisitionskommissionen N. Ussing (1781) o. fl.

Blandt de Mænd, der have indtaget höjere Stillinger i Staten som Höjesteretsassessorer, Deputerede i Kancelliet, Amtmænd o. desl., have de fleste, i Følge deres Embeders praktiske Natur, kun deltaget lidet i Literaturen, nogle kun ved Disputatser og juridiske Afhandlinger, saasom A. Lowsen, J. J. Anchersen, H. M. Sommer, F. G. Sporon (tillige Poet), K. Schow, P. Møller, K. F. Lassen, M. Treschow (Forstander for Danske Selskab), J. K. Geelmuyden (Gyldenkrands), J. R. Bull. Af andre haves dog tillige særegne Skrifter, som det mærkelige Skrift om Bondestanden af O. L. de Bang (1786), J. Stendrup (Om Vartov).

Samlinger af Forordninger udgaves af J. L. Lybecker, [6]) der tillige er bekjendt af Skrifter om Kjøbstæder og Fiskerier, samt af J. H. Schou og L. Fogtmann. P. J. Monrad og K. Knudsen udgave Collegialtidenden (1798).

Med juridiske Tidsskrifter syntes det ikke at ville gaa;

---

[1]) Se om de juridiske Professorer: G. L. Baden, Den danske og norske Lovkyndigheds Hist. S. 82.

[2]) Natur- og Folkeretten 1776. Den danske private Ret, 1792—99.

[3]) Kristian den femtes danske og norske Lovs Fortolkning, 1791—1801.

[4]) Astræa 1797—1805. Naturretten 1798.

[5]) Rosenstand-Goiskes Krigsret, „ett af de faa klassiske Arbejder, vor Literatur har at opvise siden Anchers og Stampes Dage“, siger G. L. Baden (Lovkyndigheds Hist. S. 92. Anm.). Denne P. Rosenstand-Goiske maa ikke blandes med Dramaturgen af samme Navn.

[6]) Se G. L. Badens Lovkynd. Hist. S. 97.

Digitized by Google

Indholdet maatte gierne blandes med andet. Den velkjendte Holck udgav en Juridisk, Medicinsk og Oeconomisk Tidende 1767—71; P. M. Trojel begyndte en Juridisk Tilskuer 1775—76; men deraf kom kun 37 Nummere. Statistisk, Juridisk og Litterarisk Bibliothek udgivet af Bärends (Bärens) o. fl. 1792, begynder med en Afhandling om Hindringerne for det juridiske Studium hos os af J. J. Gudenrath, der fortsatte det som Juridisk Bibliothek 1798. Schlegels Astræa begyndte 1797.

Blandt andre juridiske Skribenter mærkes: O. J. Bull, H. Paus, E. Hesselberg,[1]) K. Dreier, L. Ewensen,[2]) H. J. Trojel, H. H. Milche, N. Wamberg, M. Nissen (Ejer af Throndhjems Adressekontor), J. Wulfsberg,[3]) M. Knutzen, J. Viborg, T. E. Bartholin. G. L. Baden begyndte sin mangesidige juridiske og historiske Virksomhed 1797. Disputatser haves af K. Juhl, Th. Riese (siden Præst), A. Bang, N. H. Holtzrod, T. L. Brix, D. K. Rømer og G. A. de Halem fra Oldenburg (1770), T. Holm, H. Tetens.

Den juridiske Veltalenhed repræsenteres fornemmelig af de Höjesteretsadvokater, tildels Generalfiskaler, der have udgivet mærkelige Sager, og af hvilke nogle, som Uldall, besade en fortrinlig Veltalenhed. Hertil høre: F. V. Wivet (Digteren),[4]) P. Uldall (Karoline Mathildes Forsvarer), J. M. Schønheyder, P. F. Skibsted (meget udsat for Angreb som General-

---

[1]) Juridisk Collegium, udg. af Dons. Se G. L. Badens Lovkynd. Hist. S. 96. Som Byfoged i Vestindien forstod han til sin Fordel af en Sag at gjöre 28, siger Stampe (Erklæringer 3,226).

[2]) Samling af juridiske og historiske Materier. Throndhj. 1784—87.

[3]) Om Odelsretten i Norge. Kristiania 1788. Jfr. Nyerup.

[4]) Wivet, General-Fiskal og Advokat i Höyeste Ret, udgav Forsøg til Fortælning om mærkværdige Danske og Norske Sager udførte i Höyeste Ret. Kbh. 1774—76. 1—2. Bd. og 3. Bd. 1. H. „Det første Skrift at det Slags.“ De fire første Sager overgav han 1764 til Grev Thott, som gav sit Bifald tilkjende, og siden fortsatte han. Om Stilen siger han, at den ej er höjtravende: „dersom efter den nye Smag skulde tales, blev man paa det Sted til en Pedant.“ Da nogle af Sagerne var norske, forekommer der ogsaa Ordforklaringer f. Ex. 1, 114: En Opludt er Overdelen af en Serk, som er finere end Nederdelen; en Stak er et Skiørt.“ En Sag, som ikke er optagen, fortæller han i Fortalen: Maren og Karen, der giftede sig med hinanden. 2. Bd. 2. H. indeholder kun en Sag, nemlig Garboes, der blev ageret inden lukte Döre, fordi der forekom uanstændige Ting deri, som han har indklædet, saa at det kan læses. En anden mærkelig Sag er: Den ugudelige (Rasmus Lange i Fyn).

Digitized by Google

fiskal),[1]) P. Rosenstand-Goiske (Forf. til Dramatisk Journal), N. Hoftved, J. L. Rottbøll, K. Klingberg,[2]) K. Wilster, der 1799 drog til Berlin. Derhos mærkes: P. H. Aaagaard (1788), B. H. von Munthe af Morgenstjerne, der som Höjesteretsadvokat blev afsat 1804, og blandt andre Prokuratorer Hof- og Stadsretsprokurator G. Steenstrup, U. K. Brönlund.[3])

Medens Fagmanden vil drøfte disse Mænds Skrifter og stille dem i deres rette Lys, dvæle vi ved to Gjenstande, der vedkomme alle, Lovenes Historie og deres Anvendelse.

---

1) F. 1753 (hos Nyerup staar ved Trykfejl 1773).

2) Ved denne Mand komme vi til et Stykke af Theatrets Historie. Klingberg udgav Quid juris? Nr. 1, 22. Maj 1794, Nr. 2, 5. Juni 1794 imod Theaterdirektøren Grev Ahlefeld og hans slette Bestyrelse. Dertil hører: Recension over Quid juris? Nr. 1, af en af Hr. Geheimeraad Greve af Ahlefelds Talenters ivrige Beundrere. Kbh. 1794. Denne Recension er af Johan Werfel, Udgiveren af Bladet Folke-Fienden (i Modsætning af Folkevennen), hvoraf udkom 9 Nummere, 7. Julii til 1. Septbr. 1794, med Angreb paa Ahlefeld. Denne anlagde Sag, som oplyses ved: Deductions-Indlæg tilligemed et deri paaberaabt Bilag fremlagt i Hof- og Stadsretten i Sagen anlagt af Grev Ahlefeld imod Johan Werfel, udgiven af U. K. Brönlund, Proc. Kbh. 1794. Bilaget oplyser, hvorledes Werfel, der 1785 var Kopist hos Theaterkassereren Lassen, havde begaaet Bedrageri ved at efterskrive Navne og beholde Penge, hvorfor han blev fængslet, men da han bad om Naade, atter frigiven.

3) Prokuratorer i Norge: J. Elkiær, J. K. Lovum. Se om Retssagerne ogsaa Nyerup under Bilsted, Stephanson, Brabrand, Holm, Heiberg, Bruun, O. Wolff, N. K. Øst o. fl. Der er ogsaa en Arvesag vedkommende Agent Holcks Enke: Provst Rasmus Garboe i Tikjøb (se om ham Nyerup) fik kongelig Bevilling, at den Del af hans efterladte Midler, som maatte tilfalde hans Datterdatter, nu Enke efter Agent Holck, paa Grund af Holcks slette Omstændigheder ikke skulde tilfalde hans Bos Masse, men hensættes til hendes og hendes Börns Underholdning. Men Garboes Svigersön opsatte en Afstaaelse af en Del af Arven til Fordel for hans Börn, som han fik Holcks Enke til at underskrive, men uden Lavværge. Den gejstlige Ret vilde ikke gaa ind paa denne Deling; men Höjeste-Rets Kjendelse erklærede Afstaaelsen for gyldig som en frivillig Overenskomst. Derover beklagede Agentinde Holcks Svigersön sig i et Offentlig Brev til Svigersönnen. Med Tillæg for Publico fra M. Dam. Med Motto:

Samvittigheder dødes her,
Som vist nok engang vogner der.

Kbh. 1792. Nyerup har det ikke; det findes i en Samling kaldet Blandinger, tilhørende Hr. Theodor Petersen, tilligemed Höjesterets-Kjendelsen.

Digitized by Google

De tidligere Forsøg paa en dansk Lovhistorie havde ingen Fremgang vundet, og Hesselberg gav kun et specielt Omrids. Des mere overraskende er det, at se en enkelt Mand grundlægge denne Del af Videnskaben ligesom fra ny af. Kofod-Ancher havde næsten i et halvt Aarhundrede foredraget alle Lovkyndighedens Dele ved Universitetet, da han ved Sygdom og Hypokondri, Følger af en overdreven Aandsvirksomhed, maatte standse dermed og saa godt som aldeles afholde sig fra mundlige Foredrag; saa „vilde han efter Evne gjöre med Pennen hvad han ikke kunde gjöre med Munden“. og han gjorde mere; Universitetet tabte, men Videnskaben vandt. Desuden var det grundvidenskabelige Aanden i al hans Gjerning: og han indsaa meget godt, hvor skrøbelig en Ting det juridiske Studium med samt dets Anvendelse var. Dette har han ret humoristisk og spøgende udtrykt i et lidet Skrift: Om intet i Lov og Ret.[1]) Det Arbejde, han hengav sig til, var af den alvorligste Natur, og egnede sig for ham, der ikke havde givet efter for det Omsving, der var kommet ind i Tiden. Tidligere, da Modersmaalet just blev fremdraget, havde han advaret Ungdommen mod Fordybelse i de skjönne Videnskaber, som Sneedorf og andre vilde have gjort til Tidens Formaal. „Da han første Gang, for 22 Aar siden, udgav sin Anvisning for en dansk Jurist, var den Wolfiske Filosofi endda i Mode, men Moden havde forandret sig siden; i vore Tider, siger han, løber Alting ud paa det skjönne, hvortil behøves ikke saa meget Fornuft, som en hed Opfindelses- og Indbildningskraft.[2]) Lovhistorien var ogsaa en höjst for-

[1]) Et Brev til Ingen, om Intet i Lov og Ret (uden Forfatterens Navn). Khh. 1764. 4. En Ven har forladt Theologien og begyndt at lægge sig efter Lov og Ret, hvad vil det føre til? Saa godt som til intet, svarer K. Ancher. Alt er fuldt af vidtløftige lærde Forklaringer, som ende med den opbyggelige Slutning: men dette gjælder ikke nu. Det meste af den borgerlige Lovkyndighed er Videnskab om Ord; hvad Processer angaar, saa gjöres dèr, hvor man skulde vænte Ret, Retten til intet, Trætten plejes bedre end Retten. o. s. v. Dette lille Skrift borde optrykkes som et Bevis paa hans artige ingeniøse Skrivemaade Pudsigt er det, at det blev optaget som fuldkommen Alvor, og der udkom imod det: Paa det ærbødigste overleveres herved Det fornuftige Publicum Disse Her Med Posten indsendte Tanker om Brevet til Ingen om Intet i Lov og Ret af L. L. H. Kbh. 1765. 4. Imprimatur P. Kofod-Ancher. Angivelsen af Forfatteren i Forbogstaverne H. M. P. svarer til H. M. Poneck hos Nyerup. Det besvaredes med: Forsvar for Love og Lovkyndighed. Til Svar paa Brevet om Intet i Lov og Ret. Kbh. 1765. 4.

[2]) Tale ved Rektoratets Nedlæggelse De emendanda jurisprudentia 1763. Anviisning for en dansk Jurist angaaende Lovkyndigheds

Digitized by Google

nøden Gjerning. „Vore Jurister, siger han (i Brevet til Fellenberg), have kun Sans for Rettergang; de give sig især af med at fortolke og anvende Lovene.“ Man maatte gaa videre; man maatte „trænge ind i Lovenes Aand“, „ikke blive staaende ved Toppen, men søge ned til Roden, for at dömme om Træet“ (Fortalen til Lovhistorien); man maatte undersøge Lovenes Historie, deres Oprindelse og Udvikling. Paa ett Par Rejser nær, den ene til Bornholm for at dæmpe et dèr udbrudt Oprør (1770), den anden til Gøttingen og flere Steder i Tyskland (1779), hvorfra han tillige hjembragte nogle Haandskrifter, indviede han til dette Arbejde Resten af sit Liv indtil sin Død (1788 i en Alder af 78 Aar).

Det var en vanskelig Gjerning, hvorved Granskeren „føres ud i en Ørk uden Vej og Sti“. Historien svigtede, og Loven selv henlaa i uordnede, næsten utilgjængelige Haandskrifter, næsten lige uklare med Hensyn til Oprindelse, Indhold og Sprog. Tre Ting vare især at udføre: Lovenes historiske Undersøgelse (hvortil hører Dansk Lovhistorie 1769—72), Betragtning over enkelte Dele af Forfatningen (Den danske Lensret 1777; De gamle danske Gilder 1780), Udgaver af Lovene selv (Valdemars Sællandske Lov, i Lovhistorien; Jyske Lov 1783, det sidste af hans större Arbejder). Oplysninger om Tungemaalet gaa naturligvis igjennem alt; Fejl vare uundgaaelige, men det er nok første Gang, at Lovsproget føres rettelig tilbage til sin Rod, ved Hjælp af det Islandske.[1]) Der var endnu mere at undersøge: Lovenes Aand (De gamle danske Loves fornemmeste Grundsætninger, i Lovhistorien), deres Forhold til andre Folks, deres Forhold til Filosofien, deres Billighed, deres indre Værd, kort deres Forbedring. Den filosofiske Del blev ikke udført, den historiske er øget af senere Granskere (Schlegel, Rosenvinge, Larsen), men hele Videnskabens Grundvold er lagt af Kofod-Ancher; og hvad der nu er at gjöre, er at fuldende den i en ny Bearbejdelse.[2])

Fra Lovenes Historie maa Overgangen finde Sted til Lovenes Værd, Retstilstanden og Rettens Udøvelse. Her er et Hul

---

adskillige Dele, Nytte og Hielpemidler. 1777. Fortalen og Anm. S. 55.

[1]) Egil Thorhallesen († som Præst i Fyn 1789) gav en Oversættelse af Jonsbogen 1763. Oddr Vidalin, der blev Sysselmand 1788, udgav en Disputats De usu lingvæ islandicæ in terminis juris Danici enodandis. Uden Aar.

[2]) Kilderne hos Nyerup. (En Disputats af K. Ancher anføres hos Nyerup under Bruns). K. Anchers Samlede juridiske Skrifter, udgivne af Schlegel og Nyerup. 1—3. D. 1807—11.

Digitized by Google

i vor Historie Der maatte vel adspredt i Literaturen findes Momenter, som samlede kunde oplyse baade Lovenes Beskaffenhed og deres Overholdelse, hvorledes Prokuratorer, Dommere o. s. v. vare, hvorfra Lovene udsprang og hvor vidt de opfyldte sin Bestemmelse, o. desl., men ingen vil vænte, at vi skulde kunne give nogen fuldstændig Fremstilling deraf. Thi skjöndt ingen kan undgaa at træffe paa betydelige Brøst, baade i Lovgivningen selv, f. Ex. i Forholdet imellem det egenlige Kongerige og Slesvig, og i Retstilstanden i det hele, kan et nogenlunde klart Indblik deri ikke vindes uden ved allehaande Meddelelser, der næppe endnu ere dragne frem for Lyset.[1]) Paafaldende er især den Maade, hvorpaa en Sværm af Love og Forordninger idelig skabtes, ligesom de endnu skabes, og at de ikke endelig samledes til en ny Lovbog. Savnet føltes nok. Omtrent et halvhundrede Aar efter Kristian den femtes Danske Lov (1737) tænktes der paa et nyt Lovgivningsarbejde, som skulde ende med en fuldstændig Lovbog. Dér nedsattes Kommissioner, hvis Medlemmer døde, den ene efter den anden. Der arbejdedes ligesaa længe som paa Kristian den femtes Lov, i 23 Aar, uden Frugt. Deraf fulgte Nødvendigheden af en Lovfortolkning, der idelig breder sig mere og mere ud, og bliver en altfor betydelig Bestanddel af Lovkyndigheden. Ved Fortolkningens ensidige Overvægt bliver Forvirringen stadig större og större, isteden for at en klar Aand vilde først og fremmest have vendt sig til det ene fornødne: en ny Lovbog. Hovedsagen syntes nu at blive, at kjende Loven og at fortolke den; men megen tvivlsom Fortolkning maatte jo vidne om, at Loven selv trængte til Fornyelse, eftersom Fortolkningens Autoritet maatte træde isteden for Lovens. Idelig hører man jo ogsaa paa denne Tid om Prokuratorernes Lovtrækkerier. Fornødenheden af mange andre, formodenlig endnu mere paatrængende Fremskridt maa have hindret de stærke Aander, der unægtelig gaves, fra at faa iværksat hvad der var saa höjlig fornødent. Bondens Frihed var ett af de vigtigste af disse Foretagender, og ved denne komme vi til at omtale nogle af vore störste lovkyndige.

Henrik Stampe, der overhovedet begynder en ny Epoke i Lovfortolkningen og Lovanvendelsen, var ogsaa her Hoved-

[1]) Vi nævne som Besynderligheder, at de udenlandske diplomatiske Sager endnu vare dèr, hvor de efter Souveræniteten vare henlagte, nemlig under det Tyske Kancelli, indtil Oprettelsen af Departementet for de udenlandske Sager (i Aaret 1771); at de militære Love, nemlig for Landhæren, forfattedes paa Tysk, ja ikke en Gang havdes i dansk Oversættelse för 1808.

Digitized by Google

manden. I sine Erklæringer, hvis Udgivelse han för sin Død befalede,[1]) har han nedlagt en Samling, der i Lys og Klarhed uden Tvivl overgaar alt hvad den juridiske Presse efter den Tid har frembragt; og dog taler han derom, om et stort Livsarbejde, med en Beskedenhed, som en ung juridisk Student i vore Dage vilde blues ved, naar han udgiver sin første Afhandling. „Da intet af det Slags, siger han, hidindtil i vores Danske Sprog ved Trykken er bekjendtgjort, saa vænter han, at dette, som er maadeligt, kunde opmuntre andre til at gjöre det bedre“; han mener, „at adskillige kongelige Betjentere og andre derudi kunde finde ett og andet, som de kunde have Nytte af at vide.“ Men det yder langt mere: Ikke alene er Fremstillingen af enhver Sag, liden eller stor, og Lovenes Anvendelse derpaa ren og klar og uden Omsvøb, hvilket ogsaa giver sig tilkjende i Sprogets og Stilens for den Tid usædvanlige Klarhed;[2]) men ved at læse disse Erklæringer ser man tillige, om end kun som i et Spejl, Fremtiden for sig, og hvilke Forviklinger den vilde have at overvinde. Saaledes komme, for at tage nogle Exempler, Forviklingerne i det hele Statsmaskineri stærkt tilsyne; man tænke sig, hvor lidet denne Stats Omfang er, men hver Del har sit Maskineri, og disse Maskinerier hemme gjensidig hinanden. Enevælden sætter allerede nu disse magthavende Mænd i en ikke liden Art af Forlegenhed. Øvrighedens vilkaarlige Myndighed, en Gang tilstaaet som nødvendig, truer med at gribe om sig og at blive enemægtig: Kjøbenhavns Magistrat og Stiftamtmanden i Sælland strides f. Ex. om „uden foregaaende ordentlig Tiltale“ at sætte Folk i Rasp- eller Tugthuset. Kjøbenhavns adelige Privilegier give Anledning til idelige Drillerier; det var godt, om man var af med dem. Den verdslige og gejstlige

---

[1]) Erklæringer, Breve og Forestillinger, General-Prokurør-Embedet vedkommende Kbh. 1793—1807. Sex Dele. 4. Fra Aarene 1753—1782. Besörget af J. L. Rottbøll. Under hans Portræt angives, at han er født den 28. (Nyerup har den 29.) Januar 1713, † den 10. Juli 1789.

[2]) Det er ikke umærkeligt med Hensyn til Sprogets Historie, at Sprogrensningen ogsaa virkede paa Stampe. „Forhen havde han nogle Gange beflittet sig paa at skrive ren Dansk, uden at betjene sig af fremmede Ord; men efter at General-Prokurør-Embedet var blevet ham anbetroet, forbandt Forretningernes Mængde ham til at betjene sig af de Ord og Talemaader, som først faldte ham ind, uden meget at betænke og overveje, om andre bekvemmere og zirligere kunde udfindes.“ En Del af de franske og latinske Ord og Talemaader ere af Udgiveren fordanskede; vi besidde altsaa intet rent Billede af Stampes Sprog.

Digitized by Google

Skifteret ligge idelig i Haarene paa hinanden; den gejstlige maa dog en Gang vige. En anden Gang ligger Magistraten i Fredericia og i Friedrichstadt i Kjævleri sammen; Lovene ere helt forskjellige. Ægteskabet i de forbudne Led fremkalder de urimeligste Forholde; „det er underligt, at hvad der uden videre er tilladt i Slesvig, det er Blodskam her.“ [1]) Og nu Tiendevæsenet, Lagsindretningerne o. s. v. Det er aabenbart, at der med disse Ting en Gang med Tiden maa forestaa store Omvæltninger. Lovrevisionen er bleven en uafviselig Trang. Hvorledes maa en Mand som Stampe have været tilmode, naar han maatte böje sig for Lovens Magt, naar han, fordi Loven var uretfærdig, maatte erklære, at Uretfærdighed skal ske, naar han maatte gjöre vedkommende Regjeringsmagt opmærksom paa, at „her er en Makel i Loven“, men ikke kunde raade Bod derpaa. Et oprørende Exempel er den for Norge gjældende Forordning af 9. August 1754, der ogsaa omtales af Kristian Colbjörnsen. [2]) Baade Stampe og Colbjörnsen ere enige om, at „denne Forordning, i Forening med Landmilice-Anordningerne for Norge stavnbinder Bondestanden i dette Rige, og underkaster den en saa vilkaarlig Behandling af Fogederne, at samme ej kan bestaa med sand Borgerfrihed.“ Og alt hvad det Danske Kancelli kan gjöre, er at anbefale Embedsmændene Lemfældighed i Lovens Udøvelse; at gjöre Lov og Ret afhængig af Embedsmandens Stemning! Det kan man næppe kalde et godt Regimente. Men især om den danske Bondestands Trældom og danske Mænds Iver for dens Frihed indeholde disse Erklæringer paalidelige Oplysninger. Oprindelig tilhørte Tanken Danmark. Förend Martini (1768) og Oeder (1769) virkede igjennem Pressen, var Sagen allerede i fuld Gang; men Forhandlingerne traadte ikke offenlig frem. Det var Stampe, der begyndte. I Anledning af Salget af det kongelige Gods i Odds Herred skrev han (1757) til en god Ven til Hove, der ofte havde talt med ham om Bondens Frihed (Reverdil var den Gang ikke kommen til Hove), og med hvem han i denne Sag var enig: Man skulde stræbe efter at faa Ejendomsbønder isteden for Fæstebønder og Fribønder isteden for Hoveribønder; men i de sidste hundrede Aar og længer havde

---

[1]) Om Hertugdömmet Slesvig, der för, men det er rigtig nok for 5 til 600 Aar siden, „hørte til Danmark“, og om det danske Sprog, som Byskriveren alene er forbunden til at skrive, o. s. v. se hans Erklæringer, 4, 499. 5, 78. 82.

[2]) Se Stampes Erklæringer, 3, 470. Kristian Colbjörnsens Ett Par Ord i Anledning af Riegels' Tvende Breve til Heiberg. Kbh. 1797.

Digitized by Google

man i Danmark fulgt ganske andre Principia. Nogle Snese Herregaarde bleve oprettede, hvoraf flyder, at nogle hundrede Bondefamilier ere udryddede og nogle tusende Fribønder gjorte til Hoveribønder. Der maa lægges en anden Plan, og Kongen selv maa gjöre Begyndelsen.[1]) Sagen skred fremad, og han meddelte Erklæringer om de forberedende Arbejder. Da endelig Reverdil (i September 1767) kom til ham, og forkyndte ham Kongens Öjemed at frigive Bønderne i Danmark, gav han en Betænkning derom, hvorpaa Landbokommissionen blev nedsat. Som Medlem af den og som Generalprokurør tog han levende Del i de Foranstaltninger og Forordninger, hvorved Landbovæsenets Forbedring og Bondestandens Frihed blev grundlagt.[2])

I den følgende saakaldte Herremændenes Periode, imedens Regjeringen under Guldberg hemmede Fremgangen, og Stavnsbaandet, efter Bergsøes Udtryk kun i Navn forskjelligt fra det gamle Vornedskab, blev endnu haardere ved Landmiliceanordningen 1774, fortsattes Virksomheden i Literaturen, ved Suhms Euphron, ved den levende Fejde imellem F. V. Baron af Wedell-Jarlsberg, K. V. von Munthe af Morgenstjerne og deres sejrrige Modstandere, K. A. Fabricius, S. Klestrup, Tyge Rothe; og fremdeles ved det bestaaendes Sagfører E. Fleischer, og Bondestandens Talsmænd O. L. Bang, A. C. Teilmann o. fl., medens Nedsættelsen af en ny Landbokommission, der især havde til Formaal at bestemme Godsejernes og Fæstebøndernes Rettigheder og Pligter, forberedtes og fuldførtes.[3]) Men Bondefrihedens virksomste Talsmænd vare Kristian Reventlow og Kristian Colbjörnsen.

Kristian Ditlev Frederik Reventlow, af den bekjendte rige Greveslægt af dette Navn (f. paa Kristianshavn 1748) studerede først i Altona, derpaa i Sorø, hvor han i Anledning af Frederik den femtes Død holdt en tysk Tale,[4]) og uddannede sig fremdeles dels ved længere Ophold i Leipzig, hvor han blev kjendt med Garves Anskuelse af Bondens Forfatning, dels ved Rejser i England, siden i Norge og Sverrig. Hans Dannelse blev saaledes alsidig, og bar, som hans følgende Virksomhed oplyser, Præget af de humanistisk-rationalistiske Anskuelser, som tilhørte

---

[1]) Se Stampes Erklæringer, 2, 545 og Tillægget 562 (fra Aaret 1759).

[2]) Se især 5. og 6. Del af Stampes Erklæringer.

[3]) Bondevæsenets Literatur udgjör en betydelig Samling. Den findes i A. F. Bergsøes Prisskrift Grev Kristian D. F. Reventlows Virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger, 1—2. D. Kbh. 1837. 1, 12 fgg. 86 fgg. 107 fgg. 114 fgg.

[4]) Vorm 2, 653, ej anført hos Nyerup.

Digitized by Google

Tidsalderen, i deres bedste Skikkelse. Ved Faderens Død (1775) fik han Grevskabet Kristianssæde, medens den yngre Broder Johan Ludvig fik Baroniet Brahetrolleborg, to mærkelige Brødre, begge Fremskridtets Mænd, som de havde saa fortrinlige Midler til at fremme, begge derfor især virksomme for Almue-Skolevæsenet, men den første mere begrænset og sindig, endskjöndt heftig, og fast i hvad der borde ske, den anden mere höjtflyvende og overdreven.[1]) Som Formand for Rentekammeret foredrog Kristian Reventlow en Sag for Kronprinsen, og skildrede ved denne Lejlighed Bondestandens elændige Forfatning, men dulgte heller ikke de store Vanskeligheder, som paa Grund af de bestaaende Indretninger og raadende Fordomme lagde sig i Vejen. Da sagde Kronprinsen de velkjendte Ord, at ham syntes der ikke i en saa vigtig Sag borde tabes nogen Dag; og faa Dage efter indgav Reventlow den af ham selv forfattede Forestilling, hvorved de Forhandlinger kom i Gang, der endtes med Stavnsbaandets Løsning. Vel har Literaturens Historie aldrig bekymret sig om disse og lignende Forhandlinger, men med Urette. Naar store Mænd som Kofod-Ancher, Henrik Stampe, Kristian Reventlow, Kristian Colbjörnsen dog have i enkelte Arbejder givet Exempler paa smuk, veltalende og karakteristisk Behandling af Stilen, bör de uden Tvivl ligesaa vel bringes i Ungdommens Ihukommelse, som mange i sig selv ubetydeligere Forfattere. Smuk og veltalende er især Begyndelsen af den Tale, som Reventlow, selv dybt bevæget, holdt, da han overrakte de første femten Bønder Arvefæsteskjøderne paa deres Gaarde;[2]) og paa det man kalder Forretningsstil gav han i sine Betænkninger i Bondesagen mærkværdige Mønstre.[3]) Den Afhandling, han skrev for Videnskabernes Selskab, hvis Æresmedlem han var, om Træernes gjensidige Afstands Indflydelse paa deres Væxt, gjennemsaa han endnu paa sit sidste Sygeleje. Hans religiøse Standpunkt ses blandt andet af hans Forsvar for den ny Psalmebog,[4]) og hans For-

---

[1]) Foruden de storartede Anlæg, som Johan Ludvig paa Brahetrolleborg gjorde i Retningen af den ny Oplysning, fremmet ved tyske Kolonister, har man adskillige Fortællinger om hans af og til extravagante Planer. Vi tro tillige ved denne Lejlighed at borde forny Mindet om hans i hans Virksomhed særdeles deltagende Hustru, Sybille, f. Schubart. Denne Familie greb ogsaa ind i Baggesens Skjæbne, og kan derfor ikke være ligegyldig for vor Poesis Historie.

[2]) Trykt i Minerva, Oktober 1788.

[3]) Indførte i Den for Landbovæsenet nedsatte Commissions Forhandlinger. 1—2. B. 1788—89. 4.

[4]) I Dansk Literaturtidende 1825, Tillæg til Nr. 7.

Digitized by Google

kjærlighed for Stunden der Andacht, men den sande kristelige Hengivenhed, der ogsaa lader sig forene med denne Form, tillige af den Maade, hvorpaa han ved sin Hustrus Død (1822 efter 47 Aars Ægteskab) bar sit Tab uden Klage, thi „Gud er ligervis, naar han tager og giver,“ og den Yttring han ofte gjentog for sit Hjærtes fortrolige, at „han i Rentekammeret ofte havde følt sig som i Herrens Tempel.“ Kjærlighedens Aand var for ham Kristendommens Grundvold; derfor betragtede han med Misfornöjelse den Heftighed og Bitterhed, hvormed de theologiske Stridigheder førtes i hans sidste Leveaar. († 11. Oktober 1827.)[1])

Den anden Hovedmand i Bondesagen var Kristian Colbjörnsen, Stampes Efterfølger og sin Tids talentfuldeste og mest indflydelsesrige lovkyndige, skjöndt som Jurist, hedder det, ikke saa stor som Broderen Jakob Edvard. Født (den 29. Januar 1749) af en velkjendt norsk Slægt, gik han i Kristiania Skole, og blev privat indskreven ved Universitetet. Anlæg og Tilböjelighed førte ham til Advokaturen i Höjeste-Ret (1773), som han opgav for sin svækkede Helbreds Skyld; men efter at han ett Aars Tid havde opholdt sig paa sin Gaard Sofieshöj, blev han (1786) kaldet til Sekretær i Landbokommissionen, hvor han samvirkede med Reventlow, og i hvilken han „var Sjælen;“ og hans Indflydelse øgedes ydermere ved hans Stilling som Assessor i Höjeste-Ret, Deputeret i det danske Kancelli og Generalprokurør (1788.)[2]) Hans Skrifter bestaa dels i juridiske Afhandlinger, dels i Lejlighedsskrifter; man ser i dem træffende Prøver paa hans Klarhed, Veltalenhed og Sindighed, ja, i nogle, hedder det (det var den Gang), er hans Sprog „saa skjönt og kraftfuldt, at endnu enkelte Steder deraf pleje at fremstilles Ungdommen som Veltalenheds Mønstre.“ Dertil høre især Indledningen til hans Forslag om den bedste Tid og Maade til at iværksætte Stavnsbaandets Løsning[3]) og Skriftet imod de jyske Jorddrotters Klage eller imod Kammerherre Lüttichau som deres Ordfører, der danner ligesom Hovedhjörnestenen i den næste store Literaturfejde efter den liturgiske, den jyske Proprietærfejde.[4]) Col-

---

[1]) A. F. Bergsøes nysanførte Prisskrift Grev Kristian Reventlows Virksomhed o. s. v. 1837.

[2]) Efter Bergsøe, hos Nyerup 1789.

[3]) I Landbokommissionens Forhandlinger.

[4]) Se om det saakaldte Tillidsskrift og den til denne Fejde hørende Literatur Bergsøes Prisskrift om Reventlow. 1, 227—234. En Samling paa 5 Bind kaldet Skrifter om de Jyske Proprietærerers Sag findes i Schous Samling i Universitetsbibliotheket. Deri ogsaa Fleischers Til Publikum om Stavnbaandets Løs-

Digitized by Google

björnsen vilde nedlægge sine Embeder, men fik Befaling at blive og at tiltale Lüttichau; Höjesteret idömte denne en Bøde af 1000 Rdr., og han forlod Landet.[1]) Som den mægtigste og myndigste Mand i det danske Kancelli var Colbjörnsen under Trykkefrihedskampen og i Revolutionsperioden i Slutningen af Aarhundredet fremdeles udsat for heftige Angreb og hensynsløse Anfald, endog paa hans moralske Karaktér, hvilket vel lader sig forklare deraf, at hin alt nedrivende Fanatisme, Mænd som Heiberg, Malte Bruun og Riegels, angreb Magten, hvor den end var, og altsaa nødvendig maatte gjöre den mest formaaende og fasteste Mand til sin Skive; mod Riegels brugte han Pressen,[2]) mod Heiberg og Bruun lod han Loven have sin

---

ning og Bondens Frihed. Kbh. 1790, hvori han værger sig imod det Rygte, at de skulde være ganske imod hans Ønsker og Principia; samt (det ironiske) Svar paa Fædrenelandets sande Vens Hr. Conferenceraad Fleischers Til Publikum om Stavnsbaandets Løsning. For en Skilling. Kbh. 1790. De øvrige Fejdeskrifter udgaa fra Colbjörnsens Betragtninger o. s. v. Kbh. 1790. Imod ham og hans „saa fordrejende og tillige arrige Anmærkninger" udgav D. N. Reiersen Billige Erindringer i Anledning af Hr. Etatsraad Kr. Colbjörnsens Betragtninger over en Del jyske Jorddrotters Klage. Kbh. 1791. Slutningen dateres fra: Fodbyegaard i Siælland den 29. Decbr. 1790. Forf. tænkte derved paa Riegels, saa meget mere som der strax i Begyndelsen tales om „Børstenbindernes Vers paa de saa kaldte Riegels Børster," men Nyerup siger, at man har tillagt P. Uldall disse Erindringer. Imod dem skrev P. H. Aagaard Anmerkninger ved (D. N. Reiersens?) Erindringer i Anledning af o. s. v. Kbh. 1791. Om Stridsskrifterne finder man ogsaa Oplysninger hos Axel Bondesön Om den jyske Proprietær-Fejde, som begyndte i Aaret 1790, med indstrøede Betænkninger over Stridsskrifterne i Anledning af Sagen imellem Etatsraad Colbjörnsen og Kammerherre Lüttichau. Kbh. 1791, og K. A. Fabricius, Brev til en Ven angaaende de opkomne Stridigheder i Anledning af den saa kaldte Jyske Ambassade. Kbh. 1791. Hertil høre ogsaa flere Skrifter af Eggers mod Lüttichau. S. Sommers Forslag til en nye Indretning i Landboevæsenet, foraarsaget ved de jydske Proprietærers Klage. Kbh. 1791, findes ej hos Nyerup. Kammerherre v. Benfeldts Oplysning om hans Rettighed til at underskrive de jyske Proprietærers Navne o. s. v. Kbh. 1792.

[1]) Proceduren for Höjeste-Ret, Colbjörnsen mod Lüttichau, udg. af J. M. Schønheyder. Kbh. 1791, og Forsvar for Lüttichau imod Colbjörnsen, af P. Rosenstand-Goiske. Kbh. 1791 (i Schous Samling).

[2]) Se Et Par Ord fra General-Procureur Christian Colbjörnsen til Oplysning i Anledning af de udkomne Tvende Breve fra Riegels til Heiberg, rejsende i Norge. Kbh. 1797. Jfr. Riegels under Historien.

Digitized by Google

Gang. I den religiøse Gjæring blev han af det gammeldags Parti anset for ligegyldig imod Religionen.[1]) Men han vedblev, tildels igjennem Pressen, at virke for et fuldkomnere Retsvæsen, en bedre Lovgivning (Rettens hurtige Pleje, Forligelseskommissioners Indførelse o. s. v.) indtil sin Død (den 17. December 1814.)[2]) Først naar en sagkyndig Mand en Gang giver os en udførlig historisk Skildring af hin mærkelige Periode fra 1784 til 1814, da vil ogsaa denne Mands Liv og Virksomhed, oplyste ved alle deres Omgivelser, blive stillede i det rette Lys.

Efter Stampe, Kofod-Ancher, Kristian Colbjörnsen fulgte Anders Sandøe Ørsted, der ved Aarhundredets Slutning begyndte i Literaturen sit næsten fyrretyveaarige Herredömme over den danske Lovkyndighed (1798—1835).

Statsvidenskaben, navnlig Finansvæsenet, behandledes, selv efter Kronprinsens Tiltrædelse til Regjeringen 1784, i Almindelighed paa Tysk (vi minde om Thalbitzer, Wiehe, Kirstein, Salchow, J. N. Tetens) indtil Jonas Collin (1796).

---

[1]) I et Brev til Nyerup skriver Rahbek: En Aften var jeg hos C. C., der fortalte mig, at han samme Dag havde haft en lang Visit af N. E. B. (Balle), der havde givet Klage ind til Kancelliet over det theologiske Fakultet, der havde admitteret et Specimen af en Kandidat, der havde nægtet Arvesynden. Da han nu talte C. C. vel meget over denne Materie. sagde denne tilsidst: Ja, da Sagen ikke har været for i Kollegiet endnu, kan jeg ikke vide, hvad Mening de andre Herrer vil være af, men skulle de, som jeg nok tror, være enig med mig, mener jeg vi vil gaa ind med en allerunderdanigst Forestilling til H. M. om han allernaadigst vilde tillade, at hvem der befaler Arvesynd skal have Lov til et beholde den, men hvem der ikke vil kan være fri." Rahbek tilföjer: „Da vor gode Ven, J. M. (Møller) i sine Tillæg til Balles Levnet aftrykte et Kompliment-Brev fra C. C., havde jeg nær til nærmere Oplysning ladet denne Anekdote trykke, men jeg overvandt dog Fristelsen. (Den Nyerupske Brevsamling i Universitetsbibliotheket.)

[2]) Bergsøes Prisskrift om Reventlow 1, 114. 148. 156. og andre Kilder hos Nyerup og Erslew.

Digitized by Google

5. Historie. Historieskrivningens Overgang fra Holberg til Brødrene Schlegel. Guldbergs Verdenshistorie. Nordisk Historieskrivning. Langebek. Schøning. Suhm. Blandede historiske Arbejder fra Klevenfeld til Moldenhawer. Historieskrivningen paavirket af Forfatternes og Tidens Stemning. Riegels. Høst (Det skandinaviske Selskab). G. L. Baden. Universitetet. Abraham Kall. Fred. Sneedorf. Kierulf. Statistik. Topografier. Tidsskrifter og Memoirer.

I Historien stille vi os midt i Folkets Kreds, og skue til alle Sider, til de nærmeste Begivenheder, vore egne, til de fjærnere og fjærneste, hele Verdens. Vor Historie samler Begivenhederne og ordner dem, den vælger, og udskyder det trivielle, for at det ikke skal staa i Vejen for og fordunkle det, der har Betydning; den skiller ved Kritik Sandheden fra det falske, den søger ved Pragmatik at udfinde Begivenhedernes indre Sammenhæng som Aarsager og Virkninger, og gjör alt anskueligt ved en tækkelig Fremstilling, saa at man faar et Billede af Virkeligheden, af den virkelige Stat og det virkelige Folk, af den virkelige Tidsalder, af de virkelige Personligheder, „alt usminket som det er, med dets Rynker og Fregner."

En slig dansk Historieskrivning var bleven til med Holberg; han havde paa en viss Maade givet den sin Fuldendelse, men mere ved en naiv Fødsel, ligesom af Naturnødvendighed og Instinkt, end som Følge af en dybere filosofisk Granskning. Begge Bestanddele havde han haft for Öje: Folkets egen Historie, første Gang iført et tiltalende Ydre, og Verdens almindelige i Udvalg, den jødiske med Hensyn til Kristendommens, Verdenshistorien indflettet som et Vehikkel i Kirkens, og större Brudstykker af alle, endog fjærne Folks Historie i mærkelige Mænds og Kvinders Levnet. Paa samme Tid begyndte med Gram og Langebek Henvendelsen til Oldnordisk og Norden.

Dette skulde nu fortsættes og gjennemløbe et nyt og vigtigt Stadium. Tilfældig begyndte de indvandrede Tyskere, Brødrene Schlegel, Behandlingen af nordisk Historie, Johann Elias ved en Afhandling, der forbandt nordisk Saga med germanske Annaler, Johann Heinrich ved större Værker, Oversættelse eller Omskrivning af Slange eller de Oldenborgske Kongers Historie. Tilfældig sige vi, fordi disse Arbejder, begge uden for Modersmaalet, maa anses for Frugter af disse Mænds tilfældige Ophold i Danmark. Inden fra derimod, greben af Kjærlighed uden ydre Hensyn, og som Frugt af et alvorligt klassisk Studium, opstod den danske Mand Ove Guldbergs Verdenshistorie. Men Verdenshistorien skulde snart sættes til Side, for at Fædrelandets, Norges og Danmarks, kunde drives med des större Kraft, og der indtræder en Periode i Historieskrivningen, som overgaar alle de foregaaende, og for hvilken selv den nærvær-

Digitized by Google

ende Tid i flere Henseender maa staa tilbage. Langebek havde allerede begyndt den, og den fuldførtes af Kløverbladet (vi have et historisk ligesom et naturhistorisk) Langebek, Schøning og Suhm. Med en uhyre, næsten aldrig svækket Kraft, med en næsten ubegribelig Flid, med en, som det næsten synes, overdreven Iver, kastede de sig over Oldtiden og Middelalderen med deres historiske Kilder. Og først efter at denne Kraft var ligesom opslidt og sløvet, som en Kile, der flosser ved altfor ofte at drives ind, først efter at Europa ved ny store Begivenheder havde vendt alles Öjne til Nutiden og alles Tanker til dets enorme Foretagender, vendte den Tid, der ligger vort Aarhundrede nærmest, ligesom dreven dertil og fortryllet af den ny Oplysning og Frihed, men mindre kraftig og mere adsplittet, tilbage til den almindelige og nyere Historie.

Johann Heinrich Schlegels Skrifter have vi allerede omtalt. Ove Guldberg begyndte tidlig sin Verdens Historie; det var Begyndelsen til et stort, hidtil savnet, Værk, der just hørte, som han selv siger, „til hans Kreds," og hvoraf han agtede hvert andet Aar at udgive en Del; men der udkom kun Begyndelsen (halvanden Del i tre Bind, 1768—72), som gaar til Enden af den Peloponnesiske Krig. Det er udarbejdet efter Kilderne, med saa megen Kritik, som hans Tidsalder kunde udvikle, i en ren og klar Fremstilling, der, jo klarere Stoffet bliver, vorder des mere tiltrækkende, og i Guldbergs kraftige Sprog. „Vi kjende intet prosaisk Skrift, siger et kritisk Blad,[1]) der i höjere Grad end denne Historie afgiver Vidnesbyrd om det danske Sprogs Rigdom, Styrke og Ynde." Det betragtes af Rahbek som et ufuldendt Kunststykke, og han udhæver Karaktérskildringen. „Dette Apelles' Venusbillede, siger han, som man vel forgjæves haaber nogensinde af anden Haand at se fuldbragt." Den ærgjerrige Pisistratus, den djærve Themistocles, den redelige Aristides, den statskloge Pericles, den ædle Cimon, den urolige Alcibiades og den sindige Nicias, leve, virke, handle, lide for vore Öjne, som om vi vare deres samtidige og Medborgere.[2]) Ogsaa Guldbergs Indledning i den Romerske Statsforfatning, som findes i hans Oversættelse af Plinii Lovtale til Trajanum, og udgjör omtrent Halvdelen af Bogen, samt hans Fortale til hans Sön P. Høegh-Guldbergs Appian Om Roms Borgerkrige, høre til de fortrinlige historiske Arbejder. — Breve fra Ove Høegh-Guldberg til J. v. Bülow ere meddelte af Overlærer F. H. Bang i Historisk Tidsskrift, 4de Række, 1ste Bds. 2det Hæfte.

---

[1]) Kritisk Journal for 1789.

[2]) Ny danske Tilskuer 1808, Nr. 11.

Digitized by Google

Vi afskrive, ogsaa med Hensyn til Sproget, ett Par Steder af Verdenshistorien, for at indbyde Læseren til at forny Læsningen af denne Bog, der næsten er glemt. Han taler saaledes om Homer: „Han lever, trods Assyriens og Ægyptens forglemte Monarker, i sin Ilias og Ulysses, den lykkeligste Digtekonsts værdigste Fostre. — Hvo maae ikke undre sig, at een Siel har kundet forslaae til to saadanne Værker? Han har overgaaet sine Formænd (thi gandske vist har baade Grækerne og Trojæ Helte havt forhen deres Digtere) og ingen af hans Eftermænd har opnaaet alle hans Fuldkommenheder, skiönt han blev for dem alle et Mønster. Alle hans Landsmænd ærede ham og giorde hans Digter til deres Hovedbog, hvo vilde ikke formode det? Han dannede deres Smag, tillærde deres Poeter, gav Tegninger til deres Malere og Billedhuggere, opdrog deres Talere, og anviste eller forvildede deres første Historieskrivere. Ham ansaae de som Klogskabs Lærer for Statsmænd, Tapperheds for Soldater, og gode Sæders for alle. Hos ham hentede man Underretning om det gamle Grækerland, dets Folkeslag og dets Grændser, Meeninger og Skikke; men det værste var, at han og blev deres Bibel, og hans Fabellære om Guderne en Troesbygning for Almuen, og en Opmuntring for de følgende Poeter, at give deres Indbildning al töileløs Frihed. Ja, Höiagtelsen for ham gik saa vidt, at da Grækerland blev saa frugtbar paa Philosophiske Secter, søgde enhver af dem at finde sine Meeninger hos den gamle Homerus. Alt dette viser, hvor stor hans Indflydelse har været, og hvor fornødent det er at kiende ham, naar man vil begribe det indvortes hos Grækerne." — Om Alcibiades siger han efter at have talt om hans Byrd: „De Fordele, som Herkomst og Formue gave ham, havde Naturen forøget med et smukt Legeme, en medfød Yndighed, som gav alle hans Handlinger et andet og höiere Anseende, og saadanne Siele-Kræfter, som i store Embedsmænd enten omkaste eller ophöie de Stater, de tiene. Fød i det sindrige Athenens blomstrende Dage, opvoxen under den statskloge Periclis Öine, dannet af duelige Lærere, og tilsidst af den berömte Socrates, som brændte af Kierlighed til ham, og her vilde giöre sit Mesterstykke, fremstillede han sig i Folkets Forsamling med saa megen Videnskab og fyndig Veltalenhed, at Nicias selv strax fornam sin Medbeiler. Endog ved denne eene Færdighed havde han i Athenen kundet skaffe sig Myndighed; men han var og venlig, hielpsom, gavmild, redebon at bruge til Folkets Fornöielse sin Formue, og en Mester i at opfinde saadanne Handlinger, som forbausede Athenen selv. Ja denne, om jeg saa maae sige, boblende Vittighed, dette hurtige og paa tusinde Indfald frugtbare Hoved, havde Alcibiades ved Sindighed

Digitized by Google

og Dyd kundet læmpe og styre det, da havde Athenen seet i ham en ny Themistocles. Men nu henreven baade af Vellyst og Ærgierrighed, lever han kun sig selv, og just fordi han havde den störste Siel, blev besynderlig i alle sine Idrette: ulignelig ligesaa vel i sine Laster som i sine Forretninger: og uopsporlig i sine Anlæg saavel for dem, han tiende, som dem, han arbeidede imod. Athenen havde fra hans Barndom af indtil denne hans mandige Alder kun seet overordentlige Handlinger af ham. Var det got, han giorde, saa foreenede sig dermed noget sært, som udmærkede det: og var det ondt, saa havde en dristig og usædvanlig Vittighed saa omgivet det, at man for dette Uventede tabde det andet af Sigte. Af saadanne Stykker har Skribenterne bevaret os et anseeligt Forraad; men de have ikke Plads i den almindelige Historie." — Vi henvise til den længere Skildring strax efter Fortællingen om den peloponnesiske Krig, som han kalder en Ligtale over Athenen.

Jakob Langebek forlode vi i forrige Tidsrum ved Slutningen af hans første, alt Dansk aandende, Livsperiode. Foruden Danske Magazin sysselsatte to andre större Arbejder ham: et dansk Diplomatarium og Udgivelsen af de ældste Kilder til Danmarks Historie (Scriptores rerum Danicarum). Af hans Brevvexling med Schøning og Suhm, der den Gang levede i Throndhjem, ser man, hvor flittig han til det første samlede fra Arkiverne i Kjøbenhavn. Han ønskede nu at berige sin Samling fra andre Steder, og tiltraadte (i April 1753) tilligemed Arkivtegneren Sören Abildgaard sin Rejse til Sverrig, dog uden stort diplomatisk Udbytte.[1] I hans Fraværelse havde hans Venner, ham uafvidende, udset ham en ung Pige, hvorfor han i en kort Tid vendte hjem for at trolove sig, og tiltraadte atter (i November) Rejsen, der nu gik lige til Stokholm, og derfra videre til Uppsala, Åbo, Petersborg, og endelig til de vigtigste Steder i Estland, Lifland, Preussen, Pommern, Mecklenburg, Østersøen rundt, for at samle og afskrive Diplomer, der tjene til Oplysning af Fædrelandets Historie. Efter sin Hjemkomst (i December 1754) ægtede han i næste Aar sin trolovede, Helene Marie Pauli, „en yndig, dydig og from Frue," siger Ville Höjberg; og til dette Bryllup, skriver Dass, „bleve ingen Vers gjorte af vore bekjendte Poeter," hvilket uden Tvivl maa have vakt nogen Opsigt.

I Anledning af Enevoldsjubilæet (1760) udarbejdede han

[1]) Dagbogen i Langebekiana, S. 123. Se ogsaa: Langebekiana, medd. af Kr. Bruun, i danske Saml. 4,37—58.

Digitized by Google

sin Historie om Souveræniteten, der, uden Tvivl paa Grund af sit kildne Indhold, forblev utrykt, og alt som han forberedte sine store Arbejder, sysselsatte han sig med andre: Danske Atlas, hvilket han saa godt som alene, tilsidst ene, maatte udarbejde, navnlig Bindet om Slesvig (udgivet ved Hofman), de Norske Bjærgværkers Historie og nogle mindre.[1])

Ved Kristian den syvendes Salving var han med som Geheimearkivar, og fik det, som han selv siger, „vel overstaaet uden onde Sviter“, skjöndt han maatte staa paa ett Sted og med udrakte Arme i en Tid af fire Timer. Ved den Lejlighed blev han ikke forfremmet, hvilket han ogsaa fik vel overstaaet.; „min Katekismus, siger han, kommer mig heri, som i mange andre Tilfælde, vel tilpas.“ Men Struensees Ministerium kom, og saa glemte han sin Katekismus og kom ud af Ligevægten.

Langebeks Anskuelse af dette Ministerium og hans Færd derved er et Bidrag til hans Karakteristik, og vi kunne ikke give et fuldstændigt Billede af Manden uden at omtale hans Trende Skaldedigte, ikke glimrende fra Poesiens Side, men med vigtige historiske Anmærkninger.[2]) Langebek var en religiøs Mand, han læste hver Dag i Bibelen og forsömte ikke gjerne den offenlige Gudstjeneste: han maatte som god ærlig dansk Mand afsky dette Ministerium. Han havde selv længe „drömt om en Skrivefrihed“; og nu saa han den „misbrugt til at fornærme Sandheden, til at vanære Nationen, til at undertrykke Næsten, til at kuldkaste alle gode Indretninger, til at beskjæmme Religionen, til at svække Landets Love, til at døde store Kongers Ihukommelse og deres vise Anordninger, og med ett Ord: til at sætte Landet i en yderlig Bestyrtelse og fast uoprettelig Forvirring; han saa Hykleriet, Nedrigheden, Dumhed, Egennytte indtil den

---

[1]) I Dansk Historisk Almanak, udgiven af det Kongelige Videnskabernes Societet, 1760—63, 1767—82 ere af Langebek de historiske Antegnelser i Almanakken, samt nogle historiske og astronomiske Afhandlinger og Korter over Danmark.

[2]) Ny Prøve af Skrivefrihed 1771. Tanker om Juleaftens Fejde 1772. Frimodige Tanker over Hævnens Dag den 17. Januar 1772. Samlede i: Trende Skaldedigte til Oplysning i vore Tiders Historie. 1772. 4. Det bör ikke lades uomtalt, hvilket Indtryk disse historiske Poesier gjorde paa Samtiden. Man saa nok deres Fejl, at Indfaldene maaske undertiden ere lidt for uædle, at Stilen og Sproget ikke heller er det bedste, Poesien noget plat, og en stor Del af de bibelske Sentenser, som fylde halve Sider, ikke anvendte paa saa naturlig og utvungen Maade, som de borde; men de vandt almindeligt Bifald, og ere fulde af Vittighed og artige Indfald. (Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 3,57.)

Digitized by Google

dybeste Ondskab at herske, at anstikke endog den tilvoxende Verden." „En Aand sagde til ham: Skriv og skriv en Skaldesang; den efterlader dog en Klang og Efterklang i Øret; han vægrede sig, han, som aldrig var Poet; Fødselen havde ikke gjort ham dertil, Kunsten meget mindre."[1]) Og Lidenskaben, Vreden, Harmen gjorde det ikke heller; han var en Forstandsmand uden Fantasi; den guddommelige Evne, Genialiteten, besad han ikke. Vi kunne nok se det, ogsaa uden dette, men nu se vi det aldeles klart.

Derimod var han, hvad kun faa ere, og endnu færre i den Grad, en tro og ufortrøden Samler, skarpsindig i sin Kritik, nöjagtig i sin Kopiering, saa at hans Afskrift stundum endog sættes over Originalen, utrættelig i at tilvejebringe Materialier og i at bearbejde dem, aldrig uden Sysselsættelse, ligesom hans Pen aldrig var tör.[2]) Og det er uden Tvivl ikke uden Grund, at Grundtvig sætter ham som Videnskabsmand höjere end Suhm,[3]) endskjöndt han igjen for Gram, hvem han atter overgaar i Behandlingen af det danske Sprog, maa vige i omfattende Lærddom og humanistisk Dannelse. Han skrev ingen sammenhængende Fædrelandshistorie (og enhver maa bedömmes efter sit eget Formaal, ikke efter hvad der falder andre ind at kræve af ham), næppe rammer ham derfor noget af Dahlmanns Dadel.[4]) Det lykkedes ham ikke at udgive et dansk Diplomatarium; men hans Samling i Geheimearkivet vil en Gang udgjöre dets Grundlag. Af Scriptores rerum Danicarum udkom, efter en forudskikket Intimatio (1771), de tre første Tomer (1772—74 fol.), et af Datiden hædret, til alle Tider hæderligt Værk, uden hvilket Danmarks Oldtid ikke lader sig bearbejde. Hans „yndige, dydige og fromme Frue" døde (1766), og han giftede sig anden Gang med en Klokkerenke, der bragte ham betydelige Midler. Nu kunde han selv have bekostet sine Værker, nu kunde han have fuldført dem; men hans utrættelige

---

[1]) Fortalen til Frimodige Tanker over Hævnens Dag.

[2]) Han kunde bruge samme Pen et helt Aar igjennem; naar han ikke skrev med den, satte han den i Blækhornet. (Luxdorphs Bemærkning i hans Exemplar af Ackeri Historia pennarum. Luxdorphiana, S. 262).

[3]) Dannevirke, 1,78.

[4]) Dahlmann (Forschungen auf dem Gebiete der Gesch. 1,394) siger om ham, at han var „musterhaft im Einzelnen, häufig inconsequent, mit Saxo Grammaticus nicht vorzüglich vertraut, und durch die Fülle des historischen Stoffes etwas überschüttet," en underlig Dadel over den, der netop samler Stof.

Digitized by Google

Arbejdsomhed bragte ham forinden Døden (den 16. August 1775).[1])

Medens Langebek sysselsatte sig med Danmarks Oldtid og Middelalder, gjorde en Nordmand Norges, der greb endnu mere ind i hele Nordens, til Gjenstand for en alvorlig Granskning. Gerhard Schøning (f. 1722 paa en Gaard i Boxnæs i Lofodens Fogderi) fik sin første lærde Undervisning hos sin Farbroder, der var Præst i hans Fødeby, og gik siden i Throndhjems Skole under den bekjendte Rektor Benjamin Dass. Han blev dimitteret til Kjøbenhavns Universitet (1742), og tog theologisk Attestats, men forbandt med de sædvanlige Studier tillige Mathematik, Naturvidenskaberne og de nyere Sprog. Ja, han lagde sig endog efter Islandsk, som et uundværligt Hjælpemiddel til Nordens ældre Historie og Antikviteter. Det første danske Skrift han udgav, var et Lejlighedsskrift, der havde Hensyn dertil[2].) Det næste var en Forløber for Norges Historie, dets Geografi, der dog kun kom til at omfatte Finmarken.[3])

Rektor Dass, der under hans Studeringer havde understøttet ham, aftraadte Schøning Rektoratet i Throndhjem, for at kunne nyde Otium i Kjøbenhavn. Schøning rejste derop (1751) tilligemed Suhm, og disse Mænd indgik under sit fjortenaarige Samliv i Throndhjem (til 1765, da de atter begge forlode denne By) et livsvarigt Venskab. De læste Italiensk og Engelsk sammen, ja, de studerede Snorre sammen, for at Suhm kunde faa nogen Færdighed i Islandsk. I Forbindelse med Gunnerus stiftede de (1760) det Throndhjemske lærde Selskab. Schøning besluttede at skrive Norges Historie, og opmuntrede Suhm til at skrive Danmarks; de delte altsaa Rigerne imellem sig. I Forening udgave de nogle Forarbejder, hver med Hensyn til sit Rige,[4]) og Schøning desuden

---

[1]) J. Møller, Langebeks Levnet i Ny D. Mag. 4. H. Suhm, Langebeks Karakteristik foran 4. T. af Scriptores rer. Danic. Naar man forlader Langebek, opstaar naturlig det Spørgsmaal, hvorledes det nu gik hans kjære Danske Selskab? Derom kunne vi henvise til Werlauffs Bog.

[2]) Anmærkninger over de gamle Nordiskes Giftermaale og Bryllupper, en Lykønskning til Prof. Munthes Bryllup. Kbh. 1750. 4.

[3]) Forsøg til de nordiske Landes, især Norges gamle Geographie. Kbh. 1751. 4.

[4]) Forbedringer til den gamle danske og norske Historie. Kbh. 1757. 4. hvori Suhm gav Knud den stores, Erik ejegods og Erik Emunes Levnet; Schøning Harald haardraades og Ærkebiskop Eistens.

Digitized by Google

flere Skrifter og Afhandlinger, vedkommende Norges Opkomst og Historie.[1])

Da Suhm forlod Throndhjem, opgav Schøning sit Embede, for at kunne følge med ham til Danmark og leve i hans Nærhed. Han modtog et Professorat i Sorø, som prof. eloquentiæ et historiarum, skjöndt han i Indtægter tabte ved Byttet. I Sorø fuldendte han sine Afhandlinger om de gamle Grækers og Romeres Kundskab om de nordiske Lande, der ere indførte i det Danske Vidensk. Selskabs Skrifter (Medlem af dette Selskab var han allerede bleven 1758), og begyndte Udgivelsen af sit Hovedværk: Norges Historie, der skulde have været fortsat til vore Dage, men standsedes ved hans Død.[2]) Ved dette Skrift førtes Historien et Skridt fremad, fra Torfæus, der samlede, løst og fast, til Schøning, der sigtede Stoffet og gav en historisk Fremstilling deraf, og som derfor ikke uden Grund taler om Vanskeligheden af en Gjerning, hvor man næsten overalt skal gaa, nu ligesom med Lygten i Haanden, for at samle eller vælge Materialier, nu med Vægten, for at prøve deres Værdi, nu med Vinkel-Hagen, for at passe dem sammen.“ Da det begyndte med den mørke Oldtid, blev det i Fabelens Behandling som Historie ligesom et Mønster, hvilket Suhm og i lang Tid næsten alle fulgte, og har tillige i denne Henseende faaet en historisk Betydning. „Alt hvad Skarpsindinghed, siger Suhm, Eftertanke, möjsommelig Undersøgelse, udbredt Læsning, Sandhedskjærlighed kan tilvejebringe, er her anbragt; Stilen er tydelig, ordenlig, mandig, og, hvor Tildragelserne det taale, smuk. Polybius var hans Mønster.“

Længe havde han ønsket at berejse sit Fædreland. Dette Ønske blev opfyldt, da han i Aarene 1773—75 med kongelig Understøttelse gjorde en Rejse i Norge, dels med Hensyn til Oplysninger om Landets økonomiske Tilstand, dels i historisk og antikvarisk Henseende. Om det første meddelte han Beretningen til Arveprinsen. Af de Samlinger, som ere denne Rejses Udbytte, blev kun noget udgivet, der vidner om hans Iagttagelses- og Fremstillingsgave.[3]) Efter Langebeks Død (1775) blev han Geheimearkivar, og han udførte den ham af Arveprinsen overdragne Udgivelse af Snorre Sturlesens Heimskringla, hvis tvende

---

[1]) Deriblandt Beskrivelse over Domkirken i Throndhjem. Throndh. 1762. 4.

[2]) Norges Riges Historie, Sorø 1771 — Kbh. 1781. Tre Dele. 4.

[3]) Rejse gjennem en Del af Norge. Kbh. 1778. 4. Om Rejsen se Fortalen. (Der udkom kun to Hæfter. Om Brudstykkerne af det utrykte se Nyerup.)

Digitized by Google

første Tomer (1777—78 fol.) han besörgede, og forsynede med Fortale, latinsk Oversættelse, Genealogier og Korter. Han havde ikke den fornødne grammatikalske Kundskab i Sproget, som den Gang næsten alle savnede: des mere vidunderligt er det, at Sprogets Behandling ikke blev aldeles forfejlet. Den danske Oversættelse blev overdragen til Jon Olafsen, med den Bestemmelse, at han skulde efterligne det ældre danske Sprog; derfor har den faaet et saa broget Udseende. Overhovedet har hele dette Arbejde, som et kongeligt Foretagende, faaet et Præg af Storhed og Pragt, der hindrer Bogens bekvemme Brug; og alligevel har Norges ypperste Historieskriver end ikke i vore Dage faaet en Udgave, der kunde gjöre hin overflødig.[1]) Ogsaa i denne Henseende har Schøning brudt en ny Vej; hvad han samlede i ett, er siden blevet delt i tre Afdelinger, en med Text og to med Oversættelser. Arbejdet blev afbrudt ved hans Død (den 18. Juli 1780), og Fortsættelsen overdragen til Skule Thorlacius.

Schøning var en ligefrem Mand, som Suhm giver det Vidnesbyrd, at „hvor nöje han end har kjendt ham, har han aldrig, ikke ved den ideligste Omgang, opdaget nogen Fejl hos ham.“ Han fandt sig tiltrukken ved Rousseaus velkjendte Skrift om Menneskehedens Lykke i Naturstanden og ved St. Pierres om den evige Fred. I sine historiske Arbejder, blandt hvilke hans antikvariske Afhandlinger have blivende Værd, er han ombyggelig i Kildestudium, grundig i Udførelse, og, hvad der især maa paaskjönnes, ikke hildet i Gjætninger, men higende efter klare Resultater. Suhm, der indsaa, at uden Schøning havde han ikke kunnet fremtræde med sine Værker, satte ham det bekjendte Minde:

Flentibus Musis
Langebeckio adempto
Apollo dixit:
Ne flete, sorores,
  Schöningius vivit.
Nunc, Schöningio sublato,
  Plorantibus Musis,
  Complorat Apollo
    Et tacet.

Og det er sandt, at Historiens Muse med en klarere, maaske

[1]) I Kristiania er der 1868 udkommet en Haandudgave, uden Anmærkninger, ved K. R. Unger.

Digitized by Google

endog livligere Røst, vilde have talt til Suhm, hvis Schøning havde oplevet Udgivelsen af hans Danmarks Historie. [1])

Peter Friederich Suhm (f. 1728, altsaa sex Aar yngre end Schøning) var af en gammel adelig Slægt fra Pommern; hans Fader, Amiral U. F. Suhm (f. i Pinneberg) var Holmens Chef.[2]) Sönnen nød privat Undervisning (Hyldtoft skyldte han sin Kjærlighed til Historien), men læste tillige meget paa egen Haand, og fik tidlig Smag paa den klassiske, især historiske, Literatur. I en Alder af 15—16 Aar havde han ikke alene læst alle latinske Skribenter af Guld- og Sølvalderen, men, da han med sin Fader en Tid lang opholdt sig paa Næsbyholm, tillige det derværende Plessiske Bibliothek paa 1000—1500 Værker.[3]) Af Holbergs Skrifters Læsning kom han først paa de Tanker ogsaa at skrive Bøger.[4]) „Hans behagelige Stil, siger han, henrykkede mig, og mig syntes allerede, at Intet var större, end at blive saadan en Skribent som han.“ [5]) Han havde læst, excerperet, samlet langt mere end han kunde bruge, „var overmaade bly, kunde ikke noget udenad, og havde ikke lært at opramse, saa at han ved en offenlig Overhørelse vilde være sluppen maadelig derfra“; han lod sig derfor examinere af Professor Anchersen (1746), og blev privat indskreven ved Universitetet. Det eneste Studium, der ansaas passende for en Adelsmand, var Jura; han begyndte altsaa derpaa, men lod snart det törre Lovstudium ligge. Han blev Hofjunker (1747); men ad Hofvejen tænkte han ikke at gjöre sin Lykke. „Alt det hans Hu stod til, var Forfatterhæder; at skrive som Holberg var hans störste Attraa, thi Grams Erudition tænkte han ikke at naa. Dog hændte det sig, da han kun var nitten Aar gammel, i et Selskab hos Geheimeraad Raben, at denne spurgte Gram: Hvem skal i sin Tid indtage Deres Plads? hvorpaa Gram pegede paa Suhm og sagde: Dèr staar han.“

Det første Afsnit i Suhms Skribentliv (1748—1751) var den Tid, da han, især fordybet i de gamle Klassikere og deres

---

[1]) Schønings Levnet af Suhm foran tredie Del af Norges Historie, og flere Kilder hos Nyerup. Fortalen til den 3. T. af Heimskringla.

[2]) „Min Slægt er fra Holsten og fra Rygen“, siger Suhm, i Suhmiana S. 75, jfr. O. H. Moller, Historische und Genealogische Nachricht von dem uralten adelichen Geschlechte derer von Zaum oder Suhm. Flensburg 1775. fol.

[3]) Saml. Skr. 4, 355, jfr. Moller, S. 181 fgg.

[4]) Suhmiana, S. 226, og Moller.

[5]) Saml. Skr. 4, 350.

Digitized by Google

Anvendelse eller Efterligning, tillige strejfede ind paa de skjönne Videnskabers Omraade. Tyve Aar gammel udgav han sit første Skrift: Samtale efter Lucians Maade (1748) og, foruden nogle mindre Skrifter, Oversættelse af Ælian o. fl. under Titel af de Gamles Krigsskole (1749), der strax fik sin Hyldest paa Vers af Schønau, formodenlig den første Smiger for Manden:

Den skrevet er med Skjönsomhed
  Og stor Akkuratesse,
Med en vindskiblig Flittighed,
  Den er som en Prinsesse
Blandt danske Oversættelser;[1])

og tilvendte ham af Holberg, hvem han havde sendt Skriftet, Berömmelse, især i Sammenligning med dem, der gjöre sig til af sine Udenlandsrejser; „min Herre, skrev Holberg, gaar den Vej frem, som fører til det rette Maal, og derfore vil blive en af vore dulige Mænd i Landet.“[2]) Virkelig var Suhm jo allerede et Særsyn i den lærde Verden og ved Hoffet: en Hofjunker paa tyve Aar, der oversatte Kvartbind af Græsk!

Det andet Afsnit i Suhms Liv, Opholdet i Throndhjem (1751—1765), dannede Forberedelsen til hans store historiske Værker. Da hans Fader ingen Midler havde, og han, for at kunne studere frit, attraaede Uafhængighed, saa han sig om efter en rig Brud, og fandt hende i Throndhjem. En Slægtning af ham, General Frølich, som boede dèr, ledte hans Tanker paa Karen Angel, en Datter af den rige Kjøbmand Etatsraad Lorenz Angel og Sara Collet. Hun var eneste Barn, „ikke smuk, vansiret af Smaakopperne, men havde milde og venlige Træk, og var indgetogen, alvorlig, gudfrygtig og husholderisk.“ Han drog derop, og trolovede sig med hende (i Juli 1751), og kunde nu efter sit Giftermaal (i April 1752) fri som Fuglen i Luften følge sin Tilböjelighed til Videnskaberne.[3]) Schøning ledte hans Tanker paa Danmarks Historie, og han bestemte sig til sit store Værk. Forberedelsen var alvorlig. Ligesom Vedel fordum havde gjort, vilde han begynde med et stort forberedende Studium, „vilde, som han skriver til Langebek (den 3. December 1757) først skaffe sig en nogenlunde sikker Kronologi, Genealogi og Geografi over Danmarks Tilstand baade i de

---

[1]) Schønau's Lykønske i Suhmiana.

[2]) Holbergs Epist. 439.

[3]) Suhm, Karaktér af Fru Karen Suhm i Minerva for 1789.

Digitized by Google

hedenske og de katholske Tider; derpaa vilde han udarbejde Historien selv, men ikke gaa videre end til Kristoffer af Bayerns Død"; og „det, mener han, vil vel borttage min ganske Alder, saafremt det skal gjöres tilgavns". Han forfattede sig en Fortegnelse over de historiske Bøger, som hørte til hans „Anslag", og som han endnu fattedes i sin Samling; deres Tal var 1800 Volumina, og deriblandt en Del meget rare. „Nogle, vedbliver han, haver jeg vel igjennemgaaet og nogenlunde excerperet, men den största Del staar endnu tilbage, og med de excerperte haver det endda ej den rette Art, naar man ej selv ejer Bøgerne. Inden jeg nu faar disse gjennemlæst, gjennemgaaet, excerperet og overvejet, vil en temmelig Tid bortgaa; og förend jeg har bragt disse tilende, hverken kan eller vil jeg give noget ud."

Med disse store Forberedelser forbandt han Udgivelsen af adskillige andre Skrifter, dels historiske, dels over blandede Æmner. Major (siden Konferensraad) Scherewien vilde i Forbindelse med andre udgive Levnetsbeskrivelser over navnkundige danske og norske Mænd; men der blev intet af Foretagendet, hvorpaa Suhm og Schøning udgave det de havde udarbejdet i sine nysnævnte Forbedringer (1757). De historiske Afhandlinger om vore hedenske Forfædres Handel og Sejlads, og om Svend Tveskjægs Dødsaar høre ogsaa til denne Tid (1760—61). Men derhos udgav han adskilligt, der for störste Delen allerede var udarbejdet, förend han tog til Norge, henhørende til Moral, Satire, Økonomi, Kritik og Literatur, i Throndhjemske Samlinger.[1]) „Meget deraf, siger Nyerup, er lempet efter Norges Tarv og har temporær og lokal Værd, men meget deriblandt har blivende Interesse. Saa glimrende som Holberg er han ikke." Man finder her Æmner af populær Filosofi: Bemærkninger om Föjelighed, Munterhed, Omgang, Elskov, Ægteskab, forbundne med en Afhandling om de Norskes Fortjenester af Videnskaberne, Anmærkninger over Saxe, de danske Kongers Karakterer i det tiende og ellevte Aarhundrede. o. desl. Samtalen imellem Hans og Pér om Holbergs Komedier (fra 1748) er ikke af Suhm, men af e n af hans gode Venner.[2]) Det attende Seculi Karaktér, der er fordelt i de fire første Bind af det Throndhjemske Selskabs Skrifter, kaldte J. Baden „mesterligt især for den Maade, hvorpaa han har vidst at forene alle de enkelte

[1]) Throndhjemske Samlinger udgivne af Philaletho i fem Dele, Throndhj. 1761—64.

[2]) Jfr. Fortalen, der var bestemt til Philalethi Throndhjemske Samlinger, aftrykt i Suhmiana.

Digitized by Google

Dele til et eneste Hélt, hvilket en Mesterhaand alene kunde gjöre.“ Det sidste han udarbejdede i Throndhjem, var: Tanker om de Vanskeligheder, som møde ved at skrive den gamle danske og norske Historie. Det var, som om han vilde stille sit store Foretagende endnu en Gang for sig, förend han gik over til Udførelsen. Bemærkningerne om Sproget bör ogsaa her særdeles tages i Betragtning.

Suhm forlod Throndhjem; thi den fælles Bo styredes af Thomas Angel, der havde været i Kompagni med sin Broder, og skildres som en gammel, gnidsk, mistænkelig og knarvurren Mand, af hvis Luner Suhm var afhængig. Det kom til Brudd imellem dem, Thomas Angel skiftede den fælles Bo, og gav ved sit Testamente alle sine Midler, henved tre Tønder Guld, som Suhm ellers kunde have faaet med, til gudelig Brug. Han rejste med Schøning (i Juli 1765) ned til Kjøbenhavn. Dette tredie Tidsrum i hans Liv kan med Hensyn til hans historiske Hovedarbejder deles i to Afdelinger (1765—1781, og 1782 til hans Død). Han indskrænkede imidlertid ikke sin Virksomhed til Historien alene. Rig og uafhængig, med Iver for al Videnskabelighed, frisindet og higende efter Forbedringer i Staten, i Forbindelse ikke alene med de lærdeste Mænd, men de lærde og formaaende Statsmænd, Ejer af et stort Bibliothek, som han stadig øgede, blev han snart en Beskytter af Videnskaberne, en Tilflugt for deres Dyrkere. Da han kom til Kjøbenhavn, vare Holberg, Anchersen, Pontoppidan døde, hele den gamle Slægt næsten uddød; men han havde endnu Luxdorph, Hjelmstjerne, Langebek, Klevenfeld, Kofod, Stampe, og i Sorø Schøning; og omkring ham rejste sig en yngre Slægt, der saa op til ham, og ikke alene væntede paa, at han skulde oplade sin gavmilde Haand, men tillige opløfte sin Røst til Frihedens Fremme. Naar han tilbragte Sommermaanederne paa sin Gaard i Øverød, syslede han med lettere Arbejder, thi „hans Hvile fra Arbejde bestod i Afvexling af Arbejde.“ To Somre levede han hos Schøning i Sorø. Vintermaanederne i Kjøbenhavn fandt ham i Færd med Dagens Begivenheder eller strængere historisk Granskning. Hans literære Liv delte sig saaledes i mindre Arbejder, dels vedkommende Landets og Literaturens Tilstand, dels bestaaende af allehaande æsthetiske Forsøg, og i större historiske Værker.

Disse mindre Arbejder give for en stor Del mærkelige Bidrag til Mandens Karakteristik og hans Forhold til de magthavende. Suhms Samlinger, i to Dele (1771—76) ere af blandet Indhold, dels Tanker om Trykkefrihed, dels blandede (literære) Tanker. Guldbergs Azan kalder han „med et skrækkeligt Flatteri“ det störste Mesterstykke i vort Sprog.

Digitized by Google

Den ny Skrivefrihed nyttede han til uden Navn at lade trykke en liden fransk Pjece om Videnskabernes Tilstand, hvoraf der næste Aar, da ingen drömte om, at Suhm var Forfatter dertil, udkom et Aftryk med gjendrivende Noter, af C. F. von Hellfriedt, der i sin Uvidenhed kaldte ham en ynkelig Forfatter, en misfornöjet Dansk, der under en Englænders Maske udgjød sin Galde, fordi han ikke var bleven kjendt, ansat og belönnet efter sine formentlige Fortjenester. [1]) Virkelig ere nogle Ytringer af den Beskaffenhed, at de maatte overraske enhver; ikke alene dadles Regjeringsformen og Friheden ophöjes, fordi den opløfter Sjælen, der nedtrykkes og forkues ved Slaveri; ikke alene bebrejdes det Kjøbenhavns Professorer, at de ingen Ting bestille, men naar der tales om Hindringerne for Videnskabelighed, sluttes den med den störste: de fremmede Magthaveres Foragt for Nationen og Sproget; [2]) og Norges Forsömmelse tilskrives en lav Misundelse. [3])

Efter hvad vi nu vide, havde Suhm som et blindt Redskab Indflydelse paa Struensees Fald. De sammensvorne udspredte, for at virke paa Folkestemningen, Rygtet om en voldsom Forandring i Regjeringen, og det var dem især om at gjöre, derved at bevæge Juliane Marie til at stille sig i Spidsen for Sammensværgelsen. Det hed sig da: at Kongen skulde frasige sig Tronen, Struensee blive Protektor, Kronprinsen skaffes tilside, Struensees Datter arve Riget, o. desl.; det skulde gaa for sig den 28. Januar, og Afsigelsesakten, forfattet af Struensees Broder, var allerede til. Af denne Plan sendte de sammensvorne en Kopi, „hvis Original aldrig havde været til,“ til Suhm, „hvis exalterede Hoved man kjendte,“ og Kopien kom aldeles rigtig

---

[1]) Essay sur l'état présent des sciences, des belles lettres et des beaux arts dans le Dannemarc et dans la Norvègue, par un Anglois. à Fribourg 1771. (To Ark) — Nouvellè édition, corrigée et augmentée de notes critiques par un Danois. à Copenhague 1772.

[2]) Mais le plus grand obstacle (for Videnskabeligheden) consiste pourtant dans la repugnance et le mepris, que les grands du royaume, comme étrangers, ont pour la nation et la langue, qui va si loin, que l'exercice militaire même, sans autre exemple dans tout le reste de l'Europe, se fait dans une langue étrangère, c'est à dire l'Allemande. Les pauvres Normans mêmes, qui n'ont jamais entendu que la leur propre, apprennent l'allemand à Copenhague à force de coups.

[3]) La Norvègue est presque entièrement depourvue des moyens de s'éclaircir. Il me semble, que les Danois par une basse jalousie et par une crainte malfondèe laissent croupir ce royaume dans l'ignorance.

Digitized by Google

fra ham til Juliane Marie, hvis Beslutning saa blev tagen.[1]) Strax efter Struensees Fald skrev Suhm, der uden Tvivl var overbevist om Planens Sandhed, sit: Brev til Kongen (1772), hvorved hans Navn, efter Nyerups Bemærkning, blev mere kjendt i Europa, end ved alle hans andre udødelige Værker, og i Norden vakte en Sensation uden Lige, „der mere maa tilskrives Omstændighederne end den Tings indvortes Gehalt.“ Den tvangløse og formanende Maade, hvorpaa han tiltaler Kongen: „Lad os i dine Befalinger igjen høre vort eget kjære Sprog; Du er jo Dansk, og jeg véd, at du kan Dansk;“ o. s. v.; Maaden, hvorpaa han taler om de styrtede, om hvilke han rigtig nok mere end mange andre kunde tale frimodig, da han med Sandhed kunde sige: „aldrig har jeg en Gang besøgt, hilset paa eller bukket for de sidste Afskum,“ hvilket andre, selv Mænd som T. Rothe, ikke kunde sige sig fri for;[2]) Smigeren for Juliane Marie og Arveprins Frederik, og Slutningen: „Herlige Nat! Tilkommende Homerer og Virgiler skulde besjunge dig. Saa længe danske og norske Helte ere til, skulle Julianes, Friderichs Ros vedvare, men ej forøges, thi det er umuligt; Verden vil altsaa för blive til intet, end deres Ære forgaa,“ — alt vidner om, at han var i en Stemning som Langebek, i den samme Overspænding, som havde grebet hele Folket. Brevet blev strax eftertrykt i Bergen, Kristiania, Throndhjem, Odense, Haderslev, og indført i alle Aviser. Det blev lært udenad fra Palæet til Bondehytten, og dyrket som et Himmelbrev; Fru Scheel paa Mørup afskrev det med Glædestaarer, Degnen i Skydeberg lod Skoledrengene skrive det ud af Berlingske, som han laante af Præsten. o. s. v. Det blev oversat paa Tysk, Svensk, Fransk, Latin o. s. v; paa Tysk af C. F. Hellfriedt, der drev Smigeren for Juliane Marie og Arveprins Frederik endnu videre.[3]) Kun obskure og slette Skribenter yttrede sig derimod.[4]) Tyge Rothe skrev en Kommentar derover, der til-

---

[1]) Struensée. Mémoires de Reverdil. Paris 1858. S. 328. jfr. S. 348.

[2]) Suhms Saml. Skr. 7, 59.

[3]) Seltenes Denkmal patriotischer Freimüthigkeit. Kph. 1772. Ved Juliane Maries og Arveprinsens Navne tilföjede han den Note: „Geschichtskündige Theologen mögen entscheiden, ob diese Namen verklärte oder noch auf Erden wandelnde Schutzheilige bezeichnen,“ hvilket Reverdil, S. 349, urigtig tillægger Suhm.

[4]) De Retsindiges Kritik over Suhms Moraler til Kongen — af en Veldömmende, 1772. Af J. L. Bynch, der blandt andet siger: „Imedens jeg overseer det hele, saa miskiender jeg ganske og

Digitized by Google

lige skulde være et Forsvar mod Angriberne.[1]) Suhm selv omskrev Brevet i mildere Udtryk, men med samme Öjemed, at dadle Struensees Regering og anbefale den følgende[2]) Uden Tvivl forandrede han sin Anskuelse af disse Skrifter, og lod dem heller ikke optrykke blandt sine mindre Skrifter. De staa derfor nu kun som Tidsminder, der bleve ham ligesom frarevne.

Hvad der tydelig træder frem i denne retsindige Mands mindre Skrifter, er især hans Ophöjelse over Adelens sædvanlige Standsfordomme, hans Begejstring for Frihed,[3]) hans Iver for Skrivefrihed og Offenlighed, og unægtelig har han for alt dette ved sine Skrifter og ved sit Exempel virket uendelig meget. Des vigtigere er det os at kjende hans Stilling og at overveje hans Færd under det i mange Henseender betænkelige Guldbergske Ministerium. Paa Grund af den Yndest, hvori han efter den 17. Januar var kommen hos Juliane Marie, var han nær bleven Sekretær i Statsraadet, men han traadte tilbage, „da Statsministrene ikke skjøttede om at faa deres Forhandlinger protokollerede;“ og uden at tage Del i Statstjenesten kunde han saa meget mere virke ved det fri Ord og den uafhængige Daad. Men her traadte Guldberg ham hemmende imøde, med Loven i Haanden, og i fornødent Fald tillige med Magt til at give den i Form af et Reskript. I Euphron, en politisk Roman (1774),[4]) der blev skreven anonym og med Hensyn til

---

aldeles den forsigtige, den vise, den sindige, den ydmyge, den sagtmodige og grundlærde Hr. Conferenceraad Suhm.“ I Den patriotiske Sandsigers Bedrifter, Bedömmelse og Dom 1773 sammenstiller Prahl Kristian Thuras Skrift med Suhms Brev til Kongen og Langebeks Ny Prøve af Skrivefriheden. „Suhms Brev blev ikke alene undskyldt, men efter Fortjeneste opløftet til Skyerne, og fandt ligesaadan Aftræk som de varme Fastelavnsboller. Det blev med Naade anset af en stor Dronning. Mange vare altfor kortsynede til at indse den Forskjel, der er eller bör være imellem de Personer, der kan sige de store Sandhed med Bifald.“

[1]) Til Folket og til Suhm om dennes Tale til Kongen. Første Gang trykt i Suhmiana. Udtrykket Tale er mærkeligt; thi det synes at stadfæste, hvad Reverdil siger, at Suhm først oplæste Brevet som en Tale for Kongen, hvilket giver Sagen et endnu underligere Udseende, da denne var i en utilregnelig Tilstand.

[2]) Til mine Landsmænd og Medborgere, de Danske, Norske og Holstenerne, 1772. Besynderlig nok siger han i Slutningen, at hans Slægt var fra Norge, han selv var fød i Holsten og nu bosiddende i Danmark, „saa at jeg derfor haver Del i dem alle.“

[3]) Hvor vidt han gik i politisk Henseende, ses af hans Udkast til en ny Regjeringsform (indskrænket Monarki), trykt i Suhmiana.

[4]) I Saml. Skr. 3. D.

Digitized by Google

Danmark, havde Suhm indført 42 Regjeringsregler, som den Gang ikke kunde offenliggjöres; han lod derfor gjöre to Aftryk deraf, det ene til Salg uden Regjeringsreglerne, det andet med dem, og dette meddelte han underhaanden gode Venner. Saga om Liren (1776)[1]) blev heller ikke trykt strax, fordi Luxdorph fandt det betænkeligt med Hensyn til det politiske Indhold, de gamle Statsfejl, der ikke mere stode til at afhjælpe, og Hentydninger, der kunde saare endnu levende Personer af Kongeslægten. I Udtog af Danmarks, Norges og Holstens Historie (1776), som han blev anmodet om at forfatte i Anledning af den Guldbergske Reform i Skolevæsenet, og som Guldberg derfor gjennemsaa, maatte han finde sig i dennes egenmægtige Forandringer. Der kunde vel spørges, hvorfor en saa fri og uafhængig Mand, „for ikke at komme i Fortræd," talede forblommet og igjennem Lignelser dèr, hvor netop den nøgne Sandhed, isteden for at kastes hen i Krogene, skulde have virket aabenbart, eller hvorfor han fandt sig i at lade sit Haandskrift beskjære og forandre dèr, hvor han vidste, at han ikke havde sagt andet end den rene historiske Sandhed; eller hvorfor han skrev anonym, hvor netop hans Navn skulde medvirke til at give Sagen Vægt. „Fordi, mener Nyerup, han var föjelig og eftergiven, og ikke vilde sætte noget igjennem med Trods; han vilde jo have stødt mange af sine Venner, Luxdorph, Stampe, Thott, Guldberg; at blive en Slags Martyr for politiske Meningers Skyld, holdt han for Sværmeri; og derved vilde han ogsaa være bleven standset i sin øvrige Virksomhed." Med andre Ord: han var ikke anderledes end alle de andre frimodige Mænd paa hin Tid, han besad ikke större Kraft end de andre, og der var heller ikke, med den Regjering og hos dette Folk, nogen Brug for den. Hvor stærkt han følte Trykket, vise imidlertid nogle Yttringer i et Brev om Euphron (af 28. December 1774): han havde skrevet sin Fortælling i retmæssig Iver, men udgivet den uden Reglerne; „thi ellers havde man kommet i Fortræd med vor nuværende Censor Politimesteren." „Vi ere og blive desværre dog en Flok af Slaver, og næppe have vi været större Slaver end nu." „Denne Politimester vil ikke af mit Hoved; og Bønderne skrige paa den anden Side i mine Ører; 80 Bøndergaarde ere blevne nedlagte for at oprette Hovmarker." Først efter 1784 gik nogle af de Forbedringer, han foreslog, i Opfyldelse.

Blandt mangfoldige andre mindre Skrifter, der ved en viss flygtig Skjødesløshed vidne om, hvor let de ere henkastede som

[1]) I Saml. Skr. 9. D.

Digitized by Google

Öjeblikkets Börn,[1]) ere især mærkelige hans mislykkede Idyller og hans i sin Slags ny og for hin Tid paafaldende nordiske Fortællinger. Den første af disse var Sigrid eller Kjærlighed Tapperheds Belönning[2]) (forfattet 1771), der blev indsendt til Selskabet for de skjönne Videnskaber, og opnaaede Prisen i Veltalenhed. Forfatteren havde ikke nævnet sig, og Suhm blev i samme Maaned valgt til Medlem af Selskabet, uden at Sekretæren Schlegel, der tilmældte ham det, vidste af, at han var Sigrids Forfatter. Skjöndt denne, ligesom de følgende Fortællinger, paa Grund af Tidens æsthetiske Stemning, i sin Holdning mere minder om Florianske Hyrderomaner end om det gamle Norden, vakte dette lykkelige Forsøg i en ny Retning usædvanligt Bifald. „Det var, siger Nyerup, en Roman i gammelt nationalt Kostume. Den læsende Verden greb begjerlig efter dette ny Slags Romaner; Literatoren satte en ny Rubrik i sin æsthetiske Haandbog; Oldgranskeren undrede sig over at se Roser fremspire af Støv og Skimmel; Skuespildigteren frydede sig ved at forefinde nationale dramatiske Karakterer og Situationer; og alle erkjendte, at Fortatteren af Sigrid var en Hæderstitel af mere sandt Værd, end den, der kunde gives af noget Hof." Skaldens Sang ved Regners Grav, i Idyller og Samtaler (1772), er at anse som Efterskrift til Sigrid. Siden skrev han (1774) Frode, Gyrithe, og De tre Venner eller Hjalmar, Asbjörn og Örvarodd, i hvilken sidste han udtalte en ogsaa andensteds (i Euphron og Gyrithe) forekommende Yndlingstanke: at de tre nordiske Folk bör betragte hverandre som Brødre. Det var Skandinavismen anden Gang; første Gang have vi set den i Sneedorfs Patriotiske Tilskuer (Nr. 32, i Aaret 1761). I Sommeren 1777 skrev han Signe og Habor, „hvorved han fordunklede de andre, ja næsten Sigrid med;" og endelig sluttede han med den tragiske Fortælling Alfsol.

Imidlertid var der efter Suhms Komme til Kjøbenhavn for Alvor begyndt paa hans Livs vigtigste Foretagende: Danmarks Historie, hvorved han forstod alt hvad der vedkom eller stod i Berørelse med de Danske. Allerede för Rejsen til Throndhjem havde han begyndt at samle sig et Bibliothek, thi han vidste vel, „at med de excerperte Skrifter haver det kun liden Art, naar man ikke selv ejer Bøgerne." Han vedblev at øge

---

[1]) Idyller og Samtaler 1772; Samtaler i de Dødes Rige 1773, især om Norge; Abu Taleb, Haldan, Mine Hændelser, Tvistighederne, Tityrus, Skilderie af Verden, Adolphi Dröm. o. s. v.

[2]) I Forsøg til de skjönne Vidensk. 10. Stykke, 1772, og i Saml. Skr. 2. D.

Digitized by Google

det, saa at det tilsidst voxte til over 100,000 Bind; ja, medens det store Kongelige Bibliothek var utilgjængeligt, aabnede han (1775) sit for Publikum, gjorde det let tilgjængeligt for alle, og fremmede tillige paa denne Maade Folkets Oplysning og Dannelse.[1]) Det indeholdt tillige en Mængde, tildels sjældne, Haandskrifter, af hvilke nogle bleve udgivne paa hans Bekostning.[2]) Langebeks Scriptores rerum Danicarum, der indeholdt en Række af Kildeskrifter, havde han lovet at bekoste Udgivelsen af, uden hvilket Løfte den næppe var begyndt; efter Langebeks Død fortsatte han selv Udgivelsen (1776). Af Haandskrifterne paa Runde Taarn, de Bartholinske, de Rostgaardske, de Rantzauske, men især de Arna-Magnæanske, lod han afskrive „for Fode,“ især ved islandske Studenter, og en stor Del af islandsk Literatur blev paa hans Bekostning udgiven.[3]) Selv gjennemgik han en utallig Mængde andre Skrifter, og udarbejdede deraf sin første Række af historiske Værker om Nordens ældste Tilstand, hvortil alt blev nyttet hvad der hidtil derom var skrevet og kunde uddrages af Haandskrifter.

Det udgjör en Række af 9 Kvarter og en Foliant:

Om Folkenes Oprindelse i Almindelighed som Indledning (1769).

Om de nordiske Folks Oprindelse (1770).

Om Odin og den hedenske Gudelære (1771).

To Bind om Udvandringer (1772—73).

Fire Bind Kritisk Historie af Danmark, og ett Foliobind med Tabeller (1774—81).

Et Foretagende af den Art maatte forbavse den lærde Verden; den beundrede „den Kritik og egen Eftertanke, for-

---

[1]) Tallet af de paa en Gang udlaante Bøger anslaas omtrent til 1500, og de laanende hørte til alle Borgerklasser, Kjön og Aldere. Suhmiana, S. 447. Jfr. Steffens Was ich erlebte, 2, 202. Til Amindelse om dette sjældne Bevis paa ædel Uegennyttighed og varm Iver for Videnskabeligheds Fremme lod et Selskab slaa en Medaille. Se Suhmiana S. 419. 1796 solgte han det, imod en Livrente, til det Kongelige. Se Efterretningerne om det Suhmske Bibliothek i Werlauffs Bibliotheksbist. S. 267.

[2]) Samlinger til den danske Historie (1779) ved Sandvig og Nyerup. Symbolæ ad Literaturam Teutonicam (1787) ved Sandvig og Nyerup. Abulfedæ Annales (1789) efter de Reiskeske Haandskrifter ved Adler. Luxdorphiana e Platone (1790) ved Vorm.

[3]) Landnáma (1774), Torfæana (1777), Rymbegla (1780), Orkneyingasaga (1780), Hervararsaga (1785), Vígaglúmssaga (1786), Eyrbyggjasaga (1787).

Digitized by Google

bunden med en udbredt Belæsthed, som man finder paa hver Side, den Gave, som Forfatteren i höj Grad besad, at kunne foredrage indviklede Materier med tilstrækkelig Tydelighed og passende Korthed.“ Den indsaa, at Forfatterens Maal ikke var naaet, men gav ham Ret i, at „det var bedre at samle, förend man afsagde Dom,“ og den maa endnu erkjende, at han ikke kunde komme videre, end Kritikkens daværende Standpunkt tillod. For den ældste Tid støttede han sig til de Mosaiske Skrifter, der endnu havde fuld Gyldighed; til den nordiske Gudelære havde han især kun Bartholin, Eddaerne vare endnu ikke ret tilgjængelige. For at tilvejebringe en paalidelig Kongerække for den hedenske Tid var her gjort alt hvad der kunde gjöres, men Forsøget synes dog aldeles at have glippet; Kilderne, saaledes som de her flyde, ere uforenelige. Derfor toge ogsaa disse Værker for den i Stoffets Mangfoldighed uindviede sig noget underlig ud; og allerede J. Baden dömte temmelig strængt om dem: „at det meste var Extrakter, der, saaledes som de ligge for os, have lidet tiltrækkende for de fleste Læsere, og derhos findes stor Efterladenhed i Stilen og Sproget.“ Er der nogen Grund i denne Dom? Uden Tvivl. De to Ting, som Suhm havde og maatte have for Öje, var at meddele Extrakter af alt, og at udlede Resultater; men han viser sig allerede her, og han blev næsten aldrig andet, mere som en utrættelig Samler, end som en heldig Bearbejder. Det er meget vanskeligt og næppe muligt, at faa noget klart Overskue over denne uhyre Opdyngning af törre og usammenhængende, hinanden modsigende Extrakter. Der fattes overalt det formende Blik og den skabende Haand. Det er Historien i sit Kaos. Meget staar uden Resultat, og de vundne Resultater kunne sjælden bestaa for en strængere Kritik. Den kritiske Grundfejl er den uheldige Grundsætning, som han næsten altid anvender: at alle Meninger skulle høres, alle Kilder have Ret; det gjælder altsaa især om at forene dem. Og de Midler, som Granskeren saa maa gribe til, ophæve derfor i Grunden al Kritik: saa antager han, for at forene Kilderne, f. Ex. en Gjentagelse af Personer og Begivenheder, som ingensteds har hjemme, tre Odiner, tre Stærkoddere, syv Froder. o. s. v. Schøning tildels havde ført ham ind paa en Vej, der er ubefarlig, i et Uføre. For denne Kritik faldt Mythe og Fabel sammen med virkelig Historie, og Læserne maa tillægge Oldtiden selv en Forvirring, der dog nærmest kun ligger i Bearbejdelsen.

Paa denne Forberedelse fulgte Udgivelsen af Historie af Danmark, der tilligemed Fortsættelsen af Scriptores sysselsatte Suhm i Slutningen af hans Liv, og med den udgjör de vigtigste og störste Værker, der ere til i Fædrelandets Historie. Af

Digitized by Google

Scriptores udkom den syvende Tome; den ottende, der var under Trykken, gik til Grunde i Kjøbenhavns Ildebrand 1795. Af Danmarks Historie udkom kun 7 Tomer, medens Suhm levede (den første 1782, to Aar efter Schønings Død); [1]) den syvende var paa Registeret nær færdig i Bogtrykkeriet, da ogsaa den fortæredes i Ilden paa ett Exemplar nær, efter hvilket den blev optrykt. De følgende Tomers Udgivelse blev besörget af A. Kall og Nyerup, dels efter Suhms eget næsten for alle ulæselige Haandskrift, dels efter en deraf besörget Afskrift. Den fuldendtes i fjorten Kvarttomer, og omfatter Danmarks Historie fra den ældste Tid indtil 1400, med en Udførlighed, med en saa rig Samling og Brug af alle Kilder, at der i faa Literaturer haves Mage dertil. Det er ikke alene en Kildesamling. men tillige en Bearbejdelse, der endog optager alle de nærliggende Rigers Historie. Det er et for enhver følgende Historiegransker og Historieskriver uundværligt Værk, som af alle og ved alle Lejligheder er blevet nyttet og citeret som en paalidelig Autoritet.

Hvad der for det første er paafaldende, er, hvorledes et Værk af saa strængt videnskabeligt Indhold og saa stort Omfang kunde komme ud i Danmark. Hverken det danske Folk eller den danske Regjering kan regne sig det til en Fortjeneste. Det skete kun derved, at Forfatteren selv tilsikkrede Forlæggeren „en Sum, der ikke maatte blive bekjendt," for hvert Bind, som udkom; „det var Suhms Honorar"; [2]) og „viselig" bestemte han ligeledes en Sum til dets Udgivelse after hans Død. (Forlæggeren fik deraf 300 Daler for hver Tome.) [3])

Værket selv, det störste vor Literatur ejer med Hensyn til Planens Storhed, Stoffets Mangfoldighed og dets fornødne Drøftning, det Omfang af Lærddom og Udholdenhed i Flid, uden hvilke det ikke kunde frembringes, behøver ingen Anbefaling. Vigtigere for Videnskaben er det at kjende dets Brøst. Da Forfatteren havde en saa stor Gjerning for sig, ville vi ikke tale om den liden Omhu, der kunde anvendes paa Sproget og Stilen, undertiden paa selve Fremstillingen (det er noget, som enhver af egen Erfaring kan kjende, og som er saa meget naturligere, jo ældre Manden bliver), men selve den historiske Form er uheldig, naar det skulde være en Danmarks Historie. Suhm foretrak den kronologiske Orden, endog Aar for Aar.

---

[1]) För Suhms Historie udkom (1776), begyndte J. E. Heilmann. Præst i Fyn, Oversættelsen af Gebhardi og Christiani.

[2]) Suhmiana S. 437.

[3]) Fortale til Historie af Danmark, 8. og 14. Bd.

Digitized by Google

„Da den, siger han, synes mig at have store Fortrin, og bedst af alle at vise Tingenes Fremgang, saa haver jeg valgt den.“ [1]) Det er en løs Bemærkning, mod hvilken allerede Holberg havde advaret. Derved har han tilintetgjort Skriftets Værd som historisk Fremstilling, og nedsat det til en Kildesamling. Intet kan i et historisk Værk af noget Omfang være mere trættende og forstyrrende, end denne Inddeling efter Aar, især naar der for hvert Aar meddeles ikke alene Begivenhederne i Danmark, men ogsaa i de omliggende Lande, hvorved Afbrydelsen bliver endnu större. Man kan slaa op i denne Bog, men ikke læse den som en fuldendt Skildring; man kan uden Tvivl ved Eftertanke finde historisk Sammenhæng ud af den, men ikke i den. Besynderligt, at ingen gjorde ham opmærksom derpaa; men faa eller ingen havde endnu Blik for Historie, og ingen vilde sige noget dadlende om denne Mand. Oluf Vorm yttrer dog, men i et Brev til Nyerup 1797: „Jeg har aldrig kunnet overbevise mig om, at denne Mand af Naturen har været udrustet med noget udmærket stort Talent, allermindst af det Slags, som hører til at være Historieskriver, og det er mig ubegribeligt, hvorledes man kan sætte ham ved Siden af eller over en Gram, Schøning og Guldberg. Jeg maa tage hvilket jeg vil af hans historiske Skrifter, saa finder jeg intet andet end confusum chaos et data facta i den kjedsommeligste Stil mængede blandt hverandre; bliver jeg ved at læse, sortner det for mine Öjne, og jeg véd ved Enden slet intet.“ Men kan Værket end ikke gjælde for et Kunstværk, som Kildesamling til Danmarks Historie er denne Bog en herlig Skat; Historieskriveren kan her finde samlet alt hvad han ellers möjsommelig maa søge allevegne fra, ofte fra ukjendte eller næsten utilgjængelige Kilder. I de Tomer, han selv har udgivet, har den dog ogsaa som Kildesamling sine betydelige Brøst. Ved den Maade, hvorpaa han citerer Kilderne, i det han sammendynger alle Citaterne ved Enden af hvert Afsnit (og hvor store ere ikke disse Afsnit!), har han gjort det til det möjsommeligste Arbejde af Verden at udfinde, i hvilket Kildeskrift det paagjældende Sted findes. Og den Maade, hvorpaa Kilderne ere nyttede, er stundum uefterrettelig; der findes dels mere, dels andet i dem end i hans Uddrag; den kommende Historieskriver maa for den ældste Tid selv efterse hver Kilde, det er med andre Ord, han maa selv næsten begynde Arbejdet forfra igjen. Suhm har stolet paa sine Medarbejdere mere end han skulde; kun ved denne utilbørlige Tillid kunde han tilvejebringe saa meget. Vorm skrev ogsaa til Nyerup: „Det har

[1]) Fortalen til 2. T.

Digitized by Google

ofte kommet mig for, naar jeg læste i hans Historie, som om han havde ladet de islandske Studenters Excerpter og Kompilationer af Sagaerne eftertrykke ligesom han havde faaet dem." [1]) Naar det imidlertid i denne Henseende vilde være höjst ubilligt, at gjöre större Krav til en Mand, og at ville have mere end menneskelige Kræfter kan yde, og naar det er visst, at deslige Brøst høre til den Slags, som deles af alle især paa hin Tid, da alle lode andre gjöre de Uddrag af Kilderne, som de nyttede, saa rejser der sig endnu, medens Suhms Navn naturligvis fejres ikke alene af hans Samtid, men af en fjærn og den fjærneste Efterslægt, nogen Tvivl om hans Skjönsomhed overhoved, hans kritiske Dygtighed, hans skarpe Blik til at gennemskue Sandheden. Næppe stod han i denne Henseende over sin Samtid, og ham fattedes saaledes det ueftergivelige Krav til en stor Mand. Han havde alt, alt det ydre, men ham fattedes den indre Fuldendelse, Geniet, selv noget af dets Grundlag, den skarpe Dömmekraft. Medens han levede, væntede Sandheden i en Krog paa, at ogsaa den en Gang vilde komme til Orde, og nu er der intet, som dæmper dens Røst. Lad den derfor lyde stille og rolig, som en klar Lydbølge, hen ad Tidens Ström! Derved vil Mindet om Suhm vinde, naar ingen

---

[1]) Enhver véd, hvad dette historiske Forarbejde betyder, hvor vigtigt og hvor vanskeligt det er, uden det kan ingen paalidelig Historie blive til; Kravene maa ikke være ubillige, men nogle kunne til visse gjöres, og det er altid godt at oplyse, hvor vidt de ere tilfredsstillede. Vi ville derfor anføre ett Par Exempler. Suhm meddeler 7, 385 Uddrag af et Diplom, der findes i Langebeks Diplomatarium om Klosteret paa Eskildsø. Han siger deri, at det (Klosteret) skal lade kjøre paa sine Vogne til sin Lade den tredie sig tilhørende Del af Tienden; men i Diplomet tales om Bønderne, og Stedet er altsaa et Bevis for deres Kjørselpligt; denne Bemærkning er overset (Tertiam quoque Decimæ partem — vobis habendam, et ad horreum vestrum intra ipsam parochiam situm *ab omnibus, qui terras ejusdem parochiæ colunt, deducendam propriis suis curribus*). Thorkelin 1, 31 har ogsaa Diplomet; han har sprunget et Stykke deraf over. Saaledes staar det til med vore Diplomer. Hvo der vil skrive vor Middelalders Historie, især Forfatningens, maa, belemret med de trykte Kilder, tillige gjennemgaa de haandskrevne Diplomer. Et stærkt Krav! — Et andet Exempel med Hensyn til Sproget: Suhm giver 7, 332 Uddrag af et Diplom, der staar i den Esromske Kodex; deri findes: aff Kistehaghe in Lansunning (imod Sydøst). Dette velkjendte islandske Udtryk for en Verdenskant kunde for en Islænder ikke have noget paafaldende og er ikke medtaget; men i sproglig Henseende er det jo overmaade vigtigt at lægge Mærke til, at det findes som noget hjemligt i et sællandsk Klosterdiplom.

Digitized by Google

sminket Pragt omgiver det, og Dyrkningen af Danmarks Historie fremmes, naar det er vitterligt, at den ikke endnu for Oldtiden og Middelalderen er fuldendt. [1])

Suhm, der ingen Embedsstilling havde og ingen attraaede, blev (1787) kongelig Historiograf; men denne Stilling var i sig selv uden al Betydning og kun foranlediget ved tilfældige Omstændigheder: Riegels søgte om at blive det, man gjorde Suhm dertil, og kunde nu sige: Suhm er det. Næste Aar (1788) mistede han den sidste af sine Ungdomsvenner, Luxdorph, „den fine, den sindrige, den lærde, den godmodige og elskelige, sine Venner til Døden hengivne Luxdorph." Og samme Aar mistede han sin Hustru efter 36 Aars Ægteskab.[2]) „Ødet i hans Sjæl var ham ulideligt," og han giftede sig atter, endnu i samme Aar, med en Datter af Hofapotheker Becker, den yngste af tre Døttre, der vare „Søstre i Skjönhed, Vittighed og Dyd." Han virkede endnu i ti Aar, og døde paa sit Sommeropholdssted i Øverød (den 7. September 1798). Liget blev ført til Kjøbenhavn og nedsat i Familiebegravelsen i Frederiks tyske Kirke. Det blev baaret derhen af studer-

---

[1]) „Ak, skriver Vorm, havde denne ædle Mand, med sin store Læsning, utrættelige Arbejdsomhed, lykkelige Otium, haft en Grams, en Guldbergs kritiske Dömmekraft og Sprogstyrke, Danmark havde da haft en Historie trods Livius', Humes, Robertsons, Gibbons og hvad de alle hedde; dog alt dette bliver imellem os." Samt 1804: „Du (Nyerup) tillægger Suhm en nöjagtig og grundig Kritik. Saaledes maa du ikke tale imod Overbevisning og Sandhed. Suhm har aldrig, det jeg erindrer, bragt noget antikvarisk Problem til endelig beroligende Afgjörelse." (Se Vorms Breve til Nyerup i J. Møllers Nyt theol. Bibl. 19, 177. 197.) Jfr. Grundtvig, Kort Begreb af Verdens-Krönnike 1812, S. 320: „Hvad Schøning vilde skjænke Norge, ønskede Suhm at kunne give Danmark, og naar man blot betragter Villie og Virksomhed, er det et fornöjeligt Syn, hvorledes han rækker hin den ene Broderhaand og Lagerbring den anden; men til et saadant Værk var hans indvortes Evne kun ringe." o. s. v. Selv Molbech (Mindeskrift over Suhm, i Athene, 3. Bd. 1814) drager kjendelig nok det glimrende Slør tilside, og lader hist og her den nøgne Bund komme til Syne. Suhms efterladte Memoirer (han har, som man véd, efterladt nogle, der aldrig have set Lyset) maa derfor til hans egen Tids Historie nyttes varsomt; det er en Samling af fast og løs Folkesnak.

[2]) Saml. Skr. 4; 367. Kronprinsen vilde 1784 give Suhm det hvide Baand. I denne Anledning skrev Schack-Rathlou den 8. Maj 1784 et Brev paa Fransk til Bülow, hvori han meddeler Kronprinsen alt hvad han kan finde for at nedsætte Suhm, deriblandt ogsaa Forholdet til hans Hustru; det hedder endog: que sa femme doit avoir fait dans ce tems-la les premières

Digitized by Google

ende, og Ligtoget naaede fra hans Gaard i Pustervig til Kirken paa Kristianshavn.[1]) Intet Navn var større.[2])

Den ligesom til et eneste Maal sigtende Virksomhed, at faa hele det gamle Nordens Historie oplyst og Danmarks i det mindste i Middelalderen, ledsagedes af andre mindre Arbejder, og blev afbrudt ved den nyere Tids omskiftede Interesser, og Historieskrivningen yttrede sig tilsidst mere i spredte Skrifter, end i store Værker med en Tendens.

Fra det forrige Tidsrum række adskillige Mænd over i dette: Klevenfeld († 1777) vedblev med sine genealogiske Samlinger, og saa ikke gjerne, at andre kom ind paa hans Territorium.[3]) Hofman udgav sin Samling af Fundationer (1755—80, i 11 Dele, 4.), der ogsaa indeholde historiske Efterretninger, og fortsatte Danske Atlas. Luxdorph († 1788) og især Carstens (†1795) gave nogle historiske Afhandlinger.

Personalhistorien blev behandlet af Patriotisme under det Guldbergske Ministerium: Ove Malling (f. 1747? paa Taarupgaard i Viborg Amt), der begyndte som Digter (med Syngespillet Belsor i Hytten 1776), og endte som kongelig Historiograf og Statsminister, den første borgerlige († 1829), skrev efter Guldbergs Opfordring sin vidt udbredte Bog: Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere (1777 og siden i mange Oplag). Peder Topp Vandal (f. i Nyborg 1737, † 1794) ligeledes en af de mindre Poeter, forfattede:

---

demarches pour se faire separer de lui. (Brevet findes i den Bülowske Samling i Sorø, og er Forf. meddelt af Overlærer Bang, men det meddeles for Resten ikke her, da Forf. ikke skriver en Karakteristik af Schack-Rathlou).

[1]) Om Ligfølgets Standsning ved en Prinds Ludvig af Anhalt-Køthen og en Hædersmand, der satte ham til Side, se Rahbeks Erindringer 5, 294. Hædersmanden var O. H. Mynster.

[2]) Suhms Levnet af Nyerup i Saml. Skr. 15. D. og i Lahdes Samling, samt de øvrige Kilder hos Nyerup. Nogle Breve til Suhm, i Danske Saml. 3, 372—384, og Breve til Suhm, sst. 4, 183—191, ved Kr. Bruun.

[3]) Foruden Holbergs för omtalte Epistel 289 kan om Klevenfeld ses den hvasse Dasses Yttringer om ham. Dass skriver til Suhm, at Klevenfeld siger: „Det er mine Sigiller og mine Monumenter, og saadanne Ting tilkomme mig alene. Hvad andre i saa Maader foretage, sker kun for at chicanere og aux dépens de celui, qui a commencé". (Dasses Breve til Suhm 1756 og 1760, i Suhms Saml. Skr. 15, 241. 260.)

Om det ny Aftryk af Klevenfelds Monumenter, af de endnu bevarede Kobberplader med ny tilföjede biografiske Notitser, se Bladet Fædrelandet i April 1860.

Digitized by Google

De paa Jægerspriis ved Mindestene hædrede Mænds Levnet (1783—94, i halvandet Bind, 4.). Disse Skrifter behøve ingen Anbefaling. Et Tidsmærke ved Mallings Skrift, som vil have været alle dem paafaldende, der have syslet med denne Bog, er Modsætningen imellem Bogens historiske Del og dens økonomiske Slutning.

Andre enkelte Levnetsbeskrivelser bleve udgivne, foruden af K. P. Rothe (Kristoffer Valkendorf 1754), af N. Jonge (Just Juel 1755), af J. Gamst (Vita Petri Parvi Rosæfontani 1755), af P. Rŏn (Hans Tavsen, ligeledes paa Latin, 1757), af A. N. Ryge (Peder Oxe 1765, 4.), af L. Boesen (Herluf Trolle 1780), af J. Erichsen (Torfæus 1788), af J. H. Lützow (Amiral Span 1792), af H. Treschow (Fr. Danneskjold-Samsø 1796) o. s. v. [1]) Andre historiske Arbejder, tildels betydelige, henhørende til den almindelige Historie og Lande udenfor Danmark, fremkom tilfældig, uden Sammenhæng med vor Histories Udvikling, som Frugter af Forfatternes særegne Tilböjelighed; som Theologerne Fr. Münters (om begge Sicilier 1788), Moldenhawers (om Tempelherrerne og den spanske Inkvisitions Historie 1792).

Den ny Oplysning vendte overhovedet Opmærksomheden hen paa den nyere Historie; men den reformerende Aand, der gjennemtrængte alt, greb ogsaa Historieskriveren. En umoden Forbedringslyst gjorde ham blind for det virkelige, krævede af Fortiden sin egen Tids selvskabte Idealer, og nyttede dens Historie som en Hegle til at gennemhegle Nutiden. Historien hørte op at være Historie, og blev til en Rensningsmaskine. Denne Behandling kommer til Syne i flere, men især i Niels Ditlev Riegelsen eller Riegels (f. 1755 paa Søllestedgaard i Laaland), en af de Mænd, hos hvem Karakteren tydelig skinner igjennem eller afpræger sig i deres Skrifter. „Han prøvede paa, siger han selv, at studere Theologi, i Grunden Kirkehistorien“, men „Rædsel over at føde den Tanke hos sig, at ville formindske Antallet af legemlig besatte i det Ny Testamente, overtalede ham kraftigen til ved Rejser og paa tyske Akademier at forslaa denne Grille.“ Han studerede i Kiel og Gøttingen (1775—79), og „fortsatte den underlige Videnskab Kirkehistorien, som ikke skurrer i Ørene, naar den indbefattes under Theologien.“ Efter sin Hjemkomst udgav han Frugten deraf efterhaanden som

---

[1]) Der udkom, som vi allerede vide, ogsaa Samlinger, som Kobberstikker Haas' Evangeliske Biskopper (1761. 4.) med Text af K. P. Rothe og N. Jonge, og Giessing' „Jubellærere (1779—86. 4. i halvtredie Dele).

Digitized by Google

en Del af Kirkehistorien [1]), et udførligt Værk, der var for upopulært til at gjöre Lykke, og kun havde liden Afsætning. Da han kom hjem, „fik han, foruden sit eget, som han hidtil havde levet af, endnu Løfter at leve paa." Endelig blev han (1781) Hovmester hos Dronning Juliane Maries Pager, men „blev i Naade entlediget (1784)." Den tvetydige Rolle, han spillede ved Regjeringsforandringen, findes der nærmere Oplysning om i den Tids Historie. Efter sin Afskedigelse udgav han i en lang Aarrække hine reformerende, irriterende, spodske og frække Skrifter, der tildels fōr ere nævnte. Er der noget i det han siger (i Begyndelsen af Kjøbenhavns Skilderi), naar han „med en viss Forfatter" kalder alle store Byer „det menneskelige Kjöns Skarnkister", saa viser han tillige ved disse sine Skrifter, at han havde en stor Tilböjelighed til at rage deri; og med Rette gjör e n af hans Recensenter opmærksom paa, at det at skumle og at oplyse ere to forskjellige Begreber; med sit glubske Tigerblik [2]) fór han paa sit Bytte, hvor han traf det, i Kirken eller ved Arnens Helligdom, af Hunger efter at sønderrive; og det uædle Hjærtelag giver sig, sem Ret er, tilkjende overalt i det raa, skjødesløse og kluddrede Sprog. Naar han af nogle kaldes „Ulykkens ildfaste Ven", saa kan Literaturens Historie heller ikke godt lade det gjælde, naar det er alt for indlysende, at hans Handlinger ogsaa ledes af raa Egennytte. [3]) At denne Mand i sine rent historiske Skrifter, hvor mange Materialier han end samlede, med hvor megen Iver han end bestred Aristokratiet, Hierarkiet, literær Anmasselse o. s. v., hvor megen Ret

---

[1]) Fuldstændig Kirkehistorie fra Pompeji til Hadriani Tider af Riegelsen. 1781. 84. 86. Tre Dele. Med tilföjede Afhandlinger og oplysende Anmærkninger.

[2]) Jfr. hans Portræt foran Sejdelins Læsendes Aarbog for 1800.

[3]) Han opholdt sig for det meste paa sin Gaard Höjet i Veggerløse Sogn paa Falster, og paatalte en Sag, som de Veggerløse Mænd (i Følge den velkjendte Retsgrundsætning, at Retten ikke søger Oplysning om Sandhed, men dömmer efter det, der gives den) ved Höjesteret havde tabt, og som de, siger Kristian Colbjörnsen, „naar Sagen var rigtig oplyst", vilde have vundet; men Riegels søgte ogsaa om Bestalling til at syne alle Heste i Laalands Stift og dræbe alle dem, der havde ulægelig Snive, imod en Hesteskat, „der ikke bedre kunde anvendes end i Hr. Riegels' Lomme ved Siden af de 1200 Rdr., han aarlig modtog i Pension af Kongens Kasse." Colbjörnsen sigter ham her med ligesaa klare Ord som med træffende Vidd for uredelig Attraa. Se det under Kristian Colbjörnsen nævnte Skrift: Ett Par Ord til Oplysning i Anledning af de udkomne Tvende Breve fra Riegels til Heiberg, rejsende i Norge. Kbh. 1797.

Digitized by Google

han end kunde have i dette og hint, ikke kunde se noget uhildet, ikke kunde fremstille noget i objktiv Klarhed, ikke kunde give nogen Skildring uden at indblande sit eget hadske Sindelag deri, og at hans ellers betydelige historiske Skrifter[1]) derved tabe den störste Del af sit Værd, og ikke kunne bruges uden med den störste Varsomhed, det er en Mening, hvori alle stemme overens, selv Mænd, der ellers have höjst forskjellige Anskuelser.[2])

---

[1]) Femte Kristians Historie 1792. Fjerde Frederiks Historie, efter Hojer, 1795—1800. Smaa historiske Skrifter 1796—98. Tre Dele. Jfr. Anmældelserne hos Nyerup.

[2]) Han véd ikke at rive sig løs fra sine Tider, og sætte sig ind i dem, hvis Historie han vil forelægge os. Der er for meget af rhetorisk Deklamation eller moralsk Straffeprædiken. Persiflage blander han i de alvorligste Betragtninger; og denne Skurrilelyst har Indflydelse selv paa Stilen og Sproget, og gjör dette ofte mørkt og usammenhængende“. Efter at dette er oplyst med Exempler: „Saadan Galimathias træffer man oftere, altid af samme Lyst til at vende Tanken paa en bidende Maade, for at kunne sige en Person eller Stand noget ubehageligt. De fatis faustis et infaustis Chirurgiæ dette vor Smag og Sædelighed beskjæmmende Chimære.“ (J. Baden, Universitetsjournalen 1793, S. 80.) „Med sit Raab paa Sandhed vandrede han langt borte fra den baade gjennem Kirkens og Danmarks nyere Historie. Hans Historie om Femte Kristian og Fjerde Frederik, hans Lovtale over Kristian den anden og hans Skandskrifter over Sofia Amalia og Kristian den sjette ere ligesaa mange Vidnesbyrd om hans Forvildelse, Partiskhed og Bitterhed.“ (Grundtvig, Kort Begreb af Verdens Krönnike, 1812, S. 413.) „Eben so absprechend als unzuverlässig, gleich leichtfertig in seinen Forschungen wie in seinen Urtheilen, tadelsüchtig, hart und schonungslos gegen alles, was nicht mit seinen oft unreifen Ideen und mit seinem Parteyhass in Uebereinstimmung zu bringen war, ist Riegels tief unter demjenigen stehen geblieben, was jeder Geschichtschreiber leisten muss, wenn er einen bleibenden Platz in der Literatur ehrenvoll einnehmen soll. Von einem Ende zum andern ist Riegels Buch (Frederik den fjerdes Historie), so weit er selbst redet, grossentheils in einem höchst unwürdigen, oft gerade zu unanständigen Ton geschrieben. Dass Riegels mit einem andern Gemüthe etwas anderes hätte leisten können, das zeigen einzelne Stellen, die wirklich gelungen genannt werden können.“ (Falck i Fortalen til Udg. af Hojers Frieder. IV. S. V.) „En Mand, som med overfladiske Kundskaber i enkelte Videnskaber forenede en mageløs Uforskammethed, med total Mangel paa Filosofi, Lærddom og Grundighed de mest udsvævende Prætensioner, med et indgroet Had til Adel og Gejstlighed den Indbildning at være de undertryktes Beskytter og Talsmand, fordi han stedse førte Borgerfrihed og Menneskerettigheder i Munden: en Mand, som forvendte Historiens Vidnesbyrd, Filosofiens Sandheder og Religionens Bud, for at smigre den groveste Egoismus.“ (J. Møller, Balles Levnet, S. 113.) Jfr. Indsigelsen derimod i Anmærkninger ved ett og andet i den danske Literatur, i Athene 9, 474.

Digitized by Google

Ligesom Tyge Rothe gik Riegels fra Filosofi og Historie, især paa sine sidste Dage, over til Naturvidenskaberne, navnlig Dyranatomien. Han forlod (1800) Falster, og anlagde et Undervisningsinstitut i Sorø, hvor han døde (1802).[1]).

For den ny Historieskrivning, der tager sin Begyndelse i Aarhundredets sidste Aarti og derpaa udvikler sig i det ny Aarhundrede, vare overhovedet Udsigterne ikke meget lyse. Danmarks politiske Stilling greb ind i, og forvirrede den rene Granskning. Regjeringen, der havde hele Udseendet af en uafhængig Magt, dreves hid og did af de andre Magter, og maatte med Mistvivl se paa Skribenterne, der eggede den til at vise en Energi, som den ikke kunde vise eller ikke kjendte. Den nedarvede Forbindelse med Holsten og den i Gemytterne mer og mer vaagnende Tilböjelighed imod Sverrig lode sig ikke forene. Folket havde uden Tvivl en indre Fornemmelse af noget bedre, der skulde blive til, men liden Fordannelse til at føre det for Lyset, at vurdere det, at bruge det. Grundmassen var, som altid eller i det mindste hidtil, dorsk, for Embedsstanden var Livets Velvære og Familieforsörgelse Livets höjeste. Frihedsidéer var for den en Slags Berusning, der ikke en Gang sömmede sig. Ungdommens Fusentasteri, der plejer at være Forløber for alvorlige Forandringer, var der heller ikke noget ved; det saa ud, som om det skulde blive til Velfærdskomitéer og Jakobinerklubber, og saaledes tog Regjeringen det virkelig, endog i lang Tid (indtil Dampe, Lehmann). De historiske Skribenter havde intet Hold i Folket, endnu mindre i sig selv; Literaturen var for svag til at bære dem; deres Frihedsideal var endnu Struensee, og hvad de gjorde, udsprang ofte af en uklar Sindsstemning, ja af et sønderrevet Liv. Under saadanne Omstændigheder kan Historien ikke trives; den samler Fakta, men kan hverken forbinde dem eller give dem Liv.[2]) Det vil derfor ikke forekomme nogen forunder-

---

[1]) Selvbiografi hos Vorm og øvrige Kilder hos Nyerup. Høst har som Dødsaar 1803.

[2]) Thorild skriver fra Køpenhamn den 23. maj 1793: „Jag skall härefter skrifva oftare och till flera, ty jag har ej annat medel emot denna melankoli, — icke philosophiska af en tanke eller känsla, som är den enda jag hittills vetat af i lifvet, utan rigtigt denna borgerliga danska, som jag ännu mera föraktar än lider af, men hvilken hänger i som ett slags unken luft.“ — „Alla menniskor äro fagra här, sällan någon vacker. Danskarne tala sakta. Se glad ut, och le, betyder redan halffull.“ – „Är det icke besynnerligt, att då Danskarne eljest älska sitt hof religiöst, hata de dock en enda — Prins Carl af Hessen. De förarga sig öfver infallet i Sverige, som de kalla **hans**. Gustaf

Digitized by Google

ligt, at der paa en slig Tid, som laa i Splid med sig selv, med sin Fortid, og hverken vidste ud eller ind med sin Fremtid, vel kunde fremkomme en stor Mængde smaa, ja alt for mange, historiske Skrifter, men faa större og ingen ret store og uforgjængelige Hovedværker. Den mærkeligste af disse Skribenter er Høst.

Slægten Høst stammer fra Strasburg; Navnet Herbst oversatte de til Høst. Georg Høst, en Præstesön fra Jylland, gik til Marokko (1760), og var siden (1769) Medlem af Regjeringen paa St. Thomas. Disse Livsstillinger fremkaldte hans interessante historiske Skrifter.[1]) Efter sin Hjemkomst til Danmark (1776) kjøbte han sig en Gaard i Gjentofte, og gik siden ind i Departementet for de udenlandske Sager († 1794).

Blandt hans fem Sönner var Jens Kragh Høst (f. paa St. Thomas 1772) uden Tvivl den mest geniale; udmærket som Student gik han med gode Udsigter for sig Retsvejen, og blev e n af Danmarks frugtbareste Historieskrivere. Medens han deltog i Selskabslivet (1793 blev han Medlem af det dramatisk-literære Selskab, samme Aften som Thorvaldsen, og traadte altsaa i Forbindelse med Rahbek, som var Sjælen deri), betraadte han den literære Bane ved nogle Oversættelser, der dels sloge ind i Tidens Trang (f. Ex. Kant Om Sindets Magt at være Herre over sine Følelser, 1798), dels vidnede om, at han vilde træde virksomt frem for at tilvejebringe en paa den ny politiske Forbindelse med Sverrig grundet Forening af den svenske og danske Literatur. Nu skulde altsaa Skandinavismen, vi have set som Tanke hos J. S. Sneedorf, Suhm, o. fl., i en Slags Yttring paa Prent hos Bøgh og Pram (1791), med en Slags Selvfølelse træde ind i Livet; og det er det vigtigste i denne Mands Virksomhed för 1800. Forsøget lykkedes ikke. Paa en Rejse til Lund blev han kjendt med Prof. Lidbeck og andre svenske lærde, og gav derpaa (i Minerva, Oktober 1794) Overskuer over de skjönne Talekunsters og Trykkefrihedens Historie i Sverrig. Samme Aar havde den svenske Digter Finnen Franzén i Stockholmsposten ladet inrykke sit lille Skalde-

---

Ill anse de för en stor kung, hans krig för ett mästerstycke; ty de afsky Ryssar och Tyskar . . . Men de allraslugaste leda allt godt här i landet från Struensee." — (Atterbom, Svenska Siare og Skalder, 5, 107.)

[1]) Efterretninger om Marokos og Fes. Kbh. 1779. 4. Om Øen St. Thomas 1791.

Digitized by Google

stykke: Svenska sånggudinnan till den danska[1]), der begynder med:

Kom, min syster, kom och räck mig handen!
Låt os följas åt på Pindens topp,
Ock de skönsta blommor långsmed stranden
Af dess silfverkälla plocka opp.

Den unge svenske Digter kom selv i Juni 1795 til Kjøbenhavn (han omtaler sit Ophold og Kjøbenhavns Ildebrand imod Slutningen af sit Digt Julie de Julien) og gjorde Bekjendtskab med flere danske Digtere. Hint Skaldestykke og Rejsen til Lund gav Høst Anledning til Udgivelsen af Maanedsskriftet Nordia (Januar 1795; Subskription udstædtes i December 1794) hvis Medarbejdere vare P. H. Haste og F. H. Guldberg. Det skulde være et fælles Maanedsskrift for begge Nationer, afvexlende paa Svensk og Dansk; det blev aabnet af Digterne Franzén og Frankenau, og indeholdt Bidrag af Malte Bruun, Gutfeld, Heiberg, Kullberg, Lidbeck, N. L. Nissen, Pram, Sjøborg, Schack-Staffeldt, Stolz og af den tyske Daneven Gräter. Men det opnaaede kun en Aargang (1795), og var lidet skikket til sit Öjemed. Der var ingen Plan lagt forud, og man maatte tage, hvad Öjeblikket kunde give. Nogle Smaadigte af temmelig almindeligt Værd, allehaande blandede Smaaafhandlinger, tildels ubetydelige, tildels allerede för kjendte i det ene Sprog, og en Del Literærnoticer,[2]) det var ikke noget, der kunde vække de hidtil saa langt fra hinanden fjærnede Nationers Lyst til nöjere Forening eller give dem Kjærlighed til hinanden. En klar, grundig og tillige livfuld Skildring af Folkenes historiske og literære Forholde vilde have gjort en helt anderledes Virkning. Uden Betydning er dog heller ikke Franzéns Bemærkning om Sprogene. I det han anfører, at det gik ikke denne literære Forening bedre end Kalmarunionen, tilföjer han: „Mycket bidrog till söndringen just det törhända, som skulle grunda föreningen, nemligen språkens alltför stora likhet, som gör att den ena nationen tycker den andras tungomål vara blott en brytning af sitt eget.“ Samme Aar udkom

[1]) Ikke, som der angives: Svea till Dana, thi dette er et senere Digt fra 1797. Se Franzéns Skaldestycken, 2. Bd., Örebro 1828, og Anm. til det ovenfor anførte Digt. Jfr. Litterära Soiréer i Helsingfors. Helsingfors 1849—50: Franzéns Levnet, föredrag af Dr. Berndtson, S. 9.

[2]) Man finder her f. Ex. et Stykke om Nordboernes Karaktér, en Beretning om Nadverens Nydelse, en Relation om Trollhättakanalen, en Afhandling om Avind, ved Siden af hinanden. Det var da Afvexling nok, og alligevel trak det ikke.

Digitized by Google

Høsts Oversættelse af Thorilds Ret;[1]) og i Forbindelse med Fr. Thaarup udstædte han samme Aar en Plan til en svensk Bogsamling i Kjøbenhavn, der skulde tilvejebringes ved et ubetydeligt Tilskud i Penge, en stor Fornødenhed og maaske det virksomste Middel; men dertil mældte sig kun e n Deltager, og det en Kvinde (Digterinden Lovise Lindencrone, senere Fru Hegermann-Lindencrone).[2]) Da siden den svenske Digter Paykull aflagde et Besøg i Kjøbenhavn, og der i denne Anledning holdtes flere Vennelag, kom Idéen om et literært Samfund til at fremme de tvende Literaturers Forbindelse atter paa Bane, og i ett af disse Lag, hvor, foruden Paykull, blandt andre Heiberg, Guldberg, Høst, Haste og Rahbek vare tilstede, „blev Idéen saa levende, at Foreningen ansaas som aftalt, fik Navn, og man klinkede paa den nyfødtes Velgaaende; eller som det ogsaa hedder: „Selskabets Stiftelse var bleven ombandlet og inter pocula dekreteret ved et Selskab, der blev givet Scandiens Anacreon, Paykull, paa Skydebanen, hvortil Heiberg gjorde Viser, og hvor jeg (Rahbek) var tilstede og hvor vi klinkede broderlig paa det tilkommende Samfunds Held.“ Det var umiddelbart efter Dyvekefejden. Rahbek (formodenlig for at høre sig for) mældte det til Hertugen af Augustenborg, der svarede billigende endog i stærke Udtryk,[3]) men selv havde Rahbek den Gang andet for. Høst gik nu først til Nyerup, saa til Baggesen, som han hidtil næppe havde set; denne foreslog Pram, lovede at understøtte Sagen med sin Indflydelse, nyttede denne til „efterhaanden at bortfjærne alle, som tildels ikke vare denne Sag voxne, og tildels endog skadelige for dens Fremme“ (deriblandt Heiberg naturligvis), og skrev paa et Kvartblad, som Nyerup gjemte, de otte Mænds Navne, der skulde indbydes; nemlig N. og P. K. Abildgaard, Abrahamson, Kammerherre Hauch, Kierulf, Malling, Münter, Sander, der alle modtoge Indbydelsen, og disse tilligemed Baggesen og Høst, Pram og Nyerup vare saaledes det skandinaviske Literaturselskabs tolv stiftende

---

[1]) Ret eller alle Staters evige Lov af Thorild, udgivet ved L. M. Philipson. Oversat af Svensk 1ste og 2det St. 1795. 3die St. havdes ikke i det kgl. Bibl.

[2]) Høst, Erindringer om mig og mine Samtidige. Kbh. 1835. Jfr. Nyerups Levnetsløb. S. 46.

[3]) Nemlig: „Om (sic) den literariske Forbindelse, der skal stiftes mellem os og de Svenske, glæder jeg mig af ganske Hjærte. For Kulturens og Videnskabens hurtige Fremme hos begge Nationer er en saadan Forbindelse meget ønskelig, og enhver, der hjælper til at befordre den, gjör sig fortjent af sit Fædreland, og sikkerlig ogsaa af Menneskeheden.“

Digitized by Google

Medlemmer, der i tre Møder hos Baggesen paa Regensen [1]) (i Oktober 1796, første Gang den 5. Oktober) oprettede Selskabet. Dette omtaler Baggesen ogsaa i et Brev til Nyerup [2]) (Kiel den 18. April 1797) som „mit kjære Scandinaviske Literatur-Selskab;“ han foreslaar, hvis Selskabet vil vælge sig et Indsegl, en Elefant, og glæder sig over, at „Malling, den mest scandinaviske Scandinavier i Selskabet,“ har paataget sig Udarbejdelsen af Vedtægterne. P. K. Abildgaard blev Formand. Selskabet voxte snart til 24 Medlemmer. „Bernstorf og Schimmelmann vare ikke alene tilfreds med Selskabets Stiftelse, men yttrede endog for Baggesen deres store Glæde derover;“ og Hertugen af Augustenborg tilskrev Formanden Prof. Abildgaard et Brev (af 18. Januar 1797), hvori han bevidner sin Glæde over Selskabets Stiftelse, yttrer, at „det maa være enhver Ven af sand Videnskab og Oplysning en levende Glæde, som Medlemmer at høre Mænd nævne, hvis Navne beföje til de skjönneste Forhaabninger,“ og ønsker nöjere Efterretning. [3]) Der tyktes saaledes at være Fred og ingen Fare; men Selskabet havde sine Avindsmænd og Modstandere, og vakte sine store Betænkeligheder. Rahbek var bleven indbudt, men vilde ikke paa Grund af det kildne Forhold, hvori han den Gang stod til Heiberg, som var bleven forbigaaet, og de stiftede, som vi have set, Selskabet for Sandhed. [4]) Det kunde endda være. Men der udbredte sig

---

[1]) Ikke hos Nyerup paa Regensen, deri maa Høst have husket fejl; Nyerup var ikke den Gang Provst paa Regensen, men boede paa Vandkunsten. Hos ham var det i Forvejen grundlagt.

[2]) I de Nyerupske Samlinger i Universitetsbibliotheket.

[3]) Hertugens Brev i Høsts Nordiske Tilskuer 1816 (ikke 1815), Nr. 16. Efterretningerne om Selskabets Stiftelse, der ere noget forvirrede og modsigende, findes i Rahbeks Erindringer 4, 474. 5, 81. Brev fra Rahbek til Nyerup, Bakkehuset den 5. Febr. 1829, i de Nyerupske Saml. i Universitetsbibl. Høsts Erindringer, S. 41. Baggesens Brev til Reinhold af 18. Oktbr. 1796 og tilhørende Anm. i Baggesens Biografi af Aug. Baggesen, 2, 174, og dette Brevs Original i Baggesens Briefwechsel mit Reinhold und Jacobi, 2, 142. Jfr. Det skandinaviske Literaturselskab. Bidrag til Nordens Literaturhistorie af F. Bajer, i Nordisk tidskrift för politik, ekonomi och litteratur, 1869, S. 209 fgg. 449 fgg. og 643 fgg.

[4]) Rahbeks Erindringer, 5, 82. De vare begge med ved Gildet for Paykull paa Skydebanen; og skjöndt der den Gang imellem Heiberg og Rahbek „kun var Ikkekrig, da jeg, som du véd, skriver Rahbek til Nyerup, ikke vilde bivaane Fredsfesten hos dig efter Dyvekefejden,“ mente R. dog, at H. med Rette kunde beklage sig, hvis han gik ind i et Selskab, hvor man ej vilde have Heiberg med. (Rahbeks Brev til Nyerup, Bakkehuset den 5. Febr. 1829).

Digitized by Google

Rygter og Meninger om Selskabets Oprindelse og Formaal, som bragte Uro i Gemytterne. Snart betragtedes det, kuriøst nok, som et Digterpaafund, der var udsprunget af Baggesens Rejse i Tyskland og Frankerig; snart ledtes der efter „nogle skjulte Drivefjedre," der skulde have sat det i Gang, og indrömmedes det end, at det kunde være godt at læse Svensk som Modvægt mod det Tyske, saa behøvedes der jo ikke dertil et helt stort Selskab.[1]) At det afsluttede sit Medlemstal, og derved udelukkede alle og enhver, ansaas for en Yttring af lærd Aristokrati. Der udkom en „besk Parodi," som stillede det ved Siden af tysk Vindmageri.[2]) Det værste var imidlertid, at det hverken i sit første Tidsskrift, Skandinavisk Museum, eller i dets Fortsættelse, Skandinavisk Literaturselskabs Skrifter, formaaede at virke for sit (i 1. H. af Skandinavisk Museum) angivne Öjemed: „at arbejde for Skandinaviens Sprogs og Literaturers nöjere Forening og Udbredelse." Den fornødne Medvirkning fra Sverrigs Side udeblev, ja den svenske Regjering parodierede for en Tid Selskabet med sit Forbud mod danske Bøgers Indførsel i Sverrig[3]) (den danske Regjering behøvede ikke at udstæde et lignende imod svenske Bøgers Indførsel i Danmark; thi det havde det danske Folk gjort af sig selv). Medlemmernes Tal steg efterhaanden indtil 40, men det oprindelige Maal tabtes aldeles af Öje, og der fandtes sjælden noget svensk Bidrag; det blev et dansk Tidsskrift som ethvert andet, med meget værdifulde, tildels ypperlige Afhandlinger, en Prydelse for Literaturen; det gik Selskabet, som Nyerup siger, „ligesom Manden, der vilde gjöre Guld (Bøttger), men isteden derfor opfandt Porcellæn,"[4]) og det er endelig, med Kolderup-Rosenvinge som Formand, sovet jævnt hen uden nogensinde at være blevet opløst. Dette Selskab løb altsaa strax bort fra Høst, hvilket han maatte kunne vænte, da

---

[1]) Kan der vindes noget for Fædrelandets Literatur ved en nöjere Forening med Sverrigs? i Universitetsjournalen 1797.

[2]) Parodien, der indrykkedes i Tillægget til Iversens Fynske Avis, blev aftrykt i Politisk og physisk Magazin. Den findes ogsaa i Rahbeks Erindringer 5, 86, og begynder saaledes: „Vi Stadens 24 gelehrte Rangspersoner .... agte at sammensælte vores horrente Kentnissen i et periodisk Skrift, hvilket under Navn af Det Nordiske Deigntrug quartaliter skal utkomme." Om Forfatteren siger Rahbek, der aldrig nævner noget ligefrem, at han „var en af de faa, der den Tid gav sig Mine af at lægge sig efter spansk Literatur." (Hvem er det saa? Man har gjættet paa den ældre Staffeldt, med hvad Grund véd Forf. ikke).

[3]) Abrahamson i hans Levnet i Lahdes Portræter 1, 32.

[4]) Nyerups Levnetsløb, S. 45.

Digitized by Google

han overlod det til Baggesen, og denne hværvede de store; hans Iver for Idéen svækkedes ikke, men blev uden synligt Held. Han foretog en literarisk Rejse til Stokholm og Uppsala (1798), og udgav i Danmark flere hertil sigtende Skrifter: Svenske Blade (1799—1800) hvis Formaal ligeledes skulde være „at fremme Danskes nærmere og nöjere Bekjændtskab med svensk Sprog og Literatur,“ men hvori de fleste Stykker dog, rimeligvis af Nødvendighed, ere paa Dansk;[1]) i andet Bind endog, paa ett nær, alle af Høst; Svensk Haandordbog (1799), Udsigt over den nyere svenske Digtekunst (i Skandinavisk Museum 1804), Svensk Sproglære (1808), o. m. uden tilstrækkelig Sprogkundskab; han forbandt Sagen med politiske Foretagender (danske Proklamationers Udbredelse ved Luftballoner), saa at den endog fik et komisk Anstrøg, og kom endelig i en Injuriesag med Molbech (1815), der mente, at „det danske og svenske Sprogs Forening ikke kunde ønskes uden af dem, der med Ligegyldighed vilde se Danmark tabe sin nationale Selvstændighed.“[2]) For denne Gang kan Sagen anses for sluttet, og Skandinavismens Sag anses for tabt. Thi der kan næppe være Tvivl om, at naar Molbech paakaldte Nationalfølelsen, naar han lagde den paa Hjærte, at Danmarks ældgamle Tungemaal (han antog, at det han skrev, var ældgammelt) aldrig „hverken ved at forene sig med eller lempe sig efter noget andet Sprog“ skulde tabe sin Ret til at fremtræde ejendommeligt, aldrig skulde „behøve at afføre sig nogen Del af sin ejendommelige Natur, for at laane hos et fremmedt og ikke rigere, hvad det ej trænger til,“ saa havde han uden Tvivl alle paa sin Side; og naar han (og det med fuld Föje) advarede imod „den platte, vandede, fransk-svenske Smag,“[3]) saa fik han en afgjörende Overvægt hos alle dem, der i sit Hjærtes Enfoldighed troede paa sit Fædremaals kyske og usmittede Renhed. Alle Folk vinder man bedst, naar man kun idelig ringer for deres Øren med de Klokker, de gjerne ville høre, og idelig fortæller dem, at de lyde dejlig. Et frit, selvstændigt, uafhængigt, med al fremmed Paahæng ubelemret Folk, „indfødte Konger,“ der fra Barnsben vare oplærte i et gammelt hjemligt Tungemaal, som de tilligemed Folket idelig bare paa

---

[1]) Det første Stykke er Franzéns Svea till Dana med Dansk Oversættelse af K. R. Her bruges i Svensken for svensk å det dobbelte aa. (Læg vel Mærke til begge Dele!)

[2]) Se Molbechs Artikler i Athene 1815. Høsts Udfaldet af Sagen imellem Molbech og Høst, 1816, jfr. Høsts Erindringer, S. 111.

[3]) Se Om Nationalsprogets Hellighed med en Efterskrift i Athene 1815.

Digitized by Google

Læben, det var til visse store Herligheder, naar man havde haft dem noget længer tilbage.

Vi have dvælet ved det skandinaviske Selskab, ved den især til dette Aarhundrede hørende Del af Høsts Virksomhed for dens historiske Betydnings Skyld. En senere Fremtid, hvis den ellers bryder sig om vore Hanefægtninger, maa paa ny tage den i Betragtning tilligemed hans følgende Liv, der næppe endnu kan antages at være hjemfaldet til Historien. Os er det indlysende, at en Historieskriver under hans Forholde vanskelig kunde bevare sin Selvstændighed. Skilt fra sit Embede, som han ved en Höjesteretsdom blev fradömt, ikke for nogen Uredelighed, men fordi han, skjöndt selv Dommer, havde mødt som Sagfører og skrevet Indlæg for en Grosserer Kyhn,[1]) indviklet i den Dampeske Sag, skilt fra sin Hustru, hvis Adskillelse fra ham han selv gribende nok fortæller, vedblev han at udgive Ugeblade og periodiske Skrifter efter Tidens Lejlighed, og af Kjærlighed at bearbejde den nyeste Historie: Frederik den femtes Regjering er en Art Dagbog; Kristian den syvendes Regjering, behandlet baade paa Dansk og Tysk, med Literaturens Historie som en særegen Afdeling, er en indholdsrig Samling. Hovedværket, Struensee og hans Ministerium, vidner om alvorligt Kildestudium og Granskning, men Hovedidéen, at fremstille Struensee som en fuldendt Statsmand, er forfejlet; og der maatte, efter Frederik den sjettes Paabud, foretages Forandringer i Skriftet, för det kunde udkomme. Paa Selvstændighed var der ikke her at tænke. De sidste Aar af sit Liv levede han med en kongelig Understøttelse paa Islegaard († den 26. Marts 1844).[2])

Hvorledes end Eftertiden, der ser alt klarere, vil dömme, vi tro i Høst at se et godt Æmne til en god Historieskriver, der paa Grund af Tidernes injuria og egen Uorden ikke ret kunde modnes. Utrættelig var han i Arbejde, flittig i Undersøgelser, med et aabent Blik for ny Vendinger og Anskuelser, og vi tro at have set Genialiteten lue i hans Öje. En anden Mand er det nok værdt at betragte ved Siden af ham: en undersætsig Mand, tidlig noget böjet af Arbejde, idelig sysselsat med Excerpering og Granskning, uendelig forekommende og venlig imod dem, der viste Lyst til Granskning i Nordens Oldtid og

---

[1]) Se de af Høst selv udgivne Skrifter: Kommissionsdommen og Prøvelse af Kommissariernes Dom i Justitssagen imod J. K. Høst. 1807.

[2]) Kilder hos Nyerup og Erslew. Steffens, Was ich erlebte, 3, 244—47. Erindringer vedk. Slægterne Beyer og Høst, samlede af Sille Beyer, S. 17—18.

Digitized by Google

Historie, men ellers bidende og sarkastisk, især mod de store og Præsterne, uden Sans for Ynde i Livet og i Sproget. Vi mene Gustav Ludvig Baden, en Sön af Jakob Baden (f. i Altona 1764, † den 25. August 1840). Efterhaanden var han Prokurator, Byfoged, Herredsfoged, Landsdommer, Byskriver, Birkedommer; og idelig laa hans Embedsvirksomhed i Strid med hans Tilböjelighed til Historien, især Nordens. Med en usædvanlig Kundskab til Nordens Oldtid, endog til dens Tungemaal, til hvis Dyrkning han opmuntrede Rask, berigede han (fra 1792 af) dets ældre og nyere Historie og Lovkyndighed med mangfoldige Skrifter, især en værdifuld Samling af Stof. Flyttende fra Sted til Sted, tiltalt, dömt, landflygtig, afsat, fortsatte han denne Virksomhed hele sit Liv igjennem. Men det er ikke endnu hjemfaldet til Historien. En Gang vil det imidlertid blive et mærkeligt Bidrag til Historieskrivningens Stilling og Tilstand i Danmark, maaske især naar man sammenligner Badens Virkemaade og Virksomheds Frugter med Laurids Engelstofts (Engelstoft begyndte lige ved Aarhundredets Slutning med Kvindekjönnets Kaar hos Skandinaverne 1799); hist, hos Baden, plump Bitterhed, her, hos Engelstoft, den fineste Humanisme; hist, hos Baden, et raat Sprog og en overfyldt Stil, her, hos Engelstoft, en usædvanlig Sprogstyrke og en selvlysende Klarhed; hist, hos Baden, en ubehjælpelig Fremstilling, her, hos Engelstoft, den mest dannede Smag; og naar Baden ved sin Embedsstilling sattes tilbage i sin literære Gjerning, saa blev Engelstofts videnskabelige Produktion hemmet ved en ubetvingelig Higen efter Administrationslivet. Det synes at være to Ting, der aldrig ret i Livet kunne forbindes uden at forvirre hinanden.

Vi ere komne til Universitetet. Lad os se, hvorledes det dèr stod til med Historien. Bernhard Møllmann blev Professor i Historien 1754 († 1778). Endnu medens han levede, vikarierede for ham fra 1776 Johann Heinrich Schlegel († 1780), der efter Møllmanns Død blev kongelig Historiograf. Abraham Kall (Sön af Orientalisten J. K. Kall, f. i Kjøbenhavn 1743) gik, efter at have lagt sig efter de mathematiske Videnskaber og græsk Filologi, fra Professoratet i det græske Sprog efter Guldbergs Ønske over til Professoratet i Historien 1781. Tidligere (1777) havde han udgivet den af alle Disciple i den gamle Latinskole velkjendte (efter en tysk Lærebog [1]) bearbejdede

[1]) Nemlig J. M. Schrøck's, Berlin und Stettin 1774, der igjen var en Omarbejdelse af en anden Skolebog: H. Curas' Einleitung zur Universalhistorie zum Gebrauche bey dem ersten Unterrichte der Jugend.

Digitized by Google

og tildels oversatte) almindelige Verdens Historie til Skolernes Brug. Der gjordes ved den et stort Fremskridt, da Folkenes Sæder og Videnskabernes Tilstand vare optagne deri, men den historiske Undervisnings slette Forfatning ses deraf, at den alene bestod i, Ord for Ord at lære denne sammentrængte, forskrækkelig törre Bog udenad.[1]) Kall besad en mageløs Hukommelse og en overordenlig udbredt historisk Kundskab. Derved kunde han give Regjeringen og Universitetet Oplysninger, som ingen anden havde paa rede Haand, naar som helst de behøvedes; i en snæver Vending forskaffe Universitetet Anvisning til Programmer, Disputatser o. desl., ja give dem, der vilde disputere, Hjælpemidler, som ingen anden kjendte noget til. Det var en for Universitetet uundværlig Mand. En stor Mængde mindre Afhandlinger, tildels meget lærde, henhørende til Historien (Ptolomæi Beretning om den cimbriske Halvø), til Literaturhistorien (Nachricht von der Universitetsbibliothek; om Cyprianus o. fl.) har han efterhaanden udgivet; og han deltog, tildels ved Smaaskrifter, i flere almennyttige Foretagender. Men da han sjælden arbejdede af indre Drift, og „næsten alt, hvormed han berigede Literaturen, blev foranlediget ved en eller anden udvortes Aarsag“, har han ikke frembragt eller efterladt store selvskabte historiske Værker. Hans Hovedfortjeneste er Udgivelsen af Suhms Danmarks Historie (8.—9. Tome), et vanskeligt Foretagende, som han begyndte og satte i Værk, og tildels fuldførte fortrinlig. Det alene vil være nok til at bevare hans Navn. Han „fandt en Slags Moro“ i Børsspekulationer, samlede sig en god Formue, og opnaaede en höj Alder († 1821). „Med Abraham Kall (skriver Bülow til Sanderumgaard til Nyerup[2]) bliver uden Tvivl begravet en literær Skat, som aldrig kommer for Lyset, og mangen en historisk Anekdote, som ikke borde begraves“. Og Werlauff yttrer ligesaa: „at man kan sige, vort Fædrenelands traditionelle Historie i det attende Aarhundrede bevaredes i Kalls Hoved, og gik i Graven med det.“ Men naar saa er, kunde man vel spørge: hvorfor den rige tager sin aandige Rigdom med i Graven?[3])

---

[1]) Ved Aarsprøven examinerede Rektor i Odense de stakkels smaa Disciple i alle Fag, ogsaa i Historien. Rektor smilede ad denne Bogs Forf., naar han vilde fortælle med sine egne Ord; men der hjalp hverken Lön eller Bön, Bogen skulde opsiges Ord for Ord, og intet andet. Det var 1801. Hvilken Elændighed maa dog ikke den lærde Skoleundervisning have været i forrige Aarhundrede!

[2]) Den Nyerupske Brevsamling i Universitetsbibl.

[3]) Jfr. Abraham Kall (af Werlauff). Kbh. 1822 (Aftryk af Literaturtidenden).

Digitized by Google

Et nyt Lys syntes at skulle opgaa i den ældre J. S. Sneedorfs yngre Sön (den ældre Broder var Amiralen og Digteren H. K. Sneedorf) og Suhms Lærling, Frederik Sneedorf (f. i Sorø 1761), en mild, beskeden og höjst elskværdig ung Mand, der i sit Foredrag havde noget særdeles levende og behageligt, og som dannede sig ved Rejser. Han begyndte at holde Forelæsninger paa egen Haand over Europas nyere Historie 1787, og blev næste Aar Professor i Historien. Hans Fædrelandshistorie, skjöndt som Haandbog meget brugt, er kun Samlinger til en Forelæsning, og derfor ikke noget fuldendt Værk. („Abraham Kall kaldte den en Roman"). Brevene fra hans Rejse læstes den Gang med megen Deltagelse, og kunne læses og læses saa endnu. Som alle, der levede i ny Forhaabninger, var han Skandinav (Vigtigheden af de tre nordiske Rigers Forening);[1]) og som han selv frejdig og haabfuld saa frem i Tiden, saa alle med stort Haab til ham. Men Tiden var avindsyg, saa store Forventninger skulde ikke vorde til noget. Paa hans Rejse i England bleve Hestene for en Postkarét løbske, og ved et Spring fra Vognen fandt han Døden (den 15. Juni 1792). Alle Historiens Venner sörgede, og Historien sörger endnu.[2])

Jörgen Kierulf (en Præstesön fra Jylland, f. 1757) blev Professor i Historien 1791. Det var en jævn, sindig Mand med megen klassisk Dannelse, der tillige uden poetiske Anlæg gik for at være en god Kunstdommer (fra 1794 var han Medlem af Theaterdirektionen). Han har udgivet adskillige mindre Skrifter, især Taler (som: Menneskets ædleste Fornöjelser 1784); men han har intet större historisk Værk efterladt, der kunde give ham et Navn i Literaturen. Dertil medvirkede, at hans Helbred svækkedes, især ved Kjøbenhavns Bombardement. († 1810.)

Universitetet var, som man ser, endnu ingen Planteskole for Historien; det væsenlige for det var det uundgaaelig fornødne: Russeforelæsninger, Examina, Programmer og Disputatser.

Statistikken, Danmarks og Norges, der var begyndt af Holberg, Schytte, Schlegel og Fr. Sneedorf, fik først ved Slutningen af Tidsrummet sin videnskabelige Skikkelse ved Frederik Thaarup (f. i Kjøbenhavn 1766, Prof. i Statistikken 1793). Peder Hersleb Graah (f. i Kjøbenhavn 1750) gav et kort Omrids til Skolebrug (1798). Denne Begyndelse knyttes rettest til Udviklingen

---

[1]) Skandin. Museum, 1798. 2, 122.

[2]) Saml. Skr. udgivne af A. Birch, 1794—98, 4 Dele i 6 Bind. Jfr. Steffens, Was ich erlebte, 2, 24.

Digitized by Google

i næste Tidsrum.[1]) Derimod dvæle vi ved en af dens Enkeltheder, ved den rige Samling af Topografier, Beskrivelser over Landskaber og Steder, der vidne om den Interesse, der var vakt og ydermere vaktes for Fædrelandets Tilstand. Disse Beskrivelser, der omfatte selv Sproget, Dialekterne, ere af meget forskjelligt Værd, men forenede ere de en rig Kilde til Oplysning om Naturen, Landet og Folket. Forfatterne, der for det meste vare Præster, arbejdede hver efter sin Lyst; men man tænkte dog allerede paa at give Sognebeskrivelserne en viss Norm. David Mogensen Grönlund (Kapellan i Ribe, † som Provst 1784), der kun har udgivet ett Skrift (De i Ribe for Hexeri forfulgte og brændte Mennesker, 1780), men er bekjendt af sine i Geheimearkivet gjemte Afskrifter af Dokumenterne i Ribe Stiftskiste (1776), udkastede ogsaa et Skema til Sognebeskrivelser til Vejledning for Præsterne.[2]) Vi gjöre paa maa og faa nogle Bemærkninger om flere af disse Topografier; men det vil ikke fortryde nogen at gjöre sig kjendt med dem alle. Den ypperste og störste er Hans Ströms Beskrivelse over Søndmør, der allerede er nævnet under Naturvidenskaberne; og af denne Mand haves en stor Mængde mindre Skrifter, tildels om Norges Almue. Rejer Gjellebøls over Hølands Præstegjeld (1771) er mærkelig derved, at den er det eneste Skrift, som meget mal à propos er tilegnet Struensee.[3]) Som Exempler paa dem, der oplyse Almuens Sæder og Skikke og Sprog, nævne vi J. M. Lunds over Øvre-Thelemarken (1785)[4]) og H. F. Hjorthöj's over Gulbrandsdalen (1785—86, i to Dele).[5]) Blandt dem, der vedkomme

---

[1]) Geografien, især den almindelige, stod ikke paa noget höjt Trin. Niels Jonge († som Præst i Alleslev 1789) udgav den saakaldte Holbergs Geographie, med Korter, 1759—91, hvoraf den 5. D. om Danmark 1777, og den 6. D. om Norge 1779 ere de udførligste og vigtigste. Skolebøger gaves af Nordmanden Kristian Sommerfeldt 1776 og Ditmarskeren Jakob Kloppenburg 1787, hvis statistiske Efterretninger om Danmark roses.

[2]) Aftrykt i Grönlunds Levnet af Thorup, i Molbechs Hist. Biograph. Samlinger, 2. H.

[3]) Luxdorphiana, S. 455.

[4]) Lund anfører Bryllupsskikke og „Ord af Mundarten." S. 160 hedder det, at Bønderne holde sit Middagsmaaltid (af tör Mad), som kaldes Undaalen, Kl. 2 (Oldn. undorn).

[5]) Foruden Ord af Mundarten har han Bedemandens Indbydelsestale til Bryllupsgjæster paa Norsk. Andre om Norge ere: J. Møller over Tønsberg (1750. 4.) og over Jarlsberg (1772), K. Hammer, En gammel Beskrivelse over Hammer By (1774), F. W. Thue over Kragerø (1789), J. Essendrup over Lier (1761), H. Arentz over Stavanger Amt (1779), J. N. Wilse over Spyde-

Digitized by Google

Danmark, høre til de ældste og störste L. Thurah over Bornholm (1756), Amager (1758), Samsø (1758, alle 4.). Over Kjøbstæder haves fra den ældre Tid: L. Boesen over Helsingør (1757), P. Edvardsen Friis eller Friis Edvardsen over Skjelskør (1759. 4.), der beklagede sig over den Ligegyldighed, Kjøbstadborgerne viste for sin egen Bys Historie.[1]) Der udkom en Beskrivelse over Nakskov under S. Assenius' Navn (1784), fremkaldt ved en udsat Pris, men den rette Forfatter var N. R. Suhr, der selv var en af Bedömmerne, og derfor laante sin Svogers Navn: „den salige Assenius var en god enfoldig Præstemand, der næppe havde paataget sig at beskrive andre Steder end sin Kones Fadebur," siger G. L. Baden. P. Rhodes Samlinger til Laalands og Falsters Historie (1776—94 i to Dele) er velkjendt for sine mange artige Meddelelser ogsaa til Personalhistorien, og er udgivet paa ny. Den paafaldende Forskjel i Præsternes Dannelse vil især fremtræde, naar man læser Sejer Mahling Beyers Beskrivelse over Bringstrup og Sigersted (1791),[2]) og Præsten til Blovstrød, Jokum Junge's Bog om den nordsællandske Landalmue (1798).[3]) Den første taler for sig selv, naar man læser den. Junges Bog gjorde en overordenlig Lykke. Der indblandes rigtig nok mangehaande Hentydninger og Minder af Læsning, hvor de i Grunden intet have at gjöre, og kunne anses som en Slags Efterligning af Sterne; men just det, denne Anvendelse af Lune og Vidd, var noget usædvanligt og paafaldende, og de fleste mærkede strax, at sligt

---

bjerg (1779—80 i tre Dele), M. Schnabel over Hardanger (1781. 4.), H. Ström over Eger (1784), B. H. v. Løvenskjold over Bradsberg Amt og Skien (1784), H. J. Wille over Sillejord i Øvre-Thelemarken (1786), foruden hvad der findes i Topographisk Journal.

[1]) Han skrev i sit eget Exemplar et Vers om, hvorledes „han skrev denne Bog med Argelist og Möye, og tænkte allerhelst Sckielsckiør Mænd at föye."

„Men icke Nogen Mand i Sckielfiskøre vil
Mig recke Haand, ja ey gav Mindste skilling til.
Jeg tænckte sandelig, Sckielsckckiør Vil dog Vist give
Et symbolum af sølf, som ey vil ringe blive,
Men facit sloeg Mig feyl, jeg tacker ey Sckielschiør
Ingrati cuculi de heller Kaldis bör" (o. s. v.).

(Berlingske Tidende 1859 Nr. 279.)

[2]) En geographisk-historisk og oeconomisk,-physisk-antiqvarisk Beskrivelse over Bringstrup og Sigersted Sogne ved Ringsted. Sorø 1791. (Navnet under Tilegnelsen.)

[3]) Den nordsiellandske Landalmues Charakter, Skikke, Meeninger og Sprog. Kbh. 1798.

Digitized by Google

kunde de hverken selv frembringe, heller ikke væntede de sig det af en sællandsk Præstemand.[1]) Vil man have en tredie Art, saa kan man læse Niels Blichers Skrifter (Topografi over Vium Præstekald 1795).[2])

Literaturens Omfang var ikke saa stort, at rent historiske Tidsskrifter lettelig kunde trives. De historiske Meddelelser maatte blandes med anden Føde, som i det under Lovkyndigheden nævnte af Ewensen (1784) med juridiske; hos P. Paludan finde vi dem endog i et Magazin for lidende (1790—92 i to Dele); og Dagens Historie meddeltes, for ogsaa at trække, som Tillæg til andre Tidsskrifter, saasom i Minerva. Heller ikke er vor Literatur fra denne Tid rig paa Memoirer og lignende Skrifter, hvori Forfatteren og Begivenhederne træde frem indflettede og sammensmæltede med hinanden, hvilke Fremstillinger ere saa vigtige for den historiske Granskning. De mærkeligste ere vel Seneca Otto Falkenskjolds Aufklärungen über die Geschichte der Grafen Struensee und Brandt (Germanien 1788); og hvis man vil regne det hertil, Landgreve Karl af Hessen's Mémoires

---

[1]) Foruden de hos Nyerup anførte Steder kan mærkes Oluf Vorms Dom i et Brev til Nyerup (1799): „Junges Bog om den sællandske Bonde, kan du nævne mig Magen til den? Havde du troet Junge til dette? Hvilken forunderlig Blanding af Vittighed, Lune og Skarpsindighed! Sproget er ikke korrekt, men det som jeg studser over, er den Erudition eller Læsning, hvormed Bogen er sællet fuld. Hvorledes er det gaaet til, næsten enhver Tanke belægger han med et Citat, et Motto, et Bevis af den gamle og ny Literatur. Er det hentet paa Stedet af Hukommelsens Pulterkammer, hvilken mithridatisk Hukommelse maa han da have, eller er det taget af Excerptbøger? Jeg giver Baden Ret, at det er en sjælden Bog og haud parvo melius end den Drengefilosofi, saa vare hans Ord, som nu regjerer.“ (J. Møllers Nyt theol. Bibl. 19, 186.)

[2]) Andre ere, foruden Beskrivelser over Kjøbenhavn af E. Pontoppidan (Origenes Hafnienses 1760. 4.), H. Holk (1774—75), N. Jonge (1783. 4.), R. Nyerup (1800) og af P. Paludan over Kristianshavn (1791): J. N. Wilse over Fridericia (1767), L. Boesen over Lundsgaard i Fyn (1769), O. K. Sandvig over Møn (1776), N. H. Weinwich om Stevns Herred (1776), A. Reiersen over St. Bendts Kirke i Ringsted (1779. 4.), P. M. Nødskov over Thim Gaard og Sogn (1787), P. Paludan over Kalundborg (1788), M. Galthen over Ribe (1792), H. Meyer over Roeskilde (udgivet 1793), G. F. Gaarman over Vejle (1794), K. Drejer over Lemvig (1795), J. Bluhme over Middelfart (1795), St. Jörgensen over Rudkjøbing (1796). Se i øvrigt G. L. Badens Hist. Bibliothek samt Thaarups Statistik og Magazin. Ved Kjøbenhavn vil Læseren vel selv mindes: Reisers Hist. Beskrivelse over den fyrgterlige Ildebrand 1728, til Guds Ære og Pris (1784, paa ny udgiven af Øst).

Digitized by Google

sur la campagne de 1788 en Suède (Copenhague 1789).[1]) I Modersmaalet har man tillige selvskrevne Levnetsbeskrivelser, dels af her omtalte Forfattere, som E. Fleischer, dels af andre, som Holmens Fabrikmester F. M. Krabbe (1793).

Der er endnu andre særegne Dele af Historien, som Kunstens Historie, Musikkens Historie, hvilke ikke have mindre Interesse for et Folks Udvikling end den almindelige; men her savne vi Oplysninger (Weinwichs Kunstner-Lexikon er først fra 1811 og 1829, og her finde vi endnu som Kunstnere Krokaref, ja Vaulund og Veland som to). Vi maa derfor indskrænke os til at nævne nogle af de Kunstnere, der have traadt op i Literaturen, som Bygmesteren Georg David Anton (1759), Bygmesteren Jakob Fortlin († 1761), Billedhuggeren Johann Gottfried Grund fra Meissen (Nordmandsdalen 1773. fol.), Maleren Peder Als, Prof. ved Kunstakademiet († 1775), Billedhuggeren, Prof. og Direktør ved Kunstakademiet Johan Wiedewelt († 1802), hvis Skrift: Tanker om Smagen udi Konsterne i Almindelighed, Kbh. 1762, især handler om den gamle Kunst, men dog ogsaa om Kunstudvikling i det hele (jfr. Vorm 3, 858 og Nyerup under J. G. Bradt), Prof. og Direktør ved Kunstakademiet Nikolaj Abildgaard († 1809).

En anden særegen Gren er Mynt- og Medaillevæsenets Historie. Velkjendte Navne ere: Luxdorph, J. H. Schlegel, E. K. von Haven, O. P. Kølle, F. A. Müller. Men om deslige Enkeltheder henvise vi til G. L. Badens Historiske Bibliothek.

6. Sprogene udenfor Modersmaalet. De Østerlandske (Semitiske). De nyere Sprog. De Klassiske Sprog og Universitetet og de lærde Skoler. Oldnordisk Sprog og Literatur.

Den almindelige Sprogkundskab eller en Sprogvidenskab, der ved Sammenligning oplyser alle eller nogle Tungemaals Slægtskab og deres historiske Udbredelse over Jorden, var endnu kun til i sine Elementer, og i det mindste hos os lidet kjendt. Hvert Fag forfulgte gjerne sine særegne Öjemed. Fjærnere for vor Betragtning ligge de østerlandske, og selv de nyere europæ-

---

[1]) Ogsaa har han efterladt sig: Mémoires de mon temps, dictés par S. A. le landgrave Charles, prince de Hesse (imprimés comme manuscrit). Copenhague 1861.

Digitized by Google

iske Sprog (Fransk og Tysk) kunde ikke herfra vænte sig nogen særegen Uddannelse; det var ikke Granskning, men den praktiske Anvendelse, der ved dem var det vigtigste. Ved begge disse er det nærmest liggende kun at faa Kundskab om, hvilke Dyrkere de hos os have haft. Ulige vigtigere er derimod den klassiske Filologi, dens Forhold til Universitetet og Skolerne, dens Stilling til hele Folkedannelsen, dens Bidrag til Modersmaalets Fremme ved Oversættelser af de klassiske Forfattere. Og den islandske Literatur, skjöndt den udgjör en Literatur for sig, der ligger udenfor det egenlige Danmark, blev dog fornemmelig dyrket, fremmet og udvidet hos os, og har haft en saa stor Indflydelse paa vor Historie og paa Modersmaalet, at et Omrids af dens Skjæbne udgjör et vigtigt Bidrag til vor egen Sproghistorie.

De østerlandske Sprogs Dyrkelse udgik nærmest fra Theologien; men Studiet udbredte sig ogsaa derfra til de indiske Sprog. Ivar Abel (f. i Ejstrup Mølle ved Randers) var først latinsk Jurist og Prokurator, men blev derefter Orientalist, og gik fra Hebraisk over til de indiske Sprog, endog til Grönlandsk; med ham begyndte tillige Sprogsammenligningen, der imidlertid endnu laa i Svøb (Skrifter fra 1766—1783).[1] Prof. i de østerlandske Sprog ved Universitetet var Johann Kristian Kall (f. i Charlottenburg ved Berlin) 1738—1775, og efter ham hans Sön Nikolaj Kristoffer Kall (1777—1823), der, som det hedder, aagrede med sin Faders Kundskaber.

Slesvigeren O. G. Tychsen fra Tønder var en af sin Tids berömteste Orientalister, og hans Landsmand T. K. Tychsen fra Horsbøl vandt ligeledes et anset Navn; men begge gik til Tyskland. Deres Landsmand Adler vendte sig derimod til Danmark. Jakob Georg Kristian Adler, en Præstesön fra Arnæs ved Slien, opdragen i Holsten, fuldendte sin Dannelse ved tyske Universiteter, men kom ved Guldbergs Understøttelse til Kjøbenhavn, studerede de østerlandske Sprog, og blev efter en Udenlandsrejse paa Statens Bekostning (1780—82) 1783 Prof. i det syriske Sprog, og efterhaanden Præst ved Frederiks tyske Kirke, Prof. i Theologien og i de østerlandske Sprog og tysk Hofprædikant. 1792 blev han General-Superintendent i Hertugdömmet Slesvig

[1]) F. Ex. Symphona Symphona sive undecim lingvarum orientalium discors exhibita concordia, Tamulicæ videlicet, Granthamicæ, Telugicæ (etc. etc.). Editore *I. Ἀβελ.* Havniæ 1782. Sprogsammenligningen i dette lille Skrift bestaar i Sammenstilling af enkelte Ord.

Digitized by Google

(† 1834). Til hans tyske og latinske Skrifter (1773—1794) hører ogsaa Udgaven af Reiskes Abulfeda paa Suhms Bekostning.[1])

Desuden fremmedes Arabisk ved Kristian Schnabel, Rektor i Roeskilde 1754—60; Hebraisk ved Nordmanden Frederik Kristian Holberg Arentz (1784), Andreas Heins (f. i Kjøbenhavn) 1789—90; Hebraisk Poesi ved Frederik Plum (1790) og den lærde Bergenser Ulrik Andreas Rohde (1799).

De nyere Sprog havde i lang Tid været anvendte især i de höjere Kredse, og bleve rimeligvis praktisk fremmede ved Sproglærere; Isac Briand de Crevecoeur var Prof. ved Universitetet i det franske Sprog († 1754).[2]) Den første indfødte, der udbredte Dyrkningen af det franske Sprog, var Hans v. Aphelen, som allerede er omtalt ved Naturvidenskaberne. Han udgav Sproglærer og Ordbøger. Hans Dictionnaire royal (1759, to Dele. 4.) blev paa ny oplagt (1772—77 i tre Dele. 4.) og er endnu søgt.[3]) Etienne Fumars (f. i Marseille) blev Prof. i fransk Sprog og Literatur ved Universitetet 1783 († 1806). N. J. A. Y. Descampeaux blev Professor i de franske belles lettres og Lærer for Landkadetterne (1763), og udgav et periodisk Skrift Amusemens à la grecqve (1767) og Elemens de la langue danoise (1787). († 1795.)

Det næste Fremskridt gjordes, da man følte Nødvendigheden af nyere Sprogs Indførelse i Skolerne. Det begyndte uden Tvivl med Jakob Baden. I det mindste beretter han selv, at han 1770, da han blev Rektor i Helsingør, fik et Tillæg af 120 Rdr. for at give de Disciple, der havde Lyst til at lære de nyere Sprog, Undervisning i Tysk, Fransk og Engelsk.[4])

Desuden fremmedes Fransk ved Sproglærerne Tavannes, A. Berg, L. Hallager, M. Hagerup, J. B. Lindenfels. Tyske Sproglærer udgaves af Zwilgmeier i Kristiania, J. Baden, Abrahamson, Tilemann. Ordbøger af Amberg (1779), Reisler (1782). Engelsk var endnu ikke saa almindeligt som de to andre. Det fremmedes især af Sproglæreren K. J. Bertram,[5]) A. Berthel-

---

[1]) Foruden Kilderne hos Nyerup Falcks Archiv für Gesch. 1, 548. (Allen Det danske Sprogs Historie i Slesvig 1, 324.)

[2]) Büschings Nachrichten, 2, 281.

[3]) Mindre anset er Aphelens Tyske Ordbog, der tidligere betaltes paa Auktioner tre til fire Gange med den oprindelige Pris (J. Badens Fortale til Ambergs Tyske Ordbog). Om hans Sprog se under Modersmaalet.

[4]) Badens Selvbiografi i Lahdes Saml. 3 D.

[5]) Büschings Nachrichten 2, 335.

Digitized by Google

sen, Præst i London (Ordbog 1754), Svenskeren K. Mannercrantz (Sproglære 1764), Nordmanden E. Wolf, død i London (Ordbog 1779), Sproglærerne K. L. Bay (Ordbog 1784), J. Deichman (Sproglære 1791), Translatørerne N. Henriques, K. F. Schneider. T. K. Bruun blev først Lektor i Fransk og Engelsk ved det pædagogiske Seminarium 1800, Prof. i det engelske Sprog ved Universitetet 1802.[1])

Den klassiske Filologi, der allerede paa Falsters Tid var i Aftagende, kunde i denne gjærende Periode ikke vinde megen Fremgang. Studiet indskrænkedes efterhaanden til en snævrere Kreds, Universitetet og de lærde Skoler. Selv om vi kunde, saa kunne vi dog ingen Lyst føle til at give nogen fuldstændig Skildring. Dets Vedligeholdelse bestod for en stor Del i ny Udgaver af klassiske Forfattere, der for længe siden ere afløste af andre, Fremgangen i ny Sproglærer og Ordbøger, der ligeledes ere afløste af andre. Disse Arbejders Værd er derfor i sig selv ikke mindre; men de have dog egenlig kun Interesse for lærde Filologer.

Det klassiske Studium var ikke heldig stillet. Dets Fremme ved adspredte Programmer hindrede en sammenhængende Virksomhed. Det laa i en næsten stadig Strid, ikke alene med sig selv, sin egen Udygtighed eller Snæverhjærtethed, men tillige med den tiltagende Sans for Naturkundskab og de skjönne Videnskaber; saa at der endog opkastedes det Spørgsmaal, om det ikke var en Fordel at afskaffe det latinske Sprog blandt de lærde.[2]) De første Røster vi høre just blandt Sprogmænd, ere Anker over, at al eruditio solidior, al Grundighed nu gaar til Grunde, og dermed menes da især det klassiske Studium eller Humaniora. Hans Morten Sommer samler tillige de fremmede Forfatteres Klager over Foragt for Lærddom; nyttige Videnskaber og med dem gode Sæder gaa under, man svigter de skjönne Muser, kalder Filologerne Pedanter, og der gjælder intet hos de store uden Naturlæren; men netop Filologien kræver utroligt Arbejde og Möje, den er som et Indbegreb af alle Videnskaber, Sproglæren er ligesaa svær som Metafysik, og „til at skrive en pur og klar Latin, dertil behøver man ikke nogle faa

---

[1]) Prof. i Mathematikken Geuss skrev en Disputats De origine lingvæ italicæ 1766.

[2]) Betragtninger over dette Spørgsmaal anstilledes i Hamborgisk Magazin eller Samlede Skrifter til Fornöyelse og Efterretning udi Naturlæren og de fornöyelige Videnskaber, 1ste Stykke. (Anmældelsen i Lærde Efterretninger for 1757, Nr. 23.)

Digitized by Google

Dage eller Aar, men i Sandhed hele sit Liv." [1]) Det var netop det, som den ny Skole ikke kunde lide. Naar Tullin [2]) taler om græske og latinske Autorer, yttrer han: „Det er forunderligt, at man holder endnu ved udi Skolerne, at spilde Ungdommens bedste Aar med saa meget kjedsommeligt, unyttigt og skadeligt Arbejde paa en Tid, da Videnskaber, Vidd og Smag ere stegne saa höjt. Det lader som Ungdommens timelige og evige Velfærd beroede paa at skrive, som man skrev i Kejser Augusti Tid. I syv samfælde Aar sværmede jeg om i Guldalderen, og fik derefter mit Lærebrev som god Latiner; jeg følte den Ære, som dette gav mig, endskjöndt min Forstand sagde hemmeligen, at jeg havde været ulykkelig, om jeg paa det samme havde raget i Diskurs med Ciceros Kokkepige." Det er den samme Modsætning og den samme ensidige Ubillighed, som vi allerede kjende fra Sneedorf og Kraft o. fl. Filologernes Klager vedbleve at lyde, de tvivlede om sin Gjerning, især naar de havde Almenheden for Öje. J. Baden, der udgav tredie Del af sin Oversættelse af Tacitus 1797, siger i Fortalen, at Regjeringen understøttede ham; men „han véd ikke, om han tör gjöre Regning paa Publikums Bifald til en Tid, da mange Læsere og Journalister mere interessere sig for et lunefuldt Indfald, skulde det endog være af en Gadevise, eller for politiske Drömme, Fostere af en overspændt Indbildningskraft."

Almenhedens Ubillighed er imidlertid tildels at undskylde, naar man ser hen til Universitetets og Skolernes daarlige Tilstand; og det næste vi se, er en stadig fremskridende Bevægelse, for at rive dem ud af denne, og at forbedre dem til Efterslægtens Tarv, dels den ydre Form, dels den indre Virksomhed. En lang Aarrække gaar hen efter Striden imellem Eilschov og Höjer uden synlig Virkning. Det er egenlig først ved Skrivefriheden 1771 Tankerne begynde at bevæge sig, hos Sporon, J. Baden o. fl., som vi allerede ved Trykkefrihedsskrifterne have

---

[1]) Itaque stilo latino ut pure, perspicue eleganterque utaris, consequi, non paucorum dierum (ut imperiti hodie censent) aut etiam annorum opus, sed, mihi credite, totius vitæ est. Se De invsto solidioris eruditionis contemptu qverelæ editæ a Johanne Martino Sommero Norvego. Havniæ et Lipsiæ 1756. (Jfr. Lærde Efterretninger for 1756; Büschings Nachrichten 3, 458.) Jfr. Sommers Miscellanea 1758. Se ogsaa Philomusus Om Stiftelser, S. 98. 102. 105. om den latinske Philologi, om Stipendierne, der holdt Liv i Studeringerne, om Disputatserne paa Kollegierne, og hvorledes der dreves Gjæk med dem.

[2]) Samtlige Skrifter, 2, 33. 39.

Digitized by Google

bemærket.[1]) Følgen er Guldbergs Forordning af 11. Maj 1775, hvori der kræves paa samme Tid en grundig Behandling af Latin og Græsk i Forbindelse med ny Udgaver af Klassikerne, og tillige Dyrkelse af Modersmaalet. Efter Guldbergs Fratrædelse vedbliver i det følgende Tidsrum fra 1785 under Universitetets Prokansler Janson en fortsat Gjæring, men Reformen udføres kun ved Universitetet (Fundats af 8. Maj 1788); ved Skolerne derimod tage dygtige Skolemænd, i Forventning af hvad der skulde ske, sig af Sagen, især Johan Henrik Tauber, den Gang Rektor i Roeskilde.[2]) I det sidste Tiaar vinde endelig heri, som i saa meget andet, den ny Tidsalders Anskuelser fuldkommen Magt. Der nedsattes en Kommission med Hertugen af Augustenborg i Spidsen 1790; Mænd i og udenfor Skolen drøftede Sagen;[3]) og tilsidst fremkom Hertugen selv med sine Idéer (i Minerva 1795). Den gamle Inddeling af Skoler i Lektier, hver med sin Hører, og en Mesterlektie med sin Konrektor og Rektor, blev til en Inddeling i Klasser og de enkelte Fags Overdragelse til hver sin Lærer; Undervisningen udvidedes betydelig, ikke alene til Modersmaalet, men tillige til Naturvidenskaberne og de nyere Sprog, og det hele blev lagt an paa methodisk og realistisk Dannelse. Denne ny Skoleundervisning blev indført i Frue Skole i Kjøbenhavn, derpaa efterhaanden i de andre, og fuldendtes ved Dannelsen af Lærere paa det pædagogiske Seminarium 1799,[4]) ved hvilket Moldenhawer blev Direktør og Sander

---

[1]) Skrifterne fremkom atter, jo mere Forandringen nærmede sig. Præsten J. Danæus udgav Forslag til Studeringers bedre Fremgang i de latinske Skoler. Kbh. 1775. Hvorledes Baron Krohne gav sin Besyv med, endnu för han indvandrede til Danmark, have vi omtalt ved Tyskerne.

[2]) Brøstfældighederne i det lærde Skolevæsen. Kbh. 1789. Nogle uforgribelige Tanker om den nuværende Gjæring i Undervisningsvæsenet. Kbh. 1790. Se Uddragene hos Nyerup om Skolerne, S. 287. 289.

[3]) Især H. J. Birch, Tanker om det latinske Skolevæsens Indretning (i Minerva 1790); Johannes Boye i Nakskov Om Skolevæsenet (Minerva 1791); F. K. Trant (i Minerva 1793); Ludvig Heiberg i Ribe, Plan til en efter nærværende Tider passende Skoleindretning, Kbh. 1794; Hans Jörgen Gottschalk, Plan til en lærd Realskole i Odense, Kbh. 1794; Stadsfysikus K. E. Mangor, Om de latinske Skoler (i Minerva 1794); Præsten M. Christensen, Om Skolernes Mangler og deres Afhjælpning (i Minerva 1794).

[4]) Sören Nikolaj Johannes Bloch, Sön af Biskop Tønne Bloch i Odense, skrev derom: Om Forberedelsen til Skoleembeder (i Minerva 1798). G. K. Hansen, Konrektor i Helsingør, udgav Frimodige Betænkninger over de lærde Skoler og deres nær forestaaende Forandring, Kbh. 1798.

Digitized by Google

Lærer i Pædagogik og Methodik.[1]) Den indeholder ikke alene Grundlaget for den nærværende Klasseinddeling o. desl., men man studser ved, i de Kontroverser, der førtes, at støde paa Forestillinger, som den nyeste Tid har optaget og udført. Birch f. E. har i sine Tanker allerede den, at Undervisningen i Latin skal udsættes, og Sprogundervisningen begyndes med Dansk og Tysk.[2])

Universitetets Lærere give allerede noget Indblik i det klassiske Studiums Beskaffenhed. Efter H. P. Anchersen, hvem vi kjende som Holbergs Ven og en flittig Forfatter til Programmer og lignende Lejlighedsskrifter, gik den latinske Veltalenheds Professur over til prof. poeseos K. F. Wadskiær, hvem vi kjende som dansk Lejlighedspoet, og af hvem vi tilvisse ikke vænte den klassiske Smags Fremme. Heller ikke hans Aula eruditæ septentrionis tergemina (1767) eller hans Aula Norvegiæ erudita (1774) ere Arbejder, som vidne om den. Hans Død (1779) maatte derfor være velkommen, og Udbyttet af den latinske Veltalenheds (eloquentiæ) Indflydelse kommer da til at hvile paa Jakob Baden (1780—1804). Denne berömte Mands Virksomhed og Fortjenester hænge imidlertid saa nöje sammen med det danske Sprog, at vi udførlig ville betragte ham under dette. I Latinen gjorde han Epoke ved sin Grammatica latina (1782), der afløste Sören Anchersens (Professor eloquentiæ ved Gymnasiet i Odense fra 1731), som havde ført Herredömmet, først som en mindre (fra 1751), siden som en större (fra 1778);[3]) samt ved sin latinske Ordbog (1786—88), hvis tredie Del, den dansk latinske, maa have været ett af de vanskeligste Arbejder for den Tid. Blandt hans Udgaver, af Phædrus, Virgil, Horatius og Propertius, have nogle holdt sig ind i dette Aarhundrede. — Det græske Sprog stod endnu i Skygge for Latinen, og det var først i Slutningen af Tidsrummet, at der skjænkedes det en större Opmærksomhed.[4]) Professorer vare: K. F. Munthe

---

[1]) Se den udførlige Fremstilling hos Nyerup om Skolerne under Kristian den syvende. Jfr. F. Høegh-Guldberg, Skildring af det danske Undervisningsvæsens Begyndelse, Fremgang og Tilstand.

[2]) H. J. Birchs nysnævnte Tanker om det lat. Skolevæsens Indr., i Minerva, November 1790, om Sprogene S. 141.

[3]) Badens vil være alle ældre velkjendt som en i sin Art meget god Bog; Forf. har naturligvis lært den udenad fra Ende til anden, men ikke lært Latin endda.

[4]) Der haves en Magisterdisputats af Peder Gierding, De studio lingvæ Græcæ Latinæ præmittendo. Havniæ 1791. Den indeholder imidlertid kun en hel Del Exempler paa, at Latinen har

Digitized by Google

(professor lingvæ græcæ fra 1748), hvis græske Grammatik (fra 1744) var i Brug, og som tidligere var kjendt ved sine Samlinger til det ny Testamentes Oplysning af Herodot og Diodorus.[1]) († 1763). Abraham Kall var Prof. i det græske Sprog (1770—1781), hvortil han havde jævnet sig Vej ved sin Theognis,[2]) indtil han gik over til Historien, og er kjendt dels ved sine Disputatser, dels ved Udgaver (af Lucian, Plutarch, Epiktet, Herodot o. fl. nemlig Stykker til Skolebrug) og mindre, kritiske Arbejder. Laurids Sahl, der allerede havde vikarieret fra 1762, blev efter Kall virkelig Professor (1781—1801), og var i sin Tid ligeledes velkjendt som Skolemand; han gav sig tillige af med latinsk Filologi og Oversættelser, men vandt aldrig Jakob Badens Anseelse. Der skulde gives en Karakteristik af ham, men Forf. unddrager sig derfra, da den nok, efter hvad der antydes, vilde gaa ud paa „Smagløshed uden Ende.“ — Flere velkjendte tilkommende Filologer fremtraadte ogsaa ved denne Tid: Latineren Børge Thorlacius (1797), Grækerne Niels Schow (1782) og Nordmanden Georg Sverdrup (1795). Thorkel Baden var prof. eloquentiæ i Kiel (1794—1804).

Blandt Professorerne ved Gymnasiet i Odense var Povel Holm prof. eloquentiæ (1759—1785).[3]) Hans Sibbern, der var Prof. ved Gymnasiet fra 1785, er kjendt ved sine Tillæg til Anchersens Grammatik og sine danske Skoletaler (fra 1781). Ved Præsteklubben have vi allerede nævnt K. G. Seydlitz, der først var Prof. i det græske Sprog (1777), siden i Hebraisk.

Skolemændene vare overhovedet ikke meget frugtbare Forfattere, hvilket var en naturlig Følge af deres Livsstilling. Til de ældre høre: Benjamin Dass, velkjendt ved sine Breve til Suhm (Rektor i Throndhjem 1734, tog sin Afsked 1750, og døde i Sorø 1775); Peder Arff (Rektor i Viborg 1744); Niels Femmer (Rektor i Kristianssand 1746); Jakob Peder Hersleb (Rektor i Kristiania);[4]) Jens Vorm (Rektor i Aarhus

---

optaget Ord og Konstruktioner af Græsken, uden at tilegne denne nogen Forrang ved Undervisningen.

[1]) Observationes philologicæ in sacros Novi Testamenti libros ex Diodoro Siculo collectæ. Ny Udgave. Hafn. et Lips. 1755. Jfr. Büschings Nachrichten, 2. 643.

[2]) Der haves adskillige Breve (meddelte af Prof. Kall Rasmussen) fra hans Fader til ham, som oplyse Patronen Geheimeraad Thotts Sendrægtighed med at ansætte ham.

[3]) Især velkjendt af sine syv Skoleprogrammer om Almuens Overtro.

[4]) Skoleprogram om Gymnasiet i Kristiania 1769.

Digitized by Google

1752); Jens Hansen (Rektor i Ribe 1756);[1]) Jens Boalth (Rektor i Bergen 1756), Tullins samtidige; Sören Peter Kleist (Rektor i Throndhjem 1765); Laurids Lycke (Rektor ved Kjøbenhavns Skole 1765);[2]) Islænderen Skule Thorlacius (Rektor i Kolding 1769, i Kjøbenhavn 1777). Til de senere (efter 1770) høre: Thuro Krarup (Rektor i Aarhus 1772); Johan Henrik Tauber (Rektor i Horsens 1773, i Odense 1781, i Roeskilde 1787); Hans Kristian Saxtorph (Rektor i Roeskilde 1775);[3]) Peder Lofft (Rektor i Kolding 1777, i Throndhjem 1785, i Helsingør 1789);[4]) Peder Wøldike (Rektor i Slagelse 1777); Hans Gottschalck (Rektor i Aalborg 1778);[5]) Simon Jörgensen (Rektor i Fredericia 1779); Sören Monrad (Sören Latiner, Rektor i Kristianssand 1779, i Throndhjem 1789); Sören Seerup Monrad (Rektor i Kristiania 1781); Ole Kraft (Rektor i Horsens 1781, i Odense 1788); Matthias Bastholm (Rektor i Nykjøbing 1781); Lorens Hansen (Rektor i Ribe 1782); Johannes Boye (Rektor i Nakskov 1783);[6]) Engelbreth Boye (Rektor i Kongsberg 1787);[7]) Oluf Vorm (Rektor i Horsens 1787);[8]) Otto Stoud (Rektor i Vordingborg 1788);[9]) Bent Bendtsen (Rektor i Frederiksborg 1789); Salomon Gjør (Rektor i Kristianssand); Ludvig Heiberg (Rektor i Odense 1797).[10]) Samt flere, hvoraf nogle siden bleve Rektorer: J. J. Cronberg, H. Amberg, S. Kisbye, K. F. Schultz, L. S. Lund, J. Stougaard, K. P. Thorlacius, N. L. Nissen, O. D. Bloch,[11]) og N. Hofman Sevel Bloch, samt P. Schouboe, J. F. Holst, J. J. Friis, H. K. Linderup.[12]) De latinske Poeter,

---

[1]) De aurei cornu 1734 inventi inscriptione. Ripis 1768.

[2]) Skoleprogrammer fra 1768.

[3]) Memoria Schnabeliorum, 1768.

[4]) Oversættelse af Lucians Timon, 1775.

[5]) Oversættelse af Cebetis Tavle, Theophrast o. m.

[6]) Forf. til Statens Ven.

[7]) Overs. af Epiktets Haandbog, 1781.

[8]) Om Tauber og Vorm, se Bendz' Bidrag til Horsens Skoles Hist. Program 1848.

[9]) Chrestomathia Ciceroniana, 1799.

[10]) Overs. af Lucian o. m.

[11]) Foruden de hos Nyerup nævnte Skrifter: Overs. af to af Theokrits Idyller i urimede Jamber, i D. Tilskuer 1793.

[12]) Mænd af andre Fag gave sig desuden af med Filologi, og især Oversættelser skyldes nogle af dem, saasom N. K. Bredal, Kr. Martfelt, Præsten Mentz Rynning, J. Scheving, G. H. Hack, J.

Digitized by Google

der imidlertid mere og mere høre til de sjældne Fugle, maa tillige søges udenfor Filologerne. Deres ypperste er Luxdorph.[1]) Bekjendte ere ogsaa Biskop P. Tetens, men især Præsten K. H. Biering, der lovsang Landhusholdningsselskabet paa Latin (1784) og skrev flere latinske Digte.[2])

Oversættelser af Klassikerne,[3]) ulige bedre end de forrige, lide dog af adskillige Brøst, der i det hele vel ikke kunne lægges Forfatterne til Last, men vare en Følge af Tidens Forholde. De fleste i det mindste havde ikke det hele Folks Dannelse for Öje, hvilket jo borde være deres vigtigste Öjemed, men kun Skoleundervisningen og Disciplenes Tarv,[4]) saa at endog Poeter derfor oversattes i Prosa; og det danske Sprog, der endnu i denne Retning var saa lidet uddannet, maatte lægge Oversætterne uendelige Vanskeligheder i Vejen, saa meget mere som Lærerne i Almindelighed hverken besade en god dansk eller almindelig æsthetisk Dannelse. Saa grundig de end kjendte Klassikerne, gave dog mange dem mundlig i Skolen i en yderst smagløs Oversættelse; selv de dygtigste Skolemænd, som Oluf Vorm i Horsens, kunde vanskelig gjengive dem i et tækkeligt

S. Friman, K. H. Lau, Fr. Seidelin, Pram, Gudmund Magnæus, J. Seidelin, S. H. Wold, J. H. Lehnert, J. J. Gudenrath, J. Bindesbøl, A. K. Hwiid (Provst paa Regensen 1781), J. B. Hee, Fr. Sneedorf, K. Lycke, K. A. Busch, H. Seidelin, J. Bloch, A. K. Holm, J. Stockholm, R. Møller, St. Tetens, Fr. Plum.

1) Se under Poesien.

2) For Digtet Oliva pacis (etc.) 1801, siger Nyerup, at han fik en Skrivelse fra Bonaparte og en Gulddaase. Rygtet derom maa vel have været udbredt i nogle Kredse; men det forholder sig ikke saa. I Jens Smidths Brev til Nyerup, fra Moseby den 6. Aug. 1819 (i de Nyerupske Samlinger i Universitetsbibl.) hedder det: „Min Formand, Mag. Biering, har aldrig faaet nogen Gulddaase eller anden Foræring af Napoleon; dog har Rygtet sagt det.“ Det var en Familiespøg. Hans Sön sendte ham med en Skipper en Skjoldpaddesdaase, hvori han havde lagt „en Sølvmønt med Napoleons Ansigt og et latinsk Brev, hvori Napoleon takker ham for den ærefulde Omtale i Oliva pacis.“ Da det kom, sad gamle Biering til Bords med nogle Gjæster, hvoraf en eller to vare godtroende nok til at anse Spøgen for virkelig, og, da de strax toge bort, udbredte Efterretningen om den Napoleontiske Daase.

3) Forfatterne anføres fuldstændig i Kr. Thaarups Fortegnelse.

4) Af Fortalen til Gottschalcks Oversættelse af Cebetis Tavle ser man, at den var forfattet efter Begjering af Höjesteretsadvokat Wivet til Brug for hans Sönner, og Oplaget blev af ham bekostet.

Digitized by Google

dansk Sprog;[1]) ja, ikke en Gang den første baade klassiske og danske Sproglærer, J. Baden, kunde bringe det klassiske og det danske i Harmoni med hinanden.

Til Mythologi, Arkæologi og overhovedet den klassiske Oldgranskning og til Literaturernes Historie findes der visst nok Bidrag hist og her, men først hen i Tiden samlede Værker (Rektoren M. Bastholms Mythologi udkom 1780; E. K. von Haven udgav Udsigt over den gamle Kunsthistorie 1790—91). Et berömt Navn som Oldgransker vandt Sønderjyden Georg Zoega, der fik tysk Undervisning og studerede ved tyske Universiteter, men ogsaa i længere Tid var Huslærer i Kjerteminde. 27 Aar gammel, 1782, tiltraadte han med Statens Understøttelse en Udenlandsrejse, og tog derpaa stadigt Ophold i Rom til sin Død (1809).[2])

Den islandske Literaturs Dyrkning er en Fortsættelse af det forrige Tidsrums. Efter de store Forberedelser, der vare gjorte, havde den just ingen rask Fremgang. Som et Middel til Folkedannelsen betragtedes den endnu ikke; for Filologerne var den en ren Uting, som de hverken havde Lyst til eller Skjön paa. Vi meddele derfor kun et Omrids af dens Skjæbne som Overgang til den nærværende Tid.

For Holberg var Nordens Oldtid lukket; den var ikke tilgjængelig uden igjennem det oldnordiske Sprog og den islandske

---

[1]) Vorms Oversættelse af Juvenals ottende, trettende og fjortende Satire, 1801, der ligeledes nærmest er for Lærlinge („de gamle Klassiker, siger han, ere overalt i vore Dage ikke den yndede Lecture“), er heller ikke overalt heldig. F. Ex.

— naar han engang,
Som Nume bød, barsköjet Tyr og Faar
Til Jupiter skal ofre, sværger ved
Epona og de malede Gesikter,
Ved snavset Krybbe.
— ham i Møde løber strax
En fittet Syrophoenix dryppende
Af Salve, som ved Jødeporten boer,
Med Vertes Mine hilser og sin Konge
Ham kalder. o. desl.

[2]) Om hans til denne Tid hørende, paa Dansk skrevne, Beretninger se Minerva 1798 og 1799; om hans utrykte Mythologiske og Arkæologiske Udarbejdelser Werlauffs Bibliothekshist. S. 286. Jfr. Allen, Det danske Sprog i Slesvig, 1, 455. Engelstoft skriver til Nyerup i et Brev fra Livorno den 21. Juli 1804 om sit Ophold i Rom, og omtaler derved Zoega: „han er nu noget svagelig; huslig Glæde har han ikke; han anses for den lærdeste Mand i Rom, som han ogsaa er.“ (Den Nyerupske Brevsamling i Universitetsbibl.)

Digitized by Google

Literatur, men begge agtede han kun lidet, og den hidtil opnaaede Kundskab var heller ikke i Stand til at indgyde megen Agtelse. Nu blev Nødvendigheden deraf følt, i det mindste af nogle faa Mænd. Som vi have set under Historien, var det dens Heroer, Grams Lærling Langebek, Schøning for Norges Historie, Suhm for Danmarks, alle for Kildestudiets Skyld, der maatte studere selv og for andre fremdrage Nordens gamle Tungemaal.

Arne Magnusen havde samlet, det var hans Livsbestemmelse; da Ilden havde hærget de to Trediedele deraf, samlede han paa ny; og han gav sin Formue til, at Samlingen kunde vorde frugtbærende for Verden; men fra Fundatsens Konfirmation var Legatet, for at blive tilstrækkeligt, uvirksomt „i fulde 12 Aar“, indtil den saakaldte Arnamagnæanske Kommission blev indsat (fra 1760—1772). Og denne Lagsindretning med Mestere, der ikke selv arbejde, og Svende, der arbejde for Lön som Redskaber, viste ogsaa her sin store Mislighed. Thi da denne kunstige Kommission, bestaaende af fire Overstyrere, der saa til, to Ephorer, der saa paa Haandskrifterne, samt en lönnet Sekretær, og to virkende Stipendiarer, havde virket i nogle Aar, mest ved at besörge andres Arbejder udgivne, gav den „i fulde 9 Aar“ ingen synlige Tegn paa sin Tilværelse (fra 1778—1787), og endelig indtraadte atter „en Standsning i Legatets offenlige Virksomhed, der varede i fulde 22 Aar“ (fra 1787—1809).[1])

De Vilkaar, under hvilke Kommissionen virkede, vare heller ikke heldige. Afsætningen var saa liden, at den overdrog Forlaget af Skrifterne til Gyldendals Boghandel imod at give denne et Tilskud for hvert Arks Trykning. Da kun sædvanlig yngre islandske Studenter vare de egenlige Arbejdere (Stipendiarerne Stefan Björnsen, Gudmund Magnæus, John Johnsonius), maatte literære Kræfter tillige hentes fra Island (Provsten Gunnar Paulsen og den lærde Biskop Finn Jonsen); Skrifternes Udgivelse maatte bekostes af andre (især Suhm), endskjöndt de vare udarbejdede af Stipendiarer;[2]) og stundum mødte det Særsyn, at en Mand virkede paa egen Haand, ja endog paa egen Bekostning udgav et större og vigtigere Arbejde end dem Kommissionen kunde overkomme (Olaf Olavius udgav paa egen Haand Njála 1772. en af de bedste Udgaver af Sagaer). De största

[1]) Werlauff, Biografiske Efterretninger om Arne Magnusen, i Nordisk Tidsskr. for Oldk. 3, 147.

[2]) Tildels af andre, som Gudmund Petersen, Udgiveren af Vigaglúmssaga o. fl.

Digitized by Google

Vanskeligheder opstode imidlertid ved Behandlingen af Sproget, der endnu stod paa et meget lavt Trin, og viser en om ikke höjst ufuldkommen grammatisk Kundskab, saa store Brøst i dens Anvendelse.[1])

Blandt Kommissionens, ogsaa ved egne Arbejder mest fortjente Medlemmer er Kofod-Anchers Discipel Jon Erichsen, en islandsk Bondesön, der i Skalholts Skole vandt Biskop Harboes Yndest, og af ham blev sat i Throndhjems Skole. Som Student udgav han allerede nogle latinske Afhandlinger vedkommende den gamle islandske Literatur;[2]) som prof. juris i Sorø virkede han for den ved Stiftelsen af det saakaldte Usynlige Selskab (1760—70), ved Udgivelsen af Sysselmanden Jon Arnesens Indledning til den Islandske Rettergang (1762. 4.) og af Kongespejlet, som den islandske Literaturhistoriker Halfdan Einarsen havde bearbejdet (Sorø 1768. 4.) Efter at være kommen til Kjøbenhavn (1771), hvor han virkede dels som Embedsmand i Kollegierne, dels som Bibliothekar ved det Kongelige Bibliothek, fortsatte han indtil sin Død (1787) sin Virksomhed for sit Fødeland, dels ved Stiftelsen af det Islandske Literaturselskab (1779), der ved en Skriftrække (Rit þess konúngl. Islenzka lærdómslista fèlags 1781—96) især havde Islands Opkomst og Oplysning for Öje, dels ved Udgivelse af andre Skrifter (Gunnlaugssaga 1775, den smukkest udstyrede af de Arna-Magnæanske Udgaver af Sagaer, og Jon Loptsons Encomiast 1783. 4.)[3])

Den mærkeligste blandt Stipendiarerne er Jon Olafsen den yngre, ældre Broder til Eggert Olafsen, f. paa Svefney i Bredefjord. Han blev Stipendiar 1752, og har ved sine grundige og lærde Skrifter gjort sig udødelig i den islandske Literaturs og den danske Lexikografis Historie. Ved de tilföjede Glossarier ere især vigtige hans latinske Skrifter: Syntagma de baptismo

---

[1]) Se f. Ex. Glossariet til Kristnisaga 1773, af Kommissionens Sekretær Hans Finsen, og til flere Sagaer, hvori man ingen Vejledning finder til Ordenes Former og Udtale, hverken Kjön eller Böjning o. desl. Endnu ett Vidnesbyrd om, hvor lidet der tænktes paa at udbrede Kundskab om Sproget udenfor de indfødte.

[2]) Tentamen philologico-antiquarium, quo nomina propria et cognomina veterum septentrionalium monumentorum antiquorum, inprimis Islandorum ope leniter illustrantur. Havniæ 1753. (Jfr. P. B. Vidalins Commentatio ad Erici Tentamen). — De Veterum Septentrionalium, inprimis Islandorum, peregrinationibus et Philippia. Havn. 1755. o. fl.

[3]) Kilder hos Nyerup. Æfisaga Jóns Eirikssonar af Sveinn Pálsson. Kpmh. 1828. Om hans Død se Pawels Autobiografi. S. 50—51.

Digitized by Google

(1770. 4.) og Diatribe de cognatione spirituali (1771.). Hans Prisskrift Om den gamle nordiske Digtekunst (1786. 4.), hvis grundigste Kjender han den Gang var, er et Hovedværk, og i sin Slags det eneste. Paa Supplementer til Ihres Glossarium havde han arbejdet i flere Aar, för han (1789) søgte Videnskabernes Selskab om Understøttelse til deres Udgivelse, og da Haandskriftet ødelagdes i Kjøbenhavns Bombardement, begyndte han paa ny Udarbejdelsen, og fortsatte den, tilligemed skriftlige Oplysninger til Edda, indtil sin Død. Uagtet han var theologisk Kandidat med bedste Karaktér, kunde han ikke opnaa et Klokkerembede; men Arveprinsen tillagde ham, for med Schøning at arbejde paa Udgaven af Heimskringla, 400 Rdl. aarlig, som han beholdt efter Arbejdets Ophør, og som Medhjælper ved det danske Ordbogsarbejde under Videnskabernes Selskab (1783—1806) fik han ved sin Afgang 150 Rdl. Han havde saaledes et tarveligt Udkomme indtil han, uden Familie, skjult for Verden, elsket af de faa der kjendte ham, næsten blind, som en overmaade lærd, ligesaa grundig som kyndig, overmaade godmodig og beskeden Olding døde i en Alder af 80 Aar (1811).[1])

Grim Jonsen Thorkelin, der var født og opdragen paa Island, og nedstammede fra Lopt Sæmundsen, men deponerede fra Frue Skole i Kjøbenhavn, blev 1777 Sekretær ved den Arna-Magnæanske Kommission, og blev efter en Udenlandsrejse Geheimearkivar 1791 († 1829). Han udgav adskillige Haandskrifter, især Lovstykker, hørende til Norges og Danmarks Historie, og den ældste trykte Diplomsamling (Diplomatarium Arna-Magnæanum, 1786, i to Dele. 4.), og havde tillige stor Del i Udgivelsen af de islandske Oldskrifter (Vafþrúðnismál 1779, Glossariet til Orkneyingasaga 1780, Eyrbyggjasaga 1787). Mest kjendt er han maaske bleven ved sit engelske Skrift om Kronprinsen (Frederik den sjette, 1791) og sin senere Udgave af Bjowulf. Uden Tvivl var det en lærd Mand, men mere higende efter det ydre Skin end efter Arbejdets indre Værd, unöjagtig og upaalidelig. Hans Arbejder staa derfor ikke nu i synderlig Anseelse.[2])

Derimod har Navnet Thorlakson i sin latinske Form Thorlacius vundet megen Udbredelse og Hæder i Danmark ved Skule Thorlacius, Rektor i Kolding 1769, ved Frue Skole

---

[1]) P. E. Müllers Nekrolog i D. Literaturtidende for 1811. Nr. 13. Molbech, Videnskabernes Selskabs Hist. 1, 212. 259.

[2]) Vorm 3, 780 og Erslew.

i Kjøbenhavn 1777 († 1815). I en Række Skoleprogrammer udgav han Antiquitatum borealium observationes miscellaneæ (spec. 1—7. 1778—99), der især ere vigtige til den islandske Poesis Historie; efter Schønings Død overdroges ham Udgivelsen af tredie Del af Snorres Heimskringla; og han deltog med Held baade i Fortolkningen af Runeindskrifter og i andre arkæologiske Undersøgelser (Noget om Thor og hans Hammer). Forbindelsen af klassisk Filologi med islandsk Sagakundskab fortsattes i næste Aarhundrede ved hans Sön, Børge Thorlacius.

Islænderne havde arbejdet og vedbleve at arbejde for sit Modersmaal og sin Literatur paa Islandsk og paa Latin, saasom, for kun at nævne nogle af de mest fremragende, Lagmanden Povl Vidalin († 1727), hvis Afhandling om dansk Tunge, oversat paa Latin, blev indført i Gunnlaugssaga, med Anmærkninger af Jon Erichsen;[1]) Biskoppen Finn Jonsen († 1789), Forfatteren til Hovedværket Historia ecclesiastica Islandiæ (1772—78, i fire Tomer. 4.); Provsten Björn Haldorsen († 1794), der udarbejdede en islandsk-latinsk Ordbog;[2]) Rektoren Halfdan Einarsen († 1785), Bearbejderen af Kongespejlet, og Forfatter til Sciagraphia historiæ litterariæ Islandicæ (1777).[3]) Ogsaa fremmede grebe ind med: Franskmanden Mallet, som vi allerede kjende, der behandlede Edda (1755—56); Engellænderen James Johnstone, engelsk Legationspræst i Kjøbenhavn, der udgav Loðbrókarkviða (1782) og flere historiske Smaastykker paa Islandsk og Engelsk. Men, som P. E. Müller bemærker, i Danmark, hos de Danske var Smagen for nordisk Literatur ikke synderlig udbredt. Hvad der gjordes, var kun Frugten af Regjeringens Understøttelse, ett Par Stormænds Opmuntring og nogle faa lærdes rastløse Stræben. Bøgerne vare næsten alle paa Islandsk og paa Latin, der kun gav et svagt Gjenskin af nordisk Aand. De fleste troede, at det islandske Sprogs Studium alene var deres Sag, som vilde læse gamle Skjøder eller berigtige Oldtidens Kongerækker.[4]) Selv den for Digtningen saa nødvendige Kundskab om Edda og

---

[1]) Paa Islandsk i Skýríngar Páls Jónssonar Viðalins á fornyrðum íslenzkrar lógbókar, er Jónsbók nefnist. Udgiven af det islandske literære Selskab. Reykjavík 1854.

[2]) Udgivet af Rask (og flere Islændere) 1814.

[3]) Jfr. Finn Magnusens Bidrag til nöjere Kundskab om attende Olds fortjente Islændere, i Minerva, Juni 1803.

[4]) Müllers Prisskrift Om det islandske Sprogs Vigtighed.

Digitized by Google

den gamle norsk-isländske Poesi i Almindelighed var meget ufuldkommen og lidet udbredt. Den ældre Sneedorf i Gylfes Rejse, Kraft i Bogen om de vilde Folk lægge noget Kjendskab dertil for Dagen. Men i Almindelighed øste Digterne sin Kundskab af Mallets Skrifter, Mythologien i sin Helhed var kun lidet kjendt. En af de første, der nyttede den i dansk Poesi, var nok Skuespillerinden Fru Passov (f. Materna, † 1757), der anvendte det, hun havde lært af Mallet, i et ubetydeligt Skuespil, hvorved Mythologien lidet kunde vinde og lidet vandt. [1]) Evalds mythologiske Kundskab var meget mangelfuld, og hverken den Tids Kritikere eller Tilskuerne havde Smag for den. Berthel Kristian Sandvig (f. i Kjøbenhavn), Sekretær i det danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, var den første, der ved Oversættelser søgte at bringe den gamle Poesi ud iblandt Almenheden, men hans Forsøg, der nu maa regnes iblandt de sjældne Skrifter, hørte uden Tvivl den Gang til de lidet søgte og endnu mindre forstaaede. [2]) Efter Evalds Død udgav Nordmanden Hans Jakob Wille, den velkjendte Topograf, siden Sekretær i det Norske Videnskabers Selskab, et Udtog af den nordiske Mythologi. (Kbh. 1786.)

Men selve det gamle nordiske Tungemaal var der næppe nogen som tænkte paa, uden nogle faa lærde, som Langebek. Dets Vigtighed som Sprog, dets Anvendelse paa Modersmaalet og paa de andre ny nordiske Tungemaal, det var Tanker, som aldrig faldt Filologerne ind, og hvorom Almenheden ikke bekymrede sig. Des mærkeligere er det, at der dog temmelig tidlig (1766) findes et Skrift, hvis Forfatter synes først for nylig at have gjort nöjere Bekjendtskab med Islandsk, men dog har faaet sit Blik aabnet for dets Fortrinlighed som Sprog og dets Vigtighed for Modersmaalet. [3]) Han taler til sine „faa Selskabs-

---

[1]) Rabbek og Nyerup, D. Digtek. Hist. under Frederik den femte, S. 120.

[2]) Danske Sange af det ældste Tidsrum. Kbh. 1779 (Nyerup har 1780). Tilegnet Luxdorph af Sal. Godiches Enke. Blandt andet findes deri Fragmenterne af Bjarkamál, Vegtamskviða, Rúnatalsþáttr Oðins, Loðbrókarkviða, som han ogsaa kalder Bjarkemaal, Hjalmars Dødssang, Eivind Skaldespilders Hákonarmál, Krigssangen för Briansslaget (af Njála), Harald haardraades Elskovssang, foruden adskillige Fragmenter af Draper.

[3]) Skriftet hedder: Tanker om det danske Sprogs nye og gamle Tilstand og Forbedring til det Danske Folk; og især til alle fornuftige og ærlige, lærde og retsindige Danske Mænd. Kbh. 1766, 40 Sider. Forfatteren har ikke kunnet opspores, heller ikke Werlauff kjendte ham.

Digitized by Google

brødre, der endskjöndt de ere velsindede og duelige nok, saa ere de dog meget sene og tungfærdige.“ Han forklarer, hvorledes „det Sprog som tilforns (sic) gik over hele Norden, kaldtes den Danske Tunge.“ „Nordmanden kaldte den Danske Tunge almindeligst Norrone (Norœna), hvilket betyder Nordisk Sprog (sic). Mundarten var i Norge, Sverrige og Dannemark næsten den samme, de samme Ord og Talemaader.“ Han gaar derfra over til adskillige Bemærkninger om Forholdet til det tyske Sprog, deriblandt: „Man véd, at nærværende Materie er delicat: det tyske Sprog vil være det ældste. det allerædelste og det oprindelige for den danske Tunge, samt for alle de Sprog, som dermed stode i nogen Forening, ja nogle have paastaaet, det var Kilden til det Grækiske og Latinske. Saa store ere vi ikke paa det.“ Han „holder for med Torfæus, at vores Sprog er ikke kommet fra de benævnte Gother (det Møso-Gothiske).“ „Naar vores gamle danske Sprog kommer tillige (med Engelsk og andre) i Overvejelse, da give vi det strax Fortrin af mange uomstødelige Grunde, langt fra at tilstaa, det er yngre end det tyske, og endnu fiær (sic), at det er dets Affødning.“ „Det kunde med bedre Grund paastaas, at Navnet til det tyske Land og Folk er kommet af Førstningen fra et lidet Herred i Jylland,“ (han mener þjóð, Thy) „end at det er fra en Tevto eller Tuisco.“ „Kommer vor Opponent atter, og frembyder det tyske Sprog som Kilden til det danske, da spørge vi ham billig hvorfor? En Tysker eyer (sic) os jo flere Stammeord, end vi eje ham; vores Sprog opløser Ordene naturligere end hans; de nedstammende og sammensatte Ord beholde sig i Stammeordene lidet eller intet forandrede; vores gamle Sprog er ordentligere, rigere og med ett Ord mere fuldkomment. Det Gothiske (Møsogotiske) var ret smukt, ja ypperligt og i Henseende til Ordentligheden og Kortheden havde det kjendelige Fortrin over det Gammeltyske, Angelsaxiske etc. Men den danske Tunge var ret en Dronning iblandt alle disse Sprog.“ Endelig slutter han denne Betragtning med: „Hvad Tysken i Besynderlighed angaar, kan Theodisca og den danske Tunge behagelig holdes imod hinanden. Der ere endnu Skrifter til i begge Sprog. Man kan begynde i det niende Seculüm, og holde ved til det trettendes Udgang; og skal det da for alle ret dömmende Kjendere vise sig, at det gamle tyske Sprog har uagtet Ordenes tydelige Overensstemmelse, været af en anden Art og aldrig naaet den Fuldkommenheds Grad, som det gamle danske. Der maa tages, hvilket Evne“ (d. e. Æmne) „man vil: Poesien, Historierne, Lovene, det nordiske Sprog skal jævnlig og i alle Tilfælde spille Mester.“

Efter at have gjennemgaaet Sprogets Skjæbne indtil det

Digitized by Google

nuværende, vender han i Slutningen af Bogen atter tilbage til det Islandske. „Saaledes, siger han, er det da gaaet til med vort gamle Modersmaal og dets Mundarter. Men mon da den ædle danske Tunge er ingensteds mere at finde, saa fuldkommen som den var i den blomstrende Alder? Mig synes jeg har truffet den enstæds (sic); jeg tvivler ikke derpaa, og tör paastaa det, endskjöndt det nu er en hart ad uhørt Ting; Mængden véd intet derom, og vil maaske sige derimod. Jeg vil da med faa Ord vise dem hvad jeg har fundet." Han taler derpaa om Flygtninger, der nedsatte sig paa Island, og vedbliver saa: „I véd vel, mine Brødre, at jeg taler om Islænderne, og jeg er vel ikke den første, som bringer det frem, at de beholde endnu det gamle danske Sprog. Winsløws Farrago Arctoa er eder bekjendt. — Ellers maa jeg bekjende, at jeg ikke tilforns har troet dette Sprog var den ommeldede danske Tunge, i hvorvel jeg alletider har æret den islandske Mundart, baade for dens Ældes Skyld og tillige dens Rigdom og Fuldkommenhed, som strax faldt mig i Öjnene. Jeg vidste nok, at Island var fordum Musernes Sæde eller ligesom et stort Academi. Alligevel tænkte jeg den nu brugelige Islandsk var ganske fra den gamle forandret; thi dette have nogle af Islænderne selv skrevet og fortalt. Men nu har jeg faaet andre Tanker. Min Lykke var, at jeg traf paa grundige og redelige Undervisere. — Det islandske Sprogs Fuldkommenhed bragte mig ret i Forundring. At det kan kappes om Prisen med de fuldkomneste, med det grækiske og latinske, i Declinationerne, Ordenes Böyelser o. s. fr., det er en Ære, som vel intet nu levende Sprog tager Del i. Netheden i Stilen og Dybsindigheden i Talemaaderne kan jeg bedre slutte mig til, end indse; dets Righed er uforlignelig, og næppe noget Sprog i Verden har saa mange Stamord som det Islandske. Af disse Aarsager er Sproget meget vanskeligt at lære; et Barn har ikke lært det til Nødvendighed, förend det er 16 Aar gammelt."

Endelig handler han om det danske Sprogs Forbedring, og af hans Bemærkninger er en Del at anvende siden paa Modersmaalet, skjöndt vi her for Sammenhængens Skyld meddele dem næsten fuldstændig: „Jeg véd, kjære Brødre, at I høre mig gjerne, og det er derfor jeg haver indladt mig i en saa delicat Materie om den danske Tunge. Der gives to Veje til Forbedringen; den ene løber i Vester, den anden i Øster. Den første er den almindeligste, thi Mængden, baade lærde og ulærde følge den; en meget bred Vej, som har utallige Afveje, der alle gaa til en ufrugtbar Ørken. Men saasom den er rom nok, og har ingen synderlige Anstødsstene, er den for de fleste overmaade behagelig." Den bestaar i: „at optage Ord af fremmede Sprog

Digitized by Google

med en liden Forandring, en dansk Endelse, og en Bogstav eller flere fratagen eller tillagt, for at give dem Anseelse af danske Ord; og at attraa en flydende Stil, lige meget om den er ægte." „I denne prægtige Dansk er intet Dansk, og de lærde, som smidde (smede) den, ere ganske ulærde i deres Haandværk. I Steden for at forbedre Sproget, fordærve de det i Bund og Grund. Ja, de ulærde, som gaa denne Vej, ere ikke nær saa skadelige, just derfor at de ere ulærde." Den anden Vej bruges lidet nu omstunder; den er baade smal, ujævn og stenig, følgelig langsom og besværlig; men den har ingen Afveje, og fører til en behagelig, frugtbar Egn, hvor den danske Tunge vil stifte et nyt Rige igjen. Kuns faa have udvælget denne Vej, men de ere idel lærde Patrioter og ærlige Folk, som vil tale og skrive rent det danske Sprog, og til den Ende udelukke saa meget ske kan alle fremmede Prydelser, Ord og Talemaader, men holde de indfødde (indfødte) og rigtige ved Hævd og Magt. Hvor der noget umisteligt er glemt og gaaet af Brug, dèr opsøge de det og bringe det for igjen. Det er dem ikke nok at bringe (bruge?) danske Ord; de vil ogsaa gjöre en rigtig dansk Stil, som er ligesaa tydelig som den er naturlig. De ere ikke for storagtige til at lære Dansk af fattige Folk og Pøbelen eller de enfoldig talende Landets Börn, og de tage tiltakke med alleslags gamle ringeagtede Skrifter, naar der kuns er noget at finde, som tjener til Sprogets Forbedring. Men Skaden er, at disse Folk have liden Fremgang, det synes mig ogsaa, at de ikke ere djærve nok; de vide, at deres Forbedringsmaade er Mængden ikke for; den kritiseres og udlés af alle dem, der gaa den forbemeldte alfare Vej." „Værer alligevel ved godt Mod, mine Brødre! Det er eder jeg mener. Bliver ikke trætte! hvem véd, eders Bestandighed kunde maaske faa Sejrskransen förend I vænter den". Nu gjör han den Proposition, at samle de gamle danske Ord og Talemaader, men derved har han store Tvivlsmaal; det er ikke ett eller to Aars, maaske hundrede Aars Arbejde. „Islænderne ere umistelige. Deres Sprog er hos os en Herlighed, hvis Mage intet Rige i Verden har. Forunderligt, at vi hidindtil ikke har ført os det til Nytte! Forunderligt er det, at ingen af os har taget sig for at lære det gamle Sprog ret af Grunden, da det dog visstnok er gjörligt. Vel er det besværligere end Latin og Græsk, hvis det skulle (skulde) læres paa samme Maade. Var det ikke værdt for denne Sags Skyld at rejse over til Island. Uvæntede Oplysninger ville (vilde) udkvælde fra denne skjulte Kilde. Undersøger kun og sætter alle Præjudicier til Side! I begribe jo Sagens Mulighed."

Smukt slutter han: „Lever da vel, alle retsindige og ærlige Danske Mænd! Gud han kjender eder, thi I ere hans Venner.

Digitized by Google

Han har givet eder og eders Forfædre det danske Sprog til at dyrke og tilbede ham med, og han har velsignet det for eder i saa mange hundrede Aar. Værer derfor ved godt Mod, og gjörer eders Skyldighed; thi det er Gud meget behageligt, at I saaledes med Hjærter og Munden takker og ærer ham, saavel for disse som alle andre hans Velgjerninger."

Men dette var kun ett Skrift, én Røst, der blev saa lidet paaagtet, at vi ikke en Gang vide, fra hvem den er kommen. Og vi tör vel antage, at det forholder sig saa, som P. E. Müller siger: „Naar de indfødte Islændere undtages, kan man vel paastaa, at indtil 1811 (det Aar, da Rasks Vejledning til det islandske Sprog udkom) næppe en halv Snes i Danmark og Norge, færre i Sverrig, og næppe mere end ett Par i det øvrige Europa, forstode Islandsk." Det var altsaa nødvendigt, at Rask matte komme. Han kom fra en Bondehytte i Fyn, for at lære det til Gavns paa Island, og drog ud, for at lede efter dets Udspring i Indien. Som Vidne, Forf. skulde sige Martyr, døde han i Kjøbenhavn i sin fagreste Manddoms Alder.

7. Dansk Sprog. Sprogrensningen: K. P. Rothe. Priebst. Höyberg. Sorøske Samlinger. C. D. Biehl. Sneedorf. Höysgaard. Bemærkninger om Sprogrensningen. Det videnskabelige Sprogs Rensning: Rosenstand-Goiske. v. Aphelen. Sprogets Ydre, Skriften og Retskrivningen: Grev Moltke. Den. danske Proteus. C. D. Biehl. Fasting. De latinske Skoler Sproglæren: Jakob Baden. Werner Abrahamson. Enstydige Ord: Fleischer. Sporon. Den danske Ordbog: Ström. Ehlert. Weinwich. Nyere Forfattere om Retskrivningen: Kølle. Boye. Baden. De lærde Skoler; om Sproglærere og Sproget: Werfel. Bøgh. Ekkard. K. F. Dichman. J. Collin. Almindelige Bemærkninger om Sprogtilstanden.

Det danske Sprog forlode vi ved Holberg opfyldt med tyske og franske Ord i en saa höj Grad, at der ikke lod sig nogen större Sætning bringe tilveje, som bestod alene af ægte danske Ord. Udtrykkene for mange Gjenstande, men især for oversanselige Forestillinger, enten fattedes i det ældre Tungemaal, eller, hvis de havde været dèr, vare de glemte, og efterhaanden satte man udanske i Steden. Grunden dertil laa i hele Tidens Dannelse. Der var en lærd Kreds, for hvilken den allerede noget forældede saakaldte klassiske Dannelse (den europæiske Navnkundighed) var Hovedmaalet; der var en anden Kreds, som fremfor alt hyldede de nyere Sprog, det franske og tyske, der havde fundet Indgang i næsten alle höjere Selskabskredse. Af dem begge havde Modersmaalet overmaade lidet at vænte; det var, som J. S. Sneedorf siger, „for Pøbelen" (for Almuen). Det lave daglige Sprog, saaledes som det var brugeligt for Ko-

Digitized by Google

medien, var ikke Folkesproget, men blandet med Udtryk og Vendinger, som Almuen aldrig af sig selv vilde have taget i sin Mund; den höjere Prosa, som Historien nyttede, var det samme Tilfældet med, i en endnu höjere Grad; og lyrisk Poesi kunde ikke ret blive til, fordi den intet Organ havde, hvori den kunde yttre sig. Disse fremmede Vendinger og Ord, der kaldtes danske, vare det naturligvis ikke, og kunde aldrig vorde det; Almuen kunde ikke faa dem i Munden uden at fordreje dem, den mest dannede kunde ikke udtrykke sine Tanker uden ved at anvende dem i hele deres fremmede Skikkelse; det var et Skriftsprog, hvori ingen smagfuld Behandling af höjere Æmner kunde finde Sted, og heller ikke fandt Sted.[1])

---

[1]) Om denne Sprogets Tilstand lyde Vidnesbyrd fra alle Sider. Foruden den ældre Sneedorf taler Guldberg med Iver derom i Fortalen til sin Oversættelse af Plinii Lovtale til Trajanum (Sorø 1763): „Selv foragte vi det (Modersmaalet), og overlade det næsten til Almuen. Vore fleste fornemme fornedre sig, naar de tale det: disse, som borde tale det best, tale det intet: man kunde være Dansk og leve i Landet og af Landet, uden at forstaa Landets Sprog. Adskillige af vore lærde bruge det arme Sprogs Styrke, for at beklage dets Mangler: og da det ved deres Flid først skal naa sin Skjönhed, maa det endnu være grovt, stivt og fattigt. Ingen Under, at et Sprog har tabt sin Ære, som Kjernen af Folket ikke bruger. Ingen Under, at det foragtes, naar vi, ved at nedtrykke det, vil ophöje Vigtigheden af vore Fortjenester imod det. Men det fortjener vor Forundring, at et Sprog, der saaledes er i lang Tid begegnet, har endnu saa megen Rigdom, Smukhed, Höjhed“. (Han dvæler derpaa ved dets Fortrin, og mener, vi kunne le ad den formente Fattigdom, en fremmed og stor lærd, Michaelis, nylig har bebrejdet det.) Just for Sprogets Skyld har han forfattet sin Oversættelse. Ungdommen kunde tjenes dermed; „thi Oversættelse er dog det eneste Middel, der i vore Skoler bruges til at lære vort Sprog“. For at se Sprogforskjellen, vilde det være artigt at sammenligne Brinchs Oversættelse fra 1704 (Fyrstelige Dyders Speil) med Guldbergs. Naar Brinch siger: flitteligen betæncke, har Guldberg: ja immerhen betænke; naar Brinch siger: den Maadelighed vi alle holdte, har Guldberg: den Middelvej, som vi alle tilhobe have holdt; Brinchs Lempfeldighed har Guldberg gjort til Föjelighed. o. s. v. Dass omtaler i et Brev til Suhm 1763 (Suhms Saml. Skr. 15, 301) Guldbergs skarpe Fortale til Forsvar for det danske Sprog. Michaelis i Gøttingen havde beskrevet det som saa aldeles fattigt, at intet net eller fint deri kan skrives. „Jeg, siger han, opmuntrede derfor Guldberg til denne Oversættelse, for at prøve det danske Sprogs Styrke, og jeg mener han har været lykkelig“. Men som han tillige har skaffet en Forlægger dertil, vil han gjerne hjælpe paa Afsætningen, og sender Suhm 20 Exemplarer. Fr. Sneedorf (Saml. Skr. 3. D. 2. B. S. 561) har nogle Bemærkninger om det danske Sprog, der ogsaa i andre Henseender ere mærkelige (f. Ex. om

Digitized by Google

Et Skriftsprog! Det er kun dette vi her have med at gjöre. Om Dialekterne, Sprogarterne, tale vi ikke. Det virkelige, reelle, Folkesprog hænger fast ved det gamle, og udvikler sig ved sig selv, hvis det udvikler sig; men det er, som alt det virkelige, adspredt og usammenhængende, afbrudt i lutter Stykker, ofte med snævre Grænser, og forener sig aldrig til nogen almindelig Enhed. Det er i det hele mindre udsat for Omskiftelse, fordi der hverken inde i det selv opstaar mange ny Tanker, og det heller ikke udenfra, naar det maa raade sig selv, modtager betydelige Indvirkninger, der kunne omskifte dets Væsen. Det har ingen Literatur (hvad der ser saaledes ud, er kun noget eftergjort), og er derfor udannet og raat; Selvlydssystemet f. Ex. er saa fuldt af Mellemlyd og Overgange, at ingen Skrift kan udtrykke det uden tilnærmelsesvis. Endelig skrider det ikke fremad med Folkedannelsen, men svækkes og fortyndes, ja udslettes endog ved Skoleundervisningen. Skriftsproget derimod, der i Følge sin Natur er ikke virkelig til nogensteds, tales aldrig af nogen uden saa saa, af den ene aldrig som af den anden (ja Mænd af den höjeste Dannelse tale det stundum saaledes, at det i deres Mund bliver til en Karikatur); og dets Uddannelse (at uddanne Dialekterne har visst aldrig faldet nogen ind) beror ikke umiddelbart paa Folket i dets Helhed, men paa de enkelte Mænd, som have sat sig i Spidsen for Folkets Kulturudvikling. Det skulde være et stadig lifligere Ideal af det gamle Tungemaal og af Folkesproget, der ligger det gamle saa nær, og er det virkelig i nogle Tungemaal, der som Skriftsprog have udviklet sig af endog flere og yderst forskjellige Folkeelementer (som Engelsk); men hos os har kun Poesien holdt denne Vej aaben for sig. Midlerne til dets Berigelse ere, som allerede Leibnitz har bemærket: [1]) Opledning af gode Ord, der allerede ere forhaanden, skjöndt tilsidesatte, Atterindførelse af gamle henlagte Ord, som ere fortrinlig gode, Naturalisering af fremmede, og, hvor intet andet Middel gives, vel overlagt Opfindelse eller Sammensætning af ny Ord. Og ved Anvendelsen af disse Midler, det vil da ingen nægte, kommer det ikke alene an paa at have Glossarier, selv om det var de fuldstændigste, men paa en ret levende,

---

Forbindelsen med Holsten). Han „siger med en krænket Stolthed, der er intet Land i Europa, hvor et fremmed Sprog saaledes har ecclipseret Landets, fornemmelig hos de höjere Klasser og alle deres slaviske Efterlignere, som i Danmark". Tilstanden varede ved.

[1]) Unvorgreifliche Gedanken betreffend die Ausübung und Verbesserung der teutschen Sprache (Leibnitz's Deutsche Schriften, herausgeg. von Guhrauer, 1. Th.).

Digitized by Google

alvidende og allestedsnærværende Kundskab, en Gjennemtrængning og Besjæling af Sproget i dets organiske Sammenhæng og Kraft, paa Forfatternes Kundskab og Indsyn i Sprogets oprindelige Væsen og ejendommelige Natur, og paa selve Folkets Skjönsomhed og Modtagelighed for det gode. Falder Værket i Hænderne paa ukyndige og umyndige Forfattere, og have hverken de eller Folket Forstand paa sit eget Sprog eller Kjærlighed til det, saa kan det let gaa, som naar Börn kaste Avner og Korn ud iblandt en dum Hönseflok, der pikker noget op hist og her, men lader det indholdsrigeste og frugtbareste ligge.

Vi, der ere saa nogenlunde overbeviste om, at den Sprogrensning, hvorved det nuværende danske Skriftsprog blev til, kunde have været bedre (Idealer virkeliggjöres overhovedet aldrig), overlade Dommen derom til Læseren, og forsøge kun historisk at fortælle, hvorledes den gik for sig. Nødvendig var den, og ældre er den ikke. Tror nogen, at vort Skriftsprog i sin Fuldendelse har været, saaledes som det er, fra Arilds Tid, og at de Ord, vi nu bruge som det almindeligste i Sproget, alle ere ægte gamle danske Ord, saa gamle som Sproget og fra utænkelige Tider, saa maa han være meget ukyndig i Sprogets Historie og meget uskjönsom til at bedömme sin egen Tale; der er meget i denne Tale, som aldrig har været til i det danske Folk, förend det igjennem Skriftsproget kom ind ved Undervisning, meget, som ikke udgik af det levende Ord hos Folket, men af det skrevne.[1])

Eilschov begyndte Sprogets Rensning, han oplevede den ikke. Holberg satte sig imod den, og blev lagt paa Hylden. Men der begyndte, som vi allerede have set, en ny videnskabelig og folkelig Udvikling i næsten alle Retninger, som blev Grundlaget til vor nuværende Kultur. En tysk-fransk Koloni af fremmede Forfattere satte sig ned i Landet; deres Forsøg paa igjennem sit eget Sprog, stundum igjennem vort, at sætte

---

[1]) F. Ex. offentlig, ordentlig, egentlig, ugentlig o. desl. kom ind i Skriftsproget fra Tysk, og gik derfra over i Udtalen. Siger man nu, at man i Skriften skal følge Udtalen, saa vender man naturligvis op og ned paa det hele; thi Udtalen, der aldrig kunde blive til af sig selv i en dansk Mund, blev først til efter Skriften. Man hører nu i daglig Tale i foran Aarstallet, som i 1800, som Følge af den ny fremmede Skrivebrug (fr. en). Man filosoferer nu ogsaa over Sproget, og forandrer derefter Ordene, som det för almindelige: langtfra ikke (bei weitem nicht) til langtfra, sætter det ind i Skriften, og saa gaar det videre. Nydannede Ord, som Fortoning, udbredes jo paa samme Maade. Den maa nu være meget uvidende, der antager dette og utallige lignende Ting for godt gammelt Dansk, eller henfører det til det virkelig ægte gode gamle Folkemaal.

Digitized by Google

ny, i det mindste hos os uvante Idéer, Tanker og Forestillinger i Omløb, i Forbindelse med vore egne Forfatteres igjennem Modersmaalet at give Folket en lignende Udvikling (de dannede sig selv, som vi have set, ved den franske Literatur og ved den tyske), denne de fremmede Sprogs Kappen med Landets eget, og dettes Efterligning af dem maatte fremkalde en Bevægelse i Literaturen, som den vi have set foregaa i Sorø. Denne Bevægelse udbredte sig. Den nyere Dyrkning af Naturvidenskaberne, der nu tog sin Begyndelse, forbandt sig med Filosofien. Selvtænkningen, der for en stor Del var uafhængig af al forældet Tradition, og ikke paa nogen tænkelig Maade i det hidtil brugelige Sprog kunde faa sagt hvad den vilde sige, maatte søge ny Vendinger og Udtryk. Den udvidede Kundskab krævede et udvidet Sprog. Latinskolen, der nu skulde optage Modersmaalet, begyndte ogsaa at tænke over det, hvilket for den, der aldrig för havde brudt sig om det, maatte tykkes en fortvivlet Gjerning. Endog Theologien, der hidtil havde været saa lykkelig ved sine latinske Kunstord, prøvede paa at opgive sit Miserere og at istemme et dansk: O store Gud, vi love dig. Kort, igjennem hele Literaturen fandt der en Bevægelse Sted, der igjennem mange underordnede Øvelser, mange mislykkede Forsøg, maatte bane sig Vej, og først en rum Tid efter fandt Vejen til hele Folkets, til Almuens Mund.[1]) Først gave de smaa Genier sig til at mundhugges, de store saa til. Nogle vare rædde, og holdt sig tilbage, ja forvarede sig imod at blive blandede ind i Striden; andre saa med hemmelig Glæde paa, at den var vakt, og prøvede paa sin Maade at skabe og forme ny Ord, som ingen har ænset. Nogle, der vare ophöjede over de smaa Kjævlerier, gave endelig det ny Forehavende en afgjörende Sejr ved at stille gode Skrifter i Fornyelsens Rækker. De fortsatte Holbergs Gjerning, men med ny Midler, og de bleve ikke staaende ved den; de fandt Efterfølgere, der tildels vare endnu dygtigere. Den filosofiske Stil fandt sin, ogsaa i Sproget kraftige, Kraft, den historisk-filosofiske Betragtning sin i Sproget

---

[1]) Stadfæstelse derpaa findes i K. K. Birchs Tanker om en Prækens Egenskaber for Tilhørere paa Landet. Odense 1780. „Som Præst paa Landet, siger han, har jeg af Erfaring lært, at man bör afholde sig fra enkelte Ord, som ere Bonden ubekjendte, omendskjöndt de ellers kunde være almindelig vedtagne og endog for lang Tid brugte af vore beste Skribentere. Og mange af vore i sildigere Tider indførte Danske Ord ere endnu ligesaa ubekjendte for Bonden, som de vare det for vore Forfædre.“ Som Exempler nævner han: Formaal, Gjenstand, Mønster, Bestemmelse (Ord, som længe have været brugte, men derfor ikke Bonden bekjendte), immer, at kaste sit Blik paa.

Digitized by Google

mindre heldige Tyge Rothe, Fædrelandets Historie sin Suhm, Poesien sin Evald. Aldrig vil det glemmes hvad vi skylde disse og flere Mænd, der, paa hvor forskjellig Vis de end hver især fremmede Sprogets Uddannelse, lærte os at tænke og at udtrykke vore Tanker, hvilket er ett.

Det yttrede sig først som en dunkel Følelse, der snart blev til en klar Overbevisning, at det Sprog, der var i Brug, ikke var dansk; det var en Blanding som Jean de France's: Jeg har oublieret ganske mit Dansk dans Paris, Dieu donne que nous etions dans Paris igjen. Denne Overbevisning var det første, der skulde vindes. Kasper Peter Rothe, der ingenlunde var kjendt som Sprogmand, udtalte den i sit Skrift: Hr. B*** Forslag om det danske Sprogs Indförsel udi Frankerige. Aar 1755. „Det er et Forslag, som er indgivet til det Selskab, der arbejder paa Sprogets Forbedring, kaldet l'academie françoise", og han mener, at det vil staa de danske patriotisksindede hel vel an." Indholdet er følgende: „Forfatteren Hr. B. (Beaumelle, der den Gang havde forladt Danmark) har i en tre Aars Tid opholdt sig i Danmark, og mest til sin egen Tidsfordriv skrevet et Ugeblad, der under Navn af Spectatrice Danoise med fransk klygtig Dristighed havde sagt de Danske adskillige Sandheder; Bogen var af de fleste bleven optagen med Forundring (Beundring) og Höjagtelse, dog vilde han ikke fragaa, at han jo tillige, det var en Gang i Roeskilde, havde haft nogle hel følelige Ulejligheder deraf, eftersom nogle syntes, at baade han og hans Aspasia havde undertiden spaset lidt for stærk." „Ved disse faa Aars Værende i Danmark havde han iagttaget, at de Danske i Høfligheds Bevisninger langt overgik de Franske, der ellers var anset for de høfligste og mest belevne blandt alle Europæer. Deres utrolige Høflighed gaar saa vidt, at de almindelig anser det for stort, som er fremmed, men agte föje om sig selv og deres eget. Fremmede have blandt dem bedst Adgang og Anseelse; ja de mynstre endog deres egne bekvemme Ord ud af Landets Sprog, for at gjöre Plads for fremmede. Det stod at befrygte, at dersom det höjvise Selskab ikke i Tide var betænkt paa Middeler, torde de Danske, inden man vidste ett Ord deraf, tage Lugen (Luven) fra hans kjære Landsmænd. Som en god Patriot vil han derfor foreslaa lige de samme Kunstgreb imod de Danske, som de Danske betjene sig af imod de Franske". Samme skulde bestaa derudi:

For det første „maatte man se didhen, at man fik nogle bemidlede Folk overtalte, at de skulde lade deres Börn rejse til Danmark. Dèr maatte samme trænge sig til at lære det danske Sprog, thi ellers talte strax enhver Dansk Fransk med dem." Herved gjör han den Bemærkning: „At de Danske ej

Digitized by Google

taler Dansk, men stræber at møde enhver Udlænding i sit eget Sprog, sker dog ikke blot af Høflighed, men ogsaa af en Slags Nødvendighed, da det falder mange, helst de fornemmeste iblandt dem, meget tungt at tale deres Modersmaal, i Henseende de aldrig haver haft nogen Øvelse derudi, men have fra deres Vugge af bestandig enten talt Tysk eller Fransk.“ „Den unge Franskmand, der saaledes tager til Danmark, blot for at kunne sige, han haver rejst, kunde gjerne give sig an enten for Adelsmand eller Friherre eller Greve, naar hans Fader kun hjemmefra kunde sende ham Penge fra sin Krambod eller Hantering til en statelig Opførsel. Det eneste man maatte se paa, var, at en slig Udenlandsrejse ikke skulde koste de unge Mennesker saa meget baade paa Pungens og Helbredens Vegne, at det siden skulde svie til dem deres Livstid, det de i et Aars Tid eller lidt derover havde forestilt en Greve eller Friherre i Kjøbenhavn.“

„For det andet var det „uomgjængelig“ nødigt, at disse unge Franskmænd først besaa deres eget Fæderneland og sammes mærkværdige Ting, förend de rejste ud. Det maatte ellers regnes dem til Last af kloge Danske, at de vilde bekymre sig om fremmede Lande og sammes Indretning, uden at de kjendte noget til deres eget. Det vilde ellers komme de Danske latterlig for, at de unge Mennesker vilde bese Nordens rare Ting, uden at være i Stand til at gjöre mindste Rede for deres eget Hjems Sjældenheder.“

Fremdeles „naar disse unge Franskmænd kom hjem fra Danmark, kunde de i deres daglige franske Tale lade indflyde en Slump danske Ord. Deraf kunde strax høres, at de havde været forrejst og at de havde set Kjøbenhavn. Man udrettede desuden derved, at det franske Folk blev vant til de danske Ord lidt efter lidt. At tale og skrive et Sprog rent og purt, lader ligesom man kun forstod det Sprog alene og det til Gavns, da det dog er anseeligere, at blande to sammen, lad være man ingen af dem forstaar til Grunde.“ Ligeledes maatte det samme nöje iagttages i Brevvexling: „Overskriften og Slutningen kunde alletider sættes paa Dansk, ligesom der almindelig bruges franske Slutninger og Overskrifter i danske Breve, og det af mange, der ikke forstaa mere Fransk end det samme og næppe endda det; Opskriften udenpaa Brevene skulde alletider være paa Dansk i Frankerige, uagtet Postmesteren aldrig forstod et dansk Ord, og de Brevene var til ikke heller.“ „Det lærde Selskab maatte ogsaa anmode og tilholde dem, som efterdags lode ny Skrifter prente, at de i lige Maade ej skulde skrive ren Fransk, men blande nogle danske Ord imellem; og disse Ord

Digitized by Google

borde „uomgjængelig“ trykkes med gothiske Bogstaver, for at falde desto smukkere udi Öjnene.“

„Hr. B. véd ikke noksom at rose de Danske for deres Börnetugt. Han har ofte studset af Forundring, naar han er kommen, ikke alene i fornemme, men endog i skikkelige Borger-Folkes Huse, og har hørt med sine egne „Ørne“ hvad vel næppe nogen skulde kunne tro i Frankerige, nemlig at Börn af syv til otte Aar have talt deres Fransk saa net og rigtig, som de kunde have været fødte midt inde i Frankerige, og, hvad derhos det rareste er, ej været i Stand at tale fire Ord ret Dansk. At bringe det saa vidt i Frankerige med det Danske, vilde der høre megen Tid til.“ „I Danmark, siger han, lader Folk sig ofte nöje med franske Römningsmænd, nemlig saadanne, som enten ere undvigte af fransk Krigstjeneste og derved ere blevne Menedere, eller og saadanne, som have begaaet et Mord eller anden Misgjerning, og derfore have „maat“ forlade deres Fæderneland. Til saadanne Opvartere forsikkrer han de Danske ubekymret overlader deres Ungdom, stolende paa Börnenes gode Sindelav. At bringe et saadant stort Antal danske Overløbere eller af Danmark undvigte Personer sammen, holder han for, var ligesaa ugjörlig i Frankerige, som det er let at samle slige Franske i Danmark, og han tror ikke heller det var raadeligt for den franske Ungdom, der af Moders Liv er flygtig og levende. Han vil derfore, man skulde i dets Sted forskrive en Ladning af gode Kron-Jyder, eftersom det danske Sprog, efter hans Tanke, skal være renest holdt vedlige hos dem. Samme kunde omdeles i de fornemmeste Huse i Paris som Opvartere hos Börnene, hvilke af deres daglige Omgang uden Umage kunde lære det Danske. Herhos raader han dog stærk, at Forældrene skal se til, deres Börn ikke forsömme deres Modersmaal, eftersom han har befundet, at den Grundregel er aldeles falsk, som man saa almindelig beraaber sig paa i Danmark, nemlig at Börn have deres Modersmaal for intet, naar de kun flittig øves i fremmede Tungemaal.“ „Til de franske Frøkeners Tjeneste vilde han i lige Maade have et klækkeligt Antal Danoiser forskrevne. Disse, holder han for, skulde bringes fra Øerne Sælland og Fyn. Hvad Aarsag han har dertil, véd jeg ej.“ „Tilsidst foreslaar han, om der ej midt i Landet, som i Orleans eller Lion, kunde anvises Sted til ett Par danske Folk at nedsætte sig, for at anlægge en Planteskole, hvorhen brave Folk i Frankerige kunde sende deres Pigebörn, for at undervises i det danske Sprog og adskillige Haand-Sysseler, saasom hver Aften at skjære Smör- og Brød paa dansk Maade, spinde og sy. En saadan Indretning kunde bringe hele Landet Ære og Stifteren Fordel“.

Digitized by Google

Det er nu Forslaget selv. Hvor træffende og skarpt det er, behøver ej at bemærkes, det rammer ikke alene de franske Landløbere, men selve det danske Folk, der af Naturen er saa sløvt, at det selv ikke af dem kan fordærves. Derefter følge Udgiverens Anmærkninger. Først taler han om den Opsigt, dette Forslag gjorde hos Medlemmerne af l'academie françoise. „Nogle ere af den Tanke, at Landets Folk bör tale Landets Sprog og det uden nogen Blanding; de befrygter, man ellers fik det franske Sprog bedærvet.“ „Han, som en god Dansk, ønsker det maatte sættes i Værk. Naar man ret betænker det, hvi kunde ikke et fransk Brev baldyret med Dansk se ligesaa godt ud, som et Dansk udstafferet med Fransk? Meget kommer an paa Vanen og Smagen i Verden. I Førstningen klinger det underligt i Øret, men naar en halv Snes Aar er gaaen, bliver Folk iet vant dertil.“ „Sandt at sige kommer det hele Forslag han hel sælsomt for.“ „Det franske er i sig selv et meget angenemt og behageligt Sprog; men det Danske er jo ogsaa et særdeles rigt, net og bekvemt Sprog. Forskjellen bestaar fornemmelig derudi: Alle pynter paa det franske, ingen gjör derimod noget ved det danske. Det franske, som i Ligning med det danske virkelig er fattigere, gjöres rigt ved det at alle hjælper til at oplede, skabe og indføre bekvemme samt nette Ord; det danske, som er rigt, gjöres fattigt ved det, at det skjødesløs omgaas, og ikke værdiges den billige Omsorg. Dets egne bekvemme gode Ord rustes ved det de ej bruges; de forældes, derover blive de omsider ukjendelige, tilsidst forglemmes de rent. De maa staa til Side for de ny indkomne; vil nogen bruge dem, skurre de strax i Ørnene. Kort: Sproget i sig selv er rigt; men Folkets Kundskab i Sproget er fattig.“

„Jeg tilstaar, siger han med en ikke altfor ædel Lignelse, „at jeg ellers i denne Sag er af samme Mening, som en jysk Landjunker var, paa hvis Gaard jeg en Middag var gjæstbuden paa Udrejsen. Tjeneren bragte ham nogle fittede Vinglas over Bordet, hvoraf vi skulde drikke. Han tog et saadant Glas, og holdte det for sig; sagde derpaa til Tjeneren: „Nej, Lars! Fit for sig og Glas for sig! Skyl dem om igjen! Saaledes siger jeg og: Fransk for sig og Dansk for sig! De ere begge gode. Blandingen duer aldrig.“

Endelig meddeler han „Gjenpart af Hr. B***s Bönskrift, det første Brevskab man har set i Paris skrevet paa den ny foreslagne Maade. (Læseren ville herved ihukomme Holbergs fŏr omtalte Epistel 448). Den er saaledes forfattet:

Digitized by Google

Mine Herrer!

Medlemmer dans l'Academie Françoise!

Tillader, mine Herrer! que je vous overleverer, avec en dyb Höiagtelse, le Forslag, que j'ai indsluttet dans ma Lettre.

C'est un virkelig Fornöielse de hielpe, en quelque Maade, à Berömmelsen de sa Patrie. Je suis si forud indtaget de vos sande Fortienester, que je me lover d'avance, que Vous jugerez i Medhold de mes Vües.

L'homme qui sçait at blande des Mots Etrangers dans son Langage, fornöier uimodsigelig des Oreilles fine. Tale-Konsten sera forbedred par la; En le faisant, on saisiroit facilement det Höie. On se forklarede plus aisement dans fortrolig Omgang.

Qu'il est beau! Qu'il est fornöielig d'entendre les Danois at samtales. L'homme de la Cour et le Paisan, sans Undtagelse, blande fort deilig le François avec le Danois. Un Mot François tindrer toujours entre deux Mots Danois comme un prægtig Ædelsteen.

Undersøger, mine Herrer! ce ypperlige Forslag! Je ønsker fort, que Vous snapper cette Leilighed de mettre la Langue Françoise dans un beau Glands. Cela desire, avec inderlig Attraa, celui qui est avec tout muelig Høiagtelse et un dyb Ære-Frygt

Mine Herrer
Deres
allerydmygste
samt lydigste Tiener
B***.

For deres Skyld, der ej forstaa det Franske, har man villet oversætte forestaaende Bönskrift paa det nu brugelige nette Danske.

Messieurs!

Samtlige Membra udi det Franske Academie!

Permitterer mig Messieurs! at jeg med en profond Respect tör offerere dennem nærværende mit Project, som findes udi mit Brev insereret.

Det er altid en reel Plàisir, paa nogen Manéer at kunde contribuere noget til sit Fædernelands Gloire. Jeg er saa præveneret af deres veritable Meriter, at jeg forud tör promittere mig, de skal dömme favorablement om mine Absigter.

Et Menneske, der forstaaer at melere fremmede Ord i sit eget Sprog, maa sans Dispute fornöie delicate Ørne. Oratorien vilde herved først melioreres; Da kunde der letteligen ascenderes til det Sublime. I Conversation faciliteredes Folkes Discours meget.

Hvor er det ei deilig, hvor er det ei divertissant, at høre

Digitized by Google

Folk i Danmark entretenere hinanden. Fra en Hofmand indtil Bonden melerer hver Dansk, og det uden Exception, det Franske ret proper imellem det Danske. Et Fransk Ord brillierer altid blandt to Danske som en superbe Brilliant.

Approfunderer, Messieurs! dette mit noble Project! Jeg desidererer intet höiere, end de vilde arripere denne Occasion, at sætte det Franske Sprog i sin fulde Lustre; Sligt ønsker med Empressement den, som med al possible Consideration og en profond Respect tegner sig

Messieurs
Votre
tres humble et tres
obeisant Serviteur
B***.

Imod dette Skrift udgav Nordmanden Kristian Mikael Priebst, Hovmester for Statsminister og Overhofmarskalk A. G. Moltkes Börn († som Præst i Kjøbenhavn 1774) sit Avertissement fra l'académie françoise angaaende Hr. B*** Forslag om det danske Sprogs Indførelse udi Frankerige. Fordansket af C. M. Priebst. Aar 1756. Skjöndt han skriver imod Rothe, er han dog i Hovedsagen enig med ham, at saavel fremmede Informatorer som de lærde selv fordærve Sproget, kun kan man ikke vænte Forbedringer af unge Mænd; men Maaden, hvorpaa han udtrykker dette, indeholder næsten en Slags Forhaanelse af Nationen. Det franske Akademi finder nemlig, „at det strider mod al sund Fornuft, at betro Ungdommens Opdragelse til nogle forløbne, fordrevne eller paa andre Maader af et fremmed Land undvigede Personer.“ „Skal det takke nogen for deres Sprogs Udbredelse i Danmark, bliver det det Lands lærde selv, som hverken med deres afhandlede Materiers Vigtighed, ej heller med Afhandlingens Maade i det mindste ville holde deres Landsmænd agtpaagivne paa deres Fædrenesprog.“ Nationen vil læse; ingen Materie, enten den er lystig eller alvorlig, er den ubehagelig, naar den alene bliver afhandlet i saa munter en Stil, udført i saa levende Tanker, at den tillige kan baade undervise og fornöje; saasnart de danske lærde ved ægte Originaler begynde at okkupere deres Landsmænd, vil derved lægges den første Grund til vort (det franske) Sprogs Aftagelse hos dem, og tillige gjöres den vigtigste Begyndelse til deres Sprogs Udbredelse hos andre, saa snart de danske lærde saaledes forbedre, formere og ordentlig indrette deres Sprog, at det bliver i Stand til tydelig og fuldstændig at udtrykke ethvert Begreb. Men hvor meget skulle vi ikke finde at desiderere hos de danske lærde herudi.“ „Det virkelige, som indtager Nationen,

Digitized by Google

det egentlige, som baner Vej til et Folks Anseelse fremfor det andet, synes de Danske endnu aldrig at have tænkt paa. Blotte Oversættelser, fremmede Tanker, udførte som oftest i en tvungen og ubehagelig Stil, Mangel paa Original-Skribentere, en utidig og altfor stor Begjerlighed efter en liden Gevinst, alt dette er nok til at indbringe hos alle fremmede Nationer i det mindste en ufordelagtig Tanke imod de Danske.“ „Det er ikke unge Studentere, som for ett eller faa Aar siden har faaet Sted i et Akademis Matrikul, der skal begynde paa et Folks Reformation, hvortil hører grundig Indsigt, Lyst til at meddele andre, endog omsonst, Sandheder, som dels ere vidtløftigere udførte, dels ny bragte for Dagen: Egenskaber, som naar man undtager en og anden, der med Berömmelse har skrevet i det Danske, ere ligesaa rare at finde hos dem, som nuomstunder mest synes at berige Danmark med Skrifter, som sammes Arbejde ikkun egentlig sigter til Livets daglige Ophold.“ „Men ligesom de Danske behøve endnu til Videnskabernes Udbredelse altfor megen fremmed Hjælp, for at kunne tænke paa at forhværve sig Fortrinnet for nogen anden Nation, saa har de og i de øvrige Ting, der hører til et borgerligt Livs Lyksalighed, altfor faa Fortjenester til at vænte, at noget Folk skulde mistænke dem for vidt udseende Projekter. Næppe gjör nogen Regjering mere til sine Undersaatters Opmuntring, end den danske, men aldrig arbejde i noget Land Undersaatterne mindre end i Danmark.“

Det var nu ligefrem at kaste Skylden, den oprindelige Brøde, Dorskheden og Aandløsheden paa Folket. Deraf skulde man imidlertid have væntet en livlig Opfordring til endelig at rejse sig fra Sövnen og at virke for Selvstændighed. Men Forfatteren tager lige den modsatte Vej. Han indfører som Modsætning til det meddelte Brev en Skrivelse fra en Ven til det franske Akademi, som Vidnesbyrd om, at man i Danmark ogsaa kan skrive paa Dansk. Heri yttrer han: „Det hører til et Sprogs Anseelse og Fuldkommenhed, at det skrives rent, og renset fra al Slags Tillæg af fremmede Ord; men han ser ikke endnu for vort Sprog noget bekvemt Middel til sammes Erlangelse. Sprogrensere have vi i nogle Aar haft nok af, mangle dem ej heller endnu, men samme fordærve ved deres mange indbildte Forbedringer Sproget mere, og bringe det snart i en Gestalt, som bliver ukjendelig, endog for os Danske selv. Han har aldrig samtykt i deres Opførsel, han har aldrig fundet Behag i den bagvendte Maade der gaas frem paa, men tværtimod holdet for, ligesom han og endnu gjör, at jo mere vi udslette af vort Sprog fremmede Ord, som en lang Brug har gjort fuldkommen bekjendte, med jo flere Ord vi søge at berige

Digitized by Google

det, jo vanskeligere blive fremmede Sprog at lære for vore Landsmænd, og vore Skrifter, som hidindtil lidt nok søges, vil da aldeles foragtes. Aarsagen er let at fatte: Jeg sætter, at vi af vort danske Sprog fordrive alle franske Ord og opfylde igjen de ledige Rum med ny danske, hvad Følge vil deraf blive andet end dette, at samme Sprog, som nu, uagtet saa mange Ord deri blive os af vor Ungdom bekjendte, dog udkræver saa lang en Tid, da vilde udkræve end en længere; og kan vi ikke bringe fremmede til at læse vore Skrifter saa flittig, som vi ønske, nu, da de ofte af en halv Mening, som paa deres eget Sprog udtrykkes, kan slutte sig til den anden Del, hvor meget mindre vil det da ske, naar det alt blev Dansk. Vil en Fransk ikke tale Dansk nu, da han kan slippe med den halve Del, og sige: Jeg har den Ære, at være Deres tres humble Serviteur, meget mindre bekvemmer han sig dertil, naar det skal hedde: Deres ydmygste Tjener. Han dömmer derfore, at alle vore Sprog-Rensere og Ord-Magere mere hindre end befordre vort Sprogs Udbredelse, holdende derimod for, at vi først bör søge ved lærde Skrifter, grundige Afhandlinger, nette Tanker og en zirlig Stil at forhværve vort Sprog Höjagtelse hos fremmede, at de bringes til at foretrække Originaler (for) alle Oversættelser, og ligesom vi derefter mærke, at vort Sprogs Kundskab hos fremmede Nationer tiltager, kan vi Tid efter anden uformærkt rense det mere og mere, berige det med flere Ord, og endelig sætte det i den Stand, som vi ønske.“ —

Endelig lader han l'académie françoise slutte med aldeles at forkaste Hr. B*** Forslag, og at erklære ham uværdig til nogen Tid mere, uden tilstrækkelig Rekommandation at lade sig mælde for deres Forsamling.

Dette Modskrift, der kun er mærkeligt ved sine Urimeligheder, der foreslog først at fylde saa mange fremmede Ord ind i Sproget som muligt, for at faa fremmede til at lære det, og saa begynde paa at rense det, vakte desuagtet megen Opmærksomhed. Overhofmarskalken lod Pjecen forbyde og Exemplarerne borttage, ja havde Priebst ikke været saa vel antagen som Hovmester, saa havde han staaet Fare for at miste sin Kondition. Følgen af Undertrykkelsen blev, at man nu udskrev hans Pjece allevegne. [1])

---

[1]) Dass til Suhm, den 31. Januar 1756 (i Suhms Saml. Skr. 15, 231): „Mr. Priebstes Piece er ved Overhofmarskallen bleven forbudet og Exemplarierne borttagne. Denne sidste skal meget have forundret sig, at en Del har villet tillægge ham at have givet Samtykke til Trykken. Ja, man vil sige, at man og paa

Digitized by Google

K. P. Rothe vilde til Gjensvar have udgivet sin Betænkning over det saa kaldte Avertissement fra L'Académie françoise; men da Anchersen som Censor satte sig imod Trykningen, er dette hans Modskrift tilligemed Anchersens Brev derom kun til i Haandskrift.[1]) I denne Replik navngiver Rothe sig som Forfatter til B*** Forslag. „Den hele Verden maa vide, at han og ingen anden er det. Det hele Forslag sigter kun til en Ting, at de Danske maatte indse, hvor smukt det vilde lade, naar de talede saa, at den hørende kunde fatte den talendes Mening, ene til at opmuntre Dansken til at tale sit Sprog rent og uden Blanding. Hans Landsmænds Ære og Fordel har ligget og ligger ham nær om Hjærtet. Avertissementet derimod taler et helt Folk haant til." „Han har laant Beaumelles Navn, som var saa bekjendt, for at faa flere Læsere. Hver véd at tale om hans forvirrede Ustadighed, ubetænksomme Hidsighed, dristige Tænkemaade og tillige om hans flydende Stil og nette Foredrag." Derefter oplyser han alvorlig sit Forslag. Han gjendriver den Mening, at de fremmede Ord ere almenforstaaelige; og selv om det saa var, er det da Ret at bruge dem? Vi behøve ingen ny. Det naturlige er alene smukt, men det er unaturligt at blande Sprog. „Skal vi endelig laane fremmede Ord, da lader os laane dem af vore Naboer, af de deres Sprog meget dyrkende Svenske, af de Tyske, af Norske og Islændere, efterdi vi kan gjöre disse laante Ord til danske, som de, der nedstamme fra en Moder, fra ett og det samme Sprog, og altsaa ere hinanden lige." — „Naar han i Forslaget taler om at oprette en Planteskole i Orleans eller Lion, saa sigter han ikke, som hans Modstander nok vil bringe Folk til at tro, til Opfostringshuset i Kjøbenhavn, men til det navnkundige Nyborger Kloster, der ikke er en offenlig Indretning, som det var formasteligt at skjemte med, men en

---

höjere Steder har meget forundret sig over Autors Dristighed, saa at om Mr. Priebst ikke ellers havde bevist at være en dulig Informator for Grev Moltkes Börn, havde han gaaet sin Kondition kvit. Nu bliver Piecen udskrevet allevegne." — Af begge disse Skrifter findes Anmældelse og Uddrag i Büschings Nachrichten, 3, 144.

1) Dass taler derom i sit nysnævnte Brev til Suhm: „Mr. Rothe, som giver sig ud for Autor til det første Brev, har villet lade trykke en Replik, men Anchersen som Censor har ganske forkastet den, saa jeg nu ikke véd, om denne nationale Krig skal videre kontinuere." Rothes Replik og Anchersens Brev findes haandskrevne paa Universitetsbibliotheket i et Exemplar af de to foregaaende trykte Skrifter. Disse findes ogsaa i det Kgl. Bibl.

Digitized by Google

af Middelstands Folk opfunden og for egen Baades Skyld selvgjort Indretning." [1]) o. s. v. Endelig gjennemgaar han Priebst's Avertissement, og oplyser, at de deri brugte franske Ord kan gives med danske. [2])

H. P. Anchersens Brev til K. P. Rothe, Kbh. den 23. Januar 1756, oplyser ogsaa denne Sprogstrids Forhold til Almenheden. Vi ville derfor ogsaa meddele det vigtigste af dets Indhold: „Jeg elsker Dem begge altfor meget, til at jeg skulde tillade Dem at kollideres offentlig med hinanden. Havde begge fulgt mit velmente Raad, De med, da jeg skriftlig gav Dem min Dissens tilkjende, og Mr. Priebst ikke havde sat sit Navn for sit Skrift imod Dem, hvilket jeg af Kjærlighed til ham havde udslettet, havde de, som ubekjendte for mig, kunnet fægtet uden al Fare saa længe som de lystede; men nu da hans Navn er bekjendtgjort og hans Blad supprimeret, er det hverken kristeligt eller overensstemmende med Kjærligheds, Ærbarheds og Visdoms Regler afflicto addere afflictionem, heller videre at insultere ham eller at paabyrde ham större Had hos sine Landsmænd. Thi sligt Had kan gaa videre end De tænke (tænker), et sapientis non est dicere: non cogitabam. Deres Sejr er fuldkommen nok, at hans Skrift imod Dem er hindret." — „Det samme Argument jeg brugte imod ham, at han ikke skulde sætte sit Navn derfor (derpaa), gjælder imod Dem, at De ikke gjöre (gjör) Deres Navn bekjendt for al Verden. Thi tro mig, höjstærede Ven! de ere mange, der ere saa indtagne af fremmede Ord i den danske Stil, at om Deres Navn som Autor bliver bekjendt for alle, kunde De, saasom Tosser ere mest vredagtige, blive et Offer for en ivrig og ubesindet Franskelskers haandfaste Veltalenhed." „De maa forlade mig, at jeg sætter mig imod (det mig tilhører kan jeg befale over som jeg vil), hverken at bruge det lidet Vers, jeg for et andet Stridsskrift som en Censur har ladet trykke, som mit, heller ej mit Navn blandt andre vore lærde." Med det lidet Vers mener han det, som vi allerede kjende:

Min Læser! Frygt du ikke dig
Ved disse Krigs-Aspecter (o. s. v.),

hvilket Rothe havde sat bag paa Titelbladet af sin Betænkning.

---

[1]) Uden Tvivl menes der Pensionsanstalten i Nyborg oprettet af Fru Rolff, der den Gang var meget berömt for sin Undervisning i det franske Sprog og øvrige Opdragelse. Hun omtales som saadan i Birchs Billedgalleri, 1, 272.

[2]) Haandskriftet ender med: Kbh. den 24. Januar 1756.

Digitized by Google

„Følge (Følger) De ikke mit Raad, hvilket jeg af Hjærtet ønskte De vilde, men endelig vil lade dette Svar trykke, saa paastaar jeg dog, at De i det ringeste ingenlunde maa give Deres Navn offentlig tilkjende, heller blande mig derudi“. o. s. v.

Begge disse Modstandere fortsatte Striden paa det historiske Omraade, ligesom to Bulbidere, der ved en stærkere Magt ere blevne skilte ad, ikke kunne lade være i Afstand at knurre ad hinanden. Ved denne Fortsættelse oplyses man ogsaa om, baade paa hvilken Maade Rothe forbedrede Sproget, og hvad der især er hans Modstander imod. Derom kunde de ej vorde enige. Det første, der var at gjöre, var nemlig at udbrede den Overbevisning, at de franske Ord borde forjages; men nu kom det andet ulige vanskeligere Spørgsmaal, hvad der skulde sættes i Steden. Det kunde have sket, ved af det ældre Sprog at optage og nytte hvad deri endnu kunde være anvendeligt; men dertil skortede det dem baade paa Tilböjelighed og Kundskab. Fandtes der i Sproget för Holberg mangfoldige gode danske Udtryk, saa vare de indhyllede i en barbarisk og smagløs Literatur, som ingen længer gad givet sig af med. Og vilde de, saa savnede de alle Evner til at drøfte Sproget. Folkesproget kunde heller ikke vorde nogen rig Kilde, thi til at nytte det behøvedes Kundskab om det gamle Sprog, og den besad ingen. Der blev saaledes ikke andet tilbage, end at skaffe sig selvgjorte Ord, som enhver strax kunde forstaa, naar han forstod Tysk. Det var en simpel Udvej, og der fattedes kun, at man allerede den Gang skulde have tænkt paa Efterslægten, og indført Tysk i alle Skoler som en Forkundskab, der nødvendig maatte gaa forud for Modersmaalet. Men Tysk var uden det jo endda kjendt nok. Dette oplyses af deres næste Sammenstød.

Rothe oversatte den noksom kjendte Nordcross' Levnet (1756); derimod udgav Priebst Nødvendige Anmerkninger over John Nordcrosses Levnets-Beskrivelse. Kbh. 1756. 4. Om Ordet Millioner siger Priebst: „det skal heede Tusendheder, saa bliver det Dansk.“ Om Philosopher: „det skal heede Historie-Grandskere.“ Om en heftig Lidenskab: „Latinerne sige affectus, og vore Forfædre har oversat det en heftig Gemyts-Bevægelse; vor lærde Forfatter meener derimod, at siden vi bruge hos os Ægteskab, Svogerskab og Broderskab, ja undertiden og i det altsammen Galskab, saa kan det Ord Lidenskab ey heller være vore Danske ubekjendt, allerhelst om man derhos erindrer sig eine Deutsche Leidenschaft.“ Til at bedyre en Forbintlighed bemærker Priebst: „Hans (Rothes) Hoved-

Digitized by Google

Regel i det Danske Sprogs Forbedring og Beriigelse er, at de Ord, vi enten ganske feile, eller ikke ved en beqvemmelig Sammensættelse af andre bekiendte enkelte Ord kand giöres, bör først og fornemmelig søges i det Sprog, som med vort eget mest kommer overens: altsaa er det fornuftigere af det Tydske betheuren at giöre det danske bedyre, end at sige med de Franske affirmere eller assurere." (Dertil i Margen: [1]) „Det er og fornuftigere, naar ett skal vælges, heller at tage det fra vore Naboer end andre.") Til Ordet Lukke bemærker han: „At fylde en Lukke, det synes at være dunkelt, siden et Lukke i vort danske Sprog betyder et Gierde eller en Planke, hvormed et ellers aabent Sted tillukkes; derfor maa det smukke Kiön tage det Tydske til Hielp — denn aus einem Teutschen Loch hat er eine Dänische Lukke gemacht." Et Par Beenklæder: „Forfatteren har ikke vildet betiene sig af Buxer, siden han skriver for det smukke Kiön." (Dertil i Margen: „Det er og pedanterie at kalde Buxer Beenklæder, thi paa samme Maade kunde mine Handsker blive Haandklæder.") Desuden dadler han som ny indførte Ord: at rygte en Konges Ærende; Forholds-Befalning (Instrux), Sendebud (Gesandt); en Snue-Minister (det skulde skrives med o, for at skille det fra Snue); at trampe af i all Stillhed: at fordoble sine Skrit (det er en Gallicisme, doubler ses pas); indtændte Mennesker; at taarne sig op; at aflumske Kongen sit Liv; at paasyfte een noget; Diervhed; at staae og grane; at ville dygge sig inden fire Vægge; ikke at helme, förend man naaer hvad man tragter efter; et Bielager (Tillæg, Appendix) o. s. v. [2]) — Nu kjender man vel disse Sprogforbedrere.

Samme Aar, som denne Fejde førtes (1756), udgav Ville Höyberg sine Tychoniana, og fik derved Anledning til at yttre sig imod de ny Sprogrensere, og at udtale, hvor ugjörligt det var at blive fri for disse fremmede Ord, der havde trængt sig

---

[1]) Der findes nemlig i et Exemplar af Priebst's Skrift i det Kgl. Bibl. nogle Bemærkninger tilskrevne i Margen af en Mand, der kalder sig Forfatterens Ven. Hvem det er, have vi ingen Oplysning fundet om.

[2]) Dass skriver til Suhm (Suhms Saml. Skr. 15, 248) om Nordcross' Levnet: „Hvad som Nordcross selv har paa Engelsk forfattet og siden paa Dansk er oversat, klinger artigt nok; men Rothes Fortale og Bagtale eller Tillæg er opfyldt med en Hoben Sniksnak og nybagede danske Ord, saasom Benklæder isteden for Buxer. Jfr. om Priebst's Anmærkninger sst. S. 252.

Digitized by Google

ind i alle Videnskaber og i alle det daglige Livs Foretagender, samt til at meddele en helt artig Fortegnelse over dem, som man vel kan kalde et Bidrag til Sprogets Synderegister.[1]) Han vil, at man skal „holde sig til den almindelige Regel: loquendum cum vulgo, d. e. man bör tale som den gemene Mand taler, eller som Folk i Almindelighed snakker“ (som om menig Mand i Danmark nogensinde havde talt Fransk). Desuden mener han, at „det overalt ikke vilde blive ret gjörligt, at udrydde alle fremmede Ord af et Sprog, saasom det da vilde komme til at se særdeles mavert og øde ud; thi endog det Franske Sprog vilde blive ett af de uselste og fattigste, om det skulde blive berøvet alle de Ord, som det har laant af det Latinske“ (det falder ham slet ikke ind, at Latinen er det Franskes Stamsprog); og hvorledes er det gaaet „med det Engelske, der er bleven som en Miskmask formedelst fremmede Nationers Indfald dèr i Landet“ (det falder ham slet ikke ind, at Danmark aldrig har været erobret af nogen fremmed Nation, saa det maa selv have trukket det fremmede ind og jaget sit eget paa Dör); endelig giver han „vores kjære nu brugelige danske Sprog“ et meget slet Skudsmaal, thi „om man vilde tage sig for at udpille alle de deri sig befindende fremmede Ord,“ saa „frygter han for, det vilde blive saa skaldet som Kjærlingen i Fabelen, der lod sig løske og plukke alle sine sorte og graa Haar af,“ eller „som Ravnen i en anden Fabel.“ Han ender med: „Imidlertid ville vi lade Ordene gjælde ligesom Penge, og lade dem efter Coursen passere for sit Værd, ligesom anden gangbar Mynt, hvilken ingen forkaster, saa længe den er i almindelig Brug; hvad heller den da bærer Navn af Specier, Louisd'orer o. s. v. eller af Daler og Marker o. s. v., saa tager man overalt imod dem, dog hellere imod den første end den sidste, uden det maatte være enten et egensindigt Hoved eller en gal Mand, der ikke vilde lade en fremmed, rar og kostbar Mynt validere, just fordi den ikke havde hans eget Fædrenelands Præg og Stempel. Gid da ingen ville stride om Asenets Skygge eller om Gedens og Bukkens Uld!“ Denne Mand er saaledes sunken saa dybt ned i det materielle, at hvis noget Folk følger hans Tankegang, saa vil det snart hverken have noget eget Sprog eller nogen Selvstændighed.

Oplysning om Sprogrensningen findes fremdeles i de saa-

[1]) Denne Fortegnelse paa tusende fremmede Ord eller derover, som ikke kan undværes, henvise vi ikkun til; thi man kan i ett Par Nummere af Berlingske eller lignende politiske Blade lettelig samle sig dobbelt saa mange.

Digitized by Google

kaldte Sorøske Samlinger, [1]) der udgaves af Kristian Fleischer, Deputeret i Amiralitetskollegiet († 1768), den som tysk Digter velkjendte Slesviger H. W. von Gerstenberg og Peter Kleen, Overkrigskommissær († 1766). De indeholde æsthetiske Afhandlinger og Anmældelser af ny Skrifter, i hvilke tillige Sproget kommer til Omtale, samt især af Fleischer nogle Sprogafhandlinger: om Sprogets Forbedring i Henseende til enstydige Ord, Brugen af forældede Ord o. desl. Skjöndt disse Mænd maatte være stærkt paavirkede af det tyske Sprog, og en Del Tyskeri virkelig løber med for dem, have de dog ogsaa villet øse af det gamle Sprog, og aabnede saaledes to Veje til Berigelse.

Efter Afhandlingen om Harlekin eller Forsvar for det Grotesk-Komiske findes der nemlig nogle Anmærkninger over de deri brugte, dels ny dels ej saa jævnlig forekommende Ord (Første Stykke S. 93). Deriblandt Almennyttig t. gemeinnützig; vi sige allerede menig Mand, Menighed; almen sammensat med nyttig kan give os et forstandigt Ord til at udtrykke det, som er almindeligt nyttigt." „Da man siger anmælde, kan man ogsaa sige anprise." „Mangguderie, t. Vielgötterey, da vi sige Afguderie, synes dette os ikke ubekvemt som vi ellers ikke vidste at udtrykke" (nu Flerguderi). „Synderling t. Sonderling, vi have dannet det af synderlig, Ordet vidste vi ellers ikke at udtrykke" (nu Særling, af isl. sèr, for sig). Men ogsaa: „Gaade, t. Räthsel, Ordet er tabt i Kjøbenhavn, men endnu gjængse paa Landet, Spor af det Ord at gjætte". „Lönning, t. Besoldung, findes brugt mange Steder i gamle Skrifter". „Stindfrossen, t. erfroren, Ordet findes i vore Lexica" (isl. stindr, stiv; nu stivfrussen). „At ættlede, adoptere, Ordet er et meget godt norsk Ord, af at lede i Ætt, det er bringe en ind og regne ham som sin Slægt."

Tingen skulde gaa endnu videre; ved at føres frem paa det Kongelige Theater maatte den vorde Gjenstand for Omtale i alle Selskabskredse. Charlotte Dorothea Biehl, den velkjendte Digterinde, forfattede til Skuepladsens Brug Haarkløveren, Komedie i fem Akter (1765), som ogsaa virkelig blev opført. Stykket (der er trykt med latinske Bogstaver) er som Drama

[1]) Samlinger af adskillige Skrifter til de skjönne Videnskabers og det danske Sprogs Opkomst og Fremtarv. Sorø 1765. Tre Stykker.

Digitized by Google

intetsigende, men har just med Hensyn til Sprogrensningen meg- en sproglig Interesse. Ved at modsætte sig Fremgangen frem- mede hun den. Faderen i Stykket er en Taabe, der forarges over en Bog, fordi Ægteskab er skrevet med e, og kand uden d (i Stykket er det altid med d), og som ikke vil lade sin Datter faa den hun elsker, fordi han i et Dokument har sat et falsk Komma, et urigtigt Distinktionstegn. Den enfoldige og næsten altfor uvidende Moder, der ikke véd hvad Distinktions- tegn er, giver sin Mand Medhold deri, at en urigtig Distink- tion er dog ikke saa liden en Forseelse, thi en gammel Adels- mand har Ret til at kræve Distinktion, og da hendes Mand er den ældste Herremand i Landet, og har det största Gods i hele Egnen, og da han begegnes med Distinktion af alle sine Naboer, saa kan han ogsaa kræve den af sin Svigersön. Dette er næst- en det eneste vittige Indfald. Men der indføres tillige endnu en Frier, Eraste, der helt igjennem taler et eget Sprog, som skal være Satire paa de Sorøske Sprognyheder. De ny Ord, der forkastes og drives Gjæk med, ere trykte med udmærket Stil. Dertil høre: Fordomme, forglemmende, Rygtets udton- ende Lyd, Ærefrygt, Omdömme, velsædede Folkefærd, Ordet Smag, beundre og Beundring, Gjenstand, en skjön Aand, Udgraninger (udgrane, det er udgranske), Kunstdom- mere, overdreven, Sammenholdighed, Bedömmelses Kraft, Vinde-Syge, virksom, Menneskets selskabelige Pligter, Storhed, Værelse (Væsen), Fornemmelser, Bestræbels- er, overlastig (besværlig), Lidenskaber, Bisager, at be- sjæles af noget, Overlæg, Duft, indsigtsfuld, udaande, at borte sig (bortfjærne sig), Renlivenhed, Byde-Magt (Herre- dömme) o. desl. Det forstærkes nu ydermere derved, at de andre Personer i Stykket ikke forstaa dette Sprog. Pernille f. Ex. siger: „Dersom jeg kuns først vidste, hvad det var for et Sprog han (Eraste) taler, saa maaske jeg nok kunde hitte Rest- en ud; paa Lyden synes mig, at det skal være Dansk, men faa den Skam, der forstaar tre Ord af tie.“ Og i Samtalen mellem Erastes Tjener Henrik og Pernille siger den første: „Jeg véd ikke, om han ikke heller forsvor at tale, end brugte et frem- med Ord, og han stræber af alle Kræfter at gjöre Sproget fuld- kommen;“ hvortil Pernille svarer: „Men hvorfore kan man da ikke forstaa ham, naar det er Dansk han taler?“ Henrik: „Ja Dansk og Dansk er toe Ting: han taler ingen gemeen Dansk, men Hovedstadens nymodige Dansk, og der er saa stor Forskjel paa de toe, som paa Nat og Dag.“ Endnu stærkere udtrykkes Forskjellen imellem det ny Sprog og det sædvanlige i Erastes Samtale med den unge Pige Leonore. Eraste siger: Kjærligheden er af Sjælens Lidenskaber“ — Leonore af-

Digitized by Google

bryder ham: „Lidenskaber! Hvad vil det sige? Er det en liden Skabere? Eraste: „Nej, det er ikke saa at forstaa. Lidenskaberne ere de Affekter, som sætter Sindet i Bevægelse, saasom Vrede, Had, Kjærlighed, Misundelse.“ — Leonore: „Naa, nu begriber jeg det, det er Sinds Lidelser“ (det da brugelige Ord). Eraste nævner Ordet Gjenstand, og Leonore siger: „Min Herre, det Ord Gjenstand forstaar jeg ikke.“ Eraste: „Det kommer af det latinske Ord objectum. Det kan tages i adskillige Bemærkelser (Betydninger), det er det, man sigter til, ønsker og attraar“. Leonore: „Saa det er et Maal eller Öjemed.“ Eraste: „Kjærlighed betragter de adskillige Fordele, der ere Gaver af den blinde og ilde uddelende Lykke, som Bisager, der“ . . . Leonore: „Bisager er det som Honningen eller Voxet; thi jeg véd ikke, at Bien har andre Sager.“ — Eraste: „Det er ingen Bier her forstaas, men det ere Ting, som ikke kommer egentlig Hovedsagen ved, og jeg kan nok mærke, at Frøkenen ikke er stærk i det Tyske, siden hun ikke véd hvad en Nebensache er.“ Moderen, som hører til, siger sagte: „Endnu har jeg ikke forstaaet toe Ord, endskjöndt det skal være Dansk.“ Moralen i Slutningen af Stykket er denne: „Saa anstændigt det er fornuftige Folk at dyrke Sproget og ære Videnskaberne, saa daarligt bliver det, saa snart det første alene gaar ud paa at gjöre (lave) Ord og det sidste paa Haarkløveri.“

Fleischer skrev i Sorøske Samlinger (Første Stykke, S. 130) en Kritike over Haarkløveren. „Forfatterinden, siger han, synes at være misfornöjet med omtrent fyrretyve Ord; deriblandt beundre. Det bedste man kan sige om dette Ord, er, at de, som heftigst have skreget imod det, have siden bestandig brugt det. Hvorfor og ikke? Mennesker blive jo daglig klogere.“ Om Fordom bemærker han: „Vi vide vel, at nogle ville heller bruge en forudfattet Mening, men det er en Beskrivelse.“ Og overhovedet siger han om disse ny Ord: „Nogle af dem vil i nogen Tid bruges til Spot, og just det vil skille dem ved det usædvanlige og sælsomme; siden vil de, understøttede af Kjendere, blive almindelige og alvorlige. Tvivler Forfatterinden derpaa, saa erindre hun sig de Moder, som hun første Gang saa, belo og lastede, og hvorledes hun siden bar dem, roste dem, og ansaa dem for nyttige.“

Ved denne Kvindes Deltagelse i Sprogstriden se vi den i et nyt Stadium; hun stod i ikke liden Anseelse i de höjere Kredse, i dem havde hun visst ført Sagen frem, nu bredte hun den vid-

Digitized by Google

ere ud, til alle, og gjorde den til Gjenstand for Samtaler i det daglige Liv. Hvis Ordene skulde faa Hævd, maatte de optages i Omgangssproget, gjennemgaa den Haan og Spot, der altid forfølger det ny, förend de som en nedarvet Besiddelse kunde gaa over til den følgende Slægt, der saa ikke vidste andet, end at de havde tilhørt deres Fædre og Forfædre i hundrede Led. Nogle, ja mange Forsøg mislykkedes, hvilket de meddelte Exempler vise, andre gik Skjærsilden igjennem, og have staaet sin Prøve. Sneedorf har lært os, hvorleses Ordet beundre i alle Selskaber idelig blev gjentaget, for at belés og latterliggjöres, indtil Damerne (der, naar alt kommer til alt, jo gjerne vil beundre og beundres, og altsaa gjerne vilde have et særegent Ord til det) endelig toge sig af det og satte det igjennem. Og J. Baden (i Afh. om Sprogets Berigelse ved ny Ord og Vendinger) siger: „Ord, som i Førstningen af nogle forskydes som urigtige og uskikkede, af andre gjækkes (gjöres Nar af) som latterlige, gaa saa længe fra Mund til Mund, at man siden ikke alene ikke undser sig ved at bruge dem for Alvor, men ogsaa tror, at de ere de eneste rette. Hvem erindrer ikke, hvorledes man indtil i vore Spilleselskaber gjækkede de Ord beundre, bedömme, Ærefrygt o. a., da de først brugtes? Nu beundrer og bedömmer enhver Pedant og enhver Spradebasse Alting“.

For den dannede Del af de lærde, for dem, der tilfulde følte Sprogets Brøst og vilde afhjælde dem, staar Sprogstriden paa et höjere Trin. Det er ikke alene Ordene, der søges, det er hele Stilen, der maa antage en ny Skikkelse. Saaledes have vi allerede set Sagen ved Sneedorf og Kraft og Tyge Rothe, og maa her henvise dertil. For dem kom det ikke endda an paa, om ett Ord skulde foretrækkes for et andet, men hvad Dannelsen skulde gaa ud fra, fra de lærde Tungemaal og den klassiske Literatur eller de nyere, fra Mathematikken og Filosofien eller de skjönne Videnskaber; og her se vi tillige det besynderlige, men let forklarlige Særskue (Fenomen), at medens man jog de franske Ord ud, hyldede man den franske Stil, og, søgte at indføre den i stor Udstrækning. Der fremkom saaledes et dobbelt Sprog, ett, som man kaldte Fransk-Dansk, modsat det andet, som hed Gammel-Dansk. Her er Sneedorf [1]) Hovedmanden, og han maatte jo i visse Dele vinde Sejr,

[1]) Til Sneedorfs Bemærkninger om Sprogstriden, som fortjene at efterlæses, hører ogsaa Den Patriotiske Tilskuer Nr. 59 og 60. 1761. om et Selskab af Antinovateurs. „Selskabet blev enigt om adskillige Midler til at forfølge 30 bekjendte Personer for

Digitized by Google

ligesom de, der indførte tysk-danske Ord, havde Fordelen for sig. De tyske Ord havde Forstaaeligheden for sig, og de franske Konstruktioner og Vendinger havde den danske Simpelhed for sig, medens de tyske stødte alle fra sig. Ogsaa denne Side af Sprogrensningen kom til Syne i den dramatiske Poesi. Sneedorf skrev Fortalen til Komedien Cenie, og udtalte sig om det deri raadende fransk-danske Sprog med Bifald, hvorimod der, som Modsætning, udkom en anden Oversættelse af det selvsamme Stykke i gammelt Dansk. Sneedorf har ikke noget imod, at man kalder Sproget i den første Cenie fransk-dansk, naar man vil tillade ham at tro, at „det Franske Dansk“ er saa meget bedre end „det saa kaldede Bredt Dansk, som Orphises og Cenies Samtaler ere skjönnere end Henriks og Pernilles. „Naar han endelig skulde vælge, foredrog han endog Lisettes (Kammerpigens) Sprog for det, som blev talet paa Raadstuen, da Herman von Bremenfeldt var Borgemester.“ Han udtaler sig derpaa om Sproget för Holberg og hos Holberg. Det første finder ingen Naade for hans Öjne. „Det Franske Dansk, siger han, skal med alle dets Fejl dog ikke fordærve Sproget nær saa meget som det Latinske Dansk og det Danske Latin, tvende besynderlige Sprog, som vore Landsmænd selv har gjort, og i hvilke man næppe kjender igjen enten det Danske eller det Romanske Sprogs Geni. En bizar Sammenblanding af en pøbelagtig Plathed og en lærd Svulst, befordret ved tvungne Oversættelser af det Latinske, fordærvede Sproget saaledes, at man, for at finde den naturlige Konstruktion igjen, maatte tage et fremmed Sprog til Mynster. Intet var mere skikket dertil, end det Franske. I dets Værker, og hverken af vore Ligprædikener eller gamle Latinske Oversættelser lærte Holberg en naturlig Stil, og af de samme kunne Efterkommerne lære Renhed og Zirlighed. De, som vide, hvor meget det første Skridt koster, naar Tænkemaaden og Smagen er meget fordærvet, skulle derfor ikke agte Holberg ringe. For at ære stedse hans Fortjenester af Sproget, behøver man kuns at ligne ham med hans Forgjængere. Skulde nogen have Lyst til at gaa tilbage igjen, da misunder jeg dem ikke deres Smag. Hvad mig angaar, da maa jeg tilstaa, at jeg læser vore gamle indenlandske

---

de Nyheder, som de søgte at indføre. Man besluttede og at skrige lige saa höjt mod et nyt og ubrugeligt Ord, som mod en Forandring i Lovene. En bedrøvelig Erfarenhed har lært os, at saadanne Forandringer, som efter Anseelse ere smaa og ubetydelige, føre större efter sig. Principiis obsta.“ o. s. v.

Digitized by Google

Forfattere alene for Historiens og ikke for Sprogets Skyld. Jeg beundrer de Romerske Skribentere, og jeg ønsker at kunne tænke som de; men naar jeg skal udtrykke mine Tanker, tror jeg, at Sproget vinder mere ved at tage den Franske, end ved at tage den Romerske Stil til Mynster. Jeg ser andre gjöre det samme, endog nogle af dem, som rose mest det gamle, og tale heftigst mod Nyheder."[1]) Saa vidt var det kommet: for Sproget var hele den foregaaende Literatur, som om den ikke var til, og Levningerne af det latinske Herredömme, som endnu fandtes paa Holbergs Tid, maatte man se at komme af med. Hvor skulde man da faa det fra, som man behøvede, uden ved Laan og Efterligning? Det var en Sprogbankerot.

Endelig kommer Sproggranskeren Höysgaard, der oplevede denne Sprogrensning, lejlighedsvis til at berøre den i sit første Anhang til den Accentuerede Grammatika (1769), uden at han just bestemt udtaler sig for eller imod den. Selv havde han theoretisk givet sig hen til saa megen Nyhed, at han heller ikke kunde have noget imod, skulde man synes, ogsaa praktisk at anvende Selvtænkning i Orddannelsen; men Forstaaeligheden var ham saa vigtig, at han her synes at have haft nogle Betænkeligheder. Sammensætninger med Forstavelsen bi- kunde for ham ikke have noget stødende; han brugte selv Ordet en Bilyd,[2]) uden derved at staa Fare for at tænke paa Biernes Honning eller andre Bi-Sager. Om Ordet Aarhundred siger han: at „det er vel et nyt Ord, men dog antageligt, fordi dets tyske Original er velgjort, ja tjenlig;[3]) han tænkte ikke paa, at Dannelsen af Aarhundred, Aarti, i sig selv er unaturlig, og at ingen vilde falde paa at sige Mændti (Decemvirer). Imod Ordet Lidenskab, der dog vandt en afgjörende Sejer, tildels fordi deraf kunde dannes Afledninger, hvilket ikke var Tilfældet med

---

[1]) Cenie, Comoedie I Fem Acter, skreven paa Fransk af Madame d'Happencourt de Grafigny. Opført første Gang paa Den Kongelige Danske Skue-Plads den 20. April 1763. Kbh. 1763. Under Tilegnelsen til Fru *** staar: H.; Sneedorfs Navn staar ikke under Fortalen; han har læst Oversættelsen för den blev opført. Samt: Cenie. Skreven paa Fransk (etc.) Paa nye oversat i gammelt Dansk (er udmærket). Kbh. 1764. Den første af disse Oversættelser er af M. H. Höyer, den anden af C. D. Biehl. Det er artigt nok at sammenligne dem; naar den første siger: „fortörne ham paa den aller emfintligste Maade," saa siger den anden: „røre ham paa det ömmeste Sted." o. s. v.

[2]) Første Anhang, S. 10.

[3]) S. 31.

Digitized by Google

Sindslidelse, yttrer han sig afgjörende: „Affect og Passion ere naturaliserede Ord og meget forstaaeligere end vort nye Lidenskab, som er hverken tysk eller jysk, og kunde af en ulærd antages for Lidenhed, sat imod Storhed?“ [1]) Men just fordi alle kunde Tysk, var det forstaaeligt, og kunde, hvor udansk det end er, gaa igjennem (ligesom Rosenkrans og mangfoldige andre) paa en Tid, da den danske Sprogsans var sløvet. Höysgaard bemærkede ogsaa, at der foregik andre Forandringer, som i Grunden strede imod Sprogets oprindelige Natur, men hvis sprogstridige Brug ingen ænsede nu, da det gjaldt om nogenlunde snart at faa Ord til at udtrykke Tankerne. Han bemærker f. Ex. „An har aldrig enten i eller uden Sammensættelse været anderledes brugt hos os end adverbialiter; og dog have nogle, som ikke kjende Sprogets Natur og Brug, nylig begyndt at gjöre foran til en Styrende Præposition, endskjöndt hverken dette eller det tyske voran har nogensinde för haft Ord at styre.“ [2])

Allerede nu kunne vi om denne Sprogrensning og Sprogskabelse, der danner Grundvolden for det nuværende Sprog, gjöre nogle Bemærkninger.

Paafaldende maa det være for mange, der ikke have fulgt Modersmaalets historiske Gang, at Ord som Beundring og Lidenskab vare saa ukjendte af hin Slægt, og ikke ere ældre end saa; ja, at disse og mange lignende maatte arbejde sig frem, förend de kunde faa Hævd; at Ord, der nu ere saa almindelige, at enhver, der ikke véd bedre, maa tro, at de ere ligesaa gamle som Sproget, endog en lang Tid have fundet alvorlig Modstand. Og det er dog en Kjendsgjerning. Lidenskaber maatte længe staa tilbage for Sindslidelser; isteden for beundre bruger Guldberg i sin Verdenshistorie (1768) forundre.[3]) Ordet Afstand (for fransk Distance) havde flere Medbejlere, [4]) og Ordet Gjenstand blev endog længe forskudt. [5])

---

[1]) S. 32.

[2]) S. 34.

[3]) „I alt dette ville vi ikke forundre ham“ (Romulus). Guldbergs Verdenshist. 1, 938. „Lad Grækerne synge og forundre disse store Digtere“ (Homer og Hesiod) sst. 1, 1044.

[4]) I Margareta Klopstocks Breve fra Døde til Levende (oversatte 1760) forekommer S. 40: „Hvor stor er den Afstand fra dig til mig?“ og dertil Anmærkningen: „Det Ord Abstand, lat. Distantia, oversætte nogle ved Borteværelse eller Fraværelse. Man har fulgt Hr. Heitman (Forfatter til nogle Physiske Betænkninger, 1741) og Hr. Stenersen, som kalde det Afstand eller Frastand.“ o. s. v. Naar man taler om Solens Afstand fra Jorden, kunde man da heller ikke ret godt sige: dens Borteværelse eller Fraværelse fra Jorden.

[5]) Det forkastes endnu i Fortalen til Videnskabernes Selskabs

Digitized by Google

Sprogets Berigelse var aldeles nødvendig; for at hjælpe paa det ældre Sprogs Fattigdom i mange Kredse, og følge med Tiden, der til ny Forestillinger krævede ny Ord,[1]) havde man i det mindste tildels, tyet til fremmede Sprog; og Rensningen var, som vi allerede vide, tidligere begyndt, af Eilscbov; adskillige ny Ord vare allerede af en eller anden blevne anvendte, men af de fleste vare de ukjendte, fordi andre vare i Brug. Vi have saaledes set, at Holberg kjendte Ordet overdreven, men han vilde ikke have det; Forstavelsen bi- kjendte kan ogsaa, og havde selv brugt den i Bi-Artikkel (Epist. 229), men for Bisag var Nebensag i almindelig Brug. Na, nu da den ældre Literatur var opgiven, da Fornyelsen udgik af en stærk følt Trang, ligesom af en uundgaaelig Nødvendighed, skjöndt den ledede mere af dunkle Instinkter, end af klart Indsyn, nu gik Sprogrensningen hurtig for sig, og den Iver, hvormed den dreves, den Fremgang, den gjorde, er netop et Særkjende for dette Tidsrums Begyndelse. Men slige Ting kræve Tid.

Der maa betænkes, at det er en Formningsperiode i Sproget. Naar vi nu hos næsten alle Forfattere, selv de bedste, finde noget, der støder os, eller endog frastøder os, saa vorde vi let ubillige imod dem, thi vi sammenligne deres Sprog med det nuværende, der endnu ikke var til, og betænke ikke noksom, hvilken Vanskelighed de maa have haft med at finde det rette Udtryk. I Rothes för nævnte Skrift finde vi flere Gange uomgjængelig nødigt for uundgaaelig fornødent. I Sorøske Samlinger bruges et forstandigt Ord, der menes et forstaaeligt. Ove Guldberg siger: han var meget udseende i Tiden, han mener forsynlig; jeg forsikkrer mig, det er: jeg er over-

---

Danske Ordbog; det og lignende skulde ikke optages deri „fordi de vare selvgjorte,“ og det er heller ikke optaget. Endnu efter 1807 vilde Kierulf have Ordet indlysende udelukt af Ordbogen som barbarisk og helt overflødigt. Se Molbech, Widensk. Selsk. Hist. 2, 386 og Ordet i Ordbogen selv, hvor det er optaget med Tillægget: „uden Tvivl først brugt af maadelige Oversættere.“ Nu nytte alle det. De maadelige Oversættere skulle altsaa være ved godt Mod; deres Ord kunne nok komme i Gang.

[1]) Det islandske Sprog, ligesom det norske Almuesprog, fattes f. Ex. et Ord for Krig, nemlig i Betydning af en lang Fejde imellem to Statsmagter. Man bruger Ordet stríð, Strid, men det er en Nødhjælp og udtrykker ikke Begrebet (man tænke sig f. Ex. Udtryk som Syvaarsstriden, Trediveaarsstriden); de andre Ord udtrykke kun den enkelte Kamp. Det er altsaa naturligt, at der i Dansken efterhaanden maatte optages en Mængde fremmede Ord, og disse vilde man nu, som jo ogsaa var naturligt, ombytte med danske.

Digitized by Google

bevist om; den guddommelige Omstændigheds Beskaffenhed, dermed mener han hvad der sömmede sig for Frelserens guddommelige Natur; Philosophien var den Hovedsag, som han anvendte sig paa, det er: det Hovedæmne han lagde sig efter; de Vankundighedsfejl, der fandtes hos ham, havde stor Inflod i min Vens Liv, for Indflydelse paa; min Herre har altfor føleligt et Hjerte, han mener følsomt.[1]) Ved Siden af omdannede Ord holdt de rent tyskformede uden Overgang sig længe, som hos Wivet Meuchelmorder (Snigmorder)[2]), og endnu Waisenhus. Andre gik over, men saaledes, at der slet ingen Mening blev i dem, som Spilfegteri (Spiegelfechterei).[3]) Jakob Baden oversatte Horatses atavis edite regibus ved: kongelige Oldefædres Udspring, han mente Afspring eller Ætling. Ikke at tale om, hvorledes Germanismerne overhovedet tage sig ud i en höjere Stil, som ongefær, den anbrekkende Dag, sine Tankers ganske Tapperhed, enhver afskediget Dags Geist vandrer herom, de uempfintligste Hierter. o. s. v.[4])

Man ser, hvilken Hast disse Ordskabere havde. Ligesom vor Herre skabte Himmel og Jord i syv Dage, vilde de skabe Sproget i syv Aar. Man ser ogsaa, hvor stor deres Ukyndighed var. Rothe og andre bemærke: at „naar man skulde laane Ord, saa var det bedst at laane dem“ (for at beholde dem) af de Tyske, de Svenske, de Norske og Islænderne, da vi lettelig kan gjöre disse Ord til danske“; men de svenske, norske og islandske Ord kjendte han nok saare lidet til. De dannede ligesom to Lejre. Nordmændene vilde helst holde sig til det gamle og de norske Dialekter, men vi have allerede set, at naar de kom med Ord, som Aabry, Aabrysot, fandt de kun faa Tilhængere. De kjendte næppe selv de rette Ordformer, som kunde høre til et Skriftsprog, men kun mere eller mindre nöjagtige Dialektord. Og Forstaaelighedens Krav kunde de nordiske Ord ikke opfylde. Hvis man for Afstand, Mellemrum eller Moment (om Tiden) vilde sige f. Ex. Bil (isl. bil.), eller isteden for: hvad fejler dig? (was fehlt dir) vilde sige: hvad beler dig? (isl. bila, skade), hvem i al Verden kunde da vide, hvad det var, hvad det skulde betyde? Saa blev da, ligesom af sig selv, Hovedkilden,

---

[1]) En omvendt Fritænkers Levnetsbeskrivelse, Breve over vigtige Gjenstande, og flere af Guldbergs Skrifter.

[2]) Wivets Höjesteretssager, 2, 43.

[3]) Margr. Klopstocks Breve.

[4]) Forsøg til en Oversættelse af Youngs Klager eller Nattetanker etc. Helsingør 1767. (Oversat i Prosa.)

Digitized by Google

hvoraf man øste, det tyske Sprog. Det Sprog kunde jo alle, i det mindste til Husbehov, og Overgangen laa saa nær. Virkelig vare de tyske og nordiske Sprog saa nære Slægtninge, at de havde mange almindelige Grundord tilfælles (Tod, dauðr, Død; Tisch, Disk), og man havde jo allerede för optaget en stor Mængde tyske Forstavelser og Ord; man behøvede nu kun at blive ved. Naar man vilde af med Fransken, saa aabnede sig her strax en Udvej, som man kun behøvede at sætte sin Fod paa, for at mærke, hvilken uendelig rig Høst der var at gjöre til alle Sider, og det uden mindste Ulejlighed. Man behøvede kun at række Haanden ud, for at faa den fuld af Ord, som strax ved et grammatisk Fixfax-Kakelorum bleve til danske (Abstand, Afstand; Gegenstand, Gjenstand; Umgegend, Omegn, hvilket Rahbek skal have indført). Nu behøvede man ikke at gruble, at filosofere; man lod Tyskerne tænke for sig. Det var den brede Vej, som hin Mand, der skrev Tankerne om det danske Sprogs nye og gamle Tilstand og Forbedring [1]), advarede imod at befare; og hvilken Mænd som Luxdorph heller ikke yndede, hverken för eller nu.[2]) Men den langt overvejende Mængde brød sig ikke derom. Naar man vil efterlæse Sorøske Samlinger og lignende Skrifter fra denne Tid, vil man overtyde sig om, at Sprogforbedrerne ingen Betænkning gjorde sig ved at følge denne Vej, men stredes kun endnu om, hvilke Udtryk der skulde foretrækkes, da der var saa meget at tage af. I sig selv kunde man jo ligesaa godt sige: bedyre (Stammen var endog nordisk) som forsikkre; bemöye sig (Stammen var endog nordisk) som bestræbe sig; ligesaa godt: svirig, som besværlig. Men der var dog visse Hensyn at tage. At bemöje sig f. Ex. mindede om et andet Ord som ingen vilde tage i sin Mund; og svirig (schwierig) blev forkastet, thi man skulde dog vogte sig for, at Ordet saa helt ram-tysk ud. — Stundum støder man dog i denne Formningstid paa enkelte Ord, der ikke ere overførte eller eftergjorte, men selvdannede, hvilke da paa Sproggranskeren gjöre et særegent velbehageligt Indtryk. De borde samles.

Dette ny Sprog udgik, som vi have set, ikke fra Folket i sin Helhed, ikke fra Almuen; den blev ved sit, og lærte først

---

[1]) Omtalt foran ved Slutningen af den islandske Literatur, S. 133 flg.

[2]) Suhm siger om ham (Fortalen til Scriptores rer. Danic. t. 7): In lingua Danica multa vocabula dilucida et significantia in desvetudinem abiisse et quasi periisse, aliaque e Germania mire contorta intrusa fuisse dolebat.

Digitized by Google

at kjende det andet ved Skoleundervisningen og Læsning. Jo dybere det gik ind i Almuens Kredse, des mere tabte den sit. Fra enkelte Mænd, ikke fra det hele Folk, udgik da ogsaa en anden Klasse af Ord, de videnskabelige.

Det videnskabelige Sprog fulgte den almindelige Bevægelse; men her var Vanskeligheden större. Theologien skulde vorde folkelig, og Rosenstand Goiske anvendte, som vi ved ham allerede have omtalt, ny danske logiske Kunstord i Skokketal i sine Billige frie Tanker over ubilligt Fritænkerie (1753), og forsvarede i et særeget Anhang deres Brug. „En patriotisk Kjærlighed for Fædernelandets Sprog, mener han, har ej deri gaaet for vidt, eller forbigaaet noget af den Forklarlighed, som latinske Kunstord kunde have givet“. Dem, som vilde have latinske Kunstord ved Siden, svarer han, „at det kun vilde være et Bevis paa, at man ej paa Dansk kunde tale tydelig uden ved Hjælp af fremmede Sprogs Ord.“ Naturvidenskaberne fremkaldte især en stor Mængde ny Ord, af hvilke de fleste ikke have vundet Hævd, men som vare Forløbere for lignende For søg, der (i vore Dage) have gjort större Lykke. Her er Nordmanden v. Aphelen (omtalt tidligere ved Naturvidenskaberne)- der i Fortalen til Naturhistorien selv bemærker „de store Vansk, eligheder formedelst den Mængde fremmede Navne, som bordehave danske, om de vare at finde“, den frugtbareste af alle vore Oversættere; og da hans Naturhistorie ikke alene er en Oversættelse, men han tillige nyttede norske og danske Skrifter, havde han mangfoldige Kilder at øse af foruden sin egen Opfindelsesevne.[1]) Man har derfor altid, ikke uden Grund, anset hans, dels norske, dels selvgjorte, dels oversatte Ord for særdeles afstikkende imod de paa hans Tid brugelige. Megen

---

[1]) Nogle Exempler, tagne af hans Naturhistorie (1767) og Chymiske Dictionaire (1770) ere: Störregjörelsesglas (Forstörrelsesglas), Aandedrægten (Aandedrættet), Grundvæsen (Element), Særslag (Art), Særkjende (Kjendemærke), Formaal (Objekt), Enkelter (Individer), Jævnmaal (Niveau), Sene (Nerve, f. Ex. Synssenen), Fravidde (Afstand), Tankeagt (Idé), Føleömhed (Irritabilitet), Vundersyn eller Særsyn (Fenomen), Danneskik (Form), Samlyst (Sympathi), Gjennemdampning (Uddunstning), Røstændring (Betoning, f. Ex. Røstændringer paa visse Stavelser), Gjenfang (Recipient), Aandehuller (Stigmater), buglerund (konkav), underskedlig (eller forskjellig), skinbar (sandsynlig) o. s. v. Jfr. O. Hammers Forsøgende Naturlære, en Oversættelse af Fransk efter Lafond (1772), der ligeledes brugte Ord som: Overnaturlære (Metafysik), Grundevne (Element, Grundæmne), Brydning (Refraktion), samtidig (simultan), Selvting eller Selvstænding (Substans), Æthulledhed (Porositet), Foldudkomst (arithmetisk Produkt), jævnvidsløbende (parallel). o. s. v.

Udbredelse kunde de ikke faa, da Ordbøger ikke høre til almindelig Læsning.

Paa samme Tid, som man med Iver arbejdede paa at frigjöre Sproget for fremmede Ord, især de franske, søgte man tillige at forskjönne Sprogets Ydre, at give det et mere europæisk Udseende, dels ved at nytte latinske Typer, dels ved, som i Fransk, at nytte smaa Begyndelsesbogstaver i Navneordene. Vi have allerede set Forsøg derpaa i Sneedorfs Breve; en ung Hofjunker Grev Frederik Ludvig Moltke gav endnu ett Exempel i sine Breve om overdaadighed og dens skadelige følger (1758) [1]). Tingen var jo rigtig; det var rigtigt og smagfuldt, at forjage de franske Ord, som ikke i vort Sprog havde noget at gjöre, men i alt hvad der ikke rørte Sprogets indre Natur at hylde Skjönhed, der er en almindelig Ejendom. Men det havde ingen Fremgang.

Ogsaa i Ugebladet Den Danske Proteus (1766) prøvede Udgiveren (Digteren Stenersen?) at anvende smaa Begyndelsesbogstaver i Navneord, men kun i de første Nummere (Nr. 1—23). Han „kunde finde sig i, at det i manges Öjne kunde lade smukt, at se, disse (store) Bogstaver i hver Linie staa og paradere ligesom Flöjmænd, men man kunde jo ligesaa gjerne have sat Verba i første Led;“ „enhver af de andre Talens Dele vilde ogsaa have fundet deres Patroner“, og han for sin Del „vilde sætte Konjunktionerne i den første Klasse.“ Herefter vilde han, „da han maatte høre ilde for sin Skrivemaade, og man bebrejdede ham, at han vilde nedsætte Substantiverne, som den Danske og Tyske Nation havde tilstaaet en saa stor Ære, lade Bogtrykkeren raade herfor, som han lader Skræderen raade for Snittet af hans Kjole.“ Saa aldeles Uret havde han vel ikke i, at naar man gjorde Navneord kjendelige ved et stort Bogstav i Begyndelsen og Infinitiver ved et lille e i Enden, saa var det ikke saa ueffent, at gjöre de andre Ordklasser kjendelige f. Ex. ved Indskud af nogle stumme Bogstaver i Midten. Vi have set flere Forsøg paa at forkaste de store Begyndelsesbogstaver i Substantiver (von Haven, Gunnerus); men det havde heller ingen Fremgang.

I øvrigt sysselsatte man sig naturligvis ogsaa med andre Sider af Retskrivningen; man vilde ogsaa forbedre den, men uden Held; ved slige Ting, der ere afhængige af en mekanisk Vane,

---

[1]) Skriftet nævnes hos Nyerup; men deraf kan man ikke se dets Retskrivning. Det findes i Hjelmstjernes Samling tilligemed den tyske Oversættelse af C. G. Mengel, Kph. und Leipzig 1759. I denne har Langebek skrevet: Auctor Graf Ludwig Moltke.

Digitized by Google

foregaar Forandringen sjælden uden efterhaanden ved umærkelige Overgange, saa at den store Hob ikke selv véd af, at dette eller hint er blevet anderledes, förend Overgangen har fundet Sted. Naar alt kommer til alt, kan Retskrivningen dog ikke gjöre andet, end ved synlige Tegn at vække Forestillingen om det hørlige Ord (gjengive det fuldkommen kan det naturligvis ikke, da intet hørligt kan fuldkommen gjengives synligt); men naar Folk nu en Gang, ved det de have lært, ved Skriften mindes om Udtalen (hertil kommer endnu: hvilke Ord ere Substantiver og hvilke ere tildels Verber, hvilket er dem en Grundlærdom), hvorfor skulde de da give sig til, som om de vare Börn, at lære en ny Methode? Nylingerne vilde kaste Selvlydsfordoblingen bort og forjage det stumme e; men „hvorledes skulde saa en fremmed lære Udtalen?" spørger Charlotte Dorothea Biehl. [1]) Man vilde forstøde de fremmede Medlydstegn, og skrive K for C; men, slutter hun meget viselig, „hvis det er Uret at skrive Capitain med et C, saa er det i lige Maade galt at skrive Christne, og saa maa der nødvendig foregaa samme Forandring med Christi eget höje og hellige Navn, og at dette kunde have den farligste og skadeligste Følge, vil vel ingen kunne nægte, der kjender det mindste til den menige Mands Tænkemaade." Det er netop det samme Argument, som den ærværdige Gejstlighed i Bergen anvendte imod Klaus Fasting, da han skrev Christi Navn med K. [2])

I Skolerne blev, som Guldberg selv har lært os, Modersmaalet kun øvet ved Oversættelse af de klassiske Skrifter. Dermed foregik en Forandring, da han ved Forordningen af 11te Maj 1775 paabød dets Behandling som et særeget Læreæmne i de lærde Skoler. Til Udførelsen heraf kjende vi kun lidet; de Vidnesbyrd, der hist og her forekomme i Skrifter om Skolevæsenet, gaa ud paa, at Forordningen en Tid lang ikke blev opfyldt, ikke kunde opfyldes. Lærerne havde ikke den fornødne Kundskab, og fordybede i Latinen havde de heller ikke Smag derfor. Og med Retskrivningen, kan man se, maa man have været i en stor Forlegenhed. Først blev Sneedorfs bestemt til at være den gjældende; siden Mallings i hans berömte Bog (Store og gode Handlinger), der først skulde udkomme, og som Guldberg i den Henseende vilde lade gjennemse. [3]) Den Gang lode slige Ting sig afgjöre ved Kabinetsordrer.

---

[1]) Brevvexling mellem fortrolige Venner, 2, 298. Hun udelukker dog f af hafver, og v af hafvt (haft), og skriver ikke Givtermaal, men Giftermaal; hun skriver Stivmoder, ikke Stedmoder.
[2]) L. Sagen, Udvalg af Fastings Skrifter.
[3]) Jfr. Nyerups Retskrivningstheorier, S. 31.

Digitized by Google

Sproglæren, der gaar ud fra Undersøgelser om Sprogets Oprindelse og Natur i Almindelighed, fra Sprogsammenligning, fra de enkelte Tungemaals Udspring fra Stammen og Lighed med dets Slægtninge, eller rettere Sprogvidenskaben, som er den nyere Tids Skabning, laa i det höjeste endnu kun i sit Svøb.[1] Den danske Sproglære, der hverken kunde støtte sig til den almindelige eller til den gamle nordiske, maatte derfor enten, som hos Höysgaard, uddrage Sprogets Love af Sproget selv, uden at kunne give Grunde for dem, eller, som Höysgaards Efterfølger, Jakob Baden, ved Hjælp af den klassiske Sprogkundskab, i alt Fald med et Sideblik til Svensken, forklare Modersmaalets sproglige Tilstand.[2]

Jakob Baden (f. i Vordingborg 1735), der stammede fra en Sprogæt (Farfaderen var Torkild Baden, Rektor i Holbæk, Forfatteren til Roma Danica, Faderen Jakob Baden var Rektor i Vordingborg), yder et mærkeligt Exempel paa, hvilke Veje en dansk Sprogmand maatte gaa, for at vinde Godkjendelse. I sin Skolegang brugte han sine ledige Timer til danske Rimerier. Som Student (1750) lagde han sig, efter at have endt sit theologiske Studium, især efter Filosofien. Paa sin Rejse i Tyskland (1756) blev han af Michaelis i Gøttingen opmuntret til at lægge sig efter de skjönne Videnskaber og deres Anvendelse paa den klassiske Literatur; i Leipzig hørte han Ernesti, ogsaa Gottsched, men især Gellert over det tyske Sprog.[3] Efter fire Aars Forløb kom han saaledes hjem (1760),

---

[1]) Ved Reverdil have vi set, at en udenlandsk Prisopgave fremkaldte hans franske Afhandling om Sproget i Almindelighed. Et lignende Forsøg haves af Theodor Ernst Friedrich von Finecke, Ejer af Dallund i Fyn (1801), der udgav ett Par korte, men for den Tid ret artige Afhandlinger: Trois dissertations en forme des lettres sur l'origine, les progrès et les abus du langage. A Copenhague 1756. Deux dissertations sur l'origine du langage et sur les Runes. Avec des Essays sur divers sujets. A Copenhague 1767. De findes i Hjelmstjernes Samling; jfr. Anmældelsen af den første i Büschings Nachrichten 3, 365. Legationssekretær K. F. Temler († 1780) skrev en Afhandl. Om Spor af en Overensstemmelse mellem det Illyriske og Celtiske Sprog i de nordiske og øvrige Mundarter, som komme af dem begge (i Vidensk. Skr.).

[2]) Vi forbigaa de mindre, ubetydelige, Skrifter, som N. E. Nannestads En dansk Donat for Börn, indeholdende de første og almindelige Sproggrunde, viste i det danske og tjenende som en Forberedelse til at lære fremmede Sprog. 1761.

[3]) Det bestod især i at skrive Afhandlinger, og Frugter deraf ere nok de siden paa Dansk udførte Stykker i Sneedorfs Patriotiske Tilskuer om Kjærlighed til Fædrelandet, Nr. 109. 135. undertegnede B**.

Digitized by Google

forsynet med klassisk Lærddom, forbunden med Filosofiens, Historiens og de skjönne Videnskabers Studium, efter de tyske lærdes Anskuelser; og da han for at kunne holde Forelæsninger, var bleven Magister, indbød han til nogle over de skjönne Videnskaber [1]) efter Meiners, og holdt andre „efter egne Diktater" over det tyske Sprog. Han vilde, som man ser, forsøge, hvad der kunde gjöre Lykke. Men, som vi vide, var det just paa den Tid, da der var Splid mellem de danske lærde. Nogle, med Sneedorf i Spidsen, vilde vække Smagen for det skjönne, andre, der ikke kjendte synderlig til de skjönne Videnskaber, som Anchersen, eller frygtede for at det grundige skulde forsömmes, og det var især Kofod-Ancher, vragede den unge Smag, og de Danske, der studerede i Leipzig, kom i Ry for Brist paa Grundighed. Baden havde vel ved sin Magisterkonferens lagt denne for Dagen, han havde ogsaa stiftet Bekjendtskab med Kofod-Ancher [2]), men de skjönne Videnskaber vare ingen Anbefaling for ham; de grundige lærde havde Overvægten baade i Kancellierne og ved Universitetet; naar han vilde frem, maatte han holde sig til det tyske Parti, og vænte sin Forfremmelse af det. I Spidsen for det stod, hvad Literaturen angik, Cramer; til ham havde han Anbefaling fra Gellert; Cramer anbefalede ham til Bernstorf, og paa denne Maade fik han Ansættelse som Rektor ved Pædagogium, en Slags lærd Skole, i Altona (1762). Her giftede hen sig med sit Søskendebarn, den i vor Romanliteratur velkjendte Sofie Lovise Charlotte Baden, en Datter af Major Klenau; og virkede i Literaturen ved Forarbejder i begge Sprog. [3]) Bernstorf paalagde ham, at indkomme med en Plan til Pædagogiets Forbedring; men Basedow fik udvirket, at den først blev sendt til hans Erklæring, og han foreslog en pædagogisk Rejse, som han selv vilde gjöre. Misfornöjet med disse Forhold søgte Baden at komme bort; Dusch, der privatiserede i Altona, ønskede hans Plads; de bleve da begge hjulpne. Ved Biskop Harboes Mægling blev han Konrektor i Helsingør (1766), siden Rektor (1770). Fra nu af træder hans Virksomhed for dansk Sprog og Literatur tydelig frem som et Hovedformaal;

---

[1]) Indbydelsen skete ved Programmet: Hvad Ære et Folk kan have af at dyrke de skjönne Videnskaber. 1760.

[2]) Han oversatte en Afhandling af Kofod-Ancher (Om Lyst til godt eller Afsky for ondt formaar mest hos et Menneske), der udkom 1763. 4.

[3]) Dansk Oversættelse af Gellerts Breve 1762; Tysk Oversættelse af Sneedorfs Breve 1764; Græsk Grammatik 1764, paa Tysk 1768.

Digitized by Google

thi hans Oversættelser af klassiske Forfattere høre jo ogsaa dertil. [1]) De Tyske gav han Anvisning til at lære Dansk; [2]) de Danske viste han baade paa Latin og Dansk hen til Sprogets Berigelse, saavel af det ældre Tungemaal, som ved ny Uddannelse, og giver os derved mange Oplysninger om Sprogets Tilstand.

Han tog nemlig ogsaa Del i Sprogrensningen, hvortil de Sorøske Samlinger gave ham Anledning. I Forsøget til en Oversættelse af Tacitus tilföjede han en Afhandling om Sprogets Berigelse ved ny Ord og Vendninger (Vendinger), der indtager Halvdelen af Bogen. Da vare første og andet Hæfte af Sorøske Samlinger udkomne, og efter et næsten almindeligt Rygte vare Forfatterne Tyske. Dette Rygte holder han for sandt, og dadler, at der „i de fleste Afhandlinger findes saa lidet Dansk og saa meget Tysk“, at der findes tyske Udtryk, Former og Vendinger, som abgesmakt for afsmagende (d. e. smagløs, hvilket dog heller ikke er andet end en Oversættelse af geschmacklos), Beopagtning for Iagttagelse, Haandværkere isteden for Haandværks Folk, de udenlandske deres Slethed for de udenlandskes Slethed. o. desl. Dernæst oplyser han, at man ikke kan bedömme et Folks Kyndighed eller Ukyndighed i Kunster og Videnskaber efter Modersmaalets Tilstrækkelighed eller Utilstrækkelighed til at udtrykke de forekommende „Begreb“, saa længe andre Sprog foruden Modersmaalet ere brugelige i Landet,

---

[1]) Xenophons Cyropædie 1766, til hvis Udgivelse Reverdil skaffede ham Understøttelse. Forsøg til en Oversættelse af Tacitus (Agricolas Levnet) 1766.

[2]) Anweisung zur dänischen Sprache 1767, paa ny oplagt zum Gebrauch der dänischen Truppen 1773. Ogsaa for Almuen skrev han. Förend han tog til Helsingør, opholdt han sig hos sin Broder Torkild Baden, Inspektør paa det Bernstorfske Gods, og udarbejdede en Moralsk og politisk Katekismus for Bønder-Börn, i Spørgsmaal og Svar (1766), som blev uddelt paa Godset, men nu næppe er kjendt af Navn. Dette Skrift, som Anmælderen i sin Tid (Lærde Efterretninger 1767 Nr. 15) var meget fornöjet med, viser J. Baden i en anden Sfære. „Hvad hjælper det, siger han i Tilegnelsen til Bernstorf, at Moralister befale Bonden at elske sine Medborgere, naar Alting omkring ham indbyder ham at hade dem? Kjærlighed til Fædrenelandet er i mine Tanker en Chimære, naar den ikke oplives ved Selvkjærlighed“. o. s. v. Bogen er en Samtale mellem et Barn og en Lærer: Hvor gammel er du, mit Barn? — Jeg er 4, 5, 6 Aar gammel — Hvad vil Du sige med det, at Du er saa gammel? — Jeg mener, det er 4, 5, 6 Aar, siden jeg blev født og kom til Verden. — Hvor var Du da, förend Du blev født? o. s. v.

Digitized by Google

hvilket just var Tilfældet hos os. Hvor ikkun et eneste Sprog dyrkes, dèr maa Sproget i samme Forhold beriges med Ord og Udtryk, som Folket tiltager i Indsigt i Kunster og Videnskaber. Man kan ikke, som Udgiverne af Samlingerne gjöre, forelægge os et Stykke af en fremmed Skribent, og opbyde os til at oversætte det med lige mange og ligedanne Ord, og i Fald vi ikke kunne det, da tilkjende os en större Fattigdom end det fremmede Sprog. Den bedste Oversættelse bliver dog altid en maadelig Original. Det er ikke Digterne, der have mest Aarsag at klage over Sprogets Ufuldkommenhed; det giver næsten af sig selv efter for Digternes skabende Geni. Lad Digteren have Hjærte og Indbildningskraft, saa komme Ordene ubudne, ny eller gamle. Man maa derfor ikke sige, at det danske Sprog er mangelagtigt, fordi det maaske ikke kan udtrykke Thomsons Fynd og Finhed; men man maa sige: den danske Literatur er mangelagtig, fordi den ingen Thomson har. Naar man overhovedet spørger: hvorved et Sprog bedst kan beriges? saa kan man svare med to Ord: ved at der skrives i Sproget. Man begynde først at drive al Slags Kundskab og Videnskab i Modersmaalet, det kan ikke fejle, at det jo snart vil give efter og skikke sig i alle Slags Former, at det jo snart vil blive rigt, bestemt, böjeligt. Men ikke alle Videnskaber synes at skyde lige meget sammen til Sprogets Berigelse. Poesiens Sprog er det naturligste. Digteren maa vove ny Troper og Figurer, gjenkalde forældede Ord, gjöre et Valg i de brugelige, og til Nød danne ny Ord, som endnu ikke ere misbrugte i Pøbelens Mund. Ingen Videnskab har gjort större Forandring i Sprogene end Filosofien; og for saa vidt Kritikken er en Del og snart den fineste Del af Filosofien, er der ingen Tvivl paa, at jo Sproget ogsaa ved kritiske Skrifter forbedres. Men om Grammatikker, om Ordbøger høre iblandt de Midler, hvorved et Sprog forbedres, kunde synes omtvistelig. De Gamle skreve ikke Grammatikker og Ordbøger, förend de fortvivlede om at skrive Vittighedsværker. Paa den Tid, da Holberg var næsten den eneste Skribent i Landet, fandtes en Mængde unge lærde, som førte heftige Pennekrige om Ord, Ordföjelser og Retskrivningen, og foreskreve Regler i Sproget, som dagligdags overtraadtes af den eneste den Gang almindelig beundrede Skribent Holberg. Mine Landsmænd og med dem Forfatterne af Samlingerne gjöre sig et stort Haab om den danske Ordbog, som en bekjendt Mand (Langebek) nu næsten en Snes Aar skal have haft under Hænder. Men en kritisk Ordbog, begyndt paa en Tid, da der saa godt som ikke er uden en eneste, der skriver i Sproget, og det endda en Mand, der ikke bekymrer sig om Sproget, en Ordbog, hvorpaa der arbejdes i nogle Snese Aar, og som fortsættes just paa en

Digitized by Google

Tid, da en god Skribent efter den anden opstaar og giver Sproget tusende foranderlige Skikkelser, hvad kan der væntes af saadant et Værk? — Baden stillede saaledes for Öje, hvad der, og netop den Gang, var det væsenlige Krav til Sprogets Berigelse og Uddannelse: gode Skrifter i Modersmaalet, og det virkelig i Modersmaalet selv uden Overførelse af fremmede Tungemaal. Men her stak Igten, som ikke vilde lade sig trykke ud. Med hvilke Vanskeligheder det var forbundet, ses ogsaa af hans følgende Bemærkninger om Sprogets Berigelse ved Ord og Udtryk. Vi ville tage nogle Exempler. Förend man bekymrer sig om at berige Sproget enten med ganske ny Ord eller med ny Former af Ord eller igjenkaldte forældede Ord, bör man først søge at benytte sig vel af dem, som man forefinder i Sproget. Det gjöre Forfatterne af den Sorøske Samling ikke. De bruge idelig Bemöjelse og aldrig Bestræbelse, Svirighed og ikke Besværlighed; de sky Ordet Vanskelighed, og bruge paa ett Sted derfor Vanske (som betyder noget andet); de bruge ikke Ordet Flid, men Vinskibelighed; men ikke enhver Flid kan kaldes Vinskibelighed. Det Ord Verdskyld er et fyndigt Ord; men man misbruger det, naar man støder det ind i den kritiske Prosa, og taler om en Autors Verdskyld (Fortjeneste). I Samlingerne bruges Höjagtning for Höjagtelse, maaske man endnu bedre sagde Höjagt. o. s. v. [1]) Da en Mængde franske Ord have slaget saa dybe Rødder, at endog Bondestanden er opfyldt dermed, var det ikke da billigt, heller at beholde de franske bekjendte (naturaliserede) Ord end at optage ubekjendte, enten de nu ere ganske ny eller og forældede? Dersom altsaa vore Forfædre havde skrevet og talt Skalusie, skalu, og ikke Jalousie, jaloux, saa ser han ikke, hvorfor vi skulde forstøde dette Ord igjen og optage et ganske ubekjendt, som i det mindste for det første er mere uforstaaeligt end det franske (nemlig Aabrysot). Overhovedet, naar man betænker, at der ere faa, som læse ældgamle danske Skrifter, en Mængde derimod, som gjöre sig de nyere Sprog bekjendte, saa skulde det synes, at man havde langt större Föje til at danne ny Ord af de nu levende, omendskjöndt fremmede Sprog, end optage og gjenkalde

[1]) Han foreslaar: at finere Sproget, isteden for at gjöre det fint, saa godt som vi sige: formere. Hvorfor, spørger han, skal vi bruge Ynde, naar vi have Yndest, Vanske, naar vi have Vanskelighed, Pinsel naar vi have Pine? (sic). Om Pinsel siger han: at det endog er tvetydigt, da det betyder det Instrument, hvormed man maler, uden man maaske til Forskjel vilde skrive Pensel, hvilket dog vel ikke var ret, eftersom det formodentlig kommer af pingere. (Han tænker hverken paa isl. pínsl. eller lat. penicillum.)

Digitized by Google

forældede af vort eget. Den Iver er imidlertid ikke at laste, at man søger saa meget som muligt at rense Sproget fra de franske Ord, og danner, naar det behøves, ny Ord, enten af Sprogets egen Malm eller dog af et Sprog, som er nærmere beslægtet med vort Modersmaal, end det franske. „Vi ere ufejlbarlig et andet Folk mere forbundne for Kunster og Videnskaber end de Franske. Hvorfor vilde vi da efterlade vore Börn et Sprog, som maatte give dem Anledning til at tro, at vi vare alle Nationers Skyldnere? Naturen har forbundet os med de Tyske, Tilfælde med de Franske. Naturen, tænker jeg, bör have Fortrinnet. Det danske Sprog har saa stor en Overensstemmelse med det tyske, at der ingen Tvivl er paa, at det jo enten er en Datter af samme eller og at de begge have en fælles Moder, som for lang Tid siden er død. Denne Overensstemmelse beretter os Danske til at betjene os af det tyske Sprogs Rigdomme, som af vor Fædrenearv."[1]) „Men da baade det danske og det tyske Sprog, siden den Tid de skiltes fra Moderen, for ligesom at gjöre deres Lykke paa egen Haand, have erhværvet sig Ejendomme, som tilhøre ethvert Sprog især, men hvis Grænser ere desto vanskeligere at adskille, jo nærmere Sprogene ere beslægtede med hinanden, saa maa vi laane tyske Ord med den Forsigtighed, at man kan sige om os, vi have laant af vort eget og ikke bestjaalet en fremmed Ejendom. Vi maa altid betænke, at vort Sprog har en egen Karaktér, et eget Geni, som ikke maa overtrædes." „Langeweile kan ej gives med Langehvile, og maatte i det mindste hedde Langhvile". „Det Ord Aarhundrede, som er dannet lige efter det tyske Jahrhundert, er aldeles imod Sprogets Natur, saa megen Myndighed det ogsaa har for sig". „Med at laane Talemaader og Billeder maa man være varsom. De Tyske have det Udtryk: eine kützliche Frage, men Spørgsmaal er, om en Dansk bör sige: et kildent Spørgsmaal. Det var mindre fremmed og ligesaa smukt, naar han sagde: et lek-

---

[1]) Dette modsiger han dog senere i sin Fortale til H. K. Ambergs Tysk og Dansk Ordbog (1787), hvor han oplyser vort Sprogs Fortyskning fra Reformationen, og derpaa gjentager det han för havde yttret: „vort Sprogs store Mangel paa abstrakte Ord og Talemaader, og paa Udtryk af moralske Begreb", samt „det tyske Sprogs Tjeneste i at danne og berige vort Modersmaal," endskjöndt, tilföjer han, det heller ikke er at nægte, at man jo har paabyrdet Sproget en Mængde tyske Ord og Former, som man kunde undværet, naar man havde givet sig Tid at danne dem af Sprogets egen Malm eller kjendt vore Forfædres Sprog til Gavns."

Digitized by Google

kert Spørgsmaal." [1]) Endelig omtaler han Sprogets Berigelse ved ny Vendninger, lexikalske, grammatikalske og skjönne; og nævner en Del Exempler paa Fejl i de Sorøske Samlinger, som: Skridt om Skridt for: Skridt for Skridt; Herre min Gud! hvor en Dansk vilde sagt: Herre Gud; skarpe bedömmende Kritikker, hvor bedömmende er overflødigt; en eneste engang artig betænkt kjærlig Forestilling, hvilken Sammensætning! o. s. v.

Naar Baden kom til samme Erkjendelse, som de andre, at man med fuld Föje kunde berige Modersmaalet med tyske Ord, saa henvendte han dog ogsaa sine Landsmænds Opmærksomhed paa det ældre danske Sprog, men i Skoleprogrammer paa Latin, uden Tvivl fordi han saaledes lettest kunde faa dem trykte, og igjennem dem haabede at kunne virke paa den latinske Skoleungdom. [2]) I en mærkelig Række samler han Ord af Vedels Saxe, hvilke maaske dog vare mere artige end nyttige, thi kun faa af dem egnede sig til at optages i Sproget, og han maatte jo ogsaa forklare dem. For Resten forklarede han paa Latin, hvad han ogsaa havde sagt paa Dansk: Slægtskabet imellem det danske og tyske Sprog — desuagtet borde vi optage Ord af gamle danske Forfattere — og Overensstemmelsen imellem deres Sprog og Almuesproget. [3])

---

[1]) Han oplyser det nöjere: „Mindre fremmed, fordi vi sige: en lekker Sag, og Ordet delicat er gængse nok i denne Mening i daglig Tale; ligesaa smukt, fordi lekkert giver ligesaa rigt et Billede, som kildent; det som er lekkert, taaler ikke, at man opholder sig længe derved eller nyder det længe. Det siger altsaa det samme som kildent." (sic.)

[2]) Symbola ad augendas lingvæ vernaculæ copias a Saxonis Grammatici interpretatione danica. Hafn. 1778. fgg. 4. Samlede 1780. 4. Afh. De augenda vernacula ex antiqvioribus lingvæ nostræ scriptoribus. Hafn. 1778. findes ogsaa i hans Opuscula latina. Havniæ 1793., en Samling af mange Aars Prolusiones eller Programmata for Skolerne i Altona og Helsingør. „De bleve afskaffede ved den ny Skoleforordning" 1775. Tillæg dertil ere: Orationes quas in Rectoratu Academico habuit M. J. Baden. Accedit laudatio P. F. Suhmii In supplementum Opusculorum Latinorum edita Hafniæ 1799. De indeholde især flere mærkelige Mænds Levnet.

[3]) F. Ex. i Afhandlingen De augenda vernacula ex antiquioribus linguæ nostræ scriptoribus siger han: — Adhuc tamen major hæc diversitas in illis scriptoribus, qui Holbergium proxime secuti sunt, ac multo magis in nostris æqualibus apparet, postquam Germanorum quoque in linguæ suæ culturam, quæ diu jacuerat, exarsit studium, ac reduces e Germania cives nostri literarum cultores, nonnulli etiam familiaritate cum literis Germanorum domi contracta, linguæ germanicæ cognitionem amoremque ad vernaculam augendam atque ornandam traduxerunt; præsertim cum intelligerent sororiam esse inter utramque linguam

Digitized by Google

I Helsingør begyndte Baden ligeledes sin kritiske Virksomhed. Agent Holck havde aftalt med Trant (den Gang Kopist i Generaltoldkammeret), at der med Adressekontorets Efterretninger skulde udgaa to Tillæg: „et ugentligt med moralske Afhandlinger, hvilket Trant paatog sig, og et maanedligt, der skulde indeholde Recensioner af danske Skrifter.“ Det sidste paatog Baden sig, og udgav den saakaldte Kritiske Journal,[1]) indtil han blev kaldet til Kjøbenhavns Universitet, da han frasagde sig det. De fleste Recensioner ere af ham selv;[2]) og baade om denne og om hans øvrige kritiske Virksomhed maa man, hvor meget man end hist og her kan have mod Badens Smag, sande Rahbeks Ord,[3]) at han arbejdede kraftig med eller rettere for (de andre) i at støtte den mod truende Fald og standse frembrydende Vansmag.“[4])

---

cognationem, nec nos, si quando e Germanorum sermone vocabula mutuamus, ex hostili prædam agere, sed in iis quæ communia fuerunt repetundis, jure nostro uti. Quorum ego consilium, sicut propter indubiam linguæ nostræ cum germanica affinitatem neutiquam in universum damnaverim; ita vellem scriptores nostri, antequam alienas opes conquirerent, de propriis diligenter cognoscendis solliciti essent; vereorque, ne multi, qui prata vernaculæ ex rivulis Germanorum irrigare sategerunt, et cum maxime satagunt, sæpius ignorantia hoc fecerint patrii sermonis, quam aliqua necessitudine ducti. Video enim magno numero et vocabula et vocabulorum significatus a scriptoribus nostris condi atque e germanico forte detorqueri, quæ domi nata et in fundo proprio alta ac parata haberent, si vel usum loquendi populariorum suorum in provinciis et municipiis nossent, vel in scriptis Danorum e proximo et superiore seculo melius, quam in recentibus Germanorum versati essent.

[1]) 1767 udkom ett Ark maanedlig under Titel af Maanedlige Tillæg til Adressekontoirets Efterretninger; 1768—72 et Halvark ugelig under Titel af Kjøbenhavns Adressekontoirs Kritiske Journal (for 1773 besörget af andre), og for 1774—79 atter af Baden under Titel af Kjøbenhavns Nye Kritiske Journal.

[2]) De andre Forfattere nævnes i G. L. Badens Hist. Bibl. S. 6—7, og i hans Bidrag til J. Badens Levnet.

[3]) D. Tilskuer 1804, Nr. 52.

[4]) Da Baden i Almindelighed, især i Revolutionstiden, blev „fremstillet som Palæologiens og Aristokratiets Forfægter“ (D. Tilskuer 1804, Nr. 52), bör det mærkes, at hans Sön (G. L. Baden, Bidrag til J. Badens Levnet) siger, „at den kritiske Journals Udgiver adskillige Gange fik dels middelbar, dels umiddelbar, Erindringer fra Regjeringen om at være noget varsommere i sit Udtryk (om Souveræniteten o. desl.). Især fik han en Gang herom en alvorlig, jeg tror Kabinetsordre, der stødte den koleriske Baden saa meget, at han længe med Forsæt holdt sig fra at opvarte Guldberg.“

Digitized by Google

Ved Reformen, som Gunnerus skulde have foretaget ved Universitetet (1771), men som der intet blev af, var Baden foreslaaet til prof. eloquentiæ; endelig døde Wadskiær, Baden henvendte sig til Guldberg, og kom da som prof. eloquentiæ til Universitetet (1780). Nu virkede han dels i klassisk Retning, dels for Modersmaalet. For den klassiske Literatur ved Udgaver (af Phædrus, Virgil, Horats, Properts) og ved Skolebøger (Latinsk Grammatik 1782, Ordbog 1786—88);[1]) for Modersmaalet, den danske Literatur og de skjönne Videnskaber ved Forelæsninger, ved Oversættelser, ved Universitetsjournalen og som Sekretær i Selskabet for de skjönne Videnskaber.

Medlem af Selskabet for de skjönne Videnskaber var han fra 1765. Strax efter sin Ansættelse ved Universitetet blev han ved J. H. Schegels Død (1780) enstemmig valgt til Sekretær. Som saadan skrev han Svar paa Prams Beskyldninger mod Selskabet (1789).

Aaret efter at han var kommen til Kjøbenhavn, begyndte han sine Forelæsninger over det danske Sprog, der bleve besøgte af et talrigt Auditorium, ikke alene af studerende, men ogsaa af Embedsmænd og ustuderede. De bestode dels i theoretiske over Sproglæren, dels i praktiske. Til de sidste ydede Deltagerne, mest anonym, smaa Afhandlinger og Poesier, som han derpaa oplæste, og meddelte sine Anmærkninger til, kritiske og æsthetiske. De første udkom som Resonneret dansk Grammatik[2]) (1785, ikke 1784, 1792, 1801). „Forholdet

---

[1]) Af den lat. danske Ordbog ere de tre første Bogstaver udarbejdede af Herman Amberg.

[2]) Forelæsninger over det Danske Sprog eller Resonneret Dansk Grammatik etc. Kbh. 1785. Tilegnet Kronprinsen. Den blev til efter nogle Venners Ønsker, der savnede akademiske Forelæsninger over Modersmaalets Grammatik; i to Vintre 1782 og 1783 foredrog han det danske Sprogs Grunde for et talrigt Auditorium af alle Stænder, omarbejdede derpaa noget, og lagde ett og andet til, f. Ex. det orthographiske Register. Hans ældre Anweisung etc. blev lagt til Grund, saa vidt det lod sig gjöre; men efter 20 Aars Forløb saa han meget i et andet Lys. Som nyt betragter han især Verbernes Inddeling i tre Klasser, og Bestemmelsen af Supinum, hvori han gik Middelvejen: jeg har drevet, men er dreven, ere drevne. „Det har kostet ham usigelig Möje, at bringe den Ting i Rigtighed.“ Det bedste af Syntaxen tog han af Höysgaard. — Den anden Udgave 1792 blev recenseret af Abrahamson i Lærde Efterretninger for 1793, Nr. 9, 12, 16, 19, 22. Der var af første Oplag i fire Aar solgt en 1100 Exemplarer, og dog var Bogen ikke för offenlig anmældt. I Nr. 12 taler Abrahamson om det orthographiske Register. Blandt andet siger han: „jeg dadler er dog vel for tysk til at staa her blandt danske Ord.“

Digitized by Google

imellem den flyvende Digter og den efterhinkende Grammatiker" som Grundtvig omtaler,[1]) et Forhold, der allerede havde vist sig imellem Kingo og Syv, indtraadte atter (Evald var død 1781), ligesom det gjentog sig i Rask, efter at Oehlenschläger havde kulmineret og vakt Folkets Interesse for det gamle Norden. Höysgaard var gaaet forud, men han havde ingen Virkning gjort, dertil var han for spekulativ; faa eller ingen kunde forstaa ham, og faa eller ingen kunde eller vilde stige over den Kunstordsmur, hvormed han havde omgivet sin Granskenings Dyb; Visdommen blev liggende i sin Brönd. Om Baden derimod, Universitetslæreren, Klassikeren, Kritikeren, de skjönne Videnskabers Selskabs Sekretær, flokkede alle sig; han førte Lysten, Iveren, Kundskaben, ud iblandt Folk. Om det han bragte end kun var halv saa godt, som Höysgaards, saa var det dog just saaledes, at Folk kunde forstaa det. Lidt mere Kundskab havde han end de fleste, og han kunde nytte den. Selv var han færdig i Latin og tysk Sprogkundskab; de mest fornødne Forkundskaber, en Smule Latin og Tysk, havde saa godt som alle. Igjennem dem kunde de bedst komme til at betragte sit eget, der hidtil havde staaet som en enslig Ting uden Forbindelse med noget andet i Verden. Han fulgte Höysgaard og brugte Pontoppidan og P. Syv; „men, siger allerede Abrahamson, naar man kjender disse Sproglærere, saa vil man skjönne paa, hvor uundværligt Arbejde det var, og hvor möjsommeligt, at ordne, drøfte, rette, udvikle deres Samlinger, for at gjöre dem brugbare." Virkningen var utrolig; fra Universitetet gik den efterhaanden over til de lærde Skoler (Udtoget 1798), og igjennem hele Folke- og Lærermassen lige ned til Pugeskolerne. For os, der ere komne videre, har det en særegen Interesse at betragte hvad der den Gang kunde ydes; og en historisk Mærkværdighed, et historisk uforgjængeligt Minde vil denne Bog altid blive, thi det maa godkjendes med Rahbek,[2]) at den „med Föje kan anses som den Grundvold, hvorpaa vor hele nærværende Sprogsmag hviler: den bliver stedse den Grundsten, hvorpaa Abrahamson, Dichman, Nissen o. s. v. have bygget." En dybtgaaende Granskning indlod Baden sig ikke paa, endskjöndt han höjagtede den hos Höysgaard.[3]) Det gamle

[1]) Verdens Krönnike 1817, S. 508.

[2]) D. Tilskuer 1804, Nr. 52.

[3]) Ved Præpositionernes rette Brug siger han: „Höysgaard skal være min fornemste Vejleder; thi det var uforsvarligt, om man ikke vilde betjene sig af den herlige Skat af de skarpsindigste Anmærkninger over Sproget, som denne Mand har samlet, fordi Vejen dertil gaar over Torne og Tidsler."

Digitized by Google

nordiske Sprog kjendte han ikke, og Savnet kunde ikke en Gang blive ham bevidst; thi nu gjaldt det kun om, at drage Modersmaalet frem. Først efter Oehlenschlägers Digtninger maatte Baden komme til det gamle nordiske Tungemaal; der er ogsaa i disse Ting en höjere Magt, der ved et uvilkaarligt Instinkt vækker det, som netop behøves. Selv Svensk, ser man let, at han ingen grundig Kundskab havde om; han anvender det altfor kejtet; og overhovedet vil næppe noget Afsnit uantastet kunne bestaa for den höjere eller dybere Sprogkritik. Hvor ufuldkommen maatte f. Ex. Behandlingen af Orddannelsen ikke blive. Hvo der véd, hvorledes det gamle Sprog i Norden, som alle gamle Sprog i Verden, ved en vidunderlig Brug af indre Böjning fra en simpel Rod udskyder hele Rækker af betydningsfulde Former, maa ikke undre sig over, at denne Arv fra Ursproget, der for en Del var tabt og nu næsten skulde gaa til Grunde, hverken hos Baden eller den store Flok af Sproglærere för Rask nævnes som ett af Sprogets Fenomener. Bevidstheden var tabt, og med den begyndte Formerne at tabes (stred blev til stridede); med Bevidstheden vendte de atter tilbage. At Badens Latin fik Indflydelse paa hans Dansk, har Abrahamson allerede bemærket. Baden ansaa Efterligning af latinske Udtryksmaader for tilladelig, al den Stund Tydelighed ikke lider under dem; men Abrahamson mener, at et Udtryk som: De overrumplede Fiender, nylig tilbage fra Byttet (der nylig vare komne tilbage o. s. v.), er meget tvetydigt, om ikke rent uforstaaeligt. „De, bemærker han, som ere meget igaaede med Latinen, forledes til saadanne Udanskheder derved, at de have tydeligt Begreb ved det latinske Udtryk, de tro altsaa at have ogsaa saadant tydeligt Begreb ved det danske, de bruge, og at det skal være ligesaaledes med deres Læsere, men deri tage de fejl, og ikke mange Læsere kunne ved saadanne Steder strax oversætte dem i Latin, for at komme efter Meningen. Stilen bliver da mørk og ubehagelig.“ [1])

---

[1]) Germanismer kunde naturligvis ikke undgaas, som: det og det bedrog (betrug, udgjorde) en Kapital (S. 43). — Ogsaa Retskrivningen kan mærkes. Baden vilde ikke have e fordoblet, uden i Ord, som kunde blandes (veed o. desl.), og han vilde kaste det stumme e bort. Men Abrahamson derimod fraraader det. „Hvor ubehagelige vilde ikke følgende Ord være for Læserens Öje: Tinske, Koben, Brosten, Tøsne, Høle, Pibeler, Andel o. s. v.“ Og kastede man det stumme e bort, „gjorde Udeladelsen ikke anden Skade, saa vilde dog Öjet fornærmes ved Ordenes altfor magre Figur, f. Ex. Ko, So, Sø, Ø.“ Retskrivningen skulde altsaa give Ordene Fylde og embonpoint.

Digitized by Google

Et vigtigt Middel til Modersmaalets Uddannelse vare Badens Oversættelser af latinske Forfattere,[1]) og for os ere de tillige en Kilde til at kjende Sprogets Tilstand. Da han virkede i en saa lang Tidsrække, er hans Sprog fremskridende som Tiden. Der er Grund til at dadle Badens Sprog, ligesaa vel som Tyge Rothes; det er et betydeligt Forsvar for denne; men Baden var mere bevægelig, og tænkte sundere. Han havde sine Griller, men kunde opgive dem, og alt som han uddannede andre, uddannede han sig selv. Hvo der vil kjende det danske Sprogs Udvikling, maa studere hans. Naar man ikke vil bryde sig om Retskrivning (overvæle for overvælde, Tønøsterne, for Tornysterne, sarcinæ), ikke om Misbrug af Former (Himlen overtraktes med Skyer), saa maa man dog forundre sig over, at han, Danmarks störste Sprogmand, kunde have saa ondt ved at finde det rette Udtryk (Livias Trækker; Augusts Ligprang; Taciti Lækkerheder), kunde finde sig i aabenbare Germanismer, hvor det nordiske Ord laa lige for Haanden (men varlig! at hercule!) og være saa uheldig i at danne ny Ord (Ømsighed, sedulitas),[2]) endskjöndt han til andre Tider, naar Nordens Klang lød for hans Øre, kunde falde paa gamle Ord, som han ansaa for ny (Enevælde).[3]) Mindre forunderligt var det, at hans Oversættelse af Horats, hvis Öjemed var at frembringe et Smagsværk, saa lidet lykkedes; thi den klassiske Dannelse førte jo altid, i Følge den Maade, hvorpaa den blev dreven, ikke til Poesien, men fra den. Han vilde (efter Fortalen), at Læsning og Studering af denne danske Oversættelse skulde gaa forud for Læsningen af Originalen, han vilde ved den „overalt hæve Modersmaalet til Originalsprogets Værdighed, Höjhed, Styrke, Yndighed, ogsaa Velklang, med ett Ord: gjöre Originalens Aand kjendelig i Oversættelsen;“ men saa lidet Indtryk havde Evalds poetiske Sprog gjort paa ham, at han ti Aar efter Evalds Død kunde tro at gjengive Horatses Ynde og Vidd ved upassende Ord, uædle Udtryk og upoetiske Vendinger (det svolnede Hav, mare turgidum; hvad lækker Knøs, quis gracilis puer; den rumme Sø, ingens æquor; den mudrede Tiber, flavus Tiberis;

---

[1]) Tacitus 1773. 1775. 1797. Qvintilians 10—11. B. 1776—77. Horatius 1792—93. Nogle af Ciceros Taler i Universitetsjournalen. Svetonius 1802—3. o. s. v.

[2]) Dertil den Anmærkning: „Jeg har vovet at danne dette Ord af det tydske Emsigkeit. Vi sige: at være om sig, det tydske emsig, hvorfor da ikke ogsaa Emsighed eller rettere Ømsighed?“

[3]) Tilegnelsen foran Oversættelsen af Tacitus.

Digitized by Google

det renlige Fyrsted, renidentes lares). Tankerne ere Poesi, det er Horatses; Sproget er smagløst.[1])

Hvorledes bliver man tilmode, naar man læser disse Oversættelser af Tacitus og Horats, især af Digteren, naar man tænker, at ved dem skulde Ungdommen dannes, fuldende sin Dannelse? Var der ingen ædle Ord i Sproget? havde intet lyrisk Sprog dannet sig? Til visse var der, men dette ædle Sprog var ikke almindeligt, og mindst havde det trængt ind til Filologerne. Naar Baden var saaledes, hvorledes maa da de andre have været?[2])

For at meddele Efterretninger om Universitetet, ældre og nyere, udgav han Universitetsjournalen (1793—1801 i ni Aargange), og fortsatte heri tillige sin Virksomhed som Kritiker. Heri findes Bedömmelser over Skrifter af Stampe, Riegels, M. K. Bruun, Junge, T. Rothe o. s. v., og han indtager nu som Kritiker en endnu höjere Plads i vor Literaturs Historie. Ved Skarpsindighed, Klarhed, stundum ved træffende Vidd, har han ført Flerheden af Læserne derhen, hvor de uden ham næppe vare komne.

Grundtvig[3]) har Ret: „I henved 30 Aar dömte han Skrifter, ej altid ret, men som en Mand; han havde i Grunden et klart Öje for det store og rigtige. Trods alle hans Brøst og Bræk (der ligesaa meget vare Tidens og Filologiens som hans) skal Danmark nævne ham med Ærbødighed.“ I en höj Alder opnaaede han at se Modersmaalet indført i de lærde Skoler; ved hans Død (1804) var hans Gjerning fuldendt. Næppe havde han lukket sine Öjne, för Rask paa egen Haand i Snorre Sturlesen opledte den islandske Sproglære.[4])

---

[1]) Man maa naturligvis læse en hel Ode, f. E. Beatus ille, qui procul negotiis, Lyksalig den, som langt fra Verdens Tummel (hvorom han selv bemærker, at det er urigtigt), for at se, hvilket Indtryk Oversættelsen maatte gjöre paa den, der ikke kjendte Originalen.

[2]) Der er, som man véd, gjort et haardt, men ikke ufortjent, Angreb paa Badens Smag i J. L. Heibergs Flyvende Post 1828 Nr. 21 (jfr. Prof. T. Badens Svar i Kjøbenhavnsposten). Naar man i denne Ode til Jacobum Baden samler og sammenstiller alle hans fortvivlede Ord: Som de snaddrende Vande, der nedstyrte i dybe Spøllekjedler fra Gydekander af Evanders Fajance, o. s. v., saa staa de hos ham selv dog sædvanlig adspredte — og meget lignende har Forf. i sin Skoletid maattet høre, tildels lære, i Oversættelsen af Odysséen. Filologers Smag forædles langsommere end andre Folks.

[3]) Kort Begreb af Verdens Kr. 1812.

[4]) Badens Levnet af ham selv i Lahdes og Nyerups Portrait-Samling og andre hos Nyerup nævnte Kilder. G. L. Badens

Digitized by Google

Forinden var imidlertid en af Badens jævnlige ligeledes af sig selv falden over Islandsk, en Mand, der uden lærd Dannelse var Sproglærer, Kritiker, Runetolk, ivrig Frimurer som Rahbek, Evalds Ven og selv Digter, Slesvigeren Werner H. F. Abrahamson (f. i Byen Slesvig 1744). Hans Fader var Kapitain i det Slesvig-Holstenske nationale Infanteri-Regiment, hans Moder, f. Rhewald, Datter af en preussisk Kapitain. Da der i Slesvig By ikke hørtes eller taltes andet end Tysk, var det, foruden lidt Latin og Geometri, tysk Literatur, især Romaner som Robinson Crusoe, og Poesier som Gellerts, der sysselsatte ham i hans Ungdom. Sex til syv Aar gammel begyndte han at gjöre Vers; „at være Autor syntes ham det höjeste Æren kunde drives til.“ Samme Aar som hans Fader døde (1757), blev han Kadet, og kom i næste Aar til Kadetakademiet i Kjøbenhavn. Ved dette lærtes der ikke Latin, og det var forbudet dèr at tale Dansk „den Gang, da alle militære Ting behandledes paa Tysk fra Elben til Vardøhus;“ ja, skjöndt Kadetterne skulde skrive Tysk, lærtes der heller ikke tysk Grammatik. Dansk maatte han da lægge sig efter ved indbyrdes Samtale med sine Medlærlinge, danske Bøger saa han næppe; Italiensk lærte han sig selv, Engelsk med en anden; og ved Omgang med Bestyreren General Gude dannedes hans Smag. [1]) Som Lieutenant ved det slesvigske Regiment (1763), der laa i Rendsborg, indgik han Venskab med Schleppegrell (Evalds Schleppegrell), og gjorde sig kjendt med de tyske, tildels ogsaa med de engelske, Digtere. Da han uventet blev forflyttet til Artilleriet i Kjøbenhavn (1767), tog han atter Latinen frem, hørte hos Kratzenstein Forelæsninger over Algebra og Fysik, men lagde sig især for Alvor efter Dansk og skrev sit første Forsøg i Dansk Poesi (Landsfaderen og Erobreren). Ved den under General Huth oprettede Artilleriskole blev han, tilligemed andre Officerer, der holdt Foredrag paa Tysk, ogsaa ansat som Lærer i tysk og dansk Sprog, Geografi og Historie, „og saaledes begyndte i Aaret 1772 den første offenlige Undervisning i Modersmaalet i Danmark, i det mindste for Krigerstanden, ved en indfødt Slesviger.“ Skrivefriheden nyttede han til at indføre Forbedringer

hedder: Bidrag til Prof. Jakob Baden's Levnet, Karakteristik og videnskabelige Fortjenester som Skolemand og lærd. Kbh. 1800. Udgivet uden Faderens Villie og Vidende (se Universitetsjournalen, 7. Aargang 1799, 4. H. og Lahdes Samling). D. Tilskuer 1804, Nr. 52. 55. Jakob Badens Minde af Munthe 1805, Nr. 15.

[1]) Mindeskrift over Gude i Minerva, Marts 1786.

Digitized by Google

ved Krigerstanden, og som Medarbejder i Tidsskrifter, som Medlem af det danske Literaturselskab, vedblev han at yde Bidrag i Prosa og Poesi. [1]) Blandt disse var Gunnlaugs Saga, oversat af det Islandske. „Dette, som egentlig borde kaldes det gamle nordiske Sprog, blev han opmærksom paa 1773, og mærkede snart, hvor megen Nytte det medførte til Indsigt i de tre nordiske Rigers nu brugelige Sprog. Saa snart han havde gjort sig bekjendt med Sproget, fandt han stor Lyst i at læse Sagerne; disse saa höjligen interessante Værker have gjort ham den störste Fornöjelse, og ere endnu, siger han, da han skrev sit Levnet, blandt de Skrifter, jeg helst gider læst.“ Endnu tidligere blev han tiltrukken af Kjæmpevisernes Naivetet og poetiske Skjönheder; Gerstenberg var den første, der i sine Literaturbriefe (1766) gjorde sine Landsmænd opmærksomme paa disse danske Visers Ypperlighed; Abrahamson den anden, der foreslog at efterligne dem i Folkeviser og at udgive dem paa ny.[2]) Med Tyge Rothe var han bleven kjendt i Anledning af sin tyske Oversættelse af Kristendommens Virkning paa Folkene i Europa (1775), og lærte i hans Hus at kjende Tyge Rothes Broderdatter, Benedikta Rothe, som han ægtede (1780). Samme Aar blev han Lærer ved Landkadetakademiet i Filosofien og de skjönne Videnskaber, og underviste tillige i dansk og tysk Sprog. Fra 1783 vejledede han i tre Aar Kronprinsessen Lovise Augusta i det tyske Sprog. 1785 blev han Stabskapitain i Artilleriet; men da han 1787 skulde have Kompagni, søgte han sin Afsked, traadte ud af Krigstjenesten, men vedblev som Lærer ved Akademiet. Allerede tidligere var han velkjendt som Kritiker, nu blev Kapit. Abrahamson (thi han fik aldrig nogen höjere Rang) et hæderligt Navn i Literaturen. Ved Tronfølgeren i Gondar (1787), hvori han tegnede Tilstanden, efter at Kronprinsen havde overtaget Regjeringen,[3]) og ved Skrifterne mod Tyskheden (1789—90) viste han sin ejendommelige Skrivemaade og Behandling

---

[1]) Tanker om Krigsstanden og dens Forbedring 1771. Bidrag til Bibliothek for nyttige Skrifter 1772. Til Kritisk Journal for 1773. Til Alm. dansk Bibliothek. Samtale i Elysium imellem Holberg og Londeman 1775. Tre Digte over Indfødsretten.

[2]) Forslag angaaende Kjæmpeviserne i Bibliothek for nyttige Skrifter 1772 (jfr. Udvalgte Danske Viser, 5, 107. 111).

[3]) Tronfølgeren i Gondar, Fortælling med Undersøgelse. Kbh. 1787 og Anden Tryk 1787, endnu i samme Aar. Det er et Forsvar for Regjeringen og Anker over de Anfald, der gjordes paa den; nærmest Beskrivelse over Kronprinsens Levemaade, og de Nidskrifter, der offenlig solgtes.

Digitized by Google

af Stilen. Kort og klar, ærlig og uden Omsvøb, skarp og uden Skaansel, traf han det mislige og vanartede, selv naar han overdrev. Ved Bidrag til Tidsskrifter søgte han at oplyse Krigeren, at moralisere for Almuen, at kritisere poetiske Forsøg; ved Oversættelser af Sagaer og antikvariske Afhandlinger udbredte han Kundskaben om det gamle Norden; ved at fortolke Runeindskrifter, ved at behandle den danske Sproglære for Tyske, og som Medudgiver af Kjæmpeviserne fremmede han Kundskaben om Modersmaalet og dets Literatur. [1]) Af og til traadte han frem som Folkedigter, især ved Krigssange (1801). Hvo der har set denne Mand, Forfatteren til Sangen: Min Sön, om du vil i Verden frem, saa buk! vil heller aldrig glemme det Indtryk han gjorde ved sit Ydre. Uden at efterlade noget egenlig stort Værk eller at have frembragt nogen helt ny Gjerning, drog han det, der var henlagt, frem, førte det skjulte for Lyset, førte det videre, som var begyndt, overalt begejstret for det gode, og har saaledes flettet sit Navn ind i Literaturen, at det ikke kan forgaa förend med den. Hans sidste Arbejde var hans Fuldstændige danske Sproglære, „de sidste Korrekturark læste han paa Sottesengen, og dets Fødselsdag blev hans Dødsdag“ (den 22. Sept. 1812). Fulgt til Graven af henved 160 Par, blandt hvilke Frimurerne, blev han jordet den 26. September; Balle holdt Talen. Münter talte i Frimurerlogen. [2])

Allerede ved Sprogrensningen maatte man komme til at tænke over Ordenes Betydning. Kristian Fleischer skrev om enstydige Ord, [3]) nærmest med Hensyn til Sprogrensningen. Der findes i vort Sprog, som i alle, en stor Mængde Ord, der grænse sammen i Betydning; disse enkelte Bestanddele af Ordsamlingen (Dele af Ordbogen) udtog man, fandt deri et tiltrækkende Æmne for Skarpsindigheden, og talte vel ogsaa, som I. Levin ikke uden Grund har bemærket, ved samme Lejlighed om allehaande Ting, der ikke kom Sproget ved. Ikke sjælden udviklede disse Betydninger sig i Ord, hvis Forskjel egenlig kun laa i Oprindelsen, som Hukommelse og Erindring (af isl. hugsa

---

[1]) Med Rawert udgav han Det ny danske Krigsbibliothek 1794—95; havde Del i Borgervennen 1796; gav Bidrag til Skandinavisk Liter. Selsk. Skrifter og Antikvariske Annaler. o. s. v.

[2]) Selvbiografi i Lahdes Samling, 1. H. Molbech, W. H. F. Abrahamson, en literær-biogr. Skizze i Hist.-biogr. Saml. 3.H. Mindeblomster paa Faderens, H. F. W. Abrahamsons og Sönnens L. A. Abrahamsons Grave. Kbh. 1816. (Bogen handler mest om Sönnen, af hvis Dagbog der findes et Udtog).

[3]) Sorøske Samlinger, 1. og 3. Stykke.

Digitized by Google

og t. erinnern), men hvor kun det ene Ord i visse Forbindelser lod sig anvende (Erindringer, mémoires, ikke Hukommelser. o. s. v. Den Mand, der ved disse Granskninger har gjort sig mest berömt, er Benjamin Georg Sporon (f. 1741 i Kjøge, hvor hans Fader var Rektor), 1773 Informator for Kronprinsen, afgik som Geheimekabinetssekretær, † som Amtmand 1796. Efter Breve i Anledning af ny udkomne Skrifter (1768—69) og nogle mindre Skrifter,[1]) udgav han stykkevis Enstydige danske Ords Bemærkelse (1775—86).[2]) Herved deltog ogsaa denne Mand i Sprogrensningen, om hvilken han yttrer sig i Fortalen til andet Oplag af første Stykke): „Sproget dyrkes og forbedres bekvemmest ved Skrifter; vil nogen spørge, hvorledes det lettest forkvakles, saa sker det ogsaa ved Skrifter. Ethvert Sprog har en Grundvold, og hvor meget det end dyrkes, naar det dyrkes ret, maa denne blive den samme. Sker det ikke, saa forkvakles Sproget. Det kan vel ikke nægtes, at det saaledes er gaaet hos os i disse sidste Aaringer. Vi have været paa Veje at tabe det, vi ikke ville (vilde) eller borde tabe, og det formedelst Iver i at dyrke Sproget. Aarsagen ligger tildels i en ellers priselig Nidkjærhed, som nogle, dels Udlændinge, dels andre i Sprogets Inderste lidet bekjendte, skjöndt med andre Indsigter vel begavede Mænd viste, i at tage fat paa dette i lang Tid miskjendte Sprog.“ Han mener „de Sorøske Samlinger, denne forunderlige Bog, som hverken er Dansk eller Tysk, og som har Beviser næsten paa al Slags god Indsigt, uden den, som just skulde vises i Bogen. Alle kjende Badens Afhandling om Sprogets Berigelse ved nye Ord og Vendinger, saa han finder det unødvendigt paa dette Sted at advare derimod.“ „Men jeg føres herved just, vedbliver han, til det, jeg har forsat mig (sic, lig Forsæt) at tale om, som er nogles besynderlige Tilböjelighed til at danne ny Ord, eller at paadanne allerede bekjendte Ord ny Begreber, uden Sammenhæng med det

[1]) Prisskrift for Aaret 1769 om Mods og Sindigheds nødvendige Forening, 1770 modtaget med Bifald af de skjönne Videnskabers Selskab. Philocalus Om Studeringernes Tilstand 1770. 1771.

[2]) Eenstydige Danske Ords Bemærkelse, oplyst ved Betragtninger og Exempler. Kbh. 1775. Uden Navn. Eenstydige etc. (som forrige) af Benjamin Georg Sporon, 1. Stykke. Andet Oplag. Kbh. 1778. 2. Stykke. Kbh. 1778. 3. Stykke. Kbh. 1784. Samme Titel. Første Bind. Tredie Oplag. Kbh. 1784 (indeholdende de tre för trykte Stykker). Andet Bind. Kbh. 1786 (indeholdende tre ny Stykker). Paa ny udgivne med nogle faa Tillæg af M. Ludvig Heiberg. Kbh. 1807. og optagne i P. E. Müllers Danske Synonymik.

Digitized by Google

øvrige i Sproget. Vi have set Uhyrer af saadanne Ord, som ere forsvundne næsten i samme Öjeblik, som de bleve dannede, fordi de havde intet Forhold til Sprogets Grundvold.“ (Paa et andet Sted siger han: Nogle Ord have næppe været brugte to Gange, förend de siden have været fuldkommen gangbare; andre, uagtet idelig Brug af gode og slette Skribenter imellem hinanden, ere dog blevne agtede omsider, som noget der aldrig var til). „Man har oversat og sammensat, optaget og forkastet, og næsten taget sig for at danne et nyt Sprog isteden for at dyrke det gamle. Derfor have vi læst Aabryesot, Iversyge, Skinsyge eller, som nogle have skrevet, og derved gjort det fuldkommen underligt, Skindsyge, og alt dette isteden for det ene gode Ord Nidkjærhed, hvoraf vi kun have beholdt den underordnede Bemærkelse, endskjöndt det i Kraft af Sammensættelse og allerede gammel Brug betyder baade zirlig og kraftig det, som man med de anførte underlige Ord har villet betegne. Paa samme Maade har det sig med det Ord Samvittighedsfuld, hvilket man gjerne kunde ladet blive ved de tre første Stavelser, thi Samvittig fortjener i alle Maader at være Dansk.“ „Det er nu dog kun om dem jeg taler, som hist og her have brugt saadant ett eller andet Ord; thi om dem, som have sat sig hen for at danne hele hundrede af (ad) Gangen, taler jeg intet. Men hvad jeg vilde sige, om jeg skulde nødes dertil, vil man kunne slutte, naar jeg siger, At jeg anser det for en ligesaa ubetydelig, som unyttig Ting, om nogen endog satte sig ved sit Bord og der skabde (skabte) ny Ord, saa længe indtil det sortnede for Öjnene. Derved gjör man kun et forgjæves Arbejde; thi saadanne Ord have endnu ingen Bemærkelse, hvor meget man endog forklarer og bestemmer dem, og fortæller os hvad de skal betyde, og hvilke Ord i andre Sprog de skal svare til. Det er alene ved Brug og Sammensætning (Forbindelse) med andre Ord, at Bemærkelsen skal fastsættes.“ (Dette udfører han videre.)

Allerede heraf vil det skjönnes, at Sporon var en selvtænkende, klygtig Mand med et klart Sprog. Hans Forklaringer om danske Synonymer vare Forsøg, og ett af de første. Ofte vare de skarpsindige, men naturligvis hverken altid træffende eller udtömmende. Vi henvise som Exempler til: Ledig og tom, Værd og Værdi. At han udgav dem i Samlinger, tilfredsstillede den Gang de fleste; om de samles for sig eller sættes ind i en Ordbog har jo, med Hensyn til Forklaringen, ikke heller nogen Betydning. Sporons Bog vil saaledes altid blive en mærkelig og for Sproggranskere kjær Bog, og det kan ikke svække hans Fortjeneste, at Tiden endnu næppe var moden for slige Arbejder. Sprogbrugen var endnu ikke bestemt, og Læseren

Digitized by Google

vil allerede have lagt Mærke til, at hvor meget han end ivrede for Ordet Nidkjærhed, gik dog Skinsyge (og hos Molbech endog i den ham saa forhadte Form: Skindsyge) af med Sejren. Som Digter var han kun bekjendt af Passionspsalmen: Naglet til et Kors paa Jorden, og ved nogle Smaavers mod Tyskeriet, der tidligere ere omtalte. [1])

Moths og Rostgaards Samlinger til en Dansk Ordbog ere omtalte i forrige Tidsrum. Langebek skulde have fuldført Rostgaards, men opgav det. Det blev ham ved et kongeligt Reskript til Videnskabernes Selskab (1755) paalagt at lade det store danske Diplomatarium ligge, for at fuldende Ordbogen; han lod det viselig være. Forordningen om Indfødsretten satte Patriotismen paa ny i Bevægelse, Langebek døde, og nu, tyve Aar efter hint Reskript, aabnede Hjelmstjerne et Møde i Videnskabernes Selskab med en Tale „om Nødvendigheden af at dyrke Modersmaalet og af en dansk Ordbogs Udgivelse.“ Han havde udkastet en Plan dertil; en endelig Plan af Jacobi blev to Aar efter (1777) af Hjelmstjerne, som da var Selskabets Præsident, indgiven til Kongen: Langebeks Haandskrift skulde lægges til Grund for Ordbogen; hvor det endte, skulde Rostgaards lægges til Grund, og til Ordene skulde föjes en Oversættelse paa Latin. Guldberg svarede, at Ordbogen borde helt være i Landets Sprog: „Hans Maj. ser med inderlig Behag, at Ordbogen bliver alene i det kjære danske Sprog“, og „hvad Kongen befaler, er hans Kgl. Höjheds (Arveprinsens) Villie.“ Omkostningerne tænkte man at tilvejebringe ved en aarlig kongelig Understøttelse, og ved Sammenskud af adskillige Stormænd, der lovede hver at bekoste et Bogstav (Thott, Schimmelmann, Bernstorf, Eichstädt, Schack-Rathlou, Hjelmstjerne, Suhm). Udførelsen af Arbejdet overgaves til Nordmanden Ole Ström, der var Stiftsskriver i Roeskilde, hvor han ikke kunde have de fornødne Hjælpemidler om sig, og to Medhjælpere Nikolaj Elert og Niels Henrik Weinwich. Efter Ströms Død (1782) blev Elert Hovedredaktør, og der antoges efterhaanden flere Medhjælpere (Jon Olafsen, Schiellerup, Nyerup).[2]) Desuden dannedes i Selskabet en særegen Revisionskommission, hvis Gjennemsyn sæd-

---

[1]) Sporons Levnet af L. Heiberg foran Udgaven af hans Enstydige Ord. Jfr. I. Levin, Til Kritikken af det synonyme i Dansk, og Til Polemikken om det synonyme i Dansk, og de derved fremkaldte Yttringer af andre.

[2]) I Begyndelsen var ogsaa v. Aphelen bleven foreslaaet til at fortsætte Langebeks Ordbog, men han maatte mindes om at afholde sig fra selvgjorte Ord; han maatte, efter Suhms Mening, „ingenlunde indføre tysk-danske Ord, undtagen dem, der allerede vare blevne temmelig gjængse i Talebrugen.“

Digitized by Google

vanlig foretoges skriftlig. Den bestod af ypperlige Mænd, der imidlertid havde forskjellige Anskuelser, ikke vare Sprogmænd, og desuden fra Tid til anden vexlede. Naar man nu betænker Gnidningerne imellem Hovedredaktøren og Medhjælperne, deres aldeles afhængige Forhold til Revisionskommissionen, dennes egne Afvigelser, de Vanskeligheder, der allerede i sig selv vare store nok med Hensyn til Retskrivningen, den alfabetiske Ordning, Ordoprindelsen og Betydningens Fremstilling, men ved denne Samling, Redaktion, Revision og atter Redaktion bleve uovervindelige, saa har man i hele dette Foretagende et fuldkomment Mønster paa, hvorledes et saadant Værk aldrig bör udføres og aldrig kan udføres paa nogen tilfredsstillende Maade. Ogsaa gik det saa langsomt, at første Del ikke udkom för 1793, anden 1802, tredie 1820 o. s. v., og først i tredie Del gaves i en Fortale en tarvelig Underretning om Arbejdets Plan og Udførelse. Kritikken havde imidlertid udtalt sig derom just ikke med Bifald og (især L. Heiberg) meddelt Bemærkninger, der nu ikke toges eller kunde tages til Følge.[1]) Sproget gik stadig videre, Ordbogen kunde ikke følge med; det var umuligt, af den at faa nogen Forestilling om Sprogets Kræfter.[2]) Noget mere forvirret og forvirrende kan man ikke let forestille sig, end denne Blanding af gammelt og nyt, brugeligt og ubrugeligt, Almuesord og Kunstord, Skriftsprog og daglig Tale: ænskyns, afsmagende, afstede (expedere), ample o. s. v. Heller maatte man have bestemt sig for at lade hvert Ord trykke for sig, saa at enhver kunde ordne dem, som han vilde. Og i alt Fald er det jo indlysende, at en Ordbog baade til daglig Brug og for Granskere kun er halv brugelig, saa længe den ikke omfatter hele Alfabetet. Alligevel er det en uundværlig Bog, som man takker, naar den taler, og mismodig sætter hen, naar den tier.

Baade dansk Retskrivning og Sproglære bleve behandlede

---

[1]) Allerede J. Baden havde i sin nys omtalte Afhandling om Sprogets Berigelse ved nye Ord og Vendinger udtalt sig derimod. Danophilus, Nogle Tanker angaaende den danske Ordbog. Kbh. 1790 (kun 15 Sider). Noget om det Kgl. Videnskabernes Selskab (af F. Thaarup) i Minerva 1792. 1, 37 (at det var ønskeligt, at der af Selskabet gaves en Beretning). Dertil: Elert, Brev til Forf. i Minerva angaaende den danske Ordbog, i Minerva. 1793. 1, 174. Abrahamson, i Lærde Efterretninger 1794, Nr. 45. L. Heiberg, Nogle Anmærkninger over den danske Ordbog, i Minerva 1795. 1, 137.

[2]) Se den udførlige Fremstilling i Molbechs Vidensk. Selsk. Historie, 1, 88. 210. Jfr. Fortalen til Ordbogens 3. D.

Digitized by Google

af andre Forfattere i Slutningen af Tidsrummet; men ingen bragte det til noget stort. I Retskrivningen indtraadte der allerede nu en uendelig Forvirring. Man gik fra den ene Yderlighed til den anden. Kristian Kølle i Kristiania gik helt tilbage til Udtalen (Sjib for Skib; jöre for gjöre) i Ær det fårnuftigt at have Religion? 1794; Statens Ven Johannes Boye gik (i Minerva 1800) ud fra den Grundsætning, at vi skulle skrive som vi tale, og fik ud af den Brugen af understøttende e. o. desl. Baden vilde hjælpe paa Hjælpeløsheden ved en orthografisk Ordbog (1799), og da det kun viste, hvor aandsfattigt Systemet var, greb man endelig til Kancelliresolutioner, der naturligvis vare endnu afmægtigere. Kancelliet dekreterede (1800), at „Lærerne i de lærde Skoler skulde følge de bedste og mest klassiske, Prosaisters Brug, og Kommissionen for Universitetet og de lærde Skoler skulde meddele dem bestemte Forskrifter i denne Henseende". Det gav Anledning til megen Spøg og Railleri; thi hvilke ere de bedste Forfattere, og da de ikke stemme overens, hvilke ere igjen de bedste af dem? Og da de ikke heller stemme overens, saa maa man dog ende med det, hvormed man skulde begynde: hvilket er i sig selv det bedste? Men det var just det forjættede Land, som ingen kunde opdage. [1]) Sproglæren blev behandlet til Brug ved Undervisningen (af J. Werfel 1794, M. F. G. Bøgh 1795, udkom 1800); og da Filosofien var kommen i Gang, skulde ogsaa den være filosofisk. Ekkard forsøgte det paa Tysk; [2]) men et Navn hos os vandt i denne Henseende kun Karl Frederik Dichman (f. i Bergen 1765, Lærer ved Søkadetakademiet 1796, † 1806), hvis Forsøg til en dansk Sproglære (1800) i lang Tid stod i et stort Ry. Den oplyser, hvor vidt Granskningen havde bragt det ved Slutningen af Tidsrummet. Det filosofiske deri er ikke andet end temmelig udtværede Bemærkninger over Gjenstande, der vedkomme den almindelige Sproglære, og sammenskruede, tildels meningsløse, Definitioner. [3]) Om Formernes Oprindelse og Sammenhæng har Forfatteren ingen Forestilling; han oplyser derfor ikke, men forvirrer. [4]) Anden Del, der afhandler Retskrivningen efter Brug-

---

[1]) Se Sejdelins Læsendes Aarbog for 1800, S. 195. 221. og om andre Forfattere: M. Rorup, N. Prahl, A. Møller o. fl. Nyerup, Det danske Sprogs Retskrivningstheorier. 1805. Jfr. Rasks Retskrivningslære.

[2]) Philosophische Sprachlehre der neuesten Dänischen Mundart 1797.

[3]) F. Ex. S. 69: „Et verbalt Adjektiv, der forholder sig som Primitiv til det med samme konjugerede Beskaffenhedsord, kaldes et Supinum." o. s. v.

[4]) F. E. S. 211: „Ved Hjælp af Bogstavet s, Stavelsen es, eller

Digitized by Google

en, giver Indblik i alle dens Modsigelser. Men vi bedömme Bogen fra vort Standpunkt; for sin Samtid var den en god Spore.[1]) Jonas Collin meddelte (i For Sandhed, 1801) Nogle Bemærkninger over Sprogfilosofi, Synonymer og Sprogets Rigdom, hvilke, hvor korte de end ere, her bör medtages, da han tildels omtaler det forløbne Tidsrum, og berører Sprogrensningen.[2])

Sprogets Tilstand overhovedet var nu befæstet, efter at det havde gjennemgaaet Sprogrensningen. Der var fra Fortiden bevaret et væsenligt Grundlag af gamle danske Ord, især Udtryk for sanselige Gjenstande, af nordisk Oprindelse, dels tilfælles med det tyske Sprog, dels forskjellige derfra; men der var tillige indkommen en betydelig Mængde overført fra Tysken, især Udtryk for oversanselige (intellektuelle og moralske) Forestillinger og Begreber, nogle ligefrem overførte efter Overgangslovene, andre mere eller mindre omformede, nogle ogsaa næsten selvdannede. Mange, der vare forsøgte, bleve igjen opgivne, Tænksomheden, der havde faaet nyt Liv, viste sig ogsaa i Sproget, og der arbejdedes, mest efter Instinkt, paa at give Tanken Tydelighed og Klarhed. Man sagde ikke mere at bemöje sig, afsmagende; man fandt, at rigelig beskjænkede ikke passede paa dem, der fik mange Gaver; man skjelnede imellem Erfarenhed og Erfaring. o. s. v. Skjöndt den grammatikalske Betragtning udgik fra en temmelig løs Opfattelse, nærmest med den latinske og tyske Grammatik for Öje, uden Anvendelse af det gamle Sprog, bleve dog, ligesom af sig selv, Formerne befæstede, og man aflagde en Del af de Udskejelser, hvormed Tidsrummet havde begyndt. Selv Retskrivningen antog en mere ensformig Skikkelse, uagtet der var meget, som for Vanen var uovervindeligt; hertil hørte ogsaa Brugen af gotiske Typer; „hvad der, skriver Rahbek (1799) er trykt med latinske Bogstaver hos os, er og bliver Latin, som gode ærlige danske Folk hverken vil eller kan læse.“ Paa den anden Side maatte en Literatur som vor, der blev paavirket af saa mange andre, og som havde fremkaldt saa mange udartede Forfattere, lide af

---

Stavelsen sens. udtrykkes Genitivet“. o. s. v. (Han bliver ved at fremstille disse tre Endelser, uden at mærke nogen Forskjel.) S. 215: „ethvert Deklinasionsord, der modtager Tillæg af Bogstavet s, staar derfor ikke i Genitivet“; „Talemaaderne: til Sengs, til Bords — kunne ikke siges at fremstille Ordet i genitivisk, men blot i adverbialsk Form“. o. s. v.

[1]) Kilder hos Nyerup. Oehlenschläger taler i sine Erindringer (1, 52) om Dichmans Godmodighed og Melankoli.

[2]) I Rettelserne dertil (i 6. Bd.) bemærker han, at han nu billiger Udtrykket Enstydige Ord.

Digitized by Google

af et dobbelt Onde. En stor Sværm af maadelige Forfattere ødelagde paa mange Maader Sproget og Stilen, især i Slutningen, da Filosofi og Poesi begyndte paa ny Svingninger, og Mængden af de skrivende tiltog. „Sproget stod Fare for at smagte hen“, siger Rahbek (1798); „mangens Grammatik synes at have lagt under Bænken i al den Tid de have sat paa Forfatterstolen“, og han taler om, hvorledes det danske Sprogs, ikke danske Sprogets, forhenværende tro Venner og Dyrkere paa alle mulige Maader fordanskede, fortyskede, forskimlede, forsvenskede, fornorskede, og kort sagt, aldeles forkvaklede, forkludrede og forhudlede det, ikke at tale om dem, som forkantede og forfichtede det.“ Nogle efterlignede de Campeske Purister, og „omflyttede Ordene paa Dansk, som Skathul“ (for Chatol) o. s. v. [1]) Og saa „vore Oversættelser, hvor det ikke sjælden, siger Rahbek, er en gavnlig Forsigtighed at have Originalen ved Haanden, for at forstaa dem“; i dem behandledes Sproget ofte paa en Maade, som næppe noget andet kultiveret Folk paa Jorden vilde have fundet sig i med Taalmodighed. Efter den tro Lodde fulgte en stor Sværm, der sloges om Brødet, og ikke vare værd at løse hans Skotvinge. [2])

Naar man tænker paa disse Oversættere, naar man tænker paa, at det var selve de danske originale Forfattere, der havde vist dem den Vej de skulde følge, og som de gik, kun med mindre Varsomhed og större Skjødesløshed, saa maa man vel spørge; hvad blev Frugterne af alt dette? fik vi ved denne Rensning et klart og rent Sprog? Man jog de franske Ord ud, og fik tyskdannede isteden, var virkelig dermed saa meget vundet? Blev man da fri for de franske og latinsk-franske? Ingenlunde, man gjorde dem kun mindre frastødende; man skrev dem

---

[1]) Rahbeks D. Tilskuer 1798, Nr. 91. 1799, Nr. 84. Det höjtravende Sprog (Baggesens, der jo ogsaa skulde efterlignes) giver han saaledes: Saaledes lade nogle vore Snilder, deres Elsklinge, til Storværk under Himmelhvelvet tage et Laab, der aldeles hærjer de Daners Talesæt; andre, og det af Sprogets Yndlinge, ærefrygtende Sproget fremfor Fællerne Skye fra og rings fra det takkeromtopte Olymp, byde det Aabod heden som deden, bødende det dets fuldkomne Opkomst.

[2]) Fra denne Tid er nok Brugen af sær for t. sehr, som: en sær tydelig Spaadom (for særdeles). Meget andet har til Lykke ingen Efterligning fundet. I, A. Haysens Oversættelse af Schultzes Leopoldine forekommer blandt andet: Træstubbernes Rusen, min Klædnings Rusen (Rauschen); jeg hørte medens vor Flugt tydelig; han gjorde sig meget at bestille; han forgravede Næsen i Pølsterne, stak Næsen i Puderne. (Anmældelse i Kritik og Antikritik 1792).

Digitized by Google

med danske Bogstaver, kastede Endelserne bort, forandrede lidt paa dem, som paa de andre, gav dem dansk Böjning, og saaledes bleve de staaende indtil den Dag i Dag i den danske Ordsamling; Ord som Lieutenant, Effekt og tusende andre, kunne ikke undværes, og intet andet dansk Ord gjör den samme Virkning. Fremmede og altid kjendelige som saadanne, lidet skikkede til at smælte sammen med hele Sprogets Masse, fristede just ikke de fransk-latinske Ord til, uden Fornødenhed at kalde flere efter sig; og alligevel, i hvilken Mængde vedbleve de ikke at strömme ind, nu da man havde lært, hvor let det var at tilegne sig dem. Fremdeles: naar man nu blev enig om, at tage de ny Ord fra det tyske Sprog, hvilke vare da i Almindelighed disse? For en stor Del saadanne, i hvis Sted man hidtil havde brugt franske, og disse vare jo netop, om man saa maa sige, Sjæleordene, Udtrykkene for Tænkning og Følelse, for alle Sjælens Bevægelser, for Menneskets intellektuelle og moralske Natur og dens Gjenstande. Maatte man ikke da fristes til ved disse fortrinsvis at øse af samme Kilde? ved enhver ny Filosofi, enhver ny Vending i Filosofien, at overføre de ny Udtryk for næsten al Tænkning i Theologien, i Logikken, kort i hele Tænkningen, fra den Literatur, der især studeredes, Tysklands? Vilde Selvtænkningen ikke derved tabe eller endog, i det mindste for den store Mængde af Tænkere, dræbes? Vilde ikke paa en Gang Sprog og Literatur blive Aflæggere fra Tyskland, matte Gjengangere af fremmed Spekulation og af fremmed Begejstring? Thi naar endelig, ikke alene Filosofien med dens Sprog, men ogsaa Smagsværkerne med deres Sprog udgik fra samme Kilde, saa vilde jo Virkningen stige ned fra Selskabets höjeste til det dannede Folks nederste Kredse. Selv om der paa den Vis kan blive Ensformighed, Overensstemmelse, Harmoni i det hele, det vil ingen dansk Enhed blive. [1]) P. A. Heiberg taler om, hvor-

[1]) Naar Freytag taler om Zigeuneren, gjör han ogsaa nogle Bemærkninger om hans Sprog: „In allen Ländern boten sich ihm andere Vorstellungen, Bilder und Anschauungen dar, und zu faul und zu sorglos, für dieselben eigne Wörter zu bilden, nahm er die Wörter jeder fremden Sprache an, indem er sie nach dem Drange seiner Zunge ein wenig zurichtete.“ Es ist belehrend zu beobachten, wie ihm darüber die angestammte Sprache verdarb. Zunächst dringen die fremden Wörter in Massen ein, weil die fremde Cultur imponirt; dann wird die Satzbildung der Fremden angenommen, weil der Geist des Volkes sich gewöhnt, nach der Methode der Fremden zu denken; und zum dritten werden die eigenen Flexionen vergessen.“ Gustav Freytag, Bilder aus der deutschen Vergangenheit. Zweite Auflage. Leipz. 1860. 2, 234—235. Enhver ser let, hvad der heraf passer paa os.

Digitized by Google

ledes „de tilkommende originale Digteres Smag fordærves ved den hyppige Opførelse og Oversættelse af tyske Skuespil; ogsaa vores Sprog, mener han, vil med Tiden lide usigelig derved.“ Thi det er heraf den akademiske Ungdom især paavirkes (og den paavirkedes jo overordenlig i hine Ifflands og Kotzebues Tider), og det vil heller ikke blive uden Følge paa dens Dannelse, dens Udtryksmaade, dens Stil.[1])

Det er nok da en temmelig tvetydig Arv, det foregaaende Aarhundrede har efterladt os i den Anvisning det gav til Sprogets Berigelse. Thi naar denne Methode ligger saa nær, er saa overmaade let at anvende, saa fristes jo alle til at følge den, uden at tænke paa bedre Udveje, saa kan alle og enhver vorde Sprogforbedrere, Sprogfornyere, saa kan det jo ende med, at der paa Modersmaalets Forfranskning følger en fuldkommen Fortyskning. Naar man først en Gang har begyndt, hvor er saa Grænsen? Hvor er Grænsen for Fortyskningen, naar den en Gang ikke alene er erklæret for tilladt, men for retskaffen god dansk Sprogbrug. Ligesom man har optaget: Bugt, kan man jo ogsaa optage: Slugt, og man læser virkelig i vore Dage: Dale og Slugter. Naar man siger: at have Forraad, maa man jo ogsaa kunne bruge: forraadig, og en Boghandler anmælder virkelig (1857), at de og de Bøger ere forraadige (vorräthig). Fik man endda et harmonisk Sprog frem paa den Maade; men denne yderst tilfældige Berigelse, der bestaar, for at sige det lige ud, af en hel Del sammenrapsede Koster, imellem hvilke og det øvrige Sprog der ingen naturlig Forbindelse finder Sted, forstyrrer tillige den organiske Sammenhæng i Sproget: vi kunne sige: en Vaaning og at bivaane, men paa ingen Maade: at vaane (wohnen), dertil have vi det gode gamle nordiske Ord: at bo. Skal man da, under en saadan Sprogtilstand, til syvende og sidst hæve sig til den höjeste Sprog-

---

[1]) „Det unge Menneske, der kommer til Akademiet, læser de tyske Skuespil i Oversættelser, enten formedelst Mangel af Sprogkundskab eller for Mageligheds Skyld, og træffer her en Mængde udanske Perioder, saasom: Jeg er ganske besörget for Dem. Jeg tænkte Under, hvorledes det kunde hænge sammen. Der er ingen Forlig (Vergleich) imellem dem, o s. v. og naar han siden udarbejder noget selv, saa vil man spore Følgerne.“ „Enhver, der véd, hvor let det er lære en Mundfuld Tysk, og som kjender hvad tillokkende Skuepladsen har for Ungdommen, vil ikke undres over, at det unge Menneske, saa snart han har stavet sig ud af en tysk Grammatika, strax tager fat paa at oversætte tyske Skuespil. Undertiden oversætter han vel endog franske Skuespil af det tyske, hvilket da kan give dobbelte Löjer“. o. s. v. (Fortalen til Heibergs Skuespil. 2. D. 1793.)

Digitized by Google

betragtning, at, naar alt kommer til alt, saa er det i Grunden aldeles ligegyldigt, hvad man siger, naar man kun forstaar hinanden. Saa ere næsten al Sproggranskning og Sproglærddom overflødige.

Vi studere Fortiden for dens egen Skyld, men ogsaa for Nutidens. Lad os da ende med nogle Ord om Modersmaalet i Almindelighed. Dets Stilling var ingenlunde saa farlig, som det kunde synes. Vi havde et dobbelt Ordforraad, et nordisk og et tysk (Aasyn og Ansigt), hvilke, i Følge deres slægtede Natur slet ikke ere uforenelige. Naar vore Forgjængere havde brugt Eftertanke, og ikke givet vort Sprogs Forbedring til Pris for allehaande ukyndige Skriblere, kunde de deraf have dannet et harmonisk Sprog. Vi bleve fra først af bebyrdede med en Del ramme Germanismer (Lidenskab, Rosenkrans), som vi nu maa beholde; men vort bedre Indsyn kan føre os til, naar vi optage Germanismer, i det mindste kun at optage gode. Vi ligge paa en Kulturvej, hvor slige Optagelser ere uundgaaelige, lad os da gjöre dem til vore egne! Lad vor Tænksomhed, vor Fornemmelse af os selv, vor Ejendommelighed komme til Syne, ogsaa i dem! Imod falske Fortyskelser, imod alt hvad der kan virke forstyrrende paa Nationaliteten, have vi en Modvægt, et Værn, i det gamle nordiske Sprog, i vor egen gamle Tunge. Lad os drage den frem, lad den virke paa os, og lad den nordiske Natur blive levende i os, hvis den skulde være sløvet! Vort Sprog er, al sin Forvanskning uagtet, ram nordisk. De fleste vide ikke, hvilken Rigdom de eje. Vor Uvidenhed er vort værste Onde. Meget gammelt er tabt (jæve, isl. efa, tvivle, t. zweifeln); men fra vor egen Oldtid har en utallig Mængde Ord strömmet over til os, som mange maaske søge i det tyske Sprog (Nabo, isl. nábúi, Nærboer, t. Nachbar), ofte have vi øst af begge Kilder (sysle, isl. sýsla, sysselsætte; beskjæftige, t. beschäftigen, som fattes sit Skaft, Geschäft). Og utallige ere de Ord, som tilhøre Norden alene eller i den hos Nordboer gjængse Betydning (Bord, Tisch; stor, gross; gjöre, machen o. s. v.) Da derhos Sproglæren er gaaet uanfægtet ud af al Sprogkamp med fremmede Sprog, paa nogle helt faa Endelser nær, i hele sin Bygning, hele sit fysiske og intellektuelle Liv, er forbleven nordisk og dansk, saa ejer vort Tungemaal alle de Egenskaber, der under gode Forfatteres Behandling spaa et langt og frodigt Liv. Der fattes kun, at nogle flere Millioner Mennesker skulle tale og skrive det; thi ethvert Skriftsprog synker naturligvis af sig selv sammen, naar det ikke bæres af et selvstændigt Folk og en stor Literatur.[1])

---

[1]) Hvor meget vi end have, savne vi dog endnu mere. Vi savne

Digitized by Google

8. Literatur og Kritik. Kritiske Blade. Enkeltheder af Gunnerus. Friman. Sporon. Thorkelin. Bogelskere og Bogsamlere. Literaturhistoriske Skrifter af Jens Vorm. Rasmus Nyerup. Samlinger af Øst.

Med Literaturens Fremgang skred ligeledes Kritikken fremad, og man kan alene ved at følge den fra Schønau til Baden se, hvorledes Indhold og Form tiltage i Nöjagtighed og Skjönhed. De kritiske Skrifter tiltage ligeledes i Mængde, hvorfor Udgivere og Medarbejdere vexlede, og Kritikkens Værd blev meget forskjellig.

Overgangen i Literaturen viser sig ogsaa ved de kritiske Blade i det tyske og franske Sprog af Büsching, Lork, Reverdil og Mallet. Derpaa fortsattes de i Modersmaalet. De af Wielandt begyndte Lærde Tidender fortsattes i de Berlingske Ny Tidender om lærde og curieuse Sager (1748); Ny Tidender om lærde Sager (1760), redigerede af L. Sahl og I. Ullensvang; Ny Ffterretninger om lærde Sager (1777), fra 1778—82 redigerede af S. Gyldendal; Nyeste Efterretninger om lærde Sager (1783), redigerede af J. Kierulf til 1785, af V. H. Riber til 1790; Lærde Efterretninger (1791), redigerede af Nyerup til 1797, af Collet 1798—99, atter af Nyerup til 1804. — Hos Lillie udkom Ffterretninger om ny Bøger og lærde Sager, 1756—57, der begyndtes af Jon Erichsen, Dons og T. Bloch, fortsattes af Pihl, K. M. Rottbøll o. fl., men standsedes af Pontoppidan; thi „da Journalisterne eller Borrichianerne, som de kaldtes, temmelig nöje havde gjennemgaaet Pontoppidans ny Verden (Om Verdens Nyhed 1757) og søgte at kuldkaste alle hans fysiske Beviser og de historiske med, kom der kort efter et Brev fra Patronen til Prokansleren, at han skulde kalde dem for sig, og tilholde dem at være mere moderate herefter; det skete ogsaa.“ (Dass til Suhm i Suhms Saml. Skr. 15, 273.) — J. Baden udgav Maanedlige Tillæg til Adressecontoirets Efterretninger 1767 eller Kritisk Journal 1768—1778 (1773 af Abrahamson og Fasting). —

---

f. Ex. et Skrift om det danske og tyske Sprogs Ordrigdom eller Orddannelse, omtrent som Kolbe Über den Wortreichthum der deutshen und französischen Sprache und beider Anlage zur Poesie (Leipz. 1806) med Tillægget Über Wortmengerei (Leipz. 1809). Men især savne vi en Ordbog, der adskilte og sammenstillede Sprogets nordiske og germaniske Elementer, og derved lagde for Dagen, hvor nordisk det endnu er, hvilket vilde være den mindre kyndige en Vejledning til at agte og bevare det ypperste deri.

Digitized by Google

Fortegnelse over Skrifter, som Trykkefriheden gav Anledning til, 1771—72, omtalt ved disse. — Den Kritiske Tilskuer 1775—76, af Abrahamson, Fasting og Tode, og Ny Kritiske Tilskuer (der begynder med: Om Kritikkens Regler og Nytte) 1777—79 af Birch, Sandvig, Weinwich og Paludan (se deres Ansøgning til Suhm om Understøttelse i Suhms Saml. Skr. 15, 492) med flere Medarbejdere (se Nyerup under Kristoffer Lönborg). — Almindelig dansk Literatur-Journal (den blaa Journal, paa norsk den blaa Bog, jfr. Rahbeks Erindringer 2, 336) udgaves som Tillæg til Almindelig dansk Bibliothek 1778—80 (blandt Medarbejderne vare Abrahamson og L. Smith). — Kritik og Antikritik af et Selskab, 1787—96, og Fortsættelsen: Kritisk og Antikritisk Journal 1796—97, efterhaanden redigerede af Tode, Benzon, Ekkard. — Tode begyndte ligeledes Kritik og Analyse 1790, der fortsattes i Iris. I Fyn udgav Iversen: Danmarks Literariske Progresser, 1781—89.

Iblandt Kritikkerne i fremmede Journaler mærke vi: Historisches Journal von Mitgliedern des Kön. historischen Instituts zu Gøttingen, herausgeg. von J. Chr. Gatterer. 12. Th. Gøttingen 1778, hvori (S. 141—274) Dänische, Norwegische und Isländische Literatur von 1770 bis 1776, 15. Th. Gøttingen 1780, hvori (S. 97—260) Nachtrag zur Dänischen Literatur von einem Dänen (Ekkard, efter Nyerup i Athene 4, 96).

Andre Enkeltheder ere tidligere omtalte. De vigtigste ere: J. E. Gunnerus' Hyrdebrev til Præsteskabet i Throndhjems Stift, paa Tysk mit einigen zur Druntheimischen gelehrten Historie gehørenden Anmerkungen vermehret. Druntheim 1759. K. Friman, Bergenske Skribentere. Bergen 1766. 4 De under dansk Sprog omtalte Sorøske Samlinger. B. G. Sporon's Breve i Anledning af ny udkomne Skrifter. September 1767—1768. Han skal have udgivet dem af Misfornöjelse med Badens Kritiske Journal; de kjendte ikke hinanden, men rivaliserede. Sporon er altid formildende. Kritik, mener han (i 5. Brev), skal være, men ej være uhøflig, grov; og saa vender han sig ligefrem imod Baden, at han er „underkastet ubesindig Overilelse, og har visst ikke en beskeden Kritik i sin Magt.“ o. s. v. De bleve siden Venner, og Sporon skrev 1770 og 71 adskillige Recensioner i Kritisk Journal. Siden var han ogsaa misfornöjet med de følgende kritiske Blade, Iris, Kritik og Antikritik; man fik nemlig i dem, som sandt nok kan være, „for meget at vide af Recensentens, for lidt af Forfatterens Tanker;“ og Aaret för han blev Amtmand (1792), tænkte han paa i Forening med flere at udgive et Maanedsskrift, der skulde indeholde Anmældelser og Recensioner over nyere udkomne, især danske Skrifter, hvilket han af Kjærlighed til den rommerske Literatur vilde udgive i

Digitized by Google

det latinske Sprog. Det faldt da bort, da han blev Amtmand. (L. Heiberg i Sporons Levnet.) Saa maa vel ogsaa omtales som noget, der hører til Tidsskildringen, Thorkelins för nævnte Skrift: Udkast til en Karakteristik af Kronprinsen tilligemed en kort Udsigt over den danske Literatur og de skjönne Kunster i Danmark etc. Oversat af Engelsk af F. Schneider 1793, hvilket i Anmældelsen deraf (Lærde Efterretninger 1793, Nr. 30) beskrives som bestaaende af fad Ros, plumpt Hykleri, skjæve Betragtninger, vrange Domme og aabenbare Urigtigheder, hvoraf det vrimler.

Hos adskillige Mænd, fra den höjeste Stilling i Staten til den jævneste Borgerstand, findes en levende Kjærlighed til Literaturen, ikke alene hos saadanne, der ved egne Arbejder øgede den, men tillige hos mange, som søgte at samle og bevare den. Danmark har uden Tvivl haft nogle af de största Bogsamlere i Europa, og Fædrelandets Literatur har ikke været mindre agtet, end udenlandsk. Blandt disse kunne især nævnes de ypperlige Navne: Luxdorph, Hjelmstjerne,[1]) Suhm. Otte Thott, „den nordiske Literaturs Nestor," samlede et Bibliothek större end det kongelige, og fremmede Naturvidenskabernes Udbredelse. Blandt borgerlige Bogelskere og Bogsamlere høre: Nordmanden Peder Tønder Nordahl (f. ved Drammen 1727, Præsident i Throndhjem, † 1788). Peder Topp Vandal (omtalt under Historien), der besad en usædvanlig Kundskab i den ældre danske Literatur, og meddelte Efterretninger om gamle danske Skuespil (1776).[2]) Han ejede en sjælden Samling af danske Bøger (over 13000 Bind), som han afhændede til J. B. Scavenius til Gjordslev. Denne lod trykke Katalog over en Del deraf; men Samlingen brændte med Kristiansborg Slot 1794. Notarius publicus Kristen Schmidt (f. i Kelleklinte ved Kalundborg 1721, † 1810), velkjendt som Medudgiver af Höybergs Holbergiana og som Oversætter, samlede en lignende Bogsamling af danske, tildels meget sjældne Bøger, der ligeledes gik over til Scavenius. Desuden havdes Bogsamlinger af F. K. Sevel, N. S. Munch, Generalfiskalen P. Uldall († 1798), Fuldmægtig M. N. Christensen, Revisor H. Andersen († 1810), hvis Samling gik til det norske Universitet.[3]) Endelig ejede Rasmus Borch (f.

---

[1]) Jfr. om Hjelmstjerne Langebekiana S. 5 fgg. 20 fgg.

[2]) I Fortalen til første og andet Bind af (Gyldendals) Originale Skuespil. Jfr. om hans literærhistoriske Arbejder hans Brev til Nyerup i Minerva, Juli 1789.

[3]) Om disse og flere Mænd og deres Bogsamlinger findes udførlige Efterretninger i Werlauffs Bibliothekshist.

Digitized by Google

i Roeskilde, 1794 Lærer og 1803 Forstander ved Opfostringshuset, † i Roeskilde 1846) en af de störste Samlinger af danske trykte Sjældenheder og en Portrætsamling af danske lærde.[1])

En dansk Literaturhistorie synes ikke at have været paatænkt af nogen; men der findes, som vi have set, mangfoldige, tildels större Bidrag dertil (jfr. Forfatterne Nyerup, Rahbek, Eggers, Tode, Høst, Suhm, Ch. D. Biehl o. s. v.). Derimod gjordes der flere Forsøg paa Indledningen dertil: Ordbøger over Forfatterne.

Forfatteren til en Dansk Skolehistorie, Jens Vorm (f. 1716 i Aarhus, 1740 Konrektor, 1752 Rektor i Aarhus, † 1790), med hvem den mandlige Linie af Vormsætten uddøde, udgav tillige den første Ordbog over danske, norske og islandske Forfattere og deres Skrifter (1771—84).[2]) Sønderjyder ere ikke optagne deri, heller ikke Kvinder, og et Savn er der ved denne Bog, som alle af den Slags maa medføre, at Samleren ikke kunde kjende alle Skrifter af Selvbeskuelse; men skjöndt den som en af Nyerups vigtigste Kilder blev optagen i hans Værk, beholder den endnu sit Værd, og maa stadig nyttes ved Siden af dette, som den ikke sjælden tjener til at oplyse og berigtige.

Ved Siden af Vorm kan nyttes Bergenseren Klaus Lydersen Fastings Bogfortegnelse.[3]) o. lign.

Saa og Samlinger af Levnetsbeskrivelser, som Kobberstikker Lahdes,[4]) o. lign.

Den störste Literaturhistoriker og Bogkjender var Rasmus Nyerup, der tillige kan betragtes som Slutstenen af den Suhmske Tid og Skole (f. i Landsbyen Nyerup i Fyn 1759). Hans Fader var Bonde, men holdt af Læsning og ejede en Del Folkebøger, og da han var velhavende, lod han Drengen følge sit Kald til Bogen. Medens Nyerup gik i Odense Skole, trolovede han sig med sin tilkommende Hustru, Elisabeth Mar-

---

[1]) Østs Materialier, Nr. 82. Berlingske Tidende 1846, Nr. 30.

[2]) Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske Mænd, som ved trykte Skrifter have gjort sig bekjendte. 1. D. 1771. 2. D. 1773. 3. D. (Supplement) 1784. Bidragerne nævnes i Fortalen til 1. D og til 3. D. Blandt dem vare Forfatteren til Kommunitetets Historie Henrik Beckmann, Jon Erichsen o. s. v.

[3]) Fortegnelse over de i Danmark og Norge fra Bogtrykkeriets Indførsel til Udgangen af Aaret 1789 udkomne danske Skrifter. Bergen 1793.

[4]) Samlinger af fortjente Mænds Portraiter med biographiske Efterretninger 1798—1806. Senere: Portraiter med Biographier 1805—1806.

Digitized by Google

grete Clausen. Han blev Student med Udmærkelse 1776, og anbefalet af Baron (siden General og Greve) Rantzau, blev han 1778 Amanuensis hos Schlegel, der gav ham Alting frit i sit Hus, hvor han havde Værelse sammen med Sönnen (J. F. V. Schlegel). Schlegel var efter Mølmanns Død bleven Bibliothekar ved det Kongelige Bibliothek; Nyerup fik Arbejde dèr, og tog desuden store Philologicum og Aaret efter theologisk Attestats. Samme Aar som han var bleven Amanuensis ved det Kongelige Bibliothek (1781), begyndte ogsaa hans literære Virksomhed. Foruden latinske Disputatser øvede han sig tillige i danske Foredrag. Der samledes nemlig i Rybergs Gaard et Selskab af ældre og yngre, som øvede sig i at skrive Taler og Afhandlinger: Oluf Vorm som Senior, Kristian Horneman, den af sine Folkeviser velkjendte Hans Kristian Bunkeflod, Moth, Bindesbøll, Schydtz og maaske flere. To af de Smaastykker, som Nyerup oplæste dèr, lod han siden trykke; i det ene, Lovtale over Vinteren,[1]) anbefaler han, karakteristisk nok, denne Aarstid for de mange Bogauktioner, der da falde. Magister blev han 1784; men Aaret efter fik han en Irettesættelse i Konsistoriet i den för omtalte Sag: Nyerup og Aaby. Frisindet af Natur, ligesom Suhm, krøb han, som Suhm, til Korset, naar Magten var imod; den Gang gjorde nok endnu alle det. Han deltog i Stiftelsen af Selskabet for Efterslægten (1786), blev Sekretær ved Suhms Bibliothek (1790), overordenlig Prof. i Literærhistorien (1796), Universitetsbibliothekar efter Elert, og Vikar for Baggesen som Provst paa Regensen (1797), og udviklede efterhaanden en overordenlig literærhistorisk og historisk Virksomhed.

Ved Stiftelsen af Selskabet for Efterslægten henvendtes hans Opmærksomhed paa Folkebøgerne, og han gav en Fortegnelse over danske Almueskrifter (i Iris 1795), der siden blev til en Bog: Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge (1816), „som af alle hans literærhistoriske Skrifter var det han bar mest Forkjærlighed for.“ Forbindelsen med Suhm fremkaldte en anden Række Skrifter (Vedel Om den danske Krönnike, da Suhm blev Historiograf 1787, Symbolæ ad literaturam Teutonicam 1787, Ny Samlinger 1792, Suhms Levnet 1798 og Suhmiana 1799, samt Luxdorphiana 1791, Langebekiana 1794), og han sysselsatte sig baade med den gamle nordiske Literatur og den ny, og den nyeste Historie (Udsigt over Nordens ældste Poesi

[1]) Trykt i Efteraaret 1781 hos Iversen. Aftrykt i Nyerups Levnetsløb. Det andet var Forsøg til en philosophisk Afhandling om Fornöjelse.

Digitized by Google

1798; Bernstorfs Eftermæle 1799; Bidrag til den danske Digtekunsts Historie 1800; Beskrivelse over Kjøbenhavn 1800).

I Aaret 1799, da der i Anledning af Trykkefriheden var stor Gjæring, forløb han sig atter; han lod i Suhmiana blandt andet Rageri aftrykke Suhms Udkast til en ny Regjeringsform som et Bidrag til Suhms politiske Meningers Historie. „Men Generalprokurøren Kristian Colbjörnsen fandt, at Udgiveren af slige Papirer nok kunde fortjene at sidde paa Kristiansø eller Munkholm.“ Schlegel (den yngre), der var yndet af Colbjörnsen, talte imidlertid tilligemed Moldenhawer hans Sag saa godt, at Colbjörnsens Hidsighed lagde sig, og Nyerup slap med den Erklæring: „hvorlunde han havde handlet i sit Hjærtes Enfoldighed, uden at ane det mindste ondt.“

I det ny Aarhundrede fuldendte han sine större og mindre Værker, henhørende til Literaturen, Oldsagerne, Historien, Sproget, eller gav ny Bidrag dertil (Historisk-statistisk Skildring 1803, Retskrivningstheorier 1805, Syvs Ordsprog 1807, Antikvariske Rejser 1808, 1814, 1816, Edda 1808, Udgaven af Suhms Danmarks Historie, 10—14. T. 1809—1828, Nordisk Mythologi efter det danske Haandskrift paa Tysk af Sander 1816, Danske Viser 1812, 1821, Almindelig Morskabslæsning 1816, Kristian den fjerdes Karakteristik 1816, Efterretninger om Frederik den tredie 1817, Dansk-norsk Literaturlexikon i Forbindelse med Nordmanden J. E. Kraft 1818, Verzeichniss der noch vorhandenen Runensteine 1824, Peder Laales Ordsprog 1828, og en næsten utallig Mængde mindre Bidrag). I sit huslige Liv var han ikke lykkelig; thi han havde en vanartet Sön. Hans Hustru (med hvem han havde holdt Bryllup i Riissings Hus i Odense 1788) døde efter et Ægteskab af 30 Aar 1818, „hans uforlignelige Kone, ved hvis Død han mistede sin halve Sjæl.“ Næste Aar blev han blind paa det höjre Öje. Jubilæum holdt han to Gange (som Student 1826, som Bibliothekar 1828); i en höj Alder døde han under smærtefulde Lidelser (den 28. Juni 1829).[1])

Næst efter Langebek var Nyerup den ivrigste i at bringe Literaturens ældre Skatte for Lyset, og utrættelig i at beskrive dem. „Folkeoplysning, Overtro, Bondens Kaars Forbedring og danske Kjæmpeviser vare (efter hans egne Ord) de Æmner, som han idelig og idelig kom tilbage til.“ Han hyldede fri Anskuelser i religiøs og politisk Henseende, dog uden Overdrivelse og Udskejelser. Det var en hjærtelig brav Mand, uden Bram,

[1]) Nyerups Levnetsløb, beskrevet af ham selv, udgivet af Ström, 1829. Jfr. Høsts Erindringer S. 23 og andre Kilder hos Erslew.

Digitized by Google

med sin Tids Ydmyghed for de store, tarvelig og nöjsom, mest indsluttet i sin literære Kreds, uafladelig sysselsat med sine Arbejder, velvillig ogsaa mod sine Modstandere. Sin jævne Naturlighed udtrykte han tillige i sit Foredrag, som derfor heller ikke er uden Anstrøg af Skjemt. „Dit Foredrag, siger Vorm til ham, er overalt sig selv ligt, korrekt og mig saare behageligt, saa naivt og ægte dansk.“ Stil Rahbeks ved Siden, saa er Forskjellen paafaldende. Hans boglige Kundskab var forbavsende. „Jeg forbavses, siger Vorm i Anledning af Bogen om Morskabslæsning, over din boglige Erudition, den er kommen paa den rette Hylde at staa. I Engelland havde du været en rig Mand ved lignende Skrifter.“ [1]) Den samme jævne Naturlighed, der gav hans Stil Fynd, gjorde ham til naiv Digter (f. Ex. i Oversættelsen af Geijers Vikingen: I femten Aars Alder, og nogle Digte til Danmarks Pris). [2]) Der findes Fejl i hans Skrifter, navnlig i Literaturlexikonnet; han havde længe tænkt at samle dertil, men forsømte det, og nu kom dette Arbejde for bradt paa ham, men han kunde jo ikke lade Lejligheden fare; og man bör beundre den store Mængde af nöjagtige Oplysninger, uden hvilke ingen nu vilde finde Vej i Literaturen. Til vore Oldsagers Bevaring gav Nyerup det første Stød. [3]) Det gamle islandske Sprog kjendte han ikke synderlig; men han fandt en Tolk i Rask (1807), og var fra nu af, selv og igjennem Rask, dette Sprogs og denne Literaturs ivrigste Fremmer. Intet i Norden var ham ligegyldigt, og ved sit Navn vakte han Kjærlighed for Norden, for Danmark ogsaa udenfor Norden (Gesellschaft der Dänen-Freunde an der Donau). [4]) For Fynboer nærede han som Fynbo megen Forkjærlighed. Ingen vendte sig til ham i en literær Sag, uden at finde hans Øre aabent, hans Sjæl velvillig, hans Kundskab, hvad Bøger angik, over-

---

[1]) Oluf Vorms Breve til Nyerup 1815 og 1817, i J. Møllers Nyt theol. Bibl. 19, 222, 223.

[2]) Paafaldande er Høsts Dom: „Han havde tænkt over sit Modersmaal, men var selv ingen god Stilist; han faldt i det haarde og søgte“ (sic). Det maa være det gammelagtige i Nyerups Stil, som Høst sigter til, just det, som gjör den tiltrækkende for os, men ikke for hin Tid.

[3]) Se den interessante udførlige Skildring i T. Hindenburgs Bidrag til den danske Archæologies Historie, i Steenstrups Dansk Maanedsskrift, 1859. 1, 177.

[4]) I den Nyerupske Samling i Universitets-Bibliotheket findes Selskabets Einrichtung und Gesetze. Auf Veranlassung des persönlichen Besuches des Herrn Probst und Professor Nyerups. Vorsteher Gräter. Dateret Ulm den 24. December 1821.

Digitized by Google

ordenlig. Hans Karaktérs Renhed, hans Sjæls Godmodighed, en inderlig Kjærlighed af ham til Venner og af Venner til ham, fra den aarleste Skolegang til den sildigste Alder, fremlyser af hans Brevvexling. [1])

Ondt og godt, de vandre tilhobe. En lidet værdig Literator til at stille ved Siden af Nyerup er examinatus juris Niels Kristian Øst (f. i Kjøbenhavn 1779, † 1842); men han har dog Fortjenester ved sine större og mindre literærhistoriske Bidrag. Han begyndte med Trykkefrihedsfejder, og meddelte Samlinger til Literaturen i Intelligenzblade 1797—98, Literatur-, Kunst- og Theaterblade 1798—99 m. fl. Archiv for Psychologie, Historie, Literatur og Kunst 1824—30, Materialier til et dansk biographisk-literarisk Lexicon 1835—38 o. fl. Han er Samler, uden dybere Literaturkundskab, ofte uden Skjönsomhed og Smag. [2])

9. Dansk Poesi og Veltalenhed. Sproget. Kritik og Æsthetik. Luxdorph. Carstens. Guldberg. Sporon. Første Afdeling (1750—65): Den gamle Skole. Prahl. Poulsen. Bjering. Dyssel. Wivet. Flensborg. Schierman. Lund o. fl. Klopstockianere. Nannestad. De skjönne Videnskabers Selskab. Oder. Stenersen. Tyge Rothe. Tullin og hans Efterlignere. Læredigt, Idyl, Vise. Dramatisk Poesi. Oversættelser. Bredal. C. D. Biehl. Veltalenhed. Anden Afdeling (1765—85): De skjönne Videnskabers Selskab. Det norske Selskab. Det danske Literaturselskab. Digtere i dette Tidsrum. Læredigt. Bull. Abrahamson o. fl. Digte om Indfødsretten. Ode. Sandøe. Benzon. Beskrivende Digt. Stenersen. Stockfleth. Brødrene Friman. Colbjörnsen. Pram. Lyrisk Poesi, Hymne, Ode, Idyl, Elegi (Sentimentalitetens Periode), Heroide, Romance, Vise. J. N. Brun. Fasting. Brødrene Trojel o. fl Tode. Komisk Heltedigt. Storm. Satire. Luxdorph. Trojel. Fortælling. Stockfleth. Epigram. Fasting. Theatret. Rosenstand-Goiske og Bredal. J. N. Brun. (Zarine og Einar Thambeskjælver) Malling o. fl. Veltalenhed. Jacobi. Vogelius. Kampmann o. fl. Prosaisk Fortælling og Roman. Suhm. C. D. Biehl.

---

[1]) Universitetsbibliotheket ejer nu en Samling af Breve til Nyerup og andre Nyerupiana. Deriblandt er en Samling Breve fra hans Ungdomsven Schydtz, fra Frederiksgave 1788, fra Bergen efter 1800, en stor Samling större og mindre Breve fra Rahbek og mange andre i Literaturen velkjendte Mænd. Nyerups Breve til andre ere formodenlig adspredte eller tilintetgjorte; hans Breve til Vorm maa have indeholdt en Skat af Oplysninger, men de vides ikke at være bevarede. L. Daae har udgivet: Udvalg af Breve, hovedsagelig fra bekjendte Nordmænd til Professor R. Nyerup. Kristiania 1861.

[2]) Kilder hos Erslew.

Digitized by Google

Oversættelser. Charlotte Baden. — Johannes Evald. Johan Herman Vessel. Tredie Afdeling (1785—1800): Digtere i dette Tidsrum. Læredigt og beskrivende Digt. Lyrisk Poesi. Pram. Rahbek. M. K. Bruun. Rein. Zetlitz. Lund. Smith. Haste. Frankenau. Guldberg. Sneedorf o. fl. Satire. P. A. Heiberg. Horrebov. Wivet. Rasch. T. K. Bruun. Almuesange. T. Rothe. Bunkeflod. K. Friman. Hjorth. Kildal. Epos. Prams Stærkodder. Theatret. Opera. Baggesen. Thomas Thaarup. P. A. Heiberg. Guldberg. Tode. Pram. Falsen. Komedie. Oversættelser. Wivet. Tode. Rahbek. Pram. Heiberg. Olufsen. Kruse. Tragedie. Oversættelser. Samsøes Dyveke. Sanders Niels Ebbesen. Prosaisk Fortælling. Samsøe. Pram. Rahbek. Kruse. Roman. Oversættelser. — Jens Baggesen. Slutning.

Det skorter strax efter Holbergs Tid ingenlunde paa Digte, der er snarere Overflødighed deraf; men för Evald, tör man nok antage, er det Udbytte, som vindes ved Poesiens Historie, mere literært end æsthetisk; og efter Evald er der en stor Rigdom, men den svarer dog næppe til den store Forvæntning man maatte gjöre sig om en saa stor Digters Virkning. Vor Interesse vil da især bestaa i at betragte Udviklingen og Poesiens Forhold til Folkets Dannelse. Poesiens Aabenbarelser ville være vigtige Antydninger af hele Tidens Tænkemaade og Standpunkt. Det vil overraske os, hvorledes meget kunde anses for fortrinligt, som vi nu ikke anse derfor, kunde være saa almindelig yndet, vække en slig Henrykkelse, og derpaa lægges hen og afløses af andet, som vi heller ikke nu holde for bedre. Vi ville deri se Folkets indre Bevægelser. Det er vor sidste, men tillige vigtigste Betragtning.

Den første Brøst var fra Begyndelsen af Sproget. Sproget för Holberg var glemt; og hvis der i det kunde findes Sprogmalm til den höjere Poesi, var der næppe nogen, som det kunde falde ind at søge den dèr; det Holbergske kunde ikke nyttes uden i komiske Æmner. Sproget var fuldt af fremmede Ord; men disse, og det var endda et Held, kunde i Lyrikken ikke gjöre anden Virkning, end en komisk. Der indtraadte, som vi have set, en stor Sprogrensningsperiode, der da især maatte finde sin Anvendelse i den höjtideligere Prosa og i Poesien; men af de Forsøg, der gjordes, maatte nødvendig ikke alene de første, men mange af de følgende mislykkes; thi „at danne et Sprog, siger den gamle Sneedorf med Rette (i Fortsættelsen af Babues Breve), har hos alle Folk i Verden været mere end ett Menneskes, mere end en Alders Værk.“

Fremgangen maatte dernæst være langsom efter det Udviklingstrin, paa hvilket Folket stod, hos et Folk, der havde for liden selvforhværvet Dannelse og Smag, men næsten overalt tyede til fremmede Mønstre, og endda, efter hvad det ved denne

Digitized by Google

Dannelse havde vundet, kun havde vundet liden ren Agtelse for Poesien og dens Dyrkere. De to raadende Retninger tjente ikke til at hæve dem. Den bornérte Pietisme, der virkede indsnævrende paa Livet, og paa Grund af Hykleriet tillige ødelæggende, var ikke skikket til at fremkalde stort andet, end vandede eller fanatiske Psalmer; den rationalistiske Anskuelse, der gav Alting til Pris for det materielle og Nytten, der nedsænket i Forretningslivet holdt Opfyldelsen af dets Pligter for Menneskets höjeste Bestemmelse, kunde næppe hæve sig til höjere Æmner end Fædrelandskjærlighed og lignende Dyder, Naturbeskrivelser, det sociale Livs Fuldkommenheder o. desl. Selv naar den vilde vende sig til friere Æmner, f. Ex. til Oldtiden, fandt den sig fast omhegnet af Selskabet og dets Pligter. Pietistisk eller rationalistisk, i begge Tilfælde var Nationen bunden til Verden; hvor meget den end opbyggede eller morede sig ved Poesien, i Grunden agtede den ikke denne, fordi den ingen Forstand havde der paa og heller ikke understøttede den Kritikken, naar ikke dens Udøvere havde Titler eller Venner iblandt de store.[1]) Hvad maatte da Digterens Skjæbne vorde? Jo större Digter han var, desmere maatte han jo synke i Selskabets Omdömme, og hvis han ikke var andet, maatte han jo for denne Kreds være intet. Men just derfor er der, alle Brøst uagtet, her noget, som vækker vor Sympathi; medens de Forfattere, der vare besatte af det materielle, næsten ikke kunne andet end vække en Slags Foragt, se vi med en viss Forvæntning og Ærbødighed paa dem, der i Følge Poesiens Natur søge at arbejde sig op af Dyndet, og sympathisere stærkt med dem, i hvilke det geniale, om end kun i enkelte Udbrudd, endelig kommer til Syne.

Kritikken var i sin Barndom. En Æsthetik havde man ikke, og hvo skulde have skrevet den i Danmark? Selv naar Klopstock vil forklare Poesiens Væsen, sætter han det i dens Virkning, i dens Evne til at sætte hele Sjælen i Bevægelse, men indlader sig ikke paa hvad der fremkalder denne Virkning.[2]) Saa vidt gik ikke en Gang vore egne Kunstdommere;

---

[1]) Se J. S. Sneedorfs Bemærkninger om (Lillies) Efterretninger om ny Bøger, i Babues Svar. (Saml. Skr. 8, 499.)

[2]) Klopstocks Gedanken über die Natur der Poesie, i Cramers Nord. Ausseher, Stück 105: „Das Wesen der Poesie besteht darinn, dass sie durch die Hülfe der Sprache eine gewisse Anzahl von Gegenständen, die wir kennen oder deren Daseyn wir vermuthen, von einer Seite zeigt, welche die vornehmsten Kräfte unsrer Seele in einem so hohen Grade beschäftigt, dass eine auf die andere wirkt, und dadurch die ganze Seele in Bewegung setzt“. Hvorfor tilföjer han: deren Daseyn

Digitized by Google

de havde nok i Virkningen paa Forstanden, og vilde helst have Poesi, der ikke var digtet. Virkelige, gode, sunde og fornuftige Tanker, udtrykte i et rent Sprog, i et regelret, velklingende Versemaal, med gode, nöjagtige Rim, uden for mange Sammenstød (Hiatus) eller lignende Brudd paa Velklangen, det var for dem Poesi. De krævede ikke noget höjere, ja hvad der var endnu værre, de kunde ikke godt lide det. Og de første egenlige Digtere, som Tullin, der vare udgaaede fra Gotscheds Skole, maatte ogsaa, i det mindste i Theorien, blive staaende derved. Ved Poesien i Almindelighed, siger han, „bestaar Fortrinnet i dybsindige, men dog forstaaelige Tanker, udførte med levende, nette og udsøgte Ord. Tanker, ligemeget om man vil kalde det Indfald. Dette er Sjælen i Poesien; jo flere af disse man finder i et Vers, jo bedre er Verset, jo större Poeten;“ og med Hensyn til Formen mener han f. Ex. at „en Komedie i bunden Stil er noget urimeligt Töj.“ [1]) Folkets adstadige Karaktér bragte ogsaa mangen Gang disse ny Smagsdommere, hvis Opgave det netop var at forme og befæste Smagen, paa den Tanke, at vi, der vare ligesom skabte til at holde os ved Jorden, maatte have en Æsthetik for os selv. Naar den ældre Sneedorf taler om „Sörgespil, der synes at være gjorte mere for de Engelske, og de egenlige Komedier, der synes at være mere for de Franske, end for os,“ vedbliver han: „Den Tilböjelighed at gaa Middelvejen, som karakteriserer det danske Folk, udkrævede en ny Art af Skuespil, som var en Blanding af begge, hverken saa alvorlig som et Sörgespil eller saa latterlig som en Komedie. Et Skuespil f. Ex., som forestillede en borgerlig Dyd, øvet paa en anstændig og rørende Maade, og kronet med et lykkeligt Udfald, skulde efter alt, hvad man med nogen Visshed kan dömme om Nationens Karaktér, interessere den mere, end at se en ulykkelig Helt, en fortvivlet Misdæder, en latterlig Spradebasse og en forelsket Nar.“ [2]) Jomfru Biehl vovede det paa det samme, hun havde en lignende Sympathi, og vandt et Bifald, som vi nægte hende, fordi vi af alle mulige Arter hade höjest den kjedsommelige. Der lod sig vel samle adskillige flere Bemærkninger fra hin Tid; men noget helt vilde man næppe faa ud deraf. Batteux, der, som man véd, gaar ud

---

wir vermuthen? vi formode dem jo ikke, men digte dem. „Wenn man der Poesie engere Grenzen setzen wollte, so müsste man ihr keine Erdichtungen erlauben“ o. s. fr.

[1]) Tullins Samtl. Skr. 3, 114. Artiklen Poet, Poesi o. s. v. 3, 203. Artiklen Skuespil o. s. v.

[2]) Fortalen til Cenie, Comoedie i fem Acter etc. Kbh. 1763.

Digitized by Google

fra og henfører alt til Naturens Efterligning, udkom først i en dansk Oversættelse af Jens Hvas, der tidligere havde oversat Goguet og Montesquieu, langt hen i Tidsrummet (1773), og Oversætterens egen saakaldte Forberedelse eller Betragtning over Æsthetica er vel det første originale Arbejde, vi have, der skulde give et almindeligt æsthetisk Overskue. Den indeholder Betragtninger over Følelsernes Oprindelse, hvilken han dog ikke ret kan faa Bugt med, over de skjönne Kunsters og Videnskabers Hensigt, som bestaar i „at opvække anstændige, ærbare og dydige Følelser, at gjöre os til sætsome (sic), selskabelige og sædelige Borgere," samt over deres Væsen, nemlig Fremstilling af sanselig Fuldkommenhed (det skjönne, Enhed og Mangfoldighed). Desuden har Bogen endnu en Mærkelighed; isteden for altid at tage oversatte Exempler, maatte man ogsaa have nogle danske, man finder derfor adskillige saadanne tagne af de forskjellige Digtarter; de bleve meddelte af Abrahamson. Til Fabelen fattedes der ikke Prøver, af den egenlige Idyl findes derimod ingen, til Heltedigten (Epopéen) ingen, til Tragedien ingen, til Komedien heller ingen (Peder Paars og Holbergs Komedier omtales under Satiren). Ved Oden er aftrykt Stenersens Sparsom buden at se etc., ved Satiren nogle af P. M. Trojels Prøver; ved Epigrammet flere, dog mest oversatte; og ved Afsnittet Figurer nævnes adskillige Exempler af nyere Digtere. Desuden findes der Oversættelse af Horatses Poetiske Kunst. [1]) Förend dette Skrift udkom, og efter denne Tid, var Kritikken for Resten overgiven til enkelte fremragende Mænds Dannelse, Skjön eller Følelse og tilvante Forestillinger, eftersom hele den Maade, hvorpaa Poesien fremmedes, udgik fra og støttede sig paa Autoriteter. Af Aristoteles fik man først senere Oversættelser (af K. A. Busch 1789, af L. Sahl 1791).

Bolle Villum Luxdorph (hos Nyerup Lüxdorph) var en af disse Kunstdommere, der ved sin Stilling, som Deputeret i det danske Kancelli, Geheimeraad og Præses i Videnskabernes Selskab, samt som latinsk og dansk Digter, og overhovedet som Mønster paa en dannet Embedsmand, udøvede megen Indflydelse lige til sin Død (den 13. August 1788) [2]). Det var (efter

[1]) Indledning til de Skiönne Konster og Videnskaber ved Hr. Batteux. Oversat og formered ved Jens Hvas. 1—4. B. Kbh. 1773—74. Naar han i Fortalen bemærker, at Lieutenant Abrahamson har udvalgt de danske Exempler, tilföjer han, at han „haaber de gunstige Læsere ville derudi finde alt hvad den danske Poesi formaar". Man bör altsaa efterse dem.

[2]) Suhms Saml. Skr. 15, 111. Jacobis Amindelsestale i dennes Saml. Skr. S. 133.

hans egen Yttring) „en alvorlig Mand, der aldrig gik til Sengs uden at overveje hvad der den Dag var gjort og næste Dag skulde gjöres.“ Hans Filosofi var, om man saa maa sige, Kristendom, hans Æsthetik klassisk Forstandighed. Som Historiker skrev han nogle vigtige Afhandlinger om Myntvæsenet i ældre Tider, og Rettelser til Osterson Weyles Glossar. [1]) I historisk Henseende foretrak han Pontoppidan for Gram, og Holbergs Historie kaldte han komisk. Som latinsk Digter vandt han den af det nys stiftede svenske Vitterhedsakademi udsatte Pris for det bedste latinske Poem om Karl Gustavs Tog over Bæltet, mærkeligt baade for Æmnets Skyld og Behandlingens af en dansk Mand; [2]) og til den danske Konge indgav han et latinsk Digt De origine musices, som Dass mener ligesaa fuldt kunde have fortjent en Præmie. [3]) Adskillige andre ere trykte i hans Carmina (1775), deriblandt en Oversættelse af Popes Essay on man, et Brudstykke af Klopstocks Messias, og latinsk Oversættelse af nogle danske Ordsprog. Med den nyere Literatur var han ligeledes vel kjendt. Han læste Voltaire og ansaa La Pucelle for hans vittigste Værk. Molières Tartuffe og Corneilles Rhodogune holdt han for deres bedste Arbejder. For at kunne læse Don Quixote i Originalen lærte han Spansk af en Jøde. Lessings Fabler kunde han nok lide, men ellers fandt han ham haard og stiv; Klopstock kaldte han en Milton manqué. Shakspeare fandt ingen Naade for hans Öjne; efter (i sine Anmærkninger til T. Reenberg), at have talt om det uregelrette og den brogede Blanding hos denne Digter, forklarer han sig Grunden til, at en saa forunderlig Blanding af godt og ondt kan behage, og at det sidste ikke fordærver det første, deraf: „at Sorg er en tvungen Tilstand, som enhver gjerne ønsker sig paa en god Maade befriet fra; har da en Poet først bragt sine Tilhørere i bedrøvelige Betragtninger, og han i det samme paa en behændig Maade faar dem til at le, saa kan han nogenledes være viss paa deres Bevaagenhed, i det mindste for et Öjeblik.“ „Vare nogle af Shakspeares Stykker først fremkomne i vor Alder, saa vilde formodenlig enhver undre sig ved at være den første til at klappe, hvilket derimod enhver nu undser sig ved at forsömme, siden der har været klappet ad dem i to hund-

---

[1]) I Kjøbenhavnske Selsk. Skrifter. 6. D. har han givet: Prøve paa nogle Rettelser og Forbedringer til Ostersons Glossar, og iblandt andet rettet Ostersons fortvivlede juchtedere til inktæ theræ, o. lign.

[2]) Digtet blev trykt i Vitterhets-Academiens handlingar 1755, jfr. Ville Höybergs Holbergiana, Fortalen, Bladet d. 6. Paa Dansk oversat af Ole Støedt 1762.

[3]) Dass til Suhm 1755 (Suhms Saml. Skr. 15, 193).

Digitized by Google

rede Aar og derover". Föj hertil, at han foretrak Virgils Georgica for Æneiden, thi Poesi skulde være sand, ikke opdigtet. Tullin holdt han derfor meget af; men med Evald kunde han ikke godt komme til Rette, indtil han tilsidst dog blev greben af Fiskernes Skjönhed. Men Kjærlighed uden Strömper holdt han da af? Ja, Totus, siger Suhm, Vesselii Amorem sine tibialibus deperibat. Af den danske Literatur har Luxdorph udødelige Fortjenester ved Samlinger af ældre danske Skrifter i sit Bibliothek. Som Bogdommer i Almindelighed kjender man ham af de af Nyerup udgivne Luxdorphiana. For den danske Poesi i Særdeleshed virkede han ved den efter ham opkaldte Samling af smukke danske Vers (1742). Udgaven af T. Reenbergs Poetiske Skrifter har han ligeledes megen Fortjeneste af; han skrev Anmærkningerne dertil. De, som allerede kjende Rostgaards Mening om hvad der kræves til et godt dansk Vers, bör ogsaa, især for det følgendes Skyld, gjöre sig kjendte med Luxdorphs (fra 1739): at „Tankerne ere nette og Stilen concis," „for det første, at Verset bliver udført ved rette poëtiske og tillige justes Penséer, for det andet, at samme Penséer blive forestillede i saadanne Vers, som have deres Cadence og Harmonie". o. s. v. Men begge vare enige i, at den danske Poesi var skrækkelig forfalden. [1]) Sin Tilböjelighed til Ironi og Satire lagde Luxdorph for Dagen ved sin berömte Satire: Tossernes Lyksalighed. De korte, men talende Træk, som Jacobi (i sin Amindelsestale) har samlet, oplyse tilfulde, at denne Mand ikke alene ved den Agtelse han maatte indgyde, men ved sin klassiske Dannelse og sit opvakte Vidd maatte virke gavnlig paa Poesiens Uddannelse, men kun indenfor dens forstandige Grænse. [2])

Endnu större Indflydelse som Kunstdommer og ved sit Forhold til Evald mærkeligst er den følgende Tids Aristarch, Adolph Gotthard Carstens (f. i Kjøbenhavn 1713), hvis Fader, en Lübecker, var Kammersekretær hos Frederik den fjerdes Broder Prins Karl, og døde som Konferensraad og Landfoged i Bredstedt. Den unge Carstens studerede ogsaa ved tyske Universiteter, blev (1738) Sekretær ved det tyske Kancelli, og gik op ved dette (1771 Oversekretær, 1780 Direktør); han døde ugift som Geheimeraad (1795), „machte aber, siger Friederike Brun, ein sehr gutes und gastfreies Haus;" „sein Umgang war eine Schule der Grazien;" saa at han dannede lige-

---

[1]) Se Luxdorphs Brev til Rostgaard i Hist. Tidsskr. 4, 295.

[2]) Luxdorphs Levnet af ham selv foran hans Carmina og de øvrige Kilder hos Nyerup. I Ny Kgl. Saml. Nr. 830 c. 4. findes: Danske Digte af B. V. Luxdorph (fra 1741 af).

Digitized by Google

som et forsonende Led imellem de Danske og Tyskerne. I sine yngre Aar uddannede han sig som latinsk Digter, og udgav senere (1790) for sine Venner en Samling: Carmina amicis, mest Epigrammer. I Fransk forhværvede han sig ligesaa stor Færdighed som i sit Modersmaal, og var vel kjendt med den engelske Literatur. Han havde lagt sig efter Filosofi, og udgav (1751) Neuer Erweiss des Daseyn Gottes. Som Medlem af Videnskabernes Selskab (1753) forfattede han fem historiske, især genealogiske, Afhandlinger. Som Medlem af Selskabet for de skjönne Videnskaber blev han en Beskytter og Ven af Evald, som han vejledede, og hvis Arbejder han gjennemsaa. „Her (i Selskabet for de skjönne Videnskaber), siger Evald selv (i Fortalen til sine Samtl. Skrifter 1780) mødte jeg den Lykke, som gjorde Epoke i min Sjæl, som gav den sin sidste Bestemmelse, og som egentlig har modnet mig til Digter; jeg blev kjendt af de danske Musers ivrigste og viseste Beskytter, af en Mand, hvis Æreminde i alle Hensigter bör og vil være udødeligt, i Fald det ellers nogen Tid var betroet Digterkonsten at tildele dette Held, af Konferensraad Carstens.“ Denne sin „bedste, sin menneskekjærlige, sin taalmodige Lærer“, „der ved at tæmme og styre hans altfor brusende Aand, ved at vise ham de Afgrunde, han havde at frygte for, de Stier, han borde gaa,“ tillægger han den Lykke, at han naaede sit höjeste Maal — at vorde en nyttig Digter. Dette er uden Tvivl Carstens' höjeste Fortjeneste af den danske Poesi. Theoretisk har han beriget den med to Afhandlinger: Om aabne Vokalers Medvirkning til de poetiske Udtryks Styrke og Livagtighed, oplyst især ved Exempler af græske og latinske Digtere, dog ogsaa af Klopstock og Gellert, og med det Formaal at vise, at Hiatus i flere Tilfælde gjör en stærk poetisk Virkning; saa og Samtale om Vokalers Sammenstød i danske Vers, nemlig hvor vidt man overalt skal undgaa dem og Regler derfor. Hans egne poetiske Frembringelser ere kun fri Oversættelser af Fransk. Under Navnet Philocalus oversatte han Brev til min Klædning af Sedaine, dog saaledes, at „han behandlede det ganske frit, og blandede sine Tanker imellem Forfatterens.“ Af Gresset's Ververt kjendte han kun et Udtog og nogle faa Steder af den engelske Oversættelse i Monthly Review for 1751, da han foretog sig at oversætte disse, og udfyldte Resten saaledes, at det hele kunde beholde ens Tone. Hans Digt ligner derfor kun Gresset's i Hovedindholdet, og staar i det hele langt tilbage for dette. [1])

---

[1]) Odin Wolffs historiske Ordbog 3, 192 og flere Kilder hos Nyerup. Jfr. D. Digtek. Hist. under Kristian den syvende, S. 32.

Digitized by Google

Foruden disse tvende Kunstdommere gaves der naturligvis mange andre, og det vilde være en passende Forberedelse til at sætte sig ind i Poesiens Skjæbne at gjöre sig kjendt med disse Mænds Anskuelser om Poesiens Væsen, fra Sneedorf den ældre, de skjönne Videnskabers ivrige Anbefaler, til den filologisk snæverhjærtede og tildels spottende Rektor Dass, [1]) fra Ove Guldberg, der gjorde Theologien til sin Maalestok, til Jakob Baden o. s. v. Der fandt en temmelig alvorlig Fejde Sted imellem Sneedorf og Guldberg om den hellige Poesi; men man vorder ikke saa let opmærksom paa deslige Fenomener, der for vor Tid gaa næsten aldeles usynlige forbi, med mindre man sætter sig ind i hine ældre Skrifters Forbindelse med hinanden. Man vil saaledes have större Nydelse af den Patriotiske Tilskuer, naar man læser den med Guldbergs Skrifter for Öje. I sin Prisafhandling yttrede Guldberg den af mange hyldede Grundsætning, at Poesi fremfor alt maatte være sand; „en Poet maa ej lyve, siger han, hans Opdigtelser maa ej støde an mod beviste og erkjendte Sandheder; Milton (som den Patriotiske Tilskuer anbefalede saa meget) er en prægtig Poet, ingen kan nægte det, men han lyver for meget". o. s. v. [2]) Dette forklarede og forsvarede han ydermere i et eget Skrift, der, efter Dass, fandt stort Bifald. Der er ikke mindre end fire Ting, som „har gjort ham bange for de saakaldte hellige Digter" (Digte): „Den episke Poesi foreskriver jo Regler, som synes ganske ufordragelige med den Sandhed, som Aabenbaringen har helliget." Maa da ikke en hellig Skræk afholde fra et Foretagende, som fornærmer Skriften? „De Episke Reglers Oprindelse, som deres Natur endnu viser, er det andet Bevis, der har gjort ham bange for de hel-

---

106—112. Friederike Brun, geb. Münter, Wahrheit aus Morgenträumen. Aarau 1824. S. 107—108.

[1]) Dass morede sig meget over det smagende Selskabs Skrifter, han kaldte saaledes Selskabet for de skjönne Videnskaber. Paa sin egen Smag giver han flere klare Beviser. Han taler om, at noget af Rousseaus Emil skulde være kasseret i de senere Oplage. „Nej, siger han, saadant Snaus beholder man gjerne helt og holdent. og det just fordi der er 100 Gange mere ondt end godt derudi". (Dass til Suhm 1763, i Suhms Saml. Skr. 15, 302.)

[2]) Prisskrift over det Spørgsmaal: Hvilken Indflydelse det har i de skjönne Videnskaber, naar oplyste Folk stræbe at overgaa hinanden, i Forsøg i de skjönne og nyttige Videnskaber, 1. Bd. Guldberg gjentog kun Gottsched, der kalder disse poetiske Lögne, „eine unglaubliche Menge verlorenen Verstandes." (Jfr. Mørikofer, Die Schweizerische Literatur des achtzehnten Jahrhunderts. Leipzig 1861, S. 109.)

Digitized by Google

lige Digter.“ De have sin Oprindelse fra Fabelverdenen. Det tredie er, at „Opdigtelser i det hellige have farlige, om ikke uovervindelige Vanskeligheder. En saadan Poet vover sig jo ind i det usynlige; Guddommens uransagelige Dybheder aabenbarer han, Englenes Handlinger fortæller han. o. s. v. Har Poeten Kræfter til at opløfte sig i den Höjde? „Opdigtelser i Religionen have endelig stedse været farlige, og hvad Forsikkring have vi, at de Episke Opdigtelser ikke ogsaa skal have onde Følger?“ Kirkehistorien oplyser Farligheden. Miltons Digt om Chaos reddes jo ikke heller uden ved Democriti Atomer, og om Sönnens evige Guddom fuldkommen er bevaret i den Aabenbarelse, Milton digter, at Faderen gjör for Englene, overlader han Kjendere at dömme. o. s. v. [1]) Hvorledes kunde Evald finde Naade for denne Mands Aasyn? hvorledes maatte det gaa ham, naar denne Mand, der i Poesien saa en Forvanskning af den hellige Skrifts orthodoxe Forklaring, skulde bestemme hans Skjæbne? Hvis Evald ikke i borgerlig Henseende kunde vinde hans Agtelse, som Poet kunde han da ikke heller være noget for ham. Jo bedre han digtede, des stærkere han löj.

Som Kritiker indtager J. Baden en vigtig Plads, og hans klassiske Dannelse maatte jo dertil gjöre ham vel skikket; men hvor lidet han levede i Poesiens idéelle Verden, og hvor meget han derimod var greben af sin Samtids ethiske Tendenser, kan man allerede se af hans første Forsøg paa denne Bane. Naar han i Den patriotiske Tilskuer undersøger Romanen, dvæler han ikke alene ved dens Farer, men ender med at prise ikke alene Pamela, men især Clarisse, og om Grandison istemmer han en af dens Velynderes Ord: O, gid jeg havde skrevet Grandison, da vilde jeg være viss paa at blive salig. [2])

Men ogsaa ikkun med Hensyn til det æsthetiske vil det være artigt at bemærke, hvor forlegne hine ældre Kunstdommere ere med at komme ind i det og at finde ud af det. Hvor forlegen er ikke den skarpsindige Georg Sporon (1767), naar han skal forklare hvad en Ode er. Det er ingen Dadel over disse Mænd, naar man fremdrager, paa hvilket Trin de stode, de, der stode langt frem over sin Tidsalder. „Höjstærede! siger han, Hvad er en Ode, og hvad udfordres til dens Fuldkommenhed? En Ode er og bör være en Sang. Nok til at forstaa, at den bör være musikalsk. At udtrykke Følelser, og ved Udtryk-

---

[1]) Tanker over Miltons Digt og den saa kaldte hellige Poesie. Sorø (1761). Dass til Suhm i Suhms Saml. Skr. 15, 286. 287. 290. Jfr. D. Digtek. under Frederik den femte, S. 163. 299.

[2]) Sneedorfs Patriot. Tilskuer, Nr. 80, fra 1761 (De Stykker, der ere undertegnede B**, ere af J. Baden).

Digitized by Google

kene at opvække dem hos andre, er Musikkens, og følgelig bör være Odens Hovedhensigt. Forskjellen er denne: ved Musik bringes man til at tænke det, man føler; ved Oden nødes man til at føle det, man tænker. Thi Oden har Sandheder med sig; den er ej blot Musik. Vel taler den til Følelserne, men og til Forstanden. At bestemme Forholdet af disse to Beskaffenheder er det, der er det vanskelige; og herefter er det, at Kjendere bestemme en Odes Værd. Men nok er det; den skal være musikalsk, det er virkende paa Sindet. Det mærkes ikke, at den taler til Forstanden; Sandhederne tabe sig i Bevægelserne." Meget naivt tilföjer han: „Har de nok, höjstærede! eller indser De endnu ikke fuldkommen det væsentlige, det ædle i denne Slags Poesi?" Herpaa forklarer han Begyndelsen af Oden, hvorledes den maa være: „Forestiller De sig ikke Poeten henvendt alene til sine Betragtninger, besjælet af den Iver, hed af den Ild, de nødvendig maa sætte ham i. Skal han bryde ud, maa det ske voldsom; Begyndelsen af Oden maa blive heftig." [1]) Det mente nu Kristiske Jóurnal (J. Baden) ikke; den mente, at Oden kunde begynde paa mange Maader. Men Sporon lader sig ikke gaa paa, han forsvarer sig tappert: „Naar jeg siger: Skal han bryde ud, maa det ske voldsom, Begyndelsen maa blive heftig, da anser jeg det for en naturlig Følge ogsaa af den mest rolige og stille Henrykkelse. Endog det mest sagte flydende Vand bryder ud med Heftighed, naar den Dæmning løsnes, som har holdet det tilbage. Forestil Dem nu Poeten i sine henrykkende Betragtninger! Den ene Tanke hos ham trykker den anden, og han trykkes af dem alle. Udbruddet maa blive voldsomt, Begyndelsen heftig, endog i den mildeste Henrykkelse." [2]) Han giver en udførlig Forklaring over hvad et episk Digt er; Summen er, at „Læseren skal bringes i en henrykkende Forundring." [3]) Om Komedien meddeler han sin Mening i Anledning af C. D. Biehls Den kjærlige Datter. Han „fornöjes over, at vi i vor Tid endog af dette Slags kan fremvise gode Originaler. Men, vedbliver han, skulde de herefter komme for tit, vil jeg hver Gang ønske, at Umagen havde været anvendt paa noget andet, Véd De hvorfor? Jeg ser ingen vigtig Nytte ved disse Arbejder. Ja, saa underlig er jeg, at jeg tror, man af alle Ting bedst skulde kunne undvære Komedier. Og endnu mer, men De behage at mærke, at jeg skriver til min

---

[1]) Sporons Breve, 1. Stykke, S. 29.

[2]) 2. Stykke, S. 4.

[3]) 2. Stykke, S. 30.

Digitized by Google

Ven: Om man endelig vilde se og læse Komedier, skulde det ikke fortryde mig, at andre Nationer skrev dem til os, imedens vi udarbejdede Stykker af mere upaatvivlelig Nytte. De forlade mig, jeg anser Fornöjelsen for den eneste Nyttte ved den mest moralske Komedie." [1]) Nu, hvis den eneste er Fornöjelsen, for os i det mindste er Fornöjelsen ikke synderlig.

Vi have saaledes faaet en Forestilling om Kritikkens Tilstand i Poesiens tvende første Tidsrum. [2])

For at vinde et Overskue over de poetiske Frembringelsers store Mangfoldighed, vil det nemlig være nødvendigt at betragte dem i visse Tidsrum, endskjöndt de naturligvis løbe over i hinanden. De kunne bestemmes til tre efter de mest fremtrædende og epokegjörende Digtere: det Stenersen-Tullinske (1750—1765), det Vessel-Evaldske (1765—1785), det Rahbek-Baggesenske (1785—1800); det er 50 Aar, med runde Tal fordelte i 15, 20 og 15 Aar, hvilke sidste fortsættes ud over 1800.

Det første Tidsrum omfatter atter dels den gamle Skoles Fortsættelse, dels den ved Klopstock og Selskabet til de skjönne Videnskabers Fremme fremkaldte Fornyelse, der giver sig tilkjende i mange Forsøg, men naar sit Toppunkt i Stenersen og Tullin.

Den gamle Skole indeholder gammelt og nyt. Holberg dannede ingen, han efterlod ikke sit Vidd til nogen. Hvad skulde Poeterne da gjöre? De fortsatte den poetiske Skole udenfor

---

[1]) 1. Stykke, S. 107.

[2]) Sjælden finder man Bemærkninger om Digterens Sprog, hvad der er dets Særkjende, og hvorledes han bör uddanne det. En helt mærkelig gjöres dog af Recensenten S. i Den danske Proteus, som vi siden skulle omtale ved Stenersen. Iblandt sine Tanker om, hvorledes en Poet skal uddannes, siger han: „En Poet kan ej benytte sig af Oversættelser, thi en oversat Poesi er just en kold Suppe." „Paa det Sprog, hvori han agter at skrive, og som ikke bör være noget andet end Modersmaalet, maa han anvende særdeles megen Tid, og ikke tro, at det er ham nok, at han læser sin Tids gode Skribentere. Han maa lære det til Gavns, det vil sige, han skal studere det gamle Sprog, hvoraf det nedstammer, og de ny, hvormed det er i nærmeste Forvandtskab; thi det hører just Poeter til, at bestemme Sproget, at berige det ved ny Talemaader og undertiden med ny Ord, at gjöre det fyndigt og vellydende, give det et behageligt Fald og dels imodstaa, dels rette de tvungne Talemaader og den unaturlige Orden, der af andre uvedkommende, men bekjendte Sprog alletider er færdig at indsnige sig, med ett Ord, at give det al den Fuldkommenhed, dets Natur tillader, hvilket alt ikke retteligen kan ske uden ved en grundig Indsigt i Stam- og Slægtsprogene".

Digitized by Google

Holberg, i visse Maader ligesaa ynkelig som för, i andre mere poleret og forfinet. Jörgen Friis's Poetiske Skrifter bleve udgivne og gik over i Literaturen (1752) paa samme Tid som Wadskiær blev prof. poëseos, hvis Herredömme ikke spaaede noget godt.

Den gamle Aand gik virkelig igjen i Bornholmeren Niels Prahl, der dels under Agent Holcks Navn, dels anonym behandlede allehaande andre Æmner, og tillige var en yndet Poet. Han skrev episk-komiske og satiriske Digte (Fikkes Lustererejse 1750, Lille Ane 1757, Dødedansen 1762)[1]), rimede en Maanedlig Skjaldtidende (1761—66), og vedblev langt ind i Tiden (indtil 1773) med Julesange, Fastesange, Moralske Sange, Gudelige Sange „alt saaledes som om han var en Gjenganger fra Kristian den sjettes Dage.“ [2])

Ligesom för, naar der frembød sig en god Lejlighed, kastede Poeterne sig over den. Der var paa denne Tid to, begge sörgelige; men Æmnerne laa rigtig nok langt fra hinanden: Dronning Lovises Død (1751) og Jordskjælvet i Lissabon (1755). Til den første hører en Samling af Digte (udkomne i tre Stykker 1752), hvori man finder Andreas Benjamin Poulsen, Dramatikeren Niels Krog Bredal, og den tillige som latinsk Digter fejrede Kristian Henrik Biering (f. i Korup i Fyn, † som Præst paa Falster 1804), der begyndte sin poetiske Bane med Poetiske Tanker over Lissabons Ødelæggelse (1756). Samme Æmne begejstrede Præsten Jakob Muus (f. i Kjerteminde), den Gang 65 Aar gammel; men selv Dass mente, at saa naragtige Indfald og slette Vers havde han aldrig læst, endskjöndt Wadskiær lignede Autor med den græske Poet Musæus. Ja Psalmedigteren Brorson, Forfatteren til Troens Klenodie, besang, 62 Aar gammel, Lissabons ynkelige Undergang. [3])

Som om der ved hvert nyt Jordskjælv skulde opstaa en ny Poet, begyndte ogsaa Kristian Gormsen Biering (f. i Hjallese i Fyn) med Gudelige Tanker over Jordskjælvet 1755 (Kbh. 1760), der ogsaa berøres i Klopstocks Ode, Die Genesung des Königs, og han blev derefter frugtbar paa Ugeblade, Hyrdedigte,

---

[1]) Jfr. Nyerups Morskabslæsning, S. 310. (Dødedandsen, forlagt og besörget af Th. L. Borup.)

[2]) Om denne og de følgende Digtere henvise vi en Gang for alle til Nyerups D. Digtek. Hist. 4de Del, samt hans D. Digtek. under Frederik den femte og under Kristian den syvende.

[3]) Lissabons ynkelige Undergang ved Jordskiælv den 1. November 1755. Korteligen beskreven af H. A. B. Kbh. 1756.

Digitized by Google

Oder o. s. fr. indtil han fik fast Fod paa Jorden ved at oprette Adressekontoret i Odense (1771).[1])

Til denne Digterkreds maa da ogsaa henføres den endnu frugtbarere, berygtede Jakob Kristian Bie (f. i Throndhjem), der begyndte 1763, og endte med Klagesangen Friheds Tab 1774.

Et Yndlingsæmne var fremdeles Fabler, især moralske. Lodde oversatte Gellerts (1751), som gjorde megen Lykke. Dette kunde Johan Arndt Dyssel (en Præstesön fra Aalborg Stift, † som Præst i Laaland 1795) ikke lade gaa hen; han digtede originale Fabler [2]), hvilke han indledte med et langt fransk Brev til Prof. Rosenstand Goiske, hvori han ogsaa udtaler sig om Poesiens Væsen (les rimes, la cadence, un certain nombre des syllabes — sont l'essence de notre poësie); Rosenstand Goiske gav igjen ham og hans Arbejde, ligeledes i en fransk Epistel, den tilbørlige Ros; og i det Anhang af Vers og Indfald ved adskillige Lejligheder, som findes bag Dyssels anden Fabelsamling fra 1758, er en Del paa Fransk. „Vore lærde, siger derfor Dass, begyndte nu og at vise deres Force i belles lettres françoises.“ [3]) „Gellerts Maade at skrive Fabler og Mag. Dyssels lykkelige Forsøg var atter den Spore, som satte H. K. Bierings Pegasus i Gang.“ [4]) Begge disse Poeter lærer man tillige at kjende af deres følgende Frembringelser; Dyssel udgav en hel Del økonomiske Skrifter, og Biering latinske Digte.

Epigrammet var ligeledes en ældre Digtart, som Holberg tillige flittig havde øvet, og fra ham gik den rimeligvis over til hans Efterligner, Forfatteren til Datum in blanco, Frederik Vilhelm Wivet. [5])

De historiske Digtninger fortjene næppe at anføres, uden for saa vidt de godtgjöre, hvorledes den ældre Smag endnu vedligeholdt sig. Hertil høre især: Den danske Mercurius efter

---

[1]) Se f. Ex. Bierings Tankering. Kbh. 1769. Jfr. D. Digtek. Hist. under Frederik den femte, S. 186.

[2]) Poetisk Forsøg til moralske Fabler og Fortællinger efter Gellerts Maade. 1—2. D. Kbh. (1755 og) 58.

[3]) Dass til Suhm (Suhms Saml. Skr. 15, 230).

[4]) Moralske Fabler og Fortællinger ved C. H. Biering. Kbh. 1759.

[5]) Danske Epigrammata, sammenskrevne af F. W. W. Kbh. 1751. De udkom hver Onsdag, Nr. 1—22, men ere ej sluttede. I alt 426. De ere i Oktav. Nogle ere Oversættelser efter Owen. Jfr. Büschings Nachrichten 2, 337.

Digitized by Google

Bordings Maade, af Wivet (1752—53), af Kristian Flensborg (1766—70). Samt de saakaldte Frydensbergske Vers over det Oldenborgske Kongehus, af Prahl, Flensborg og Hans Schierman (1763).

Den religiøse Digtning blev fortsat efter Tidens Tarv ved Oversættelser. Gellert var bleven en Yndlingsdigter her som i Tyskland. Hans Læredigt Der Christ var saa yndet, at to kom op at kappes om det. Biskop Harboe havde allerede overgivet det til nysnævnte A. B. Poulsen, for at han skulde oversætte det; men Jakob Johan Lund, Forfatteren til Hans Egedes Levnet, kom ham i Forkjøbet. Begge Oversættelser udkom i samme Aar (1755), og Lunds var, efter Dass, „et stort Mesterstykke; men Poulsen, der kom sidst, har uden Tvivl i visse Maader været endnu lykkeligere.“ [1]) Hvis det forholder sig saaledes, saa vandt Lund dog atter ved sin Oversættelse af Racines Digt Religionen (1761) [2]), der snarere er en Original end en Oversættelse. [3])

Der gives naturligvis endnu mange flere Poeter fra denne Tid end de her anførte: L. A. Allerup, P. B. Gjørup, P. Birch, Lejlighedsdigterne H. V. Kaalund, F. Svane Afrikanus. o. s. v. Men det kan vel være nok med de nævnte.

Digtere vare de fleste af disse Poeter ikke, og deres Livsstilling var höjst forskjellig. Nogle havde helt andre Kald, som Præster og lovkyndige, andre søgte sit Udkomme paa Literaturens Overdrev, en digtede i Rasphuset. Frembringelserne ere ogsaa höjst forskjellige. Den Mængde Rim, hvorpaa Wadskiær satte sit Imprimatur, havde faaet mere ydre Politur, mere regelret Form, endog et mere poetisk Sprog, end deres nærmeste Forgjængere; men naar de ere originale, hviler endnu en Del af Fortidens Tomhed, Bredde, Snaksomhed og Uskjönsomhed over dem. Spøgen bliver let overfladisk, Höjheden gjerne komisk. Dermed vil Forf. ikke sige, at man slet ikke skal læse disse Po-

---

1) C. F. Gellerts Der Christ, Oversat paa Danske Vers af Andreas Benjamin Poulsen. Kbh. 1755. Med Tysken paa den ene Side, Oversættelsen paa den anden.

2) Religionen. Efter L. Racine. Kbh. Første Sang. Religionen. Anden Sang 1760. Tredie Sang 1763. Religionen, en Læredigt i sex Sange. Efter L. Racine ved Jakob Johan Lund. Til Trykken befordret ved Selskabet til de skiönne Videnskabers Forfremmelse. Kbh. 1771. Med Anmærkninger. Den første Sang udkom fra Elers Kollegium; den anden og tredie ere skrevne ved Hæren i Holsten, og Resten i Stubbekjøbing. 1770.

3) Dass til Suhm, i Suhms Saml. Skr. 15, 196. 212. Fortegnelse paa Trykkefrihedsskr. 2, 225. Büschings Nachrichten, 2, 590.

Digitized by Google

eter; nogen Moro kan man dog have af dem, om ikke paa den ene Maade, saa paa den anden. Nogle Exempler ere: K. H. Biering udbryder i Sörgedigtet over Dronning Lovise:

Bryd ud, du Tvillingrige!
I hule Sukke!
Svøb dig i Sörgeflige,
Du danske Dukke!
Og lad dig bedække
Overalt med Sække!
Thi paa dine grönne Enge
Blomstred Lykken ikke længe;
Men du saa din Palme
At falme.

K. G. Biering digtede to Oder om Jomfruerne, som han tiltaler saaledes:

I myndige, yndige, kyndige Dukker!
I jordiske Engle. I Veneris Börn!
I Verdens Magneter! I Mandeler! Sukker!
I muntre, allarte, som flyvende Örn!
I Stadens Zirater, I ægte Krystaller!
I Jorderigs Salt!
I Jaspis! Juveler! I modne Koraller!
I Mandfolkes alt!
I smukke! I skjönne! I gode!
Til eder er denne min Ode. [1])

Og derpaa revser han deres Unoder, f. Ex.:

Man siger: I gjerne vil alle behage.
I Kirken I sidder og ser Jer omkring.
Et vankende Öje I stræber at drage
Til Jer med de mindste, letsindigste Ting.
I fæste Slavacer, og spiller med Viften. o. s. v.

I Contraoden siger han:

Billedhuggerens Ode bör hugges i Stykker,
Som skjærer de smukke saa over en Kam,

---

[1]) Ode til Jomfruerne ved Carl Gotfred Bildhugger.

Digitized by Google

Og med philosophiske Griller og Nykker
Opirrer til Vrede de spageste Lam.
Han med philosophiske Öjne betragter
Og smaa Ting især,
Men ikke tillige betænker og agter,
Hvad Jomfruer er.
De smukke vil roses skinbarlig.
De smukke vil omgaas varlig. [1])

Følgende Epigrammer ere af Wivet:

Til en Praler, som havde rejst udenlands.

Den megen fremmed Luft, man drager i sig ind,
Den volder, at man, naar man kommer hjem, gjör Vind.

Til en Skræder, som agerede Procurator.

Du Procurator er, skiönt ingen om Dig skiøtter,
Thi Jus Saxonicum ey her i Landet nytter.

Over Mandfolkenes nu brugelige Haarnaale.

Naar Naale du i Haaret bær,
Saa kan man dette sige
Med Sandhed, at dit Hoved er
Spidsfindig uden liige.

Til en gammel Mand, som byggede en ny Gaard.

I steden for et Huus maaskee du bygger dig,
Mens du har Liv, et Sted, hvor du kand ligge Liig.

Skjöndt vi heller ikke i Almindelighed ville anbefale vore Læsere de kritiske Anmældelser af disse Digte, tro vi dog, at man maa gjöre sig kjendt med nogle Brudstykker deraf, for at faa en levende Forestilling om den raadende Smag. [2])

---

[1]) Forligelses-Ode til Jomfruerne og Ungkarlene af Cajus Bundtmager.

[2]) Man kunde f. Ex. læse Anmældelsen af Bierings Poetiske Tanker over Lissabons Ødelæggelse i Ny Tidender om lærde og curieuse Sager 1756: „Den overgaar alle dem vi til Dato have set over denne Materie ; thi foruden at Poesien er flydende, fuld af behagelig Paronomasi, og forestiller Stadens Undergang, efter Virgilii Maade, saa levende og livagtig, som man kunde se den for sine Öjne, er den forsynet med adskillige Anmærkninger af Theologien, Historien, Geografien, Mythologien, saa at alle, enten de ere Elskere af den bundne eller ubundne Stil, kan finde

Digitized by Google

Klopstock kom, og med ham en ny Poesi og en ny Smag, en ny Verden, en anden Himmel og Jord. I de höjere Kredse vandt han Beundring, de lavere forundrede sig. Digtere og Kunstdommere studsede. Kongen lönnede ham jo, for at han kunde fuldende sin Messias; i sine Oder fejrede han Kongen og Hoffet; hans strænge Alvor imponerede Fritænkerne, hans fromme Væsen bragte Kvinderne til at tilbede ham. Men begribe ham kunde de færreste; Messias var for dem en Uting, de rimløse Oder en Ophævelse af Poesi. Andre grebes just deraf; kunde ikke enhver ved Hjælp af den ny Methode blive Digter? Kjøbenhavn delte sig i Klopstockianere og Antiklopstockianere. Oderne bleve efterlignede, og paa Efterligningerne nedregnede ligesaa mange Parodier. Denne Tid er en Særtid i vor Poesis Historie. Hvo skulde have troet, at ogsaa den ny Poesi skulde udgaa fra en tysk Digter, skjöndt den kun blev til hvad den var ved at vende tilbage til sig selv.

Hvad der under denne Deling i to poetiske Lejre nødvendig maatte komme til Syne og til Orde, var Følelsen af hvor meget Danmark stod tilbage; men det mente den gamle Skole nu slet ikke. Enhver Yttring imod den Klopstockske Poesi var for den ny Slægt og de höjere begavede en Synd imod Smagen, hvor længe skulde den taales? Ikke alene saadanne Mænd, som Schønau vare rent tilbage: „Jeg bildte mig ind, siger han, da jeg læste Messias, at jeg havde faaet fat paa Miltons Æventyr om det forlorne Paradis"; [1]) selv for Mænd som Dass var denne Poesi en lukt Bog: „Klopstock, siger han (1757) har udgiven en liden Tragedie i solut Stil, kaldet Der Tod Adams, som en Del af hans Venner her anser for mageløs; han fingerer og drömmer derudi efter eget Behag saa meget om Adam og hans Død, at man skulde tænke, han vilde supplere Mosis Beretning. Hvad gjör ikke Tysken for Penge!" Forgjæves forsøgte en og anden som Niels Engelhardt Nannestad (1751) at oplyse dem, der ikke kunde forstaa Messias, ved at forklare dem en af Oderne. Han oplyser Ode til Kongen ved Strofe for Strofe at opløse den i simpel Snak, og udraaber derpaa, hvor herligt

---

Fornöjelse i at læse Autors Tanker." Og saa ett Stykke af Digtet, som:

Har din (Ulysses') haardhaandet Haand med andre
Fyrsters Haand
Hin Jomfru Troja paa sin perlestukne Tröje
Saa trykt, at hun tilsidst sin Aande og sin Aand
Udaandede med ett udi det himmelhöje (o. s. v.).

[1]) Lærde Fruentimmer, S. 1227.

Digitized by Google

det er; f. Ex. „Den Expression: nächtliche Thränen, er af en usigelig Skjönhed og Eftertryk." En Patriot (Mag. Peder Tetens) svarede derpaa, forsvarede sine Landsmænd mod den Beskyldning, at de „have liden Indsigt og Smag i det, som hører til en ret Poesi." Han fremstiller derpaa „de rette og ægte Kjende-Tegn paa et godt poetisk Skrift": for det første bör det være et Skrift, der bör være ordenligt, tydeligt og tilstrækkeligt; for det andet maa det være et poetisk Skrift, det har sine Regler og sine Friheder. Jo nöjere Reglerne iagttages, jo större er Mesterstykket. Frihederne bestaa i, at en Poet har större Frihed til at skjemte, kan bruge en og anden Talemaade, som i ubunden Stil ikke falder saa vel. o. s. v. [1])

Der maatte raades Bod paa dette Savn. Man maatte se at fremkalde gode Digte ved at belönne dem og besörge dem udgivne. Dette skulde opnaas ved Stiftelsen af et Selskab, Selskabet til de skjönne og nyttige Videnskabers Forfremmelse, ikke alene de skjönne, ogsaa de nyttige. Fra hvem den første Idé dertil udgik, kan næppe oplyses; hvorledes den blev iværksat, er derimod temmelig klart. Efter Pram, der ofte kom i Tyge Rothes Hus, var Idéen undfangen af Tyge Rothe, fra hvis patriotiske Synskreds det heller ikke kunde ligge fjærnt at fremme Poesi ved Belönninger. Rothe og J. S. Sneedorf vare Venner, og i dennes i Begyndelsen af Aaret 1759 udgivne Breve (det 26. Brev) findes et „Forslag til formuende, ved Sammenskud at bringe en Kapital tilveje, for at befordre saadanne Skrifter til Trykken, som kunde tjene til at forbedre Sproget, Sæderne og Smagen." Det er imidlertid endnu ikke Selskabets fulde Idé. Tydelig træder den derimod frem i Slutningen af samme Aar i Cramers Nordische Aufseher (Nr. 115, 14. November 1759)[2]), hvori det hedder, at et patriotisk sindet Selskab har anmodet Udgiveren om at kundgjöre og anbefale deres Forehavende: „Medlemmerne i dette Selskab have troet, at nogle aarlige Priser for den bedste poetiske og prosaiske

---

[1]) Paraphrasis og Oplysning over Klopstocks Ode til Kongen til deres Tjeneste som beklage sig over at Messias er dem for höj og uforstaaelig, velment opsat af N. N., i de lærde Tidender for 1751, Nr. 50. Samt Svar derpaa i Nr. 51, underskrevet Patriot. At Mag. Tetens, den Gang Alumnus paa Borchs Kollegium, er Forfatteren dertil, angives i nogle Samlinger af Degnen Torben Jensen Lidø, en Broderdattersön af Tøger Reenberg. (Disse Lidøske Samlinger ere Forf. meddelte af Cand. mag. Dbmd. Dyrlund og findes nu i Universitetsbibliotheket.)

[2]) I Registret til Nord. Aufseher nævnes kun Cramer selv som Forfatter.

Digitized by Google

Udarbejdelse af en given Materie i det danske Sprog, tilligemed et periodisk Skrift, der fritog Nationens skjönne Aander fra at sörge for Trykningen af deres mest udsøgte Arbejder, kunde hæve en Del af de Hindringer, der berøve os den Fornöjelse, at faa flere egne skjönne Originaler." Et Svar derpaa var af Klopstock. Kort efter, i December 1750, kundgjordes (i Adressekontorets Efterretninger Nr. 55) en af Tyge Rothe forfattet Underretning om Selskabet, at det aarlig udsætter to Priser, en af 50 Rdlr. for det bedste danske Digt over en opgiven Materie, og en af 40 Rdr. for den bedste danske Afhandling i ubunden Stil, ligeledes over en fastsat Materie. Og Selskabet udsatte tillige sine to første Prisopgaver; Udarbejdelserne skulde indsendes för den 1. Oktober 1760. Naar hertil föjes J. Badens Yttringer, at det var Hofpræst Cramer, der enten gav den første Idé til Selskabet eller optog den og bragte den til Modenhed ved den Varme, hvormed han anbefalede den til Moltke, hvori han trolig blev understøttet af Hofskriver Müller[1]), og at den kongelige Understøttelse ofte var Gjenstand for Samtale mellem Klopstock og Kongen, saa synes det helt sandsynligt, at nogle danske Mænd (Rothe og Sneedorf) have tænkt paa at bringe et sligt Selskab i Stand, men at de enten ikke kunde eller troede ikke at kunne faa sit Öjemed udført uden ved at tage sin Tilflugt til det tyske Parti, der havde Indflydelse ved Hove; Cramer tog Moltke paa sig, Klopstock Kongen, og denne lovede at bestride Selskabets Udgifter, dog uden endnu at bestemme en viss Sum dertil.[2]) I Begyndelsen syntes det dog ikke ret at ville gaa med det ny Selskab; det var hverken selv enigt eller havde Publikums Tillid. Medlemmerne holdt sig skjulte og vilde ikke nævnes; man kjendte dem ikke og vidste kun, at Rothe og Klopstock vare blandt de ældste. Nogle vare rædde for Rothes stive Stil, og frygtede for, at det var den Sprogsmag man vilde fremhjælpe.[3]) Der var Partier i Selskabet. Dass, „der levede paa en fortrolig Fod i Luxdorphs Hus", skriver til Suhm (i Marts 1760): „Det ny smagende Selskab har endnu intet udgivet i Trykken. Man vil sige, at de indbyrdes skal være temmelig uenige, og at det tyske og franske

---

[1]) Siden Stempletpapirforvalter og Konferensraad, Fader til P. E. Müller.

[2]) At Selskabet, som Høst siger, fik en Fond af 2000 Rdr., er urigtigt; det havde slet ingen Fond. (Høst i Udsigt over Frederik den femtes Regjering. Skandin. Literaturselsk. Skr. 8, 420.)

[3]) Indbydelsen eller Underretning om Selskabet (D. Digtek. Hist. 4, 474) er imidlertid ikke i Rothes sædvanlige Stil; havde maaske Snedorf filet den af?

Digitized by Google

Parti (han mener vel især Cramer, Klopstock, Carstens, Nielsen) vil have Overhaand, saa at Etatsraad Luxdorph skal være færdig at gaa ud derfra." Imidlertid indkom der Besvarelser paa de udsatte Prisopgaver; Tullin vandt Prisen for det poetiske Læredigt, Ove Guldberg for den prosaiske Afhandling. Men først i et Møde den 14. April 1763 fik Selskabet, hvad J. Baden kalder det, „sin faste Indretning." Da vare Medlemmerne ordnede, som der rigtig lægges Mærke til, efter Rangforordningen, den verdslige naturligvis, ikke den poetiske: Etatsraaderne Luxdorph og Carstens, Justitsraad Nielsen (her er i Protokollen en aaben Plads, enten for Justitsraad Tyge Rothe, der den Gang var flyttet til Tybjerggaard, eller for Legationsraad Klopstock), Hofpræst Cramer, Professorerne Sneedorf og Lous, Slotspræst Poulsen i Frederiksborg (som han var bleven 1762), Hofskriver Müller. Moltke udvirkede, at Selskabet af Kongens egen Kasse fik en aarlig Understøttelse af 400 Rdr., at regne fra 1. April 1763. Samme Aar fik Selskabet sin første Sekretær, Tyskeren Justitsraad J. H. Schlegel. Sekretæren fik en aarlig Lön af 300 Rdr.; men saa var der jo kun 100 Rd. til Belönninger, saa at Pram vel kan have Ret i, at der var et Misforhold, „at Sekretæren, hvis Forretning maatte være ubetydelig, skummede Fløden, medens Forfatterne maatte nöjes med den tynde Mælk." Pram, der regnede altid, regnede ogsaa ud, hvad den første Sekretær oppebar og hvad der blev tilovers til de andre. Da Schlegel var Sekretær i 17 Aar, er det en Regning enhver let selv kan gjöre. Et andet Spørgsmaal er, hvorledes disse Mænd, der dog ikke havde givet Prøver paa dansk Digtning (egenlig kun to, Poulsen og Lous, og og det endda nærmest kun som Oversættere)[1]) kunde være skikkede til at danne Poesiens og Veltalenhedens Höjesteret, og hvorledes overhovedet det skjönne kunde fremmes ad samme Vej som anden Industri. Det følgende vil give Oplysning derom; thi det er en Kjendsgjerning, at den danske Poesis Skjæbne i mange Maader blev afhængig af dette Selskab, hvis Oprindelse vi derfor maatte forudskikke.[2])

---

[1]) Poulsen havde ogsaa oversat: Juvenalis Trettende Satyra. Kbh. 1753. 4. (i Falstersk Versart). Lous, Forf. til Styrmandskunsten, havde oversat Popes Forsøg om Mennesket, Sorø 1759, og oversatte siden Popes Tredie moralske Brev Om Rigdoms Brug, der blev tillagt Luxdorph (jfr. Sporons Breve, 1ste Stykke S. 147).

[2]) Se D. Digtek Hist. 4, 474—480 og under Frederik den femte S. 140—153 og de dèr angivne Kilder, især af Pram og Baden. Om Tyge Rothe som Stifteren: Thaarup i Genealogisk og biographisk Archiv, Nr. 5—6, S. 264.

Digitized by Google

Ligesom Klopstock og Cramer ved dette Selskabs Stiftelse virkede paa Smagens Udvikling i Danmark, virkede Klopstock tillige, og det strax efter hans Ankomst, paa Poesien selv. Messias kunde ingen efterligne, de fleste forstode den ikke, Theologerne forargede sig over den; hans dramatiske Digtning kunde heller ikke efterlignes, det var forbeholdt en senere Tid, men hans Oder. Først gjorde man Nar ad dem, derpaa efterlignede man dem; og det blev ligesom Poesiens to be or not to be: Rim eller ikke Rim.

Hver Gang Klopstock skrev en Ode, der berørte Danmark, fulgte der paa den en poetisk Kritik eller en, ja flere Parodier. Da han i en Ode An den König havde tilegnet Frederik den femte Messias, lod Gerhard Treschow i de lærde Tidender for 1751 (Nr. 36) indrykke: En nye Skialdre-Digt, Afskeed med Parnasso, hvori han i Vers uden Rim dadlede den rimfri Poesi og det dunkle i Stilen:

Nu skal det holdes for det höje og sublime
I Digtekunsten, at den er urimelig — —
Nu maa de (Poeterne) klare Ting fordunkle og formørke,
At ingen dødelig skal kunne fatte dem.

Næste Aar (1752) digtede Klopstock ved Dronning Lovises Død atter en Ode An den König; strax efter kom Treschow med Ode til Bispen (P. Herleb), hvori han Strofe for Strofe parodierede Klopstocks; Oden var et Sörgedigt over Dronningens Død, Parodien en Lykønskning til Bispens Fødselsdag. Naar Klopstock synger:

Kehrst du dorthin zurück (etc.),

hedder det i Parodien:

Men naar de høre skal de dunkle Vinger ruske,
Lev da blandt Seraphs vel,
Dog maa De love, De ey komme skal tilbage,
Men altid blive dèr.

Flye nu, min flygtig Sang! nu er det Tid at tie;
Hvor smiler Bispen nu!
Siig da, min Sang, at du i Dag har haft den Lykke,
At Bispen haver smilt.

Strax efter kom to til: Ode til Brudgommen og Ode til Odemesteren, af K. M. Priebst.[1])

[1]) Jfr. D. Digtek. Hist. under Frederik den femte, Side 65—67. 72—75. Büschings Nachrichten, 1, 501. De 3 Oder findes i

Digitized by Google

Klopstock digtede Ode an Gott; den blev skamløst parodieret i Ode an den Menschen, hvori Bönnen til Gud forvandles til en Ræves Bön til Mennesket.[1]) For at advare Kongen imod Fritænkeriet, der i ikke ringe Grad havde fundet Indgang ved Hoffet, skrev Klopstock Drei Gebete eines Freigeistes, eines Christen und eines guten Königs;[2]) strax efter udkom Drey Gebete eines Antiklopstockianers, eines Klopstockianers und eines guten Kritikus.[3]) Klopstock ænsede ikke noget af alt dette.

Lessing siger etsteds: Wenn ein kühner Geist voller Vertrauen auf eigene Stärke in den Tempel des Geschmacks durch einen neuen Eingang dringt, so sind hundert nachahmende Geister hinter ihm her, die sich durch diese Oeffnung mit einzustehlen hoffen; doch umsonst. Mit eben der Stärke, mit welcher er das Thor gesprengt, schlägt er es hinter sich zu. Saaledes gik det ogsaa hos os. De rimfri Vers fandt sine Forsvarere, den Klopstockske Ode sine Efterlignere, og hvis der ikke havde været Røre nok för paa Parnasset, for at spotte Klopstock, saa blev der nu, for at drille hans slette Efterlignere. Disse vare især Stenersen og Tyge Rothe.

Peder Kristoffer Stenersen, en Gudbrandsdøl, der døde som Præst i Sælland (1749 Præst til Udby, 1764 til Tølløse, † 1776) hørte oprindelig til den gamle Skole, traadte op imod Eilschovs danske Kunstord (1748), men indførte siden selv norske Ord i sine Digte, og forklarede dem; f. Ex., mandolme Tyre, det er „uvane;“ Gubbe, „et norsk Ord, betyder en gammel Mand.“[4]) Hvis han var Udgiver af Ugebladet Den danske Proteus (en Kritik har han vel i det mindste skrevet deri under Mærket S.), saa lægger han just heller ikke deri nogen synderlig smagfuld Behandling af Sproget for Dagen;[5]) men han vandt som Digter et meget anseeligt Navn, hvilket han beholdt indtil nu, især som Efterligner af Klopstock.

Hjelmstjernes Samling (1126. 4.): En Ode til Bispen. Kbh. 1752. En Ode til Brudgommen. Kbh. den 21. April 1752, uden Navn. Ode til Odemesteren. Den 8. May 1752. Derunder Navnet: C. M. Priebst. Den sidste skal være en Parodi paa Tyge Rothes Sprog.

[1]) Ode an den Menschen, von Mich. Reineken. Kratbusch 1753, i Gottscheds Neuestes aus der anmuthigen Gelehrsamkeit 1753, S. 387, med den Anmærkning: Diess Stück kömmt aus Kopenhagen. (Jfr. Büschings Nachrichten 2, 53.)

[2]) Hamburg 1753. 4. Jf. J. Møllers Mnemosyne. 2, 45.

[3]) Büschings Nachrichten 2, 63.

[4]) Poesier af P. C. St*** Uden Aar. (Ikke anført hos Nyerup, findes i det Kgl. Bibl. i en Samling kaldet Allehaande, 3die Bd.)

[5]) Rahbek og Nyerup kunde ikke ret komme efter, hvem Proteus var, og hvem S. var. Rahbek udhævede de smagfulde Betragt-

Digitized by Google

Da Gerhard Treschow var kommen med sin Afsked med Parnasso, optraadte Stenersen til Forsvar for Klopstock og Messias i Kritiske Tanker over de rimfri Vers:[1]) Nu, „da man begynder snart overalt at holde det for et Tegn paa Dumhed eller Bedrageri at være en Kristen, kan en Poesi som Messias være bekvem til at gjöre det höje, det heroiske i vor Religion føleligt til Spotternes Beskjæmmelse.“ Hans Tanker om „de sexede og tillige rimfri Vers“ (Hexametre) fremkaldte to Svar i Lærde Tidender 1752 (Nr. 9, den 2den Marts), der ikke ere andet end usle Rimerier.[2])

Ett Par Aar efter havde Stenersen Lejlighed at udføre sine Tanker om de rimfri Vers i det Digt, der er kjendt under Navn af „den choriambiske Ode til min Søsters Bryllup,“ men hvis oprindelige Titel er: Ode til Brudgom og Brud,[3]) der

---

ninger over Poesi i Ugebladet Proteus, der forekom ham langt over den Alders æsthetiske Kultur. Nyerup gik paa Jagt efter den smagfulde Anonymus, der i Proteus skrev den smagfulde Bedömmelse over Forsøgene i de skjönne Videnskaber; men for Resten kunde han ikke lide Stenersen, fordi han væltede sig ind paa Eilschov. (Rahbek til Nyerup og Nyerups Gjensvar i Minerva, Februar og Marts 1800.) Disse Critiske Bemærkninger, der ere indsendte af en Forfatter, som tegner sig med S., findes i Nr. 17. 18. 19. og 20. — Hele Ugeskriftet ender med Erindring til Subscribenterne: Auctor til dette Ugeskrift lovede i Begyndelsen Guld og grönne Skove, som dog imod Forlæggerens Formodning blev forvandlet til bare Flyvesand og blotte Fælleder. etc.

[1]) Critiske Tanker over de riimfrie Vers forfattede i Anledning af den i de Lærde Tidender under Nr. 36 indrykkede Riimfrie Afskeed med Parnasso af Frönning Skeyværingsen. Uden Trykkested og Aar.

[2]) Det ene af Sigurd Axelsen, Drager og Indvaaner i Helsingør, findes Begyndelsen af i D. Digtek. Hist. under Frederik den femte, S. 68. Længer hen forekommer:

Og hvis Hr. Klopstock ey i Danmark havde været,
Da havde Frönning ey maaskee saa let beæret
De dumme Danske med slig Apollinisk Mad. etc.

Forfatteren skal, efter Lidø, være Sören Aagaard, Konrektor i Helsingør, efter Dyrlund: 1748, † 1755. Nyerup har ham ikke. Det andet af Arved Adsersen (ikke Andersen), Blytækker paa det nedfaldne St. Oles Spiir i Helsingør, skal være af Ansgarius Anchersen, femte Lektiehører i Helsingør. Deri hedder det:

I Grækisk og Latin der bör ey Riim at staa,
I Dansk, i Engelsk, Fransk og Tydsk man riime maa.
At rose Klopstocks Vers, naar uden Riim de ender,
Det røber, at man ey et Sprogs Genie ret kiender.

(o. s. v. Se D. Digtek. under Frederik den femte, S. 69.)

[3]) I de nysnævnte: Poesier af P. C. St.*** kaldes den: Choriambisk Ode ved hans Søsters Ægteforbindelse 1754; og den indledes med et Stykke i rimede Alexandriner: Min B---k! erind-

Digitized by Google

menes at være det første danske Digt i koriambisk Versemaal[1]) og, da den blev almindelig kjendt, af den Tids Kunstdommere blev höjlig beundret. „Jeg elsker Rimene i et Vers, siger Sporon[2]), men denne Ode er herlig, og dens øvrige Fuldkommenheder holde Læseren skadesløs i denne Henseende. Klare og glimrende Billeder oplive de yndigste Forestillinger; heldige Udtryk prente de smukkeste Tanker; skjönne og passende Tillægsord forædle Udtrykkene; Alting forener sig til at opvække de ædelste Følelser.“ Denne Berömmelse har Oden bevaret hos senere Kunstdommere, især er Rahbek aldeles indtagen af den. At den er en Efterligning af Klopstock, oplyser han ved Ligheder imellem den og en Bryllupsode af Klopstock, en Lighed, der ikke kan være helt tilfældig, saasom Klopstocks

Unberufen zum Scherz, welcher in Liede lacht ·
Nicht gewohnt zu sehn tanzende Grazien —

og Stenersens Begyndelse:

Sparsom buden at se dansende Kore af
Huldgudinder iblandt skjemtende Fauners Flok —

samt nogle Steder mod Slutningen, hvor Klopstock synes at have været Stenersens Forbillede; men det er dog, mener Rahbek, kun enkelte Idéer han har laant, den hele Tankegang og de mest henrivende Steder ere af ham selv. Navnlig tilhøre ham aldeles „hine berömte otte Linier, som maaske ere blandt det allerskjönneste, der nogen Tid sagdes paa Dansk,“ nemlig:

Naar med slibrige Flugt stjæle sig uformærkt
Bort de dejlige Aar, varer bestandig ved
Venskab grundet paa Dyden
Uberøvet sin Yndighed.

---

rer du (etc.). Den rette Titel er: Ode til Brudgom og Brud, den 30te Augusti 1754. af St. Imprimatur J. P. Anchersen Dr. Kiøbenhavn, trykt i de Berlingske Arvingers Bogtrykkerie, ved L. H. Lillie. (Defekt Exemplar i Lidøs Samling, meddelt af Dyrlund. Begyndelsen fattes. Det første der findes, er:
Som guldlokkede Soel hæver hver Morgen sig. etc.)
Siden trykt 1767 i Forsøg i de skjönne Videnskaber, 6. Stykke, med Forandringer, ikke af Digteren selv, men af Selskabet eller Forsøgenes Udgiver; dèr har Digtet ogsaa den forandrede Titel. Bruden var ikke Stenersens Søster, skjöndt han i Oden tiltaler hende saa. Det er et Lejlighedsdigt, forfattet til Hr. Iver Brinchs (1753 Præst til Hagested og Gislinge) og Charlotte Amalia Benzons Bryllup i Kundby Præstegaard 1754, den 30. August.

[1]) Thortsens Metrik 2, 325.

[2]) Breve, 1767, S. 114.

Digitized by Google

Saa naar stormende Høst river fra frugtbart Træ
Sit grönglinsende Løv, viser sig hængende
Under skaldede Kviste
Den guldstrimet Frugt skjönnere.

Og fire andre, ikke mindre skjönne Linier synes ham „det skjönneste Pendant til de fire henrivende Linier i Høstgildet, og er i hans Tanker det sødeste vor nyere Literatur har at fremvise," nemlig

Ej skal kommende Aar lunkne hans Kjærlighed,
Ej skal synes ham mat blegnede Læbers Kys,
Ej skal mindre begjerlig
Søges aldrende Favnetag.[1])

Men om man end vil sande, at denne Ode ved en usædvanlig Flugt maatte overraske, og at Udtryk, „som Venskab grundet paa Dyden," hvor prosaiske de end i sig selv ere, kunde gjöre Rahbek varm om Hjærtet, besynderligt er det, at han ikke bemærker, hvor søgt, hvor udansk, hvor tysk-prosaisk denne Efterligning undertiden er. Man behøver jo kun at læse Begyndeleen helt naturlig: „Sparsom buden at se dansende Kore af Huldgudinder iblandt skjemtende Fauners Flok," eller: Ej skal mindre begjerlig søges aldrende Favnetag, end nu, da hun iført gyldne Klenodier, ny höjtidelig Stads, drager ham, villig selv, med erobrende Ungdoms gjemmentrængende milde Kys; man behøver kun at læse slige Steder og næsten hele Oden med deres unaturlige Betoning, for at mærke, hvorledes Versemaalet af sig selv opløses; at spørge sig selv, hvilket Sprog slige Udtryk høre til, som „sparsom buden at se," „ej Tibulliske Skjerts bevandt." Kunde vor Poesi virkelig være tjent med Nonsens som „en slibrig (schlüpfrich) Flugt", og mon det da ikke var godt baade for Sproget og Smagen, at dette Aberi hørte op?

Denne Ode fik ogsaa sin Parodi, der følger sit Forbillede Vers for Vers, uden Værd, men saa vidt vides, endnu ikke omtalt:[2])

---

[1]) D. Tilskuer 1792, Nr. 16.
[2]) Splinder-nye Ode, meget behagelig at laese og siunge efter sin egen Melodie. Trykt i dette Aar. (Defekt Exemplar i Lidøs Samling, meddelt af Dyrlund. Forfatteren er ukjendt. „I Begyndelsen mente man, det var Mag. Tetens, siden Mag. Anchersen, hvilket Mag. Stenersen selv mener, men mig er forsikkret for visst, at Autor skal have været en norsk Student, som selv var en god Ven af Mag. Stenersen" Det er den Oplysning Lidø giver.)

Digitized by Google

Sparsom buden op at rose de rimende
Lænke-Dantzere blant Poetasternes Chor,
Ey rimelige Syner,
Ey naturlige Skiærts bevandt.

Dig, o Apollini, gnistrige Tanker, jer,
Af en höyere Drift helliger jeg min Sang.
Bort poetiske Pøbel
Med udartende Klygtighed. (etc.)

Noget efter digtede Stenersen Krages Ode til Hr. Simson Fogner, esqv.[1]) Luxdorph har bemærket, at Stenersen er Forfatteren; efter Baden er den digtet omtrent 1755, og da der er tilföjet kortvillige Anmærkninger (som Nyerup dog tildels anser for samtidige med Udgivelsesaaret), saa mener Baden, at det hele skal være en Spøg. Rahbek har ikke, det Forfatteren mindes, afsagt nogen Dom over denne Ode, den første havde nok udtömt hans Begejstring. At den skulde være Alvor, skulde være höj, skulde være som en sapphisk Ode af Horats, men selv paa sine bedste Steder ikke kunde undgaa at falde ned, viser, tykkes ham, selve Idéen, og Strofer som denne:

Kimende Spirer gjennem Mulden rende
Efter hans Fodspor. Mosbegroede Skove
Rense sig, naar for tordenraske Negle
Strengene dundre.

Om man end vil lade kimende (spirende) Spirer rende, tordenraske Negle, som slaa Strenge og pille Mos af Træerne, det er dog utaalelige Billeder: Negle, som slaa Strenge!

Stenersen maa vel ogsaa selv have følt det; i sine senere Digte sank han enten ned til den gamle Skoles platte Rimeri, som i Verset over Jörgen Friis (1758):

Ej i det dybe krøb, ej oversteg det höje,
I lige Afstand stod fra en pinagtig Möje
Og Sladdervurrenhed Hr. Jörgen Friises Sang,
Poetisk i sit Sving, naturlig i sin Gang;[2])

eller han lokaliserede Horats i rimede Vers i sin Ode til Selskabsbrødrene (efter Horat. L. 1. Od. 27):

---

[1]) Med Even Tøxens Betænkninger over Skovenes Tilstand (etc). Aalborg 1769. Den er som Sjældenhed aftrykt i D. Digtek. Historie under Frederik den femte, Side 103.

[2]) D. Digtek. Hist. under Frederik den femte, S. 102.

Digitized by Google

Druernes Kræfter presses til vor Glæde,
Bægret bör stille forudfattet Vrede,
Preussiske Sabler og de Bøhmske Glasse
Sammen ej passe.

Lad dem i røget Kro kun se og høre
Øllede Bonde banke Ryg og Øre,
Lavet ophæves med en revned Tröje,
Sorteblaat Öje (etc.);

indtil han endelig hævede sig til naturlig Skjönhed i det første beskrivende Digt (Junkerskilden 1769), det første, der udkom under hans Navn.[1])

Der var ogsaa Grund til at blive led af dette Odemageri, rimet eller urimet, som Aar for Aar blev værre, og tilsidst blev et formeligt Paskvilvæsen. I Haandskrift haves Odetil Ordmageren (K. P. Rothe), man véd ikke fra hvilket Aar.[2]) Af Dass véd man, at der i Aaret 1757 vare flere Oder i Omløb: Ode til Borgemesteren (Niels Krog Bredal), Ode til Fruen (Fru von Passau, f. de Materna), Ode til Journalisterne (Erichsen, Dons, Bloch).[3]) Hele dette Uvæsen ødelagde ikke alene Smagen, men

---

[1]) De to sidste Strofer af Digtet: Til en Ven med en Flaske Hæggebærvin, der ikke för skulle have været trykte, findes i Østs Materialier, Nr. 20. Om Stenersen se: L. Dietrichson, Omrids af den norske Poesis Historie. 1, 125—126.

[2]) Samling af haandskrevne Digte i Kvart i Universitetsbibl. Oden er mærkelig i en anden Henseende, da man ser hvilke Ord de optoge Ordmageren ilde. Deriblandt: Vergröserungsglas, ubegleidet, desto gedulter, anfortroed, Gunstling, vidrige (Rygter), tusende Ængster, Henpasninger, overordentlig Sendingsbud, et höjere Skjön, Voldsværk, Flerhed, Nyhed, dumdrist, djærv, Endemaal, Tonekunst, velsmagende (og) nærig Kost, at tiltro, at tilegne o. lign.

[3]) Dass til Suhm, den 27de August 1757 (Suhms Saml. Skr. 15, 269): „Vore Poeter have i disse Dage prøvet deres Gejst med at lade visse Oder løbe om Byen, hvoraf jeg har set trende, nemlig en Ode til Borgemesteren (skal være ment Niels Bredal), hvor Apollo forestilles at have draget ham fra Sviren til at tjene de ni Gudinder (etc.). Den er forfattet paa sin Klopstockiansk, dog med Rim, og indeholder ett og andet Indfald. Den anden Ode er til Fruen, som skal være Fru Materna, i Anledning af hendes udgivne Pjecer og Komedier, hvor man søger efter Fader til disse Fostere, thi hende anser man kun som Moder, og maa Apollo tilsidst tage Skylden paa sig. Indfaldene kan være artige nok, men de fremsættes paa en meget grov Maade. Nok en Ode til de danske Journalister, hvori man søger at raillere dem, ligesom de vilde være klogere end andre lærde hos os; denne Ode er bedst forfattet, men dog kun en Paskvil.“ Jfr.

Digitized by Google

ogsaa Karakteren, og gav Poesien, den ædle Poesi, til Pris for enhver Stymper. Den, der ingen Tanker havde, kunde dog ved den paafaldende Form give sit Aandsprodukt Udseende af noget usædvanligt, ja ugenert stjæle andres Tanker og Vendinger, og den, der ikke havde Øre for rhytmisk Skjönhed, kunde i et Sprog, der af sig selv opløste sig i Prosa, uden at føle noget Tryk af Poesiens sædvanlige Lænker, te sig som Digter og gaa og gjælde som saadan. Det se vi paa Tyge Rothe.

Kongen blev syg og kom sig. Da skrev Klopstock sin temmelig tomme Ode: Die Genesung des Königs (1759). Saa kunde Tyge Rothe heller ikke dy sig, og gav sig til Pris for Spotterne ved sin Ode efter Kongens Sygdom (1760):

Mod dig, kjæreste Folk, ak, mod dig droge op
I den taarnede Sky rædsomste Tordener;
Alt beredte til Hævn rundt om os hængte de.
Hvad? om Friderich saas ej mer! (etc.)

Derpaa fulgte en Sværm af Parodier, blandt hvilke en begyndte med:

Mod dig, kjæreste Land og mod dig droge op
Skumlende Oders rædsomste Tordener;
Alt beredte til Hævn rundt om hængte de.
Hvad om Ragne[1]) saas ej mer!

T. Rothe gav dog ikke tabt, men vedblev at digte, uden Rim og med Rim, i Versemaal og uden Versemaal; men da han, ligesaa lidt som Suhm og Langebek, var Digter, ville vi ikke opholde os længer ved ham.[2])

Imidlertid udviklede en norsk Digter sig paa egen Haand, uberørt af Klopstock og den tyske Skole. Kristian Braunmann (ikke Braumann) Tullin,[3]) Sön af en Kjøbmand i Kristiania (f.

D. Digtek. Hist. under Frederik den femte, S. 121, hvor der findes nogle Strofer af Oden til Journalisterne. I Haandskrift findes disse og flere Oder: 1757 til Junkeren, til Fruen, til Borgemesteren, Ordmageren, Auctor, Journalisterne o. fl. i Ny Kgl. Saml. Nr. 822. d. 4. 825. a. 4. Hos Nyerup anføres K. H. Zwerg, der oversatte to Satirer af Rabener (1758), som Forfatter til: Ode til den artige Junker. Kbh. uden Aar. 4.

[1]) Ragne kaldte Rothe sig i Brevvexlingen med Sneedorf.

[2]) Se om T. Rothes Digte D. Digtek. Hist. under Frederik den femte, S. 166.

[3]) Tilnavnet er taget af Gaarden Tul-lien i Ringebo Præstegjæld. Braunmann (ikke Braumann) staar der i Udgaven af hans Samtlige Skrifter, 1770.

Digitized by Google

1728), lagde sig under sit Ophold ved Universitetet (1745—48), hvor han tog theologisk Attestats, tillige efter de nyere Sprog og Musik. Hans Bestemmelse var at vorde Præst; men da han paa Grund af sit svage Bryst maatte opgive det, lagde han sig i Kristiania efter Lovkyndighed, og vedblev at dyrke de skjönne Videnskaber og de nyere Sprog, især Engelsk og Italiensk. Hans Mønstre vare Young og Pope. Tidlig begyndte han selv at digte. Det første Forsøg var Til Jubelfesten 1749,[1]) en Kantate som de andre; Kantaten over Dronning Lovise[2]) røber heller ikke videre Anlæg, hvilket vil ses af en Solo:

Naar en af Tronens tvende Stytter
Fra Jorden hen til Himlen flytter,
Saa bæver Rigets hele Krop;
Men naar et Rige skal forlise
Saa stor en Dronning som Lovise,
Dets Fald kan næppe rejses op.

Men hans Lejlighedsvers vare meget søgte. En af hans Venner, Hr. Morten Leuch, skulde holde Bryllup med Jfr. Matthæa Collet. Ved denne Lejlighed skrev han Majdagen. Lykønskningen selv er kun af den almindelige Slags; men han indleder den med Skildring af Livet i Staden og den fri Natur, der overgik alt hvad man hidtil havde set. Uden hans Vidende og imod hans Villie blev Digtet eftertrykt i Kjøbenhavn 1758;[3]) Cramer anmældte det i Nordische Aufseher og oversatte noget deraf (i November 1758, Nr. 52), Tyge Rothe oversatte det i ransk Prosa, og Reverdil indrykkede Oversættelsen i Mercure danois (i December 1758).[4]) I Kristiania vilde det have delt Skjæbne med andre Lejlighedsdigte; dèr vidste man ikke, hvilket Barn der var kommet til Verden, men naar de tyske og franske Kunstdommere stode Fadder til det selvbudne, vidste de nok at give Daaben Betydning. Man kunde heller ikke glæde sig derover hjemme i Stilhed; al Verden skulde vide, hvad for et Underværk der var sket her i Norden, i Isens og Aandløshedens Egne; og der var virkelig sket et Underværk. Cramers Dom

---

[1]) Samtl. Skr. 1, 75.
[2]) Samtl. Skr. 1, 81.
[3]) Tullins Maidag. Kbh. 1758. 4. Tilligemed flere af hans Digte, med latinske Typer, i Hjelmstjernes Saml.
[4]) Majdagen er ogsaa oversat paa Islandsk af Jon Thorlaksen i Nokkur Chr. Br. Túllíns kvæði af J. Th. Hrappsey 1774. (i Hjelmstjernes Samling).

Digitized by Google

er overordenlig gunstig: „Kühnheit und Lebhaftigkeit in den Gemälden, Feuer in den Empfindungen, in verschiedenen Stellen auch Hoheit und Zärtlichkeit, Adel und Neuheit in den Metaphern, und unterschiedne glückliche poetische Figuren sind vorzügliche Schönheiten dieses Gedichtes. Der Ausdruck selbst füllt das Ohr, ist tönend, und hat nichts weichliches, nicht das frauenzimmerliche, das eine Sprache vielleicht angenehm macht, sie aber gemeiniglich auch entnervt. Er hat, ohne dass er sich solches vorgesetzt zu haben scheint, solche Worte gewählt, deren Sylben sehr klangreich sind, und besitzt darinnen dasjenige, was ich immer in den Wormischen Predigten bewundert habe." Lessing, der anmældte Der Nordische Aufseher, og ikke kjendte Tullins Digt uden af Meddelelserne dèr, dömmer derefter: „Erfindung, Anlage, Einrichtung und Ausführung verrathen einen von der Natur begünstigten Geist, der noch mehr erwarten lässt. Dieses Urtheil ist keine Schmeichelei; denn die Strophen, welche er (Cramer) in Originale und in einer Uebersetzung daraus anführt, sind so vortrefflich, dass ich nicht weiss, ob wir Deutschen jemals ein solches Hochzeitgedicht gehabt haben."[1]) Cramer finder naturligvis ogsaa noget at dadle. Det vigtigste er dette: „In einigen Strophen hat sich der Poet zu solchen Spielen des Witzes herabgelassen, die er sich, zumahl in einem so edeln Gedichte, nicht hätte aufdringen lassen sollen. Darunter rechne ich das Echo im Reim, welches sich im Deutschen nicht ausdrücken lässt, weil Eigenschaften und Schöpfer nicht reimen;" (han mener:

O lille söde Flöjtenist!
Hvo gav dig disse Egenskaber?
Saa raabte jeg mod Bjerget hist,
Og Echo svarede: — en Skaber)[2])

fremdeles: „einem so genannten musikalischen Ausdruck, welcher viel zu gesucht zu seyn scheint, als dass er für natürlich gehalten werden könnte. Er soll den Gesang der Vögel nachahmen: Se, hvor vi elske, vi, vi, vi! Das søde Dirlirlili (Dirlilili) ist von gleicher Art. Der Dichter könnte sich vielleicht auf andere Dichter zu seiner Rechtfertigung berufen, allein Exempel von Fehlern können zwar verführen, aber dennoch dürfen sie

---

1) Lessings Sämmtl. Schr. 26, 150.
2) Rektor Heiberg i Odense, der forklarede sine Disciple Majdagen, gjorde tillige opmærksom paa det urigtige deri, thi Echo kunde jo ikke svare saaledes. Men Tullins Echo stavede paa sin Norsk: Eg-enskaber.

Digitized by Google

nicht nachgeahmt werden, wenn sie auch dem grossen Haufen, den solche Flitterwerke mehr als wirkliche Schönheiten zu belustigen pflegen, noch so sehr gefallen möchten.“ Det er altid tungt for en Poet at se sig dadlet, især for noget, der maaske for ham og hans Læsere var det allernydeligste. Tullin gav ogsaa Svar paa Cramers Kritik.[1]) Han beraabte sig paa Ovids sub aqua, sub aqua, paa Brockes', og han kunde jo have taget mange andre med;[2]) „hvis han havde lagt: „Se, hvor vi elske vi, vi, vi, i Munden paa en Flok smaa Börn, saa vilde jo dette Udtryk formedelst sin Kjælenhed og utvungne Uskyldighed være bleven anset for en Zirat, hvorfor skal det da være en Vanheld hos disse smaa Kræ, just fordi det ligner Naturen?“ o. s. v. Men Tullin oplyser tillige, at Cramer ikke har forstaaet det danske Digt (han havde dog levet fire Aar i Danmark): Hvor Ønsker daglig dø i Trængsel (im Gedränge) oversatte han: wo die Wünsche täglich in Drangsalen sterben; Med hellig Ild i hver en Evne oversatte han: mit einem heiligen Feuer in jedem Gefilde; O Skaber, den er idel Røst (Stimme) oversatte han: O Erschaffer, er ist ganz Ruhm. o. s. v.

Naar man nu læser Majdagen og ikke tager Hensyn til Sprogformen (som optrækket) eller til poetisk Legetöj, som ingen nu vil falde paa at bruge, saa er det gode deri, det som den Gang gjorde furore, ikke andet, end hvad enhver af vore Smaadigtere tror sig i Stand til at frembringe, og dog vil den beholde sit Værd som et Minde om, i hvilken Forbindelse den lyriske Poesi staar med Folkets Kultur. Da Majdagen blev til, kom der noget til stadig Bevidsthed, som hidtil kun havde aabenbaret sig i afbrudte Udbrud: Fynd i Tanken og Klang i Sproget; og dermed begyndte en Aandskultur, som der skulde henved hundrede Aar til at fuldende.

Selskabet for de skjönne Videnskaber udsatte sin første Prisopgave om Søfarten. Hvad det tænkte sig derved, ses af Indbydelsen.[3]) Tullin vandt Prisen (1761), men han tilfredsstillede ikke Selskabet; han gav dem et Digt, de vilde have en Afhandling, en fuldstændig Afhandling (eller i det mindste Behandling), de havde jo tydelig nok angivet hvad den skulde indeholde. Men han flöj fra dem. Han standsede sin Gejst,

---

[1]) Samtl. Skr. 1, 23.

[2]) Hos Opitz findes en lignende Efterligning af Naturlyd:
Die Lerche schreit auch: Dir, Dir, lieber Gott, allein
Singt alle Welt; Dir, Dir, Dir will ich dankbar seyn.

[3]) D. Digtek. Hist. 4, 478. Underretning om et Selskab etc. (findes i Hjelmstjernes Saml.).

Digitized by Google

der vilde fare ud i det uendelige Rum, og lod den svæve hen over Havet, han lod den skue i Dybet, tumles af Vindene; han saa Vraget og vendte med Tanken tilbage til Skibet, Oprindelsen, Menneskets Forvovenhed, til Nordstjærnen, Kompasset, til Opdagelserne, Menneskets Frækhed, Guldet, Menneskets Begjerlighed; da høres den almægtige Guds Røst, han som kan alt, virker alt, velsigner alt, og han velsigner Tvillingriget og Kongen! Hvad det var, havde Selskabet ingen Forestilling om, og det gik uden Tvivl andre ligesaa. „Vi kunne ikke nægte, sige de, at jo de Fordele, som Sejladsen har tilvejebragt Menneskene, og den nöje Forbindelse, som den har stiftet imellem de mest adskilte Folk, ere saa væsentlige Stykker af en Afhandling om Søfarten, at Læseren uden Tvivl med os vil ønske, at de ikke af begge Digtere (Tullin og hans Medbejler) vare saa sparsom berørte.“[1]) „Digtet, siger Pram, blev kjøbt og rost af hele Verden, læst af saare faa, og forstaaet af ingen.“ Hvad var det da? Ikke en Afhandling, heller ikke en Ode. Det var en ny Art, et Læredigt, der snart, saa vidt det var muligt, hævede sig til Odens Flugt, snart vandrede med jævn Gang hen ad Jorden. Denne Digtart, Læredigtet, skulde nu, en Tid lang, blive Poesiens Maal.

Selskabet udtænkte en anden Opgave: Skabningens Ypperlighed;[2]) det var et Æmne saa indholdsrigt, at noget deraf i det mindste kunde blive en Afhandling. Tullin svarede dem, og vandt atter Prisen, de kunde ikke nægte ham den. Men han var dem endnu mere troløs end för. Han paakalder Natten,

---

[1]) Fortalen til Forsøg i de skjönne og nyttige Videnskaber. 1. Bd. Det var denne Selskabets Dom, som S. (Stenersen?) i Den Danske Proteus modsagde, hvorfor Nyerup kunde lide ham. Tullin om Søfarten: „Dette Skrift, siger han, er et Mesterstykke, og det samme blandt Samlingen (Forsøg i de skjönne og nyttige Videnskaber) som den er blandt andre danske Bøger. Jeg er ikke aldeles af samme Tanker med Selskabet, som ønsker, at Digteren havde opholdt sig mere ved de Fordele, som Sejladsen har tilvejebragt Menneskene. Jeg tror, at Forfatteren har anset Sagen ikke aleneste paa den mest poetiske, men ogsaa paa den retteste Side, naar han mere har beklaget det onde, Handelen har udspredet, end som rost den Nytte, samme har medført“. — „Alt hvad der kan tjene til at gjöre et Digt ypperlig, det findes her: Godt Anlæg, höje Tanker, rigtige Udtryk, god Versification og overalt en meget levende Indbildningskraft.“ Han dadler ett og andet, især at Djævelen, „dette fæle Ord,“ findes otte Gange.

[2]) Oversat i Prosa af Kleen: Die Schönheit der Schöpfung in Absicht auf die Ordnung und den Zusammenhang der Geschöpfe. Aus dem Dänischen des Herrn Chr. Bromann Tullin übers. von Peter Kleen. Kopenhagen 1765.

Digitized by Google

for i dens Ro at begynde sin Valfart med Philadon; med Lysets Vinger paa flyve de fra Klode til Klode; med Morgenlærkens Flugt oprinder Dagen med ny Mirakler; de tabe sig i Beundring af Solen, Naturen, den uendelige; Fornuften tavner for Visdommen, Kjærligheden, den hellige Gud. Det var dog endelig en Gang Poesi [1]).

Ved disse Digte havde Tullin vundet Navn som Danmarks uden Tvivl störste Digter. Da han Sommeren 1764 gjorde en Rejse til Kjøbenhavn, var der ingen, som nægtede ham denne Hæder. „Jeg erindrer selv, siger Baden, med hvilken Agtelse han blev modtaget. Der var ingen Mand af Stand eller Lærddom, der vilde anses for Skjönner af Talenter, som jo opvartede ham i hans Herberge“. Men Tullin var heller ingen nødlidende sulten Poet, som den følgende Tids. Han drev en Spiger-, Stivelse- og Pudderfabrik, som hans Stiffader havde overdraget ham; han var ikke alene Poet, men næringsdrivende Borger; Rejsen gjorde han med James Collet, for „paa de Commercerendes og egne Vegne at forpagte Tolden og Konsumtionen i Agershus Stift“. Aaret för (1763) var han bleven virkelig Raadmand og Justérmester; Aaret efter (1765) blev han udnævnt eller udset til Tolddirektør; han kunde altsaa med Hæder have baaret sin Laurbærkrans over den borgerlige Toga; men Døden bortrev ham (den 21. Januar 1765). Han opnaaede kun en Alder af 37 Aar, men det er lidet sandsynligt, at han som Digter vilde bleven mere end han var; thi skabende var han i Grunden ikke, Young havde lært ham Tanker og Tankens Udtryk i et Billede. Det var et Lejlighedsdigt, der først gav ham et Navn, og de skjönne Videnskabers Selskab æskede ham til at bevare det. Hans øvrige Frembringelser, nogle Sörgedigte og Gravskrifter, have kun Interesse for hans Tid [2]), og kun

---

[1]) Recensenten i Den Danske Proteus mener dog, at hvor meget der end med Rette kan siges til dette Digts Berömmelse, kan det ikke sættes i Ligning med det forrige, „enten det nu kommer deraf, at Materien var for stor til at indbefattes i saa kort et Digt, eller Autor ej har givet sig Tid nok til dets Forarbejdelse“. Han dadler det, som Franskmanden kalder enjambement, at Versene gaa ind i hinanden, saa man kan ej forstaa Meningen af en Linie, inden man har læst den følgende, en Fejl, som vores Autor temmelig har undgaaet i det forrige Stykke. Til Recensentens Prosodiske Regler hører nemlig som Nr 1: „En hver Linie i et Vers bör have sin egen Mening, og bör kunne forstaas for sig selv uden Hjælp af den derpaa følgende“. (sic.)

[2]) Det hedder i Fortalen om dem: Tullins Lapidarstil har haft for god Virkning i sin Cirkel, og behandler en Sag, som er

Digitized by Google

enkelte vække endnu vor Opmærksomhed. Visen Melicerta og ett Par andre vare Tidens Yndlingsviser; Indlæg fra Kvindekjönnet minder om Holberg og Falster; Tanker om Dommen og Ved en døende Søsters Seng kan læses som Forberedelse til Evald. Paafaldende er det, at han paa sit yderste kunde lade saa indholdsløs en Gravskrift læse for sig, som den han gjorde over sig selv [1]).

Tullin havde, som alle, der begynde noget nyt, Medbejlere og Efterlignere; nogle med Bly paa Vingerne, andre viste sig endog i Træsko. Morten Hammer, maaske en god Præst, men en maadelig Poet, Forfatter til Præstepoemet (1787), bejlede med ham om Prisen for Sejladsen, og Selskabet lod hans Digt trykke tilligemed Tullins. Lorens Jakob Benzon (død som Præst i Laaland) bejlede med ham om Prisen for Skabningens Ypperlighed, og nød samme Ære. Økonomen Otto Diderik Lütken, der havde gjort Lykke som Holbergsk Prisdigter, besang Sejladsens Oprindelse (1762) [2]). Sören Gudme († som Provst paa Ærø) forsøgte sig i to Læredigte; det ene (Forsøg til Tanker om Ævigheden, 1763, med latinske Typer), der udtaler, at Dyden er en Vane, Døden en Sövn, slutter med:

Elsk Dyden! Stræb at den kand Jacobs Stige være,
Hvori Fornuftens Trin og Troens samler sig.
Naar jordisk Höyde slap, dig Troens Trin skal bære,
Du vaagen kjender da det Jacobs Dröm var lig.

Stig daglig op og ned! Du vænnes til at gjöre
Det Trin, det farlig' Trin, hvor du fra jordisk Boe,
Gik til et andet Liv; dig Skræk kand da ey røre;
Din Død blev da en Sövn, din Sövn en Engle-Roe.

Hans Schierman († som Sorenskriver i Norge) slog ind

Menneskeligheden altfor magtpaaliggende, at vi skulde holde noget deraf tilbage.

[1]) Samtl. Skr. 1, 321. Det prosaiske Stykke: Et Par Ord for de Skiönne, er mærkeligt i sproglig Henseende ved dets mange franske Ord, en Gjengivelse af den da brugelige Brevstil. Jfr. om Tullin: Den Sejdelinske Udgave af hans Udvalgte Digte med Fortale af Rahbek; Molbechs Anthologi og de dèr nævnte Kilder og L. Dietrichson, Omrids af den norske Poesis Historie, 1, 126—135.

[2]) Seiladsens Opfindelse. I Vers udført af Otto Diderich Lütken. Kbh. 1762.

Digitized by Google

paa samme Vej i Forsøg til fri Poesi i det danske Sprog 1765 (Følelser ved Evighedens Betragtning; Visdoms Oprindelse, Ypperlighed og Virkning), hvorom Sorøske Samlinger sige: „Forf. böjer sig som et vankende Rør mellem gode og slette Mønstre“.

Peder Topp Vandal, hæderlig kjendt i andre Henseender, digtede et Vers i Adresseavisen (1765) til Kronprinsens Fødselsdag, og begyndte som Tullin:

Holdt, holdt, forvovne Aand! Hist sætter Purpur Skranker
For din Indbildningskraft, bliv borte fra den Top,
Hvor selv endog Tullin med sine höje Tanker
Ej uden hellig Frygt og Gysen tör se op (etc.).

I den lyriske Poesi viser sig altsaa som den mest agtede og hyldede Form: Læredigtet. Af Tullin modtager det en betydelig Udvikling ved höjere Tanker og stærkere Flugt. Ved Siden af den viser sig Oden, men mest som en fremmed Efterligning. Og nu gjör paa samme Maade den idyllisk-elegiske Stemning sig gjældende, der i næste Tidsrum vinder, i det mindste i nogle Kredse, en stærk Overmagt. Som Klopstocks Indflydelse ved Oden er Gesners ved Idyllen. Man efterlignede den prosaiske Udgydelse af Følelser,[1]) og begyndte at oversætte ham. Daphnis og Natten bleve oversatte af F. K. Scheffer (1763); men Oversætteren væntede endnu ikke megen Medfølelse hos sine Læsere. „De kjende endnu, siger han, kun lidet til det ömme, det milde, det jævne og kjælne, ja selv det Ord Kjælen har endnu noget modbydeligt“[2]). Det skulde imidlertid snart overvindes. Og nærmest til at hengive sig dertil maatte Kvinden være. Næste Aar oversatte C. D. Biehl Gesners Abels Død (1764), og hendes Udvikling yttrer sig igjennem tyske Idyller og franske Skuespil.

Den letteste Form af den lyriske Poesi, Visen, der siden skulde indtage en saa vid Plads i vor Poesi, staar endnu paa sit første Trin. Den er dels hjemmegjort, dels indført. Den første var en Slags Fortsættelse af Kingos, eller Levninger fra Reenbergs og Stubs Dage, og der maa have været mange slige, som udbredtes i visse Kredse, men nu ere glemte. Forfatterne

---

[1]) F. Ex. Følelser ved en deilig Aften af J. Baden (Sneedorfs Patriot. Tilskuer, Nr. 130, fra 1762).

[2]) Daphnis eller den Uskyldige Kierlighed, forfattet af Herr Gesner, og fordansket ved F. C. Scheffer. Kbh. 1763.

Digitized by Google

antoge Hyrdenavne: Philander, Doris o. lign., og ere just derved blevne ukjendte.[1]) Skjöndt Indholdet er Elskov, er Grundtonen dog hyrdeagtig eller moralsk. Denne Viseart fortrængtes af den fremmede. Ved Skuepladsens Aabning under Frederik den femte begyndte en ny Epoke i den danske Viseliteratur. Oversatte Komediearier og Syngestykkernes Vaudeviller „bragte i finere Kredse næsten alle de ældre Ballader og Romancer i Forglemmelse.“ „Det er den tredie Viseklasse, der især udmærker sig ved gallisk, ligesom den anden ved tysk, og den første ved nordisk Aand og Skik.“ „Der lader sig opstille en lang Liste paa Arier i Syngestykkerne, som fra Skuespillet af, ofte blot for en tækkelig og yndet Melodis Skyld, ere blevne almenbekjendte Selskabssange, og de udgjöre en Hovedingrediens i den fjerde Klasse af Viser, de saakaldte Klubviser.“ Nogle af dem mindes og synges vel ogsaa endnu af den ældre Slægt som kjære Barndoms- eller Ungdomsminder, og borde med deres Melodier atter opfriskes.[2]) Der dannes altsaa i dette Tidsrum to Afsnit i Visens Historie; det ene ender med Frederik den femtes Død (de ældste Komedieviser); det andet begynder med Kristian den syvendes Regjering (Klubviserne, de der bleve digtede for selve Klubberne eller Selskaber.)[3])

Med den dramatiske Poesi var der allerede för Holbergs Død foregaaet et Omsving. Man spillede vel endnu Holberg (dog med Udeladelse af hans grove Skjemt), og oversatte Molière; men den forfinede Smag vragede „rangsyge Borgere, som bade Lakejer og Skrædere til Bords, statskloge Kandestøbere, pedantiske Skolemestere, stundesløse Dagdrivere, vægelsindede Kjærlinger, dumdristige Tjenere og visnæsede Kammerpiger“; man

---

[1]) Doris og Philander forekomme i Tvungne Tanker (i Begyndelsen af Tullins Samtl. Skr. 1. D.) af Jens Boalt (Rektor i Bergen 1756, † 1781). Doris, en med Tullin nær besvogret höj Dame, digtede: Min Philander, Tiden minder — og Philander menes at være Autor til: Skal Dalens Lilie — (Doris og Philander vare Fru Præsidentinde Feddersen og hendes Mand i Kristiania, efter Graaes Arier og Sange, 1. D.).

[2]) Den f. Ex. der anføres i D. Digtek. Hist. under Frederik den femte, S. 33, med Omkvædet: Ja, dette er en anden Sag, var en af Forf.s Yndlingssange. En anden, ligeledes med en tiltalende Melodi, begynder med

Liflige Dage
Komme tilbage,
Naar man ser
Sommeren er os nær.

[3]) Fortalen til Rasmussen og Nyerups Udvalg af Danske Viser. Jfr. Rahbeks D. Tilskuer 1801, Nr. 16, om en dansk Visehistorie.

Digitized by Google

vilde se „Konger og Dronninger, der talte om de vigtigste Pligter i en höj og rørende Stil.“ Man foragtede Mængdens Latter, som vaktes ved den Skuespiller, der spillede den lystige, og „kuns behøvede at røre en Finger, for at faa den til at le“;[1]) man vilde se „Tilskuerne agtsomme og henrykte.“ Og Folkets Smag var forfærdelig ustadig; „et slet Stykke kunde undertiden mange Gange finde ligestort Bifald og Tilløb, medens det bedste kun behagede første Gang, og alene fordi det var nyt“. Og kom der nu nogle italienske Eunucher til Byen for at synge, eller nogle tyske Gjøglere for at vise unaturlige Kunster, saa stod Theatret forladt.[2]) Da det tyske Theater endnu ikke ydede noget, i det mindste saare lidet, der med Held kunde gjengives, saa blev Smagen for det franske raadende, og man kappedes om at oversætte franske Tragedier og Komedier, nærmest til Brug for Theatret. Originalerne vare Efterligninger af dem. Dertil kom Operaer, Hyrdestykker, Syngestykker og Intermezzoer som Efterligninger af den italienske Opera, der var kommen ind med Pietro Mingottis Selskab (1747). Hans Kapelmester, Paolo Scalabrini, blev efter Scheibes Bortrejse til Als kongelig Kapelmester (1748). Scalabrini gik af (1755), og Giuseppe Sarti blev Kapelmester, og efter at man havde forsøgt at danne en dansk Opera, hvortil man endog lejede latinske Skoledrenge, fik Sarti, ved Moltkes Beskyttelse, den italienske Opera forenet med den danske Komedie (1760). Ved Frederik den femtes Sygdom og Død standsedes Skuespillene (1765). Dette var under Magistratsstyrelsen (1750—1772), i hvilken Politimesteren Fedder, der havde tjent sig op fra Lakej, havde megen Indflydelse; thi allerede nu (1761) forefaldt der Optrin, hvorved Parterret maatte holdes i Ave ved den væbnede Magt, hvis tyske Officerer truede med at fugtle de danske Grützköpfe.[3])

Da næppe nogen vil gjöre sig kjendt med de Oversættelser og Originaler, som høre til denne Tid, uden for at kjende Theatrets og Poesiens Tilstand, nöjes vi med at tilföje det mærkeligste: Oversættelser haves især af Karl August Thielo (Molières Tartuffe 1747), B. J. Lodde (fra 1747 af; Voltaires Zaire 1757)[4], Gotthard Fursman (Calderons Livet som en Dröm,

---

[1]) Jfr. Overskous Skildring af Clementin og Londeman i D. Skuepl. 2, 295.

[2]) Fortsættelse af Babues Syn (Sneedorfs Saml. Skr. 8, 381).

[3]) Overskou's D. Skueplads under vedkommende Aar.

[4]) Zaire, opført 1757, var ogsaa oversat af Fru Anne Marie Mehl (J. H. Schlegels Indledning til J. E. Schlegels Afhandlinger om Theatret i J. E. Schlegels Werke, 3, 249, hvor ogsaa Jungfer Pihl nævnes som Overs. af adskillige Stykker af Destouches). Jfr. Büschings Nachrichten, 3, 712.

Digitized by Google

efter Boissys franske Bearbejdelse 1752), Vilhelm Borneman (der satte Artaxerxes i Vers), Johannes Valeur[1]), Jens Vintmølle (Den listige Enke af Goldoni 1761), Frederik de Løvenörn (Den forelskede Filosof af Destouches 1761), Johan Herman Mejer, o. fl.[2]) Det første af Engelsk oversatte Stykke, der kom paa den danske Scene var Steeles De oprigtige Elskere (1760)[3]). Den første Original, der efter Holberg kom paa det danske Theater, var et Hyrdestykke Venus og Adonis af J. B. (1757), hvorpaa fulgte Det ubekjendte Land af K. A. Thielo (1758), Geniernes Fest af Niels Prahl (1760), Den nöjsomme Hyrde af Skuespilleren Lars Kristian Reerslev (1761). Den første danske Komedie efter Holberg var C. D. Biehls Den kjærlige Mand (1764).[4])

Skjöndt de originale Forfatteres Arbejder høre til de henlagte Ting, er der dog to, som vi nöjere maa omtale.

Niels Krog Bredal (f. 1733) af en anset Æt i Throndhjem, dyrkede som Student (1749) Lovkyndighed og de skjönne Videnskaber, og indtager en mærkelig Plads i det danske Theaters Historie. Efter at have forsøgt sig som Oversætter af Ovid (1752) vendte han sig til Theatret, og vedblev at virke for dette, da han var bleven Viceborgemester i Throndhjem (1757). Som virkelig Borgemester bosatte han sig i Throndhjem (1761); men han tog atter til Kjøbenhavn 1770. I sin første Periode indgik han Venskab med K. P. Rothe, der gav ham „den første Forsmag paa Modersmaalets Renselse“, og nær laa da den Tanke, isteden for det italienske Sprog ogsaa at anvende det i Syngespillet. Saaledes opstod da det første danske Syngespil: Gram og Signe (1756), „der til Fædernesprogets Ære“ blev opført af „danske Studentere i Rothes Logemente“ (Bryggergaarden paa Hjörnet af Brolægger- og Knabro-

---

[1]) Ej hos Nyerup.

[2]) Molières Misanthrope blev oversat paa danske Vers af A. L. 1749. Se D. Digtek. under Frederik den femte, S. 34. Menneskehaderen var dog opført tidligere.

[3]) Overskou, D. Skuepl. 2, 240. Vimmelskaftet, der omtales sst. og som opført S. 238, er en Oversættelse af Georg Høst efter Champmesle's La rue St. Denis. (Georg Høst i Høsts Clio, 2. 134.)

[4]) Ogsaa andre Mænd arbejdede for Skuepladsen: Peder Hoppe, Assessor i Höjesteret, skrev en Komedie Bedrageren 1759, den berömte naturkyndige Otto Frederik Müller et Hyrdestykke, Frode den fredegode, til Jubelfesten 1760. o. s. v. De nævnes hos Nyerup, men omtales ikke af Overskou.

Digitized by Google

stræde) og af de indbudne Tilhørere modtaget med Bifald.[1]) Næste Aar forfattede han et musikalsk Hyrdestykke Eremiten til Kongens Fødselsdag 1758, hvilket ligeledes først blev opført „i Rothes og hans egne Værelser af musikalske Liebhabere", der kaldte sig det danskelskende musikalske Selskab. Til dette Stykke betjente han sig af „laant Musik", som i vore nuværende Vaudeviller, og det blev, tilligemed nogle Intermezzoer, opført paa det danske Theater.[2]) Saa ubetydeligt alt dette er, saa er det dog mærkeligt som Forsøg paa at øve det danske Sprogs lyriske Kræfter, ældre end Stiftelsen af Selskabet for de skjönne Videnskaber.

Bredal hyldede Sprogrensningen; men der var ogsaa höjere Kredse, hvor den ikke fandt Bifald. Som deres Talsmand kjende vi allerede Charlotte Dorothea Biehl, ogsaa til Spot kaldet Søster Dorthe (f. 1731), en af de kvindelige Naturer, hvoraf der uden Tvivl den Gang var mange, Skjönaander med god Villie men snærpet Smag. Hendes Fader var Sekretær ved Billedhugger- og Bygningsakademiet paa Charlottenborg, og hun synes saaledes fra Fødselen af at være bestemt for det skjönne; hun udviklede sig tidlig, læste endnu ikke fem Aar gammel tyske og danske Bøger, og var især sin Morfaders Yndling; han gav hende Holbergs Skrifter, og da hun saa Græsk og Latin deri, vilde hun ogsaa lære disse Sprog.[3]) Med denne Begjerlighed efter Kundskab forbandt hun en levende Følelse. Ved Bedstefaderens Død (1739) var hun utrøstelig. Hun maatte ikke se hans Lig; men da Kisten var slaaet til, skjulte hun sig bag de sorte Gardiner, indtil de andre havde forladt Værelset. Hun

---

[1]) D. Digtek. Hist. 4, 464. Under Frederik den femte, S. 250. Dass til Suhm 1757 (Suhms Saml. Skr. 15, 260): Udgaven var „ziret med adskillige Kobberstykker og Vignetter, saa den kostede 4 Mark, skjöndt den kun bestaar af 4 Ark." (Den sædvanlige Pris var to Skilling Arket.) Jfr. Büschings Nachrichten, 3, 622.

[2]) D. Digtek. Hist. 4, 466. Under Frederik den femte, S. 89. 254. Overskou, D. Skuepl. 2, 201. 209.

[3]) Hun fortæller det selv: Bedstefaderen gav hende Holbergs Komedier, Peder Paars og Danmarks Historie. Hun bad ham forklare sig det Græsk og Latin, som hun stødte paa, men han svarede: det forstod han ikke. Forstod Holberg det da? sagde hun, og da han naturligvis bekræftede det, vedblev hun: Saa kan du nok lade mig lære det. Men hvad kan det gavne dig, sagde han; du har jo ingen Buxer paa, og kan ikke blive Professor. Men det er dog hæsligt, mente hun, naar man ikke kan forstaa en Bog hel; du maa endelig lade mig lære det til Sommer. Til Sommer, sagde han, har jeg lovet dig at du skulde lære at spille paa Klavér og at skrive; hvor meget vil du da lære, Pige? Alle Ting, svarede hun.

Digitized by Google

klavrede op paa Kisten, lagde sig paa Laaget, og kyssede det Sted paa Pladen, hvor hans Navn stod. Dèr laa hun fra Klokken tre til om Aftenen i en klingrende Frost, da de endelig efter lang Søgen fandt hende halvdød af Sorg og Kulde; hendes Taarer havde dannet en tynd Ishinde paa Pladen. Nu fulgte en Trængselstid. Hendes Fader var stræng, og truede hende med Hugg, hvis hun læste. For at skjule sine Bøger maatte hun sprætte Foret op paa sit Skjørt (man husker vel, at det havde stort Omfang). Om Morgenen tidlig og langt ud paa Natten maatte hun stjæle sig til at læse, og hun gjorde det endog i den strænge Vinter 1740 paa et fugtigt Kammer; naar hun ikke maatte faa Lys, listede hun sig til noget Brænde, for at læse ved Kakkelovnsluen. Hun lærte at blæse Flöjte; men da Faderen skjændte og sagde, at hun vilde blæse sig en Svindsot paa Halsen, forlovede hun at røre Flöjten mere, skjöndt Taarerne ofte randt hende ned ad Kinderne, naar hun siden saa den.

Men hvad der mest tiltrak hende, var Theatret. Da de franske Skuespillere kom til at spille paa Charlottenborg (1750), havde hun fri Entré. Hun lærte sig selv Fransk og Italiensk ved Hjælp af en Grammatik og en Ordbog.[1]) Hendes Fader fik fri Bolig paa Charlottenborg (1755), og hun saa sig daglig omgiven af den store Verden. Grev Danneskjold-Laurvig foreslog (1760) Oprettelsen af et Privattheater, det første Privattheater i Kjøbenhavn,[2]) og hun forestod Indretningen. Omtrent tyve Personer deltoge deri, og Krigsraad, siden Konferensraad, Vilhelm Borneman, der var Soufleur, udbad sig hendes Betænkning om hans Oversættelse af Corneilles Polieucte;[3]) hun svarede ham paa Vers; han lærte hende Prosodi og Versekunst, og efter hans Opmuntring oversatte hun flere Stykker af Destouches, som hun især yndede. Nogle af dem bleve opførte paa det danske Theater, og Landsbypoeten af Destouches, der blev opført 1762, tildrog hende Reverdils Opmærksomhed; han bragte hende Soliman den anden, lod hendes Oversættelse trykke (Sorø 1763), og Sneedorf skrev Fortalen til den.

Skjöndt hun efter sin Moders Død (1762) styrede sin Faders Hus, vedblev hun at virke for Literaturen, dels ved Over-

---

[1]) Den første franske Bog hun læste, var den velkjendte Roman La paysanne parvenue, der den Gang var en almindelig Yndlingslæsning.

[2]) Jfr. Overskou. D. Skuepl. 2, 250.

[3]) Polieuctes Martyr. Tragedie efter Peter Corneilles Original. Til det Kgl. danske Theaters Brug. Kbhvn. 1763 (i Hjelmstjernes Saml.).

Digitized by Google

sættelser,[1]) dels ved originale Skrifter. Thi Augustin, første Sekretær ved Krigskancelliet, og Borneman forenede sig om at overtale hende til Forsøg paa originale Arbejder for Theatret. Hun vægrede sig længe. Da hun endelig besluttede sig dertil, gjennemgik hun paa ny de Stykker hun kjendte, for at kunne vælge en Karaktér, der ikke för havde været paa Skuepladsen. Da hun kom til Goldonis Kjærlige Kone, sagde hun til sig selv: skulde en kjærlig Mand ikke ogsaa interessere? Hun valgte dette Æmne, og arbejdede saa ufortrøden, at hendes Stykke (Den kjærlige Mand, Komedie i fem Akter, 1764) blev færdigt paa fjorten Dage. Hun gav Borneman det; „dets Gjennemlæsning bevægede ham indtil Taarer". Det blev opført, uden at nogen vidste Forfatterens Navn; ved den anden Opførelse kom Geheimeraad Carstens til hende i hendes Loge, og roste det meget; han vilde have det til det skjönne Videnskabers-Selskabs Skrifter, men hun vilde ikke, at det skulde hedde, at hun var dannet af dem, og lod det selv trykke. Det vandt Bifald, saa meget mere „som det var det første gode Originalstykke efter Holberg." Det skjönne Videnskabers-Selskab vilde dog ogsaa have hende; det udsatte for hendes Skyld en Pris for den bedste Komedie. Hun skrev da tre: Den listige Optrækkerske (1765), der ansaas for den bedste komiske, Den forelskede Ven (1765), ved hvis Opførelse der forefaldt nogle Fata med Officererne, og den kjærlige Datter (1766), der hørtje til de rørende Skuespil. Hun vedblev i flere Aar at arb ede for Theatret, og forfattede otte, dels alvorlige, dels komiske originale Skuespil og Syngespil uden at faa Belönning derfor, indtil Diektionen for Theatret (1773) indførte at give Betaling for de Stykker der opførtes, hvorefter hun forfattede endnu flere. Og hendes Navn bragtes fra Literaturens Stormænd til Moltke, fra Moltke til Kongen, der allerede paa sin Udenlandsrejse havde hørt hende omtale i Frankerig og England, saa at hun fik fra 1772 en aarlig Pension af Regjeringen paa 200 Rd. „til at fortsætte hendes Arbejder, som havde tildraget hende fremmede Nationers Opmærksomhed."

Hvor havde ikke Smagen forandret sig! Det var de „første gode danske Komedier efter Holberg". Og hvor hurtig forandrede den sig igjen! Da Den kjærlige Mand siden blev opført, sagde den dramatiske Journal: „hvor kjedsommelig, trættende og sövnagtig er den hele Komedie!"[2]) Som Oversætter derimod

---

[1]) Fra 1764 ere Oversættelserne af: Forsøg angaaende Smagen, De Elysæiske Enge, Grafigny's Komedie Cenie, Gesners Abels Død; fra 1765 af Collardeau's Tragedie Calliste.

[2]) Rosenstand-Goiskes Dram. Journ. 1, 289.

Digitized by Google

har Jomfru Biehl sine Fortjenester. „Da Calliste blev trykt 1766, erklærede Luxdorph offenlig, at det var den fuldkomneste Poesi Danmark havde at fremvise“, og den dramatiske Journal fandt Valget slet, men Oversættelsen god.[1])

Og saa skulde ogsaa hun kunne sige: non omnis moriar. I Aaret 1774 blev hun kjendt med den spanske Minister Delitála (Medisancen, der besudler alt, sagde, at de stode i et intimere Forhold; men hun var den Gang over 40 Aar gammel); da han af hende hørte, at Don Qvixote ikke var til paa Dansk, tilbød han at lære hende det spanske Sprog, for at hun kunde oversætte den. Det er hendes vigtigste Værk; beundringsværdig er især hendes Rigdom paa danske Ordsprog.[2])

Hendes Fader døde 1777, og efterlod ikke en Gang saa meget som hans Begravelse kostede. Frederik den femte havde givet hende Løfte paa at beholde hans Bolig; hun søgte ogsaa hos Guldberg om en Pension for hans tredive Aars Tjeneste; hun fik ingen af Delene. Men hun vedblev at virke for Literaturen, dels ved Oversættelsen af Cervantes' Fortællinger, dels ved originale Moralske Fortællinger og Breve mellem fortrolige Venner (1783), dels ved lyriske Digtninger. Ett af hendes sidste Arbejder var Operaen Orpheus og Eurydice (1786), der gjorde saa megen Larm i den theatralske Verden. Hendes Berömmelse var allerede falmet ved hendes Død (den 17. Maj 1788).[3]) Men hun har atter i den nyeste Tid som historisk Forfatter vakt Opmærksomhed[4]). Hendes Forbindelse med J. O. v. Schack-Rathlou og J. v. Bülow indviede hende i de politiske Begivenheder, og hun forfattede: Authentisk Beretning om Regjeringsforandringen 1784,[5]) der for faa Aar siden er udkommen i Trykken.

---

1) Dram. Journ. 1, 158.

2) Den sindrige Herremands Don Quixote af Mancha Levnet og Bedrifter (etc.) 1776—77, hos Gyldendal, med latinske Typer. Udgiven paa ny af F. L. Liebenberg. 1—2. Del. Kbhvn. 1869.

3) Selvbiografi i Birchs Billedgalleri 1, 163. D. Digtek. under Frederik den femte, S. 192, under Kristian den syvende, S. 21. 103.

4) Chr. D. Biehls Historiske Breve, medd. af J. H. Bang efter Originalerne i Sorø Akademis Manuskriptsaml., i Dansk Maanedsskrift 1865, 1 Bd. og Hist. Tidssk. 3 R. 4, 147—494.

5) Overlærer J. H. Bangs Meddelelser fra den Bülowske Manuskriptsamling i Sorø Akademis Bibl., i Program fra Sorø 1860. Der var i den en Pakke med den Bestemmelse, at den først maatte aabnes 30 Aar efter Bülows Død; Frederik den sjette befalede denne Pakke indsendt, og den er siden ikke kommen tilbage til Samlingen. — Regjeringsforandringen den 14. April 1784, fremstillet af Ch. D. Biehl, medd. af Dr. E. Holm i Hist. Tidsskr. 3. R. 5, 281—455.

Digitized by Google

Forfatterne af Bidrag til den danske Digtekunsts Historie havde en egen Grundsætning (som de maaske nærmest antoge for at kunne overkomme sit i saa mange Henseender vanskelige Arbejde): naar en Ting, den maatte saa være saa poetisk, som den vilde, ikke var paa Vers, saa kom den dem ikke ved. Vi derimod mene at borde tage endog Veltalenheden med, skjöndt den ikke er Digt, fordi den i sin Form maa afpræge Skjönhed, og vil skylde Formens og Sprogets Skjönhed sin Virkning, selv naar denne Veltalenhed just sætter sin Styrke i den största Naturlighed. Den synes da endog at naa det höjeste: virkelig Kunst, der ej kommer til Syne som saadan. Med Selskabet for de skjönne Videnskaber staar den danske Veltalenhed derhos i nöje Forbindelse.

For Veltalenheden har der i Danmark kun været liden Brug udenfor Prædikestolen og Skranken. Imidlertid maatte vi ogsaa her være med. Vi maatte indføre Lovtalen, og vor Veltalenhed, udenfor de daglige Yttringer, begyndte med Efterligning af de franske Talere, der, som Thomas, efter Villemains Bemærkning, henfaldt til den Illusion, ved Ordenes Pragtstilling at kunne fremvirke et klassisk Indtryk. J. S. Sneedorf og andre Professorer i Sorø holdt jævnlig Taler (f. Ex. Sneedorfs Jubeltale 1760), det var en Slags Embedspligt; men han oversatte ogsaa Thomas' Lovtale over Duguay Trouin. Den vare imidlertid hverken Hjelmstjerne eller Augustin fornöjede med; de mente, den var altfor ordret, og at han fordærvede det danske Sprog ved at danne det for meget efter det franske. De overtalte derfor Jomfru Biehl til at oversætte Thomas' Lovtale over Sully (1764).[1]) Det var Mønstre i den höjere Veltalenhed, og disse første Forsøg vare Oversættelser. Siden tog Selskabet for de skjönne Videnskaber sig af Sagen, og vi fik, hvad vi skulde have, originale Lovtaler.

Nyerups Morskabslæsning er en fortrinlig Bog. Vi savne dens Fortsættelse, en Bog om Folkets, de höjere saavel som de lavere Klassers, Morskabslæsning fra den Tid, hvor Nyerups slipper; thi den prosaiske Fortælling, Novellen og Romanen have haft en usigelig Indflydelse paa, og giver, efter deres Beskaffenhed, et godt Præg af, et Folks Dannelse. Alene Omskiftningen af de forskjellige Arter af Romaner, Kjærligheds Romaner, Satiriske Romaner, Politiske Romaner, Pædagogiske Romaner, Familieromaner, o. s. v. give en temmelig klar Forestilling om den til hver Tid raadende Smag. Literaturens Historie kan derfor ikke aldeles forbigaa dem, hvor lidet bearbejdet end dette Æmne er. Andre Nationer ere heldigere.

---

[1]) Ch. D. Biehls Selvbiografi hos Birch.

Digitized by Google

Fra denne Tid have vi næppe noget, der er Omtale værdt, uden Oversættelser, som Albertus Julius eller Øen Felsenborg, (1761, Oversætteren var Peder Winther)[1]); Clevelands Historie af Prevot, oversat af Fru Passov og J. H. Mejer (1759—68). Gellerts Svenske Grevinde var en Yndlingslekture (Udlandet var ogsaa endnu fattigt) og læstes jævnlig i Originalsproget.[2])

Hvis det første Tidsrum tykkes noget ensformigt, saa er det andet des mere mangfoldigt. Læredigtet blander sig med de beskrivende Digte og begge med Oden, Oden med Idyllen, Höjsang med Latter. Hvis det første Tidsrum tykkes noget snærpet og stramt, saa er det andet des mere laxt og bevægeligt. Klopstocks Orthodoxi blander sig med Voltairesk Fritænkeri, Alvor med lette Epigrammer, gudelig Sang med bitter Satire. Hvis det første Tidsrum tykkes noget tört, er det andet des mere fugtigt og vaadt, vaadt af Drik og vaadt af Taarer. Fra den Klopstockske Svæven i Skyerne synker Tanken ned til Jorden og til Fædrelandet, og Tidens begyndende Tanker om Fredens Lyksalighed og de stille Dyder, om Kjærlighed til Fædrelandet og Bondens Frihed, der i det næste Tidsrum i den simpleste Prosa naar sin Höjde, yttre sig allerede nu i Poesiens Rige.

Livets næsten totale Omformning henimod 1770, det Struenseeske Ministeriums Frækhed, Letsindigheden, der tog Overhaand i Sæderne, Friheden, der nu tillod sig alt, Modsætningen, der skarpt traadte frem imellem de to Nationaliteter, den norske og danske, og de politiske Stemninger, alt dette fremkaldte en Bevægelse i Literaturen, hvis Fenomener undertiden ere lidet elskelige, men i hvis Bølgegang der fremrage to lysende Taarne, som endnu straale for Efterslægten, Evald og Vessel.

Medens en stor og talrig Kreds, især alle de, der vare af en sat Alder og Tænkemaade, de, der dannede Arbejdslivets Kjærne, de, for hvis Øren de Klopstockske Toner endnu løde, paa en Gang fandt Opbyggelse og Underholdning ved Passionskoncerter, samlede Ungdommen sig til Gilder, hvor Letsindighed og Overgivenhed mangen Gang udartede til Kaadhed. Men naar den lykkelige Middelvej bevaredes, saa førte Munterhed, Friskhed og Lethed ogsaa til noget, som man hidtil selv i de höjeste og mest dannede Kredse kun havde kjendt lidet til: fransk esprit, der, omplantet i dansk Jordbund, blev til Aand,

---

[1]) Af K. A. Thielo haves: Charlotte von Weisensøe, Roman i tre Dele. 1756.

[2]) Nyerups Morskabslæsning, S. 223.

Digitized by Google

Lune og Vidd. Dybde vandtes ved fortsat Kjendskab til den engelske Literatur; kun det tungere engelske Humor torde man endnu ikke ret indlade sig paa.

Der var saaledes to Generationer, en ældre og en yngre, en ældre, der ogsaa bestod af Ungdom, som med Held var bleven opfostret dertil, en yngre, som ogsaa bestod af ældre, der skrede frem med Tiden, og hvis yderlige Modsætning ypperlig er udtrykt i Johan Vibes·vel kjendte Vers:

Den Skaberen skjænkte en oplyst Forstand,
Han elsker og drikker imedens han kan;
Thi naar man først Foden hos Charon har sat,
Saa siges al Elskov og Vinen god Nat, (etc.)

og det, som Guldberg satte derunder, eller, efter en anden Tradition, det, som Vibe selv, — da Guldberg, hvis Privatsekretær han var, efter at have faaet en Afskrift af Visen, lod ham kalde, for at irettesætte ham, — til Bevis paa, at Excellencens Afskrift var ufuldstændig, impromtu tilföjede:

Saa tænker den rasende Ungdom, hvis Mod
Og Sanser ophidses af Druernes Blod;
Den vise sig glæder i Gudsfrygt og Dyd,
Og vænter ved Døden først varende Fryd.[1])

Med disse almindelige Betragtninger føre vi Læseren ind i dette Tidsrums brogede Blanding.

Selskabet for de skjönne Videnskaber, hvis Öjemed gik ud paa at fremkalde Digte, at rette dem og at belönne dem, maatte under en temmelig almindelig Opløsning af de grundmurede Anskuelser og Forholde, der ved ny usædvanlige Aandsprodukter truedes med Fald, nødvendig hemmes i sin Virksomhed, og hemmede selv ved sin Stillestand en höjere Smags Udvikling. Det sidste Møde, ved hvilket J. S. Sneedorf var tilstede, holdtes i Maj 1764, og Cramer trak sig i det følgende Aar tilbage; de Medlemmer, hvis Dom var den afgjörende, vare da Luxdorph, Carstens, Nielsen, Lous og Sekretæren J. H. Schlegel. Ove Guldberg blev Medlem i Januar 1766; for Selskabets Opfatning

[1]) D. Digtek. under Kristian den syvende, S. 197. Familien Vibe af Fr. Thaarup i Genealogisk og Biographisk Archiv, 1. 97. Visen findes i Graaes Arier og Sange 2, 290, tilligemed Tilsætningen (Le Couvert), og derunder: D. N. S. (det norske Selskab).

Digitized by Google

af den höjere Poesis Væsen var, som vi vide, denne Mand ingen Vinding. En Tid lang standsedes Selskabets Virksomhed (1770—71 i over fem Fjerdingaar). Det samledes atter, og optog Suhm til Medlem (i September 1772). Schlegel døde 1780, og efter ham fik Selskabet en ny Sekretær i J. Baden.[1]) De afgjörende Stemmer vare visst nok Luxdorphs, Carstens' og Sekretærens, og de vare afgjörende paa en Tid, da netop Evalds vigtigste Arbejders Fremme var næsten aldeles afhængig af Selskabet. Næppe kan man da med Rahbek antage, at det var just i dette Tidsrum „Selskabets Fortjenester ustridig viste sig i det fuldeste og skjönneste Lys". Det var overalt, men især i den höjere Digtning, en Hemsko paa Poesiens Løb. Dets Kritik kom i den mest oprørende Modsætning til de ny poetiske Skabninger, som vare Geniets Fostre, hvilke det saa skævt til som Skiftinge, endskjöndt det for Skams Skyld maatte tage sig af deres Opdragelse og hjælpe dem frem i Verden. Det egenlig oplivende for Poesien, saa forekommer det os, ligger i Forholdet imellem Carstens og Evald, og det er et stort Spørgsmaal, om ikke det var blevet friere og mere beaandende fra begge Sider, hvis Carstens ikke havde været bunden eller kunde have revet sig løs fra sine Kolleger. For Poesien er nu en Gang intet fordærveligere end Tvang, intet mere ødelæggende end at skulle rette sig efter andres tildels absurde Meninger, — for at faa Penge.

Saa lidet som det danske Monarki var, havde det dog tre Nationaliteter. Den tyske, der var en Del, om end kun en lille Brök, af Tyskland, havde i lang Tid ført Herredömmet. Den norske, der næsten var ensartet med den danske, havde dog i Folkekaraktér og Almuesprog store Særegenheder, som den danske Regjering ikke ænsede. En Regjering, der ikke kunde nytte Slettelandets Velstandskilder, kunde endnu mindre udvikle Bjærglandets. Begge Lande forsömtes, Norge især, som det fjærnere. Uden Selvregjering, uden Universitet, givet til Pris for fremmedes Udsugelser, med Embedsmænd af dansk Æt, havde det i lang Tid ladet den Selvfølelse, der er dets Folkearv ligefra Oldtiden af, ligge i Dvale. Holberg var en Nordmand; den Gang faldt det ingen ind, at lægge Vægt paa det. Nu, da alt skulde være frit og alle Baand løses, vaagnede ogsaa Nordmændene, og naar de samledes med de Danske, viste der sig en afgjort Modsætning imellem begge Nationaliteter. De godmodige Danske maatte føle, hvorledes det sömmede sig for

[1]) Jfr. D. Digtek. under Kristian den syvende, S. 78. 82. 332.

Digitized by Google

dem at vige, nu for Nordmænd, som för for Tyskere. Gav Norge ikke Danmark sine bedste Søfolk, og skyldtes Flaadens Hæder ikke især Norge? Vare der ikke Nordmænd i den danske Konges Livvagt, og var det ikke dem, der under Struensee viste den störste Djærvhed? Skulde de ikke tillige i Literaturen lægge for Dagen, hvor de havde hjemme? Sproget var Dansk; men de kunde ogsaa i det nedlægge norsk Ejendommelighed.

Det var just Modsætning i Literaturen, der igjennem Klub-livet blev Oprindelsen til to Selskaber, hvori norsk og dansk Nationalitet traadte op imod hinanden: det norske literære Selskab og det danske Literaturselskab. Den norske Nordal Brun stod imod den danske Evald; og fra den Tid vedblev Striden imellem Norsk og Dansk at vise sig i allehaande Livsforholde.

Den ældste og eneste Klub i Kjøbenhavn var en Tid lang Neergaards Kaffehus i Badstuestræde, kaldet saaledes efter sin gamle Værtinde, Madam Neergaard, „hvor Hovedstadens muntre og vittige Hoveder samlede sig, æsthetiserede, dramaturgiserede og polemiserede for Fode,“ som det hedder hos T. K. Bruun:[1])

Jeg har set i Hovedstaden
Kun ett stakkels Kaffehus,
Hvor Anstalten, Stuen, Gaden,
Alt var stygt og à la Krus,
Ja, hvor Maren,[2]) Røg og Os
Trodsed alskens Digterros.

Ved Siden af det rejste sig efterhaanden andre, som det fremdeles hedder:

Men jeg saa snart Klubber spire
Frem til hver en Alders Gavn;

fra Drejers Klub til Nöjsomheden, hvorom man (efter 1800) sagde:

Hvor har Nöjsomhed sit Sæde?
I en Sump i Pilestræde.

Iblandt de tidligere var Madam Juls i Sværtegaden.

Eftersom der blev flere Gjæster, delte Selskaberne sig na-

---

[1]) Særsynet. Kbh. 1797, ogsaa i T. K. Bruuns Samlede Poetiske Skr. 4. D. 1812.

[2]) Stadsmø ibidem.

Digitized by Google

turligvis i Hobe, og bekjendte eller Landsmænd fandt det bekvemt at forvisse sig egne Værelser, hvor man uden at forstyrres eller fortrædiges af andre Gjæster kunde

samles tit,
snakke, spøge, drikke frit;

og der behøvedes kun en ydre Anledning til at gjöre denne Søndring endnu större og varigere. Nordals Bruns Zarine var udkommen; Abrahamson recenserede den i Kritisk Journal; Theologen og Juristen Ove Gjerløv Meyer fra Frederikshald (1772 Huslærer hos Konferensraad V. Bornemann, siden Byfoged og Lagmand i Tønsberg, † 1790) udgav et Forsvar for Brun, som man skyldte denne for, selv at have skrevet. Der blev en stærk Røre. Abrahamson og hans Ven Rosenstand-Goiske, den dramatiske Journalist, søgte paa Neergaards Kaffehus; Nordal Brun, Meyer og flere af deres Landsmænd og gode Venner samledes paa Madam Juls. Fra hint „Pandæmonium“, der var ligesom den danske Æsthetiks Sæde, troede nu Meyer, at alt det onde i Literaturen gik ud, og for at danne en formelig Opposition mod Neergaards Klub, foreslog han sine Landsmænd at indgaa en nöjere Forening, som derefter dannede sig med et literært Formaal. Han var saaledes Stifteren af det norske Selskab. Til den ældste Stamme hørte: Vessel, Brødrene Johan Vibe, Joakim Kristian Vibe, som Rahbek kalder „den hvasseste og maaske den vittigste af Selskabets gamle Ordførere,“ og Niels Vibe, Brødrene Friman og Colbjörnsen, Nordal Brun, N. Treschow, Fasting, Sören Monrad (Sören Latiner), Prahl o. fl. Selskabets første Sekretær var Johan Vibe. Det blev stiftet i April 1772.[1]) I Selskabets Protokol opbevarede man de Viser og Epigrammer, der faldt af i Selskabets Møder, hvor det i den af Tobaksrøg indhyllede Sal ikke skortede paa Lystighed og Sang ved den rygende Punschebolle eller det prisgivne Vinanker

---

[1]) Det er en Trykfejl, naar der i Dagen 1813 staar 1774, siger Rahbek selv. Men han omtaler dog (i Dagen 1813 Nr 121) Johan Vibes Vers:

O Meyer, du er stor,
Du er vort Selskabs Støtte,
Du stifted det ifjor
Til hele Verdens Nytte.
Notabene! Dette Vers
Gjælder kun for fem og halvfjerds.

Tog Selskabet maaske 1774 en mer bestemt literær Retning? Næste Aar udkom første Stykke af dets Skrifter.

Digitized by Google

de ere naturligvis af en meget blandet Natur, nogle slette nok, andre særdeles vittige. Det véd man da af Vessels. Man lod det imidlertid ikke blive ved at vække hinanden til poetiske Frembringelser inden fire Vægge, men blev enig om at udsætte smaa Præmier for de bedste Vers af Selskabets Medlemmer. Præmien var en Ring med en grön Sten, siden da den gik af Brug, en Ring med blaat Email, prydet med en Harpe, og med Selskabets Symbol: Vos exemplaria græca;[1]) thi man affekterede at hylde og have græsk Smag. Johan Vibe døde 1782, og Værtinden Madam Jul var „hans gjæstmilde Plejemoder i hans sidste sörgelige Dage.“ Rahbek skrev en Elegi ved Vibes Død, der bidrog til „den vennehulde“ Modtagelse han fandt i Selskabet, da han flere Aar efter tilfældig optoges deri 1789. För havde han været ilde anset dèr, som en enthusiastisk Tilhænger af Evald, som stærkt skyldig i Tyskeri, der af alle Smagssynder var den de hadede mest, og som en af de faa, der efter tarvelig Evne havde taget Repressalier mod deres Sarkasmer. 1790 fandtes endnu blandt Medlemmerne Jokum Vibe, H. L. Wexels, T. K. Bruun, Niels Vibe, Arne German, Rein, Zetlitz, Bernhofterne, Kl. Horneman. Kort efter endte Selskabet sin offenlige literære Virksomhed.[2])

Selskabet, der efterhaanden kom til at bestaa af en Blanding af danske og norske Medlemmer, tabte sin oprindelige Bestemmelse, og under aldeles forandrede Omstændigheder mistede det sin Braad. Nordal Brun besøgte det under sit Ophold i Kjøbenhavn 1791; men Munterhedan gik over i Elegier. Rahbek kan anses som dets Sörgedigter; Samlingen ender med hans smukke Elegi:

Atter en Cypres i Laurbærlunden!
Ak, hvad nyt Forlis bebuder den!
Snart er Lundens hele Pryd forsvunden,
Sörgeminder har den kun igjen (etc.).

---

[1]) Der sigtes til
Vos exemplaria græca
Nocturna versate manu, versate diurna.
(Horat. Ars poët. v. 268.)

[2]) Selskabet udgav nemlig: Poetiske Samlinger udgivne af et Selskab, Første Stykke 1775, bag paa hvis Titelblad det navngiver sig som: et Selskab, som har faaet Navn af det norske; Andet Stykke 1783, tilegnet Guldberg, hvor det under Tilegnelsen kalder sig: det norske literaire Selskab; Tredie Stykke 1793. Disse tre Stykker ere ogsaa samlede under Titel: Poetiske Samlinger, udgivne af et Selskab, Første Bind 1793. (Det hele kaldes sædvanlig: Norske Selskabs Samlinger.)

Digitized by Google

Plejemoderen Madam Jul forlod det. Kjøbenhavns Ildebrand hærgede en stor Del af Oplaget af dets Skrifter. Der kom en ny Slægt og en ny Tid, saa at dets egenlig literære Virksomhed omtrent kan antages ophørt, da den franske Revolution sysselsatte alles Tanker. Det opløstes dog først kort för Danmarks og Norges politiske Forbindelse ophævedes, ved en Generalforsamling i Efteraaret 1812, der tillige paalagde et Udvalg at efterse hvad der fortjente at bevares af dets Frembringelser. Derpaa blev Selskabets skrevne Verssamling sendt til Kristiania, til en af Selskabets Stiftere, N. Treschow, for at kunne bevares i Frederiksuniversitetets Bibliothek; men Skibet forgik nok eller blev taget[1]). Det norske Selskab fortsattes i Kristiania[2]).

Det norske Selskab opstod ikke som et Værn imod Bigotteriet, hvilket man maaske kunde formode efter Oehlenschlägers Yttring: „Muntre Aander, vante til Bjærgluften, følte det trykkende i den muggne Tørvedunst, som opfyldte Helligdommens Lund; og herved opstod det forunderlige Særsyn, at et Samfund af Nordmænd, hvem man skulde troet den store Natur paa Dovre og Filefjældet havde givet Kjærlighed til det höje, overlod sig ganske til selskabelig epigrammatisk Forlystelse i Dalen, og raabte med Franskmanden: Vive la bagatelle!" Nordal Brun og Klaus Friman hørte til det orthodoxe Parti, og Præstehadet var ikke af norsk Oprindelse; men der kan vel være noget i, at man kan „betragte dette Selskabs Vidd som et Slags Pestlys, der hindrede Bigotteriet fra igjen at udbrede sig". Oprindelsen skyldtes først de selskabelige Forbindelser, som Tiden førte med sig, der var jo baade fra først af og i Slutningen adskillige Medlemmer, der ikke havde gjort sig bekjendte i Literaturen; dernæst Hadet til den nytyske Klopstockianske Smag, der nødvendig maatte tirre dem, som vare dannede ved franske og engelske Mønstre; og Evald som Klopstocks Efterligner var og blev den nærmeste Skive for deres vittige Indfald og Sarkasmer. Selskabets oprindelige Liv kan derfor antages at have ophørt ved Evalds Død (1781), da Gjenstanden for deres Spøg og Spot faldt bort ligesom af sig

---

[1]) Efterretningen derom findes i en Kundgjörelse i Dagen 1813 Nr. 121, dateret den 13. Maj 1813 og underskrevet: Bruun, Rahbek, Bernhoft, Skielderup, Breinholm. Moes Tidsskrift for den norske Personalhistorie I, 233 (under Vessel) sætter Opløsningen til 1811 og omtaler Versprotokollen og den eneste nuværende Afskrift af den.

[2]) Boye tilegnede det sin første Udgave af Vessels Digte i Maj 1832.

selv. Ved Vessels Død (1785) maatte ogsaa det pikante ophøre, der havde gjort Selskabet saa tiltrækkende, at selv Danske „affekterede at tale med norsk Accent“; Viddet blev borte med Vessel og Godmodigheden tillige, den godmodige Vane, at al Spøg og Spot, som de ogsaa drev med sig selv, aldrig blev optagen ilde. Endnu för den Tid maa det have været føleligt, at Selskabet var „slidt af Ælde“, hvis et Vers, der blev skrevet ved Udsættelsen af en Pris: Ønskerne:

Jeg ser vort Selskab slidt af Ælde,
Og, Skræk! kun faa forsamlede,
Og Bygningen til Fald at hælde,
Da to Mæcener vinkede.
Og da de Prisen rakte frem,
Ej mindste Kræ sit Pund tör skjule,
Hver Digter kryber af sin Hule,
Og Drukkenskaben efter dem (etc.)

var, som Boye siger, af Vibe eller Vessel. Med den poetiske Opposition forbandt sig da ogsaa den folkelige. Thi om end saa rene Væsener som Vessel ingenlunde vare besatte af Norskheden, saa er det dog visst og sandt, at den var tilstede endog længe för Selskabet dannede sig, men blev nu særdeles kjendelig, og slig Folkemodsætning findes jo overalt, hvor der er Liv i Folk. Steffens fortæller, hvorledes man under Kristian den sjette vilde grunde en norsk Adel ved at kalde Bøndersönner fra Gudbrandsdalen, Valders og flere Steder ned til Hovedstaden og sætte dem paa Landkadetakademiet; men de satte sig nogle Gange op imod Lærerne, saa man maatte sende dem tilbage igjen. Baade Rahbek og Steffens fortælle, hvorledes de danske og norske Studenter ved Universitetetet delte sig i Partier. Da Rahbek blev Student (1775), fandt Trappefejden Sted i Studiegaarden imellem de norske og danske Russer, som Frederiksborgeren (Lorenz Bynch) siden besang i det komiske Heltedigt Trappiaden (1795). Ligeledes i Steffens' Tid. „Det var ikke Dueller (som i Tyskland), men vældige nordiske Nævekampe. Uden Tvivl vare Nordmændene dem, der udfordrede; Øboerne vovede sjælden Kampen; men de dygtige, kraftige Jyder stillede sig imod Nordmændene. Det fandt Sted paa Trappen i Universitetsgaarden udenfor Examenssalen. (Mange ældre ville uden Tvivl med Forf. se denne Trappe for sig, som man nu har taget bort, med begge dens Sideopgange og Jernrækværk). Hvert Parti steg op fra sin Side; Forkæmperne mødtes paa den øverste Flade og brødes, og søgte at styrte hinanden ud over Rækværket; det kunde vel hændes, at begge styrtede ned

Digitized by Google

paa en Gang; nogle Gange fandt dødelige Saar Sted.“ [1]) En slig aandig Nævekamp var det norske Selskab; og til visse udtaler Norskheden sig i dets Frembringelser, ikke alene i sin raa Skikkelse, men i dyb Alvor. Da Vibe nedlagde sin Post som Sekretær og rejste til Fyn som Landmaalerassistent, bad han sine Landsmænd sætte sig dette Minde:

I Versprotokollen mit Minde saa skriv:
Personen er fød udi Norge,
Var saare genægen til syndefuldt Liv,
Ej heller ret fri for at borge;
Hans Stads var en Frak,
Paa andre han drak,
Hans Ros: han var fød udi Norge.[2])

Og Slutningen af Klaus Frimans Hakon Adelsten lød:

Ved hævdet Ret i Fred at nyde
Er Norges Løve spag og huld,
Men Lænken, var den end af Guld,
Han Möje har at tro, en Løvehals kan pryde (etc.).

der synes at indeholde en temmelig stærk Trusel mod den danske Regjering. Men under denne stærkt udprægede og efter en saa lang Afhængighed naturlige Selvfølelse, dannede

---

[1]) Rahbeks Erindringer 1, 190. Steffens, Hvad jeg oplevede 2, 37.

[2]) Denne Vibes Afskeds-Ode til det norske Selskab er trykt i Tredie Aargang af Christiansandske Uge-Blade, 1782. 4. Nr. 9. Han siger i den:

Jeg er en Landmaaler af den Profession,
Som man Assistent monne kalde;
I liflige Fyn dèr er min Station,
Saa underlig Lodden mon falde.
Jeg rejser derhen
Med Kasper min Ven,
Men I mister tvende udvalde.

Han beder Giærløv (Meyer), „som nu tredie Gang er Direktør:“ Vaag over det Selskab du stiftet i Fior,
og endelig

Jeg lægger nu ned sekretariske Pen —
Tag du, ædle Herman! tag du den igjen.

Kasper er da Digteren Vessels Broder, og Herman vel Herman Treschow.

Digitized by Google

det norske Selskab, og det skal altid siges til dets Hæder, i Literaturen en talentfuld, djærv, talrig og tætsluttet Opposition. Det virkede ikke alene ved Skrifter; de Indfald, der faldt i Selskabet, uden at blive trykte, gik som en Løbeild fra Mund til Mund, ogsaa udenfor det, og vakte mange slumrende, vare et Kjølpulver for mange ophidsede; Jokum Vibes og Sören Monrads blodige Sarkasmer rensede Luften, der var smittet af den Evaldske Skoles Overdrivelser; det Kjærnevidd, som denne Forening kaldte til Live, er noget af det mest udødelige, Danmark har frembragt; denne Dygtighed, denne Begavethed maatte jo fremkalde en, om ikke ligesaa kraftfuld, i det mindste ligesaa nidkjær Modsætning og Modstand.[1])

Ligesom de unge Digtere i Tyskland flokkede sig om Klopstock, dannede Evalds Poesi et Midpunkt for yngre danske Poeter og Videnskabsmænd, der henrevne af Beundring forgudede ham, selv i hans Fejl. Den Maade, hvorpaa det norske Selskab eller dets danske Eftersnakkere med Sarkasmer angrebe Evald og hans Poesi, især Balders Død eller Baldûren, som de kaldte det, fremkaldte en nöjere Forening imellem hans Beundrere: det danske Literaturselskab, stiftet i September 1775. Ogsaa det forbandt sig med Klublivet. Dets Medlemmer bleve nemlig

---

[1]) D. Digtek. under Kristian den syvende S. 144. 286. 366. og hvad Rahbek har meddelt deraf i Hesperus. (Læsning i blandede Æmner, 3. D.) Rahbeks Erindringer 1, 390. 4, 3. 8. 29. 136. o. fl. St. Rahbeks Efterretninger i Dagen (hvis Redaktør han da var) 1813. Nr, 121. 123. 127. Familien Vibe af Fr. Thaarup i Genealogisk og biographisk Archiv, 1, 96. Oehlenschläger Om Evald og hans Værker, i Athene 1, 307. Vessels Biografi af Boye i Boyes Udgave af Vessels Digte, 2. Udg, 1843, 2. D. S. 110. Ved Johan von Vibe henviser Nyerup til Nordiske Intelligenz-Sedler 1782 Nr. 11; men dèr staar ikke andet end et aldeles indholdsløst Vers af Zetlitz: I Anledning af Kammer-Secretaire von Wibes Død, hvilket bemærkes, forat ingen, der søger Efterretninger om Vibes Levnet, skal gjöre sig forgjæves Ulejlighed. Se endelig om det norske Selskab og dets Forhold, dels til de skjönne Videnskabers Selskab, dels til det danske Literaturselskab: J. L. Heibergs Udsigt over den danske skjönne Literatur (i Saml. Skr. III, 122 flg.); J. L. Heibergs Digter-Misundelse i Interims Blade 1834 Nr. 13 (ogsaa i Prosaiske Skrifter 3. Bd.) og Svaret til Kjøbenhavnsposten, Nr. 18; samt J. S. Welhavens udførlige Afhandling: Om Betydningen af det norske Selskabs Opposition mod den Ewaldske Poesi, i Langes Norsk Tidsskr. for Videnskab og Literatur, 3. Aarg. Kristiania 1849. J. H. Vessels Samlede Digte, udg af J. Levin, S. XLVII—XCI (om Versprotokollen S. 333—368). J. S. Welhaven, „Ewald og de norske Digtere“, Fire literærhistoriske Forelæsninger. Kristiania 1863. (Samlede Skrifter af J. S. Welhaven, 8. Bd. Kbhvn. 1868). Dietrichsons Omrids, 1, 144.

Digitized by Google

snart indlemmede i Drejers Klub, der i samme Aar var oprettet af sexten Medlemmer, som alle vare Stifteren Jakobs Drejers personlige Venner og bekjendte. Da Literaturselskabets Medlemmer paa en Maade førte Ordet, forbyttedes ikke sjælden de to Forbindelser, Klubben og Literaturselskabet, saa at den större. Klubben, hos det norske Selskabs Ivrere maatte bøde for det mindres, Literaturselskabets Synder. Men ogsaa her iudtraadte en Søndring. Hovedstammen i Klubben blev efterhaanden dannet af Kammeralister og deslige Kollegiemennesker, og da Hovedmændene vare fra Fyn, kaldtes de Fynboer, modsat Genierne. Hos Kammeralisterne udviklede sig en esprit du corps, der satte sig imod Geniernes Indlemmelse, Genierne forstærkede sig saa igjen med en Del Søofficerer, saa at der her fandt en lignende Gnidning Sted, som i det norske Selskab, naar en eller anden Gjæst, som Hesteprangeren, forvildede sig derind.[1]) Den der med Föje kan anses for den egenlige Stifter af det danske Literaturselskab, var i Følge Rahbek, Jens Wadum (f. paa Nörgaard i Salling Herred, 1772 Kopist i Generallandvæsenskommissionen, † 1804 som Kommitteret i Rentekammeret, altsaa selv Kammeralist). Selskabet begyndte temmelig stort. Det styrkede sig, maaske i Følelsen af sin Svaghed, med Æresmedlemmer: først og fornemmelig Evald, dernæst Tyge Rothe, Dr. theol. J. Kr. Schönheyder, der havde et saa stort Indgreb i Evalds Liv, og senere Bastholm; og, som om det havde en Fornemmelse af, at det ikke selv kunde holde længe ud, forsynede det sig i Tide med vordende Kræfter ved at optage fire Auskultanter: K. Kraft, en Sön af Prof. Kraft i Sorø, Fr. Sneedorf (Historikeren), A. B. Rothe, Tyge Rothes Sön (Konferensraaden), Fr. Münter (Biskoppen). Blandt de egenlige, virksomme, Medlemmer finder man nogle gode, men ingen i poetisk Henseende eminente Navne: Abrahamson, (der i et Brev til Evald, September 1776, udtalte Selskabets Hovedtendens: Beundring af Evald), Wadum, Clementin, Tostrup, K. M. Holst, Lars Smith, Scavenius („den Gang i tarvelige Kaar“). Thaarup, Brødrene Trojel, Dræby, M. T. Cold, Bast, M. W. Kall, Ove Malling, Fr. Moltke. Offenlig traadte Selskabet frem, første og sidste Gang, i Anledning af Indfødsretten, med en Samling af Digte alene over den, om end i forskjellige

---

[1]) Vessels velkjendte Epigram:

Den Mand, som sælger Heste,
Han gjorde vel det bedste,
I Fald han gik sin Vej,
Thi man ham lider ej.

Digitized by Google

Former.[1]) Det var vel patriotiske, men just ikke Evaldske Produkter; der regnede ogsaa Spot og Spe ned over Samlingen. „Den blev den almene Skive for god og slet Persiflage.“ Paa dens Titelblad stod en Laurbærkrans med Indskrift: Forsøg at naa, i dets Sted læste man: Fikst du Pæren, Zacharias! I Abrahamsons Idyl var der en Vise:

Saa synge vi med Höjtidsklang:
Længe leve Kongen!
Og glad er vores fælles Sang:
Længe leve Kongen!

Saa lød det i alle Vraaer og Kroge:

Og Visen gjorde Abraham,
Længe leve Kongen!
Gid han faa baade Last og Skam,
Længe leve Kongen!

I Abrahamsons Ode hed det:

Vor Kristians Pris faar mangen Tolk
I Læredigt, Idyl og Ode;
Min Lovsang er, han saa sit Land, sit Folk,
Og se, de vare saare gode.

Det parodieredes:

Selskabets Ros fandt mangen Tolk
I Læredigt, Idyl og Ode,
Men det var kun Agenten Holk,
Der fandt, de vare saare gode.

Det danske Literaturselskab udgav aldrig noget mere; det lod som om det igjen vilde tage fat, thi der circulerede fra 11. November 1780 til 27. Januar 1781 et Lovudkast blandt en stor Del, af Rahbek nævnte, Medlemmer; det var ogsaa i Virksomhed endnu i Juni 1781; men kort efter sov det hen af sig selv uden formelig at vorde opløst. Dertil kan vel mange Omstændigheder have medvirket, men Evalds Død var sagtens den nærmeste, skjöndt det havde været smukt, om Selskabet netop nu havde indviet sig til at forherlige hans Minde. Dets kritiske Arkiv eller den gjensidige Bedömmelse af Medlemmernes Arbejder

[1]) Over Indfødsretten 1777. Samlingen indeholder 3 Digte af Abrahamson, 2 af Tostrup, 1 af P. M. Trojel, P. K. Trojel, Thaarup, Sneedorf, Wadum, L. Smith, Holst, Clementin, Scavenius. (Anmældelse i Kritisk Journal 1777 Nr. 5, af Baden, og i Kritisk Tilskuer, efter Rahbek uden Tvivl af Fasting.)

Digitized by Google

fik Rahbek af Abrahamson.[1]) Et sörgeligere Vidnesbyrd, end dette Selskab, kan der næppe gives om, hvor alene Evald stod paa sin Höjde, og hvorledes hans Poesi, lidet begreben af hans Samtid, næsten med ham sank i Graven.

Naar man vil holde Mønstring over Digterne, materialiter tagne (blandt hvilke der da atter kan gjöres Udvalg), vil ogsaa det medvirke til at lette Overskuet over dem og Tidsrummet. Man finder da ved 1765 af det forrige Tidsrums Digtere bortrevne: A. B. Poulsen, G. Treschow, Tullin, og kun de mindre betydende ere tilbage, og mange af dem lidet virksomme i poetisk Henseende: Stenersen, K. G. Biering, Flensborg, † 1776, Bredal, † 1778, C. D. Biehl, † 1788, Wivet, † 1790, T. Rothe, † 1795, H. Schierman, † 1796, J. J. Lund og Dyssel, † 1798, Benzon, † 1799, Borneman, † 1801, Lous og K. H. Biering, † 1804, Hammer, † 1809. Oprigtig talt er der ikke en eneste af dem, som ligger os synderlig paa Hjærte, det skulde da være Wivet. Det er kun lidet iblandt saa mange.

Vi vende os da til de ny fremtrædende, for at man kan se, hvilke og hvor mange af deres Navne der skulle have Klang for Nutid og Fremtid. Her møde vi da efterhaande: Luxdorph (1764, † 1788), Evald (1764—1781), Balling (1766—1795), J. L. Bynch (1766—1772), Fasting (1767—1791), Vandal (1767—1792, † 1795), Carstens (1767, † 1795), Sandøe (1767 —86, † 1817), H. Pontoppidan (1767—88, † 1802), Bull (1769, 1772, † 1783), Abrahamson 1769, † 1812), Jacobi (1769, † 1810), Middelton (1770), L, Knudsen (omtrent 1770, † 1818), Nordal Brun (1770—1796, † 1816), Tode (1771—1806) Vessel 1772—1785), Stockfleth (1772, † 1808), Viborg (1772—92,

---

[1]) Rahbek Om det danske Literaturselskab i Maanedsskriftet Hertha, udgivet af Liunge, 4, 401. Nyerup Om det danske Literaturselskab i Tritogenia 6, 41. med Tillæg af Rahbek (Selskabets Love), og to Digte over Indfødsretten, S. III. 173. Rahbeks Erindringer i 1. og 3. D. ogsaa om hans utrykte Oversættelse af Boileaus Epistel til Molière, hvis Hovedformaal var at slaa sig til Ridder paa Sangene over Indfødsretten. J. L. Heibergs Udsigt over den danske skjönne Literatur (Saml. Skr. III, 122 flg.). Danske Tilskuer 1807, Nr. 47 og 48, hvor man ogsaa finder P. M. Trojels Digt Over Tullins Død, og P. K. Trojels Ode over Indfødsretten saaledes som den i sin første Form blev indgiven til Selskabet, med Medlemmernes Kritik derover. Meddelelser Af det danske Literaturselskabs Archiv findes i Ny Minerva, Juli 1807. Bemærkninger i Abrahamsons Levnet af Molbech i Historisk-biographiske Saml. 3, 407. Welhaven har i „Ewald og de norske Digtere“ nyttet et stort Tal haandskrevne Blade, der havde tilhørt Abrahamson. Deriblandt fandtes ikke faa Levninger af Literaturselskabets Arkiv.

Digitized by Google

† 1801) (F. K. Krag 1773), P. M. Trojel (1773—1793), K. T. Walther (1774—1788), Storm (1774—1794), Meyer (1775, † 1790), E. R. Colbjörnsen (1775, † 1793), P. H. Friman (1775, † 1839), T. K. Bruun (1775—1834), H. K. Sneedorf (1776, † 1824), E. Falsen (1776—1808), P. D. Bast (1777—82, † 1803), L. Bötker (1777, † 1791), Sigvard Lycke (1777—87, † 1789), Kl. Friman (1777—1809, † 1829), P. K. Trojel (1777, † 1784), G. N. Nissen (1778), H. V. Riber (1778—1796), Pram (1778—1821), F. K. Hjort (1779—98, † 1821), J. Vibe (1779—1782). Samt henimod en Snes til, der begynde fra 1780 eller Aarene derefter, og ved sine modnere Arbejder have et naturligt Krav paa at henføres til næste Tidsrum, til hvilke vi derfor henvise om dem, for at undgaa Gjentagelse.

Digtarterne, der visst nok för vare til, men laa ligesom indviklede i et Svøb eller brøde frem i stærke knuddrede Udvæxter, udfolde sig nu for vore Öjne, og viste sig tildels i saa tækkelige Former, at Öjet ikke uden Velbehag kan dvæle paa dem.[1])

Selskabet for de skjönne Videnskaber havde begyndt at fremkalde Læredigtet, og holdt i nogen Tid ud dermed, men forsøgte (1765) at give det en anden Form, under Skikkelse af en Ode; og maaske træt deraf gjorde det endnu en Overgang til det beskrivende Digt. Der kom siden en Tid, da man nægtede baade Læredigtet og den beskrivende Digtning Navn af Poesi; men naar man ikke anvender denne rigoristiske Maalestok, naar man vil tilstaa Læredigtet Værd som et Forsøg paa at give Veltalenheden en tækkelig Form, og fremme Sprogets Uddannelse, naar man i det mindste med Gøthe vil indrömme, at enhver god Digter ogsaa bör forsøge sig i denne Form, fordi han kan have godt deraf, og naar alle disse Digte ere som en Fortsættelse af nordisk Poesi i Modsætning til Efterligningen af Klopstock, saa vil man ogsaa paaskjönne de bedre Fostre af denne Slags.

Hans Bull (f. paa Gølmsgaard i Orkedalen, Præst til Klæbo, † 1783), norsk fra Top til Taa, vandt Prisen for to didaktiske Digte: Landsfaderens Ros fremfor Erobrerens, og Landmandens Lyksalighed ved Frihed og Ejendom, hvis „höje Poesi, fuld af

---

[1]) Jfr. med den følgende Fremstilling og den tilsvarende i næste Tidsrum: Schöne Redekünste der Dänen von einem ungenannten Gelehrten in Dänemark (Brøndsted) i Eichhorns Geschichte der Literatur. 4. B. 3. Abtheil. Gøttingen 1810. 7. Afsnit. Og J. L. Heibergs Udsigt over den danske skjönne Literatur.

Digitized by Google

ædle Billeder, med sit korte og senefulde Udtryk" vandt Bifald.[1]) Han forsøgte sig ogsaa i den beskrivende Art ved: Elven Nids Udspring.[2]) Med Bull kappedes: om den første Opgave Abrahamson ved: Landsfaderen og Erobreren (Bull gav sine Digte i ægte gamle Alexandrinere, Abrahamson gjorde sig det lettere ved at bruge urimede Jamber); om den anden: Ch. D. Biehl ved: Om Frihed og Ejendom. Hvis man vil dömme efter, hvor der er mest Kraft og Fylde, overgaar Nordmanden begge de andre. Det norske Selskab gik ind paa samme Vej: O. G. Meyer forfattede for det et Læredigt: Den ringe Stands Fordele, som Nyerup ikke gjör stort af, men Rahbek nok kan lide. Det er imidlertid næppe værdt at omtale ved Siden af Vessels Nöjsomhed o: Sövnen, og Vessel har ved sit Epigram over det givet det sit Skudsmaal:

Vort Selskab dig ærer,
Du Nöjsomheds Lærer!
  Er det ikke sandt?
Dit Vers var en Kjærne,
Man læste det gjerne,
— Naar man blev det vant.[3])

Det danske Literaturselskab fremkaldte en hel Samling af Læredigte over Indfødsretten (1777), som vi allerede have omtalt. Hermed kan jævnføres Luxdorphs latinske Digt over samme Æmne: Engenes Eugenetes, og Nordal Bruns: Den gamle Nordmand eller Gjenlyd fra Norge af Engenes Eugenetes (Bergen 1776)[4]), hvori han, som Nyerup siger, slog to Fluer med ett Smæk, roste baade Indfødsretten og Luxdorph. J. Wadum forelæste Digtet: Til Dorset, i samme Selskab 1779, hvilket efter hans Død er trykt under Titel af: Forsynets Veje, Fragment af et Læredigt.[5])

Nær slægtet med Læredigtet er Læredigtet i Odeform. De skjönne Videnskabers Selskab udsatte en Pris for den bedste

---

[1]) Jfr. Fortegnelse paa Trykkefrihedsskr. 3, 12. D. Digtek. under Kristian den syvende, S. 37. 118. 226.

[2]) I Minerva 1806. Om Hans Bull se: Dietrichsons Omrids. 1, 195—197.

[3]) Jfr. D. Digtek. under Kristian den syvende, S. 195. 365. 368. 375.

[4]) Ogsaa i Samling af hans mindre Digte, S. 78.

[5]) I D. Tilskuer 1805, Nr. 53. jfr. om Wadum D. Tilskuer 1804, Nr. 28—29.

Digitized by Google

Ode over en af Guds Egenskaber. Tænkte det, der skulde komme endnu en Tullin? Jens Sandøe (en Kjøbmandssön fra Holbæk, siden Præst i Laaland) indsendte en Ode om Guds Hellighed, L. J. Benzon, der allerede havde kappets med Tullin, rivaliserede atter med Sandøe ved Ode om Algodheden. Da ingen af dem fortjente Prisen, gav Selskabet dem begge den („hver af Forfatterne faar en Guldmedaille.")[1]) Sandøe gav endnu en Ode: Urania eller Religionen; og nogle af Forfatterne til Digtene over Indfødsretten foretrak denne Form, ikke just med Held. De vare endnu ikke blevne flygge.

Mere Liv, mere Bevægelse, mere Næring for Fantasien yder det beskrivende Digt. Naturbeskrivelser hos de ældre Digtere ere (Arrebo undtagen) enten sjældne eller smagløse. Maaske medvirkede de engelske Digtere, Gray, Thompson, til at vække Sansen derfor. Norges Natur maatte især nære den; og med nogle af de Digtere, som udmærkede sig heri, begynder den sande Lyrik. Stenersen, der var kommen ud over sin kunstige Efterligning af Klopstock, navngav sig første Gang som Forfatter til Ode til Junkerskilde,[2]) med en mere lyrisk Form afdelt i Strofer, endnu med noget stift i Sproget, men med livlige Skildringer, og en smuk Forgang til den følgende Rigdom af denne Art. Thomas Rosing (de) Stockfleth (en Præstesön fra Faaberg i Gudbrandsdalen, Byfoged i Frederikshald etc.) begyndte med Fortællinger efter Fontaines Maade (1772); han vandt Prisen for det beskrivende Digt Sarpen,[3]) og digtede siden i norsk Dialekt. Lyspunktet danne Brødrene Friman, Præstesönner fra Sellø i Nordfjord, den ældre Klaus Friman (en Tid lang Personel-Kapellan hos Ström, Forf. til Beskrivelsen over Søndmør, siden Præst til Davigen), den yngre Peder Harboe Friman (Kopist i Finanskollegiet, Legationssekretær, derefter Sekretær i Departementet for de udenlandske Sager). Begge Brødrene bejlede om Prisen for et beskrivende Digt: Hornelen; den ældre Broders vandt Prisen, skjöndt hans Digt er svagere end den yngres.[4]) Klaus Friman digtede ogsaa for

[1]) D. Digtek. under Kristian den syvende, S. 33. 80. 82.

[2]) Jr. D. Digtek. under Kristian den syvende, S. 122. De beskrivende Digtarters Literatur i Minerva, December 1801 og Fortsættelsen 1802 (af Rahbek).

[3]) Jfr. D. Digtek. under Kristian den syvende, S. 183. Welhaven, „Ewald og de norske Digtere" (Samlede Skrifter, 8, 233 fg.). Dietrichsons Omrids, 1, 162—164.

[4]) Jfr. D. Digtek. under Kristian den syvende S. 199. Dietrichsons Omrids 1, 164—169. Welhavens Forord til Udvalg af Kl. Frimans Digte. Kristiania 1851 (Saml. Skrifter 6, 192—209, Kbhvn. 1868). Welhaven, „Ewald og de norske Digtere" (Saml. Skrifter, 8, 236—45).

Digitized by Google

det norske Selskab: Frederiksborg Egn og Udsigt fra samme. P. H. Friman vandt Prisen for: St. Synneves Kloster paa Sellø. Begge vare tillige lyriske Digtere; den ældste vedblev at offre sig til Poesien, den yngste derimod digtede kun i ett Par Aar (1775—76), og ophørte derpaa aldeles at synge, som Nattergalen, der søger varmere Egne; men han blev hængende i Diplomatien. Edvard Røring Colbjörnsen, en af de tre bekjendte Brødre fra Nedre-Romerige († som Regjeringsraad paa St. Croix) meddelte det norske Selskab Digtet Foraaret,[1]) en norsk Efterligning af Thompsons The Spring. Det var hans første og sidste Arbejde. Til disse Nordmænd sluttede Gudbrandsdølen Pram sig med sit halv lyriske halv beskrivende Digt over en dansk Egn: Emilies Kilde (1782). Anders Bull, (Broder til Hans Bull, † som Politimester i Kristiania 1796) førte atter Musen tilbage til Norge ved Digtet Dovrefjæld med omliggende Egn 1784.

Saa nær ved den lyrisk-episke Lund gik Poesien ind i den, og gjennemvandrede dens forskjellige Partier. De søndre sig nu bestemt fra hinanden: Hymnen (dog mest som Oratorium), Oden (især betragtende), Idyllen, Elegien, Heroiden, Romancen, Visen.

I Hymnen, Oratoriet og andre aandelige Digte tabe ved Siden af Evalds næsten alle de andre sig, endog fra en senere Tid, af Abrahamson, Sandøe o. fl.[2])

I den beskuende Ode er P. H. Friman ypperlig, som i Ode til Søvnen:

Aander sagte, Vestenvinde!
Milde Luft, udgyd din lunkne Strõm! (etc.)

og Tanker ved en Flod, begge digtede for det norske Selskab.[3])

Idyllen, især i Form af Hyrdedigt, Ekloge var en af de ældre Poeters Kjæpheste; nu lagde de en ny Saddel paa, et mere pynteligt Skabrak, men den blev ved Jorden. Fasting oversatte af Gesner 1767. Suhm forsøgte sig i Idyller og Samtaler (1772) i Prosa, men det blev til sød Mælk. Nikolaj

---

[1]) Jfr. D. Digtekunst under Kristian den syvende, S. 195. 367. 379. Dietrichsons Omrids 1, 161. Welhavens Saml. Skrifter 8, 235.

[2]) Af P. M. Trojel haves: Hymne til Lyset, efter Cowley, som Rahbek har forsömt at optage i hans Digte. Den findes i D. Tilskuer 1802 Nr. 63. L. Bøtker gav som Læredigt: Nadverens Sacramente. Odense 1777. (Jfr. Evalds Digt.)

[3]) Jfr. D. Digtek. under Kristian den syvende S. 376. 378.

Digitized by Google

Kristian Viborg (Erik Viborgs ældre Broder, siden Direktør ved Dugmanufakturer, der vel sagtens skal betyde Klædemanufakturer) skrev i Vers: Erast eller den lykkelige Dyd, efter Kleists Irin (1772), men var ikke heldigere.[1])

Elegien, Sörgedigtet, Grædedigtet, blev nok egenlig til først nu. Holberg kunde ikke græde, uden at man lo af ham; gaar man længer tilbage, saa kunde den endnu ældre Slægt græde, og det til Gavns, men kun over Kristi Lidelser, ikke over sine egne; dens Sorg var stum, og alt hvad man kunde kalde eller kaldte Elegi fra hine Tider, var tört; nu blev den til Væde. Med Klopstock, det er sandt, kom jo rigtig nok det Elegiske og „die weinenden Augen"; men den danske Almenhed var endnu ikke rigtig forberedt derpaa. Denne Sorgens Tone forekom den löjerlig, og, som vi have set i forrige Tidsrum, gjorde alt, hvad der kunde, Parodier derover. Nu aabnedes Taarekilderne. Alting græd, ligetil Præsterne paa Prædikestolen, hvis hvide Törklæde idelig var i Bevægelse, ligesom Damernes under en Tragedie. Det er et mærkværdigt Fenomen; og vi havde da heller ikke det fra os selv. Efter Overspænding følger Slaphed, efter Henrykkelse Vemod. Efter at der i nogle Aar havde hersket stærke „Landvinde", nærmest fra de norske Bjærge, medens man i de höjere Kredse levede af Klopstocksk Orthodoxi og Voltairesk Fritænkeri, og den unge Genialitet delte sig imellem det norske Selskabs Epigrammer og Evalds Höjsang, indströmmede der, som Rahbek siger fra det indre Tyskland „en ledagtig lunken Sciroccovind, Følsomhedsvinden", opfyldt af Taage, som angreb de bløde Sjæle, og især virkede paa Öjnene; man saa overalt, om ikke just rindende Öjne, saa i det mindste „trübselige Blicke." Det var en Syge, der paa en Gang opkom i flere Lande, en Feber, Wertherfeberen, „die Wertherperiode, eine thränenfeuchte Düftelei der Sentimentalität."[2]) Leiden des jungen Werthers udkom 1774; den maatte rigtig nok ikke oversættes, men dens Læsning kunde dog ikke forbydes. Den var, som man véd, ikke Kilden til Sygdommen, men et Foster af den; „Gøthe schaffte sich mit der Darstellung seine Geschichte vom Halse", og skrev selv imod Wertheriaderne (Triumph der Empfindsamkeit, 1777). Yoricks følsomme Rejse af Sterne blev oversat (af H. J. Birch) 1775, og blev modtagen med Hen-

---

[1]) Jfr. Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 3, 14. Viborg udgav ogsaa: Dansk Muse-Almanak (ikke Musen-Almanak) for hvilket Aar man vil, 1781, hvori omtrent Halvdelen er af ham selv; og Bredstrups Offersten, i Minerva 1792.

[2]) Rosenkranz, Gøthe und seine Werke, 1847. S. 179.

Digitized by Google

rykkelse. Endnu værre blev det, da Millers Klosterhistorie Siegwart, udkommen 1776, blev indlemmet i vor Literatur (oversat af H. J. Birch) 1778. Næsten alle Romaner og Skuespil vare ved denne Tid af det følsomme Slags, og Ordet blev „som en Lokketitel," sat paa Modevarerne. For Rahbek, der „altid gik med Werther i Lommen", for ligesom at have Taarepersen ved Haanden, var Yoricks følsomme Rejse endnu ikke følsom nok; men man havde ogsaa andre, f. Ex., en Efterligning af Werther, der hed Adolphs samlede Breve (oversatte af Fr. Sejdelin, Odense 1785), der „endnu mange Aar efter vedblev at være ham en kjær Læsning." I den lyriske Poesi i Særdeleshed yttrede denne Stemning sig ved „det lange Maanskin (Mondscheine) i Aarene 1775—80" eller „Maaneskins- eller Vergissmeinnichtsperioden." „I en viss Periode, siger Frederik Schmidt, der selv blev stærkt angreben, i en viss Periode var en Elegi til Maanen gjerne det, hvormed den begyndende Digter eller Qvasidigter debuterede"; men denne vemodige Tilbedelse udsatte da ogsaa den uskyldige Maane fra den anden Side for Spot: En kaldte hende (hun havde naturligvis tabt sit nordiske Kjön) Tyskernes Gudinde; se, sagde en anden, hvor det hænger, det gamle Ansigt dèr paa Himlen, til Spektakkel! Men Spotten hjalp ikke, det var en Omgangssyge, en Epidemi. Den faldt ikke alene over Evald (ved Arenses Tab) og Evaldianerne, iblandt dem f. Ex. P. M. Trojel, Abrahamson, hvis Signe var et i sin Tid almenbeundret Digt; men ogsaa Evalds Modstandere, og de der stærkest parodierede Werther og Tyskerne, maatte holde for. „Den Smerte, hvoraf Johan Vibes Hjærte knustes, var ulykkelig Kjærlighed." Hine Ord i H. P. Frimans Axel og Valborg:

Og du, hvis Bryst er viet ind
Af elsket Haand til Elskovs Sorg at gjemme,
Som gjemmes ej, men flyder paa din Kind,
Med dine Taarer bedst mit Sörgekvad skal stemme,

havde ligeledes en personlig Hentydning. Selv Vessel var angreben:

Mit Öje fordum for dig maled
  Den Ild, som bobler op i mit Blod —

Jeg ønsked i din Favn at ile,
  Naar Öjet uformærkt fik se
Sin Guddom venlig til sig smile,
  Og Himlen ad sin Yndling le.

15*

Digitized by Google

Men Avind Gift kom i vort Bæger,
Mit Hjærte fik sit Banesaar.
Dets Plage ingen Hermes læger,
Min Lykke, Haab og Liv forgaar. —

I, som Cytherens Magt tilbede,
Hør vor Catul — hvor sand, hvor sød:
Den skjælver for sin Piges Vrede,
Som ikke skjælver for sin Død.

Du rejser — skal jeg dig ej skue,
I Hjærtet staar dit Billede,
Der brænder i Cytherisk Lue — —
Min Vellyst og min Lidelse! (etc.)[1])

Heller ikke var denne Paroxysme indskrænket alene til Poeter; „man havde ligesaa lidenskabelige Breve i lige Anledning fra andre dygtige lærde og Forretningsmænd.“ Det laa i Luften.[2])

Da næppe nogen Digter undlod at udgyde sine Følelser i Elegier, ere de naturligvis ikke alle af denne Slags; nogle ere törre nok.

Elegien i Brevform, som Heroide, var fra forrige Tider yndet og dyrket ved Oversættelser af klassiske Mønstre. Nu traadte den mere selvstændig frem; Selskabet for de skjönne Videnskaber og det norske Selskab fremmede den. For det norske Selskab skrev C. D. Biehl Breve fra Valborg Immersdatter, men det blev til „en kjedsommelig Fortælling;“ og den norske Dame, M. S. Buchholm: Adeluds til Torkild Trundesen, ligeledes i for brede Tirader. Jacobi oversatte for Selskabet til de skjönne Videnskabers Fremme efter Ovid Sappho til Phaon, men tildels i temmelig matte og germaniserende Alexandriner:

---

¹) Elegi (uden Navn) i Adresseavisen 1778 den 29. April.

²) Rahbeks Erindringer 1, 235—236. 271. D. Tilskuer 1798, Nr. 6. 1799, Nr. 64. 68. Steffens (Hvad jeg oplevede 2, 35) fortæller, som et Vidnesbyrd om Ungdommens Letsindighed i Begyndelsen af denne Wertherperiode, en Anekdote om den grove Spøg, der paa ett af Kollegierne blev dreven med en Kandidat Cr., ved hvilken Frederik Sneedorf, bleg og badet i Taarer, forestillede den foregivne Kjøbenhavnske Prof. Jerusalems Enke, J. P. Mynster omtaler denne Mand som sin Lærer, samt Mystifikationen, i Meddelelser om mit Levnet, S. 19.

Digitized by Google

— Jeg kan med ingen Digt den rørte Streng geleide,
En Digt, som lykkes skal, er roligt Sinds Arbeide.

Endelig skrev Stockfleth for det norske Selskab Heroiden Philippa til Erik (udkommen 1783), og Pram for de skjönne Videnskabers Selskab sin Heroide over samme Æmne, der 1779 vandt Prisen (udkommen 1783).[1] Og dermed havde denne Digtart naaet sin Fuldendelse.

Den historiske Fortælling i Sangform, Romancen, vor Poesis ypperste Prydelse, fik allerede sin fuldendte Form for denne Tid i P. H. Frimans for det norske Selskab digtede Axel Thordsen og Skjön Valborg (udkommen 1775). Men hvorledes man havde vendt sig bort fra Fortiden, viser det svælgende Dyb, der ligger imellem den og den gamle Kjæmpevise. Vessel bemærkede det. Det er Veltalenheden, der gaar igjen i Digtet, i det bedste, som Tiden mægtede. Beundret blev og er bleven (og fortjener det jo ogsaa) hin Strofe:

Mer ilende fòr Pilen ej
I Luften hen fra Buens stramme Sene,
End Axel paa sin længselsfulde Vej
Flyr hastende forbi dens ønskte Milestene;
Sin raske Fod den stolte Ganger hæver,
Den grönne Hede flyr og ved hans Fodslag bæver.

Det er en Slags Omskrivning af Kjæmpevisens:

Paa Rejsen var han saa frisk og snar,
Ham fulgte tredive Svende,
Dèr han kom til sin Moders Gaard,
Da red den Herre alene.

I Dagmarsvisen findes, som bekjendt, en lignende Vending. Ved den naturligste Enfoldighed opnaas mere, end ved Frimans Maleri med sine Tillægsord til hvert Hovedord og sine paa hinanden hyppede Billeder. Først med Edvard Storm vendte man tilbage mod den gamle Kjæmpevisetone.[2]

Visen, der allerede var bleven til hos Kingo, Reenberg og Stub, og som efter 1784 havde sin blomstrende Periode, var en

---

[1]) Prams Philippa til Erik findes i to Bearbejdelser: i Forsøgene 14. St. og i Iversens Nytaarsgave 1783.

[2]) Jfr. D. Digtek. Hist. under Kristian den syvende S. 369.

Digitized by Google

Tid lang under Frederik den femte noget fortörret. For at forsyne en Aften, siger Rahbek,[1]) maatte man ty til Gubben Noah! Kjæreste Brødre! Saa tage vi da Skaalen fat! o. fl. desl., eller man tog sin Tilflugt til Viserne i oversatte Syngestykker, som: Man hører, at en Fader siger —[2]) eller til Oversættelser af andre fremmede Vise-Samlinger.[3]) Nu vandt den atter sin fulde Kraft og Styrke i dette Tidsrum ved Klubberne i Almindelighed og det norske Selskab i Særdeleshed.[4])

Vi begynde med de norske Digtere:

Johan Vibes Viser, der ikke ere samlede, ere heller ikke meget kjendte; hans Afskedssang var kun bestemt for et visst Lag. Der haves af ham:

Den Skaberen skjænkte en oplyst Forstand —[5])
Vingudens Gaver alt Bordene pryder —[6])
Farvel, Norske Selskab —[7])

Han fik Navn af Nordens Anakreon, og Rahbek siger, at hans Oversættelser af Anakreon har mer end e n Kjender ydet Beundring.[8])

Johan Nordal Brun, der under sit Ophold i Kjøbenhavn digtede adskillige mindre Digte, traadte ud af den snævre Sel-

---

1) D. Tilskuer 1801, Nr. 16.

2) Den findes endnu fuldstændig, med Slutningsverset imod Tyskerne, i Samling af adskillige smukke Arier etc. 2. D. 1. H. fra 1786.

3) Af Lieder gedruckt Amsterdam 1740 oversatte Stenersen, maaske af flere Samlinger. Tre af ham oversatte Viser, deriblandt: Monaderne, findes i Graaes Arier og Sange, 2. D. 1777.

4) De nyttede Samlinger ere: (Graaes) Arier og Sange. 1. D. 1773. Trykt og bekostet af H. J. Graae. 2. D. 1777. (den er pagineret, men ikke den første). (Schiörrings) Selskabs-Sange med Melodier 1—2. H. 1785. 2. B. 1—2. H. 1789. Under Fortalen: N. Schiörring. Samling af adskillige smukke Arier til Tidsfordriv for muntre Selskaber. 1. H. 1783. 2. H. 1783. 3. H. 1784. 4. H. 1785. 2. D. 1. H. 1786. Der skal ogsaa være af N. K. Bredal Musiksamlinger af danske Syngestykker til Klaveret. To Bind i sex Hæfter 1776—77. fol. De fandtes ikke i det Kgl. Bibl.

5) Graaes Arier og Sange, 2, 290.

6) Schiörrings Selskabs-Sange med Melodier 2. B. 2. H.

7) Saml. af adskillige smukke Arier, 3. H.

8) Vibes Oversættelse af nogle af Pythagoræ gyldne Vers:
Den sande Gud for alle Ting
Du elske skal og ære (etc.)
findes i Dagen for 1817, Nr. 138.

Digitized by Google

skabskreds og fejrede sit Fødeland og sine Landsmænd med Nordmandsvisen fra 1772:

For Norge, Kjæmpers Fødeland, — [1])

og den vel endnu mere kjendte:

Bor jeg paa det höje Fjæld, — [2])

der med flere bleve til Folkesange, ogsaa i Danmark. Til hans tidligere Viser (Hyrdestykker) høre

En Sommernat i kjølig Lund —
En Aftenstund jeg sörgelig —
Nylig jeg kurrende sad i min Hytte —
Farvel, min Sommer —

o. fl. Elskovssange. [3])

Klaus Fasting (en Præstesön fra Bergen, f. 1746) kom som en vever og lystig Student til Kjøbenhavn, men blev paa en Gang mere sat og sindig ved Læsningen af Sneedorfs Patriotiske Tilskuer. Siden havde han som Huslærer i Bergen (1768—1770) deltaget i det musikalske Selskab (siden kaldet det kongelige frivillige Harmonisters Akademi) og digtet for det smaa dramatiske Arbejder, Kantater og Sange, blandt andet Sangen: Verdeners Lyst og Aanders Glæde (1769). Da han (1770) havde taget til Kjøbenhavn, og tænkte at gjöre sin Lykke som Digter for Theatret, blev han ett af de første Medlemmer i det norske Selskab. Han stak en Del af imod de andre Medlemmer, thi han var „afholden med fin Anstand og elegant Paaklædning." Da ogsaa han en Gang var bleven „noget high spirited, sagde derfor Vessel til ham: Du er fransk midt i Perialen." Han var ogsaa en af dem, der ikke toge Del i Selskabets Raillerier over Evalds ha-stemte Toner, men en af hans varme Beundrere, hvilket ogsaa ses af hans for Resten ubetydelige Impromptu: Da jeg var frisk. For Norske Selskab digtede han Drikkevisen: Bacchi Triumph:

---

[1]) Meddelt af Nyerup i Athene, Juli 1814, S. 66. Engelsk Oversættelse af en Dame sst. Maj 1814 S. 487.

[2]) Schiörrings Selskabs-Sange med Melodier, 1. D. 2. H. 1785.

[3]) Graaes Arier og Sange 1. D. 1773. Jfr. Bruns mindre Digte 1791. D. Digtek. Hist. under Kristian den syvende S. 177.

Digitized by Google

Kom, Brødre, kom, nu vil vi til at drikke —

Hvad han selv tænkte om den, viser hans senere Paategning: „Det er den eneste Drikkevise jeg har gjort, og en Frugt af Enthusiasme eller Ubændighed, som jeg beder min Ungdom tilgivet.“ [1]) Han forlod Kjøbenhavn, og levede i Bergen, hvor han udgav sine Provinsialblade (1778—81) og første Hæfte af Provinsialsamlinger (1791), som blev afbrudt ved hans Død (Julenat 1791). [2])

Blandt de danske Digtere findes ikke færre eller mindre ivrige Visedigtere. Brødrene Trojel høre til dem: Peder Magnus Trojel (f. 1743 paa Bornholm eller i Fuglevig Præstegaard?) blev Auditør, tog sin Afsked, og døde 1793 paa Anneberggaard i Sælland, hvor hans Broder F. V. Trojel var Inspektør. Han gjorde sig især bekjendt som Satiriker. Peder Kofod Trojel (f. 1754 i Fuglevig eller Vissenberg Præstegaard i Fyn) blev Prokurator ved Hof- og Stadsretten, og døde som Byfoged i Faaborg 1784. Han er især bekjendt som Jurist. Begge digtede om Indfødsretten, [3]) begge vare Visedigtere.

Af P. M. Trojel er f. Ex.

Lev Kristian, lev til snehvid Alder —
Jeg er en Mand, som har saa vidt omvandret —

Af P. K. Trojel:

Med Egeblade om vor Pande —
Det stolte Nordens Sön er jeg —

---

[1]) Paa Oversættelsen af Wielands Musarion eller Gratiernes Philosophie 1776 har han ej navngivet sig.

[2]) L. Sagen, Udvalg af Claus Fastings Skrifter med Bidrag til hans Biographi. Bergen 1837. Digtet: Kjærlighed, Til en Ven paa Landet, er aftrykt i Boyes Danske Parnas. Dietrichsons Omrids 1, 169—180.

[3]) Mere om disse Brødres Oder over Indfødsretten tilligemed Selskabets Bedömmelse findes i Ny Minerva, Juli 1807: Af det danske Literaturselskabs Archiv. Man lærer to Ting deraf. Man faar et godt Indblik i den Maade, hvorpaa Selskabet bedömte Poesi; og man ser med en Slags Forundring, hvorledes to Brødre, der behandlede samme Æmne, kunde rakke hinanden til. Grov er især Prokuratoren.

Digitized by Google

Var Odin ej den viseste i Norden —
För Noæ Tid var Adams Börn kun Tosser — o. fl.[1])

Fremdeles af Abrahamson:

En tungsindig :,: melancholisk Mand (Melodi: Guba? Noah).[2])
Min Sön, om du vil i Verden frem — (fra hvilken Tid?).

Af Malling:

Hvor herligt, herligt gik det til
I fordum Tid, för The og Spil
Og Titler kom i Mode —
(Mandighed) Bedre at leve blandt isklædte Bjærge — o. fl.[3])

Af Storm:

Min Doktor er en ærlig Mand,
Han siger, du maa drikke —[4])

Af Povel Dankel Bast († som Stiftsprovst i Sælland 1803):

Kommer, Venner, tager Sæde —[5]).

Frugtbar som Visedigter var endelig Tode, der var en flittig Dyrker af de nyere Sprog og de skjönne Videnskaber, som han studerede ved Siden af Kirurgi og Medicin. Strax da han var kommen til Tønder, lærte han Dansk; den første Bog han læste, var Haltefanden (Le diable boiteux). „Den satiriske Aand, siger han, fòr ud af Bogen i mig, og den er, des værre, endnu ikke uddreven. Hvorfor, o Skjæbne! kom Taarepersen ikke først i mine Hænder?“ Tidlig øvede han sig i danske Vers og Poesi; hans Svoger, der længe havde været i Kjøbenhavn, talte godt Dansk, men for Resten hørtes

¹) N. Schiörrings Selskabs-Sange med Melodier 1—2. H. 1785.

²) Schiörrings nysn. 1. H. Samling af adskillige smukke Arier til Tidsfordriv for muntre Selskaber. 1. H. 1783.

³) Schiörrings nysn. 2. H. og nysn. Samling 1. H. Mallingiana (Tre af hans Digte) i Tritogenia, 6, 199.

⁴) Schiörrings Selskabss. 2. H.

⁵) Med flere, deriblandt Krigssange, i Schiörrings Selskabs-Sange, 1. H. Poetiske Forsøg 1782.

Digitized by Google

mestendels, i Tønder og Haderslev, ligesaa slet Dansk som galt Tysk. Da han kom til Hovedstaden, fik han Bøger hos de store, blandt andre hos Klevenfeld, der meget yndede ham, og „som unægtelig var en af vore vittigste og lunefuldeste lærde." Men hvor meget end Tode har skrevet, med hvor „inderlig Mishag han end saa paa hver Sprogfejl, som findes i hans Skrifter," aldrig blev han det danske Sprog fuldkommen mægtig; og han bad derfor, ligesom i Fortvivlelse derover, at „de mangfoldige Fejl han af indgroet Skjødesløshed vedblev at begaa imod den danske Grammatik, maatte staa som Bevis paa, at han alene, uden Hjælp, havde skrevet hvad der bar hans Navn, ligesom Reinetteæbler kjendes paa de saakaldte Vorter eller Udvæxter." Denne Skjødesløshed deler han med mange, og den næsten utrolige Blanding af Alvor og Skjemt, tykt og tyndt, i begyndte, afbrudte, og atter under en anden Titel begyndte Tidsskrifter, medicinske og æsthetiske (fra 1772—1800) har uden Tvivl medvirket meget til, at han blev læst og yndet. „Man har kaldt ham Alskens Skribent, siger han selv, men han tör regne sig blandt de faa, som have været alles Skribent," ligesom Rahbek var alles Ven, en temmelig tvetydig Ros. De fleste af disse Skrifter ere nu lagte hen; men de bedre udmærke sig ved Vidd og Lune. Han førte et nyt Element ind i Literaturen, det humoristiske, hvortil han fandt Næring i engelske Skrifter, især Smollets Romaner; og et uforgjængeligt Minde har han vundet, tildels som Deltager i Tidens Fejder, men især som Visedigter og ved Romanen Kjærligheds Nytte.[1]) Blandt hans mangfoldige, tildels oversatte, Viser udhæve vi:

Kollegialsk Drikkevise: Velkommen til det brune Bord —
Sandvisen: Man har vel set Spor af den flyvende Sand —
Oldtidens Berömmelse: Oldtiden havde en god Skik —
Sømandssang: Vi Sømænd gjör ej mange Ord —
Det gyldne A. B. C.: Min Sön, mærk paa mit A. B. C. —
Jødesangen: Endnu fattig Jøde lider —
Balvise: Det er en Glæde at lege Krig —
Mesterstykkerne: Om Mesterstykker synge vi —
Kraasesang: O Billede paa Tidens Smag o. s. v.[2])

---

[1]) Selvbiografi i Lahdes Saml. 3 D. Samlede danske Skrifter i 8 Dele 1793—1805. De to første indeholde Poetiske Skrifter, de fire næste Prosaiske Skrifter, og der er to Supplementbind. Udvalgte Skrifter, udgivne af J. K. Lange.

[2]) Samlede Danske poetiske Skr. 2. D.

Digitized by Google

Der haves endnu Viser og Sange af „den lunefulde L. Knudsen," af Evald og Vessel, samt allerede nu af Pram, Rahbek, Thomas Thaarup, Zetlitz, Riber, Sneedorf, Bunkeflod, Baggesen, Mænd, som nærmest høre til næste Tidsrum.

Foruden de omtalte Viser findes der i Visebøgerne adskillige, tildels meget ældre, f. Ex. af Stub og Tullin, tildels fra denne Tid, som ere saa karakteristiske, at de bör omtales. F. Ex. den bekjendte: A. A. A. Huc adfer pocula — og flere latinske. Der er en, som hedder: Krambambulistens, forfattet af et Selskab Studenter, i det hver gjorde sin Strofe. Den bestaar af mange Strofer, men er ikke af nogen Betydning; nogle ere af L. Knudsen. En Afskedssang begynder med:

Vægteren raaber, og Klokken slaar ti,
Nu maa vi til at vandre —

saa tidlig var altsaa Klubtiden ude. Blandt Drikke-Skaalerne er følgende:

Leve de, som Ordet lære!
Leve de, som Sværdet bære!
Leve de, som Ploven kjøre!
Leve de, som Pennen føre!
Leve de, som Potten røre![1])

Endnu en Afdeling i Digterlunden danner den episk-komiske Poesi (det alvorlige Epos var endnu ikke til) og den didaktisk-satiriske, i sine större og mindre Former; fra det komiske Heltedigt, igjennem Satiren og den komiske Fortælling, til Jmpromptuet og Epigrammet.

Edvard Storm (en Præstesön fra Vaage i Gudbrandsdalen, f. 1749), en Nordmand og alligevel ikke Medlem af det norske Selskab, dannede ligesom Mellemmand imellem den norske og danske Skole. Han begyndte ram norsk med at digte Sange i de norske Almuedialekter, der endnu agtes for noget af det ypperste af denne Art.[2]) Som dansk Digter fremtraadte han med Bræger 1774, et komisk Heltedigt, hvori en Degn tager ud for at indkræve Paaskeæg. Hexametrene ere ikke heldige,

———

[1]) Graaes Arier og Sange, 2. D.

[2]) Ni deslige Sange findes i Anhanget til Hallagers Norske Ordsamling.

Digitized by Google

og det komiske ligger mere i enkelte, helt artige, Skildringer, end i Handlingen selv og Situationerne. Det gjorde heller ingen Lykke hos den Tids Kritik, ikke heller hos Forfatteren selv, der forkastede det, men er det eneste efter Peder Paars, der lader sig læse.[1]) Mere Held havde han med sine mindre satirisk-ironiske Stykker i Prosa (f. Ex. Tale om de danske Digteres Uværdighed til Understøttelse).[2]) Desuden forsøgte han sig i forskjellige andre Arter, udgivne i: Adskilligt paa Vers ved Erland Siverssen (1775. 4.), som indeholder nogle Oder, deriblandt Ode til Jutulsbjærget, Oversættelser af Horats, Idyller og Aandelige Sange; samt udgav Indfødsretten i fire Sange (1778. 4.), Fabler og Fortællinger i den Gellertske Smag, og en Sang om Jøndalen (1778. 4.).[3]) I hans Samlede Digte (1785) findes, foruden Mindedigtet over Evald, Romancerne Thorvald hin vidførle og Zinklars Vise, hvilke ville opfylde hans Anelse, at

Den visner ej, min Tindings grönne Krans,
Min Hæder Dimrings faar, om just ej Middags Glans.[4])

Storms Kaar i Livet vare ikke glimrende; sin meste Tid offrede han til Efterslægtens Skole; han blev Theaterdirektør, men døde kort efter (1794). Hans Helbred var skrøbelig, hans Stemning ofte sörgmodig; men han besad en elskværdig Karaktér, var beskeden, nöjsom og opoffrende, og vandt derved mere Kjærlighed end ved sine Poesier. Han var Plejefader for Povl (Edvard) Rasmussen, Komponisten af Melodien til: Danmark, dejligst Vang og Vænge.[5])

---

[1]) Et andet, lidet kjendt eller omtalt Forsøg af Storm er: Gribling eller Journalfejden, et komisk Heltedigt, i Alexandriner. Kun første Sang, i Minerva, August 1797.

[2]) I Minerva, Februar 1786.

[3]) Heri findes ogsaa Boraasiaden af Rudbeck, oversat af H. V. Riber. Se om dette svenske komiske Heltedigt Boråsiad: Atterboms Svenska siare och skalder, 6, 256. 263.

[4]) Af Zinklars Vise giver Rahbek en udførlig Analyse i D. Tilskuer 1792, Nr. 22. „Da den paa Efterslægtselskabets Bekostning. hvilket den Tid stræbte at udsprede bedre Læsning mellem menig Mand, blev aftrykt 1786, var et Oplag af 2000 Exemplarer i föje Tid udsolgt, saa at et nyt maatte foranstaltes, hvoraf der og strax blev afsat en betydelig Del.“

[5]) Jfr. D. Digtek. Hist. under Kristian den syvende. Reflexioner over Literaturen i Athene 9, 88: „Hans Vise om Zinklar staar höjt over alt hvad hans samtidige frembragte; hans Digte

Digitized by Google

Satiren, der för havde haft heldige Dyrkere i Falster og Holberg, gik hos mindre dygtige Poeter ud i en trættende Bredhed. Den vendte tilbage til fyndig Korthed i Luxdorphs Tossernes Lyksalighed (udkommen i Forsøgene 1764, digtet tidligere), der i sin Slutning sammenpressede Hovedtanken:

Gud véd, hvor alt det Töj faar i mit Hoved Rum!
Lyksalig Klaus, der har en Hjærne, som er tom!

I den ene Trojel, Peder Magnus Trojel viste den sig i sin dobbelte Skikkelse, ulyrisk og lyrisk. Hans Prøver af danske Satirer (Odense 1773) høre til de sjældne Skrifter, ikke just til de udmærkede. De ere mere brede end skarpe, mere snaksomme end fyndige, „hverken med ret naive og pirrende Træk eller lette og utvungne." Heldigere var Trojel i den lyriske Form: Ode til Dumhed (1779) og Ode til min Skræder.[1])

Den komiske Fortælling, tildels forbunden med Fabelen, havde begyndt med Efterligning af Gellert, og gik nu over til Efterligning af La Fontaine. Forfatteren til Sarpen T. R. Stockfleth begyndte med Forsøg til originale danske Fortællinger efter Hr. Fontaines Maade (1772).[2]) Ved Slutningen af Tidsrummet dannede derimod den komiske Fortælling sin originale Udvikling paa dobbelt Vis igjennem T.

---

over Indfødsretten og Jøndalen ere fulde af Kraft og Ild, og ikke uden Poesi." „Kun i sine kristelige Sange er han prosaisk." — Welhavens Samlede Skrifter, 8, 254—268. Dietrichsons Omrids 1, 197—201. Oehlenschläger omtaler Storm, beskriver hans Person, og bedömmer ham i sine Erindringer 1, 41. 72. 75. Storm skaffede Oehlenschläger, den Gang en tolvaars Dreng, en Friplads i Efterslægtskolen. Breve fra Digteren Edvard Storm findes i Moes Tidsskrift for den norske Personalhistorie 1, 261, og Rettelser S. 558. De ere ret karakteristiske, som: S. 277 hans Kjærlighed til Bondepigen Ragnhild, S. 313, hans Plejesön, o. s. v. Digtet Gothaheim helliget Storms Minde, af L. Kruse, i For Sandhed, 5. B. 1801. Om Povl Rasmussen og hans Forhold til Pram se Artiklen P. E. Rasmussen af L. Both i Lose og Delbancos Folkekalender for Danmark 1861.

[1]) Prøve af Satirerne i D. Digtek. Hist. under Kristian den syvende. Jfr. Fortegnelse over Trykkefrihedssk. 3, 380. Sejdelins Udgave af Trojlernes udvalgte Digte.

[2]) Jfr. Fortegnelse over Trykkefrihedssk. 2, 389, som i disse Forsøg savner: Lethed i at fortælle, Naivetet og Anstændighed.

K. Bruun og Baggesen, Forfattere, som henhøre til tredie Tidsrum.[1])

Epigrammet findes hist og her, adspredt som Indfald, forsøgt næsten af alle, fra Wivet til Bast (Poetiske Forsøg 1782) og Jacobi (Samtl. Skr.), men jævnlig uden Spids. De bedste ere Vessels og Fastings. Af Fasting er det velkjendte over Bredals platte Oversættelse af Ovids Forvandlinger, der oprindelig lød:

Roms, Verdens Guder, alt forvandler Nasos Pen;
Til Vederlag Niels Krog forvandler ham igjen.[2])

Den dramatiske Poesi vedblev at lide under det danske Theaters mislige Tilstand, indtil den endelig ved Evald og Vessel hævede sig til en aldrig för anet Fuldkommenhed. Ved Kristian den syvendes Tronbestigelse syntes Skuespillet at skulle begynde en ny glimrende Periode, da han ung og begjerlig efter Forlystelser selv spillede Orosman i Zaire paa Fransk, og forklarede Karoline Mathilde de Steder hun ikke kunde forstaa i Holbergs Stykker, som de begge holdt mest af,[3]) men det var kun et flygtigt Indfald; der indkaldtes dog et fransk Skuespillerselskab og en italiensk Opera, medens de danske Skuespillere lede Nød, og „Spektakkelkassen“ sank i Gjæld. Magistratsstyrelsen ophørte 1770, og det danske Theaters Styrelse gik ved en Akkord med den bekjendte maitre des plaisirs og directeur des spectacles Enevold Brandt, i Forening med den italienske Opera, over til Kapelmester Sarti, under hvem „Alting skulde synge, skjöndt alle hans underhavende snarere vare stemte til at græde,“ og der kunde saa lidt Dansk, at han maatte have en lönnet Medhjælper til Mellemmand og Tolk imellem sig og

---

[1]) Vi ville her nævne Sigvard Lycke (f. i Kjøbenhavn, kongelig Skuespiller, Underofficér, † i Vestindien 1789), der, foruden Skuespil, leverede et plat komisk Heltedigt, dateret fra Kjøbenhavns civile Arresthus den 15. November 1782, en komisk Fortælling. o. s. v.

[2]) Den prosaiske Satire blev først ret til i det følgende Tidsrum. Rabener blev oversat af P. K. Steenvinkel 1779—82, 6 Dele. Andet Oplag 1785.

[3]) „Endskjöndt han spillede paa Fransk, holdt en fransk Trup, og helst talte Tysk, yndede han dog mest de danske Aktører, og sagde, naar han havde kjedet sig over sit franske Selskab: „Hölzerne Kerls! Geziertes Zeug! Amüsieren doch die drolligen Dänen weit besser!“ (Overskou, D. Skuepl. 2, 340.)

Digitized by Google

de danske Skuespillere.[1]) Da han endelig fortvivlet maatte gaa fra det, maatte han i N. K. Bredal skaffe sig en dansk Theaterdirektør (1771), og da det første kritiske Theaterblad udkom ved samme Tid, udbrød den dramatiske Fejde.

Peder Rosenstand-Goiske, en Sön af Forfatteren til Billige fri Tanker over ubilligt Fritænkeri (f. 1753, siden Auditør, Höjesteretsadvokat, Laugmand i Norge, † i Kalundborg 1803) havde som helt ung Student fattet Lyst til de skjönne Videnskaber, især til Skuespillet, og hengav sig, især efter sin Faders Død, til denne Tilböjelighed ved at besøge Skuespillet og søge Omgang med Skuespillerne; men hans skaanselløse Tone og fordringsfulde Væsen stødte dem fra ham, saa at kun Suffløren Lars Knudsen delte hans Anskuelser om Theatret og dets store Brøst. Efter at have forberedet sig ved theoretiske Studier, udgav han „efter Lessings Mønster," den dramatiske Journal,[2]) det første egenlige Theaterblad, atter en Efterligning, der ikke kan lignes med sit Mønster, hverken med Hensyn til Theori eller Fremstilling. Det meste af Indholdet er Bedömmelse af Skuespillerne. Men som det første i sin Slags, med de første sunde theoretiske Bemærkninger. med Traditioner fra Holbergs Tid, og ved den Røre, det frembragte, vil det altid blive et mærkeligt Særskue i Theatrets Historie. Sproget er en Blanding af latinske og franske Ord, Germanismer og ny Ord.[3]) Isteden for de rimede Alexandriner raader han til at bruge femfodede rimfri Jamber, som Weisse har brugt og Ger-

---

[1]) „Naar han skulde komponere en Kantate, maatte den først Ord for Ord fortolkes for ham paa Italiensk. Da han skulde sætte Musik til Tronfølgen i Sidon, og man forklarede ham Udtrykket Hanen galer, at det hørte til Skildringen af Morgengryet, kunde han ikke begribe, hvad Matrosernes Fanden gale havde med Morgengryet at gjöre." (Overskou, D. Skuepl. 2, 437).

[2]) Den dramatiske Journal, begyndt med den kongelige danske Skuepladses Aabning. 1. Aarg. 1771; 2. Aarg. 1772 Den ophørte dog för Saisonen var ude. Den udkom uden Navn, med Underskrift: Forfatterne. Jfr. P. T. Vandal, Tanker til hvilket den Dramatiske Journals Anden Aargang har givet Anledning til. 1773.

[3]) F. Ex. den legere Action (1, 56) (legère); Stykkets Subjekt (1, 173) (sujet); denne Brækning i Stedets Enhed (1, 6); et rørende Lystspil, der beopagter det ædle comiske (1, 19); L. trækker sig i hans Klæder (1, 14) (ifører sig); den rørende Comedie, en afsmagelig Efterlignelse af Tragedien (1, 18); Theaterspil (1, 23) (jeu de théatre); Afstikning og at afstikke (1, 20. 73) (Contrast og contrastere) o. s. v. Han ønsker, at det franske I (vous) „i alle Scener mellem velopdragne Personer maatte forvandles til De" (1, 91).

Digitized by Google

stenberg anbefalet.[1]) Der viser sig saaledes stadig Forsøg paa Fremgang efter fremmede Mønstre, skjöndt endnu uden Virkning.[2])

Med Guldbergs Ministerium indtraadte (1772) en ny Periode i Theatrets Historie. Der nedsattes en Kommission til at ordne det, Sarti gik af, og det franske Skuespillerselskab blev afskediget. Det danske Theater blev kongeligt, med en Chef i Spidsen og Tid efter anden vexlende Theaterdirektører.

Den ægte (komiske) Komedie var bleven til rørende Skuespil, imedens det musikalske Skuespil vilde tilegne sig Overherredömmet, og Tragedien forsøgte i Efterligning af den franske at vise sig original; Komedien derimod havde i disse Fiender, som den, men først i Slutningen af Tidsrummet, forsøgte at overvinde.

Ved C. D. Biehls Skuespil ville vi ikke dvæle. Da Selskabet for de skjönne Videnskaber udsatte en Pris for den bedste Komedie, vandt hun Prisen ved Den kjærlige Datter, hvorimod Peder Topp Vandal for Komedien Stedmoderen (1767), ligeledes rørende, kun fik en Pengeunderstøttelse til Trykningen, skjöndt hans Arbejde vandt större Bifald paa Theatret og hos Kritikken. Den gav Theatret större Indtægt, og „den gjör Forfatterens Geni og Smag Ære", siger den dramatiske Journal,[2]) men vil næppe nu vinde Bifald.[3])

N. K. Bredal var under sit Ophold i Throndhjem i nogle Aar Sekretær i det Norske Videnskabers Selskab, indgav til det ett Par Læredigte, og vilde paa sin Maade efterligne Tullin.[5])

---

[1]) 1. Aarg. Nr. 14—15.

[2]) Af Rosenstand-Goiske haves ogsaa: Kritiske Efterretninger om den Kongelige danske Skueplads, dens Forandringer efter 1773 og dens Tilstand, med Bedömmelse over Skuespillere og Dansere af begge Kjön 1778—80. Udgivet af Molbech 1839. En vigtig Kilde til Kundskab om Theatret, Forfatterne og Skuespillerne, samt om selve Forfatteren.

[3]) Overskou, D. Skuepl. 2, 390. Dram. Journal 1, 72 (Første Aarg. Nr. 7).

[4]) Lovise Sofie Beck, f. Hagen, der kun 16 Aar gammel var sysselsat med at oversætte Resens Frederik den anden paa Tysk, skrev ogsaa en Komedie Zelim og Zulima (Forsøg 7. St. 1769). Se ogsaa om hende Büschings Nachrichten 1, 492.

[5]) Titlerne ere allerede prosaiske nok: Tanker om Videnskabers og Indsigters Erhværvelse, for saa vidt samme kan misbruges og bruges paa rette Maade; og Om Fornöjelse og Fornöjelighed. (Norske Vidensk. Skr. 4. D. 1768.) Siden udgav han

Digitized by Google

Da han atter var kommen til Kjøbenhavn, aabnede han Mandagen den 7. Oktober 1771[1]) som Bestyrer af Theatret den ny Saison med sit Stykke: Tronfølgen[2]) i Sidon, en original lyrisk Tragi-Comedie (trykt 1771 med latinske Typer)[3]) til Musik af Sarti. Æmnet er den bekjendte Fortælling om Urtegaardsmanden Abdolominus. Det blev optaget med meget Bifald, hvortil især Musikken maa have medvirket. „Den første Arie, siger Rahbek, nemlig Dagens Forbud er alt oppe, var i sin Tid den fine Verdens Afgud"[4]); og Abrahamson siger i sin Anmældelse: „Jeg som er overbevist om dette Stykkes Slethed, som om min Tilværelse, jeg har set det alligevel, og klappet af Hjærtens Grund i somme Arier." Den Musik maatte sagtens gjöre Indtryk, da den paa sin Italiensk efterlignede de Dyrs Lyd, som Texten angav, Hanens Galen, Biernes Brummen, Frøernes Kvækken og Gjøgens Kukkuk; hvorom Abrahamson dog mener, at der ikke er en Frø i alle Stadens Grave, der jo kvækker bedre end Hr. Sarti med hele Orkestret kan gjöre det." Men den dramatiske Journal, der begyndte med Anmældelse af Stykket, angreb det med Haan, og oplyste, hvilket elændigt Misfoster det var.[5]) Bredal skrev derpaa, isteden for at forsvare sig med Grunde, et Efterstykke i en Akt: Den dramatiske Journal eller Kritik over Tronfølgen i Sidon, der strax blev trykt 1771 med Fraktur-Bogstaver og med Motto:

Tilskuer! Frygt du ikke dig
For disse Krigs-Aspecter;
Vor Skueplads beriger sig,
Naar Landets Sönner fægter;

og en Ugestid efter opført Mandagen den 25. November efter Tronfølgen i Sidon. Personerne deri vare: Hr. Journal,

---

ogsaa i Kjøbenhavn et moralsk Digt med laant Æmne: Ephemeron eller det daggamle døende Insect, 1771. (jfr. D. Digtek. Hist. 4, 467. Under Frederik den femte S. 89. Under Kristian den syvende, S. 17).

1) Ikke den 4. April.

2) Ikke Tronfølgeren.

3) Optrykt i (Gyldendals) Nye originale Skuespil, 1. D.

4) Rahbeks Erindringer 1, 93.

5) Den dram. Journal, 1. Aarg. Nr. 1, jfr. Anmældelserne i Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 2, 40. 321.

Digitized by Google

en Skolemester, to Acteurer, to Actricer, „Scenen er paa Skuepladsen.“ [1]) Skuespilleren, der spillede Hovedrollen, efterabede Journalistens Person. Under Opførelsen brød Stormen løs imellem de to Partier, Journalister og Bredalianere, Studenter og Officerer. Officererne fik Fribilletter, og dannede en fast Stok af brutale Klappere med Oberst Køller (Banner) som Anfører, paa hvis Raab: Heraus mit den Lümmeln! det kom til Slagsmaal. Gardelieutenant Schrødersee, kaldet Cupido, skreg med sin spæde Stemme: Greifet an, Kammeraten! Fort mit den Jungen! „indtil en firskaaren Bødkermester tog ham i Nakken, og kastede ham ned imellem Bænkene.“ Journalisterne bleve drevne ud, hvorpaa Køller kommanderede: Weiter, og Forestillingen endtes under jævnlige Udbrud af jublende Bifald. Udenfor Huset fortsattes Spektaklen imellem enkelte Hobe, paa Torvet og offenlige Steder. Officererne vilde, at Efterstykket skulde gives igjen den næste Forestillingsdag Torsdagen den 28.; men Politimesteren Borneman forebyggede det; thi ikke alene inde i det propfulde Hus raadede en frygtelig Gjæring, det halve Torv var fuldt af Mennesker, da de för fredelige Studenter nu forenede sig med sine Kammerater, og Haandværksfolk, Matroser og Daglejere flokkede sig ved Indgangen til Theatret, og raabte, at de vilde „pudse Stivstövlerne, hvis de gjorde sig mussige imod de sorte.“ Det var den dramatiske Krig. [2])

Paa Prent blev Krigen fortsat i Adresseavisen og Flyveblade, hvorved det især gik ud over Bredal og hans Tilhængere. Det mærkeligste Indlæg er af Abrahamson. [3]) Efter

---

[1]) Jfr. Anmældelsen i Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 2, 69.

[2]) Jfr. D. Digtek. under Kristian den syvende, S. 19. 242. Overskou, D. Skuepl. S. 441. 459. 472.

[3]) Kritiske Tanker over Syngespillet Thronfølgen i Sidon og Efterstykket Den dramatiske Journal, af H. J. (Abrahamson) Kbh. 1772, anmældt i Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 2, 309. Andre hertil hørende Skrifter findes anmældte sst. Samtale imellem fire gode Venner, holden i Mandags Aftes, efter at Comoedien var forbi, S. 92. Betænkninger over det danske Drama, S. 105. En Samtale imellem en Bonde og en Borger, angaaende de Krigerske Øvelser udenfor Comoedie-Huuset Mandagen den 25. Nov. 1771. S. 119. Comoedien Den dramatiske Krig, S. 123. og nogle af Skuespilleren B. H. Beck, 216. 334. 335. — Stykkerne selv, Abrahamsons Anmældelse og de ved denne Lejlighed udkomne Skrifter findes samlede i ett Bind i det Kgl. Bibl. Deriblandt: Bornemans Politiplakat 30. Nov. 1771, som (efter ældre Bestemmelser) forbyder Piben og anden Stöj. Om N. K. Bredal se: Dietrichsons Omrids, 1, 136—144; Welhavens Saml. Skrifter, 8, 159—178.

Digitized by Google

at Bredal som original Sangspildigter havde lidt totalt Skibbrud, vedblev han fra 1774 til sin Død (1778) at oversætte franske Syngestykker.

Oversættelser af Operaer og Syngestykker vedbleve nemlig at være Theatrets Hovednæring, af Tysk, af Italiensk, af Fransk.[1])

Ved den rørende Komedie maatte Sindet være forberedt til — Tragedien; men hvorfra skulde den komme? De første Forsøg mislykkedes, og Theatret forsmaaede dem. Nordmændene kappedes med Evald,[2]) indtil Nordmanden Vessel slog dem alle ihjel paa en Gang. Vi vide, hvorledes J. Nordal Brun som Amanuensis fulgte med Gunnerus, der ikke var det tyske Sprog mægtig nok, ned til Kjøbenhavn (1771). Da der blev antaget en anden i hans Sted, fik han derved Fritid, og skrev sit Sörgespil Zarine i fem Optoge og i Alexandriner.[3])

Det blev, efter Overskou, første Gang opført paa den danske Skueplads Mandagen den 24. Februar 1772,[4]) og da Evalds Rolf Krage fra 1770 ikke blev opført, er det altsaa det første originale Sörgespil, som har gaaet over Bræderne. Det blev spillet 4 Gange i samme Uge, og endnu to (ikke tre) Gange samme Saison, „altid for fuldt Hus og med Bi-

[1]) F. Ex. Brandes, Ariadne paa Naxos, oversat af Sporon (1778). Vil man have flere Exempler, kan man efterse hos Nyerup Oversætterne F. G. Sporon, F. A. Friis og Lars Knudsen; og Stykkerne selv i de Gyldendalske Samlinger.

[2]) Bergenseren Henrik Bryssel Middelton forfattede et Sörgespil Klaus Rynholt, 1770, i Alexandriner. (D. Digtek. under Kristian den syvende, S. 40.) Klaus Fasting, der havde begyndt med et musikalsk Hyrdestykke (Bergen 1770), tog til Kjøbenhavn (1770) og tænkte nok at gjöre sin Lykke ved at arbejde for Skuepladsen; han skrev Hermione, Sörgespil i fem Optog, ligeledes i Alexandriner, men Bredal vilde ikke antage det, og det blev ikke opført. Han lod det trykke 1772. (Fastings Levnet i Sagen's Udvalg af hans Skrifter. D. Digtek. under Kristian den syvende. S. 25. 337. Indhold og Prøver i Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 2, 273.)

[3]) Zarine. Et Sörgespil etc. Opført den 17. Februarii 1772. Kbh. Tilegnet Biskop Gunnerus. (Hjelmstjernes Saml. 1971. 8.) (Anmældt i Fortegnelse over Trykkefrihedssk. 2, 257, hvor Opførelsesdagen er udeladt.) Optrykt i (Gyldendals) Nye Originale Skuespil, 2. Bd. 1778.

[4]) Saaledes Overskou, D. Skueplads 2, 461. Ellers angives der paa flere Steder: den 17. Februar, og saaledes staar der, som her er angivet, paa den første Tryk. Formodenlig har Opførelsen været ansat til denne Dag, men er bleven udsat.

Digitized by Google

fald;“ og da det uden Tvivl blev trykt paa eget Forlag (det var i det mindste at faa i hans Bolig) og Forfatteren fik tredie Aftens Indtægt, har det ogsaa i pekuniær Henseende været indbringende. Om Bifaldet kunde der ingen Tvivl være, thi „den paalideligste Kunstdommer vi have, og hvo kjender ham ikke under dette Navn? siger Forfatteren selv, har læst og bedömmet Zarine; hvad han sagde til hendes Fordel var nok til min Opmuntring.“ [1]) Den dramatiske Journal gjentager ogsaa: „Zarine er gaaet igjennem den paalideligste Kunstdommers Hænder, og hvem kjender ej ham i en Carstens?“ [2]) Den roser derfor ogsaa Stykket, men det lader som den skarpe Kritiker ikke vil ret ud med Sproget, men havde noget in mente. En anden Interesse havde Zarine ved den Anvendelse der gjordes deraf; thi „ligesom Voltaire fortæller, at man i Corneilles Tid udgav Cinna for en Afbildning paa Ludvig den fjortendes Hof, saaledes forklarede man her Zarine om Hoffet 1771.“ [3]) Men spørges der om, hvilken Interesse det har for os nu, saa maa vi svare : som Sörgespil aldeles ingen; naar vi og andre have læst det, saa have vi gjort det som et Offer til Historien. J. Baden bad Digteren om, ikke at blive beruset af det Bifald Stykket vandt, thi der var dog mange svage og prosaiske Vers deri, og Udtrykket var i Almindelighed for udvidet og slapt. Imod Badens Recension skrev O. G. Meyer sin Betænkning, hvorom Kritikken rejste den Mistanke, at den kunde være af Brun selv. [4]) Nordmændene forenede sig, og det norske Selskab blev stiftet. Og aldeles uundværlig i Poesiens Historie er Zarine som Forbillede for Vessels Kjærlighed uden Strömper; thi hele det franske Sörgespils höjtravende Heltevæsen uden psykologisk Udvikling, Striden imellem Pligten og Dyden, Kjærligheden og Pligten. den fade Sentimentalitet, de prægtige Lignelser o. desl., ja endog enkelte Udtryk og Vendinger have umiskjendelig, medens

---

[1]) Fortalen til Stykket, der ogsaa meddeler det historiske Stof efter Guldbergs almindelige Historie. „Bruns Stykke var allerede færdigt, da man viste ham en tysk Zarine af Hr. Schönaich, men den har kun Navnet tilfælles med hans.“

[2]) Dram. Journal. Første Aarg. Nr. 32, Anden Aarg. Nr. 17.

[3]) Rahbeks D. Tilskuer 1791, Nr. 17, S. 131.

[4]) Jfr. Anmældelsen i Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 2, 388: „Vi ville tro, at Hr. B. slet ikke er Forf. af dette Stykke (Meyers Betænkning over Recensionen af Zarine), men hvor let kunde ikke hans altfor ivrige Ven føre ham i Mistanke derfor.“

Digitized by Google

al denne Herlighed endnu var helt ny, begejstret Parodiens ulignelige Digter. Abrahamson fandt ogsaa senere (1779), at Zarine led af altfor mange Monologer, tilsammen atten, hvor heldigt var det ikke for Parodien!

Skjöndt Hovedindtrykket dannes af det hele, ville vi som Prøver meddele nogle Steder; andre ville finde andre:

Første Akt, sjette Scene. Rhetea taler til sin Mand Stryange:

Se, din Rhetea her for dine Fødder falder,
Og Jord og Himmel selv til Straf og Hævn paakalder.
Gid Lynilds Straaler ned udi mit Hjærte slaa
Og Jorden revnende mig strax opsluge maa,
Om ej min hele Sjæl for dig, Stryange, brænder,
Og om jeg anden Fryd og Ro og Lykke kjender,
End den jeg føler i din ömme Kjærlighed;
At leve, dø hos dig jeg stedse var bered.
Hvor ofte har jeg sagt? hvor ofte skal jeg sige?
At jeg foragtede min Faders hele Rige
Og vilde glad med dig midt i en Ørken bo,
Og jeg, jeg skulde nu ej længer være tro.

Tredie Akt, fjerde Scene. Stryange:

Besörg, at ingen Vold Rhetea maatte ske,
Betænk, hun er dog den jeg en Gang elskede.
Der var en Tid, [1]) da hun i mine Arme hvilte,
Og jeg var lykkelig hver Gang Rhetea smilte;
Der var en Dag, jeg sòr ved Himmel, Hav og Jord:
I Guder! mon I da ej hørte mine Ord!

Fjerde Akt, første Scene. Zarine alene:

O Elskov, skulde du mod Dyd i Hjærtet stride,
Hvor vilde det dig gaa? Hvad maatte jeg ej lide?
Skjöndt yndet af min Sjæl, du rene spæde Lyst
Dog maatte give tabt for Dyden i mit Bryst.
Ja, himmelsendte Dyd! Mit Hjærtes Herskerinde,
Du bör, du maa, du skal mod Elskov Sejer vinde.
Du fra min Ungdom var min Fryd, min Ro og Lön.
Vig derfor Elskov, vig du Hjærtets yngre Sön!
Men kunde disse to forenes i mit Hjærte,

---

[1]) Jfr. Vessels Der var en Tid, da to latinske Emmer.

Digitized by Google

O Himmel, det var alt hvad jeg af dig begjerte.
Hvis ikke, styrk min Sjæl, gjör Dyden sejerrig,
Ja, Himmel, lad mig ej vanære den og dig![1])

Fjerde Akt, tredie Scene. Rhetea:

Ret som et Stjærneskud igjennem Mørket glimter,
Saa gjennem sorte Skræk min korte Glæde skimter (o. desl.).

Femte Akt, første Scene. Det berömte Sted, hvoraf Vessel tog Motto til sin Ode til Sövnen. Stryange drömmer og vaagner op:

O Sövn, hvor tit har jeg velsignet för din Hvile,
Man saa mig, træt af Krig, glad i din Arm at smile;
Dunvinget, silkebløḋ, du gled paa Öjet frem,
Og hvisked: al din Sorg, dig selv Stryange, glem!
Jeg sov, og glemte alt; men nu min Sövn mig kvalte,
Og Furier til mig kun Død og Angest talte.

Ingen kan nægte Zarine den udødelige Fortjeneste at have fremkaldt Kjærlighed uden Strömper; men ikke alle lode sin Beundring kjølnes ved den. Rahbek skrev endnu 1816 og gjentog det frejdig 1828, at „aldrig glemmer han de mange skjönne Timer dette Sörgespil ved Læsning og Opførelse har skjænket ham, og frit tör han opkaste den Tvivl, om der ved Samsøes Dyveke, ved Oehlenschlägers Valborg, ved Ingemanns Blanka — er rundet flere, blidere, mere veldædige Taarer, end for Nordal Bruns Rhetea, især i dens sidste uforglemmelige Fremstillerindes Hænder.“ [2])

Og hvad fulgte saa paa Zarine? Naturligvis som altid, „Krav om större Mesterværk.“ „Da Zarine havde fundet Hoffets og Arveprinsens (eller omvendt: Arveprinsens og Hoffets) Bifald, sagde man (Guldberg?), at Brun ikke maatte tænke paa nogen Befordring, förend han havde skrevet nok et Sörgespil, og valgt Æmnet af Fædrelandets Historie.“ Han skrev da endnu i samme Aar Einar Thambeskjælver, [3]) hvis For-

---

[1]) Jfr. Vessels: Dyd! Elskov! kan I to ej søbe af ett Fad — To store i e n Sæk — Vig, lille snottede. —

[2]) D. Digtek. under Kristian den syvende, S. 330.

[3]) Einer Tambeskielver, Sörgespil i fem Optog til Brug for den danske Skueplads. 1772. Aftrykt i samme Bind af Gyldendals Saml.

Digitized by Google

tale han begyndte med de Ord: „Publikum yndede Zarine, det fordrede et eget Forsøg, det ønskede helst at se e n af Fædrelandets egne Helte; jeg har adlydet. Her er Einer Tambeskielver." Men denne stolte Tillid fik strax en Dæmper. Kritikken fandt det ny Stykke i alle Henseender under Zarine. [1]) Og den patriotiske Følelse fornærmedes dybt. Hvad var Fædrelandet? Danmark eller Norge eller begge? men her traadte de op imod hinanden. „Danmark og Norge, sagde J. Baden, vare paa den Tid, af hvilken Handlingen er taget, ikke forenede sammen, men laa ofte i Haarene paa hinanden. Det bliver Krönnikeskriverens Sag, ikke den tragiske Digters. Denne skrev et Skuespil, og ikke en Historie, et Skuespil, som skulde opføres i det attende Aarhundrede og dèr gjöre Virkning. Hvem befalede ham at beholde den historiske Omstændighed?" „Sörgespillet er ikke alene et foragteligt Digt, men Hovedpersonen er en oprørisk Karaktér, og Forfatteren en Undersaat, der vil oppuste skadelige nationale Fordomme." Skulde han ikke som dansk Patriot have ladet Nordmænd og Danske være gode Venner?[2]) Og Guldberg, hvorledes skulde Guldberg, der skrev til Suhm: „Ingen Nordmand er til. Alle ere vi Borgere af den danske Stat. Skriv ikke for de foragtelige Kristianiæ Raisonneurs", o. s. v., [3]) hvorledes skulde han kunne tillade, at en norsk Konge sagde paa den danske Skueplads:

Med Sværd jeg Dannemark skatskyldig gjöre skal,
Og lære dem, som bo dèr paa de lave Sletter,
At man omsonst med os om Herredömmet trætter,

eller

De danske Sletter snart adlyde norske Fjælde, o. desl.

og det paa en Tid, da den danske Regjering fra alle Prædikestole i Norge lod modsige de onde Rygter om Norskes Troskab,

---

[1]) Forf. „har forilet sig"; „en viss Kulde var over os under hele Gjennemlæsningen;" „Helten interesserede os saa lidet, at vi næsten ikke kunde blive en Ligegyldighed kvit." (Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 3, 3).

[2]) Kritisk Journal 1772, Nr. 48 og Bruns Svar: „Til Nordmænd om Troskab mod Kongen (etc.) Throndhjem 1773. Baden svarede atter i Kritisk Journal 1774.

[3]) Suhms Saml. Skr. 16, 352.

Digitized by Google

der udspredtes i Landet, da Gustav den tredie efter Revolutionen langsmed de norske Grænser holdt sin Eriksgata. Men kunde Digteren vide det, eller skulde han, hvis han tænkte derpaa, have ænset det? Han rejste skuffet til Norge. „Jeg skrev, siger han, Einer mod Høsten 1772, og rejste. Den blev ikke opført. Jeg undersøgte ikke Aarsagen, og beklagede mig ikke heller. Kun besluttede jeg ikke at skrive mere for den danske Skueplads, og er bleven min Beslutning tro.“ Der gjordes senere i Aarene 90 Forsøg paa at bringe Stykket paa Theatret; men der blev ikke noget deraf. Men da han (1793) var med at stifte eller der blev stiftet et dramatisk Selskab i Bergen, blev ogsaa Einar Thambeskjælver dèr opført.[1])

Andre Forsøg, der i det mindste selv kalde sig Tragedier, fortjene ingen nöjere Omtale.[2]) Man maatte altsaa leve af Oversættelser (Beverley, første Gang opført 1770, Emilie Galotti 1775, Ines af Castro 1778. o. s. v.)[3])

Hyrde- og Syngestykket, der ved Bredal havde faaet et saa haardt Knæk, fortsattes imidlertid, dels ved Oversættelser, der tildels endnu spilles (Bødkeren 1780, De forliebte Haandværksfolk 1781), dels ved Originaler, som alle ere glemte, f. Ex. af B. H. Beck (Markedet 1771, o. s. v.), O. Tønsberg (De Samnitiske Ægteskaber 1778). Det første Syngespil forfattet af en dansk Mand med Musik af en Dansk, var Ove Mallings Belsor i Hytten til Musik af Flöjtenisten Zielcke, op-

---

[1]) Bruns Levnet af Zetlitz. Bruns Dramatico-politicum i Ugebladet Folkevennen. Jfr. D. Digtek. Hist. under Kristian den syvende, S. 174. 317. 321. 329. Flere Skuespil af Nordal Brun kan man finde nævnte hos Nyerup. Dietrichsons Omrids 1, 182—188; Welhavens Saml. Skr. 8, 178—200 og 245—254.

[2]) Johanne Marie Weyde, gift med en Brygger i Kjøbenhavn, bejlede om en (igjennem Holck) udsat Pris for en Tragedie i fem Handlinger 1772, hvis sidste Akter tillige handle om Souverænitetens Indførelse; Anders Aagaards Isabella 1772 er „af det Slags, som man baade kan le og græde over.“ Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 2, 289. 474.) C. D. Biehl udgav den borgerlige Tragedie Euphemia 1775. Dragedukkens bekjendte Forfatter Enevold de Falsen begyndte sin Bane med Tragedien Salvini og Adelson 1776 (efter en Fortælling af Arnaud; trykt i Gyldendals Nye originale Skuespil, 1. B.), som i Rahbeks Skilderi af det danske Theater (Høsts Nordia 1, 176) kaldes „en Tragedie, der vidner om meget Snille;“ men det er kun Svulst.

[3]) Der bleve visst nok adskillige oversatte, som ej kom paa Theatret: Fritænkeren, oversat af Jens Wadum, 1772. Incle og Yariko, oversat J. G. von Penich 1780.

Digitized by Google

ført og udgivet 1776,[1]) men det gjorde ingen Lykke. Birgitte Boye digtede ogsaa dramatiske Smaating for Hoffet (Hyrdestykket Melicerte 1780) og et nationalt heroisk Skuespil (Gorm den gamle 1783).

Men med de originale Komedier vilde det ikke gaa. Der fattes ikke Forfattere,[2]) men gode Værker. Vivets Datum in blanco, den første egenlige Komedie, der minder om Holberg, blev rigtig nok til nu, men først senere opført; Johan Vibes De nysgjerrige Mandfolk, digtet som Modsætning til Goldonis De nysgjerrige Fruentimmer, den, der iblandt de andre mest udmærker sig, blev opført 1779, men udkom 1783. Hele Udviklingen omtrent fra 1780 gaar dog over i næste Tidsrum, hvorfor vi dèr ville betragte den.

Veltalenheden, der havde søgt Mønstre udenlands, skulde nu blive hjemmegjort. Ved samme Tid, som Bastholm udgav sin tyske Lovtale over Messias (1770), fremkaldte de skjönne Videnskabers Selskab ved en Prisopgave to Lovtaler over Absalon. Prisen blev vunden af Kristian Frederik Jacobi (en Præstesön fra Asminderød i Sælland), hvis Moder blev Kammerfrue hos Juliane Marie, hvorved der for Sönnen blev aabnet Adgang til Hoffet. Han var Pageinformator, da han skrev sin Lovtale (ved 1769), blev Lektør hos Kristian den syvende, og steg til en höj Rang. Fra Hof- og Stadsretten gik han over til Höjesteret, som Skjönaand blev han Theaterdirektør, som Videnskabsmand Sekretær i det Kongelige Videnskabernes Selskab, hvor han atter ved Mindetaler gav Prøver paa sin Veltalenhed. († efter tre Aars Sindssvaghed 1810.)[3]) Den anden Lovtale over Absalon er af Peder Vogelius (en Præstesön fra Hundslund i Aarhus Stift, Præst til Frederiksberg, til Helliggejstes i Kjøbenhavn, † 1787), der tillige vandt Prisen for en Lovtale over Knud den store.[4]) Henrik Kampmann

---

[1]) Overskou, D. Skueplads 3, 74. Gyldendals Nye originale Skuespil 1. Bind.

[2]) F. E. Skuespillerinden E. K. A. Bøttger (Madam Rose). jfr. Overskou, og Dramat. Journal 1, 323. Nordmanden Peder Wiborg (Den retfærdige Fyrste og Dommer 1776). Falsen (De snorrige Fættere 1778), H. M. Winsnæs (Guddatteren 1779), Skuespillerne B. H. Beck (1779—1795) og J. H. Urberg (1784).

[3]) Jacobis Samlede Skrifter, udgivne af Liebenberg 1817. Jfr. Vidensk. Selsk. Hist. af Molbech.

[4]) Begge Lovtaler over Absalon ere trykte i Forsøgene, 8. Stykke, 1770; Lovtalen over Knud den store sst. 9. Stykke 1771, jfr. Fortegnelse paa Trykkefrihedsskr, 3, 10.

Digitized by Google

(en Præstesön fra Østbirk i Aarhus Stift, Præst til Farum, † 1828) vandt atter Prisen for sin Lovtale over Kristian den tredie,[1]) og meddelte senere en Mindetale over Suhm (1779). Han er desuden bekjendt ved sin Oversættelse af Virgil om Landbruget (Sorø 1797) og som Psalmedigter. Samme Aar (1779) udgav Lars Smith sin Lovtale over Kort Adeler. Omtrent fra denne Tid bleve Taler noget almindeligt, saa at der næsten ikke kan tales om, at nogen var veltalende, da alle vare det, og det blev saa ved indtil ind i det næste Aarhundrede. Den Mængde, som Minerva lod aftrykke, svækkede derhos Indtrykket, og hin ældre Höjtidelighed, som var optagen efter de franske Mønstre, forsvandt. Hver Fest havde sin Tale, hver afdød af Anseelse fik sin Lovtale. Ove Malling holdt Lovtale over Geuss (1787) og over Gerner (1788). Sproglæreren Matthias Hagerup vilde vende tilbage til det gamle, at gjöre Fornyelsen af berömte Mænds Minder til Veltalenhedens Grundæmne, ved Lovtale over Tordenskjold (1792), over Niels Juel og Daniel Rantzau (1795). Først i nærværende Aarhundrede, da Selskabet for de skjönne Videnskaber gjorde et nyt, mislykket Forsøg at fremkalde en Lovtale over Daniel Rantzau, hug Kritikken ikke uden Grund ind paa dette Lovtalevæsens uhistoriske Uværd, og søgte at føre deslige Prisopgaver tilbage til historiske Afhandlinger.[2])

Med den prosaiske Fortælling foregik der en lignende Forandring, som med Veltalenheden. Suhm danner et Glanspunkt ved sine Nordiske Fortællinger, af hvilke Sigrid var den første (1771). Stoffet hentede han fra Nordens Oldtid, Stilen og Behandlingen fra Frankerig. De gamle Sæder maatte forme sig derefter, og det idylliske, der afløste det gamle Nordens Raahed, tiltrak alle Gemytter. Det moderne: Skjönne Sigrid! Vil du aldrig gifte dig? o. lign. fortryllede alle.

Suhm fandt først en Efterligner i Samsøe, de øvrige originale Forfattere fulgte den gamle Methode. Efter at have oversat Cervantes's Fortællinger (1780—81, i to Dele), skrev C. D. Biehl selv: Moralske Fortællinger (1781—82, i fire Dele), som ikke mange nu ville komme levende igjennem.

Romanen kom ind ved Oversættelser, og forandrede sig efter den raadende Smag. Nyheden var her Lokkemaden for Forlægger og Oversætter; Publikum maatte tage hvad der

---

[1]) I Forsøgene, 13. St. 1779.

[2]) Her sigtes til hin Prisopgave, for hvilken Tetens, der havde plyndret tyske Røverromaner, vandt Prisen til stor Forargelse for Jens Møller, der havde behandlet Opgaven historisk.

Digitized by Google

kunde falde, og det vrager, som man véd, sjælden hvad der er nyt. Nærmest laa den tyske Literatur, og Oversætterne fulgte Omskiftelserne i den, lige til Romanens Anvendelse som Oplysningsskrift. De rørende Romaner af Müller aus Ulm have vi allerede omtalt ved Elegien. Thümmels Vilhelmine blev oversat af O. G. Meyer 1773. Oversættelsen af Sebaldus Nothanker sluttedes af P. N. Nyegaard 1777. Hallers Usong blev oversat af N. Zeuthen 1780. Mathematikeren J. Wolf oversatte Sofies Rejse af Hermes 1782—84.[1])

Den franske Literatur laa fjærnere, og det bedste af den blev uden Tvivl, selv hos Embedsmænds og dannede Borgeres Familier, endog som Sprogøvelse, læst i Originalen. Der findes dog Oversættelser selv af ældre Romaner. Nordmanden K. G. Molberg, en, som det synes, tvetydig Person, oversatte Cyri Ungdoms Historie af Ramsay 1784. Marmontels Belisar blev oversat af A. P. Bartholin 1768.

Den engelske Literatur dannede ved sin Humor en Modvægt imod de forriges Fadhed og Føleri; men den kom senere og behøvede længere Tid for at bane sig Vej. Goldsmiths bekjendte Fortælling Landsbypræsten af Wakefield blev oversat af P. D. Bast 1779; Swifts Rejsen til Lilleput af S. Olrog 1779. Men Tode især indførte den engelske Literatur ved Oversættelse af Smollets Romaner: Peregrine Pickle 1787 o. s. v. Og i den störste Yndest vare her, som over al Verden, ved sin moralske Tendens og sine uhyre Dydsmønstre de bindstærke Richardsonske Romaner, af hvilke Lodde allerede havde oversat Pamela 1743, nu især Clarisse og Grandison, i hvis Oversættelser Riber havde Del. De fremkaldte endog dansk Efterligning.

Sofie Lovise Charlotte Baden (f. i Kjøbenhavn 1740), en Datter af Major Klenau, havde nydt Understøttelse fra Hoffet, og været i Pension i Nyborg hos den for sin franske Undervisning berömte Intistutbestyrerinde Fru Rolff. 1763 blev hun gift med Jakob Baden, da Rektor i Altona, som dannede hendes Smag i det danske Sprog, hvori hun var meget tilbage. Da Baden holdt sine Forelæsninger over det danske Sprog, og tillige modtog Afhandlinger, Breve o. desl. fra andre, hvilke han derpaa forelæste for sine Tilhørere og kritiserede, indgav hans Frue sin Fortsættelse af Grandison, og havde ved at stille Dören paa Klem den Fornöjelse i Sideværelset at høre sin Mand forelæse, rose og dadle hendes Aandsprodukt, uden at

---

[1]) Campes Robinson blev oversat af G. H. Olsen 1784.

Digitized by Google

han vidste hvem Forfatteren var. Saaledes blev Charlotte Badens Fortsatte Grandison til. Den blev trykt i Bibliothek for det smukke Kjön, særskilt 1792. Den bestaar af 16 Breve (det 62—77de). Vanskeligheden bestod naturligvis deri, at hun ikke alene selv skulde skabe, men aldeles maatte sætte sig ind i Richardsons givne Karakterer. „Og enhver Karaktérs Vedligeholdelse, sige hendes Velyndere, beundres af alle tænkende, tilfredsstiller de mest deltagende, og opfylder alle med dobbelt Forvæntning efter det heles Udfald.“ De bede hende blive ved „at gjöre os Religionens Sandheder elskværdige, at tale Taalighed og Beskedenhed i vore Hjærter, at sætte Dyd og Laster i det rette Lys, kort: at blive, hvad Richardsons Pen helliger hende til: Sædelærens Udbrederinde!“ En Stemme mener, at hun borde have givet Advarsler imod den „overdrevne Følsomhed, der havde indsneget sig hos os.“ Bag den særskilte Udgave findes: En Fortælling i et Brev, der prises „som et sandt Mesterstykke;“ man bör læse den, for at se hvad der den Gang hørte til for at faa denne Ros. Nogle „vittige Breve“ skrev hun i Morgenposten.[1])

Det andet Tidsrum i den danske Poesi fuldendes med Evald og Vessel. Omtrent ved deres Død fuldendes saa bestemte Fremskridt og indtræder en saadan Vending, at Tanken af sig selv maa dvæle længe og vedholdende ved deres Minde. Begge overgaa alt hvad der hidtil er frembragt, hver paa sin Vis. Evald er tragisk, thi hele hans Liv er en Kamp for at vinde Udødeligheden, Vessel komisk, thi som den selvbaarne Genialitet ser han fri under alle Lænker igjennem Verdens Daarskab. Begge gaa under i Tiden, der lader dem forgaa i Nød og Elændighed.[2])

Johannes Evald (Ewald) (f. den 18. November 1743) var en Sön af den bigotte Waisenhuspræst Enevald Evald og

---

[1]) Jfr. Birchs Billedgallerie, 1. D. og de dèr indførte Meddelelser, den særskilte Udgave af den fortsatte Grandison og de deri indførte Breve.

[2]) Evalds Levnet har Forf., endog i flere Omarbejdelser, behandlet, overensstemmende med dette Skrifts Fremgangsmaade, efter hans egne Meddelelser, hvortil der just her var fortrinlig Anledning. Nu behøves dette Arbejde ikke, og Forf. tænkte da paa, ikkun at henvise Læseren til M. Hammerichs udførlige Skrift. Men derved vilde fremkomme et besynderligt Hul i denne Bog; saa kunde Forf. jo gjöre det samme næsten med alle de andre. Æmnet er dèr, og kan ikke kastes over Bord. Han har derfor, saa godt han kunde, gjort et Sammendrag, og kun dvælet nogle Steder, hvor det tyktes ham fornødent for det heles Skyld.

Digitized by Google

Maria Wulf. Waisenhuspræsten, der allerede var tilaars, besøgte som Præst en Fru Wulf paa hendes Dødsleje; hun vedblev stadig at tale om sin unge uforsörgede Datter, og anbefalede hende selv til ham; Pigen fandt Naade for hans Öjne, han opdrog hende til hendes Bestemmelse, og tog hende tilægte. Det var en ung, yderst letsindig men uskyldig Kvinde, som, til stor Forargelse for Manden, elskede Munterhed og Pynt, og med Held efterabede hun de pietistiske Parykpræster, imellem hvilke hun nu som Kone maatte sidde andægtig. [1]) Den devote Fader, der levede blandt sine Bøger og Trosøvelser, og den letsindede, forfængelige Moder havde tre Sönner, der alle tre, hvis nogen vil henføre Johannes til denne Kathegori, bleve mislykkede Subjekter; han var den mellemste, den af Moderen mindst elskede, maaske fordi han lignede hende mest; den yngste var hendes Kjæledægge.

Den unge Evalds Barndom er den samme som alle vordende Digteres. Først tiltrak Æventyr ham og derpaa Historiens store Sönner: en Alexander i Sisygambis Telt, Knud den store ved Strandbrædden, den cyniske Filosof i sin Tønde, Karl den tolvte i Bender." Flere Lærere underviste ham efter den Tids Vis, det tilfredsstillede ham ikke. „En Gang vilde han lære Abyssinisk, for at kunne omvende Hedninger og, hvad der var mere magtpaaliggende, at vinde en Martyrkrone." „Aldrig hørte han tale om nogen stor, ædel, eller blot besynderlig Handling, uden baade at føle Lyst og at tiltro sig Evne til at gjöre den efter. Men den jævne alfare Vej fandt aldrig noget tiltrækkende for ham. [2]) Først kort för sin Død synes Faderen at have mærket Drengens usædvanlige Tilböjeligheder og at have ængstet sig for hans Skjæbne; han anordnede, at han skulde sendes over til hans Ven, Rektor Licht i Byen Slesvig, og døde faa Timer efter at Sönnen havde forladt Kjøbenhavn (1754).

Joh. Fr. Licht, en født Slesviger (Rektor for Slesvig lærde Skole 1752—56) var en Ven af det danske Sprog, men for Resten en „purus putus philologus," der elskede Drengen som en Sön, „men ikke forlangte mere af ham, end at han skulde læse Latin, Græsk og Hebraisk bedre end Modersmaalet." Det var ikke det, som Drengen yndede; „Flaccus læste han med

[1]) Tradition fra Forf.s Svigermoder, en Datter af Prof. v. Aphelen; hun boede med sin Moder i samme Hus paa Kultorvet som Evalds Moder, og hun mindedes dennes Besøg og hendes idelige Kæremaal over Sönnen.

[2]) Fort. til Samtl. Skr.

Digitized by Google

Afsky, Virgil med Kjedsommelighed, og hans Hoved var skumfuldt af Gottscheds Troper og Figurer.“ Noget af det første han læste, der var efter hans Smag, var islandske Sagaer, „ligesaa mange Skridt nærmere til Daarekisten.“ Næppe havde han i sit trettende Aar læst Robinson Crusoe, förend han gik bort fra Slesvig for at komme til Holland og derfra til Batavia „i det uskyldige Haab at strande paa e n eller anden ubeboet Ø.“ Han var kommen fire Mil, da Licht indhentede ham, og med Magt maatte føre ham tilbage. Da det havde sat sig, læste han Fieldings Tom Jones, „der gav hans Moralitet det første og visst det farligste Stød.“ [1]) En Gang skrev han til sin Moder et vidtløftigt, meget komisk Brev, hvori han, efter en Engels Aabenbaring, lod hende vide, at han ikke havde Lyst til andet end Krigen og vilde være Kadet; hun svarede med et Brev til hans Rektor, hvori hun bad ham at give Drengen „en god Produkt,“ men til al Lykke kunde han, den Dag da Brevet kom, opregne en Snes Blade af Knollii Vocabularium med Færdighed, saa at Rektoren kun lo ad hans Indfald. Skolekrige kjende vel alle; men Tidens mægtige Begivenheder gjorde dem her mere alvorlige. Selve Skolen delte sig i to Partier, Preussere og Østerrigere, der strede med Stene isteden for Kugler, og med Knive, der vare bundne til Kjæppe, isteden for Bajonetter. Preussiske Husarer vare Drengens Ideal. Han holdt paa denne Tid offenlige Skoletaler paa Latin eller Tysk, ogsaa under Lichts Eftermand Husummeren Krafft (1757—58), der isteden for latinske Programmer indførte tyske, og han gjorde vel ogsaa nogle tyske Lejlighedsvers; „men hans brusende Sjæl tillod ham ikke det maadelige Forsæt at besynge Helte, han vilde selv være det.“ [2])

Efter fire Aars Skolegang kom Evald i sit femtende Aar (1758) til Kjøbenhavns Universitet, og tog examen artium (den 4. Juli). Ved hans Navn i Examensprotokollen staar: utitur lingva germanica. Hans Moder satte ham i Huset hos en bondefødt formuende Borger, Hörkræmmer og Overformynder Peder Hulegaard, som hun kort efter giftede sig med (1759). Her boede han med sin fire Aar ældre Broder og nogle Studenter, lapset og raa som de andre, men mere barnagtig og overset af dem. Den første raa Kjærlighed havde rørt sig hos ham som

---

[1]) Angaaende Ordenen, hvori han læste disse Skrifter, er der Modsigelse i Evalds egne Beretninger.

[2]) Fortale til Samtl. Skr. Levnet og Meninger. Vinflasken. Manicus, Bidrag til den danske Nationalitets Hist. i Slesvig, i Steenstrups Dansk Maanedssk. Marts 1856.

Digitized by Google

Aaelse eller lav Forfængelighed. Pludselig blev den til, som det sig hør og bör, i Skjönhedens Ideal. Hulegaards Broderdatter, som han havde gjort Kur til, en Pige paa 24 Aar, der gav ham en Kurv, sendte ham en Gang med nogle Kniplinger til ett af sine Søskendebörn, som han endnu ikke havde set. Hun sad til Bords med sine Forældre, og kom ud til ham, og, o Himmel! strax, pludselig, ved det første lynende Öjekast stod hendes Billede i hans Sjæl. Hans Kinder brændte, hans Knæ sittrede, han stammede sit Ærende, han vovede skjælvende at trykke hendes Haand til sine Læber, og vilde baglængs være styrtet ned ad Trappen, hvis hun ikke havde advaret ham. „Naturen, Himmel og Jord forsvandt, og hans svulmende, smæltede Hjærte sank i et bundløst, saligt Svælg af Kjærlighed.“ Hun var omtrent i hans Alder „med store mørkebrune straalende Öjne, med en lille kroget Næse, og tykke kastaniebrune Lokker beskyggede hendes snehvide Hals.“ „Hun var en af disse skyggefulde Skjönheder, hvis Smil er som Solens gjennem en regnfuld Himmel, hvis Vink er en gjennemtrængende uimodstaaelig Straale af tungsindig Dyd, en af disse bydende, mægtige, fortryllende Brunetter, som man ikke kan se uden Ærefrygt, og næppe elske uden Tilbedelse; en dydig, en vittig, en sædelig, en höj Sjæl! det ömmeste Hjærte!“ Det var Arense Hulegaard. [1])

Hellig lovede han sig selv „aldrig at tillade sine Læber den mindste Tilstaaelse af sin Kjærlighed, förend han kunde gjöre det nogenledes med Anstændighed“; men lykkelig var han, da han ved sin Moders Giftermaal med hendes Farbroder fik Ret til at kalde hende med det fortrolige Navn Søster, en Lykke, som han ikke vilde have byttet bort for alle sin Stiffaders Rigdomme, lykkelig, naar hun valgte sit Sted ved Bordet ved Siden af ham, naar hun lagde sin Haand ovenpaa hans og sukkede. Tusende Gange var han nær ved at bryde sit Løfte, tusende Gange tav han ærbødig og bly. Udsigterne vare saa lange. En Pige paa femten Aar var jo ældre, end en Mand paa tyve; og hun var næsten ett Aar ældre end han. Han skulde imod sin Villie være Præst, „fordi hans Fader og Forfædre havde været det;“ men han var kun femten Aar, og Præst kunde han ikke blive, förend han var fem og tyve. Da foreslog hans ældre Broder, en svag, vankelmodig Karaktér, „Moderens Öjesten,“ der ikke kunde holde det ud hos Stiffaderen, at flygte fra Hjemmet, og at forsøge deres

[1]) Arendse. Rahbek kalder hende urigtig Arsene (D. Tilskuer 1805, Nr. 1).

Digitized by Google

Lykke i Krigen. Selv var han ikke falden derpaa, skjöndt Syvaarskrigens Bedrifter fyldte alle brusende Hoveder. Men det var „et ufejlbarligt og det eneste Middel til at blive lykkelig.“ Efter utallige og utrolige Heltegjerninger vilde han om tre Aar komme tilbage, om det end kun var med Permission under Vinterkvarteret, som Ritmester ved de preussiske Husarer, og saa kunde han bejle til Arense. Brødrene toge altsaa Fod i Haand; men den ældste tabte Modet. „Det er visst, siger Evald, at jeg næppe uden ham nogen Tid var kommen til Valby Bakke, men det er ligesaa visst, at han uden mig aldrig var kommen længer.“ I Hamborg toge de ind paa ett af de fornemste Hoteller, og levede paa samme Fod som den Holstenske Adel, med hvilken de omgikkes, indtil deres Penge gik op. Broderen havde allerede skrevet hjem og røbet deres Opholdssted; han vilde vende om, men Johannes blev sit Forsæt tro. Han henvendte sig til den preussiske Resident i Hamborg, og lod sig hværve som Kammerhusar. Forgjæves indvendte Residenten, at han var saa lille, „og det var mer end alt for sandt, han var næppe mere end to Alen höj og fin i sine Lemmer som en Jomfru“ (store Mænd ere smaa af Væxt); men desto mindre stod han i Fare for at træffes af Kuglerne, og han havde et stort Hjærte.“ For at komme til Magdeborg skulde han gaa med en Skipper opad Elben; han førte sin Broder ud paa en Spadseregang, omfavnede ham, sagde ham Farvel, og sprang i Skibet; de saas aldrig mere. Broderen lod sig paa Hjemvejen hværve i Rendsborg, deserterede, og blev kun ved Familiens Kredit og Penge kjøbt fri fra en haard og haanlig Straf; tilsidst blev han sendt til Vestindien, hvor han ett Par Aar efter druknede paa en Lystsejlads. Skipperen, der uafvidende havde Danmarks störste Digter om Bord, landede ved et Toldsted, hvor de fleste gik i Land. Evald lagde sig med en Flaske Vin, som han havde fundet i Skibet, bag en Höj ved Elben, hvor han ikke kunde se Skibet, og heller ikke ses af Folkene. Forved ham laa udstrakte Marker, over hans Hoved var en Himmel af gjennemsigtig Safir, rundt om ham kappedes Sangere og Sangerinder om at byde ham velkommen. Saa lykkelig havde han aldrig för været. Uden Forældre, uden Opsyn, uden Venner og uden Penge, med en Pistol i Lommen og en Flaske Vin ved sin Side, havde han Østersøen imellem sig og Danmark, det ulykkeligste af alle Lande, der ingen Krig havde og ingen Bjærge, ingen Skovrøvere og ingen vilde Dyr. Og saa tænkte han paa sin Broder, og paa sin Moder, der nu snart skulde se hans Navn i Aviserne (kluk kluk kluk kluk), og paa sin Arense, som han bad Guds hellige Engle tage vare; men förend nogen anden i hans Fraværelse skulde

vinde hende, ønskede han at Kopperne maatte rede hende til som et Dörslag (kluk kluk kluk kluk), og saa avancerede han, hurtig, fra Kornett til Ritmester, fra Ritmester til Oberst, og som Ridder bød han Arense sin Haand (kluk kluk kluk kluk). Under de sødeste Sværmerier faldt han i en sød Sövn; da han vaagnede, dalede Solen imod sin Nedgang, og Skibet var sejlet bort. En anden Skipper tog ham op, og bragte ham til Lenzen, hvis Postmester befordrede ham til Magdeborg. Paa Vejen var der endnu lidt Romantik. Han saa den Stendalske Retterplads, aldrig havde han set flere Stejler paa ett Sted; hvert tiende Menneske blev vel halshugget i Tyskland. Saa blev han med ett en stor begsort Sky vàr, der trak op i Sønder; hvad kunde det være? Kusken, som han spurgte, lo og sagde, det var Blocksbjærg. „Du — du farer til Blocksbjærg, sagde han, og hans æventyrlige Hjærte lo i hans Bryst.“[1])

Lykkelige Alder, hvori Fantasi og Virkelighed falde sammen, som Varsel om et stærkt bevæget Indre, hvis Spændkraft aldrig skal dø, for de fleste vil du staa som et Fantom. Mig (Forf.) fortryller du; for Rask var Rejsen til Ny-Seeland kun en Slags Forstandsøvelse, for mig en Fantasi, der skulde virkeliggjöres. Og dērfor staar endnu idelig Fantasiens underfulde Skabning over den raa Virkelighed.

Men hvis Fantasi er Lykke, Virkeligheden,. den idéløse, udarter, hvo gider længe dvælet ved den? Evald kom til sit Bestemmelsessted, han skulde være Kammerhusar til en Begyndelse, og de stak ham som menig ind i et Infanteriregiment. Han deserterede, og gik over til Østerrigerne; hos dem blev han Tambour, og forfremmedes til Underofficér. Han var med i flere Slag (iblandt andet ved Dresdens Belejring 1760); men han fik ikke, hvad han saa visst havde væntet, Lejlighed til at frelse en Generals Liv eller noget lignende. Han fik Løfte om at blive Officér, men saa skulde han vorde Katholik; det havde han ikke tænkt paa. „Hans elskedes Billede vogtede ham for Laster.“ Den østerrigske Minister i Kjøbenhavn, Grev Dietrichstein, udvirkede endelig hans Frikjøbelse; men hans Oberst vilde ikke give ham Afsked, förend Felttoget var til Ende. Det var en Uretfærdighed, og han flygtede. Nu var han udsat for en dobbelt Fare, at falde i Østerrigernes eller Preussernes Hænder. Han tvang en Bonde til at bytte Klæder med sig, og paa denne Flugt, skal han, den spædlemmede Dreng, i flere Timer

---

[1]) Evalds Levnet og Meninger. Arendse. Hamborg. Höjen-Magdeborg.

Digitized by Google

have staaet i Vand til höjt op paa Livet.[1]) I Magdeborg tog den preussiske Kommandant ham for sig, og vilde tage ham til Soldat. Hvad er Straffen for Desertion? spurgte Evald. At hænges. Saa hæng mig strax! sagde han, thi tvinger De mig, saa forsikkrer jeg Dem paa min Ære, at jeg inden tre Dage er borte. Kjøbenhavns Adresseavis (for 10. Oktober 1760) forkyndte, at „Sr. Johannes Evald var kommen hjem fra sine Udenlandsrejser.“ Han blev naturligvis Gjenstand for Omtale, og som alle, der komme i Folkemunde, Skive for Bagtalelsen. Kort efter at han var kommen tilbage, „da alle vare opmærksomme paa hans Opførsel, fandt en, hvis Navn han aldrig har bekymret sig om, for godt at betro hans Moder den Hemmelighed, at han var en af de ryggesløseste, giftigste og mest determinerede Fritænkere, at han i et visst slet Hus paa Engelsk (et Sprog, som han den Gang slet ikke kunde) havde udstrøet den fineste Gift og de mest bidende Bespottelser imod Religionen.“ Bagvaskelsen var saa plump, og den kunde dog finde Tiltro; han véd ikke selv at forklare sig den uden som en Opdigtelse af hans egen Moder, „der af Forfængelighed vilde lade en og anden vide, at hendes Sön var vittig nok til at være en Fritænker og til at snakke Engelsk.“ Og dog, naar han tænker paa hendes Karaktér, kan han heller ikke rime det sammen. Men nogen Livserfaring havde han vundet ved dette Heltetog, der gjorde ham til Spot for andre. „Han havde set Bjærge og Feltslag og ensomme Munkeklostre i tykke Skove; han havde været Vidne til store og rørende Optrin, hvis Erindring nærede og opløftede Sjælen, uden at beruse den; han havde lært at kjende det store og underfulde i Naturen, uden just altid at ville gjöre det efter eller føle for meget ved Savnet deraf; et Vinterkvartér, et Felttog havde lært ham, at Halvgudernes Tid var forbi.“[2])

Endnu var Evald sig ikke bevidst som Digter. Han tog examen philosophicum med laud, studerede ivrig Dogmatik, excerperede den gode Brochmand (Molbech tænker paa Huspostillen, men det har nok været systema universæ theologiæ)

---

[1]) Forf. har hverken hørt eller i Kilderne set denne Omstændighed anført som Grundspiren til hans Gigtsygdom, og véd derfor ikke, hvilken Vægt den i denne Henseende kan have; men han har for flere Aar siden gjort opmærksom derpaa som en rimelig Grund.

[2]) Evalds Levnet og Meninger. Fortale til Samtl. Skr.

Digitized by Google

fra Ende til anden;[1]) og fem Fjerdingaar efter tog han (1762) i sit nittende Aar theologisk Embedsexamen ligeledes med laud, en Karaktér, som den Gang var sjælden, thi af 27 Kandidater var der kun e n til, som fik den. Om Efteraaret blev han Alumnus paa Valkendorfs Kollegium, hvor han boede sine fem Aar ud (indtil Efteraaret 1767) med flere samtidige Alumner, der siden ere blevne bekjendte i Literaturen (B. G. Sporon, F. L. Bang, R. Buchhave. L. J. Benzon), og som Valkendorfianer skrev han sine fire latinske Disputatser: Pyrologia sacra (1763),[2]) De Paradiso (1764), De pravis scriptoribus (1765), Meletemata de poëseos natura et indole (1767).[3]) I den sidste giver han en Sammenligning imellem Maleri og Poesi og andres Forklaringer over Poesiens Væsen. Hans egen er: Poesien er den Kunst ved udmærkede Gjenstande, der enten ere digtede eller i sig selv saa skjönne, at de ikke trænge til Digtning, fremstillede i et Sprog, der udmærker sig ved fysisk Velklang eller i det mindste ved Stilens Höjhed, saaledes at bevæge Tilhørernes eller Læsernes Gemytter, at de gaa over til den Effekt, den Mening, som Poeten vil fremkalde. De nødvendige Egenskaber hos en Poet ere: Forstand, Fantasi og Følelse. Efter nogle Bemærkninger om hans Kundskab til Sproget, Mythologien, Folket o. desl. slutter han med, hvor vidt Digteren fødes. Til dem, der uden Naturgaver tro at vinde alt ved Flid, siger han, at Poeten fødes, dannes ikke (poëtam nasci, non fieri); til dem, der stolende paa medfødte Gaver forsömme at uddanne sig, at den gode Digter ikke fødes, men dannes (bonum poëtam fieri, non nasci). Det er ikke andet end en kold praktisk Forstandsbetragtning. Endnu har han ikke fornummet i sit Indre hvad Poesi er, og har ingen Anelse om uvilkaarlig Begejstring.

---

[1]) I de Tider skrev han den danske Prisafhandling om en Forløsers Nødvendighed for det menneskelige Kjön, der udkom 1764. F. K. Fries's udkom 1763. Evalds Skrift var tilegnet Selskabet for de skjönne Videnskaber, i hvis Møde det blev fremlagt den 22. August 1764 (Rahbeks Læsning i blandede Æmner 3, 33); han fandt det ikke værdigt til at optages i hans Skrifter. (Fortale til Samtl. Skr.)

[2]) En Dag da Evald kom hjem for at spise hos sin Moder, sagde han til en Student Adzer, der var Huslærer for hans (yngre) Broder: Hør, kan han ikke sige mig hvad jeg skal skrive min Disputats om for Valkendorfs Kollegium? Hm, sagde Adzer, skriv om, at Solen brænder saa hed i Dag. Han siger noget, sagde Evald, jeg vil skrive om, at der ingen Ild er i Helvede; og han skrev Pyrologia sacra. (Rahbeks Erindringer 1, 75.)

[3]) Oversat i Rahbeks Læsning i blandede Æmner 3, 97. Jfr. F. K. Rosen, Noget om Evalds Disputatser i Nyt Aftenblad 1826.

Digitized by Google

Naar Omstændighederne havde föjet sig saa, kunde der intet have været til Hinder for, at han som en god theologisk Kandidat havde trolovet sig med Arense, og efter nogle lykkelige Trolovelsesaar var bleven en god og gavnlig Landsbypræst, havde gjort sig bekjendt som Taler, og kunde, hvorfor ikke? som en „standsmæssig“ Stiftsprovst eller Biskop med sin talentfulde Frue have dannet en anset Selskabskreds i en af de större Provinsbyer. Vi skulde da ikke have sysselsat os med ham, og de mange Tusender, der ere ødte paa Oehenschlägers Skrifter, kunde have været nedlagte i Jorden eller anbragte i en udbredt Smörhandel.

To eller tre Aar efter sit mislykkede Krigstog (1763), i Evalds tyvende Aar led han det Tab, der gav hans Liv en afgjörende Vending. Han mistede sin Arense. Afhængig af sine Forældre, som hun elskede, ægtede hun en anden.[1]) Da han var kommen hjem, „havde han den søde Glæde, at høre, at hun af alle Venner havde vist sig mest bestyrtet, mest bedrøvet over hans Flugt.“ At der fandt nogen inderligere Forbindelse Sted imellem dem, er der ingen Grund til at antage. Ingensteds siger han, at han nogensinde var trolovet med hende: hvorledes skulde han ogsaa kunnet vorde det, med den velhavende Hörkræmmerdatter, med mindre han i det mindste havde et Præstekald at byde hende. Men han elskede hende, hende alene, hun var jo hans Ideal, og det troede, vidste han vel, at hun var ham god, at hun forstod hans Hylding, aldrig har nogen Kvinde misforstaaet den. Der tales etsteds om nogle tilfældige Minder, der skulle vise, at hun efter hans Død stundum med nogen Uvillie og Bitterhed yttrede sig om ham; havde han nogensinde saaret hende ved Raahed eller Letsindighed, ved sine flygtige, virkelige eller tilsyneladende, Trolovelser? hvis saa var, des större maatte hans Fortvivlelse blive og hans Anger. Hos Digtere, det kjende vi jo, fra Klopstock til Povl Møller, fremkalde deslige Tab en Opløsningstilstand, en langvarig Tungsindighed, men denne Tilstand er sædvanlig forbigaaende; hos Evald ophørte Virkningen aldrig. Sytten Aar efter bløde hans Saar endnu lige friske. Povl Møller gik i nogen Tid poetisk til Grunde, han producerede intet; Evald gik socialt til Grunde for altid. „Hun syntes skabt for ham, som han for hende; hun ægtede en anden, og blev ikke lykke-

[1]) Hörkræmmer Riber, der siden blev Gjæstgiver i Den hvide Svane i Studiistræde. En af hendes Søstre blev to Aar efter gift med Hörkræmmer Ebbesen. (Thaarups Udg. af Evalds Skr. 8, 244.)

Digitized by Google

lig. Det var en nagende og martrende, sildigere en snigende og dræbende Gift, Kilden til hans Fortvivlelse, hans Uordener og hans Ulykker, Kilden til hans daglige Kummer og Taarer. Var hun endda bleven lykkelig! Hvis hun var bleven lykkelig, saa kunde han, saa vidt han kjendte sig selv, have forvundet det, men hun er det ikke, langtfra ikke! Kummer, nagende Kummer har udtæret den blomstrende Arense. Nu er hun Sorgens Aftryk. Dødens Billede, en frygtelig Sygdom, Skrækkens Datter og Moder, bringer hende daglig paa Gravens Bræd. Han havde ikke en Gang den Trøst, at kunne unde en anden hendes Besiddelse, der bedre end han kunde have skjönnet paa, kunde have belönnet og bevaret hendes Fuldkommenheder." „Dette Tab stemte uden Tvivl for en stor Del hans Sjæl i den höjtidelige melankolske Tone, som han anser for et Hovedtræk i de fleste af hans Poesier. Men det havde endnu en anden Virkning: det gjorde ham rent uenig med alt det, som man kalder timelig Lykke. Hidindtil havde han kun haft en bevægende Grund til at tragte derefter — denne Grund faldt bort, og nu blev det hans Plan at slentre Livet igjennem som han kunde bedst, og saa godt som muligt at forskjönne sin Vej med en viss Art af Lyksalighed. En rolig Hytte, en behagelig Egn, maadeligt Udkomme, faa, men retskafne Venner, og fremfor alt at være saa nyttig som hans Evne tillod, uden at være nogen til Byrde, var alt hvad han den Tid ønskede sig af Jorden." [1])

I denne Sindsforfatning skrev han Lykkens Tempel (en Allegori i Prosa), ikke for at skrive noget skjönt, men ikkun for at sige sig selv sine egne Tanker. Det vandt hans Bifald altfor meget til at han ikke skulde vise sine Venner det. Poulsen i Gjentofte saa det; han opmuntrede ham til at lade Sneedorf se det, og efter Sneedorfs Raad blev det indsendt til Selskabet for de skjönne Videnskaber, i hvis Møde det blev forelæst den 22. August 1764. Temmelig tit omarbejdet blev det trykt i Selskabets Forsøg (3. St. 1764) og med Berömmelse omtalt i Ugeskriftet Den danske Proteus. [2]) Ved denne Lejlighed blev han kjendt med Kunstdommeren „Carstens, der ved at tæmme og styre hans altfor brusende Aand, ved at vise ham de Afgrunde, han havde at frygte for, de Stier han borde gaa, med ett Ord ved en utrættelig Taalmodighed gjorde ham bekvem til

---

[1]) Evalds Levnet og Meninger. Fortale til Samtl. Skr.

[2]) 1766, S. 192.

Digitized by Google

at naa det Maal, han ved alle sine Arbejder tragtede efter": [1]) at vorde en nyttig Digter.

Det første metriske (trykte) Arbejde, som Evald frembragte i det danske Sprog, var efter hans egen Anvisning et Lejlighedsvers (Januar (1765), [2]) en Prøve, „der nær havde skræmmet ham for evig fra Parnasset." Han viste det nemlig til e n af sine Venner, der passerede for et Vidunder i Digtekunsten, da han havde vundet en Pris (hans Kontubernal L. J. Benzon, der 1763 fik Accessit for Digtet om Skabelsen, da Tullin vandt Prisen), men han raadede Evald til at lade en Kunst fare, hvortil han ingen Evner havde, „og Evald var beskeden nok til at tro ham paa hans Ord." Næppe. Selskabet for de skjönne Videnskaber udsatte (i April og paa ny i December 1764) en Pris for den bedste Ode over e n af de guddommelige Egenskaber. Evald valgte Algodheden; men Benzon havde gjort det samme, og for ikke at støde sammen med ham, gav han sit Digt Form af et Drama (Adamiade, Drama i e n Akt), og indsendte det, „sikker paa at vinde den höjeste Pris, skjöndt der ingen Pris var udsat derfor" (i Marts 1765). Da det sendtes ham tilbage til Forbedring, „erklærede han rent ud, at naar han ikke kunde være den første Digter i sit Fødeland, vilde han ikke være den anden, og tog sit Stykke tilbage i det stadige Forsæt at udarbejde det saa længe, indtil enhver maatte tilstaa, at man ej havde set dets Lige fra Kong Skjolds Tider." Det faldt ham imidlertid ind, at „det, der fremfor alt manglede ham, var Læsning, og han lovede sig selv höjtidelig i de første to Aar ikke at sætte Pen til Papir, og at anvende al denne Tid til at læse." [3])

Og hvad læste han da, for at uddanne sig til dansk Digter, for at vinde Færdighed i Sproget? De ældre danske Digtere, Kingo, Hegelund, Kjæmpeviser, Vedel? Men hvilket Menneske i Danmark tænkte paa dem eller vidste, at der var noget saadant til? Ikke en Gang Holberg falder han paa at

---

[1]) Fortale til Samtl. Skr.

[2]) Verset til Hörkræmmer Ebbesens Bryllup med Arenses Søster Kristiane (Thaarups Udg. 2, 105). Der findes et ældre, nemlig til hans Moders Bryllup med Hulegaard, som menes at være af Evald (sst. 2. 271); men det skal Forf. for sin Part sætte sig imod med Hænder og Fødder. Heller ikke kan han antage det med H. undertegnede Sörgevers over P. Hulegaard (sst. 2, 305) at være af Evald.

[3]) Fortale til Samtl. Skr. Fortale til Adam og Eva (Thaarups Udg. 3, 3). M. Hammerich, Evalds Levnet, S. 34. Anm. at han indsendte Adamiaden.

Digitized by Google

nævne. „Til hans Held var den ældre Corneilles Værker de første, der faldt ham i Hænderne; Corneille blev hans Helt i det Franske, ligesom Forfatteren af Messiaden i det Tyske.“ Nu begyndte han ogsaa at læse de latinske klassiske Digtere med Nytte og tilsidst med Vellyst; Græsk kunde han kun tyde; Engelsk var ham aldeles ubekjendt. Det var ham „en umistelig Pligt at læse æsthetiske Lærebøger“, Batteux o. desl., men det var ham plat umuligt, at læse tre Blade af dem til Ende.“ Det blev da ved Horatses Brev til Pisonerne og Boileaus Digtekunst. [1])

Løftet om i ett Par Aar at afholde sig fra Digtning afveg han kun fra en Gang, nødt dertil af Omstændighederne. „Den uforglemmelige Frederik den femte var død og Danmark i Taarer“ (1766). „Nogle Studentere bleve tilsagte at indgive Prøver af de Kantater, som skulde opføres ved hans Jordefærd. En Person, der havde at befale over Evald, tvang ham til at forsøge sit Held med de andre.“ Gerstenberg boede den Gang, i hans Moders Hus, og ved sit nöje Venskab med Komponisten Kapelmester Scheibe, hvem Valget imellem Kantaterne var overdraget, har han uden Tvivl medvirket til, at Evald kom med. Han skrev da, saa godt som han kunde, en Arie, et Kor og et Recitativ, og beholdt til sin egen störste Forundring Fortrinet. „Det var visst den Gang hans egne varme Følelser og ikke Kunsten, der hjalp ham til denne Pris.“ Scheibe fattede ved denne Lejlighed Kjærlighed til den unge Digter; „han var mig som en Fader, siger Evald, og det er visst, at om der findes noget i mine poetiske Arbejder, som i Hensigt til det musikalske kan fortjene Bifald, saa har jeg hans lærerige Omgang, hans kjærlige Undervisning ene at takke derfor.“ Naar man kan antage, at den unge Digters usædvanlige Gaver ogsaa lettede Komponisten Musikkens Indtryk, saa maatte vel begge i Forening fremkalde den Folkestemning, ved hvilken hans Digtergave blev almindelig erkjendt. Det har tit været gjentaget, hvad der især gjorde dette Indtryk; det var ikke saa meget de første noget höjtravende og hist og her knuddrede Sange, som den sidste Motetto med Klagesange, hvis naturlige Simpelhed overraskede allede, især de velkjendte Soloer:

Hold, Taare, op at trille!
Og du, vor Cithar, stille!
Nu bæres Kongen bort
Til Graven!

---

[1]) Fortale til Samtl. Skr.

Digitized by Google

Viis, Naadig og Retfærdig,
Dig og din Throne værdig:
Tag disse Navne med
I Graven!

Farvel, vor døde Glæde!
Vi kan ei meer end græde;
Tag disse Taarer med
I Graven!

Hold, Taare, op at trille,
Og du, vor Cithar, stille!
Nu bæres Kongen bort
Til Graven.

„Den Virak, hvormed man ved denne Lejlighed af et godt Hjærte fra alle Sider beskjænkede ham, berusede ham ogsaa saaledes, at han nær aldrig var vaagnet; han troede sig nu ikke blot Digter, men den bedste, den ypperste i Danmark og, det som værre var, uforbederlig. Saa nær var han ved aldrig at have blevet nogen.“ [1])

Den Lykke, som denne Kantate havde gjort, førte en anden Lykke eller Ulykke med sig. Man bestilte flere hos ham; man vidste nu, at han duede dertil; han blev Lejlighedsdigter. Poesien blev ham en Indtægtskilde.

Da de to Aar, som vare bestemte til Læsning, vare udløbne, „tog han sig atter for at gjennemse sin Ulykkelige Prøve, og fandt, at det var det vanskabteste Foster, som et varmt Hjærte og en brusende Indbildningskraft nogensinde kunde udklække af en aldeles uvidende Hjærne. Først efter fem Fjerdingaar bragte han det i den Stand,“ hvori det blev udgivet (1769).[2]) Det vakte, som billigt var, megen Opmærksomhed, især hos den tysk-franske Kreds, og to Ting vise i det mindste hen til, at det havde den for Öje: at det er trykt hos den franske Boghandler Philibert og med latinske Typer (Danske læste dem jo ikke); og at „hver Akt blev efterhaanden forelæst af Cramer i Etats-

---

[1]) Fortale til Samtl. Skr. Kantaten i Thaarups Udg. 1, 3 og Anm. S. 176. D. Digtek. under Kristian den syvende, S. 47–67.

[2]) Adam og Ewa eller Den Ulykkelige Prøve, et dramatisk Stykke i fem Handlinger med Mellem-Sange. Hos Philibert 1769. Denne Udgave er uden Fortale.

Digitized by Google

raad Prof. J. K. Kalls Hus.“ [1]) Det er kjendeligt nok, at Guds Algodhed skulde være Midtpunktdt, hvorom dets velkjendte Fabel skulde forme sig. Det var forfattet af en Theolog, der ikke kunde dy sig i en lærd Anmærkning at meddele sin theologiske Lærddom om Slangen (i fjerde Handling), og skrevet som en Efterligning dels af Corneilles Antitheser, Sentiments og Deklamation, dels af „den store Klopstocks“ Englemaskineri. De onde Engle ere de daarligste; de borde visst nok have været de bedste. For Resten maa man aldeles ikke dömme efter det Indtryk, Dramaet nu gjör paa os; thi slige alvorlige Digte synke af sig selv med Tiden, naar de ikke have naaet det höjeste. Den Gang maa denne Poesi have været et Vidunder; og Evald følte allerede selv, hvad der var i Vejen. „Han berigede Digtet med en stor Mængde Billeder, som han enten laante af sine ny Mønstre eller selv satte sammen, uden derfor at have Hjærte nok til at udslette de lieux communs, den Metafysik, de Antitheser og de øvrige, han véd ikke selv hvad for deklamatoriske Prydelser, som han en Gang havde anbragt deri, og som han dog ikke fandt nær saa skjönne, som han tilforn havde fundet dem.“ [2]) Man maa tilgive den unge Digter denne almindelige Fejl: han var for rig.

Omtrent til denne Tid hører Fragmentet af Evalds Oversættelse af Messiadens første Sang. [3]) Han havde været „standhaftig nok til at læse Messiaden tredie eller fjerde Gang, og han begyndte at finde sit Digtermod belönnet ved visse smæltende ubeskrivelige Taare.“ „Han trængte til stærkere Føde end för, og tabte en Del af sin Franskhed.“ „Nylig var han kommen over Wielands Oversættelse af Shakspeare, og en prosaisk Oversættelse af Ossian faldt ham i Hænderne.“ [4]) Han lærte Engelsk, og hvilket bundløst Væld af Digterrigdom aabnede sig nu for ham! Han havde samme Tid (1769) „den Lykke at blive kjendt og taalt og yndet af den store Klopstock, og man kan ikke tvivle paa, at denne Mands Omgang var ham en ny Kilde, hvoraf han øste ligesaa graadig, som af den nysomtalte.“ Klopstock havde den Gang udgivet Hermanns Schlacht, hvori

---

[1]) Molbech, Evalds Levnet. S. 88.

[2]) Fortalen til Adam og Eva. D. Digtekunst Hist. under Kristian den syvende, S. 262. Anm.

[3]) Thaarups Udg. 3, 296.

[4]) Hvor lidet han kjendte til Ossian, ses af Udtrykkene i et Brev fra Evald til Boghandler Rothe af 1. Sept. 1769: „Man har gjort mig nysgjerrig for at se en Piece, som enten er oversat eller forfattet af en ved Navn Osian“ (etc.). Genealogisk og biographisk Archiv, 1, 128.

Digitized by Google

der allerede for Evald laa en Opmuntring til at behandle et fædrelandsk Æmne; men det er heller ikke usandsynligt, at Klopstock umiddelbart opfordrede ham dertil, eftersom Baggesen, der 1789 hørte Klopstock tale med Beundring og Varme om Evald, forsikkrer (i Labyrinten), at han „i egentligste Forstand aflokkede Evald den fortræffelige Rolf Krake.“ Denne Tragedie, den første fædrelandske i det danske Sprog, og i Prosa, ligesom Klopstocks Bardieter, er udarbejdet alene efter Saxe. „Klopstock indsendte den til Selskabet for de. skjönne Videnskaber, hvor den fremlagdes den 8. Februar 1770; den blev efter Begjering læst af Carstens, Guldberg og Cramer; men alle vare enige om, at den ikke i sin daværende Tilstand kunde optages i Selskabets Skrifter, ja ikke en Gang Trykken i Almindelighed kunde med Föje tilraades.“ „Men da alligevel Tragedien har adskillige Skjönheder, og Forfatteren, som efter sit Geni og med mere Flid kunde blive en af de bedste Poeter, befinder sig i meget trængende Omstændigheder, saa er der sket Forslag af Prof. Cramer, om Selskabet ikke fandt for godt, underhaanden at give ham 50 Rdl. for at hjælpe og opmuntre ham, uden derfor at engagere sig til at befordre hans Tragedie til Trykken.“ Denne Barmhjærtighedsgave forhöjedes siden, efter Carstens's Forslag „med endnu 10 Rd. mere, da Klopstock og Cramer havde givet ham Forhaabning om at faa 60 Rd., og det ikke vilde komme Selskabet an derpaa, for at se dem allesammen fuldkommen fornöjede.“ [1]) Han maatte da udgive den selv paa Subskription. [2])

Rolf Krake blev oversat to Gange paa Tysk (af Joppert og C. F. Cramer), den ene Gang under hans egne Öjne og paa hans Værelse; og i Fortalen dertil siger han: „Mein höchster Wunsch ist, dass man daraus erkennen möge, dass ich ein Schüler des unnachahmlichen Klopstocks sey. Er hat es gesehen ehe es gedruckt ward, und er hat es seines Beyfalls gewürdigt. Den zwey letztern Handlungen, muss ich gestehen, hat er das Feuer der ersteren abgesprochen. Ueberhaupt bin ich so stolz nicht, dass ich nicht die Möglichkeit einsehen sollte, dass dieser grossmüthiger Mann mich vielleicht als einen jungen Dänen nur hat aufmuntern wollen.“ [3]) Digtet har en Hovedting tilfælles med Klopstocks Bardieter: Savn af Handling og hvad deraf følger: klopstocksk Kjedsommelighed, og vandt heller ikke Bi-

[1]) Efter Selskabets Protokol.

[2]) Subskriptionen (Thaarups Udg. 3, 308) ser ogsaa ud som en Velgjörenhedshandling, da den lyder enten paa 10 eller 5 Exemplarer.

[3]) Fortalen til Jopperts Overs. (Thaarups Udg. 3, 313.)

Digitized by Google

fald hverken hjemme eller ude. Ikke desmindre var det hans Yndlingsstykke, formodenlig fordi det maatte minde ham om de Fornemmelser, der opstode hos ham, da han kom ind i nordisk Luft; og hvor uren end denne er bleven ved den sentimentale Blanding, borde dog Evalds Samtid kunne have anet hvad sildigere Kunstdommere have erkjendt.[1]) Den Foragt, de viste Digteren ved at tilkaste ham en Gave, som til en Tigger, skal hvile som en Vanære over deres eget Hoved. Hver Sætning i deres Dom var et Dolkestik for Digteren.

For at overtyde sig derom, maa man gjöre sig bekjendt med J. Badens Kritik over Rolf Krake, da just adskillige af hans Anker imod Digtet vare de samme som Selskabets, om dette end havde endnu noget mere derimod. I Sandhed, hvad skulde dette Selskab gjöre med denne Rolf Krake og alt det hedenske Blod han vader i? „Den nordiske Heltetid er, efter Badens Mening, ikke mindre frugtbar paa tragiske Tildragelser, end Grækenlands, naar man til en tragisk Tildragelse ikke fordrer andet end Mord og Blod uden Ende.“ „Vin og Hævngjerrighed vare to rige Kilder til Mord og Blodsudgydelse; men saadanne Tildragelser kunne vi ikke kalde tragiske. De forvilde Sjælen, men blødgjöre den ikke.“ „Vi blive ingen höjere Haand vàr i Heltenes Ulykker.“ „De Tildragelser derimod, som Grækernes Heltetider tilbyde, ere store og rørende.“ „De saare Sjælen med Skræk, men hele den igjen med Medynk.“ „De gjöre Tænkemaaden menneskelig ved at lære os at antage de störste Lidelser og Ulykker som Beskikkelser og Styrelser af Forsynet.“ — „Hvad kan den moralske Hensigt være af vore Forfædres blodige Optoge, naar de forestilles os paa Skuepladsen? At holde os fra Drukkenskab, de nordiske Nationers Hovedlyde? Men Drukkenskab kan efter vore Sæder ikke mere have de skrækkelige og sörgelige Følger som i ældre Tider. At helbrede os for Hævngjerrighed ved at forestille dens farlige Virkninger? Dette kunde være noget, naar kun ikke Digteren var nødt til, for at skildre de Tiders Sæder efter Naturen, at forestille Hævngjerrighed som en Dyd, som en Kilde til alle hans Helts Dyder.“ — „Rolf synes heller ikke at være et nok skikket Sujet til et Sörgespil.“ „Nogen moralsk Nytte indse vi ikke at Stykket kan have. En politisk Nytte kunde den have, naar Regjeringen vilde; vi mene, dersom den fandt det gavnligt,

---

[1]) Rolf Krake er analyseret af Rahbek i D. Tilskuer 1793, Nr. 69—70. Brøndsted kalder det et ualmindelig stort og paa de interessanteste Situationer rigt Maleri (Eichhorns Gesch. der Literatur 4, 3. S. 1180).

Digitized by Google

at understøtte og vedligeholde Had eller i det mindste Koldsindighed imellem to Nationer, der nu have været Venner i 50 Aar." [1])

Klart er det, at en stor Forvæntning blev skuffet, og en lysere Udsigt i Livet ved Selskabets Kulde blev formørket. En hæderlig Paaskjönnelse af den første danske Tragedie vilde hos ham, i hvis Sjæls Dyb der slumrede saa höje Tanker, have været et Middel til at vække Følelsen af ydre Hæder, og have formildet noget af den Ligegyldighed Publikum viste, der maatte bekræfte den Overbevisning, at af sine Skrifter vilde han ikke kunne leve. [2]) Og ingen af hans Landsmænd tænkte paa i det mindste at sætte ham i en Stilling, hvori hans Evner kunde udvikle sig. Tyskerne maatte tage sig af Danmarks Digter.

Det var Klopstock, der bragte Bernstorf paa den Tanke, at tage sig af ham. Der var en Plan i Gjerde imellem dem, at lade Evald og en Komponist med kongelig Understøttelse gjöre en Rejse til Nordskotland, Orknøerne, Island og Nordlandene, for dèr af Indbyggernes Mund at samle de gamle Sange, som Macpherson enten havde levnet eller slet ikke søgt. Evald skulde derfor lægge sig efter de gamle nordiske Sprog, og iblandt dem efter Keltisk (Gælisk). Klopstock skaffede ham til Laans fra Langebeks Bibliothek nogle af de fornødne Hjælpemidler (Lluyds Archæologia Britannica, en vælsk Ordbog og Sproglære m. m.). [3]) Hvor æventyrlig end denne Plan kunde synes, især naar man betænker, hvor uvidende de og navnlig Evald vare, saa vilde jo Forberedelsen til en slig Rejse, for ikke at tale om Rejsen selv, netop have været det, som Evald behøvede. Han havde jo saa tydelig følt og udtalt, at han savnede Dannelse; han havde helliget to Aar alene til Læsning. Det han endnu havde frembragt, vare to Forsøg (Adam og Eva, og Rolf Krake); i det ene svævede han endnu i Sentimentalitetens og Overspændingens forgyldte Skyer, i det andet nærmede han sig til Nordens Hi-

---

[1]) Kritisk Journal 1771, Nr. 43—44. Jfr. D. Digtek. Hist. under Kristian den syvende, S. 265.

[2]) Rolf Krake udkom paa hans eget Forlag, og var i Kommission hos Boghandler Rothe. Til ham skriver han d. 26. Aug. 1771: „Der Handel geht sehr langsam, und ich habe beinahe Ursache zu bedauern, dass ich den guten alten König nicht mit Frieden bey seinen alten Vorfahren habe ruhen lassen. Ich wolte, dass Ewr. Hochedelg. mir den gantzen Plunder abnehmen wolten." Genealogisk og biographisk Archiv, 1, 128.

[3]) Evalds Brev til Suhm den 30. Okt. 1780, hvormed han sender disse Bøger til Suhms Bibliothek, og tillige i sin Nød beder om et Exemplar af Suhms Skrifter. (Thaarups Udg. 8, 206.)

Digitized by Google

storie, men var ikke og kunde ikke komme ud over eller ind i de simpleste Forestillinger; hvad kunde og vilde der være sket, hvis han havde lagt sig efter det gamle nordiske Sprog og øst af Kilderne selv? Alle vore nordiske Digtere have altid lidt af en Hovedbrøst, af Uvidenhed om Norden. Men Bernstorfs Fald og hans egen Sygdom tilintetgjorde alt. Han skrev faa Dage efter Bernstorfs Fald sin Philet, „svøbt i en Regnsky", i hine rørende Toner, i hvilke han blandede Bondens Klager med sine egne:

O Haab! dit sidste Glimt forsvinder[1]) —

Aldrig för havde Sorg og Vemod udtalt sig saaledes i det danske Sprog. Og overvældet af samme Tanke, at nu vare alle menneskelige Haab forbi, og at han intet havde at lide paa, uden den Kraft Gud vilde nedlægge i hans egen Sjæl, skrev han: Da jeg var syg:

Velkommen Gift, som raser i mit Bryst!
Velkomne Harm, som rent fordrev min Lyst!
Og Mangel, du som togst min sidste Ven,
Velkommen, thi du gavst mig Mig igjen —
Som Skaberen kun henter Fryd af sig
Og uden andres Hjælp er lykkelig:
Saa skal jeg ære Ham og føle Mig,
Og glemme Ros og Guld og Bröl og Skrig.[2])

Saaledes klagede han over sine egne Forvildelser, saaledes harmedes han over sin Samtids Haan.

Vi skulle ikke dvæle ved hans Forvildelser, men, saa godt vi formaa, berøre hvad der kan anses for faktisk. Der gaves i Evalds Barndom og Ungdom intet, som kunde beskytte ham imod det daværende Skolelivs og Studenterlivs Raahed. Faderen var bigot, Moderen letsindig. Begge hans Brødre, af hvilke den ene i alt blev ham foretrukken, endte sit unyttige Liv som mislykkede Subjekter. Der laa i ham, endskjöndt han „som undseelig og frygtsom maatte holde Lyset for de øvrige", den samme Lyst til at være med, til ikke at staa tilbage, til at lade sig henrive af Öjeblikket, den samme Trang til flygtig sanselig Nydelse; han bekjender selv at han fra Ungdommen af havde

---

[1]) Philet. Elhöj den 16. Septbr. 1770. (Thaarups Udg. 2, 3.)

[2]) Da jeg var syg, i Adresse-Contoirets Efterretn. 1771. Nr. 157. Jfr. Fastings Da jeg var frisk, sst. Nr. 158.

Digitized by Google

Lyst til stærk Drik,[1]) og ved nogle Lejligheder „gik over Stregen.“ Hvor skadelig denne, selv tarvelige, Nydelse end kunde være for hans Helbred, kunde han ikke siden undvære dette Incitament. „Det var ham altid. siger han selv, modbydeligt, at drikke for at drikke, hans Gane har sjælden eller aldrig haft nogen Del hos ham i Vinens Glæder; naar han fik frembragt den søde Spænding i sit Hjærte, den Klarhed i sin Forstand, den Raskhed i sin Indbildningskraft, som han vilde, saa var det hans Smag altid lige meget, ved hvad for Midler det skete. Saa modbydelig som Rhabarbara var ham, vilde han, naar det frembragte samme Virkning i hans Sjæl, heller drikke et Dekokt deraf, end den ham saa kjære Druesaft.“ Desuden kan man vel tænke sig, at han som Digter og som syg ikke vidste at finde den fornødne Hjælp imod Hjærtesorg i stadig Virksomhed. Hans Sjæl gik i Spring. „Min Imagination, siger han, min hele lunefulde Indbildningskraft kan holde det ud omtrent i to Maaneder og tre Uger at gaa i jævnt Trotte eller höjt en kort Galop under Religionens, Fornuftens, Dydens og Sædernes Töjle; men kommer den fjerde Uge i den tredie Maaned, da tager den i Almindelighed for sig selv, bruser og sprudler, sætter over Gjærder og Grøfter, og“ — da kan han ikke holde den.[2]) Disse to Træk, nogen ydre Opvækning for Nerverne og Virksomhed efter Lune, er nok ikke noget usædvanligt for Folk, som man ellers nok kan se op til, f. Ex. Schiller og Mozart. Men hos Evald gjorde det Opsigt, og Efterretningerne bleve uefterrettelige. Efter at have overvejet dem, maa vi tilstaa, at de dels kun udtale en almindelig Mening, dels ligefrem ere faktisk opdigtede eller modsigende i deres Indhold, dels i sig selv uskyldige, men opfattede efter Tænkemaaden i hin Tids stive Kredse Münter siger udtrykkelig: „Han begik mange Handlinger, som man overmaade har dadlet, og hvis eneste Drivefjær var Velgjörenhed og Ædelmodighed.[3]) Og det er især en mislig Sag, at hans egen Moder gjerne hørte

---

[1]) Iblandt hans Verspapirer i det Kgl. Bibl. findes der paa et Blad meget tydelig skrevet, for at det bedre kunde ses:

> Lille Huulevad! —
> Maae Gaardskarlen hente en
> Flaske Rød Viin af den min
> Moder drikker? —

(Sagtens har den været udvalgt.)

[2]) Til Moltke. (Thaarups Udg. 8, 199.)

[3]) Efterretninger om Evalds Levnet af F. M. i Dansk Museum Juni 1782.

Digitized by Google

eller troede paa slige Bagvaskelser, og selv bidrog til at udbrede dem. Læser man Evalds egne Yttringer, bör det heller ikke overses, at hvis Samtiden af og til löj, saa overdriver jo altid den angrende Digter. Der fortælles ogsaa langt modbydeligere Ting om Rahbek og Pram, som dog vel ingen tror paa. Af hvad Beskaffenhed det vilde Levnet har været, som han styrtede sig i ved Arenses Tab, antage vi, at Oehlenschläger vel saa omtrent har truffet det rette:[1]) Med en Sværm godhjærtige Drikkebrødre, som han ofte beværtede, som sang hans Viser, og gjorde Kor ved de Skaaler han udbragte, tilbragte han Aftenen og en Del af Natten i et muntert Lag. Da hændtes det vel og, naar han gik hjem, at han trak sin Kaarde, hvilken han bar som Student, og slog i Brostenene, saa Gnisterne flöj, i det han raabte: Nu grasserer Poeten Evard (han kunde ikke sige l). Til andre Tider klædte han sig som fornem Kavalér (maaske tænkende paa Broderen, Kavaleren, Husarlieutenanten, Jagtjunkeren), lejede sig en prægtig Vogn, og sagde til Kusken: Spørger nogen dig, hvem du kjører for, skal du svare for: Cavareren Evard. Besynderligt er det, at lægge ham Forkjærlighed og Omgang med den simple Mand til Last, hvilket naturligvis den Gang gav et stort Anstød. Det var just noget for den syge Digter, at fremkalde, se paa, glæde sig ved og dele simple Folks Lystighed, og der var ikke det mindste usædeligt deri, uden at det ej var passende for honette Standspersoner. Paa Landet maatte desuden Almuesfolk jo være hans daglige Omgang, og han taler selv om, hvor behageligt deres Selskab var ham i flere Henseender. Dette vilde han ikke have sagt, hvis han ikke havde vidst, at denne Fortrolighed med simple Folk for hans Samtids Honoratiores ansaas for en Usömmelighed, man vel maatte vogte sig for. „For ikke at tale om andet, siger han, saa kunde jeg her aabenbar bedre lære at kjende Mennesker, end ved Hoffet eller ved Akademiet eller paa Børsen, og bedre lære at kjende Danske, end i deres Hovedstad. Jeg gjentager, at dette den Tid egentlig hverken var mit Forsæt eller min Plan; maaske jeg aldrig tænkte derpaa. Men med en naturlig Tilböjelighed dertil, med en ikke uvirksom Sjæl, med mange ledige Timer og med Savn af næsten alle andre Maader at sysselsætte og at more mig paa, blev det næsten en moralsk Nødvendighed, at jeg maatte gjöre dette til mit daglige Hovedstudium.“ [2])

---

[1]) Oehlenschlägers Erindringer, 1, 212.

[2]) Fragmentet Om Almuens Oplysning. (Thaarups Udg. 7, 172.)

Digitized by Google

Hvilket vildt Liv og Levnet man end, altid dog kun i Stødetal, vil tillægge Evald i Tidsrummet efter Arenses Tab, et uafløseligt Baand blev paalagt ham ved Sygdom, der altid tiltog. En alvorlig Gigtsygdom angreb ham i Begyndelsen af Aaret 1769, det Aar, hvori han skrev Rolf Krake[2]). Vi have för yttret, at Spiren til denne Sygdom maaske allerede blev lagt paa Toget i Tyskland, da han paa sin Flugt flere Timer stod i Vand op paa Livet.[3]) Nattesværm maa have gjort sit til at udvikle den. Han kom paa Hospitalet. Da han havde begyndt at komme sig, kunde han ikke modstaa den Fristelse at tilbringe en munter Aften med sine Selskabsbrødre, kom hjem ved Midnat, og fandt Hospitalsporten lukket; han ringede, ingen hørte det, og døsig satte han sig paa en Sten, faldt i Sövn, og tilbragte saaledes som Rekonvalescent flere Timer af en kold Vinternat (formodenlig Vinteren 1769—70), indtil man fandt ham om Morgenen i en saa betagen Tilstand, at han intet Lem kunde røre.[1]) Paa Hospitalet kom han sig saa vidt, at han i de første Aar derefter nogenlunde kunde gaa, men et ulykkeligt Fald med Hesten fuldendte hans Legems Ødelæggelsee; Gigten trak ham mere og mere sammen, saa at han blev bunden til Lænestolen eller Sengen; og given til Pris for ulidelige Smerter fandt han ingen Moder, ingen Søster, ikke en Gang en Broder ved sit Leje. Kun Lieutenant Abrahamson besøgte ham, og var ham en trofast Ven og en uafladelig Beundrer. „Det var ikke mer en lysegrön, med tusindfarvede Yndigheder omringet Höj, som han sad ved, en gammel, sörgelig med to Puder opfyldt Lænestol var hans Sæde. Og ved hans Side staar et randløst Blækhus — Himmel! hvor langt fra Muskateller!“ Og Arense, som vilde have vederkvæget hans Öje,

---

[1]) Evalds Brev til Boghandler Rothe, hvis Begyndelse er: „Die lebhaftesten Schmerzen von Gicht haben mich bettlägerig und zu allem ernsthaften Vürnehmen ungeschickt gemacht.“ — „Aus dem Bette den 24. April 1769.“ (Genealogisk og biographisk Archiv, 1, 125.)

[2]) Ludvig Tieck var, som bekjendt, ligeledes gigtsyg. Paa en Jagt var han i gjennemblødte Klæder bleven udsat for Trækvind. Sygdommen, der brød ud som slidende Smerte i Lemmerne, kastede sig siden paa de indre Dele. (Ludwig Tieck. Erinnerungen aus dem Leben des Dichters. Von Rudolph Köpke. Leipzig 1855. 1, 314.) Hvilken Modsætning imellem begge de lidende Digteres Skjæbne! Den ene henkastet foragtet i en Hytte, den anden anvist et kongeligt Slot med alle mulige Bekvemmeligheder!

[3]) Efter Lægens Fortælling hos Oehlenschläger (Athene, 1, 389): Hans egen Læge har fortalt mig (etc.).

Digitized by Google

husvalet hans Sind, og plejet ham med sine ömme Hænder, forfrisket ham ved sine milde Ord — en Gang havde han hende, nu har en anden hende. „O, udbryder han, o du, som Smerter har gjort følsom og öm, du som mishandlet, forladt af Verden sidder i din Hytte og læser dette Blad, for at forslaa din Kummer, lad en eneste medlidende Taare dryppe derpaa!" [1]) O, mange ere faldne derpaa, mange.

Hvad skulde der nu vorde af ham? „Denne smertelige Sygdom gjorde ham aldeles udygtig til alle Slags Forretninger, som enten fordrede Legems Vigør eller Iagttagelse af ordentlig bestemte Tider." Han maatte vorde en Byrde for sin Slægt, for sin Moder, der atter var bleven Enke (1769). Men „intet frygtede han mer end den Tanke, at blive en blot Byrde for sine Medmennesker, og det bestemte ham til aldeles og med Iver at opoffre sig til de smukke Videnskaber, de eneste, hvori han troede at kunne udvirke noget godt og agtværdigt. Han vilde være nyttig; aldrig kunde han have offret sig til Poesien, dersom han havde troet den et blot Tidsfordriv." [2]) Digteren skulde altsaa leve af sin Kunst, hvilken Daarskab!

I Begyndelsen af Aaret 1771 finde vi Evald paa Landet, og „skjöndt den smertelige Sygdom kun overlader ham faa Timer om Dagen til at tænke sig om, arbejder han over sine Kræfter," og digter Oratorier. „Helten paa Golgatha besynges maaske bedst af en Digter ved Bethesda." [3]) Samme Aar udgav han sin første Samling af Digte: Adskilligt paa Vers. [4])

Optöjerne i Theatret ved Opførelsen af Bredals Dramatiske Journal (den 25. Nov. 1771) gav Evald Anledning til at forsøge sig i en ny Art: De brutale Klappere. Han laa syg hjemme i sin Seng i Vingaardstræde, da man kom og fortalte ham, hvorledes det var gaaet til, og paa et Bræt i Sengen skrev han sin Satire fra den ene Dags Aften til næste Dags Morgen. Fjorten Dage efter udkom Stykket i 1000 Exemplarer, og blev strax udsolgt. [5]) To virkelige Personer ere gjenkjend-

---

[1]) Vinflasken. Arendse.

[2]) Fortale til Samtl. Skr.

[3]) Brevet til Notarius Publicus Schmidt. Ryegaard den 5. Febr. 1771.

[4]) Den indeholder: Philet, Sörgekantate over Enkedronning Sophie Magdalene, Ønske til Jfr. Wormstrup. (Fortegnelse paa Trykkefrihedsskr. 1, 102.)

[5]) De brutale Klappere, et tragisk-komisk Forspil til Brug for den Kongelige Danske Skueplads. Kjøbenhavn den 25. Nov. 1771.

Digitized by Google

elige: En Engel i sit Væsen (Schrødersee), og den museblakket Karl, der, efter Rahbeks Fortælling, var en af Piberne, som, medens Klapperne stege op paa Bænken, klappede og raabte Bravo, havde skjult sig under en Bænk, og pludselig fra deres egen Midte lod sin Pibe høre, saa at de uden at kunne faa Öje paa ham forbittrede forbandte og fordömte ham paa sin Tysk.[1]) For Resten er den alvorlige Tendens udført i ret træffende Træk, og nogle ofte gjentagne Indfald gjentages vel endnu, ligetil den tyske Soldats

Der Teufel hole, Herr!

og den danske Matroses

Den Onde tordne skal!

Det blev ogsaa længe efter beundret som et Mesterstykke,[2]) men skylder naturligvis Lejligheden sin Lykke.

Ved Trykkefrihedens epidemiske Reformsyge fremkaldtes derpaa Harlequin Patriot eller den uægte Patriotisme, comisk Comoedie i tre Handlinger 1772. Maaske haabede han ved et nyt Lejlighedsskrift at gjöre Lykke, men det mislykkedes aldeles; det blev modtaget med Ligegyldighed og Kulde. Stykkets Fabel fandt man yderst kjedsommelig, og den staar ikke i Forbindelse med Stoffet; Forstaaeligheden forstyrres af idelige Afbrydelser.[3]) Det kom paa en viss Maade for tidlig, og selv nogle ulignelige Scener og Replikker, hvorpaa vi allerede have gjort opmærksom, maatte have Tid, förend de kunde forstaas og gjöre sig gjældende. Noget træffer ogsaa først langt hen i Tiden; f. Ex. naar Harlequin beder Puff omfavne sig,

Fordi han ej endnu har solgt Vestindien;

---

[1]) Rahbeks Erindringer 1, 91—92.

[2]) Steffens, Hvad jeg oplevede, 2, 105; men han taler dog derom, som om han ikke ret kjendte det.

[3]) Tode (Blandinger 1772, Nr 4) siger: Denne comiske Comoedie bestaar af 1438 Stropher, overskaarne med 2845 Stræger og Pauser. — De Vittigheder og de Moraler, som Stykket er fuldt af, komme Skuespillerne til at give fra sig i afkappede Stumper og Smaaklatter.“ Ogsaa Fortegnelse over Trykkefrihedssk. 3, 91. anker over de „jævnlige Pauser og Afbrydelser“, men henviser angaaende Stykket til Sammenligning med Holbergs Politiske Kandestøber.

Digitized by Google

eller naar Puff, hegejstret for den store Kunst at spare, udbryder:

O, Ødselhed! Betænker
Blot for Exempels Skyld, hvad kastes bort til Enker![1])

Oversættelsen af Pfeffels Syngestykke Philemon og Baucis (1772) var tidligere bestilt af Theaterdirektør Bredal, og blev øget med nogle Sange af Evald, der ikke videre øge hans Værd som dansk Digter. Et Tidsæmne var ogsaa hans tidligere halvsatiriske Afhandling: Philets Forslag om Pebersvendene (1771), hvoraf der efter fem til sex Aar kun var solgt 17 Exemplarer; og ligeledes det ved en af et Selskab udsat Prisopgave for en Komedie, hvortil Stoffet var taget af Pebersvendenes Liv, fremkaldte Stykke: Pebersvendene, Lystspil i fem Handlinger (trykt 1773), der ikke konkurrerede, og altsaa heller ikke vandt Prisen; det blev opført, men med lidet Bifald, tredie Gang for Forfatteren. Dramatiske Journal fandt dog, at „det immer bliver et ganske godt Stykke, og kan staa langt over den bedste af Jomfru Biehls, og ved Siden af mange af Des Touches' og Weyses Komedier." [2])

Medens Evald saaledes var sysselsat med Tidsarbejder, ved hvilke han tillige kunde haabe at forhværve noget, kaldte Poesien ham hen til Arbejder af en höjere Natur, mere stemmende med hans Evner og Tilböjeligheder. Men deraf haves kun Brudstykker. Han begyndte i Sommeren 1772 paa et Drama eller Sörgespil, hvortil Æmnet var taget af Danmarks ældste Historie, nemlig Frode; han var nu gaaet over til Alexandrinen. Men det blev, efter Abrahamson, henlagt af politiske Hensyn: en Mand af Anseelse advarede ham, at der kunde søges politisk Udtydning deri (Sammenligning imellem Kong Frode og Kristian den syvende?). Derefter begyndte han i Vinteren 1772—73 Sörgespillet Helgo (og Yrsa?) i

---

[1]) Se Stykkets Analyse af Rahbek i Dramaturgiske Samlinger 1791 og de andre i den Thaarupske Udgave anførte Bedömmelser. Ogsaa Pram omtaler det i Satiren Hvad er det at leve? „Man har meget klogeligen holdt det i Mørke, da det angriber hin Tids Politiseren." „Det er maaske det ypperligste af Evalds Arbejder." (Minerva 1789, 1, 82.)

[2]) Dram. Journal 2, 217. Nr. 20. 1773. Jfr. Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 3, 264. og de øvrige i den Thaarupske Udgave anførte Kritikker.

Digitized by Google

femføddede Jamber. Formodenlig maatte det siden vige for Balders Død.[1])

Saa megen aandig Virksomhed og snart endnu större af en Mand, der skildres os som forfalden til daglig Berusning, det er vel umuligt; og en slig aandig Virksomhed af en syg Mand, der netop i den søger sin Lise! det er jo næsten et Særsyn. Just i Slutningen af Aaret 1772 og Begyndelsen af det følgende maa Sygdommen have hjemsøgt ham haardt, og vi finde ham i Nattens sövnløse Timer styrke sig ved Tanken om Aandens Styrke. I Digtet Nattetanker, som er skrevet ved Slutningen af 1772, skildrer han sin Tilstand,

Naar Smerten glemmer sig, og spøger
Med Billeder af fremmed Lyst —

da glemmer han sine Lidelser,

Da kommer Glæde til min Slummer,
Og salig Vellyst til min Sjæl. --

Naar Uglen skriger om Fortræd.
Og Dødens lodne Spaamænd tude,
Da kommer Haabet til min Pude,
Og Livet til mit Hvilested.

Thi den, som Phøbus tidlig lærte
Sin underlige Harmoni,
Hans varme, fulde, store Hjærte
Udbrede Himlene sig i.

Og i Abrahamsons Stambog (den 15. Januar 1773) giver han sin Ven, hvis Liv uden Tvivl ogsaa havde sine store Bitterheder, Trøst i den samme fromme og vise Tro:

Tre Ting — o skjærp mit Syn, Kalliope!
Tre sjældne Under ønsker jeg at se:
Den Draabe i Neptuni salte Skjød,
Som Solen greb, og ikke gjorde sød;
Det bittre Blomster, som en vittig Bi
Forgjæves søgte Kraft og Honning i;
Og saa den Gift, hvoraf den vises Bryst
Ej tilbereder Dyd og salig Lyst.

---

[1]) Se disse Fragmenter i Thaarups Udg.

Digitized by Google

Men denne Tro og denne Trøst have vi ogsaa nødig, naar vi gaa over til et Afsnit af hans Liv, hvorom vi have fuldstændiggere Efterretninger end om de forrige, naar vi se, at en velhavende Familie ikke kan meddele ham den yderste Nødtørft, uden at nedværdige en Digter, til hvis Toner der i Sandhed aldrig havde lydt Mage i Danmark, der vel var usel i Verdens Öjne, men i sin Sjæls Inderste følte sig saa stolt og saa stor. Det er to, hver i sin Art gode og hellige Væsener, en Præst og en Moder, hvis Forhold til Digteren vi skulle lære at kjende.

Evald flyttede paa Landet. Han skulde bort fra Kjøbenhavn. Havde han haft en i hans Forhold betydelig Indtægt, og paa en forargelig Maade sat den overstyr? eller var det for hans Helbreds Skyld? eller vilde han i landlig Ro arbejde paa sine tragiske Sager? paa Balders Død? [1]) Vi vide det ikke; men følgende se vi af samtidige Breve.

Evald tingede sig i Kost eller blev tinget i Kost i Rungsted, et Fiskerleje ved Øresund, ett Par Mil fra Kjøbenhavn, for Sommer og Vinter, hos Fiskemester ved Hirsholm Slot, Ole Jakobsen, som havde Kroen i Rungsted [2]) (nuværende Rungstedlund, i hvis Have man viser en Sten, hvor Digteren ofte har siddet). Ole Jakobsen var gift med en bekjendt af Familien. Hans Moder vilde betale for ham i de første sex Uger, senere kun gjöre Udlæg eller Forskud for ham. Kassemester var hendes Sjælesörger, Præsten til Trinitatis, Dr. Schønheyder, der var ikkun ett Aar ældre end Evald, og nu blev hans Formynder og Kassemester, ikke efter Evalds Ønske, men „efter et gammelt, endnu aldrig iværksat Løfte.“ [3]).

Præsten kjende vi allerede; det var ham, der angav Olavides. For Resten var han en af de gode stive dogmatiske Pibekraver, der den Gang vare saa almindelige, og Høst anvender paa ham Tyge Rothes Ord i Menneskets Bestemmelse: „den sande Præst, blid som stærk, kun paa Laster tordnende og over Brødrene grædende god Mands Graad.“ Evalds Poesi havde han ingen Sans for. I ett af sine Breve, taler han om hin Dithyrambe: Höjen, og nogle af dens Yndigheder synes dog

---

¹) Prisen blev udsat i Maj, og i samme Maaned begyndte nok hans Ophold i Rungsted.

²) I Fæste? Ronsted privilegerede Vertshus imellem Kjøbenhavn og Helsingør blev averteret til Forpagtning i Kbh.s Postrytter Nr, 2. 1747.

³) F. C. Olsen, Evalds Liv og Forholde i Aarene 1774—77. Kbh. 1835. S. 25.

Digitized by Google

at have berørt ham, men derpaa tilföjer han: „angaaende Fortællingens Rimelighed: Hvorfor kommer der i det mindste ikke en Mundfuld Brød med ved denne Collation? hvor kunde den undværes efter tre Dages Fasten?[1]“) Om Digterens fromme, stærke. dybe Følelser havde han ingen Forestilling. Disse Præster vare saa vante til, daglig om det allerhöjeste at tale gode og glatte Ord, til at noget skulde gjennemryste dem, med mindre Nidkjærhedens Aand en Gang kom over dem, saa brød det ud. Evald følte stundum Rædsel for Døden; hvilken Digter har ikke ladet hele sit Væsen gjennemströmme af denne Verdensaandens Susning! Det var da „en Materie, hvorom de kunde tale Timer igjennem,“ mente Præsten, og virkelig holder han en lille Prædiken, der ender med det Raad: „Hver ængstelig Tanke, hvert mørkt Skrækkebillede, hver bange Hjærtebanken gjöre De til en Bön. De gjöre sig jo denne Regel, og den holde De helligt over: De søge Deres Enlighed, De søge og finde den Frihed, at øve Dem i at bede.[2]) De glemme Mennesker, Verden, Deres eget syge Legeme selv, og være med Deres Tanker, med Deres Lovoffere, med Deres Trosøvelser i den anden Verden hos Jesus. Philipp. 3, 20 fgg.“ Men her er han endnu fuld af Godhed og Velvillie, og vil endog tillade Digteren at gjöre sig en lille Fornöjelse, at give en lille Foræring bort for sine egne Penge.[3]) Vi skulle se, hvorledes den af Sygdom hjemsøgte, sammenkrøbne Orm maatte krumme sig under hans Svøbe.

Moderen kjende vi ogsaa. Hun maatte sörge for ham, naar han intet havde. Han kostede hende, naar han ikke selv fortjente noget, omtrent 36 Rd. Kvartalet;[4]) saa meget kunde han aldrig tilvejebringe, hun stod næsten altid i Forskud; til visse var det en fortabt Sön, og det var hendes idelige Klage. „Mad og Drikke, Klæder og Sko og Tag over Hovedet“ maatte han dog have. For hende og Schønheyder kom det kun an paa, at han kunde leve som et skikkeligt Menneske for saa lidt som muligt;[5]) hans Poesi var dem ikke det mindste værd,

---

[1]) Schønheyders Brev, hos Olsen, S. 60.

[2]) Hvorledes? Det vil han lære Forfatteren til Ode til Sjælen og til Følelser ved Nadveren. Den sidste Ode tilegnede Evald Hans Höjærværdighed Dr. Schønheyder.

[3]) Olsen S. 40. Schønheyders Brev af 5. Dec. 1774.

[4]) Olsen, S. 66.

[5]) Ma mère sé contente de me procurer cela qui suffit pour trainer la vie. c'est a dire les premières articles de la prière quatrième. Brev til Spendrup hos Olsen, S. 88.

Digitized by Google

naar den ikke bragte Penge. Fortjente han noget ved sine Arbejder, om det end kun var ett Par Daler, saa blev det knappet af i det, der var tillagt ham; saa at han ikke en Gang kunde saa meget som med nogle Mark friste Lykken i Tallotteriet, en den Gang meget almindelig Tilflugt. Da han en Gang havde gjort det, mindede Schønheyder ham om den Artikkel i Dogmatikken De machinationibus malorum angelorum. Naar han gav sin Indtægt i Moderens Hænder, blev der endda nogen Gjæld (en Gang 2 Rd. 1 Mk. 14 Sk.) [1]) tilbage, som han ikke torde lade hende vide, og Præsten spillede under Dække med ham, for at skjule den. Denne anvendte, efter hvad han selv siger, „al sin Forsighed og Flid for at berolige Moderen, at gjendrive, opløse og slette alle i deres Samtaler mødende Kontroverser.“ [2]) Evald havde hun Magt over; hvad Klemme havde hun paa Præsten, at han ikke aabenbart torde hylde Billighed og trodse hendes Vrede?

Ved sit hjælpeløse Legeme given i Hænderne paa en Moders Had, hendes „Umildhed“, som er et penere Udtryk, bruger Schønheyder selv om hende, [3]) og en borneret Præsts Irettesættelser, var Evald gjort ligesom umyndig, og kunde ikke faa saa meget som en Lommeskilling uden ved Lejlighedsvers, som han, dem uafvidende, kunde faa anbragte ved e n eller anden Kommissionær; Vers, ved hvilke „Trang var Fader, Melankoli Moder, Lejlighedsvers, „som han umulig kunde skrive par honneur eller af Ærgjerrighed eller af nogen anden Grund end Trang til Smaapenge,“ („hans fattige Familie havde gjort ham saa bar, at han ikke kunde frankere sine Breve“), Lejlighedsvers, til hvilke de ham opgivne Data stundum vare saa ubetydelige, „at han kun vidste, at Bruden var 25 Aar gammel, og at Verset skulde indbindes in quarto.“ Og selv denne stakkels Indtægt maatte han se at skaffe sig under fremmede Adresser, da han var udsat for Oppassere („exposé à la curiosité de mes secretaires“), ja endog under et andet Signet, end hans brevvexlende Vens; „thi, siger han ved en senere Lejlighed, man kjender det paa Rungsted, hvor jeg har megen Grund at formode, at man af Ombu for mig brækker mine Breve.“ [4]) Dette

[1]) Denne Gjæld til en Mr. Hintze, som maa være bleven forældet, omtales ogsaa i et Brev til Spendrup, hos Olsen, S. 96. Hvad var den Mr.? en Skræder?

[2]) Schønheyders Brev hos Olsen, S. 25—29.

[3]) Olsen, S. 28.

[4]) Evalds Breve til Spendrup, Januar—Maj 1774, hos Olsen S. 86.

Digitized by Google

aldeles uværdige Forhold til sin Slægt, hvortil han blev dreven af den yderste Trang, under en Sygdom med den mest rasende Smerte, „jeg har Ild, siger han, fortærende Ild i alle mine Ben,“ en Tilstand, der, man sige hvad man vil, krævede Afvexling og Oplivelse, selv om det kun tjente til at sætte Livsaanderne i Bevægelse, saa at Tanken kunde styrkes til at overvinde Legemets Smerte, dette Forhold, hvad enten det, som jo enhver maa antage, udgik fra hans Moder eller fra hendes Sjælesörger, der i alt Fald ikke var uvidende derom, er saa oprørende, at det vilde være utroligt, hvis det ikke var godtgjort ved egenhændige Breve. Noget af det mest gribende er imidlertid selve Forholdet til Moderen, der netop da Udsigten til hans Digterhæder altid blev lysere, altid blev mere spændt. Han havde elsket hende, ömt og barnlig; hun havde aldrig elsket ham, han vidste det nok; naar han, ligeover for hende, stundum følte sit Værd i Sammenligning med sin yngre Broder, paa hvem hun ødslede sin Kjærlighed og sine Penge, naar han f. Ex. udbrød, at hun ikke var det værd, ikke borde have den Ære at hjælpe ham, at ernære ham, saa endte naturligvis et saadant Møde med endnu större Forbittrelse fra hendes Side. Saaledes havde hun en Gang besøgt ham i Rungsted; efter Maaltidet talte de ved Kaffen sammen i Lysthuset, og „ved sine beske og indgaaende saillies“ drev han hende hastigere paa Hjemflugten, end hun havde betænkt. Schønheyder, som ogsaa derover kom i ondt Lune, just da han havde været „under en Upasselighed af en Katarrh, som tilsidst slog ud ret i hans Skjæg“, og som desuden kunde bringe sin Forløsningstheori ind i Alting, giver ham derfor ikke uden Grund at betænke: om han ikke ved at give sin Vittigheds Gaver at sige andre spidse Ting, at give dem et Slag af Neller (uden Tvivl havde han ogsaa imellem faaet sine) frit Løb, taber det enfoldige, ædle og retskafne Sindelag af Tro paa Guds Naade, og taber Følelsen af Gjenløsningens Under og saliggjörende Velgjerninger.“ [1])

Under deslige Forhold, men omgiven af en skjön Natur og under en kjærlig Pleje, digtede Evald i sit tredivte Aar i Sommeren 1773 (fra Maj til November) Balders Død. Den Kongelige Theaterbestyrelse havde i Maj 1773 udsat en Pris paa 200 Rdl. for en Tragedie, en Komedie eller et Syngestykke. i tre Akter og paa Vers. Æmnet tog han af Saxe, hvori han jo allerede var bevandret. Den lyriske Behandling stemmede ikke alene med Tidens Smag, men ogsaa med hans egen lyriske Ejendommelighed. Det heroiske Syngespil, som han selv kaldte

---

[1]) Schønheyders Brev, August 1774, hos Olsen S. 30.

Digitized by Google

det, blev meddelt Carstens i November, og indgivet til Selskabet for de skjönne Videnskaber i Januar 1774. Den 12. November 1773 (ikke 1774) skrev Carstens allerede derom til Luxdorph: „Denne Gang har Digteren nedladt sig noget fra sin höje Flugt, og er saa tydelig som man kan ønske, Nannas Arioso, som ganske maa omgjöres, og maaske ett Par andre Steder undtagne. Om Stykket nogen Tid skulde kunne opføres paa Skuepladsen, véd jeg ikke. Vor gamle Mythologi er vel ikke bekjendt nok dertil, og Dekorationerne vilde blive meget bekostelige. Men som det er, og som det med en maadelig Forbedring kan blive, fortjener det, synes mig, ikke alene et Sted i vore Samlinger, men og at belönnes med en Pris til et virkeligt Genis Opmuntring.“ Om sig selv tilstaar Carstens, at „om den gamle Mythologi overalt er ret iagttaget, kan han ikke sige, da han kun er meget løselig bekjendt med Edda.“ [1]) Selskabets Sekretær, J. H. Schlegel, satte Stykket i Cirkulation i Februar 1774, og i Selskabets Møde den 12. Marts syntes Medlemmerne enige om at tilkjende det en Belönning; men da der fremkom nogle Indvendinger imod dets Fortjeneste, fornemmelig i Henseende til Planen, begjerede Sekretæren skriftlig Votering. Efter denne [2]) kundgjordes under 25. Marts Selskabets Beslutning: „at Balders Død viste i det poetiske Udtryk saa megen Styrke, at det tilkjendtes en overordenlig Pris af 50 Rd., og det besluttedes at udgive det i Forsøgene“ (11te Stykke 1774, som udkom 1775). Siden kom dertil et Tillæg af 25 Rdl. [3])

Denne vidunderlige Digtning, en Sammensmæltning af Heroisme, Sentimentalitet og den overordenligste Lyrik, hvortil endnu kom Anvendelse af mythiske, hidtil næsten ukjendte, Forestillinger, danner den skarpeste Modsætning til det Selskab, der skulde bedömme den, fordömme den eller belönne den. Selskabets Kritik bestod hidtil især i at rette Stil; men her traf det dem tillige ofte, at de ikke uden megen Eftertanke kunde finde Rede i Digterens Billeder, „saa afbrudt kom det paa dem.“ Nannas oprindelige Arioso var ligefrem en Gaade. Guders Nat, Guders Mørke, det var noget helt dunkelt. En Mandbjörn, det skulde nok være en Hanbjörn. o. s. v. Kuriøst er det ogsaa, at Tyskere skulde rette Evalds Germanismer.

---

[1]) Carstens til Luxdorph i Luxdorphiana S. 488.

[2]) Se Censurerne over Balders Død i Molbechs Historisk-biographiske Saml. 1, 145. Mærkelig er især Guldbergs gunstige Dom.

[3]) D. Digtek. Hist. under Kristian den syvende, S. 347—349.

Digitized by Google

Schlegel skrev sine Bemærkninger paa Tysk. Det er et ret artigt Studium, i det enkelte at gjöre sig kjendt med hele denne Kritik og dens Virkninger. Uden Carstens, tör man næsten antage, vilde Digtet næppe have vundet den Belönning, der dog ikke blev det nægtet, men som ikke stod i noget Forhold sil dets Fortjeneste. Carstens vedblev ogsaa at vise det en varig Interesse. Evald besøgte ham i Lyngby, og Carstens var halve Dage hos Digteren i Rungsted.[1]) Evalds hyppige Ha! som tildrog Stykket det norske Selskabs stadige Spot over de hastemte Toner, forandrede Carstens ofte til Ah! Ja, selv Katastrofens Forandring skal være af ham. Hother, mente han, maatte tabe i vort Omdömme, naar han forsætlig og vitterlig dræbte den, der gav ham Livet; Balders Fald blev derfor Følgen af en Snublen, et Fejltrin, en Hændelse![2])

Evald havde fuldendt Balders Død, og havde i det mindste nogen Udsigt til at tjene nogle Penge; men endnu ved Enden af 1773 havde han ingen faaet, han levede paa sin Moders Pung. De 50 Rdl., Selskabet havde tilstaaet ham som en overordenlig Belönning den 25. Marts 1774, denne hans første Indkomst, „gav han hel og holden i sin Moders Hænder"; de 25 Rdr. som Selskabet efter Carstens' Begjering eller Paatrængenhed gav ham som en Barmhjærtighedsgave, modtog Schønheyder den 30. April, og kunde saa, efterat nogen gammel Gjæld var betalt, den 14. Juni sende Evald som dennes Ejendom „numero rotundo 10 Rdr.[3]) Det begyndte at se godt ud; og Evald, der i sin Glæde over Antagelsen af Balders Død og overhovedet sagtens altid i sin Fantasi var noget forud, kunde allerede i Maj skrive til Spendrup: „Jeg véd, at det vil fornöje dig, at jeg nu har bedre Udsigt af Lykke, end jeg nogen Tid för har haft."[4]) Endnu altsaa, da Balders Død var endt, da han havde haft „saa travelt med at være syg og skrive Operaer", havde han rigtig nok intet forhværvet, men ikke desmindre, kunde han ikke trænge til nogen Forandring, nogen Forfriskning, en Flytning fra sit Smertens Leje? Vilde en kjærlig Moder ikke have forskaffet ham nogen Vederkvægelse, og

---

[1]) Juni 1774. Olsen, S. 26. 28. T. Baden i Prøvestenen, 1831. Nr. 1. S. 18—19.

[2]) Se ogsaa Balders Død og de dertil hørende Anmærkninger i den Thaarupske Udg. 5. D. og de dèr anførte Kilder. Sønderlemmet er Stykket i D. Tilskuer 1804. Nr. 10 fgg. til 32.

[3]) Schønheyders Brev, hos Olsen S. 27. 28.

[4]) Olsen, S. 96.

Digitized by Google

Vennehænder have forhöjet den? Var det for meget, hvis hans Slægt, efterat han havde fuldført et Værk, som ingen anden i Danmark kunde frembringe, hvis hans Slægt, der havde Raad til det, havde sendt ham en Kane med Kusk og Tjener, for at han vel indpakket i Pelsværk, siden han nu en Gang havde Lyst til det, under Bjældelyd og knaldende Piskesmæld en Dag igjennem kunde fare frem til alles Forundring som Kavareren Evard, modtagen og hyldet hist og her af nogle gode Venner, der væntede paa ham. Ved selv at forberede en saadan Udflugt, vilde dens Anstand bedst sikkres. Havde han dog ikke Ret, naar han siger: „Men er det mig ikke let (at skrive heldige Oder), som det ved den alvidende Gud ikke er, hvorfor vil da mine bedste Venner ikke hjælpe mig ved at gjöre min Stilling lidt mer poetisk?“ [1]) Men nu var der ikke at tænke paa sligt, enhver Afvigelse fra den daglige Ensformighed, hvad der kostede en Skilling, var forbudet; vilde han forsøge den, maatte han gjöre det for Penge, som han havde laant eller underhaanden fortjent ved et Lejlighedsdigt, og medens Husets Folk vare fraværende i Kirke. Dette, siger man, var e n af hans „gale Streger,“ og hvorledes faldt ikke den over Brødrene god Mands Graad grædende Præsts Formaninger over ham! I Februar 1774 skriver Schønheyder: „Fra den Kant, hvor jeg allermindst vilde have det, fra Deres Moder, maa jeg lade mig fortælle, at uheldigen en Sum Penge, som dog vel ikke gaar over nogle Rdr., er falden i Deres egen Magt, og har forrykket Dem ud af Deres Ro og Sædelighed. Det er den Historie om Deres Kjørsel til Hirsholm. Hvad ere de dog for urimelige Paroxysmer, som komme paa Dem! — Have De nu altfor længe haft den behagelige og for Dem passelige Tilflugt? For en Poet maatte det være en ædel og ærværdig bukolisk Enfoldighed og Uskyldighed i den Husholdning og Familie De levede i. Er det blevet gammelt for Dem, denne gode fri og dydige Tvang i disse villige og menneskekjærlige Folkes Hus, og under deres Exempels Opmuntring til Moralitet, at den ulykkelige slemme Lune nu maatte holde denne Deres Levemaade for Tyranni? — Hvad jeg endog til Deres Fordel vil anføre, hvad jeg endog vil holde Dem til gode, saa er det hæsligt, at De kunde nu en Gang vise det Uvenskab og den Utaknemmelighed imod Deres Venner, fra Husfaderen af indtil den artige og mod Deres Geni forekommende og venskabelige Pige, Jomfruen i Huset, at komme den dem krænkende Forargelse afsted, at medens Deres Husfolk rejste til Kirken, og

---

[1]) Evalds Brev til Schønheyder, i den Thaarupske Udg. 8, 179.

Digitized by Google

De af Skrøbelighed holdes for dispenseret fra Gudstjenesten, De da, ligesom til Spot over hines Troskyldighed, vove sig ud i Kane for at anstille en utidig Forlystelse og for Dem alene, en Svir, paa Deres Forstands og Artigheds Bekostning." Efter Udflugten havde Evald, som man ser, uden Tvivl forfrisket ved den, skrevet ham „et langt, vittigt og venskabeligt Brev;" dette var et Kjølpulver. Og saa skulde Synderen da, „hvis det er sandt, at han vil lyde Religionens Tugt," „forny sin Daabes Bekjendelse ved Communionen," enten i Birkerød Kirke, „eftersom han dog saa uskadet kan vove sig i Luften," eller hjemme ved Sognets Præst. [1])

Af disse Breve fremtræder klart det hele ulykkelige Forhold; en i Grunden paa sin Vis velmenende Ven, der af en heftig lidenskabelig Digter kræver, at han skal være „ganske ordentlig sindig og Mester over sine gamle Tilböjeligheder eller Smagsdrifter," af en syg uhelbredelig Digter, „en paa Legemet nok formodentlig ulægelig Valetudinær," at han skal „blive et ærværdigt Exempel paa Resignation og paa Visdom og höjere Forstandskræfter; [2]) der nænner at sige denne dybe Natur, at Kjærligheden til hans Moder, ja hans Kjærlighed til Gud, er „en poetisk Illusion" [3]); der forfølger en Mand, som kunde frelses ved nogle hundrede Rigsdalers sikker Indtægt og en Professortitel, med sine hæse Ravneskrig, Formaninger og Bebrejdelser for ingen Ting. Med hvilke bittre Fornemmelser maa Evald, der idelig ventede paa ydre Paaskjönnelse, et sorgfrit Udkomme, hvor tarveligt det end var, og nogen Ære for Verden, hvor tom den end var i sig selv, have læst disse Breve, med hvilket Tryk i Sjælen maa han have lagt dem bort, naar han vaandede sig paa sit Leje!

Sommetider raadede der dog Fred og Venskab og oprigtig Glæde over Digterens Lykke. Balders Død blev digtet, den vandt Erkjendelse, hvor tarvelig den end var, og den trættende Gjennemarbejdelse endtes i Slutningen af Aaret 1774. Da glædede selv hans strænge Mentor sig, skjöndt han ikke kunde nyde det uden hjemme i Smug, hvis han kunde nyde det. Den 18. December skriver Schønheyder: „Jeg er begjerlig efter at læse Deres Stykke, og forlader mig til at hvad De herefter skrive for Theatret, kunde (kunne) ogsaa Præster være Tilskuere ved. Dog er jeg ikke med hos Deres Balder." (Stakkel!) Ja, da

[1]) Schønheyders Brev, hos Olsen S. 23.

[2]) Olsen, S. 61.

[3]) Olsen, S. 32.

Digitized by Google

Evald vil vise sine Velgjörere, sine Plejere, nogen Opmærksomhed, viser han sig (saa meget mere som Kassen enten havde faaet eller havde viss Udsigt til en Indtægt for Prologen Cereris og Thetidis Strid, i Oktober 1774) endog splendid. Husfaderen, Husmoderen og deres Datter udgjorde den Familie, i hvis Pleje Evald var. Den sidste var den unge, dejlige, omtremt femtenaarige Anna Hedevig, Jomfruen i Huset, som han kalder hende. Til hende vil Evald give en Nytaarsgave, og nu, da Digteren synes at vinde Venner,[1]) er Schønheyder saa föjelig, at han selv, og spøgende, besörger en Gave til hende, endog efter Evalds Ønske en verdslig. „Har De kanske udforsket, skriver han, at saadant et Stykke Bijou vilde fornöje hende? Jeg har intet derimod; ellers havde jeg villet foreslaa en liden Samling af Bøger for Smagen og for Hjærtet, f. Ex. hvis hun læser Tysk, Gellerts og andre Digteres Værker af de smaa Lomme-Editioner.“ Han, eller rettere hans Kone, tænker ogsaa paa en större Gave, et lidet Kaffe- og The-Service til 20 Rdr. Det blev til et Etui til 7 Rdr. To Flasker Vand (om de hørte med dertil?) kostede 3 Mk. Til Tjenestefolkene til Nytaar föjer han endnu 2 Rdr. Og saa sender han da Evald „min Præken for idag.“ [2])

Schønheyder virkede ogsaa for Evald, at han kunde faa en Titel. De havde talt derom i Sommeren 1774; men derefter havde Schønheyder slaaet det ud af Hovedet.[3]) Der kom siden en god Lejlighed. Til Arveprinsens Formælingshöjtid i Oktober 1774 havde Evald forfattet Prologen Cereris og Thetidis Strid, hvori Folkets patriotiske Følelser udtalte sig for Kristians Hus,

Skjoldungen og hans fødte Ven
Og hun, den hulde Dannebod —
Hvert Smil, som straaler nu fra Kristians Öje,
Hver Lyst, som slaar i Julianes Hjærte,
Hver Fryd, som zittrer nu paa Fredriks Læber,
Og hele Nordens Glædesskrig.

Det var noget for Guldberg. Om dette Festdigt skrev

---

[1]) Se Efterskriften til Schønheyders Brev, hos Olsen, S. 47, om Guldberg og Carstens.

[2]) Schønheyders Breve af 5. og 18. December 1774, hos Olsen, S. 43. 46. 47.

[3]) Schønheyders Brev, hos Olsen S. 51.

Digitized by Google

han til Carstens: „Hvilken Prolog! den er læst med den største Fornöjelse. Hvor kan dog min Ven glæde sig ved at befordre og frembringe (!) saadanne Stykker!“ Evalds Breve til Prinsen og Guldberg overleverede Schønheyder selv til denne, og skriver: „Jeg véd, at de ere vel modtagne, og at Guldberg gjör sig, efter sin Maade, ligesaa meget til gode paa at en original dansk mythologisk Opera opføres, som Deres Carstens.“ [1]) Men der kom ingen Professortitel. Evald skrev atter Prologen ved Kongens Fødselsdag i Januar 1775, Forspillet Landsby-höjtiden. Men der kom heller ikke noget; og nu maatte da Schønheyder til at forklare den fortörnede, der efter hans egne Ord, „hvis han skulde dø snart, dog gjerne vilde dø som Noget,“ maatte trøste sig i sit fejlslagne Haab. Dette Brev, fra Februar 1775, er nok værdt at læse helt. Schønheyder siger blandt andet: „Have De ikke kunnet fortjene dette Æres Tegn? Tror da Guldberg, at De er en slet Poet eller en slet Mand, fordi han ikke vil gjöre hvad Konferensraad Carstens, hvad andre og jeg selv har bedet ham om?“ Svaret er saarende: „Han (Guldberg) kan sætte en viss egen Pris paa en Karaktér, hvis Embede han selv har beklædt.“ „Han kan have troet, at min Vens, i det gode og den kristne og borgerlige Dyd ret satte og befæstede, indvortes moralske Karaktér borde endnu nogen længer Tid være vitterlig gjort og øvet, inden man gav den saadant et Seil (Segl) eller Æres-Stempel.“ Men det gjör ham selv ondt, og han forsøger paa alle mulige Maader at forsøde Bitterheden: Kan han ikke virkelig undvære denne Karaktér eller dette Prædikat? Kan han ikke „endnu ett Aars Tid“ være foruden det? Et Navn af Værdighed er ikke Værdighed. Det, det kommer an paa, det er den Karaktér af en gudfrygtig Mand og en Kristen. Ved Siden af Guds Velbehag, hvad er da den Elændighed af en Titel? De slette Mennesker, der nu af Ondskab og umenneskelig Mangel over hans legemlige Skrøbelighed bagtale ham, de vilde først paa ny søge at krænke hans Ære og Kredit, naar han fik noget nyt at blive misundt for. Ved denne Lejlighed tilföjer han: „Det vil jeg ikke nægte, at det klinger meget bedre Professor Evald, end en slet hen Herre. Men, min kjære Ven! mon ikke „en skalkagtig Bondepige“ skulde hitte paa et Indfald over den Professor, som nu derude hos dem opvoxede og traad frem, som ærgrede Dem hundrede Gange mere end det var værd.“ Med alt det føler han, at Brevet maa saare Evald, og beder ham ikke at læse det paa en Gang eller paa en Dag. Efterskriften viser, at nu be-

[1]) Schønheyders Brev, hos Olsen S. 47.

Digitized by Google

talte Evald selv, ikke hans Moder for hans Pleje.[1]) Inden Aarets Ende var denne Lykke forbi.

Til Opholdet i Rungsted høre nogle prosaiske Arbejder, hvoraf der nu kun findes store Fragmenter, og som formodenlig bleve afbrudte, da han kom bort derfra: et Ugeblad: de Fremmede, og Optegnelser til hans Liv: Levnet og Meninger, nærmest skrevne for Carstens, men ogsaa meddelte andre. Men især fremkaldte hans Omgivelser nogle af de yndigste lyriske Digte, der have været frembragte i det danske Sprog. Han kunde styrke Legem og Sjæl ved at indaande den herlige Naturs Ynde, han nød en mild og kjærlig Pleje, han havde et yndigt Væsen omkring sig, og hans egen ædle Natur forvandlede en simpel Situation, Opholdet hos en jævn Almuefamilie, ved at idealisere den, til en Samling af de höjeste og mest henrivende Billeder. Til Anna Hedevig skrev han i Sommeren 1773 en Sang: Da Solen var overtrukken med Skyer, hvis Tanke er: I ham lever kun Smerte og Kummer, hende vil han velsigne, hvis hun kan indgyde ham Glæde og Fred; men dertil er hun selv for uskyldig og ren.

Lær min bange Sjæl fornemme
 Glimt af Vaarens tabte Lyst!
Byd, at Zephirs kjælne Stemme
 Hvisler Glæde til mit Bryst!
Tal til Stormen, at den tier,
 Dæmp dens Røst, min Hedevig!
Da skal höje Harmonier
 Prise Himmelen og dig!

Dejlige, hvis ædle Hjærte
 Svulmer af uskyldig Fryd!
Luk dit Øre for min Smerte,
 Fly min Klages hæse Lyd!
Dig, hvis aldrig mørke Öje
 Dydens Himmel straaler i,
Dig kan Glæden kun fornöje
 Med sin egen Melodi.

Familiens lykkelige Samliv afbrødes ved Husmoderen Mad. Jakobsens Død i Sommeren 1775, og han forfattede et Sörge-

---

[1]) Schønheyders Brev af 6. Februar 1775, hos Olsen S. 51—57.

Digitized by Google

vers over hende,[1]) hvori han begynder og ender med almindelige Dødstanker, og i Særdeleshed henvender Tanken til hende som Veninde, Hustru og Moder, der allerede fremrykkct mod Aldevdommen havde opfyldt sit Livs Pligter. Der er intet i denne Sang, der vidner om stærk Bevægelse eller levende Begejstring; det er et almindeligt Ligvers.

Derimod har Evald, som velkjendt, udgydet hele Sprogets Ynde og Fylde, hele sin ulignelige Lyrik, hele sit Hjærtes Fornemmelser i Oden Rungsteds Lyksaligheder. Den antages i Almindelighed at være fra 1773, da der i Evalds Haandskrifter[2]) paa Koncepten til dette Digt findes „aabenbar senere skrevne“ Fragmenter af Balders Død, endskjöndt den først blev udgiven 1775.[3]) Efter den almindelige Tradition (som ogsaa er kommen til Forf.) var denne Ode digtet til en Bondepige, som han var forelsket i; men fra Abrahamson indtil nu har man antaget, at den Veninde han paakalder, var Mad. Jakobsen.[4]) Det maa nu ligefrem benægtes. Om man end vil antage, at der oprindelig, ved Konceptens Barndoms Veninde, kan være tænkt paa hende, saaledes som Slutningen nu er, gjælder den en Ungmø, som har fyldt hans Bryst med Henrykkelse. Ligverset over Mad. Jakobsen er saa koldt, saa roligt, om end kjærligt og sörgende, det er over en gammel Kone, der har indgivet ham sönlig Taknemmelighed, men aldrig noget, som kunde lignes med Ungdomskjærlighed. Dette er et Hav af Følelser, som han er meget forlegen med at give Ord, og det er fuldendt og kundgjort omtrent to Maaneder efter hendes Død. Saalænge hun levede, maatte han lægge Töjle paa sine Følelser: efter hendes Død kunde han give dem friere Løb. Men det er alligevel artigt at se, hvor forlegen han har været med i den sidste Strofe at finde Udtryk for sin Veninde:

---

[1]) I Anledning af Mad. Cathrine Maria Jakobsens Dødsfald i Rondsted den 1. May 1775, i Adresse-Contoirs Efterretninger 1775, Nr. 78 Onsdagen den 17. Maj.

[2]) Ny Kgl. Saml. Nr. 489. e. fol.

[3]) I Adresse-Contoirs Efterretninger 1775. Nr. 102, Onsdagen den 28. Junii.

[4]) Abrahamsons Anmældelse af Evalds Samtl. Skr. i Almindelig dansk Literatur-Journal 1781, hvor det S. 392 hedder: „Denne glade Stilling sattes Digteren i, ej alene ved Naturens Skjönheder Stedet har, men især ved Venskab, som vistes ham dèr; hvorfor og den sidste Strofe henvender sig til den Veninde (som vi formode, sal. Mad. Jakobsen) der voldte Glæden.“ Jfr. Anm. til Oden i den Thaarupske Udg. 2, 245.

Digitized by Google

Men du (Kun dig) min Veninde
Som skabte (hvor fandt jeg) den Lyst i (af) min Smerte
O lær mig at finde
En Sang som fortolker mit Hierte
Men (O) du som allene
Fremkaldte den Lyst af min Smerte
Sig kan (O lad) min Camoene (Camene)
Udbrede sin Fryd i dit Hierte
(Min Barndoms, Kummers Veninde)

(dobbelt overstreget)

O sig mig (Sig ædle) Veninde
Kan Sangens Gudinde (etc.)

Vi finde saaledes intet til Hinder for, at Oden kan være fra 1773; men den er fuldendt og udgiven 1775, paa en Tid, da der i Digterens Sjæl, — efter at han, styrket ved Ophold i Naturen og ved kjærlig Pleje, torde haabe at gjenvinde sin Helbred, da Balders Død var fuldendt, havde vundet ham mægtige Venner og maatte vinde ham endnu flere, — igjennem hans frugtbare Fantasi var foregaaet en ny Flugt, vaagnet en ny Forhaabning om Lykke. Erkjendt som Landets første Digter maatte han dog kunne faa et tarveligt Udkomme, og ægteskabelig forenet med den yndigste blandt de yndige, skulde det være Slutningen paa hans Forvildelser, paa hans Lidelser, „den sidste Tome eller Akt i hans eventyrlige Levnet.“ [1]) „Hvor naturligt! siger Olsen, og hvor urimeligt!“

Bort med ethvert uværdigt Ord om Evalds elskede! Den yndigste Ode i det danske Sprog var helliget et rent og yndigt Væsen. Det var „Fiskerpigen,“ „den skjönne Anna Hedvig,“ som hun kaldes i Meddelelsen [2]) fra den Slægt, hvis Stammoder hun blev, „Jomfruen i Huset,“ som Schønheyder kalder hende. da han besörgede en Nytaarsgave til hende, og til hvem han med al den Skalkagtighed, han kunde tilvejebringe, sigter med Udtrykket: en skalkagtig Bondepige. Det var den Anna Hedevig Jakobsen, der sytten Aar gammel 1777 blev gift med Andreas Wøldike, som i det Aar blev Præst i Vallø og døde som Præst i Store Hedinge. [3]) „Evald, siger Beretningen, var fattig og

[1]) Schønheyders Brev, hos Olsen, S. 71.

[2]) I en Skrivelse velvillig meddelt af Boghandler Fr. Wøldike efter hans Moders Beretning.

[3]) Jfr. Vorm 3, 875. „Andreas Wøldikes Fader blev som en be-

Digitized by Google

kunde ikke gifte sig, men han var forelsket i hende; Wøldike gjorde hendes Bekjendtskab hos Evald i Rungsted Kro, hvor Ev. boede." At Wøldike besøgte Rungsted, i Slutningen af 1774, i Sommeren 1775, og netop var hos Evald, stadfæstes af samtidige Breve;[1]) og hvem véd, kunde man vel spørge, hvor vidt den ene unge Mands Kjærlighed har medvirket til at udvikle den andens? Endnu i Februar og Marts 1774 havde Evald ikke saadanne Tanker: syg, uden Rigdom, uden Ære, uden Kjæreste, uden Venner, uden maaske ett Par, gjorde han Anstalter til sin store Rejse.[2])

De, som have meddelt Efterretninger om Evalds Levnet, have ikke staaet i Forbindelse med ham i denne og den næstfølgende Tid, selv ikke Abrahamson; ellers vilde de have vidst, hvem det var han „i sit sædvanlige Fjerdingaars Hurry Durry"[3]) vilde gifte sig med, og de vilde vel ogsaa have fundet en eller anden Udvej for ham; men de svævende Hentydninger om en Bondepige, Jomfruen i Huset, pege ligefrem hen til Familietraditionen. Udtrykkene i Schønheyders Breve bekræfte ligeledes, at det var en fattig Pige af lav Stand, og at denne Afsindighed just derfor vilde være hans „Moder og Broder til muligste Krænkelse."[4]) Det var, siger Fr. Barfod,[5]) „en Pige af et særdeles hæderligt Rygte, hvis ualmindelige Skjönhed og Hjærtens Godhed, hvis poetiske Modtagelighed og varme Medfølelse for Digteren, der havde besunget hende, gjör det helt rimeligt," at Evald netop hos hende kunde vænte at finde sit Livs Lykke. Men for hans Moder maatte Sagen tage sig anderledes ud; hans Indtægter vare allerede atter standsede: hvem skulde forsörge ham og hans Hustru og maaske et helt Kuld Börn? Og saa en simpel Bondepige! hvilken „Krænkelse"

---

kjendt lærd Skolemand indkaldt fra Mecklenborg, og var Diaconus i Haderslev, men læste tillige privat med unge Mennesker; alle de andre, han dimitterede, gik til Kiel, men hans egne to Sönner (Peter og Andreas) sendte han til Kjøbenhavns Universitet, uagtet de ikke kunde et eneste dansk Ord. I Kjøbenhavn blev disse to Brødres Lykke fremskyndet ved Forbindelser med Familierne Moltke, Reventlow, Kall. Den ældste, Peter, tror jeg, blev Postmester i Kjøbenhavn." (Velvillig Meddelelse fra Wøldikes Slægt. Jfr. Vorm, 3, 872.)

[1]) Schønheyders Breve, hos Olsen, 43. 65.

[2]) Evalds Breve til Spendrup, hos Olsen, S. 90. 94.

[3]) Hans egne Udtryk i et Brev til Moltke, hos Olsen, S. 85.

[4]) Schønheyders Brev, hos Olsen, S. 70.

[5]) Bladet Fædrelandet 1859, Nr. 299.

Digitized by Google

for hendes Slægt! Vilde han ikke gaa i sig selv, saa var der ingen anden Udvej, end ved Øvrigheden at faa ham gjort umyndig og indsat i et Hospital. Og det lod hun ham ved deres Sjælesörger vide.

Evald maatte bort fra Rungsted allerede som Følge af Husmoderens Død; men nu da han havde faaet dette fortvivlede Indfald, maatte han med Magt føres derfra. Det var i Efteraaret 1775, han blev sat i Pleje i Søbækshuset (Sømøllegaard) i Tikjøb Sogn ved Helsingør, hvor han blev behandlet haardt og raat. Kort efter at han var kommen dèr, kom Schønheyders Brev, af 24. December 1775, der maatte fylde ham med Forfærdelse. Evald vilde ikke opgive „sin Elskovshandel," sit „kjødelige Giftermaal," han havde „soret, at det skulde være uryggeligt." Præsten overvælder ham derfor med Bebrejdelser for hans „Spot med de Ting, som ere andre de allerhelligste," hans „Indbildning skummende af Paafund og Drömmerier." hans falske Mod dristigt og frækt," hans „Hjærte mere bittert og stormende mod alle andre Mennesker uden dem, der smigre hans Naragtighed, hans Stolthed og hans Begjerlighed," — „og alt dette ved dagligt Drukkenskab." [1]) „At foreholde ham Grunde er unyttigt; thi hans i Taage og Stolthed indsvøbte Forstand er baade for sløv og for forstyrret og hans Hjærte for uredeligt og hadeligt til, at alle Grunde ikke for ham skulde synes Taabelighed." Kun det vilde han foreholde ham: „hvor mange Gange för i sit Liv han har været paa saadanne Vildveje, i saadanne Grøfter eller Møddinger af sine Udskejelser," og dog maattet angre det. Han maa derfor være „mistænkelig imod sit nærværende Anslag, at det ligeledes vil slaa om og blive til en Daarlighed, hvorved han vil skamme sig." „Jo, jo, De skulde vel være den Mand, som kunde gjöre et Ægteskabs Valg, hvilket De paa mange Aar skulde holde ved at give Bifald — og" (nu falder han endog over den stakkels uskyldige Pige) — „og denne Pige, som nu i Dem er falden paa en ny Elsker, der skal blive en af de sidste i Snesen, hun skulde blive Deres trofaste Ven, Deres stedse behagelige Samkvem, Deres Raadgiver og fortrolige." Nej, der venter ham en anden Ende paa hans eventyrlige Levnet. Evald pukker paa sine Velyndere, de have opgivet ham; han skryder af at kunne opholde sig med sine Arbejder, de har ikke længer nogen Gunst hos visse Velyndere, og det store Publikum vrager et Geni, der kun

---

[1]) Skjöndt han ved dette Udtryk visst nok vilde give Evald en Snert, ser man dog af Sammenhængen, at han nærmest tænker paa en Aandsberusning.

Digitized by Google

opvækker Jalousi, og dog ikke selv kan fremme sit Arbejde.[1]) Saa siger han virkelig: „Vid, elændige! siger han, at dem De pukke paa, og dem jeg kunde nævne Dem, har allerede givet Deres Parti op, siden de have erfaret hvad for Beslutning Deres Moder (som ganske visst indtil denne Time ikke hører op at bevise sig som Deres Moder) har taget, og siden de have faaet Oplysning, at Poeten Evald er en Skrydere, naar han snakker om sine Udveje at opholde sig med sine Arbejder, og ikke har længer Faveur hos visse Velyndere, der drage ham frem, beskytte ham mod den store Del af Publikum, som vrager det Geni, der alene opvækker Jalousi, og dog ikke har af sig selv Kritik og Sæder nok til at bringe sit Arbejde frem for Lyset.“ Det var nu Indledningen, for at bringe det forstokkede Sind „til Eftertanke og til Ruelse“; nu kommer Beslutningen: „Vid, at om De ikke betænke sig og lade Deres Egensindighed med Tiden kjølnes, og staa af fra dette Sværmeri, saa vil De til Deres store og offentlige Beskjæmmelse, inden De vænte det, faa bundne Hænder. Mener De, at De ikke har gjort nok for at overbevise Regjeringen, at saadant et Menneske ikke bör have Frihed at gjöre sig selv Livet endnu ulykkeligere?[1] Jeg vil ikke true Dem, men skal i Deres Fru Moders Navn endnu en Gang bede Dem, at give dette Indfald Afsked, og høre op at gjöre hende flere Uroligheder, som hun sikkerlig vil finde Midler at holde sig forskaanet for.“ Og endelig spørger han ham i Efterskriften (Brevet er skrevet Juleaften), om han nu har Sind til at helligholde Gjenløserens Fødselsfest? „Hvis han endnu har nogen Gnist af Religion tilbage dertil, saa spørge han sig selv, hvis Skyld det er, om han i sin Elændighed, fortumlet af Begjerligheder, forfængelige Anslag, nederdrægtige Kjærligheds Drifter“ (til Giftermaal), „i sin ynkelige Sjæls Forfatning, ingen Lejlighed vil tage sig til at omgaas med noget af alt det, der i Kristendommens Helligdomme handles om?“ Hvis Evald vil, saa lover han ham, at han endnu skal frelses, at han skal angre sit ugudelige Væsen, at han skal faa Visdom og Guds Bistand imod de slemme Tanker“ (at gifte sig). o. s. v.[3])

Hvad Evald har svaret paa dette Brev, vide vi ikke; men hvad der har bevæget sig i hans Sjæl, kunne vi se af det Svar,

---

[1]) Han sigter til det norske Selskab, der forfulgte Evald, fordi han ansaas for Medbejler af Nordal Brun, og til Carstens's Hjælp.

[2]) (men bör tages i Forvaring af Øvrigheden efter Loven).

[3]) Schønheyders Brev hos Olsen, S. 69.

Digitized by Google

som han har forsynet med Udskrift og forseglet, men atter aabnet, og som først er skrevet længe efter, den 9. Oktober 1776. „For den barmhjærtige Guds Skyld, hedder det iblandt andet deri, lad dog ikke min Tillid til Dem og Deres Omhu for mig gjöre mig rent ulyksalig! Jeg ser det nu, og jeg har set det för, at jeg i Deres Öjne kun er et hjælpeløst elændigt Kræ, som maa takke Gud, om det faar det daglige Foer, indtil det creperer. Jeg er nu visst ikke saadant et Kræ, og om min bizarre Skjæbne ikke kan tillade mig at leve af mit eget Arbejde, af min egen sure Sved, saa véd jeg hvad det er at dø, og jeg frygter ved min Ære ikke derfor. Men det frygter jeg for, at være et Hospitalslem. Gud! retfærdige Gud! Har jeg fortjent saadan Ydmygelse!" Saa nederdrægtig en Følelse han end anser Misundelse for, kan han dog ikke undgaa Sammenligning med sin Broder, „og han kan ikke nægte, at Galden skummer ham i Munden, naar han tænker paa, at han ved at skrive Adam og Eva, Balders Død og andre agtværdige Stykker, og derved tildraget sig Kjenderes Opmærksomhed og saakaldte Velyndere, at han alene af denne Aarsag skal fordömmes til den usle, ydmygende Stilling af et Almisselem, da en anden, som ikke var født til större Fordele end han, skal krones med Ære" (Broderen var bleven Jagtjunker) „og Overflod, blot fordi han er en Nar og en ryggesløs." „Forønskte Poesi! udraaber han. Som en fuldkommen Døgenichts havde jeg ved den levende Gud endnu været lykkeligere, end jeg har været som Johannes Evald." Han tænker paa sin Moder: „Er det — svar mig, bedste Ven, oprigtig — er det ikke kommet fra min Moder? Det ligner hende." Han tænker paa sine Venner: „I Hensigt til mit sande Vel, beder jeg Dem tale med min Abrahamson, min Arendse, min Wissing. o. s. v." Taler De til nogen anden end til mig om det Forslag, saa dræber De Deres tro Evald." Endelig tilföjer han; „For Guds Skyld svar i Morgen, ellers er jeg nødt til at skrive til Fredensborg." Maaske har han derpaa, i den Tanke, at der ingen Frelse var at vænte fra den Side, for det første opgivet at afsende Brevet, og grebet til det sidste Middel, hvorved der endnu var noget at haabe.

Hvorledes Evalds Tilstand var i denne Tid, kunne vi nogenlunde forestille os efter de Brudstykker af Beretninger der haves. Imellem ham og Moderen var et fuldkomment Brudd; Sygdommen tiltog; hans Pleje var ringe, han blev meget forsömt, og led formelig Nød. „Han manglede Pleje, det er Münters Ord, og enhver Livets Fornødenhed; hans Verts Haardhed og hans Sygdom, som igjen overfaldt ham, havde nær dræbt

Digitized by Google

ham.[1]) Om hans Sjæl midt i al hans Trængsel stundum skabte elegisk-idylliske Billeder om Hornbæks Fiskere, vide vi ikke, men noget större poetisk Arbejde frembragte han ikke. Han skrev Lejlighedsvers af Trang, „af inderlig Kjærlighed og en hundsfotsk Trang til 3 Rdl.“ „Saa smertelig, nedtrykt, mismodig som han var, skulde han ellers næppe have paataget sig det.“ Brevvexlingen med hans Venner blev oppasset, hans Breve, tror han, brudte.[2])

Han begyndte her (1776) sin Ode til Indfødsretten (der var udsat en Pris af 50 Rdl.), men kunde ikke faa den fuldendt; og hans Stemning kjendes af, at han efter den noget langtrukne Indledning træt skrev: cela jusque au demain, men især af den Bön, han nedskrev paa Latin, for at hans Omgivelse ikke skulde forstaa dens Indhold, og han derved udsættes for deres Haan: — Da mihi, ne ullus dierum meorum post hunc pereat sine aliqua haud inutili linea! da mihi amorem laboris, da vires! caveas, qvæso, ne otium et exinde sequens intemperies animam meam miseram sed redemptam, sed Christi sangvine redemptam, plane corrumpant.[3]) — Han havde altsaa været kraftesløs til Arbejde, og søgt Lise i Drik. Evald og Tegnér! Ulyksalige Digtere!

Og hvorledes hans Haab, hans Udsigter have været, kunne vi ligeledes slutte af hans egen Skildring, der allerbedst passer paa denne Tid: „Saa kom mit Mismod tilbage med alle sine sorte Skrækkebilleder, og bredte sig ud for hver en smilende Udsigt, og fordobblede min Ulykkes Vægt. — I en lang Sörgeskare kom først mit Hjærtes kjæreste Börn, alle mine spædeste, fornuftigste, dydigste, og — snart afviste, bitterst forhaanede, længst bortkastede Ønsker. Saa kom fire Lig: min Helbred, mit Rygte, min Frihed og min Ungdom, og strax efter dem den nøgne, nedböjede, hjælpeløse, foragtelige Armod. Derpaa fulgte Haand i Haand, i en lang Rad, surseende ubudne fremmede, alle min Kunsts, min Karaktérs og mine egne Fiender, — og iblandt disse til min Bestyrtelse allerøverst mig selv: mit Hang til at være Digter, og mine bedste Arbejder, som havde tilveje-

---

[1]) Jfr. Olsen, S. 75. Allerede nu sammenböjet af Sygdom saa T. Baden ham i Tipperup Mølle, paa en Forhöjning op til Væggen, med et Skriverbord for sig. (Prøvestenen Nr. 1, S. 27.)

[2]) Evalds Breve til Spendrup, Februar og Oktober 1776, hos Olsen, S. 96.

[3]) Thaarupske Udg. Anm. til Indfødsretten, 2, 247. Til denne Tid (1777) hører ogsaa Fabelen: Æselet og Bonden, hvis Moral gjör Døden til den eneste Forløsning.

Digitized by Google

bragt mig manges Opmærksomhed — og min Egensind, min Letsindighed, min Fremfusenhed og min Stolthed, der havde gjort denne Opmærksomhed til Galde, Gift og Død for mig. Smilende, som alle mine øvrige Fiender, skulde jeg have fulgt min Lykke til Jorden; thi den dræbte jeg selv med koldt Blod, og fortrød det ikke. Men i sit Fald havde den hævngjerrig trukket min Lyksalighed med sig, og kvalt den; og derfor gik jeg indsvøbt i mit Flor og græd. Endelig kom de, som borde være, og de, som kaldte sig mine Venner; og et Glimt af angstfuldt Haab, et frygtsomt bedende Smil, brød igjennem mine tunge Taarer, for at hæfte sig paa deres Ansigter — og Himmel! Foragt, Vrede straalede mig imøde af deres Öjne; Bebrejdelser, Forhaanelser, Forbandelser, Trusler, Gift strömmede ud af deres Læber, og en Dolk var i deres opløftede Hænder, som de kun endnu holdt tilbage i det Haab, at mine Fiender eller jeg selv snart vilde forekomme dem. Nu raabte jeg: etiam tu, mi Brute, etiam tu!“ [1]) — Ja, Præsten havde Ret, deri laa Fejlen, Evalds Poesi kunde ikke skaffe ham det daglige Brød, afhængig af sine poetiske Idéer var han en Pjalt, et Kræ. Naar han var ingen til Byrde, og kunde agere en Figur blandt andre som Broderen, saa maatte han være som han vilde, andre vilde ikke nægte ham Agtelse, saa vidt han brød sig om den. Det er altsaa Livets Værd, ikke at trænge til nogen, det er Livets Brøde at behøve deres Hjælp, ikke at kunne undvære den. Saaledes er Verden. For en Maaneds Tid siden havde det danske Literaturselskab valgt ham til Æresmedlem, [2]) det kostede intet, i det höjeste et Diplom; nu vilde hans Familie, der maatte føde ham, sætte ham i et Hospital eller en Arbejdsanstalt. Var der da ingen, som mindedes Balders og Nannas Digter? Nej.

I Rungsted eller snarere her, siden han taler om sin ensomme Hytte og sin hjælpeløse Tilstand, fik han et Besøg af Arense, hvis Hjælp han i Tankerne eller virkelig havde paakaldt. „Det er næppe to Aar siden, skriver han i et Stykke med en ny Overskrift: Arendse, at min Arense kom til mig, da jeg laa i min ensomme Hytte, uden andet Selskab, end min Kummer og mine Smerter. Blege og indfaldne vare den dejliges Kinder; kun en Gnist af den mig saa bekjendte Ild var endnu i hendes Öje.“ „Med Kummer i hvert Træk, med en kjæmpende uovervindelig Höjhed“ gik hun hen til hans Leje, og lagde

---

[1]) Fragmentet Apologie, i Efterslæt i den Thaarupske Udg.

[2]) Iblandt de første, ved Selskabets Stiftelse (September 1775).

Digitized by Google

sine yderste Fingerspidser paa hans skjælvende Haand. „De forrige Tider ere forsvundne, Evald!“ sagde hun, og gik hastig bort, som om hun frygtede, at hun havde sagt for meget. „Ja, de ere forsvundne, sagde jeg, og saa stift paa det Sted, hvor hun havde staaet, og ikke en eneste venlig Taare vilde lindre mit beklemte Hjærte.“ Ogsaa hendes Velfærd var gaaet til Grunde.

I sin Nød vendte Evald sig til en ung Hofmand, hvis Lærer han havde været, og som fra sin spædeste Alder af havde elsket Digteren, ligesom han stadig herefter var hans varmeste Ven,[1]) Kammerjunker Frederik Moltke, der var ansat ved Hoffet paa Fredensborg, og sendte ham nogle Udarbejdelser, som der menes, Brudstykker af sit „Levnet og Meninger,“ for ligesom at forny sit Minde hos ham. Efter andre traf Moltke, der jo var i Nærheden, ham først tilfældigvis („ved et lykkeligt Tilfælde,“ siger Münter). Kort efter fik han to Breve fra Moltke, som vi endnu have,[2]) der maa have været en sand Vederkvægelse for deu ulykkelige Digter; han har ladet Jacobi læse Papirerne, der er indtagen af dem og begjerlig efter at se deres Forfatter; han forsikkrer ham om Carstens' vedvarende Venskab; han beder ham om et Brev til Abrahamson; han sender ham nogle engelske Bøger, som han selv har laant; han lover at besøge ham, at passere en Formiddag, en hel Formiddag hos ham, og atter en, og da vil de tale om Projekter, om Muser, Venskab, Lykke, besynderlig Penge, og lidt om sand Fornöjelse.“ [3]) Moltke talte ogsaa for ham hos Hoffet i Fredensborg. Schønheyder, der efter Brev fra Evald maa have gaaet i sig selv, og ikke havde meddelt andre hin fortvivlede Plan, bad selv Moltke derom. Guldberg befalede igjennem Moltke Digteren „at indlevere sit Memorial,“ hvilket Evald gjorde. Til Guldberg selv sendte han formodenlig de to Breve, der haves i Koncept, i hvilke han i de mest gribende Ord skildrer sin Nød og Elændighed, sin „undertrykte, næsten kvalte Muse,“ „opløfter sine Öjne til Guldberg om Redning,“ og beder, at „hans Jammer

---

[1]) Abrahamson i Anmældelsen af Evalds Skrifters 1. D. i Almindelig Dansk Literaturjournal, 2, 404—405.

[2]) Hos Olsen, S. 81. Der findes i alt 9 Breve fra Moltke til Evald, hvilke her ere nyttede.

[3]) I det andet Brev taler han om en Ode, som Evald havde bedet ham gjöre bekjendt, men som Moltke ikke havde. Skulde det ikke have været Rungsteds Lyksaligheder, thi det maatte dog Digteren føle, at her var noget, som ingen anden skulde gjöre ham efter, og hvis Ypperlighed i det mindste maatte sikkre ham for at forgaa af Sult og Kummer.

Digitized by Google

maatte røre“ den mægtige; og hvad der jo hos Guldberg maatte være en stor Anbefaling, var den Ode til Indfødsretten, hvorpaa han arbejdede.[1]) Kort efter blev der sendt ham 100 Rdl. fra Arveprinsen. Og fra nu af forenede Carstens og Moltke, og natnrligvis Schønheyder med, sig for at faa ham bort fra sit nuværende Opholdssted, tilbage til Kjøbenhavn.

Til Kjøbenhavn kom han i Efteraaret 1777, og boede fra nu af til sin Død hos en Tømmermesters Enke, Madam Anna Kathrine Schou (Skindergaden Nr. 21 (22 ?) øverst oppe i Kvisten).[2]) I halvfjerde Aar plejede hun ham, og sörgede moderlig for ham. Hans Venner vare virksomme for ham. Fra Arveprinsen havde han faaet 100 Rd., og han fik endnu som en Gratifikation 100 Rd.; men man lod ham forstaa, at han næste Aar næppe torde begjere eller vænte den, „da han havde faaet saa mange Penge ved sin Balder.“[3]) Et Selskab af Danske (det danske Literaturselskab? eller andre) gjorde ham et Tilbud om Understøttelse til at sikkre hans Udkomme; men hvor taknemmelig han end var derfor, vilde han ikke modtage det, med mindre de vilde paalægge ham noget Arbejde derfor.[4]) Man ser, at der desuden vistes ham en Slags privat Velgjörenhed. der ser temmelig smaalig ud. Molbech fortæller nemlig efter mundlig Meddelelse, at den bekjendte lærde Islænder Jon Olafsen († 1811) førte islandske Studenter op til ham, der laa i Sengen, og ved Bortgangen lagde de en Krone eller anden saadan Sølvmynt paa Bordet, som Digteren med høflig Tak modtog.[5]) Hans Indtægter fløde overhovedet nu rigeligere, Udsigterne vare i det mindste bedre, saa at han ogsaa kunde skaffe sig nogen Forfriskning paa Landet. Om Sommeren 1779 boede han for

---

[1]) Molbechs Nord. Tidsskr. 4, 236. Brevene ere uden Datum. Midt under dette, under den störste Spænding, skriver han det Brev til Schønheyder, der findes i den Thaarupske Udg. 8, 178.

[2]) T. Baden i Prøvestenen Nr. 1. S. 26.

[3]) „I 2 Aar har Arveprinsen skjænket mig aarlig en Gratifikation af 100 Rdl“. Evalds Brev i Genealogisk og biographisk Archiv 1841. 1, 249. Anden offenlig Understøttelse har Evald ikke faaet.

[4]) Evalds nysanførte Brev til Trojel af 13. September 1778, sst. 1, 246.

[5]) Molbech, Evalds Levnet, S. 171.

Digitized by Google

sin Helbreds Skyld i Gjentofte hos en Hjulmand lige overfor Georg Høst. [1])

Evalds Forhold til Frederik Moltke fremkaldte nogle Oder, blandt hvilke den Til min Moltke (1777 eller 1779):

Sværdets Hvinen og Skraldet af Skjolde —

i ulignelige Toner skildrer, hvorfor just Moltke maatte fylde Skaldens Bryst og hans Harpe.

Da Balders Død var udkommet, var Theaterdirektionen betænkt paa dens Opførelse, men den forsinkedes af Brist paa Musik. Kompositionen af denne blev først overtagen af Scalabrini, siden af Walter; men den bragtes ikke tilveje. Uden Musik blev det første Gang opført ved en Privatforestilling paa Hoftheatret den 7. Februar 1778 af det af Skuespilleren Schwarz stiftede Dramatiske Selskab; og Kongehuset bivaanede Forestillingen, men helt uvæntet. Saa uvæntet, fortæller Rahbek, at Skuespilleren Ahrends, som var sat til at modtage Indgangsbeviserne, affordrede Enkedronningen Billet, og da hun lo af ham, i sin Forfippelse, da han gjenkjendte hende, sagde: Om Forladelse, naadige Frue! hvoraf hun da lo endnu mere. Efter denne Forestiling, fortæller Rahbek videre, var Evald tilstede ved det Gilde, hvortil han, i Anledning af Kongens Fødselsdag, havde forfattet Sangen:

Valfader saa sin fromme Balder —

og havde Nanna (Mad. Rosing) til Borddame, men Festens sande Dronning for ham var Valkyrien Rota, Jomfru Astrup, der den Gang var i sin fagreste Vaar. Enkedronningen paalagde strax Jacobi, der levende havde taget sig af at se dette Forsøg udført, at have Omsorg for, at Balders Død, snarest muligt, til Indtægt for Digteren, kunde blive opført paa det Kongelige Theater. Kongen befalede det altsaa. Kompositionen af Musikken blev overdragen til Hartmann; men da den ikke kunde blive færdig til den bestemte Dag, den 9. Marts 1778, blev det opført paa denne uden Musik, til Fordel for Forfatteren, der selv var tilstede. Evalds Honorar var 100 Rdl. Kammerherre Warnstedt mente, han skulde betragte dem som givne af Kongens Naade, og søge om 100 til (i Følge ett af Moltkes

[1]) J. K. Høst, Clio, 2, 119. Chronos 1822, 1, 59. Evalds Brev til Kammerherre Warnstedt af 26. Maj 1779, i Thaarups Udg. 8, 203—204.

Digitized by Google

Breve), men det gjorde han naturligvis ikke; denne Indtægt var jo allerede paaberaabt som Grund til, at han ikke maatte vænte noget Gratiale paa 100 Rdl. Med Hartmanns Musik, for hvilken denne fik et Honorar af 500 Rdl., blev Stykket første Gang opført den 30. Januar 1779.[1])

Ved denne Lejlighed fortæller Friederike Brun os sit Møde med Digteren. Carstens førte hende i Theatret, for at se Skuespillet, „diese Krone aller tragischen Singspiele.“ Hun var henrykt; men i sidste Akt blev hendes „Rührung“ saa stærk, at hun maatte føres ud, for at trække frisk Luft. Digteren var just i Logen ovenover, og man fortalte ham om den unge (fjortenaarige) Pige, der var bleven saa bevæget, at hun maatte forlade Skuespillet; han erfarede hendes Navn, og ønskede at se hende. Det kunde saa meget lettere ske, da hendes Broder Fritz (Friedrich Münter) allerede da hørte til Digterens „Verehrer.“ Nogle Dage efter førte Broderen hende til Evalds „ärmliche“ Bolig; og hvor overrasket blev hun ikke ved at se hans „Jammergestalt.“ Hendes Beskrivelse: die Kniee bis an die Brust gezogen, den Rücken convulsivisch übergekrümmt, die Hände und Finger steif und voller Gichtknoten,“ stemmer ret godt med Digterens eget Udtryk, at han nærmede sig Fuldkommenheden, den krumme Linie;[2]) men hvor herligt var hans Aasyn og de store himmelske blaa Öjne[3])! Hun brød ud i en Taarestöm; han trøstede og beroligede hende, og efter en kjærlig Samtale lagde han sin syge Haand paa

---

[1]) Rahbeks Erindringer 1, 252. Anmærkningerne til Balders Død i Thaarups Udg. 5, 235. Schwarz, Lommebog for Skuespilyndere for 1784, S. 67. Overskou, D. Skueplads, 3, 109. 147. 203. Da „Balder nu skulde fremtrine i al sin Herlighed“, blev der mangfoldig Efterspørgsel efter Stykket. Proft og Gyldendal kappedes om at trykke det. Se Evalds Brev til Kammerherre Warnstedt, af 8. Januar 1779, i Thaarups Udg. 8, 200, et ikke umærkeligt Bidrag til vor Boghandels Historie, hvoraf der findes flere.

[2]) T. Baden, Prøvestenen, Nr, 1, S. 28. Høsts Clio 2, 108. Man erzehlte in Copenhagen, dass er auf seinem Krankenlager bey den heftigsten anhaltenden Schmerzen dennoch den Gedanken einstmal nicht vorbeylassen können: Er wäre das Bild der Ewigkeit, weil sein zusammengeschrobner und geschrumpfter Körper beynahe einen Cirkel machte. Oederiana. 1792. Anm. S. 23.

[3]) Evalds Billede, stukket af Clemens, „har nogen Lighed, men det er og kun nogen.“ (Abrahamson i Alm. dansk Literaturjournal, 2, 408.)

Digitized by Google

hendes Pande, „und solche mit einem leisen Kusse berührend, sagde han med en svag Stemme: Dèr bor en Digtersjæl!“ [1])

Til denne Tid hører ogsaa Oehlenschlägers Fortælling,[2]) hvorledes man, naar han kom i en Kreds, som elskede, beundrede og forstod ham, for ret at bringe ham i godt Lune, maatte lave ham en Blandingsdrik, som han kaldte mort confuse, og saaledes siddende kunde han da fortælle de morsomste Historier om hvad der var hændet ham paa hans militære Tog. I ett af Moltkes Breve tales der ogsaa om et Selskab af hans Venner, der skulde komme til ham; Sneedorf nævnes iblandt dem. Han oplivedes atter, han arbejdede, han digtede Fiskerne.

Fiskerne digtede han i Sommeren 1778. Allerede i Maj havde Warnstedt, strax efter sin Embedstiltrædelse som Theaterdirektør, indbudet ham til, for Theatret at digte et patriotisk Syngestykke. I Juli var han færdig med Renskrivningen af første Handling; i August lod han sondere, om han torde tilegne Guldberg det.[3]) Digterens Ophold i Tikjøb Sogn, hvor Fiskerlejet Hornbæk ligger, førte uden Tvivl hans Tanke hen paa hin velkjendte Begivenhed, der for kort siden havde fundet Sted, da de Hornbækske Fiskere frelste en engelsk Skibsfører, der alene var bleven tilbage paa et Vrag; Kammerherre v. Plessen belönnede dem derfor. Æmnet var magert; men han bragte dramatisk Handling deri ved en Elskovsepisode. Hovedfortjenesten er det lyriske deri, og det, som velkjendt, især Romancen Liden Gunver, den skjönneste i vort Sprog, og Fædrelandssangen: Kong Kristian stod ved höjen Mast, der blev Danmarks Nationalsang.[4])

Fiskerne blev opført den 31. Januar 1780 til Musik af Hartmann. Digteren sad i en Loge; en Dame bemærkede, at han var ret en Lazarus; men han hørte det, og tilföjede: Der-

---

[1]) Friederike Brun, geb. Münter, Wahrheit aus Morgenträumen und Idas ästhetische Entwickelung. Aarau 1824. S. 120: Ewald der Dichter. Oversat i Elmquists Læsefrugter 31, 402.

[2]) Evalds Levnet i Athene 1, 392.

[3]) Evalds Breve til Kammerherre Warnstedt i Thaarups Udg. 8, 187. M. Hammerich, Om Evalds Syngespil Fiskerne med Tidsbestemmelser angaaende dets Udarbejdelse, i Nord. Universitets-Tidsskr. Kbh. 1859.

[4]) Fiskerne. Et Syngespil i Tre Handlinger af Johannes Ewald. Kbh. 1780. Se i øvrigt Anm. i Thaarups Udg. 5. D. Jfr. Analyse af Fiskerne i D. Tilskuer 1792, Nr. 39.

Digitized by Google

for slikke Hundene mig.[1]) Den naiveste Dom om Stykket gave Fiskerne selv. Til Opførelsen, fortælles der, havde Rosing indbudet de virkelige Fiskere fra Hornbæk; de sade i en Loge, og kom efter Forestillingen ned paa Theatret. Nu, spurgte Rosing Knud, hvis Rolle han havde spillet, var det omtrent saaledes I bar eder ad? Ja, svarede Knud helt alvorlig, just saaledes var det, men vi sang ikke.[2]) Selv Schønheyder, der saa gruelig havde forsyndet sig mod Digteren, røres derved, og yder ham sin ömme Ombu.[3])

Efter Fiskerne begyndte Evald, hvis Helbred i nogen Tid forbedrede sig saa meget, at man endog haabede, han kunde komme sig, i Følge Münter, paa et nyt tragisk Stof, Hamleth. Carstens opmuntrede ham: „Kappes med Shakespear! Der er noget stolt i denne Tanke"; „en svag Side især har Shakespear i sin Hamlet; han kjendte meget lidt til Danmark." Men vi have kun et kort Brudstykke af dette Sörgespil, der skulde være i femføddede Jamber. Digteren faldt atter tilbage, hans Kraft var brudt, men Planen til Hamleth sysselsatte ham til hans Død; og endnu i Enden af Oktober 1780 spørger han Suhm til Raads, „hvilken Edda og hvilken Udgave deraf" han skal anskaffe sig.

Der gjordes Forsøg paa, ved Almuesange (Gadeviser) at oplyse og underviso; Selvmord syntes at blive almindeligt i de lavere Stænder, og Evald skrev derfor (1779), i en ny Tonart: En aandelig Sang o. s. v.[4])

---

[1]) T. Baden i Prøvestenen, Nr. 1. S. 27.

[2]) Oehlenschlägers Erindringer 1, 123.

[3]) Der findes i alt 16 Breve af Schønheyder, to foruden de 14, som Olsen har meddelt. Det næste efter hint strænge Brev af 24. December 1775 er et helt kort til Nytaar den 31. December 1777. Det sidste, af 10. Juli 1779, er skrevet til Evald under dennes Ophold paa Landet og indeholder Tak for det tilsendte Exemplar af Fiskerne. Slutningen er: „Klappe ved at see dem opføre, kan jeg ikke: men Characterernes Behandling har mit (saa incompetent heri min Dom er) Bifald. og som sommer mig at sige, endeel Steder have rørt mig indtil Taarer. Især den Scene, hvor de brave Mænd gaae i Baaden og velsignes af Qvinderne. Den Sang i Schluppen, de Losningsord er ganske mesterlig." „Gud lade deres Dage og Nætter være herefter alt mere frie for Veer — og gyde under den blide og velgiorende Varme (saa troer jeg den er Dem) megen Glæde af sin hoie forbarmende Naade, af Gienlosnings Naaden i deres Siel!" „Vogt Dem for de raae Vinde — og for at blotte den syge Albue eller Knæe, naar De ere i Sved."

[4]) Thaarups Udg. 1, 74. Jfr. Høsts Clio, 2, 125.

Digitized by Google

Evald forberedte og begyndte Udgaven af sine Samtlige Skrifter, hvis Fortale er sluttet den 14. Februar 1780. Den fik over 800 Subskribenter. En stor Boghandler bød ham kun 2 Rd. for Arket; han tog derfor gjerne imod Profts Tilbud: i alle Tilfælde 5 Rdl.[1])

Moderen besøgte ham. Der indtraadte Forsoning. Schønheyder meddelte ham paa det yderste Sakramentet.

Ved Testament (af 15. Marts 1780)[2]) havde han testamenteret al sin Formue (i det höjeste vel en 300 Rd.), „som ikke var vundet ved Arv eller forhværvet ved nogen Gage, men sammensparet af hvad han ved sin egen Vindskibelighed har fortjent," mest i den Tid han havde været i Mad. Schous Hus, til denne sin moderlige Plejerske, der af Theaterkassen tillige fik en Gave af 100 Dukater.

Noget af hans sidste Gjerning var at læse Iliaden paa Græsk, men deri var han ikke kommen langt; hidtil havde han kun læst Homer i Oversættelser. Faa Dage för sin Død dikterede han sin Svanesvang: Udrust dig, Helt fra Golgatha! Paa Dødsdagen var han uden Smerter; endnu den sidste Nat havde han læst i sjette Sang af Messias; da han var død, laa Bogen paa hans Seng. Han døde den 17. Marts 1781, i en Alder af 37 Aar og 4 Maaneder.[3])

Der fandt stor Bevægelse Sted ved hans Begravelse, den 23. Marts. Graven ses ved Enden af Trinitatis Kirke, i Nærheden af de ved Kirkemuren oprejste Runestene. Den er ikke langt fra Vessels Grav. „Han var, efter Rahbeks Udtryk, den første, der paa Danmarks Skuldre blev baaret til sin Grav." „Det var en ny Skik, ydet en ringe Poet, og derfor den fornemme Verden til stor Forargelse." Ligfølget naaede fra Huset, hvor han boede, til Kirkegaarden. I det saas vel ti Deputerede fra den literariske Modpart (det norske Selskab), „men, som de paastode, efter formelig Indbydelse." Pøbelen havde stimlet saa stærkt til i den snævre Gang ind til Runde Kirke, at nogle af Ligfølget droge Kaarde for at skaffe sig Plads. Den unge Digterinde, Friederike Münter og hendes

[1]) Hvis der kom 1000 suffisante Subskribenter, 6 Rdl. og for hvert 100 derover 4 Marks Tillæg. (Sejdelins Læsendes Aarbog for 1799, S. 107.)

[2]) Trykt hos Molbech, Evalds Levnet, S. 246.

[3]) Se Münter, samt om hans Død og Begravelse Adresse-Contoirets Efterretn. 1781. Nr. 48—55. I Nordske Intelligenz-Sedler 1781, Nr. 20 staar ogsaa et latinsk Vers over Evald, tillige fordansket af Forfatteren selv: S*********

Digitized by Google

Veninde, Augusta von Wickede, prydede Digterens Grav med Blomster. Samme Aften var Sörgehöjtid paa Theatret, hvor Fiskerne opførtes. Men nogle af Evalds Fiender vanærede hans Minde: „man traad hen paa Digterens Grav, siger Abrahamson, og haanede hans Levnet.“ [1]) En Ligsten blev bekostet ved Sammenskud.

Strax efter Evalds Død tænktes der paa at hædre hans Minde. [2]) For adskillige Aar siden saa Forf. med Forundring, at der ved Trinitatis Kirke blev rejst en lille Bygning som et Kapel med et Kors paa. Det er for Evald, tænkte han; det danske Folk er dog et ædelt Folk, der ikke glemmer sine udmærkede Mænd. Men det blev til Vand. I Literaturen derimod har Samfundet til den danske Literaturs Fremme rejst Digteren et værdigt Minde ved Udgivelsen af hans Værker, for hvilken Brødrene Thaarup have gjort store Opoffrelser. Kristen Thaarups Navn skal følge Evalds. Af disse Værker uddrage vi til Slutning et kort Forsøg paa Digterens Karakteristik.

Paa flere Steder har Evald skildret sig selv. „Fór sit 22de Aar (1765) havde han været Student, Landstryger, Krigs-

---

[1]) Rahbeks Erindringer, 1, 366. Abrahamson i Alm. dansk Literaturjournal, i Anmældelsen af Evalds Skrifters 2. D, 3, 336—339, taler som Digterens Beundrer og Ven i de stærkeste Udtryk om hans Forfølgelse „af de under Misundelsens stygge Jernaag haardtbundne Trælle“, hvorledes „en Hykler ud fra sin Vraa (i Lærde Efterretninger?) øste Ædder paa den hensovede Digters sörgende Venner, og søgte at fremstille som Daarers Sværmeri deres varme Følelser, deres taknemmelige Bestræbelser at hædre deres afdødes Minde.“ „Denne anden Del, siger han, vil give de Herrer, som tjene under Misundelsens og Vellystens Fane, herlig Anledning til at opfinde ny Æventyr om Digterens Levnet og Død, til Epigrammer, Parodier, Knippelrim, Viser, kaade Indfald og maaske, naar deres Hjærne brænder af Harme og Puns, til Forbandelser.“ Hvad der foregik ved Evalds Grav, hvad enten de i fysisk Forstand nedtraadte den, eller bortreve Blomsterne eller hvad, vides ikke; men at noget er foregaaet, ses ogsaa af Rahbeks Prosaiske Forsøg, 1. D. 1785, S. 209 i Efterskriften til Kierulf, hvori Rahbek fortæller om en tysk Skuespillerinde, at nogle af hendes Veninder paa hendes Grav strøede Blomster bleve borttagne af Sognepræsten, og harmes over Fanatismen, for hvilken ikke en Gang Gravene ere hellige, og saa tilföjer: „Erindrer du ellers ikke herved om noget, der tildrog sig i vort Fædreland efter Evalds Død?“ Altsaa hændtes der noget lignende.

[2]) Tyge Rothe mener i sit Brev til Carstens af 21. Maj 1781, at Selsk. for de skjönne Videnskaber skulde skaffe en liden Skuepenge over Evald. (Histor. Tidssk. 4, 334.)

Digitized by Google

mand, Theolog, og med Tugt at mælde Auktor;" og „allerede den Gang havde han været hundrede Gange i den yderste Mangel, hundrede Gange i Dødens Strube, forelsket som en Rotte, forlovet op til begge Ørene og, for at gjöre hans Maal fuldt til Brædden, Versemager." Naar han ser tilbage paa sit Liv, siger han: „lidt skjødesløs, uordentlig, pantagruelisk er jeg;" det ville hans Venner tilgive ham. „Fra det første han kunde skjönne, havde han haft noget Donquixotisk i sin Karaktér, som et stolt Hjærte, der altid indtil Enthousiasme var Elsker af Frihed, i Forening med en hidsig Indbildningskraft uden Tvivl avlede, og Fejl i hans Opdragelse bragte til Modenhed." „Fra Barnsben var han en svoren Elsker, en Beundrer af alt det besynderlige, alt, hvorved man lettest kunde skille sig fra Mængden, blive bemærket, peget paa, ofte omtalt.[1]) Hvilken Sæd til sande Dyder, hvis den var bleven nyttet og styret i den rette Flugt!"

Af Naturen jovial kunde han have uddannet sig som komisk Digter, og maaske under Tidens Savn gjort Lykke, men mere ved enkelte Indfald og Sarkasmer, end ved en gjennemgribende Opfatning af ægte komiske Situationer og Karakterer. I deres Helhed kunne hans komiske Arbejder heller ikke længer nydes og paaskjönnes uden af de faa, der igjennem dem se Tiden. Egen Drift, store Anlæg og en tragisk Skjæbne førte ham til heroiske Skuespil og Tragedien; men ogsaa her rykkede han frem ved Efterligning. Det var ikke Stoffet, der strax fra først af begejstrede ham, men Behandlingen. Corneille var hans første Mønster, Klopstock det andet. Hverken Adam og Eva eller Rolf Krage eller Balders Død ere fuldendte danske Værker. Ligesom Nordal Bruns Tragedier ere de blotte Forsøg, nødvendige Overgangspunkter i Udviklingen, men bedre; Forsøg, der maatte gjöres netop i den Retning og gjöres saa ypperlige — for at de for altid kunde lægges hen og forkastes. Det der endnu tiltrækker Kjendere, tiltaler eller henrykker alle, er det lyriske deri.

Digterens Hovedfortjeneste er saaledes den danske Lyrik. Hvad Sneedorf var for Prosaen, er Evald i langt höjere Grad og langt mere fuldendt for det poetiske Foredrag. Den danske Lyrik blev først ved ham til, og var fra nu af uforgjængelig. Som dens første Skaber staar han uovergaaet og uovergaaelig.

[1]) Oehenschläger (Erindringer, 1, 212) siger efter Rahbek: Rahbek sagde ham en Gang nogle Komplimenter, Evald opmuntrede ham til at blive ved, og sagde: Ros mig kun, Fa'er! jeg gider gjerne hørt det.

Digitized by Google

Han gik ned i sin Sjæls Dyb, og hentede dèr hidtil skjulte Tanker; han saa ned i Sprogets Dybde, og hørte Modersmaalets de klare, de yndige Kilder risle, som intet Øre hidtil havde hørt; og i flere, i mange af sine Digte smæltede han Idéen fuldkommen sammen med Formen. „I Hensigt til Udtrykket af mine Følelser, siger han selv, har jeg maaske fundet en Rigdom i vort Sprog, som de fleste af mine Formænd have forsmaaet at søge efter, og som de kunsterfarne har tilstaaet mig at have brugt med Fordel.“ Og saa meget beundringsværdigere er det, som hans første Dannelse var tysk, og det altid faldt ham vanskelig at gjöre Vers. Inderlig Kjærlighed og dens Frugter, uafladeligt Studium og utrættelig Flid, inderlig Følelse og dens Frugter, Hengivenhed og Tillid, bragte ham til at sejre, og gjorde ham til Mester. Det skulde han heller aldrig være bleven, hvis han ikke af Sindelag havde været saa ren, saa uskyldig, saa god. Anger over Fejltrin, der tildels vare en Følge af hans poetiske Begavelse, luttrede ham endnu mere. Smerter og Lidelser böjede hans Sjæl, vendte den bort fra den stöjende Glæde, og sænkede den ned i den höjere Verdens Fred. Klart har han skuet sig selv: Poesi var ingen Tidsfordriv, men et Pligtarbejde, en Gudsgjerning. Han vilde være en nyttig, en gavnlig Digter. Derfor vilde han være den første; kunde han ikke blive det, den anden vilde han ikke være. Gavnlig, indtrængende kan Poesien først vorde, naar den opnaar det höjeste. De Lejlighedsvers, som Trang fremkaldte, „gjorde han til et Vehikel for Guddommens Pris eller til Indskjærpelse af en moralsk Sandhed.“ „I sine andre Skrifter, det vil enhver opmærksom Læser finde, hvad enten de nu ere efter Reglerne eller ikke, har han tænkt paa sin moralske Hensigt, förend han tænkte paa den digterske Indklædning.“ „Religionen og de höjere Dyder, Visdommens Regler og Fædrelandets Ære er det uskjulte Formaal og det væsentligste Indhold af hans Arbejder.“ „Det Hæng til en viss Tungsindighed, som hans Skjæbne har mere Del i, end hans Natur, gav ham maaske större Held i visse Fag, medens det gjorde ham ganske uskikket til en stor Del andre. Har han nogen Tid med Sandhed og Styrke kunnet skildre noget af Glæden, saa har det visst været dens Taarer, og ikke dens Latter. Religionens festlige, gysenopvækkende Fryd, Dydens og de store Handlingers og de uforskyldt nydte Velgjerningers og den stille helliggjörende Kummers smæltende, vemodige Vellyst (Henrykkelse) har maaske undertiden strömmet igjennem hans Harpe. Al anden Slags Glæde vilde blive ukjendelig ved hans Sang; og naar han undertiden har forsøgt at skildre enten Selskabeligheds eller Elskovs eller en blomstrende Egns eller andre slige Gjenstandes smilende Vel-

Digitized by Google

lyster, da har han ikke vidst det selv, förend han fandt sin Tone klagende, og ufrivillige Taarer dryppede hede fra de Öjne, der havde sat sig for at le."

Hvor meget end den samme Grundtone gaar igjennem disse lyriske Digte, ere dog ogsaa de af meget forskjelligt Værd. Lejlighedsdigtene, der tillige vare en Slags Pligtarbejde, til Juliane Marie, til Arveprinsen, bære aabenbart Præg af en viss Tvang, stundum af Tomhed. „Materien var, saa rig den er, temmelig udtömt;"[1]) og naar man undskylder Tonen deri dermed, at den skal være et Udtryk af en blandt hele Almenheden udbredt Hylding, maa det dog blive et Spørgsmaal, om denne var ægte. Digteren kunde i alt Fald ikke bruge nogen anden. De almindelige Lejlighedsdigte vise et stort Fremskridt fra Tullins og — Wadskiærs, endskjöndt der kun er ett Par særdeles udmærkede, blandt hvilke Digteren selv med Rette havde Forkjærlighed for det ene (O forskaan mig, vise Daare). De rette Evaldske Digte ere de, der (enten særskilte eller indskudte i Syngestykket) ere udgaaede fra hans egen Fantasi, i hvilke, for at bruge Steffens' Ord,[2]) „Modersmaalets yndige Dybde aabnede sig for ham, med den aandige Bevægelighed, der föjer sig til det i sit Inderste rystede Gemyts skjulteste Tanker, og som lader Toner af Lyst og Smerte trænge frem af den rystede Sjæls Dyb." „För og tidligere end Gøthe fremtraadte i Tyskland, anslog han paa sin Harpe de bævende Strenge, hvis Musik uddannede sig ved Oehlenschläger." Og han gjorde det alene. „Han stod, siger Oehlenschläger, som en Pyramide paa den ægyptiske Slette." Under hans Hænder antog derfor ogsaa de ældre og de ny-indførte Versearter en fuldendt Form. „Ved sin fortræffelige Benyttelse af femføddede Jamber, navnlig i dramatiske Arbejder, og ved den forholdsvis store Mangfoldighed, han gav sine lyriske Digtes Metrum og Strofer forøgede han vore poetiske Former mere end nogen Digter för ham." „Og nogle Stykker i det mindste ere lige klassiske fra Metrikerens, Sprogkjenderens og Æsthetikerens Standpunkt."[3])

Hertil föje vi endnu ett Par Bemærkninger, om Sproget og den mythologiske Kundskab. Evald maatte arbejde sig frem, hans tyske Opdragelse indførte nogle Germanismer i hans

---

[1]) Evalds Ord i Brevet til Moltke, 1. Sept. 1778 (Thaarups Udg. 8, 192).

[2]) Steffens omtaler Evald i Was ich erlebte 2, 112—116.

[3]) Thortsens Metrik, 2, 338. 341.

Digitized by Google

Sprog, som han aldrig overvandt, og som ere kjendelige nok fra Adam og Eva til Svanesangen. Han brugte f. Ex. Former som Laster (for Last), Ringekonst (Brydningskunst), lasterhaft, forønskte, smagte (smægte), frygte sig, levte (lebte, levede), ja (for jo), i disse Hensigter (som Carstens maatte rette til: i disse Henseender) o. s. v. Det mærkeligste vil maaske være Overgangen fra nordisk til tysk Form, der ved Evald blev stemplet og derefter almindelig; f. Ex. det ældre Taar (isl. tár) blev ved ham til Taare (t. Zähre); Luxdorph kritiserede Taare, Lous mente, det kunde nok gaa an.[1])

Kundskaben om Edda var ikkun liden. Carstens var ikke rigtig hjemme, Evald ikke heller; han søgte endnu i sine sidste Dage en god Udgave. Anmærkningerne bag Balders Død ere heller ikke af ham. De fremmede (Mallet, Klopstock, Gerstenberg: der Skalde 1766) kjendte vor Mythologi bedre end vi. En ny Fortjeneste af Evalds Digtning er den Følelse af denne Brøst, som den levende maatte vække.

Det bedste kan fattes kortest. Vi møde et nyt Exempel paa Geniets Stilling i Virkeligheden. Johan Herman Vessel (Wessel) (f. den 6. Oktober 1742 i Vestby, Agershus Stift, hvor hans Fader, Jonas Vessel, en Brodersön af Tordenskjold, var Præst)[2]) deponerede fra Kristiania Skole 1761. Som Student levede han af at informere, men har ikke, som det almindelig fortælles, været Huslærer hos Konferensraad W. Bornemann for dennes Sön, Anker Bornemann.[3]) Bornemann, der var Medlem af Theaterbestyrelsen, blev tilfældig kjendt med det Arbejde, Vessel havde under Hænder, og fik ham til at lade det komme for Lyset. Det var Kjærlighed uden Strömper, 1772. Vessel var altsaa da tredive Aar gammel. Det norske Selskab blev stiftet, og han var ett af dets første, naturligste Medlemmer. Medens han i Selskabets Møder var den vittigste, traadte han, tre Aar efter at have forfattet Kjærlighed uden Strömper, frem i lige modsat Retning med de alvorlige Digte: Sövnen og Nöjsomhed (i Norske Selskabs Samlinger 1775.[4]) Han maatte

---

[1]) Kritikkerne over Balders Død i Molbechs Historisk-Biographiske Saml. 1, 146. Om Evald jfr. Hostrup Tre folkelige Foredrag: Holberg, Evald, Øhlenschlæger (1869).

[2]) Jfr. om Slægten: Moe's Tidsskrift for den norske Personalhistorie 1, 97.

[3]) Dette er oplyst af I. Levin i Udgaven af Vessels Digte (Kbhvn. 1862). I Aaret 1772 var O. G. Meyer, 1776—79 Pram Anker Bornemanns Lærer.

[4]) Hos Steffens (Hvad jeg oplevede, 2, 109) kan man efterlæse, hvorledes Rahbek sönderlemmede Læredigtet, for at oplyse,

Digitized by Google

friste Livet ved Informationer og Arbejder for Theatret, og forsøgte sig i Lystspillet ved: Lykken bedre end Forstanden i fem Akter (første Gang opført i Febr. 1776), men „mat og tört baade i Situation og Dialog“ gjorde det ingen Lykke. Først 1780 fik han en Slags fast Ansættelse som Oversætter ved Theatret (ved kongelig Resolution af 27. December 1779) paa samme Tid, som den ved intet fortjente A. G. Thoroup, og paa samme Vilkaar. Han skulde aarlig have to Syngestykker at oversætte til given Musik, og for hvert nyde 100 Rdr., og som personligt Honorar for at rette og forbedre Oversættelser o. desl. skulde hver aarlig nyde 100 Rdr. Det ser altsaa ud, som om Vessel havde en aarlig Lön af 300 Rdr., og saa har man hidtil antaget. Overskou har oplyst den rette Sammenhæng. Vessel oversatte eller rettere, han blev i sin øvrige Levetid (sex Aar) kun „benaadet med“ at oversætte tre Stykker, og havde saaledes, skjöndt han „udførte sit Arbejde baade hurtigt og særdeles godt,“ aarlig ikke mere end 150 Rdr. Det var utilstrækkeligt for en Mand med Kone og Barn. Foruden de Digte, som udsprang af indre Trang, som Fortællingen Gaffelen (i Iversens Poesisamling 1783) og Sange som: Brodne Potter (Kar) i alle Lande (i Selskabssange med Melodier 1783) [1]) udgav han derfor af ydre Trang et Ugeblad Votre serviteur otiosis, 1783. En Komedie, der ligesaa godt kunde være forbleven utrykt: Anno 7603 er fra hans Dødsaar 1785. [2])

Ved Vessel komme vi tilbage til Evald. Begge laa i Strid med Selskabet, begge søgte Opmuntring i Drik. Evald hjalp sig igjennem ved Pathos, ved pathetisk Patriotisme og Religiøsitet; Vessel ved Ironi og Humor. Evald var mere produktiv, thi han var Tragiker, men ett i sin Slags eneste komisk Digt opvejer flere tragiske, der lettere frembringes i det store. [3])

---

hvorledes Vessel først ved det viste sig som en sand Digter, og Steffens' Forbauselse derover; thi efter hans Mening indeholdt det ikke andet end rimede, fuldkommen trivielle Læresætninger.

[1]) I Samling af adskillige smukke Arier til Tidsfordriv for muntre Selskaber, 1. H. 1783 er Begyndelsen: Godt og ondt i alle Lande, og Verset om de Svenske findes ikke deri.

[2]) D. Digtek. Hist. under Kristian den syvende S. 150. 302. Overskou, D. Skueplads, 3, 73. 200.

[3]) Vessel selv siger:

Jeg véd, at, hvis man vil befale,
Jeg daglig tusind' Vers skal male,
Saa vælger jeg den Art med Ha!
Jeg kommer ellers slet derfra.

Digitized by Google

Steffens [1]) siger, at Vessel var ligesaa bekjendt for sin Ladhed, som for sit Lune; men han borde have bemærket, at denne Egenskab altid er forbunden med en viss Art af Genialitet, den indolente, der tit efterabes, men, naar den er ægte, er ulignelig. Enten kan denne Genialitet ikke komme til at give sig af med Tingene, fordi de fylde den med Kummer og Vemod og Drömme om det bedre (Rousseau), eller fordi de fremkalde dens ironiske Smil, dens Ligegyldighed for dem som Ubetydeligheder. Indolencen kan ikke udtrykkes bedre end i Vessels velkjendte Gravskrift over ham selv:

Han aad og drak [2]) var aldrig glad,
Hans Stövlehæle gik han skieve,
Han ingen Ting bestille gad,
Tilsidst han gad ei heller leve.

Ofte vender han Tanken til det materielle Livs Ubetydelighed:

Her ligger Walt,
Han gjorde Malt,
Og det var alt,

men især til Trykket af Næringssorger:

Din Sjæl af ingen Kummer véd,
Du ej af Næringssorg antastes (etc.).

Vel den, som haver lært i Ungdoms Tid at hövle,
Han kan for et Chatol faa fire, fem Par Stövle (etc.).

„Han levede, siger Steffens, i ligesaa trange Kaar, som Evald, men sorgløs fra den ene Dag til den anden. Anekdoterne om hans Levnet gjorde ham næsten ligesaa kjendt som hans Digte, og dannede et helt med dem. Naar han fik en Sum for et Arbejde, var den inden faa Dage borlødslet paa en

Jeg mener Ha! med hvad tilhører;
Med dette Spænd man hastig kjører.

¹) Steffens, Was ich erlebte, 2, 116.

²) Rahbek har forandret første Linie til: „Han uden Drik var sjælden glad," fordi, som han siger, Digteren „ikke med Sandhed kunde omtale sig som Æder" (Den Soldinske Udgave af Vessel, Fortalen). Den anden Linie har Nyerup forandret til: Gik sine Stövlehæle o. s. v. (Se Levins Udg. S. 330).

Digitized by Google

letsindig Maade. Hans Venner søgte vel da at bemægtige sigen Del af hans Penge, for at forbedre hans sædvanlig noget forsömte Garderobe. Var Summen fortæret, bleve de bedste Klædningsstykker satte ud. Da han en Gang var nødt til at sætte ett Par ny Stövler ud, og maatte tage sin Tilflugt til ett Par gamle forslidte, fandt han i den ene en Modstand, og opdagede til sin Glæde en Pakke Bankosedler.“ Han forstod hverken at forhværve eller bevare; at gjemme Penge, at sörge for at beholde og at formere dem, er en Byrde, hvo har ikke erfaret det? Næsten alle, af hvem der er blevet noget, ogsaa Steffens, have jo erfaret denne Tilstand, som en Periode i deres Liv; Vessels var livsvarig. „Man fortalte, siger Steffens, at naar han ejede en i hans Öjne noget betydelig Sum, var han tilbageholden, ja ligesom hovmodig imod sine Venner;“ han kom derved ud af sin lykkelige Ligegyldighed, han fik Bekymringer. „En Gang stod han i Theatret, og viste sig usædvanlig frastødende imod de Venner, der stode ved Siden af ham; paa en Gang blev han meget venlig og snaksom. Hvad gaar der af dig, Vessel, sagde de, hvad er der hændtes dig? Du er jo som et andet Menneske. O, sagde han, i dette Öjeblik bleve mine Penge stjaalne ud af min Lomme.“ Nu var han fri for den Sorg, og kunde nyde Skuespillet og sine Venners Selskab. Ligesom Suhm ejede alle Livets Goder, Geniet undtagen, fattedes Vessel alt, undtagen sit Geni. Men han kjendte det ikke selv, og kunde heller ikke anbringe sig; hverken var han noget Hængehoved, heller ikke kunde han tigge; man maatte give ham det fornødne, at søge det forstod han ikke. Rahbek fortæller hans Opvartning hos Guldberg: „Vessel, sagde en af hans Venner til ham, du maa prøve paa at gjöre din Lykke, du maa gaa til Guldberg; han er selv en lærd Mand og et godt Hoved, han vil gjöre noget for dig. Det gaar aldrig an, sagde Vessel, jeg har ingen Paryk. Den skal du faa. Men jeg har heller ingen Buxer. Jeg skal laane dig ett Par smukke Silkebuxer. Han gik til Guldberg. Ministeren spørger: Hvem er De? Jeg hedder Vessel. Guldberg tager sig endnu ikke i, hvem han har for sig. Vessel tror, det er Parykken, der gjör ham ukjendelig, tager den af, og putter den i Lommen. Nu kjender Guldberg ham, og spørger, hvormed han kan tjene ham. Det var nu vanskeligt at sige, men et Levebrød skulde det være. Endelig finder han Hovedsagen: Deres Excellence, det maatte være et Embede, hvorved der var meget at fortjene og lidet at bestille, thi dertil føler jeg mig bedst oplagt. Forlegen drejer Guldberg Daasen i Haanden, og gjentager, hvormed han kunde tjene ham? Nu, sagde Vessel, saa giv mig en Pris, Fa'er! Den fik han,

Digitized by Google

bukkede og gik." [1]) Ingen af disse indolente Væsener, hverken det drömmende eller det lattermilde Barn, kan sörge for sig selv. Selskabet skulde tage sig af dem, men det gjör lige det modsatte. Intet vilde have været lettere end at sörge for Vessel. Saa meget poetisk Arbejde, at han kunde have en tarvelig, men tilstrækkelig Indtægt, det vilde han have passet og fuldført med Omhu; det lidet, man gav ham, udførte han med Flid og Dygtighed. Naturligvis maatte han lide for sin Ringeagt for de menneskelige Former, men ogsaa vi maa lide med, naar vi se Digteren for slige Uselheders Skyld dale ned fra Parnassets höjeste Tinde; og vi føle Sandheden af det Epigram, som Storm forfattede i Anledning af nogle Linier i Baggesens Fortælling Jeppe:

At dansk Prinsessen vilde lét
Af Vessels strömpeløse Sörgespil,
Hr. Baggesen har forudset;
Men jeg tör föje dette til,
At hvis hun havde læst hans votre serviteur,
Hun havde grædt langt mer end för. [2])

Hvo kan sige, hvem kan det falde ind at ville forklare, hvorfor Vessel, naar han er ret hjemme, gjör en saa vidunderlig Virkning? Saa klar, saa ren, saa blank, det vil sige, saa aldeles uden noget ondt, uden noget søgt, uden nogen Galde, træffer han netop i enhver Ting det komiske, det pudsérlige, og gjengiver det i et rent, korrekt, let og flydende Sprog. Imod ham er Holberg, naturligvis dèr, hvor de kunne sammenlignes, grov og plump, og med ham kan ingen anden sammenlignes; ingen kan træffe netop denne Tone; J. L. Heiberg har noget af ham, men er mere bevidst, ikke saa umiddelbar. Han er den eneste, sig selv overalt lig; hans Humor er aldeles særegen. Fra Tanken gjennemtrænger den aldeles Formen, og hvo der ikke strax kan fatte alt, mærker allerede af Formen, at her er noget usædvanligt, noget, som kun Naturgaven,

---

[1]) Rahbeks Anekdoter om Vessel i Oehlenschlägers Erindr., 1, 213.

[2]) Rahbeks Erindringer, 2, 335. Rahbek skriver det i Anledning af følgende Brev fra Kierulf: „Vessel udgiver ogsaa et Ugeblad der hedder votre serviteur otiosis. En Fortælling, der i Zuschlags Mund (Zuschlag var velkjendt som en god Fortæller) kan more, lader han os ærgre os over, naar han fortæller den i slette Rim. Quantum mutatus ab illo Wessel, qui skrev: En Herremand sov en Gang hen eller Gaffelen."

Digitized by Google

Geniet kan frembringe.[1]) Saaledes i hans Epigrammer, i hans Fortællinger, i Kjærlighed uden Strömper. I Epigrammerne forstærkes eller fuldendes ofte Virkningen ved Brugen af fremmede Sprog, især Tysk, ved Rimet, ved Versformen o. desl. Om Holcks Sygekasse hedder det:

Som, leider, altid trænger
Til Næstens Penger.

De slette Rim i Aftenposten persifleres ved:

Tör jeg besvære Aftenposten
Med ringe Raad imod Kighosten (etc.).

---

[1]) Det eneste, Forf. om Vessel har truffet paa, hvor han skal have vist nogen Malice, er en Fortælling af H. C. Andersen (Mit Livs Æventyr, S. 49), i Følge hvilken han skal have „drevet et lystigt Spil med den pertentlige Reiser“ (Forfatteren til Kjøbenhans Ildebrands Historie), „han lod den arme Mand, hedder det, i Sko og Silkeströmper vandre hjem igjennem de sølede Gader.“ Pertentligheden kan visst nok have fristet ham, men der maa have været særegne Omstændigheder, som ej ere blevne bevarede. Alle de Anekdoter, man ellers kjender, gjengive Godmodigheden. Iblandt Selskabsbrødrene var en Berthelsen, der gjerne vilde hedde Bartholin. Det skal du strax komme til, sagde Vessel, naar du giver ett Halvanker Vin. Ankeret blev lagt op, Vessel stod ved Tappen, og for hver Skaal, der blev drukken, gjorde han et Vers. Den ny Bartholin blev naturligvis fejret og var lyksalig. Endelig var Vinen drukken, og Vessel kom med det sidste Impromptu:

Nu Tønden er tom og Tappen er tör,
Nu hedder du Berthelsen ligesom för.

(Mundlig. Andre fortælle denne Anekdote om Stenersen.) En Sommeraften gik han nedslaaet og forstemt forbi en Rebslager, der led gyselig af Heden, fordi han havde to Skjorter paa. Intet, sagde Rebslageren ivrig, kunde saaledes bringe et Menneske i Hede, som to Skjorter. Hvad siger han da om tre, Fa'er? sagde Vessel. (Efter Rahbek.) Vessel blev anfalden af en Hund paa Gaden, kastede en stor Sten efter den, og dræbte den paa Stedet. Hundens Ejer, en stor firskaaren Slagter, tog Mærke paa Personen, og besluttede at hævne sig. Da han en Gang mødte ham paa Gaden, stillede han sig trodsig for ham, og spurgte: Hedder De Vessel? og da Digteren sagde ja, gav Slagteren ham et voldsomt Slag. Vessel, der nok saa, at han ikke kunde binde an med en saa stor Prygl, spurgte ham ligesaa trodsig: Er det Alvor eller Spøg? Det er mit ramme Alvor, raabte Slagteren truende. Ja, det tænkte jeg mig ogsaa, svarede Vessel, thi for Spøg var det for groft. Over dette Svar blev Slagteren helt forvirret, og de omkringstaaende, der alle kjendte Digteren, raabte, at han havde vundet. (Efter Steffens.)

Digitized by Google

Stundum ligger det hele i Versets Form:

Du lille vakkre Karen Bach!
For hvert et mødigt Sting Du stak
Paa en höjst nødvendig Frak,
Som sprak,
Tak!

Jfr. Verset om Provst Hersom. o. s. v.

Ofte maa man kjende Lejligheden, der fremkaldte Epigrammet, og Omgivelserne, for at forstaa det pikante deri. At det just var hos Jomfru Biehl han var indbuden til Selskab, og ikke fik andet end Smörrebrød, og blev forceret til at gjöre Vers, oplyser det pudsige og træffende i:

At Smörrebrød er ikke Mad,
Og Kjærlighed er ikke Had (etc.).

Blandt de komiske Fortællinger er Gaffelen, Gaffelen, som kom, og Gaffelen, som gik, ypperlig ved sin Travestering. En Herremand sov en Gang hen, ved sit Omkvæd. (For den sidste skal Kristian den syvende have sendt ham en med Dukater fyldt Gulddaase.) Hvis de havde været det første af Digteren, vilde de alene have givet ham Navn; men han kulminerede strax i Kjærlighed uden Strömper.

Kjærlighed uden Strömper blev første Gang opført paa det danske Theater den 26. Marts 1772;[1]) det blev givet fem Gange i Rad, tredie Gang for Forfatteren, og med korte Mellemrum endnu tre Gange i samme Saison; derefter enkelte Gange, med ny Epilog 1775; for Vessels Sön 1786,[2]) og det opføres, som velkjendt, den Dag i Dag, skjöndt dets rette Hjem ikke er Theatret. Musikken var af Scalabrini, „uagtet han ikke forstod et dansk Ord; man havde løselig oversat ham de enkelte Musiknummere og fortalt ham Stykkets Indhold.“ „De smukke italienske Melodier, som under naiv Enfold skjule skjelmsk Ironi, forene sig, efter Oehlenschläger, ret godt med den nordiske Satire.“ [3]) Maaske man ogsaa kunde sige, at Lykken var

[1]) Trykt samme Aar: Kierlighed uden Strömper. Et Sörge-Spil i Fem Optog. Kbh. 1772. (Uden Forfatterens Navn.)

[2]) Overskou, D. Skueplads 3, 19. 58. 332. Vessels Enke og Sön vistes der ogsaa andre Velgjerninger saavel af Theatret, som af de kongelige Herskaber. Se sst. S. 358.

[3]) Oehlenschlägers Erindringer, 1, 93.

Digitized by Google

bedre end Forstanden; thi i sin italienske Musik brugte Scalabrini sine Krusedoller selv i de alvorligste Æmner, og her vare de just paa sit rette Sted, og bleve des pudsigere; den Mand, der i Musikken for Alvor efterlignede Vindens Susen, Dyrenes Brölen o. desl., maatte af sig selv efterligne Bækken eller Fluen, der i Flasken kom. o. s. v.[1]) Stykket gjorde Lykke; Kunstdommerne forstode det, om end nogle frygtede for „den uædle Hensigt,“ at ville latterliggjöre Tragedien, og den store Mængde, der ikke fattede dets egenlige Tendens, morede sig over det karikaturagtige ved Opførelsen.[2])

Den danske Poesi har gjort sig uforgjængelig i Parodiens Historie ved de tvende Mesterværker, Ulysses von Ithacia og Kjærlighed uden Strömper. Hvert især parodierede og dræbte sin Skuespilart. I Ulysses von Ithacia er Parodiens Gjenstand det ydre, det grove, Synderne imod de Aristoteliske Regler, den sunde Menneskeforstands Bestemmelser for Handlingens, Tidens og Stedets Enhed. Holberg bortfejede ved sin Chilian hele det heroisk-fantastiske Skuespil, der tilintetgjorde den sande Komedie. Kjærlighed uden Strömper rammede sin Tids falske Forgudelse af den franske Tragedie og Operaen, der stode i Vejen for det sande Sörgespil. Her gjaldt det om det indre, det sjælelige; her maatte Parodien indhylle sig i det fineste Klædebon, i det mest gjennemsigtige Vidd, i den komiske Pathos.

Man har spurgt, om Vessel havde nogen særskilt Tragedie for Öje, navnlig hans Landsmand Nordal Bruns Zarine? Efter hvad vi ved denne have oplyst, er det umiskjendeligt, at Vessel har haft ikke alene enkelte Udtryk, men ogsaa længere Replikker for Öje; men det er alligevel hverken Zarine eller noget andet enkelt Stykke, men hele Arten Satiren gaar ud over. Det franske Sörgespils ydre Konstruktion, Bygningsmaaden, der havde til Formaal at opnaa Stedets og Tidens Enhed, Fremstil-

---

[1]) Jfr. Overskou, D. Skueplads, 2, 262.

[2]) Se Den dramatiske Journal, 2, 233, jfr. Uddraget af Dommene i D. Digtek. Hist. under Kristian den syvende, S. 154, og Anmældelsen i Fortegnelsen over Trykkefrihedsskr. 2, 433. Prøve af en plattysk Oversættelse af Kjærlighed uden Strömper findes i J. L. Heibergs Flyvende Post 1830, Nr. 58. (Hvorledes er dens Virkning?) En fransk Oversættelse haves af Lektor Buchwald. Den „gemene“ Anskuelse fremkaldte de to usle Pjecer: Knek-Knaks, en renommeret Skrædersvends Betænkning over Tragoedien Kierlighed uden Strömper Fremstillet i et Brev til Autor. Kbh. 1773; og Puselankes Satyriske Afhandling om Knek-Knaks Betænkning (etc.) Kbh. 1773. (Se Fortegnelse over Trykkefrihedsskr. 3, 208.)

Digitized by Google

lingen af Heltenes Indre ved Hjælp af fortrolige, for at opnaa Handlingens Fuldendelse i 24 Timer, isteden for store Handlinger, der behøve Tid og Rum at udvikle sig i, og især den idelig tilbagevendende Heltekamp med Ord, Striden imellem Ære og Kjærlighed, udgjöre Kjærnen i Parodien, som i Tragedien, og saa pudsérlig har ingen, hverken för eller siden, vidst at ramme det höje i det lave. Striden imellem Kjærlighed og Ære er spansk; fra Spanien gik den over Frankerig til Danmark, for at slaas ihjel. Det Digterværk, som i Tendens og komisk Finhed har den störste Lighed med Kjærlighed uden Strömper, er Don Quixote. Begge ere Produkter af en tungsindig Genialitet; man parodierer ikke det forfejlede uden at sörge. Begge stille den Aandsretning, som en hel Slægt i sine ypperste Repræsentanter hyldede, i dens sande Lys ved den törreste Ironi og den uskyldigste Satire. Begge naa sit Maal, thi „den komiske Opfattelse er altid den afsluttende.“ Begges Forfattere bleve af sin Samtid lönnede med Hunger og Tørst. Gammel og syg savnede Cervantes ofte det törre Brød, og hvor tit maatte ikke Vessel sukke for ett Par Pinde Brænde til sin Kakkelovn.[1])

Det skulde være besynderligt, om Vessel aldeles uden Forbillede havde hentet dette Digt alene ud af sin egen Sjæl. Der er dog gjerne ett eller andet, som vækker Idéen. Det er rimeligt, at den engelske Literatur snarest kunde føre ham paa Tanken. Overskou[2]) har allerede bemærket om Englændernes ældste Komedie, John Still's Gammer Gurton's needle, at dens „Karaktér erindrer om Vessels Kjærlighed uden Strömper.“ Nærmest ligger uden Tvivl Hertugen af Buckinghams Parodi The Rehearsal, opført 1671, trykt 1672, tildels en Parodi paa Dryden, og Satire paa den franske Smags Unaturlighed og Synder imod sund Sans. Helten hedder Volscius, og hans Strid imellem Ære og Kjærlighed har en fjærn Lighed med den i Kjærlighed uden Strömper:

My legs, the emblem of my various thought,
Shew to what sad distraction I am brought.

---

[1]) I et Brev fra Kjøbenhavn, i Marts 1778, hedder det: „Herman (d. e. Vessel) hilser Dem meget, han vil selv takke Dem for Deres Brev, naar Vejret bliver lidt mildere, thi han har, Stakkel, intet at putte i Kakkelovnen, og De véd, at man ikke ret vel skriver med frosne Fingre.“ (Hwiids Dagbog S. 125.)

[2]) D. Skueplads, 1, 66. Jfr. Malmströms Literaturhistoriska studier. I. h. Shakspeare. S. 23.

Digitized by Google

Sometimes with stubborn Honour, like this Boot,
My mind is guarded, and resolv'd to do't:
Sometimes again, that very mind, by Love
Disarmed, like this other Leg does prove.
Shall I to Honour or to Love give way?
Go on, cries Honour, tender Love says Nay:
Honour aloud commands, Pluck both Boots on,
But softer Love does whisper, Put on none!
What shall I do? what conduct shall I find.
To lead me thro' this twilight of my mind?
For as bright day, with black approach of night
Contending, makes a doubtful puzzling light;
So does my Honour and my Love together
Puzzle me so, I can resolve for neither.
(Goes out hopping, with one boot on, and 'tother off.)

Naar Digteren, Bayes (Dryden), lader alle de døde staa op under Musik, minder det ogsaa om Epilogen til Kjærlighed uden Strömper. Selv Indskydelsen af Sange findes her. Efter at Bayes har sunget en Sang, siger en anden:

But, Mr. Bayes, how comes this song in here? for methinks there is no great occasion for it.[1])

Der er saaledes nok, som kunde gjöre det rimeligt, at The rehearsal, der i sin Tid var en meget populær Digtning og næppe kunde være Vessel ubekjendt, kunde lede hans Tanke hen paa en lignende Parodi, men det er langt fra at Kjærlighed uden Strömper kan anses for en Efterligning deraf. Idéen, Anlægget, Karaktererne, Dialogen, Sangene, alt er lige originalt. Det ligner intet andet i Verden, og intet andet vil nogensinde ligne det. „Dets Mage findes ingen Tid.“ Det har ingen Efterligninger.

---

[1]) Se om denne engelske Parodi Johnson, Lives of the most eminent english poets. 1790. 2, 54. Chasles, Etudes sur l'Espagne, S. 104—105. Om Striden imellem Æren og Kjærligheden siger Chasles: Ridicule chez Dryden, parodié par Buckingham, ce combat est noble chez Corneille et sublime dans la littérature indigène, qui lui a donné naissance (den spanske). Prof. Stephens ejer ett Exemplar af Stykket i en senere Udgave: The Rehearsal, as it is now acted at the theatre-royal By George (Villiers) late duke of Buckingham. The twelfth edition. London 1734. Bagved: A Key to the Rehearsal. (De tilsigtede Steder.)

Digitized by Google

Sören Kierkegaard siger (i Afsluttende Efterskrift): „Vessel har sagt, at han holder sig udenfor hvor der er Trængsel;“ det skal ogsaa times ham efter Døden; han staar ene, udenfor Trængslen efter Udødeligheden. Det er det, som Kierkegaard kalder „det vemodige ved Geniets Udmærkelse,“ det kan ikke „gjöres til et Paradigma“; det er intet Böjningsmønster, det er en eneste Undtagelse, der selv er den höjeste Regel.[1]) Nogen större Ros kjende vi ikke.

Ved Evalds og Vessels Død, omtrent ved 1780, begynder en ny Afdeling af den danske Poesis Historie, om hvilken man saavel tidligere, som sildigere møder den Paastand, at der i Tiden fra Evald til Oehlenschläger ikke har været nogen egenlig Digter i Danmark.[2]) En nyere Forfatter skildrer Tilstanden omtrent saaledes: „En poetisk Afmægtighed havde indtaget Gemytterne, og under en bestandig Talen om Evald og om Danskhed indsugede man, som en hentörret Svamp, en stor Mængde Vand af de florerende tyske Skribenter. Man havde aldeles ikke Forstand paa at bedömme, hvad Evald havde laant og uheldigen anbragt af Klopstocks Svulst og hvad hans Geni selv havde skabt. I slige Tider, hvor Aandskraft og dyb Tænkning savnedes hos flere af de flittigste Skribenter, er det begribeligt, at alt öjeblikkelig pirrende, saa vel som en Sanserne bedøvende Udarbejdelse af den idéløse Materie: Sproget, ansaas for det bedste og rosværdigste, da det paa en bekvem og magelig Maade kunde beskjæftige enhver Læser. En ubegribelig Nöjsomhed gjorde, at man glædede sig ligesaa meget over fire (poetiske) Linier i Minerva, som nu over en hel Tragedie af Oehlenschläger. Det kan derfor ikke undre den, som i Sammenhæng og med historisk Overblik betragter vor Literaturs Skjæbne i det forløbne Sekulum, at man efter Evalds og Vessels Død med utrolig Hastighed glemte, hvad man skyldte disse, og næsten forgudede Baggesen, endskjöndt ogsaa han i sine første Skrifter, paa sin Vis, holdt Lovtaler over de hensovede, han kopierede.“[3])

En saadan Tilstand eller Stilstand skulde man dog ingenlunde vænte, naar man betragter, hvilken Hærskare af Digtere, der enten unge eller i en kraftig Alder fra det forrige Tidsrum

---

[1]) Se i øvrigt Prams Elegie ved Vessels Grav med Anmærkninger, i Minerva, Januar 1786, og Udgaverne af Vessels Skrifter. L. Dietrichsons Omrids 1, 189—195.

[2]) Jfr. D. Digtek. Hist. under Kristian den syvende, S. 33.

[3]) Reflexioner over Literaturen i Athene 8, 178. (P. Hjort.)

Digitized by Google

træde over i dette, og hvilken Mængde af Digtere eller i det mindste Mænd, som sysle med poetiske Frembringelser, der i den korte Tid af en Snes Aar optræde af ny.

Fra forrige Tidsrum ere nemlig: Balling, Fasting, Vandal, Sandøe, Pontoppidan, Abrahamson, Jacobi, Nordal Brun, Tode, Stockfleth, Viborg, P. M. Trojel, Storm, Colbjörnsen, Brødrene Friman, T. K. Bruun, H. K. Sneedorf, Falsen, Bast, Bøtker, Walther, Riber, Pram, F. K. Hjort. Og nu fremdeles: Rahbek (1780—1830), Zetlitz (1780—1815), K. K. Brorson (1781, † 1795), Kr. Hertz (1782, 1802, † 1810), K. A. Hviid (Albin, 1782—86), Wedel-Jarlsberg (1782—1819), J. K. Heilman (1782), Thomas Thaarup (1782—1821), J. Jessen (1783, † 1784), P. A. Heiberg (1783—1800), H. Bunkeflod (1783, † 1809), H. West (1784, † 1811), Fr. Stoud (1784, † 1823), Kr. A. Lund (1784—1833), A. G. Thoroup (1784), Baggesen (1785—1826). Samt Digterinderne Magdalene Sofie Buchholm (eller Castberg), og Charlotte Baden. Derhos: Samsøe, Sander, Blicher-Olsen, Rein, O. K. Olufsen, M. K. Bruun, O. Horrebov, O. D. Staffeldt, Schack-Staffeldt, Klaus Lund, Frederik Schmidt, Jens Smidth, F. H. Guldberg, G. H. Olsen, J. Bindesbøll, Fr. Plum, V. K. Hjort, Slesvigeren K. F. Primon, Fr. Seidelin (i Odense), K. Andresen (paa Bornholm) og Bornholmeren K. S. Andresen (Præst til Vissenberg i Fyn), G. Faye, Pawels, H. A. Kynde, P. J. Monrad, M. F. Liebenberg, M. P. Kruse, Almstrup, Albertsen, N. Weyer, A. F. Just, F. Rasch, O. H. Mynster, Balthasar Bang, H. M. Juel, K. W. Heber, F. K. Gutfeld, P. H. Haste, R. Frankenau, H. W. Lundbye, L. Kruse, K. Wilster, A. T. Rachløv, M. Ratthje, N. Drejer, P. Handrup, H. G. Sveistrup, S. Kildal, A. Martini, S. Jörgensen o. fl. Samt Digterinderne Sofie Berg og Lovise Hegermann-Lindencrone.

Ved enhver af disse Digtere agte vi ikke at opholde os, da Adgangen til Kundskab om dem er saa let, Vindingen ikke stor, og de mærkeligste desuden maa betragtes i Tidsrummet efter 1800; men nogle Bidrag meddele vi til at oplyse Tilstanden og de vigtigste Frembringelser.

Ikke alene Mængden af Poeter, men især det Indtryk, som Evald havde gjort paa dybe poetiske Gemytter, som Mynster,[1]) oplyser, at Poesien hverken var uddøet eller størknet, og at Evalds Eftervirkning ikke, som nogle sige, var saa liden, som om han aldrig havde været til; men desuagtet ere to Fenomener paafaldende, dels at Evald synes at have virket mindst paa

[1]) Meddelelser om mit Levnet, S. 57.

Digitized by Google

Digterne selv, og dels at Poesiens, den ægtes, Virkning paa den store Mængde synes at have været mindre end nogensinde för. Dette forklares af Tidsaandens Beskaffenhed. „Den vigtigste Grund til Tilbagegangen, hvis Grundes Navn er Legio, siger Rahbek, er visst nok denne Letsinds, denne Ørkesløsheds, denne Overdaads Aand, der gjör, at vi ligesaa lidet have enten Lyst eller Stunder til at læse et Digt af noget Omfang, som vore Digtere til at udarbejde noget, der fordrer mere Tid end en Vise eller et Stambogsstykke.“[1]) Der fattedes Alvor, som jo ogsaa er fornøden til den komiske Poesi, og den Alvor der var, duede ikke. Den raadende Del af de alvorlige Skribenter vare Rationalister, for hvem Poesi i og for sig var en Uting, og i hvis Öjne selv den ypperste Tragedie ikke havde Værd, uden for saa vidt den var moralsk eller nyttig. „Shakspeare, siger Birckner, har vel grundet en Del af sine Stykker paa sit Lands Historie, men disse indeholde, naar men undtager enkelte Karakterer, for det meste kun lidet følgeværdige Handlinger.“[2]) Polemikken havde allerede antaget en lav Tone, der nu gik over til en saarende, bidende Skarphed. Landets politiske Stilling hævede ikke Folket; men paa samme Tid gjorde en undertiden tom, paatagen eller overspændt Patriotisme sig i höj Grad gjældende. Det er rimeligt, at Danmarks politiske Afmagt i nogle Sjæle blev Næring for Kummer, Vansmag, Livslede; men hos den overvejende Mængde vare de raadende Lyster Nysgjerrighed, Morskab og Moro, ofte Spot. Religiøsiteten var slap, og som Følge deraf var Livets Grundæmne Nydelse. Hvo der, udenfor Dagens Arbejde og Klubbens Adspredelse, søgte et mere indholdsrigt Liv, havde jo næsten ingen anden Tilflugt, end udenfor Huset Kirken og Theatret, i Huset Postiller og Romaner. Kvindens Tomhed forklarer næsten alt. „Det er næsten en Skam for et Fruentimmer at læse den politiserende og polemiserende Tone, vor Aandskultur har antaget.“ „En Modedame ser Iffland, hører Marezoll, læser August Lafontaine eller Starke, roser dem, om det behøves, men røres ikke af dem.“[3]) Saa meget rimeligere er det, at der i vor egen Poesi raader saa megen Trivialitet, at det næsten er et Vidunder, naar man træffer paa et Udbrud af ren, hverken af Politik eller Rationalisme paavirket Enthusiasme, en ren, hensynsløs Begejstring.

---

[1]) D. Tilskuer 1797, Nr. 70.

[2]) Svar paa det Spørgsmaal: Skal man undertrykke Adelen? i Minerva, Juli 1790.

[3]) D. Tilskuer 1799, S. 65.

Digitized by Google

Det vil ihukommes, at noget for denne Tid ejendommeligt er dens store Tilböjelighed til at forgude sig selv, altsaa den Lethed, hvormed den tilfredsstilledes. Det er derfor heldigt, naar man for at komme efter Sandheden, kan træffe paa Vidnesbyrd af Mænd, der kjendte Tiden, og kunde gjennemskue den. Naar man betænker hvad der ligger i deres Ord, maa man kunne være saa meget tryggere for, at man ikke gjör Tiden Uret. En slig Mand er Mynster. Vi maa derfor minde Læserne om hans Ord:[1]) „Betragter man dette sædvanlige (det i Digterverdenen sædvanlige), den Skare af Poeter, som den Gang kunde vinde Celebritet, da forbauses man over den daværende Tids Middelmaadighed og Flauhed.“ Heller ikke maa man tro, at Mynster, der af andre Hensyn især er den Mand, som har forherliget Rahbeks Minde, jo meget godt gjennemskuede hans virkelige Værd. „Ikke ringe Del, siger han, i at fordærve Tidens Smag havde Rahbeks Lovprisninger, thi han var uudtömmelig i at anbefale maadelige eller endog slette Arbejder, medens han selv endnu den Gang præsterede det langt bedre;“ og han taler med en Art Forundring om „den store Veneration, hvormed man saa op til Rahbek, det meget kjære Minde han efterlod sig i Danmark, hvor megen Umage næsten Rahbek end siden gjorde sig for at fordunkle sine tidligere Fortjenester.“ Ja, tror ikke Læseren, at det, hvis det laa for, kunde være en artig Undersøgelse, hvorledes det endnu paa Mynster selv er gjenkjendeligt, at han er udgaaet fra denne Tid og var gjennemtrængt af dens tilvante Hensyn?

I alt Fald kan Poesiens Tilstand oplyses af Kritikkens. Den lærdeste, i næsten alle Grene kyndigste Kunstkjender var Rahbek, og han var almindelig agtet. Men ham fattedes Dybde. Naar han meddeler en æsthetisk Betragtning over noget, saa gjengiver han aldrig noget af sin egen Sjæls Rigdom, men gaar altid ud fra andre Kunstdommeres Anskuelser eller endog som Regler udtalte Domme: fra Aristoteles, Horats, Cailhava, Sulzer, Lessing o. s. v. Derpaa følger sædvanlig en, baade lang og bred, Udvikling af Digtet og dets Enkeltheder, sjælden dadlende, i det mindste med Omsvøb, men meget berömmende. Fra disse Enkeltheders Ypperlighed gjöres en Slutning til det heles Ypperlighed, næsten aldrig med en kort og fyndig Opfatning af Idéen og dens Aftryk i Formen, som paa de mindre begavede Læsere kunde gjöre et bestemt og varigt Indtryk. De gamle vil han ikke dadle, de vare jo allerede erkjendte, og næsten alle hans

---

[1]) Meddelelsr om mit Levnet, S. 58—59.

gode Venner; at dadle de unge, nænner han ikke. Det er ham netop en Glæde, om ikke for andet, saa for deres Families Skyld, at føre dem ind i Literaturen, at berömme alt, endog det trivielleste; thi han véd, at der gives trivielle Folk nok, som saa gjerne ville stemme i med. Inden man ser sig til, vrimler det paa Parnasset af Peblinger. Til dem, der skulde danne en Modvægt mod denne slappe og fade Kritik, hørte især J. Baden og Tode; men Baden gav sig nu mere af med andre literære Sager, end just de poetiske: og Tode, der jo heller „ikke krævede en Ananas af den, der gav en Æbleskrælling", var jo egenlig praktiserende Læge, og som Kunstkjender, ja selv som Digter, kun „Libhaver". Paa en anden Tid vilde ogsaa han have haft meget mindre at betyde, end han den Gang havde.

En Tid synes især, efter Rahbeks egne Yttringer, at have været fortvivlet, nemlig Slutningen af Tidsrummet, da den franske Revolution, „den franske Sydvest" havde gjort sin Virkning. „Det ser sörgeligt ud, siger han, paa det danske Parnas. Evald, Vessel, Vibe, Storm, Fasting, Samsøe, Riber" (han tager Alting med) „bortreves i den favreste Alder, i deres fulde Midsommers Kraft; Malling, Pram, P. H. Friman, Olufsen have forsaget Laurbærkronen for Axe- og Egekransen; Thaarup er tavs, som Abrahamson, K. Friman og Tode, og hvo véd, naar Baggesens mangetonede Cither atter skal høres? Undres kan man ikke, at Vonners og Vanners og Dragedukkens Digtere tie. Kun enkelte og sjældne Toner lyde over Havet fra Kirkegaardens filomeliske Sanger paa Møn (Kristen Lund), fra de hulde Følelsers Sanger, den elegiske Rein, fra fra Glædens muntre Sanger paa Lie (Zetlitz); tavse ere de tvende Venner, hvis poetiske Arbejder i ældre Dage saa ofte prydede Tilskuerens Blade; faa, saare faa ere de, der, som den tibulliske Guldberg, ved hvert Skridt paa Banen gjöre et Fremskridt, der, som Haste, have Mod i Musernes Yndest at søge hele sin Lykke, eller, som M. K. Bruun, paa Oldtidens evige Roser søge den hymettiske Honning; faa, der som Sander, vove at bestige Bjærget ad dets stejleste Side, hvor mellem Evalds og Samsøes enlige Fodspor man ikke finder uden Fejltrin og Fald. Vedvarer denne Epoke, og desværre! dens Ende synes ikke saa nær, vel maa man da befrygte den Tid, da den danske poetiske Literatur, ligesom Amalienborgs Marmorkirke, vil blive Udlændingen fremvist som et Minde af hvad man i fordum Dage forsøgte, men ej havde Kraft til at fuldføre." [1]) I denne triste Klage

[1]) D. Tilskuer 1797, Nr. 70.

Digitized by Google

ser man, hvorledes Forfatteren med Forudfölelse af, at Haabet vil glippe, søger med al den Ros, han kan finde, at omgive dem, der skulle fylde Tomheden: Guldberg, Haste, M. K. Bruun, Sander.

Uden Tvivl maa Læseren trænge dybere ind i Tidens indre og ydre Skrøbelighed, end her er forsøgt, for at overtyde sig om, at ligesom intet er fordærveligere for en Forfatter, end at han let tilfredsstiller sig selv, er heller intet fordærveligere for en Nation, end at det trivielle og umodne udgjör Kjærnen af dens aandige Nydelse, at maadelige og slette Sager drages frem og lovprises og udbredes som noget af Nationens ypperste; men især bör man som Indledning til det nittende Aarhundrede stille sig denne Tilstand levende for Öje, for at fatte den overordenlige Virkning, som Oehlenschläger gjorde selv ved sit Ruskomsnusk, og den uforsvarlige Maade, hvorpaa Nationen i ham fordærvede den ypperste aandige Ejendom, som den nogensinde har besiddet.

Den lyriske Poesi fra denne Tid er en Fortsættelse fra den forrige eller en Overgang til det følgende Aarhundredes. Den kom i Almindelighed først frem i Maanedsskrifter eller andre Tidsskrifter (Almindeligt dansk Bibliothek o. lign., Danske Tilskuer o. lign.) eller i Nytaarsgaver (den Iversenske, den Poulsenske, den Schulziske Poesisamling o. lign,), og hvo der paa denne Maade havde ydet nogle Digte, selv om de ikke saa lige behagede, var sædvanlig saa heldig at faa det hellige Digternavn, hvis han ikke havde et andet, der var större. Nogle Aar gik, og han udgav ett Bind Digte, saa havde han Stade, om end ikke noget höjt Sæde, paa Parnas. Der lader sig af disse Kilder samle en helt net Krans af Markblomster og Stuevæxter, af hvilke nogle endnu have bevaret sin Duft; men Tidsbestemmelsen er ofte vanskelig, naar Udgaverne ingen Oplysning give, og Ordningen ligesaa, thi næsten hver Digter løber frisk og uanfægtet igjennem alle Arter, eller de igjennem ham; hvortil endnu kommer, at Oversættelser af fremmede hyldede Digtere nu faa Betydning, ja, stundum henter Poeten nu just ved dem sine Sporer. Det bedste og næsten det eneste. der endnu gjör Indtryk paa os eller endog henrykker os, ere de Digte, hvori selskabelig Glæde eller en from Præstemands elegiske Stemning eller en naiv Gjenfødelse af Middeltidens Romantik, upaavirkede af Tidens Anskuelser og Færd, udgyde sig paa ren menneskelig Vis. Vi komme til at omtale nogle, og overlade Læserne efter Smag og Behag at danne sig större Samlinger.

Læredigtet fandt endnu sine Dyrkere, thi dertil bliver vel at henregne: foruden J. J. Lunds Landmanden (i Minerva

Digitized by Google

1788), H. G. Bechmans Evigheden, Forsøg i sex Sange 1792, Storms Evald eller den gode Digter, og Skrivefrihed 1788, samt flere Digte af O. Horrebov: Guds Tilværelse, Religionens Skjæbne (i Minerva 1790), Den vellystige, et Læredigt.[1]) Den anden,för saa flittig dyrkede Hovedart, det beskrivende Digt, vedblev ligeledes indtil Tidsrummets Slutning, og vi møde her nogle af de mest fremtrædende Digtere: Frederik Stoud (bekjendt under Navnet Frederik Cordsen) skrev for de skjönne Videnskabers Selskab Tordenvejret og dets Virkninger (1784); Kristen Andersen Lund, der døde som Præst paa Møn, Lunden ved Jægerspris (i Minerva 1788); to norske Præster, hinanden modsatte, den alvorlige, elegiske Jonas Rein,[2]) og den muntre Visedigter Jens Zetlitz,[2]) behandlede hver paa sin Vis det samme Æmne: den norske Vinter; Zetlitz gav tillige: Karenslyst 1788, En norsk Høst 1800. Frederik Høegh-Guldberg (Sön af Ove Guldberg, Lektor i Modersmaalet paa Blaagaard, siden Lærer for Kronprinsesse Karoline), skrev Assistenskirkegaarden;[3]) Frederik Schmidt (Provst i Norge) skrev, blandt en Mængde mindre, mest Lejlighedsdigte, et större: Opsloe med omliggende Egn 1800.[4])

Jævnligere forekommer Læredigtet i en mere lyrisk Form som Hymne eller Ode, thi ofte kan Oden næppe anses for andet; som Madam Buchholms Ode til Høsten, til Kjedsomhed, til Indbildning, til Venskab. Enkelte have dog en stærkere Flugt, som M. K. Bruuns: Ode ved Bernstorfs Død og Slaget ved Tripolis.[5])

Elegien er meget hyppig og ofte heldig; Rahbek digtede for det norske Selskab; Laurbærlunden, et Syn (over de afdøde norske Digtere); Pram: Elegi til en Brud, Elegi ved Vessels Grav[6]). Men især er K. A. Lund berömt for sin Elegi Landsby-

---

[1]) Poulsens Nytaarsgave for Damer 1801.

[2]) Om Rein og Zetlitz se: Dietrichsons Omrids, 1, 205—210.

[3]) D. Tilskuer 1796, Nr. 46—47.

[4]) Samlede Digte. Kbh. 1811. Frederik Schmidts Levnet og Skrifter i Genealogisk og biographisk Archiv 1, 119. Jfr. om de norske Landskabsmalerier Rahbek i D. Tilskuer 1798, Nr. 42 og 43. Om de norske Digtere: de i Kristiania udkomne Portræter af mærkelige Nordmænd med korte Levnetsbeskrivelser.

[5]) Tilligemed Oversættelser af Sophokles' Antigone, i Minerva, Juli, August, September 1797.

[6]) Iversens Nytaarsgave 1785 og Minerva 1786.

Digitized by Google

kirkegaarden (tildels efter Gray)[1]; af ham er ogsaa: Elegi til en Ven og adskillige mindre.[2]) Maanen maatte endnu holde for i Fr. Schmidts Luna og Digteren.[3])

Heller ikke Elegien i Brevform som Heroide blev forsömt. Storm digtede Negeren eller Alcanzor til Semire; M. Buchholm: Laura til Selim; Rein: Yariko til Inkle;[4]) K. A. Lund: Eleonore Kristine Ulfeld til sin Mand, og Til Hans Rostgaard fra hans Hustru;[5]) Rahbek: Hanna til Vilhelm, og Anna Boleyn til Henrik den ottende; T. K. Bruun: Anine til Julius;[6]) Primon: Lovise til Edmund;[7]) Wilster: Edvin til Selma;[8]) Liebenberg: Valdemar den anden til hans Sön.[9])

Idyllen derimod trivedes især kun i Oversættelser og Efterligninger; f. E. af M. K. Bruun efter Theokrit og Bion;[10]) af Pram: Ungdommen og Alderdommen, Vexelsang i græsk Manér, og nogle mindre;[11]) af J. Smith: Scener;[12]) af Haste: Birthe og Hans,[13]) af Sveistrup: Silketörklædet;[14]) af Riber adskillige Oversættelser. Originalt blev Idyllen især behandlet af F. H. Guldberg: Gamle Hans, Fiskernes Nytaarsmorgen, Aarhundredets første Nytaarsmorgen, Landeværnet.

Opmærksomheden henvendtes nu i Særdeleshed ogsaa paa Kjæmpeviserne. Nyerup brevvexlede med adskillige Mænd i Provinserne, og fik fra dem Sendinger af Viser og Melodier

---

[1]) Iversens Nytaarsgave 1785.

[2]) Rahbeks Charis 1797 og Minerva 1785, 86. 88. 90.

[3]) D. Tilskuer 1800, Nr. 88.

[4]) Minerva, Marts 1787.

[5]) Minerva, Januar og April 1786.

[6]) Smaating 1801.

[7]) Minerva, Maj 1789.

[8]) Minerva, Marts 1790.

[9]) Minerva, December 1795. Jfr. Rahbek om danske Heroider, i Minerva, September 1800.

[10]) Poetiske Forsøg 1. D. (D. Tilskuer 1793, Nr. 71—72. Iris 1797.)

[11]) Iversens Samling af Poesier for 1785. Feberen i D. Tilskuer 1792, Nr. 40.

[12]) Idunna for 1799.

[13]) Poulsens Nytaarsgave for Damer for 1795 og 97.

[14]) Iris for 1796.

Digitized by Google

eller Oplysninger om dem og andre gamle Sange. Til disse Mænd hører Færingen Klaus Lund, der ogsaa digtede adskillige Smaating i Kjæmpevisetone, som Alf og Alvilde, Heinesens Minde. [1]) Denne Sans for den gamle Vise og Evalds herlige Mønster (Liden Gunver) førte en Del Digtere bort fra den kunstigere og fyldigere Frimanske Form til den jævnere Tone, og Romancen eller Balladen vandt almindeligt Bifald. Hans Kristian Sneedorf (Frederik Sneedorfs ældre Broder), en Søgut, der endte som Amiral, digtede 1784 Visen om Gerner (Hr. Henrik, han sidder saa tankefuld) og 1796 Utysket (Men Asa-Thor sidder i Gimles Sal); og almenyndede bleve Romancer af Thaarup (i hans Syngespil), Rein, Rahbek, Baggesen, Schack-Staffeldt. o. fl.

Men intet var saa almindeligt som Visen, Selskabsvisen. Om den yttrer Rahbek: „Vor poetiske Epokes fornemste Rigdom bestaar i Viser, og det er meget naturligt. For at dølge, at man kjedes i de store Samkvem, synger man ved Bordet, ligesom man spiller för Bordet. At imidlertid Sangen kun er et Palliativ, at imellem 60—70 Mennesker de to Trediedele hverken interessere sig for Poesi eller Sang, det er en afgjort Sag. Det eneste, der kan give Tingen et Öjebliks Liv, er Nyhed; en ny Vise gjör altid i den Kreds og i det Öjeblik en Art Sensation, og hvo tiltror sig ikke i vor Tid at kunne gjöre en Vise? Saadan en Vise bliver da gjort, sungen, og hvis Digteren er truffen paa en Modens Melodi, eller hvis han staar under Forsangernes personlige Beskyttelse, gjentaget ett Par følgende Samlinger, og dermed gaar den til sine Brødre. Et Bevis paa disse Visers Værd er, at sjælden nogen af dem lever Vinteren over, eller rettere, at ingen lever længer, end der er endnu noget af de enkelte Aftryk i Forraad.“ Dermed mener han imidlertid ikke alle; „en Vibes, Trojels, Storms, Thaarups, Baggesens, Zetlitzes og Kruses lærtes med Begjerlighed udenad, og kunnes og synges endnu, og vil synges fremdeles, saa længe der synges Dansk ved danske Maaltider.“ Naturligvis dog kun indtil de afløses af andre, der atter ville afløses; det maa være nok, at de mindes. Ogsaa Steffens taler om den Tid, „da den danske Ungdom elskede de selskabelige Glæder, men de lystige Drikkelag om Aftenen rigtig nok varede til ud paa Natten, skjöndt den Vin, de nøde, blev mere besungen, end drukken;“ og han stiller denne Tid i Modsætning til „de ud-

---

[1]) D. Tilskuer 1793—99 og Minerva. (I Registret urigtig tillagte J. M. Lund.) Herved kan ogsaa mindes: Storms Plejesön Povl Rasmussen, og Bondesönnen fra Vendsyssel Lars Melsen.

Digitized by Google

mattende Dinéer, der siden bleve Mode.“ Tiderne skifte nemlig; der er en Drikketid og en Ædetid; Evald drak sig igjennem Verden, Oehlenschläger aad sig igjennem. „Den Tid og den, der gik nærmest foran, vedbliver Steffens, dannede i Danmark især Drikkevisernes Epoke. De opfattede rigtig nok en cynisk Anskuelse af Livet. Deres Hovedthema var modig (?) Sorgløshed, der med Humor (?) opfattede alle Livets Trængsler som en munter Leg, belo dem, og afviste dem med Lethed. Naar jeg overskuer disse Viser, hvorledes de vare opstaaede ved en Mængde Digtere, og endnu bestandig i min Tid (omtrent fra 1790) bleve digtede for vor lystige Kreds, saa maa jeg især beundre den Rigdom, der viste sig i det simple Thema, den altid paa ny morende Mangfoldighed af Billeder og Fremstillinger, og det digterske Sprogs naturlige Lethed. Man ser deraf, at vi vare derved med vor hele Sjæl, og det bliver mig tungt at betragte disse min tidligere Ungdoms glade Momenter med nogen synderlig Anger.“ [1])

Just her, ved den rette Visetid, kunde det maaske være artigt, at gaa helt tilbage og give et Overskue over hele Visens Historie fra Kingos og Stubs Tider, dens Forskjellighed i Oprindelse, Indhold, Behandling, Form, Melodi, ved Exempler at levendegjöre sig hvad man kunde kalde Bedstemoderens, Moderens, Datterens og Datterdatterens Visebog fra Tullins Melicerte eller Nylig udi Skoven klang til Frankenaus Skilt fra dig ved Bølger, Bjærge, Dale. o. s. fr. Perioderne i den her nærmest liggende Tid har Rahbek angivet: „Fra den ældste i Klubbernes Vaar gik man (med Baggesen) over til den muntre Vise med den finere Spøgs og det gode Selskabs Tone, og (med Thaarup) til Sangen, som hyldede Menneskehedens, Fædrelandets og det ædlere Venskabs Genius. I Klubberne for begge Kjön herskede i nogen Tid Rekvisition af et Slags Damesang, hvortil der ikke behøvedes stort andet end en p. t. smuk Melodi, og den gjældte for Resten, som en Parterrebillet, kun for den Aften. Saa forplantede Heiberg hid fra fransk og engelsk Bund den politiske Sang, der i den politiske Epidemi ligesom truede med at fordrive alle de andre. Men midt i alt dette opkom „Löjersmitten“, og da der altid er flere Löjer at gjöre i en dum Vise, end i en vittig, fik det hele Visedigteri et

---

[1]) D. Tilskuer 1792. Nr. 16. 1801. Nr. 16. Steffens, Hvad jeg oplevede 2, 98. Rahbek bemærker ogsaa det upassende i Anvendelsen, f. Ex. til Kongens Fødselsdag Marseillerhymnen, til et Promotionsgilde Zetlitz's: At Slyngler hæves til Ærens Top.

Digitized by Google

Stød, og kom ligesom til i nogen Tid at staa i Stampe, indtil ogsaa dette Galskab fik Ende, og den gamle Visetid syntes at begynde paa ny."

At angive alle de Visedigtere, hvis Sange nu vare de raadende, vil næppe være muligt uden en vidtløftig Undersøgelse.[1]) Foruden dem, der ere nævnte i forrige Tidsrum, som vedbleve, f. Ex. Tode (Musernes Urtebod og Verdens Vagger), kom der endnu mange flere til, som Vandal, Olufsen, T. K. Bruun, M. L. Kruse, Heiberg, Sander (Dødens Vuggevise), Pawels, Liebenberg, Weyer, M. K. Bruun (Nordisk Frihedssang og Orthodoxernes Vise), J. Smith, Pram (Sangene i Stærkodder); Haste, Frankenau, Guldberg, Baggesen. Men der var dog nok især tre fremragende; Zetlitz, Rahbek, Heiberg. Den første, Zetlitz, hylder tilfreds Sorgløshed. landlig Uskyldighed og Nöjsomhed med trange Kaar, ofte med stærke Sideblik til den tomme og forfængelige Verdens Unoder; af ham er:

Mit fulde Glas og Sangens raske Toner —
At Slyngler hæves til Ærens Top —

Den anden, Rahbek, især den godmodige Nydelse af Dagen og Öjeblikket og i det höjeste Spøg med den verdslige Bekymring, og Glæde over det nærværende; af ham er:

Hvi rose I saa vore Fædre —
Lad os drikke
Vinen, som vi kan —
Hvis jeg var rig, saa raabe alle Munde —
Skal den hedde vis, som det ej rører —
Vort Fødeland var altid rigt
Paa raske Orlogshelte —
Det hændte sig en Gang
At jeg var stygt i Trang
For Penge —

---

[1]) Kilderne ere, foruden Digternes Skrifter, især allehaande Digtsamlinger fra denne Tid, som J. Smidths Lommebog for Historie og Selskabelighed for 1795 og 1796. Ogsaa senere, som Boyes D. Parnas. Dernæst allehaande Visebøger, saasom Selskabs-Sange med Melodier 1785—89. Samling af Klubsange 1787. 1792. Samling af Sange for det venskabelige Selskab 1794 (af Frankenau og Guldberg). Sange for Kongens Klub 1802. Og mange senere Visebøger.

Digitized by Google

Den tredie, Heiberg, er i og udenfor Visen den samme; skarp, stundum endog grov, Satire med personlige Hentydninger, der tildels nu ere vanskelige at forstaa, som i Laterna magica:

Komme hvo som komme vil —

og politiske Revselser ere Ingredienser, der den Gang gjorde og tildels endnu gjöre sin fulde Virkning. Som Prøve ville vi meddele fuldstændig:

Min politiske Omvendelse,

Hymne til Folkevennen.

Mel. At Slyngler hæves til Ærens Top.

Jeg skrev saa tidt med vanhellig Pen,
Min ringe Geist var i Satans Eie;
Tak skee dig, ærede Folkeven,
Der mig omvendte fra Syndens Veie,
At jeg begynder
At angre Synder,
Det til din Ære jeg höit forkynder.
Held vorde dig.

At den er skyldig i Mytterie,
Som denne Sandhed i Tvivl tör drage,
At Folk er Kongers Hollænderie,
Hvis Ost og Smör de har Lov at tage,
Og som desuden
Maae ligne Studen,
Naar en Forpagter faaer Lyst til Huden,
Det veed jeg nu.

At Frihed er et forbandet Ord,
Som Herren skabte udi sin Vrede,
Blot for at straffe den gale Jord,
Og Verdens Undergang at berede,
At Skraal mod Lænker
Den Ret forkrænker,
Som Gud paa Vuggen Monarken skiænker,
Er Soleklart.

Digitized by Google

At den er altid med Viisdom fød,
Der sexten Ahner og flere tæller,
For ham er det kuns et Smörrebrød
Hvorved den støvede Lærde træller,
At Dyd og Ære
Vil ene være
Hos dem, der Skiolde og Hielme bære,
Er nu min Troe.

At den Nation jeg ei nævne tör,
Skiöndt den behandler os som den lyster,
Har al den Frihed man have bör,
Saa den med Rette sig deraf bryster,
At skiöndt vi sukke
Vi ei tör mukke,
Men dybt for den os i Støvet bukke,
Er sandt og vist.

Du har beviist, imodtag min Tak,
At Frankrig er kuns en Øglerede,
At det fordömte rebelske Pak
Bör føle Kongernes grumme Vrede;
At Blod i Strömme
Bör oversvömme
Det Land, som vovede fræk at dömme
Sin Souverain.

Du lærte mig, at i Krigens Tid
Kun Landets Börn tör for Landet stride,
Og at naar Kongen har endt sin Strid,
Han ei paa Borgeren meer maa lide,
For ham at ave
Bör Kongen have
En skjönne Flok af de kiekke brave
Daraussen fra.

Af disse Sandheder för jeg loe,
Den Latter blev mig til Skam og Skade;
Thi sværger jeg til en bedre Troe,
Om Demokrater mig end vil hade.
Det Had jeg venter
Betalt med Renter
Ved nogle bittre Emolumenter,
Forstaaer I mig.

Digitized by Google

Blandt de mangfoldige, der bevægede sig igjennem alle Tonearter, saa vidt deres Stemme vilde række, nævne vi to, der virkelig i en meget vid Kreds vandt et meget hædret Navn. Peder Haste († som Toldinspektør i Svendborg) „gjör ikke Fordring paa stort Digternavn," men har ved sine Poesier „forsødet sig selv mange Öjeblikke, og har glædet Venner, der altid med megen Skaansel bedömme Arbejder af dem de elske." Paa enkelte Stykker anvender han Meissners Ord om visse Forfattere, „at de betegne nöje, ikke hvad de have gjort, men hvad de have forfejlet." Overhovedet kan han og hans Lige rolig se Dommen over sine Poesier imøde, thi „man miskjende kun ikke mit Hjærte, siger han, saa vil jeg rolig se min Muses Skjæbne imøde;" og han trøster sig med Evalds Ord og Exempel, at „hvor mange Fejl hans Arbejder end have, saa har han dog aldrig besudlet Papiret med otte Linier, der kunne volde ham Anger i det mest afgjörende blandt hans kommende Öjeblikke." Her have vi Digteren for os tilligemed hans Publikum, hvis Yndest han virkelig vandt ved denne Trosbekjendelse. I hvor ringe Grad nogen Sammenligning imellem ham og Evald kan finde Sted, viser Efterligningen af Rungsteds Lyksaligheder: Ode i Kongsvadet, der begynder saaledes:

Ha! se, hvor min Aande
omspændes af tærende Luer;
hvor Solen min Vaande
fornærmende rolig beskuer;
og, myrdende Taarer
i Öjet, den saarer,
maaske af mit grædende Öjesyn kjed,
ombytter min Taare med Sved.[1])

Den anden af disse Digtere er Rasmus Frankenau (Læge, † i Slagelse 1814), der ved Oversættelser, især af Syngespil, berigede Theatret, af Sange den musikalske Sangliteratur, men tillige ved originale Selskabssange, omtrent fra 1787 ind i det næste Aarhundrede, og ved dels elegiske, dels idylagtige Familiesange blev en Yndlingssanger for Mænd og Kvinder.

Satiren og den komiske Digtning overhoved synes hverken at have været særdeles yndet, heller ikke meget heldig. Til de mildere Satirer høre de for det norske Selskab digtede, af Zetlitz: Til Cleon, mod Skrivesygen; af Sören Monrad:

---

[1]) P. H. Haste, Blandede Digte. Kbh. 1790.

Damynt eller den forulykkede Digter, tillige mod rimfri Vers. Fremdeles af Zetlitz: Til Arist, imod Gallomanien.[1]) Otto Horrebov udgav Smigerpræsten 1798, og Satiren fik Udseende af Ondskab eller Kaadhed.[2]) Først med F. H. Guldberg vendte den velvillige Satire tilbage (Birken, Bøgen, De kjøbenhavnske Junkere o. s. v.). Lorenz Bynch udgav (under Navn af Haarskjærer Schwindt) Gravernes Lyksalighed, et saakaldet Skjemtedigt, Nr. 1—2, 1786—87, og Trappiaden, et Heltedigt i tre Sange 1795. Wivet øvede endnu sin komiske Muse paa Fritz Lauridsens Rejse gjennem Sjælland og Jylland 1787.[3]) Det skal være en Efterligning af Holbergs Peder Paars, ligesom Datum in blanco af hans Komedier, er i Alexandriner, med Anmærkninger under, og skal i mere ville ligne Holberg, men er uden komisk Kraft og Fylde. Frederik Rasch (Præst i Jylland) begyndte med: Broderkysset 1794,[4]) og gav senere flere satirisk-komiske Digtninger. Broderkysset hedder det deraf, at Æslet overaander (kysser) Hesten, som er daanet, og derved bringer Liv i ham. Personerne ere Dyr i Landet Behirien. Tendensen ses allerede af Titelen. Æselet skraaler om Frihed, Lighed, Dyreret o. s. v. Der er Strid om en Grundlov. Ulven siger blandt andet:

— Nej, griber Mængden, som den bör,
    Og Enevælden i sig sluger,
Saa følger med som Tilbehør
    Den Skat, det Gods, som Løven bruger;
Den, som han selv, i hvor det gaar,
    Hør Staten til, og aldrig mere
Betrygges Stat, end naar vi faar
    Den Magt, for Skatten at regjere.

Den da i sikkre Hænder er,
    Og Landet skal i Velstand svæve,
Naar Hyre-Sold og Lönninger
    Og Told og Tiende vi ophæve.

---

[1]) i D. Tilskuer 1795, Nr. 71—72.

[2]) Om Prams Morpionade, se: 1ste Afdeling S. 242. Anm. 3.

[3]) Beskrivelse over en Reise — skreven af Fritz Lauridssön. Med Anmærkninger af Mads Skarp. Kbh. 1787.

[4]) Broderkysset. Et Friheds-Digt med Figurer (Træsnit) tilegnet de Herrer Politiske Kandestøbere af Friderich Olesen P--s. Aarhus 1794.

Digitized by Google

Hvad Ravneslægtens Gods angaar,
Vi tage det og ikke blues,
Thi Staten ingen Styrke faar,
För denne Slægt rent underkues (etc.).

Det er et temmelig langtslæbende Rimeri uden Vidd, kun mærkeligt ved Indholdet.

Den poetiske Satire taber sig næsten ved Siden af Satiren i Prosa. Denne var ikke alene af den lettere Art, som Storms (1786) og Prams (1788 og 89), men især af den stikkende, skarpe, som P. A. Heibergs (1787. 98). Deres Arbejder have vi allerede omtalt.

En komisk Digter, egen i sin Art, bör særskilt omtales. Thomas Kristoffer Bruun (f. 1750 paa Gavnø, hvor Faderen var Forvalter; 1800 Lektor, 1802 Prof. ved Universitetet i det engelske Sprog, † 1834),[1]) en ogsaa af sin ydre Særhed bekjendt Mand, er i Literaturen et Exempel paa Kontrasten imellem Digterens Liv og Værker. Han var Medlem af det norske Selskab, „men han, den evigunge, var saa aldeles glad uden Drik, at man maaske kunde paastaa, han hele sin Levetid igjennem ikke tilsammentaget har tömt en Flaske Vin eller en daværende Tolvskillingsbolle, og han var dog den gladeste og overgivneste af alle.“[2]) Han begyndte med Arbejder for Skuepladsen (1780), derpaa fulgte Mine Fritimer (1783), som bragte ham i Ry; og endelig vedblev han at udgive en Række mindre Digtninger (Rimerier 1788, Blandinger 1795, Særsynet 1797, Skriftemaalet 1798, Omvendelsen 1799) samt efter 1800 saavel Skjemtedigte som alvorlige Arbejder (Historisk Beretning om Toget til Sjælland 1807.)[3]) Hvad der, især i större komiske Arbejder, fattes denne Digter, er Koncentrationen af den komiske Kraft, der fordeler sig i en uformelig Bredde, især i hans senere Arbejder; men hvor han samler sin Styrke og finder Ord til at gjengive den, er han næsten enestaaende. Det tykkes at skulle være spidst, skarpt, stikkende, som Heibergs, og er dog ikke som Heibergs, det kan endog være blødt og uden Galde; det er stundum, som om et vittigt Barn saa paa Verdens Daarlighed og morede sig

---

[1]) Ogsaa Bruuns Hustru, Sofie Elisabeth, Søster til Theateroversætteren A. G. Thoroup, gjorde sig bekjendt som Digterinde.

[2]) Rahbeks Erindringer 4, 16.

[3]) Jfr. Bruuns Samlede poetiske Skrifter 1812—31 i syv Dele. Samlede prosaiske Skrifter 1813. Udvalgte Digte 1834.

Digitized by Google

over den. Saaledes hin med de samme Omkvæd stadig skiftende Vise:

Da denne Krone en Gang var ny —
Nu denne Krone er slidt og graa.

En lidet dyrket Art af den komiske Poesi er den travesterede Heroide: af Zetlitz haves Brev fra Nille Woldemar til Peder Paars,[1]) af T. K. Bruun: Fidelio til Stella.[2])

Epigramliteraturen er temmelig fattig; der fattedes Tid eller Vidd til at skjærpe Tanken. Næsten alle ere efterlignede.[3])

Bondens Frihed førte til Bondens Oplysning, og et Middel dertil var ogsaa Poesi. Der dannede sig saaledes en ny Art Viser og Sange: Sange for Almuen. Man nedlod sig til den, og troede derved at hæve den. Derved fremkom i Tidens Løb blandt adskilligt godt meget vanartet. Den, der først, som det synes af egen Tilböjelighed, begyndte dermed, var Hans Kristian Bunkeflod († som Præst til St. Hans Kirke i Odense 1805), hvis Forsøg til Viser for Spindeskolerne udkom paa Rybergs Bekostning 1783,[4]) og ligesom næsten alle Digtere af denne Art, udgav han tillige Psalmer eller aandelige Sange 1789. Med sine patriotiske Følelser gik Tyge Rothe ind paa dette Æmne, og udgav Sange for den hæderlige Bondestand 1785, blandt hvilke især Plovsangen Nr. 3 udhæves.[5]) Men fornemmelig udbredtes deslige Sange virkelig blandt Almuen, da Selskabet for Efterslægten nedsatte en Udgivningskommission af dets Smaaskrifter, der i det første Aar i flere tusende Exemplarer udbredte Almuesange, især af Storm. Men da han næsten var den eneste, der arbejdede, hørte dette op. Bunkeflod skrev derefter Om Viser for Almuen,[6]) og adskillige Digtere optoge Æmnet; fortrinligst udførte Klaus Friman det i Al-

---

[1]) i hans Poesier, 1. Saml. 1789.

[2]) i hans Blandinger 1795.

[3]) Der findes nogle af en unævnt i Iversens Samling af Poesier for 1783, af N. Weyer i hans Poetiske Forsøg 1789, samt efter Ausonius en Samling af Odin Wolff i hans Vers og Prosa 1789.

[4]) Atter oplagt 1784. 1786. 1811. Jfr. Hans Christians Samtlige Værker 1784. Bunkeflods Levnet af Nyerup i Minerva 1806.

[5]) D. Digtek. Hist. under Frederik den femte, S. 180.

[6]) i Handelstidenden for 1788.

Digitized by Google

muens Sanger 1790 (Læredigte, Hæders- og Mindesange, Krigssange, Marksange og Naturbetragtninger, Sømandssange, Fiskersange o. s. v.), tilligemed flere, saavel som aandelige. Ligesaa gav V. K. Hjort († som Biskop i Ribe 1818) saavel Aandelige (fra 1790), som Samlinger af Almuesange (fra 1799).[1]) Hertil høre ogsaa Nordmændene Jens Zetlitz (Sange for den norske Bondestand, Bergen 1795), Simon Kildal (Muntre Sange for den Nordlandske Ungdom 1799) og Hans v. Buchwald, der udsatte Præmier for deslige Sange og tilegnede Kronprinsen de indkomne (Sange for Almuen 1800). I det ny Aarhundrede fortsattes Sagen, tildels igjennem Seminarierne, af H. P. Barfod, O. D. Lütken o. fl.[2])

Endelig ville vi med ett Par Ord omtale Oversættelser af fremmede Digtninger, der gjöre os kjendte med de Mønstre, som foresvævede vore egne Digtere. Ossian var næppe endnu synderlig kjendt eller begreben.[3]) En almindelig Oversætter, P. N. Nyegaard, oversatte Stykker af ham i almindelig Dansk Bibliothek. Alstrups Oversættelse i Prosa (1790—91) giver kun en dunkel Forestilling om Originalen. Hans West oversatte Glovers Leonidas (1786—88), og ligeledes af Engelsk det indiske Drama Sacontala (1793). Lægen J. H. Schønheyder oversatte Miltons Tabte Paradis 1790, Gjenvundne Paradis 1791. Krigskunsten af Frederik den anden blev oversat 1788,[4]) men ikke som Originalen med Rim. M. K. Bruun oversatte nogle af Petrarcas Sonetter.[5]) Svensk droges frem efter Stiftelsen af det Skandinaviske Selskab, men havde liden Fremgang; man sang heller paa Dansk, da Overgangen var saa let. Den tyske Literatur var den mest søgte, og man oversatte naturligvis helst lyriske Sager af de mest ansete Digtere og af deres andre Frembringelser de

---

[1]) Jfr. D. Tilskuer 1792, Nr. 22. 97.

[2]) Der findes endnu en Art Almueviser, de ægte Almueviser, der kun ere for Almuen, og som der maaske nok kunde bringes noget ud af, naar man havde en stor Samling deraf fra forskjellige Tider. F. Ex. Fra Bondefrihedstiden: En nye Vise eller Caracellen om Rytteriet paa de anlagte Træheste i Vibenshuus. Kbh. 1788. En ny Viise om Møllen i Storehave ved Langebroe, hvor Unge og Gamle kan blive malet, aabnet første Pintzedags Eftermiddag 1788. Kbh. Trykt hos Sebastian Popp. Der menes en Gynge. (Af en stor Visesamling, især af ældre, findes, visst nok, fem Pakker i Hjelmstjernes Samling i det Kgl. Bibl.)

[3]) Fr. Hansen skrev en Disp. de sublimitate Ossianis 1783.

[4]) i Minerva 1788.

[5]) i Jerusalem Skomagers efterladte Papirer, Nr. 3.

Digitized by Google

bedste: Bürger, Schiller, Wieland (Oberon af Fr. Stoud 1792), Gøthe (Herman og Dorothea af J. Smidth 1799).

Vore Digtere vovede sig derved ud paa et farligt Farvand. Jo svagere deres Kræfter vare, des mere skulde de have betænkt, at netop det bedste er noversætteligt. Til disse Oversættere hører især Tode, der oversatte af Bürger (Skjelmske Pige, se paa mig —), og ansaa sin Oversættelse af Schillers Hymne til Glæden for sit bedste Digt. Flittige Oversættere vare ogsaa Riber og Fr. Schmidt, den første f. Ex. af Kleist, den sidste, der ogsaa efter det Svenske har oversat:

Lille Klara, o, bebrejd ej mig,
At jeg er et Barn, du gode, kjære;
Er jeg Barn, saa ligner jeg jo dig,
Er det da en Skam at barnlig være? —

og især af Bürger (Den brave Mand) og Schiller (Kampen med Dragen). Som Exempler paa disse Oversættelsers Mathed hensættes Begyndelsen af den velkjendte „Soldatervise af Wallensteins Lager“:

Frisk op Kammerater, til Hest, til Hest!
I den frie Feldt vil' vi drage.
I Feldten der kjendes dog Manden bedst,
Dèr kan man ret Hjærtet opdage.
Dèr træder ej nogen for ham hen,
Dèr staar han ganske paa egne Ben.

Og Oversættelsen af Theklas Sang:

Egskoven bruser ved Skyers Flugt,
En Mø hist vandrer ved grönne Bugt,
De Bølger sig bryde saa brat, saa brat,
Og hun synger hen i den mørke Nat,
En Taare i Öjet fremtræder.

Mit Hjærte er knuset, tom Verden er,
Og intet mere jeg ønsker mig her.
Du hellige, tag nu dit Barn til dig!
Jeg en Gang paa Jorden var lykkelig
Ved Livets og Kjærligheds Glæder.

I den episke Poesi gjordes et stort Fremskridt. „Selskabet for de skjönne Videnskaber udsatte en Pris paa 1000 Daler for et Epos, men der kom intet.“ Pram forsøgte først

Digitized by Google

paa et episk Digt, men han vilde dog ikke give sit Forsøg ud for et Epos; han kaldte det en „Rimkrönnike,“ som det dog hverken var eller blev. Efter Digtet Emilies Kilde og nogle mindre Digte, dels i Iversens Poesisamlinger, dels i Norske Selskabs Samlinger (1782—83), fulgte nemlig Stærkodder (1785), efter hvis Udgivelse han samme Aar begyndte paa Minerva. Stærkodder, et Digt i femten Sange, blev af Luxdorph godkjendt som et virkelig originalt dansk Epos, og den Tids Kunstdommere vare ingenlunde blinde for dets Fuldkommenheder. Man beundrede „den sindrige Opfindelse, den vel anlagte Plan, de rigtig skildrede Karakterer, de mesterlige Malerier og Fortællinger, de snart rørende, snart stærke Træk, de flydende og harmoniske Vers.“ Denne Berömmelse, der her er samlet, bekræfter sig i det hele, naar man efterser de enkelte Bedömmelser. Luxdorph siger, at „det er et ikke mindre sælsomt end glædeligt Syn; Versene ere overalt flydende og behagelige“ (Oehlenschläger fandt dem „knortede“). „Endog den usædvanlige Afvexling af tvende Rim imellem fire paa hinanden følgende Linier af lige Længde, især i de kvindelige Vers, indeholder en Harmoni, som kildrer mit Øre. Opfindelsen er vittig, har bestandige Afvexlinger, og blandt dem intet urimeligt, at sige efter Planens Natur, eller modstridende. Her findes og mange Steder af særdeles Styrke eller meget rørende. Maaske kunde Poeten blandet mere af den komiske Gejst deri (han anfører ett Sted, hvor han virkelig er bleven overrasket deraf), og nogle Unzer af spiritus salis Wielandini havde vel ikke fordærvet Sagen; men hans Forsæt har tillige været, at afhandle visse Stykker af den höje Moral, som da ikke havde fundet Sted. Det er kun smaa Ting, at her bruges altfor ofte de langstrækkende adjectiva participialia, at det Maleri af en Kjæmpe med sex Arme er en jammerlig Opfindelse, lad være man faar den Moral deraf ud, at Magt uden Forstand er ødelæggende.“ Disse sex Arme, der, som velkjendt, ikke ere Prams Opfindelse, have ogsaa forarget Suhm, der efter at have bemærket, at Pram ved sin Stærkodder har overgaaet sig selv, kalder det „et Værk, der baade for sin Længde, Udførelsesmaade og Indhold gjör vort Land Ære, og som med liden Forbedring kunde blive vort ypperste Poem, helst naar Stærkodders overflødige Arme bleve fra først til sidst afrevne.“ Disse overflødige Arme vise hvad de vilde have ud af et episk Digt: en Historie, hvoraf man kunde uddrage en Lærdom, en Moral. Og det er netop denne Moral, denne Allegori, som Rahbek udhæver. Thi han betragter „den ene Episode deraf, hvor paa saa mesterlig en Maade vor gamle, paa store, skjöndt stundum uhyre, digteriske Idéer saa rige, Fabellære er nyttet.“ Thi

Digitized by Google

„det kan ikke være gaaet nogen vor Literaturs sande Ven af Minde, hvorledes Digteren her under alle Digtekunstens Fortryllelser har vidst at indklæde den vigtige Lære, at den store Kunst til at ophjælpe et ved Overdaad og Trældom udmarvet Land er at skjænke det tre kostbare Ting: det Skirnerske Sværd eller den til Nationalselvstændighed fornødne Nationalkraft og Krigsstyrke; Gudernes Skib, det stolte Skibbladner (Skidbladner), der ligger nedsænkt i et fejgt, uvirksomt og balstyrigt Folks ubrugte Havn, et Billed paa den da forsömte Sømagt og Handel; og Mimers Brönd eller Kundskab og Klogskab, den Guddomsgave, uden hvilken alt det øvrige er ikke alene unyttigt, men endog ugjörligt. Disse trende Klenodier lader han Stærkodder til Forsoning for et begaaet Mord gjennem utallige Farer hente, og ved dem frelse sit nedsunkne Fædreland." Fra denne Side betragtede man altsaa Oldtiden; saaledes var den og kunde den blive en rig Kilde for Digtning. „Vor Oldtids overraskende Land med alle dets romantiske og gigantiske Scener ligger aaben for hver den, der som Stærkodders Digter kan med en uimodstaaelig Tryllestav berøre vore Öjne og fremkogle os den ene henrivende og forbausende Udsigt efter den anden." Maaske Pram, mener han, en anden Gang betragter „den ikke mindre frugtbare Fiktion om Vanalands indbyrdes Tvedragt og dens Følger, eller den i höjeste Grad poetiske Fremstilling af Stærkodders og Halvors Nedstyrten i Afgrunden." Paa denne Maade skulde da Digtet Stærkodder være en genial Opfatning af Tidsalderens Anskuelser, og hvilke de vare, se vi af Rahbeks Kommentar til Begyndelsen af femtende Sang: „Sandt Almenvel, virkeligt Vellevnet, ægte og almen Velstand, ædel Veltænkenhed og Velvillie og moralsk Forædling ere de Frugter, hvorpaa man skal kjende den Jord, der vædes af Oplysningens Væld, der udspringer under klog og kjærlig Regjerings Ly" (etc.). Da alle vore Forfattere jo skulde have Navn efter en fremmed, kalder Rahbek da ogsaa Forfatteren til det „maaske mest digteriske Digt vor Literatur har at bramme af", „vor Ariost." [1]) Læseren behage selv at sammenligne dem!

Et bibelsk Epos gav Nordal Brun: Jonathan, et Digt

---

[1]) Prams Skrifter ved Rahbek, Supplementbindet S. V. LXXI. o. fl. St. Luxdorphs Tanker om Stærkodder i Luxdorphiania, S. 254. Suhms i Suhms Saml. Skr. 6, 106. Rahbeks D. Tilskuer 1800, Nr. 25 og 26. Jfr. Oehlenschläger om Pram, i hans Erindringer 1, 177. Prams Selvbiografi, Luxdorphs Tanker om Stærkodder, Suhms Dom om Stærkodder i Østs Archiv 1, 111. 190—191.

Digitized by Google

(Bergen 1796. 4.), hvilket M. K. Bruun[1]) har karakteriseret, naar han „som Middel mod Sövnløshed rekommanderer en Sang af Digtet Jonathan blandet med flere Ingredienser."

Den dramatiske Poesi, den mest underholdende og den mest ophöjede, forenet med andre Kunster, maa gjöre den störste Virkning; Theatret har derfor hos alle Folk og til alle Tider været en national Indretning, og saa nær ved vor egen Tid maa det danske Theaters Historie fra denne Periode have noget tiltrækkende. Virkningen svækkes imidlertid paa flere Maader. Arbejdernes Mangfoldighed og idelige Gjentagelser ødelægge Kunsten. „Hos Grækerne, siger Bulwer etsteds (i Athenen) bleve dramatiske Fremstillinger, i det mindste i en rum Tid, ikke som hos os fortærskede ved idelig Gjentagelse. Deres Gjenopførelse var ligesaa sjælden, som deres Virkning imponerende, og intet Drama, hvad enten det var tragisk eller komisk, som havde vundet Prisen, torde opføres anden Gang, og der gjordes kun en Undtagelse for enkelte udmærkede Digtere." Naar hos os derimod et Stykke er blevet ret fortærsket og derpaa endelig henlagt, vil der gjerne hengaa en Tid, för en ny Slægt drager det frem paa ny, og i Hviletiden er gjerne noget af det mest pikante derved gaaet tabt. Ved den græske Oldtid var der en anden Fordel: intet Stykke kunde komme frem uden det originelle, det folkelige, intet, der var laant eller overført. Naar Theatret hos os derimod er blevet en Morskabs-Indretning, en Underholdning for hver Aften, saa fortrænger Sværmen af Oversættelser det originale Skuespil, og det synes virkelig at have været det danske Theaters stadige Skjæbne at maatte leve af dem, ligesom det danske Folk af oversatte Diplomater. Men dette nu henlagte Kaos, som Tilfældigheden føder og Nysgjerrigheden opfostrer, kræver en uendelig Taalmodighed, hvis det atter skal fremdrages og ordnes. En Betragtning over en viss Periodes dramatiske Arbejder, der skulde oplive og muntre Sindet, vil derfor let komme til at kjede og sløve det. Enhver, der skal behandle Theatrets Historie, vil uden Tvivl derfor sande: „Gid vi dog kunde bringe det dertil, at vi havde faa Skuespil, men gode!"

Det gaar med Theaterkritikken ligesaa. Ogsaa den er fremkommen for et ørkesløst Publikums Skyld, og lægges hen med Skuespillet. Hvo der ikke duer til andet, kan i det mindste skrive en Theaterkritik; men hvilket Menneske kan efter et halvt hundrede Aars Forløb udholde at gjennemlæse disse Artikler, der vare bestemte for Dagen og dø med Dagen. Der

---

[1]) I Fluesmækken, S. 6.

Digitized by Google

opstod ingen ny Rosenstand-Goiske, og den gamle virkede som Theaterdirektør, for hans skarpe Karaktérs Skyld, just ikke altid til det bedste. Skuespilleren Fr. Schwarz søgte ved sin Lommebog for Skuespilyndere (1774 og 1785) at vække Interesse for Theatret; men den var, i Følge Lommebogens Natur, spredt og forbigaaende. Rahbeks Theaterartikler i Minerva og hans øvrige dramaturgiske Skrifter lide næsten alle af samme Brøst, Ensidighed, og han laa derfor i Strid med Tode, f. Ex. i Medeafejden 1788;[1]) begge for vare for meget sysselsatte med allehaande andre Ting til at kunne skjænke Theatret sin fulde Opmærksomhed. Hieronimus Laub (siden Sognepræst i Frørup i Fyn) skrev i nogle Maaneder Theaterartiklerne i Minerva 1796—98, og kom virkelig derved i en Slags Ry. Ogsaa M. K. Bruuns Svada (1796) vandt saa megen Opmærksomhed, at Rahbek endnu længe derefter lod Stykker deraf optrykke.[2])

Der var gjort mange Forsøg paa at gjöre Operaen tilgjængelig og kjær for det danske Folk, eller i det mindste ved den at smigre Hoffets Forfængelighed, ja endog at bringe Mozart paa den danske Scene;[3]) men dels vare Originaler af denne Art, hvori Poesi og Musik paa en storartet Maade skulde forenes, meget vanskelige at tilvejebringe, dels laa denne Digtart for Folket i det hele for höjt. Til de senere Forsøg høre: Armida i en slet Oversættelse af Thoroup til Salieris Musik; Orpheus og Eurydice fra 1786, oversat af C. D. Biehl til Musik af Naumann, der satte alle Theatrets Kræfter i Bevægelse; Cora fra 1788, ligeledes til Musik af Naumann. Og efter at Musikerne Schulz og Zinck (1787) og Kunzen vare komne hertil, fik ogsaa indenlandske Komponister Lejlighed til at vise sin Dygtighed. Aline, Dronning af Golconda, oversat af Thaarup til Musik af Schulz 1789, vakte stor Henrykkelse og megen Spektakkel.

Ved denne Tid begynder den indenlandske Opera; „die Zeit der Mittelmässigkeit war vorüber." For at give Kunzen Lejlighed til at vise sit Talent, digtede Baggesen sin Holger Danske, opført til Kunzens Musik den 31. Marts 1780; den blev til et Rivejærn imellem de Tyske og Danske, og blev pa-

---

[1]) Overskou, D. Skueplads 3, 400.

[2]) Liunges Maanedsk. Hertha 1827, 3. B. S. 259. Andre Theaterskrifter haves af Skuespillerne Mikael Rosing og Steffen Heger, Fuldmægtig Kristian Björn, Haste (Thalia 1795—96), N. K. Øst o. s. v.

[3]) Se Artiklen Opera, den store, i Overskous D. Skueplads.

Digitized by Google

rodieret af P. A. Heiberg i Holger Tyske, og den store Holgerfejde begyndte, en Strid ikke alene imellem Danske og Tyske, men tillige imellem dem, der vilde have Opera, og dem, der ikke vilde have den. Operaen tabte, saa meget mere som Heiberg ligesom slog den ihjel ved Mikkel og Malene, Parodi paa Orpheus og Eurydice (1789). Ikke des mindre digtede Heiberg selv i samme Aar, efter Opfordring af Schulz, for at give Zinck Lejlighed til at komponere Theatermusik, Selim og Mirza, der blev opført den 1. Februar 1790, men kun gjorde liden Lykke, og samme Aar blev parodieret af Tode i Ole og Sidse, af Olufsen i Jochum og Maren. Baggesens Erik Ejegod, der allerede var digtet strax efter Holger Danske (1789), blev først opført den 30. Januar 1798, til Musik af Kunzen, der, uagtet al Modstand af Operaens Fiender, vandt meget Bifald. Den var det eneste originale Theaterstykke i den Saison, og dannede Slutningen paa den danske Opera i Tidsrummet för 1800.

Det lettere Syngestykke eller Sangspil tiltrak stærkere Mængden, og Oversættelser af franske, tildels tyske, Syngestykker vedbleve med mere eller mindre Held at opføres, dels til fremmed, dels til egen Musik. F. Ex. Claudine af Villabella af Gøthe, opført 1787 til Musik af Schall, der ingen Lykke gjorde; Apothekeren og Doktoren af Stephanie den yngre til Musik af Dittersdorf 1789; Hemmeligheden af Fransk, og Vinhøsten af Tysk (oversat af Frankenau), begge til Musik af Kunzen 1796; Nonnerne af Picard (oversat af Falsen) til Musik af Devienne 1797; Den lille Matros af Pigault Lebrun (oversat af Frankenau) 1800. o. s. v. Men ligesom danske Digtere allerede i forrige Tidsrum havde forsøgt at efterligne de fremmede, især det naive. idylliske og folkelige Sangspil, skete det ogsaa nu og med större Held.

Thomas Thaarup (f. 1749 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader var Isenkræmmer) deponerede fra Helsingør 1768, var Lærer ved Søkadetakademiet (1781—94), i nogle Aar Medlem af Theaterdirektionen (1794—1800). Siden 1800 boede han i Smidstrup ved Hörsholm, og fremkaldte Jødefejden 1813. († 11. Juli 1821.) Som lyrisk Digter skrev han for det danske Literaturselskab en rimløs og prosaisk Ode over Indfødsretten (1777); men ved Digtet Fødelandskjærlighed (1772):

Du Plet af Jord —

fortjente og vandt han almindeligt Bifald, og angav tillige i

Digitized by Google

dets Slutning det Standpunkt, hans Poesi vilde indtage og blive staaende paa:

Den gode Borgers Navn at bære
Er Maalet, som vi stræbe til.

I sine Hymner, Passionssange, Selskabssange og andre Lejlighedsdigte hæver han sig aldrig til nogen höjere poetisk Flugt, men giver sunde og jævne Tanker i en smuk og tiltalende Form, altid indenfor den simple Forstands og den milde Godheds Omraade. Ensformighed kunde derved ikke undgaas; men han var desuagtet meget yndet, maaske som det troeste Billede paa sin Tids Samfundsliv, og hans Sange vare vidt og bredt udbredte. „Ikke at tale om de Sange, der vare for enkelte sluttede Kredse, hørte det, siger Rahbek, en Række af Aar ligesom til enhver större og mindre Samfundshöjtids Festlighed, at den skulde vies ved en Sang af Thaarup.“ Som dramatisk Digter begyndte han med den höjere Opera; men disse Forsøg vilde ikke lykkes. En Opera Orpheus. hvoraf første Akt blev indsendt til det danske Literaturselskab, og hvori det mythiske blev behandlet historisk (Vandsnogen, der dræber Eurydice, er en rasende Elsker, Serpentes), forblev et Fragment, og blev henlagt af Digteren selv. Der haves ogsaa kun ett större Brudstykke af en nordisk Opera, Alfsol, og ett mindre af en Opera Alceste. Sin rette Hæder vandt Thaarup derimod ved sine patriotiske og folkelige Syngespil: Høstgildet i en Akt 1790, forfattet til Indtoget; Peters Bryllup i to Akter 1793; Hjemkomsten i en Akt 1802. Disse dramatiske Idyller gjengave Folkets patriotiske Stemning; det var ret livlige Skildringer af Bonde- og Sømandslivet, Folkets Begejstring ved Kronprinsens Giftermaal, Stavnsbaandets Løsning, Bondens og Negerens Frihed, Norskes, Danskes og Holsteneres lyksalige Forening, ja endog Elsassernes Nedsættelse paa den jyske Hede, og endelig Slåget den anden April. Viserne og Romancerne deri til smuk folkelig Musik af Schulz vare snart paa alles Læber, og ere vel først i vore Dage fortrængte af andre; f. Ex.

Nys fyldte skjön Sired det attende Aar —
Førstkommende Majdag vort Bryllup skal staa —
En Time för Middag Madamen opstaar —
Jeg fremmed her til Stedet kom —
I Østen sølvblaa Dagen smiler —
Ung Adelsten paa Tinge stod —
Herr Thorvald, skjön Signe, de venneste to —

Digitized by Google

Jeg vil fly din Höjtids Fryd (Færd) —
Dalens Lilje mod det höje — o. s. v.[1])

Peter Foersom kaldte ogsaa disse Sangspil „tre ret nydelige smaa Lejlighedsstykker, som Lejligheden spillede for og en smuk Musik hævede;“ men da Thaarup slog Vrag paa Shakspeare, paa Hamlet, paa Kong Lear, og øvede sin „lidet attiske Vittighed“ paa dem, viste Foersom ham til Rette.[2])

P. A. Heiberg, der allerede havde gjennemgaaet sit første Stadium i Lystspillets Behandling, vendte sig ogsaa til Syngestykket, og behandlede det ligeledes folkelig, men paa en helt anden Maade, med mere komisk Liv, Ynde og Vidd; nemlig i Chinafarerne, opført til Musik af Schall 1792, og Indtoget, til Musik af Schulz 1793. F. H. Guldberg begyndte sin lange og frugtbare Forfattervirksomhed med Syngespillet Lise og Peter, opført 1793 til Musik af Wedel; men Texten, der, i Følge en Grille af Theaterchefen Grev Ahlefeldt, maatte omarbejdes, blev derved efter Publikums Mening forhutlet; og Aftenen, opført 1795, til Musik af Schall, opnaaede kun tre Forestillinger. Tode, for hvem Lystspillet ikke ret vilde lykkes, forsøgte sig ogsaa i Syngespillet; men Husarerne, til Musik af Wedel, opført 1794, maatte strax lægges hen. Prams Serenaden eller de sorte Næser, der, til Musik af Wedel, opførtes 1795, oplevede i ni Aar ni Forestillinger, og var, efter hans egne Udtryk (i hans Testament) „kun en Bagatel, som dog stedse morede for fuldt Hus,“ vel især for sine Viser, f. Ex.:

Endnu har vi Sommer saa varm og saa blid —

Nu er Serenaden saa godt som glemt; derimod har Dragedukken af Falsen, opført 1797, til Musik af Kunzen, endskjöndt Knudsen ikke spiller mere, beholdt sin Yndest lige til vore Dage, og er næsten det eneste, der har bevaret Forfatterens Navn som Digter.[3])

---

[1]) Thaarups Efterladte poetiske Skrifter, udg. af Rahbek. 1822.

[2]) Sendebrev fra William Shakspeare i Elysium til Thomas Thaarup i Smidstrup, i Athene 7, 349.

[3]) Falsen digtede siden Komedien Hvad vil Folk sige? efter Florians Fortælling Selmour, opført 1801, men nu glemt. Som Forfatter til Anden-Aprilsvisen: Til Vaaben! Se Fienderne komme, vil han vel mindes endnu. Jfr. Dietrichsons Omrids, 1, 210—216.

Digitized by Google

Naar vi antoge, at den danske Komedie omtrent ved 1780 begynder et nyt Liv, saa stadfæstes dette ogsaa ved Skuespiller-personalet. Den gamle Trup fra Holbergs Tid var uddød ved denne Tid eller nærmede sig stærkt sin Ende. Rose døde 1784. Og der dannede sig efterhaanden en ny Trup med friske Kræfter, större Dannelse, i det mindste Politur, og af en endnu mangfoldigere Karaktér, hvilke desuden have en större Interesse for os, fordi de staa vor Tid nærmere, og mange endnu levende kunne mindes de fleste: Stifteren af det dramatiske Selskab Schwarz (som Forf. med Henrykkelse mindes), Rosing, Gjelstrup, Saabye, Lindgreen, Frydendal, Knudsen, og den elskværdige, tækkelige, dannede og kundskabsrige Foersom o. s. v. Næppe har Theatret nogensinde haft dygtigere Skuespillere og Skuespillerinder, der i alle Retninger kunde opfylde dets Krav, men især hvad det komiske angaar, og der behøvedes kun, at Digterne kunde holde Skridt med dem ved ypperlige originale Værker.

Men Dagens Graadighed kunde ikke tilfredsstilles ved dem. Der maatte, som för, forskrives Oversættelser af tyske, franske, engelske, tildels italienske, Forfattere, indtil de tyske endelig vandt Overhaand. Vi ville nævne nogle: Grossmann, Kun sex Retter, fra 1781; H. F. Müller, Greven af Waltron, fra 1782, „et rørende Krigsrets-Spektakkelstykke,“ der længe var yndet; Stephanie den yngre, Hververne, fra 1783, oversat af Preisler; Schrøder, Ringen Nr. 1 og Nr. 2, fra 1789 og 1792 o. s. v. Det borgerlige Drama efter Diderot, hvis theatralske Værkers Oversættelse fuldendtes af P. K. Zeuthen 1779, f. Ex. Den værdige Fader, fra 1783; Beaumarchais, Figaros Giftermaal, fra 1786, i to Oversættelser i samme Aar af Kalnein og Rahbek; Florian, De to Sedler, fra 1791; Molière, De latterlig følsomme, fra 1792, som man ikke forstod. o. s. v. Sheridan, Bagtalelsens Skole fra 1784 (1788), Medbejlerne fra 1799; Goldsmith, Eejltagelserne, fra 1785; Holcroft, Vejen til Ødelæggelse, fra 1794, Den forladte Datter fra 1799; Cumberland, Jøden, fra 1796 o. s. v. Goldoni, Den butte Velgjörer, fra 1784; Gozzi, Juliane von Lindorak, fra 1785, oversat af Rosing. Endelig bemægtigede Tyskland sig den danske Skueplads: Iffland, Jægerne 1788, Gamle og nye Sæder 1795 o. s. v.; Kotzebue, Menneskehad og Anger 1790, Indianerne i England 1792 o. s. v.; Jünger, Taknemmelighed og Utaknemmelighed 1791, Kjolen fra Lyon 1795 o. s. v. ved Siden af hvilke Gøthe, De to Søskende 1795, kun gjorde liden Lykke.[1]) Og

[1]) Lessings Minna af Barnhelm, oversat af Wandal, er fra 1771; Philothas blev oversat af Scheel 1793, men næppe opført.

Digitized by Google

saa vare Skuespillerne og Publikum saa vel forberedte, at N. T. Bruun (Nutidens Bruun) kunde begynde sin næsten uoverseelige Virksomhed som Oversætter (med Manden paa 40 Aar af Kotzebue 1797)[1]) eller hvad man ellers vil kalde ham. Og Aarhundredet sluttedes med det al Ungdom fortryllende, men rigtig nok „det første egenlige Spektakkelstykke", Ridderspillet Herman von Unna af Skøldebrand, til Abbed Voglers ulignelige Musik, maadelig oversat af Thomas Thaarup, opført 1800 (udkommet 1802).[2]) Hvad havde vi nu selv, der kunde stille sig imod og modstaa denne Overskylning, som tilsidst truede med at drukne den dramatiske Kunsts indre dybsindige Natur i ydre Öjenslyst og tomt Spektakkel?

Først møde vi i Wivet noget Holbergsk, thi hans Komedie Datum in blanco i fem Optoge var rigtig nok ældre (fra 1777), men blev første Gang opført den 1. Januar 1785. I det hele stod den langt tilbage for Holberg; men nogle Scener mindede dog levende om Holbergs Vidd og komiske Kraft og maatte vække store Forventninger. De opfyldtes ikke ved Enke- og Ligkassen, der første Gang opførtes i November 1787, og kun er bleven ved at leve i Literaturens Historie ved den Strid, den fremkaldte.[3]) Forfatteren døde nogle Aar efter (1790). De andre Forfattere af nogen Betydning ere:

Tode var frugtbar og ikke uden Talent, men flygtig, og hans Stykker, Søofficererne undtaget, bleve enten ikke opførte eller maatte lægges hen. Søofficererne fra 1782, opført i Januar 1783, det første, hvori der saas Sømænd paa Scenen, vandt tildels derved overordenligt Bifald, og gav desuden Anledning til en mangeaarig Fejde med Rahbek, som han antog for sin Recensent isteden for Kierulf.[4]) Men Ægteskabsdjævelen, opført 1784, kunde ikke holde sig paa Scenen; og Bussemanden, opført 1788, blev, stadig omarbejdet, stadig slettere.

Dramaturgen Rahbek begyndte med Den unge Darby i fem Akter, skrevet 1778 i hans attende Aar; det blev indgivet anonymt, men da Rosing vilde have ham til Æresmedlem i

---

[1]) Overskou, D. Skueplads 3, 706.

[2]) Se for Resten Overskou og Oversætterne Rahbek, Thaarup, Thoroup, Weinwich, Martin, Preisler, Schwarz, Rosing, Sønnichsen (tillige Samling af Skuespil), Kalnein, Liebenberg, Staal, Wille o. fl.

[3]) Se, foruden Overskou, D. Skueplads 3, 382, de hos Nyerup nævnte Skrifter.

[4]) Jfr. Rahbeks Erindringer 2, 85—86.

Digitized by Google

det af Schwarz stiftede Dramatiske Selskab, navngav han sig; det blev opført i April 1780, og oplevede nogle Forestillinger. Sofie Braunek i tre Akter kunde derimod ikke bane sig Vej; og den fortrolige i en Akt fra 1784, opført i Maj 1785, gik kun to Gange.[1] Efter nogen Hvile skrev han Sommeren eller Det kjøbenhavnske Landlevnet i fem Akter, der skulde, som Titelen ogsaa viser, være en Skildring af Kjøbenhavnernes Liv paa Landet, og af O. H. Mynster, ikke saa ueffent, blev kaldt en Tilskuer i fem Akter.[2] Det var et Produkt af et Væddemaal med hans gode Veninde, Mad. Rosing, hvis Portræt staar foran det, og ingen skal nægte, at han opfyldte hendes tvende første Krav, at det skulde hedde Sommeren og være i fem Akter.[3] Det blev ikke indgivet til Theatret, og findes heller ikke opført. Det er for Resten ligesaa kjedsommeligt, som rimeligvis det Landliv har været, han kopierede.

Naar Rahbek kalder Pram, „den udmærket genialske Digter, hvis Arbejder (nærmest Skuespil) udgjöre en væsentlig Del af vor literariske Guldalders bedste Rigdom,“[4] saa maa vi være nysgjerrige efter at vide, hvor vidt de hos Eftertiden have bevaret denne Hæder. Pram var for flersidig til at holde sig til en Side; han forsøgte sig baade i det höjere alvorlige Drama og i den lavere Komedie. I rimfri femføddede Jamber skrev han to Stykker: Damon og Pythias, heroisk Skuespil i fem Akter, opført i Januar 1790, der efter hans egne Ord (i hans Testament) kun „gik tre til fire Gange med tvetydigt Bifald;“ Frode og Fingal, Skuespil i fem Optoge, opført i September 1790 foran Høstgildet, et i en Skynding forfattet Feststykke, som han selv var fornöjet med, og som vel kunde gaa ved en festlig Anledning, men ikke kunde holde sig paa Theatret. I den egenlige Komedie faldt han paa at bearbejde Terentses Eunuchus, og saaledes fremkom Negeren, opført i November 1791, et ubetænksomt Foretagende, der havde Vanskelighed ved at komme paa Theatret; Rosenstand-Goiske kaldte det „en Skifting, der ikke borde have Lov til at vise sig for Folk;“ det vandt kun lidet Bifald, men opnaaede dog 11 Forestillinger i 16 Aar. Ægteskabsskolen derimod, Lystspil i fem Optoge,

[1] Jfr. om disse Stykker Efterskriften til Kierulf i Rahbeks Prosaiske Forsøg 1785.

[2] Rahbeks Erindringer 4, 323.

[3] Jfr. Efterskriften i Rahbeks Prosaiske Forsøg. Fjerde Saml. 1796.

[4] Om Holberg som Lystspildigter 3, 48.

Digitized by Google

opført i Marts 1795, „Prams bedste dramatiske Værk," blev optaget med levende Bifald,[1] men desuagtet snart henlagt og overgivet til Glemsel. Begge disse Stykker, Negeren og Ægteskabsskolen, ansaa Pram selv for „noget af det bedste han har frembragt." Brönden, opført i December 1800, var en Forvandling af en Lafontainesk Roman til et Skuespil, der vel som Følge af Rosings Spil skaffede nogen Morskab, men var „Ægteskabsskolens Forfatter uværdigt." — Efter 1800 skrev Pram endnu to Stykker: Komedien Frokosten i Bellevue 1813, som han selv kalder en Ubetydelighed, og som blev forkastet af Theaterdirektionen, og Skuespillet Drömmeren 1817, som ej blev opført.

Der er altsaa saa godt som ingen af disse Forfattere, endnu mindre da af de ringere,[2] som ved Originalitet og Vidd have kunnet hæve den danske Komedie til varig Hæder, eller i det mindste ved at gjöre særdeles Lykke hos Publikum givet Eftertiden en Forestilling om hvad det især yndede. Der er kun to tilbage, hvorom det vil kunne siges, nemlig Heiberg og Olufsen.

P. A. Heiberg er ingen ny Holberg, men dannede hvad man kunde kalde et Heibergsk Theater. Tidlig begyndte han sin dramatiske Virksomhed, og bevarede sin Interesse for den danske Skueplads indtil sin Forvisning og efter denne. Hans Vidd var uudtömmeligt og hans Flid utrættelig, om end mindre „Ilfærdighed," som han selv erkjender, havde været gavnlig. Historisk er det klart, at den Lykke han gjorde, eller rettere den Op-

---

[1]) Jfr. om dette Stykke D. Tilskuer 1795, Nr. 19.

[2]) T. K. Bruun begyndte med: Den uheldige Lighed, opført i November 1779, udkommen 1780, og Kjærlighed paa Prøve, opført i November 1781, begge uden Værd og uden Lykke. Den patriotiske Skribent, Baron Wedel-Jarlsberg, der siden (1804) oprettede et Provincialtheater, sidst i Odense, udgav flere originale Skuespil: Bondedyd 1782; Den sjældne unge Herremand og Det var omsonst 1794; ingen af dem blev opført paa det Kongelige Theater. Overtilsynskommissionens Medlem Jacobi skrev Kuren, Komedie i to Akter, opført i April 1783, et altfor svagt Produkt til at kunne holde sig. Skuespiller Becks Stykker ere for det meste Laan: Qvarternen, Komedie i tre Akter 1787, gav Anledning til en Strid med Rahbek, jfr. Epigrammet til Skuespiller Beck i Weyers Poetiske Forsøg, og Oehlenschlägers Erindringer 1, 103; Ja eller Nej, Komedie i en Akt, opført 1793, gjorde nogen Lykke. Fastings Actier, opført 1788, blev udhysset. Storms Ernst, opført 1791, var mislykket. Hos Nyerup kan man finde flere: to af Nordal Brun, ett af Steffen Jörgensen, ett af Klædekræmmer Holtz 1793. Dormon og Vilhelmine, af K. J. Th. de Meza, opført 1796, var slet. o. s. v.

Digitized by Google

sigt han vakte, ofte havde sin Grund, ikke saa meget i Stykkets Ypperlighed, som i enkelte Replikker, der med tydelig Hentydning indeholdt en og anden Snert til denne eller hin, om hint eller dette, til en eller anden Autoritet eller til Regjeringen, stundum endog en ved Lejlighed anbragt, i sig selv lidet vittig Replik. Denne Slags Vidd kan endog en maadelig Forfatter øve, og han jager saa meget mere derefter paa rette og urette Sted, jo maadeligere han selv er, og han behager Publikum saa meget mere, jo maadeligere det er. Den Glæde, som Folk følte over saadanne Replikker, som gave dem Anledning til, eller af hvilke de toge Anledning til at yttre paa Theatret hvad de ellers ikke torde sige, at vise sin Patriotisme i det mindste i Udraab og Skraal, var virkelig ett af de Fenomener, der fandt Sted under Revolutionsperioden og en temmelig naturlig Følge af denne;[1]) og Heiberg, det kan ikke nytte at dølge det, var netop den rette Mand til at nytte og nære det. I hans første Stykker findes ingen Spor deraf, de tykkes udgaaede fra en ren Kjærlighed til Kunsten, i de senere des hyppigere.

Til de første, hvori han holdt sig til den rene Theatereffekt, høre: Forvandlingerne, hans første dramatiske Arbejde, der allerede fra Norge var nedsendt til Theatret, Komedie i fem Akter, blev opført i Marts 1788, og vakte ualmindelig Interesse. Æmnet er taget af en Fortælling af Cervantes, men Scenen henlagt til Sælland. Heri ligger Stykkets Hovedbrøst, den spanske Romantik tager sig ud som et Æventyr. Den mest ejendommelige Karaktér (Plump) viser desuden sin Ejendommelighed mere ved visse Mundheld end ved virkelig komisk Holdning. Spillet kan hæve meget, ved Læsningen i det mindste falder Stykket i det hele noget i det kjedsommelige. Men her fremtraadte dog en ny Digter med tydelige Anlæg til en ny Komedie. Heckingborn, opført i næste Saison, i Oktober 1788, ligeledes Komedie i fem Akter, viste endnu större Dygtighed i Karaktérskildring, og gjorde megen Lykke. Hovedkarakteren ligger udenfor Danmark, det er en hypokondrisk Engellænder, og Stykket er et Spleenstykke. Men som saadant gjorde det Krav paa Rørelse, som Tilskuerne havde tilstrækkelig Tilböjelighed til; og en komisk Scene (komisk ved Naturfejl) vækker endnu stadig Latter, naar det af og til bliver opført.

Efter nogen Hvile traadte Heiberg ind paa sit andet Standpunkt med De Vonner og Vanner (opkaldt efter disse

---

[1]) Overskou har i D. Skueplads 3, 767—769 givet en udførlig Fremstilling af denne Stemning.

Digitized by Google

Udtryk i Visen), Komedie i fem Akter, tre Gange opført i Januar 1792. „Det blev, efter Overskou, Repertoirets Glans. Her var den talentfulde Lystspildigter kommen ind paa sit rette Gebeet. Igjennem en velanlagt Handling. med mange godt vexlende og for det meste meget morsomme theatralske Situationer, havde han givet sin skjelmske Malice Luft i vittige og lystige, men ikke desto mindre haardt snertende Udfald imod Tidens fremstikkende moralske og sociale Brøst og Bræk.“ Ved Siden heraf bör dog ogsaa stilles Forfatterens egen Anskuelse, at det var Tidsomstændigheder, der gjorde Stykkets Lykke, og Forbudet derimod var den störste. Ved hin „ryktbare Replik“ og en af Personerne blev Bevægelsen iblandt Landofficererne saa stor, at Kronprinsen, da Forfatteren havde faaet sin Aften, befalede, at Stykket skulde henlægges. Handlingen selv er, som i flere af Holbergs, uden Interesse. Stykkets ligger udenfor den, nemlig i Modsætningen imellem en tysk Landofficér, der til Overmaal er outreret, og den danske Søofficér, i Hentydninger til Adelen, til det tyske von, til Tallotteriet og deslige, og endelig i Aagerkarlen Snydenstrup, som Knudsen gav i et virkeligt Billede, til hvilket han endog lejede en stærkt udraabt Aagerkarls Muffe og Hat. Disse Ting. ikke Handlingen selv, satte Tilskuerne i Henrykkelse. Næste Aar kom Virtuosen Nr. 2 (Virtuosen Nr. 1, skreven 1789, er uskyldig), sædvanlig den man tænker paa ved Navnet Virtuosen, Komedie i en Akt, opført i December 1793, og derefter i to Saisoner otte Gange. Det er Heibergs morsomste Stykke. Handlingen er her en ligegyldig Ting, og Effekten ligger i den pudsérlige Skildring af den tyske Inspektør Spatzier, den danske Herremands Tysk, og den danske Forvalter Töraf, en saa god Karikering af Tidsforholdene, som nogen kan forlange. Replikken, der blev mulkteret, er trukken ind ved Haarene. Til samme Art hører Hofsorgen, Komedie i en Akt, hvori Karaktérskildringen og Handlingen noget nöjere ere sammenflettede. Den blev ikke opført. Overskou fortæller dens besynderlige Historie, hvorledes Theaterchefen Grev Ahlefeldt lagde den hen, fordi han paa Omslaget læste Titelen: Hofsnogen, isteden for Hofsorgen, og antog den for en Satire paa sig selv. o. s. v.

De øvrige Komedier, der ere af en uskyldig Natur, ligesom de første, gjengive Heibergs Manér, men ere mindre kjendte, fordi det pikante, de satiriske Hentydninger, fattes. Det er enten större eller mindre Udførelser af laante Æmner: Menneskekjenderen, lig Heckingborn, men svagere. og Duellen; eller Omarbejdelser: Den gamle Skuespiller. Kun ett, De syv Tanter, er aldeles originalt. Deri vilde han efterligne Holberg, men har nok mere truffet Molière.

Digitized by Google

Selv Heibergs Fiender, der naturligvis have nok at dadle, erkjende, at hans „Dialog er let, flydende, naturlig. Det lykkes ham ikke sjælden at strø attisk Salt paa sine Replikker." „Men sige de, Karaktérmaler er han ikke, hans Intrigue er fattig, og for Enheden sörger han altfor lidt." Alle Ufuldkommenheder tilsidesatte, og saa meget Talent og øvrige Fortrin man end vil erkjende hos Heiberg, saa synes det dog at være udenfor al Tvivl, at han ikke, end ikke han, selv med den alvorligste Flid vilde kunne have dannet en ny dansk varig Scene, saaledes som Holberg i sin Tid. Grunden er simpelt den, at han var mere Satiriker end Komiker. En Karaktér bliver ikke til ved en eller anden satirisk Replik, endnu mindre, naar denne kun er indlagt som en fremmed Bravourarie i et Syngespil, mindst naar den slet ikke kommer Stykket eller dets Personer ved. Heiberg har aldrig, som Holberg, dannet et fuldstændigt komisk Karaktérbillede, end sider en Række af saadanne, og naar han gjör et Tilløb derimod, f. Ex. i Snydenstrup, bliver han staaende ved Gjentagelse af det samme. Kort, Heibergs Omraade var det satiriske, ikke det komiske, hvilket er noget andet og större.[1])

Paa samme Tid som Heiberg optraadte en anden Forfatter. Gulddaasen, opført i Maj 1793, vandt saa umaadeligt Bifald, at Publikum i sin Henrykkelse gav sig til, hvad det, aldrig för havde gjort, at fremkalde den ukjendte Forfatter. Men han kom ikke; forgjæves gjættede man i lang Tid paa en halv Snes kjendte og ukjendte Navne: Jacobi, Sporon, Ussing (Forfatter til Kirkeforfatningen), Heiberg, Baggesen, Tode, Regissøren ved Theatret Hansen, Wedel-Jarlsberg, ja endog Hertugen af Augustenborg; kun Rahbek gjætteda paa den rette Mand.[2]) Det var vor bekjendte Landøkonom O. K. Olufsen (f. den 20. Januar 1764 i Viborg, hvor hans Fader var Raadmand), der i samme Aar (1793) blev Professor ved det Classenske Agerdyrkningsinstitut, og derpaa rejste udenlands. Det var hans første og sidste ægte Komedie. Tidligere (1790) havde han skrevet den foran ved Operaen nævnte Parodi Jochum og Maren; siden (1803) skrev han et Skuespil af en helt anden Art, Rosenkjæderne. Gulddaasen blev i Maj 1801 op-

---

[1]) Jfr. Skuespil af P. A. Heiberg, 1. B. 1792, 2. B. 1793. 3. B. 1, H. og de mærkelige Fortaler. I Rahbeks Udgave er alt det pikante udeladt. Se ogsaa Bedömmelsen i Folkevennen, Nr. 46—47.

[2]) Jens Baggesens Biographie ved August Baggesen 2, 8.

Digitized by Google

ført den 25. Febr., og er endnu en af Theatrets Prydelser; nærmere Omtale behøves derfor ikke. Ingen anden har delt dens Lykke. Men saa var ogsaa den for enestaaende til at standse den overfladiske og frivole Smag, der altid tog mere Overhaand.[1])

Til at bekjæmpe denne Smag medvirkede heller ikke en i Slutningen af Aarhundredet fremtrædende Forfatter, frugtbar paa Fortællinger og Skuespil, Laurids Kruse (f. i Kjøbenhavn 1778, hvor hans Fader var Kommandør i Søetaten). Hans første Forsøg, Emigranterne, Skuespil i tre Akter, udkommet 1798, opført i Januar 1799, en Efterligning af den Kotzebueske Manér, vandt meget lidet Bifald og findes kun en Gang opført. Balthasar de Bang (f. i Kjøbenhavn 1770, en Sön af Konferensraad O. de Bang) udgav ett Par Skuespil 1788; men først i næste Aarhundrede lykkedes det ham at faa sine tomme men talrige Produkter bragte paa Theatret.

Tragedien var i lang Tid et Stifbarn i Danmark. Paa den ene Side gnavede Operaen paa den, paa den anden det höjere Drama. Som Indledning ville vi betragte de fremmedes Skjæbne. Disse repræsenteredes i lang Tid næsten alene ved Lessings Emilie Galotti, oversat af C. D. Biehl, opført 1775; den gjorde megen Lykke, og vandt ved en altid fortrinligere Fremstilling af bedre Skuespillere. Shakspeare var lidet yndet, endnu mindre kjendt. Theatrets Kunstdommere var han en Torn i Öjet, og kun enkelte Skuespillere, Rosing og Schwarz, væntede i ham en Vinding for Theatret. Det ældste man finder af ham, skal være en Oversættelse af Romeo og Julie af en Kjøbmand Hoffman, udkommen 1771.[2]) Sex Aar efter, da Rosing vilde have Rahbek ind i det dramatiske Selskab, forelagde han det Rahbeks Oversættelse af denne Tragedie, og i samme Aar (1777) udgav Johannes Boye, Forfatteren til Statens Ven, en Oversættelse af Hamlet. Nordmanden Niels Rosenfeldt (1793 blev han Prokurator) oversatte Macbeth 1787, og endelig Shakspeares Skuespil (1790—92 i to Dele). Disse Oversættelser kunde næppe fremme Kundskaben om eller vække Kjærlighed for den engelske vidunderlige Digter. Foersoms Oversættelse begyndte ikke för 1807. Paa Opførelse paa Theatret tænktes der først ved 1792—93, og naar nu saa

---

[1]) Jfr. om de foregaaende Forfattere, foruden Overskou, Boyes Fragmenter over Holberg, i Athene 5, 500. Høsts Nordia 1. D. o. lign.

[2]) Nyerup har en Fred. Hofman, men anfører ikke denne Oversættelse.

Digitized by Google

skulde være, saa vilde man ogsaa gribe sig an: Sehwarz skulde oversætte Kong Lear, og man begyndte paa Prøver; men det viste sig snart, at et sligt Værk gik over Selskabets Kræfter. Riber oversatte Long Lear 1797. Sander lovede at oversætte Macbeth til Theatrets Brug. Alting strandede, fordi selv Bestyrelsen fattedes Sands for deslige Digtninger. Af Addisons Cato blev der begyndt paa en Oversættelse af N. Qvistgaard, fuldendt af Liebenberg 1792; den findes ikke opført.

Pram begyndte sin literære Virksomhed med Oversættelsen af La Motte's Ines de Castro (1778), der ingen Lykke gjorde. Et langt mærkeligere Fenomen var Opførelsen af Racines Athalia (oversat af Lægen J. H. Schønheyder) i Marts 1790, der kun blev forsøgt, fordi Schulz ønskede at anbringe sin Musik til Korene; men Opførelsen var saa slet, at den kun for Musikkens Skyld gik nogle Gange.

Endelig havde jo Gøthe og Schiller i Tyskland dannet et nyt Theater, som det var fristende at overføre. Götz von Berlichingen og Egmont vare i Prosa. hvilket udtrykkelig nævnes som et Gode, hvorved man lettere kunde faa Bugt med dem. Rosing sværmede for Schiller, og med hans første Tragedier var det samme jo Tilfældet, og her var jo Storm og Svulst nok, som kunde gjöre Indtryk. Endog Wallenstein, mente man, maatte omsættes i Prosa. Alt, fra Kunstdommeren til Souffløren, var lige fattigt til tragisk Brug. Intet havde Fremgang. Hele Repertoiret, siger Overskou, var: Beverlei, Emilie Galotti, Dyveke, Niels Ebbesen.[1])

Dyveke og Niels Ebbesen! Ved dem møde vi to Digtere, den ene en af de stille Naturer, der skyde frem som et sjældent Meteor og derpaa forsvinde; den anden en af de Snyltevæxter, der skyde op paa ædle Træer, brede sig ud i alleslags forvoxne Skikkelser og suge fremmed Næring, saa de se fyldige nok ud, men ingensteds kunne trives.

Ole Johan Samsøe (f. i Næstved den 21. Marts 1759) besøgte 1772 Herlufsholm, hvor han sluttede Ungdomsvenskab med Rahbek, og kom 1773 i Kolding Skole, hvor Justitsraad Thorlacius var Rektor; fra denne Skole dimitteredes han 1776. Embedsexamen tog han ikke; thi Arven efter hans Fader, en

---

[1]) Et originalt Sörgespil af Jonas Rein, Hagen og Axel (1786) er kun et Ungdomsforsøg, der ikke blev opført. Det blev da heller ikke Johan Ernst Heilman's († som Præst i Kjerteminde 1800) Sörgespil Knud Lavard 1792, og musikalske Drama Goliath og David 1793.

Digitized by Google

velhavende Borger i Næstved, satte ham i Stand til at leve uafhængig. Han indgik Venskab med Kierulf, og de forenede sig med Rahbek og flere i et Selskab, „for at dyrke Smagen og vejlede hinanden med venskabelig Kritik.“ Dette Selskab var formodenlig Plejaden.[1]) For dette Selskab skrev han sin Fortælling Frithjof, der først fem Aar efter blev udgiven. Af Naturen munter, men med et irritabelt Nervesystem, et Offer for voldsomme Sindslidelser (han „kjæmpede med en Lidenskab,“ siger Rahbek i sine Erindringer, ligesom jo saa mange andre i Wertherperioden) besluttede han for at undfly sig selv at gjöre en Udenlandsrejse, samme Aar som Rahbek. Samsøe rejste forud i Juli Maaned 1782; men de samledes oftere i Tyskland, og han besøgte med Rahbek ogsaa Paris. Skjöndt de begge havde Theatret for Öje, vare deres Sysler og deres Tendens helt forskjellige. Samsøes fornemste Syssel var den græske Literatur, især Plutarch og de græske Tragedier, dernæst Naturvidenskaberne og Kunsten; han malede selv.

Efter sin Hjemkomst saa han sig om, hvad han nu skulde gjöre og blive. Hans Formue var tildels gaaet med paa Rejsen, og ved Faldet af Aktierne, hvori den var nedlagt, betydelig formindsket. Da faldt man paa at give Pagerne Undervisning, og han blev Pageinformator. Men han følte snart baade Vanskelighederne og Ufuldkommenhederne ved denne Indretning. Det skal man, efter Rahbek, iblandt andet kunne se af hans Afhandling: Endnu noget mere om Adel (i Minerva, December 1790), som han dog aldrig offenlig har vedkjendt sig. Indretningen gik ind, og han afgik med de andre Lærere 1791 med Pension. I August 1792 blev han Lærer ved Frue lærde Skole, men nedlagde selv dette Embede i Vaaren 1793. Sommeren tilbragte han paa Landet i Sorø, og næste Vinter gav han nogle Undervisningstimer i Borgerdydskolen. Hans Hoved-

---

[1]) De Selskaber, der kunde tænkes paa, ere nærmest Societas philologica, som Rahbek omtaler i sine Erindringer 1, 195, eller Plejaden. At det maa være det sidste, som Rahbek her sigter til, maa man slutte af den Maade, hvorpaa han omtaler det i et Brev til Nyerup, Bakkehuset den 15. April 1826 (i Nyerups Samlinger i Universitets-Bibliotheket). Han taler i dette Brev om Rasmus Lange og siger, at denne var ham bekjendt fra Neergaards, og især fra societas philologica, men „hans egenlige Plads paa mit Firmament var i Skindergades Pleiaden, som han (Lange) udgjorde med Cold, Holm, Kierulf, Samsøe, Brorson og mig (Rahbek), og der en Rad af Aar var uadskillelig, indtil Døden bortkaldte Samsøe 1796.“ De vare altsaa i alt syv, og deraf Navnet. Selskabets Öjemed passer jo aldeles med, at Samsøe for det kunde fremlægge sin Frithjof.

Digitized by Google

æmne var Historien, og hans Evner som Opdrager og Lærer roses som fortrinlige.

Efter en Sygdomsperiode syntes hans literære Virksomhed at have faaet nyt Liv. Han oversatte Ciceros og Garves Værk om Pligterne, som dog kun blev halv fuldendt, samt Florians Skuespil, og skrev sin sidste Fortælling: Halvdans Sönner. For Skuepladsen begyndte han først at arbejde 1794 i sit 37te Aar. Anledningen var en tilfældig Samtale med Kierulf, der just var bleven Theaterdirektør. (Kierulf blev efter Nyerup Theaterdirektør 1794.) I meget kort Tid skrev han Dyveke. I Juledagene (1795) fremtog han et henlagt Udkast til et andet Sörgespil, Marsk Stig, og udkastede en ny Plan dertil. Men han døde Natten imellem den 23. og 24. Januar 1796.

Sörgespillet Dyveke er det første egenlig danske Sörgespil, der er opført paa det danske Theater; thi Nordal Bruns var dog i Bund og Grund i fransk Smag. Det blev opført første Gang den 30. Januar 1796, Dagen efter Samsøes Jordefærd, til Fordel for Forfatteren, og gjorde megen Lykke. Det blev derefter opført sex Gange i samme Saison, tredie Gang til Fordel for Forfatterens Arvinger. Indtrykket forhöjedes ved den almindelige Sympathi med den unge Brud, som Samsøe døde fra,[1]) og med den unge Skuespillerinde Marie Smith (Madam Heger), der spillede Dyvekes Rolle. Ved den første Opførelse saa man ved Stykkets Slutning Melpomene ved Samsøes Urne, og Tilskuerne istemmede et almindeligt Samraab: Samsøes Minde leve! Der blev foreslaaet at rejse ham et Gravminde med Indskrift: Han skrev Dyveke og døde.

Samsøe var höj af Væxt, men ved den Maade, hvorpaa han bar sit Hoved, syntes han mindre rank end han var; hans Aasyn var skarpt og mørkladent, med meget Udtryk, hans Öjne vare usædvanlig klare og dejlige. Han var stærk, hændig, rask og smidig, og yndede Penhed og Nethed i sin Klædning. Saaledes beskriver Rahbek ham. Den lidet snaksomme, men alvorlig-venlige Samsøe kalder Høst ham. Og vi møde i Dyvekes Forfatter et Fenomen, der ikke hører til de helt sjældne: en blød Kjærne i en hvas og pigget Skal. Thi Kierulf siger om ham, at „han syntes født til Satiren; hans Tale var hvas som Biens Braad, naar det gjældte om med attisk Salt enten

[1]) Steffens. Hvad jeg oplevede 3, 313 siger, at Samsøes trolovede blev gift med K. J. Bredsdorf, Præst paa Strynø, siden til St. Jörgens ved Svendborg. Denne Fejltagelse er rettet i en Anmærkning 6, 312: Bredsdorfs Kone var Enke efter Filosoffen Kristian Horneman.

Digitized by Google

at beholde Fred for Daarer eller at ydmyge tomme Hjærner; men hans Hjærte forbød ham at gribe Archilochus' Svøbe." [1])

„I den første Opførelse af Dyveke, siger Overskou, bragtes noget nyt og stort, som ufejlbarlig maatte overraske og henrive. Det var ikke blot det første regelrette originale Sörgespil, men behandlede et nationalt historisk Æmne, der hidtil havde staaet i Dunkelhed for Folket som Almuesagn, og nu med ett ved Personernes levende Fremstilling i en særdeles sandsynlig Handling fik en Fuldstændighed og Klarhed, som man havde higet efter at se det i." [2]) Kunsten forhöjede hvad der savnedes i Poesien. Men det er tillige et Digt, der levende fører os over i den Tid, da det blev til. Den historiske Dyveke og Kristian den andens Tidsalder søger man forgjæves deri. Det minder paa hvert Blad om hin Tid, da alt skulde være dydigt, selv en Frille, da alt skulde være følsomt, ogsaa Venskabet. Men alle disse uvilkaarlige og dog saa livagtige Tidsskildringer ere saaledes smæltede sammen med Sprogets egen Blødhed, staa saa gjennemsigtige i hine smæltende Monologer og i Modsætning til enkelte kraftige Replikker hos nogle af de mandlige Personer, at Dyveke altid vil blive ett af vor Literaturs mærkeligste Særskuer, hvortil Eftertiden vanskelig vil kunne skabe Mage. Det er en stille, rolig rindende Følsomheds-Ström, som af og til, hist og her, springende smaa Lynglimt slaa ned i. Denne søde Ro, denne milde Hengivelse eller, om man saa maa sige, Overgivelse, baade hos Mand og Kvinde, disse Lynglimt henreve alle. Selv paa Steffens gjorde det et dybt Indtryk, og det kastede ham, som han selv siger, tilbage i hans Barndoms drömmende Ensomhed. Medens, da Forf. saa det, Dyvekes hele Væsen, syntes at være et Drömmebillede fra en anden Verden, en bleg Skygge, der tilsidst blev en kjedsommelig Nydelse, gjorde Munken og hans Vil du smage? endnu et gribende Indtryk paa det hele Publikum. Og saa meget vidunderligere maatte Stykket være for hin Tid, som alle dramatiske Forestillinger den Gang indskrænkede sig til Holberg og Oversættelser, for störste Delen af Almengods, og Tragedier næsten aldrig gaves. Det holdtes for, og det var virkelig et Underværk, at en dansk Tragedie under disse Omstændigheder

---

[1]) Samsøes Levnet af Rahbek foran Samsøes efterladte Skrifter. D. Tilskuer 1796, Nr. 4. Høsts Erindringer, S. 39. Kierulfs Tale over Samsøe i Efterslægtskolen. Overskou, D. Skueplads, 3, 632.

[2]) Man maa efterlæse Beretningerne og Bemærkningerne om Dyveke hos Overskou, D. Skueplads, 3, 641.

Digitized by Google

kunde blive til, og at den kunde opføres. Det vakte en Begejstring, der lykkeligvis forhöjedes og forblev ren og uforstyrret som Følge af Digterens Død.[1])

Det er imidlertid en velkjendt, ofte tilbagevendende, Erfaring, at naar noget ret skulde interessere det kjøbenhavnske Publikum, maatte der blive en i Almindelighed usel Trætte eller Fejde deraf. Interessen for Dyveke næredes da ogsaa ved den saakaldte Dyvekefejde. Det var kun en Trætte om, hvilken Skuespillerinde, Mad. Preisler eller Mad. Rosing, der skulde spille Dyvekes Rolle; men heri deltoge Literaturens ypperste, Rahbek, Tode, P. A. Heiberg, M. K. Bruun o. s. v. Det gik over til en Slags Injuriesag imellem Heiberg og Bruun, og endtes tilsidst ved et Møde hos Nyerup, hvori Heiberg og Bruun gave hinanden gjensidige Æreserklæringer, og dermed ophørte tillige Dyvekefejden.[2])

Höjst besynderlig fremkom strax efter Dyveke et andet nationalt Sörgespil, Niels Ebbesen. Kristian Levin Sander (f. den 13. November 1756 i Itzehoe), studerede i Kiel, var Lærer ved det Dessauske Institut (1779—83), og kom derfra (1783) til Kjøbenhavn som Privatlærer i Grev K. D. Reventlows Hus. I Tyskland havde han allerede skrevet flere Romaner, og her fortsatte han ogsaa sin Virksomhed som tysk Skribent ved at sammensmælte to Romaner i en: Gargantua und Pantagruel, nach Rabelais und Fischart (Hamburg 1785—87), ved at oversætte Fiskerne af Evald (1786), og endnu flere tildels æsthetiske Samlinger og Oversættelser. Medens han saaledes indtil 1797 udgav tyske Skrifter, lagde han sig tillige efter Dansk, og virkede som dansk Embedsmand. I nogle Aar var han Fuldmægtig ved Kreditkassen (1789—91), og blev derpaa (1791) Sekretær ved Generalvejkommissionen. Pludselig overraskede han alle ved Sörgespillet Niels Ebbesen af Nørreris, der blev opført Aaret efter Dyveke, den 31. Januar 1797, og første Gang trykt i Skandinavisk Museum (1ste Bd. 1798). Ved Opførelsen, med Schwarz som Niels Ebbesen, Mad. Rosing som hans Hustru, Rosing som Grev Gert, og Birollerne ligeledes

[1]) Rahbeks Breve om Sörgespillet Dyveke findes i Minerva, Oktober til December 1797. Paa Tysk blev det oversat af Manthey 1800.

[2]) Den fortælles udførlig hos Overskou, D. Skueplads 3, 646. Mødet hos Nyerup omtales i et senere Brev fra Rahbek til Nyerup (i de Nyerupske Samlinger i Universitetsbiblioteket), hvoraf man ser, at Rahbek med Villie ikke var tilstede i dette Møde, hvortil Nyerup havde indbudet ham.

Digitized by Google

velbesatte, havde det „en imponerende Virkning, og gjorde stor Lykke.“ Det blev opført fire Gange efter hinanden, og derpaa endnu to Gange i samme Saison. Det var nemlig et nationalt Sörgespil, der førte Folket ind i en af de mest gribende Tildragelser af dets Historie, og gjorde Krav paa dets fædrelandske Følelse og Begejstring, hvilket ingenlunde kunde siges om Dyveke, der havde sit Hjem i en digtet romantisk og overspændt Verden, hentet fra en kun forbigaaende forfejlet Folkestemning, der blev overført paa den virkelige Historie.[1]) Hvad kunde Kristian den andens Frillehistorie, selv om den havde været gjengiven med sande idealiserede historiske Karakterer og Situationer, hvad kunde den have at betyde imod Kampen imellem Holsten og Danmark, en sygelig i sig selv foragtelig Kvindes Død imod den Mands Daad og Død, der frelste Danmark fra Undergang?

Paafaldende var det, og maatte det være, at saaledes to danske Tragedier kunde opstaa næsten paa en Gang, at en Holstener just kunde blive greben af hin Kamp imod Holsten, at netop han skulde fremstille sin store Landsmand som en Mordbrænder, og udtale Jubel over det befriede Danmark; og paafaldende, at et Værk, der paa Grund af dets Virkning blev anset for noget ypperligt, skulde frembringes af en Mand som Sander. Man kaldte ham derfor Niels Ebbesens utrolige Forfatter, og der findes yttret, at han havde fundet Materialier til Sörgespillet eller endog de vigtigste Scener udarbejdede iblandt Samsøes Papirer. Her er altsaa en særegen Dunkelhed i vor Literatur at opklare. Vi maa derom bemærke: at der findes intetsomhelst Bevis for denne Mistanke, ikke en Gang nogen Formodning om, at Samsøe skulde have tænkt paa dette Æmne, skjöndt man véd, at han havde et andet for (Marsk Stig); at det hele synes at være en ubevist, ubevislig og ufornøden Hypothese. Sander viser sig nemlig ogsaa i Niels Ebbesen saaledes som han var, en efterlignende Digter, i Stand til nogle ret gode Enkeltheder, især hvor han havde Forgjængere for sig, men ikke Mand for at beherske sit Stof, ja ikke en Gang sin Stil; og den Lykke Stykket gjorde, maa især søges i Æmnet og hos den Tids ufuldkomne Kunstdomme.[2]) De hyppige Forandringer og Omarbejdelser vise noksom, hvor

[1]) Jfr. Overskou i D. Skueplads.

[2]) Rahbek har givet en Analyse af Sörgespillet Niels Ebbesen i Minerva, November og December 1800; det er et Udtog af Stykket med nogle indstrøede Berömmelser i den velkjendte Rahbekske Smag.

Digitized by Google

lidet Forfatteren til „dette ædle Digterværk“ var Herre over sit Stof. Stykket udkom særskilt med nogle Forandringer 1798, og „en ikke forhen trykt og ikke spillet Akt, der var bestemt til at staa imellem fjerde og femte Akt, som da var bleven den sjette,“ findes aftrykt i Minerva, Oktober 1800. Denne ny femte Akt følger strax paa Gerts Død, og skildrer det Indtryk, denne gjorde paa Stig Andersen, Ove Hals, Gerts Sön Grev Henrik, og Marquard Brokdorp træder atter op som den straffende Samvittighed. Det er unyttige Fraser, der skulle bane en betydningsløs Overgang til Niels Ebbesens Død. Femte Akt blev især omarbejdet, og blev søgt. mat og kold, som den altid havde været. Med adskillige enkelte Scener var Digteren i Vilderede, han skar bort og satte til, alt som han troede, der kunde bedst gjöres Effekt. Til Scenen med den bundne Breyde, der føres ind for Gert, havde Digteren faaet Idéen af Rahbek.[1]) Alting synes at vise, at Digteren arbejdede efter egne og andres Idéer, og det han arbejdede for, var ikke den tragiske Begivenheds Tarv, men, som vi nys sagde, Effektens. Vi spørge derfor: Mon det ikke er selve Æmnet, der ogsaa forleder os og bringer os selv til at føle nogen Rørelse i vor Sjæl ved Beslutningen og Udførelsen af denne overordenlige Daad, hvis Skildring, saaledes som den her er given, dog hverken er ægte historisk eller ægte tragisk. Grundtvig har allerede bemærket, at „det er ret kløgtig udtænkt og sammensat, men Poesi er der kun lidt af.“[2]) Oehlenschläger mener: „Stykket har Værdi. Første og femte Akt betyde ikke meget. I tredie Akt erindres man noget for meget ved Stig Andersens og Niels Ebbesens Taler om Antonius og Brutus i Shakspeares Julius Cæsar.“ (Gud maa vide, hvori denne Lighed skulde ligge, der jo ikke gaar videre, end at der holdes Taler.) „Niels Ebbesen har nogen Lighed med Götz von Berlichingen.“ (Den er da meget svag.) „Men anden Akt, Slutningen af tredie og hele fjerde Akt ere fortræffelige. Digteren har vel benyttet en gammel Kjæmpevise, i hvilken Scenen mellem Grev Gert og Ridder Ebbesen dog næsten endnu er bedre“ (er den ikke ulige bedre?) „end den i Tragedien.“[3]) Nuvel! Lad os komme til Sagen, og lad ikke nogle efterlignede eller laante Kraftyttringer forvilde vor Dom: Kjæmpevisen er bedre end

---

[1]) Rahbeks Analyse S. 343. Denne Scene findes i det første Aftryk i Skandin. Museum, S. 209. Fandtes den ved den første Opførelse?

[2]) Grundtvig, Kort Begreb af Verdenshistorien, 1812, S. 414.

[3]) Oehlenschlägers Erindringer 1, 99.

Digitized by Google

Tragedien. Tragedien er en Sammensankning af moderne Effekter. Ebbesens Hustru Jutta er en ynkelig Ting, aldeles uhistorisk, men meget modern. Ebbesen selv er en Dydshelt, aldeles almindelig opfattet som sit Fædrelands Frelser, men intet Individ. Stig Andersen, Ove Hals, det er dog kuriøse Figurer, hvis Karaktér gjör allehaande Krumspring. Men noget er der dog, som gjör Indtryk paa os? Ja, Daaden selv, og de moderne Forestillinger, som han forbinder med den. Det er just med det moderne han slaar os eller rettere Rahbek og Folk af den Kaliber. Den stakkels Hustru, der idelig gaar i Angst for, at hun skal miste sin Mand, det hører jo netop til den moderne Familie, og vækker i höj Grad dens Sympathi. Danehoffet og Talerne og „Mesterscenerne“ ved Gerts Død ere ligeledes moderne. Stig Andersens Tale skal være „det maaske mest Tulliansk eller maaske mest Mirabeausk veltalende, vi eje i vort Sprog,“ „Niels Ebbesens det mest ægte Demostheniske, vi kunne bramme af“,[1]) det er lutter rhetorisk Ypperlighed. Brokdorps Møde med Gert og Gerts „hele Hobbesiske Despot-System“,[2]) det ser enhver da nok, der tænker lidt efter, har slet ikke noget med den virkelige Gert at gjöre, og er altsammen lutter rhetoriske Fraser; det er anbragt, for at vise os, hvorledes Gert havde fortjent sin Død. Men vi, som tænke paa selve Grev Gert og paa hans Daad, vi bryde os slet ikke om det, om Gert er en Fritænker, en Gudsfornægter eller hvilke Forestillinger han har om Naturens Forhold til Gud: Niels Ebbesen dræber ham ikke, og vi ville ikke have ham dræbt derfor, men fordi han er Danmarks Undertrykker. Disse „mesterlige Scener“ ere her, paa dette Sted, i denne Tragedie, ikke andet end Nonsens.[3]) Og nu Sproget og Stilen, de ere ligesaa moderne. Havde de smagt noget af Middelalderen, saa havde de heller ikke vundet Bifald. Alt det, der her skal røre os, er ikke andet end Romansnak, ikke andet end hvad Sander magelig kunde bringe tilveje; denne Bevægelse igjennem Antitheser, disse trivielle Sentenser, disse søgte Udtryk (Stig siger: Elskovs Kildevæld udspringer ikke overalt, hvor man graver derefter; Jutta: Mine Taarer rinde imellem Kummer og Fryd, o. desl.) alt sligt er i saa modern tysk Smag, at

---

[1]) Rahbeks Analyse, S. 316.

[2]) Sst. S. 333.

[3]) I theatralsk Henseende kan endnu mærkes, at Danehoffets Slutning i den hellige Trefoldigheds Navn, og Erklæringen ved Guds hellige Blod ved Opførelsen maatte bortfalde. (Rahbeks Analyse S. 321.)

Digitized by Google

det skulde være underligt, om Sander ikke havde skrevet dem, og hans Læsere, der vare ret hjemme deri, ikke havde fundet Behag i dem.

Bifaldet berusede Digteren. Grundtvig siger: „Det meste af hvad Sander har skrevet, kundgjör middelmaadige Evner og Hovmod over al Maade“, hvilket vel omtrent er det samme, som Oehlenschläger udtrykker med mildere Ord: „Niels Ebbesen gjorde stor Lykke, og Sander blev strax af mange anset for en af Danmarks störste Digtere. Det gjorde den sygelige Mand fortumlet i Hovedet.“ [1]) Vi finde det derfor ufornødent udførlig at omtale hans følgende dramatiske Arbejder, der aldeles stadfæste vor Anskuelse af Niels Ebbesen. 1800 blev han Professor i Pædagogik og Methodik ved det filologiske Seminarium, og fremtræder nu i Literaturen i en dobbelt Retning. Foruden adskillige lyriske Arbejder prøvede han paa at berige den dramatiske Digtning i alle tre Former ved et Syngestykke Eropolis 1803, et Lystspil Hospitalet 1806, et Sörgespil Knud Lavard 1809, og den romantiske Epopé ved Harpen 1810. Andre tildels större Arbejder vedkommende Æsthetik, Deklamation, Pædagogik, udgav han efter 1800: Forelæsninger over Shakspeare og hans Sörgespil Macbeth 1804, Odeum 1808, Bidrag til Pædagogikken 1803—6 o. fl.

Til at oplyse Tragedien tjener ogsaa Fortællingen og Romanen. Dèr raader næsten samme Armod. Der haves Fortællinger af Emanuel Balling (1789 etc.), yderst „seicht und wässericht“: af Anton Frans Just (1798—99), „ikke uden Lune, men tomme.“ Der bliver da tilbage Samsøes, en Efterligning af Suhms, i samme Manér, med nordiske Æmner; Prams i folkelig Tone, og nogle ret vel udførte; og Rahbeks med moralsk-rørende Æmner og skrevne paa en Tid, da han endnu ikke havde fordærvet sit Sprog (Prosaiske Forsøg fra 1785 og i flere Oplag). Naar der bemærkes, at f. Ex. Eulalia Meinau er Udførelse af en Karaktér i Kotzebues Menneskehad og Anger, at Revolutionsskilderiet Camill og Constance ikke en Gang blev endt, fordi Tiden løb fra Forfatteren i sine Anskuelser, saa kan man forklare sig, hvorfor disse Fortællinger den Gang kunde yndes, men nu maa vrages som uigjennemkommelige, og i det höjeste kan en eller anden læses, som Bomhuset, naar man ønsker at se, hvorledes det var, det fortrinligste, som man den Gang havde. Mynster karakteriserer dem helt kort: „Rahbeks Prosaiske Forsøg bidroge meget til at nære den Sentimen-

---

[1]) Grundtvig, Kort Begreb etc. S. 414. Oehlenschlägers Erindringer, 1, 139.

Digitized by Google

talitet, der fra Tyskland væltede ind i svære Strömme." [1]) Ved Slutningen af Tidsrummet optraadte en ny og meget frugtbar Forfatter, Laurids Kruse (Æsthetiske Forsøg 1801). Hans første Fortælling: Morderen med Overlæg og dog en Mand, der fortjener Agtelse, giver strax en tydelig Forestilling om de Midler, hvorved han vilde tiltrække: paradoxe, overspændte, umoralske Idéer og oprørende Skildringer; han vil ikke læge Fantasien, men forgifter den.

Med Romanen gaar det endnu værre, der er næsten intet. En kort Stump af en lang Roman, som den allerede omtalte af Charlotte Baden, er uforstaaelig. En Bundtmager Philip Bremer udgav Bremenfelderne (1789—93), „elendes Machwerk." Tode vilde efterligne den engelske Humor, og skrev De tre Dage (1793 eller Kærligheds Nytte 1804). Det er nok omtrent alt. Saa blev der da ikke andet for, end at ty til Oversættelser og Efterligninger: Florian blev fra 1792 oversat af J. K. Høst; Rousseaus Heloise blev tildels oversat af J. Collin, [2]) og der er Oversættelser af nogle flere franske Romaner, men langt overvejende ere de tyske: Müller fra Itzehoe (Sigfried von Lindenberg 1786 oversat af F. A. Pflueg, o. s. v.), Schummel (Spitzbart 1781 oversat af L. Hasse), Musæus (Strudsfjedre 1793 oversat af Hasse), Heinse (Madam Sigbrit 1793 oversat af E. K. K. Munthe), Campe (Theophron 1792 oversat af K. J. Bredsdorf), Salzmann (Himmelen paa Jorden 1788 oversat af E. K. S. Randrup; Constant 1791—94 oversat af Haste; Storm efterlignede ham 1791 i Jesper Hansen), Wagner (Spøgelserne 1798 oversat af J. F. Bergsøe). Og saa Anton Wall (Amathonte 1799 oversat af St. Heger), og flere Mønsterhistorier (som Elisa eller Mønstret for Koner 1799 oversat af M. Tøxen), og saa Vulpius (Røverromanen Rinaldo Rinaldini 1800 oversat af Matthias Rahbek, gjennemset og øget med en Fortale af K. L. Rahbek), og saa Spiess og saa August Lafontaine (Klara du Plessis og Klairant 1798 oversat af Præsten i Skaarup i Fyn, P. A. Wedel) etc. Hvis nu Læseren vil tilbagekalde sig Indholdet af denne Morskabslæsning, maaske mindes hvad der har gjort særdeles Indtryk paa ham i hans Ungdom og denne Stemnings Indflydelse, og tillige huske paa de oversatte Skuespils Virkning paa den store Mængde, saa vil han være vel forberedet til at fatte Tilstanden som den var langt ind i det ny Aarhundrede.

---

[1]) Mynster, Meddelelser om mit Levnet, S. 59.

[2]) Rousseau Om Selskabsforeningen blev oversat 1795 af Rosenfeldt.

Digitized by Google

Vi have kaldt dette Tidsrum det Rahbek-Baggesenske, thi det er virkelig de mest fremragende Mænd. Men Rahbek er en underordnet Större1se, som vi ikke kunne stille enten imod Evald eller Vessel. För havde vi to, nu have vi kun en, og han skal gjöre Fyldest for begge Dele, baade det alvorlige og det komiske. Der optræder rigtig nok endnu en Digter, som kunde overtage den alvorlige Side, Schack-Staffeldt; men hans Udvikling finder først Sted i det næste Aarhundrede. Saaledes komme vi da til at ende vor Betragtning med Baggesen, der tilhører begge Aarhundreder.

Jens Baggesen, eller, som han fra 1791 efter Kant kaldte sig, Jens Immanuel Baggesen, hvilket han med en viss licentia poëtica selv indførte i Kirkebogen, blev født (den 15. Februar 1764) i den lille Fæstning ved Korsør, hvor hans Fader, Bagge Baggesen, var Kornskriver ved et Magasin. Ætten var fra Jylland, maaske fra Ribeegnen. Hans Moder, en alvorlig stræng, gudfrygtig Kone, var en Skipperdatter; hun holdt ham tidlig til Læsning af Bibelen og religiøse Skrifter, saa at han levede mere med Patriarkerne, Profeterne og Apostlene, end med andre Börn. Han mindedes godt sin barnlige Rangordning af de hellige Skrifter: Moder! sagde han først, jeg vil nu af alle Bøger kun læse Bibelen; efter nogen Tid: Moder! jeg vil nu af Bibelen kun læse det ny Testament; atter efter nogen Tid: Moder! jeg vil herefter af det ny Testament kun læse Johannis Evangelium.“ „Allerede i sit syvende Aar havde han Religionsskrupler.“ I Börnekopperne mistede han sin Stemme og sit smukke Aasyn; i den Blindhed, der fulgte med Sygdommen, udsluktes hans Öjnes Glans; fra den Tid kunde hans Moder aldrig se ham stift i Öjnene uden at græde. „Du ser endnu god ud, sagde hun en Gang, men saa dum som et Faar.“ „Dette havde, efter hans egne Ord, til Følge, at han er bleven overordenlig undseelig, sky og forlegen, fordi han bestandig tror, at De, som ikke kjende ham, holde ham for meget dum;“ og det torde maaske bringes i Forbindelse med hans Tilböjelighed at glimre ved Vidd.

I hans første Barndom, da han endnu ikke kjendte nogen Kvinde, uden sin Moder, uddannede hans Fantasi ham Idealet af en kvindelig Engel, og Kjærlighed til Kvinden udviklede sig tidlig. I sit femte Aar var han rasende forelsket, og tre Gange, i sit syvende, ottende og niende Aar, prøvede han af Kjærlighed paa at dræbe sig selv; alle tre Gange fiskede hans Fader ham op af Vandet. Denne Lidenskab ansaa han for at være ham medfødt (schlechthin angeboren).

Digitized by Google

Ni Aar gammel forsøgte han at lære sig selv Latin, og nogle filosofiske, mathematiske, fysiske og astronomiske Bøger aabnede ham et Paradis. Hans gamle Morfader lærte ham Navigation; han roede, byggede Skibe og leverede Søslag i Gravene om den gamle Fæstning; han tegnede, forsøgte at blæse Flöjte, og var berömt for sin Skrift. Han tegnede et Stykke, som hele Byen beundrede, byggede et stort Orlogskib, der som en Prydelse blev opstillet i den fornemste Mands Lysthus, og skrev Forskrifter for de fornemste Börn i Byen. Men hans Fader havde ikke Raad til at lade disse Evner uddanne; han var fattig, og „havde gjort den Erfaring, at sex Börn spiste mere end fem.“ [1]) Omtrent elleve Aar gammel kom Drengen derfor som Skriverdreng til Postmesteren, hvor han maatte ordne Breve og skrive Tallotterilister, og ett Par Aars Tid efter til Amtsforvalteren, hvor han endog blev ilde behandlet. Faderen vilde tage ham hjem, men Amtsforvalteren vilde ikke af med ham; og efter at have faaet nogen Vejledning i Latin af en theologisk Kandidat, løb han uden Forældrenes Vidende bort til Slagelse, hvor en Farver Stolpe, der stod i venskabeligt Forhold til hans Forældre, tog sig af ham, og han kom i Slagelse Skole i Høsten 1777. Her begyndte han at digte Elegier. Det ældste af hans trykte Digte er fra 1780 (Elegien til Henriette i Iversens Samling af Poesier 1783); men her begyndte ogsaa hans Lidelser paa Legeme og Sjæl; som andre unge Digtere omtrent i den Alder troede han sig Døden nær, og skrev til sin Rektor, P. Wøldike: „Jeg lever ikke længe.“ Hvad der fra denne Tid haves, oplyser, at det, der mest sysselsatte ham som en Slags Mønstre, vare Holbergs Peder Paars og Evalds Adam og Eva. [2])

Baggesen blev Student i Oktober 1782. Aldeles fattig maatte han se at ernære sig ved Timeinformationer. „Ofte havde han ingen bestemt Bolig, men opholdt sig om Natten, snart hos en, snart hos en anden god Ven, undertiden ombord paa Skibe, ja endog ikke sjælden paa Gaderne.“ Men dette ustadige Liv varede ikke længe. Fra Begyndelsen af

---

[1]) Han var selv den førstefødte; hans Søster Maria var ett Aar yngre; i alt bleve de ni Søskende.

[2]) Jens Baggesens Biographie af August Baggesen, 1, 1—26. 4, 415 og Tillæg 4, 221. Fragmentet: Forfatterens Liv og Levnet af hans Fætter. Her sker Rejsen til Slagelse ikke imod Forældrenes Vidende: „Hvorledes man nu rusted ud min Fætter med nye Stövler. etc. Hvordan han Afsked tog“. etc.

Digitized by Google

1785 til Februar 1787 var han Alumnus paa Kommunitetet og Regensen, hvor han en Tid lang boede sammen paa samme Værelse med Plum (død som Biskop i Fyn) og indgik Venskabsforhold med ham. Tiltagende Navnkundighed aabnede ham ogsaa flere Hjælpemidler. Under alle Omstændigheder forlode Kjærlighed, den ideale, og Poesi ham ikke, og han modtog de første alvorlige Besøg af den komiske Muse.

Hans første kvindelige Ideal var gaaet over paa Mariane Eggers, Datter af en Herremand paa Dyrehovedgaard i Nærheden af Korsør. De vexlede Breve under Navnene Janon og Marine. Til hende sendte han sine første Digte: Ode til Musen, Digterdrömmen eller den sovende Zemire, Horats og Lydia, Erato, Elskovsjubel, og andre til Climene, Dorinde, Selinde og Zeline. Hans Poesier bleve trykte i Iversens Samling for 1783; Recensenten væntede sig noget af ham i den alvorlige Ode, skjöndt de fleste af disse Smaadigte vare komiske; og da en anden uden Föje mishandlede ham, hilste Vessel ham velkommen i sidste Nummer af Votre serviteur 1784 ved sin velkjendte Epistel:

> Ved salig Rasmus Langeland,
> Som ikke var Poet, derfor maaske ej Prakker,
> Ved Store Belt og Smakker
> Udmærkedes kun för
> Korsør (etc.).

Ved Vessels Død (i December 1785) digtede han ogsaa de Ord, der bleve satte under den tabte Digters Portræt af Clemens:

> Graad smælted hen i Smil, naar Vessels Lune bød,
> Og Glædens Smil svandt hen i Taarer ved hans Død.

Endnu förend Bondefriheden var bleven til Enthusiasme, skildrede han denne Stands Værd og Undertrykkelse, nemlig i en Selskabssang til Kongens Fødselsdag den 29. Januar 1784, hvor der i Slutningen af Strofen om Bonden forekom det Slutningsønske, der siden ofte blev gjentaget:

> Gid Bonden dog en Gang ske Ret!

Men kraftigere virkede han endnu for denne Stand ved e n af sine komiske Fortællinger. Han udstædte en Subskriptionsplan paa en slig Samling, og fik en betydelig Subskription (paa over 1300 Exemplarer). Disse Komiske Fortællinger udkom i

Digitized by Google

Begyndelsen af Aaret 1785 (maaske allerede i Slutningen af 1784) og bleve tildels senere omarbejdede i Æventyr og Fortællinger 1807. De bestode af: Poesiens Oprindelse (en Travesti af Edda), Katten eller Elskovs Magt (senere: Kjærligheds Triumf), Deukalion og Phyrrha (en Travestering af Ovid, der kun var et Fragment, og senere blev forkastet) og endelig Jeppe, et Æventyr, „hvori han, efter hans egne Ord, malede Bondens Slaveri og Herremændenes Despotisme med stærke Farver, som han overstrøg med Latterens Fernis, for at lokke Öjnene dertil." Anmældte af Rahbek, Staffeldt (Digterens Fætter) o. fl. vandt disse Fortællinger megen Yndest, og grundede allerede nu Forfatterens Anseelse som dansk komisk Digter. Men ogsaa som lyrisk maatte han paaskjönnes af denne Tid for sine Selskabssange, der for det meste falde imellem 1782—96, som: Hvad jeg synger og ikke synger:

Jeg synger ikke om Kamp og Krig —

Drikkevise:

Fylde hver sit Glas til Randen! —

Den bedste Verden:

Det gaar saa herligt overalt —

De skjönnes Skaal:

Skaberen skued den nyskabte Klode —

Jordens Lethe:

Naar som vi daglig se desværre —

Selskabssang:

Lad Herman von Bremerne kives —;

og ved sine elegiske Digte, især: Da jeg var lille (det første Digt i den Schulziske Poesisamling 1785):

Der var en Tid, da jeg var meget lille —

At det og nogle lignende affekterede en viss Stemning mærkedes den Gang ikke, tværtimod det yndedes, og vakte over-

Digitized by Google

ordenlig Opsigt.[1]) Og til at gjöre Digterens Navn endnu mere kjendt, medvirkede uden Tvivl ogsaa satiriske Digte, hvori han rammede virkelige Personer, som Hymne til Ballademesteren, da han hørte op at kvæde (i Minerva, Juli 1785) over Legationssekretær G. N. Nissens Skottiske Ballader i Almindelig dansk Bibliothek; samt Epigrammer, der forargede Mænd af den strængt orthodoxe Skole, som hine Udtryk i et Bryllupskarmen (Oktober 1786)

Saa længe man kan flytte Modgangs Bjærge
Ved Troens lillebitte Sennepskorn,

der, som vi för have omtalt, overtydede Luxdorph om, at Forfatteren var en Spotter af det hellige.

Baggesens Skjæbne tog en anden Vending; han førtes fra det borgerlige Liv ind i en höjere Kreds, der uden Tvivl har haft betydelig Indflydelse paa hele hans Liv. Overgangen dertil dannedes ved Forbindelsen med Pram. Fru Prams Broder var en Skolékammerad af Baggesen; derved blev denne indført i Prams Hus, og „hans muntre Aand, hans sjældne Omgangstalenter og den ham egne Gave, at vinde hvem han vilde tækkes," gjorde ham snart til en Yndling af alle. Allerede i December 1782 skrev Pram til Rahbek om nogle Stykker af Baggesen, der vare bestemte til at optages i den under Trykken værende Udgave af Iversens Nytaarsgave; „Alt det af en Rus, som i Aar er kommen fra Slagelse, en Dreng, som har alle mulige Talenter til at blive en god og stor Digter (etc.) Han hedder Baggesen, er en Sællænder, og en underlig, enthusiastisk, melankolsk, ubeskrivelig e n." Den Zeline eller Seline, der i den senere Periode 1785—89 var bleven Digterens Ideal af kvindelig Fuldkommenhed og Ynde, var Prams unge Hustru, og til hende helligede han en hel ny Cyklus af Elegier og nogle Rimbreve eller poetiske Epistler (Hunden, Collerette, Fastelavnsriset). Ved Pram var han bleven personlig kjendt med andre i Literaturen allerede bekjendte Mænd, fra 1784 med Rahbek,[2]) og ved Pram kom han ligeledes i Yndest i det Schimmelmannske Hus (der kjendes intet andet Forbind-

---

[1]) Selv Birckner bruger den velkjendte Linie: min hele Krop var knap en Alen lang, til at oplyse, at hvad e n finder flaut, det finder en anden naivt. (Birckners Saml. Skr. 2, 69).

[2]) „Fra 1784, da Pram fremstillede mig den talentfulde Yngling som sin Aands og sit Hjærtes Yndling" etc. D. Tilskuer 1806, Nr. 98 og 99.

Digitized by Google

elsesled eller særegen Anledning) og derved ind i de Reventlowske og Stolbergske Familiekredse. Kort efter at de komiske Fortællinger vare udkomne, og strax efter at han var kommen tilbage fra en Rejse til Korsør, kvor han havde begravet sin Fader, blev han farlig syg. Faderens Død, Omsorgen for hans Moder og fire yngre uforsörgede Søskende, og den uvenlige Maade, hvorpaa han blev modtagen i Korsør, havde rimeligvis endnu mere svækket hans svage Konstitution, og fremkaldt nervøse krampagtige Tilfælde, der, som det synes, have fulgt ham hele Livet igjennem. Under disse Omstændigheder fik han (sandsynligvis paa Grund af den Schimmelmannske Familes Omhu for hans Helbred) en Indbydelse fra Brahetrolleborg, hvis Besidder Ludvig Reventlow var gift med Sybille (f. Schubart), en Søster til Fru Charlotte Schimmelmann; og med dem besøgte han de beslægtede adelige Kredse paa Kristianssæde i Laaland, Knoop og Tremsbüttel i Holsten (1787—88). Omtrent ett Par Aar efter sit forrige Besøg i Korsør rejste han fra Kjøbenhavn over denne By med en gammel Holstener Hr. Olde. Nu kom han kjørende i en smuk Equipage, og man vidste at han tog til Trolleborg. „Den samme Mad. Bager (Gjæstgiverinden), der, da han selv syg kom for at begrave sin Fader, satte Præmier ud for at ærgre ham paa Rim, og den samme Postmester, som den Gang vilde have ham hængt paa Agent Holcks og sin Kones Vegne, vare nu krybende høflige imod ham.“ Ved Nyborg saa han „Princessen fra Taarnlund“ (Dyrehovedgaard); hun var nu gift. Han leger Bold med Mindet. Fra Trolleborg rejste han med Grevinde Sybille til Kristianssæde, hvor han i en hul Eg skrev Digtet: Landforvandlingen eller Bøndernes Frihed, der meget smukt ender med Bondens Ven, Reventlow. Det derpaa følgende korte Ophold paa Trolleborg, „han følte det hemmelig, var ikke alene den lykkeligste Tid af lige Længde, han havde nydt i sit Liv, men den vilde uden Tvivl aldrig faa sin Mage.“ Han, den unge fremmede Digter, levede her som en afholdt Sön hos en ny Fader og Moder. En Gang vækkede han Greven og Grevinden midt om Natten for at gjöre en Morgenvandring omkring Nörre Sø; de kom Søen omtrent halvrundt forbi Minervas Træ til ud for Lucian-Øen,[1]) da blev Vejen borte, og Grevinden

---

[1]) En meget lille Ø i Nörre Sø med en mineralsk Kilde, som Grev Ludvig Reventlow gav B. Skjøde paa. Greven skrev i hans Stambog 1787: „Tænk ofte paa Trolleborg og dets Beboere, og ihukom, at Lucienø er din, og at naar du vil, skal vort Bogtrykkeri træde i Live.“ (Øens Navn skrives her Lucian- eller Lucien-Ø; Forf. har altid hørt den kalde Lucine-Ø).

Digitized by Google

maatte vandre over vaade Marker, saa igjennem en Mose, Sup! Sup! en gyselig Lyd, der længe efter lød for hans Øren. En anden Gang læste han sine Elegier for Grevinden; den unge Ditlev (Arvingen til Baroniet) bragte ham paa Sengen „syv røde, friske, nydelige Roser fra sin Moder," og han skrev Digtet: Roserne, „Da jeg fik dem" og „Da de visnede." o. s. v. I Slutningen af Juli gik Rejsen til Holsten, og han var lykkelig ved Omgangen med Grever og Grevinder. „Jeg har, skriver han til Pram, Gud véd hvorledes, behaget alle Damerne, og Damerne, som du véd, bestyre Mændene." Til Fr. Leopold Stolberg skrev han Oden Formastelsen. I Kiel besøgte han Cramer og Hegewisch. Om denne siger han: „Jeg talede med ham om hans Historie, med min sædvanlige frække Dristighed, uagtet Gud véd, jeg har ikke læst tre Linier i den." I Wandsbeck var han hos Claudius, i Hamborg hos Klopstock, der forelæste ham sin originale tyske Grammatik; paa Louisenlund lærte han at kjende Prins Karl af Hessen. o. s. v. Derpaa fulgte et Vinterophold paa Trolleborg fra Oktober til Slutningen af Januar, under hvilket han med Grevinde Sybille og hendes Moder Fru Schubart studerede Bonnet (Contemplations de la nature), Mathematik (det ubekjendte x), forelæste allehaande Ting af sine egne Produkter, og læste ved sin Afrejse, efter at have taget Afsked, to Kapitler i Paulus og to Psalmer af David.[1]) Hvorfor ikke tre?

Dette Liv fortryllede Baggesen, thi det er fortryllende, især for en ung Mand, som alle komme imøde. Denne Frihed for al Bekymring for Dagens Fornødenhed, Opvartningen, der kommer af sig selv og er ligesom allestedsnærværende, denne behagelige Skjødesløshed, naar man er hos sig selv, og alligevel daglige Nethed og Elegance, naar man er ved Bordet eller i andet Samfund, denne lette Konversation, der alligevel berører Menneskehedens vigtigste Æmner, denne i det mindste ydre Höjagtelse for Kunsten, og saa Personlighedernes Tække og Ynde, Kvindens, selv den uskjönnes, smagfulde Toilette, og den godmodige, hjærtelige Nedladenhed og Optagelse i sin Kreds af den borgerlige, naar han kun besidder ett eller andet Fortrin, en eller anden Færdighed eller ikkun Tilböjelighed og nogle Gaver dertil, eller i det mindste Omgangstalent o. s. fr.; hvo

---

[1]) Under dette Ophold var det formodenlig ogsaa, at Baggesen, efter hvad Traditionen fortæller, om Aftenen forelæste Holbergs Komedier for Gaardens Folk til usigelig Moro for dem. Traditionen har Forf. fra Jörgen Bonde (anført hos Nyerup), der selv var blandt Tilhørerne.

Digitized by Google

der kommer indenfor en af disse Kredse, det fejler ikke, han henrykkes, fortrylles. Alt er dog ikke saa godt som det synes; og hvor letsindig disse Mennesker vilde handle med Statens Embeder, naar det stod til dem, og det stod endda ikke saa sjælden til dem, derpaa fortæller Baggesen selv ett Exempel: Scenen er i Skoven. Han ligger (som en Mops) ved Damernes Fødder. Hvad ønsker De egenlig helst at være? siger en af dem til ham. Bibliothekar, svarede han med 300 Rdr. aarlig, heller end nogen anden Ting med 3000 Rdr. Næppe er Ordet sagt, för alle Damerne raabe: Han er Bibliothekar ved Kongens Bibliothek! Pladsen er ledig! Er Erichsen ikke død? Og det vil fornöje Cai Reventlow! der er endnu ingen udnævnt! og Cai Reventlow har her Magtfuldkommenhed som Konge! sagde Stolberg. Men ikke som en Despot! svarede Baggesen. Det vilde fornærme ti ældre Mænd, som søge det, og tusende, som ikke søge det. Ludvig Reventlow giver ham Ret, der er ældre, som længe have tjent ved Bibliotheket. Dem gjör man til Birkedommere eller Amtsforvaltere, sagde Stolberg. Men det lod sig nu ikke gjöre. Han skal heller ikke til Kjøbenhavn, sagde da Sybille; det er jo et evigt Fængsel. Saa skulde han da være Legationssekretær, „oder so was,“ thi at gaa en dum Kammerjunker i Forkjøbet, derved vilde han dog vel ikke gjöre sig nogen Samvittighed. o. s. v. Paa Sproget maatte denne Omgang have en egen Virkning, det fik en löjerlig Lighed med disse Kredses velkjendte Konversationssprog; ett af hans Breve til Pram begynder med elegiske Vers, hvori danske og tyske Linier ere blandede med hverandre:

Rundt om det dækkede Bord, efter fornöjelig Trippen
  Rings in dem lieblichen Wald bei dem süssmurmelnden Bach,
Sadd' i venskabelig Kreds Tremsbüttels ensomme trende,
  Kristian, Grækernes Tolk for den fortryllede Teut,
Holsteins Aspasia, Mynstret for alle Grevinder paa Jorden,
  Ludvig Reventlows Schwester, mein' attische Mutter und ich. —

Hans mere erfarne, vel endog demokratisksindede, danske Venner fandt ikke Behag i hans aristokratiske Levemaade. Pram skrev strænge Breve til ham, der fremkaldte Fortrydelse, Anger, Fortvivlelse, Krampetrækninger, saa at han næsten faldt i Besvimelse imellem Hænderne paa Damerne. Pram advarede ham for disse tyske „Nøgler og Øgler“; men Holsten sejrede. „Jeg behøver ikke, skriver han til Pram, at sige dig, at din yderst vittige Moral om tyske Nøgler og Øgler falder bort, hvad alle disse virkelig sjældne, fortræffelige Mennesker angaar. Jeg kan ikke gjöre for, at jeg ikke har truffet saa elskelige Mennesker

Digitized by Google

i Danmark; det smerter mig, men jeg kan ikke andet end udraabe: Quid mihi cum Dano? Germanus esse volo." [1])

Hvad skal man dömme om deslige Yttringer? Ingenlunde noget haardt. Forholdet var jo helt naturligt; de gjorde ham vel. Han søgte noget stort, og fandt det ikke i Danmark, men, foreløbig, i Tyskland. Hvad Schiller sagde:

Deutschland! Aber wo liegt es? Ich weiss, das Land nicht zu finden;
Wo das gelehrte beginnt, hört das politische auf

anvendte han saaledes paa Danmark, at baade det lærde og det politiske dèr var tysk. Og han tænkte med Schiller: es ist das Vorrecht und die Pflicht des Philosophen wie des Dichters, zu keinem Volk und zu keiner Zeit zu gehören.

Baggesens tidligste Digte, fra de sidste Aar af hans Skolegang indtil denne Tid, [2]) vise naturligvis den samme Fremgang, som er sædvanlig hos alle vordende Digtere. De første ere blotte Sprogøvelser, Øvelser for at faa Tanken til at sige noget; naar denne Færdighed nogenlunde er vunden, fremvælde hele Rækker af Digte, omtrent af samme Art, og hvad der er mærkeligt nok, hvad Digteren vil hylde og igjennem hele sit Liv yrke, det ligger allerede her öjensynligt for alle som i en Spire. Baggesen minder om Bürger; men han er ren, hans Fantasi er uplettet, og han fantaserer over en Kjærlighed, som han ikke føler, over en Følelse, han ikke har uden som Indbildning. Han giver lette, overraskende Billeder, saa lette og flygtige, som de af sig selv komme. Det er altsammen kun Leg. Prinsessen af Taarnlund er ham kun et Vehikkel, en tom Skal; for Fru Pram nærer han naturligvis ingen virkelig Tilböjelighed; hende saarer det, thi Kvinden elsker den stille Hylding, men ham anfægter det ikke det mindste, naar han vender sig til en anden. Det han nu hylder, det som han altid vil hylde, det som han i hele sit Liv vil sætte Pris paa at være eller blive, er, som Wieland, at faa Navn af Gratiernes Digter. Naar han har samlet alle den elskedes Fuldkommenheder, saa ender han overraskende med selv at tilintetgjöre hele Billedet:

---

[1]) Baggesens Biographie, I, 27—172. Tillæg I, 43. 87. 64. 58.

[2]) Foruden Udgaverne af hans Værker hører hertil: Baggesens tidligste, hidtil utrykte, Digte i Molbechs Historisk-Biographiske Samlinger, i Slutningen af 2. H.

Digitized by Google

Men en Fejl har dog Zeline,
Som det alt fordunkle vil
Denne Jordens Erycine
Er desværre — ikke til.

Og han siger selv fuldkommen rigtig: „Det er Nöglen til mine erotiske Digte.“ Det er ikke andet end en tom Fantasileg; for ham i det mindste maa hun dog være til. Det er stor Skade, at Tiden var saa hul, at den hyldede denne Tomhed med det ydre Skin, at hans Venner, Pram og Rahbek selv, vare saa indtagne deraf, at ingen gjorde ham opmærksom paa, at Digtning er ikke Fantasispil, men Virkelighed, forædlet og forhöjet og idealiseret ved Fantasien. Saa ung og saa modtagelig vilde han endnu have været at frelse, baade fra denne ufrugtbare Legen med det hellige, og fra Tyskheden, der begge fra nu af, imod hans rene Villie, skulle forvirre hans Uskyldighed og hemme hans herlige Evner i deres harmoniske Udvikling.

Baggesen kom tilbage til Kjøbenhavn i Begyndelsen af Aaret 1788, og meddelte (i den Schulziske Poesisamling) flere lyriske Digte, der enten hørte til eller sluttede sig til den forrige Digtekreds; og han begyndte tillige to helt ny Foretagender. Et Selskab af meget forskjellig Beskaffenhed udgav paa kongelig Bekostning Holbergs Niels Klim; Baggesen oversatte den, og den kom ud i en meget smukt udstyret Udgave (1789. 4.). Oversættelsens Stil er elegant, men fri omskrivende og modern; Versene i nyere Smag.[1]) Operaen var, som vi vide, den Gang kommen i Mode, hvor meget end de fleste Kunstdommere havde imod „disse Spektakler“; men der fattedes indenlandske Operatexter. Baggesen digtede, som vi för have sagt, for Kunzen Operaen Holger Danske i tre Akter. Stoffet var taget af Wielands Oberon, men Helten Huon forvandlet til Holger. Operaen blev opført den 31. Marts 1789, og given sex Gange for fuldt Hus, men fremkaldte en stærk Bevægelse. Samme Dag som Stykket var udkommet i Trykken, biede Rein og Zetlitz paa en Klub efter Rahbek, der holdt en Forelæsning. De vilde vise ham noget; det var Baggesens Holger Danske. Den blev forelæst ham under Drik, Spøg og Latter, og alt som de drak, spøgte og lo, gjorde de Epigrammer over den. Epigrammerne skreve de paa Lapper af en Brevkonvolut; Rahbeks, der rimede paa Uf, var en Slags Fordanskning af et Epigram af Piron over

[1]) Der er, som velkjendt, udkommet en senere Oversættelse af Dorph med en Fortale af Werlauff. Baggesens Oversættelse er paa ny udgiven af I. Levin.

Digitized by Google

Voltaire. Hvor Lapperne bleve af, bekymrede de sig ikke om; men Epigrammerne kom ud, kom i Folkemunde, og bleve trykte i Aftenposten. Deraf blev der en Fejde i det smaa. Det maa have været i Slutningen af Aaret, da Rahbek i Slutningen af November begyndte sine Forelæsninger.[1]) Men dette var kun en Bagatel imod den store Holgerfejde, i hvilken Tyskerne toge Del. Cramers tyske Oversættelse udkom i Kjøbenhavn; P. A. Heiberg parodierede den (allerede i April) i Holger Tyske. Rahbek, Tode, begge Staffeldterne o. fl. deltoge i Striden, der efter Baggesens Bortrejse (den 24. Maj) tiltog i Heftighed.[2]) Stykket selv har nu kun literærhistorisk Interesse; det blev ikke optaget i Digterens Værker, „fordi Forfatteren selv havde erklæret det for et ufuldkomment Forsøg.“[3]) Saa begejstret havde han imidlertid været under Udarbejdelsen, at han strax efter at have endt den begyndte en anden Opera, Erik ejegod, og fuldendte den; Schulz søgte at sætte Musik dertil i hans Fraværelse.

Baggesen skulde rejse. Grevinde Lovise Stolberg vilde have det, og hun fik sin Krig frem. Han levede for det meste i de Schimmelmannske, Bernstorfske og Reventlowske Familiekredse, dels i Byen, dels paa Landet; der maatte sörges for ham. Prinsen af Augustenborg tænkte paa at oprette et Professorat i de skjönne Videnskaber, og havde tiltænkt Baggesen det. Den Dag Sagen skulde foretages i Statsraadet, gratulerede Grevinde Schimmelmann ham i en Billet som Professor. Men Rahbek var langt ældre Literator, og Bernstorf satte sig i Statsraadet derimod; han forsikkrede, at Baggesen ikke vilde modtage dette Embede; han vidste det af en Meddelelse fra Grevinde Lovise, der af al Magt vilde, at han skulde rejse. Professoratet blev ikke oprettet, Prinsen af Augustenborg vilde have det bevaret

---

[1]) Se Rahbeks Fortælling i hans Erindringer, 3die D. Baggesen, Til det virkelige Publicum i Anledning af Hr. Rahbeks Epigrammer i Aftenposten 1789, samt Rahbeks Svar og de dertil hørende hos Erslew anførte Skrifter.

[2]) Skrifterne om Holger Danske anførte hos Erslew, og Abrahamsons Bedömmelse af Pjecerne i Lærde Efterretn. 1789, Nr. 44. Rahbeks Bedömmelse af Holger Danske i Minerva, April 1789. Molbech i Schack-Staffeldt, et biographisk Udkast, S. 22—34. Overskou, D. Skueplads, 3, 406—12.

[3]) Det er dog helt aftrykt i hans Værkers anden Udgave, „da det har erholdt en literærhistorisk Berömthed, og desforuden er saare rigt paa lyriske Skjönheder.“ (sic.) Vi have naturligvis intet at sige om det, som Forfatteren, efter vor Mening med fuldeste Föje, har forkastet, og minde kun om Sangen om Urian for den troskyldige Matthias Claudius' Skyld.

Digitized by Google

for Baggesen. Rahbek vidste det, og taler derom i sine Erindringer.

„Prinsen af Augustenborg udvirkede da, at Baggesen kom til at rejse paa kongelig Bekostning." Han fik 800 Rdr. aarlig, kunde rejse hvorhen han vilde og opholde sig kort eller længe hvor han vilde, og Prinsen forsikkrede ham, at naar han kom hjem, efter ett, to eller tre Aars Forløb, skulde hans fremtidige Udkomme blive ham fuldkommen sikkret. Det gjaldt nu først om hans Helbred. Prinsen spurgte Livlægen Berger, om ikke en Rejse til Pyrmont kunde være ham gavnlig. Det kunde være godt nok, svarede Lægen, men det bedste var at han giftede sig. Prinsen vilde da sörge for Midler til at han kunde etablere sig; men det hverken vilde eller kunde han. (Ham fattedes jo det første fornødne, en virkelig Kjærlighed.) Saa blev det da for det første ved en Rejse til Pyrmont. „Sörg blot for Deres Sundhed og Munterhed, sagde den ædle Prins, jeg vil sörge for alt det øvrige." Og som om Tyskland vilde byde ham velkommen, fik han nogle Öjeblikke för sin Afrejse fra Erlangen tilsendt et Exemplar af den unge Gräters Blumen med en smigrende Tilskrift fra Gräter.

Rejsen skete, efter hans egne Ord, paa kongelig Bekostning, men han vidste det nok, at det var hverken Kongen eller Fædrelandet, men „en enkelt", som han skyldte denne Velgjerning, og han følte dybt og udtrykker stærkt „den bittre Bekymring, ikke at fortjene hvad han nyder," og „at Velgjöreren er Prins, siger han, og Velgjerningen bestaar i Penge, gjör Vinkelen endnu mere spids i dette Forhold."[1])

Det var Baggesens „første Digtervandring", Ophold i Pyrmont og Rejse til Basel, Ophold i Sweitz, Savojen, Paris og Hjemrejse fra Bern over Weimar og Jena; fra Maj 1789 til Oktober 1790. Han lærer at kjende Mennesker og Naturen, hans Sanser ere aabne, og han studerer dertil alt, især Poesien og Filosofien, han bliver tilfældig alvorlig forelsket, han modtager overalt Indtryk og bevarer dem. Med Cramer og Friederike Brun sejler han til Kiel, besøger Voss i Eutin, studerer Hanseaterne i Lübeck, besøger Klopstock og ser Schröder i Hamborg, gjæster Gerstenberg i Altona, Knigge i Hannover, træffer den unge Adam Moltke i Pyrmont, hvor de leve som „de uadskillelige", og F. H. Jacobi, Forfatteren til Briefe über Spinoza, og en viss Hr. von Kotzebue, den foragtelige. Han bestiger Hermannsbjærget, og bliver Verdensborger. Han besøger Bürger

---

[1]) Baggesens Biographie I, 173—190. Tillæg I, 39. 62. 63. 67. 86. (Brevet til Grevinde Schimmelmann.)

Digitized by Google

i Göttingen, og hører Rygter om Revolutionen, studerer Jødernes Historie i Jødegaden i Frankfurt, det borgerlige Liv paa et Torveskib og hos Iffland i Mannheim, og det höje og Selvtilfredshed fra Spidsen af Spiret paa Strassburger-Münster. I Sweitz sætter han sig ret ind i Rousseau, besøger St. Petersøen, gjæster i Zürich med Karamsin Lavater, og ser det første Vandfald, Rhinfaldet ved Schaffhausen. Paa sine Alpevandringer, imellem Unterseen og Thunersøen, træffer han Sofie Haller, en Datterdatter af Naturforskeren og Digteren Albrecht Haller, sejler med hende over Thunersøen, oplever med hende „sit hidtil lykkeligste Æventyr," og bliver indført i den ansete Hallerske Familie i Bern. Medens han endnu sværmer for Seline, vinder han den ny Palmines Kjærlighed, og fører naturligvis en Dagbog derover, thi han förer altid sine Følelser til Bogs. Tingen bliver Alvor. Hendes Fader kræver ikke alene Attest for, at han ved sin Hjemkomst vil faa et anstændigt Embede, men ogsaa en Forsikkring i Enkekassen med et aarligt Udbytte af 400 Rdr. „Han fristedes til det Ønske, at kunne sælge Halvdelen af sine Dage, Halvdelen af sin Indbildningskraft, Halvdelen af sin Følelse og Halvdelen af sin Smule Anseelse for 1000 Rdls. aarlige Indkomster," men der var ingen Kjøber; hans Velyndere maa anstrænge sig. Et Brev fra Prinsen, fra Slutningen af December 1789, lover ham efter hans Hjemkomst af den Kongelige Chatolkasse 200 Rdr. aarlig, af Prinsen selv faar han 400, hvis han vil være hans Lektor; Ansættelse ved Universitetet kunde ikke endnu udvirkes, men Bestalling som Professor (Titelen) fik han i Maj 1790. Schimmelmann vil kavere for Enkekassen. Allerede i Januar var han med Grev Moltke i dennes Equipage første Gang rejst til Paris, hvor han i sexten Dage ser Tragedien Karl den niende, danser til de omgivendes Glæde paa Ruinerne af Bastillen, hører i Nationalforsamlingen Taler af Robespierre og Mirabeau, og gjör Revolutionen til sin Kjæphest. Paa Tilbagevejen besøger han ved Genf Bonnet, og ægter endelig i Hjemmet sin Sofie. Paa Hjemrejsen besøger han atter Lavater, og Lavater bliver hans Kjæphest; den franske Revolution var bleven ham for stor til at rides længer. „Han har nemlig et herligt Stutteri af Kjæpheste; i det mindste tyve paa sin Stald." Med sin unge Hustru gjæster han Wieland i Weimar, i Jena dennes Svigersön Reinhold, og med Reinhold besøger han Schiller, det „ildsprudende Bjærg, hvis Top er bedækket med Sne", „hvis hele Adfærd er Kulde." Endelig kom det unge lyksalige Ægtepar til Grænsen af Holsten, til den første Landsby. „Wem gehört dies Dorf," spurgte Sofie Postillonen. „Dem König von Dänemark." Hun er i sit ny Fædreland, men endnu hører hun sit eget Tungemaal. Over Trolleborg, hvor hun atter finder det, gik

Digitized by Google

Rejsen til Kjøbenhavn, hvor Pram og andre Venner modtoge ham. Den lidende, til Sygelejet bundne Seline modtog ham med Dødskulde. — Baggesen gjorde gjerne Overregning. Rejsen havde varet halvandet Aar; den kostede 3000 Rdr.; i ett Aar havde han skrevet 320 Breve.[1]) — Hvem han skylder alt, ser enhver.

Baggesens Ophold i Kjøbenhavn fra Oktober 1790 til April 1793 hørte til den lykkeligste og lyseste Tid i hans Liv; men ogsaa den formørkedes efterhaanden. Med sin unge Kone, der fødte ham den første Sön, Karl, levede han for det meste i de tilvante höjere Kredse, dels i Byen, dels paa Sølyst, Kristiansholm, Hellebæk, Sofienholm; en stor Del af Høsten 1791 tilbragte han, dels paa Graasten, dels paa Augustenborg for at sysselsætte sig med pædagogiske Arbejder. Kant aabnede en ny Udsigt for Menneskeheden (som han i det mindste søgte at faa nogen Del i eller at forberede sig til ved at optage hans höjtklingende Navn Immanuel); og Baggesen begyndte sin Brevvexling med Reinhold. Denne gav Anledning til Schillers Understøttelse fra Danmark. Baggesen var nemlig i Færd med at rejse til Hellebæk for at forelæse Schillers nyeste Arbejder, da Grevinde Schimmelmann sendte ham en Billet, at Schiller var død. Strax ilede han med sin Sofie ud til Sølyst; og paa Odinshöj ved Hellebæk fejrede de Digterens Minde. Under aaben Himmel forelæste han: Freude! Schöner Götterfunke; Klarinetter, Horn og Flöjter faldt ind, og han sluttede med ett af ham tildigtet Vers til den døde Digters Minde, hvorpaa hvidklædte Drenge og Piger, som Hyrder og Hyrdinder, med Blomsterkranse, opførte en Dans. Tre Dage bleve de ædle Mennesker sammen for at læse den forevigedes Skrifter. Men Schiller var ikke død. Reinhold skrev til Baggesen, at han kunde gjenvinde sin Helbred, hvis han en Tid lang blev sat i Stand til at afholde sig fra Arbejde; og Prinsen af Augustenborg og Grev Schimmelmann tilbøde den syge Digter en aarlig Understøttelse af 1000 Rd. i tre Aar, og indbøde ham til Danmark. Han modtog Tilbuddet af Gaven, og takkede Baggesen i et Brev af 16. December 1791.[2])

---

[1]) Baggesens Biographie I, 191—315. Tillæg, I, 79—112. Værker, første Udgave, Dagbogen, 10, 58—192. Aus Jens Baggesens Briefwechsel mit Reinhold und F. H. Jacobi. 1. D. fra 1790 til Januar 1795.

[2]) Baggesens Biographie 1, 336—337. Tillæg 1, 120. 122. Schiller overraskedes ved det af Baggesen foranledigede Tilbud den 13. December 1791. (Schiller und Goethe.' Uebersichten und Erläuterungen zum Briefwechsel von Schiller und Göthe. v. H.

Digitized by Google

For Baggesen selv bleve Udsigterne mørkere. Med Aaret 1792 udløb hans Pension. Prinsen af Augustenborg blev syg, og hans Indflydelse aftog. Efter Sönnens Fødsel blev Baggesens Hustru syg, saa at Schimmelmann allerede om Sommeren 1792 tilbød ham Penge til en Rejse, hvis den var fornøden for hans Kones Helbred; men denne Sommer opholdt de sig paa Agent Bruns Landsted Sofienholm; og først i næste Vaar 1793 tiltraadte de en Rejse gjennem Tyskland til Sweitz.

Til denne Tid høre to af Baggesens ypperste Værker: Ungdomsarbejder, to Dele, 1791, og Labyrinthen, to Dele, 1792—93. Ungdomsarbejderne ere dels ældre Digte, dels ny; til de ældre høre: Poesiens Oprindelse, Constance, Døden og Doktoren (de to sidste vare tidligere trykte i Minerva); til de ny: Forfatterens Liv og Levnet af hans Fætter, Ja og Nej, Thomas Moore, Kalundborgs Krönnike, Kirkegaarden i Sobradise, og Emma, efter hvilket Digt han siden med Behag kaldte sig og hørte sig kalde Emmas Sanger. Det er den velkjendte Historie om Eginhard og Karl den stores Datter, til hvis Romantik han ikke behøvede at föje noget, udspunden i fem Sange, af hvilke derfor de tre første Ingenting indeholde. Uagtet den Modsigelse nogle af disse Fortællinger lede, dels af de orthodoxe (J. H. Rørbye), som vare angrebne i Forfatterens Liv og Levnet, dels af Skuespilleren K. F. Thessen, hvis tynde Ben han havde indført i Døden og Doktoren, hvorfor Thessen i sin Appel til Publikums Domstol erklærede ham for en Skurk og Paskvillant (Stedet blev siden forandret), gjorde hans levende og glimrende Vidd megen Lykke; og for Emma tilkjendte Abrahamson ham Æblet.[1]) Med Hensyn til hans æsthetiske Anskuelser ere ogsaa Fortalerne vigtige. Han lagde en större Vægt paa Sproget, end man hidtil havde tilkjendt det: „Upaatvivlelig er det i alle Digterværker det vigtigste;" han holder det „for det eneste væsenlige, hvorved Naturen skiller den ene Nation fra den anden." Han har overhovedet „mindre set paa hvad, end paa hvorledes, mindre paa Materien, end paa

---

Düntzer. Stuttgart 1859. S. 45.). Schillers Brev til Baggesen, Jena den 16. December 1791, hvori han med Taknemmelighed modtager Prinsen af Augustenborgs og Schimmelmanns Tilbud, findes i Baggesens Briefwechsel mit Reinhold und Jacobi. 1. Th. Beilage 3; og endnu ett Brev fra Schiller til Baggesen, Jena den 9. Januar 1792. Gaven var bleven omtalt i Frankfurter Zeitung, hvilket han beder Baggesen undskylde hos Schimmelmann, sst. Beilage 5.

[1]) Se Anmældelserne hos Erslew.

Digitized by Google

Indklædningen." Og hermed kan man da forbinde den Bemærkning, som tillige gjælder alle hans komiske Digtninger, at han (ligesom i Votre serviteur) ikke holder sig til Materien, men indskyder idelig Episoder af komiske Indfald, hvortil den paa en eller anden Maade kan give Anledning, og at han derfor idelig kan omarbejde sine Arbejder, fordi slige Episoder i det uendelige kunne udvides eller drages sammen, forkortes eller aldeles forkastes og ombyttes med andre.

Labyrinthen (eller Digtervandringen 1807) er en Fortælling om hans Rejse, hans Hovedværk i Prosa, fuldt af Glans og Ynde, Lune og Humor, og uden Tvivl hidtil uden Mage i vor Literatur. Snart overrasker han ved korte slaaende Bemærkninger, som ved Kiels Universitet, at de studerende mere fordybede sig i Stövler end i Folianter; de Danske holde Middelvejen, og fordybe sig hverken i Stövler eller Studier; eller ved Göttingen, at man søndrer de skjönne Videnskaber fra de grundige, og stykker de sidste ud, som om Kollegierne vare ligesaa mange Høkerboder; at de största Mænd ere komne til Verden i de mindste Huse. o. s. v. Snart skildrer han Personer, saa at vi se dem for os, snart Vandringer i Egne, der igjennem hans Skildring træde levende frem som et Maleri, og snart giver han udførlige Beskrivelser, de eneste i sin Slags, med Klarhed og Liv. Vi ville nævne som Exempler: Klopstock, Gerstenberg; Lüneburger Hede, Jødegaden i Frankfurt, Strassburger Münster, Rousseaus Ø.

Desuden digtede han Viser og Sange, f. Ex. Den rette Biskop, der blev digtet 1792, og til Musik af Schulz blev sungen med de episkopale Venner: Grönland, Kirstein og Schulz; samt adskillige Oder og Hymner. Virkeligheden er nu traadt ind i Digterens Liv og har givet hans Fantasi Fylde, saa at den skaber udødelige Værker; men ved hans Hymner, der ere af meget forskjellig Værd, vil man finde, at han i dem endnu undertiden skruer sig op i Tombed. Den f. Ex., som man har stillet først: Den eneste Gud, skulde man tro maatte vise, hvorledes hans hele Sjæl er fyldt af Guddommen; men Slutningen viser, at det er alt tilhobe kun sammentænkte, nær havde Forf. sagt sammenskrabede, Floskler, den ugudelige Slutning:

Tifold Død, chaotisk, evigt Mørke,
Intets dybe Svælg omgive mig!
Ørk imellem Millioner Ørke,
Nat i tusind Nætter tabe sig!
Alt forsvinde for mit brustne Öje,
Sidste Dryp af Dybets mindste Elv,

Digitized by Google

Sidste Glimt af Straale fra det höje!
Jeg har nok! jeg har mig selv![1])

Baggesens anden Rejse gik fra Slutningen af April 1793 til Sweitz, Italien og Frankerig, og Tilbagerejsen fra Bern til Kiel, hvor han ankom i Juni 1795. Derpaa opholdt han sig i nogen Tid paa Augustenborg, hvor hans Hustru fødte ham den anden Sön, August, aflagde et Besøg paa Sølyst i September, vendte tilbage til Augustenborg, og tilbragte (for efter Prinsen af Augustenborgs Ønske at forberede sig til en Sekretærpost i Studiekommissionen) Vinteren 1795—96 i Kiel. Öjemedet med Rejsen var at styrke hans Kones Helbred ved et Ophold hos hendes Familie; men fra Regjeringens Side blev den betragtet som et Middel til hans egen Uddannelse, og Prinsen af Augustenborg, der tilsikkrede ham i tre Aar en aarlig Sum af 600 Rdl., paalagde ham adskillige Hværv med Hensyn til politiske Forholde, pædagogiske Undersøgelser og (skjöndt Prinsen selv den Gang ikke var Frimurer) til Frimureriet. Efter sin Hjemkomst skulde han saa blive Provst paa Regensen eller Forstander for en Opdragelsesanstalt eller Professor i en eller anden Videnskab. „Skolemesteren" havde ikke tænkt paa Digteren; „han tiltror mig, siger han, meget som jeg ikke har, og ikke den Smule (das Wenige), som jeg virkelig besidder." Men disse Hværv vare jo ikke til at undgaa; han skulde indsende Afhandlinger om Opdragelsen, et vidtløftigt, næsten uendeligt Æmne, uden at noget enkelt Fag var ham opgivet, saa han baade Nætter og Dage brød sit Hoved med, hvad Prinsen helst kunde ønske eller hvad der var à l'ordre du jour, og han maatte besøge Schnepfenthal, derhos føre en dobbelt Korrespondance, foruden den almindelige en anden i Chiffre, lade sig gjöre til Frimurer i Gotha, og for at faa noget at vide, se til at kunne stige (i Gotha fik han begge de første Grader, i Nürnberg den tredie eller Mestergraden). Men snart førte Schiller og Göthe ham tilbage til Poesien, hvis han nogen Tid havde forladt den, og Fichte ind i Filosofien. Han lærte ham, hvad der da var noget nyt, sit velkjendte: Ich bin, og Im Ich wird das Ich dem Nicht-Ich entgegen gesetzt. „Det er mig umuligt, siger Baggesen, at nedskrive vor derpaa fulgte lange harmoniske Samtale, men den er vel bevaret i min Sjæls Inderste." Sagtens vil man have bemærket, at han i Kjærlighed og Filosofi harmonerede med Kvinder og Filosoffer, men kun saa længe han var indenfor deres Atmosfære; det er der-

[1]) Baggesens Biographie 1, 316—354. 2, 8. 162.

Digitized by Google

for i sin Orden, at han siden sagde om hin Fichtes øverste Sætning: „Dies nenne ich ein steriles Orthodoxon.“ Paa denne Rejse begyndte han ogsaa at digte paa Tysk, først i det smaa (Mit dem wiedergefundenen Strumpfbande; Dichterlied), siden i det större. Det første tyske Digt, der har vundet Berömthed, skrev han i Sweitz 1793; det var Begyndelsen af hans Scheerenschleifer-Epopee. To Rejser i Sweitz i Sommeren 1794 gave Stoffet til det episke Digt Parthenais, i hvilket han kalder sig selv Nordfrank, og tre Damer, hans Kone, Gritli Gruber og Charlotte Wieland, optræde under Navnene Myris, Daphne og Cynthia, og i hvilket nogle Naturskildringer af Alpegne vandt Bifald. Opholdet i Eutin hos Voss i Begyndelsen af Aaret 1796 gav Anledning til Optagelsen af flere af hans tyske Digte i Voss' Musenalmanach, deriblandt Die gesammte Trinklehre, hvori han persiflerede de filosofiske Systemer, hvilken mishagede Fichte, der vilde have den undertrykt.

En naturlig Følge af disse tvende Rejser var, at Modersmaalet blev rykket fjærnere bort fra ham, end det hidtil havde været. Allerede i Januar 1792 skrev han til Reinhold: „Wie oft möchte ich bittere Thränen weinen, dass nicht die deutsche oder sonst eine den Hauptarbeitern im Weingarten geläufige Sprache meine Muttersprache wurde! Wie weh thut es mir, dass ich mich nur den nordischen Fischern, die nie weit von ihren Küsten rudern, und nicht jenen den Ocean auf Ost- und Westpassagen durchsteuernden Schiffern verständlich machen kann!“ etc. Naar han ett Par Aar efter beklager sig over, at han skulde sende Afhandlinger om Opdragelsesvæsenet til Prinsen af Augustenborg, saa er ogsaa det en af Grundene, at han „des Schreibens und selbst des Denkens in meiner Muttersprache entwöhnt“, vanskelig („dass es mir sauer werden würde) kunde skrive en dansk Afhandling om en saa lokal Materie („über eine so locale Materie“). Han søgte ogsaa 1792 at komme an udenlands; han skriver til Reinhold, at han har søgt „eine kleine Pfarrei mit 300 Gulden in der Schweiz (es bleibt unter uns), aber leider (ich dachte nicht daran), stand mir mein Lutheranismus dabei im Wege.“

En anden Følge af Opholdet i Tyskland, som allerede nu begyndte, men først senere fik Magt, er Baggesens Overgang fra Poesien til den tyske Filosofi. Tidligere havde Kant allerede henrykt ham; nu finde vi ham i Harmoni med Fichte, som han snart forlod, for at forbinde sig med Reinhold og især med Jacobi, hvem han i Efteraaret 1797 sendte sin filosofiske Trosbekjendelse. Det var især i tre Perioder han sysselsatte sig med Filosofien: 1795—1801 (Briefwechsel mit Reinhold

und Jacobi), 1809—1812 og 1821—25 (Philosophischer Nachlass). Der kan vel spørges, om ikke denne Filosofering havde en skadelig Indflydelse paa Baggesens Digtning. Han traadte kun op paa et höjere Trin, hvad der för var en Indbildningsleg, det blev nu en Tankeleg. En Leg, som underholdt ham, var det altid, indtil han, men da var det næsten for silde, selv erkjendte, at han „ikke var Filosof, men Digter.“ [1])

Efter Hjemkomsten til Kjøbenhavn i Juli 1796 skulde Baggesen endelig efter saa megen Omflakken træde ind i et roligt husligt Familieliv og Embedsliv. Hertugen af Augustenborg havde gjort ham til Viceprovst paa Regensen (nemlig i Gamborgs Sted, med Haab om snart at blive virkelig) med fri Bolig og en Indtægt af 500 Rdl., hvoraf han efter Hertugens Yttring ej kunde leve, med en Forskrivelse af Hertugen paa 250 Rdl. i otte Halvaar; han skulde tillige foruden at bestyre Kommunitetet og Regensen to Gange om Ugen holde Forelæsninger uden Betaling over Deklamation. Det var ingen glimrende Stilling; men den indeholdt Æmner til Fred og Kjærlighed, naar Sjælen følte sig oplagt til at modtage og udvikle dem. Det var den ikke, og hans egen Skildring viser, bedre end nogen andens, hvor lidet den var det. „Under Boligens Istandsættelse, indskrænket til ett Værelse, hvor Sofie pakker ud og medicinerer, Börnene skrige, Ammen vasker og alle Møblerne staa sammenpakkede, maa der hvert Öjeblik modtages Besøg af Studenter, Professorer og Pedeller. (Studenternes Besøg regner han i Gjennemsnit til 3500 om Aaret, foruden de tilfældige, der ikke lade sig beregne.) Ingen Forbryder kan dömmes til strængere Fæstningsarbejde. Der blev overgivet ham et Bundt med 35 Nögler, af hvilke han stadig tager fejl. Hertugen har paa en Gang gjort ham til præpositus, Reparationsinspektør, Dörvogter, Husvært, Natvægter, Gaardskarl, Universitetsbud o. s. v. Han kan beregne sin Indtægt til 1000 Rdl.; men han har over 1000 Rdls. Gjæld. Der indløber en Vexel og i Fortvivlelse beslutter han at sende Hertugen sin Bestalling tilbage, at tage Afsked fra sit Embede, sit Fædreland, og at gaa ombord paa et Skib, der ligger sejlfærdigt til Lübeck. Men det er en Feiltagelse, og efterhaanden vender

[1]) Baggesens Biographie 2, 1—164, især 28. 124. 162. Tillæg, über Fichte 2, 43. Briefwechsel mit Reinhold und Jacobi, 1, 191. 379. og om das Trinklied (Seit Vater Noah ins Becher goss) 2, 120. (Reinhold til Baggesen i Juli 1796.) Baggesens Fortale til Philosophischer Nachlass. Herausgegeben von Carl Baggesen. 1. B. 1858.

Digitized by Google

Ro tilbage i hans Sjæl; han vinder Kjærlighed til sin Stilling, og Studenterne Kjærlighed til ham. Da kommer i November hans Kones Sygdom. Den kritiske Filosofi giver ham ingen Trøst, han behøver et anstrængende Arbejde, og vælger „det sværeste han kunde tænke sig,“ Oversættelsen af Homer. Midt under denne Marter med sin Kones Pleje lærer han Græsk ved at slaa hvert Ord op, erfarer han sit eget Sprogs Rigdom, bliver fuldkommen overtydet om, at han nu har fundet et Æmne, der er et Liv værdt. „Dette dit Arbejde er godt! siger han til sig selv, er af Varighed!“ „Det danske Sprog er den righoldigste Gren af det gamle cimbriske, og det, der paa Jorden mest ligner det græske.“ Alt dette skriver han til Reinhold i sin Henrykkelse over at have fuldendt (have skrevet „den letzten Sechsfüssler“ af) den første Sang af den guddommelige Ilias, og sender ham nogle Linier til Prøve, at Reinhold, der jo ikke forstaar et Ord deraf, i det mindste kan sammenligne Klangen med Græsken:

Buen om Skuldrene hængt og det ringsomdækkede Kogger,
Kolvene skungred om Skuldrene lydt, da med Vrede han fremgik
Dundrende selv. Hans Gestalt henskyggede grulig som Natmulm
— Og med skingrende Klang sprang Strengen tilbage paa Buen.

„Wohl zu merken, dass es eben so wörtlich übersetzt ist, wie Voss'ens.“ „Nebenher, siger han, arbeite ich an einer dänischen Sprachlehre und Prosodie, welche uns gänzlich fehlen, und die eine Erschaffung, wie die des Hexameters, natürlich veranlasst.“ Kort efter skriver han til Reinhold om en Afskrift af første Sang, der skal sendes til Voss, og tilföjer, hvad han virkelig i al Oprigtighed mente, men som vi dog bede Læseren lægge Mærke til: „Keinen Mann verehre und liebe ich als Mensch, Schriftsteller und Freund, nächst meinem Reinhold, mehr als Voss.“

I Januar er hans Kone opgiven; Lægen erklærer, at der er ingen Frelse for hende uden en Sørejse og Ophold i Syden. Han maa altsaa atter vandre. Nyerup overtog indtil videre Provsteembedet imod fri Bolig, og i Begyndelsen af Marts fik han Rejsetilladelse, dog kun til Juni 1799.

Til denne Tid hører Digtningen af nogle Oder, især betydningsfuldt nok: Til mit Fædreneland,

Du Plet af Jord, hvor første Gang mit Öje —

hvori han indførte de tidligere digtede Linier:

Ak, ingensteds er Roserne saa røde (etc),

Digitized by Google

samt Brudstykkerne af Oversættelsen af Homer; Odysseus' Hævn af Odysséen og første Sang af Iliaden; og endelig Stiftelsen af det skandinaviske Literaturselskab i Oktober 1796, med hvis „Organisation og Hovedlove“ han i Begyndelsen af Aaret 1797 var sysselsat.

Det vigtigste af alt er naturligvis Oversættelsen af Homer, et Arbejde, som Digteren med en saa levende Iver kastede sig paa, og hvilken man let kan forudse, at han snart vilde opgive. En Opdagelse gjorde han imidlertid, vort Sprogs, naar man gik tilbage til det gamle, af ingen anede Rigdom; og denne Opdagelse, som han faktisk godtgjorde, fordunkler aldeles den eller de Brøst, hans egen Behandling havde, om hvilke man strax kan overtyde sig ved at læse de syv første Linier af Iliadens første Sang, hvor man f. Ex. finder voldt for voldte; at give dem Pris Hunde, for: til Pris for; vordede, adskilledes, ligesom hørede for hørte, sværmende heden som deden, belister, altsaa talede Drömmen, og saa meget andet.[1])

Den ny Rejse, fra Marts 1797 til November 1798, var en af de mest bevægede i Baggesens Liv. Allerede i Maj døde hans Hustru i Kiel; han blev fortvivlet og syg; da han atter kom til sig selv, digtede han tyske Digte over hende. Fra nu af var han baade dansk og tysk Digter. Han bragte Börnene til deres Bedstemoder i Bern. Paa Vejen besøger han Digteren J. G. Jacobi. Medens hans Velyndere i Hjemmet kjølnes — Schimmelmann bliver kold, Hertugen tilskriver ham skarpt, og minder ham om, at han skal være paa sin Post i Maj, ja selv Reinhold taber sin Tillid til ham — søger han ved sin Svigermoders Hjælp en ny Moder for sine Sönner, en ny Kjærlighed for sig selv, først en Laura, derpaa en Rosette, men begge Trolovelser gik overstyr, uagtet den sidste var offenlig erklæret. Paa Tilbagerejsen i næste Aar over Paris (i September 1798) blev han kjendt med en evangelisk Præst fra Genf, der nu var Ministerresident ved den franske Republik, og trolovede sig med hans Datter, Fanny Reybaz; men Ægteskabets Fuldbyrdelse udsattes indtil næste Vaar, og han drog med sin Svigermoder, Fru von Haller, og sine Sönner tilbage til Kjøbenhavn, hvor han allerede var bleven udnævnt til Theaterdirektør, og hvor Kronprinsen selv yttrede sin Glæde over at han var vendt tilbage til Fædrelandet.

---

[1]) Baggesens Biographie 2, 164—181. Baggesens Breve til Reinhold Seelust den 16. Juli, Friedrichsberg den 30. Juli, Kph. den 18. Octob. den 6. Dez., den 17. Dez. 1796 og fra Begyndelsen af 1797 i Briefwechsel mit Reinhold und Jacobi. 2, 105. 115. 140. 148. 151. 161.

Digitized by Google

Rig paa Digtninger kunde denne Rejse ikke være, heller ikke Filosofien blev stærkt fremtrædende, en Del deraf drejede sig om Sweitzersk Politik. Paa Tysk digtede han Des Scheerenschleifers Republik; paa Dansk paa Toppen af St. Bernhard Oden til Buonaparte, som han senere oversatte paa Fransk, der naturligvis ved hans ny Giftermaal blev hans tredie Modersmaal. [1])

I Kjøbenhavn bød Theatret ham paa en Maade velkommen. Operaen Erik ejegod, der for mange Aar siden var digtet, og som Kunzen, paa Grund af Schulz's Død, komponerede Musikken til, blev samme Dag, som Baggesen ankom (den 27. November) opført den ottende Gang. [2]). Den vandt Bifald, i det mindste overordenligt Tilløb, men mødte snart efter Kulde; i Kritikkens Verden gik det den omtrent ligesaa; nu mindes næppe noget deraf, uden nogle Sange. [3]) Baggesen selv gav sig hen til Embedslivet; han havde to Bestillinger at passe, Regensen og Theatret. Selv har han mesterlig beskrevet sit Liv: han har i fem Maaneder digtet to tre Sange, ikke kunnet læse mere end to tre smaa Bøger, en Gang spadseret paa Volden, en Gang været ude af Porten; han beboede ett Værelse, omgivet af Börnekommers, og redte selv hver Aften sin „polnisches Bett oder lit de Dumouriez“; hans Svigermoder har to Naboværelser, „und sie macht durch ihr ewiges Arrangiren das desarrangirte nur fühlbarer;“ Frokost faar han aldrig, thi han kan ikke spise den „Brey“ hun laver til sig og Börnene; ofte heller ikke Middagsmad, uden han søger den ude; han kommer næsten kun til Souza, den portugisiske Chargé d'Affaires; og da en Gang e n i en stor Cirkel sagde til ham: Man sieht Sie fast gar nicht, Sie sind ja unaufhörlich bei Souza,“ svarede han: „Er hat den besten Tisch in Kopenhagen,“ hvilket han anser for „die beneidenswertheste aller meiner Antworten.“ Med 900 Rdls. aarlig Indtægt lever han i hans Stilling paa „Wasser und Brot“; og udbryder harmfuld: „Ich darf also nicht genialisch leben und weben.“ „Die Genialität wird nur in Deutschland bezahlt, in Dänemark krepirt man damit.“ Men derimod vinder han i borgerlig Anseelse ved sin Lighed med en nyttig Statsborger, ved dette „geschäftiges Nichtsthun.“ at koncipere Forestillinger, skrive Regninger og Kvitteringer, læse slette Skue-

---

[1]) Baggesens Biographie, 2, 181—296. især 189. 219. 233. 241. 264. 277. 291. med tilhørende Tillæg.

[2]) Efter Overskou, D. Skueplads 3, 712.

[3]) Baggesens Biographie 3, 6—8. Tillæg 3, 30.

Digitized by Google

spil o. desl. Nu tykkes de om ham, og beundre ham, da han er bleven som e n af dem. General Waltersdorf klapper ham paa Skulderen, og spørger ham om Raad; Etatsraad Holtermann indbyder ham til en uendelig Diner, hvor lutter Höjesteretsassessorer, Magistratspersoner og „bündige Collegialbeamte" beundre ham. etc. Saa hører han höjt nok hviske: „Der Baggesen ist ein ganzer Mann geworden!" Ja han er bleven en vigtig Mand: „Besucht mich nicht sogar der Herzog von Augustenborg auf einmal wieder? Können die Juden eine skandinavische Gesellschaft hier stiften, ohne zu mir zu kommen und mich fussfällig zu bitten, ich möchte mich über sie erbarmen und sie organisiren?" o. s. v.[1])

I Juni (1799) rejste Baggesen til Paris, for at hente sin Brud, ægtede hende i Juli og vendte tilbage med sin Hustru og Svigerfader i September; der begynder et nyt Ophold i Kjøbenhavn til Oktober 1800. I September udkom den ny Forordning om Trykkefriheden, der efter den almindelige Mening var lavet, for at kunne forvise Heiberg; og Baggesen skrev sit Epigram: Oldtids og Nutids Skikke. Han fandt det grumt, at lade e n (Heiberg) bøde (være ligesom Syndebuk) for det hele Folk, og stillede som Modsætning dertil den gamle Jødedomhed at døde e n for hele Folket. Kancelliet fandt to Hanker at tage fat i, men mente naturligvis den nærmeste, den politiske, og spurgte ham i Slutningen af Januar, hvad Meningen skulde være af det. Da han svarede, at han kun for Kontrastens Skyld havde karakteriseret Hovedtrækkene i Oldtidens og Nutidens almindelige Fordomme, og sendte det to patriotiske Sange, faldt Sagen bort.[2])

For Resten er Alting i Begyndelsen lyst. Ny istandsatte Værelser med elegante Møbler, en ung smuk Hustru, som han bærer paa Hænderne, og som i Maj (1800) føder ham en Datter Emma, alt synes at love et lille Himmerig paa Regensen; men der hviler en Orm under Rosen. Fanny er en smuk talentfuld Kvinde, men i Grunden er hun kold, indsluttet i sig selv, og kjender ikke til Taarer; hun kan ikke trives i Norden, ikke tale uden Fransk eller Italiensk, og han finder med hende, at hun ikke kan leve uden i Paris; hendes sygelige og forstemte

---

[1]) Baggesens Briefwechsel mit Reinhold und F. H. Jacobi 2, 260. 264 fra April 1799, ogsaa i Baggesens Biographie, Tillæg 3. 13. Digtet Theateradministrationen fra Januar og Februar 1799.

[2]) Baggesens Biographie, 3, 22. Sejdelins Læsendes Aarbog for 1800, S. 179. Rahbeks Erindringer, 5, 388.

Digitized by Google

Fader øger Spændingen; og Baggesen er opfindsom nok til at finde Grunde, hvorfor et Ophold i Frankerig ogsaa for ham selv kan være gavnligt. Buonaparte er nu hans Helt, og han sysler med et Epos over den franske Revolution i tyske Hexametre. Med Schimmelmanns er Forholdet blevet koldt; Hertugen synes allerede at have opgivet ham. Der udvirkes rigtig nok en kongelig Tilladelse til et Ophold paa to Aar i Paris, men Hertugen selv raader ham til — at blive dèr for altid.[1])

Efter et Ophold i Paris, hvori Sygdom og Gjæld og den unge Emmas Død udgjöre Hovedpartier, finder ogsaa Baggesen, at hans Hustru ikke kan vende tilbage. For at udvirke en kongelig Tilladelse til for altid at leve udenfor sit Fædreland, foretager han i Marts 1802 en Rejse til Kjøbenhavn over London. Paa Vejen besøgte han paa Nütschau sin Ven, Adam Moltke, og digtede her Parodien til Voss'es Kartoffelernte: Urgriechischer Kartoffel-Dithyrambus, til hvilken han dog föjer den Bestemmelse: erst nach meinem Tode zu drucken. Og det med Rette. Thi rigtig nok er Voss'es Vers jammerligt; men Parodien er dog for kunstig til at den kan nydes, og for knusende til at nogen kan fryde sig over denne en Vens Behandling af en Ven. Paa Augustenborg modtoges han af Hertugen med dødelig Kulde; men i Korsør træffer han helt tilfældig Kronprinsen med Gemalinde og den unge Karoline. Han overrækker Kronprinsen to Oder, og hans Ansøgning bevilges; han afskediges med en Pension paa 800 Rdl., som han maa fortære hvor han vil, og kommer tilbage til Paris i August 1802.[2])

Det skulde synes, at Baggesen nu for altid havde forladt sit Fædreland, især da han efter en forgjæves Rejse til Italien for at komme i Besiddelse af et Landsted Frasimalga i Nærheden af Modena, som han havde faaet til Gave af den Hallerske Slægt, og efter et længere Ophold i Paris, ved sin Svigerfaders Død (i Oktober 1804) kjøbte sig et Landsted i Marly, for nu fri og uafhængig at kunne leve som „Mand, Fader, episk Digter og Gartner." Men dette Liv, der skjænkede ham mange stille Glæder (Spinne der Freude) især ved hans Sön Pauls Fødsel (den 26. Februar 1804) og tildels for-

---

[1]) Baggesens Biographie 3, 14—68. Tillæg 3, 48—55. Da han i Efteraaret forlod Danmark, forberedte han en Udgave af sine Samtlige Værker, hvoraf den første Del udkom hos Brummer 1801, og blev recenseret af Pawels. Jfr. Baggesens Levnet i Lahdes Samling.

[2]) Baggesens Biographie 3, 69—136. Tillæg 3, 63.

Digitized by Google

skjönnedes ved den Celebritet, han stadig mere og mere vandt i Tyskland og Frankerig, forbittredes ham tillige ved allehaande Modgang, især „ubeskrivelige Sorger for Udkomme, da han paa tredie Aar kun levede af udsugende Aagerkarle“; og da Napoleon som Kejser stadig stærkere udviklede sit despotiske Herredömme, blev „Franskhed og Fransk ham en Vederstyggelighed.“ [1]) En Rejse til Danmark blev derfor en ny Fornødenhed, og han kom atter til Kjøbenhavn i August 1806.

Imidlertid havde han nemlig optraadt som tysk Digter: Gedichte, Hamburg 1803, hvori Scheerenschleifer-Epopee, og Die Krieger, Parodi paa Schillers Die Künstler; 1804 begyndte han Der vollendete Faust oder Romanien in Jauer, der vel blev kjendt, og hvoraf noget blev trykt, men som først blev udgivet efter hans Død. [2]) Men der var efterhaanden i hans Digtning foregaaet et stort Omsving. Han vilde i Marly leve „som episk Digter,“ og den Tanke modnedes hos ham, at lade den lyrisk-satiriske Digtning fare, for ved et större episk Værk at vinde Udødelighed. I Slutningen af det forrige Aarhundrede havde han udarbejdet det tyske Epos Parthenais, der udkom 1804, om hvilket han antog, at „det vilde overleve alle hans Oder, Sange, Skuespil og Fortællinger.“ [3]) 1800 begyndte han et Epos,

[1]) Naar man følger den Udvikling, der gaar igjennem Baggesens Breve om Revolutionen og Kejserdömmet (jfr. Digtet Til Fyrsterne, Paris 1803), synes det meget naturligt, at Begejstringen for Friheden maatte strande paa Kejserens Færd, og at Franskheden, som han saa den, maatte vække hans Had. P. A. Heiberg tilskriver derimod Baggesens Had til Kejseren personlige Grunde. Han taler i sine Erindringer (S. 312) om „den bekjendte Scene, da Baggesen paa Knæ overleverede den første Konsul Buonaparte en höjst maadelig Ode i det franske Sprog, hvorfor Buonaparte, der troede Manden var afsindig, lod ham vise ud af Værelset.“ Efter en saadan Scene skal siden have fulgt: „Baggesen søgte om at blive Lektør hos Kejserinde Maria Lovise, men opnaaede ikke sit Ønske. Nu blev han da Napoleons dødelige Fiende.“ Mere findes i Heibergs: Om mit Forhold til Baggesen. Drammen 1826, og i Kjøbenhavnsposten for 27. Marts 1827. Derhos kunde maaske bemærkes, at Baggesen blev betydelig styrket i sit Had (in gleicher Richtung vorzüglich bestärkt und angefeuert) af den velkjendte Grev Schlaberndorf, Forfatteren til eller Meddeleren af Bogen: Napoleon Bonaparte und das französische Volk unter seinem Konsulate, 1804, udgiven af Reichardt. Se Züge zu Schlaberndorfs Bilde, af Varnhagen von Ense, i Raumers Historisches Taschenbuch, 3ter Jahrg.

[2]) Baggesens Biographie, 4, 417.

[3]) Parthenais blev oversat paa Fransk 1810. Se om Oversætteren Fauriel Artiklen Historiens modernes de la France i Revue des

Digitized by Google

hvori Buonaparte er Helten, med en antikmoderne Mythologi og i tyske Hexametre. I et Anfald af Kjærlighed til Dansk, som Gierlew vakte hos ham (i Vinteren 1802—1803 i Paris), „gik der et Lys op for ham over den nordiske Mythologi, et sandt Nordlys! i hvis Glans han gjennemvandrede hele Edda, og lærte i kort Tid temmelig godt at forstaa Islandsk og at tyde lette Runer.“ Han oversatte Vafthrudnersmaal, og begyndte paa Nordiske Forvandlinger eller den nordiske Mythologi, behandlet i et sammenhængende Digt som Ovids Metamorphosis, samt paa det nordiske Epos Odins Rejse eller Ankomst til Norden, i Hexametre (Første Sang: Herthadal). „I tre Uger var hele hans Sjæl hinside Elben og hinside Kristendommen.“ Disse nordiske Digte opgav han senere, da Oehlenschläger begyndte. I Marly (1803—1805) sysselsatte han sig, da den danske Paroxysme var forbi, med at forkaste og danne Planer til andre moderne episke Digte: ett, som han kaldte Uranion eller Lysets Helte (som det synes, af filosofisk-mathematisk-fysisk Indhold), et andet, kaldet Cookias eller Oceania eller Cooks Weltumsegelung, med en ny Gudelære, i tyske Hexametre, „hvis to første Sange, hvis endog blot de en Gang komme for Lyset, ville gjöre ham udødeligere, end alt hvad han ellers havde digtet og skrevet eller kunnet digte og skrive.“ I næsten tolv Aar syslede han med denne Idé, som var bleven fix; „i samfulde tre Maaneder“ var han helt nedsunken deri, og havde ikke Tanke for noget andet Stof. Imidlertid digtede han ogsaa lejlighedsvis danske Sange: Kredssang til Kongens Fødselsdag for de Danske i Paris o. desl., flere danske Rimbreve, ja han samlede endog ett Bind af disse fra 1785 til 1805; og en Yttring i Iversens Fynske Avis, Februar 1805, fremkaldte det velkjendte Digt, der endnu i samme Maaned blev indrykket i Kjøbenhavns Skilderi: Hvis jeg er. Forbindelsen med Danmark var saaledes ingenlunde hævet, og Digteren ingenlunde glemt, da han, vel især for at foranstalte en ny Udgave af sine Værker, atter gjæstede Danmarks Hovedstad.[1])

Rejsen til Kjøbenhavn gik over Amsterdam, hvor han vilde træffe Aftale med Brockhaus om Udgivelsen af hans tyske

---

deux mondes 1845, t. 10, hvor der ogsaa (S. 669) findes Skildring af Baggesen og hans Hus Violette

[1]) Baggesens Biopraphie 3, 137—229. 2, 283. 3, 46—52. 104. Tillæg 3, 119. Lærde Efterretninger for 1803, S. 383. Rimbrevene: Forfatterens Liv og Levnet i Paris 1803; Rom og Paris (til Gierlew) 1803; Satansengelen (Til Waltersdorf) 1805.

Digitized by Google

Digte. I Kjøbenhavn blev han fra August 1806 til Maj 1807. Venlig modtagen tog han i Begyndelsen Del i Selskabslivet, men drog sig siden tilbage til sin Bolig hos Juristen Ørsted; de tre, Ørsted, hans Kone og Baggesen „sværmede sammen,“ og Folk sagde derfor, at han var forelsket i Ørsteds Sofie (Lilia), og derfor ikke kunde komme bort fra Byen.

Literære Frugter af dette Ophold vare: ett Bind Skjemtsomme Rimbreve, deriblandt Noureddin til Aladdin, en ny Udgave af Eventyr og comiske Fortællinger o. fl. Men den vigtigste var Gjengangeren og han selv, der udkom i Marts 1807, og danner et vigtigt Aktstykke i den danske Poesis nyere Historie.

Allerede i Slutningen af det forrige Aarhundrede (1795) havde han yttret sig misbilligende om den danske Literatur: „Naar nogle ganske faa Skrifter undtages, som Hornemans Efterladte Skrifter og Gulddaasen, havde den intet frembragt, der røbede skjönnere Udvikling og mere forædlet Humanitet, og selv Sproget blev skjødesløsere, tildels mere barbarisk behandlet end för; i Flyvebladene og de periodiske Hæfter var Tonen saaledes, at man næsten skulde tro, Forfatterne vare forviste Mesterlektianere eller rejicerede Studenter, og hvad der især havde bedrøvet ham, var den Tanke, at den lykkelige Idé til Forening af den danske og svenske Literatur var overladt slige Poge til Udførelse“. Den Gang haabede han dog endnu paa det nittende Aarhundrede. „Den danske Literaturs Guldalder skulde endnu komme; naar det politiske Kaos en Gang blev ordnet og Revolutionsstormene havde lagt sig, da haabede han i alle Henseende meget for det, saa at sige i Guds Haand faldne Danmark.“ Ved Slutningen af Aarhundredet, da han forlader Kjøbenhavn, hviler dog Trykket endnu tungt paa ham: „die Literatur erstickt, das Publikum ist zu klein, das Land verarmt.“ Nu havde det ny Aarhundrede begyndt, og i Literaturens Nærhed saa han sit Haab skuffet, og han ansaa det, som han selv yttrer kort för han atter forlod Kjøbenhavn, „for en hellig Pligt, om muligt at udrydde Pawelskhed og Sanderskab og Rahbekkeri af vor poetiske Verden, for at bane Vejen for den virkelige Digtekunst: Aandelighed, fri Naturkraft, barnlig Uskyldighed og Religiøsitet.“ Dette var det, han nu iværksatte. Sindrig delte han sig selv i to (Gjengangeren og han selv), der begge forene sig, for indirekt og direkt, i dunklere Hentydninger og ligefremme Sigtelser at tilintetgjöre Parnassets Pygmæer og at stoppe Halsen paa dets skrigende Gjæs. Her have vi Baggesen, den ægte Baggesen, som han er i sine bedste Rimbreve. Med sin næsten utrolige ydre Færdighed, med sit glimrende, næsten altid træffende Vidd kaster han

Digitized by Google

sine Raketter midt ind i Hoben, saa den maa fortrække, slynger han sin Guldbossel, der er haard som Staal, midt ind paa Keglerne, saa de springe op og styrte til alle Sider. Denne Bog maa man læse en Gang og to Gange og ti Gange, for at kjende Literaturens Tilstand. Men Kampen er ensidig. Ingen forsvarer sig, tager til Modværge eller saa meget som beklager sig. Først da han rejser, drage de atter Aande, ryste sig, lade sig børste af af sine gode Venner, og gaa atter i sin gamle Höjtidsklædning til sin gamle Gjerning.[1])

Paa Hjemvejen til Paris gjorde Baggesen sin Opvartning hos Louise Augusta paa Graasten, paa Gottorp hos Landgreven af Hessen, og dvælede derpaa i Kiel, hvor Kronprinsen residerede. Paa sin Rejse til Kjøbenhavn havde han allerede overrakt Frederik og Maria hver sin Ode, og Kronprinsen viste ham nu sin Naade ved at udstæde Betaling til Finansministeren at udbetale Baggesen et Gratiale paa 1000 Rdr. til Rejsen, samt et Forskud paa 4000 Rdr. til Afbetaling af hans Gjæld imod et aarligt Afdrag af 200 Rdr., der bleve ham tilstaaede som Forhöjelse af hans Pension. I Amsterdam sluttede han Akkord med Brockhaus om Udgaven af Heideblumen, en Samling tildels af ny tyske Digte. Om Gøthe forandrede han sin Mening; Wilhelm Meister havde været ham uudstaaelig, af Iphigenie derimod lærte han at kjende hans Værd som Digter, men ansaa det for under „sin menneskelige Værdighed“ ved Idololatri at øge hans Tilbederes Tal og saa ham ikke.

De følgende Aar hengaa under et Ophold i Marly fra Juli 1807 til Oktober 1808, en Rejse til Tyskland til Maj 1809, og atter et Ophold i Marly og i Paris til November 1810.[2]) Der udkom tyske Digtsamlinger (Heideblumen 1808, „som bleve anholdte af Politiet, undersøgte og befundne uskyldige;“ Taschenbuch für Liebende, Karfunkel- und Klinklingel-Almanach 1810). — Da han kom hjem til Marly, opstode strax Debatter med Fanny om det store Livsspørgsmaal for Fremtiden, om han skulde modtage den danske Regjerings ædelmodige Tilbud og vende tilbage til sit Fædreland, eller blive hos hende

---

[1]) Baggesens Biographie 3, 230—277. 3, 58—59. 4, 59. Brev til Jacobi, den 14. April 1800 i Baggesens Briefwechsel 2, 281. Brev fra Baggesen til Schack-Staffeldt 1807 i dennes Skrifter (Digte og Biographie) 4, 411—12. Jfr. Schack-Staffeldt, et biographisk Udkast af Molbech, S. 175.

[2]) Et Brev fra Fouché angaaende Jens Baggesen, i Danske Saml. 3, 287—288.

Digitized by Google

og deres Barn, deres tredie Sön Paul, med Gjæld og i Armod. Hun vil blive i Marly, og foreslaar ham en Deling, saa at han vexelvis skulde opholde sig hos hende i Marly og i Kjøbenhavn. Imidlertid indtræffer hin store Begivenhed, der bringer alle særegne Interesser til at forstumme for den fælles Ulykke, Kjøbenhavns Bombardement, der jo ogsaa vil ramme dem. Allerede forinden havde han opsøgt Oehlenschläger, Malte-Brun og Brøndsted i Paris. Det første Møde var koldt fra Oehlenschlägers Side, han stod jo nu i sin fulde Glans, fra Baggesens ikke alene varmt, men fortroligt. Han sendte Oehlenschläger blandt andre Rimbreve: Vor Frues Fald, og da Oehlenschläger i Anledning af et Vennelag hos Professor Bredow sendte ham en rimet Indbydelse, traadte denne geniale Digters Afmagt i den Afdeling af Poesien saa afstikkende frem, at det strax aflokkede Baggesen Rimbrevet: Veddeløbet i det lave. Hvo der ikke har læst disse to Rimbreve, maa lægge alt andet Skraml og saakaldet Pligtværk bort, for at læse dem; en god Stund efter ville deres Pligter befinde sig vel derved. Den gamle Oehlenschläger sendte Baggesen en Beretning om Bombardementet, og for at glæde Sönnen, satte han det strax i Vers. Til Hjemmet skikkede han fremdeles flere Rimbreve: Den vakte Knud til Oehlenschlägers Fader, Havfrusukket, Knud Vidfadmes Hjemvé, Knud Vidfadmes Svanesang til Kommandør Sneedorf, Den danske Matros eller Flaskebrevet til Kommandør Jessen. Det er stadig den rette Baggesen. Gøthe havde læst Parthenais, og erkjendte i en Skrivelse hans Digterværd; Baggesen var „ganz versunken in Faust.“ Endelig besluttede han at gjöre en Rejse til Fædrelandet, og vilde paa Vejen opholde sig i Tyskland, hvor han hos Cotta i Tübingen søgte at skaffe sig ny Indtægtskilder. Han vendte imidlertid tilbage til Marly, under sit Fædrelands Ulykke mismodig over hele sin Stilling og sine fortvivlede Udsigter, saa godt som afreven fra sin Forbindelse med Danmark, med en sygelig og lidende Kone, med al sin Ejendom pantsat, levende af Laan hos Aagerkarle til femten Procent og ofte mere, søgende sin Trøst i en Overgang fra Poesien til Filosofien, — da Frederik den sjette kaldte ham tilbage til Danmark. Den lidende Moder glemte dog ikke sit forvildede og dog saa kjærlige, maaske mest opvakte og med sjældne Evner begavede Barn. [1])

Allerede før, da flere af Baggesens Velyndere søgte at bevæge ham til, ja ansaa det for hans Pligt at blive i Fædrelandet, havde Prof. Reinhold i Kiel i en Samtale med Kronprinsen

---

[1]) Baggesens Biographie 3, 291—306. 4, 1—43.

foreslaaet denne, ved en kongelig Befaling at paalægge Baggesen at forblive i Fædrelandet, f. Ex. som Professor i den danske skjönne Literatur ved Universitetet i Kiel.. Dette gik nu i Opfyldelse, og Schimmelmann forkyndte ham sin Konges Naade. Til Kiel drog han da med Kone og Sön i Januar 1811, og modtog ved sin Ankomst det kongelige Reskript, hvorved han var udnævnt til Professor i dansk Sprog og Literatur ved Universitetet i Kiel. Han blev modtagen med Velvillie, og Universitetet udnævnte i August den berömte Digter, tilligemed Rahbek, til doctores philosophiæ. Men han var syg paa Legem og Sjæl, og led især af Öjensygdom. For hans Kone var der ingen Omgang; kun Reinhold og Fysikeren Pfaff talte Fransk, den første endda med Tvang; og saa snart hans Helbred og Stilling tilod det, tog han til Kjøbenhavn, hvor han forblev fra November til Februar 1812. Hos Ørsted fandt han den gamle Oehlenschläger, og blev hjærtelig modtagen af dem; men Sofie modtog ham med Kulde, som om hun ikke kjendte ham. Hos Kongen foreslog han Ansættelsen af en Lektor eller Timelærer i Kiel i det danske Sprog, og fandt baade ved Hoffet og i de höjeste Kredse velvillig og venlig Deltagelse; og da det Kongelige Selskab for Norges Vel, med Prins Kristian Frederik i Spidsen, höjtideligholdt en Fest i Anledning af det norske Universitets Stiftelse, overdrog Universitetet i Kiel ham at føre Ordet paa dets Vegne. Uagtet hans Öjensygdom vendte tilbage, holdt han i Sommeren 1812 Forelæsninger über Sprache überhaupt und nordische ins besondere, men de bleve ved Sygdom allerede afbrudte i den sjette eller syvende Forelæsning, og hvis de bleve endte, kun holdte for faa men udvalgte Tilhørere. Fanny vilde tilbage til Marly, hun kunde ikke leve andensteds; og for at ordne sin Stilling og skaffe Penge tilveje, rejste han atter til Kjøbenhavn i November 1812.[1])

Men det viste sig snart, at hans Forventninger aldeles vilde skuffes. Statsbankcrotten i Januar 1813 formindskede hans, som andres, Indtægter, saa at de endog tabte over $\frac{5}{6}$ af deres Værd. Det maatte derfor være ham velkomment, en Del af Vinteren at kunne opholde sig hos den rige Astrup paa Andvordskov, til og om hvis trolovede Datter (Evelina) han skrev Rimbreve (blandt andre Ellevisen: Atten Elletræer, atten). I Jødefejden vilde han paa Jødernes Side have deltaget med et större Værk, men skrev kun en Pjece om Jøderne. Han fik af Kongen Tilladelse til at leve i Kjøbenhavn, medens Krigen varede, og alligevel beholde sit Professorat; men han var jo nu en

---

[1]) Baggesens Biographie 4, 44—103. 169. Anm.

Digitized by Google

bitter Fjende af Frankerig, og lagde ingen Skjul derpaa, medens Regjeringen, navnlig Kongen selv og Kaas, holdt fast paa Forbindelsen med Napoleon. Fanny maatte opgive sit Marly, og han bragte hende og sin Sön til Kjøbenhavn i August 1813.

I næste Aar indfalder hin lange Fejde, der indtager det sidste Optrin af Digterens Liv i hans Fødeland. Forberedelsen have vi allerede set, nemlig Rimbrevet Noureddin til Aladdin, og Mødet med Oehlenschläger i Paris. Hans Stemning er os klar. Öjemedet og Maalet angav han allerede i et Rimbrev fra Kiel til Stoud: Min Gjengaŭger-Spøg. Hvis man enten vil anse Striden for en Frugt af hans uudtömmelige, ustyrlige Lune, eller endog med J. P. Mynster (i Breve fra Mynster) for en Følge af Ondskab, hvilket er den nemmeste Maade at komme ud af Sagen paa, bör man heller ikke glemme, at der var en Drivfjeder, som strax maatte sætte ham i Virksomhed, Sorgen for det daglige Brød. Paa Udgivelsen af hans samlede Skrifter var der ikke at tænke; han maatte se at samle allehaande Blandinger, gamle og ny, og udhøkre dem saa godt han kunde. I Jannar 1814 anmældte han Ugebladet Søndagen, hvis første Nummer udkom i næste Maaned, men som Følge af nogle Udtryk om Napoleon (Frihedens og Fredens selvkronede Morder o. desl.) blev Udsalget standset og strax efter af Kancelliet forbudet. Han henvendte sig personlig til Kaas, Kancellipræsidenten, endog til Kongen, og overtydede sig om, at han var falden i Unaade. I denne uhyggelige Stemning indgav han endog til Kaas en allerunderdanigst Ansøgning med det Indhold paa Randen, at Straffen for den begangne Forseelse maatte formildes til Afsættelse fra hans Embede, paa samme Tid som han bittert saarede Kaas i et Epigram:

— Men følg den Nutids Kaas, hvis Dynd sig kroger
Igjennem Forgemakker og Prologer
I Döguets Bugter og i Dagens Sving.

Efter nogen Betænkning sendte Kaas Ansøgningen til dens rette Sted, det tyske Kancelli, og Kongen gav ham den første Juni sin Afsked i Naade med en Pension af 1500 Rdlr.

Imidlertid havde han begyndt Skuddagen, hvori Begyndelsen fandtes af det episke Digt, Thora fra Havsgaard, der allerede var begyndt 1811 og 1812, men nu blev draget frem, hvor mat det end var, og i Lille Søndagaften (i Marts) udstædte han endelig sin Krigserklæring til Kampen for Sproget, Sæderne og Smagen. (Fra Slutningen af 1813 til Begyndelsen af 1819, endda ikke syv Aar; nogle have kaldt den Syvaarskrigen, et Udtryk, der altsaa ikke helt passer.)

Digitized by Google

Denne literære Kamp kan anses som en Fortsættelse af Gjengangerfærden; men den førtes endnu heftigere og mere hensynsløst. Gjengangerfærden havde Baggesen anset for det uskyldigste i sit Liv; hans Hjærte hang endnu ved Rahbek, selv ved Sander i visse Öjeblikke, men indtil videre „kunde han ikke agte dem i det menneskelige Selskab, nemlig formedelst deres Forstillelse; deres Falskhed havde opbragt hans hele Væsen imod dem.“ Hvad han vil sige dermed, er ikke ret klart; thi forstilt Venskab og hemmeligt Fiendskab hørte uden Tvivl aldrig til Rahbeks Væsen. „Hvad Poesien angaar, da rødmede han endog en Smule ved en Ros, som han maatte dele med den hele Lafontaineske, Ifflandske og Kotzebueske-Rahbek-Sanderske Familie.“ Her laa Hadet, som han bar til dem; men Rahbek kunde fra sit Standpunkt ikke begribe det, og mange andre ikke heller. Publikum var jo saa vel fornöjet, ja stundum saa hjærtelig tilfreds med Rahbeks Produkter; kunde Baggesen da ikke lade ham nyde sin borgerlige og literære Ære i Fred? Nu var dette Forhold imidlertid sunket ned til et höjst ubetydeligt; der var optraadt en anden Digter, og Forholdet til Oehlenschläger gav hele Striden sit infernalske Præg. Oehlenschläger, et ungt, udannet Menneske, „mægtig dum, især saare uvidende,“ for at bruge Oehlenschlägers velkjendte Udtryk. havde forsøgt alleslags og duede ikke til noget. Som Theaterdirektør havde Baggesen, ved den Tid (1799), da det unge Menneske prøvede paa at betræde Brædderne, en Gang jaget ham ned i Soufflørhullet, men strax op igjen. Medens han derpaa forsøgte at bane sig en Vej i Livet og tillige sang med samme Røst som alle de andre smaa Fugle, saa han op til Baggesen og hyldede ham som en Digter, „der havde næret hans Fantasi, vakt hans Følelser og dannet hans Smag“ (1801). Men paa en Gang vaagnede det unge Geni til Bevidsthed, og overraskede alle ved en Række af Digtninger, der forkyndte en ny Tidsregning i den danske Poesi. Fuld af Selvfølelse saa han snart sig selv ophöjet over alle, og hans eneste Rival, Baggesen, troede i det mindste, at han i Langelandsrejsen stiklede paa ham i Digtet: Korsør Slot; hvorfor han svarede i Rimbrevet: Romerering (1804). Den iöjnefaldende Modsætning imellem begge Digtere følte de selv og skildrede den. Da Oehlenschläger i Aladdin havde gjengivet sig selv som det af Lykken baarne Geni, gav Baggesen sig selv selv som den med Möje sejrende Digter i Rimbrevet Noureddin til Aladdin (1806), hvorpaa Oehlenschläger svarede med Aladdin til Noureddin.[1]) I Paris, hvor de stødte sammen, havde Oehlen-

[1]) Jfr. Baggesens Frederiksbergs Slot 1807.

Digitized by Google

schläger, efter Baggesens Paastand, først yttret den lidende Digter sin Foragt og Kulde, siden aabenbart nok vist, at der gaves Egne i Poesien, hvor han aldrig havde været og aldrig vilde komme; og Baggesen udtrykte sin Harme over hans virkelige eller formente Overmod i de velkjendte Linier:

Du gav mig at forstaa, jeg skulde pakke
Mig bort, ej blot fra Bjærget, hvor du stod,
Men selv fra den Parnassets lille Bakke,
Hvor du endnu har aldrig sat din Fod.

Hidtil saa Baggesen sin Berömmelse som Poetarum danicorum Princeps vel grundet, og udenfor det dramatiske Fag gjorde ingen ham den stridig. Nu var der i dette, især i Tragedien, opgaaet en ny Stjærne, „ein schillernder, villeicht mehr als Schillerscher Stern von erster Grösse," der maaske om han end i Kunst stod tilbage for Baggesen, i Geni maaske langt overgik ham; men han haabede, at de begge meget godt kunde staa og bestaa ved Siden af hinanden. Paa dette Trin stod Baggesen endnu 1807; og uagtet der under hans Ophold i Kjøbenhavn (1806—1807) „kun skurrede en eneste Misklang, saa længe han vàr dèr, nemlig den halvtyske Oehlenschlägers uendelige Grovhed," vedblev han at hylde den overordenlige Digter, var og vedblev han at være „hans Genialitets ældste og hjærteligste Beundrer." I en lang Aarrække var Baggesen derpaa afreven fra Fædrelandet. Da han 1812 kom til Kiel, havde han bevaret samme Stemning; men Oehlenschläger, „der virkelig havde eklipseret ham" og alle, var sunken. „Dette næsten mageløse poetiske Naturgeni skal, siger han, i alt hvad der ligger udenfor det Poetisk-Plastiske og Fantastisk-Anskuelige være saa ravruskende gal, at ikke en Gang jeg, (for at gjentage det) hans Genialitets ældste og hjærteligste Beundrer, kan holde det ud med ham." Dersom han för som Gjenganger havde slynget sine Pile imod de Pygmæer, der endnu altid havde sit Sæde paa Parnasset, hvad maatte han da ikke nu gjöre, da en ny, en virkelig, en mageløs Digter, bedaaret af Forfængelighed, hildet af Selvtillid, isteden for at uddanne sin ypperlige Naturgave, selv i sine bedre Værker, stolende paa sit Publikum, gav sig hen til Flitter og Floskler, ja derpaa mere og mere fordunklede sin egen Hæder ved en skjødesløs Behandling af Sproget og ved umodne eller endog aandløse Produkter.[1]

[1]) Baggesens Biographie, 4, 104—136. 4, 71—72. 3, 12. 71—72. 245. 4, 74—75. Tillæg 3, 132.

Digitized by Google

Til at bedömme denne Fejde hører væsenlig Besvarelsen af det Spørgsmaal: Fortjente Oehlenschläger Baggesens Anfald? Derpaa kan i Almindelighed svares: at der næppe gives noget större Bevis, end denne Digter, noget, der mere bekræfter, hvor meget Geniet behøver Næring og Føde. Efterligning af Tysk og Griben af Nordisk greb ind i hans Ungdoms Friskhed, og satte hans skabende Naturanlæg i levende Bevægelse. Derfra udgik fortrinlige Værker. Men Sjælen blev tom; den havde ingen Ungdoms Føde faaet, den havde ingen Kundskab at tære paa, og den forhværvede ingen; han gjorde intet nyt Studium, og kunde aldrig gjöre noget grundigt Studium. Forfængeligheden gav ham Selvtilfredshed; blinde Tilhængere flokkede sig omkring ham, og tilraabte ham Hyldest; enhver Dadel ansaas for Misundelse eller Avind. Det ødelagde ham, saa vidt han kunde ødelægges. Følgen blev Fabrikarbejder af den höjeste Tendens, og andre endnu simplere, endog maadelige Arbejder. Naar Angrebet viste sig i en ædel Form og med rene Motiver, var det ikke alene tilladt, ikke alene retfærdigt, men næsten nødvendigt. Literaturen borde ikke lide under en Mands tomme Forfængelighed.

Stridens Omfang, da flere og flere indvikledes deri, gjör det vanskeligt at faa et Overskue derover. Gangen deri skal derfor kortelig angives. Baggesen begyndte den med en dramaturgisk Kritik over Hakon Jarl i December 1813, hvilken blev fortsat over flere af Oehlenschlägers Sörgespil indtil Axel og Valborg ved Slutningen af 1814. Strax efter Krigserklæringen i Lille Søndag Aften fulgte Pindsvinet, et Angreb paa den raadende Dramaturgi. Derpaa svarede ingen af de angrebne (Rahbek, N. T. Bruun o. s. v.), men T. K. Bruun udgav: Ikke om Jøderne men deres Gjenløser Justitsraaden. Da Baggesen fandt Sammenhæng imellem Fritimerne (T. K. Bruun), Nutiden (N. T. Bruun), Dagen (Rahbek) og Athene, hvis Udgivelse Molbech havde overtaget i Februar 1814, opfordrede han Udgiveren til at give Oplysning om Athenes Gulhed (det havde gult Omslag), og der begyndte en Fejde imellem dem. Da Baggesen ved at anmælde Opførelsen af Barselstuen paastod, at Holbergs Komedier maatte renskrives, opstod i Athene Peter Wegner (A. Boye) med: Hans Mikkelsen til Søndagsskriveren. Nu indtraadte en Standsning, i et halvt Aars Tid lod Baggesen intet trykke, trak sig tilbage i Ensomhed, og tænkte endog paa at tage til Genf. Allerede i Kiel havde han fattet Idéen til Det evige Sindbillede; der findes nemlig i hans Samlinger under Overskriften Crux: X. 10. +. Jo. Denne Gaade fuldendte han i Februar 1815, og udgav den i Slutningen af Aaret. Det synes, at han ved at forbinde sine filosofiske Øvelser med sin poetiske

Digitized by Google

Færdighed, vilde yde et Kunststykke, der skulde overgaa alt hvad man hidtil havde set. Frøken Jessen forsøgte at løse den; den løstes af Thiele, der kun var 18 Aar gammel og endnu gik i Skolen, fremdeles af Weyse og af J. L. Heiberg.

Medens Baggesen lod Striden hvile og ikke tænkte paa at fortsætte den, blev han atter uvæntet reven ind i den af en ham aldeles ubekjendt Mand. Grundtvig lod nemlig (i Kjøbenhavns Skilderi for November 1815) indrykke: Rimelige Strøtanker ved Kalundborgs i Livet vel meriterede Stads-Satyrikus Jens Baggesens Grav, og tilsendte ham Gaadegjætningen; Baggesen svarede med Til Vali Magni og Rimbrevet: Tankesamleren i Hjærtet til Strøtænkeren i Munden; Grundtvig atter med Digtet: Til Sphinx, hvorpaa Baggesen endte med: Et Hjærtekvad. Og dermed sluttedes Valhallalegen, som Baggesen kaldte den. I det første Nummer af Skilderiet for 1816 optraadte en ny Modstander under sit Navn, Wosemose, nemlig med: Samtale i de dødes Rige imellem otte af vore Genier; baade Baggesen og Grundtvig fejede ham af. Hempel gjorde en Bemærkning derom i sin Avis, hvorpaa Baggesen skrev Digtet: Til Hr. Hempel. Da der i Aarhus Avis ved Skuespiller Knudsens Død (i Marts 1816) ydedes ham en overdreven Ros, skrev Baggesen Epigrammet: Til Kjøbenhavn, Ved Skuespiller Knudsens Ligbegjængelse, der, hvor sandt og træffende det end var, stærkt saarede Familiefølelsen, og derved meget øgede hans Fienders Tal. Men for Alvor begyndte Baggesen atter Kampen „for Sproget" i Maanedsskriftet Danfana (1816 til Marts 1817), hvori han dels meddelte andre Digte, dels med endnu skarpere Satire angreb Oehlenschläger. Mod Kritisk Vurdering af Ludlams Hule, og mod Peer Vrövlers yderst grundige Commentar over Oehlenschlägers genialske Sang ved Fugleskydningen (August 1816), tog Peter Wegner atter til Gjenmæle i: En liden gavnlig Moerskabsbog og om Syngespillet Ludlams Hule etc. Baggesen sluttede Danfana med Asenutidens Abracadabra, der i Forbindelse med Pindsvinet og Peer Vrövlers Commentar dannede en Dunsiade.

Men forinden var en ny Modstander optraadt: Peder Hjort med 12 Paragrapher om Jens Baggesen (indrykkede i Athene Juli til December 1816, og særskilt udgivne i Januar 1817).[1]) Imidlertid havde Baggesen fuldendt Trylleharpen, et nyt originalt Syngespil i to Akter, til Musik af Kuhlau, bestemt til Opførelse paa Kongens Fødselsdag; men samme Dag, som det averteredes,

[1]) Med disse Peder Hjorts Tolv Paragrapher kan man jævnføre Molbechs Artikkel: Baggesen som dansk Digter og Prosaist, i Nordisk Tidsskrift 1827.

Digitized by Google

averterede Peder Hjort et nyt Skrift: Om en höjst mærkelig Lighed imellem Tryllebarpen og samme Stykkes Original. Ved Opførelsen uddeltes gratis Exemplarer af denne Pjece. Da Stykket opførtes anden Gang, blev det udpebet. Baggesen anlagde Sag, der først blev paadömt i Maj 1818. (Trylleharpens Historie udgiven af Baggesen i December 1818.) Stykket var hans eget; Idéen dertil endog ældre end 1790, og bearbejdet paa Tysk under andre Titler: Arions Lyre, Ossians Harfe, Terpanders Lyre o. lign. og under Navnet Trylleharpen atter begyndt 1799. At han ikke havde tilegnet sig en anden Forfatters Arbejde, men andre havde brugt hans, var udenfor al Tvivl; men det var vanskeligt at tilvejebringe juridiske Beviser derfor, især paa Grund af den ældre Komponist Kunzens Sygdom og ved denne Lejlighed indtrædende Død. I Familieanliggender besøgte han sin 84 Aar gamle Moder i Korsør, og tog med Kongen, der ikke unddrog ham sin Naade, over Store Belt. Under hans Fraværelse udgav Frøken Jessen: Hinken-Tudse eller Elsemoers Eventyr. I Oktober vendte han tilbage til Kjøbenhavn, og der begyndte en ny Kamps og en ny Forhaanelses Tid.

Oehlenschläger kom hjem fra sin Rejse med Bertouch, og udgav sin Rejse. Dens „Flauheder" omtalte Baggesen vel blandt sine Venner, og lod det blive derved; men da anden Del var udkommen (i Juli 1818), og Oehlenschläger, der havde haft Strid med Theaterdirektøren, Etatsraad Olsen, om Frejas Alter, tillod sig at anfalde denne Baggesens Ven („en fuld Olsen i Barselstuen, sagde han, er en ulige mere filosofisk, poetisk og for Menneskeheden interessant Person, end en nüchtern Dito i Stadsestuen, der kun kjeder og ærgrer med sit dumme indbildske Vrövl"), saa besluttede Baggesen „atter at angribe den gode Smags og Sprogets Despot, og at sønderknuse hans Hovmod, den eneste Redning, der endnu muligvis var tilbage for Læreren i Smagsvidenskaben som Digter." I August begyndte han Udgivelsen af Breve til Oehlenschläger med en Fortale til Fædrelandets studerende Ynglinge. Saaledes opfordredes de til at yttre sig i Striden, og efter enkelte Udfald imod ham (deriblandt en Ode af Hauch), sendte de Tolv eller, som Grundtvig kaldte dem, Tylvten (A. G. Rudelbach, P. M. Møller, K. Hauch, Kr. Lütken, K. Flor, W. R. Dichman, N. B. Krarup, Joh. Bröchner, G. A. Dichman, L. Abrahams, N. K. Møhl, L. K. Westengaard) ham i Oktober en Udfordring paa Latin til offenlig i dette Sprog at forsvare sine kritiske Grundsætninger, og kort efter gjentog en af de Tolv denne Opfordring. Baggesen svarede i Brevene til Oehlenschläger. Et Tal Videnskabsdyrkere ved Universitetet gav en Erklæring imod de Tolv; T. G. Repp en Udfordring paa Græsk; og Baggesen udgav (i Oktober) Rejsen

Digitized by Google

til sit Hjem i Udtog. Grundtvig stillede sig paa Baggesens Side imod de Tolv; men Bifald fandt de i Literaturtidenden (F. K. Petersen). Saaledes havde hele det literære Kjøbenhavn rejst sig, og det syntes at maatte ende med et Stygotiansk Feltslag, uden Blod, med Vittigheder og Dumheder til Kardætscher. Da udkom i de første Dage af November Idyllen Den lille Hyrdedreng, og Baggesen sluttede i samme Maaned sine Breve til Oehlenschläger med en „Vidunderlig Slutning“:

Opstandne Digterhjærtets andet Du!
Bryd lidt Dig om, nu, Du skal Riget arve,
Hvad i min Vrede jeg har knust i tu!
Sku, kjend og føl det dybt: Det var din Larve.

Med disse Ord havde han i Grunden selv tilintetgjort den frivole og forargelige og futile Strid; han havde kun stredet imod og knust en tom Maske, en Klædning, som Oehlenschläger, der behøvede Penge, ikke Digteren, der var rig nok, rigtig nok vel ofte havde iført sig, hvori Baggesen maa bekjende, og ved andre Lejligheder har bekjendt, at ogsaa han undertiden havde gjort sig skyldig. Det var ikke Digteren Oehlenschläger, han med alle sine nærgaaende Vittigheder havde ramt; men det var Publikum, der tog til Takke med Poesiens Affald, og den ubesindige Ungdom, der drev Afguderi med dem, selv naar han vaasede. I Bladene maatte desuden Striden standse, da „Dagen“ lukkede sine Spalter for den i December; og Baggesen endte den med Dannevægterens Nytaars-Vers i første Nummer af Skilderiet for 1819, samt ligeledes i Januar 1819 med sine Rosenblade med ett Par Torne. Om disse, siger han, at „de i Forening med Digtene i Danfana udgjöre det Danskeste og med Dannished mest stemplede, der er flydt fra hans Pen.“ De øvrige Frembringelser, der fremkom, og vedbleve af og til at fremkomme, ere ubetydelige, og næppe ville andre mindes, end Poul Møllers Sang om Jenses Lidenhed, en Parodi over Baggesen, og hans Forsøg til et Himmelbrev, en Parodi over Grundtvig.

Imidlertid maatte Baggesen endnu erfare, hvor stor Uvillie der raadede imod ham. Trylleharpen blev tredie Gang opført til Fordel for Forfatteren den 21de Februar 1819. Uagtet de höje Priser var Huset propfuldt; og efter at Dækket var faldet, begyndte en heftig Kamp imellem Bifalds- og Mishagsyttringer, som efter Opførelsen af en Entré begyndte paa ny, og varede over tre Kvartér, indtil endelig Militæret og Politiet fik begge Parter ud af Huset. En Del af Piberne gik til Baggesens Bolig for at give ham et Pereat, og da Selskabet Clio just havde sit Lokale under Baggesens Bolig, istemmede hans Venner i

Digitized by Google

dette Selskab et Hurra for ham, en ny Scene, der maatte gaa ham saa meget mere nær, som hans Fanny var syg og forfærdedes derover. Det var den pøbelagtige Slutning.

Vor Digter, der foruden sine polemiske Digte ogsaa havde udgivet andre, især Poetiske Epistler, Fortsættelse af Rimbrevene, udgivne i Høsten 1814, og Digtene til Nanna, hvis Værd næppe den Gang, da de bleve til, erkjendtes, hvorimod Byen havde travelt nok med at faa at vide, hvem Nanna var (det var denne Gang en Dame, der var i Huset hos Generalkrigskommissær Wiborg) — vor Digter maatte nu have faaet nok af Kjøbenhavn. Selv var han kommen op ved Schimmelmanns Hus; dèr havde nu en anden indtaget hans Plads. „Fru Schimmelmanns Had og Oehlenschlägers Buste (det var det smukke Ansigt, som havde stukket hans ud dèr) gjorde Ernst Schimmelmann uretfærdig imod ham.“ „Venner hængte sig forhen ved hver Finger han rakte ud;“ nu var han paa nogle faa nær, forstødt, foragtet, forhaanet, og paa en og anden nær, som Astrup og Friederike Brun, „var der ingen af disse faa Omgangsvenner, der havde Sans for hans aandige Fortrin eller kunde paaskjönne dem.“ I den Skildring, som han (i November 1817) giver af sin fysiske, huslige og borgerlige Existens, maler han tillige, med skarpe men træffende Træk, Livet i Kjøbenhavn. „Intet Menneske har her, af lutter Næringssorger og Glimmersyge, en Minut Tid (i alt Fald kun en flygtig) at offre paa sin Tilværelses aandige Liv.“ „Alle, selv de höjtstillede, skakkre, endskjöndt de udhængte Salomons-Herligheder kun ere Flitterstads og ikke ulige en mølædt Theater-Garderobe.“ Det er maaske ogsaa Tilfældet i de andre Hovedstæder i Europa; men „ved Siden af det falske Skin have de dog mere varmende Solskin, og de have gjerne i deres Nærhed en eller anden ophöjet Plads eller et Fjæld, hvor man kan stige op til en renere Luft; men her fryser stakkels Tom, uden med Værdighed at kunne skildre Afgrunden for den blinde Konge.“ Smaaligheden raadede.

Den hele Fejdes Natur stadfæster det, og den gjör heller ikke Baggesen nogen Ære. Han havde naturlig Tilböjelighed til Parodi; Venskab og erkjendt Ypperlighed vare ham ingen Hinder for dens Anvendelse. Han parodierede Voss, Fichte, Gøthe. Han troede i Oehlenschlägers barnagtige overmodige Foragt at finde en Drivefjeder til at stække hans Hovmod; han havde Ret til at lægge den Aandløshed for Dagen, hvormed den af Naturen saa höjtbegavede Digter vanærede sit Geni, og handlede ilde med Poesi, Sprog og Smag. Han havde fuldkommen Ret i, at den, der var stillet saa höjt, aldrig borde stige ned i de laves Kreds. Men Maaden var uværdig. Det kan være, hvad

Digitized by Google

J. L. Heiberg mener, at Eftertiden „for længst er kommen paa det rene (andre sige, paa det skidne) med hele dette Anliggende,“ og „at de bedre Partier i denne Polemik uden Sammenligning ere de fortrinligste af hvad Baggesen nogensinde har skrevet.“ Men naar Oehlenschläger fejlede ved at nedlade sig til sit Publikum, for af det at drage saa megen verdslig Fordel, som han kunde, borde da Baggesen gjöre det samme? Borde han, der visst nok aldrig kunde synde af Uvidenhed eller Dumhed, som den for sin Uddannelse ligegyldige Naturdigter overalt var udsat for, borde han nedlade sig til det samme Publikum, der dog aldrig kunde hæve sig höjere, end at anse hans Kritik for en Følge af Misundelse, og den hele Kamp for ikkun personlig? Vidste han ikke, at denne Mængde kun havde Smag for og satte Pris paa Fordrejelser, Spydigheder, kort sagt, Persiflage? og borde han lægge an paa at vinde den ved slige i sig selv foragtelige, lidet vittige Midler? Sömmede det sig for ham, for en Digter at kaste med Snavs og Skarn (som lange Rækler, Molbækken i den Wosemose, Trompetersen, Fordrejelse af Tonefaldet i: Dèr stødtes i Trompeter. o. desl.). Og hvorledes forholder det sig med Hymnen til Uronia, som man synes at have bluets ved at optage i hans Værker? Det, som han bebrejdede sin Modstander, Brugen af dennes lavere Evner, deri gjorde han sig selv skyldig i endnu höjere Grad ved Misbrugen af sine höjeste. Naar en Strid som denne, der i enhver Literatur kan indtage en Sidekreds, kunde saa godt som optage hele Parnasset, saa er ogsaa den kun en sörgelig Stadfæstelse paa vor Literaturs smaalige Forhold. Heller ikke havde Striden videre gavnlige Følger. Hverken Oehlenschläger eller Publikum blev visere eller bedre; det hele var kun et forbigaaende Kjævleri, hvor der var for meget af det onde og det lave, til at der af det kunde fødes nogen ny Aand i den poetiske Verden. Det, som Baggesen traf hos Oehlenschläger, var endelig kun nogle ydre Brøst, der sandelig snart maatte falde alle i Öjnene, og som ikke udsprang af hans rette poetiske Kjærne; Grundbrøstene ved Oehlenschlägers nordiske Poesi, som var han störste Ejendommelighed, har Baggesen hverken oplyst eller forklaret, ikke en Gang set; og her ligger dog det, der endnu den Dag i Dag maa vække vor Bekymring og vor Smerte. Han var hildet i Formen, hvori just han var en Mester, han var greben af Lidenskaben, der tumlede ham hid og did, imedens Idéens Ro vilde have været det eneste sömmelige, den eneste Frelse for ham og Literaturen. Vi henvise til hans Undskyldning til Ny Forerindring til Labyrinthen, hvor han selv har følt og sagt, hvor meget han mangen Gang fejlede ved at gaa for vidt. „Det er vanskeligt, siger han blandt andet, om ikke umuligt, at skjemte

Digitized by Google

længe, endog paa den uskyldigste Maade, uden stundum at berøre noget, der egenlig ikke borde spøges med."

Vi maatte medtage dette Afsnit af Baggesens Liv, for at faa en fuldstændig Anskuelse af hans poetiske Virksomhed. Slutningen tilhører den tyske Poesi, og sine sidste, nogle af de friskeste, Laurbær høstede han i denne. Allerede i Maj 1819 agtede han at drage bort; i September gjorde Selskabet Clio et Afskedsgilde for ham, men allehaande Hindringer udsatte hans Afrejse til Slutningen af September 1820, og hvad han i den Tid frembragte var, nogle enkelte Lejlighedssange undtagne, tyske Digte, der tildels udtrykte det Mismod, som i hans Stilling var saa naturlig. [1])

Ny Gjenvordigheder væntede ham. Paa Vejen til Paris erfarede han sin Ven Waltersdorfs Død. I Paris blev han sat i Gjældsfængslet, fra hvilket Fanny befriede ham ved at pantsætte sin Ejendom i Marly. Der vollendete Faust, hvoraf nogle Scener för vare trykte, gjennemsaa han, og sendte den til en Boghandler i Tyskland. Han færdedes i de höjere politiske og literære Kredse i Paris, og begyndte lunefulde Skrifter paa Fransk. Men Fannys og hans egen Sygdom hemmede hans Virksomhed. Prins Kristians Ophold i Paris fremkaldte nogle danske Digte, deriblandt: Nytaarsmorgen 1822. Men i samme Aar døde hans Fanny og deres unge særdeles begavede Sön Paul. Hans Lune var imidlertid ikke udtömt; han fuldendte sit episke Digt: Adam und Eva oder die Geschichte des Sündenfalls i tolv Sange, hvilket han kaldte ein rein urkundliches Epos; men efter et Besøg hos Jean Paul kaldte han det, efter dennes Forslag, ein humoristisches Epos. Det udkom 1826, og her have vi atter paa flere Steder Baggesen selv i Vidd og i Vemod. Hans sidste danske Digt var Firkredssangen, digtet i Bern til Kong Frederik den sjettes Fødselsdag 1825. Under haarde Lidelser, som hans „Ulykkes-Compagnon og Tvilling-Embryo (det ubekjendte x i hans venstre Side)" foraarsagede ham, digtede han sin Svanesang: Der Himmelruf an die Griechen, efterat han han havde modtaget Efterretningen om Missolunghis Fald. Fra det ene Bad drog han til det andet, uden at finde Hjælp, og besluttede endelig, efter sin Sön Augusts Forslag, at vende tilbage til Fædrelandet; men han kom ikke længer end til Hamburg, hvor han døde i Frimurerhospitalet den 3die Oktober ved

---

[1]) Baggesens Biographie, 4, 104—274. med tilhørende Tillæg. 4, 71—72. 3, 12. 25—31. 71—72. Tillæg 3, 132. 4. 74—75. 245. 304. 4, 97—98. 300. Satiriske og Polemiske Digte i Baggesens Danske Værker.

Digitized by Google

Daggry 1826, i sit 63de Aar. De sidste danske Ord, hans døende Læber udtalte, vare: Hellig, Hellig, Hellig, af hans Oratorium Christi Død. Han blev begraven ved Siden af sin første Hustru Sofie Haller paa Kirkegaarden udenfor Kiel. [1])

Efter at have givet dette Uddrag af Baggesens Liv, dvæle vi endnu ved nogle af dets Enkeltheder, for största Delen efter hans egne Meddelelser, for endelig at bestemme den Plads han indtager i Literaturens Historie.

Det er et usædvanligt, afvexlende, ustadigt, næsten romantisk Levnet. „Mit Levnetsløb, siger han selv, er virkelig en Roman — snart Du og Du med Grever og Hertuger, snart holdt uværdig til at være Deltager i en berömt Landsmands (Thorvaldsens) Velkomst paa Skydebanen, snart fængslet i (Gjældsfængslet) St. Pelagie, snart, og oven i Kjøbet umiddelbart derpaa, forkjælet i de interessanteste parisiske Kredse," en Ven af Aristokratiet og Almuens Sanger, lyksalig i Omgang med Prinsesser, og den hjærteligste Kammerad med trohjærtige Søulke.

Ustadigt er dette Liv, deri er da intet forunderligt, thi det har intet Maal; det har mange, men kun dette eller hint for Öjeblikke, intet for Livet. „Af Naturen fik han et farligt Overmaal af Fantasi, ligesom med Modermælken indsugede han en umaadelig Pirrelighed (eine unmässige Reizbarkeit und Empfindlichkeit), som to Decenniers Armod nærede, som overdreven Vaagen og Studering, unaturlig Anstrængelse og en halv zigeunersk Levevis forhöjede, og ved de Smigrerier, som det ulyksalige Versesmederi tildrog ham, forværredes Ondet. Hans Existens derefter, uden Plan, uden Hvilepunkt, snart hist, snart her paa Jorden, med en sværmersk, til fortærende Lidenskab elsket, efterhaanden hendøende Hustru, og en vedvarende Sygdom, der for sig alene var nok til at forbittre et Menneskes Liv" — saa begribes det vel, at Ligevægten maatte tabes, „at han med ett Ord, ved Natur og Kunst og Skjæbne blev det svage, fantastiske, uordenlige, besynderlige, lidenskabelige Menneske, hvorom ingen tvivler, der Aar igjennem har kjendt ham." Men denne svage har en uimodstaaelig Trang til Meddeling. „At tænke, føle, skrive, det falder for ham sammen." „Som oftest koster det ham usigelig Anstrængelse; men det er ogsaa hans störste Fryd (höchste Wonne)." Tilsidst har han dog kun en Liden-

[1]) Baggesens Biographie, 4, 275—450. J. L. Heibergs Flyvende Post 1827, Nr. 6. Sst. Nr. 8 findes N. Davids Beretning om Opholdet i Carlsbad. Om Baggesens Mindefest paa Theatret den 15. Februar findes Efterretning i Nr. 15.

Digitized by Google

skab, ikke Hobens Pris, ikke Samtidens Ros, „Udødelighed, siger han, er min eneste Lidenskab.“ [1])

Vi have allerede bemærket det, det er en kamæleontisk Natur, der tager Farven af alt, alt herligt og stort naturligvis, alt yndigt og skjönt, indenfor hvis Omraade den kommer. „Det er nu en Gang min Natur, siger han, at tabe mig i den Natur, der omgiver mig; thi mit sanselige Væsen er yderst böjeligt, gjennemtrængeligt, let stemt og elektriskt. Min Personlighed undtagen, forandre sig alle mine Indstændigheder med Omstændighederne. I Danmark er jeg dansk, i Tyskland tysk, i Frankerig fransk, i Italien italiensk. Paa Stedet taler jeg i kort Tid med usigelig Lethed Sproget; jeg synger, mer end noget andet Menneske, med de Fugle jeg er hos.“ Greben af Kant optager han hans Navn; naar han gjæster Fichte, er han strax inde i hans Ich og Nicht-Ich; da han lærer at kjende Jacobi, forstaar han langt bedre end denne Spinozas ἓν και παν og Jacobis egen vaklende Følelseslære. Det som ligger til Grund derfor, er denne elskværdige Tilböjelighed, uden hvilken ingen stor Skribent bliver til, til at forhværve Kundskab, at fordybe sig i den, at forbinde sig inderlig med den. Men den bliver ligesaa naturlig skuffet; jo kløgtigere Manden er, des snarere ser han, at heller ikke her ligger den Sandhed han søger; og er han vittig, saa skaffer han sig af med Daarskaben ved at øve sit Vidd paa den. Det er noget lignende, som naar Göthe, greben af Livet, sænker sig ned i en af dets aandige Forvildelser, og for at skaffe sig den af Halsen, digter en Werther. Sindet bliver kun befriet, naar det udlader sig, og trøstig kan man raade enhver, der af Tvivl, f. Ex. religiøse, eller af Sorg, f. Ex. over sit Fædreland, er Fortvivlelsen nær: hvis du kan digte, saa digt en Række af Epigrammer (Xenier), skriv i alt Fald en Bog, men en god.

Man er saa let tilböjelig til at fordömme dette Omsving; men til en viss Grad er det jo et Gode, thi det er da intet Omsving, det er en Fremgang; men især tykkes Virkningen paa Gemyttet og Livsforholdenes Stemning at være ligesaa sörgelig, som den er uundgaaelig. Baggesens Venskab med Rahbek var aldeles oprigtigt. Fuld af Tillid og Haab skriver han til Rahbek 1795: „Du ser, kjæreste Rahbek, at hverken Misforstaaelser i gamle Dage eller Tavshed i de ny har svækket min Fortrolighed til Dig. Med tillidsfuld Overbevisning, at der i vort

[1]) Flere Bidrag til hans Karakteristik findes i: Baggesen paa sit Værelse, forkortet af Dresdner-Modenzeitung, i J. L. Heibergs Flyvende Post 1827, Nr. 31. 32. 33.

Digitized by Google

gamle Venskab var noget, der aldrig kan forgaa, en uvisnelig Spire, der fra nu af atter vil skyde herligt op, og til sin Tid velgjörende omskygge vore gamle Tindinger, rækker jeg Dig hermed som Mand broderlig Haanden. Vort Venskabs Aften vorde som dets Morgen!“ O, hvor den blev ulig! Omvendt har Baggesen næppe følt en saa stærk og stadig Hengivenhed til nogen, som til Reinhold; Modsætningen tiltrak ham; men deres Brevvexling viser, hvorledes Reinhold, den rolige og faste Tænker, næsten er i Færd med aldeles at opgive den vankelmodige, uberegnelige Digter. En anden mere aandsslægtet Mand, Jean Paul, der imidlertid, først lærte at kjende Baggesen personlig kort för begges Død, i Vaaren 1825,[1]) Jean Paul (man vil mindes den Humor og Kvindehenrykkelse, som de delte med hinanden) forstaar ham bedre. „Seine Laura, siger han, ist für mich Salz, Würze, Zimmt und Honig. Sowohl im Moralischen als im Aesthetischen fehlen ihm nicht die Kräfte und Flügelfedern, sondern ein Ziel dem er immer zufliege; und so wird ihm das Leben durch den unbestimmten Kreis-Flug leer und matt.“ Og iblandt det Jean Paul mener der kunde hjælpe ham, et Embede og en Kone, anfører han: „und etwan ein Buch, an dem er zehn Jahre lang schreiben musste.“ Og vèd Baggesen selv det ikke meget godt? Har den mandige Lovisa Augusta ikke sagt ham det tydelig nok, da hun skrev i hans Stambog (i Graasten 1791): Das Leben des Weisen ist ein harmonisches Ganze, aus dem sich nichts trennen, nichts herausheben lässt; das Leben des Thoren besteht aus Stücken. Er det hans Skyld, at han ikke er mere stadig? Der findes mange Vidnesbyrd iblandt hans Optegnelser om den Pris han sætter paa Orden og paa Ro, og det er just store episke Digte han sætter som sit Maal, som sin Fuldendelse. Der forekommer i et utrykt Brev fra P. A. Heiberg til Rahbek, hvori han paa Vejen til Paris efter sin Forvisning (1800) omtaler sit Ophold i Weimar, blandt andet følgende Dom af Wieland om Baggesen: „Baggesen ist ein genie manqué. Er hat nicht Wort gehalten, er hat sich selber verpfuscht.“ Dette er ubilligt; er han forfejlet, har han i det mindste ikke været ene om det.

Jakob Bøhm skal etsteds sige, at alle dyriske og menneskelige Legemer, selv Planterne ere halvdøde, det vil sige, af den Kraft, der hel skulde anvendes paa at realisere deres Idé, maa de anvende den halve til at overvinde de materielle Omgivelser udenom Idéens Centrum. Dette gjælder da især om det mest energisk-koncentrerede Menneskeliv, Digterens, der i det materi-

[1]) Baggesens Biographie 3, 2.

Digitized by Google

elle har sin störste og naturligste Fiende. Enhver Digter har gjort denne Erfaring. Hos Baggesen krævede hin Hemning endog mere end Halvdelen af Idéens Kraft, og deri ligger hans Svaghed, hans Livs Ulykke og hans Poesis Brøst. Idéens Kraft var stor, ja i visse Maader ulignelig, men den var ikke udholdende. Vi have strax i Begyndelsen bemærket, at Poesien var ham en Leg, ikke et Værk; og han siger selv, at der var tre Nydelser han ikke godt kunde undvære: Snustobak (det pirrende), Bjærge (det ophöjede) og Tankeleg. „Under Tankeleg, vedbliver han, forstaar jeg Filosofi, enten det nu er under Læsningen af filosofiske Værker eller Samtaler over filosofiske Gjenstande. For mig, der ikke arbejder i og for Filosofien, er dette kun Leg, men rigtig nok den mig kjæreste af alle.“ Denne Tankeleg kjende jo alle fra dens nederste Form til dens höjeste: fra Bysnak, Morskabslæsning, flygtig Nydelse af videnskabelige Skrifter, o. s, v. indtil det evige Sindbillede. Poesien var ham ligeledes en Tankeleg, Sjælens og Tankens Bevægelser, som henrykkede ham, men ingen Livsgjerning. Det vilde den maaske være bleven, hvis han kunde have overvundet de materielle Omgivelser. For ham, hvis eneste rette Lidenskab var Udødeligheden, maatte jo hele Livet være en Vandring til Udødeligheden. Men han var ufri; han var det allerede som ung, men han blev det endnu mere som Mand. „Naar jeg, siger han, nogensinde efter min Død udgiver mine Bekjendelser, vil jeg stille det Sted af Horats: Jove non probante, uxorius amnis, som Motto i Spidsen; thi mit huslige og borgerlige Liv er i Sandhed en fuldstændig Kommentar hertil. Det ligesom for mig af Horats opfundne Biord uxorius sparer mig mange hundrede Sider til Skildring af min konkrete Karaktér. Baggesen har i de sidste tretten Aar næsten ikkun været sin Kones lydige Mand. Tal derfor ikke om min Villie, jeg har ingen haft, siden jeg blev gift. Min Sofie og min Fanny troede og tro at blive førte af mig over Heder, Have og Bjærge, men det var dem, der førte mig. Jeg har aldrig forladt mit Fædreland for min egen, og jeg har ingensteds opholdt mig uden for deres Skyld, med Undtagelse af paa Alperne og paa Havet,“ der naturligvis ikke ere stadige Opholdssteder. Naar han ofte i sine Breve (især til Gierlew) klager over Danmark, dets Utak, og hvad ondt han kan søge sammen, saa er det kun Udflugter, det er ham dog, naar han i sine stille Timer udgyder sine inderste Fornemmelser, den kjæreste Plet paa Jorden, naar han kunde leve dèr. Da Kronprinsen spurgte ham: vil De nu blive hos os? da skildrer han selv sin store Sorg, at han ikke kunde sige Grunden til at han svigtede Regjeringens og Fædrelandets Forvæntning. „Det vilde, siger han, være ham let at

Digitized by Google

opnaa et Embede, som paa en Gang befriede ham for al Bekymring, hvis han vilde blive i Kiel eller Kjøbenhavn; men han frygtede, at selv den mest glimrende Stilling ikke vilde kunne behage Fanny i et Land, for hvilket hun allerede en Gang havde fattet en saa frygtelig Lede.“ En anden materiel Omgivelse, som Baggesen ikke kunde overvinde, er hans verdslige Stilling. Han kunde aldrig, siger han etsteds, (i materiel Henseende) leve for Nutiden, men maatte stadig leve for Fremtiden, det vil sige, han havde aldrig det fornødne, saa at han med Ro kunde overgive sig til den nærværende Tid, det første Krav til videnskabelig, saa meget mere til poetisk Virksomhed; hans Velyndere vilde gjerne skaffe ham den fornødne Tryghed, men de stillede dertil Krav, som han var nødt til at opfylde, skjöndt de strede imod, ja tilintetgjorde hans poetiske Tilværelse. Schimmelmann og Hertugen af Augustenborg kunde af Baggesen lade sig overtale til at give Schiller en Understøttelse, og de vare saa blinde, at de ikke kunde se, at den Digter, der stod for dem, næsten var i en lignende Stilling. Af Schiller krævede de intet Vederlag; men Baggesen maatte være, det faldt jo saa naturlig, det som for dem var det höjeste i Verden: en nyttig Borger. Dette maa bestemmes nöjere. Man vil ihukomme, hvorledes Tilstanden netop var paa den Tid, da han tilstrækkelig havde vist, at han var Digter, og da altsaa Staten, naar Folket var for lidet til at bære ham, maatte skaffe ham et sorgfrit, anstændigt Udkomme. Ved Siden af et i sin tilvante Examens-Slendrian gaaende eller krybende Universitet havde der rejst sig en ny næsten eneraadende Magt, Pædagogikken. Den traadte frem theoretisk, for saa vidt Theori gjorde sig gjældende, i Hertugen af Augustenborg, som stod i Spidsen for hele Undervisningsvæsenet, praktisk som det fremtrædende Mønster i Christiani. Den var af en dobbelt Art, den sædvanlige Pædagogik for den opvoxende Slægt og Pædagogikken for Folket, Folkeopdragelsen. Alt, hvad der ikke overtog et andet Embede, maatte offre sig til disse. Det höjeste var ikke Videnskaben, men Skolen. Literaturen var Skolebøger og Folkeskrifter. Pædagogen og, saa underligt det end kan synes, Skolemesteren var Hertugen selv; han var det Hjul, som satte Maskinen i Gang, og Methoden (Methodikken var den egenlige Grundvidenskab) uddannede sig efterhaanden over hele Landet til et mekanisk Maskineri, der bemægtigede sig alle gode Kræfter og rev dem ind med i sin Kreds. Kun som Redskaber kunde de trives. Digterens Tilværelse beroede paa disse Statspædagoger (Gud forlade dem!), hvo vil da uden videre fordömme ham, fordi han knækkedes under deres Hænder. Var det noget, som et uundgaaeligt Paalæg at sende ham til Schnepfen-

Digitized by Google

thal? Hvad skulde han gjöre dèr uden at samle Materialier til en komisk Fortælling? Endnu tydeligere: Schimmelmann skriver til ham (1795) omtrent som saa: De har ikke gaaet den sædvanlige Løbebane, Deres Genius har ledet dem (De har ikke taget juridisk Attestats, er bleven Volontør uden Gage, Kopist o. s. v.), De kan altsaa heller ikke nu, Skridt for Skridt, gaa den sædvanlige Vej. Men naar De nu kommer her igjen, saa synes det De maa vise, at De nu har i Sinde at offre Deres Kræfter til Staten eller det almindelige, som dog vel skulde være synonyme. Det offenlige Opdragelsesvæsen, forbundet med den offenlige Undervisning, synes mig at være en værdig Gjenstand for Deres Aand. Schimmelmann foreslaar ham derpaa to Bøger, som ville passe til hans Genius, og som skulle udarbejdes: En Historie, især Fædrelandets, og en moralsk Læsebog med Hensyn paa den arbejdende Klasses Bestemmelse. Sagen er, at Regjeringen vil oprette et Kollegium eller en Direktion for den offenlige Opdragelse og Undervisning. Der er nedsat to Kommissioner, for de lærde Skoler og for Folkeskolerne. Hertugen tænker at foreslaa ham til Sekretær i den lærde, efter Schimmelmanns Mening kan just Kommissionen for Folkeskolerne give ham „ein Fach der Arbeit und der Thätigkeit." De to Bøger skulle forfattes. „Könnten Sie nicht diese Arbeit übernehmen?" Naar det saa kommer i Gang, saa er hans Vej jævnet, og hans Stilling kan blive endnu tryggere. (Og saa kan han da være viss paa, at de nok skulle skaffe ham saamange Skriverier, at den poetiske Aare skal høre op at slaa, og disse iltre Tankelege nok skulle størkne.) Saare smukt og elskværdig tilbyder Schimmelmann ham i Mellemtiden et Forskud fra hans Venner. Digteren maa nu være bleven helt böjet, af saa megen Godhed og af sin saa forfærdelig tomme Udsigt for Livet; thi han svarer:

Dass der Zweig des öffentlichen Unterrichts, der sich auf das Volk und das Allgemeine bezieht, meinem Bestreben gemässer ist als der gelehrte Zweig, haben Ew. Excellenz richtig eingesehen, und die Arbeiten, die Sie mir vorschlagen, sind nicht bloss an und für sich höchst interessant, sondern haben wirklich für mich einen ganz besondern Reiz, der durch die werktreibende Lust, welche er mir einflösst, was mir an Talenten fehlt, vielleicht ersetzen würde. Die beiden Volksbücher, deren Ausarbeitung Sie mir vorschlagen, würde ich vielleicht ohne Aufforderung, ohne unmittelbare Veranlassung, wenn von dergleichen auch gar nicht die Rede wäre, über kurz oder lang aus eigenem Triebe zu entwerfen versucht haben.

Han havde dog endnu en Udflugt: Det kunde han ikke

Digitized by Google

indse, hvorfor han ikke kunde begynde et sligt Arbejde ligesaa godt i Kiel, hvor han nemlig havde mere Frihed og den Aandsnæring, der udgjorde hans Liv, som i Kjøbenhavn, hvor der ustridig var mere Adspredelse.

Digteren udarbejdede imidlertid ikke de to Folkebøger, det kunde da enhver forudse. Der aabnedes en ny og lys Udsigt; hans Venner, hvor ubegribelig han end maatte synes dem, hvor misfornöjede de end maatte være med ham, sloge ikke Haanden af ham. Han blev Provst paa Regensen og skildrer selv sin Tilstand saaledes: „Mein Amt ist von der Beschaffenheit, dass ich, so lange ich es verwalte, auf alle schriftstellerische Existenz (wenn ich mich nicht ganz aufreiben will) Verzicht thun muss. — Wenn ich aber auf die philosophische und poetische Existenz renoncire, kann ich meine Amtspflichten gemächlich erfüllen, und sie haben nichts Wiederliches für mich, obgleich viele Scherereien dabei statt finden, und viele Chicanen dabei möglich sind.“ Han kaster sig dog over Homer.

Vi have søgt at oplyse Digterens ustadige Virksomhed af hans Omgivelser, deraf, at han ved sin poetiske Virksomhed ikke kunde finde eller vænte tilstrækkeligt Udkomme, og at Staten ligesaa lidet vilde give ham, som nogen anden, det, med mindre han overtog Stillinger, der ikke passede sig for hans Evner; men vi tilstaa, at det næppe er nok til at forklare hans idelige Svingninger, den gjentagne Fatning af store Planer, der aldrig fuldføres. Vi maa opgive at begribe denne Kamæleon, med mindre man kunde antage, at tillige fysiologiske Grunde, i Forbindelse med Tidsaandens Irreligiøsitet, have virket paa hans Aandsstemning. Netop hos de begavede Naturer, der jo forudsætte et bevægeligt Nervesystem, finder en Nervespænding Sted, uden hvilken de vanskelig kunne skabe; de beherske den og faa Magt over den ved at gribe og gaa op i et anstrængende Arbejde. Men de bringe det ikke til Ende; som det er paa det höjeste, indtræder ved Overanstrængelsen ligesom et aandigt Ligfald, indtil de atter gribes af noget nyt. Derved er megen herlig og velsignet Aandsgjerning bleven ødelagt. Denne Tilstand kan lindres, ja endog overvindes ved et fromt Sind, om det end er visst, at denne Djævel ikke kan drives ud uden megen Bön og Faste. Men den Gudhengivenhed, der som en rolig Ström rinder igjennem Sjælen fra Guds Naade som en evig, stille rislende Kilde, synes vor Digter ikke uden til visse Tider, i enkelte Öjeblikke, at have kjendt; i Tankelege kommer den ikke. Hans Nydelser (Genusswünsche) ere for Resten de uskyldigste i Verden: „Nydelse er det for ham, at skabe et digterisk Tankespil og kritisk uddanne det, at beskue Naturen og nyde dens Herligheder med en ligesindet Ven i og

Digitized by Google

paa Bjærgene, og at elske eller rettere at blive elsket; men han vil aldrig have Kraft til at beherske dem. Ere de Fejl i hans Karaktér (Konstitution), saa ere de uforbederlige." [1])

Man kunde ogsaa fristes til at sige, at Baggesen ikke saa meget har forhutlet sig selv ved noget, som ved den blinde Tilböjelighed, hvormed han tidlig og i lange Tidsrum udelukkende hengav sig til den tyske Literatur. Der maatte meget rives ud af hans Hjærte, hvorved det endog forhærdedes mod hans Fædreland. Han glemte, som vi have set, at tænke paa Dansk, hvilket da især maatte finde Sted ved den tyske Filosofi. Det er et Æmne, som Forf. ikke er voxen; men det kan ikke forbigaas, da det indtager saa meget af hans Liv. Der gaves Tider, da han aldeles overgav sig dertil. Der er vel ingen Tvivl om, at hele denne Filosofi, fra Kant til Hegel, nu maa anses som en overvunden Fase i den menneskelige Tænknings Historie; men det er dog interessant at se, hvilken Del en höjtbegavet Digter har taget deri. Han hengiver sig i adskillige Brudstykker til Udviklinger, som Forf. ikke forstaar, og heller ikke gider gjennemlæst, end sider gjennemtænkt; men i andre, hvor han taler forstaaeligt, er det klart, at han afviger fra det givne, og her indtræder atter det samme Fenomen: naar han allerstærkest har hyldet et System, gjör han et Spring over til det modsatte. Her nogle faa Uddrag: Kant kalder han i Labyrinthen (ved Hermannsbjærg og Lovsangen over Tyskland) „Filosofiens Messias." Til Reinhold skriver han 1792, at han har gjort et stort Spring. Hil mig, siger han, at jeg ikke alene Religion, men tredobbelt Religion: min Fornufts Religion, Basis for de andre; min Forstands Religion, Naturreligion, for saa vidt enhver Solstraale giver mig et Vink om Gud; min Følelses har Religion, Tillid, Taknemmelighed. o. s. v. Til Reinhold skriver han 1796: Den theoretiske Filosofi fører mig omkring i en Cirkel, hvis Centrum jeg ingensteds opdager, og den praktiske Filosofi driver mig frem i en lige Linie, uden Maal, naar jeg ikke udenfor begge har noget, som er mig Midtpunkt og Endepunkt. Det er Troen. Gud! Her er mit Midtpunkt, hele min fysiske, intellektuelle og moralske Verdens Centralsol, det eneste Maal for min hele fornuftige Stræben. Det eneste (das Eine), som min theoretiske Existens behøver (noth ist) er Bevidstheden; det eneste, hvad min praktiske behøver, er Frihed; men det höjeste ene (das oberste Eine), som min hele Existens, mit rene Hoved og mit rene Hjærte, min Oprindelse

[1]) Baggesens Biographie 4, 304. 2, 168, 3, 216. 55. 56. 5. Anm. 153. 237. Briefwechsel. 2 Th. Beilage 6, og 2, 140. Biographien 3, 192 og Tillæg 3, 102.

og min Vedvarelse, min Lyksalighed og min Dyd, min Mikrokosmus, altsaa ogsaa Universet, behøver, er Gud. Her alene finder jeg, hvad Fichte bilder sig ind at have fundet i sit Ich bin Ich, hvad de nuværende Rationalister bilde sig ind at have fundet i den blotte Fornuft, der ligesaa lidet som det rene Jeg nogensteds er real forhaanden. Til Jacobi skriver han 1797: Der gives i mine Tanker kun to metafysiske Systemer: Spinoza's og Fichte's, to ens (gleiche) Triangler, med den Forskjel, at det enes Toppunkt er det andets Basis. Den Kantske Kritik har jeg aldrig anset for et System; ikke den gamle vise selv, men kun de unge Aber ved Foden af hans Observatorium have forsøgt at danne et System deraf, der ved Siden af de to andre ikke fortjener at nævnes. Begge hine ere de eneste (alleinigen), thi de have det gamle *ἐν και παν* tilfælles. Efter Spinoza er Alt Moder til Ett, efter Fichte Ett Fader til Alt. Kants Kritik har han underkastet udførligere Undersøgelser (Fragment über den menschlichen Verstand; Ueber einige Merkwürdigkeiten der Kantischen Kritik), hvoraf vi ville tage ett Par Sætninger: Forstanden ser fremad (vorwärts) til Idéen, tilbage (rückwärts) til Følelsen. Gjör den ikke det, ser den ikke tilbage og fremad, bliver den en Uting (Unding). Den Kantiske Forstand stiller sig paa Fornuftens Sted, og ser tilbage paa Begreberne isteden for Følelserne, fremad ser den altsaa intet. Samt: „Das Resultat der Kritik nach dieser Vergleichung des Objectiven mit dem Subjectiven, der theoretischen mit der praktischen Vernunft, des Göttlichen über uns mit dem Menschlichen in uns ist: dem Letztern das Primat zu geben; mithin Freiheit zum Anhängsel des Menschen zu machen, und den Menschen zum Schöpfer Gottes". Lad os endnu tage en Sætning om Døden: „Das Sterben des Menschen ist nicht als eine Entwickelung noch ganz anderer Sinne und neuer Organe, die wir hier nicht kennen, nur ahnden und vermuthen können. Wie der Keim des Embryo der sogenannten Matrice bey der Empfängniss entlöst wird, wie das Kind bei der Geburt der Mutter entbunden wird, so wird der Mensch im Tode dem irdischen Körper entfesselt, um in ein noch feineres Element einzutreten. Dies feinere Element braucht vor der Hand kein anderes als der Aether zu seyn. Wie die Hebamme das Kind auf ihren Händen der Mutter enthebt, so dürfte ein ätherischer Freund des Sterbenden Seele nach dem letzten Seufzer auf seine Lichtschwingen nehmen, und dieselbe in ihr neues Element tragen, nach welchem sie sich schon oft in der dumpfen drückenden Luft sehnte." (Anskuelsen gaar altsaa ud paa Møde, Gjensyn). Naturligvis var Baggesen, ligesom Göthe, Schiller, Wieland, Humboldt og flere deslige Mænd, ikke Kristen i dette Ords sædvan-

Digitized by Google

lige Forstand; men i sine sidste Leveaar, under sin overhaandtagende Sygdom, sysselsatte han sig meget med Fuldendelsen af sin Kristendommens Filosofi, og nærmede sig Kristendommen mere end för; og efter at have siddet ved sin Sön Pauls Dødsleje, og at have hørt sin Sön Karls Prædikener, gjorde han hvad han kalder sit salto, ikke mortale, men vitale, Springet til Livet, Springet fra Videnskaben (Tænkningen) til Troen, der saa falder sammen med Troen paa Guds Aabenbaring i Evangeliet og Kirken. Nogen klar Fremstilling af denne Tro har han dog, saa vidt vides, ikke givet. At han ikke har opgivet Tænkningen, ses deraf, at den Forkjærlighed, han fra Barnsben havde haft for Johannes Evangelium og Overbevisningen om dets Ypperlighed, nu blev betydelig svækket: „hvor dyb og klar Belæringen er i den filosofiske Begyndelse af Johannes' Evangelium, turde næppe selv det grundigste Studium kunne udfinde, saa længe man ikke véd, hvad Johannes egenlig har forstaaet under Ordet Logos, og dette véd ingen og kan ingen vide; enhver Exeget lægger sin Yndlingsbetydning ind i samme; og „det herligste over Kjærlighed er dog det, som Paulus har skrevet." (Om dette Evangeliums Uforenelighed med de tre andre oplyser han intet.) I sine sidste Dage, under de uendelige Lidelser, Sygdommen foraarsagede, taber han sig i Hengivelse, og bekjender „Jesus-Christus als Grund- und Eckstein der Wahrheit, als Grund- und Eckstein des übersinnlichen Weltgebäudes".[1])

Ved de Forelæsninger, Baggesen begyndte i Sommeren 1812 i Kiel, betraadte han en ny Vej, Sprogvidenskaben. Om de end ikke bleve holdte, vare de dog for en stor Del udarbejdede, og vare: Ueber Sprache überhaupt und nordische Sprache insbesondere. Ved at give Æmnet et saa stort Omfang kunde han vænte at tiltrække sine Tilhørere; men Sprogvidenskaben havde endnu ikke naaet den senere Udvikling, og Digterens Kundskab var saa meget mere utilstrækkelig, til at de kunne have nogen Virkning udenfor det mundlige Foredrag. Det mærkeligste deri ere de Forelæsninger, hvori han udhæver det danske Sprogs Fortrin, han stiller det i Fuldkommenhed ved Siden af Græsk, og den Maade, hvorpaa han anbefaler de Tyske at lære Dansk. En og anden Sammenstilling er ret artig; men i det hele er Samlingen nu uden Værd for Videnskaben. Det vil allerede være indlysende deraf, at han ved Dansk snart forstaar den gamle danske Tunge (Islandsk), snart alle skandinaviske Dialekter, snart det nyeste danske Sprog, og argumenterer

---

[1]) Baggesens Briefwechsel I, 208. 2, 124. Biographie, Tillæg 2, 148. Philosophischer Nachlass I, 281. 232. 314. Biographien 4, 33. 412. 414. 419 og Tillæg 4, 245 (Der Stein der Weisen).

Digitized by Google

frisk væk fra dem alle; men i Virkeligheden kjender han kun det allernyeste danske Sprog, sit eget. Det hele er atter en Slags Leg med Sprogmasserne, der tumle sig imellem hinanden. Blandt de mindre Fragmenter findes ogsaa ett: Ueber den Ursprung der Sprache.[1])

Af langt större Betydning er den udøvende Digters eget Forhold til Modersmaalet. Ligesom han kaldte sig Gratiernes Digter, kalder han sig (i Gjengangeren) Sprogets Borger:

Trods Heiberg, og enhver Kanon,
Der overdøver hans bagtalende Person,
Jeg siger nok en Gang: at jeg er Sprogets Borger;

og i Rimbrevene: Mand og Ridder selv af Dannesproget:

der slaar for Sprogets Ære;[2])

og Modersmaalet, dets Ægthed, Renhed og Ynde er et idelig tilbagevendende Omkvæd:

Og du, som för min Tankes Flugt blev fri,
Sin første Bön, sin første Poesi,
Sin første Kjærlighed min Andagt stammed i,
Du himmelske med Uskylds Melodi,
Omfavn mig, Modersmaal, i al din Ynde! —
O fyld mig med din Aand, du danske! du! —

Hvis Stilen Sang, og Brevet Vise bliver,
Det Modersmaalet er, som Værket driver —[3])

Og det er især i Poesien vigtigt:

Altsaa i Sprogets elskte Navn til Sagen!
Det er Aandskulturens Monarki
Den Livprovins, vor (Gratiernes) Dyrkning blomstrer i.[4])

Det kan ikke glemmes. Til en Dannemand i London siger han:

Det Baand, der binder os især,
Vort Modersmaal dog altid er;

---

[1]) Fragmente von Jens Baggesen. Herausgeg. von August Baggesen. Kph. 1855. Et Uddrag findes i Biographien 4, 79.

[2]) Nemlig i Mangel af Dannebrogskorset. Rimbrevet Tilegnelse. Til G. H. Olsen. Min Gjenganger-Spøg til Stoud.

[3]) Til de tre Gratier. Svar paa Sendebrevet.

[4]) Sendebrev fra de tre Gratier. Til Udgiveren af Søndagen.

Digitized by Google

Det kan du, hvor du er, ej glemme — —
Kort sagt: Det glemmes kun her hjemme.[1]).

Og ved dets Fordærvelse ophører Udødelighed:

Thi Sproget, som han (Digteren) bor og bygger i,
Kan saa foroehlenschlägres af de andre,
At det og selv tilsidst maa heden vandre,
Og saa god Nat hver evig Poesi.[2])

Dette er mere, end ikkun poetiske Stemninger, det er hans fulde Alvor, og naar han taler om, at man lettere forvansker sit Modersmaal, jo fortroligere man er bleven med fremmede Sprog, udbryder han: „og jeg véd ikke, hvilken blodig Synd jeg hellere vilde begaa, end den at skrive udansk.“ „Træffer du i mine Breve, skriver han til Rahbek, en tysk Krabat, saa knæk ham!“ Imidlertid kom han jo tidlig ind i tyske Kredse og gik op i dem, ja tilbragte en stor Del af sin Levetid i Tyskland selv; han strider derfor, tidligere og sildigere, i sine Breve til Pram, til Rahbek, til Gierlew, for at værge sig imod det, som de kaldte hans Fortyskelse, hvilket Forsvar i Grunden ikke er andet, end et Forsøg paa at dæmpe de Tvivl, det Vankelmod eller den Bebrejdelse, der allerstærkest lever i hans eget Indre. „Den evige Skrigen og Skraalen over min Tyskhed, skriver han til Rahbek (1795), fra den Tid jeg kom i tyske Huse, har gjort et stort Skaar i min godtroende Sorgløshed“ (har gjort ham mere ængstelig for, at der i hans Sprog skulde indløbe e n og anden Germanisme). „Der hersker overalt en viss petit esprit de bagatelles i vort gode Kjøbenhavn, der næret af de Haansmuler, der virkeligen falde af visse rige Mænds Borde, i en Tid, som vor nærværende, nogenlunde undskylder denne Frygt hos mig.“ Naar Gierlew (efter 1800) forestiller ham, hvor meget det danske Folk har elsket og agtet ham, saa mindes han med temmelig Vemod, da han var lille, da ett Par Familier, ett Par Studenter og ett Par Smaapiger i Danmark have elsket ham, men mit Folk, mit Fædreland — og hvorfor skulde det have handlet anderledes imod mig end mod næsten alle dets øvrige Sönner, der havde stræbt, efter Evne, at udbrede dets Navn i Literaturens Verden? Tag Dem i Agt, min Ven! og gjör Dem ikke altfor fortjent deraf, hvis De ikke vil exileres.“ (Læseren vil dog mindes, at det, der exilerede ham, var Fannys Lede

[1]) Til Broder Dannemand, hvem han ellers er, i London.
[2]) Rim-Trøstebrev. Til Blicher-Olsen.

Digitized by Google

til Danmark.) „Hvad Agtelsen betræffer, ja, der var en Tid, da jeg paa en venskabelig Fod omgikkes med Prinser og Grever og Baroner og deres Gemalinder i Kjøbenhavn; men de vare alle Tyske, kjære Ven! og selv vor fortræffelige Kronprins lærte blot af Tyske at kjende mig. Det kom af min Fortyskning? Aldeles ikke, thi netop medens disse venskabelige Forhold fandt Sted, skrev og digtede jeg blot Dansk." Først var hans Digtning altsaa ikkun dansk, siden begyndte den at blive tysk, saa fulgte der en Svæven imellem Dansk og Tysk, derpaa „begyndte han, det er hans egne Ord, at blive vankelmodig med Hensyn til, hvilket af begge Søstersprog han skulde give Prisen for sit øvrige Liv," og endelig sejrer det Tyske. „For det danske Sprog, siger han, taler min Barndom, dets egen med den græske rivaliserende Mythologi, dets græske Velklang, min Fædrelandskjærlighed, min Pension, min Taknemmelighed imod Kronprinsen og den Omstændighed, at jeg i samme kan blive den første" (det er ved 1802—1803, da Oehlenschläger endnu ikke havde gjort furore); men for det tyske Sprog toner i mit Hjærte, at det er det Sprog, der tales af de dødelige, for hvem jeg skriver helst, og for hvem jeg næsten skriver alene, min Kjærlighed til Sweitz, og den Omstændighed, at det forstaas af Millioner, medens det Danske kun kjendes af Tusender." Adam Moltke vil dog, at han skal tilhøre begge, og mener — at han skal nedsætte sig i Dresden. Naar han paa et andet Sted taler om sin Kjærlighed til Danmark og dets Sprog, som han foretrækker for alle levende, det hvori han først digtede, naar en af hans Venner mener, at hvis han er tvungen til at leve i fremmed Land, bör han dog skrive Dansk, i det mindste ikke skrive Tysk, saa svarer han: „Det kommer an paa, i hvilket Sprog jeg tror bedst at kunne udtrykke mine bedste Tanker og Følelser, eller især, i hvilket jeg bedst kan fremstille mine höjeste Digter-Idéer. Det forekommer mig, at det ikke altid er det Danske. Visse Æmner kan jeg upaatvivleligen bedre behandle i dette blide, godmodige, søde Sprog; men visse andre maatte jeg deri lade fare. Lad dem fare! raaber De. Tör jeg, bör jeg handle imod min poetiske Samvittighed? Jeg vil imidlertid se, hvad jeg kan gjöre. Jeg er vant til Opoffrelser. Saa meget er vist, at jeg aldrig aldeles opoffrer det Danske." Og derved blev det.

Under disse Forhold kunde Baggesen længe nok anse det for en Synd at fortyske det danske Sprog, hvis man vil kalde det saa, at fylde det med Germanismer. Evald havde brugt dem, helt uskyldig; Baggesen brugte dem, sjælden med Bevidsthed, aldrig med Forsæt, mange andre af Ligegyldighed eller Uvidenhed. Tingen gaar sin Gang, Det kan næppe heller

Digitized by Google

være anderledes. Baggesen selv bemærker: „Det er virkelig en vanskelig Sag med Purismen i et Sprog, der er saa nær beslægtet med et mere dyrket og udbredt, som det Danske med det Tyske". Germanismer vare strömmede ind, strömmede ind, og ville strömme ind, uden at det synderlig mærkes. „For Opsatser, siger han, véd jeg i en Hast intet bedre Ord, thi Udkast er det tyske Entwurf, men jeg tilstaar dets Tyskhed". I ett af hans Breve forekom Udtrykket: den hjemlige Kube; derom siger han: „at det var virkelig en maaske utilladelig Neologismus; jeg vidste ret godt, at Ordet hjemligt eller hjemmeligt ikke er i Brug hos os; jeg har, om jeg mindes ret, en eneste Gang anbragt det i Labyrinthen; det dertil svarende tyske heimelich er ikke en Gang brugeligt i Tyskland, men blot i Helvetien. (Es ischt so heimeli hier)." Det findes ikke i Videnskabernes Selskabs Ordbog, i Molbechs staar det som indført af Baggesen, og nu er det almindeligt. Omegn (Umgegend) forekommer i Labyrinthen, med Forklaring i Anmærkningen: environs, saa han maa have tvivlet om, at alle kunde forstaa det.[1]) Hvo bruger det ikke nu? Ved denne Optagelse af tyske Ord tror han det er „en Hovedregel, at udrydde de poetiske og plante de filosofiske Germanismer, thi vort Digtersprog er overmaade rigt, meget rigere end det tyske, og beriges i nødigt Fald (i fornødent Fald) bedre med gamle nordiske, det er svenske, norske og islandske Ord, end med transeiderianske; vort filosofiske Sprog derimod er temmelig fattigt, og da Filosofien aldrig havde (har haft) hjemme hos os, nødt til enten at blive som det er, og det vilde være det samme som at hemme Filosofiens Fremgang, eller at se sig om efter ny Planter i den nyere Filosofis Fædreland." Da han nu aldrig filosoferede uden i Filosofiens eget Tungemaal, saa var der ingen Lejlighed for ham til at bruge Germanismer uden i hans andre prosaiske og poetiske Skrifter. Dèr fattes de da heller ikke, og P. Hjort har i sine Paragrapher ikke forsömt at give et langt Synderegister. Vi ville kun tilföje nogle faa af Labyrinthen: Hvorledes det alt foer derhen (dahin) med det grusomme Skib; han forekom mig en af de skjönneste Mænd; jeg hensnoede Underholdningen til hans andre Arbejder; Glansen af Laurbær som Blod afskimrer; Altona ligger paa Skraaen af en Bakke; den Bohnske Boghandling; i en Alder, hvori man bruger Leden (behøver Vejledning?); blot Spilleværk (Spielwerk); en Slette, hvis Græs og Blomster og Bække og Træer og Hytter og Bevaanere udgjöre et helt. o. s. v. Baggesen har desuden

---

[1]) Baggesens Værker, anden Udgave, 9, 311.

Digitized by Google

i sin Orddannelse og sin Stil noget, som man ogsaa kunde kalde Germanisme, for saa vidt tysk Stil ofte har noget höjtravende og svulstigt ved sig, og han kan næppe have denne Methode fra Norden, da han sikkert aldrig har læst de gammeldanske Poeter, hos hvem den ogsaa findes som en Efterligning. Exempler har P. Hjort nok af, selv om man kun vil tage Halvparten deraf.[1])

Vi skulle endelig betragte Baggesens Anskuelse af Poesien og hans Virksomhed som udøvende Digter. Som stærkt reflekterende Poet har han ofte, ogsaa i Vers, udtalt sine Meninger; men ikke sjælden forlader han det almindelige, for at lægge stærk Vægt paa det særegne, hvilket han da, efter sin sædvanlige Maade, aldeles taber sig i. „Den erkjendte Lov for Digteren, og den, som han alene anser for almindelig forpligtende, er denne: at gjöre det ideale anskueligt og at idealisere det anskuelige (das Ideale anschaulich zu machen und das Anschauliche zu idealisiren). Begge Dele skal Digteren." „Men her, mener han, indtræder den karakteristiske Forskjel imellem de gamle og ny Digtere. Hine ydede især (hauptsächlich) det sidste, disse skulle især yde det første. Grunden synes let at finde: Hine levede i en skjön Verden fulde af jammerlige Idéer, vi derimod leve fulde af skjönne Idéer i en jammerlig Verden. Den gamle Digtning var en Guddommeliggjörelse af Menneskeheden (Vergöttlichung der Menschheit), den ny maa være en Menneskeliggjörelse af Guddommen (Vermenschlichung der Gottheit).[2]) Begge Verdeners, den sanseliges og den aandiges, Forbindelse (Verknüpfung) med hinanden er Digtekunstens Kald (Geschäft) og Væsen; men om man, for at iværksætte dette (zu diesem Behuf), skal stige op fra det sanselige til det aandige, eller stige ned fra det aandige til det sanselige, det kan kun afgjöres ved Standpunket og Beskaffenheden af den forhaandenværende Tilværelses og den herskende Virkeligheds Kultur eller Ukultur. Men hvorledes Homers virkelige Verden forholder sig til vor virkelige Verden, det vide vi alle, nemlig som Tanke til Følelse, som Undersøgelse til Anskuelse. At forlade sin Tids Standpunkt, vilde han i det mindste ikke raade en Digter."

---

[1]) Baggesens Biographie 3, 56. 57. 217. 218 151. 219. 57—58. Peder Hjorts Tiende Paragraph. Labyrinthen i hans Danske Værker, anden Udgave 9, 42, 58. 96. 120. 122. 154. 10, 45. 11, 167. Høsts Forsvar for Baggesens Germanismer i Dannora og Svar derpaa, jfr. Athene, 3, 369.

[2]) Modsætning af Hedenskab og Kristendom.

Digitized by Google

Her se vi ham i alt Fald, hvorledes det end forholder sig med det enkelte, med Poesiens Væsen klart for sig i Idealet og Virkeligheden, der gaa op i hinanden. Men, greben af Hexametret, udbryder han paa en Gang: „Det guddommelige, det hovedsagelige i Poesien er — Rhytmus. Naar Tankerne, Billederne, Følelserne, som aabenbare sig i en Digtning, ere, som de bör være, ophöjede, ædle og inderlige, beviser det dog kun, at Digteren er i Besiddelse af en guddommelig Genius, men ikke, at hans guddommelige Geni har frembragt et guddommeligt Produkt. Det guddommelige lader sig kun føle, ikke begribe, indse eller forklare. Det guddommelige er en sød Duft, en mild Luftning, et forunderligt noget, som behageligen ryster vor inderste Sans, et Jeg véd ej hvad. Naar Digteren ordner sit Ordforraad forstandigt, bliver det til Prosa, ordner han det tillige fornuftigt, bliver det til Filosofi. Ved Hjælp af sin Fantasi kan han vel danne smukke, forunderlige Billeder; men disse ere derfor endnu ikke beaandede af Guddommen. Men Ordene have noget ved sig, der hverken taler til Fornuften eller til Fantasien, som Tegn, og dette noget er Klangen, Gudernes Sprog, Rhytmus.“ En besynderlig Søndring af det, som væsenlig hører sammen.[1]) Snart lægges det guddommelige i Tanker, Følelser, Billeder, snart i det ydre, i Sprogets Rhytmus. Det skjönne ligger jo paa en Gang i begge.

Endelig gaar han endnu videre. Da han ser Modersmaalet mishandlet, lægger han, altid stærkere og stærkere, Poesiens Væsen i selve det materielle Sprog. Dermed begyndte han endog meget tidlig, da han følte, at hans Poesier i Grunden ikke havde noget Indhold, og dog gjerne vilde tillægge dem nogen Fortjeneste. Saa beraaber han sig paa Holberg som Hjemmel for, at man „ofte, ja alleroftest digter for at polere Sproget;“ han bemærker, „hvor lidet deres Antal er, som læse Bøger for Sprogets Skyld, uagtet det upaatvivleligen i alle Digterværker er det vigtigste;“ at han „i sine ubetydelige Forsøg meget mindre har set paa Materien end paa Indklædningen af det, han vilde sige;“ at hans „Omhu for Sproget skylder han ene og alene den Ære, en og anden Gang at være bleven talt iblandt de danske Digtere.“ Men dette er Ungdomsyttringer, altsaa ikke at agte paa. Men i Gjengangeren gjentager han hin gamle Sætning,

---

[1]) I Artiklen Mannheim i Labyrinthen mener han ogsaa det modsatte: Naar man tager Ordene bort, hvad bliver det til? Kun Verseart. Og der tvivles om, „om det egentlige Versmageri, der bestaar i Stavelsernes Afmaaling og Sammenpasning, fortjener at regnes blandt Konsterne“.

Digitized by Google

som vi saa tit have set hos de gamle Kunstdommere, gjör det allersimpleste, hvis Mangel strax borde jage enhver bort fra Parnasset, til det væsenligste i Digterloven:

Det væsenligste dog, hvorpaa den ser,
Er Velklang, Liv og Rigtighed i Sproget.

Her forledte den Omstændighed, at den langt overvejende Del af Digterflokken ikke en Gang kunde opfylde dette Krav, ham til at gjöre det ringeste til det væsenligste.[1])

Der findes to Hovedafdelinger i Baggesens Digtning, hvilke ved deres Modsætning strax ere iöjnefaldende. Han begyndte, og vedblev i et langt Tidsrum at være hvad han ogsaa kalder „Folkedigter, det vil sige, fattelig og behagelig for Mængden," men øvede ogsaa af og til den höjere lyriske Poesi (Hymner og Oder). Men siden, ved Opholdet i Paris, opfattede han den episke Poesi som den höjeste, og søgte at bemægtige og tilegne sig den, og delte saaledes sit poetiske Livs Formaal ligesom i to Hovedtidsløb. Under det sidste saa han ned paa det første, og skrev til Gierlew: „Tror De mig ikke i Stand til at være mere end en ypperlig poetisk Murmester, ikke Arkitekt? Ikke i Stand til andet, end at bygge nette og magelige Vaaningshuse, Dueslag, Bagerovne og Hundehuse (Fortællinger, Viser, Rimbreve og Epigrammer), men aldeles uskikket til den höjere Bygningskunst, der udfordrer en Kunstbygger af Theatre og Templer og Triumfbuer?" Den første Art havde han udført mere ved at følge Instinktet, den anden underkastede han en forberedende Granskning. Han opsøgte de tre Monumenter, de tre yderst forskjellige Mesterværker, de i sig fuldendte Fremstillingens Verdener (Welten der Darstellung): Homers Ilias, Cervantes Don Quixote og Richardsons Clarissa; han spurgte sig selv, hvorledes en europæisk Homer i det attende Aarhundrede skulde være. Han gik ogsaa ind i Enkelthederne, f. Ex. Beskrivelsen og den beskrivende Poesi: „Den er med rette saa udskregen, fordi den hidtil, maaske hos Milton og Tasso undtagen, altid er anbragt paa urette Sted; som aldeles fremherskende, som hos Tompson, er den ham modbydelig (widerlich); men det ny og ejendommelige, som vi have fremfor de Gamle, det er just Beskrivelsen; vi have en fuldstændigere Kundskab til Naturen, selv fysisk og astronomisk" (som om Digteren maaske skulde anvende denne). o. s. v. Udførelsen vilde ikke

---

[1]) Baggesens Biographie, 3. D. Ueber Dichtkunst etc. i Tillæg 3, 122. Samt 3, 194. Fortalen til Ungdomsarbejder. Gjengangeren. Jfr. P. Hjorts Anden og Syvende Paragraph.

Digitized by Google

lykkes, med eller uden Digterens Brøde; og da han vendte tilbage til Kjøbenhavn, vendte han ogsaa tilbage, i höjere Potens, til sin forrige Yrkemaade, Rimbrevet og den satiriske Epistel, Erotikken (Nanna) og Epigrammet, men forsøgte dog ikke at forskyde den anden (Thora), hvilket dog heller ikke denne Gang vilde lykkes.[1])

Lad os nu betragte, hvad der i selve Digtningen er Digteren ejendommeligt. Noget maa vi strax opgive. Som lyrisk-dramatisk Digter maa vi lade ham falde; hverken Holger Danske eller Erik ejegod har noget tiltrækkende for os; han er overhovedet ikke Dramatiker, mindst Tragiker, derpaa har han ikke en Gang gjort et Forsøg. Ham fattes Plastik: han kan modtage det ydre, men ikke gjengive det; naar man spørger ham om hvad det er, svarer han med sit eget Indtryk. Han er altsaa Lyriker. Han begyndte med det erotiske, og har ligesom forfulgt det igjennem hele sit Liv, dog uden at finde det, skjöndt han i denne Henseende har vundet et stort Navn, og adskillige af disse Digte ville bevare sin Værd. Han vendte sin Kjærlighed til saa mange, at han kaldte sig selv og blev kaldt Pigernes Jens, til Bevis paa, at det tilhobe var Legetöj. Nemlig i Epigrammet:

Over mig selv.
Hvad Skjæbne kan ligne min Vens?
Han Digternes Prins vilde være,
Mænds Mønster og Konernes kjære,
Og blev dog kun Pigernes Jens.

Sagen er, at ligesom man ellers kan sætte Følelsen i Musik, saa satte han Kjærlighed i Vidd. Medens han selv var ung, kunde Kvinden finde noget sælsomt ved denne Hylding; da han var bleven en ældre Mand, kunde en ung Mø ikke føle andet end Afsky derved, og det hjalp kun lidet, at han i et Digt vilde gjöre Nanna til sin Muse.[2]). Det er derfor intet Under, at Nanna løb fra ham:

Naar din Pris i Glædens Ørk gjenlyder,
Din Foragt og Haan forfølger mig,
Som om Sang om dig og dine Dyder
Var Forbrydelse mod Gud og dig. —

---

[1]) Baggesens Biographie 3, 224—226. Tillæg 3, 124.
[2]) Digtet Nanna i Biographien. Tillæg 4, 174.

Digitized by Google

Hun er borte. Gjennem Taarer stirrer
Öjet efter Glædens slukte Lyn;
Og i Hjærtet, som endnu forvirrer
Efterglansens lyse Skuffen, dirrer
Salighedens Vemods sidste Nyn. —
Rejst — hvorhen? Og vidste jeg det — Ve!
Jeg den flygtende tör ikke følge!
Kun for Balder ikke mer at se,
Kun for Balders Öje sig at dølge. —
Søde Dröm, saa tryllende, som kort!
I sin Faders Hus (saa klang det søde
Budskab) vilde hun mig selv modtage.
Da jeg kom derhen, var hun rejst bort. —

Det er dog noget andet, denne Verseforfølgelse, saavelsom hine ældre Smigerhistorier, hvor de tre Grevinder ere som de tre Gratier, eller hine ligesaa fade Forvandlinger, hvor Digteren fremfor alt ønsker for en ung Kones Öjne at omskabes til en Skjødehund, for at daane og svimle paa hendes Skjød, o. desl., det er noget andet, end naar Digteren synger, for sin første Ungdoms tilbedte og for sin Hustru i Nærheden af Graven, den samme, de henrykkende, de længselsfulde, de overgivne, de kummerfulde, de lyksalige, de hellige Begivenheder i deres indre Liv; eller naar Digteren, thi der gives ogsaa saadanne Tilstande, synger om hende, som ikke véd det og aldrig skal vide det, de Længsler, der skulle fortære hans Liv, og som dog ere det eneste, der opholder det. Petrark selv blev jo mat i de evige Sonnetter. — Sange og Viser begyndte han lige strax, og med större Øvelse kommer större Færdighed. Kravene ere ikke store; han kunde tilfredsstille dem alle. I Romancerne (Kjæmpeviserne) gjenfødte han den gamle simple Hjærtelighed (Agnete fra Holmegaard) eller han karrikerede det komiske (Ridder Ro og Ridder Rap). — Det, hvorved han først gjorde Lykke, ere de komiske Fortællinger. Skal vi tro ham, naar han selv siger, at han ingen naturlig Tilböjelighed havde til det komiske, at „han egenlig hadede det komiske,“ og som Barn og Yngling „ingen Smag havde for det vittige, muntre, spøgende,“ men „at de Kunstdommere han henvendte sig til, forkastede alle hans alvorlige Forsøg, men opløftede til Skyerne ett Par lette, muntre efterlignende Bagateller, og at han derfor valgte den spøgende Tone, og herved aldeles kom ud af den Vane, Naturen havde kaldet ham til; at han „skrev det første Bind af sine komiske Fortællinger, for at betale sin Faders Gjæld, og at redde sin ulykkelige Familie fra Undergang;“ kort

Digitized by Google

Til Latter Himlen just saa lige
  Ham intet Kald og ingen Drift lod faa;
Men Kreditorer og deslige
  Har nødt ham til, at lade saa.[1])

Snarere ville vi tro, at det kun forekom ham saa, fordi han ikke kunde beherske det komiske (og han lærte det i Grunden aldrig; det er jo ulige vanskeligere, end det tragiske). Og maaske kunne vi deraf forklare, at disse komiske Fortællinger, der først skaffede ham et anset Digternavn, selv Jeppe, have saa store Brøst, og saa ofte maatte omarbejdes (den sande Komik er paa en Gang født og uomskiftelig). — Det næste betydelige Forsøg i episk Fortælling er i Prosa: Labyrinthen, unægtelig det, som for altid grundede og befæstede hans Navns Hæder. Men han vilde videre, og fortærede sig selv paa episke Digte, paa det alvorlige Epos. Her vilde han digte paa gammel Vis. Hexametret var ligesaa nødvendigt, som Mythologien, og Mythologien som Hexametret. Han indførte Hexametret, men gav det ingen Fuldendelse; han digtede moderne, barokke Mythologier, som vor Herre maa kjende; han forandrede et Epos til et Æventyr, og fuldendte intet. Her, ligesom i den höjeste Lyrik, stødte han an paa farlige Huler og Klipper: Tomhed, Affektation, Disharmoni, Overspænding, Svulst, mere end der kan taales. Mener nogen, at vi i alt dette dömme for strængt, saa gjennemlæse han disse Arbejder, og betænke, at vi dömme en i lange Tidrum energisk Villie og en mægtig Kraft (vi dömme aldrig nogen, der Ingenting vil og Ingenting kan). Men der har i Sandhed ingen været, der, om Forf. saa maa sige, med större Færdighed end han har kunnet bruge Viddets Artilleri i alle dets Former, som Kugler, Bomber, Raketter eller hvad de hedde, eller til visse Tider trængt saa dybt ind i Naivetetens, Følelsens, Reflektionens Dybder; der fattedes kun ett: Selvbeherskelsen, hvilket tillige er Selvfortabelse i Stoffet. — En særegen lyrisk Form var allerede för anvendt, Rimbrevet eller Epistlen, af allehaande ubestemt Indhold, let, spøgende, vittig, satirisk. Hos tidligere Poeter, som Bording, findes slige Epistler, brede i Form, ordrige, endnu hos Jacobi ved 1800 findes de tynde og magre. Ingen Form passer bedre for Baggesens Lune, og han kan siges at have skabt den af ny. Dette antager han ogsaa selv: „Han har i disse skjemtsomme Forsøg intet Mønster haft for Öje, og dette Slags Epistler tilhøre aldeles ham som Opfinder,“ siger han i Fortalen til Skjemtsomme

---

[1]) Ny Forerindring til Labyrinthen.

Digitized by Google

Rimbreve. Fremdeles siger han om Poesierne selv, at „i Henseende til Materien bestaar det egne, det ejendommelige ved dem deri, at de næsten aldeles ingen have; og Formen er ligeledes den letteste, den mest utvungne, den skjødesløseste af alle tænkelige;" men der var et visst overgivent morende jeg véd ej hvad, der gottede ham selv i disse indholdsløse Bagateller." Mod disse Öjeblikkets Börn, saaledes som de ere, kan der vel indvendes, at tit og ofte er det dog bare Rimerier, hvor Rimene bringes tilveje alene ved Gjentagelse af samme Tanke, som altsaa trætte af Brist paa Indhold, og man hører kun Klang, og da er en lille Epistel af Vessel mere værd end ti af Baggesen; at i Almindelighed er det hans Person, hvorom de dreje sig, saa at han ikke er ulig en tudende Top, der snurrer om sig selv; men der ere nogle, hele og holdne eller mange enkelte Stykker, som ere mageløse, saa ligefrem udsprungne af Spøg, Overgivenhed og Vidd, paa en Gang saa lette og yndige og dog saa dybsindige, at, hvis de ikke ere komne ovenfra, ere indgivne, saa maa det være ubegribeligt, hvorfra de ere komne. — Kort, for at samle det hele: om vi maaske af Baggesens Værker kunne undvære Halvdelen, om den i alt Fald kun tjener os til Lærdom eller endog til Advarsel, saa er der noget, vi ikke kunne undvære. Det er den lette Ynde, der er saa gribende, at han f. Ex. i sit sidste Rimbrev (Til Kabinetssekretær Adler) selv er greben deraf:

Ett Vers dog, jeg har digtet, skal bestaa!
Det nemlig: Ingensteds er Roserne saa røde,
Og ingensteds er Tornene saa smaa,
Og ingensteds er Dunene saa bløde,
Som de, vor Barndoms Uskyld hvilte paa;

det er det skarpe Salt, som sviede hine Literaturens grove Knolde saa stærkt i Huden, og som den nuværende endnu höjlig behøver, for at saltes. Og gaar det os ikke her igjen, som saa ofte: just det, som vor Dadel stærkest træffer, er det, som frembringer Fuldkommenheden, Fuldendelsen: den Lethed, den Inderlighed, hvormed han giver sig hen til en anden Gjenstand, og taber sig saaledes i den, at han poetisk bliver en anden Personlighed; f. Ex. som J. L. Heiberg bemærker, [1]), at han ved Tabet af vor Flaade (1807) forvandles til den danske Nationalitets naiveste Form: den danske Matros; at just fordi han er „saa særdeles böjelig," optager han Modsætningerne i

---

¹) Artiklen Bellman i Intelligensblade, 4. B. Nr. 41—42, optrykt i Heibergs prosaiske Skrifter, 5te Bd.

Digitized by Google

sig, og kaster dem ud fra sig, befrugtede af ham, lige levende og lige rammende, som i

> Bor jeg paa den tamme Bred —
> Bor jeg paa det vilde Hav —;

at „naar han i Kjækhed og Jovialitet har meget tilfælles med Bellman, uden al synlig Efterligning (han kjendte ham næppe synderlig mere end af Navn), naar den Bellmanske Aand hviler over ham, saa var den primitiv hos ham;“ at naar han ved sine Tankespring gotter og vederkvæger os, naar han overhovedet er af en saa kamæleontisk Natur, saa er det fordi hvad han gjorde til Gavns og til Bunds, det var primitivt hos ham. Thi Poesi er jo det primitive, der fuldendes. Og saa er der da, man maa sige imod ham hvad man vil, saa er der da en Bakke paa Parnasset, som er hans Ejendom, hvor hverken Oehlenschläger eller nogen anden har sat sin Fod; og den skal vedblive at være hans, indtil der kommer en större. Der er ingen kommen.

Overhovedet har Baggesen, som selve dette Omrids viser, i sit Liv og i sin Digtning været et Æmne til Modsigelse. Alle hans Bedömmere tage haardt paa ham, og erkjende, som det synes os, ikke hans Digterværd. De tyske Literatorer ere at undskylde, for dem stode kun Brudstykker, og det ejendommeligste kunde ej komme til Syne. Alle, Mundt, Hillebrand, Huhn o. s. v. ere omtrent enige og tildels Gjenklang af hinanden. F. Ex. Der geniale, tief zerrissene Baggesen. In diesem nicht unbegabten, aber durchaus verworrenen Dichter zeigt sich ein solcher Mischmasch von poetischen, philosophischen und politischen Richtungen, dass es schwer fällt, seiner beständig wechselnder Natur einen bestimmten Charakter nachzusagen. (Mundt, Die Literatur der Gegenwart.) Däne von Geburt hatte er sich, wie Oehlenschläger und Steffens, in deutscher Sprache und Literatur gleichsam nationalisirt. Bei unverkennbaren Spuren kraftgenialischen Urtriebs von Natur ohne einen festen persönlichen Mittelpunkt, konnte er in dem Strudel der Zeitbewegungen, denen er auf seinen häufigen Reissen vielfach nahekam, und in den verschiedenen Berufs- und Lebenslagen, in deren keiner er recht auszuharren vermochte, keinen sichern Halt gewinnen, und fiel bald einer innern Zerrissenheit anheim, wie wir solche bei den Talenten der Sturm- und Drangzeit wahrgenommen. — Göthes innig-warme Herzenslaute und objektive Einfachheit wollten ihm nicht zusagen, ebenso wenig als er den beweglichen Phantasiestücken der Romantik sich gewogen fand. Gegen beide polemisirt er in seinem ziemlich unpoetischen, barocken und höchst unverständlichen Faust, worin Tieck die Romantik zu

Digitized by Google

vertreten hat, während Göthe unter dem Namen Opitz satirisirt wird. Doch fing er später an, den Letztern zu achten und die Anderen nachzuahmen. — Uebrigens hatte er, seine Natur nach, ohne wahre Energie, sich ein forcirtes Pathos angeeignet. Der allgemeine Grundton seiner Gedichte ist daher eine gewisse Kälte, das Merkmal aller gemachter Poesie. — Sollen wir Einzelnes nennen, so ist wohl vornehmlich die Parthenais zu erwähnen, dessen Inhalt eine Alpenreise derJungfrauen zur Jungfrau ist. — Es herrscht darin eine Anstrengung und Aufgetriebenheit, die alle Idyllität zerstört, welche auch dadurch verfälscht wird, dass allerlei fremdartige Elemente, z. B. mythologische und phantastische Wesen in die modernen Zustände und Ereignisse eingeschoben sind. Aus unmittelbaren Anschauungen der Schweizerlandschaften entsprungen führt das Gedicht sonst einzelne Naturschilderungen in lebendiger Gegenwart vor. — Baggesens lyrische Gedichte in den Heidenblumen ermangeln so ziemlich durchgängig der einfachen Farbe und der frischen Unmittelbarkeit, ohne welche nun einmal alle Lyrik eine kaltes Machwerk bleibt, das etwa nur durch sprachliche Technik anziehen kann. Diese hat man denn an Baggesen um so mehr anzuerkennen, als er gewissermassen sich selbst erst aus dem Dänischen in's Deutsche übersetzen musste. Seinen Landsmann Oehlenschläger übertrifft er in der kräftigen Handhabung unserer Sprache um ein Bedeutendes. (Hillebrand, Die deutsche Nationalliteratur.) Udførligere hos Gervinus. Her er han Efterligner af tyske Digtere, til hvem han „wechselnd mit gleicher Entäusserung seines eignen Selbst“ hengav sig, Wieland, Klinger, Jean Paul, i sine Komiske Fortællinger, Satiriske Sager og Breve; Klopstock især i sine politiske Digte i Die Heidenblumen; Voss i Oversættelsen af Homer og i Parthenais, en Efterligning af die Luise; endelig ogsaa Göthe. Her er ingen Anelse om Baggesen som dansk Digter. — Efter at have omtalt Parthenais siger Huhn (Geschichte der deutschen Literatur): Niedriger stehn seine Heideblumen, und sein Gedicht Adam und Eva, das humoristische Blicke in unsere Zeit wirft. o. s. fr.

Oehlenschläger udtaler især dette: Allerkjæreste letflydende Vers, ridderlig Agtelse, ja Tilbedelse for det smukke Kjön, stærk Begejstring for det höje i Naturen; han har noget tilfælles med Jean Paul, men i hans gratiøse Plaisanterier mangler Jean Pauls Hjærte og Aandsdybde; han havde ikke en Holbergs og Vessels sunde Forstand, var vel brillantere i sin Satire, men mindre sanddru og billig, og hans Begejstring tabte sig ofte i Svulst. Efter Bekjendtskabet med Steffens faldt Baggesens Affektation ham i Öjnene. Baggesen var et Kamæleon, som laante sin Farve af sin Omgivning. H. K. Ørsted sagde: Det smerter

Digitized by Google

mig ofte i mit Inderste, at en Mand, som er født med saa mange Talenter, saa aldeles mangler al Karaktér og Sammenhæng. Denne Fluiditet er det, som gjör, at han saa let böjer sig i alle Former, men aldrig igjennem et langt Arbejde kan beholde en fast og klar Form. Baggesen besidder visst alle de Talenter, som udfordres til en udmærket Digter; men han mangler den indre Enhed, som gjör mange Talenter til et Geni. Derfor ser man alle Digterelementer jage hinanden i hans Arbejder, alt i en uophørlig Bevægelse, et poetisk Kaos, hvor den forbindende Aand mangler, saa at det aldrig kommer til nogen sand Organisation.[1]) Grundtvig (1812) kalder ham et opvakt Hoved med spillende Vittighed, let Nemme, løs Følelse og et sjældent Herredömme over Tungemaalet, og gjennemgaar hans Virksomhed omtrent saa: „Han begyndte med at efterligne Vessels overgivne Spas, og blev alles Yndling, men öjensynligt var det, at han gjorde Vold paa sit halve Selv, og lidt mere kræsne Ganer vilde have fundet hans fleste Retter vandede og flaue. Sin egen aandelige Skikkelse har han i Labyrinthen afmalet med aandige Farver, i Kalundborgs Krönnike er hans Latter ægte og i visse Maader priselig; i Rimbrevene har Normannen atter belejret Paris og erobret et Normandi, og hartad mageløs er i Gjengangeren hans bittre Spot over sig selv og alle sine Stalbrødre. Uden Rørelse kan intet Hjærte følge Skjalden paa hans underlige Bodsvandring, der ene kan lignes med Flagellanternes fordum. Naar han vilde synge om Gud og det guddommelige i Mennesket, hyllede han sig i en Dunstkreds af höjtravende Ord og kolde Billeder.“ — Saa bliver Grundtvig selv pathetisk: „Bløde maa Hjærtet ved at beskue denne Skjald; til en herlig Fugl blev han skabt, og vilde han have svunget sig kjækt mod sit Fæderneland, da skulde det have tonet saa liflig i Danmarks Skove, til Vederkvægelse for Aander og Hjærter, mens Seklerne skride; men han vilde heller med farvede Vinger flagre i Kreds over Jordens Blomster; Sommeren er forbi, afbleget er Farveskinnet, og Fjærene graane i de dunkle Vinger“. — Hvad Baggesen var for Mynster, har denne meget bestemt udtrykt:[2]) „Baggesens Ungdomsarbejder og Labyrinth vare skrevne med Aand, Naivetet og Smag: men han vilde stedse höjere op, end han kunde komme. „Krampen“ blev stedse synlig, og hans Personlighed indgjød ingen Agtelse.“ Kunstdommene, hvor forskjelligt Præg de end bære, ere enige i, at Baggesen med alle sine poetiske Anlæg intet har frembragt af udmærket Art; vi derimod tro, at han i noget er uovergaaelig, uopnaaelig. Trøstig

[1]) Oehlenschlägers Erindringer I, 154. 201. 2, 142, 148.
[2]) Meddelelser om mit Levnet, S. 58.

Digitized by Google

kunne vi derfor, med Hensyn til den poetiske Literatur i den sidste Halvdel af det attende Aarhundrede, stille os i de øvrige Literaturers Række, thi vi have dog noget. Hvor meget vi end bortskjære af Evald, Vessel, Baggesen, vil der til alle Tider blive saa meget ypperligt tilbage, at det vil overleve, om det skal være, Folket og Sproget. Som komisk Digter har den sidste allerede forud sin Modsætning; Vessel og han ere grundforskjellige, og hvis der en Gang gives en Skildring af det menneskelige Vidd i dets mangfoldige Yttringer, ville Holberg, Vessel og Baggesen optages deri som tre helt eiendommelige Fenomener. Fremad savner han endnu sin Sidemand; men han vil komme, thi ligesom Vessel er det nødvendige Komplement til Evald, er Baggesen det til Oehlenschläger, og først naar han stilles ved Siden af denne, vil han ses i sit fuldstændige Lys. Men dette tilhører den følgende Tid; vor Vandring er til Ende.

Slutning. Det forekommer Forf. at være aldeles passende at anvende Benævnelsen Mosaik paa et Værk som nærværende Skrift. Det bestaar nemlig i at forbinde en stor Mængde Brokker saaledes, at de danne et helt Billede, og disse Billeder skulle atter ordnes og forbindes saaledes, at de give en Forestilling om en Literaturs Produkter. Det er ingen Literaturhistorie; men det maa gaa forud for denne. Hvad det vil sige, at samle disse Brokker, förend man endnu ret véd hvad der kan komme ud af dem, at ordne dem, tilslibe dem saa de passe, flytte dem fra et urigtigt Sted, hvor de kunne være komne hen, til det rette, oven i Kjøbet, hvad der tykkes saa nødvendigt ved slige første Forsøg, at angive, hvor de ere fundne, og endelig lade Haand og Aand fare hen over og ind i det hele, hvad det vil sige, derom kan enhver dömme — naar han har forsøgt det. Her kan megen Skrøbelighed finde Sted; Fundet kan forfejles, Haanden kan fejle, og Aanden kan fejle. Naar Villien imidlertid er god, den, der giver, og den, der modtager, saa kan Gjerningen, der tykkes saa möjsommelig og lidet lönnende, bære gode Frugter, for Forfatteren Glæden over at have arbejdet (og naar alt kommer til alt, gives der jo ingen anden Glæde), og saa megen Paaskjönnelse hos andre, at det givne kan føre til noget bedre, at det hos en og anden vækker Lyst, hos en og anden fremmer Indsigt, hos en og anden fremkalder Spekulation, og giver alle et Overskue, der hidtil ingensteds var at faa. Men Arbejdet maa ogsaa have sine store Brøst. Sommesteder fandtes der ingen Brokker, som tyktes værd at tage op, sommesteder var der nogle, der saa ret

Digitized by Google

brugelige ud; men der var ikke nok, eller Forfatteren kunde ikke finde dem eller havde ikke Forstand paa dem; ja, i hele Æmner fattedes ham Kundskab, og han kunde kun give Antydninger. Det hele gik saaledes egenlig kun ud paa at opmuntre til Studiet af den danske Literatur, ikke at give nogen Literaturhistorie, men at samle til hele Literaturen i mere eller mindre udførte Overskuer; det maatte jo dog synes klart, at ingen kunde tro sig dygtig til mere, förend mange deslige Enkeltheder vare undersøgte; og hvis nogen saa dette eller hint i et klarere Lys, eller fremstillede ny Anskuelser, berigtigede eller oplyste Enkeltheder, saa vise de idelige Tillæg, at det var netop det, som Forfatteren attraaede.

Det faldt Forf. en Gang ind, at han vilde gjöre Læseren Rede for det hele Værk, og han har opsat adskilligt derom. Der er ingen, som kan sige, hvorfor dette eller hint blev behandlet netop saaledes, hvorledes Forf. kom til at omtale noget, som han vilde have forbigaaet, hvis han havde kjendt dets historiske Sammenhæng, og hvorfor han omvendt har forbigaaet noget, som han meget godt vidste. o. s. v. Ved nöjere Betænkning har han imidlertid fundet, at det kunde være tidsnok at give slige Meddelelser, naar de bleve fornødne. Derimod tror Forf., at ett Par almindelige Bemærkninger vel kunne være gode, fordi næppe nogen bör tænke paa en dansk Literaturhistorie (paa Skolebøger tænker Forf. naturligviis ikke), förend disse to Ting ere bragte paa det rene. Det religiøse Element tykkes at være bragt i en saa fuldstændig Forvirring og Opløsning, at det en Gang synes paa Tiden, at bringe til det hele Folks Bevidsthed, hvad Kristendom er. Vi have, som vi tro, med fortjent Revselse, fremstillet den saakaldte Rationalisme; men der gives en og anden ægte Rationalisme, den virkelig fornuftige Beskuelse af den historiske Kristendom, og det tykkes at være paa den höje Tid, at denne gjör sig gjældende. Men dette Indsyn i den sande Kristendoms Væsen og dens Skjæbne hos os, der maa have megen Indflydelse paa Literaturens Behandling, vindes ikke uden ved grundige og alvorlige Undersøgelser, som ingen, saa vidt vides, endnu hos os har fremstillet. Danmarks politiske Stilling er en anden, mere særegen Sag; men just den griber paa den stærkeste Maade ind i Literaturens Historie. Her har Historien talt stærkt og lydelig; men det gjælder om, at høre og forstaa dens Røst. Der gives et gammelt Danmark og et nyt, der ikke maa blandes sammen. Det gamle Danmark var erobrende, det havde noget stort for Öje; dets Bestemmelse var at forene de tre nordiske Riger, at danne en nordisk Stormagt. Svage Gjenskin af denne Idé findes i de følgende Tider; men Idéen selv opgaves for en anden langt snævrere. Fra Kristian

Digitized by Google

den førstes Tid bevæger Danmarks Historie sig tildels om at kjæmpe med Sverrig, og efter hver Sejr at afstaa det Landskaber; men Regjeringens Hovedtanke var at vinde Holsten, og at forbinde Sønderjylland dermed, at gjöre uhyre Offre for at forhværve hele Holsten, og endelig at lade Danmark gaa op i og beherskes af Holsten. Dermed er Situationen given, og alt det øvrige er Følger deraf. Norge forbundet med Sverrig er Skandinavismen paa en anden Vis, Fuldendelsen af Karl Gustafs og Karl den tolvtes Planer; og Nordens Skjæbne ligger nu i Svenskekongens Haand. Forenes kunne de ikke, Skandinavisme og Holstenisme. Men hvortil den sidste kan føre, have vi set. De to Sprog have lydt som ligeberettigede, ikke alene i et enkelt Landskab, hvilket jo allerede er uhyggeligt nok, men paa en offenlig Rigsforsamling i Landets Hovedstad; og medens den Tanke har gjort sig levende, at Hertugdömmet Slesvigs Indlemmelse er Betingelse for Kongerigets Tilværelse, hører man yttre som ligesaa visst, at „Vejen til Slesvig ikke nu som för, gaar over Kolding, men over Altona;“ hvilket jo let kunde føre til, at Vejen overhovedet vilde gaa over Holsten og Slesvig til Jylland, hvorpaa Rigets Opløsning umiddelbart vilde følge. Denne Idé, som Regjeringens Grundidé, at ville vinde Holsten og at ville beherskes af Holsten, har hidtil ikke faaet sin fulde Anvendelse paa Literaturens Historie; og förend den nærværende Tids Historie med nogen Sikkerhed kan gjengives, maa Landets politiske Stilling være klaret; ellers vil Historien selv være uden Tendens, en løs Samling uden bestemt Maal.

Vi have ikke kunnet fremdrage denne Periodes mærkeligste Forfattere, uden paa mange Steder at lade Fremstillingen skyde ind i det nuværende Aarhundrede. Des nærmere ligger det Spørgsmaal, om ikke hele Perioden overhovedet borde udstrækkes til 1814, Norges Adskillelse fra Danmark. Mere end en Mand, for hvis Mening Forf. bærer den dybeste Agtelse, har gjort Forestilling derom; men saa visst som der her er en politisk Grænse, saa lidet er der for os en literær. For Norge er 1814 et virkeligt Vendepunkt; Norges Literatur begynder en ny Tidsregning, men ikke vor. Nordmændene give endog Sproget et nyt Navn, i Forudfølelse af, at det med Tiden vil blive et nyt Sprog, og at de i det ville udvikle en ny Literatur. Men hos os begynder det store afgjörende Omsving i Literaturen med Aarhundredet. I dets første Tiaar, ja længer, ere der vel endnu mange Efternølere tilbage fra det forrige, men strax ved dets Begyndelse vise de ny Anskuelser sig i de religiøse, de videnskabelige og de poetiske Elementer. Aar 1814, saa vigtigt i politisk Henseende, begynder ikke nogen ny Literaturudvikling i Danmark. Det vilde skjære alle de store Forfattere

Digitized by Google

over. Kort för eller kort efter Aarhundredets Begyndelse fremtræde Oehlenschläger, Schack-Staffeldt, begge Ørstederne, Grundtvig, Steffens o. fl.; Molbech begynder 1805, Rask 1807, Mynster 1810 o. s. fr.; det vil sige, den ny Retning begynder för 1814, der altsaa ikke kan gjöres til Udgangspunkt, men vilde blive et Overskjæringspunkt af noget, der allerede er i fuld Gang, men endnu er langt fra at fuldende sin Bane. Heller ikke forandre Forfatterne hos os sit Formaal, men blive ved som de have begyndt, medens man hos de norske ser en stor Forandring. Vi borde have forudset det. Den större Opmærksomhed, som den danske Regjering havde vist Norge ved Stiftelsen af Universitetet i Kristiania og andre lignende Indretninger, kom for silde. Vi borde have kunnet indse, af hvilken Vigtighed det maatte være for os selv, at der var to Universiteter, hvert i sit Rige; Nordmændene fattede Tanken, de bleve ved at gjentage den, vi vare døve. Vi havde ikke Sind for andet end vor Sydgrænse, ikke Sans for andet end Holsten, hvis Universitet vi lode faa Magt, medens et tidligere norsk Universitet vilde have vakt store nordiske aandige Kræfter ogsaa hos os. Hvad kunde derimod Kiel bringe os? Baggesen har allerede i ett af sine Breve til Reinhold bemærket, at „i Kiel udsprang en af Hovedkilderne til holstensk og dansk Uenighed; og at dèr var Planteskolen for de smaa Gifttræer, som i Fremtiden vilde blomstre paa denne og paa hin Side af Ejderen.“ [1]) Den Tid, da vi for Alvor brøde med Kiel, er maaske derfor et ligesaa vigtigt, ogsaa literært, Tidspunkt for os, som 1814; men det falder længer hen i Aarhundredet.

Vi blive da vort Forsæt tro, og slutte hermed nærværende Værk. Dets Form ligger tungt paa os. Vi have længe følt, at deslige Levnetsløb af de nyere Forfattere, der vare saa fornødne ved de ældre, ikke længer behøves, da de ere saa let tilgjængelige; Hentydninger ville være mere end nok, og ulige interessantere; men vi kunne ikke opgive dem, uden at forstyrre Skriftets Ensformighed. At meddele alle en Forfatters, f. Ex. Oehlenschlägers, Skrifter, som alle kjende, eller let kunne skaffe sig Kundskab om, vilde ogsaa være et trivielt Arbejde, hvorimod ny Betragtninger, Oplysninger, Anskuelser kunne være höjst vigtige. Vi trykkes ogsaa af Nutiden paa en anden Maade. Vi have følt en aldeles særegen Ulempe af, at vi ved at rykke frem, altid mere kom Folk ind paa Livet, til visse noget af det, vi nødigst vilde; hvorledes vilde det gaa os, hvis vi skulde tale om de nylig afdøde eller endog endnu levende?

---

[1]) Baggesens Biographie 3, 266, og Tillæg 3, 131.

Digitized by Google

Historien maa have endnu nogen Tid efter en Forfatters Død, förend den sætter sit Grums og har fældet sit Bundfald. Vi slutte derfor dette Værk, fordi det udgjör et sluttet helt, fordi vi ere komne til Enden af en Tid, der tör anses for hjemfalden til Historien, og længer bör Historien ikke gaa. Men derfor opgive vi ikke Nutiden. Den er ved sine ny Udviklinger, saa vel som ved sine höjst forunderlige Skikkelser, uden Tvivl den interessanteste Del af vor Literatur; men den vilde tabe det meste af sit tiltrækkende ved at behandles i en tör Læreform.

Forf. har derfor tænkt sig som noget ønskeligt og begyndt at samle til et andet Skrift, i en friere Form end dette, og med et friere Valg, som han vilde kalde: Bevægelser i den danske Literatur i det nittende Aarhundrede, eller noget lignende. Forf. forestiller sig nemlig, at et Overskue over disse Bevægelser i Forbindelse med Landets og Regjeringens Stilling og Literaturens almindelige Forhold maatte yde dets Forfatter megen aandig Sysselsættelse, og hvis det er Guds Villie, være en passende Slutning paa et literært Liv. Eftertiden vilde maaske ogsaa glæde sig ved at finde et sligt Skrift, naar det var skrevet med Betænksomhed og uden altfor stærke Fordomme. Danmarks Skjæbne vil vel ogsaa inden lang Tid blive afgjort, saa at der med större Sikkerhed, end for Øjeblikket, vil kunne tales ogsaa om Literaturen, dens nuværende Tendenser og dens Udsigter for Fremtiden.

Digitized by Google

Digitized by Google

2

Navneregister

til

Niels Matthias

N. M. Petersen: Bidrag til den danske Literaturs Historie.

Anden Udgave

ved

C. E. Secher.
Cand. mag.

Kjøbenhavn.
Fr. Wøldikes Forlag.
1872.

Digitized by Google

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

Digitized by Google

Register.

(De med fed Skrift trykte Tal betegne Bindtallet; **5a** er 5te Binds første, **5b** dets anden Afdeling.)

Aabye, Thomas (Fuldmægtig i Rentekammeret), **5a**, 246. **5b**, 162.
Aagaard, Anders (Poet), **5b**, 248 Anm. 2.
Aagaard, Jens (Præst i Saaby i Sælland, Historiker), **4**, 112, 220.
Aagaard, Knud (Præst i Thisted, Topograf), **5a**, 162.
Aagaard, Kristen (Lektor i Ribe, latinsk Digter), **3**, 244.
Aagaard, Niels (Professor i Sorø, Filolog), **3**, 238, 239.
Aagaard, Niels (Rektor i Thisted), **4**, 220, 387.
Aagaard, Niels, **4**, 288.
Aagaard, Otto Diderik (Poet), **4**, 293.
Aagaard, Peter Hersleb (Højesteretsadvokat), **5a**, 248 Anm. 1. **5b**, 29, 38 Anm.
Aagaard, Sören (Konrektor i Helsingør), **5b**, 188 Anm. 2.
Aalborg, Niels Mikkelsen (Præst ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn, theologisk og medicinsk Forfatter, Poet), **3**, *60—61*, 99, 120, 227, 228, 433.
Aarsleb, Kristian (Præst i Sorterup i Sælland, Historiker), **3**, 319.
Aasheim, Arnold Nikolaj (Professor i Fysikken, Læge), **5b**, 7, 9, 10, 19.
Aaskov, Jörgen Lauridsen (Præst i Søllerød), **3**, 122.
Aaskov, Urban Bruun (Skibslæge), **5b**, 7.
Abel, Gyntelberg (Præst i Understed i Aalborg Stift), **5a**, 161.
Abel, Ivar (Prokurator i Kjøbenhavn, Orientalist), **5b**, 83.
Abel, Kristen Pedersen (dansk Præst i Amsterdam), **3**, 121.
Abild, Jakob Olufsen (Præst i Jydstrup i Sælland, Poet), **3**, 426.
Abildgaard, Nikolaj (Professor ved Kunstakademiet), **5a**, 250. **5b**, 71, 82.
Abildgaard, Peder (Præst i Røros), **4**, 141.
Abildgaard, Peder Kristian («Rosentorne»; Professor ved Veterinærskolen, Stadsfysikus i Kjøbenhavn), **5a**, 231 Anm. 1, 233. **5b**, 6, *16—17*, 71, 72.
Abildgaard, Sören (Arkivtegner, topografisk Forfatter), **5b**, 16 Anm. 1, 43.
Abildgaard, Torkild, Torchillus Pomœrius, (Rektor), **2**, 18, 50.

1

Abrahamson, Verner Hans Frederik (Kapitajn, Sproglærer, Kritiker, Digter), 4, 93, 127, 377, 422, 519 Anm., 536 Anm. 3. **5a**, 35, 51, 55 Anm. 1, 56, *58—60*, *63*, 66 Anm. 1, 67, 130, 202, 207, 208, 226 Anm., 246, 247, 275, 283 Anm. **5b**, 71, 84, 140 Anm., 141, 142, *145—47*, 151 Anm. 1, 158, 159, 169 Anm. 1, 213, 219, 220, 221, 223, 225, 227, 233, 241, 242 Anm. 2, 245, 272, 275, 276, 288, 290, 296 Anm. 1, 299 Anm. 3, 303, 318, 321, 375.
Absalon (Ærkebiskop i Lund), **1**, 29, 30, 31, 34 Anm., 36, 37, 44, 46, 47, 54, 63, 101.
Adami, Villads (Læge i Bergen), **3**, 225.
Adeler, Kristian Holger (Ejer af Hinsgavl), **5a**, 246 Anm. 1.
Adler, Jakob Georg Kristian (Professor i Theologien, tysk Hofpræst), **5a**, 38, 158. **5b**, 58 Anm. 2, 83—84.
Adolph eller *Alfsen, Iver Pedersen* (Præst til Froen i Gudbrandsdalen i Agershus Stift, astronomisk Forfatter), **3**, 186.
Adser Pedersen (Kantor i Lund), **2**, 134, 140 Anm. 1, 146.
Adzer (Provst), **1**, 33.
Aescylus Danus, **2**, 27 Anm.
Agathophilus (Pseudonym), **5a**, 115 Anm. 2.
Agerbech, Anders (Præst, senere Læge, paa Bornholm), **5b**, 7 Anm. 4.
Agerholm, Kristen (Astronom), 4, 186, 187.
Ahlefeld-Laurvig, Jens Juel (Greve), **5a**, 249 Anm. 2.
Akeleje, Gabriel (kongelig Sekretær, Filolog), **3**, 246.
Alan, Hans Jensen (Professor, Filolog), **3**, 238.
Alan, Hans Jensen (Præst i Melby i Sælland), **3**, 402.
Alban, se: *Morten Pedersen.*
Albert Hansen Helsingør (Biskop i Aarhus, Digter), **3**, 120, 433, 514.
Albert Laurentsen, Laurentii (Kannik), **2**, 34.
Albertsen, Albert (Prokurator, Poet), **5a**, 257 Anm. 1. **5b**, 318.
Alethophilus, se: *Seydlitz, Kristian Gotthold.*
Alfsen, se: *Adolph, Iver Pedersen.*
Allerup, Laurids Albertin (Degn i Helsinge, Poet), **5a**, 208. **5b**, 179.
Almstrup, Kristian Jess (Præst i Rold i Viborg Stift, Poet), **5b**, 318.
Als, Peder (Professor ved Kunstakademiet), **5b**, 82.
Alstrup, Andreas Kristian (Oversætter), **5b**, 334.
Amberg, Hans Kristian (Forfatter af en tysk Ordbog), **5b**, 84, 137 Anm.
Amberg, Herman (Rektor i Kristianssand), **5b**, 90, 140 Anm. 1.
Amerinus, Hans Lauridsen eller *Johannes* (Læge, latinsk Poet), **3**, 74, 242.
Amsberg, S. T. (tysk Forfatter), **5a**, 68.
Amthor, Christoph Heinrich (Historiograf), 4, 156.
Ancher, Lorens (Stiftsprovst i Fyn, Filolog), **5a**, 158.
Ancher, Peder Kofod-, eller

Digitized by Google

Peder Köfod (Professor i Lovkyndigheden), **3**, 272, 276. **4**, 78, 158, *164*, *174, 272, 301. **5a**, 112. **5b**, 25, 30—31, 36, 52, 133.
Anchersen, Anker (Læge i Ribe), **4**, 178, 191.
Anchersen, Ansgarius (Hører i Helsingør), **5b**, 188 Anm. 2, 190 Anm. 2.
Anchersen, Hans Peder (Professor i Latinen ved Universitetet), **4**, *68—70*, 106, 189, *191*, 194, 226, 244, 246, 255, 269, 410 Anm., 436. **5a**, 12, 80. **5b**, 49, 52, 88, 115, 133, 189 Anm.
Anchersen, Johan Jokum (Höjesteretsassessor, juridisk og filologisk Forfatter), **4**, 160, 190. **5b**, 27.
Anchersen, Matthias (Biskop i Ribe, Orientalist, Mathematiker), **3**, 232, 233. **4**, 100, 104, 182, 184, 188, 266.
Anchersen, Sören (Professor i Odense, Filolog), **3**, 36. **4**, 112, 189, 191. **5b**, 88, 89.
Anders (Præst i Slagelse, hellig Anders), **1**, 35.
Anders (Franciskanermunk), **2**, 16.
Anders (Lektor, paa Trondenæs), **2**, 201.
Anders Engelbrichtsen (Præst til Augvaldsnæs i Kristianssand Stift), **3**, 120.
Anders Kristensen, Andreas Christiani (Professor i Medicinen), **3**, *191*, 192.
Anders Kristensen (Magister, Karmelitermunk), **2**, 74.
Anders Kristensen (Barbér), **4**, 503, 504—5.
Anders Lauridsen, Laurentius (Professor i Theologien), **3**, 54, 109.
Anders Mikkelsen (astronomisk Forfatter), **3**, 186.
Anders Olsen (Forfatter af en Regnebog), **2**, 207. **3**, 188.
Anders Pedersen (Præst i Bringstrup i Sælland), **3**, 58.
Anders Sunesen, Andreas Sunonis (Ærkebiskop i Lund, latinsk Digter, Jurist), **1**, 31, *39—40*, 51, 58. **3**, 475.
Anders Thomæsen (Præst i Höjelse i Sælland, Magister), **3**, 58.
Andersen, Hans (Folkeskribent), **5a**, 227 Anm. 3.
Andersen, H. (Revisor, Bogsamler), **5b**, 160.
Andersen, Jens (Adressekontor), **5a**, 224.
Andresen, Klaus (Degn paa Bornholm, Poet), **5b**, 318.
Andresen, Kristoffer Schrøder (Præst i Vissenbjærg i Fyn, titul. Professor, Poet), **5a**, 161, 269. **5b**, 318.
Anker, Bernt (Kammerherre), **4**, 76 Anm. 2.
Anna Katharine (Dronning), **3**, 10, 120.
Ansgar (Ærkebiskop), **1**, 19.
Anton, Georg David (Hofbygmester), **5b**, 80.
v. Aphelen, Hans (Professor, Sproglærer), 4, 69, 218. **5a**, 85. **5b**, *19—20*, 84, *129*, 150 Anm. 2.
Aquavallinus, se: *Vandal, Jens* og *Peder*.
Aquilinus, Hans Nielsen (latinsk Poet), **3**, 253.
Aquilonius, se: *Bertel Knudsen.*
Arboe, Frederik (Huslærer, tysk Forfatter), **5a**, 34, 114.
Arboe, Niels (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.

Digitized by Google

Arctander, Niels Kristensen (Kapellan i Vissenbjærg, Poet), 3, 433.
Arctander, Niels Lauridsen (Biskop i Viborg, Poet), 3, 56, 77, 86, 98, 110, 120, 433.
Arctander eller *Throndhjem, Ole Lauridsen* (theologisk Forfatter), 3, 121.
Arent Berntsen (Byskriver i Kjøbenhavn, historisk-statistisk Forfatter), 3, 321, 324.
Arentz, Frederik Kristian Holberg (Lektor i Bergen, filosofisk Forfatter, Mathematiker), 5a, 135 Anm. 4. 5b, 9, 84.
Arentz, Hans (Præst i Stavanger, Topograf), 5a, 161. 5b, 79 Anm. 5.
Arentz, Mikael Stub (Præst til Houg i Bergens Stift), 5a, 160.
Arff, Peder (Rektor i Viborg), 4, 189. 5b, 89.
Arndes, Stephan (Bogtrykker), 2, 9.
Arndius, Josva (Filolog), 3, 236.
Arne Magnusen, Arnas Magnæus (Professor i Historien, Grundlægger af den islandske Literaturs Studium), 3, 95, 332—33, 347. 4, 153 Anm. 1, 219, 223, *256—61*, 363, 483, 500. 5b, 93.
Arnfäst, Arnfastus Monachus, 1, 39.
Arngrim Jonsen (Rektor og Præst i Holum, «den gamle islandske Literaturs Restaurator»), 3, 332, 334, *340*, 348.
Arnisæus, Frederik (Læge), 3, 225.
Arnisæus, Henning (Læge), 3, 225.
Arnoldus Thylensis, 1, 37.
Artzt, Frederik (astronomisk Forfatter), 5b, 9.
Arvid Pedersen, Petrus Arvidi (Præst til Ibsker paa Bornholm, Psalmedigter), 2, 136 Anm. 1, 146, 219.
Arebo eller *Arnebo, Anders Kristensen* (Biskop i Throndhjem, senere Præst i Vordingborg, Digter), 3, 5, 6, 25, 112, 120, 235, 351, *470—81*, 501, 504.
Arebo, Kristen Andersen (Præst i Nebbelunde paa Laaland), 3, 473.
Ascanius, Peder (Professor i Naturhistorien), 4, 178. 5a, 29. 5b, 12, 13.
Asgeir Jonsen (Haandskriver), 3, 346.
Asminderød, Peder Hansen (Rektor i Roeskilde), 3, 249.
Aspach, Adam David (Kirurg), 3, 226.
Aspach, Sixtus (Stiftsprovst i Aalborg), 3, 58, 147. 4, 142.
von Aspern, Matthias Vilhelm (Livlæge), 4, 179.
Assenius, Erasmus Ericus (*Danus*), 3, 163.
Assenius, Sören (Præst i Sandby paa Laaland), 5b, 80.
Asser (Ærkebiskop i Lund), 1, 30.
Asserous, Laurids (Præst til Helleryd i Bleking, Oldgransker), 3, 330.
Astrup, Frederik (Stiftsprovst i Viborg), 5a, 161.
Augustenborg, Hertugen af (*Frederik Kristian*), 4, 66, 73. 5a, 71, 204, 273, 274, 282. 5b, 72, 97, 349, 371, 372, 373, 374, 375, 377, 379, 381, 383, 384, 406.

Digitized by Google

Augustin, Johan Samuel (Sekretær i Krigskancelliet, Astronom), **5b**, 9.
Augustinus Erasmus (latinsk Poet), **3**, 252.
Axel Bondesön, **5b**, 38 Anm.
Axel Hansen (Poet), **3**, 433.

Baagøe, Peder (Præst i Roeskilde), **5a**, 160.
Bache, N. (Urtegaardsmand), **5a**, 9 Anm. 1.
Bachkeger, Hans Sörensen (fransk Sproglærer), **3**, 270.
Bachmeister, Lukas (tysk Hofprædikant), **2**, 50.
Bachström, Johan Frederik (Læge), **4**, 179.
Baco, Francis (af Verulam, engelsk Filosof), **3**, 152. **4**, 9.
Baden, Gustav Ludvig (Prokurator, tilsidst Birkedommer i Hørsholm, historisk og juridisk Forfatter), **3**, 43, 95. **4**, 52, 151, 236, 373, 393, 413, 420, 422, 494, 518 Anm. 2, 523. **5b**, 9 Anm. 1, 28, *75—76*, 80, 81 Anm. 2, 82, 139 Anm. 4.
Baden, Jakob («Philaletes», Rektor i Helsingør, senere Professor i Latinen, dansk Sproggransker, Kritiker), **3**, 36, 43, 290, 303, 355, 395. **4**, 68, 278. **5a**, 4, 18 Anm. 2, 115 Anm. 4, 143 Anm., 149 Anm. 3, 197, 202, 231 Anm. 1, 234, 243, 314 Anm. 5. **5b**, 51, 59, 67 Anm. 2, 84, 86, 88, 92, 122, 127, *132—44*, 151 Anm. 1, 152, 158, 159, 173, 174, 175, 184, 185, 191, 198, 200 Anm. 1, 211, 220 Anm., 244, 247, 251, *267—68*, 321.
v. Baden, Laurids (Præst til Stovby i Aarhus Stift), **3**, 43, 122.
Baden, Sofie Lovise Charlotte (født *Klenau*, gift med Professor *J. Baden*, Romanforfatterinde), **5b**, 133, *251—52*, 318, 360.
Baden, Torkel (den yngre, Professor), **3**, 43. **4**, 224 Anm. 3. **5b**, 89, 282 Anm. 1, 294 Anm. 1.
Baden, Torkild (Rektor i Holbæk, Sprogforsker), **3**, 43, *360*, 376. **4**, 145, 189, 190. **5b**, 132.
Baden, Torkild (Godsinspektør, landøkonomisk Forfatter), **3**, 43. **5a**, 53, 223 Anm. 2. **5b**, 22, 134 Anm. 2.
Badius, Jodocus (Bogtrykker i Paris), **2**, 13.
Badstüber, Andreas (Byfoged i Præstø), **4**, 164.
Bagge, Kasten (Astronom), **3**, 188.
Bagge, Kristian (Brygger i Kjøbenhavn), **5a**, 229.
Bagger, Kristian (juridisk Professor), **4**, 151.
Bagger, Frederik (til Julskov), **5a**, 220 Anm. 2.
Bagger, Hans (Biskop i Sælland), **3**, 27, 56, 101, 110, 118, 122, 123, 160, 351. **4**, 214.
Bagger, Jakob (Præst i Kundby i Sælland, theologisk og filologisk Forfatter), **4**, 141, 190.
Bagger, Johan, **3**, 197.
Baggesen, Jens (Professor og Theaterdirektør, Digter), **4**, 471, 541. **5a**, 22 Anm. 1, 37, 55, 198, 243, 271, 274,

Digitized by Google

275, 290 Anm., 294, 295 Anm. 1, 315 Anm. **5b**, 4, 71, 72, 73, 74, 154 Anm. 1, 235, 238, 266, 311, 317, 318, 325, 327, 339, 349, *361—425*, 428.

Balle, Nikolaj Edinger (Biskop i Sælland), **4**, 67 Anm. 2, 72. **5a**, 42—43, 157, 158, 170, *173—76*, 179, 185, 187, 188 Anm., 190 Anm., 193, 194, 195, 197, 204, 207, 212 Anm. 5, 243, 276, 292 Anm. 3, 313. **5b**, 39 Anm. 1, 147.

Balling, Emanuel (Revisor ved Tallotteriet, Folkeskribent, Poet), **5a**, 224, 226 Anm., 253 Anm. 1. **5b**, 221, 318, 359.

Balslev, Kristoffer (til Fravdegaard i Fyn, Læge), **3**, 226.

Balslev, Rasmus (Præst til Haarslev i Fyn), **5a**, 161.

Balthasar Jakobsen, Balthasar Jacobi (Filolog), **2**, 56.

Baltzar Melchiorsen (theologisk Forfatter), **3**, 120.

Bang, Andreas (Assessor i Hof- og Stadsretten), **5b**, 28.

de Bang, Balthasar (Poet), **5b**, 318, 350.

Bang, Frederik Ludvig (Professor i Medicinen, medicinsk og theologisk Forfatter), **5a**, 149 Anm. 2, 218, 315. **5b**, 6, 8, 259.

Bang, Hans (Præst til Vang i Thy), **3**, 123. **4**, 143.

Bang, Hans Henriksen (Præst til Besser paa Samsø, Poet), **3**, 6, 433.

Bang, Hans (*Johannes*) *Otto* (Professor i Theologien), **4**, 63 Anm., 111, 112. **5a**, 158.

Bang, Jakob (Amtsforvalter i Odense), **5a**, 247 Anm.

Bang, Jens (Professor i Anatomien ved Kunstakademiet), **5b**, 6.

Bang, Jens Kristensen (theologisk Forfatter), **3**, 106.

Bang, Jens Thomsen (theologisk Forfatter), **3**, 122.

Bang, Karl Jörgensen (Magister), **3**, 94, 153, 163.

Bang, Kristen Steffensen (Præst til Rommedal i Agershus Stift), **3**, 98, 121, 328.

Bang, Klaus («Dorus», Præst, senere Lejlighedspoet), **3**, 424.

Bang, Knud (Præst paa Toten i Agershus Stift), **3**, 122.

Bang, Niels (Biskop i Fyn), **3**, 237.

Bang, Niels Frederik (Sproglærer, siden Præst i Vestindien), **4**, 218.

Bang, Oluf (Klokker ved Holmens Menighed), **4**, 243 Anm., 252.

de Bang, Oluf Lundt (Kammeradvokat), **5a**, 239, 246 Anm. 2. **5b**, 27, 35.

Bang, Peder Schwane (Præst til Vig i Sælland), **5a**, 160.

Bang, Thomas (Professor i Theologien, Orientalist, latinsk Poet), **3**, 32, 55, 104, 231, 234, 240, 253.

Barby, Andreas (Kansler), **2**, 196 Anm. 1.

Barfod, Hans Peter (Præst og Seminarieforstander i Lyngby i Aarhus Stift, Poet), **5b**, 334.

Barhov, Laurids (Præst paa Ørelandet ved Throndhjem, naturvidenskabelig Forfatter), **4**, 142, 181.

Digitized by Google

Barsbyl, Anders Pedersen (theologisk Forfatter), **2**, 196.
Bart, Kristoffer (Bogtrykker), **2**, 207 Anm. 1.
du Bartas, Guillaume de Saluste (fransk Digter), **3**, 475, 476, 477, 479, 480.
Barth, Hans (Bogtrykker), **2**, 11, 24 Anm. 2.
Bartholi fil., Chr. Henr., **4**, 112.
Bartholin, Ahasverus (Hofpoet), **3**, 419, 426, 506—7.
Bartholin, Albert (Rektor i Frederiksborg, Literærhistoriker), **3**, 406, 483.
Bartholin, Albert Peter (Sekretær i Kirkeinspektions-Kollegiet, Oversætter), **5b**, 251.
Bartholin, Bertel (Professor i Latinen, kongelig Antikvar), **3**, 41, 241, 343—44.
Bartholin, Hans (theologisk Professor), **3**, 42, 55, 92, 160. **4**, 59, 104, 111, 154, 184.
Bartholin, Jakob (Orientalist), **3**, 42, 231.
Bartholin, Johan Frederik (Hofretsassessor i Kristiania), **4**, 164.
Bartholin, Kasper, eller *Jesper Berthelsen* (Professor, Anatom og Theolog), **3**, 41, 55, 94, 95, 98, 99, 104, 153—54, 160, 163, 182, *193—94*, 201.
Bartholin, Kasper Kaspersen (Dr. juris.) **3**, 41, 271.
Bartholin, Kasper Thomesen (Professor i Anatomien, senere Generalprokurør), **3**, 41—42, 163, 205. **4**, 176.
Bartholin, Kristoffer Thomesen (Landsdommer), **3**, 41.
Bartholin, Margrete (Digterinde), **3**, 45, 46.
Bartholin, Rasmus (Professor i Medicinen, Fysiker; Elsker af Modersmaalet), **3**, 41, *154*, 163, 182, *183—84*, 185, 228, 234, *352—54*, *374—75*.
Bartholin, Thomas (til Hagested, Professor i Medicinen, Anatom), **3**, 28, 29, 30, 41, 122, 127, 163, 191, 196, *198—205*, 208, 215, 225, 226, 228, 248, 255, 327, 335, 337—38, 406. **4**, 51, 59, 97.
Bartholin, Thomas Eichel (Overretsassessor), **5b**, 28.
Bartholin, Thomas Thomesen (den ældre, kongelig Antikvar, Professor), **1**, 179. **3**, 42, 94, 105, 335, 346, 348. **4**, 256. **5b**, 59.
Bartholin, Thomas Thomesen (den yngre, Professor, Justitiarius), **3**, 42, 335. **4**, 62, 259, 261, 424, 438, 483.
Basedow, Johann Bernhard, **5a**, 23, *26—28*, 89. **5b**, 133.
Bast, Povel Dankel (Stiftsprovst i Sælland, Poet), **5a**, 161, 200, 226 Anm. **5b**, 219, 222, 233, 238, 251, 318.
Bastholm, Kristian (Hofpræst), **5a**, 156, 175, *176—92*, 193, 200, 202, 207, 210 Anm., 213, 214, *215—16*, 243. **5b**, 219.
Bastholm, Matthias (Rektor i Nykjøbing), **5b**, 90, 92.
Baumgarten, Berend Godske (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
Bay, Kristian Frederik (engelsk Sproglærer), **5b**, 85.
Bayle, Pierre (fransk Skeptiker), **4**, 17.

Digitized by Google

de la Beaumelle, Laurent Angliviel (Professor i Fransk), **4**, 360, 372, 468 Anm. 2. **5a**, *79—82*. **5b**, 106.
Bech, Baltzar (Poet), **3**, 427.
Bech, Frederik Julius (Biskop i Kristiania), **5a**, 161.
Bech, Jens (Præst i Vallekilde i Sælland), **5a**, 160, 227 Anm. 4.
Bech, Knud Hansen (latinsk Poet), **3**, 252.
Bech, Peder (theologisk Forfatter), **3**, 122.
Bechman, Hans Gram (Præst i Hvirring i Aarhus Stift, Poet), **5a**, 161. **5b**, 323.
Bechman, Niels Kirkemo (Stiftsprovst i Aarhus, Mathematiker), **5b**, 10.
Beck, Bernhard Henrik (Skuespiller, dramatisk Forfatter), **5b**, 242 Anm. 3, 248, 249 Anm. 2, 346 Anm.
Beck, Fru *Lovise Sofie* (dramatisk Forfatterinde), **5b**, 240 Anm. 4.
Becker, Gottfried (Apotheker), **5b**, 7.
Becker, Johann Gottfried (Apotheker), **4**, 179.
Becker, Johann Heinrich (Professor i Medicinen), **4**, 177.
Beckmann, Henrik (Præst i Boeslunde i Sælland, Historiker), **4**, 79. **5a**, 161. **5b**, 161 Anm. 2.
Been, Hans, Johannes Nicolaides Beenius (Magister), **3**, 104, 373, 381.
v. Beenfeldt, Frederik Ludvig (Ejer af Serridslevgaard), **5a**, 248. **5b**, 38 Anm.
Begna, Francesco (Greve, Sproglærer), **5a**, 86.
Begtrup, Erik Gjørup (Provst og Præst i Vistofte i Aarhus Stift, økonomisk Forfatter), **4**, 552 Anm. **5a**, 159, 220 Anm. 2.
Begtrup, Hans (Præst i Nors i Aalborg Stift, Poet), **4**, 144, 293.
Behmann, Agnete E. (Digterinde), **4**, 293.
Beich, Laurids (Præst i Stifts-Bjærgby i Sælland, Poet), **4**, 295.
Bek, Sigvard (kongelig Sekretær), **3**, 297.
Belov, Henrik (Høvedsmand paa Koldinghus), **3**, 283.
Belov, Sofie, **3**, 22, 24.
Bendtsen, Bent (Rektor i Frederiksborg), **5b**, 90.
Benedict, Laurenz eller *Laurids* (Bogtrykker i Kjøbenhavn, **2**, 189 Anm. 3, 193 Anm. 1. **3**, 120, 124, 186.
Bent Jensen (Byskriver i Malmø, Poet), **2**, 91 Anm.
Bente (Magister, i Lund), **3**, 66.
Bentzen, Sigfried, **3**, 94, 103—4.
Bentzon, Jens Winther (Præst i Kjøbenhavn, theologisk Forfatter, Kritiker), **5a**, 143 Anm. 161, 186 Anm. **5b**, 159.
Benzon, Jens (Amtmand i Randers), **5a**, 248 Anm. 1.
Benzon, Lorens Jakob (Præst i Vestenskov paa Laaland, Digter), **5a**, 160. **5b**, 199, 221, 224, 259, 262.
Benzon, Niels (Læge), **3**, 160.
Berzon, Niels (Generalprokurør), **3**, 280.
Berg, Asmund (fransk Sproglærer), **5b**, 84.
Berg eller *Berrig, Klaus* (Kannik i Oslo, Poet), **3**, 186, 187—88, 424.

Digitized by Google

Berg, Frans (Rektor i Odense, senere Biskop i Oslo), **2**, 20, 165, 188.
Berg, Hans Mikael (Præst i Østervelling i Viborg Stift, Oversætter), **5a**, 227 Anm. 4.
Berg, Sofie (Digterinde), **5b**, 318.
Bergendal, Jens Jensen (latinsk Poet), **4**, 192.
Bergendal, Jens Sörensen (Præst i Bergen, Poet), **3**, 122, 253, 433, 438.
Berger, Kristian Johan (Læge), **5a**, 33. **5b**, 6.
v. Berger, Johan Erik (Professor i Kiel, filosofisk Forfatter), **5a**, *136—37*, 312 Anm. 1, 315 Anm.
v. Berger, Johan Just (Læge), **5a**, 33. **5b**, 7.
Bergsøe, Johan Frederik (Oversætter), **5a**, 253 Anm. 1. **5b**, 360.
Bering, Vitus, Orosius Annilo (Historiograf, latinsk Poet), **3**, 7, 244, *315*, *318*, 502.
Bering, Vitus (Præst i Ollerup i Fyn), **4**, 145.
Berlin, Johan Daniel (Musiker), **5b**, 9.
Berling, Ernst Heinrich (Bogtrykker), **4**, 266.
Bernekov, Kristian (til Birkholm, nu Løvenborg), **3**, 20.
Bernekov, Hans (til Vidskøfle), **3**, 20.
Bernhoft, Hans Hansen (Præst i Opdal i Norge), **3**, 445.
Bernhoft, **5b**, 215 Anm. 1.
Bernstorf, Andreas Petrus (Statsminister), 4, 44, 47. **5a**, 83—84, 257, 298, 314. **5b**, 22, 72, 150, 371.
Bernstorf, Johann Hartwig Ernst (Statsminister), **4**, *42—43*, 540. **5a**, 9, 10, 18, 22, 49, 83, 84. **5b**, 16, 133 Anm., 134 Anm. 2, 268, 269.
Berregaard, Laurids (Borgemester i Aalborg), **4**, 157.
Bertel Jespersen (Præst i Malmø, Bartholinernes Stammefader), **3**, 41, 120, 123.
Bertel Knudsen, Aquilonius, Libertus Aliquonius, Bertillus Canutius Toxotes (Præst i Malmø, Oldgransker), **3**, 6, 244, 248, 299, 303, 330, 333—34, 359—60, 376, 407, 410, 411.
Bertel Pedersen (Psalmedigter), **3**, 433.
Berthelson, Andreas (dansk Præst i London), **5b**, 84.
Bertram, Karl Julius (engelsk Sproglærer), **5b**, 84.
Beselin, Lucas (Magister fra Rostock), **3**, 184.
Beverlin, Johan Jakob (Præst til Vomb i Skaane), **3**, 58, 108.
Beyer, Absalon Pedersen (Rektor og Præst i Bergen, Historiker), **3**, 326.
Beyer, Peder Grove (Præst i Glumsø i Sælland), **4**, 112. **5a**, 162.
Beyer, Sejer Mahling (Præst i Bringstrup i Sælland, Topograf), **5a**, 161. **5b**, 80.
Bie, Jakob Kristian («Philopatreias», Prokurator, Poet m. m.), **5a**, 196, 225, *231—32*, 240 Anm. 1, **5b**, 178.
Biehl, Charlotte Dorthea (Digterinde), 4, 471. **5a**, 120, 134 Anm. 2. **5b**, *119—21*, 124 Anm., 131, 161, 175, 200, 203, *204—7*, 208, 221, 223,

Digitized by Google

228, 240, 248 Anm. 2, 250, 313, 339, 350.
Biering, Kristian Gormsen (Bogtrykker i Odense, Poet), **5a**, 224. **5b**, 177, *180—81*, 221.
Biering, Kristian Henrik (Præst i Aastrup paa Falster, Poet), **5b**, 13 Anm. 2, 91, 177, 178, *180*, 221.
Bieske, Knud (Professor i Græsken), **3**, 32, 184.
Bild, Fru *Anne*, **3**, 465.
Bildsøe, Povel Matthias (Biskop i Aarhus), **4**, 106, 112, 141, 143. **5a**, 160, 162.
Bille eller *Bilde, Anders* (Ridder, til Søholm), **2**, 136.
Bille, Bent (til Bregentved), **3**, 349.
Bille, Erik (til Kærsgaard), **3**, 20.
Bille, Hans Martin (Kommandør i Søetaten, theologisk Forfatter), **5a**, 218.
Bille, Jens (til Hvidkilde), **3**, 20.
Bille, Karen, **3**, 22.
Bille, Klaus (Rigsraad), **2**, 201 Anm. 3.
Bille, Fru *Sofie*, **3**, 22, 122, 445.
Bille, Sten Jensen (til Billesholm, Psalmedigter), **3**, 20, 433.
Billefeld, David, **3**, 324.
Binck, Joh. (Træskærer), 2, 11.
Bindesbøll, Jens (Præst i Lidøje i Sælland, Poet), **5a**, 136 Anm. 1, 161. **5b**, 91 Anm., 162, 318.
Bing, Jens (Skibslæge), **3**, 226. **4**, 178.
Bing, Jens (den yngre, Læge), **4**, 179, 325 Anm.
Bing, Just (Provst), **4**, 181.
Birch, Andreas (Biskop i Aarhus), **5a**, 159. **5b**, 78 Anm. 2.
Birch, Andreas (Mineralinspektør), **5a**, 222 Anm. 3.
Birch, Karl Kristian (Præst i Assens), **5a**, 161. **5b**, 105 Anm.
Birch, Hans Jörgen (Præst i Middelfart, theologisk Forfatter, Folkeskribent, Kritiker), **5a**, 143, 160, 227 Anm. 4, 237 Anm., 253 Anm. 1. **5b**, 24 Anm., 87 Anm. 3, 88, 159, 226—27, 252 Anm. 1.
Birch, Knud (Parykmager), **5a**, 99.
Birch, Peder (Overgraver, Poet), **5b**, 179.
Birckner, Mikael Gottlieb (Præst i Korsør, filosofisk Forfatter, Folkeskribent), **4**, 81. **5a**, 142, *149—53*, 161, 200—201, 246, 313 Anm. 3. **5b**, 319, 365 Anm. 1.
Birger eller *Byrge Gunnarsen* (Ærkebiskop i Lund), **1**, 49, 85. **2**, 74.
Birgitte (*den hellige*), 1, 83.
Bircherod, Jakob (Professor i Theologien i Odense), **3**, 43, 57, 93, 191, 226.
Bircherod, Jakob (Landsdommer i Fyn, Historiker), **3**, 24, 43. **4**, 220, 266.
Bircherod, Jakob (Oldgransker), **3**, 43, 335.
Bircherod, Jens (Professor i Theologien i Kjøbenhavn, theologisk og filologisk Forfatter), **3**, 10, 42, 55, 93, 94, 95, 104, 108, 110.
Bircherod, Jens (Biskop i Aalborg, Historiker), **3**, 22, 43, 57, 116, 144, 335, 338, 348, 406. **4**, 116.

Digitized by Google

Bircherod, Jens (Biskop i Kristianssand, filosofisk Forfatter), **3**, 43, 153, 156, 160, 335, 339.
Bircherod, Johannes eller *Hans* (Professor i Historien), **3**, 43, 319, 335, 339. **4**, 219, 220, 385, 424.
Bircherod, Thomas Broder (Professor ved Gymnasiet i Odense, Oldgransker, Naturforsker), **3**, 43, *335—36*, 338, 377, 406. **4**, 180.
Bing, Olaus (Præst i Helsingborg), **2**, 6.
Bjarne Povelsen (Landfysikus paa Island, Forf. af en Rejsebeskrivelse), **5b**, 20.
Bjelke, Jens (norsk Rigskansler, juridisk Forfatter, Poet), **3**, 274, *278—79*, 436.
Bjerg, Kristoffer Sörensen (Præst i Karrebæk i Sælland), **2**, 197.
Björn, Kristian (Sekretær), **5a**, 273. **5b**, 339 Anm. 2.
Björn, Oluf (Præst i Thisted), **3**, 144.
Björn Andersen (til Stenalt, Rigsraad), **3**, 287.
Björn eller *Björnsen, Jakob* (til Stenalt), **3**, 20, 31, 274.
Björn Haldorsen (Provst paa Island, Forfatter af en islandsk Ordbog), **5b**, 96.
Björn Jonsen (paa Skardsaa, Historiker), **3**, 340, 348.
Björnsen, Björn Berthelsen (Assessor i Hofretten), **4**, 160.
Blak, Hans, Johannes Blaccus (Rektor i Roeskilde, latinsk Poet), **2**, 52—54.
Blak, Niels (Kannik, Rektor i Roeskilde), **3**, 65.
Blechingberg, Frederik (Præst i Ballum i Ribe Stift, økonomisk Forfatter), **5a**, 223 Anm. 2.
Blicher, Diderik Nikolaj (Præst i Gundslev paa Falster, økonomisk Forfatter), **5a**, 161.
Blicher, Niels (Præst i Randlev i Aarhus Stift, Folkeskribent, Topograf), **5a**, 162, 249—50, 259 Anm. 4. **5b**, 81.
Blicher, Peder (Præst i Stokkemarke paa Laaland), **3**, 161. **4**, 112.
Blicher-Olsen, Peder (Ministerresident, Poet), **5b**, 318.
Bloch, Jens (Biskop i Viborg, theologisk og filologisk Forfatter), **5a**, 161. **5b**, 91 Anm.
Bloch, Jörgen Karstens (Biskop i Ribe, theologisk og historisk Forfatter), **5a**, 160, 162.
Bloch, Matthias (Stiftsprovst i Fyn), **3**, 58. **4**, 112.
Bloch, Mette Kirstine, **4**, 293.
Bloch, Niels Hofman Sevel (Konrektor i Throndhjem), **5a**, 54. **5b**, 90.
Bloch, Otto Diderik (Overlærer ved Frue Skole i Kjøbenhavn), **5b**, 90.
Bloch, Sören (Stiftsprovst i Sælland, theologisk Forfatter, Poet), **4**, 105, 323, *411* Anm. 2.
Bloch, Sören Nikolaj Johannes (Rektor i Roeskilde), **5b**, 87 Anm. 3.
Bloch, Tønne (Biskop i Fyn; theologisk Forfatter, Kritiker), **5a**, 159, 185. **5b**, 158, 192.
Block, Hans Rasmussen (Urtegaardsmand), **3**, 228—29.
Blome, Fru *Margrete* (*Henning Valkendorfs* Enke), **3**, 441.
Bluhme, Dietrich Heinrich (Præst i Holsten), **5a**, 35.
Bluhme, Johan (Byfoged i Mid-

delfart, Topograf), **5b**, 81 Anm. 2.
Bluhme, Johannes Bartholomæus (tysk Hofpræst), **4**, *38—40*, 106, 136, 138, 156, 201—2, 238, 451, 509.
Blumenthal, Georg Heinrich (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
Blunt, **5a**, 63 Anm.
Boalth, Jens (Rektor i Bergen), **5b**, 90, 201 Anm. 1.
Boeck, Kristian Karl (Auditør, senere Byfoged i Sæby, Folkeskribent), **5a**, 255.
Boesen, Jens Frederik (Præst i Vigerslev i Fyn), **5a**, 209, 218 Anm. 1.
Boesen, Ludvig (Præst i Vigerslev, Topograf, Historiker), **5a**, 160. **5b**, 65, 80, 81 Anm. 2.
Boesen, Ulrik Kristian (Præst i Faaborg), **5a**, 161.
Boëthius, Vilhadus eller *Vilhelmus*, **3**, 271.
Boetius Aagesen, Achonis (Kannik i Roeskilde), **2**, 34.
Bogbinder, Hans, Johannes Bibliopegus, **3**, 70.
Bogdan, Martin (Læge), **3**, 202, 205.
Boie, Kristian Rudolf (Huslærer), **5a**, 38.
de Bois-Clair, Gaspard Antoine (fransk Hofprædikant), **3**, 13, 59.
Boisen, Peter Outzen (Biskop over Laaland-Falster), **5a**, 162.
Bolingbroke, Henry St. John (Viscount, engelsk Skeptiker), **4**, 14—16.
Bolling, Frederik (engelsk Sproglærer), **3**, 270.
Bonde, Anders Hansen (Præst i Thaarup i Viborg Stift, theologisk Skribent og Forfatter af en Regnebog), **3**, 122, 188.
Bondesen, Arnold (Mathematiker), **3**, 186, 187, 188.
Bonnus, Jakob (Præst i Darum i Ribe Stift, latinsk Poet), **3**, 249.
Bonsach, Gerhard (Stiftsprovst i Throndhjem, filosofisk Forfatter), **3**, 160.
Bonsach, Henrik (Læge), **3**, 226.
von Bonstetten, Karl Victor, **5a**, 68, 75 Anm. 1.
Borch, Anders Jensen (Slotspræst til Agershus, Poet), **3**, 445.
Borch, Anders Iversen (Rektor i Throndhjem, Orientalist), **3**, 232, 241—42. **4**, 189, 190.
Borch, Hans Alexandersen (Præst i Kristiania, titulær Professor, Poet), **4**, 293. **5a**, 227 Anm. 4.
Borch, Hans (Etatsraad, Expeditionssekretær), **4**, 72.
Borch, Jörgen (Præst i Gloslunde paa Laaland, Oversætter), **5a**, 161, 257 Anm. 1.
Borch, Kasper Abraham (Professor i Latinen og Historien i Sorø), **4**, 76 Anm. 1. **5a**, 112.
Borch, Ole, Olaus Borrichius (Professor i Filologi, Kemi og Botanik, Læge), **3**, 7, 191, 197, 205, *206—7*, 215, 227, *234*, *241*, 244, 248, 381.
Borch, Peder Iversen (Rektor paa Herlufsholm, senere Lektor i Throndhjem, theologisk og filologisk Forfatter), **3**, 99, 237, 254, 256—57.
Borch, Rasmus (Forstander for Opfostringshuset, Bogsamler), **5b**, 160—61.

Digitized by Google

Borchardsen eller *Burchard, Jens* (Præst i Tranebjærg paa Samsø), 3, 122, 445.
Borchart van Boynelberg, 2, 170.
Borchsenius, *Villads* (Præst i Husby i Fyn), 4, 80. 5a, 161.
Bording, *Anders* (Digter), 3, 45, 474, 477, *502—7*. 4, 234, 287. 5b, 179, 420.
Bording, *Jakob* (Professor i Medicinen, Livlæge), 2, 25, *49—50*, 64. 3, 225.
Bording, *Kristen* (Læge), 3, 225.
Bording, *Laurids* (Professor i Historien i Sorø), 3, 319.
Bording, *Laurids* (Præst i Ulvborg i Ribe Stift), 3, 502.
Bording, *Philip* (Læge), 2, 50. 3, 225.
Borgsmed, *Peder* (Præst i Horsens, Poet), 2, 146, 219.
von Born, *Christian Ludwig Ulrich* (Kommandant paa Færøerne), 5a, 34.
Borneman, *Henrik* (Biskop i Sælland), 3, 56, 108, 122, 419. 4, 70.
Borneman, *Kosmus* (juridisk Professor, Borgemester i Kjøbenhavn), 3, 280.
Bornemann, *Matthias Hastrup* (juridisk Docent), 5a, 258 Anm. 2.
Borneman, *Ole* (Biskop i Bergen), 3, 57. 4, 190.
Borneman, *Philip Julius* (Finans-Deputeret, theologisk Forfatter), 3, 58.
Borneman, *Vilhelm* (Generalauditør, Theaterdirektør, Poet), 5b, 203, 205, 206, 221, 307.
Borrebye, *Jakob* (Præst i Nakskov), 4, 254.
Borries, *Niels* (Læge), 4, 179.
Borro, se: *Burrhi*.
Borup, *Kristian* (Bogtrykkersvend), 5a, 252 Anm. 1, 256 Anm. 1.
Borup, *Matthias* (sprogvidenskabelig Forfatter), 5b, 152 Anm. 1.
Bosón, *Povel* (Assessor i Höjesteret), 4, 160.
Botsac, *Barthold* (tysk Præst i Kjøbenhavn), 3, 59.
Boye, *Birgitte Kathrine*, se: *Bøye*.
Boye, *Engelbreth* (Rektor i Kongsberg, senere i Throndhjem, Magister), 5b, 90.
Boye, *Frederik* (personel Kapellan i Kjøbenhavn), 4, 144. 5a, 218 Anm. 1.
Boye, *Johannes* (Rektor i Nakskov, filosofisk Forfatter), 5a, 139, 142, *146—49*. 5b, 87 Anm. 3, 90, 152, 350.
Boyesen, *Boe* (Stiftsfysikus i Fyn), 5b, 7 Anm. 4.
Bozenhard, *Emanuel* (østerrigsk Generalkonsul), 5a, 68.
Brabrand, *Frederik* (Landsdommer, Godsejer), 5a, 246 Anm. 2.
Brabrand, *Johan Ludvig* (titul. Professor, theologisk Forfatter), 5a, 162.
Brabrand, *Mikael* (Porcelænshandler i Kjøbenhavn), 4, 82. 5a, 246.
Bradt, *Johan Gottfred* (Kobberstikker og Arkitekt), 5b, 82.
Brahe (*Brade*), *Axel* (Ridder, til Krogholm), 2, 195 Anm.
Brahe, *Axel*, 3, 170.
Brahe, *Falk*, 3, 20.
Brahe, Jomfru *Karen* (til Østrupgaard), 3, *22*, 24, 46.

Brahe, Otte (til Næsbyholm), **3**, 159, 415.
Brahe, Fru *Sidsel*, **1**, 91.
Brahe, Fru *Sofie* (gift med *Erik Lange* til Engelsholm), **3**, 5, 21, *176*, 178.
Brahe, Sofie (den yngre), **3**, 22.
Brahe, Sten (til Knudstrup), **3**, 174.
Brahe, Tyge (Astronom), **3**, 5, 46, 49, *168—76*, 177, 178, 179, 181, 287, 289, 292, 311. **4**, 97.
Brand, Povel (Stadslæge i Bergen), **3**, 226.
Brandes, Matthias (Bogtrykker), **2**, 11.
Brandt, Frederik (Præst til Svindinge i Fyn, senere til Nykjøbing paa Falster, Digter), **3**, 226, 433—34, *435—36*, *441—42*.
Brandt, J. G. K. (Bogtrykker, Poet), **3**, 504.
Brandt, Johan Ditlev Breckling (Præst i Humble paa Langeland, Oversætter), **5b**, 20.
Brandt, Kristian (Amanuensis ved det store kongelige Bibliothek), **2**, 52 Anm. 1 og 2. **3**, 84.
Brandt, Peter (Præst til Indvigen i Bergens Stift), **5a**, 161.
Brandt, Simon (Bogtrykker i Odense), **2**, 12.
Brasen, Jens (Præst i Nordby paa Fanø, Poet), **3**, 418. **4**, 109 Anm. 1, 142, 145, 149.
Brask (*Brasch*), *Mogens Kristoffersen* (Skrivemester, theologisk Forfatter), **4**, 143, 144.
Brechtfeld, Johan Henrik (Læge), **3**, 226.
Bredal, Ane Margrete (Rektor *Erik Bredals* Hustru), **3**, 45.
Bredal, Erik (Rektor i Horsens), **3**, 45, 235, 236.
Bredal, Erik (Biskop i Throndhjem), **3**, 57, 445.
Bredal, Hans (Præst i Saxkjøbing), **3**, 58.
Bredal, Jens (Præst i Skade i Aarhus Stift), **3**, 45.
Bredal, Niels (Rektor i Vejle, theologisk Forfatter, Poet), **2**, 220. **3**, 120, 287, 422—23.
Bredal, Niels Krog (Borgemester i Throndhjem, senere Theaterdirektør i Kjøbenhavn, dramatisk Forfatter), **4**, 192, 193. **5b**, 90 Anm. **12**, 177, 192, *203—4*, 221, 230 Anm. 4, 239, *240—43*, 243 Anm. 2, 273, 275.
Bredenberg, Andreas eller *Anders* (Præst i Holbæk), **4**, 135.
Bredenberg, Knud (Præst i Lidøje), **5a**, 161.
Breding, Nikolaj (Registrator), **5a**, 35.
Bredkjær, Anders Jensen (Ordsprogsamler), **3**, 403.
Bredsdorf, Kristian Johan (Præst til St. Jörgens Hospital og Sørup ved Svendborg), **5a**, 161, 253 Anm. 1, 257 Anm. 1. **5b**, 360.
Bredsdorf, Morten (Præst i Vester-Skjerninge i Fyn), **5a**, 161. **5b**, 18 Anm.
Bredsdorf, Peder (Forvalter ved Ejdsfos Jærnværk i Norge), **4**, 158 Anm. 1.
Breinholm, **5b**, 215 Anm. 1.
Bremer, Anders (Filolog), **3**, 252.
Bremer, Philip (Hofbundtmager), **5a**, 256 Anm. 1. **5b**, 360.
Briand de Crevecoeur, Isac (Professor i Fransk), **5b**, 84.

Digitized by Google

Briand de Crevecoeur, Ferdinand Otto (Provincialmedikus i Aarhus), **4**, 179. **5a**, 86.
Brinch, Iver (Præst i London, senere ved Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn, Poet), **3**, 241, 430, *439*, 445.
Brinch, Peder Jakobsen (Præst i Arendal, latinsk og dansk Poet, Filolog), **3**, 58, 94, 106, 242, 256, *267—68*, 427. **4**, 106. **5b**, 102 Anm.
Brinck, Diderik (Inspektør i Nordlandene), **3**, 327—28.
Brix, Titus Laurids (juridisk Forfatter), **5b**, 28.
Broca, Jean (fransk Præst ved den reformerte Kirke i Kjøbenhavn), **5a**, 86.
Broch, Ludvig Frederik (Præst paa Hitterøen i Norge), **4**, 142.
Broch, Peder (Præst til Domkirken i Bergen), **3**, 120.
Brochmand, Hans Rasmussen (Rektor i Sorø, senere Professor i Filosofien og Theologien i Kjøbenhavn), **3**, 55, 160, 163.
Brochmand, Jesper (den ældre, Sekretær i Kancelliet), **2**, 23, *34*. **3**, 87.
Brochmand, Jesper Rasmussen (Professor i Theologien og Biskop i Sælland, Psalmedigter), **3**, 5, 24, 27, 51, 56, 62, *87—92*, 93, 94, 113, 115, 117, 120, 130, 145, 150, 160, 408, 409, 433. **4**, 97, 106. **5b**, 258.
Brochmand, Kristian (Professor, Filolog), **3**, 241, 319.
Brochmand, Rasmus Enevoldsen (Professor i Latinen), **3**, 241.
Brochmand, Rasmus Hansen (Professor i Historien i Sorø, senere Professor i Theologien i Kjøbenhavn), **3**, 55, 94, 163, 319.
Broholm, Henrik (Skolelærer i Vraa), **4**, 74, 192.
Brok, Fru *Birgitte* (Tyge Brahes til Taastrup Hustru), **3**, 22, 24.
Brokkenhus, Elisabeth eller *Elsebe*, **3**, 22, 24, 424.
Brokkenhus, Frans (til Egeskov, Rigens Marsk), **3**, 80.
Brokkenhus, Lave, **2**, 56 Anm. 2.
Brokkenhus, Mikkel (til Brangstrup, Lænsmand i Nyborg), **2**, 86.
Brokkenhus, Oluf, **3**, 464.
Brorson, Hans Adolf (Stiftsprovst, senere Biskop i Ribe, Digter), **4**, 104, *134*, 292, *295—97*. **5a**, 223 Anm. 1. **5b**, 177.
Brorson, Kristian Bagger (Assessor i Höjesteret og Professor i Lovkyndigheden), **5b**, 27.
Brorson, Kristian Karl (Præst i Ribe, siden i Varde, Poet), **5a**, 161. **5b**, 318.
Brorson (*Brodersen*), *Niels* (Præst til Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn), **4**, 137.
Brose, Ole (Politimester og Borgemester i Bergen), **5a**, 226.
Brummer, Dietrich (tysk reformert Præst i Kjøbenhavn), **5a**, 33.
Brumundt, Diderik Sivert (Mathematiker), **4**, 187.
Brun, Fru *Sofie Kristiane Friederike* (født *Münter*, tysk Forfatterinde), **4**, 89 Anm. 1. **5a**, 19 Anm. 1, 25, 32 Anm. 2, 36, 37, *55—56*. **5b**, 171,

Digitized by Google

173 Anm., 299—300, 302, 372, 398.
Brun, Hans (Bogtrykker i Ribe), **3**, 294.
Brun, Johan Nordal (Stiftsprovst, senere Biskop i Bergen, Digter), **5a**, 5—6, *171—73*, 185, 200, 201, 208, 255, 288. **5b**, 212, 213, 214, 215, 221, 223, *230—31*, *243—48*, 292 Anm. 1, 304, 318, 337—38, 346 Anm. 2, 353.
Brun, M., **5a**, 225 Anm. 5.
Brun, Martin eller *Martini* (Forfatter af Nidskrifter), **5a**, 49, 196—97, 225, 233—34.
Brun, Maurids (Borgemester og Landstingshører i Viborg, theologisk Forfatter), **3**, 122.
Brun, Peder (theologisk Forfatter, Oversætter), **4**, 143, 193.
Brun, Samuel Olsen (Præst i Kragerø), **3**, 445.
Brunchman, Anders Henriksen Bremsonius (Magister, Mathematiker og Filolog), **4**, 187, 190, 218. **5b**, 9.
Brunius, Nicolaus (Lektor i Theologien i Odense), **3**, 40.
Brunopolitanus, se: Holstein, Herman.
Brunsmand, Johan (Rektor ved Herlufsholms Skole, senere Præst ved Vartov, theologisk Forfatter, Psalmedigter, Mathematiker, Filolog, musikalsk Forfatter), 58, 93, 111, 122, *143—44*, 147, 160, 188, *211—12*, 240, 412, 433.
Bruun, Malte Konrad (politisk Skribent, Digter), **4**, 5. **5a**, 6 Anm., 69, 88 Anm., 175, 196, 199, 203, 246, 260, 275, 307, *311—18*. **5b**, 38, 70, 144, 318, 321, 322, 323, 324, 327, 334, 338, 339, 355, 389.
Bruun, Niels Thoroup (Oversætter ved det kongelige Theater), **5b**, 344, 394.
Bruun, Sofie Elisabeth (født Thoroup, Professor T. K. Bruuns Hustru, Digterinde), **5a**, 268 Anm. 1. **5b**, 332 Anm. 1.
Bruun, Thomas Kristoffer (Professor i Engelsk, Digter), **4**, 46, 509. **5a**, 197, 205 Anm., *242—43*, 243, 247 Anm., 265, 270 Anm. 3, 275. **5b**, 85, 212, 214, 215 Anm. 1, 222, 238, 318, 324, 327, *332—33*, 346 Anm. 2, 394.
Brüel, Georg Wilhelm (Forstinspektør), **5a**, 38.
Brünnich, Morten Thrane (Professor i Naturhistorien i Kjøbenhavn, senere Direktør for Kongsberg Sølvværk), **5b**, 14.
Brychman, Hieronymus (theologisk Forfatter), **3**, 122.
Brynjulf Svendsen (Konrektor i Roeskilde, senere Biskop i Skalholt), **3**, 332, *341*, 348. **4**, 257.
Bryske, Antonius (til Langesø, Danmarks Riges Kansler), **2**, 89, 92, 94.
Bryske, Elisabeth (Forfatterinde af en Slægtebog), **3**, 22, 24.
Brøchner, Peder (Præst i Raarup i Aarhus Stift og Provst), **5a**, 218 Anm. 1.
Bröndlund, Lars Jensen (Præst i Kjøbenhavn, senere i Odense, Mathematiker), **4**, 186, 187.
Brøndsted, Gert Johan (Præst paa Askø, tilsidst i Asminderød), **5a**, 162.

Digitized by Google

Brönlund, Ulrik Kristian (Hof- og Stadrets-Prokurator), **5b**, 29.
Buch, Anders (Præst i Bergen, Magister), **3**, 121.
Buch eller *Colding, Anders Mikkelsen* (Præst i Kolding, senere Biskop i Bergen, theologisk og juridisk Forfatter), **3**, 95, 105, 108, 120, 272, 276, *396—97.*
Buch, Hans Jakobsen (Præst i Roeskilde), **4**, 141.
Buch, Jakob (Præst i Helsingør), **5a**. 162.
Buchhave, Rudolf («Orthophilus», Læge i Sorø, senere i Kjøbenhavn), **4**, 82. **5a**, 231 Anm. 1, 234 Anm. 5, 255. **5b**, 7 Anm. 8, 259.
Buchholm eller *Castberg, Magdalene Sofie* (født Bentzen, Digterinde), **5b**, 228, 318, 323, 324.
de Buchwald, Balthasar Johannes (Professor i Medicinen), **4**, 177, 178. **5b**, 12.
de Buchwald, Frederik (Læge i Viborg), **4**, 178.
v. Buchwald, Frederik (Stiftamtmand i Fyn, dansk og tysk Forfatter), **5a**, 44, 223 Anm. 2, 246 Anm. 1.
v. Buchwald, Hans (Lieutenant), **5b**, 334.
de Buchwald, Johannes (Professor i Medicinen), **4**, *176*, 180, 181.
Buck, Markus (Rektor ved Herlufsholms Skole), **4**, 106, 107.
Budde, Samuel Bugge (Præst til Kautokeino i Finmarken, Topograf), **5a**, 161.
Bueck, Hieronymus (tysk Præst i Kjøbenhavn), **3**, 59.
Bugenhagen, Johann (Reformator), 24—26, 27, 165, 166.
Bugge, Niels (Præst i Norddalen i Bergens Stift), **4**, 144.
Bugge, Peter Olivarius (Biskop i Throndhjem), **5a**, 161, 162.
Bugge, Samuel (Præst til Ejd i Bergens Stift, Poet), **3**, 121, *447*, 462.
Bugge, Sören (Præst til Øjestad i Kristianssand Stift), **5a**, 160, 162 Anm. 1.
Bugge, Thomas (Professor i Astronomien), **5b**, 9, *10—11.*
Bull, Anders (Politimester i Kristiania, Poet), **5b**, 225.
Bull, Hans (Præst til Klæbo i Throndhjems Stift, Magister, Digter), **5b**, 221, *222—23.*
Bull, Johan Randulf (Stiftamtmand i Bergen, senere Justitiarius i Norges Höjesteret), **5b**, 27.
Bull, Otto Jakobsen (Byfoged i Middelfart), **5b**, 28.
Bull, Vincens Stoltenberg (Sognepræst til Næs paa Hedemarken), **5a**, 161.
Bunkeflod, Hans Kristian (Præst i Odense, Digter), **5a**, 161, 186 Anm., 209. **5b**, 162, 235, 318, *333.*
Buchard, Jens, se: *Borchardsen.*
Bure, Johan Thomsen (svensk lærd), **3**, 330, 332, 333.
Burkard, Peder Anton (Præst i Holsten), **3**, 101, 108.
Burrenæus, Rudolf (Rektor i Bergen, latinsk Poet), **3**, 253.
Burrhi eller Burro, Joseph Franz (Alkymist), **3**, 10, 15, 206.
Burserus, Joachim (Professor i

Digitized by Google

Medicinen i Sorø, Botaniker), 3, 223, 225.
Bury, Arthur (engelsk Skeptiker), 4, 11.
Busch, Karl Adolf (Filolog), 5b, 91 Anm., 169.
Busmannus, Johannes (Præst i Sønderjylland, Poet), 2, 55.
Buss eller *Bussæus, Anders* (Advokat, senere Borgemester i Helsingør, Historiker, Filolog), 3, 238, 239, 240. 4, 190, 220, 255.
Butty, Henri d'Ursy (Lærer for Artillerikadetterne), 5a, 86.
Büchner, Johann Andreas Wilhelm (Stadslæge i Bergen), 5b, 7 Anm. 4.
Bülche, Dithmar (Præst i Besser paa Samsø), 3, 58.
Bülche, Peter (Livlæge, Præsident i Kjøbenhavn), 3, 225.
Bülche, Teit, Titus Bulichius (Borgemester i Kjøbenhavn), 3, 319.
Bülow, Fru *Beate* (*Jörgen Kruses* til Hjermidslevgaard Hustru), 3, 165.
Bülow, Johan (til Sanderumgaard), 5a, 41. 5b, 77, 207.
Bünnemann, Joachim Ludolph (tysk Præst i Bergen), 4, 142.
Büsching, Anton Friedrich (tysk Huslærer i Kjøbenhavn), 4, 488, 497 Anm. 1 og 2. 5a, 34, 220 Anm. 1. 5b, 158.
Büttner, Johann August (tysk Præst i Bergen), 5a, 33.
Bybjerg (*Urbimontanus*), *Niels Andersen* (Psalmedigter), 3, 433.
Bynch, Josias Leopold (Student, senere Korporal, Poet), 5a, 197 Anm. 5, 213 Anm., 225, 233. 5b, 54 Anm. 4, 221.
Bynch, Lorens (Præst paa Anholt, senere i Tønning i Aarhus Stift), 5b, 216, 331.
Byssing, Rasmus (Præst paa Kristianshavn), 3, 58.
Bytzow, Henrik Kristoffer (Stiftsprovst i Viborg, senere i Aalborg og tilsidst i Sælland), 4, 134, 141. 5a, 162.
Bytzow, Ole Nikolaj (Professor i Mathematik i Odense), 5b, 10.
Bærens eller *Bærends, Johan Henrik* (Justitiarius i Politiretten, Folkeskribent), 5a, 246, 260, 300, 316 Anm. 5b, 28.
Bøgh, Laurids Hviid (Student, Folkeskribent), 5a, 87 Anm., 255. 5b, 69.
Bøgh, Matthias Frederik Georg (Præst i Præstø), 5b, 152.
Bøgh, Nikolaj Seidelin (Præst i Kjerteminde, Poet), 3, 338. 4, 293. 5a, 159.
Bøhme, Johannes Justus (Læge), 3, 226.
Bølle (*Bøllie*), *Erik Madsen* (til Orebygaard og Tersløse, Lensmand paa Turebygaard, Rigsraad), 2, 171.
Bølle (*Bølly*), Fru *Susanne*, 2, 196 Anm.
Børrezen, Bernt (Lærer i Bergen, senere Præst, Folkeskribent), 5a, 256 Anm. 1.
Børup, Morten (Rektor i Aarhus, latinsk Poet), 2, *18—19*, 105.
Bøtcher, Nikolaj (Docent i Fysik, Læge), 5b, 19.
Bøtker, Laurids (Præst i Lumby i Fyn, Poet), 5b, 222, 225 Anm. 2, 318.
Bøtter, Andreas Jörgen (Skolelærer i Ellinge i Fyn), 5a, 223 Anm. 2.

Digitized by Google

Bøttger, Elisabeth Karoline Amalie (Skuespillerinde, dram. Forf., gift med Skuespiller *Rose*), **5b**, 249 Anm. 2.
von Bøttiger, Johann Gottlieb (Læge), **4**, 178.
Böye ell. *Boye, Birgitte Kathrine* (Digterinde), **5a**, *206—7*. **5b**, 249.
Bøysen (*Boyesen*), *Johan Frederik* (Præst i Stendrup i Sønderjylland), **4**, 143.

Callisen, Heinrich (Generaldirektør for Kirurgien), **5a**, 33. **5b**, 6, 8.
Camstrup, Ole (Styrer af en Latinskole i Bergen, Lejlighedsdigter), **4**, 323.
Canel, Pierre (Professor i Fransk ved Ridderakademiet i Kjøbenhavn), **4**, 218.
Cant, Falkvor Alexandersen (Huslærer i Norge, theologisk Forfatter), **3**, 121.
Canutus, se: *Juel, Knud.*
Canutius Ripensis, **2**, 27 Anm. 1.
Capiten, Peder, Petrus Capitaneus (Professor i Medicinen og Livlæge), **2**, 48—49.
Capito, Johan (Læge i Kjøbenhavn), **5b**, 7 Anm. 4.
Cappel, Joakim Frederik (Apotheker i Kjøbenhavn), **5b**, 7 Anm. 3.
Carisius, se: *Charisius.*
Carl, Johan Samuel (Livlæge), **4**, 179.
Carstens, Adolf Gotthard («Philocalus», Præsident i tyske Kancelli, Kunstdommer, Historiker, filosofisk Forfatter), **4**, 252. **5a**, 9, 37, 83, 114, 124, 134 Anm. 2. **5b**, 64, *171—72*, 185, 206, 210, 211, 221, 261, 266, 281, 282, 285 Anm., 286, 287, 301, 303 Anm. 2, 307.
Carstens, Knud Nikolaj (Læge ved Sorø Akademi), **5b**, 7 Anm. 4.
Cassuben, Kristian (Boghandler i Kjøbenhavn), **3**, 111, 121.
Chamerau, N., **4**, 218.
Charisius, Jonas (Legationssekretær, Forfatter af en Rejsebeskrivelse), **3**, 320, 323.
Charisius, Peder, **3**, 194.
Charlotte Amalie (Dronning), **3**, *12—13*, 202, 486.
Chemnitz, Johann Hieronymus (tysk Præst i Helsingør og Kjøbenhavn, Konkyliolog), **5a**, 33. **5b**, 17.
Chesterfield, Philip Dormer Stanhope (Earl af), **4**, 14.
Christensen, Anders, **5a**, 231 Anm. 1.
Christensen, Matthias (Præst i Fredericia), **5a**, 160, 227 Anm. 4. **5b**, 61, 87.
Christensen, M. N. (Bogsamler), **5b**, 160.
Christianus Democritus, se: *Dippel, Johann Konrad.*
Christiani, Christoph Johann Rudolph (tysk Hofpræst, Forstander for et Opdragelsesinstitut), **5a**, *72—73*, 281.
Christie, Edvard (Præst til Tysnæs i Bergens Stift og Provst), **4**, 142.
Christiernus Petri, **2**, 71 Anm.
Christiernus Petri Dacus (*Baccalaureus Ottoniensis*), **2**, 72 Anm.
Christiernus Petri Lundensis, se: *Kristiern Pedersen.*

Digitized by Google

Christiernus Bronno, **2**, 27 Anm. 1.
Christiernus Martini-Morsianus, se: *Morsing, Kristen Mortensen.*
Christiernus Torkilli Morsianus, se: *Morsing, Kristen Terkelsen.*
Christophorus Cayfth (?), **2**, 27, Anm. 1.
Chronich, Niels Svendsen (Lektor i Kristiania, Sekterer), **3**, 62, 121, *133*, 137, 145.
Chubb, Thomas (engelsk Fritænker), **4**, 12—13, 561.
Chytræus, Herman (Rektor i Halmstad, Oldgransker), **3**, 329, 333.
Clasen, Kristian (Ingeniørofficér), **5a**, 34. **5b**, 10.
Claudianus, Frederik (Magister, filosofisk Forfatter), **3**, 161.
Claudianus, se: *Peder Klausen.*
Claudius, Matthias («Wandsbeckerbothe»), **5a**, 36, *69—71.*
Claudius Clavius Cymbricus (Geograf), **1**, 87—88.
Clausen, Henrik Georg (Stiftsprovst i Sælland), **5a**, 38, 162, 213, 214—15, 216, *259*, 300 Anm. 1.
Clausen, Johann Christian Gerhard (tysk Forstander for Skolelærerseminariet paa Blaagaard), **5a**, 71, *254.*
Clausen, Laurids (Livlæge), **5b**, 7 Anm. 4.
Clausen, Thomas (tysk Hofpræst), **4**, 142.
Clausson, Klaus (Præst i Nörre-Nissum i Ribe Stift), **5a**, 161.
Clausson, Niels Kristian (Præst i Fredericia, landøkonomisk Forfatter), **5a**, 160, **222** Anm. **2**.
Clementin, Diderik Blicher (Præst i Engbjærg i Ribe Stift, Poet), **5a**, 161. **5b**, 219, **220** Anm.
Clementin, Henrik (Præst i Rødby), **5a**, 160.
Clitau, Thomas (Notarius publicus i Bergen, juridisk og filologisk Forfatter, Poet), **4**, 160, 192, *269—70*, 277, 280, *323—25*, 354—55, 537.
Cluver, Johann (Professor i Theologien og Præst i Sorø), **3**, 57, 96, 99.
Colbjörnsen, Edvard Røring (Regeringsraad i Vestindien, Poet), **5b**, 37, 213, 222, 225, 318.
Colbjörnsen, Jakob Edvard (Professor i Lovkyndigheden, senere Justitiarius i Höjesteret), **5b**, 26, 213.
Colbjörnsen, Kristian (Generalprokurør, senere Justitiarius i Höjesteret), **5a**, 175, 248 Anm. 1, 295, *303—5*, 306—8, 314. **5b**, 27, 34, 35, 36, *37—39*, 66 Anm. 3, *163*, 213.
Cold, Isak Andreas (Professor i Lovkyndigheden i Sorø), **4**, 158, 164. **5a**, 89. **5b**, *25—26.*
Cold, Johan (Præst i Frederikshald), **4**, 118.
Cold, Kristian Magdalus-Thestrup (Professor i Lovkyndigheden, senere Generalprokurør), **5b**, 27, 219, 362 Anm.
Cold, Peder Henrik (tysk Præst paa Vemmetofte), **4**, 142.
Colding, Anders Mikkelsen, se: *Buch.*

Digitized by Google

Colding, Jens (Skibspræst, senere Præst i Bröndbyøster i Sælland, Poet), **3**, 426. **4**, 293.
Colding, Jonas Jensen, Jonas Coldingensis (Præst i Gamst i Ribe Stift, Magister, latinsk Poet, Historiker), **3**, *63*, 252, 283.
Colding, Knud Povelsen (Præst i Borbjærg i Ribe Stift), **3**, 147.
Colding, Niels Nielsen (Hofpræst, theologisk Forfatter, Poet), **3**, 100, 120, 124, 438.
Colding, Povel Jensen (Rektor i Aalborg, senere Præst til Herlufsholm, Magister, Kirkehistoriker, Filolog), **3**, 42, 94, *105*, *351*, 360—61, *373—74*, 377.
Colding, Povel Iversen (theologisk Forfatter), **3**, 121.
Colding, Sören (theologisk Forfatter), **3**, 122.
Colerus, Fredericus Guernerus (tysk Hovmester i Sorø), **3**, 34.
Collet, Peter (Assessor i Hof- og Stadsretten, senere Skifteforvalter paa St. Thomas, Kritiker), **4**, *81—82*. **5a**, 136, 149 Anm. 3, 246, 281, 300. **5b**, 158.
Collin, Jonas (Finansdeputeret, Historiker, filosofisk Forfatter, Oversætter), **5a**, 139, 149, 313 Anm. 1. **5b**, 11 Anm. 1, 89, 153, 360.
Collins, Anthony (engelsk Fritænker), **4**, 11.
Collins, Daniel (engelsk Handelsmand, theologisk Oversætter), **3**, 121.
Colsmann, Johann Heinrich (Præst ved tysk reformert Kirke i Kjøbenhavn), **5a**, 33.
Colsmann, Johannes (Professor ved kirurgisk Akademi), **5b**, 7.
Comphilopatreias, se: *Jæger, Laurids.*
Conradi, Georg Johann (tysk Hofpræst), **4**, 106, 180.
Conradus Aslacus, se: *Kort Axelsen.*
Coopmans, Gadso (Professor i Kemien), **5a** 69. **5b**, 7.
Cortin, Ulrik Frederik (Fuldmægtig i Økonomikollegiet, Udgiver af Handelstidenden), **5a**, 223 Anm. 2.
Cortnumi, Just (Professor i Medicinen i Sorø), **3**, 226.
Corvinus, Gulhielmus (*Danus*), **3**, 28.
Cosbøll (Præst i Kjøbenhavn), **4**, 137.
Cramer, **2**, 64.
Cramer, Friedrich Ernst (Fuldmægtig i Økonomikollegiet, Folkeskribent), **5a**, 23, 226 Anm. 3.
Cramer, Johann Andreas (tysk Hofpræst og Professor i Theologien, senere Professor i Kiel, Kritiker), **5a**, *22—26*, 36, 119, 130, 158, 217. **5b**, 133, 183, 184, 185, 186, *194—95*, 210, 264, 266.
Cramer, Karl Friedrich (Professor i Kiel), **4**, 116 Anm. 3. **5a**, 23, 38, 54, 55. **5b**, 266, 367, 371, 372.
Cron, Adam (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
Cronberg, Jörgen Johan (Magister, Hører ved Helsingørs Skole), **5b**, 90.
Custerus, Henrik (Livlæge), **3**, 225.
Cypræus, Paulus (Professor ved Gymnasiet i Slesvig), **3**, 329.

Digitized by Google

Daberg, Hans (Lektor i Bergen og Præst, Filolog), **3**, 256, 260—61.
Dahl, Hans Jörgen (Regimentsskriver, økonomisk Forfatter), **5a**, 220 Anm. 2.
Daldorf, Dagobert Karl (Kapitajnlieutenant, Naturhistoriker), **5b**, 18.
Dalgas, Jean Marcus (fransk reformert Præst i Fredericia), **5a**, 86.
Dalhof, P.N. (økonomisk Forfatter), **5a**, 220 Anm. 2.
Dalhoff, Peter (Præst til Ønslev paa Falster, latinsk Poet), **5a**, 161.
Dallin, Anders Bentsen (Höfpræst, senere Biskop i Oslo, Magister), **3**, 120.
Dam, M., **5b**, 29 Anm. 3.
Damgaard, Johannes (Magister), **3**, 15.
de Dampierre, J. S. (fransk Sprogmester), **3**, 270.
Dan, Lars Kristian (Præst i Gjørslev i Sælland, Oversætter), **5a**, 161.
Dancey, Charles (fransk Sendemand), **2**, 11.
Dankel, Povel Zachariæsen (Præst i Slemminge paa Laaland, **3**, 58. **4**, 146, *149*.
Danneskjold-Samsø, Kristian (Greve), **4**, 268 Anm., 408, 436.
Danneskjold-Samsø, Frederik (Greve, Oversekretær i Søetaten, senere Overhofmester ved Sorø Akademi, theologisk Forfatter), **5a**, *26*, 27, 28 Anm. 1., 218.
„*Danophilus*“ (ↄ: *Anders Christensen*), **5a**, 231 Anm. 1.
Danæus, Jakob (Præst i Aale i Aarhus Stift), **5a**, 160. **5b**, 87 Anm. 1.
Dass, Benjamin (Rektor, førte Brevvexling med P. F. Suhm), **4**, 130 Anm., 339 Anm. 3, 361 Anm. 3, 491, 544. **5a**, 92, 118 Anm. 2., 163 Anm. 164 Anm. 2, 221, 223 Anm. 4. **5b**, 13, 43, 64 Anm. 3, 89, 102 Anm., 114 Anm. 1, 117 Anm, 2, 158, 170, 173, 174 Anm. 1, 179, 184, 192.
Dass, Peder (Præst til Alstahoug i Nordlandene, Digter), **3**, *449*, 463—64.
Dauw, Frederik Johan Valentin (Præst i Randers), **4**, 143, 144, 148.
Dauw, Johan (Præst i Herstedøster i Sælland, Magister), **4**, 144.
David, Kristian (Tømmermand, Missionær i Grönland), **4**, 142, 144.
Debes, Lukas Jakobsen (Præst og Rektor i Thorshavn og Provst, Magister, Historiker), **3**, 124, 326, 327.
Debes, Peder Godzen (Prokurator i Norge, Filosof), **5a**, 135.
Deconinck, Frederik (Grosserer i Kjøbenhavn), **5a**, 86.
Deegen, Henrik (Læge i Flekkefjord), **5b**, 7 Anm. 4.
Degen, Karl Ferdinand (Professor i Mathematik), **5b**, 9.
Degn, Thord Iversen (Landstingshører i Jylland), **3**, 86.
Deichmann, Bartholomæus (Biskop i Viborg, senere i Kristiania, Medlem af «Geheime-Kommissionen»), **3**, 57, 93, 490. **4**, 111, *113—16*, 150, 155, 282, 300.

Digitized by Google

Deichmann, Karl (Assessor i den norske Overhofret, Historiker), **2**, 13 Anm. **3**, 269, 349. **4**, 272, 410 Anm.
Deichman, Jens (Lærer i Fransk ved Landkadetakademiet), **5b**, 85.
Deichman, Peder (Læge, Oldgransker), **3**, 184, 226, 334.
Dejugé, C. F. Louis (Lærer i Fransk ved Søkadetakademiet), **5a**, 86.
Desaugiers, Auguste (fransk Legationssekretær), **5a**, 86.
Desaugiers, Jules Joseph (fransk Legationssekretær), **5a**, 86.
Descampeaux, Nic. Jac. And. Yanssens (Professor og Lærer i Fransk), **5a**, 86. **5b**, 84.
Descartes (Cartesius), **3**, 152.
Desroches de Parthenay, Jean Blaise (fransk Historiker, Oversætter af danske Ordsprog), **3**, 391, *404*. **4**, 219, *220—21*, 226. **5a**, 79, 83.
Deswig, Daniel Meno Matthias Grotius (tysk Læge), **3**, 226.
Detharding, Georg (Professor i Medicinen), **4**, 177—78, 181.
Dichman, Karl Frederik (Lærer i Historien og Filosofien ved Søkadetakademiet), **5b**, 142, *152—53*.
Didrichsen, Diderik (Sekretær ved Landhusholdnings-Selskabet, økonomisk Forfatter), **5a**, 38, 222.
Dieterich, Helwig (Livlæge), **3**, 225.
Dieterich, Johann Konrad, Johannes Conradus Dieterichus (Filolog), **3**, 236—37.
Dietrichson, Bendix (Poet), **3**, 426.
Dietz, Ludwig (Bogtrykker), **2**, 12, 212.
Dinis, Niels Pedersen (theologisk Oversætter), **3**, 121.
Dippel, Johann Konrad, Christianus Democritus (tysk Læge, Guldmager), **4**, 179—80.
Dolmer, Jens (juridisk Forfatter), **3**, 274.
Dons, Jens Bing (Professor i Lovkyndigheden, juridisk Forfatter, Kritiker), **5b**, *26*, 158, 192.
Doppius Vilhelmus, **3**, 252.
Dorschæus, Peder (Præst i Ballerup i Sælland, Magister), **3**, 112.
Dorthe Engelbrektsdatter (gift med Præsten Ambrosius Hardenbech i Bergen, Digterinde), **3**, 45, 418, 419—20, 421, *448—49*, 463.
Dorus, se: *Bang, Klaus*.
Dreier, Albert Vilhelm (Præst til Trøgstad i Agershus Stift, Poet), **4**, 293.
Dreier, Kristian (Poet), **3**, 426.
Dreier, Kristian (theologisk Forfatter), **3**, 122. **4**, 143.
Dreier, Kristian (Byskriver i Slagelse, juridisk og topografisk fatter), **5b**, 28, 81 Anm. 2.
Drejer, Jakob (Stifter af en Klub), **5b**, 219.
Drejer, Niels (Præst i Simested i Viborg Stift, Poet), **5b**, 318.
Dresselberg, Vilhelm (til Vindinge, Landsdommer), **3**, 105.
Drevon, Henri (fransk Forfatter), **5a**, 86.
Dræbye, Frans (Kommitteret i Økonomikollegiet, økonomisk Forfatter), **5a**, 223 Anm. 2. **5b**, 219.

Digitized by Google

Ducrest, Charles Louis (fransk Emigrant), **5a**, 86.
Due, Ole Jensen (Skolemester ved Börnehuset paa Kristianshavn, theologisk Forfatter), **3**, 122.
Dumetius, Sören (Kateket i Kjøbenhavn, Oversætter), **4**, 345.
Duplat, Christian Friedrich Glode (Kommandør for Landkadetkorpset), **5a**, 86.
Durel, Magnus (svensk Ministerresident i Kjøbenhavn), **3**, 314, 318.
Duropius, Nicolaus Canuti, Niels Knudsen Durop (latinsk Poet), **3**, 34.
Duræus, Johannes (skotsk Præst), **3**, 90, 91.
Duus, Peder Rahr (Præst i Skjørpinge i Sælland), **5a**, 162.
Dürkop, Heinrich (tysk Præst i Kjøbenhavn), **4**, 145.
Dybvad, Erik (Mathematiker), **3**, 188.
Dybvad, Jörgen, Georgius Dibvadius (Professor i Theologien, theologisk, filosofisk og mathematisk Forfatter, Politiker), **3**, 32, 54, *63*, 93, 94, 146, 155, 187.
Dybvad, Jörgen (den yngre, Magister, theologisk Forfatter), **3**, 57, 101.
Dybvad, Kristoffer (Mathematiker, Læge, Filolog, Politiker), **3**, *63*, 182, 240.
Dyrhof, Matthias (Præst i Vilstrup i Sønderjylland), **5a**, 160, 218 Anm. 1.
Dyrskjøt, Peder Lauridsen (Historiker), **3**, 348.
Dyssel, Johan Arndt («Philander», Præst i Østofte paa Laaland, Poet, økonomisk Forfatter), **5a**, 160, 197, 220 Anm. 2, 231 Anm. 1. **5b**, *178*, 221.
Døbelius, Ernst Friedrich (tysk Læge), **3**, 226. **4**, 178.
Døderlein, Georg Mikael (Kapitajn), **5a**, 34.
Døderlein, Mikael Sundt (Professor i Mathematik i Kristiania), **5b**, 10.
Dørker, Ulrik (Borgemester i Korsør), **4**, 164.

Ebeling, Anton (Læge), **4**, 179.
Ebeling, Hans (Læge i Aarhus), **3**, 226.
Ebeling, Peder Schwendi (Læge i Roeskilde), **3**, 226.
Eckhof, Diderik (Læge i Throndhjem), **3**, 226.
Edinger, Laurids (Professor i Odense, Magister, theologisk Forfatter), **3**, 57, 99.
Edsberg, Rasmus (Præst i Brenderup i Fyn), **4** 112. **5a**, 160.
Edvavd Edvardsen (Konrektor i Bergen, Magister, theologisk og historisk Forfatter), **3**, 122, 328. **4**, 493.
Egede, Hans (Missionær i Grönland, Filolog, Historiker), **4**, 181, 188, 222, 348.
Egede, Povel (Missionær i Grönland, Filolog, Historiker), **4**, 188. **5a**, 159.
Egenov, Johan (theologisk Forfatter), **3**, 121, 400—1.
v. Eggers, Christian Ulrich Ditlew (Professor i Lovkyndigheden, Historiker), **4**, 76 Anm. 2, 83 Anm. 4. **5a**, 38, *45—46*, *61*, 251 Anm., 260, 291. **5b**, 27, 38 Anm., 161.
Eggert Olafsen (Vicelagmand paa

Digitized by Google

Island, Forfatter af en Rejsebeskrivelse), **5b**, 20.
Ehrhardt, *Franz Engelbert* (Sekretær i Kommercekollegiet, Udgiver af Handelstidenden), **5a**, 223 Anm. 2.
Eichel, *Johan* (Læge i Kjøbenhavn), **4**, 178.
Eichel, *Johan* (Læge i Odense), **4**, 178. **5a**, 28, 35. **5b**, 7 Anm. 4.
Eilschov, *Frederik Kristian* (Magister, filosofisk Forfatter, Sproggransker), **4**, 64, 109 Anm. 2, 165, *166—76*, 192, 193, 254, 263, 264, *272—75*, 334, 346, 348, 363. **5a**, 112. **5b**, 86, 104, 126.
Eilschov, *Morten Kristian* (Apotheker i Ribe), **5b**, 7 Anm. 3.
Einar Arnfinnsen (lærd Islænder), **3**, 342, 349.
Eisenberg, *Elias* (Professor ved Universitetet, senere Præst, filosofisk Forfatter), **3**, 90, 160.
Eisenberg, *Peder* (historisk Forfatter), **3**, 319, 320, 321—22.
Ekkard, *Frederik* (Bibliotheksekretær, Folkeskribent, Kritiker), **5a**, 38, 253 Anm. 1, 255. **5b**, 152, 159.
Eleonore Kristine, Frøken (gift med Hr. *Korfits Ulfeld*), **3**, 22, 24, 325.
Elert, *Nikolaj* (Bibliothekar ved Universitetsbibliotheket), **5b**, 150, 151 Anm. 1.
Elias Poulsen (Præst i Aatrup i Skaane, Poet), **3**, 445.
Elisabeth (*Kristian d. andens* Dronning), **2**, 15, *17*, 98.
Elkiær, *Ivar* (Prokurator), **5b**, 29 Anm. 3.
Ellius, *Klaus Pedersen* (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
Engelbrekt Jörgensen (Præst i Bergen), **3**, 91, 121.
Engelbreth, *Wolf Frederik* (Præst i Lyderslev i Sælland), **5a**, 159.
Engelstoft, *Laurids* (Professor i Historien), **4**, 37 Anm. **5b**, *76*.
Engelstrup, *Kristian* (Lieutenant, Historiker), **4**, 221.
Enok Jakobsen (Præst i Jyllinge i Sælland, filosofisk Forfatter, Poet), **3**, 58, 160, 252, 445.
Erasmus Minorita (i Viborg), **2**, 110.
Erichsen, *Johann Gottfried* (Læge), **5a**, 33. **5b**, 7 Anm. 4, 24.
Erichsen, *Jon* (Professor i Lovkyndigheden i Sorø, senere Deputeret i Rentekammeret, Bibliothekar, historisk Forfatter, Kritiker), **3**, 349. **4**, 75, 261 Anm. 1. **5a**, 89, 111. **5b**, 26, 65, *94*, 96, 158, 161 Anm 2, 192, 368.
Erik, *ejegod*, **1**, 25, 47.
Erik Hansen (Præst i Græsted i Sælland og Provst), **3**, 147.
Erik Menved, **1**, 86—87.
Erland (udvalgt Ærkebiskop i Lund), **1**, 74, 75 Anm.
Ernst, *Henrik* (Professor i Lovkyndighed og Historie i Sorø, senere Assessor i Höjesteret; theologisk, filologisk og juridisk Forfatter), **3**, 57, 94, 241, 255, 274, 319, 331.
Esbach, *Peder* (Dyrlæge) **4**, 179.
Escholt, *Mikkel Pedersen* (Præst til Agershus, filosofisk Forfatter), **3**, 163—64.
Esger (Biskop i Ribe, Musikelsker), **3**, 408.

Digitized by Google

Eskild (Ærkebiskop i Lund), **1**, 30, 31, 54.
Eskild Thomsen (Prior), **2**, 124.
Eskild Øpesön (Lagmand i Sælland), **1**, 52.
Esmarch, Jens (Lektor i Kongsberg, Mineralog), **5b**, 18.
Essendrup, Jens (Assessor i Bergamtet i Kongsberg, Topograf), **5b**, 79 Anm. 5.
Estrup, Peder (Præst i Randers, Magister), **5a**, 161.
Eutropius Philadelphus, se: *Pontoppidan, Erik Ludvigsen.*
Ewald, Christian Friedrich Georg Ernst (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
Evald, Enevald (Præst og Direktör ved «Waisen»huset i Kjöbenhavn), **4**, 137, 141, 145, 148, 218 Anm. 1. **5b**, 252.
Evald, Johannes («Philet», Digter), **4**, 5, 90. **5a**, 38, *50—51*, 224, 229, 235, 236 Anm. 4, 264, 265, 272 Anm. 3. **5b**, 4, 97, 106, 143, 145, 166, 171, 172, 174, 209, 211, 212, 215, 218, 219, 220, 221, 225, 226, 227, 231, 236, 238, 243, *252—307*, 308, 309, 317, 318, 323, 326, 330, 355, 361, 362, 413, 425.
Ewensen, Lorens (Toldprokurör i Throndhjem, juridisk Forfatter), **5b**, 28.

Fabér, Augustin Kristian (Præst til Jungshoved i Sælland), **5a**, 160.
Faber, Johannes (Professor i Sorø, juridisk Forf.), **3**, 280.
Faber, Peder Ditlev (Præst til Jungshoved, senere Forpagter, Kjøbmand, m. m.), **5a**, 160.
Fabricius, Frederik Vilhelm Peter (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
Fabricius, Jakob (Livlæge), **3**, 226.
Fabricius, Johan Kristian (Læge ved Frederiks Hospital), **4**, 178. **5a**, 35.
Fabricius, Johan Kristian (Professor i Økonomien i Kjøbenhavn, senere i Kiel), **5a**, *44—45*. **5b**, 13—14.
Fabricius, Kristian (Præst til Lejrskov i Ribe Stift), **5a**, 160.
Fabricius, Kristian Albrekt (Kommitteret i Kommercekollegiet, Folkeskribent), **5a**, 246 Anm. 1, 248 Anm. 1. **5b**, 35, 54 Anm.
Fabricius, Kristian Konrad (Præst til Tranekær paa Langeland), **5a**, 161, 218 Anm. 1.
Fabricius, Otto (Præst i Grönland, senere paa Kristianshavn, titul. Biskop, Naturgransker), **5a**, 161, 186 Anm., 256, 294 Anm. **5b**, 16, *17*.
Falch Melkior (Sorenskriver i Søndmør, økonomisk Forfatter), **5a**, 222 Anm. 5.
Falkenskjold, Seneca Otto (Generalmajor, historisk Forfatter), **5b**, 81.
Fallesen, Lorens Nikolaj (Præst ved Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn), **5a**, 162.
de Falsen, Enevold (Justitiarius i Overretten i Kristiania, Digter), **5a**, 312, 313 Anm. **5b**, 222, 248 Anm. 2, 249 Anm. 2, 318, 321, 340, 342.

Digitized by Google

Falster, Kristian (Rektor i Ribe, Filolog, Digter), **3**, 241. **4**, 59, 72, 100, 101, 119, 121 Anm. 2, 153—54, 159, 189, 190, *192—93*, *195—217*, 221, 233, 267, 283, 286, 292, 294, 302—3, 311, 315 Anm. 2, *316—19*, 343, 345 Anm. 2, 358, 363, *364*, 396, 397 Anm. 2, 402, 426, *427*, 449 Anm., 483, 502, *505—6*, 561. **5b**, 199, 237.

Falster, Knud Hansen (latinsk Poet), **3**, 252.

Falster, Thomas (Poet), **4**, 293.

Farsøk, Sören Nielsen (Poet) **4**, 293.

Fasting, Klaus (den ældre, Borgemester i Bergen, theologisk Forfatter), **3**, 104. **4**, 145, 146, *149*.

Fasting, Klaus (den yngre, Raadmand i Bergen, Folkeskribent, Kritiker, Digter), **5a**, 162 Anm. 2, 227, 233 Anm. 3. **5b**, 131, 158, 159, 213, 220 Anm., 221, 225, *231—32*, 238, 243 Anm. 2, 318, 321, 346 Anm. 2.

Fasting, Klaus Lydersen (Lærer og Klokker i Bergen, Literærhistoriker), **5b**, 161.

de Fasting, Lyder Montagne (Søofficér, Historiker) **4**, 222.

Faye, Gerhard (Amtmand i Thisted, Poet), **5b**, 318.

Fechtel, Mogens Jakobsen (Renteskriver, theologisk Forfatter), **3**, 121.

Feddersen, Broder (tysk Præst i Kjøbenhavn), **5a**, 37.

Feddersen (*«Philander»*, Præsident), og Frue (*«Doris»*, Digterinde), **5b**, 201.

Femmer, Niels (Rektor i Kristianssand, senere Byfoged i Arendal), **5b**, 89.

Ferdinand Wilhelm, Hertug til Würtemberg og Theck (General i Danmarks Tjeneste), **3**, 323.

Ferring, Kristen Kristensen (Præst til Mejrup i Ribe Stift, theologisk og sprogvidenskabelig Forfatter, Poet), **3**, 121, 123, 305, 386, 442.

Ferslev, Kristian Rasmus (Klokker og Kateket i Odense, Poet), **5a**, 231 Anm. 1.

Fester, Diderik Kristian (Lærer ved Kathedralskolen i Throndhjem, Mathematiker), **4**, 388. **5b**, 9.

Finn Jonsen (Biskop paa Island, Kirkehistoriker), **4**, 260. **5b**, 93, 96.

de Fine, Arnold Hansen (Biskop i Throndhjem, theologisk og historisk Forfatter), **3**, 121, 325—26.

de Fine, Ferdinand Anton (Præsident i Bergen), **5a**, 223 Anm. 1.

v. Finecke, Theodosius Ernst Frederik (til Dallund, Kammerjunker, fransk Forfatter), **5b**, 132 Anm. 1.

Finke, Jakob (Professor i Fysikken), **3**, 163.

Finke, Thomas (Professor i Medicinen, mathematisk, astronomisk og medicinsk Forfatter), **3**, *167*, 170, 191.

Fischer, Hans Thomesen (Rektor i Nykjøbing, senere Landsdommer, Poet), **3**, 233.

Fischer, Johan Vilhelm (Læge, Oversætter), **5b**, 7 Anm. 4.

Fjelke, Oluf Nielsen, eller

Digitized by Google

Fjelkekrone, Ole (Læge, latinsk Poet), **3**, 226, 253.
Fleischer, Kristian (Deputeret i Amiralitetet, theologisk, kritisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **4**, 112. **5a**, 111. **5b**, 119, 121,, 147.
Fleischer, Esaias (Præst til Helliggejstes Kirke i Kjøbenhavn, Magister) **3**, 117—18.
Fleischer, Esaias (Magister, Præst til Taarnby paa Amager), **3**, 96. **4**, 106, 107.
Fleischer, Esaias (Hører ved Roeskilde Skole, tilsidst Amtmand i Korsør, Filolog, Historiker, Folkeskribent), **4**, 192, 193. **5a**, *53*, 192, 223 Anm. 2, 246 Anm. 1. **5b**, *21—23*, 35, 37 Anm. 4, 82.
Fleischer, Jörgeu Kristian (Historiker), **4**, 220.
Fleischer, Knud Geelmuyden (Præst i Bergen), **5a**, 160.
Fleischer. Rasmus («Philomusus», Præst i Ballerup), **4**, 52 Anm., 168. **5a**, 160, 231 Anm. 1, 234. **5b**, 86 Anm. 1.
Flemløse, Peder Jakobsen (Læge, Astronom), **3**, *176*, *178—80*, 227.
Flensborg, Kristian (Poet), **5b**, 179, 180, 221.
Flensborg, Herløv (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
Flensborg Johan Pedersen (theologisk Forfatter), **3**, 145.
Flor, Frederik Ditlev (Landinspektør i Viborg Stift, Mathematiker), **5b**, 10.
Foersom, Peter Thun (Skuespiller, Digter), **5b**, 342, 343, 350.
Fog, Markus (Byfoged i Odense, Filolog), **4**, 189.
Fogh, Peder (til Ryomgaard, Bogsamler), **4**, 206, 267.
Fogtman, Laurids (Byfoged i Varde), **5b**, 27.
Folckmar, Valter Valtersen (Poet), **3**, 424.
Folder, Erik Nielsen (Historiker), **3**, 283.
Folling, Ole Olsen (Poet) **4**, 293.
de Fontenay, Karl Frederik (Amiral), **5b**, 10.
de Fontenay, Kaspar Frederik (Amiral), **5b**, 10.
Forskål, Per (svensk Naturforsker). **5a**, 87.
Fortlin, Jakob (Hofbygmester), **5b**, 82.
Fosie, Mikael (Præst i Randers, Oversætter) **4**, 361 Anm. 2.
Foss, Anders (Biskop i Bergen, Historiker), **3** 283.
Foss, Hans (Præst i Simested i Viborg Stift), **3**, 122.
Foss, Matthias (Biskop i Aalborg), **3**, 57, 96, 108.
Foss, Niels (Livlæge), **3**. 225.
Foss, Niels (til Juellund, Præses i Underamiralitets-Retten, Bogsamler), **4**, 226, 267.
Franciscus Vormordus, se: *Frans Vormordsen.*
Franck, Ole (Raadmand i Ringkjøbing og Herredsfoged, Filolog), **4**, 190.
de Franckenau, Georg Francus (Livlæge), **4**, 176.
de Frankenau, Georg Friedrich Francus (Professor i Medicinen), **4**, 176.
Frankenau, Rasmus (Landfysikus i Arendal, Digter), **5a**, 32. **5b**, 7, 70, 318, 326, 327, *330*, 340.

Digitized by Google

Frans Hansen, *Drejer*, se: *Horn*, *Frederik*.
Frans Jörgensen (Lektor i Theologien i Roeskilde, latinsk Poet), **3**, 252.
Frans Nielsen (Lektor i Theologien i Roeskilde), **3**, 296.
Frans Vormordsen, *Franciscus Vormordus* (Biskop i Lund), **2**, 31, 38 Anm., 60, 104, 114, *136—41*, *160*.
Frauen, *Johan* (Konfessionarius), **4**, 62.
Frechland, *Jens* (Præst til Frederiksberg og Hvidovre), **5a**, 162.
Frederik (Biskop i Slesvig), **1**, 31.
Frederik den første, **2**, 17, 103, 124, 126, 134.
Frederik den anden, **3**, 6, *8—9*, 32, 50—51, *71—74*, 161, 295, 301—2, 508—9.
Frederik den tredie, **3**, *10—11*, 196, 271, 358, 502. **4**, 74, 120.
Frederik den fjerde, 4, *36—37*, 74, 184—85, 483.
Frederik den femte, **4**, *41—43*, 526—27. **5a**, 18, 219, 221 Anm. 1. **5b**, 186, 193, 207.
Frederik den sjette (Kronprins), **4**, *47—49*, 77, 80—83. **5a**, 53, 77, 87 Anm. 1, 188 Anm., *244—45*. **5b**, *75*, *207* Anm. 5, 381, 384, 388, 389, 391, 396, 400, 413.
Friborg, *Niels* (Læge, Folkeskribent), **5a**, 241. **5b**, 7 Anm. 4.
Fridag, *Hans Baltzarsen* (Præst i Bergen, **3**, 120.
Fridsch, *Andreas Fransing* (Landfysikus i Ribe), **5b**, 7 Anm. 4.
Friedenreich, *Kristoffer Diderik* (Præst i Farum i Sælland), **4**, 112.
Friedlieb, *Philip Henrik* (Præst i Vestenskov paa Laaland), **5a**, 161.
Friedlieb, *Sören* (Biskop i Bergen), **5a**, 160.
Fries, *Heinrich Hansen* (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
Friess eller *Friis*, *Frederik Kristian* (Præst til Hjarup i Ribe Stift), **5a**, 162. **5b**, 259 Anm. 1.
Friis, *Albert* (til Haraldskær, Rigsraad), **3**, 296, 297.
Friis, *Anders* (Kantor i Kjøbenhavn), **2**, 34.
Friis, *Frederik Anton* (Kancellist, Oversætter), **5b**, 243 Anm. 1.
Friis, *Frederik Kristian*, se: *Friess*.
Friis, *Hans* (Præst til Agerøen i Throndhjems Stift, Poet), **4**, 314.
Friis, *Hans* (til Klausholm, historisk Forfatter), **3**, 92.
Friis, *Helene Margrete*, **3**, 45, 46.
Friis, *Jakob Jörgen* (Hører ved Frue Skole, Magister), **5a**, 144 Anm. **5b**, 90.
Friis, *Jesper* (til Ørbæklunde), **3**, 20, 23.
Friis, *Johan* (til Hesselager, kongelig Kansler), **2**, 18, 33, 44, 56, 74, 189, 202, 205. **3**, 20, 67, 80, 287, 288.
Friis, *Jörgen* (Biskop i Viborg), **2**, 125.
Friis, *Jörgen* (Præst til Helsinge og Valby i Sælland, Poet), **4**, 294, *307*, 331. **5b**, 177, 191.

Digitized by Google

Friis, Jörgen Lauridsen (Præst til Sevel i Ribe Stift), **3**, *61—62*, 90.
Friis, Fru *Karine* (gift med *Björn Andersen*), **3**, 287.
Friis, *Klaus* (Feltpræst, latinsk Poet), **3**, 251, 252.
Friis, Kristense (gift med Præsten *Peder Arvidsen* i Skamstrup i Sælland, theologisk Forfatterinde), **3**, 122.
Friis, *Kristian* (til Borreby, kongelig Kansler), **3**, 20, 96, 170, 177, 181, 182.
Friis, *Kristian* (til Kragerup, Ridder, kongelig Kansler), **3**, 20, 163, 177, 225, 327, 331, 333, 340, 475, 479.
Friis, Laurids, Laurentius Frisius (Præst i Brede i Ribe Stift, Orientalist), **3**, 232.
Friis, *Lykke Sofie* (gift med *G. E. Bildstein*, Adjunkt ved Universitetet i Lund, Digterinde), **4**, 293.
Friis, Mogens, Magnus Frisius (Greve til Friisenborg, Bogsamler), **3**, 20, 34.
Friis, Morten (Professor i Theologien i Kiel), **3**, 57, 58. **4**, 111, 112.
Friis, *Niels* (til Hesselager), **3**, 20.
Friis, Niels (til Favrskov), **3**, 20.
Friis, *Niels Kristian* (Præst i Bergen, titul. Biskop, økonomisk Forfatter), **5a**, 160, 223 Anm. 2, 320 Anm. 2.
Friis, Peder Edvardsen (Præst i Skjelskør, Topograf), **5a**, 159. **5b**, 80.
Friman, Isak Severin (Præst til Overhalden i Throndhjems Stift), **5b**, 91 Anm.
Friman, *Johan Cold* (Stadsfysikus i Throndhjem), **5b**, 7 Anm. 4.
Friman, *Klaus* (Præst til Davigen i Bergens Stift og Provst, Digter), **5a**, 161, 209. **5b**, 213, 215, 217, 222, *224—25*, 318, 321, 333—34.
Friman, *Kristoffer* (Amanuensis hos Bispen i Bergen, Literærhistoriker), **5b**, 159.
Friman, *Peder Harboe* (Sekretær i det udenlandske Departement, Digter), **5b**, 213, 222, *224—25*, 227, *229*, 318, 321.
Frimodt, *Nicolaus Michael* (Præst i Horsens), **4**, 111. **5a**, 179 Anm. 1.
Frisius, *Joachim* (tysk Læge), **3**, 226.
From, Jörgen (Professor i Mathematik, Filolog), **3**, 182, 183, 241.
From, *Niels Godske* (Præst til Meldal i Throndhjems Stift, Topograf), **5a**, 160.
Frost, Truels (Poet), **3**, 445.
Fränkel, Zadok (Stadskirurg og Tandlæge i Kjøbenhavn), **5b**, 7 Anm. 4.
Frølund, *Anders* (Professor i Hebraisk), **3**, 57, 232.
Fuglsang, *Niels Studsgaard* (Præst i Slagelse, Orientalist), **5a**, 162.
Fuiren, Henrik (Læge), **3**, 191.
Fuiren, Jörgen (Læge, Botaniker), **3**, 192—193, 223.
Fumars, *Etienne* (Professor i fransk Sprog og Literatur), **5b**, 84.
Funck, Gottf. Bened. **5a**, 23.
Funck, *Christian* (tysk Læge), **4**, 169.
Fursman, *Gotthard* (Assessor

Digitized by Google

auscultans i Höjesteret, juridisk Forfatter, Grammatiker, Poet), **4**, 160, 218. **5b**, 202.
Fædder, Niels (Præst), **2**, 198.
Fœrd, Klaus Jensen, Nicolaus Foratus (Boghandler), **2**, 197—98, 205 Anm. 2.
Følsker, Henrik (Kirurg i Odense), **3**, 228.
Føns, Peder (Præst paa Kronborg), **5a**, 159.

Gaarman, Georg Frederik (Postfører, Topograf), **5b**, 81 Anm. 2.
Gaas, Hans (Biskop i Throndhjem), **2**, 200—201.
Gaas eller *Gantzius, Klaus Hansen* (Præst til Ulvstens Præstegæld paa Søndmør, Poet), **3**, 426.
Gabel, Frederik (Vicestatholder i Norge, historisk Forfatter), **3**, 320.
Gabler, Matthias (Professor i Græsk), **2**, 40, 222.
Gad, Cille (Digterinde), **4**, 293.
Gad, Elieser (Præst til Rø paa Bornholm), **5a**, 162, 218 Anm. 1.
Gallichon, Frederik Kristian (Landraad i Holsten), **4**, 164.
Gallichon, René de la Roche, **4**, 134.
Galschiøt, Hans (Herredsfoged i Lejre Herred, Mathematiker), **5b**, 9.
Galt, Peder (Amiral, Lovhistoriker), **3**, 20, 274, 278.
Galthen, Matthias (Præst i Ribe, senere i Randers, Topograf), **5a**, 161. **5b**, 81 Anm. 2.
Galthen, Niels (Præst i Feldballe i Aarhus Stift), **3**, 58. **4**, 112.
Gamborg, Anders (Professor i Filosofien, Folkeskribent), **5a**, 139, *142—45*, 246 Anm. 1, 254.
Gamst, Jakob (Student, Historiker), **5b**, 65.
Gantzius, se: *Gaas, Klaus Hansen.*
Garboe, Henrik (Præst til Vejrum i Ribe Stift, Poet), **3**, 445.
Garboe, Peter Severin (Viceborgemester i Bergen, senere Læge i Kjøbenhavn), **5a**, 163 Anm. 1. **5b**, 7 Anm. 4.
Garboe, Rasmus (Præst i Tikjøb i Sælland og Provst), **4**, 112, 143. **5a**, 159. **5b**, 29 Anm. 3.
de la Gardie, Magnus Gabriel (svensk Greve og Rigsraad), **3**, 315, 318, 342.
Gardner, Henrik, Pharodinus (Skolelærer i Kjøbenhavn, Forfatter af en Regnebog), **3**, 188.
Garman, Kristoffer (Foged over Ryfylke i Stavanger Amt), **4**, 160.
Garman, Kristoffer (Præst til Alstahoug og Provst i Helgeland, økonomisk Forfatter), **5a**, 161.
Garman, Sören (Læge i Kristiania), **3**, 226.
Garmsen, Johan Henrik (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
Garnæs, Jens Johan (Præst i Kolding, Poet), **5a**, 162.
Gartner, Henrik Johansen (theologisk Forfatter), **3**, 121.
Gartner, Kristian (Forfatter af en Havebog), **3**, 228.
Gaschiz, Hans (Bogtrykker paa Uraniborg paa Hven), **3**, 176.
Geble Pedersen, Gebelus Petræus (Biskop i Bergen), **2**, 63 Anm. 3, 186.

Digitized by Google

Geelmuyden (adlet *Gyldenkrands*), *Joakim Kristian* (Generaltolddirektør i Norge, juridisk Forfatter), **5b**, 27.
Geelmuyden, *Knud* (Prokurator og Toldprokurør i Bergen, Ejer af et Adressekontor), **5a**, 226.
v. Gehren, *Karl Christian* (tysk reformert Præst i Kjøbenhavn), **5a**, 68.
Gelstrup, *Peder*, *Petrus Nicolai Gælstrupius* (Professor i Logik, theologisk, mathematisk, filologisk og politisk Forfatter), **3**, 103, 120, 241.
Georgius Johannis (Professor i Hebraisk, Magister), **3**, 236.
Georgius Præstonius (Magister, kongelig Sanger), **2**, 159 Anm.
German, *Arne*, **5b**, 214.
Gerner, *Henrik Thomesen* (Præst i Birkerød i Sælland, senere Biskop i Viborg, Magister, theologisk og sprogvidenskabelig Forfatter, Digter), **3**, 7, 12, 120, 126, *127—29*, 224, 256, *261—64*, 270, *372—73*, *381*, 406, 410, 423, *424—25*. **4**, 262, 277.
Gerner, *Henrik* (Stiftsprovst i Sælland, senere Præst hos Hernhutterne), **4**, 39, 40, 57, 74, 103, 143, *509*. **5a**, 159, 162, 218 Anm. 1.
Gersdorf, *Frederik* (til Tølløse, Overceremonimester), **3**, 402, 487.
Gersdorf, *Joakim* (til Tundbyholm i Skaane, Rigens Hovmester, Bogsamler), **3**, 20, 206, 342.
von Gerstenberg, *Henrik Wilhelm* (tysk Digter, Medudgiver af af Sorøske Samlinger), **5a**, 35, 111. **5b**, 119, 263, 307, 372, 376.
Gertsen, *Knud* (Urtegaardsmand i Norge), **5a**, 223 Anm. 2.
Getreuer, *Kristian Peter* (Præst til Ønslev paa Falster, Magister, Historiker, Poet), **4**, 112, 221, 294.
Gettorp, *Jens Madsen* (Rektor i Landskrone, senere Præst til Østerljungby i Skaane, Poet), **3**, 424, 430, 436—37, 442.
Geuss, *Joachim Michael* (Professor i Mathematik), **5a**, 34, 50. **5b**, 9, 85 Anm. 1.
Gheysmer, *Thomas* (Munk i Odense, Historiker), **1**, 87.
Gierding, *Peder* (Magister, Filolog), **5b**, 88 Anm. 4.
Gierdrum, *Ole* (Præst til Strandebarm i Bergens Stift), **4**, 141.
Giese, *Adam Ludwig* (tysk Hofprædikant og Garnisonspræst), **4**, 137, 142. **5a**, 33.
Giessing, *Jens* (Præst til Tversted i Aalborg Stift), **3**, 122.
Giessing, *Kristoffer* (Hører og Kantor i Roeskilde, Historiker), **5b**, 65 Anm.
Giessing, *Rasmus* (Præst i Skive, senere i Bogense), **5a**, 160.
Gislesen, *Jon* (Fysikus i Buskeruds Amt i Norge), **5b**, 7 Anm. 4.
Gjedde, *Ove* (til Tommerup i Skaane, Rigsraad og Rigsamiral, Historiker), **3**, 10, 320.
Gjellebøl, *Rejer* (Præst i Stavanger, theologisk og topografisk Forf.), **5a**, 160, 162. **5b**, 79.
Gjøde Lauridsen, *Ægidius Laurentii* (Rektor i Ribe, Astronom), **3**, 184.
Gjøe, *Albert* (til Krenkerup, nu Hardenberg), **2**, 198, 201.

Digitized by Google

Gjøe eller *Göje*, Jomfru *Anne* (paa Hvidkilde), **3**, 22.
Gjøe, Fru *Birgitte* (gift med Hr. *Herluf Trolle* til Herlufsholm), **2**, 168—69. **3**, 21, 75, 86, 87, 111.
Gjøe, Fru *Eline* (Hr. *Maurids Olsen Krogenos's* Enke, paa Skjoldnæsholm), **2**, 169.
Gjøe, *Falk* (til Skjersø), **2**, 196 Anm. **3**, 20, 23, 175.
Gjøe, *Falk* (Hofmester ved Sorø Akademi), **3**, 318.
Gjøe, *Markus* (til Hvidkilde, Statsminister), **3**, 20, 23.
Gjøe, Jomfru *Mette* (Udgiverinde af Kæmpeviser, theologisk Forfatterinde), **3**, 22, 121, 298, 465.
Gjøe, *Mogens* (Ridder, Rigsraad og Rigshovmester, til Gunderslevholm). **2**, 127.
Gjøe, *Susanne*, **3**, 22.
Gjør, *Salomon* (Rektor i Kristianssand), **5b**, 90.
Gjørup, *Peder Bering* (Præst i Østofte paa Laaland, theologisk Forfatter, Folkeskribent, Poet), **5a**, 162, 197, 227 Anm. 4. **5b**, 179.
Glad, *Hans* (Lagmand), **3**, 105.
Glad, *Rasmus Mikkelsen*, *Erasmus Michaëlius Lætus* (Professor i Theologien, latinsk Digter), **2**, 192. **3**, 54, *242—43*, *249—51*, 283, 284.
Glahn, *Hans Kristoffer* (Præst i Grönland, senere i Nørre-Vedby paa Falster, titul. Professor), **5a**, 160.
Glamdorf, *Hans* (Rektor i Odense, theologisk Forfatter), **3**, 120.
Glatved, *Niels* (Præst til Sønder-Frederikshald), **4**, 141. **5a**, 209 Anm. 2.
Glimager, *Kristoffer Svendsen* (Præst til Stovby i Skaane), **3**, 121.
Glob, *Anders* (Provst i Odense, Magister), **2**, 34, 223, 224.
Glob, Fru *Anne*, **2**, 170.
Glud, *Sören* (Biskop) **3**, 101.
Glud, *Sören Pedersen* (Rektor i Kjøbenhavn, filosofisk og filologisk Forfatter), **3**, 161, 242.
Glud, *Sören Sörensen* (Professor i Mathematikken, senere Præst i Bergen og Provst, filosofisk og filologisk Forfatter), **3**, 152—53, 184, 238.
Gloerfeldt, *Abraham* (Læge i Amsterdam), **5b**, 7 Anm. 4.
Godov, Fru *Eline* eller *Helene*, (til Skjørringe, Hr. *Henrik Gjøes* Enke), **2**, 87 Anm. 2, 88 Anm. 2.
Godsen, *Jens* (Præst til Ingstrup i Aalborg Stift), **3**, 123. **4**, 143.
Godske, *Peder* (Høvedsmand paa Kjøbenhavns Slot), **2**, 171 Anm. 3, 183, 188 Anm.
Goebel, *C. W.* (Lakej), **5a**, 236 Anm. 7.
Goetze, *Georg Henrik* (Superintendent i Lybek), **4**, 65 Anm. 3.
Goldt, *Matthias Jokum* (Landfysikus i Romsdalen), **5b**, 7 Anm. 4.
Gosch, *Josias Ludwig* (tysk Forfatter), **5a**, 47.
Gottfrid af Ghemen (Bogtrykker i Kjøbenhavn), **2**, *10—11*, 148, 209.
Gotthold (juridisk Forfatter), **4**, 160.

Digitized by Google

Gottschalk, Hans (Rektor i Aalborg), **5**, 90, 91 Anm. 4.
Gottschalk, Hans Jörgen (Subrektor, senere Præst i Odense), **5a**, 160. **5b**, 87 Anm. 3.
Graae, Hans Jensen (Bogtrykker i Kjøbenhavn), **5b**, 230 Anm. 4.
Graah eller *Graae, Jakob* (Skibspræst, Bladudgiver, Poet), **4**, *354*. **5a**, 13.
Graah, Peder Hersleb (Höjesteretsassessor, juridisk og statistisk Forfatter), **5a**, 246 Anm. 1. **5b**, 27, 78.
Grach, Peder (Rektor i Kristianssand, Magister, theologisk Forfatter), **4**, 145, 148, 354 Anm. 3.
Gradmand, Svend (Oversætter), **5a**, 86 Anm. 2, 227 Anm. 4.
Gram, Kristoffer (Læge), **4**, 179.
Gram, Hans (Professor i Græsken, Historiograf, Bibliothekar og Geheimearkivar, Magister), **1**, 17, 54, 74, 75, 121, *179—80*. **2**, 144. **3**, 309, 312, *314*, *317*, 400, 477, 504, 505, 507. **4**, 38, *40*, 55, 60, 61, 62, 63, 70, 71, 100, 101, 119, 127, 157, 161, 177 Anm. 1. 189, 196, 198, 203, 205 Anm., 219, 221, *222—39*, 240, 241—42, 244, 247, 253, 254, 259, 261, 263, *264—65*, 287, 293, 351 Anm., 363, 369, 388, *404—8*, 413, 419, 424, 432, 437, 438, 449, 487, 509. **5a**, 12, 16, 103, 189. **5b**, 12, 40, 45, 49, 61, 170.
Gram, Lars (Præst og Professor i Sorø, senere Præst i Stege, filologisk og theologisk Forfatter), **4**, 190. **5a**, 89, 159.
Gram, Niels eller *Frederik* (Præst, senere Fange paa Bremerholm), **3**, 65.
Grave, Erik (Biskop), **3**, 101.
Grave, Immanuel Kristian (*«Junior Philopatreias»*, Præst til Frederiksstad i Norge, Poet), **5a**. 160, 231 Anm. 1, 239 Anm. 1.
Green, Ulrik (Naturforsker), **5b**, *23—24*.
Grendsteen, Lave Pedersen (Præst til Udby i Fyn), **3**, 122.
Greve, Rollof (Skræder og Stadskapitajn i Bergen, theologisk Forfatter), **5a**, 186 Anm.
Griffenfeld eller *Schumacher, Peder* (Geheimearkivar og Bibliothekar, senere Greve og Statsminister, Poet), **3**, 29, 30, 45, 51, 90, 191, 211, 219, 274, 275, 351, 419, 426, 484, 485, 487. **4**, 125, 282.
Griis, Nikolaj (dansk Minister i Holland, Bogsamler), **4**, 74.
Grim, Herman Nikolaj (Læge paa Ceylon, senere i Nykjøbing paa Falster), 3, 226.
Grimberg, Niels (Læge i Aalborg), **3**, 226.
v. Gritsch, Johann Christoph (tysk Huslærer paa Engelsholm), **5a**, 47.
Groll, Rasmus (theologisk Oversætter), **4**, 201.
Grosch, Heinrich August (Landskabsmaler og Kobberstikker), **5a**, 68.
Grothaus eller *Grothus, Thedor Wilhelm* (tysk Læge), **4**, 178.
Grothausen, Albert Gabriel (tysk

Digitized by Google

Garnisonspræst i Kjøbenhavn), 4, 142.
Grotius, Daniel Meno Matthias (tysk Læge), 3, 226.
Grouvelle, Philippe (fransk Minister i Kjøbenhavn), 5a, 86, 298.
Grubbe, Diderik (Præst til Kvislemark i Sælland, Psalmedigter), 3, 433.
Grubbe, Ejler (til Lystrup, Rigsraad og Rigskansler), 3, 288.
Grubbe, Sigvard (Lensmand paa Malmøhus), 3, 20.
Grube, Hermann (tysk Læge), 3, 226.
Grum, Morten Povelsen (Slotspræst, Magister, Orientalist), 3, 231, 233.
Grund, Johann Gottfried (Hofbilledhugger), 5b, 82.
Grundit, Jens Pedersen (Rektor og Præst i Ribe, theologisk Forfatter), 2, 31, *50—52.* 3, 287.
Grundtvig, Johan (Præst til Udby og Ørslev i Sælland), 5a, 160.
Grunning, Johan (Strandrider paa Rysensten, theologisk Forfatter) 4, 143.
Grüner, Elias Laurids (Præst og Bogtrykker i Helsingør), 5a, 162.
Gryderup, Anders Rasmussen (theologisk Forfatter, Poet), 3, 84, 120, 445.
Grytten, Ingeborg (Digterinde), 4, 293.
Grænov, Torkild Rasmussen (Rektor i Frederiksborg, theologisk Forfatter), 3, 57.
Græsserus, Angelus Lucius (Rektor i Slangerup, Magister, latinsk Poet), 3, 254.
Grøgaard, Hans Jakob (Præst til Vester-Moland i Kristianssand Stift), 5a, 162.
Grön, Matthias (Læge i Kristiania), 4, 179.
Grönbek, Isak (Biskop i Throndhjem, theologisk og filologisk Forfatter), 3, 56, 60, 87, 246.
Grönland, Peter (Arkivar i det tyske Kancelli, musikalsk Forfatter), 5a, 38. 5b, 376.
Grönlund, David Mogensen (Præst i Ribe, historisk Forfatter), 5a, 161, 209 Anm. 3. 5b, 79.
Gudenrath, Jakob Just (Lærer i Latinen og Sekretær ved det kirurgiske Akademi, juridisk Forfatter), 5a, 246. 5b, 28, 91 Anm.
Gudme, Herman Peder (Præst i Aalborg), 4, 111, 112. 5a, 159.
Gudme. Sören (Provst og Præst i Ærøskjøbing, Poet), 5a, 160. 5b, 199.
Gudmund Andersen, Gudmundus Andreæ (islandsk Forfatter), 3, *341—42,* 349.
Gudmund Gudmundsen (lærd Islænder), 3, 343.
Gudmund Olafsen (lærd Islænder), 3, 343.
Gudmund Petersen (Sysselmand i Nordre-Mule Syssel paa Island), 5b, 93 Anm. 2.
Guldager, Hans (Forfatter af et Haandskrift om Jødernes Omvendelse), 4, 57, 120.
Guldberg, Frederik Høegh (Lektor ved Seminariet paa Blaagaard, titul. Professor, Digter), 4, 73 Anm. 3, 74 Anm. 1. 5a, 77. 5b, 70, 71; 88

Anm. 1, 318, 321, 322, 323, 324, 327, 331, 342.
Guldberg, Ove Høegh («*Philodanus*», Lektor i Sorø, senere Kabinetssekretær og Statsminister, theologisk og historisk Forfatter), 4, *44—47*, 66, 68, 72, *79—80*, 82. 5a, 4, 37, 89, 111, 120, 165, *168—71*, 173, 175, 181, 197, 206, 212, 231 Anm. 1, *232*, 235—36, 239, *240—41*, 242, 243, 269, 275. 5b, 22, 40, *41—43*, *55—56*, 61, 87, *102* Anm., 125, 126, 131, *139* Anm. 4, 150, *173—74*, 185, 207, 210, 214 Anm. 2, 246, 247, 266, 285—86, 296, 300, 310—11.
Guldberg, Peder Høegh (Filolog), 5b, 41.
Guldbrand, Johan Vilhelm (Livlæge), 5b, 7 Anm. 4.
Guldsmed, Hans Thomesen, Johannes Thomæ fil. Aurifaber (Professor i Rhetorikken, filosofisk Forfatter), 2, 41. 3, 155.
Gundelach, Kristoffer (Præst i i Præstø, Poet), 4, 293.
Gunhilde (*Knud den stores* Datter), 1, 22—23.
Gunhilde (*Knud den stores* Søsterdatter), 1, 22—23.
Gunnar Paulsen (Præst til Hjardarholt og Provst, islandsk Forfatter), 5b, 93.
Gunner (Biskop i Viborg), 1, 32, *36*, 37.
Gunnerus, Erasmus (Student, Oversætter), 5a, 174 Anm. 4, 255, 257 Anm. 1.
Gunnerus, Johan Ernst (Biskop i Throndhjem, theologisk og filosofisk Forfatter, Naturforsker), 4, 67. 5a, *113—14*, 118, 158, 171, 234 Anm. 1. 5b, 15, 130, 159, 243.
Gunnerus, Niels Dorph (Amtmand, over Nordre-Bergenhus Amt, Naturforsker), 5b, 18 Anm.
Guntzov, Mogens (latinsk Poet), 3, 254.
Gutfeld, Frederik Karl (Præst ved Holmens Kirke og Provst, Poet), 5a, 38, 161, *203—4*, 209, 215 Anm., 271 Anm., 290 Anm. 5b, 70, 318.
Gutterwitz, Andreas (Bogtrykker i Kjøbenhavn), 2, 194. 3, 304.
Güldencrone, 4, 53.
de Günthelberg, Peter (Kommandørkapitajn, Oversætter), 5a, 227 Anm. 4.
Günther, Kristoffer (Apotheker), 5b, 7 Anm. 3.
Gyldendal, Sören (Boghandler, Kritiker), 5a, 240 Anm. 1. 5b, 158, 249 Anm. 1.
Gyldenstjerne, Axel (til Lyngbygaard, Historiker), 3, 319.
Gyldenstjerne, Henrik (til Skovsbo, Landkommissær i Skaane, Poet), 3, 20, 23, 110, 438.
Gyldenstjerne, Knud (Biskop i Fyn), 2, 104, 126, 143, 144, 148, 202 Anm. 1.
Gyldenstjerne, Knud Pedersen (til Thim, Høvedsmand paa Kalundborg Slot, Psalmedigter), 2, 185, 201 Anm. 3.
Gyldenstjerne, Mogens (til Stjærnholm, Ridder), 2, 90, 92.
Gyldenstjerne, Fru *Petronelle*, 3, 462.
Gyldenstjerne, Preben, 3, 305.
Gyldenstjerne, Sibylle, 3, 21, 23.
Gyldenstjerne, Fru *Vibeke* (gift

Digitized by Google

med *Niels Friis* til Hesselager), 3, 20.
Gyllembourg (*Gyllenborg*, *Ehrensvärd*), *Karl Frederik* (svensk Forfatter), 5a, 88.
Gede Jensen, *Ægidius Johannis* (Læge i Randers), 3, 225.
Gede Lauridsen, *Ægidius Laurentii* (Rektor i Ribe, Historiker), 3, 6, 306, 526.

Haagen, *Hans* (Höjesteretsadvokat), 5a, 246 Anm. 1.
Haagen Laurentsen eller *Lauridsen* (Rektor i Bergen, theologisk Oversætter), 3, 77, 120.
Haas, *Jonas* (Kobberstikker), 5a, 162. 5b, 65 Anm.
Hack, *G. H.* (Lieutenant, Filolog), 5b, 90 Anm. 12.
Hagerup, *Ejler* (den ældre, Biskop i Throndhjem, theologisk Forfatter, Poet), 4, 143, 293.
Hagerup, *Ejler* (den yngre, Biskop i Bergen), 4, 72. 5a, 160, 174.
Hagerup, *Ejler* (Præst til Oure paa Nordmør), 5a, 161.
Hagerup, *Ejler* (Amtmand i Finmarken, økonomisk Forfatter), 5a, 223 Anm. 2.
Hagerup, *Hans* (Konrektor i Throndhjem, senere Stiftamtmand i Kristianssand), 4, 158 Anm. 1.
Hagerup, *Johannes* (Student, Oversætter), 4, 350 Anm. 2.
Hagerup, *Kristian Frederik* (Stiftsprovst i Throndhjem), 5a, 160.
Hagerup, *Matthias* (fransk Sproglærer, Lovtaler), 5b, 84, 250.
Hahn, *Georg Kristian* (Landfysikus i Aarhus), 4, 179.
Hahn, *Jörgen*, *Georgius Hannæus* (Stadslæge i Odense), 3, 226.
Hahn, *Jörgen*, (Læge), 4, 179.
Hahn, *Knud* (Biskop i Skaane), 3, 264.
Hahn, *Vilhelm*, *Hannæus* (Provinciallæge paa Laaland og Falster), 4, 178.
Hak, *Jens Nielsen*, *Johannes Nicolai* (Biskop i Oslo, theologisk Forfatter, latinsk Digter), 3, 56, 252.
Hak, *Matthias*, *Matthias Hacus* (Professor i Mathematikken), 2, 40—41.
Hald (Skuespiller, siden Provst), 4, 537.
de Halem, *Gerhard Anton* (tysk Jurist), 5b, 28.
Halfdan Ejnarsen (Rektor i Holum, Magister), 5b, 96.
Hallager, *Lorens* (Læge i Bergen, fransk Sproglærer), 5b, 84.
Hallager, *Morten* (Bogtrykker i Kjøbenhavn, senere Skolelærer, Folkeskribent), 5a, 186 Anm., 227 Anm. 4, 231 Anm. 1, 253 Anm. 1.
Halling, *Jens Gjødert* (Præst til Asminderup og Grandløse i Sælland), 5a, 161.
Halling, *Jokum* (Præst i Saxkjøbing), 5a, 161,
Halveg, *Niels Olsen*, *Nicolaus Olaus Halvegius* (Rektor i Roeskilde, latinsk Poet), 3, 252, 407.
Halvor Gunnarsen, *Halvardus Gunnarius* (Lektor i Theologien i Oslo, theologisk og filosofisk Forfatter, Filolog), 3, 57, 96, 98, 99, 120, 154, 163, 233, 249.

Digitized by Google

Hamerus, Nicolaus (Kannik i Roeskilde), **2**, 37.
Hamilton, se: *Henrik Albertsen.*
Hammeløf, Nis (Kommitteret i Rentekammeret), **5 a**, 223 Anm. 2.
Hammer, Andreas Klaus (Oversætter), **5 b**, 20.
Hammer, Edvard Sneedorf (Præst i Herlufmagle i Sælland, theologisk og økonomisk Forfatter), **5 a**, 162.
Hammer, Even, (*«Philonorvagus»*, Amtmand over Romsdals Amt), **5 a**, 231 Anm. 1, 235.
Hammer, Klaus (Professor i Dialektik), **3**, 155.
Hammer, Kristoffer (Generalkonduktør i Agershus Stift, økonomisk Forfatter), **5 a**, 217 Anm. 2. **5 b**, 21, 79 Anm. 5.
Hammer, Morten (Præst til Helsinge og Valby i Sælland, Poet), **5 a**, 160, 198. **5 b**, 199, 221.
Hammer, Niels (Borgemester i Randers), **2**, 116.
Hammerich, Frederik (Amiralitetslæge), **3**, 191, 226.
Hammerich, Justus Frederik (naturvidenskabelig Forfatter), **4**, 181.
Hammermüller, Jesper, Caspar. Georgius Hammermullerus (Konrektor i Roeskilde, senere Præst i Slagelse, filologisk og theologisk Forfatter), **3**, 40, 58, 245—46.
Hammond, Ejler (Præst i Bröndbyvester i Sælland og Provst), **5 a**, 161.
Hammond, Hans (Præst til Rakkestad i Agershus Stift), **5 a**, 160, 163.
Hamsfort, Kornelius (Læge i Odense), **2**, 50, 94.
Hamsfort, Kornelius (Læge i Odense, Historiker), **3**, 283.
Handrup, Povel (Skolelærer i Lille-Næstved, Folkeskribent, Poet), **5 a**, 253 Anm. 1. **5 b**, 318.
Hans (Konge), **2**, 14—15.
Hans Albertsen (Albritzen), Johannes Alberti (Biskop i Sælland), **2**, 41, 196 Anm. **3**, 55, 108.
Hans Andersen, Johannes Andreæ (Læge), **3**, 225.
Hans Andersen Nestved (theologisk Forfatter), **3**, 120.
Hans Finnsen (Biskop paa Island), **5 b**, 94 Anm. 1.
Hans Fransen, Johannes Francisci (Professor i Medicinen, latinsk Digter), **2**, *41—46*, 54 Anm. 2. **3**, 69, 191, 242.
Hans Fynbo (Raadmand i Malmø), **2**, 134.
Hans Henriksen (Præst, Oversætter af Bibelen), **2**, 184, 199.
Hans Jörgensen (Præst i Rødby), **3**, 120.
Hans Knudsen (Præst i Enslev i Skaane), **3**, 121.
Hans Knudsen (Skibskapitajn, astronomisk Forfatter), **3**, 186.
Hans Knudsen, se: *Vejle.*
Hans Kristensen Bartsker (Forfatter af en Lægebog), **3**, 227—28.
Hans Kristian Ovesen, Johannes Christianus Ovenius (theologisk Forfatter), **3**, 57.
Hans Kristoffersen (Professor i Græsken), **3**, 177, 238.

Digitized by Google

Hans Lauridsen (lovkyndig), **3**, 274, 279.

Hans Lauridsen (Kapellan i Kjøbenhavn), **3**, 145.

Hans Lauridsen (Præst i Vordingborg, latinsk Poet), **3**, 237, 252.

Hans Lauridsen, se: *Amerinus.*

Hans Mikkelsen (Gardian), **1**, 97.

Hans Mikkelsen (Borgemester i Malmø, Oversætter af Bibelen), **2**, 79, *96—103*, *110—13*, 160.

Hans Mikkelsen (Biskop i Fyn), **3**, 20, 56, 96.

Hans Mikkelsen, se: *Holberg, Ludvig.*

Hans Mogensen (Biskop i Throndhjem, theologisk Forfatter, Historiker), **3**, 56, 98, 120, 306, 307.

Hans Nielsen (Præst i Gladsaxe i Sælland), **3**, 146.

Hans Nielsen (Munk i Skaane), **2**, 134, 142, 148.

Hans Olsen eller *Olufsön* (Læge i Bergen, theologisk Oversætter), **3**, 122, 127.

Hans Pedersen (Præst i Kjerteminde), **3**, 120.

Hans Rasmussen (Præst i Helsingborg), **3**, 58, 108.

Hans Sjunesen (theologisk Oversætter), **2**, 192. Se ogsaa: *Sinning, Jens Andersen.*

Hans Tavsen, Johannes Tausanus (Biskop i Ribe, Reformator, theologisk Forfatter, Digter), **2**, 104, 110, 114, *123—33*, 148, 149, 161, 163, 219, 220. **3**, 113.

Hans Thomissön eller *Thomassen* (Præst ved Frue Kirke i Kjøbenhavn, Psalmedigter), **2**, 136 Anm. 1. **3**, 110—11, 120, 287, 289, 351.

Hansen, Frederik (Præst til Ølsted i Aarhus Stift, Oversætter), **5a**, 161. **5b**, 20, 334 Anm. 3.

Hansen, Hans (Landmand), **5a**, 231 Anm. 1.

Hansen, Hans Kristian (Konrektor i Helsingør), **5b**, 87 Anm. 4.

Hansen, Jens (Rektor i Ribe), **5b**, 90.

Hansen, Kristian (Gaardfæster i Skjelby i Sælland), **5b**, 144 Anm.

Hansen, Lorens (Rektor i Ribe), **5b**, 90.

Hansen, Niels (Skuespiller og Regissør ved det kongelige Theater), **5b**, 349.

Hansen, Peder (Biskop i Fyn), **5a**, 161, *201*, 202, 205 Anm.

Hantsch, Georgius (Bogtrykker i Kjøbenhavn), **3**, 401.

Haqvart, Philip (Filolog), **3**, 253.

Harboe, Fru *Kristine* (født *Fuiren*), **4**, 203, 211.

Harboe, Ludvig (Biskop i Sælland, theologisk og historisk Forfatter), **2**, 167. **4**, 72, 103, 112, 138, 139, 145, 240, 255. **5a**, 158, 162, 173, 174, 206, 212 Anm. 5. **5b**, 12, 133, 179.

Hardenberg, Anne (theologisk Forfatterinde), **3**, 22, 24.

Hardenberg, Ejler Eriksen (til Mattrup, Rigsraad og Rigens Hovmester, Ridder, Psalmedigter), **2**, 194, 201 Anm. 3, 219. **3**, 20.

Hardenberg, Fru *Helvig*, **2**, 190.

Digitized by Google

Hardenberg, Fru *Mette*, **3**, 141, 148.
Harder, *Henrik* (Legationssekretær, latinsk Digter), **3**, *245*, 248, 251.
Hasebard, *Jakob* (Livlæge, latinsk Poet), **3**, 225, 252.
Hasebard, *Jakob* (Præst og Provst i Kjøbenhavn, Magister, medicinsk Forfatter), **3**, 225.
Hasebard, *Thorbern* (Præst og Provst i Lund), **3**, 329.
Hasse, *Jakob* (Stiftsprovst i Viborg, juridisk Forfatter), **4**, 100, 152.
Hasse, *Laurids* (Præst i Fredericia, Folkeskribent, Oversætter), **5a**, 161, 253 Anm. 1, 257 Anm. 1. **5b**, 360.
Haste, *Peder Horrebov* (Toldinspektør i Svendborg, Digter, Folkeskribent), **5a**, 257 Anm. 1. **5b**, 70, 71, 318, 321, 322, 324, 327, *330*, 339 Anm. 2.
Hastfer, *Frederik Vilhelm* (svensk Baron, økonomisk Skribent), **5a**, 86, 223 Anm 2.
Hatting, *Albert* (Præst i Bergen), **5a**, 162.
Hatting, *Hans* (Præst til Hatting i Aarhus Stift), **4**, 112.
Hauber, *Eberhard David* (tysk Præst i Kjøbenhavn), **4**, 145. **5a**, 33, 114 Anm. 4.
v. Hauch, *Adam Vilhelm* (Overhofmarskalsk, Fysiker), **5b**. 19, 71.
Haugaard, *Morten*, **4**, 288.
Hauge, *Hans Nielsen* (Handelsmand i Bergen, theologisk Forfatter), **5a**, 218 Anm. 1.
v. Haven, *Elias Kristian* (Præst til Odden i Sælland, Magister, Kunsthistoriker), **5a**, 161. **5b**, 82, 92.
v. Haven, *Frederik Kristian* (Præst i (Kongens) Lyngby i Sælland), **5a**, 161.
v. Haven, *Karl* (Translatør i Kjøbenhavn, Folkeskribent), **5a**, 256 Anm. 1.
v. Haven, *Kristian Frederik* (Præsident i Borgretten), **4**, 222, 287.
v. Haven, *Niels* (Professor i Græsken ved Gymnasiet i Odense, historisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **4**, 220, *269—70*, 277. **5b**, 131.
v. Haven, *Peder* (Legationspræst i Rusland, senere Professor i Theologien og Præst i Sorø, theologisk, historisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **4**, 106, 141, *253*, 276, 348. **5a**, 79 Anm. 1, 89, 168.
v. Haven, *Salomon* (Præst i Odense), **5a**, 159.
Haxthausen, *Ferdinand Kristoffer* (Kammerjunker), **5a**, 44 Anm.
Haysen, *Anders* (Oversætter), **5b**, 154 Anm. 2.
Heber, *Karl Vilhelm* (Præst til Eger i Agershus Stift, theologisk Forfatter, Poet), **5a**, 162. **5b**, 318.
Hedegaard, *Kristian Ditlev* (Birkedommer ved Rytterdistriktet i Fyn, juridisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **3**, 404. **4**, 158 Anm. 1, 164. **5b**, 26 Anm. 6.
Hee, *Jens Banson* (Præst i Korup i Fyn, Filolog), **5a**, 161. **5b**, 91 Anm.
Hee, *Johannes* (Biskop i Ribe), **1**, 77.
Hee, *Jörgen* (Præst i Kjøbenhavn, senere Biskop i Aarhus), **5a**, 160, 209, 212 Anm. 5.

Digitized by Google

Hee, Kristen (Professor i Mathematikken), **5b**, 9.
Hee, Sören (Professor i Medicinen), **4**, 177, 178.
Hee, Thomas (Præst i Nysted), **5a**, 160, 227 Anm. 4.
Hee, Thomas Kristian (Præst til Borup i Aarhus Stift, filosofisk og filologisk Forfatter), **4**, *162—63*, 190.
Heeboe, Elisabeth Pedersdatter (Digterinde), **3**, 439—40, 445.
Heegaard, Steffen (Præst til Nordby paa Samsø, Oversætter), **5a**, 227 Anm. 4.
Hegelahr, Johan (Præst til Hassing i Thy, senere til Karleby paa Falster, Magister, theologisk Forfatter, Poet), **4**, 144, 293. **5a**, 208, 218 Anm. 1.
Hegelahr, Niels (Præst til Skarrild i Ribe Stift), **5a**, 161.
Hegelund, Jens Jakobsen (Stiftsprovst i Sælland), **4**, 112.
Hegelund, Jörgen Pedersen (Præst i Møgeltønder i Sønderjylland, Poet), **3**, 426.
Hegelund, Morten (Præst i Aalborg, Poet), **2**, 146.
Hegelund, Peder (Rektor, tilsidst Biskop i Ribe, Magister, theologisk, filosofisk og historisk Forfatter, Digter), **3**, 56, 164, 188, 252, 287, 290, 296, 298, 392, 400, 432, 433, 436, 509, *511—14*, *523—25*.
Heger, Steffen (Skuespiller ved det kongelige Theater), **5a**, 257 Anm. 1, 271. **5b**, 339 Anm. 2. 360.
Hegerfeld, Peder (Læge i Aarhus), **3**, 226.
v. *Hegermann, Diderik* (Kommandør for de norske Landkadetter, senere Statsraad), **5b**, 10.
Hegermann-Lindencrone, Lovise (Digterinde), **5b**, 71, 318.
Heiberg, Gabriel (Præst i Bergen), **5a**, 160.
Heiberg, Ludvig (Rektor i Odense, sprogvidenskabelig Forfatter), **5b**, 87 Anm. 3, 90, 148 Anm. 2, 150 Anm. 1, 151, 195 Anm. 2.
Heiberg, Peter Andreas (Translatør, politisk Forfatter, Digter), **4**, 5, 76, 80, 82 Anm. 7, 513—14. **5a**, 10, 55, *66—67*, 69, 87 Anm. 1, 196, 203, 246, 248—49, 251, Anm., 255, 260, 266, 275, 276, 282, *287—310*, 312, *317*. **5b**, 3, 8, 38, 70, 71, 72, 155—56, 318, 321, 327, *328—29*, 332, 339, *342*, *346—49*, 355, 371, 383, 385 Anm. 1, 403.
Heiberg, Thomas Severin (Præst til Saaby i Sælland), **5a**, 160.
Heilman, Johan Ernst (Præst i Kjerteminde, theologisk Forfatter, Oversætter, Poet), **5a**, 160, 208, 227 Anm. 4. **5b**, 60 Anm. 1, 318, 351 Anm.
Heilmann, Vilhelm (Læge), **4**, 178.
Heins, Andreas (theologisk Forfatter, Orientalist), **5a**, 162. **5b**, 84.
Heinzelmann, Johann Christian Friedrich (Deputeret i det tyske Kancelli), **5a**, 68.
Heitmann, Daniel (Krigsraad, økonomisk Forfatter), **5a**, 220 Anm. 2.
Heitmann, Johan (Søkapitajn, astronomisk Forfatter), **4**, 181, 187.

Digitized by Google

Heitmüller, Nicolai Dietrich (tysk Læge), **3**, 226.
Helge Olafsen (lærd Islænder), **3**, 343.
Hellfriedt, Karl Friedrich (Lieutenant, tilsidst Generalpostdirektör, tysk og dansk Forfatter og Oversætter), **4**, 35 Anm. 1. **5a**, 235 Anm. 2. **5b**, 7 Anm. 3, *54*.
Helm, Erik (Præst til Taars paa Laaland, økonomisk Oversætter), **5a**, 161.
Helm, Morten Anton (Skibspræst, senere Præst i Svindinge i Fyn), **5a**, 161.
Helt, Esaias (Præst til Vitten i Aarhus Stift, theologisk Forfatter, Poet), **4**, 143, 293.
Helt, Vilhelm (Finansdeputeret, Poet), **3**, 457, 503. **4**, 51, 285, *297—300*, 416. **5a**, 97.
Helvad eller *Helvader, Niels Helvaderus* (Præst til Hellevad i Sønderjylland, senere kongelig Almanakskriver, theologisk, astronomisk og historisk Forfatter, Digter), **3**, 105, 121, 126, *146—47*, 188, *189—90*, 320—21, 433, *446—47*, 470, 523.
Helwig, Dietrich (Dr.), **3**, 384.
de Hemmer, Kristoffer (Stadsfysikus i Ribe), **3**, 226.
de Hemmer, Ludvig (Rektor i Aalborg), **4**, 189.
Hemmingsen, Hans (Professor i Theologien), **3**, 55, 74.
Hemmingsen, Niels, Nicolaus Hemmingius (Professor i Theologien, senere Kannik i Roeskilde, theologisk og juridisk Forfatter, Psalmedigter), **2**, 41, 186, 193 Anm. 1 og 2, 199. **3**, 5, 28, 50, 54, 60, *65—87*, 93, 95, 96, 99, 111, 113, 114, 117, 120, 124, 129, 148, 150, 151, 273, *276—77*, 287, 288. **4**, 393.
Hempel, Johann Gottlieb (tysk Læge), **5a**, 34. **5b**, 7 Anm 4.
Hempel, Sören (Bogtrykker i Odense, Folkeskribent), **5a**, 226, 246. **5b**, 395.
Hennings, August Adolph Friedrich (Kammerherre og Amtmand, tysk Forfatter), **5a**, *41—43*, 70, 76.
Hennings, Simon (tysk Præst i Kjøbenhavn), **3**, 59.
Hennings, Wilhelm (tysk Læge), **4**, 178. **5a**, 33.
Henningus de Dacia (Rektor ved Universitetet i Paris), **1**, 74, 75 Anm. 2.
Henrichsen, Henrik, se: *Hjelmstjerne*.
Henrici, Gottfried (tysk Præst i Kjøbenhavn), **3**, 59. **4**, 145.
Henrici, Robert Steffen (Læge i Throndhjem), **4**, 178.
Henrik Albertsen Hamilton (Sekretær i tyske Kancelli, latinsk Poet), **3**, 244, 248.
Henrich von Bruchhofen, Henricus Buscoducensis (tysk Hofpræst), **2**, 24, 64.
Henrik Hansen (Præst i Skamby Fyn, Filolog), **3**, 268.
Henrik Harpestreng (Kannik i Roeskilde, Læge), **1**, 33, 94—95.
Henrik Kristensen (Poet), **2**, 209. **3**, 461.
Henrik Mikkelsen (Præst i Odense, theologisk Forfatter, latinsk Poet), **3**, 58, 252.

Digitized by Google

Henriques, Nathanael (Translatør i Kjøbenhavn), **5b**, 85.
Herbinius, Johannes (luthersk Polak, theologisk Forfatter), **3**, 59.
Herfurt, Ludvig (Præst til Følleslev i Sælland), **3**, 122.
Herfurt, Markus (Læge i Kjøbenhavn). **3**, 226.
Herholdt, Johan Daniel (Professor i Medicinen), **5a**, 38. **5b**, 7, 8.
Herman Jörgensen, Hermannus Georgii (Mathematiker), **3**, 184.
Herman Nielsen, Hermannus Nicolai (Professor i Hebraisk, filosofisk og filologisk Forfatter), **3**, 160, 231.
Hersleb, Jakob (Provst over Helgeland i Norge), **4**, 143.
Hersleb, Jakob Peder (Rektor i Kristiania, theologisk Forfatter), **4**, 112. **5b**, 89.
Hersleb, Ole (Præst til Vartov), **4**, 134, 137.
Hersleb, Peder (Biskop i Sælland), **4**, 71, *103*, 111, 136, *138—41*, 146—47, *159*, 296, 338 Anm. 2. **5a**, 202. **5b**, 186.
Hersleb, Peder Lorens (Præst i Throndhjem), **5a**, 159.
Herslev, Kristen Povelsen (Præst i Præstø, Magister), **3**, 122.
Herslev, Povel Kristensen (Magister, theologisk Forfatter), **3**, 57. **4**, 145, 147.
Herstad, Henrik Andersen (Oversætter, Poet), **3**, 441—42.
Hertel, Johan Jakob (Auditør i Odense, økonomisk Forfatter), **5a**, 220 Anm. 2, 223 Anm. 2.
Hertel, Jörgen Lund (Præst i Rønnebæk i Sælland), **5a**, 217 Anm. 3.
Hertel, Kristian West (Præst i Aarhus), **5a**, 162.
Hertz, Kristian (Klokker i Roeskilde, Poet), **5b**, 318.
Hertzberg, Niels (Præst til Kinservig i Bergens Stift), **5a**, 162.
Hertzberg, Peder Harboe (Præst til Findaas i Bergens Stift og Provst, økonomisk Forfatter), **5a**, 160.
Hertzholm, Iver (Assessor i den norske Hofret), **3**, 280, 336.
Hervigk, Hans (Forfatter af et Skrift om Bier), **3**, 228.
Hess, Markus (Borgemester i Kjøbenhavn), **3**, 227.
Hesselberg, Engelbrekt (Byfoged paa St. Croix), **5b**, 28, 30.
Hesselberg, Peder (Præst og Rektor i Strömsø, topografisk Forfatter), **5a**, 161.
Hesseldahl, Bertel (historisk Forfatter), **4**, 220.
Heuermann, Georg (tysk Læge), **4**, 179. **5a**, 33. **5b**, 6.
v. Heusner, Kristian Frederik (Officér, Oversætter), **5b**, 10.
Hiarbech, Morten Rudolphi (latinsk Poet), **3**, 252.
Hülsebroch, Bastian, **2**, 74, 83.
Hilleborg (Lindenov), Frue (til Julskov, *Emmike Kaas's* Enke), **3**, 440.
Himmerich, Hans (Politimester og Borgemester i Kjøbenhavn, filosofisk Forfatter), **4**, 180.
Hinmark, Hans Schack (theologisk Forfatter), **5a**, 38.
Hinze, Nikolaj (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
v. Hirsch, Patroklus (Major, Mathematiker), **5b**, 10.
Hirchnach, Kristian Frederik (Kapitajn, økonomisk Forfatter), **5a**, 222.

Digitized by Google

Hjelmstjerne eller *Henrichsen, Henrik* (Justitiarius i Höjesteret, Bogsamler, Historiker), **4**, 51, 53, 226, 233, 241, *252*. **5b**, 12, 52, 150, 160.
Hjerrild, Henrik Nielsen (Præst i Kjøge, Magister, theologisk Forfatter, Historiker), **3**, 58, 319.
Hjersing, Jens (Rektor i Viborg, Historiker), **3**, 338.
Hjort, Frederik Kristian (Præst i Hyllested i Aarhus Stift, theologisk Forfatter, Poet), **5a**, 161, 187 Anm. **5b**, 222, 318.
Hjort, Ivar Kristian (Degn i Søby i Fyn, økonomisk Forfatter), **5a**, 247 Anm.
Hjort, Peder (Direktør ved Røros Kobberværk), **4**, 155 Anm. 3, 404.
Hjort, Viktor Kristian (Biskop i Ribe, theologisk Forfatter, Poet), **5a**, 161, 209. **5b**, 318, 334.
Hjorthöj, Hugo Frederik (Præst i Bergen, Topograf), **5a**, 161. **5b**, 79.
Hjörring, Anders (Præst til Vartov, theologisk og historisk Forfatter), **3**, 7, 121, 320.
Hjörring, Jens Jensen (Præst i Halmstad, Grammatiker), **3**, 35, 38—39.
Hochstraten, Johan (Bogtrykker i Malmø), **2**, 147 Anm. 1.
Hoe, Jens (Præst i Ho i Ribe Stift), **3**, 122. **4**, 143.
Hof, Anders (Præst i Nyborg, senere tysk Præst i Helsingør, tilsidst Stiftsprovst i Kristiania), **3**, 123. **4**, 141, 143.
Hof, Hans (Boghandler i Kristiania), **3**, 111.
Hof, Ole Hannibal (Præst til Toten i Agershus Stift og Provst, theologisk og økonomisk Forfatter), **4**, 118 Anm. **2**, 145.
Hoflund, Ole (Poet), **3**, 445.
Hofman, Frederik (Klædefabrikør i Kjøbenhavn, økonomisk Forfatter), **5a**, 220 Anm. 2. **5b**, 350 (?).
de Hofman, Hans (Amtmand over Koldinghus Amt, historisk Forfatter), **4**, 93, 297, 372. **5a**, 197. **5b**, 44, 64.
Hofman, Sören (Læge i Randers), **3**, 225.
de Hofman, Tyge (Höjesteretsassessor, juridisk og historisk Forfatter), **4**, 164, 251.
Hofman-Bang, Niels (til Hofmansgave, Botaniker), **5b**, 19.
Hofstetter, Johann (tysk Læge, Professor i Medicinen), **3**, 226.
Hoftved, Niels (Höjesteretsadvokat, senere Læge), **5b**, 29.
Hohlenberg, Frans Henrik Kristoffer (Kapitajn og Fabrikmester i Søetaten), **5b**, 10.
Hoinus eller *Hoynius, Johannes Matthiæ, Höne, Hans Madsen* (latinsk Taler og Poet), **2**, 37 Anm. 1, 38 Anm. 1, 41 Anm. 5, 55.
Holberg, Ludvig («*Hans Mikkelsen*», «*Just Justesen*», «*Petrus Albinus*» *(Peder Hvid)*, «*Holigerus Danus*» og «*Povel Rytter*», Professor i Latinen, senere i Historien, Folkeskribent, Historieskriver, Digter), **3**, 8, 117, 119, 301, 312, 315, 347—48, 358, 377, 403—4, 503—4. **4**, 37, 40, 51, 60, 63, *64—66*, 72, 74, 76, *77—78*, *84—87*, *88—89*, 91, 92, 93,

Digitized by Google

99—100, 101, 118, 134, 139, 142, 148, 153, 154, 161, 167, 170, 171, 175, 192, 193, 194, 197, 202, 203, 206, 207, 209, 211, 212, 215, 218, 219, 220, 221, 222, 226, 230, 233, *236—39*, 244, 246, 247, 248, 250, 251, 254, 256, 263, 264, 265, 269, 272, 280, 284, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 308, 316, 317, 318, 323, 325, 335, 339, 345—46, 347—48, *348—50*, 351, 353, 354, 355, 357, 358, 360, *362—576*. **5a**, 4, 8, 12—13, 24 Anm. 1, 49, 79 Anm. 1, 82, 92, 96, 111, 164, 181, 189, 192, 267, 277, 282, 290. **5b**, 40, 49, 50, 51, 61, 64 Anm. 3, 78, 92, 104, 123, 126, 135, 166, 169, 170, 176, 199, 201, 203, 204 og Anm. 3, 211, 226, 237, 274 Anm. 3, 311, 314, 331, 345 Anm. 4, 348, 349, 350 Anm. 1, 362, 367 Anm., 370, 416, 423, 425.

Holck, Hans (Grosserer, Folkeskribent, Poet), **4**, 74. **5a**, *223—25*. **5b**, 28, 29 Anm. 3, 81 Anm. 2, 139, 177, 248 Anm. 2, 312.

Holk, Ditlev (til Höjgaard), **3**, 283.

Holk, Ditlev, **3**, 324.

Holk, Henrik Ditlev (til Skaføgaard, Filolog), **4**, 194.

Holk, Kristian (til Rønnehave), **3**, 155.

Holm, Andreas Krag (Præst til Holmens Kirke, theologisk Forfatter, Oversætter), **5a**, 162. **5b**, 91 Anm.

Holm, Hans (Prokurator, politisk Forfatter), **4**, 82. **5a**, 246.

Holm, Jakob (Rektor i Viborg, senere Biskop i Aalborg, theologisk og filologisk Forfatter), **3**, 56, 237.

Holm, Jörgen (Georg) Tycho (Professor i Økonomien, Botaniker), **5a**, 29, 45. **5b**, 12, 13.

Holm, Laurids (Rektor i Lund, filosofisk Forfatter), **3**, 160.

Holm, Peder (Professor i Theologien, theologisk og filosofisk Forfatter), **4**, 105, 112, 130, 162. **5a**, *157*, *158*, *173*, 209 Anm. 4. **5b**, 12.

Holm, Povel (Professor i Latinen i Odense), **5b**, 90.

Holm (Holmskjold), Theodor (Professor i Medicinen og Naturvidenskaberne i Sorø), **5a**, 15.

Holm, Torben (Byfoged paa St. Croix), **5b**, 28.

Holmboe, Mikkel (Skræder i Aarhus, theologisk Forfatter), **5a**, 218 Anm. 1.

Holmbo, Otto (Stiftsprovst i Kristiania), **5a**, 160.

Holst, Albert Kristoffer (Rektor i Vordingborg, Magister), **4**, 189.

Holst, Henrik (Hofretsassessor i Norge, Filolog), **3**, 241.

Holst, Johan Frederik (Konrektor i Throndhjem), **5b**, 90.

Holst, Johannes (Kapellan ved Vartov), **5a**, 161.

Holst, Jörgen (Boghandler i Kjøbenhavn), **3**, 24, 111, 179, 258, 321.

Holst, Kristian (Præst ved Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn), **5a**, 160.

Digitized by Google

Holst, Kristian (Præst i Røkens Sogn ved Drammen), **5a**, 162.
Holst, Kristian Müller (Professor i Theologien og Præst i Sorø), **5a**, 112, 160. **5b**, 219, 220 Anm.
Holst, Peder (latinsk Poet), **4**, 192.
Holst, Peder Nikolaj (Præst i Kjøbenhavn), **4**, 137.
Holstein, Herman, Brunopolitanus (theologisk Oversætter), **3**, 121.
Holstein, Johan Ludvig (til Lethraborg, Statsminister), **4**, 38, 66, 69, 107, 159, 200, 201, 226, 227, 240 Anm. 2, 241, 242, 247, 327, 338. **5a**, 114 Anm. 5, 169. **5b**, 12.
Holten, Hans Severin (Naturforsker), **5b**, 18.
Holterman, Amund Rikard (Provincialmedikus i Sælland), **5b**, 7 Anm. 4.
Holtz, Kristian Gottlieb (Klædekræmmer, senere Skrivelærer i Kjøbenhavn, Poet), **5b**, 346 Anm. 2.
Holtzrod, Niels Hegelund (Sorenskriver i Yttre Sogn i Norge), **5b**, 28.
Homerus, se: *Ormer*.
Hoppe, Peder (Höjesteretsassessor, Poet), **5b**, 203 Anm. 4.
Hoppener, Jens Alexandersen (Borgemester i Kristiania, Myntkjender), **3**, 339.
Hopner, Johannes (latinsk Digter), **3**, *244—45*, 248.
Horn, Frederik (*«Frans Hansen, Drejer»*, Justiliarius i Hof- og Stadsretten, Digter), **4**, *325—27*, 363, 376, 535 Anm. 1, 569 Anm. 3.
Horn, Hans Iver (Landfysikus i Grevskabet Jarlsberg), **5b**, 7 Anm. 4.
Horn, Klas Frederik (svensk Greve), **5a**, 88, 203.
Horn, Magnus Kristian (Præst i Horsens), **5a**, 161.
Horneman, Klaus Frees (Professor i Theologien), **5a**, 157, 159, 265, 314. **5b**, 214.
Horneman, Kristian (Pagelærer, filosofisk Forfatter), **5a**, *135—36*. **5b**, 162, 387.
Hornemann, Henrik (Hører og Kantor i Ribe, senere Præst), **4**, 316 Anm. 1.
Hornemann, Jens Wilken (Professor i Botanikken), **5b**, 19.
Hornsyld, Jens (Præst i Randers, senere i Assens), **5b**, 161.
Horrebov, Kristian (Professor i Mathematikken, Astronom), **4**, 72, 182, 186, 187, 487 Anm. 1. **5a**, 176. **5b**, 9.
Horrebov, Magnus (Professor i Anatomien), **5b**, 7.
Horrebov, Niels (Assessor i Höjesteret, Mathematiker, Forfatter af en Islands Beskrivelse), **4**, 186, 187. **5b**, 20.
Horrebov, Otto (theologisk Forfatter, Poet), **5a**, 139, 175, *193—94*, 198, 203, 300 Anm. 1, 312 Anm. 2. **5b**, 318, 323, 331.
Horrebov, Peder (Professor i Astronomien), **4**, *182—86*, 187, 394, 419 Anm. 2.
Horrebov, Peder (den yngre, Professor, Astronom), **4**, 187. **5b**, 9.
Horrebov, Thomas (Præst til Vester-Tørslev i Aarhus Stift), **4**, 112. **5a**, 160.

Digitized by Google

Horsens, Hans Pedersen (latinsk Poet), **3**, 252.
Horsens, Jakob Albretsen (Præst til Otterup i Skaane), **3**, 86, 120.
Horsens, Jörgen Olsen (latinsk Poet), **3**, 252.
Horsens, Lars Jensen (Konrektor i Kristiania, Magister, latinsk Poet), **3**, 253.
Horsens, Morten Andersen (Oversætter), **3**, 229.
Horster, Jokum Frederik (Præst til Strø i Sælland), **5a**, 160.
Hosom eller *Hosum, Mogens Knudsen* (Præst i Saxkjøbing, Magister, theologisk Forfatter, Historiker), **3**, 147, 220, 319. **4**, 220.
Hostrup, Peder (Magister og Hører ved Odense Skole, Filolog), **4**, 189, 190.
Hount, Peter (Præst til Berg i Agershus Stift), **5a**, 162.
Hoynius, se: *Hoinus.*
Huber, Georg (Kapelmusikus, latinsk Poet), **3**, 253—54.
Hugo Danus (Abbed), **1**, 33.
Humble, Markus (Biskop i Stavanger), **3**, 121.
Hume, David (skotsk Skeptiker), **4**, 14.
Hummer, Jakob Andersen (Præst for den hollandske Menighed ved Holmens Kirke og Magleby paa Amager, Magister, theologisk Forfatter, latinsk Poet), **3**, 122, 253.
Hunderup, Peder (Præst til Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn, theologisk og filologisk Forfatter), **3**, 58. **4**, 112, 190.
Hurtigkarl, Frederik Theodor (Professor i Lovkyndigheden), **5b**, 27.
Hurtigkarl, Niels (Præst til Grönbæk i Aarhus Stift og Provst, økonomisk Forfatter), **5a**, 160, 220 Anm. 2.
Huulbech, Jörgen Mikkelsen (Præst paa Kristianshavn, senere i Stege og Provst, Magister), **3**, 122. **4**, 143, 144.
Huusfeld, Daniel Henrik (Præst i Trankvebar, senere i Nysted), **4**, 111. **5a**, 241 Anm. 1.
Huæn, Peder (Bogtrykker i Helsingør), **2**, 171 Anm. 2.
Hvalsøe, Hans Jakobsen (Præst i Sandager i Fyn, Magister), **3**, 58, 122.
Hvas, Hans (Præst i Jyllinge i Sælland), **5a**, 161, 209.
Hvas, Matthias (Mathematiker), **3**, 177.
Hvass, Jens (fransk Sproglærer, Oversætter), **5a**, 227 Anm. 4. **5b**, 169.
Hvid, Abraham (Stifter af «det forenede Understøttelsesselskab»), **5a**, 256 Anm. 1.
Hvid, Niels (Biskop i Lund), **3**, 120.
Hwiid, Andreas Kristian (Professor og Regensprovst, Filolog, Forfatter af en Dagbog), **5a**, *54*, 199 Anm. 1, 200 Anm. 2, 214 Anm 1. **5b**, 91 Anm., 315 Anm. 1,
Hviid, Frederik Kristian (Præst til Aarslev og Hörning i Aarhus Stift), **5a**, 160.
Hviid, Karl Adolf (Læge, Poet), **5a**, 269. **5b**, 318.
Hvitfeld, Arild, (til Lillø), **2**, 196 Anm.
Hvitfeld, Arild (til Oddersberg, Danmarks Riges Raad og Kansler, Forstander for Herlufsholm, historisk Forfatter), **1**,

Digitized by Google

41 Anm. 2, 182. 3, 15, 201 Anm. 3. 3, 36, 87, 274, 278, 292, 296, *307—10*, 321, 327, 330, *397—98*. 4, 486.

Hübner, *Martin* (Professor i Lovkyndigheden), 5 b, 26.

Hylling, *Laurids Hansen* (Præst til Frue Kirke i Kjøbenhavn og Hvidovre), 3, 122.

Hyphof, *Johan* (Præst til Skjolde i Aarhus Stift, theologisk Forfatter, Poet), 4, 143, 293.

Høegh, *Hans Jörgen Kristian* (Præst i Gjentofte i Sælland, landøkonomisk Forfatter), 5 a, 162, 168 Anm. 3, 246 Anm. 2.

Høfding, *Daniel* (Landfysikus i Ribe Stift), 5 b, 7 Anm. 4.

Høg, *Anne*, 3, 24.

Høg, *Just* (til Gjordslev, Rigsraad og Rigskansler, Ridder), 3, 20, 24, 25, 27, 34, 318.

Høg, *Just* (Statholder i Norge, Bogsamler), 3, 20.

Høg, *Stygge* (Landsdommer paa Laaland), 3, 20.

Höjbjerg, *Ville* (historisk Forfatter, Literator), 4, 70, 122, 252, 353—54, 357, 371, 372, 446, 491, 522 Anm. 1. 5 a, 220 Anm. 1. 5 b, *117—18*, 170 Anm 2.

Höjelse, *Peder Andersen* (Rektor i Nykjøbing, Magister), 3, 279. 4, 195.

Höjer eller *Höyer*, *Andreas* (Professor i Lovkyndigheden og Generalprokurør, juridisk og historisk Forfatter, Kritiker), 3, 274. 4, 59, 62, 100, *152—59*, 164, 219, 220, 222, 225, 254, 282, 283, 315, *317* Anm. 2, 363, 385—86, *396—400*, 410, 411 Anm. 1, 416, 459 Anm. 1. 491.

Höjer, *Maurids* (Præst i Jællinge), 3, 329.

Höjsgaard eller *Höysgaard*, *Jens Terkild Rosenqvist* (Klokker ved Trinitatis Kirke, Sproggransker og Mathematiker), 4, 268, *276—81*, 363. 5 b, *124—25*, 132, 140 Anm. 2, 141.

Høpffner (Bogtrykker i Kjøbenhavn, Udgiver af en Verssamling), 4, 149, 203, 544 Anm.

Hörning, *Hans* (Præst til Bregninge i Sælland), 3, 122. 4, 143, 144.

Høst, *Georg* (Sekretær i Departementet for de udenlandske Sager, historisk Forfatter), 5 b, 69, 203 Anm. 3, 298.

Høst, *Jens Krag* (Assessor i Hof- og Stadsretten, Historieskriver, Folkeskribent), 4, 83 Anm. 4. 5 a, 138, 256, 257 Anm. 1, 260, 263 Anm., 292 Anm., 316. 5 b, *69—75*, 161, 163 Anm., 164 Anm. 2, 277, 298 Anm., 353, 360, 415 Anm.

Høxbroe, *Hans Jörgen* (Præst til Rødding i Ribe Stift og Amtsprovst, filosofisk Forfatter), 5 a, 135 Anm. 4, 161.

Höyer, *Andreas*, eller *Höjer*.

Höyer, *Kristian* (Kapitajn i Søetaten), 5 b, 10.

Höyer, *Henrik* (norsk Historiograf), 3, 313.

Höyer, *Jakob* (Hører ved Frue Skole, senere Rektor i Bergen, Magister), 4, 166, 174. 5 b, 86.

Höyer, *Jens* (Præst til Rorslev og Vindinge i Sælland), 5 a, 160.

Digitized by Google

Höyer, *Lyder* (Degn i Grevinge i Sælland, theologisk Forfatter og Oversætter), **5a**, 218 Anm. 1.

Höyer, *Markus Haggeus* (Deputeret i danske Kancelli, økonomisk Forfatter, Oversætter), **5a**, 222 Anm. 2. **5b**, 124 Anm. 1.

Höysgaard, se: *Höjsgaard*.

Ild, *Samuel* (Præst til Udby og Ørslev i Sælland), **3**, 122, 501.

Ingerslev, *Kristian Frederik* (Præst til Gylling i Aarhus Stift), **5a**, 162.

Irgens, *Jochum* (tysk Læge), **3**, 226.

Irgens, *Ole* (Biskop i Bergen), **5a**, 160. **5b**, 15 Anm. 3.

Isaacus Mauritius Gilleleianus (latinsk Poet), **3**, 252.

Iver Bertelsen, *Ivarus Bartholinus* (Professor, senere Præst, tilsidst Befalingsmand paa Ringsted Kloster), **2**, 41. **3**, 60, 96, 120, 145, 329.

Iversen, *Kristian* (Bogtrykker i Odense), **5a**, 186 Anm., 198 Anm., 226. **5b**, 159.

Jacobi, *Kristian Frederik* (Assessor i Höjesteret og Theaterdirektør, Taler, Poet), **5a**, 52. **5b**, 150, 171, 221, 228, 238, *249*, 296, 298, 318, 346 Anm. 2, 349.

Jacobsen, *Nikolaj* (Overlæge ved Almindeligt Hospital), **5b**, 7 Anm. 4.

Jacobsen (*Jacobi?*), *S*[*amuel*] (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.

Jacobus Nicolai eller *Jep Nilsson*, **2**, 27 Anm. 1.

Jacobæus, *Holger* (Professor i Medicinen), **3**, 226. **4**, 256 Anm. 2.

Jacobæus, *Matthias* (Professor i Medicinen), **3**, 226.

Jacobæus, *Thomas* (Læge, Naturforsker), **4**, 178, 181.

Jakob Erlandsen (Ærkebiskop i Lund), **1**, 73, 84.

Jakob Henriksen, *Jacobus Henricus* (Lektor og Præst i Odense, theologisk Forfatter, Poet), **2**, 27 Anm. 1, 196—97. **3**, 120, 254, 256.

Jakob Jespersen, *Jacobus Jasparus* (latinsk Poet), **2**, 52.

Jakob Knudsen, *Jacobus Canutius* (Professor i Theologien), **3**, 55, 96.

Jakob Madsen Aarhus, *Jacobus Matthiæ Arhusiensis* (Professor i Latinen og Græsken, senere i Theologien, theologisk, filosofisk og sprogvidenskabelig Forfater, latinsk Poet), **3**, 54, 87, 92, 95, 98, 99, *106—8*, *154—55*, 156, 237, 241, 249, 394, *405*, 406.

Jakob Madsen Kjøbenhavn (theologisk Oversætter, Digter), **3**, 120, 304, *427—28*.

Jakob Madsen, se: *Vejle*.

Jakob Nielsen (Præst og Magister, Forfatter af en Nidvise), **3**, 458, 466.

Jakob Villumsen (Orientalist), **3**, 230.

Jakobsen, *O. F. I.* (Oversætter), **4**, 344 Anm. 2.

Janson, *Hector Friedrich* (tysk Hofpræst, Professor i Theologien og Prokansler, senere Biskop i Aarhus), **4**, 67, 73

Digitized by Google

Anm. 1. **5a**, 34, 158, 218 Anm., 271. **5b**, 87.
Janson, Rasmus (Biskop i Aalborg, Astronom), **5b**, 9.
Janus Johannis Othinianus (theologisk Forfatter), **3**, 147.
Jens Andersen Beldenak (Biskop i Fyn), **2**, 22, 26, 125, 144, 148.
Jens Grand (Ærkebiskop i Lund), **1**, 85, 86.
Jens Hansen (Rektor i Ribe), **4**, 189, 190.
Jens Kjeldsen (Rektor i Ribe, dramatisk Forfatter), **3**, 520, 527.
Jens Kristensen Kjøbenhavn (Præst i Nörre-Jærnløse i Sælland), **3**, 120.
Jens Kristenssön (Skolemester i Kjøbenhavn, Magister), **3**, 78.
Jens Kristoffersen (Magister, Kannik i Ribe), **3**, 329.
Jens Mikkelsen Mønbo (Kannik i Viborg, Magister), **2**, 35.
Jens Nielsen (Læge i Throndhjem), **3**, 226.
Jens Pedersen (theologisk Oversætter), **2**, 82 Anm.
Jens Pedersen (Præst til Dalum i Fyn, Magister, Poet), **3**, 121, 424.
Jens Sandersen (Præst i Gjentofte, Oversætter), **3**, 269—70.
Jensenius, Karl (Læge ved Frederiks Hospital, medicinsk og sprogvidenskabelig Forfatter), **4**, 178, 179, 275.
Jep Jensen (Poet), **1**, 108.
Jeppe Nielsen (Borgemester i Malmø), **2**, 134, 146.
Jernskjæg, Mikkel Hansen (Poet), **3**, 426.
Jersin, Jens Dinesen (Rektor i Sorø, tilsidst Biskop i Ribe, theologisk og filologisk Forfatter), **3**, 28, *35*, 38, 56, 104, 121, *130—37*, 240. **5a**, 157, 164.
Jersin, Kristian (Rektor i Nykjøbing, Orientalist), **3**, 233.
Jersin, Maren (gift med Præsten *Niels Svendsen Chronich*, theologisk Forfatterinde), **3**, 121, 133, 137.
Jesper Henriksen (til Sandagergaard, Magister), **1**, 76.
Jessen, Johan (Poet), **5b**, 318.
v. Jessen, Thomas Balthatzar (Oversekretær i tyske Kancelli), **3**, 280.
Johan Frederiksen, Johannes Friderichi (Rektor og Professor i Roeskilde, Filolog, latinsk Poet), **3**, 238, 239, 244.
Johannes (Biskop i Fyn), **1**, 73.
Johannes Alanus (Rektor ved Herlufsholms Skole), **3**, 87.
Johannes Cusanus (Professor i Lovkyndigheden), **2**, 40.
Johannes Erasmi, se: *Skomager*.
Johannes Francisci, se: *Hans Fransen*.
Johannes Georgius Vibergius, se: *Viberg, Jens Jörgensen*.
Johannes Laurentius Nestvedianus (Kannik i Roeskilde), **2**, 37.
Johannes Nicolai de Dacia, **1**, 74.
Johannes Paschæ (Afskriver af Bøger), **1**, 77.
Johannes Ripensis (Magister), **2**, 27 Anm. 1.
Johannes Slavus, se: *Vandal, Johan*.

Digitized by Google

Johannes Syningius, se: *Sinning, Jens Andersen.*

Johannes Vinitor Stutgardianus, se: *Vingaard, Hans.*

Johannes Æpinus, **2**, 28.

John Johnsonius (Islænder), **5 b**, 93.

Johnstone, James (engelsk Legationspræst i Kjøbenhavn, sprogvidenskabelig Skribent), **5 b**, 96.

Jon Aresen (Biskop), **2**, 186.

Jon Arnesen (Biskop i Skalholt, sprogvidenskabelig Forfatter), **4**, 255.

Jon Arnesen (Sysselmand paa Island), **5 b**, 94.

Jon Eggertsen (Islænder), **3**, 341.

Jon Mortensen (Islænder), **4**, 226, 255.

Jon Olafsen (fra Grunnavik, lærd Islænder), **4**, 226, 255—56, 258, 260, 261 Anm., 507 Anm. 2.

Jon Olafsen (den yngre, lærd Islænder, sprogvidenskabelig Forfatter), **5 b**, 48, *94—95*, 150, 297.

Jon Terkelsen (Rektor i Skalholt), **4**, 255.

Jon eller *Hannes Thorleifsen* (Samler af islandske Ordsprog), **3**, 348, 350.

Jon Thorleifsen, Jonas Thorlevius (Islænder), **4**, 329 Anm.

Jon Tursen, Jonas Thuanus eller *Turonis* (Kannik i Lund, Magister, filologisk og historisk Forfatter), **2**, 70 Anm., 74, *192—94*, *202—4*. **3**, 98, 120, 238, *286*, 360.

Jonas Gothormi (Biskop i Stavanger), **2**, 63 Anm. 3.

Jonge, Niels (Kateket ved Holmens Kirke, senere Præst til Alleslev i Sælland, theologisk, historisk og geografisk Forfatter), **4**, 491 Anm. 2. **5 a**, 160. **5 b**, 65, 79 Anm. 1, 81 Anm. 2.

Joppert, Johann Gottfried (Sproglærer, Oversætter), **5 b**, 266.

Jordan, Markus (Professor i Mathematik, Udgiver af Landkaart), **2**, 58.

Judichær, Ole (Amiral, filosofisk Forfatter, Poet), **3**, 160, 426. **4**, 114.

Judichær eller *Gottlænder, Sören Povelsen* (Rektor i Vordingborg, senere Præst i Slangerup, sprogvidenskabelig Forfatter, Psalmedigter), **3**, 351, 403, *408—10*, *411—12*, 433, 483. **4**, 262, 366.

Juel, Axel (til Volstrup), **3**, 20.

Juel, Henrik Monrad (Poet), **5 b**, 318.

Juel, Jens (til Vorgaard og Juellinge, Generalamiral og Ridder), **3**, 402.

Juel, Just (Viceamiral), **3**, 20.

Juel, Kanutus (Munk), **1**, 94.

Juel, Kristense, **3**, 22, 84.

Juel, Jomfru *Margrete Jensdatter*, **3**, 45.

Juel, Niels Krabbe (til Billeshave, økonomisk Forfatter), **5 a**, 247 Anm. 1.

Juel, Ove (til Villestrup, Resident i Sverige, senere Vicekansler og Stiftamtmand i Aarhus), **3**, 20.

Juel, Povel (Prokurator, tilsidst Amtmand over Lister og Mandals Amter, Digter, økonomisk Forfatter), **3**, 403. **4**, 92, *314—15*.

Digitized by Google

Juel, Susanne, **3**, 22.
Juhl, Kristian (Byfoged i Vestindien), **5b**, 28.
Juliane Marie (Dronning), **4**, 41, 44. **5a**, 53, *212*, 239, 242 Anm. 1. **5b**, 54.
Junge, Barthold (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
Junge, Jokum (Præst i Blovstrød i Sælland, Topograf), **5a**, 161. **5b**, *80—81*, 144.
Junghans, Boje Lobes (Præst paa Hammerøen i Nordlandene), **5a**, 162.
Junior Philopatreias, se: *Grave, Immanuel Kristian*, og *Rosenlund, Sören.*
Just, Anton Frans (Boghandler og Bogtrykker i Viborg, Poet), **5b**, 318, 359.
Just, Ivar Dam (Præst til Vammen i Viborg Stift), **5a**, 160.
v. Justi, Johann Heinrich Gottlob (tysk økonomisk Forfatter), **5a**, 223 Anm. 2.
Juul, Jens Pedersen (Præst til Bredstrup i Ribe Stift), **5a**, 160.
Jæger, Ephraim (Præst til Sognedal i Kristianssand Stift), **5a**, 160.
Jæger, Laurids («*Comphilopatreias*» og «*Philodaneias*», Præst til Vallensbæk i Sælland), **5a**, 160, 197, 231 Anm. 1.
Jæger, Niels (Præst i Stege), **4**, 293.
Jörgen Ejlersen, Hilarius (Rektor og Professor i Kjøbenhavn, Mathematiker, Filolog, latinsk Poet), **3**, 182, 238, 241.
Jörgen Eriksen (Biskop i Stavanger), **3**, 26, 120.
Jörgen Jensen (Præst i Faaborg, dramatisk Forfatter), **3**, 518, 526.
Jörgen Simonsen, Georgius Simonis (Præst i Odense og Provst, Magister), **3**, 108, 120.
Jörgensen, Simon (Rektor i Fredericia, Magister), **5b**, 90.
Jörgensen, Steffen (Byfoged i Faaborg, senere Assessor i Overretten i Viborg, Topograf, Poet), **5b**, 81 Anm. 2, 318, 346 Anm. 2.

Kaabeløs, Rasmus Fønbo (Poet), **3**, 445.
Kaalund, Kristoffer Jensen (Poet), **3**, 445—46.
Kaalund, Hans Vilhelm (Præst til Vorbasse i Ribe Stift, senere Lejlighedspoet), **4**, 293. **5a**, 160. **5b**, 179.
Kaalund, Jens (Rektor i Stubbekjøbing), **4**, 293.
Kaas, Björn (til Staarupgaard, Rigsraad), **3**, 68, 75. Hans Hustru Fru *Kristense Nielsdatter* var af Ætten *Rotfeld*, **3**, 68.
Kaas, Jörgen Emmiksen, **3**, 77.
Kaas, Niels (til Thaarupgaard, Rigsraad og kongelig Kansler, Regeringsraad, juridisk Forfatter), **3**, 20, 38, 68, 71, 75, 76, 80, 245, 274, 278, 287, 290, 291, 292, 296, 301, 405, 514.
Kaasbøll, Ejler Kristoffer (theologisk Forfatter), **4**, 111, 112.
Kahle, Adam (tysk Læge), **3**, 226.
Kall, Abraham (Professor i Græsken, senere i Historien), **4**, 552. Anm. **5a**, 17, 69,

Digitized by Google

174 Anm. 4, 185 Anm. 4, 266. **5b**, 7 Anm. 2, 60, *76—77*, 78, *89*.
Kall, Johan Kristian (Professor i de østerlandske Sprog), **4**, 189. **5b**, 21, 83, 264.
Kall, Markus Wøldike (Læge i Roeskilde, medicinsk Forfatter, Oversætter), **5a**, 227 Anm. 4. **5b**, 7 Anm. 4, 219.
Kall, Nikolaj Kristoffer (Professor i de østerlandske Sprog), **5b**, 83.
Kalundborg, Hans Pedersen (Rektor i Roeskilde, filologisk og filosofisk Forfatter), **3**, 36, 160, 231, 233, 238.
Kalundborg, Sören Pedersen (Rektor ved Kjøbenhavns Skole, senere Professor i Moralen, theologisk og filologisk Forfatter), **3**, 57, 94, 231, 238.
Kalnein, Karl Kristoffer (Lieutenant og Landinspektør, Oversætter), **5b**, 343, 344 Anm. 2.
Kampmann, Henrik (Præst i Farum i Sælland, Psalmedigter, Lovtaler), **5a**, 161, 209. **5a**, 249—50.
Kant, F. A., se: *Cant.*
Kant, Immanuel (tysk Filosof), **4**, 26—29.
Karl (Prins af Hessen), **5a**, 283 Anm. **5b**, 68 Anm. 2, 81—82, 367, 388.
Katholm, Rasmus (Præst til Frue Kirke i Kjøbenhavn, theologisk Forfatter, latinsk Poet), **3**, 58, 252.
Kaus, Baltzer (Boghandler i Kjøbenhavn), **3**, 79, 289.
Kejtom, Morten, Martinus Cheitomæus (Præst til Hyllested i Sælland), **3**, 58, 99, 121.
Kellinghusen, Andreas (Præst ved den lutherske Menighed i Dublin), **3**, 310.
Kellinghusen, Daniel (til Tidselholt, Poet), **4**, 293, 294.
Kempe, Povel, Paulus Petrus Kempe (Bibeloversætter, latinsk Poet), **2**, 55, *97*, 102, 163.
Keppler, Johann (Astronom), **3**, 171—73.
Ketellus, se: *Kjeld.*
Kierstin, Bertel (Oversætter), **3**, 103.
Kierulf, Jonas (Klokker, Historiker), **4**, 221.
Kierulf, Jörgen (Professor i Historien, Theaterdirektør, Folkeskribent, Kritiker), **5a**, 266, 267, 275, 279. **5b**, 71, *78*, 126 Anm. 1, 158, 345 Anm. 1, 352, 353—54.
Kierumgaard, Axel (theologisk Forfatter), **5b**, 218 Anm. 1.
Kildal, Simon (Præst til Trondenæs i Nordlandene, theologisk Forfatter, Poet), **5a**, 162. **5b**, 318, 334.
Kinghorn, Alexander (Professor i Medicinen og Livlæge), **2**, 48.
Kingo, Johan Kristoffer Kørbitz (Præst i Vestindien), **5a**, 160.
Kingo, Thomas (Biskop i Fyn, theologisk Forfatter, Digter), **3**. 5, 12, 37, 46, 112, 351, *399—400*, 418, 419—20, 421, 422, 423, 445, 461, 475, *483—501*. **4**, 296, 308, 340, 415. **5b**, 141, 200, 229, 326.
Kirchhoff (Student), **5a**, 229, 293 Anm.
Kirchner, Henrik, **3**, 101.
Kirkerup, Jens (Præst paa Vesterland-Før i Ribe Stift, theolog-

Digitized by Google

isk og økonomisk Forfatter), 5a, 160, 220 Anm. 2.
Kirstein, Ernst Philip (Deputeret i Generaltoldkammeret, tysk Forfatter), 5a, 38. 5b, 39, 376.
Kirstein, Michael (tysk Læge, latinsk Poet), 3, 198, 226, 253.
Kirstine Mandtz, 2, 198.
Kisbye, Rasmus Severin (Rektor i Aalborg), 5b, 90.
Kittelius Arias (musikalsk Forfatter), 3, 412.
Kitting, Sveder Povelsen (Rektor i Aalborg, senere Præst i Thisted. Filolog), 3, 58.
Kiær, Ulrik Nikolaj (Bogtrykkersvend), 5a, 252 Anm. 1.
Kjeld, Ketellus eller *Chilianus* (Biskop i Viborg), 1, 34—35.
Kjeld Jensen (Præst paa St. Thomas), 3, 122.
Kjerrulf, Karl Andreas (svensk Præst, Magister), 5a, 87.
Kjerul, Peder Bertelsen, Kærulius (Professor i Pædagogik, senere Præst til Sæby i Sælland, Astronom), 3, 182.
Kjerulf, Jonas (Klokker ved Domkirken i Bergen, Historiker), 4, 221.
Kjerulf, Sören (Præst til Kjøng i Sælland, Mathematiker), 3, 184.
Kjøbenhavn, se: *Jakob Madsen* og *Jens Kristensen*.
Kjøge, Anders Pedersen, Coagius (Professor i Mathematikken, senere Kannik i Lund, Magister), 3, 167, 188.
Kjøge, Peder Nielsen (Byfoged i Assens, Poet), 3, 445.
Kjønig, Kristian Magnus (Translatør), 5a, 300 Anm. 3.
Klarup, Kristen Findt (juridisk Forfatter), 5b, 27.
Klauen, Damasus (Præst i Aalborg, 5a, 161.
Klaus, Nicolaus Petri (Kansler, Magister), 2, 35.
Kleen, Peter (Krigskasserer, sprogvidenskabelig Forfatter, Oversætter), 5a, 111. 5b, 119, 197 Anm. 2.
Kleestrup, Sören (Godsinspektør paa Giesegaard), 5a, 223 Anm. 2. 5b, 35.
Klein, Johan Gottfred (Læge i Trankvebar), 5b, 7 Anm. 4.
Kleist, Sören Peter (Rektor i Throndhjem, Magister), 5b, 89.
Klem, Johannes Mikael (Præst i Sandsverd i Agershus Stift), 5a, 161.
Klevenfeld, eller *Kleve, Terkel* (Höjesteretsassessor, genealogisk og historisk Forfatter, Poet), 4, 51, 93, 159, 239, 241, *252*. 5b, 52, *64*.
Klingberg, Kristian (Advokat, senere Assessor i Höjesteret), 5a, 311. 5b, 29.
Klingenberg, Boy (theologisk Oversætter), 4, 150.
Kloppenburg, Jakob (Privatlærer, senere Tingskriver i Sønderjylland, geografisk Forfatter), 5a, 38. 5b, 79 Anm. 1.
Klopstock, Friedrich Gottlieb, 5a, *18—22*, 36, 37, 177. 5b, *167* Anm. 2, 170, 176, *182—87*, 193, 209, 226, 260, 265, 266, 268, 304, 307, 317, 367, 372, 376, 423.
Klostergaard, Jens Nielsen (Oversætter), 2, 197 Anm. 1.
Klotz, Stephan (Superintendent i Slesvig og Holsten), 3, 61.

Digitized by Google

Klyne, Frederik Andersen (Hører ved Helsingørs Skole, filosofisk Forfatter, Oversætter), **3**, 161, 270.
Knap, Ludvig Kristian («*Niels Palæmon Sommer*», Viceraadmand i Kjøbenhavn), **5a**, 186 Anm.
Knevs, Severinus (latinsk Poet), **3**, 252.
Kniphof, Klaus (Søkriger), **2**, 17.
Knopf, Christophorus (tysk Hofpræst), **3**, 14.
Knopfius, Johannes Christophorus, Joh. Krist. Knopf (Rektor ved Herlufsholms Skole, Mathematiker), **3**, 182.
Knopf, Niels, Nicolaus Knopfius (Naturforsker), **3**, 196.
Knopper, Albert (Professor i Lovkyndigheden), **2**, 40. **3**, 280.
Knud (Kannik), **1**, 33.
Knud Hansen (Rektor i Slagelse, siden Slotspræst paa Andvordskov), **3**, 58.
Knud Kobsen (Biskop i Viborg, lovkyndig), **1**, 86.
Knud Lavard (Hertug), **1**, 26, 64.
Knud Mikkelsen (*Akeleje*), **2**, 165, 168.
Knud den hellige, **1**, 24—25.
Knud den sjette (*Valdemarsen*), **1**, 29.
Knud den store, **1**, *20—21*, 53.
Knudsen, Knud (Præst til Nörre-Næraa i Fyn), **5a**, 161.
Knudsen, Kristian (Deputeret i danske Kancelli), **5b**, 27.
Knudsen, Lars (Sufflør ved det kongelige Theater, Poet, Oversætter), **5b**, 221, 235, 239, 243 Anm. 1.
Knutzen, Marsilius (Politiretsassessor, senere Herredsfoged), **5b**, 28.
Koch, Friedrich Wilhelm (tysk Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
Koch, Jens Sörensen (Præst i Nykjøbing paa Falster), **3**, 121.
Koch, Ole (Præst til Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn), **3**, 55, *60*, 96.
Koch, Samuel Olsen (theologisk Forfatter), **3**, 121.
Koefoed, Jens (Stiftsfysikus i Aalborg), **5b**, 7 Anm. 4.
Kofod, Børge Poscholan (Slotspræst og Præst ved Helliggejstes Kirke i Kjøbenhavn), **5a**, 161.
Kofod, Peder (Professor ved Gymnasiet i Odense), **5b**, 10—11.
Kofod, eller *Kofod-Ancher*, se: *Ancher, Peder Kofod-*.
Kofoed, Peter Kristian (Student og Klasselotterikollektør, politisk Forfatter), **5a**, 308 Anm. 1.
Kok, Laurids (Præst til Refsnæs eller Røsnæs i Sælland, Sproggransker, Digter), **3**, 361, 377, 426, *429*.
Kolding, se: *Colding*.
Kongsbach, Peder Pedersen (latinsk Poet), **3**, 253.
Kongslev, Laurids Laurberg (Professor i Lovkyndigheden i Sorø), **4**, 75. **5a**, 111. **5b**, 25.
Kongsted, Ole Pedersen (Præst til Nörre-Alslev paa Falster, Poet), **3**, 424.
Kort Axelsen, Conradus Aslacus (Professor i Theologien, Kirkehistoriker, filosofisk Forfatter), **3**, 54, 87, 92, 95, 96, *105—6*, 108, 158—59, 176—77, 230—31.
Kortholt, Christian (Professor i Kiel), **3**, 143. **4**, 109 Anm. 3.
Krabbe, Fru *Anne* (*Jakob Björn-*

Digitized by Google

sens Hustru, theologisk Forfatterinde), **3**, 20, 24, 120.
Krabbe, Fru *Elisabeth* (gift med Hr. *Peder Skram*, Amiral og Rigsraad), **2**, 201 Anm. 3.
Krabbe, *Erik* (til Bustrup, Rigsraad, júridisk Forfatter), **2**, 200, 201 Anm. 3. **3**, 276.
Krabbe, *Erik* (den yngre), **3**, 21.
Krabbe, *Frederik Mikael* (Kommandørkapitajn, historisk Forfatter), **5b**, 82.
Krabbe, Jomfru *Helvig*, **3**, 21, 23.
Krabbe, Jomfru *Karine*, **3**, 21, 23.
Krabbe, *Kjeld*, *Chilianus Krabbe* (til Brusgaard, Høvedsmand paa Hald Slot, latinsk Taler), **3**, 20, 23, 28.
Krabbe, *Otte* (til Holmegaard og Bækkeskov, Statsminister, og Stiftamtmand i Sælland), **3**, 21.
Krabbe, *Peder* (Præst til Oure og Provst over Nordmør, Poet), **3**, 437.
Krabbe, *Tyge* (til Bustrup, Rigens Raad og Marsk), **2**, 109, 110.
Krafse, *Ejler*, **3**, 21.
Kraft, *Hans* (Rektor, senere Præst i Kjøbenhavn, tilsidst Kannik i Roeskilde, Magister, musikalsk Forfatter), **3**, 408, 413.
Kraft, *Jens* (Professor i Mathematik i Sorø, Magister, filosofisk og mathematisk Forfatter), **4**, 75, 170. **5a**, 91—92, *102—9*, 110, 111, 112—13. **5b**, 86, 97, 105, 122.
Kraft, *Karl* (Præst til Asminderup og Grandløse i Sælland), **5a**, 161. **5b**, 219.
Kraft, *Ole* (Rektor i Odense, Magister), **5b**, 90.
Kraft, *Peder* (Landsdommer i Sælland), **4**, 351.
Krag, *Anders*, *Andreas Kragius* (Professor i Fysik og Læge, theologisk, filosofisk og filologisk Forfatter), **3**, 99, 107, *151—52*, *155—56*, 240, 245. **4**, 97.
Krag, *Erik* (til Bramminge, Oversekretær), **3**, 427.
Krag, *Frederik* (til Stensballegaard, Baron), **3**, 402.
Krag, *Frederik Kristian* (Præst til Radsted paa Laaland, theologisk Forfatter, Poet), **5a**, 160. **5b**, 222.
Krag, *Frederik Kristian Karl* (Lieutenant, senere Tolder i Ringkjøbing, theologisk Forfatter), **5a**, 218 Anm. **1**.
Krag, *Niels* (til Agerkrog, Landsdommer), **3**, 105.
Krag, *Niels Pedersen*, *Nicolaus Kragius Ripensis* (Professor i Græsken, senere Forstander for Sorø Skole, Historiograf, Magister, filologisk og historisk Forfatter), **3**, 35, 38, 237—38, *239*, 240, *295—96*, 297, 300, 309, *310—12*, 315, 340.
Krag, *Otte* (til Voldbjerg, Rigsraad, juridisk Forfatter), **3**, 280.
Krage, *Klaus* (tysk Hofprædikant), **2**, 24.
Kragelund, *Hans Schack* (Præst paa Vallø, senere i Herfølge i Sælland), **5a**, 160.
Kragelund, *Peder Frederik* (Filolog), **3**, 246.
Kragelund, *Peder Jensen* (Præst til Dragsholm Slot og Faare-

Digitized by Google

vejle i Sælland, senere Biskop i Ribe), **3**, 121.
Krakewitz, Joachim (Professor og Præst i Sorø), **3**, 57.
Kramer, Kristian Karl (Læge, Naturforsker), **5b**, 19 Anm.
Krarup, Jens Henrik (Præst til St. Jörgens og Sørup Sogn i Fyn), **5a**, 160.
Krarup, Niels Bygom (Præst til Vejrum i Ribe Stift), **5a**, 162.
Krarup, Thuro (Rektor i Aarhus), **5b**, 90.
Kratman, Herman, eller *Bertel Eriksen* (Katholik), **3**, 103.
Kratzenstein, Christian Gottlieb (Professor i Fysik og Medicin), **4**, 68. **5a**, *31—32*, 176. **5b**, 12, 13.
Krebs, Heinrich Johann (Major i Artilleriet, Mathematiker), **5a**, 35. **5b**, 10.
Kristen Andersen (Magister, latinsk Poet), **3**, 253.
Kristen Erichsön (Præst i Viborg, Magister, Historiker), **4**, 222.
Kristen Hansen (Professor i Mathematik, senere Biskop i Aalborg), **3**, 181.
Kristen Hansen eller *Lund* (Professor i Odense, filosofisk Forfatter), **3**, 160.
Kristen Jensen (Hofpræst, latinsk Taler), **3**, 58, 108, 122.
Kristen Jensen, Christiernus Joannis (Præst til Askevold i Bergens Stift, sprogvidenskabelig Forfatter), **3**, 361, *378—79*.
Kristen Povelsen (Prior i Odense), **2**, 143.
Kristian den første, **1**, 76, 81, 99 Anm. 3.
Kristian den anden, **2**, 14, *15—17*, 71, 101, 102.
Kristian den tredie, **2**, *22—26*, *48*, 196 Anm. 1. **3**, 50, 251, 301.
Kristian den fjerde, **3**, 6, *9—10*, 33, 51, 142, 148, 171, 182, 305, 311, 320, 406, 469, 479. **4**, 125.
Kristian (den femte, udvalgt Konge), **3**, 112, 121, 182.
Kristian den femte, **3**, *11—13*, 14, 358.
Kristian den sjette, **4**, *37—40*, 121, 186 Anm. 2, 202, *243—44*, 246, 347.
Kristian den syvende, **4**, 44—48. **5a**, 8, 22. **5b**, 313.
Kristian Gertsen (Boghandler i Kjøbenhavn), **3**, 111, 122.
Kristian Henrik Berthelsen, Christianus Henricus Bartholi fil. (theologisk Forfatter), **4**, 111, 112.
Kristiern Hansen (Skoleholder i Odense, Dramatiker), **2**, 210, *222—224*.
Kristiern Pedersen, Christiernus Petri Lundensis (Kannik i Lund, kongelig Sekretær, theologisk, historisk og medicinsk Forfatter), **1**, 49, 79, 113. **2**, 34, 57, 58, 59, *70—87*, 96, 100, 159, 161, 164 Anm. 1, 188, 193, *199*, 200. **3**, 288, 299, 351. **4**, 249.
Kristine (Kong Hans's Dronning), **2**, 14—15.
Kristoffer August Eriksen (Præst i Stenløse i Sælland, Psalmedigter), **3**, 121, 433.
Kristoffer Ipsen (Kannik i Roeskilde), **2**, 90.

Digitized by Google

Krog, Andreas Kristian (Præst i Viborg), **5a**, 161.
Krog, Børge (Præst til Vester- og Øster-Bølle i Viborg Stift, Orientalist), **4**, 189.
Krog, Jens Andreas (Præst i Bergen), **5a**, 160.
Krog, Niels (Hører ved Throndhjems Skole, Mathematiker), **4**, 186, 187.
Krog, Peder (Biskop i Throndhjem, Orientalist, Naturforsker), **3**, 233. **4**, 181.
Krog, Thomas Georg (Præst til Davigen i Bergens Stift og Provst, theologisk Forfatter, Oversætter), **4**, 369. **5a**, 160.
Krogenos, Fru *Petronille*, **2**, 136.
Krohn, Ludolf Johan (Auditør), **5a**, 35. **5b**, 27.
von Krohne, Johann Wilhelm Franz (tysk Æventyrer), **5a**, *46—47*. **5b**, 87 Anm. 1.
Kroymann, Henrik (Godsforvalter, økonomisk Forfatter), **5a**, 38, 223 Anm. 2.
Kruchov, Jomfru *Kristense*, **3**, 142.
Kruck, Georg (tysk Læge, Professor i Sorø) **3**, 226.
Kruse, Anne, **3**, 22.
Kruse, Laurids (Poet, Oversætter), **5a**, 253 Anm. 1. **5b**, 237 Anm., 318, 325, 350, 359.
Kruse, Manderup Peder (Præst i Höjelse i Sælland og Provst, Poet), **5a**, 161. **5b**, 318, 327.
Kruse, Rasmus Nielsen (theologisk Forfatter), **3**, 96, 122.
Krüger, Simon (Generaldirektør for Kirurgien), **4**, 178.
Krøgen, Karl Heinrich (tysk Boghandler), **5a**, 38.
Krøll, Bendix (Præst ved Waisenhuset og Slotspræst), **5a**, 160.
Kullerup, Jakob (Kateket ved Holmens Kirke), **5a**, 160.
Kunzen, Friedrich Ludwig Aemilius (Kapelmester), **5a**, 38, 396.
Kus, Georg (tysk Læge), **3**, 226.
Kühle, Birgitte (født *Solberg*, gift med Major *Kühle*), **5a**, 256 Anm. 1.
Kühn, Valentin (Bogtrykker i Kristiania), **3**, 46, 98.
Kyhn, Frans (Præst til Blidstrup i Sælland, theologisk Forfatter, Poet), **3**, 122. **4**, 294.
Kyhnel, Mette Magdalene (theologisk Forfatterinde og Oversætterinde), **5a**, 218 Anm. 1.
Kylling, Peder (Botaniker), **3**, 224.
Kynde, Broder Brorson (Student, Korrektør i Iversens Bogtrykkeri i Odense), **5a**, 198 Anm. 1.
Kynde, Hans Adolf (Præst til Havdrup i Sælland, Poet), **5b**, 318.
Kyse, Povel Hansen (Rektor i Kalundborg, latinsk Poet), **3**, 252.
Kærup, Jakob (Præst ved Holmens Kirke, senere Biskop i Kristianssand, Magister), **3**, 57. **4**, 111.
Kästner, Sigismund (Mathematiker, Forfatter af et Skrift om Artilleriet), **3**, 184.
Købke, Johan Peter (Præst til Karup i Aarhus Stift), **5a**, 162, 214 Anm. 2.
Kølichen, Kaspar (tysk Læge, Stadsfysikus i Kjøbenhavn), **3**, 226.

Digitized by Google

Kølle, Kristian (Sproglærer), **5b**, 152.
Kølle, Ole Peter (Kommitteret i Rentekammeret, Myntkjender), **5b**, 82.
Kølpin, Alexander (Overkirurg ved Frederiks Hospital), **5b**, 7 Anm. 4.
Køne, Henrik (Læge), **3**, 226.
Kønechen, Jesper Baltzarsen theologisk Forfatter, Kvæker), **3**, 58, 121.
Kønig, Johann Gerhard (Botaniker, Læge), **5b**, 15.
Køning eller *Kønig, Maurids* (Professor i Theologien, senere Biskop i Aalborg, Magister, theologisk og filosofisk Forfatter), **3**, 10, 57, 152, 160. **4**, 162.

La Coudraye, François Célestin de Loynes (fransk Søofficér, fransk og dansk Forfatter), **5a**, 86.
Lafont, Johan Abel (Provincialmedikus i Sælland), **5b**, 7 Anm. 4.
Laforet, Gregorius (Sproglærer i Kjøbenhavn), **4**, 218.
Lafrentz, Joakim Henrik (Legationssekretær, senere Amtmand), **4**, 85 Anm. 2.
Lage Kristensen (Magister, Filosof, Orientalist), **3**, 155, 230.
Lahde, Georg Ludwig (Kobberstikker), **5a**, 38. **5b**, 161.
Lahme, Christoph (tysk Læge), **3**, 226.
Lakjer, Peter Baggesen (Præst i Ramløse i Sælland), **5a**, 161, 204 Anm. 1.
Landmark, Jens eller *Johan* (Udgiver af et Ugeblad i Bergen), **5a**, 256 Anm. 1.
Landt, Jörgen (Præst til Kvivig paa Færøerne, senere til St. Ols og Allinge paa Bornholm), **5a**, 162.
Lang, Hans (Rektor og Professor i Odense, siden Præst i Horne i Fyn, Mathematiker), **3**, 184, 188, 283.
Lang, Knud (Præst i Vilslev i Ribe Stift, økonomisk Forfatter), **5a**, 220 Anm. 2.
Lang, Mads (Biskop i Aarhus, Magister, Poet), **3**, 288.
Lange, Erik (til Engelsholm, Kemiker), **3**, 176.
Lange, Frederik Karl (Præst i Kragerø), **5a**, 161.
Lange, Friedrich Karl (tysk Huslærer), **5a**, 34.
Lange, Jens (til Rødkilde, økonomisk Forfatter), **5a**, 220 Anm. 2.
Lange, Johan Kristian (Læge i Kjøbenhavn). **5b**, 7 Anm. 4.
Lange, Fru *Margrete* (gift med *Jens Kaas* til Vorgaard i Hellum Herred, senere med *Knud Brahe* til Engelsholm, theologisk Oversætterinde), **3**, 120, 178.
Lange, Sinnelius (Rektor i Ribe, Magister), **4**, 189.
Lange, Vilhelm (Professor i Mathematik, senere Landsdommer i Nörrejylland og tilsidst Assessor i Höjesteret, Magister), **3**, 182, 333.
Langebek, Anders Jakobsen (Præst i Kallehave i Sælland, Magister), **3**, 121.
Langebek, Jakob (Geheimearkivar, historisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **1**, 41, 104, *180*.

Digitized by Google

2, 86, 93, 122, 206 Anm. **3**, 310. **4**, 40, 101, 130, 160, 219, 222, 226, 230, 234, *239—50*, 251, 254, 266, 285, 288, 290 Anm., 363. **5a**, 234. **5b**, 40, 41, *43—46*, 47, 52, 54, 55 Anm., 58, 62 Anm., 93, 97, 130 Anm., 150, 163.

Langhorn, *Magnus* (Slotsforvalter paa Rosenborg, theologisk Forfatter), **5a**, 218. Anm. 1.

Langhorn, *Rasmus Peder* (Præst til Bakke i Kristianssand Stift), **5a**, 160, *210—11*.

Langjahr, *Johann Jacob* (tysk Præst), **3**, 59.

Langsted, *Klaus Predbjörnsen* (Præst til Nexe og Bodilsker, filosofisk Forfatter), **3**, 160.

Larsen, *Kr.* (Oversætter), **3**, 347.

Lassen, *Arild* (Præst til Hals i Aalborg Stift), **5a**, 248 Anm. 1.

Lassen, *Kaspar Frederik* (Höjesteretsassessor), **5a**, 149 Anm. 1. **5b**, 27.

Lassen, *Lyder* (Præst i Randers, Historiker), **4**, 221.

Lassen, *Niels* (Præst til Vadum i Aalborg Stift, Historiker), **4**, 220.

Lassen, *Rasmus* (Præst i Kverndrup i Fyn), **5a**, 161, 218 Anm. 1.

Lassen, *Rudolf Frederik* (Præst i Grönland, siden til Romdrup, Klarup og Storvorde i Viborg Stift), **5a**, 162.

Lassenius, *Johann* (tysk Præst i Kjøbenhavn), **3**, 59, 117.

Lasson, *Margrete* (Romanforfatterinde), **4**, 344 Anm. 2.

Lasson, *Peder* (Justitiarius i Höjesteret), **3**, 275, 279.

Lau, *Kristoffer Henrik* (filologisk Forfatter), **5b**, 91 Anm.

Laub, *Hieronymus* (Læge), **4**, 178.

Laub, *Hieronymus* (Overlærer ved Kjøbenhavns Skole, siden Præst i Frørup i Fyn, Kritiker), **5a**, 162, 271. **5b**, 339.

Lauerentsen, *Johan* (Direktør for Universitetets Bogtrykkeri, Assessor), **3**, 14, 298, 488. **4**, 134, 135, 221, 223.

Laurenberg, *Hans* eller *Johann Willumsen*, *Daphnorinus* (Professor i Mathematikken i Sorø, mathematisk og filologisk Forfatter, latinsk og tysk Digter), **3**, 182—83, 238, 239, 244, *254*, 412, 458, 466—67, 510. **4**, 316, 426.

Laurenberg, *Sebastian* (Professor i Mathematikken i Sorø, Magister, Historiker), **3**, 319.

Laurenberg, *Vilhelm* (Læge i Kjøbenhavn, Botaniker), **3**, 225.

Laurids Axelsen (Præst til Vester- og Øster-Bølle i Viborg Stift, historisk Forfatter, Poet), **3**, 256, 264.

Laurids Bertelsen (Rektor, siden Præst og tilsidst Biskop i Aarhus), **3**, 120.

Laurids Halvordsen (theologisk Forfatter), **3**, 57.

Laurids Hansen (norsk Bonde, Oversætter af «Heimskringla»), **3**, 326, 327.

Laurids Jensen (Præst i Lund), **3**, 120.

Laurids Jensen (Præst i Val paa Gulland, Digter), **3**, *440*, 445.

Laurids Kristensen *(Rhod)* (Borgemester i Helsingør, Oversætter), **3**, 418—19.

Digitized by Google

Laurids Madsen, *Laurentius Matthiæ Nyburgensis* (theologisk Forfatter, latinsk Poet), 3, 57, 252.
Laurids Nielsen eller *Kloster-Lasse* (theologisk Forfatter, Katholik), 3, 58.
Laurids Olsen (Kansler hos Bispen af Roeskilde, Magister), 2, 34.
Leem, *Knud* (Missionær i Finmarken, senere Præst til Augvaldsnæs i Kristianssand Stift, Sproggransker), 4, 188.
Leganger, *Ivar* (Præst til Vig i Bergens Stift, Magister, theologisk, medicinsk og historisk Forfatter), 3, 58, 226, 327.
Leganger, *Kristoffer Munthe* (Præst til Ejdsvold i Agershus Stift, titul. Professor), 5a, 161.
Lehmann, *Martin Kristian Gottlieb* (Deputeret i Generaltoldkammeret, Naturforsker), 5b, 18.
Lehnert, *Johan Henrik* (Skolelærer i Kjøbenhavn, Filolog), 5b, 91 Anm.
Leibnitz, 3, 152.
Leigh, *Mikael* (Rektor i Stavanger, senere Lektor i Theologien i Kristianssand, theologisk og filosofisk Forfatter, latinsk Poet), 3, 57, 93, 94, 120, 122, 160, 253.
Lejel, *Morten Madsen* (Biskop i Aarhus, Magister), 3, 148.
Lejel, *Tankred*, *Lælius* (praktiserende Læge i Kjøbenhavn), 3, 225.
Lellinge, *Peder* (Poet), 3, 445.
Lem, *Sören Ludvigsen* (Oversætter), 3, 325.
Lemvig, *Albert* (Præst i Ørsted i Sælland, Magister, theologisk og filologisk Forfatter), 4, 112, 190.
Lemvig, *Anders*, *Andreas Lymicus* (Rektor i Lemvig, senere Professor i Medicinen, latinsk Poet), 3, *190*, 192, 242, 251.
Lemvig, *Jens Gregersen* (Magister, filosofisk og fysisk Forfatter), 3, 163.
Lemvig, *Ole Svendsen* (Præst til Nexe og Bodilsker), 3, 121.
Lemvigh, *Otto* (Birkedommer ved Kronborg Birk), 5a, 247 Anm.
Lerche, *Kornelius* (Astronom), 4, 186, 187.
Lesleus, *Klaus Nielsen* (Læge i Aarhus, Mathematiker), 3, 182, 183.
Lesser, *Johan Philip* (Læge i Kristianssand), 5b, 7 Anm. 4.
Leth, *Hans Sörensen* (Konfessionarius), 3, 37, 117, 118.
Leth, *Jens Höjer* (Præst Skive og Amtsprovst), 5a, 162.
Leth, *Kristian Langemach* (Præst ved Trinitatis Kirke og Professor i Theologien), 4, 112, 145. 5a, 159, 218 Anm. 1.
Lexwigh, *N.* (Astronom), 3, 186.
Licht, *Johan Gottfred* (Hofmedikus), 4, 179.
Licht, *J. F.* (Rektor ved Slesvig Domskole), 5a, 114 Anm. 3. 5b, 253—54.
Lido, *Torben Jensen* (Degn), 5b, 183 Anm. 1.
Lie, *Ole* (Præst til Bø og Hustad i Throndhjems Stift, Naturforsker), 5b. 18 Anm.
Liebenberg, *Mikael Frederik* (Præst til Frederiksberg og Hvidovre og Slotspræst, senere Hofpræst og Konfessionarius, theologisk Forfatter, Over-

Digitized by Google

sætter, Folkeskribent, Poet), **3**, 404. **5a**, 161, 215 Anm., 275, 300 Anm. 1. **5b**, 318, 324, 327, 344 Anm. 2, 351.
Lille, Matthias, Matthias Parvus Rosæfontanus (theologisk Oversætter), **2**, 63 Anm. 3, 88—89.
Lille, Peder, Petrus Parvus Rosæfontanus (Rektor i Kjøbenhavn, senere Professor i Rhetorik, theologisk Forfatter), **2**, 16, 59, 72, *87—88*, 89, 159 Anm., 199, 223 Anm. **3**, 285.
Lillelund, Thomas (Præst i Aarslev i Aarhus Stift), **5a**, 162.
Lillie, Ludolf Henrik (Bogtrykker), **5a**, 164 Anm. 2.
Limkilde, Kristian Gorm (Præst i Sæby), **5a**, 149, 162.
Lincke, Johann Christoph (Stadsfysikus i Kristiania), **4**, 178.
Lindeman, K.M. (Læge i Throndhjem), **5b**, 7 Anm. 4.
Lindenfels, Joseph Benedict (Major, fransk Sproglærer), **5a**, 68, 86. **5b**, 84.
Lindenov, Fru *Hilleborg*, se: *Hilleborg*.
Lindenov, Fru *Sofie* (gift med *Kristoffer Urne*), **3**, 228.
Linderup, Hans Kristian (Overlærer ved Metropolitanskolen, Mathematiker, Filolog), **5b**, 10, 90.
Lindgren, Jonas (Bogtrykker i Sorø), **5a**, 90, 112.
Lintrup, Sören (Rektor i Bergen, siden Professor i Latinen og Theologien, derpaa Biskop i Viborg og tilsidst Professor i Theologien og Konfessionarius, theologisk og filologisk Forfatter), **3**, 23, 57, 93, 101, 103, 104, 230, 242, *355*, 406. **4**, 101, 104, 109, 110, 111, 189, 196, 204, 218, 302, 379, 424.
Lindved, Kristen Lauridsen (Præst til Vig i Bergens Stift, Historiker), **3**, 306—7.
von der Lippe, Jakob (Præst i Borgen), **5a**, 161.
Liung, Andreas (Lektor, Præst i Malmø), **2**, 94.
Live Lauridsdatter (lærd Kvinde), **3**, 178.
Ljunge, Sören (Student, Historiker), **3**, 319.
Locke, John (engelsk Filosof), **4**, 10—11.
Lodberg, Jakob (Professor i Theologien og Filosofien, senere Stiftsprovst i Kristiania, tilsidst Biskop i Fyn), **4**, 103, 112, 134.
Lodberg, Jens (Læge i Aalborg), **3**, 226.
Lodberg, Kristen (Biskop i Ribe, Magister, Historiker), **3**, 325.
Lodberg-Friis, Kristen (Stadsfysikus i Kjøbenhavn og Professor i Medicinen), **4**, 177, 178.
Lodde, Barthold Johan (Oversætter), **4**, 345, 347, *361*, 538. **5a**, 30 Anm., 227. **5b**, 154, 202, 251.
Lofft, Peder (Rektor i Helsingør, Magister), **5b**, 90.
Lolk eller *Lollik, Sören* (Præst i Marvede i Sælland, Magister, Poet), **3**, 445. **4**, 303.
Lolling, Peder (Degn i Volderslev i Sælland, Poet), **4**, 293.
Londeman (adlet *Rosenkrone*), *Edvard* (til Rosendal i Norge,

Digitized by Google

Lektor i Theologien i Bergen, titul. Biskop, latinsk Poet), 4, 74, 192.
Longberg, Kristen Sörensen Christianus Longomontanus (Rektor i Viborg, senere Professor i Mathematik, Astronom), 3, *177*, *180—81*, 204, 320.
Lopez, Giovan Battista (italiensk Sproglærer), 3, 271.
Lork, Josias (tysk Præst i Kjøbenhavn), 5a, 35. 5b, 158.
Lossius, Erik (Rektor i Bergen, theologisk Forfatter), 3, 57.
Lous, Kristian Karl (Navigationsdirektør, titul. Professor i Mathematik, mathematisk Forfatter, Poet), 4, 186. 5b, 10, 165, 210, 221, 307.
Lous, Marthe (Digterinde), 4, 293.
Lovum, Jens Kristian (Prokurator i Frederiksstad i Norge), 5b, 29 Anm. 3.
Lowsen, Anders (Advokat, senere Assessor i Höjesteret), 4, 160. 5b, 27.
Lucoppidan, Niels (Præst i Landet paa Taasinge, theologisk Forfatter, Poet), 4, 145, 147, *308—9*, 415.
Luja, Laurids (Professor i Filosofi og Mathematik i Odense), 3, 161.
Luja, Ludvig Kristoffer (Præst i Bedsted i Aalborg Stift, Historiker), 4, 220, 222.
Lund, Andreas (Hofmedikus og Stadsfysikus i Kjøbenhavn), 5b, 7 Anm. 4.
Lund, Björn Kristen (Præst i Store-Hedinge), 5a, 160.
Lund, Hans (Klokker i Kalundborg), 5a, 231 Anm. 1.
Lund, Helene Dorothea (født *v. Aphelen*, gift med Præsten *Torkild Lund* i Tommerup i Fyn), 5b, 20 Anm. 1, 253 Anm. 1.
Lund, Jakob Johan (Præst i Stege og Provst, theologisk Forfatter, Poet), 5a, 160, 208. 5b, 179, 221, 322—23.
Lund, Johan Mikael (Borgemester i Bergen, Topograf), 5b, 79.
Lund, Johannes (Præst i Lemvig), 5a, 162.
Lund, Jörgen (Georg) Henrik (Folkeskribent), 5a, 246.
Lund, Klaus (Poet), 3, 424.
Lund, Klaus (theologisk Oversætter, Poet), 5a, 161. 5b, 318, 325.
Lund, Kristen (Professor i Fysik og Mathematik i Odense, Magister), 3, 184.
Lund, Kristen (Præst i Kolding, Magister, Filolog), 4, 190.
Lund, Kristen Andersen (Præst til Kjeldby paa Møn, theologisk Forfatter, Digter), 5a, 161. 5b, 318, 321, 323—24.
Lund, se: *Kristen Hansen.*
Lund, Laurids Pedersen (Præst til Aastrup i Ribe Stift, Filolog), 3, 238.
Lund, Laurids Severin (Rektor i Randers, Magister), 5b, 90.
Lund, Ludvig Mikael (Præst i Brande i Ribe Stift), 5a, 222.
Lund, Mikael Kasper (Fourageforvalter i Norge, Geograf), 4, 221.
Lund, Niels Tønder (Deputeret i Generaltoldkammeret, Folkeskribent, Naturforsker), 5a, 260. 5b, 18.

Digitized by Google

Lund, Thomas (tysk Præst i Helsingør, Magister, Filolog), **3**, 36, 39.
Lund, Zakarias (Rektor ved Herlufsholm Skole, senere Arkivsekretær, Magister, latinsk Poet), **3**, 252—53.
Lundbye, Henrik Vilhelm (Chargé d'affaires i Tunis, Poet), **3**, 404. **5b**, 318.
Lunde, Hans (Præst paa Agershus), **3**, 121.
Lundhof, Andreas (Magister, filosofisk Forfatter, Filolog), **3**, 35. **4**, *164—65.*
Lundius, Georgius (Konrektor i Flensborg), **3**, 40.
Lunge, Fru *Elisabeth* (gift med Hr. *Palle Rosenkrands* til Krenkerup), **3**, 164.
Lunge, Vincens (Ridder), **2**, 34.
Luplau, Johan Elias Ludvig (Præst i Kolding), **5b**, 162.
Luther, Martin, **2**, 20, 163—64.
Luxdorph, Bolle (til Sørup og Sandbygaard, Oversekretær i danske Kancelli, senere dansk Minister i Sverige), **3**, 445.
Luxdorph, Bolle Villum (Höjesteretsassor, senere Deputeret i danske Kancelli, historisk og juridisk Forfatter, latinsk og dansk Digter, Bogsamler), **3**, 278, 310, 404. **4**, 40, 192, 252, 254, 291, 301, 410 Anm., 422, 469. **5a**, 85, 171, 179, 185 Anm. 4, 197 Anm. 2, 198, 207 Anm., 213 Anm., 228, 229, 238 Anm. 1, 261, 293 Anm. **5b**, 12, 56, 63, 64, 82, 91, 97 Anm. 2, 128, 160, *169—71*, 185, 191, 207, 210, 211, 221, 223, 237, 281, 307, *336*, 337 Anm., 365.
Lüders, P. E., **5a**, 30 Anm.
von der Lühe (Overpræsident i Kjøbenhavn), **4**, 327.
Lütken, Frederik (Kapitajn i Søetaten, senere Kontrolør ved Øresunds Toldkammer, theologisk Forfatter, Folkeskribent, Poet), **4**, 502. **5a**, 218, *221.*
Lütken, Otto (Amiral, Folkeskribent), **5a**, 236.
Lütken, Otto Diderik (Præst i Skjellerup i Fyn, økonomisk Forfatter, Poet), **5a**, 30 Anm., 110, 160, 220 Anm. 2, 236 Anm. 3. **5b**, 199, 334.
Lütken, Peter Vilhelm (Præst i Lumby i Fyn og Amtsprovst), **5a**, 162.
Lütkens, Franz Julius (tysk Hofpræst), **3**, 59. **4**, 61, 105, 136.
v. Lüttichau, Frederik Kristian Tønne (til Aakjær, politisk Forfatter, Poet), **5a**, 248, 292, *295—96.* **5b**, 37, 38.
Lützow, Johan Henrik (Kapitajn og Töjmester i Søetaten, historisk Forfatter), **5b**, 65.
Lybecker, Johan Ludvig (Prokurator, tilsidst Amtmand i Hjörring, juridisk og økonomisk Forfatter), **5a**, 222 Anm. 5. **5b**, 27.
Lycke, Karl (Filolog), **5b**, 91 Anm.
Lycke, Laurids (Rektor i Kjøbenhavn), **5b**, 90.
Lycke, Sigvard (Skuespiller, senere Underofficér, Poet), **5b**, 222, 238 Anm. 1.
Lykke, Axel (til Eskjær), **3**, 325.
Lykke, Falk, **3**, 324.
Lykke, Hans (til Krabbesholm), **3**, 325.

Digitized by Google

Lykke, Iver (til Eskjær), **3**, 326.
Lykke, Peder (Ærkebiskop i Lund), **1**, 85.
Lym, Niels Magnussen (theologisk Forfatter, Poet), **4**, 143, 293.
Lymicus, Andreas, se: *Lemvig, Anders.*
Lynar (Greve, tysk Forfatter), **5a**, 43.
Lyser, Mikael, Michael Lyserus (Provincialmedikus paa Laaland, Falster og Møn), **3**, 191, 199, 205, 206.
Lyserus, Johannes (tysk Feltpræst, Forsvarer af Polygami), **3**, 59.
Lysholm, Frederik (Historiker), **3**, 319. **4**, 220, 255.
Lysholm, Kristoffer (Professor i Latinen i Sorø, senere Rektor i Roeskilde, Magister, latinsk Taler), **4**, 189, 371, 544. **5a**, 89.
Lyskander, Hans, Johannes Lyschander Bramensis (Astronom, Historiker), **3**, 188, 282, 332.
Lyskander, Klaus Kristoffersen (Præst i Herføgle (Herfølge) i Sælland og Historiograf, Poet), **3**, 6, 313, *316—17*, *369*, 424.
Lystrup, Niels Jensen (Poet), **3**, 445.
Lælius, se: *Lejel, Tankred.*
Lætus, Erasmus Michaëlius, se: *Glad, Rasmus Mikkelsen.*
Løchstør, Henrik (Læge i Bergen), **4**, 179.
Lönborg, Hans (Generalmajor, Ingeniör), **5b**, 10.
Lönborg, Hans Hansen (Præst i Fruering i Aarhus Stift, Magister, Poet), **4**, 266, 293.
Lönborg, Jens Kristensen (Rektor i Grenaa, dramatisk Forfatter), **3**, *521*, 528.
Lönborg, Kristoffer (Kommandant i Nyborg, Kritiker), **5b**, 159.
v. Løvenskjold, Bartholomæus Herman (til Borrestad i Thellemarken, Topograf), **5b**, 80 Anm.
de Løvenörn, Frederik (Amtmand over Korsør og Andvordskov Amter, Oversætter), **5b**, 203.
de Løvenörn, Povel (General, Overkrigssekretær), **4**, 205.
de Løvenörn, Povel (Kontreamiral, Direktør for Søkaartarkivet), **5b**, 10.

Mac-Alpin, Johan, Johannes Macchabæus (Professor i Theologien), **2**, 25, 37, 199. **3**, 67, 72.
Macharius Magni de Dacia (Magister), **1**, 74, 75 Anm. 2.
Macchabæus Alpinas, Christianus (Professor i Pædagogik, senere Forstander for Sorø Skole, Magister, latinsk Poet), **3**, 252.
Mackeprang, Markus (Apotheker og Læge paa Møn), **5b**, 7 Anm. 3.
Madai, Daniel (Læge), **3**, 226.
Mads Godicksen (Præst i Malmø), **3**, 120.
Mads Sörensen (Præst i Finderup i Sælland, Poet), **3**, 424.
Madsen, Johan (Borger i Bergen, theologisk Forfatter), **5a**, 218 Anm. 1.
Magdalene Mikkels (Borgemester-Enke i Odense), **2**, 165, 168.

Digitized by Google

Magdalene Sybille (Prinsesse), **3** 121.
Magnus Matthiæ, se: *Mogens Madsen.*
Magnus Olafsen eller *Olavius* (Præst i Laufaas, islandsk Forfatter), **3**, 332, 340, *341*, 349.
Magnæus, Arnas, se: *Arne Magnusen.*
Magnæus, Gudmind (Filolog, Islænder), **5b**, 91 Anm., 93.
Mahling, Frederik Kristian (Justitssekretær i Hof- og Stadsretten, Naturforsker), **5b**, 18 Anm.
Mahraun, Johann (tysk Læge), **3**, 226.
Maior, J. D. (Naturforsker), **3**, 227.
Mallerbach, Karl Adolf (Læge i Vestindien), **4**, 179.
de Mallet, Paul Henri (Professor i fransk Literatur, Historieskriver, Kritiker), **4**, 51, 371, 517. **5a**, 4, *83*. **5b**, 97, 158, 307.
Malling, Ove (Deputeret i Generaltoldkammeret, senere Historiograf og tilsidst Statsminister, historisk Forfatter, Poet), **4**, 46. **5a**, 44 Anm. 2, 207, 208, 243. **5b**, 64, 71, 72, 131, 219, 233, 248—49, 250, 321.
Malmø, Gert Holgersen (Præst i Höjby i Skaane), **3**, 120.
Malmø, Jakob Rasmussen (Poet), **3**, 424.
Malmø, Jens Povelsen (Poet), **4**, 445.
Malte Zonæsen (Præst til Øster-Skjerninge i Fyn), **3**, 121.
Mand, Hans Eriksen (Kornett, senere Præst i Vindeby paa Laaland, Magister), **3**, 122.
van Mander, Karl (Maler, hollandsk Poet), **3**, 467.
Manderfelt (Ingeman), Karl (svensk Landraad, politisk Forfatter), **5a**, 87.
Mandix, Jakob (Amtmand paa Bornholm, senere Deputeret i Rentekammeret, juridisk Forfatter, Folkeskribent), **5a**, 246 Anm. 2.
Mandz, Kirstine (Enke efter *Mads Feddersen*), **2**, 198 Anm. 2.
Mangor, Kristian Elovius (Stadsfysikus i Kjøbenhavn), **5b**, 7, 87 Anm. 3.
Mannercrantz, Karl (engelsk Sproglærer), **5a**, 86. **5b**, 85.
Mansbach, Friedrich (Kommandant paa Frederiksstein), **5a**, 40—41.
Manthey, Johan Georg Ludvig (Professor i Kemi), **5a**, 263. **5b**, 7.
Manthey, Ludwig (tysk Præst i Kjøbenhavn), **5a**, 37.
Marcusen, K. M., **5a**, 135 Anm. 4.
Marebeck, Peder Kristensen (Poet), **3**, 427.
Marezoll, Johann Gottlieb (tysk Præst i Kjøbenhavn), **5a**, 68, 214, 215 Anm., 281.
Margarete, Fru, **2**, 170.
Margrete, (Dronning), **1**, 70.
Mariager, Anders Jensen (Præst til Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn, theologisk Forfatter, latinsk Poet), **3**, 120, 252.
Mariager, Jens Jensen (Præst Store-Hedinge), **3**, 121.
de Marien, Thomas Antoine (Handelskontorist i Helsingør), **5a**, 86.
Marine Madsdatter (Professor

Digitized by Google

Niels Hemmingsens Hustru), **3**, 74, 145.
Marsillac (fransk Æventyrer), **5 a**, 86.
Marslev, Erik Olsen (sprogvidenskabelig Forfatter), **3**, 373, 381—82.
Martfelt, Kristian («Philocosmus», Sekretær i Landhusholdningsselskabet, Kommercekonsulent, statsøkonomisk Forfatter, Filolog, Poet), **4**, 46, 320 Anm. 1. **5 a**, 114 Anm. 1, 222, 231 Anm. 1, *232*, 241. **5 b**, 90 Anm. 12.
Martin, Peter Salomon (Forligelseskommissær og Postmester i Hørsholm, senere Bogtrykker i Kjøbenhavn, Oversætter), **5 b**, 344 Anm. 2.
Martini, Anton (Kancellist, Poet), **5 b**, 318.
Martini, Ferdinand (Læge, tysk Forfatter), **5 a**, 34. **5 b**, 7 Anm. 1 og 2, 34.
Martini, Maurids Markvard (Læge), **5 b**, 7 Anm. 4.
Martinus Magni de Dacia, Morten Mogensen (Magister), **1**, 75.
Maschius, Hans Mortensen (Præst for Jølsters Menighed i Bergens Stift, Poet), **3**, 426.
Mascow, Elias (tysk Jurist), **4**, 164.
Masius, Hector Gottfried (tysk Hofpræst og Professor i Theologien), **3**, 55, 59, 92, 93, 94, 101, *103—4*. **4**, 142.
Massmann, Nicolaus Henrich (tysk Præst i Kjøbenhavn), **5 a**, 68.
Mathiesen (Kirurg i Røros), **5 b**, 7 Anm. 4.
Matras, Daniel (Professor i Fransk og Italiensk i Sorø), **3**, 270.
Matthias Brandes eller *Brand* (Bogtrykker i Ribe), **2**, 11.
Matthias Klausen (Borgemester i Kjøbenhavn), **2**, 172.
Matthiæ, Christian (tysk Præst og Professor i Sorø), **3**, 59.
Matthiæ, Jacobus, se: *Jakob Madsen Aarhus.*
Matthiæ, Jacobus (Jakob Madsen), (Professor i Latinen, senere Biskop i Aarhus, Magister), **3**, 29, 93.
Matthiæ, Johannes (svensk Biskop), **3**, 77.
Matthiæ, Magnus, se: *Mogens Madsen.*
Matthæus Judex, **3**, 53.
Maturin Kastensen, Maturinus Castanæus (Præst til Jerne i Ribe Stift, theologisk, filosofisk og astronomisk Forfatter), **3**, 58, 161, 184.
Maurenbrecher, Johann Gabriel (tysk reformert Præst i Kjøbenhavn), **5 a**, 37, 215 Anm.
Mavors, Kristian Frederik (theologisk Oversætter), **3**, 122.
Mechlenburg, Ezechias Gustav (Generalmajor), **5 b**, 10.
Medelby, Povel Andersen (Præst i Kjøbenhavn, senere i Odense), **3**, 115, 120.
Meden, Andreas Peter (Præst i Fredericia), **5 a**, 162.
Mehl, Anne Marie (født *Høk*, Oversætterinde), **5 b**, 202 Anm. 4.
Mehrn, Peder Nielsen (Underbibliothekar ved Universitetsbiblioteket, Magister, theologisk Oversætter), **3**, 121.
Meibom, Markus (Professor i Sorø, senere Bibliothekar ved det store kongelige Bibliothek,

Digitized by Google

tilsidst Direktør ved Øresunds Toldkammer, Mathematiker), **3**, 184.
Meidel, Kristoffer (norsk Præst i London, senere Kvæker, tilsidst Katholik), **3**, 123. **4**, 145.
Meier, Bernhard (tysk Præst i Kjøbenhavn), **3**, 59.
Meier, Johan Berntsen (Rektor i Ribe, Oldgransker), **3**, 333.
Meiland, Georg (tysk Præst i Helsingør, latinsk Poet), **3**, 251.
Meinig, Heinrich Karl (tysk Handelsagent), **5a**, 256 Anm.
Mejer, Albert (Professor i Filosofien, Magister, Mathematiker), **3**, 184.
Mejer, Hildebrand (Borgemester i Bergen, Folkeskribent), **5a**, 227 Anm. 3.
Mejer, Johan Herman (Kontorchef under Tallotteriet, Oversætter), **5b**, 203, 209.
Melanchthon, Philip, **2**, 20, 38 Anm. 2, 39, 65, 67—68. **3**, 151.
Melbye, Johan Kristian (Præst til Svanike og St. Ibs Menigheder, theologisk Forfatter), **5a**, 161.
Melbye, Thor (Præst i Middelfart), **5a**, 160, 162.
Melchior Blume (Bogtrykker) **2**, 11.
Melchior Johannis (Provst i Kalundborg), **2**, 65.
Mellerup, Frans Daniel (Præst i Greve i Sælland), **5a**, 162.
Menard, Philip (fransk reformert Præst i Kjøbenhavn), **3**, 59.
Mengel, Christian Gottlob («Philander von der Westritz», Boghandler i Kjøbenhavn, tysk Oversætter), **5a**, 34. **5b**, 130 Anm.
von Mengershausen, A. F. (tysk Æventyrer), **5a**, 47.
Mentzer, Felix Christoph (tysk Præst i Kjøbenhavn), **3**, 59.
Metzner, Leonhard (juridisk Professor, senere Præses i tyske Kancelli), **3**, 280.
Meursius, Johan (Historiograf og Professor i Sorø, Filolog), **3**, 241, 312, *314*, 317. **4**, 153 Anm. 1.
Meursius, Johan (den yngre, Filolog), **3**, 241, 246.
Meyer, Henrik (Præst i Roeskilde, Topograf), **5b**, 81 Anm. 2.
Meyer, Ove Gjerløv (Overhofrets-Assessor i Kristiania, Folkeskribent, Poet), **5a**, 235 Anm. 1. **5b**, 213, 217 Anm. 2, 222, 223, 244, 251, 307 Anm. 3.
de Meza, Kristian Jakob Theophil (Læge i Helsingør, Poet), **5b**, 7 Anm. 4, 346 Anm. 2.
de Meza, Justus Zadig (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
de Meza, Salomon Theophilus (Læge i Kjøbenhavn), **5a**, 33. **5b**, 7 Anm. 4.
Mezburg, Franz Leopold (østerrigsk Legationssekretær), **5a**, 38.
Mikael (Præst i Odense, Digter), **1**, *110—11*. **2**, 219.
Middelboe, Stefan (Stiftsprovst, senere Biskop i Ribe), **5a**, 161, 227 Anm. 4.
Middelton, Henrik Brysel (Hører ved Bergens Skole, Poet), **5b**, 221, 243 Anm. 2.
Mikkel Hansen, **4**, 445—46.
Mikkel Mogensen (Præst til Nærøen i Nummedalen, Poet), **3**, 426.
Mikkel Pedersen (Præst i Landskrone, Poet), **3**, 427, 461.
Mikkel Thomæsen (Bogtrykker i Kristiania), **2**, 198 Anm. 2.

Digitized by Google

Milche, Johan Jakob (Auditør, senere Sorenskriver), **5b**, 28.
Miltzov, Gerhard (Præst til Vos i Bergens Stift, Magister), **3**, 58, 121.
Miltzov, Jens (Filolog og latinsk Poet), **3**, 241, 253.
Minius, Giacomo (förværende Sortebroder, luthersk theologisk Forfatter), **3**, 59.
Misnius, Johannes Laurentius (latinsk Poet), **3**, 254.
Misokakaias, se: *Resewitz, Friedrich Gabriel*, og *Trant, Friedrich Karl*.
Misotyphus, se: *Tødsleuf, Niels Björn*.
Mogens Madsen, Magnus Matthiæ (Biskop i Skaane, theologisk og historisk Forfatter), **3**, 56, 101, 108, 238, 283, 311.
Mogens Nielsen (theologisk Forfatter), **3**, 120, 145.
Mogens Pedersen (Kapelmester), **3**, 112, 412.
Mohr, Jörgen (mathematisk Forfatter), **3**, 186, 187.
Mohr, Nikolaj (Kontrolør ved Porcelænsfabrikken, Naturforsker), **5b**, 18.
Molbech, Johan Kristian (Professor i Filosofi og Mathematik i Sorø), **4**, 76 Anm. 1. **5a**, 112.
Molberg, Kristian Gran (Auditør, Oversætter), **5b**, 251.
Moldenhawer, Daniel Gotthilf (Professor i Theologien i Kiel, senere i Kjøbenhavn, Medlem af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, tysk og dansk Forfatter), **5a**, 38, 71, 158. **5b**, 65, 87, 163.
Molesworth (engelsk historisk Forfatter), **3**, 275.
Moltke, Adam Gottlob (Greve til Bregentved), **4**, 181, 543 Anm. 3. **5a**, 9, 13, 16, 29—30, 118, 125, 220. **5b**, 12, 184, 185, 206.
Moltke, Adam Ludvig (Generallieutenant, økonomisk Forfatter), **5a**, 223 Anm. 2.
Moltke, Frederik (Kammerjunker, tilsidst Statsminister), **5a**, 307. **5b**, 219, 270 Anm. 2, 296, 297, 298, 300.
Moltke, Frederik Ludvig (Greve), **5a**, 222. **5b**, 130.
Moltke, Joakim (Boghandler, theologisk Oversætter), **3**, 111, 121, 407.
Moltke, Kaspar Herman Gottlob (Greve, Generallieutenant), **5b**, 10.
Monrad, Frederik (Præst til Aagerup i Sælland), **4**, 145, 147. **5a**, 160.
Monrad, Jokum Sten (Præst til Aale og Tørring i Aarhus Stift), **5a**, 160.
Monrad, Johan (latinsk Poet), **3**, 252.
Monrad, Johan Anton (Præst til Refsnæs i Sælland, Kritiker), **5a** 162. **5b**, 23 Anm. 2.
Monrad, Laurids (Stadsfysikus i Bergen), **5b**, 7 Anm. 4.
Monrad, Peter Ephraim (Stiftsprovst i Aarhus), **5a**, 161.
Monrad, Peter Johan (Deputeret i danske Kancelli, juridisk Forfatter, Poet), **5b**, 27, 318.
Monrad, Sören (»*Sören Latiner*«, Rektor i Kristianssand, senere i Throndhjem, Magister, titul. Professor, filologisk Forfatter, Poet), **5a**, 275. **5b**, 90, 213, 218, 330—31.
Monrad, Sören Seerup (Rektor

Digitized by Google

i Kristiania, Magister), 5 b, 90.
de Montesquieu, Charles de Secondat (Baron, fransk politisk Forfatter), 4, 17—19.
Morgan, Thomas (engelsk Filosof), 4, 13.
Morhofius, D, G., 3, 254.
Morsing, Elias Olsen, Elias Olai Cimber (Astronom), 3, 177, 180.
Morsing, Kristiern Mortensen, Christiernus Martini Morsianus (Professor i Dialektik), 2, 41.
Morsing, Kristiern Terkilsen, Christiernus Torkilli Morsianus (Rektor ved Frue Skole, siden Professor i Medicinen), 2, 27, *35—36*, 54, 90—91, 92, 93, 94, 200, 206.
Morsing, Peder Jensen (Boghandler i Sorø), 3, 111.
Morten Mogensen, se: *Martinus Magni de Dacia.*
Morten Nielsen (Skolemester i Viborg, Forfatter af en Regnebog), 3, 188.
Morten Pedersen Alban (Lektor i Theologien og Præst i Roeskilde, historisk og astronomisk Forfatter), 3, 186, *306*.
Morville, Niels (Landmaalingskonduktør, mathematisk Forfatter), 5 b, 10.
Mosanus, Hubert (ɔ: *J. Chr. Becman*), 3, 94.
Mossin, Hans (Kateket ved Holmens Kirke, tilsidst Stiftsprovst i Bergen, theologisk og filologisk Forfatter), 4, 145, 189. 5 a, 159, 210, 218 Anm. 1.
Moth, 5 b, 162.
Moth, Matthias (Oversekretær i danske Kancelli, sprogvidenskabelig Forfatter, Filolog, Poet), 3, 222, 224, 226, 256, 268, 351, *361*, 378. 4, 256, 268, 288, 5 b, 150.
Moth, Povel (Livlæge), 3, 198, 200, 226.
Mourier, Ferdinand Louis (fransk reformert Præst i Kjøbenhavn, titul. Professor, fransk og dansk Forfatter), 5 a, 161.
Mourier, Frédéric Guillaume Henri (Artilleriofficér, Mathematiker), 5 b, 10.
Mourier, Jean Ferdinand (fransk reformert Præst i Kjøbenhavn), 5 a, 86.
Mule, Hans (Assessor i Kommercekollegiet, Myntsamler), 3, 335, 337.
Mule, Hans (Professor i Medicinen), 3, 226. 4, 176.
Mule, Jens (Læge i Odense), 3, 225.
Mule, Johannes (Præst i Nörre-Broby i Fyn), 4, 112.
Mumme, Kristoffer (Biskop i Aalborg, Magister), 4, 103, 134.
Mumsen, Jakob (tysk Læge), 5 b, 7 Anm. 4.
Munch, N. S. (Bogsamler), 5 b, 160.
Muncheberg, Frederik Karl (Byfoged i Skanderborg), 4, 160.
Mundelstrup, Jens Nielsen (Rektor i Aarhus, Magister, theologisk og filosofisk Forfatter), 3, 147, 160. 4, 112.
Mundt, Povel (Historiker), 3, 350.
Munk, Anders Nielsen (Præst til Höjbjærg og Elsborg i Aarhus Stift, Poet), 3, 445.
Munk, Jens (Søkapitajn, historisk Forfatter), 3, 9—10, 320, 323.

Digitized by Google

Munk, *Jens Jensen* (Præst til Hagested og Gislinge i Sælland), **3**, 122.
Munk, Fru *Kirstine* (*Kristian den fjerdes* Hustru, theologisk Forfatterinde), **3**, 10, 22, 90, 121.
Munk, *Kristen Lauridsen* (Poet), **3**, 445.
Munkgaard, *Povel* (Filolog?), **3**, 241.
Munthe, *Ejler Kristoffer Kaasbøll* (Bogholder under Kommercekollegiet, Oversætter), **5b**, 360.
Munthe, *Jakob Lund* (Præst i Kjøbenhavn, siden til Ullensager i Agershus Stift), **5a**, 161.
Munthe, *Kaspar Frederik* (Konrektor ved Frue Skole og Professor i Græsken, Magister), **4**, 189, 190, 224. **5b**, 88—89.
Munthe, *Kristoffer* (Professor i Filosofien i Lund), **3**, 160, 238.
Munthe, *Ludvig Hansen* (Biskop i Bergen, Magister), **3**, 121, 145.
v. Munthe af Morgenstjerne, *Bredo Henrik* (Höjesteretsadvokat i Kjøbenhavn, senere Prokurator og tilsidst Höjesteretsadvokat i Kristiania), **5a**, 308 Anm. 1. **5b**, 29.
v. Munthe af Morgenstjerne, *Kaspar Vilhelm* (Major, senere Stiftamtmand over Laaland-Falster), **5a**, 223 Anm. 2. **5b**, 35.
Mus, *Kristiern* (Lektor i Aarhus), **2**, 142 Anm. 2.
Musæus, *Anton* (Præst for Rold og Vebbestrup i Viborg Stift, theologisk Forfatter, Poet), **3**, 98, 122, 445.
Musæus, *Karl* (Provincialmedikus i Fyn og Langeland), **4**, 179.
Mutte, *Matthæus* (græsk Arkidiakonus, luthersk theologisk Forfatter), **3**, 59.
Muus, *Jakob* (Præst til Stenløse i Sælland, Magister, theologisk Forfatter, Poet), **4**, 142. **5a**, 159. **5b**, 177.
Muus, *Kristian* (Poet), **4**, 294.
Muus, *Laurids* (Præst til Havdrup og Skjensved i Sælland), **5a**, 160, 224 Anm. 5.
Muus, *Niels Jakobsen* (Præst i Kjerteminde, theologisk Forfatter, Poet), **2**, 122, 445.
Mühlenpfordt, *Johann Georg Heinrich* (Læge i Fyn), **5b**, 7 Anm. 4.
Mühlhausen, *Gottskalk* (Læge i Kjøbenhavn), **4**, 179.
v. Müllen, *Lyder* (Privatlærer, theologisk Forfatter, Poet), **4**, 111, 293.
Müller, *Elias* (tysk Læge, Botaniker), **4**, 181.
Müller, *Frederik Adam* (Hofskriver, senere Stempletpapirs-Forvalter, Myntkjender), **5b**, 82, 184, 185.
Müller, *Hans Henrik* (Præst i Bröndshöj, senere i Kjøbenhavn), **5a**, 161, 213 Anm.
Müller, *Jakob* (Præst til Dover og Venge i Aarhus Stift), 134, 147.
Müller, *Johan* (Professor i Lovkyndigheden), **3**, 280.
Müller, *Johannes* (Læge i London, siden Stadsfysikus i Kristiania), **5b**, 7 Anm. 4.
Müller, *Kristian Rudolf* (tysk Hofprædikant, siden Biskop i Fyn), **3**, 57, 115. **4**, 103.
Müller, *Otto Frederik* (Arkivar ved det norske Kammer, Natur-

Digitized by Google

gransker, Poet), **5a**, 29. **5b**, *16*, 17, 203 Anm. 4.
Müller, Peder (theologisk Forfatter), **3**, 122.
Müller, Peter (Læge i Randers), **5b**, 7 Anm. 4.
Müller, Peter Erasmus (Professor i Theologien, senere Biskop i Sælland, theologisk, historisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **1**, 49 Anm. 2 og 3, 182. **2**, 212 Anm. 1. **3**, 191. **5a**, 117 Anm. 2, 159. **5b**, 95 Anm. 1, 96, 101.
Münter, Balthasar (tysk Præst i Kjøbenhavn), **5a**, 33, 36, 64 Anm., 179, 212, 213 Anm.
Münter, Friedrich (Professor i Theologien, senere Biskop i Sælland, historisk Forfatter, dansk og tysk Skribent), **5a**, 159. **5b**, 65, 71, 117, 219, 270, 296, 301, 302 Anm. 3.
Mygind, Frans (Botaniker, Læge), **4**, 181.
Mylius, Johan Jakob (Vicelandsdommer i Fyn), **4**, 164, 544 Anm. 2.
Mylius, Kristen Andersen, Christianus Andreæ (Magister, theologisk Forfatter), **3**, 34, 98.
Mylius, Peder Benzon (Assessor i Höjesteret, siden Landsdommer i Sælland, juridisk og historisk Forfatter), **3**, 280. **4**, 160, 252.
Mynster, Ole Hieronymus (Professor i Medicinen og Overlæge ved Frederiks Hospital, medicinsk og naturvidenskabelig Forfatter, Poet), **5a**, 271. **5b**, 6, 64 Anm. 1, 318, 345.
Mynter eller *Kok, Jörgen* (Borgemester i Malmø), **2**, 72, 134, 135.
Möinichen, Erik (Rektor i Bergen Læge), **3**, 226.
Möinichen, Henrik (Livmedikus), **3**, 205, 226.
Möinichen, Jakob Bernt (Bogholder under Finanskollegiet), **5a**, 144 Anm.
Möinichen, Kristian (Oversekretær i danske Kancelli, siden Stiftamtmand i Bergen, Filolog), **4**, 190, 446.
Møller, Abraham (Lærer ved Waisenhuset, sprogvidenskabelig Forfatter), **5b**, 152 Anm. 1.
Møller, Andreas (Præst til Horslunde paa Laaland), **5a**, 160.
Møller, Hans (Landfysikus i Bradsberg Amt), **4**, 76 Anm. 2. **5b**, 7 Anm. 4.
Møller, Jakob, se: *Müller*.
Møller, Jens (Præst i Tønsberg og Provst), **5a**, 160. **5b**, 79 Anm. 5.
Møller, Johannes (Rektor i Flensborg, Literærhistoriker), **3**, 406. **4**, 227.
Møller, Kornelius (Præst til Kornerup i Sælland, Naturforsker), **5b**, 18 Anm.
Møller, Malte (theologisk Forfatter), **5a**, 68, 116 Anm. 2, 175, 189, *194—96*, 201 Anm.
Møller, Olaus Heinrich (Rektor i Flensborg, historisk Forfatter), **4**, 226, 227, 241, 397.
Møller, Peder (Præst paa Kristianshavn, siden i Slagelse, Poet), **3**, 122, 433.
Møller, Peder (Navigationsmester i Throndhjem, Geograf), **4**, 181, 221—22.
Møller, Peter (Höjesteretsassessor), **5b**, 27.

Digitized by Google

Møller, *Rasmus* (Stiftsprovst, siden Biskop over Laaland-Falster, theologisk og filologisk Forfatter), **5a**, 161. **5b**, 91 Anm.
Møller, *Sören* (Præst til Ørting og Falling i Aarhus Stift, Poet), **5a**, 160, 209.
Møller, *Thomas* (Præst i Store-Hedinge, økonomisk Forfatter), **5a**, 160, 220 Anm. 2.
Mølleskou, *Andreas* (Præst til Osted og Allerslev i Sælland og Provst), **5a**, 211.
Møllmann, *Bernhard* (Professor i Historien, Bibliothekar ved det store kongelige Bibliothek og Historiograf, Magister, historisk og juridisk Forfatter), **4**, 119, 130, 160, 219, 226, 228 Anm. 3, 233, *250*, *528—29*. **5a**, 16, 181. **5b**, 76.
Mønster, *Peter Hans* (Præst i Ringsted, senere Biskop i Aarhus), **5a**, 162, 253 Anm. 3, 315.

Nannestad, *Frederik* (Præst, siden Biskop i Throndhjem), **4**, 112. **5a**, 160.
Nannestad, *Nikolaj Engelhart* (Professor og Præst i Odense), **5a**, 159, 213 Anm. **5b**, 132 Anm. 2, 182.
Nansen, *Hans* (Præsident i Kjøbenhavn, geografisk Forfatter), **3**, 7, 8, *320*, *322—23*.
Naschou, *Matthias* (Præst i Vordingborg), **5a**, 161.
Naskov, *Peder* (Præst til Skjødstrup i Aarhus Stift), **4**, 143.
von der Nath, *Wulf Karl* (Kammerjunker), **5a**, 86.
Naur, *Elias Eskildsen* (Rektor, siden Professor i Theologien i Odense, theologisk Forfatter, Digter), 40, 99, 122, 426, 433, *442—45*.
Nelle, *Frederik Kristian* (Læge i Holbæk, siden i Skeen), **5b**, 7 Anm. 4.
Nested, *Jens* (Hører ved Skolen i Kalundborg, tilsidst Præst i Karise i Sælland, Filolog), **4**, 193.
Nested, *Nelaus Povelsen* (Præst til Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn, theologisk Forfatter, Poet), **3**, 95, *106*, 120—21, 430, 445.
Neuchs, *Hans Henrik* (Præst i Vejle), **5a**, 160.
Neumann, *Jakob* (Præst til Asker i Agershus Stift, siden Biskop i Bergen), **5a**, 162.
Nicolaus Arusiensis, **1**, 36, 87.
Nicolaus de Dacia (Munk), **1**, 32.
Nicolaus Jenson (Bogtrykker), **2**, 8 Anm.
Nicolaus Petri, se: *Klaus*.
Nicolaus senior (Livlæge), **1**, 88.
Niebuhr, *Karsten* (Geograf), **4**, 43.
Niels, se: *Nicolaus Arusiensis*.
Niels (Munk i Sorø), **1**, 99, 100.
Niels Berthelsen (latinsk Poet), **3**, 252.
Niels Erichsen (Skibsbygger), **4**, 187.
Niels Eriksen (Læge), **3**, 226.
Niels Erlandsen (Kantor i Lund), **1**, 88 Anm. 2.
Niels Hansen (Forfatter af en Regnebog), **3**, 188.
Niels Jensen (Poet), **3**, 429.
Niels Jespersen, *Nicolaus Caspari Vibergius* (Præst til Frue Kirke i Kjøbenhavn, siden Biskop i Fyn), **3**, 80, 111.
Niels Jörgensen (Præst i Malmø, Magister), **3**, 105, 120.

Digitized by Google

Niels Klausen (Skade) (Biskop i Aarhus), **2**, 12 Anm. 2.
Niels Kristensen (Præst til Faxe i Sælland), **3**, 121.
Niels Lauridsen (theologisk Forfatter), **3**, 120.
Niels Lauridsen (Professor i Pædagogik, Magister, græsk Poet), **3**, 237.
Niels Mikkelsen (Skolemester i Kolding, Forfatter af en Regnebog), **3**, 188.
Niels Pedersen (i Svendborg), **2**, 71 Anm., 142.
Niels Pedersen, Nicolaus Petri Scanus (græsk og latinsk Poet), **3**, 237, 238.
Niels Pedersen, Nicolaus Petræus eller *Petrejus* (Præst i Loderup i Skaane, tilsidst Superintendent i Sønderjylland, historisk Forfatter), **2**, 58—59.
Niels Pedersen Øreløse, se: *Ørelose.*
Niels Stensen eller *Steno, Nicolaus Stenonis* eller *Stenonius* (Professor i Anatomien i Kjøbenhavn, Geolog, Læge, tilsidst katholsk Biskop), **3**, 5], 101, 163, 191, 205, *208—22.* **4**, 97.
Niels Sörensen (Præst i Malmø, Poet), **3**, 445.
Niels Sörensen, Nicolaus Severinus Arhusiensis (latinsk Poet), **3**, 252.
Niels Thomsen (Præst til Toten i Agershus Stift og Provst, latinsk Poet), **3**, 253.
Niels Trugelsen (Konrektor i Kristiania, siden Præst i Frederiksstad, theologisk Forfatter), **3**, 121.
Nielsen, Georg (Bibliothekar ved det kongelige Haandbibliothek, tysk Taler), **5a**, 35, 36. **5b**, 185, 210.
Nielsen, Johan (Provincialmedikus i Kristianssand), **5b**, 7 Anm. 4.
Nisløv, Kristoffer (Læge i Kjøbenhavn), **4**, 178.
Nissen, Georg Nikolaj (Chargé d'affaires i Wien, senere Censor for de politiske kjøbenhavnske Blade, dansk og tysk Poet), **5b**, 222, 365.
Nissen, Hans Nikolaj (Professor i Lovkyndigheden i Sorø, siden Vicelandsdommer i Sælland), **5a**, 112.
Nissen, Martinus (Prokurator og Raadmand i Throndhjem, Stifter af et Adressekontor, juridisk Forfatter), **5a**, 226. **5b**, 28.
Nissen, Niels Lang (Rektor ved Metropolitanskolen), **4**, 73 Anm. 2. **5b**, 70, 90, 141.
Nold, Kristen (Rektor i Landskrone, siden Professor i Theologien, theologisk og filosofisk Forfatter, Orientalist), **3**, 55, *63—64*, 93, 94, *101*, 110, 152, 160, 212, 219, 231. **4**, 111.
Nold, Kristen (Præst til Karrebæk i Sælland), **4**, 112.
Norby, Sören (Amiral), **2**, 71.
Nordahl, Peder Tønder (Præsident i Throndhjem, Literærhistoriker, Bogsamler), **3**, 327. **5b**, 160.
Norden, Ludvig Frederik (Kapitajn i Søetaten, Forfatter af en Rejsebeskrivelse), 4, 250—51. **5a**, 143. **5b**, 20.
Nordenzon, **5a**, 231 Anm. 1.
Nordrup, Hans (Poet), **4**, 293.
Nyborg, Kristen Lauridsen (Feltpræst, siden Skibspræst og tilsidst Præst til Hassing

Digitized by Google

og Villerslev i Aalborg Stift, theologisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **3**, 122, 270.
Nyborg, Peder Andersen (Præst i Skeen, Magister, filosofisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **3**, 161, 382.
Nyegaard, Peder Nikolaj (Tolder i Randers, siden Bogholder ved et Understøttelsesselskab i Kjøbenhavn, Oversætter), **4**, 80. **5a**, 226 Anm. 1, 227 Anm. 4, 243, 253 Anm. 1, 266. **5b**, 251, 334.
Nyegaard, Thor Andersen (Brygger i Kjøbenhavn, Poet), **4**, 293.
Nyerup, Rasmus («*Desiderius*», Professor i Literærhistorien, Universitets-Bibliothekar), **2**, 28, 86, 207 Anm. 3. **3**, 10, 508. **4**, 68, 153, 310, 343, 373, 423, 442 Anm. 3, 481 Anm., 537. **5a**, 53 Anm. 1, 170, 185, 186 Anm., 243, 246, 253 Anm. 1, 260, 270, 280, 281. **5b**, 12 Anm., 13, 51, 54 Anm. 2, 57, 58 Anm., 71, 72, 73, 77, 81 Anm. 2, 88 Anm. 1, 131 Anm. 3, 150, 152 Anm. 1, 158, 159, *161—65*, 171, 187 Anm. 5, 191, 197 Anm. 1, 208, 221 Anm., 223, 231 Anm. 1, 324, 333 Anm. 4, 355, 380.
Nyholm, Kristoffer (Præst i Nyborg), **5a**, 161, 186 Anm., 187 Anm.
Nyrop, Peder Jespersen (Præst til Eger i Agershus Stift), **4**, 141.
Nysted, Hans Olsen, Johannes Olaides Neapolitanus (Rektor i Horsens, siden Præst til Løsning og Korning i Aarhus Stift, theologisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **3**, 119, 122, 360, 373, 376, *382—86*. **4**, 143.
Næraae, Hans (Degn i Fjelsted i Fyn, økonomisk Forfatter), **5a**, 223 Anm. 2.
Næraae, Laurids (Præst i Svendborg), **5a**, 160.
Nødskov, Povel Matthias (Forvalter og Birkeskriver paa Herregaarden Thim, Topograf), **5b**, 81 Anm. 2.
Nör-Nissum, Jens Sörensen (Boghandler i Roeskilde), **2**, 171 Anm. 1. **3**, 121, 321, 324, 392, 402.
Nörregaard, Laurids (Professor i Lovkyndigheden og Generalauditør i Søetaten), **5b**, 27.

Obel (Lærer), **5a**, 185 Anm. 1.
v. Obelitz, Balthasar Gebhard (Professor i Lovkyndigheden), **4**, 164. **5b**, 26.
Ochsen, Johannes (tysk Hofpræst), **4**, 106.
v. Oeder, Georg Christian (Professor i Botanik, tilsidst Landfoged i Oldenborg, tysk Forfatter), **5a**, *28—31*, 45 Anm., 53, 130. **5b**, 12, 13, 14, 23 Anm. 1, 34.
Oest, Johann Friedrich (Forstander for Skolelærerseminariet paa Brahe-Trolleborg), **5a**, 72, 73 Anm.
Ofvid, Peder Matthissen (Poet), **3**, 433.
Olaf Engelbrektsen (Ærkebiskop i Throndhjem), **2**, 34, 97.
Olaus (Magister), **2**, 25.
Olavius, Johannes (Præst i Randers, latinsk og dansk Poet), **3**, 244, 248.

Digitized by Google

Olavius, Olaf (Bogtrykker paa Island, senere Tolder i Skagen og derpaa i Mariager, Forfatter af en Rejsebeskrivelse, Topograf og sprogvidenskabelig Skribent), **5b**, 21, 93.
Oldendorp, Johan (theologisk Æventyrer), **3**, 71, 86.
Ole Gyldenmund, Olaus Chrysostomus (Lektor i Malmø, tilsidst Biskop i Børglum), **2**, 31, 37, 51, 60.
Ole Jakobsen (Munk), **1**, 97.
Ole Jakobsen (Præst til Hjörlunde i Sælland), **3**, 98.
Oligerius Dacus, **1**, 85.
Olivarius, Kristen (Kapellan i Førslev i Sælland, kirkehistorisk Forfatter), **4**, 106, 112.
Olrog, Jens (Præst ved Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn, Magister), **4**, 112.
Olrog, Peder (Præst til Magleby paa Amager, Magister), **5a**, 160, 206, 209.
Olrog, Sejer (Præst til Osted og Allerslev i Sælland, Oversætter), **5b**, 251.
Olsen, Erik (Præst ved Almindeligt Hospital, siden Præst til Storøen i Bergens Stift), **5a**, 161.
Olsen, Gottsche Hans (Professor i Sorø, siden Konsul i Tunis og tilsidst Notarius publ. i Kjøbenhavn og Theaterdirektør, Taler, Oversætter, Poet), **4**, 94 Anm. 4. **5a**, 112, 300. **5b**, 251 Anm., 318, 396.
Olshausen, Detlef Johann Wilhelm (tysk Huslærer), **5a**, 68.
Oluf Ipsen (Borgemester i Kjøbhavn), **2**, 172.
Oluf Ulriksen, Olaus Ulrici (Bogtrykker i Malmø), **2**, 11, 63 Anm. 3, 76 Anm. 2, 139 Anm. 1, 140 Anm. 1, 145 Anm. 4, 147 Anm.
Olufsen, Oluf Kristian (Landøkonom, siden Professor i Statsøkonomi, Digter), **5a**, 66, 275. **5b**, 318, 321, 327, 340, *349—50*.
Omeis, Bernhard (tysk Læge, Provincialmedikus i Ribe), **3**, 226.
Opdal, Ellen (theologisk Forfatterinde), **3**, 122.
Ormer, Homerus (Biskop i Ribe), **1**, 31.
Orthophilus, se: *Buchhave, Rudolf.*
von Osten, Johan Andreas (Læge i Grönland), **4**, 178, 179.
Ostenfeld, Kristen (Konrektor i Viborg, siden Professor i Medicinen, Magister, lægevidenskabelig Forfatter, Filolog), **3**, 205, 226, 241.
Ostersen, Kristen, se: *Vejle.*
Ottesen, Otto (Præst til Höjland i Kristianssand Stift), **5a**, 161.
Ovenius, Andreas, **3**, 252.
Oxe, Albret (til Nielstrup), **2**, 206.
Oxe, Eskild (til Løgismose, Rentemester), **2**, 169.
Oxe, Johan (til Torsø) **2**, 206.
Oxe, Peder (til Gisselfeld, Rigens Raad og Hovmester), **3**, 20, 71, 72, 168, 287, 288, 289, 290.
Oxe, Fru *Pernille*, **2**, 170 Anm. 1.
Oxendorph, Jörgen Dinesen (Professor i Mathematik ved Ridderakademiet i Kjøbenhavn), **3**, 186.

Paasche, Henrik (tysk Læge), **3**, 225.

Digitized by Google

Paaske, Niels (Rektor i Thisted, tilsidst Biskop i Bergen, theologisk og filologisk Forfatter), **3**, 99, 155.
Pagh, Peder (Biskop i Fyn), **1**, 85.
Palladius eller *Plade, Niels, Nicolaus Palladius* (Præst til Frue Kirke i Kjøbenhavn, siden Biskop i Skaane), **2**, *66—69*, 170, 176, *188—92*, 227. **3**, 66.
Palladius eller *Plade, Peder, Petrus Palladius* (Rektor i Odense, siden Professor i Theologien og Biskop i Sælland), **2**, 25, 27, 29, 30 Anm. 2, 32 Anm., 49, *62—66*, 88 Anm. 1, 146, *165—88*, 189 Anm., 195 Anm., 198 Anm. 2 og 3, 199, 220, 227. **3**, 50, 66, 98, 142.
Pallini, Friedrich Joseph (Hermann Eichhornl) (tysk Æventyrer), **5a**, 47—48, 54, 291.
Paludan, Jens (Rektor i Ringsted, siden Præst i Thorslunde i Sælland, theologisk, historisk og filologisk Forfatter), **4**, 106, 108, 189, 220.
Paludan, Johan (Præst til Fanefjord paa Møn), **5a**, 161.
Paludan, Johan Lönborg (Præst ved Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn), **5a**, 161.
Paludan, Peder (Præst paa Kristianshavn, siden til Asminderød, Grönholt og Fredensborg, theologisk Forfatter, Topograf), **4**, 133 Anm. **5a**, 149 Anm. 2, 161, 163. **5b**, 81, 81 Anm. 2.
Paludanus, se: *Sören Kjær* eller *Skriver*.
Paludan Müller, Jens (Biskop i Aarhus), **5a**, 162.
«*Palæophilus*», **5a**, 189 Anm. 1.
Pape, Johann Karl Christian (Læge i Bergen), **5b**, 7 Anm 4.
Parelius, Jakob von der Lippe (Præst til Meldalen i Throndhjems Stift), **5b**, 18 Anm.
Parsberg, Holger (Landsdommer i Sælland), **3**, 20.
Parsberg, Kristoffer (til Frydendal, dansk Minister i Polen, senere Vicekansler, historisk Forfatter), **3**, 20, 320.
Parsberg, Manderup (til Hagesholm), **3**, 227.
Parsberg, Valdemar (Lensmand paa Riberhus), **3**, 296.
Paschcken, Daniel Heinrich (tysk Læge), **4**, 179.
Passov, Fru *Anne Kathrine* (født *Materna*, Skuespillerinde), **5b**, 97, 192, 209.
Pauelsen, Hans Thomæsen (dansk Resident i Lybek, Jurist), **3**, 280.
Pauli, Johan (Læge i Kjøbenhavn), **5b**, 7 Anm. 4.
Pauli, Johan Frederik (Postkasserer, Jurist), **4**, 160.
Paulinus, **3**, 251.
Paulli, Daniel (Boghandler i Kjøbenhavn), **3**, 111, 122, 350.
Paulli, Daniel (Filolog), **4**, 190.
Paulli, Holger (Kjøbmand, fanatisk theologisk Forfatter, Poet), **3**, 59, 433.
Paulli (adlet *Rosenschild*), *Jakob Henrik* (Professor i Historien og Historiograf, senere Ministerresident i England, latinsk Poet), **3**, 244, 315.
Paulli, Joakim Rikard (Toldinspektør i Kjøbenhavn, senere Arkivar ved Rentekammeret, dramatisk Forfatter), **4**, 439, 450, 479.

Digitized by Google

Paulli, Kristian (latinsk Poet), **3**, 253.
Paulli, Simon (Professor i Anatomi, Kirurgi og Botanik, senere Livmedikus), **3**, 16, 19, *195—98*, 199, 201, 208, 216, 253.
Paullini, Christian Franz (tysk Læge, latinsk Poet), **3**, 253, 319.
Paulsen, Johann Heinrich (tysk Læge), **4**, 179.
Paulus Eliæ, se: *Povel Eliesen.*
Paulus Emilius, **2**, 75.
Paus, Hans (Sorenskriver i Finmarken, historisk og juridisk Forfatter, Filolog, Oversætter), **4**, 194, 252, 345 Anm. 4, 503 Anm. 2. **5b**, 28.
Pawels, Klaus (Præst i Kjøbenhavn, tilsidst Biskop i Bergen, theologisk Forfatter, Poet), **5a**, 162, *201—3, 216*, 271, 275. **5b**, 318, 327, 384 Anm. 1, 387.
Payngk, Ahasverus (Hofmedikus), **3**, 226.
Payngk, Ferdinand (Præst til Løsning og Korning i Aarhus Stift), **3**, 58.
Payngk, Peder Diderik (Kemiker, Læge), **3**, 193.
Peder Albertsen, Petrus Alberti (Universitetets første Vicekansler), **1**, 76. **2**, 35.
Peder (Guardian i Lund), **2**, 140.
Peder Andersen (Præst), **2**, 72, 74.
Peder Brand, Petrus Brandis (Bogtrykker i Kjøbenhavn), **2**, 11, 113 Anm. 1.
Peder Børgesen (Poet), **3**, 426.
Peder Davidsen Skotte (Theolog), **1**, 76.
Peder Fransen, Petrus Frantzius (latinsk Poet), **3**, 252.
Peder Haagensen (Professor i Latinen, Magister), **3**, 155.
Peder Haræ (Klerk), **1**, 97.
Peder Hermansen (Rektor i Malmø, Poet), **3**, 253, *337.*
Peder Iversen, Petrus Ivo (Læge), **3**, 225.
Peder Jensen (Prior), **2**, 124.
Peder Jensen (Borgemester i Kjøbenhavn), **2**, 172.
Peder Jensen Roeskilde (Præst til Vester-Hæsinge og Lyndelse i Fyn, sprogvidenskabelig Forfatter, Poet), **3**, 32, 253, 254, *257—58.* 408.
Peder Jensen (Præst til Børglum i Aalborg Stift), **3**, 121.
Peder Jespersen (Hofpræst og Konfessionarius), **3**, 117, *123*, 487. **4**, 136.
Peder Klausen eller *Claudianus* (Hører i Kristiania, tilsidst Præst i Kverndrup i Fyn, Filolog, Poet), **3**, 233, 418, 424.
Peder Klausen, Undalinus (Præst til Undal i Kristianssand Stift og Provst, historisk Forfatter, Oversætter af «Heimskringla»), **3**, *326*, 327.
Peder Laale, Petrus Laale, Petrus Legista Laglandicus (Forfatter af en Ordsprog-Samling), **1**, 111—16.
Peder Lauridsen eller *Laurentsen, Petrus Laurentii* (Munk i Assens, tilsidst Præst i Lund), **2**, 38 Anm., *60—62, 141—42*, 145, 148, 161.
Peder Lauridsen (Præst til Holmedal i Bergens Stift), **3**, 121.
Peder Lauridsen (Ydstad, Præst), **3**, 120.

Digitized by Google

Peder Madsen (Præst i Varde og Provst), **3**, 121.
Peder Nielsen (Præst til Græsted og Maarum i Sælland), **3**, 146.
Peder Olsen, Petrus Olai Minorita (Munk i Roeskilde, Historiker), **2**, 57. **3**, 286.
Peder Pedersen (Kapitajn og Ekvipagemester ved Holmen, theologisk Forfatter), **3**, 121.
Peder Sigvardsen (Kantor i Throndhjem), **2**, 34.
Peder Smed (i Roeskilde), **2**, 152.
Peder Thøgersen (Præst i Randers, dramatisk Forfatter), **3**, *518*, 526.
Pekel, Markus Heerfort (Læge), **4**, 178.
Pelt, Kristian Ludvig (Professor i Økonomi og Handelsvidenskaberne i Sorø, senere Legationssekretær), **5a**, 112.
Pelt, Frans Nikolaj, **5a**, 309 Anm.
v. Penich, Johan Gottlieb (Major, Oversætter), **5b**, 248 Anm. 3.
Petersen, Henrik Fr. (Læge), **4**, 178.
Petersen, Johan Diderik (Auditør paa Kristiansø, Naturforsker), **5b**, 18 Anm.
Petersen, Karl Kristian (Skibskapitajn), **5b**, 10.
Petersen, Parmo Karl (Præst i Kolding og Provst, theologisk Forfatter, Kritiker), **5a**, 160, 240 Anm. 1.
Peterson, Matthias Konrad (Grosserer og Borgerkapitajn i Throndhjem), **5a**, 256 Anm. 1.
Petinati, Johan Rudolf (Krigssekretær, økonomisk Forfatter), **5b**, 223 Anm. 2.
v. Petkum, Johann Hieronymus (Professor ved Ridderakademiet i Kjøbenhavn, siden Præst Holsten), **3**, 59.
Petrejus Jonas, (theologisk Forfatter), **3**, 58.
Petreus, Nicolaus, **3**, 324.
Petri, Magnus (musikalsk Forfatter), **3**, 412.
Petronille Olufsdatter (Krogenos, Hr. *Anders Billes* Hustru), **2**, 136.
Petrus, Peder Reff Little (Poet), **1**, 108—9.
Petrus Albinus eller *Peder Hvid*, se: *Holberg, Ludvig.*
Petrus Andreas Hafnianus (Hører ved Roeskilde Skole), **3**, 246.
Petrus Brandis, se: *Peder Brand.*
Petrus de Dacia, **1**, 74, 75 Anm., 85.
Petrus Junius (skotsk Lærd), **3**, 295.
Petrus Ivari, **2**, 108 Anm. 2.
Petrus Laale, Petrus Legista Laglandicus, se: *Peder Laale.*
Petrus Laurentii, se: *Peder Lauridsen* eller *Laurentsen.*
Petrus Olai (?), **2**, 57.
Petrus Parvus Rosæfontanus, se: *Lille, Peder.*
Petrus Paulinus, **2**, 18, 25.
Petræus, Bertel (Mathematiker), **3**, 189.
Petræus, Theodor (Orientalist), **3**, *231—32*, 233.
Pfeiff, Daniel (tysk Præst i Kjøbhavn, siden Professor i Theologien), **3**, 55.
Pflueg, Frederik Andreas (Major, Medlem af General-Landvæsens-kommissionen, Oversætter), **5a**, 110, 222 Anm. 2, 234 Anm. 2 og 3. **5b**, 23 Anm. 2, 360.

Digitized by Google

Pflueg, Kristian Karl (Major, historisk Forfatter, Oversætter), 4, 92 Anm. 1. 5a, 257 Anm. 1.
Pflug, Johann Paul Gottfried (tysk Læge), 5a, 34.
Pfluge, Henrik Ovesen (Godsforvalter paa Grubbesholm og Nörholm, geografisk Forfatter), 3, 321, 325. 4, 286, 385.
Pfreundt, Jordan Hansen (theologisk Oversætter), 3, 120.
Pharodinus, se: *Gardner, Henrik.*
Philaletes, se: *Baden, Jakob.*
Philander, se: *Dyssel, Johan Arndt.*
Philander og *Doris*, se: *Feddersen* og Frue.
Philander von der Linde, se: *Schønau, Frederik Kristian.*
Philedor, se: *Povel Pedersen.*
Philet, se: *Evald, Johannes.*
Philocalus, se: *Karstens, Adolf Gotthard.*
Philocosmus, se: *Martfelt, Kristian.*
Philodaneias, se: *Jæger, Laurids.*
Philodanus, se: *Guldberg, Ove Høegh*, og *Pind, Ole*,
Philokalus, se: *Sporon, Benjamin Georg.*
Philomusus, se: *Fleischer, Rasmus*, og *Tauber, Johan Henrik.*
Philopatreias, se: *Bie, Jakob Kristian.*
Phister, Joakim Frederik (Præst til Gjerslev i Sælland), 5a, 160, 197.
Phønixberg, Povel Johannes (Bogtrykker i Kjøbenhavn, Poet), 4, 293, 351, 450 Anm. 3.
Pihl, Abraham (Præst til Vang paa Hedemarken og Provst, Astronom), 5a, 162. 5b, 9.
Pihl, Ole Stockfleth (Professor i Økonomien, senere Sorenskriver, historisk og sprogvidenskabelig Forfatter), 4, 254, 273, 274. 5b, 13, 158.
Pilt, Jens Mortensen (Præst i Slangerup, Historiker), 3, 326—27.
Pind, Ole (»*Philodanus*«, Prokurator i Kjøbenhavn), 5a, 231 Anm. 1.
Pingel, Jakob Kristian (Præst og Professor i Theologien i Sorø, senere Stiftsprovst i Fyn, Oversætter), 5a, 89, 160, 227 Anm. 4.
Piper, Hans (Livlæge), 4, 179.
la Placette, Jean (fransk reformert Præst i Kjøbenhavn), 3, 12, 59.
Plade, se: *Palladius, Niels* og *Peder.*
Plade, Matthias (filosofisk Forfatter), 4, 111, 162.
Plelo, Louis Robert Hippolyte de Brehan (fransk Greve og Minister i Kjøbenhavn), 4, 185, 220, 268, *287.*
Plesner, Kristian Karl (Præst til Raarup i Aarhus Stift, theologisk og filologisk Forfatter), 4, 190. 5a, 160.
von Plessen, Karl Adolf (Overkammerherre, Statsminister), 4, 225.
von Plessen, Kristian Ludvig (Statsminister), 4, 122, 223, 225.
Pletz, Povel (Filolog), 4, 191.
Plum, Frederik (Stiftsprovst i Sælland, senere Biskop i Fyn, Magister, theologisk og filologisk Forfatter, Poet), 5a, 161.

Digitized by Google

5b, 84, 91 Anm., 318, 363.
Plum, Klaus (Professor i Lovkyndigheden), 3, 273, 277.
Plüer, Karl Christoph (Præst i Altona, økonomisk Forfatter), 5a, 220 Anm. 2.
Pohlman, Johan Herman (Kapellan i Trøgstad i Agershus Stift), 5a, 162.
Poneck, H. M. (Huslærer), 5b, 30 Anm. 1.
Pontanus, Johan Isaksen (Historiograf), 3, 241, *313—14*, 317, 319—20.
Pontoppidan, Erik Eriksen (Præst paa Andvordskov, tilsidst Biskop i Throndhjem, Magister, theologisk, sprogvidenskabelig og dramatisk Forfatter, Psalmedigter), 3, 57, 94, 121, *137—39*, 237, 240—41, *361—66*, 380, 394, 433, 520. 4, 269, 270. 5b, 141.
Pontoppidan, Erik Ludvigsen (»*Eutropius Philadelphus*«, Hofpræst og Professor i Theologien, senere Biskop i Bergen, tilsidst Prokansler ved Universitetet, theologisk, historisk, sprogvidenskabelig, økonomisk og naturvidenskabelig Forfatter), 3, 76, 115—16, 116—17. 4, 66, 92 Anm. 4, 100, 109, 112, 119, *128—33*, 134, 136, 137, 139, 141, 150, 181, 219, 220, 221, 226, 238, *242—46*, 265, 268, *270—72*, 297, 330, 331, 333, 363, 509. 5a, 157, 162, *163—65*, 189, *220—21*. 5b, 12, 52, 81 Anm. 2, 158, 170.
Pontoppidan, Hans (Præst til Idestrup paa Falster, theologisk Forfatter, Poet), 5a, 160. 5b, 221, 318.
Pontoppidan, Johan Ludvig Kristian (Præst og Professor i Sorø, siden Stiftsprovst i Aalborg), 5a, 89, 160.
Pontoppidan, Ludvig (Stiftsprovst i Aarhus, theologisk Forfatter, Poet), 3, 122, 445. 4, 128.
Pope, Alexander (engelsk Digter), 4, 16.
Pors, Matthias Andersen, Matthias Porsius (Rektor, siden Præst i Ribe, filologisk Forfatter, latinsk Poet), 3, 252, 283, 360, 376—77.
Poscolan, Gudmand (Præst i Kalundborg, Magister, medicinsk og naturvidenskabelig Forfatter), 3, 226.
Poscolan, Jens Jensen (Musiklærer og Pagehovmester, theologisk Forfatter), 3, 120.
Pouch, Johan (Præst i Ribe, Magister, latinsk Poet), 3, 253.
Pouch, Ludvig (Provinciallæge i Ribe), 3, 226.
Pouch, Ludvig Jensen (sprogvidenskabelig Forfatter), 3, 392, *401—2*.
Poulsen, Andreas Benjamin (Præst i Gjentofte, siden i Frederiksborg, Poet), 5a, 160. 5b, 177, 179, 185, 221, 261.
Poulsen, Povel (Bogtrykker i Kjøbenhavn, tilsidst Skolelærer og Kirkesanger i Utterslev i Sælland, Oversætter), 5a, 253 Anm. 1, 257 Anm. 1.
Poulsen, Simon (Boghandler i Kjøbenhavn, Folkeskribent), 5a, 255, 294.
Povel Eliesen, Paulus Eliæ

Digitized by Google

(Karmelitermunk, Lektor i Theologien ved Universitetet, senere i Roeskilde, theologisk og historisk Forfatter), **2**, 16, 57, *99—100*, 102 Anm. 2, *104—23*, 126, 136, 137, *139—40*, 142, 158, 159—60, 161—62, 163. **3**, 49. **4**, 106.

Povel Hallsen, Paulus Hallerius (Præst i Harrested i Sælland, Islænder), **3**, 342.

Povel Hansen (Borgemester i Kjøbenhavn), **2**, 172.

Povel Madsen, Paulus Matthiæ (Professor i Latinen og Græsken, tilsidst Biskop i Sælland, Magister, theologisk Forfatter, latinsk Taler), **3**, 55, 72, 74, 87, 109, 114, 120.

Povel Pedersen («*Philedor*», Poet), **3**, *449—50*, 464.

Povel Povelsen (Kannik i Oslo og Slotsskriver paa Agershus), **2**, 198 Anm. 1.

Povel Povelsen (Præst til Saxild og Nølev i Aarhus Stift, Magister, kirkehistorisk Forfatter), **4**, 106.

Praëm, Key (Præst til Øsløs, Vesløs og Arup i Aalborg Stift), **5a**, 161.

Prahl, Bendix Djurhuus (Prokurator, tilsidst Byskriver i Kristiania, Poet), **5b**, 213.

Prahl, Jakob Peter (Kirurg i Svanike, tilsidst Præst til Øster-Marie paa Bornholm, Oversætter), **5a**, 253 Anm. 1.

Prahl, Niels (Folkeskribent, Oversætter, Poet), **4**, 360 Anm. 1. **5a**, 223, 224 Anm. 5, 227 Anm. 4, 241. **5b**, 55 Anm., 152 Anm. 1, *177*, 179, 203.

Pram, Kristen Henriksen (Fuldmægtig, senere Deputeret i Kommercekollegiet, tilsidst Toldforvalter paa St. Thomas, Folkeskribent, statsøkonomisk Forfatter, Digter), **4**, 76 Anm. 2, 365 Anm., 373, *477*. **5a**, *64—65*, 67, 87 Anm. 1, 202, 226 Anm., 228 Anm. 1, 242 Anm. 3, 243, 255, 257 Anm. 1, *260—63*, 266, 275, 282, 292 Anm. 5. **5b**, 69, 70, 71, 91 Anm., 140, 183, 185, 197, 222, 225, 229, 235, 237 Anm., 271, 275 Anm. 1, 307 Anm. 3, 317 Anm. 1, 318, 321, 323, 324, 327, 331 Anm. 2, 332, *335—37*, 342, *345—46*, 351, 359, 365, 368, 370, 412.

von Prangen, Johann Friedrich August (Læge i Korsør), **5b**, 7 Anm. 4.

Pratensis, Johannes (Rektor i Aarhus, senere Professor i Medicinen, Magister, medicinsk Forfatter, Astronom, latinsk Poet), **3**, 167, 168, 174, 190, 252.

Preisler, Joakim Daniel (Skuespiller ved det kongelige Theater, Oversætter), **5b**, 343, 344 Anm. 2.

Priebst, Kristian Mikael (Huslærer, siden Præst ved Garnisonskirken i Kjøbenhavn, sprogvidenskabelig Forfatter, Poet), **5b**, *111—17*, 186.

Prigg, Ludolf (latinsk Poet), **2**, 40.

Primon, Karl Frederik (Translatør i Kjøbenhavn, Folkeskribent, Poet), **5a**, 256 Anm. 1. **5b**, 318, 324.

Protten, Daniel (Læge i Helsingør), **3**, 226.

Digitized by Google

Puffendorf, *Samuel*, **4**, 386 Anm. 1.

Qvislin, *Lars Ibsen* (Slotspræst paa Agershus), **3**, 122.
Qvist, *Frederik* (Kateket, siden Slotspræst i Kjøbenhavn), **4**, 112. **5a**, 159.
Qvist, *Povel* (Præst paa Guineakysten, siden til Kjelvig i Finmarken og tilsidst til Næsodden i Agershus Stift), **5a**, 160.
Qvistgaard, *N.* (Oversætter), **5b**, 351.
Qvitzov, Fru *Anne Margrete* (gift med *Kristian v. Pappenheim*, latinsk Digterinde, Filolog), **3**, 22, 24, 268.
v. Quoten, *Julius Heinrich* (tysk Skuespiller), **4**, 430, 533.

Raben, *Frederik* (Stiftamtmand over Laaland-Falster, Naturforsker, svensk Forfatter), **5b**, 18 Anm.
Rachlöv, *Andreas Thamdrup* (Præst i Snoldelev i Sælland, theologisk Forfatter, Poet) **5a**, 162. **5b**, 318.
Rachlöv, *Jesper Rasmussen* (Skibspræst, Psalmedigter), **3**, 433.
Rafn, *Karl Gottlob* (Kommitteret i Kommercekollegiet, Naturforsker, Oversætter), **5a**, 253 Anm. 1. **5b**, 19.
Ragne, se: *Tyge Rothe*.
Rahbek, *Knud Lyne* (Professor i Æsthetikken, Theaterdirektør, Folkeskribent, historisk Forfatter, Dramaturg, Digter), **2**, 223. **3**, 404, 473, 508, 518. **4**, 5, 78 Anm. 2, 82 Anm., 83 Anm., 93 Anm. 2, 94 Anm. 1, 127, 238 Anm., 298, 306, 307, 340, 344, 356, 370, 373, 376 Anm. 3, 405 Anm. 2, 418 Anm. 3, 442 Anm. 3, 454, 460 Anm. 3, 469, 470 Anm. 5, 478 Anm. 2, 504, 507 Anm., 537. **5a**, 22 Anm. 1, 37, 77, 79 Anm. 2, 99 Anm. 2, 130, 134 Anm. 1, *137—38*, 153, 165, 182 Anm. 2, 202, 203, 205 Anm. 1, 207, 208, 210, 212, *213*, 217 Anm. 1, 218 Anm. 2, 226 Anm., 227 Anm. 4, 229, 230 Anm. 1, 245, 246, 250, *251—52*, 254, 255, 256, 258—59, 260, 261, 262, *263—87*, 288—89, 291—92 Anm., 293, 295 Anm., 298—99, 300 Anm. 4, 308, 309 Anm. 3, 314 Anm. **5b**, 2, 8, 39 Anm. 1, 41, 71, 72, 73 Anm. 2, 128, 139, 141, 153, 154, 159, 161, 164, 165 Anm. 1, 187 Anm. 5, 189—90, 191, 199 Anm. 1, 211, 213, *214*, 215 Anm. 1, 216, 217 Anm. 1, 218 Anm., 220, 221, 223, 226, 227, 228 Anm. 2, 230, 234, 235, 241, 244 Anm. 3, 246, 248 Anm. 2, 259 Anm. 3, 267 Anm. 1, 274, 275 Anm. 1, 298, 299 Anm. 1, 303 Anm. 1, 304 Anm., 307 Anm. 4, 310, 311 Anm., 312 Anm., 318, 319, *320—21*, 323, 324, 325, 326, 327, 337, 339, 341, 343, 344, 345, 346 Anm. 2, 349, 350, 355, 356 Anm. 2, 357, 358 Anm., 359, 360, 361, 364, 365, 370, 371, 372, 387, 390, 392, 394, 402, 403, 412.

Digitized by Google

Rahbek, Fru *Karen Margrete* (født *Heger*, Professor *K. L. Rahbeks* Hustru), **5a**, 280, *286*, 309 Anm.

Rahbek, *Matthias* (Præst til Linaa og Dallerup i Aarhus Stift, Oversætter), **5b**, 360.

Rahlff, *Georg* (Læge i Kjøbenhavn), **5a**, 38.

v. Ramdohr, *F. W. B.* (tysk Forfatter), **4**, 84 Anm., 95 Anm. 3.

Ramløse, *Hans* (Præst til Hvidbjærg i Aalborg Stift, theologisk Forfatter, Poet), **4**, 143, 293, 295.

Ramløse, *Peder Klausen* (Præst ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn), **3**, 58.

Ramus, *Daniel* (Poet), **3**, 418. **4**, 293.

Ramus, *Jakob* (Præst i Odense, siden Biskop i Fyn, theologisk Forfatter, Poet), **4**, 80. **5a**, 161, 198 Anm. 1, 208.

Ramus, *Joakim Frederik* (Direktør for Navigationsskolen paa Møn, siden Professor i Mathematik), **4**, 182, 184, 186.

Ramus, *Johan Daniel* (theologisk, filosofisk og filologisk Forfatter, tilsidst Jesuit og Bibliothekar hos Ærkebispen af Køln), **3**, 104, 161, 242. **4**, 111.

Ramus, *Jonas* (Præst til Norderhoug i Agershus Stift, theologisk og historisk Forfatter), **3**, 95, 326, 328.

Ramus, *Kosmus* (Præst i Assens), **5a**, 161.

Ramus, *Kristian* (Præst ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn, tilsidst Biskop i Fyn), **3**, 57.

Ramus, *Kristian* (Inspektør, siden Direktør for Mynt- og Medaille-Kabinettet), **4**, 422.

Ramus, *Melkior* (Lektor i Theologien i Throndhjem, Magister, fysisk og historisk Forfatter), **3**, 163, 326.

Ramus, *Petrus*, *Pierre de la Ramée* (fransk Filosof), **3**, *151*, 168.

Ranch, *Hieronymus Justesen* eller *Justus* (Præst i Viborg, dramatisk Forfatter, Digter), **3**, *447—48*, 462, *514—17*, *525—26*.

Randers, *Kristen Persön*, **4**, 77 Anm. 2.

Randrup, *Eggert Kristian Schnabel* (Præst til Taagerup paa Laaland, Oversætter), **5a**. 161, 253 Anm. 1. **5b**, 360.

Randrup, *Frederik* (Præst til Bregninge og Bjærgsted i Sælland), **5a**, 161, 213 Anm.

Randrup, *Lars Nielsen* (Præst i Randers, siden til Gimminge og Lem ved Randers, Poet), **3**, 426.

Randrup, *Niels Jensen* (theologisk Oversætter, Poet), **3**, 197, 210.

Randulf, *Enevold Nielsen* (Præst i Roeskilde, theologisk Forfatter, Astronom, Oldgransker), **3**, 98, 186, 334, 337.

Randulf, *Niels* (Præst i Kjøge, siden Biskop i Bergen, Magister), **3**, 57.

Rantzau, Fru *Elisabeth Sofie* (gift med *Hans Lindenov* til Gavnø), **3**, 527.

Rantzau, *Frederik* (til Asdal), **3**, 21, 23.

Rantzau, *Henrik* (til Breitenburg, den lærde), **3**, 171, 329.

Rantzau, *Henrik* (til Rosenvold.

Digitized by Google

Rigsraad, historisk Forfatter), **3**, 21, 320, 322.
Rantzau, Johan (til Frydendal, Bramminge og Ørslev Kloster, Generallieutenant), **3**, 21. **4**, 300, 301.
Rantzau, Kristian (Greve til Rosenvold, Ejer af Brahesborg, Vicestatholder i Norge, siden Stiftamtmand i Fyn), **4**, 222 Anm. 2, 233, 238, 319, 341, 342, 402, 452, 504 Anm. 1. **5a**, 15.
Rantzau, Otto Manderup (Greve, Assessor i Höjesteret, siden Stiftamtmand paa Island), **4**, 78, 532.
Rantzau-Ascheberg, Schack Karl (Greve, General), **5a**, 235.
Ranøe, Andreas Broberg (Læge ved Frederiks Hospital og Professor i Medicinen), **5b**, 6.
Rasch, Frederik (Præst i Aarhus, senere til Harridslev og Albæk i Aarhus Stift, Poet), **5a**, 161. **5b**, 318, *331—32*.
Rasch, Jakob (Laugmand i Stavanger), **3**, 274, 279.
Rasch, Jakob (Rektor og Lektor i Theologien i Kristiania, Magister, theologisk og medicinsk Forfatter), **3**, 122, 226. **4**, 143, 155, 189, 234.
Rasch, Jörgen (Navigationsdirektør paa Møn, senere Professor i Mathematik), **3**, 186. **4**, 182, 183.
Rasch, Peder, **4**, 108.
Rask, Hans (Astronom), **3**, 188.
Rasmus Lauridsen (Præst i Helsingør), **3**, 120.
Rasmus Simonsen (Hører, senere Vikar i Roeskilde), **2**, 70.
Rasmus, Svendsen (Konrektor i Kjøbenhavn, siden Præst til Faxe i Sælland, Poet), **3**, 445.
Rasmussen, Mikael (Præst i Vestenskov paa Laaland), **5a**, 160.
Rasmussen, Thomas (Præst til Grevinge i Sælland), **5a**, 161, 214 Anm. 3, 253 Anm. 1.
Rathike, Johann Dietrich (tysk Kapellan i Kjøbenhavn), **5a**, 33.
Rathke, Jens (Professor i Zoologien i Kjøbenhavn, siden i Kristiania), **5b**, 18.
Ratthje, Matthias (Poet), **5b**, 318.
Raue, Johann (Professor i Latinen og Logikken i Sorø), **3**, 34, 160, 241.
Raupach (Literærhistoriker), **3**, 31.
Ravensberg, Kristoffer (Professor ved Universitetet), **2**, 222.
Ravn, Albert (Præst til Vomb i Skaane), **3**, 121.
Ravn, Hans (Præst i Malmø, theologisk Oversætter, Poet), **3**, 120, 433.
Ravn, Hans Mikkelsen, Johannes Corvinus (Rektor i Slagelse, siden Præst til Ørslev og Bjerre i Sælland, sprogvidenskabelig Forfatter), **3**, 35, 38, 361, *408*, *411*, 413, 476, 479.
Ravn, Mikkel Kristoffersen, Corvinus (Præst til Gudmantorp i Skaane, theologisk Oversætter, Filolog, Poet), **3**, 122, 256, *264—66*.
Ravn, Peder (Poet), **3**, 279. **4**, 293.
Ravn, Rasmus Pedersen (Rektor i Rönne, theologisk Oversætter, Poet), **3**, 121, 418.
Rawert, Jörgen Henrik (Inge-

Digitized by Google

niørofficér, Professor i Mathematik ved Kunstakademiet), **5b**, 10, 147 Anm 1.
Rebolledo, *Bernardino* (spansk Greve og Minister i Kjøbenhavn, Digter), **3**, 11, 15, 271.
Reedtz, *Peder* (til Tygestrup (Kongsdal) og Thurebyholm, Rigsraad og Rentemester, senere Kansler), **3**, 20, 183, 484.
Reenberg, *Frans* (Provincialmedikus i Aalborg), **3**, 226.
Reenberg, *Jens* (Magister), **4**, 190.
Reenberg, *Kristian Kristoffer* (Præst til Finderup i Sælland og Provst), **4**, 112, 355.
Reenberg, *Morten* (Feltprovst, siden Præst i Stege, tilsidst Stiftsprovst i Sælland, Magister), **3**, 106. **4**, 113, *117*, *137*. 142 Anm. 1, 148, 162. **5a**, 212.
Reenberg, *Tøger* (til Ristrup, Landsdommer i Jylland, Digter, theologisk Oversætter), **3**, 122, 503. **4**, *300—1*. **5b**, 171, 200, 229.
Reerslev, *Lars Kristian* (Skuespiller, Oversætter), **5b**, 203.
Reff, *Hans* (Kannik i Throndhjem), **2**, 34.
Regel Regelsen (latinsk Poet), **3**, 252.
Regenfus, *Franz Michael* (Kobberstikker), **5b**, 18.
Rehling, *Andreas Johan* (Slotspræst i Frederiksborg), **5a**, 160.
Reichel, *Christian Heinrich* (tysk Huslærer), **5a**, 38.
Reiersen, *Andreas* (Præst i Ringsted, siden i Frederiksborg, theologisk og historisk Forfatter, Topograf), **4**, 106, 107, 145, 148. **5a**, 160. **5b**, 81 Anm. 2.
Reiersen, *D. N.* (Pseudonym), **5b**, 38 Anm.
Reimer, *Joachim Ludwig* (tysk Feltpræst), **3**, 59, 160.
Rein, *Jonas* (Præst til Kautokeino i Finmarken, tilsidst til Nykirken i Bergen, Digter), **5a**, 161, 275. **5b**, 214, 318, 321, 323, 324, 351 Anm., 370.
Reinhard, *Martin* (tysk Reformator), **2**, 16.
Reinmar von Zweter (tysk Digter), **1**, 29—30.
Reiser, *Karl Frederik* (Stadskirurg i Kjøbenhavn, historisk Forfatter), **5a**, 187 Anm. **5b**, 81 Anm. 2, 312 Anm.
Reisler, *Karl Gottlob* (tysk Sproglærer i Kjøbenhavn), **5a**, 38. **5b**, 84.
Reistrup, *Lorens* (Boghandler i Kjøbenhavn, Oversætter), **5a**, 253 Anm. 1, 257 Anm. 1.
Reitzer, *Jörgen Ernst*, **3**, 27.
Reitzer, *Kristian* (Professor i Lovkyndigheden, Historiograf, tilsidst Stiftamtmand i Aalborg, Bogsamler) **3**, 16, 275, 280, 315. **4**, 151, 192, 196, 219, 223, 368, 385.
Rembert (Ærkebiskop i Hamborg), **1**, 19.
Reravius, *Rasmus Hansen* (Præst til Vigsnæs paa Laaland, tilsidst i Rødby, theologisk Forfatter og Oversætter, Poet), **3**, 78, 85, 120, 123, 186, 423, 424, 469.
Resen, *Elias*, *Elias Johannis Resenius* (Filololog), **3**, 237, 238—39.
Resen, *Hans Hansen* (Rektor paa Herlufsholm, siden Pro-

Digitized by Google

fessor i Filosofien, derpaa i Theologien, tilsidst Biskop i Sælland, Magister), **3**, 56, 93, 110, 160.

Resen, *Hans Povelsen*, *Johannes Pauli Resenius* (Subrektor i Viborg, senere Professor i Logikken og Theologien, tilsidst Biskop i Sælland, Magister, theologisk, filosofisk og sprogvidenskabelig Forfatter, Psalmedigter), **2**, 36, 65, 122. **3**, 10, 32, *55—56*, 75, 92, 93, *96—98*, 104, 109—10, 111, 120, 151, *157—58*, 161, 163, 182, 378, 409, 433. **4**, 135, 162.

Resen, *Morten* (theologisk Forfatter, Poet), **4**, 144, 293.

Resen, *Peder Hansen* (Hører ved Frue Skole, senere Professor i Moralen, derpaa i Lovkyndigheden og Borgemester, tilsidst Præsident i Kjøbenhavn, juridisk, historisk og sprogvidenskabelig Forfatter, Bogsamler), **2**, 200. **3**, 13, 274—75, *321*, 325, 341, 342.

Resen, *Povel Hansen* (norsk Krigskommissær, Forfatter af en Rejsebeskrivelse), **4**, 222.

Resewitz, *Friedrich Gabriel* («*Misokakias*», tysk Præst i Kjøbenhavn), **5a**, 33, 36, 50, 197, 231 Anm. 1.

Reus, *Hektor Albert* (Auditør i Kjøbenhavn), **4**, 160.

Reuss, *Jeremias Friedrich* (tysk Hofpræst og Professor i Theologien), **4**, 38, 106, 112, 142.

von Reventlow, *Anna Sybille* (født *von Schubart*, gift med Grev *J. L. Reventlow* til Brahe-Trolleborg), **5b**, 36 Anm. 1, 366.

von Reventlow, *Johan Ludvig* (Greve, til Brahe-Trolleborg), **5b**, 36, 366, 368.

von Reventlow, *Konrad* (Storkansler), **3**, 126.

von Reventlov, Grev *Kristian Ditlev*, **4**, 180.

von Reventlow, *Kristian Ditlev Frederik* (Greve til Kristianssæde, Statsminister), **5a**, 244, 254 Anm. **5b**, *35—37*, 366.

Reverdil, *Elie Salomon François* (Kabinetssekretær, Medlem af Landbokommissionen, fransk historisk Forfatter, Kritiker), **5a**, 29, *84—85*, 130, 219, 236 Anm. 1. **5b**, 34—35, 54 Anm. 1, 132 Anm. 1, 158, 194, 205.

Rhod, *Laurids Kristensen* (Raadmand, siden Borgemester i Helsingør, theologisk Oversætter), **3**, 121.

Rhode, *Hans* (Konrektor i Aarhus, Magister), **3**, 240, 361, 377.

Rhode, *Kristen Madsen* (theologisk Forfatter), **3**, 105.

Rhode, *Morten* (Feltpræst, siden Præst i Viborg, Magister, theologisk Forfatter, Poet), **3**, 122, *125—26*, 445.

Rhode, *Peder* (Kapellan i Steppinge i Sønderjylland, siden Præst i Utterslev paa Laaland, theologisk og historisk Forfatter, Topograf, Poet), **5a**, 160, 208. **5b**, 80.

Rhodius, *Ambrosius* (tysk Læge, Professor i Fysik og Mathematik ved Gymnasiet i Kristiania), **3**, 160, 161, 162, 191, 225.

Rhodius, *Johannes* (Læge), **3**, 191, 225.

Digitized by Google

Rhodius, Jörgen (theologisk Forfatter), **3**, 101.
Rhon, Anton Christoph (tysk Præst i Kjøbenhavn), **4**, 137, 142. **5a**, 33.
Rhud, Niels (theologisk Forfatter), **4**, 106, 108.
Rhud, Otto (Rektor i Næstved, siden i Slagelse, Magister), **5a**, 173.
Rhuman, Arnold (Rektor i Slangerup, tilsidst Professor i Theologien i Kristiania, Filolog), **3**, 241.
Rhuman, Lisbeth (latinsk Digterinde), **3**, 45.
Rhuman, Wolfgang (Professor i Dialektikken, Filolog), **3**, 241.
Ribe, Jörgen Jensen, Georgius Johannis Ripensis (Hører ved Odense Skole, siden Præst til Allesø og Næsbyhoved-Broby i Fyn, sprogvidenskabelig Forfatter), **3**, 382. **4**, 189.
Riber, Hans Vilhelm (Lærer ved Skolelærer-Seminariet paa Blaagaard, Folkeskribent, Oversætter, Kritiker, Poet), **5a**, 43 Anm. 1, 207, 209, 227 Anm. 4, 253 Anm. 1, 275, 282. **5b**, 158, 222, 235, 236 Anm. 3, 251, 318, 321, 324, 335, 351.
Riegels, Niels Ditlev (Pagehovmester, historisk Forfatter, Folkeskribent), **3**, *17*. **4**, 73 Anm. 1, 80, 224, 296, 424 Anm. 2, 518 Anm. 2. **5a**, *57—58*, 174 Anm. 4, 187 Anm., 246, 249 Anm. 1, 250—51 Anm., 255, 260, 271. **5b**, 7 Anm. 1, 9 Anm. 1, 38 og Anm., 63, *65—68*, 144.
Ries, Georg Wilhelm Otto (tysk Major), **5a**, 68.
Riese, Thomas (juridisk Forfatter, siden Præst til Kvindherreds Præstegjæld i Bergens Stift), **5b**, 28.
Riis, Jörgen (Höjesteretsadvokat, Folkeskribent), **4**, *352—60*, 363.
Riis, P. (Poet), **4**, 293.
Riisbrigh, Børge (Professor i Logik og Metafysik), **4**, 68. **5a**, 114, *115—17*, 118, 142, 153.
Ring, Kristian (Filolog), **3**, 268.
Ringelmannus, Gasparus, **3**, 34.
Ripen, Jens Sörensen, **2**, 197 Anm. 2.
Rodriguez, Karl (Professor i Fransk, Spansk og Italiensk i Kjøbenhavn og tillige Auktionsdirektør), **3**, 271.
Roger, André (fransk Forfatter), **5a**, 83—84.
Rogert, Johan Philip (Landfysikus i Viborg), **5b**, 7 Anm. 4.
Rogert, Povel (Provst, Poet), **4**, 537.
Rohde, Hans (Filolog), **3**, 240.
Rohde, Ulrik Andreas (Rektor i Nyborg), **5b**, 84.
von Rohr, Julius Philip Benjamin (Landmaaler og Bygnings-Inspektør i Vestindien, Naturforsker, tysk og dansk Forfatter), **5b**, 18 Anm.
Roeskilde, se: *Peder Jensen.*
Roland Knudsen (Byfoged i Kragerø, Poet), **3**, 426.
Romdorph, Anders Pedersen (Rektor, siden Kannik i Ribe, Magister, theologisk Forfatter, Poet), **3**, 57, 99, 433.
Roos, Bernhard Ludvig Frederik (Kirurg paa Vemmetofte), **5b**, 7 Anm. 4.

Digitized by Google

Rorup, M., **5b**, 152 Anm. 1.
Rose, Kristian (Kantor i Odense, Filolog, Poet), **3**, 256, *267*. **4**, 275, 286, 315 Anm. **2**.
Rosenberg, Frans Nielsen (Professor i Mathematik i Lund, senere Biskop i Viborg, theologisk og fysisk Forfatter, latinsk Poet), **3**, 56—57, 163, 252.
Rosenfeldt, Niels (Prokurator i Kjøbenhavn, siden i Kristiania, Oversætter), **5b**, 350, 360 Anm. 2.
Rosengaard, Jens (Kannik, Magister), **2**, 34.
Rosengaard, Klaus (Magister), **2**, 34.
Rosenkilde, Jörgen (Student, theologisk Forfatter, Oversætter), **4**, 112. **5a**, 218 Anm. 1.
Rosenkrands, Absalon (Østerlandsfarer), **3**, 23.
Rosenkrands, Edel (theologisk Forfatterinde), **3**, 22.
Rosenkrands, Erik (Befalingsmand paa Varbjærg), **2**, 190.
Rosenkrands, Erik (til Rosenholm, Minister i England, siden Amtmand over Kallø og Stjærnholm Amter, theologisk Forfatter, Naturforsker), **3**, 18, 21, 23, 121, 226.
Rosenkrands, Frederik, **3**, 239.
Rosenkrands, Gunde (til Skafføgaard, Rigsraad, theologisk, juridisk og politisk Forfatter), **3**, 21, 58, 98, 99, 121, 280.
Rosenkrands, Holger (til Rosenholm og Skafføgaard, den lærde, Rigsraad og Befalingsmand over Dalum og St. Hans Klostere, theologisk, filosofisk og juridisk Forfatter, Psalme-Udgiver, Bogsamler), **2**, 64. **3**, 21, 23, 58, *61*, 90, 96, 135, 155, 239, 280, 433.
Rosenkrands, Iver (til Rosenholm og Rygaard, Statsminister, Patron for Universitetet, Poet), **4**, 38, 61, 62, 66, 71, 116, 157, 225, *284—85*, 327, 388. **5a**, 113.
Rosenkrands, Jens (til Qvitzovholm, latinsk Taler, Bogsamler), **3**, 21, 46, 108. **4**, 258.
Rosenkrands, Jörgen Ottesen (til Rosenholm, Rigsraad og Regeringsraad), **2**, 31 Anm. 2. **3**, 21, 71, 72, 290, 293.
Rosenkrands, Jörgen (til Kjeldgaard, den yngre, Hovmester for Sorø Akademi, Skoleherre for Herlufsholm, theologisk Forfatter), **3**, 21, 121, 206.
Rosenkrands, Korfits (juridisk Forfatter), **3**, 280.
Rosenkrands, Fru *Mette* (gift med Hr. *Kristen Thomesen Sehested* til Stovgaard, Psalmedigterinde), **3**, 433.
Rosenkrands, Oluf Nielsen (til Vallø, Lensmand paa Nyborg Slot, Ridder), **2**, 107.
Rosenkrands, Oluf (til Enggaard (Gyldensten) og Egholm, Baron, politisk Forfatter), **3**, 21, 94. **4**, 236.
Rosenkrands, Palle (til Krenkerup (Hardenberg), Skoleherre for Herlufsholm, Ridder), **3**, 164.
Rosenkrands, Fru *Pernille* (gift med *Gunde Rosenkrands* til Skafføgaard, theologisk Forfatterinde), **3**, 21, 122.
Rosenkrands, Sofie (lærd Kvinde), **3**, 22.
Rosenkrands, Fru *Sofie* (gift med

Digitized by Google

Hr. *Axel Brahe* til Krogholm), **2**, 195 Anm. 1.
Rosenkrands, Fru *Vibeke* (gift med *Erik Krag* til Bramminge), **3**, 427.
Rosenkrone, se *Londeman*.
Rosenlund, *Sören* (»*Junior Philopatreias*», Prokurator i Vestindien), **5a**, 231 Anm. 1, 232—33.
Rosenpalm, *Povel Nielsen* (Assessor i Kancelliet), **3**, 275.
Rosensparre, Jomfru *Berete*, **3**, 69.
Rosenstand-Goische, *Peder* (Hører i Aalborg, senere Konrektor og Lektor i Theologien i Viborg, derpaa Stiftsprovst sst., tilsidst Professor i Theologien), **4**, 78, 105, 112, 146. **5a**, 158, *165—68*, 169, 176—77. **5b**, 129, 178.
Rosenstand-Goiske, *Jens* (Præst til Gundslev paa Falster, Magister), **5a**, 160, 197.
Rosenstand-Goiske, *Johan Philip Kneyln* (Kopist, tilsidst Deputeret i Generaltoldkammeret), **4**, 78 Anm. 2. **5a**, 182 Anm. 3, 186 Anm.
Rosenstand-Goiske, *Peder* (Auditør, senere Höjesteretsadvokat, Theatercensor, tilsidst Laugmand i Kristiania, Dramaturg, juridisk Forfatter), **4**, 372, 463 Anm. 1, 472 Anm. 2. **5a**, 267. **5b**, 29, 38 Anm. 1, 206, 213, *239—40*, *241—42*, 275, 339, 345.
Rosenstand-Goiske, *Peder* (Auditør, senere Höjesteretsadvokat, tilsidst Generalauditør i Søetaten), **5b**, 27.
Rosentorne, se: *Abildgaard*, *Peder Kristian*.
Rosenvinge, *Jens* (Hører ved Odense Skole, siden Præst til Vissenbjærg i Fyn, naturvidenskabelig Forfatter), **3**, 226. **4**, 180, 181.
Rosing, *Hans* (Biskop), **3**, 101.
Rosing, *Mikael* (Skuespiller og Instruktør ved det kongelige Theater), **5a**, 266—67, 269, 283. **5b**, 301, 339 Anm. 2, 343, 344 og Anm. 2, 350, 351, 355.
Rosing, *Rasmus* (Præst paa Hitterøen i Throndhjems Stift, Poet), **3**, 438.
Rosted, *Elling* (Præst til Tranøen i Finmarken, Naturforsker), **5b**, 18 Anm.
Rosted, *Henrik* (Bergmedikus i Kongsberg, siden Læge i Kjøbenhavn og Roeskilde), **5b**, 7 Anm. 4.
Rosted, *Niels* (økonomisk Forfatter), **5a**, 217 Anm. 2.
Rostgaard, *Frederik*, *Fredericus Rostgardius* (til Krogerup, Geheimearkivar, senere Oversekretær i danske Kancelli, tilsidst Translatør ved Øresunds Toldkammer, sprogvidenskabelig Forfatter, dansk og latinsk Poet), **3**, 248, 489, 502, 503. **4**, 51, 99, 100, 114, 153 Anm. 1, 192, 197, 223, 224, 226, 231 Anm., 240, 260, 269, *281—92*, 294, 300, 309, 310, 340, 341, 353, 363, 368 Anm., 386, 403, *404—8*, 419, 423, *432—34*, 435, 437, 438, 441, 502, 538. **5b**, 150, 171.
Rostgaard, *Jens* (Amtsforvalter over Kronborg Amt, historisk Forfatter), **4**, 222. **5a**, 221 Anm. 3.

Digitized by Google

Rostgaard, Fru *Konradine Sofie* (gift med *Fr. v. d. Maase* til Tybjærggaard, siden med Assessor *Oluf Bruun*, Digterinde), 4, 293, 312.

Rostock, *Mads* (Præst i Odense, siden i Middelfart, theologisk Forfatter, Poet), 3, 120, 122, 426, 489.

Rothe, *Andreas Björn* (Assessor i Hof- og Stadsretten, siden Medlem af Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler), 5a, 134 Anm. 2. 5b, 219.

Rothe, *Karl Kristian* (Præst til Søborg og Gilleleje i Sælland, Oversætter), 4, 252, 253.

Rothe, *Kaspar Peter* (til Urup, Byfoged i Skive, Herredsfoged i Salling Herred og Landsdommer i Nörrejylland, juridisk, historisk og sprogvidenskabelig Forfatter, Folkeskribent), 3, 39. 4, 88 Anm. 1, *252—53*, *254*, *265*, 348, 363. 5a, 118, 120, 165 Anm. 4, 236. 5b, 65, *106—14*, 126, 127, 192, 203.

Rothe, *Tyge* («*Ragne*», til Tybjærggaard, Assessor i Generaltoldkammeret, senere Borgemester i Kjøbenhavn og Deputeret i Finanskollegiet, historisk, filosofisk og naturvidenskabelig Forfatter, Folkeskribent, Poet), 4, 5, 220, 255, 339 Anm. 3. 5a, 4, *52—53*, 61 Anm. 1, 62 Anm., 91, 93, 94, 102, 107, 114, *118—34*, 142, 208, 212, *244—45*, 246 Anm. 2, 247 Anm. 1, 250. 5b, 3, 16, 17 Anm. 1, 21, 35, 54—55, 106, 122, 143, 144, 146, 183, 184, 185 og Anm. 2, 187 Anm., 193, 194, 219, 277, 303 Anm. 2, 333.

Rottbøll, *Jens Laasby* (Höjesteretsadvokat), 5b, 29, 33 Anm. 1.

Rottbøll, *Kristen Friis* (Professor i Medicinen, Botaniker), 5a, 28. 5b, 14—15.

Rottbøll, *Kristen Mikkel* (Hører ved Nyborg Skole, siden Præst og Professor i Sorø, derpaa Stiftsprovst i Aarhus, tilsidst Biskop i Viborg, theologisk Forfatter, Kritiker), 5a, 89, 160. 5b, 158.

Rousseau, *Jean Jacques* (fransk Filosof), 4, 20—21.

Rud, *Knud* (til Vedbygaard, Rigsraad og Ridder, Lensmand paa Korsør Slot), 2, 34.

Rud, *Otte* (til Møgelkjær, Amiral, Lensmand paa Korsør Slot), 2, 197 Anm. 1. 3, 75.

Rud, Fru *Sofie*, 2, 171.

Rudbeck, *Olof* (Professor i Medicinen i Uppsala), 3, *199—200*, 342.

Rude, *Mikkel Nielsen* (Skoleholder i Faaborg, siden i Odense, Forfatter af en Regnebog), 3, 188.

Rudolph Frederigsön Philaletes (ɔ: *Thomas Clitau*), 4, 280.

Rudolphi, *Gotthard Benjamin* (tysk Læge), 4, 179.

Ruge, *Herman* (Præst til Slidre i Valders, siden til Ejdange-Agershus Stift, filosofisk Forrfatter), 5a, *134*.

Rugman, *Jon* (lærd Islænder), 3, 343, 345.

Runolf Jonsen (Rektor i Holum,, siden i Kristianstad, sprogvidenskabelig Forfatter, Magi-

ster, Islænder), **3**, 341, 342, 349.
von Rüsenberg, *Jean Reutner* (Kapitajn, sprogvidenskabelig Forfatter), **3**, 382.
Ryberg, *Niels* (Læge), **4**, 178, 287.
Ryberg, *Niels* (til Frederiksgave, Grosserer i Kjøbenhavn, økonomisk Forfatter), **5a**, 220 Anm. 2, 222. **5b**, 333.
Ryberg, *Svend* (Poet), **4**, 195, 293.
Ryge, *Andreas Nikolaj* (Kantor og Kateket paa Vallø, siden Præst til Lidemark i Sælland, historisk Forfatter), **3**, 39. **5b**, 65.
Rynning, *Mentz* (Præst til Vinger i Agershus Stift, theologisk Oversætter, Filolog), **4**, 192. **5a**, 160. **5b**, 90 Anm. 12.
Rytter, *Povel*, **3**, 144. **4**, 395, 399—400.
Rytter, *Povel*, *Paulus Rytterus*, se: *Holberg*, *Ludvig*.
Ræff, *Povel* (Kannik i Kjøbenhavn, Bogtrykker), **1**, 110. **2**, 11, 36, 115, 116.
Römer, *Dietrich Christian* (tysk Jurist), **5b**, 28.
Rømer, *Ole Kristensen* (Professor i Mathematik, Politimester og Borgemester i Kjøbenhavn, Astronom), **3**, 182, *184—85*. **4**, 97, 120 Anm., 182, 183, 301.
Rön, *Povel* (Præst i Frederiksstad, theologisk og historisk Forfatter), **4**, 68, 70. **5a**, 160. **5b**, 65.
Rönne, *Bone Falk* (Præst til (Kongens) Lyngby, theologisk og økonomisk Forfatter, Folkeskribent), **5a**, 161, **223** Anm. 2, 253 Anm. 1.
Rönning, *N.*, **4**, 103 Anm. 2, 339 Anm.
Rönnov, *Joakim* (til Faarevejle, Biskop i Sælland), **2**, **104**, 127, 153.
Rørby, *Jörgen Hatting* (Præst ved Nikolaj Menighed i Kjøbenhavn, Kritiker), **5a**, **143**, 160. **5b**, 375.

Saabye, *Hans Egede* (Missionær i Grönland, tilsidst Præst til Udby i Fyn), **5a**, 160.
Sabroe, *Matthias Gunderman* (Præst i Viborg), **5a**, 161.
Sadolin, *Jens*, se: *Viberg*, *Jens Jörgensen*.
Sadolin eller *Vibergius*, *Jörgen Jensen* (Biskop i Fyn, theologisk Forfatter, Psalmedigter), **2**, 18, 125, *143—44*, 219.
Sadolin, *Jörgen* (Konrektor ved Kjøbenhavns Skole, siden Præst til Stokkemarke paa Laaland, Magister), **3**, 58, 99.
Sahl, *Laurids* (Konrektor ved Frue Skole, siden Professor i Græsk, Magister), **5a**, 135 Anm. 4. **5b**, *89*, 158, 169.
de St. Pierre, *Bernardin* (fransk Filosof), **4**, 21—22.
Salchow, *Christoph Peter Theodor* (tysk Forfatter), **5a**, 68. **5b**, 39.
von Saldern, *Kaspar Salomon* (Reservekirurg ved kirurgisk Akademi), **5b**, 7 Anm. 4.
Salholt, *Ejler* (Læge i Helsingør), **5b**, 7 Anm. 4.
Salling, *S.*, **5a**, 234.
Salling, *Sören* (Præst til Junget

Digitized by Google

og Torum i Viborg Stift, Magister), **5a**, 160.
Salomonsen, Isaak Heinrich (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
Samsing, Jörgen, **2**, 142 Anm. 2.
Samsing, Peder Andersen (Præst til Ramme i Ribe Stift), **3**, 122.
Samsøe, Ole Johan (Pagelærer, siden Lærer ved Frue Skole, Digter, Folkeskribent), **5a**, 208, 267, 270 Anm., 275, *277*, 282. **5b**, 250, 318, 321, *351—55*, 356, 359.
Samuel, Henrik (historisk Forfatter), **4**, 220.
Sandal, Henrik Paulin (Præst i Magleby paa Møn, tilsidst i Udby i Sælland), **5a**, 161, 186 Anm.
Sandberg, Gerhard (Missionær i Varanger i Finmarken, senere Præst til Ous i Bergens Stift), **5a**, 160.
Sandberg, Ole Rømer Aagaard (Præst for Oslo Menighed), **5a**, 161.
Sander, Levin Kristian (Fuldmægtig ved Kreditkassen, senere Professor i Pædagogik og Methodik ved det filologiske Seminarium, tysk og dansk Forfatter, Folkeskribent, Digter), **4**, 10 Anm., 84 Anm. **5a**, 38, 136 Anm. 1, 254 Anm., 275. **5b**, 71, 87—88, 163, 318, 321, 322, 327, 351, *355—59*, 387, 392.
Sandgaard, K. P. (Sejl-, Flag- og Kompasmager i Kjøbenhavn), **5a**, 220 Anm. 2.
de Sandoval, Don Anton (luthersk theologisk Forfatter), **3**, 59, 103.
Sandsigeren, se: *Thura, Kristian.*
Sandvig, Bertel Kristian (Sekretær i Selskabet for dansk Historie og Sprog og i det genealogiske Selskab, historisk, topografisk og sprogvidenskabelig Forfatter, Kritiker), **3**, 315. **5b**, 58 Anm. 2, 81 Anm. 2, *97*, 159.
Sandøe, Jens (Præst til Vester-Ulslev, siden til Thoreby paa Laaland, Magister, theologisk Forfatter, Poet), **5a**, 160. **5b**, 221, 224, 225, 318.
Sartorius eller *de la Serre, Pierre* (fransk Hofprædikant), **3**, 59.
Sascerides, Gellius (Professor i Medicinen), **3**, 169, 175, *191*, 192.
Sascerides, Johan (Professor i Hebraisk, Magister, theologisk Forfatter, latinsk Poet), **2**, *46—48*. **3**, 57, 108.
Sassius, Konrad (theologisk Oversætter), **3**, 100—101, 122.
Sass, Niels (Konrektor i Odense, siden Præst i Assens og Provst, Magister, latinsk Poet), **3**, 252.
Satterup, Laurids (Præst til Dannemare paa Laaland og Provst), **5a**, 161.
Saxild, Niels Hansen (Præst til Følleslev og Særslev i Sælland), **3**, 108.
Saxe (Provst i Roeskilde), **1**, 43.
Saxo Grammaticus eller *Saxe Lange* (Historieskriver), 1, *13—14*, 37, *38*, 41, 42, *43—49*, 99. **2**, 74. **3**, 289, 290, 314, 347.
Saxtorph, Frederik (Regimentskirurg, Naturforsker), **5b**, 19.

Digitized by Google

Saxtorph, Hans Kristian (Rektor i Roeskilde), **5b**, 10, 90.
Saxtorph, Jakob (Forstander for Skolelærer-Seminariet paa Jonstrup, siden Rektor i Odense, Naturforsker), **5b**, 19.
Saxtorph, Johan Sylvester (Professor i Kirurgien og Fødselsvidenskaben), **5b**, 6.
Saxtorph, Matthias (Professor i Medicinen og Stads-Acchoucheur), **5b**, 6.
Saxtorph, Peder (Præst ved Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn), **5a**, 160.
Saxtrup, Niels (Præst i Nakskov, Poet), **3**, 424.
Scavenius, Jakob Brönnum (Handelsfaktor i Bengalen, senere Ejer af Gjordslev og Klintholm og Bogsamler), **5b**, 160, 219, 220 Anm.
Scavenius, Nicolaus Laurentii, se: *Skabo, Klaus Lauridsen.*
Scavenius eller *Skavbo, Lars* eller *Laurids Mortensen,* (Præst og Lektor i Roeskilde, senere Professor i Theologien, tilsidst Biskop i Sælland, Magister), **3**, 56, 108, 121.
Scavenius, Morten Andersen, se: *Skavbo.*
Scavenius, Peder Lauridsen (Professor i Lovkyndigheden, siden Generalprokurør og Assessor i Höjesteret), **3**, 273, 275.
Schacht, Matthias Henriksen (Hører i Viborg, senere Rektor i Kjerteminde, Musiker, Literærhistoriker, sprogvidenskabelig Forfatter, Oldgransker), **3**, 23, 46, *335*, *338*, 410, *412*, 484.
von Schack-Rathlou, Joachim Otto (Statsminister), **5b**, 63 Anm. 2, 150, 207.
Schaller, Johann (tysk Sproglærer), **4**, 218.
Schanche, Hans Jonæsen (Rektor i Throndhjem, senere Præst til Melhus i Throndhjems Stift, Poet), **4**, 293.
Schandrup, Jakob Knudsen (Herredsfoged i Middelsom Herred, Poet), **4**, 301.
Scheeby, Alexander (Skibspræst, senere Præst ved den tyske Menighed i Lissabon, derpaa til St. Olai Kirke i Helsingør), **5a**, 161.
v. Scheel, Heinrich Otto (Major, tysk historisk Forfatter), **5a**, 34, 243.
Scheel, Joachim (tysk Læge i Kjøbenhavn), **3**, 225.
Scheel, Paul (tysk Læge, Stadsfysikus i Kjøbenhavn), **5a**, 68. **5b**, 7 Anm. 4.
Scheffer, Frederik Kristian (Præst paa Fredensborg, Oversætter), **5a**, 160, 197, 237 Anm. 2 og 3. **5b**, 200.
Scheffer, Jakob Andersen (Raadmand i Nyborg, Poet), **3**, 424.
Scheibe, Johann Adolph (Hof-Kapelmester, tysk Forfatter og Oversætter), **4**, 371, 413 Anm. 2, 420 Anm. 1, *422*, 446, 454, 489, 510 Anm. 2, 513, 541 Anm. 1, 547 Anm. 1, 549, 551. **5a**, 33 Anm. 1, 43, 235 Anm. 2. **5b**, *263*.
Scheidt, Christian Ludwig (Professor i Lovkyndigheden, Historiograf, tysk Forfatter), **4**, *159—60*, 226, *250*, 509 Anm. 1. **5a**, 9.

Digitized by Google

Schelderup, Jörgen (Student), 4, 287.
Schellenberg, Anton Otto (tysk Student og Underofficér), **5a**, 311 Anm. 2.
v. Scherewien, Karl Leopold (Major, senere Landsdommer i Fyn, tysk Forfatter og Oversætter), **5b**, 51.
Scheving, Jon (Skoleholder paa Amager, Filolog, Islænder), **5b**, 90 Anm. 12.
Schiellerup, **5b**, 150.
Schierman, Hans (Sorenskriver i Solør og Oudalen, Poet), **5b**, 179, 199—200, 221.
Schifter, Kristen (Brevskriver ved, siden Assessor i, Hof- og Stadsretten), **5a**, 292 Anm.
von Schimmelmann, Charlotte (født *von Schubart*, gift med Grev *E. H. v. Schimmelmann*), **5b**, 398.
von Schimmelmann, Emilie Karoline Christiane (født *von Rantzau*, gift med Baron *E. H. v. Schimmelmann*), **5a**, 42 Anm. 1.
von Schimmelmann, Ernst Heinrich (Baron, siden Greve til Lindenborg, Statsminister), **5a**, 37, 260. **5b**, 72, 150, 374, 381, 384, 398, 405, 406.
de Schimmelmann, Julie (Baronne), **5a**, 41 Anm. 4.
Schive, Jens How (Præst til Græsted og Maarum i Sælland), **5a**, 161.
Schive, Lars eller *Laurids* (Professor i Astronomien), **3**, 188. 4, 182, 183, 187.
Schive, Niels (Præst til Voldum og Rud og Kabinetspræst paa Klavsholm i Aarhus Stift), 4, 142.
Schiødt, Karsten Ludvig (Kemiker), **5b**, 7 Anm. 3.
Schiødte, Matthias (Præst til Snøde og Stoense paa Langeland, Oversætter), **5a**, 227 Anm. 4.
Schiønning, Peder (Kapitajn i Søetaten), **5a**, 236 Anm. 4.
Schiörring, Niels (Kammermusikus), **5a**, 207 Anm. **5b**, 230 Anm. 4.
Schiøt, Jörgen Andersen (økonomisk Forfatter), **5a**, 223 Anm. 2.
Schiøth, David (Konrektor i Kristiania, siden Præst til Froen i Gudbrandsdalen, økonomisk Forfatter), **5a**, 160, 223 Anm. 2.
Schiøth, Jens Ridderman (Rektor i Randers, tilsidst Præst til Ballerup og Maalev i Sælland, Magister), **5a**, 161.
Schlegel, Henrik Frederik (Kommitteret i Økonomi- og Kommerce-Kollegiet, Astronom), **5b**, 9.
Schlegel, Johann Elias (tysk Legationssekretær, siden Professor i Historien i Sorø, tysk Forfatter), **3**, 449—50, 477, 490, 492, 505. 4, *244—46*, 308, 348, 357, 467, 538. **5a**, *12—15*, 89. **5b**, 40, 202 Anm. 4.
Schlegel, Johan Frederik Vilhelm (Professor i Lovkyndigheden), **5a**, 17, 136, 139, 149 Anm. 3, 150, 152. **5b**, 27, 31, 162, 163.
Schlegel, Johann Heinrich (Professor i Historien, Historiograf, Bibliothekar ved det store

Digitized by Google

kongelige Bibliothek, tysk og dansk Forfatter), **4**, 155, 246, 433 Anm. **5a**, 4, *15—17*, 222 Anm. 5, 256 Anm. 2. **5b**, 40, 57, 76, 78, 82, 140, 162, 185, 202 Anm. 4, 210, 211, 281, 282.
Schløsser, Kaspar Wilhelm (tysk Læge), **4**, 179.
Schmettow, Hermann Woldemar (General, tysk Forfatter), **4**, 80 Anm. 1. **5a**, *39—41*.
Schmidt, Frederik (Præst til Eger i Agershus Stift og Provst, senere Præst for Himmelev og Roeskilde Jomfrukloster, Poet), **5a**, 161. **5b**, 227, 318, 324, 335.
Schmidt, Kristen (Oversætter, siden notarius publ. i Kjøbenhavn, Bogsamler), **4**, 253, 361. **5b**, 160.
Schmidt, Kristian Frans (Slotsforvalter paa Frederiksberg og Haveinspektør), **5a**, 223 Anm. 2.
Schmidt, Thomas (Hører ved Odense Skole, Magister), **4**, 189, 192, *193—94*.
von Schmidt-Phiseldeck, Konrad Friedrich (Deputeret i Økonomi- og Kommerce-Kollegiet, tysk og dansk Forfatter), **4**, *34—35*. **5a**, 153.
Schmitto, Friedrich Karl (tysk Præst paa Amager), **5a**, 37.
Schnabel, Bernhard (Rektor i Kjøge, siden i Roeskilde, Magister, theologisk Forfatter), **4**, 105, 112, 389.
Schnabel, Kristian (Rektor i Roeskilde, Magister, Orientalist), **5b**, 84.
Schnabel, Markus (Præst i Lier ved Bragnæs, Topograf), **5a**, 161. **5b**, 80 Anm.
Schneider, Kristian Frederik (Translatør, Lærer i Engelsk ved Søkadetakademiet), **5b**, 85, 160.
Schnell, Frederik Kristian (Præst paa Guineakysten, siden i Thisted), **3**, 99, 122. **4**, 134, 143.
Schonning, Anders (Præst i Nyborg), **5a**, 162.
Schonwig, J. A. (Feltpræst?, Poet), **3**, 418.
Schou, Jakob Henrik (Assessor i Hof- og Stadsretten, siden Kæmmerér ved Øresunds Toldkammer), **5b**, 27.
Schouboe, Peder (Hører ved Frue Skole), **5b**, 90.
Schousboe, Peder Kofod Ancher (Assessor i Økonomi- og Kommerce-Kollegiet, siden Generalkonsul i Marokko, Naturforsker), **5b**, 18.
Schow, Kristen (Deputeret i Kancelliet), **5b**, 27.
Schow, Laurids (Klokker, Udgiver af «Peder Paars»), **4**, 372.
Schow, Niels (Professor i Græsk), **5a**, 149 Anm. 1. **5b**, 89.
Schram, Hans Jokum (Mathematiker), **5b**, 10.
Schrøder, Hans Kristoffer (Bogtrykker i Kjøbenhavn), **5a**, 38.
Schrøder, Johan Frederik (Byskriver i Rudkjøbing, tysk Oversætter), **5b**, 19.
Schrøder, Johannes (Kapelmester), **3**, 412.
Schrøder, Johannes (Rektor i Frederikshald, siden i Frederiksborg, titul. Professor, Poet), **4**, 314.

Digitized by Google

Schrøder, *Karl Franz* (tysk Læge, Oversætter), **5a**, 38. **5b**, 7 Anm. 4.
Schrøder, *Kristoffer* (Præst til St. Olai Kirke i Helsingør), **5a**, 160.
Schrøder, *Laurentius* (*Lorenz*) (Organist i Kjøbenhavn, tysk Forfatter), **3**, 412.
Schrøter, *Jakob* (Magister), **3**, 101.
Schultz, *Karl Frederik* (Hører, tilsidst Rektor i Roeskilde), **5b**, 90.
Schulz, *Johann Abraham Peter* (Kapelmester, tysk Forfatter), **5a**, 38, 55, 66. **5b**, 371, 376, 382.
Schulz, *Johan Heinrich* (Mekaniker og Modelmester, astronomisk Forfatter), **5b**, 10.
Schulz, *Peder* (Student, sprogvidenskabelig Forfatter), **4**, 268—69.
Schulz, *Philip Vilhelm* (Kapitajn i Søetaten), **5b**, 10.
Schulze, *Benjamin* (tysk Missionær), **4**, 188.
Schulze, *Kristian Ernst Vilberg* (Klokker i Kragerø), **5a**, 134—35.
Schumacher, *Andreas* (Kabinetssekretær og Deputeret i danske Kancelli), **3**, 147.
Schumacher, *Christian Friedrich* (Overkirurg, ved Frederiks Hospital og Professor i Kirurgien, Naturforsker, dansk og tysk Forfatter), **5a**, 38. **5b**, 18.
Schumacher, *Jens Reimert* (Bogholder ved Extraskatten, siden Regeringsraad paa St. Croix), **5a**, 220 Anm. 2, 235.
Schumacher, *Peder*, se: *Griffenfeld*.
Schwarz, *Frederik* (Skuespiller og Instruktør ved det kongelige Theater, Oversætter, Kritiker), **5b**, 298, 299 Anm. 1, 339, 343, 344 Anm. 2, 345, 350, 351, 355.
Schwarz, *Josva* (tysk Hofprædikant), **3**, 59.
Schwarz, *Niels* (til Buskerud, Assessor i den norske Overhofret, theologisk Forfatter), **4**, 106, 107—8.
Schweder, *Joakim* (Forfatter af en Regnebog), **3**, 188.
Schwingel, *Gert Kristian* (Bergkasserer i Kongsberg), **5a**, 235 Amn. 1.
Schydtz, *Jörgen Lottrup* (Assessor i Hof- og Stadsretten, senere Justitiarius i Stiftsoverretten i Bergen), **5a**, 246 Anm. 1. **5b**, 162, 165 Anm. 1.
Schyth, *Niels* (Præst i Kalundborg, siden i Veggerløse paa Falster), **5a**, 162.
Schytte (Poet), **4**, 294.
Schytte, *Andreas* (Professor i Lovkyndigheden i Sorø, statsvidenskabelig Forfatter), **4**, 75. **5a**, 46, *110—11*, 220 Anm. 2. **5b**, 15, 78.
Schytte, *Erik Gerhard* (Missionær i Finmarken, siden Præst til Bodøen i Nordlandene og Provst, theologisk, natur- og sprogvidenskabelig Forfatter), **5a**, 161. **5b**, 15 Anm. 3.
Schytte, *Karl Gustav* (Prokurator, siden Regimentskvartérmester), **5a**, 231 Anm. 1.
Schønau, *Frederik Kristian* («*Philander von der Linde*», Kateket i Kjøbenhavn, senere Præst i Aarhus, derpaa til Kregome og Vinderød i Sæl-

land, juridisk, filologisk og historisk Forfatter, Oversætter), **4**, 78, 164, 192, 193, 252, 254, 267 Anm., 293, 346 Anm., 347. **5b**, 50, 182.
Schønfeldt, David Nicolai (tysk Præst i Bergen), **5a**, 33.
Schønheyder, Johan Henrik (Hofmedikus, titul. Professor, medicinsk Forfatter, Oversætter), **5a**, 248 Anm. 2. **5b**, 6, 7, 334, 351.
Schønheyder, Johan Kristian (Slotspræst, senere Præst til Trinitatis Kirke, derpaa Stiftsprovst i Sælland, tilsidst Biskop i Throndhjem), **4**, 90. **5a**, 42, 160. **5b**, 219, *277—78*, 279, 280, *283—84*, 285, 286—87, 289, *291—93*, 297, 301, 302.
Schønheyder, Johan Martin (Kammeradvokat), **5a**, 304, 305 Anm. 1. **5b**, 28, 38 Anm. 1.
Schøning, Gerhard (Rektor i Throndhjem, siden Professor i Latinen og Historien i Sorø, tilsidst Geheimearkivar, Magister, historisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **4**, 75, 254—55 Anm. **5a**, 111, 114. **5b**, 41, 43, *46—49*, 50, 51, 52, 59, 61, 63 Anm. 1, 93.
Scribonius, Nicolaus (latinsk Poet), **3**, 254.
de Scudery, Magdalene (fransk Digterinde), **3**, 421.
Sebbelow (theologisk Forfatter), **4**, 112.
Seeberg, Gerhard (Præst til Thunø i Agershus Stift), **5a**, 218 Anm. 1.
Seefeld, Jakob (til Visborggaard, Rigsraad og Regeringsraad, Lensmand paa Mariager Kloster), **3**, 227.
Seefeld, Jörgen (til Næs, Landsdommer i Sælland, Rigsraad, Lensmand paa Ringsted Kloster, Bogsamler), **3**, 21, 23, 46, 343.
Seehus, Hans Mikael (Præst til Saxild og Nølev i Aarhus Stift), **5a**, 115 Anm. 2.
Seehus, Morten (Proviantskriver ved Flaaden, Poet), **4**, 293.
Seeman, Jakob (Læge), **5b**, 7 Anm. 4.
Seerup, Jörgen (Rektor i Ribe, prof. medic. designatus), **3**, 152. **4**, 176.
Seerup, Niels (professor medicinæ designatus), **3**, 226.
Seerup, Matthias eller *Mads Worm* (Præst i Faaborg), **4**, 111.
Seerup, Sören (Stiftsprovst i Ribe), **3**, 58. **4**, 111.
Seger, Georg (tysk Læge), **3**, 226.
Sehested, Elisabeth, **2**, 82.
Sehested, Hannibal (Rigsraad, Statholder i Norge, siden Rigsskatmester, Ridder), **3**, 8, 448.
Sehested, Jens Sten («Sjennest» til Sellebjærg, Poet), **3**, 24, 448, 463.
Sehested, Knud, Canutus (latinsk Taler), **3**, 34.
Sehested, Kristen Thomesen (til Stovgaard, Rigsraad og Kongens Kansler, Høvedsmand paa Kallø, Ridder, Psalmedigter), **3**, 19, 20, 183, 206, 411, 433.
Seidelin, Frederik (Læge i Nakskov), **5b**, 7 Anm. 4.

Digitized by Google

Seidelin, Frederik (Kapellan i Gloslunde paa Laaland, Filolog), **5a**, 161. **5a**, 91 Anm.
Seidelin, Frederik (Bogtrykker i Odense, Poet), **5a**, 226. **5b**, 318.
Seidelin, Hans (Præst til Gloslunde paa Laaland, Filolog), **5a**, 162. **5b**, 91 Anm.
Seidelin, Jens (Præst til Arrild i Ribe Stift, Magister, Filolog), **5a**, 161. **5b**, 91 Anm.
Sejdelin, Klaus Henrik (Bogtrykker i Kjøbenhavn, Folkeskribent Oversætter), **4**, 83 Anm. 4. **5a**, 256 Anm. 1, 257 Anm. 1, 259 Anm. 5, 300 Anm. 1, 315. **5b**, 383 Anm. 2.
Seidelin, Kristian (Præst til Frue Kirke i Odense), **5a**, 160, 198 Anm. 1.
Seip, Kristian Kaspar (Landfysikus i Smaalenenes Amt), **5b**, 7 Anm. 4.
Sekman, Balthasar (Assessor i Höjesteret, latinsk Taler), **3**, 108.
Sekman, Diderik (Justitiarius i Höjesteret, Historiker, Oversætter), **4**, 220, 434, 537.
Selmer, Kristen (Præst i Bergen, Poet), **4**, 293. **5a**, 160.
Selmer, Peter Hersleb (Kommandør i Søetaten, theologisk Oversætter), **5a**, 218.
Sevald Thomæsen (Konrektor, siden Præst i Kristiania, theologisk Forfatter), **3**, 58, 121.
Sevel, Frederik Kristian (Professor i Lovkyndigheden, siden Generalauditør i Søetaten, Bogsamler), **4**, 164. **5b**, 26, 160.
Severinus, Fridericus, se: *Sörensen, Frederik.*
Severinus, Petrus, se: *Sörensen, Peder.*
Seydlitz, Johann August (tysk Hofpræst), **4**, 142.
Seydlitz, Kristian Gotthold («*Alethophilus*», Professor i Hebraisk og Lektor i Theologien i Odense), **5a**, 160, 186 Anm., 198 Anm. 1. **5b**, 89.
Shaftesbury, Anthony Aschley-Cooper (Earl, engelsk Filosof), **4**, 14.
Sibbern, Friedrich Gabriel Gottlieb (Kirurg ved Opfostringshuset i Kjøbenhavn), **5b**, 7 Anm. 4.
Sibbern, Hans (Konrektor ved Odense Skole og Professor ved Gymnasiet, Magister), **5b**, 89.
Sibbern, Nicolai Peter (Præst i Glückstadt), **3**, 304, 305, 309—10. **4**, 121 Anm. 2, 196 Anm. 5, 206.
Sidelmannus, Gerh., **4**, 111.
Siemens, Johann Daniel (tysk Læge), **4**, 179.
Silber, Karl Andreas (tysk Huslærer), **5a**, 34.
Silchmüller, Gottlieb Wilhelm (Regimentskirurg), **5b**, 7 Anm. 4.
Sindberg, Lars Monsen (Prokurator i Kongsberg, Poet), **4**, 293.
Sinding, Povel (Præst til Bjerregrav, Aalum og Tanum i Viborg Stift), **5a**, 160.
Sinning, Jens Andersen, Johannes Synningius (ikke: *Hans Sjunesen*), Professor i Theologien, theologisk og filosofisk Forfatter) **2**, 18, 25, *38—39*, 51 Anm. 3, 251, 294. Tillæg og Rettelser 7.

Digitized by Google

Sivers, *Bernhard* (filologisk, theologisk og filosofisk Forfatter), 3, 35, 39, 152, *159—160.*
Siverud, *Hans* (Præst til Gjentofte, theologisk Oversætter, Poet), 5a, 208.
Skaaning, *Erlend Nielsen*, *Orlandus Nicolaus Schanus* (Præst til Lyby og Jebjærg i Viborg Stift, historisk Forfatter), 3, 325.
Skaaning, *Hans Hansen*, se: *Skonning*.
Skaaning, *Mikkel Ibsen* (theologisk Oversætter), 3, 120, 127.
Skaaning, *Simon* (evangelisk Prædikant i Aarhus), 2, 146.
Skaaning, *Peder Nielsen* (Præst i Svendborg), 3, 121.
Skabo, *Klaus Lauridsen*, *Nicolaus Laurentii Scavenius* (Professor i Mathematik, Forfatter af en Regnebog), 2, 41, 206.
Skabow, *Niels*, 3, 324.
Skade, se: *Niels Klausen*.
Skandorf, *Niels Povelsen* (Hører i Sorø, siden Rektor i Slagelse, paa Herlufsholm og i Viborg, tilsidst Professor i Theologien), 3, 55.
Skavbo (Schaffbo), *Jens*, 3, 15.
Skavbo, *Lars Mortensen*, se: *Scavenius*.
Scavbo eller *Scavenius*, *Morten Andersen* (Præst i Helsingborg, latinsk Poet), 3, 252.
Skave, *Niels*, 3, 68.
Skeel, *Albert* (til Fusinge, Rigens Raad og Amiral, Høvedsmand paa Riberhus, Ridder), 3, 99.
Skeel, *Axel*, 3, 92.
Skeel, *Jörgen* (til Broholm og Arreskov, latinsk Taler), 3 21.
Skeel, *Kristen Albertsen* (til Fusinge og Vallø, Rigsraad Lensmand paa Tryggevælde historisk Forfatter, Poet), 3 21, 25, 320.
Skeel, *Mogens* (til Fusinge og Odden, Minister i England Poet), 3, 21, *520—21*, 528.
Skeel, *Otte* (til Vallø, Deputeret i Generalkrigskommissariatet latinsk Taler, historisk Forfatter), 3, 21, 34, 319. Tillæg 10.
Skelderup, *Jens Pedersen* (Professor i Fysik, siden Biskop i Bergen, Magister, theologisk og medicinsk Forfatter), 2, 41. 3, 57, 96.
Skelderup, *Niels Mortensen* (Rektor, siden Præst og Professor i Theologien i Sorø, Magister, theologisk Forfatter), 3, 57. 92, 121.
Skerbek, *Anders Jakobsen* (Præst i Skjærbæk i Sønderjylland latinsk Poet), 3, 252.
Skerbek, *Johan* (Læge, latinsk Poet), 3, 252.
Skibsted, *Povel Frederik* (Höjesteretsadvokat og Generalfiskal), 5a, 303. 5b, 28.
Skjelderup, *Jakob Worm* (Præst til Hof i Agershus Stift), 5a, 160.
Skjönning, se: *Skonning*, *Jakob*.
Skodborg, *Jörgen* (Kongens Kansler, siden Ærkebiskop), 2, 16.
Skomager, *Hans Rasmussen*, *Johannes Erasmi* (Professor i Mathematik, siden i Fysik, filosofisk, mathematisk, fysisk

Digitized by Google

medicinsk og filologisk Forfatter), **3**, 155, 163, 181. 225, 240, 245.

Skonning eller *Skaaning*, *Hans Hansen* (Klokker og Bogtrykker i Aarhus, theologisk, filosofisk og historisk Forfatter, Poet), **3**, 46, 106, 111, *164—65*, 321, 323, *458—59*, 467—68.

Skonning, *Jakob* (evangelisk Prædikant i Viborg), **2**, 18, 125, 143.

Skow, *Frans* (Præst i Viborg, siden i Nysted, titul. Professor), **5a**. 161.

Skowboe, *Niels Jespersen* (Poet), **3**, 442.

Skovgaard, *Hans*, **2**, 71, 95. **3**, 26.

Skovgaard, *Hans Jörgensen*, *Johannes Georgius Skougaard* (Rektor i Rönne, siden Byfoged i Hasle, tilsidst Landsdommer paa Bornholm, Magister, sprogvidenskabelig Forfatter), **4**, 264.

Skram, *Karen* (Digterinde), **3**, 430.

Skram, *Otte* (til Hammergaard), **3**, 21, 23.

Skriver (*Skriffuer*), *Niels* (Oversætter), **2**, 207.

Skrok, *Kristen Klausen* (Præst i Svendborg og Provst), **2**, *144—46*, 209 Anm. 2.

Skytte, *Anders*, *Toxotius* (Livlæge), **3**, 163.

Slaghæk, *Didrik* (Ærkebisp), **2**, 105.

Slange, *Niels* (Assessor i Höjesteret, siden Præses i Hofretten, historisk Forfatter), **3**, 321. **4**, 51, 219, 222, *229—30*. **5a**, 16.

Slangerup, *Anders Madsen* (latinsk Poet), 3, 249.

Slangerup eller *Slangendorf*, *Hans Olsen*, *Johannes Olai Slangendorphius* (Professor i Theologien, theologisk, filosofisk og historisk Forfatter), **3**, 54, 93, 94, 108, 109, 155, 237, 283.

Sletter, *Kristoffer* (Professor i Theologien, siden Biskop i Throndhjem, theologisk Forfatter), **3**, 57, 241.

Smidth, *Jens Hansen* (Præst til Allesø og Næsbyhoved-Broby i Fyn, siden til Aastrup paa Falster, titul. Professor, Poet, Oversætter), **5a**, 162, 297 Anm. 1. **5b**, 91 Anm. 2, 318, 324, 327, 335.

Smith, *Axel Kristian* (Præst til Tryssild i Østerdalen, Agershus Stift), **5a**, 160.

Smith, *Hans* (Landfysikus i Romsdalen), **5b**, 7 Anm. 4.

Smith, *Henrik*, *Henricus Faber Malmogius* (Vejermester i Malmø, theologisk, sprog- og lægevidenskabelig og historisk Forfatter), **1**, 16, 87, *89—96*, 97, 193, 200. **3**, 227, 360.

Smith, *Jeppe* (Læge og Mekaniker i Kjøbenhavn, titul. Professor), **5b**, 7 Anm. 4.

Smith, *Lars* eller *Laurids* (Lærer i Filosofi ved Landkadetakademiet, siden Rektor i Throndhjem, senere Præst ved Holmens Kirke, tilsidst Præst til Asminderød, Fredensborg og Grønholt, theologisk og filosofisk Forfatter, Folkeskribent, Kritiker), **5a**, 43 Anm. 1, 143, 149, 160,

Digitized by Google

182 Anm. 3, *200*, 202. **5b**, 159, 219, 250.
Smith, *Morten* (Præst i Ringsted, Magister), **5a**, 161.
Smyther, *Ditlev* (kongelig Sekretær), **2**, 35.
Sneedorf, *Frederik* (Professor i Historie, Magister, historisk, statistisk og filologisk Forfatter), **5a**, 185. **5b**, *78*, 91 Anm., 102 Anm., 219, 228 Anm. 2, 300.
Sneedorf, *Hans* (Rektor i Sorø, Magister), **4**, 164. **5a**, 89.
Sneedorf, *Hans Kristian* (Kapitajn i Søetaten og Chef for Søkadetkorpset, tilsidst Kontreamiral, Digter), **5a**, 282. **5b**, 220 Anm., 222, *235*, 318, 325.
Sneedorf, *Jens Schelderup* (Professor i Lovkyndigheden og Statsvidenskaben i Sorø, Folkeskribent, sprogvidenskabelig Forfatter, Taler, Kritiker), **4**, 75, 170, 372, 462, 468, 489, 540, 559 Anm. **5a**, *89—102, 107—8*, 109, 110, 111, 119, 130, 134 Anm. 2, 252. **5b**, 69, 86, 97, 101, 102 Anm., 122, *123—24*, 130, 131, 133, 166, 167 Anm. 1, 168, 173, 183, 184, 185, 205, 208, 210, 231, 261, 304.
Snell, *Johan* (Bogtrykker), **2**, 9.
Soelberg, *Rasmus* (Regissør ved det danske Theater, Oversætter), **4**, 537.
Sommer, *Hans Morten* (Assessor i Höjesteret, theologisk Forfatter, Literærhistoriker), **3**, 248. **5a**, 162. **5b**, 27, *85—86*.
Sommer, *Laurids* (Poet), **3**, 426, 445.
Sommer, *Niels Palæmon*, se: *Knap*, *Ludvig Kristian*.
Sommer, *S.*, **5b**, 38 Anm.
Sommerfeldt, *Kristian* (Sekretær i Økonomi- og Kommerce-Kollegiet, siden Amtmand i Kristians Amt i Norge, geografisk Forfatter), **5b**, 79 Anm. 1.
Sofia Amalia (Dronning), **3**, 11.
Sofie (*Frederik den andens* Dronning), **3**, 9, 121, 292. 294.
Sofie Kristine (Markgrevinde af Brandenburg), **4**, 330.
Sofie Magdalene (Dronning), **4**. *37—38*, 347.
Sorterup, *Jörgen* (Præst til Lyderslev og Frøslev i Sælland. Magister, sprogvidenskabelig Forfatter, Oldgransker, Digter). **3**, 351, 380, 465, 470, 507. **4**, 190, 255, 292, *302—7*, 311, 316.
Spandemager, *Hans Olufsen*. *Johannes Olai*, *Joh. Urnarius*, *Joh. Sitularius* (Munk. siden evangelisk Prædikant i Malmø, tilsidst Præst og Provst i Lund, Medudgiver af den første danske Psalmebog), **2**, *135—36*, 219.
Sparkjær, *Peder* (Hoforganist, Poet), **4**, 293.
Sparre, *Aage Jepsen* (udvalgt Ærkebiskop), **2**, 134, 135, 141 Anm. 4.
Sparre, *Johan* (til Sparresholm), **3**, 158.
Sparre, Fru *Katharine* (Enke efter *Peder Sandberg*). **3**, 145.
Spegel, *Haqvin* (Ærkebiskop i Uppsala), 479, 481.
Spengler, *Lorenz* (Kunstdrejer,

Digitized by Google

siden Forvalter ved Kunstkammeret), **5a**, 9. **5b**, 17.
Spentrup, Niels Kristensen (Rektor i Randers, siden Præst i Aarhus, latinsk Taler), **3**, 108.
Sperling, Otto (Læge i Bergen, senere i Kjøbenhavn, Botaniker), **3**, 223.
Sperling, Otto (den yngre, Professor i Lovkyndighed og Historie ved Ridderakademiet i Kjøbenhavn, historisk og juridisk Forfatter, Oldgransker), **3**, 23, 45, 275, 279, *336*, 339.
Spithov, Johannes (Professor i Fysik, Læge), **2**, 49.
Spjelderup, Hans Jakobsen (Poet), **3**, 427.
Spjelderup, Jakob Pedersen (Rektor ved Herlufsholms Skole, Magister), **3**, 408.
Spleth, Johan Herman (filosofisk Oversætter), **5a**, 136, 149.
Spodsbjerg, Steffen (sprogvidenskabelig Forfatter), **3**. 361.
Sporman, Peder (Professor i Historien), **3**, 29, 182, 200, 319.
Sporon, Benjamin Georg (*«Philokalus»*, Pagelærer, siden Kanetssekretær, tilsidst Amtmand i Kolding, sprogvidenskabelig og theologisk Forfatter, Kritiker, Psalmedigter), **4**, 67, 422. **5a**, 52, 170 Anm. 1, 197, 206, 231 Anm. 1, 234. **5b**, 86, *148—50, 159—60, 175—76*, 189, 259, 349.
Sporon, Frederik Gottlieb (Assessor i Hof- og Stadsretten, siden i Höjesteret, filosofisk Forfatter, Poet), **5b**, 27, 243 Anm. 1.
Sporon, Nikolaj (Rektor i Kjøge, titul. Professor, Poet), **4**, 292.
Staal, Ditlev Flindt (Student, Oversætter), **5a**, 257 Anm. 1. **5b**, 344 Anm. 2.
Stabel, Hans (Apotheker og Læge i Viborg), **4**, 179.
von Staffeldt, Adolf Vilhelm Schack (Lieutenant, tilsidst Amtmand, over Gottorp Amt, Digter), **5a**, 22 Anm. 1, 54, 57. **5b**, 70, 318, 325, 361, 371, 388 Anm. 1, 428.
von Staffeldt, Otto Diderik (Kammerjunker, siden Amtmand i Holsten, Poet), **5b**, 318, 364, 371.
Stahl, Kristian (Filolog, Poet), 4, 192, *194—95*.
Stampe, Henrik (Konrektor i Aalborg, siden Professor i Filosofien og Lovkyndigheden, derpaa Generalprokurør, tilsidst Statsminister, Magister), **4**, 51, 158, 162, *163—64*, 540, 542 Anm. **5a**, 29, 84, 112, 220 Anm. 1. **5b**, 12, 25, *32—35*, 36, 52, 56, 144.
Stangberg, Henrik (Biskop i Ribe), **1**, 80, 85.
Stauning, Jörgen (Præst i Stege), **5a**, 160.
Steenbuch, Hans (Professor i Hebraisk, siden i Theologien), 4, 59, 104, 105, 111, 135, 150.
Steenbuch, Hans (Præst til Melhus i Throndhjems Stift), **5a**, 160.
Steenbuch, Kristian (Professor i Hebraisk, Magister, filosofisk og filologisk Forfatter, Astronom), **3**, 150, 160, 182, 188, 231.
Steensen, Jakob (Rektor paa

Digitized by Google

Herlufsholm, siden i Bergen, Magister), **3**, 35. **4**, *70—71*, 189, 192.
Steenstrup, Gert (Hof- og Stadsrets-Prokurator), **5b**, 29.
Steenstrup, Kristian Vogelius (Professor i Statsretten i Sorø), **5a**, 112, 252 Anm. 3.
Steenvinkel, Peter Kristian (Præst i Assens, titul. Professor, theologisk Forfatter, Oversætter), **5a**, 160. **5b**, 238 Anm. 2.
Stefan Björnsen (Islænder), **5b**, 93.
Steffens, Henrik (Docent i Filosofien i Kjøbenhavn, tilsidst Professor i Berlin, Naturforsker, Filosof, historisk Forfatter, dansk og tysk Skribent), **4**, 56, 95, 473 Anm. 1. **5a**, 5, 32 Anm. 2, 116, 130 Anm. 2, 145, 153, 196 Anm. 1, 215—16, 250 Anm. 4, 252, 269, 276, 283—85, 290 Anm. 2, 309, 310, 311 Anm. 1. **5b**, 19, 20, 216, 228 Anm. 2, 274 Anm. 2, 306, 308 Anm., 309—10, 312 Anm., 325—26, 354, 428.
Stege, Hans Thomsen (Præst til Fanefjord paa Møn, dramatisk Digter), **3**, *518—20*, 526—27.
Stegmann, Ernst Philipp Heinrich (tysk Missionær i Østindien, tilsidst Præst til Hesselager i Fyn), **5a**, 68.
Steineck (eller *Meier*), *J. C. M.* (tysk Æventyrer, Bladudgiver), **5a**, 68, 255.
Stemann, Just Valentin (tysk Præst i Helsingør), **3**, 59.
Stemp (*Stampe*), *Niels* (Borgemester i Kjøbenhavn), **2**, 113.
Stender, Gotthard Friedrich (tysk Geograf), **5a**, 33.
Stendrup, Jakob (Assessor i Hofretten, siden Forstander for Vartov Hospital), **5b**, 27.
Stenersen, Peder Kristoffer (Præst til Tølløse i Sælland, Magister, theologisk og sprogvidenskabelig Forfatter, Kritiker, Digter), **4**, 112, *273—75*, 276. **5a**, 159. **5b**, 130, 169, 176, *187—92*, 197 Anm. 1, 221, 224, 230 Anm. 3, 312 Anm.
Stenkelstrup, Anders Eriksen (Præst til Thoreby paa Laaland, Magister, theologisk og filosofisk Forfatter), **3**, 58, 160.
Stenløse, Hans (Præst til Jersie i Sælland), **4**, 112.
Steno, se: *Niels Stensen*.
Stephan Arendes (Bogtrykker i Slesvig), **2**, 9.
Stephanius, Hans (Professor i Logikken, siden Forstander for Sorø Skole og Historiograf), **3**, 240, 314, 377, 408.
Stephanius, Stephan Hansen (Rektor i Slangerup, siden Professor i Historien i Sorø og Historiograf, historisk og filologisk Forfatter), **3**, 33, 312, *314—15*, *317—18*, 330, 341, 343, 361.
Stephanson, Villum (Bogtrykkersvend), **4**, 81. **5a**, 246, 252 Anm. 1.
Sterpin, Jean (fransk Sprogmester), **3**, 270.
Stevener, Hans Lydersen (Kapellan i Bergen), **3**, 122.
Sthen eller *Sthenius*, *Hans*

Digitized by Google

Kristensen (Rektor og Præst i Helsingør, siden Præst i Malmø, Magister, theologisk og dramatisk Forfatter, Psalmedigter), **3**, 120, *433*, *435*, 440—41, *510—11*, 523.
Sthen, *Jörgen* (Præst til Ramnæs i Agershus Stift), **3**, 120.
Sthen, *Lorens Halvardsen* (theologisk Forfatter), **3**, 93.
Stibolt, *Anders Henrik* (Kommandør i Søetaten), **5a**, 219 Anm.
Stibolt, *Ernst Vilhelm* (Kommandør-Kapitajn), **5b**, 10.
Stockfleth, *Henning* (Biskop i Agershus Stift, Magister), **3**, 57.
Stockfleth, *Kristian* (Stiftamtmand), **3**, 279.
de Stockfleth, *Thomas Rosing* (Byfoged i Frederiksbald, siden Sorenskriver i Egers Fogderi, Poet), **5b**, 221, 224, 229, 237, 318.
Stockholm, *Jens* (Præst til Vammen i Viborg Stift og Amtsprovst, Filolog), **5a**, 162. **5b**, 91 Anm.
Stockmann, *Johann Christian* (tysk Magister), **4**, 162.
von Stolberg, *Louise* (Grevinde), **5b**, 371.
Storm, *Edvard* (Skoleinspektør, siden Theaterdirektør, Digter, Folkeskribent), **5a**, 207, 209, 275. **5b**, 222, *229*, 233, *235—36*, 311, 318, 321, 323, 324, 325, 332, 333, 346 Anm. 2, 360.
Storm, *Nikolaj Nissen* (Bergmedikus i Kongsberg), **5b**, 7 Anm. 4.
Stouager, *M.* (Poet), **4**, 293.
Stoud, *Frederik* (Deputeret i Generaltoldkammeret, Poet), **5b**, 318, 323, 335, 391, 411 Anm. 2.
Stoud, *Otto* (Rektor i Vordingborg, Magister, titul. Professor), **5b**, 90.
Stougaard, *Jens* (Hører i Roeskilde, siden Konrektor og Rektor i Aarhus, titul. Professor), **5b**, 90.
Stougaard, *Kristen* (Professor i Latinen, Læge), **3**, 226, 241.
Straale, *Laurids* (til Torpegaard), **2**, 57 Anm.
Stral, *Laurids*, *Laurentius Stralius* (Krönnikeskriver), **2**, 57.
Strelov, *Hans Nielsen* (Superintendent paa Gulland, historisk Forfatter), **3**, 321, 324.
Struensee, *Johann Friedrich* (Livlæge, siden Kabinetsminister, Greve), **4**, *44*, 47, 79. **5a**, 114, 119—20, 212, 228, 229—30, 237—38. **5b**, 53.
Strætt, *Jörgen* (Læge i Helsingør), **5b**, 7 Anm. 4.
Ström, *Hans* (Præst til Volden i Søndmørs Provsti, siden til Eger i Agershus Stift, titul. Professor i Theologien, theologisk, topografisk og økonomisk Forfatter, Folkeskribent, Naturforsker), **5a**, 160, 186 Anm., 227. **5b**, *15—16*, 79, 80 Anm.
Ström, *Kristian Ludvig* (Lærer ved Skolelærer-Seminariet paa paa Blaagaard, siden Præst til Kregome og Vinderød i Sælland), **5a**, 162, 253 Anm. 1.
Ström, *Magnus* (Læge i Kjøbenhavn), **5b**, 7 Anm. 4.
Ström, *Ole* (Stiftsskriver i Sæl-

Digitized by Google

land, sprogvidenskabelig Forfatter), **5b**, 150.

Strömberg, Michael Friedrich Chemnis (tysk Læge, Stadsfysikus i Aalborg), **3**, 226. **4**, 178.

Strömbo, Gustav (*«Philodanonorvagus»*, til Kjørbogaard ved Kristiania), **5a**, 231 Anm. 1.

Stub, Ambrosius (lyrisk Digter), **4**, 292, *340—44*. **5b**, 200, 229, 235, 326.

Stub, Iver, Ivarus Stubæus (Rektor ved Kjøbenhavns Skole, siden Professor i Pædagogik, derpaa i Hebraisk, Orientalist, sprogvidenskabelig Forfatter, latinsk Poet), **3**, 55, 87, 109—10, 230, 252, 311, 394, 405—6.

Stub, Kristian (filosofisk Forfatter), **3**, 160.

Stub, Kristian (Generaltoldforvalter i Norge, juridisk Forfatter), **3**, 274. **4**, *151—52*.

Studsgaard, Kristian Beverlin (Professor i Theologien, tilsidst Biskop i Aalborg), **4**, 112. **5a**, 158, 173.

Sturz, Helfric Peter (Postdirektør, tysk Forfatter), **5a**, 32, 36.

von der Stylle, Peter (tysk Kirurg), **3**, 226.

Støedt, Ole (Præst til Gudbjærg i Fyn, Poet), **5a**, 160. **5b**, 170 Anm. 2.

Stöhr, Johann Veit (tysk Kirurg), **5a**, 34 Anm. 3. **5b**, 7 Anm. 4.

Støren, Henrik Ejler (Præst i Stavanger og Provst), **5a**, 162.

Suhm, Peter Frederik (Assessor i Hofretten, siden Historiograf, historisk og politisk Forfatter. Filolog, Folkeskribent, Romanfatter), **4**, 45, 138, 153, 192, 194, 234, 244, 246, 250 Anm. 1, 252, 315, 372, 405, 423, 469, 482 Anm. 2, 535 Anm. 2, 539 Anm. 2, 563 Anm. **5a**, 9, 87 Anm. 1, 90 Anm. 5, 114, 120, 130, 233 Anm. 1, 234, 235, 243, 260, 261, 276, 279, 295 Anm. **5b**, 4, 35, 41, 43, 45, 46, 47, 48, *49—64*, 69, 93, 106, 128 Anm. 2, 138 Anm. 2, 150 og Anm. 2, 159, 160, 161, 162, 163, 171, 193, 225, 247 Anm. 3, 250, 268 Anm. 3, 301, 336, 337 Anm.

Suhr, Nikolaj Rudolf (Præst i Rudkjøbing), **5a**, 149 Anm. 2, 160, 197. **5b**, 80.

Sulzer, Johann Melchior (tysk Læge), **3**, 226.

Svane, Andreas (Bogtrykker og Boghandler i Kristianssand, Bladudgiver), **5a**, 226.

Svane, Frederik (*«Africanus»*, Degn i Havrebjærg i Sælland, Poet), **5b**, 179.

Svane eller *Svaning, Hans Hansen, Johannes Svaningius* (Professor i Theologien, siden Biskop i Sælland), **3**, 8, 56, 90, 93, 99, 108, 109, 110, 375. 4, 135.

Svaning, Hans, Johannes Svaningius (*«Petrus Parvus Rosæfontanus»*, Historiograf), **2**, 43, 57, 165. **3**, 9, *284—86*, 292, 310. **4**, 98.

Saning, Hans (den yngre, Præst til Besser og Onsbjærg paa Samsø, theologisk og historisk Forfatter), **3**, 58, 315.

Digitized by Google

Svanse, *Niels* (Præst i Varde, historisk Forfatter), **2**, 57—58.
Svave, *Peder* (til Gjordslev, politisk Forfatter), **2**, 35.
Svegning, *Peder Olufsen* eller *Olsen* (Præst til Storøen i Bergens Stift, dansk og latinsk Poet), **3**, 254, 433.
Sveistrup, *Hans Guldberg* (Translatør i Kjøbenhavn, siden notarius publ. i Bergen, filosofisk Forfatter, Folkeskribent, Poet), **5a**, *138—39*, 192, 275, 300 Anm. 1, 308 Anm. 1, 314 Anm. 2. **5b**, 318, 324.
Svend Aagesen, *Sveno Agonis* (Kannik, Historieskriver), **1**, 37, *41—43*, 47. **3**, 314. **4**, 98.
Svend Estridsen **1**, 23—24.
Svend Grade, **1**, 27.
Svend Jonsen (Islænder), **3**, 340.
Svend Norbagge (Biskop af Roeskilde), **1**, 24.
Svendsen, *Andreas* (Landmaaler), **5b**, 10.
Svendsen, *Jon* (Landfysikus paa Island, Naturforsker), **5b**, 18 Anm.
Sverdrup, *Bernt* (Præst til Agershus Slot), **5a**, 160.
Sverdrup, *Georg* (Professor i Græsken i Kjøbenhavn, siden i Kristiania), **5b**, 89.
Sverdrup, *Hannibal* (Læge), **4**, 179.
Svitzer, *Jörgen Kristian* (Præst til Brøndby-Øster og -Vester i Sælland), **5a**, 162.
Sylvius, *Johannes* (Præst til Næs i Hallingdalen, theologisk Forfatter, Filolog), **3**, 121, 254, 257.
Sylvius, *Kristian* (Mathematiker), **4**, 187.
Synberg, *Jens* (Præst til Visby i Aalborg Stift, Poet), **3**, 426.
Synningius, *Johannes*, se: *Sinning*, *Jens Andersen*.
Syv eller *Siuf*, *Peder Pedersen*, *Petrus Septimius* (Rektor i Næstved, siden Præst i Hellested i Sælland, Sproggransker, Digter), **1**, 192. **2**, 201 Anm. 3. **3**, 12, 128, 224, 234, 334, *351—52*, 361, *366—72*, 374, 380—81, 392, 394, 395, 400, *402—3*, 406, 410, 411, *425—26*, 428, 429, 430, *450—54*, 464, 469. **4**, 262, 267, 276, 277, 288, 302, 365, 366, 418 Anm. **5b**, 141.
Szentkeresti, *Daniel* (Læge fra Siebenbürgen), **3**, 226.
Søderberg, *Ole* (svensk Forfatter, Bladudgiver), **5a**, 86, 223 Anm. 4.
Søeborg, *Peter* (astronomisk Observator, siden Præst til Hagested i Sælland), **5b**, 9.
Sönberg, *Inger Jensdatter* (theologisk Forfatterinde), **3**, 122.
Sønnichsen, *Sören* (Musikaliehandler, siden Sufflør ved det kongelige Theater, Oversætter), **5b**, 344 Anm. 2.
Sören Jonæsen (Præst i Roeskilde og Provst, Magister, Digter), **3**, 239, 432, 433, 438, 488.
Sören Kjelsen (Præst til Hvalsø og Særløse i Sælland, Poet), **3**, 437—38.
Sören Kjær eller *Skriver*, *Paludanus* (Borgemester i Kolding, Poet), **3**, 511, 514.

Digitized by Google

Sören Latiner, se: *Monrad, Sören.*
Sören Matthiesen (Klokker og Regnelærer i Kjøbenhavn), **3**, 189. **4**, 186 Anm. 3.
Sören Pedersen (Præst i Næstved), **2**, 170.
Sören Povelsen Gottlænder, se: *Judichær.*
Sören Terkelsen (*«Celadon»*, Tolder i Glückstadt, Digter), **3**, 321, *416*, *454—57*, *464—65*, 505.
Sörensen, Frederik, Fridericus Severinus (Læge i Flensborg, siden i Kjøbenhavn, latinsk Poet), **3**, 163, 225, 262.
Sörensen, Kristian (Stiftsprovst, siden Biskop i Kristianssand), **5a**, 162.
Sörensen, Peder, Petrus Severinus (Professor i Poesien, siden Livlæge, tilsidst Professor i Medicinen), **3**, *153*, *161—63*, 225. **4**, 97.

Tanke, Jakob (Poet), **4**, 293.
Taubér, Johan Henrik (*«Philomusus»*, Rektor i Horsens, derpaa i Odense og Professor ved Gymnasiet, tilsidst Rektor i Roeskilde, Magister), **5a**, 173 Anm. 2, 231 Anm. 1. **5b**, 87, 90.
Taulov, Bertel (Rektor i Middelfart, siden Præst til Vammen i Viborg Stift, theologisk Forfatter), **4**, 143, 145.
Taulov, Henrik (Poet), **3**, 446.
de Tavannes, N. H. Paradis (fransk Sproglærer i Kjøbenhavn), **5b**, 86.
Taysen eller *Teysen, Henrik* (Rektor i Vordingborg, Magister), **4**, 189.
de Teilmann, Andreas Charles (til Nörholm og Lunderupgaard, økonomisk Forfatter), **5a**, 222 Anm. 2, 247 Anm. 1. **5b**, 35.
Teilmann, Kristian (Præst til Modum i Agershus Stift), **5a**, 162.
Teilmann, Tøger Reenberg, **4**, 301.
Temler, Christian Friedrich (Legationssekretær), **5b**, 132 Anm. 1.
Terpager, Laurids (Præst til Mern i Sælland og Provst, historisk Forfatter, Oldgransker), **3**, 336, 339, 406. **4**, 220, 266, 267.
Terpager, Peder (Konrektor, siden Lektor i Theologien i Ribe og Præst til Vester-Vedsted, Magister, theologisk og historisk Forfatter, Oldgransker, Oversætter, Poet), **3**, 58, 122, 228, 336, 406, 424, 502, 503. **4**, 106, 108, 220.
Testrup, Kristen Sörensen (til Viffertsholm, Herredsfoged i Gislum og Rind Herreder), **4**, 255.
Testrup, Sören (økonomisk Forfatter), **5a**, 223 Anm. 2.
Tetens, Henrik (Herredsfoged i Fjends og Nörlyng Herreder), **5b**, 28.
Tetens, Johann Nicolai (Finansdeputeret, Mathematiker, tysk og dansk Forfatter), **5a**, 38. **5b**, 10, 39.
Tetens, Peder (Rektor i Horsens, senere Stiftsprovst i Ribe, tilsidst Biskop i Viborg, Magister, latinsk Poet), **5a**, 160, 239

Digitized by Google

Anm. 2. **5b**, 91, 183, 190 Anm.
Tetens, Stefan (Biskop over Als og Ærø, thologisk Forfatter, Filolog), **5a**, 162. **5b**, 91 Anm.
Thaarup, Frederik (Professor i Statistik, senere Amtmand paa Bornholm), **5b**, 71; 78, 81 Anm. 2, 151 Anm. 1, 185 Anm. 2, 218 Anm.
Thaarup, Thomas (Lærer ved Søkadetakademiet, siden Theaterdirektør, Digter, Taler), **5a**, 34, 209, 269, 275, 282. **5b**, 219, 220 Anm., 235, 318, 321, 325, 326, 339, *340—42*, 344.
Thalbitzer, Karl Heinrich (Grosserer i Kjøbenhavn, tysk Forfatter), **5b**, 39.
Thalla Staphens (Historiografen *St. H. Stephanius's* Enke), **3**, 314, 318.
Thanch, Frederik Lütkens (Præst i Skjelskør), **5a**, 161.
Thaulov, Hans Henrik (Præst til Gusdal i Agershus Stift), **5a**, 161.
Theiste, Magnus (Amtmand i Nordre Bergenhus Amt), **5a**, 222 Anm. 3.
Theophilus, Nicolaus (Professor i Lovkyndigheden, juridisk Forfatter, latinsk Poet), **3**, 132, 252, 280.
Theophilus, Olaus (Rektor ved Kjøbenhavns Skole), **3**, 39—40.
Thessen, Kristian Frederik (Skuespiller i Kjøbenhavn), **5b**, 375.
Thestrup, Frans (Rektor i Nyborg, tilsidst Biskop i Aalborg), **4**, 103, 141, 143.
Thestrup, Kristian (Professor i Mathematik, siden i Filosofi), **4**, 162, 182.
Thiele (Poet), **4**, 294.
Thiele, Thomas Rudolf (Bladudgiver, senere Godsforvalter), **5a**, 225.
Thielo, Karl August (Organist, Skuespildirektør, dramatisk Forfatter, Oversætter), **4**, 532, 537. **5a**, 223 Anm. 4. **5b**, 202, 203.
Thode, Jakob (Stiftsprovst i Throndhjem, Magister, historisk Forfatter), 4, 220.
Thomas, Frederik Kristian (Læge paa Barbados), **5b**, 7 Anm. 4.
Thomas Villumsen (Rektor, siden Lektor i Theologien i Lund, theologisk og filosofisk Forfatter, Poet), **3**, 57, 150, 432, 438.
Thomasius, Christian (tysk Filosof), **3**, 94. **4**, 25, 384—85.
Thomsen, Jakob (Direktør ved Nationalbanken, filosofisk Oversætter), **5a**, 149.
Thonboe, Peter (Præst i Nyborg), **5a**, 162.
Thoraren Eriksen (kongelig Tolk, Islænder), **3**, 343.
Thorbjörn Nielsen (latinsk Poet), **3**, 252.
Thorhallesen, Egil (Præst i Bogense og Provst, Islænder), **5b**, 31 Anm. 1.
Thorkelin, Grim Jonsen (Geheimearkivar, Islænder), **5b**, 62 Anm., *95*, 160.
Thorlacius, Børge (Professor i Latinen), **5a**, 116. Anm. 1. **5b**, 89, 96.

Digitized by Google

Thorlacius, *Kristian Peter* (Rektor i Kolding), **5b**, 90.
Thorlacius, *Skule* (Rektor ved Frue Skole, lærd Islænder), **5b**, 48, 90, *95—96*.
Thorlak Skulesen (Rektor, senere Præst og tilsidst Biskop i Holum, lærd Islænder), **3**, 340, 348.
Thorning, *Ove* (Præst til Sevel i Ribe Stift), **5a**, 162.
Thoroup, *Adam Gottlob* (Oversætter ved det kongelige Theater, Poet), **5b**, 308, 318, 339, 344 Anm. 2.
Thorstensen, *Peder* (Læge og Inspektør ved Bergseminariet i Kongsberg), **5b**, 7 Anm. 4.
Thott, *Anne* (theologisk Forfatterinde), **3**, 120.
Thott, Fru *Birgitte* (gift med *Otte Gjøe* til Thurebyholm, theologisk Oversætterinde, lærd Filolog), **3**, 5, 21, 46, 120, 121, 191, *254—56*, *259—60*. **4**, 167.
Thott, Jomfru *Elisabeth* (theologisk Oversætterinde), **3**, 121.
Thott, *Otte* (til Gavnø, Statsminister, Patron for Universitetet, Bogsamler), **4**, 53, 66, 185, 206, 226, 443. **5a**, 115 Anm. 2, 177. **5b**, 12, 56, 89 Anm. 2, 150, 160.
Thott, *Sofie* (theologisk Oversætterinde), **3**, 22, 24.
Thott, *Tage* (til Eriksholm (i Skaane), Rigsraad, Ridder), **3**, 427, 502.
Thrane, *Anders* (Filolog, Poet), **3**, 256, *268*.
Thrane, *Povel* (Rektor i Oslo, juridisk Forfatter), **3**, 280.
Throndhjem, *Klaus Andersen* (Præst til Gosmer og Halling i Aarhus Stift, siden i Aarhus, theologisk Oversætter, Poet), **3**, 122, *481—83*.
Throndhjem, *Ole Lauridsen*, se: *Arctander*.
Thue, *Anders* (Apotheker i Frederiksstad), **4**, 178, 179.
Thue, *Frederik Vilhelm* (Toldinspektør i Kristianssund, Topograf), **5b**, 79 Anm. 5.
Thueseng, *Thorkild* (Hofpræst), **3**, 121.
Thulstrup, *Magnus Andreas* (Professor i Kirurgien i Kristiania), **5b**, 7.
Thun, *Peder* (Præst til Hjortlund i Ribe Stift), **5a**, 160.
Thura, *Albert* (Rektor i Kolding, siden Præst til Lejrskov i Ribe Stift, theologisk og filologisk Forfatter, Literær- og Kirkehistoriker, Poet), **3**, 33, 38, 40, 42, 230, 259, 378, 508, 522. **4**, 60, 106, 108, 141, 143, 144, 189, 190, 192, 197, 205, 266, *267*, *311—12*, 375—76.
Thura, *Kristian* («*Sandsigeren*», theologisk Kandidat, Folkeskribent), **4**, 80. **5a**, 197, 231 Anm. 1, 238 Anm. 2, *241*. **5b**, 55 Anm.
Thura, *Laurids Lauridsen* (Rektor i Kjøge, senere Stiftsprovst i Aarhus, tilsidst Biskop i Ribe, historisk Forfatter, Poet), **3**, 42, 46. **4**, 149, 196, 197, 198, 288, 289, *309—11*, 316 Anm. 1.
Thura, *Laurids Pedersen*, *Laurentius Petræus* (Rektor paa Herlufsholm, siden Præst i Nykjøbing paa Falster, Poet), **3**, 42, 432, 438—39.
de Thurah, *Diderik* (Komman-

Digitized by Google

dør i Søetaten, theologisk og dramatisk Oversætter), 3, 42. 4, 537. 5a, 185 Anm. 4, 218, 265.

de Thurah, Laurids Lauridsen (Generalmajor og Generalbygmester, historisk Forfatter, Topograf), 4, 42. 4, *251—52*. 5b, 80.

Tidemand, Hans (Poet), 3, 445.

Tidemand, Ole (Biskop i Bergen, senere i Kristianssand), 5a, 160.

Tidemand, Peder (Præst til Hersted-Øster og -Vester i Sælland, theologisk Oversætter), 2, *194—96*, 199. 3, 120, 469.

Tileman, Erik (Lieutenant, historisk Forfatter), 3, 325.

Tileman, Johan Nikolaj (Sproglærer, tilsidst Præst i Assens), 5a, 162. 5b, 84.

Tilemann Schlecht (tysk Jurist), 1, 76.

Timmermand, Joakim (Læge i Odense), 3, 226.

Tindal, Matthew (engelsk Filosof), 4, 11.

Tistad, Kristen Pedersen (Konrektor i Aarhus og Præst til Hasle og Aaby ved Aarhus, siden Professor i Fysik ved Gymnasiet i Lund, Magister, latinsk Poet), 3, 252.

Tistorf, Mikkel Henriksen (Slotspræst, siden Præst til Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn, Magister), 3, 117, 118.

Tode, Johan Diderik (Skibslæge, Oversætter), 5b, 7 Anm. 4.

Tode, Johan Klemens (Hofmedikus, siden Professor i Medicinen, medicinsk Forfatter, Folkeskribent, Kritiker, Oversætter, Digter), 4, 376, 462, 469—70. 5a, 33, 186 Anm., 225, 256, 257, 271, 276, 289, 291. 5b, 6, *8—9*, 159, 161, 221, *233—34*, 251, 274 Anm. 3, 318, 321, 327, 335, 339, 340, 342, 344, 349, 355, 360, 371.

Tommerup, Knud (Præst i Kjøbenhavn, theologisk Forfatter, Poet), 4, 141, 143, 293.

Tonning, Henrik (Hører ved Throndhjems Skole, siden Taxatør ved Toldboden sst., Læge og Botaniker), 5b, 7 Anm. 4, 12.

Torfæus, Thormodus, Thormod Torfesen (kongelig Antikvar, siden norsk Historiograf, Historieskriver), 3, *11*, 315, *344—48*, 349, 378. 4, 218—19, 256, 258, 486. 5b, 47.

Torlitz, Johan Henrik Anton (Oversætter), 5a, 253 Anm. 1.

Torm, Erik Jensen (Student, siden kgl. Livtjener, tilsidst Politi- og Borgemester i Kjøbenhavn, historisk Forfatter), 4, 221.

Torm, Erik Olsen (Professor i Mathematik, siden Stiftsprovst i Sælland, mathematisk, historisk og theologisk Forfatter), 3, 91, 182, 183, 282—83, 321.

Torm, Ulrik Frederik (Præst til Stillinge i Sælland og Provst), 4, 145, 147. 5a, 162.

Tostrup, Hans Peter (Præst i Saxkjøbing, Poet), 5b, 219, 220 Anm.

Toxotius, se: *Skytte, Anders*.

Trane, Anders (Poet), 4, 293.

Digitized by Google

Trane, Mads (Stiftsprovst i Viborg, Magister, Poet), **4**, 300.
Trane, Peder Hansen (Rektor i Kolding, latinsk Taler, Mathematiker), **3**, 108, 184.
Trant, Friedrich Karl (»*Misokakias*«, Kopist, siden Deputeret i Generaltoldkammeret, tilsidst Medlem af Universitets-Kommissionen, tysk og dansk Forfatter), **5a**, 34, 36, 64 Anm., 71, 231 Anm. 1. **5b**, 87 Anm. 3, 139.
Trellufsborg, Svend Jensen (Præst til Karup i Halland, theologisk Oversætter, Poet), **3**, 121, 418.
Trellund, Hans (Lektor i Theologien i Kristiania, siden Feltprovst i Italien, derpaa Professor i Latinen, senere Stiftsprovst i Kristiania, derefter Professor i Theologien, tilsidst Biskop i Viborg), **3**, 57. **4**, *104*, 105, 111, 126, 150, 189.
Trellund, Vilhelm Pedersen (Skoleholder i Kjøbenhavn, medicinsk Forfatter), **3**, 228.
Treschow, Gerhard (Præst til Birkerød, siden til Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn, theologisk Forfatter, Poet), **4**, 106, 239, 355, 502. **5a**, 159. **5b**, 186, 188, 221.
Treschow, Herman (Professor i Theologien, siden Præst til Garnisonskirken i Kjøbenhavn, theologisk og historisk Forfatter), **5a**, 159, 160. **5b**, 65, 217 Anm. 2.
Treschow, Johan (theologisk Forfatter), **4**, 112.
Treschow, Mikael (Assessor i Höjesteret, siden Amtmand i Roeskilde, juridisk og historisk Forfatter), **5b**, 27.
Treschow, Niels (Konrektor i Throndhjem, siden Rektor i Helsingør, derpaa i Kristiania, senere Professor i Filosofien, tilsidst norsk Statsraad, Magister, filosofisk Forfatter), **5a**, 117, 139, *153—54*, 194. **5b**, 213, 215.
Treu, Karl Ferdinand (Præst til Brunlaugnæs og Garnisonspræst i Frederiksværn, theologisk Forfatter, Poet), **4**, 144, 293. **5a**, 160.
Treubler, Johann Friedrich (tysk Læge, Stadsfysikus i Bergen), **3**, 226.
Trige, Jens Hansen (Præst til Virring og Essenbæk i Aarhus Stift og Provst, theologisk Forfatter, Poet), **3**, 121, 445.
Trojel, Albert (Præst paa Kristianshavn), **5a**, 160.
Trojel, Frans Vilhelm (Godsinspektør), **5a**, 246 Anm. 2.
Trojel, Hans (Præst paa Kristianshavn), **4**, 141.
Trojel, Hans Jörgen (Birkedommer ved Holstensbus Birk, siden Raadmand i Odense), **5b**, 28.
Trojel, Jakob Kofod (Præst til Nebbelunde paa Laaland, økonomisk Forfatter), **5a**, 160, 217 Anm. 2, 223 Anm. 2.
Trojel, Peder Kofod (Prokurator ved Hof- og Stadsretten, siden Byfoged i Faaborg, Digter), **5a**, 226 Anm. **5b**, 219, 220 Anm., 221 Anm., 222, 232—33.
Trojel, Peder Magnus (Auditør, juridisk Forfatter, Digter), **5a**, 226 Anm. **5b**, 28, 169, 219,

Digitized by Google

220 Anm., 221 Anm., 222, 227, 232, *237*, 318, 325.

Trolle, Børge (til Lillø, Rigsraad, Ridder), **2**, 64, 196 Anm.

Trolle, Herluf (til Hillerødsholm, senere til Herlufsholm, Rigsraad, Amiral, Høvedsmand paa Krogen (Kronborg), Ridder, Historiker, Psalmedigter), **2**, 64, 65, 74, 93, 169, 171 Anm. 2, 201 Anm. 3, 207, 219. **3**, 6, 20, 37, 75, 86, 320.

Trolle, Niels (til Trolholm (nu: Holsteinborg), Rigens Raad og Viceamiral, Lensmand i Roeskilde, siden Statholder i Norge, Ridder), **3**, 200, 203.

Trost, Martin (Orientalist), **3**, 231.

Truels Nielsen Aslovius (Rektor i Oslo, siden Præst i Kristiania, Magister, Filolog, latinsk Poet), **3**, 238, 252.

Trunthjem, Oluf eller *Ole Lauridsen*, se: *Arctander* eller *Throndhjem.*

Trygonius, Niels (Præst til Vadum i Skaane, Magister, latinsk Poet), **3**, 252.

Tscherning, Paul (tysk Jurist, Generalauditør), **3**, 94.

Tulle, Hans Larssön (Præst til Hjörlunde i Sælland). **4**, 135.

Tullin, Kristian Braunmann (Toldinspektør, siden Tolddirektør i Kristiania, Digter, Kritiker), **3**, 476. **5a**, 24, 88, 119, 199 Anm. 1. **5b**, *86*, 168, 171, 176, 185, *193—99*, 200, 221, 235, 262, 306, 326.

Tuxen, Manderup Peder (Præst paa Kristianshavn, Poet), **5a**, 160, 208.

Tvilling, Sören Hansen (kongelig Sanger, siden Degn paa Kronborg, Digter), **3**, 458, 466.

Tybo, Anders Kjeldsen (Præst til Hinderaa i Kristianssand Stift, theologisk og dramatisk Forfatter), **3**, 121, 520, 527.

Tybring, Hans Henrik (Præst ved Holmens Kirke, siden Biskop i Kristianssand), **5a**, 160.

Tychicus Asmund eller *Tuge Osmund*, se: *Tyge Asmussen.*

Tychonius, Kristen Lassen (Præst i Skive, siden Stiftsprovst i Viborg, theologisk Forfatter, Filolog, Literærhistoriker, Poet), **3**, 128, 422. **4**, 57, 61, 104, 113, *119—28*, 190, 214 Anm. 1, 249, 266, *312—13*, 340, 437, *446—47*.

Tychsen, Nikolaj (Apotheker og Lektor i Kongsberg, siden Apotheker i Kjøbenhavn, Kemiker), **5b**, 7.

Tychsen, O. G. (Orientalist), **5b**, 83.

Tychsen, T. K. (Orientalist), **5b**, 83.

Tyge Asmussen, Tychicus Asmund, Tuge Osmund (Biskop i Lund, Magister), **2**, 27 Anm. 1, 219 Anm. 2. **3**, 67.

Tyge Hansen (Regnemester i Throndhjem), **3**, 188.

Tyge Kristensen (Skibskapitajn, Astronom), **3**, 186.

Tyrholm, Niels Henrik (Præst i Kjøbenhavn, siden i Drammen, Naturforsker), **5a**, 160. **5b**, 18 Anm.

Tødsleuf, Niels Björn («*Misotyphus*», Præst i Slagelse, siden i Mariager, Naturforsker), **4**, 181, 273. **5b**, 12.

Digitized by Google

Tøndebinder, Klaus Mortensen, Nicolaus Martini eller *Nic. Vascularius* (evangelisk Prædikant, siden Præst og Lektor i Malmø, Psalmedigter og Medudgiver af den første danske Psalmebog), **2**, *134—36*, 139, 219.
Tønder, Jens Kristoffer (Præst paa Friisenborg), **5a**, 161, 242 Anm. 1.
Tønder, Jens Peter (Student, «Gammelt og Nyt»), **5a**, 256 Anm. 1.
Tønder, Peder (til Dønnes), **3**, 228.
Tønsberg, Otto (Auditør paa St. Croix, dramatisk Forfatter), **5b**, 248.
Tøxen, Even, **5b**, 191 Anm. 1.
Tøxen, Martin (Student, Oversætter), **5a**, 253 Anm. 1. **5b**, 360.
Tøxen, Peder (Præst i Varde), **3**, 122.

Uetrecht, Johan (Forvalter paa Kallø, siden Raadmand i Kristiania, theologisk Forfatter, Poet), **4**, 143, 293.
Uetrecht, Johann (Organist og Hospitalsforstander i Aarhus, Forfatter af en Regnebog), **3**, 188.
Ugilt, Frans Mikkelsen, se: *Vogelius*.
Uldall, Peder (Höjesteretsadvokat, siden tillige Generalfiskal, tilsidst Viceborgemester i Kjøbenhavn, Bogsamler), **5a**, 246. **5b**, 28, 38 Anm., 160.
Ulf, Hans (Kannik i Lund, Magister), **2**, 149.
Ulfeld, Jakob (til Selsø og Kogsbølle (nu: Holckenhavn), Rigsraad, theologisk og historisk Forfatter), **3**, 21, 120, 283.
Ulfeld, Jakob (til Ulfeldsholm, (nu: Holckenhavn), Rigens Raad og Kansler, historisk Forfatter), **3**, 21, 23, 182, 276, 319, 321.
Ulfeld, Korfits (til Kogsbølle), **2**, 196 Anm.
Ulfeld, Korfits (til Ellensborg (nu: Holckenhavn), Rigens Raad og Hovmester, Ridder), **3**, 8, 21, 90, 223.
Ulfeld, Laurids (til Harridslevgaard, Bogsamler), **3**, 21.
Ulfstand, Hak Holgersen (Høvedsmand paa Kalundborg Slot), **3**, 245, 293, 305.
Ulfstand, Holger (til Hikkebjærg), **3**, 21.
Ulich, Mikael (Musiker, latinsk Poet), **3**, 254.
Ullensvang, Ivar (Kritiker), **5b**, 158.
Ulrich, Bernhard (filosofisk Forfatter), **3**, 160.
Unger, Erik Kristian (Præst til Bødstrup paa Langeland), **5a**, 160.
Urberg, Iver Hesselberg (Skuespiller, dramatisk Forfatter), **5b**, 249 Anm. 2.
Urne, Axel eller *Absalon* (til Søgaard), **2**, 34. **3**, 77.
Urne, Axel (til Kjellerup, Mathematiker), **3**, 21.
Urne, Hans (til Aarsmarke), **2**, 34.
Urne, Hans (Domprovst i Odense, Magister), 2, 9, 11—12, 57.
Urne, Johan, **3**, 66, 77.
Urne, Klaus (til Belteberg, Rigsraad, Magister), **2**, 34, 91, 92, 96 Anm. 1, 189.

Digitized by Google

Urne, Knud **3**, 313.
Urne, Kristian (latinsk Taler), **3**, 21.
Urne, Kristoffer (til Aarsmarke (nu: Knuthenborg), Rigsraad, Statholder i Norge, siden Rigskansler), **3**, 21, 228, 327.
Urne, Lage (Kannik, siden Biskop i Roeskilde og Kongens Kansler), **1**, 49. **2**, 34, 70, 105, 108. **3**, 148.
Urne, Lage (Stiftsbefalingsmand i Skaane), **2**, 190 Anm. 1.
Urne, Lage (Landsdommer i Skaane), **3**, 21.
Ursin, Frederik (Byfoged paa St. Croix), **3**, 100. **4**, 148.
Ursin, Jörgen (Georg) Lauridsen (Konrektor ved Frue Skole, siden dansk Præst i London, tilsidst Præst i Nakskov, theologisk, filosofisk og filologisk Forfatter, Poet), **3**, 44, 58, 94, 100, 232, 439. **4**, 145, 147—48.
Ursin, Klaus, Claudius Ursinus (Lektor i Theologien i Kristianssand og Præst til Tved og Birkenæs), **4**, 106.
Ussing, Henrik (Præst til Lyngby og Ølsted i Sælland og Provst), **5a**, 160, 162. **5b**, 349.
Ussing, Nikolaj (Kopist ved Inkvisitions-Kommissionen), **5b**, 27.
Utrecht, se: *Uetrecht*.

Wad, Gregers (Professor i Naturhistorien), **5b**, 18.
Wadskiær, Kristian Frederik (Professor i Historien i Sorø, siden i Poesien og Latinen ved Universitetet, Literærhistoriker, Digter), **2**, 161 Anm. 2. **3**, 33. **4**, 125, 226, 266, 290 Anm., 294, *327—40*, 344, 346, 355 Anm. 2, 502. **5a**, 89. **5b**, 88, 140, 177, 306.
Wadum, Jens (Kopist i General-Landvæsenskommissionen, tilsidst Kommitteret i Rentekammeret, Literærhistoriker, Oversætter, Poet), **5a**, 226 Anm., 240 Anm. 1, 276. **5b**, 219, 220 Anm., 223, 248 Anm. 3.
Wagner, Daniel (tysk Læge), **3**, 226. **4**, 178.
Wagner, Reinhold (tysk Læge), **3**, 226.
Vahl, Martin (Lektor, siden Professor i Botanik), **5a**, 29, 251 Anm. **5b**, 18.
Valdemar den første eller *store*, **1**, 27, 30, 37—38, 47, 55.
Valdemar den anden eller *Sejr*, **1**, 31—32, 38, 56, 63.
Valdemar den tredie eller *Atterdag*, **1**, 68—70.
von Walden, Frederik Herman (svensk Kapitajn), **5a**, 87.
Valentinus (*Peter Harringes* Sön), **2**, 27 Anm. 1.
Valeur, Johannes (Oversætter), **5b**, 203.
Walgesten, Thomas Rasmussen (Astronom), **3**, 188.
Valkendorf, Axel (til Glorup), **3**, 257, 287—88.
Valkendorf, Kristoffer (til Glorup, Rigsraad og Rentemester, senere Rigens Hovmester), **3**, 20, 78, *169—70*, 171, 257, 287, 441.
Valkendorf, Erik (Ærkebiskop i Throndhjem), **2**, 34, 158 Anm.
Valkendorf, Hans, **2**, 158 Anm.
Valkendorf, Henning, **3**, 68.

Valkendorf, *Henning* (til Glorup), **3**, 441.
Wallenberg, *Samuel Hansen* (Degn paa Kristiansø, Filolog), **3**, 256, 266.
Vallensbek, *Henrik* (Præst ved Holmens Kirke, siden Legationspræst i Paris, historisk Forfatter, latinsk Poet), **3**, 7, 253, 320.
Waltersdorff, *Ernst Frederik* (dansk Minister i Paris), **5a**, 38.
Walther, *Christoffer Theodosius* (Missionær i Ostindien, siden tysk Kapellan paa Kristianshavn), **4**, 188.
Walther, *Jens* (Præst til Vallekilde i Sælland), **5a**, 218 Anm. 1.
Walther, *Lorens Vilhelm* (Landfysikus i Flekkefjord), **5b**, 7 Anm. 4.
Walther, *Thomas Kristian* (Kommercesekretær, siden Justitiarius i Vestindien, Poet), **5b**, 222, 318.
Wamberg, *Niels* (Byfoged i Kragerø, juridisk og økonomisk Forfatter), **5a**, 223 Anm. 2, **5b**, 28.
Vandal, *Hans* (Biskop i Viborg), **3**, 43.
Vandal, *Hans* (Professor i Theologien, siden Biskop i Sælland), **3**, 43, 56, 101, 103, 345.
Vandal, *Hans*, *Johannes Vandalinus* (Rektor i Sorø, siden Professor i Theologien, Magister), **3**, 44, 55, 92, 93, 94, *101—2*, 126, 351. **4**, 106.
Vandal, *Hans* (Præst i Taarnby paa Amager, Magister), **3**, 44. **4**, 106.
Vandal, *Jens*, *Aquavallinus* (Præst i Magstrup ved Haderslev), **3**, 43.
Vandal, *Johan*, *Johannes Slavus* (Biskop i Ribe), **2**, 24, 63. **3**, 43.
Vandal, *Johan* (Præst i Vindinge i Fyn), **3**, 43.
Vandal, *Johan* (Præst og Bogtrykker i Aalborg), **3**, 44. **5a**, 160, 226.
Vandal, *Johan Ernst* (Præst i Nyborg), **3**, 44.
Vandal, *Johan Frederik* (Professor i Metafysik, theologisk Forfatter), **3**, 44, 57, 99. **4**, 106, 112, 160, 394.
Vandal, *Peder*, *Petrus Wandalinus* eller *Aquavallinus* (Præst i Magstrup, theologisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **3**, 43, 44, 58, 99, *100*, 121, *129—30*, 359, *375—76*, 378.
Vandal, *Peder Friis* (Præst i Vindinge i Fyn), **3**, 44.
Vandal, *Peder Friis* (Bogtrykker i Aalborg), **3**, 44.
Vandal, *Peder Topp* (Underbibliothekar ved det kongelige Haandbibliothek, titul. Professor, historisk Forfatter, Oversætter, Poet, Bogsamler), **3**, 268, 508. **4**, 372. **5a**, 226 Anm., 227 Anm. 4, 243. **5b**, 64, 65, 160, 200, 221, 239 Anm. 2, 240, 318, 327.
Vandal, *Predbjörn* (Præst i Korsør), **3**, 43.
Vandel eller *Vandal*, *Bagge* (Navigationsdirektør i Kjøbenhavn, theologisk og mathematisk Forfatter), **3**, 43, 122, 186, 187.
Wandeler, *Peter Rudolf* (Stads-

Digitized by Google

fysikus i Kjøbenhavn), **4**, 178, 179.
Vandstad, *Niels Andersen*, *Nicolaus Hydropolitanus* (Præst til Skamstrup og Torbenfeld (nu: Frydendal) i Sælland), **3**, 58, 101.
Varberg eller *Wardbierg*, *Klaus Jensen* (Rektor i Vordingborg, siden Præst til Radsted paa Laaland og Provst, Magister, theologisk Forfatter, latinsk og dansk Poet), **4**, 96, 253, 465.
Vare, *Sören* (Rektor i Aalborg), **4**, 183.
Wartberg, *Peder* (Höjesteretsadvokat), **4**, 160.
Warwick eller *Rigenhagen*, *Johan* (Livlæge), **3**, 225.
Vedel eller *Vejle*, *Anders Sörensen*, *Velleius* (Hofpræst, siden Historiograf, Kannik i Ribe, Magister, theologisk, filosofisk, historisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **1**, 179, *190—92*. **2**, 51, 74—75, 193. **3**, 5, 14, 46, 68, 76, 84, 120, 164, 168, *286—305*, 306, 308, 310, 311, 312, 329—30, 351, 392, *396*, 403, 427. **4**, 98, 233, 366. **5b**, 50.
Wedel, *Johan Frederik* (til Gudum Kloster, Filolog, Poet), **4**, 193.
Wedel, *Lago Matthias* (Præst til Everdrup i Sælland), **5a**, 161.
Wedel, *Peder August* (Præst og Seminarieforstander i Skaarup og Amtsprovst, Magister, filologisk Forfatter, Oversætter), **3**, 230. **5a**, 161, 250. **5b**, 360.
Wedel-Jarlsberg, *Frederik Kristian* (til Ravnstrup, Baron, Skuespildirektør, Folkeskribent, dansk og tysk Forfatter, Poet), **5a**, 190 Anm., 198, 249 Anm. 2, 257 Anm. 1, 308. **5b**, 318, 346 Anm. 2, 349.
Wedel-Jarlsberg, *Frederik Vilhelm* (til Ravnstrup, Baron, tysk og dansk Forfatter), **5a**, 223 Anm. 2. **5b**, 35.
Wegener, *Wilhelm Theodor* (Generalmajor), **5b**, 10.
Weghorst, *Henrik* (Professor i Metafysik og Lovkyndighed), **3**, 161, 275, 279. **4**, 151.
Wegner, *Thomas* (Præst i Kjøbenhavn, siden Biskop i Stavanger), **3**, 121, 327.
Weide eller *Weyde*, *Johanne Marie* (født *Gamst*, gift med Brygger *Weide* i Kjøbenhavn, Oversætterinde, dramatisk Forfatterinde), **5a**, 227 Anm. 4. **5b**, 248 Anm. 2.
Weigbers, *Frederik* (Kammertjener, latinsk Poet), **3**, 254.
Veigere, *Herman*, eller *Hermind Veyer* (Borger og Raadmand i Kjøbenhavn, theologisk Oversætter, Udgiver af en Regnebog, Poet), **2**, 198 Anm. 2, *204—6*, *211—19*.
Weinreich, *Johan Martin* (Præst i Smyrna, siden til Frederiksberg og Hvidovre), **5a**, 161.
Weinwich, *Niels Henrik* (Bibliothekar ved det kongelige Haandbibliothek, historisk og sprogvidenskabelig Forfatter, Kritiker, Oversætter), **5b**, 81 Amn. 2, 82, 150, 159, 344 Anm. 2.
Weiser, *Kaspar Jakobsen* (Rektor i Lund, siden Lektor i

Digitized by Google

Theologien i Kristiania, latinsk Poet), **3**, 253.
Weitz, Hieronymus (tysk Filolog, Professor i Latinen i Sorø), **3**, 240.
Vejle, Anders Kristensen (græsk Poet), **3**, 237.
Vejle, Hans Knudsen (Biskop i Fyn), **3**, 51, 60, 90, 92.
Vejle, Jakob Madsen (Stiftsprovst i Ribe, siden Biskop i Fyn), **3**, 96, 118, 120.
Vejle, Kristen Osterson (Herredsfoged i Faxe, siden Raadmand i Roeskilde, juridisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **3**, *273*, 277—88. **5b**, 170.
Vemmelöv, Henrik Kristian (Præst i Frederiksstad, Poet), **5a**, 208.
Vemmenhøg, **5a**, 226 Anm.
Wendt, Johan Kristian Vilhelm (Overlæge ved Almindeligt Hospital, siden Stabskirurg ved Landetaten, dansk og tysk Forfatter), **5b**, 7.
Venusinus, Jonas (*Jens*) *Jakobsen* (Præst i Kjøbenhavn, siden Professor i Fysikken, derpaa i Latinen og Historien, Historiograf, tilsidst Forstander for Sorø Skole, theologisk, filologisk og historisk Forfatter), **3**, 87, 120, 127, 152, 156, *312—13*.
Werdel, Erik (Præst til St. Hans Hospital ɔ: Ladegaarden ved Kjøbenhavn), **5a**, 160.
Verelius, Olof (svensk Oldgransker), **3**, 342.
Werfel, Johan (Kopist under Theaterdirektionen, siden Postmester i Hörsholm, Folkeskribent, Oversætter, sprogvidenskabelig Forfatter), **5a**, 222 Anm. 5, 253 Anm. 1, 256 Anm. 1, 257 Anm. 1. **5b**, 29 Anm. 2, 152.
Werløse, Peder (Præst i Maribo, Poet), **4**, 293.
Wernecke, Christian Levin (tysk Læge, Landfysikus i Sælland), **5a**, 33. **5b**, 7 Anm. 4.
Werner, Adam Friedrich (Notarius publ. i Kjøbenhavn, tysk Hofpoet), **3**, 270, 523.
Werner, Matthias (svensk Hofsekretær, sprogvidenskabelig Forfatter), **5a**, 87.
Ves, Hans (Ærkebiskop), **2**, 72.
Wesenberg, Jakob Daniel (Stiftslandinspektør i Ribe Stift), **5b**, 18 Anm.
Vessel, Johan Herman (Digter, Theateroversætter), **4**, 343. **5a**, 224, 282. **5b**, 4, 209, 213, 214, 216, 218 Anm. 1, 221, 223, *227—28*, 229, 235, 238, 243, 244, 252, 302, *307—17*, 321, 361, 363, 421, 423, 425.
Vessel, Kaspar (Landmaalings-Inspektør), **5b**, 10, 217 Anm. 2.
Wesselus Palemonius Malmogensis (latinsk Poet), **2**, 56.
West, Hans (Rektor i Kristianssted paa St. Croix, siden dansk Konsul i Holland, Topograf, Poet), **5b**, 18 Anm., 318, 334.
von Westen, Kristian Ulrik (Præst til Brendekilde og Bellinge i Fyn, Oversætter), **5a**, 227 Anm. 4.
von Westen, Peder (Læge og Apotheker, siden Bogtrykker i Odense, senere Tolder, Postmester og Bogtrykker i Fredericia), **5a**, 135 Anm. 4, 226. **5b**, 7 Anm. 3.

Digitized by Google

von Westen, Thomas (Lektor i Theologien i Throndhjem og Vikar ved Missionen i Finmarken, Poet), **4**, 293.
Westenholtz, Johann Dietrich Wilhelm (Præst til Sejerslev, Ejerslev og Jordsby paa Mors, økonomisk Forfatter), **5a**, 160, 222 Anm. 2.
Vesterholt, Jörgen (Rektor i Svendborg, siden Privatdocent ved Universitetet, theologisk, filologisk og mathematisk Forfatter), **4**, 112, 145, 186, 189.
Westhow, Willich (Kannik i Lund, Rektor paa Herlufsholm, latinsk Poet), **3**, 6, 130, *243—44*, 248—49, 319.
Wexels, H. L., **5b**, 214.
Veyer, Hermind, se: *Veigere.*
Weyer, Niels (Poet), **5b**, 318, 327, 333 Anm. 3, 346 Anm. 2.
Weyhe, Johan Henrik (Præst i Thorshavn, theologisk Forfatter), **4**, 141, 143.
Weyse, Christoph Ernst Friedrich (Organist ved Vor Frue Kirke, Komponist ved det kongelige Theater, titul. Professor, dansk Forfatter), **5a**, 38.
White, Joris (Bergmedikus i Kongsberg), **5b**, 7 Anm. 4.
Whitte, Hans (Institutbestyrer i Kjøbenhavn, siden Præst paa Manger i Bergens Stift, Magister, Filolog), **3**, 38, *39.* **4**, 74.
Whitte, Johan (Præst i Bergen, Folkeskribent), **4**, 141, 339 Anm. 2. **5a**, 227 Anm. 3.
Vibe, Johan (Landmaaler, Digter), **5b**, 210, 213, 214, 216, *217*, 222, 227, *230*, 249, 321, 325.
Vibe, Jokum eller *Joakim Kristian* (Medlem af Norske Selskab), **5b**, 213, 214, 218.
Vibe, Mikael (Statsminister, Universitetspatron), **4**, 116, 408, 424.
Vibe, Niels (Medlem af Norske Selskab), **5b**, 213, 214.
Viberg, Jens Jörgensen eller *Jens Sadolin, Johannes Georgius Vibergius* (Præst til Thoreby paa Laaland og Provst, Filolog, latinsk Poet), **2**, 42, *54—55.* **3**, 237, 242. **4**, 338 Anm. 1.
Vibergius, se: *Sadolin, Jörgen Jensen.*
Viborg, Erik (Professor i Botanik, siden Forstander for Veterinærskolen), **5a**, 38. **5b**, 19.
Viborg, Hans Jensen (Konrektor i Kjøbenhavn, siden Præst i Lund, filosofisk og fysisk Forfatter), **3**, 160, 163.
Viborg, Jakob (Byfoged i Rönne, siden i Faaborg), **5b**, 28.
Viborg, Kristen Berntsen (Poet), **3**, 428—29, *430—31.*
Viborg, Kristen Olsen (Skoleholder i Malmø, Forfatter af en Regnebog), **3**, 188.
Viborg, Laurids Kristensen (Læge i Viborg), **3**, 226.
Viborg, Nikolaj Kristian (Manufaktur-Direktør i Kjøbenhavn, siden i Fredericia, Poet), **5b**, 221, 225—26, 318.
Wiborg, Peder (dramatisk Forfatter), **5b**, 249 Anm. 2.
Viborgh, Anders Davidsen (Forfatter af Skrifter om Navigationen), **5b**, 10.
Vibye, Kristen (Præst i Viby i Aarhus Stift, Poet), **3**, 445.
Wichmand eller *Wichmann,*

Digitized by Google

Bertel (Præst til Særslev i Fyn og Provst, Digter), **3**, 358, *415—16*, 426, 432, 438, 465.
Wichmand, Bertel (Landfysikus i Aalborg), **4**, 179.
Wichmand, Niels (Læge i Kjøbenhavn, siden Professor i Medicinen i Lund), **3**, 226.
Vidalin, Arngrim Terkelsen (Rektor i Nakskov, Magister, Orientalist), **4**, 189.
Vidalin, Jon (Biskop paa Island), **4**, 57.
Vidalin, Oddr (Sysselsmand i Bardestrands Syssel paa Island), **5b**, 31 Anm. 1.
Vidalin, Povel Jonsen (Rektor ved Skalholts Skole, siden Lagmand paa Island, sprogvidenskabelig Forfatter), **4**, 255, 256, 257. **5b**, 96.
Widalinus, Paulus Bernhardi, Povel Bjarnesen Vidalin (filosofisk og sprogvidenskabelig Forfatter, Islænder), **4**, 175—76. **5b**, 94 Anm. 2.
Vidsted, Lars eller *Laurids Mortensen* (Præst i Nakskov, Magister, theologisk Forfatter, Poet), **3**, 42, 122, 432, 439.
Vidsted, Morten Lauridsen (Degn i Taarnby paa Amager, Poet), **3**, 42, 427.
Wiedemann, Gregers (Magister, tysk Oversætter), **5b**, 18 Anm.
Wiedewelt, Johan (Professor og Direktør ved Kunstakademiet, Billedhugger), **5b**, 82.
Wiehe, Johann Heinrich (Grosserer i Kjøbenhavn), **5b**, 39.
Wieland, Jokum (Justitssekretær i Höjesteret, siden Bogtrykker, historisk Forfatter, Poet, Udgiver af en Digtsamling), **3**, 248. **4**, 220, 255, *266*, 267—68, 293, 294, 420, *538*. **5b**, 158.
Wienken, Oltmann Gerhard (tysk Præst paa Kristianshavn), **4**, 142.
Vieth, Emanuel Gerhard (Præst til Sønderup og Nordrup i Sælland), **5a**, 160.
Wigant (Frue, Forfatterinde af en Kogebog), **3**, 468.
Vilhelm (Abbed til Æbelholt), **1**, 31, 35—36, *39*.
Vilhelm (Biskop af Roeskilde), **1**, 24.
Vilhelm Ulriksen (græsk Poet), **3**, 237.
Villads Nielsen (Præst til Udbyneder og Kastbjærg i Aarhus Stift, theologisk Forfatter, Poet), **3**, 98, 121, 125, 418.
Villaume, Peter (tysk Forfatter), **5a**, 86, 253 Anm. 1.
Wille, Hans Jakob (Stiftsprovst i Throndhjem, theologisk Forfatter, Topograf), **5a**, 161. **5b**, 80 Anm., 97.
Wille, Jens (Korrespondent ved den grönlandske Handel, Oversætter), **5b**, 344 Anm. 2.
Wille, Johan Valentin, Willius (Feltmedikus), **3**, 226.
Wilse, Jakob Nikolaj (Præst til Spydeberg, siden til Edsberg, Agershus Stift, titul. Professor, naturvidenskabelig Forfatter, Topograf), **4**, 76 Anm. 2. **5a**, 160. **5b**, 21, 79 Anm. 5, 81 Anm. 2.
Wilster, Karl Heinrich (Höjesteretsadvokat, Poet), **5b**, 29, 318, 324.
Vind, Iver (til Nörholm, Rigsraad og Lensmand paa Dalum

Kloster (nu: Kristiansdal), Ridder), 3, 121.
Vind, Ole (Rektor i Kjøbenhavn, siden Præst til Vor Frue Kirke, tilsidst Hofpræst, Magister), 3, 117.
Vindekilde, Gregers (Præst til Værøen og Røst i Nordlandene), 3, 122.
Vindekilde, Hans Hansen (Præst til Stenløse i Sælland, theologisk og filosofisk Forfatter), 3, 122, 160.
Windfelt, Jens (Præst til Navr og Sir i Ribe Stift), 5a, 160, 218 Anm. 1.
Vinding, Hans Povelsen (Lektor i Theologien i Odense), 3, 42.
Winding, Jens Philip (Præst til Vestervig og Agger i Thy og Provst), 5a, 160, 212 Anm. 2.
Vinding, Peder (til Lammehave, Assessor i Kancelliet, juridisk Forfatter), 3, 42, 280.
Vinding, Povel (Professor i Græsken, Assessor i Höjesteret, latinsk Taler), 3, 42, 108, 238. 4, 189, 223.
Vinding, Rasmus (Hører ved Kjøbenhavns Skole, siden Rektor i Sorø, derefter Professor i Græsken og Historien, Assessor og Referendar i Höjesteret, Literærhistoriker), 3, 42, 238, 239, 275, 406. 4, 77.
Vinding, Rasmus (den yngre, til Bistrupgaard (i Sælland), Kancellisekretær, Filolog), 3, 43, 238. 4, 190.
Vingaard eller *Vingarthener, Hans, Johannes Vinitor Stutgardianus* (Bogtrykker i Viborg, siden i Kjøbenhavn), 2, 11, 24 Anm. 2, 25 Anm. 4, 82 Anm., 125 Anm. 2 og 3, 140 Anm. 2, 143 Anm. 1, 144 Anm., 167 Anm. 4, 168 Anm. 3, 169 Anm., 190 Anm. 1, 197 Anm. 2, 198 Anm. 3, 209 Anm. 2.
Vingaard, Mads (Bogtrykker i Kjøbenhavn, theologisk Forfatter), 2, 80, 189 Anm. 3, 190 Anm. 1. 3, 120, 377.
Vingaard, Mogens (Konrektor, siden Rektor i Aalborg, filologisk og filosofisk Forfatter, Poet), 3, 160, 256, *266—67*, 422.
Vinslöv, Frederik Kristian (Professor ved kirurgisk Akademi og Overkirurg ved Frederiks Hospital), 3, 214. 5b, 7.
Vinslöv, Hans (Hospitalsforstander i Slagelse, theologisk Oversætter, historisk Forfatter), 3, 43, 123. 4, 143, 221.
Vinslöv, Jakob (*Benignus*) (Anatom, Læge i Paris), 3, 43, 220, *222—23*. 4, 389.
Vinslöv, Ludvig (Præst til Vaaler i Agershus Stift, theologisk, filosofisk og historisk Forfatter, Magister), 3, 43, 58, 96, 123, 150—51, 161. 4, 106, *110—11*, 143.
Vinslöv, Niels Bruno (Læge i Kjøbenhavn), 3, 43, 226. 4, 179.
Vinslöv, Peder (Konrektor i Odense, tilsidst Præst i Præstø, sprogvidenskabelig Forfatter), 3, 43, 360, 376, 378.
Winsnæs, Hans Mossin (Regimentskvartérmester, dramatisk Forfatter), 5b, 249 Anm. 2.
Vinstrup, Peder Jensen (Lektor

Digitized by Google

i Theologien i Aarhus, senere Biskop sst., tilsidst Biskop i Sælland, Magister, theologisk Forfatter, latinsk Taler, græsk Poet), 3, 55, 108, 120, 237, 239.
Vinstrup, Peder Pedersen (Professor i Fysik, senere Hofpræst, tilsidst Biskop i Skaane og Kansler ved Lunds Universitet, theologisk Forfatter, latinsk Taler og Poet), 3, 46, 56, 108, 110, 150, 191, 253, 334.
Vinter, Kristiern, Christiernus Hiems eller *Chimonius* (kongelig Sekretær, Bibeloversætter), 2, 97, 98.
Winterfeldt (Kammerherre), 5a, 234 Anm. 3.
Vinther, Daniel Jensen (Poet), 3, 445.
Vinther, Kristen Kristensen (Præst til Andvordskov Slot), 3, 120.
Winther, Peder, Petrus Wintherus (Orientalist), 3, 233.
Winther, Peder (Pakhusskriver, Oversætter), 5b, 209.
Vintmølle, Jens (Oversætter), 5b, 203.
Wirth, Tobias (Læge i Kjøbenhavn), 4, 179.
Wirth, Tobias Kristian (Præst i Odense), 5a, 161.
Wirthmann, Sten (Præst i Alstahoug i Nordlandene, Poet), 4, 293.
With, Niels Randulf (Præst til Taarnby paa Amager, theologisk, sprogvidenskabelig og økonomisk Forfatter), 4, 112. 5a, 91, 93, 160, 220 Anm. 2.
Vithamer, Klaus (Kunstdrejer, Stolemager og Bogbinder i Throndhjem, Folkeskribent), 5a, 256 Anm. 1.
Witt, Peder (Præst til Gislum i Viborg Stift, theologisk Oversætter, Historiker), 3, 122, 320, 323.
Wittrup, Lorens (Præst i Throndhjem, Magister), 5a, 160.
Witzleben, Georg (Professor i Theologien og tysk Præst i Sorø), 3, 55.
Wium, Edvard (Læge), 4, 178.
Wivet, Frederik Vilhelm (Höjesteretsadvokat og Generalfiskal, juridisk Forfatter, Digter), 4, 90. 5a, 163 Anm. 1, 269. 5b, *28* Anm. 4, 91 Anm. 4, 127, 178, 179, *181*, 221, 238, 249, 331, *344*.
Wivet, Lorens (Provincialmedikus paa Laaland og Falster), 5b, 7 Anm. 4.
Vogelius, Frans (Præst til Asker i Agershus Stift), 4, 144.
Vogelius eller *Ugilt, Frans Mikkelsen* (Præst til Aakjær i Aarhus Stift, Filolog, Historiker), 3, 256, 268—69, 344, 349.
Vogelius, Peder (Præst til Frederiksberg og Hvidovre, siden i Kjøbenhavn, Lovtaler), 5a, 160. 5b, 249.
Wold, Svend Hvistendal (Filolog, Poet), 5b, 91 Anm.
Woldenberg, Jakob (Læge i Bergen), 3, 226.
Wolf, Ernst (Kjøbmand i London), 5b, 85.
Wolf, Jakob (Professor i Mathematik, Oversætter), 5b, 9, 251.
Wolf, Jakob Jakobsen (Rektor i Oslo, siden Lektor i Theologien i Odense, Magister, la-

Digitized by Google

tinsk og dansk Poet), **3**, 38, 246, 252, 427.

Volf, Jens Lauridsen (Boghandler i Roeskilde, siden i Kjøbenhavn, mathematisk og historisk Forfatter), **3**, 186, 188, 321, 323—24, 326, 401, 423.

Wolff, Odin (Arkivar ved Kommunitetet, titul. Professor, historisk Forfatter, Folkeskribent, Oversætter), **4**, 275 Anm. 1. **5a**, 79 Anm. 2, 80 Anm. 2, 102, 109 Anm. 2, 255, 257. **5b**, 333 Anm. 3.

Wolfsburg, Morten Kaspar (Præst til Ølgod og Strelluf i Ribe Stift, siden til Søllested og Vedtofte i Fyn, theologisk Forfatter, Poet), **3**, *44*, 58, 99. **4**, 104, 106, 145, 147, 323.

Volqvartz, Markus Karstensen (Præst paa Ørelandet i Throndhjems Stift, Poet), **4**, 295.

Volqvartz, Peder (Præst ved Holmens Kirke), **5a**, 223 Anm. 2.

Volqvartz, Rikard Hagerup (Præst i Kolding), **5a**, 161.

de Voltaire, François Marie Arouet (fransk Skribent), **4**, 19—20, 563 Anm.

Woolston, Thomas (engelsk Filosof), **4**, 11.

Vorm, Jakob (Præst i Viborg, Magister, satirisk Poet), **3**, *459—61*, 468. **4**, 253.

Vorm, Jens (Konrektor, senere Rektor i Aarhus, titul. Professor, filologisk Forfatter, Literærhistoriker), **3**, 42. **4**, 189. **5a**, 243. **5b**, 89, *161*.

Vorm, Kasten (Præsident i Ribe, Poet), **3**, 42, 459. **4**, *320*. **5a**, 114 Anm. 1.

Vorm, Kristen (Præst til Nikolaj Kirke, siden Stiftsprovst, tilsidst Biskop i Sælland, theologisk og sprogvidenskabelig Forfatter), **3**, 42, 56, 94. **4**, 39, 62, *103*, 142, 148, 196, 217, 224, 255, 301.

Vorm, Matthias (Præsident i Ribe, Poet), **3**, 42, 426, 459.

Vorm, Ole eller *Oluf* (Professor i Græsken, siden i Fysikken, tilsidst i Medicinen, theologisk, filosofisk og medicinsk Forfatter, Oldgransker), **3**, 5, 32, 42, 46, 93, 160, 163, 191, *194—95*, 198, 255, 278, 327, *330—34*, 339, 340, 342, 348, 479. **4**, 224—25, 247.

Vorm, Ole eller *Oluf* (den yngre, Professor i Latinen, siden i Medicinen, medicinsk og filologisk Forfatter, latinsk Taler), **3**, 42, 108, 163, 222—23, 226, 242. **4**, 176.

Vorm, Oluf (Lektor i Theologien i Aarhus), **3**, 42, 222—23.

Vorm, Oluf (Rektor i Horsens, Magister, titul. Professor, filologisk Forfatter, Kritiker), **3**, 42. **5a**, 53 Anm. 1, 142, 152, 170, 185 Anm. 4, 194, 270 Anm. 3, 301 Anm. **5b**, 58 Anm. 2, *61—62*, 63 Anm. 1, 81 Anm. 1, 90, 92 Anm. 1, 162, 164.

Vorm, Villum eller *Vilhelm* (Professor i Fysikken, siden i Medicinen, Historiograf, tilsidst Justitiarius i Höjesteret, fysisk, medicinsk og juridisk Forfatter), **3**, 29, 42, 163, 191, 195, 205, 226, 315, 318. **4**, 156.

Vorm, Villum (den yngre, Assessor i Hofretten, Digter),

Digitized by Google

3, 42. 4, 220, 294, *320—22.*
Voss, Friedrich Gerhard (Postmester, By- og Herredsskriver i Hobro, theologisk Forfatter, juridisk Oversætter, tysk og dansk Skribent), 4, 143, 160.
Voss, Johann Friedrich Christian (Kommitteret i Rentekammeret), 5a, 235 Anm. 1.
Woyt, Johann Jacob (tysk Læge), 3, 226.
Wrangel, Erik (svensk Baron, politisk Forfatter), 5a, 86.
Wuldem (Faktor), 5a, 282.
Wulfsberg, Andreas (Præst til Aamodt i Østerdalen, Agershus Stift), 5a, 161.
Wulfsberg, Jakob (Kjøbmand, siden Byfoged i Tønsberg), 4, 76 Anm. 2. 5b, 28.
Wulfsberg, Niels (Præst, Boghandler og Bogtrykker i Kristiania, tilsidst Overtoldbetjent i Drammen), 5a, 162.
Vædle, Mads Bredal (Poet), 3, 433.
Wøldike, Andreas (Præst i Helsingør, senere ved Holmens Kirke, tilsidst Biskop i Viborg), 3, 57. 4, 111.
Wøldike, Andreas (den yngre, Præst paa Vallø, siden i Helsingør, tilsidst i Store-Hedinge), 5a, 38. 5b, 289—90.
Wøldike, Jeremias (Professor i Mathematik i Sorø, siden i Kjøbhavn), 5a, 112. 5b, 9.
Wøldike, Jörgen (Rektor i Frederiksborg, Orientalist), 4, 189.
Wøldike, Markus (Præst i Varde, siden Professor i Theologien, Orientalist, Literærhistoriker), 4, *104—5,* 112, 188—89, 226, 266, 293, 495 Anm. 3.
Wøldike, Peder (Hører ved Kjøbenhavns Skole, siden Rektor i Slagelse, Magister, titul. Professor), 4, 189 Anm. 1. 5b, 90.
Wørger, Franz (tysk Theolog, latinsk Taler), 3, 108.

Ydsted, Haagen Rasmussen (Præst i Næstved), 3, 121.
Ydsted, Simon Mikkelsen (Præst til Jølster i Bergens Stift), 3, 121.
Yelin, Heinrich Gottfried (tysk Huslærer), 5a, 34.

Zacharias Jakobsen (Historiker), 2, 202 Anm. 2.
Zahle, Kristian Gottlieb (Præst til Vemmetofte, siden til Slaglille og Bjernede i Sælland), 5a, 38, 161.
Zahrtmann, Henrik Kristian (Præst i Viborg), 5a, 161.
von Zee, Frederik (Provincialmedikus i Kristianssand), 4, 179.
Zeger, Magdalene (gift med Professor i Medicinen *Thomas Zeger*, Astronom), 3, 188.
Zetlitz, Henrik Andreas Magnus (Distriktskirurg, siden Apotheker i Stavanger), 5b, 7 Anm. 4.
Zetlitz, Jens (Præst til Hvideseid i Øvre-Tellemarken, Folkeskribent, Digter), 5a, 161, 209. 258, 275, 312 Anm. 2. 5b, 214, 218 Anm., 235, 248 Anm. 1, 318, 321, 323, 325, 327, 330, 333, 334, 370.
Zeuthen, Hans Lauridsen (Rektor i Aarhus, senere Præst til

Digitized by Google

Hornslæt i Aarhus Stift, tilsidst i Odense), **3**, 58, 120.
Zeuthen, Niels (Præst til Skamby i Fyn, theologisk Forfatter, Oversætter), **5a**, 160, 227 Anm. 4. **5b**, 251.
Zeuthen, P. (Astronom), **4**, 187.
Zeuthen, Peder Kristian (til Tølløse, Assessor i Hof- og Stadsretten, Oversætter), **5a**, 274. **5b**, 343.
Ziegenbalg, Bartholomæus (tysk Missionær i Trankvebar), **4**, 188.
Ziegenbalg, Ernst Gottlieb (Professor i Mathematik), **4**, 182, 187.
Zimmermann, Johannes (Bogtrykker i Kjøbenhavn), **2**, 95 Anm.
Zinck, Hardenack Otto Konrad (Syngemester ved det konge-Theater, titul. Professor), **5a**, 38.
Zitscher, Peder (Hofpræst, fysisk Forfatter), **3**, 163.
Zoega, Georg (Oldgransker), **5b**, 92.
Zoega, Johan (Rektor i Viborg, siden Professor i Logikken og Metafysikken, theologisk og filosofisk Forfatter), **3**, 96, 160.
Zoega, Johannes (Deputeret i Finanskollegiet, Botaniker), **5a**, 35, 225 Anm. 4. **5b**, *14*.
Zoega, Matthias (latinsk Taler), **3**, 108.
Zumpe, Johann Georg (tysk Læge), **4**, 179.
Zwerg, Kaj Henrik (Lærer ved Landkadetkorpset, Oversætter, Poet), **5b**, 193 Anm.
Zwerg eller *Zwergius, Ditlev Gotthard* (Præst paa Amrum, siden i Slangerup, kirkehistorisk Forfatter), **5a**, 162.
Zwilgmeier, Karl Heinrich (tysk Underofficér, siden Adjunkt og Sproglærer i Kristiania), **5b**, 84.

Ægidius Laurentii, se: *Gøde Lauridsen*.
Ælnoth, Agilnoth eller *Ailnoth* (engelsk Munk, Præst i Odense, Historieskriver), **1**, *41*. **3**, 307, 314.

Øpe hin snjelle (Lagmand i Sælland), **1**, 52.
Øreløse, Niels Pedersen, Nicolaus Petræus Aurilesius (Professor i de østerlandske Sprog, siden i Theologien, Magister), **3**, 55, 103, 231, 233.
Örn, Jakob Larsen (Kapelmester), **3**, 409.
Örn, Kristen, Christianus Jacobi (Rektor i Sorø, Magister, latinsk Poet, Historiker), **3**, 253, 327.
Ørsbjerg, Hans Pedersen (Poet), **3**, 445.
Ørslef, Jakob (Oversætter), **3**, 315.
Ørslef, Jens Peter (Læge i Narva), **5a**, 7 Anm. 4.
Ørsted, Anders Sandøe (Assessor i Hof- og Stadsretten, tilsidst Statsminister, filosofisk og juridisk Forfatter), **5a**, *139—42*, 153 Anm. 2, 193, 194 Anm. 1, 299 Anm. 1, 304 Anm. 3, 305 Anm. 1 og 2, 306, 307 Anm. 2. **5b**, 39, 387, 390, 428.
Ørsted, Hans Kristian (Pro-

Digitized by Google

fessor i Fysikken, Kritiker), **5b**, 19, 423—24, 428.
Ørsted, Jakob (Rektor i Kolding), **3**, 418.
Ørsted, Johannes (Mathematiker), **5b**, 10 Anm.
Øst, Niels Kristian (Boghandler, Folkeskribent, Literærhistoriker), **5a**, 256 Anm. 1, 308 Anm. 1. **5b**, 81 Anm. 2, 161 Anm. 1, *165*, 339 Anm. 2.
Østrup, Jörgen (Præst ved Nikolaj Kirke i Kjøbenhavn), **5a**, 160, 213 Anm.
Öye, Friedrich Georg (Volontær i tyske Kancelli, siden Guvernements-Sekretær paa Gottorp, tysk og dansk Forfatter), **5a**, 38.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MAY 3 5

DUE JUN 3 35

Digitized by Google

Navneregister til N. M. Petersen: B
Widener Library 003466923
3 2044 084 759 265

Digitized by Google